

Remigijus ČIEGIS

NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS MODELIAI IR JŲ INDĖLIS Į EKONOMINĖS MINTIES RAIDĄ

Remigijus ČIEGIS

**NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS
MODELIAI IR JŲ INDĖLIS Į
EKONOMINĖS MINTIES RAIDĄ**

Remigijus ČIEGIS

**NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS
MODELIAI IR JŲ INDĖLIS Į
EKONOMINĖS MINTIES RAIDĄ**

MONOGRAFIJA

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2021

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti
Vilniaus universiteto Kauno fakulteto taryba
(2020 m. lapkričio 20 d., protokolas Nr. (1.2) 620000-TP-15)

Recenzavo:

prof. dr. Violeta PUKELIENĖ (Vytauto Didžiojo universitetas)

prof. dr. Biruta ŠVAGŽDIENĖ (Lietuvos sporto universitetas)

Šis leidinys yra atvirosios prieigos elektroninė knyga. Knygos tekstas yra pasiekiamas neatlygintinai. Vartotojams suteikiama teisė knygos tekstą naudoti bet koku būdu komerciniams ir/ar nekomerciniams tikslams (išsisaugoti, kopijuoti, įrašyti, platinti, viešai skelbti, kurti išvestinius kūrinius, pateikti nuorodą ir kt.). Naudojant knygos tekstą ar jo dalį privaloma nurodyti autorių. Knygos teksto naudojimo teisės suteikiamos neišimtinė Kūrybinių bendrijų Priskyrimo licencija ([Creative Commons Attribution 4.0 License, CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)).

Leidinio iliustracijos (viršelio iliustracijos ir visos kitos iliustracijos) yra savarankiški autorių teisės saugomi kūriniai, kuriems ši licencija netaikoma. Iliustracijos gali būti naudojamos tik pagal atskirą susitarimą su jų turitinių autorių teisių savininkais, išskyrus įstatymo leidžiamus atvejus arba jei prie iliustracijos nėra nurodyta kitaip.

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-07-0649-7 (skaitmeninis PDF)
DOI <https://doi.org/10.15388/vup-book-0015>

© Remigijus Čiegis, 2021
© Vilniaus universitetas, 2021

Turiny

LENTELĖS IR PAVEIKSLAI	6
PRATARMĖ	9
IŠVADAS	11
1 dalis. J. M. KEYNES'Ų „BENDROJI TEORIJA“	23
1.1. Klasikinė ir keinsistinė ekonomikos teorijos	25
1.2. J. M. Keyneso gyvenimo kelias	48
1.3. J. M. Keyneso „Bendrojoje teorijoje“ iškeltos ekonominės idėjos	153
2 dalis. KEINSISTINIŲ IR NEOKLASIKINIŲ TEORINIŲ POZICIJŲ SUSIEJIMAS: „NEOKLASIKINĖ SINTEZĖ“	191
2.1. Keinsistinė revoliucija: neoklasikinės sintezės gimimas	193
2.2. J. R. Hickso–A. H. Hanseno IS–LM modelis	228
2.3. Neoklasikinės sintezės modeliai: jų esmė ir trūkumai	295
2.4. Naujosios neoklasikinės sintezės modeliai	425
2.5. Pokeinsizmo amerikietiška ir britiška šakos	458
PAGRINDINĖS TYRIMO IŠVADOS	491
LITERATŪRA	499
PAVARDŲIŲ RODYKLĖ	605
SUMMARY	619

Lentelės ir paveikslai

LENTELĖS

2 dalis. KEINSISTINIŲ IR NEOKLASIKINIŲ TEORINIŲ POZICIJŲ SUSIEJIMAS: „NEOKLASIKINĖ SINTEZĖ“

2.1 lentelė. Fiskalinės ir monetarinės politikų poveikis 290

PAVEIKSLAI

1 dalis. J. M. KEYNES'O „BENDROJI TEORIJA“

1.1 pav. *Laffer'o* kreivė 126

1.2 pav. *Ragnar'ui Nurkse'ui* skirtas pašto ženklas 168

1.3 pav. Monetarizmas, keinsizmas ir AD–AS modelis 186

2 dalis. KEINSISTINIŲ IR NEOKLASIKINIŲ TEORINIŲ POZICIJŲ SUSIEJIMAS: „NEOKLASIKINĖ SINTEZĖ“

2.1 pav. Visuminė pasiūlos kreivė..... 194

2.2 pav. Likvidumo sąstai 199

2.3 pav. Subalansuoto biudžeto multiplikatorius..... 201

2.4 pav. Investicinės paklausos kitimas..... 208

2.5 pav. Reketo efektas 209

2.6 pav. Išeigos ir užimtumo nustatymas..... 214

2.7 pav. *J. R. Hicks'o* SI–LL modelis 233

2.8 pav. *A. H. Hansen'o* IS–LM modelis 253

2.9 pav. Ekonominis ciklas 255

2.10 pav. IS–LM modelis 265

2.11 pav. Taupymo ir investicijų lygybė..... 267

2.12 pav. LM kreivės sudarymas	272
2.13 pav. IS kreivės sudarymas.....	279
2.14 pav. IS ir LM kreivės.....	282
2.15 pav. Bendrosios pusiausvyros nebuvimo dinamika.....	283
2.16 pav. Naujos pusiausvyros trajektorija esant LM kreivės persislinkimui	284
2.17 pav. Naujos pusiausvyros trajektorija esant IS kreivės persislinkimui	284
2.18 pav. Praplėstas IS–LM modelis.....	285
2.19 pav. Atvirosios ekonomikos IS–LM modelis	287
2.20 pav. Likvidumo sąstai (IS–LM modelis)	291
2.21 pav. AD–AS modelis.....	293
2.22 pav. <i>Keyneso kryžius</i> nacionalinių pajamų nustatymui.....	305
2.23 pav. AD ir 45 laipsnių linijos.....	306
2.24 pav. Auksinė taisyklė.....	324
2.25 pav. <i>Phillips'o</i> kreivė.....	360
2.26 pav. Laukiama infliacija ir <i>Phillips'o</i> kreivė.....	388
2.27 pav. Infliacijos šaltiniai	389
2.28 pav. Sąnaudų infliacija (<i>Phillips'o</i> kreivė).....	390
2.29 pav. <i>L. R. Klein'o</i> taupymo ir investicijų nesuderinamumas.....	409
2.30 pav. Darbo rinkos rezultatas	410
2.31 pav. Ilgalaikio periodo <i>Phillips'o</i> kreivė.....	430

PRATARMĖ

Tiriant ekonominių teorijų istoriją, kuri turi dvejopą funkciją: paaiškinti praeitį ir padėti mums suprasti dabartį, gali būti keliami skirtingi klausimai. Šios knygos tikslą rodo antraštė: supažindinti skaitytoją su vienu iš įdomiausių šiuolaikinės ekonomikos teorijos šaltinių – keinsizmu (akcentuojant neoklasikinę sintezę), jo gimimu ir tolesne plėtra, taip pat esminėmis idėjomis ir tomis ypatybėmis, kurios jį labiausiai skiria nuo kitų ekonomikos teorijos mokyklų.

Monografijoje šio šiuolaikinės ekonomikos teorijos šaltinio – keinsizmo (akcentuojant neoklasikinę sintezę) – pasirinkimą lėmė jo vieta ekonominės minties istorijoje ir svarba moderniosiose ekonomikos teorijose. Mokykla išgyveno savo renesansą (XX a. ketvirtajame–šeštajame dešimtmėčiuose), patyrė nuosmukį ir susidomėjimo ja kritimą (įsigalėjus monetarizmui) ir vėl įgavo svarbos moderniose ekonomikos teorijose (pasirodžius naujųjų keinsistų darbams).

Monografijoje pamėginta sistemiškai išnagrinėti keinsistinių ekonominių idėjų raidą ir jų poveikį šiuolaikinių ekonomikos teorijų bei moderniosios ekonominės politikos formavimuisi, išsiaiškinti, kaip šios mokyklos atstovai, pradėdami šios ekonominės minties šakos pradininku *J. M. Keynes'u*, prisidėjo prie rinkų kaip makroekonominių procesų mūsų dabartinio supratimo. Todėl monografija galėtų tapti jos autoriaus indėliu į šio ekonominės minties klausimų rato geresnį supratimą. Pridedami abi monografijos dalis apimančios konsoliduoti bibliografiniai šaltiniai turėtų pagelbėti kaip gairės tolesnėms nuodugnesnėms studijoms.

Tikiuosi, kad šis darbas, aptariantis keinsistinės ir neoklasikinės ekonominės minties sintezę, bus naudingas akademinėi visuomenei, aukštųjų mokyklų ekonominių, vadybinių ir politinių mokslų katedrų dėstytojams, doktorantams, magistrantams, studentams, valstybės institucijų darbuotojams, verslo atstovams ir visiems besidomintiems ekonominių teorijų istorija ir jų poveikiu šiuolaikinių ekonomikos teorijų raidai, net jei keinsistinė srovė jiems nėra pati įdomiausia.

Aišku, monografija, kaip ir bet kuris darbas, nėra tobula. Norėčiau iš anksto skaitytojų atsiprašyti už galimus netikslumus ir stiliaus nelygumus, nes ne visi monografijos skyriai parašyti vienodu moksliniu stiliumi bei griežta moksline kalba. Bet gal tai padarys monografiją priimtina tiek garbiam mokslo

vyriui, tiek praktikos „vilku“ . Be to, kiekvienas tyrinėtojas, dešimtį metų besiginantis į vieną ar kitą problemą, „prisiriša“ prie savo temos. Kyla pavojus, kad objektas bus analizuojamas per „rožinius akinius“, suabsoliutinant šios temos reikšmingumą bei neapstabint, kad pasaulio atvaizdas, regimas pro šiuos rožinius akinius, dramatiškai skiriasi nuo realybės, kuri yra spalvota iš prigimties. Kiek leido sugebėjimai, stengiausi išlikti objektyvus ir nedogmatiškas. Jeigu skaitytojas bus tos pačios nuomonės, laikysiu tai didele savo darbo sėkme.

Prie šios knygos dirbo, be autoriaus, nemažai žmonių. Todėl norėčiau čia nuoširdžiausiai padėkoti tiems, kuriems padedant ji buvo paruošta ir išleista. Pirmiausia už vertingas pastabas ir pasiūlymus dėkoju recenzentams – Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir verslo fakulteto prof. Violetai Pukelienei ir Lietuvos sporto universiteto prof. Birutai Švagždienei. Taip pat kitiems kolegoms, geranoriška kritika ir patarimais nuoširdžiai padėjusiems tobulinti monografijos rankraštį, be kurių pateikiamas skaitytojui darbas būtų neįvertintas ir nebūtų pasiekęs dabartinės savo būsenos. Tokios pat kritikos laukiu ir iš monografijos skaitytojų. Tačiau, savaimė suprantama, visi dabartiniai knygos trūkumai ir netikslumai, kurių neabejotinai bus pastebėta, yra vien tik autoriaus darbo spragos.

Šį leidinį parengti ir išleisti padėjo daugelio žmonių pastangos. Esu labai dėkingas redaktorei Gražinai Indrišiūnienei už nuveiktą didžiulį darbą tobulinant monografijos kalbą, nes jos atliko savo darbą ne *ex officio*, bet su dideliu pasišventimu. Monografijos paveikslus su dideliu kruopštumu parengė ISM Vadybos ir ekonomikos universiteto dėstytojas Juozas Grankas. Knygos apipavidalinimu rūpinosi dailininkė BB ir teksto maketuotoja CC. Už tai jiems reiškiau nuoširdžią padėką.

Taip pat esu dėkingas savo studentams, kurie mokėsi Vilniaus universiteto Kauno fakultete, klausiusiems mano makroekonomikos paskaitų ir lankiusiems mano vedamus seminarus, per kuriuos bandžiau suformuluoti savo idėjas ir interpretacijas, nesibaimindamas, kad, pajutę kokią dviprasmybę, ne-nuoseklumą ar klaidą, jie gali maištingai prieštarauti. Iš tiesų, iš jų išmokau ne mažiau, negu išmokiau juos pats. Šiems jauniems, siekusiems tobulėti ir degusiems aistra mokytis žmonėms ir dedikuojama ši knyga.

Autorius

IVADAS

Ši monografija – tai autoriaus pastarųjų 10 metų mokslinės ir tiriamosios veiklos ekonominės minties istorijoje apibendrinimas. Mokslinius tyrimus per šį laikotarpį autorius nukreipė *keinsistinės teorijos ir jos poveikio ekonominės minties raidai* problemoms nagrinėti, ypač gilindamasis į neoklasikinės sintezės modelio formavimosi atskirus aspektus ir per šiuos aspektus analizuodamas jos poveikio šiuolaikinės ekonominės minties raidai ypatumus. Kaip rašo olandų ekonomistai *Arnoldas Heertje* ir *Peter'is Heemeijer'is*, „[n]e visada yra lengva tiksliai nustatyti mokslinės teorijos ar modelio intelektinę kilmę. Kolegų ir pirmtakų daugelis idėjų daro poveikį tam tikram mokslininkui, kuris yra pasirengęs išplėtoti naują požiūrį. Tokios įtakos yra ne tik neišvengiamos, bet ir būtinos išradėjui žinių sukaupimui ir įkvėpimui, leidžiančiam jam suformuluoti savo idėjas. Lyginant su tiksliaisiais mokslais, ekonomikos teorijoje šis procesas yra dar sudėtingesnis“ (Heertje, Heemeijer, 2002). Šiuo atžvilgiu galima pacituoti *Paulą A. Samuelsoną*, kuris yra vaizdžiai apibūdinęs: „Mokslinės teorijos yra panašios į vaikus tuo, kad jos gyvena savo gyvenimus. Bet, skirtingai nuo vaikų, jos gali turėti daugiau negu vieną tėvą“ (Samuelson, 1959). Juk „[e]konominis pažinimas yra istoriškai nulemtas, [...] ką mes žinome šiandien apie ekonominę sistemą nėra kažkas tokio, ką mes atradome šiandien ryte, bet yra suma visų įžvalgų, atradimų ir klaidingų pradinių nuostatų. Be *A. C. Pigou* čia nebūtų *J. M. Keynes'o*; be *J. M. Keynes'o* nebūtų *M. Friedman'o*; be *M. Friedman'o* nebūtų *R. E. Lucas'o*, be *R. E. Lucas'o* nebūtų [...]“ (Blaug, 1991b). Kaip pažymėjo amerikiečių ekonomistas, naujojo keinsizmo srovės atstovas *Olivier'as J. Blanchard'as*, ir makroekonomikos teorija „[...] yra nuolatinio konstravimo proceso bei idėjų ir įvykių sąveikos rezultatas. Tai, kuo makroekonomistai tiki šiandien, yra rezultatas evoliucinio proceso, kurio metu jie pašalina tas idėjas, kurios neišsilaikė ir nuvyly, bei išsaugojo tas, kurios pasirodė gerai paaiškinančios realybę“ (Blanchard, 2006; 2007). Be to, kaip teigė austrų ekonomistas *Heinz'as D. Kurz'as* (2012a), žymių autorių darbai kaupia gilių idėjų lobius, daugelis kurių dažnai nebuvo suprastos pirmą kartą su jomis susidūrus, dėl skaitytojo mąstysenos, kuri susiformavo laikantis skirtingų ekonominės analizės tradicijų ar esant susirūpinus skirtingomis problemomis. Kita svarbi priežastis yra ta, kad pagrindinių autorių darbai yra pertekę idėjų ir naujų perspektyvų apie ekonomines problemas, kurios

viršija autorių galimybes jas išreikšti aiškiai, varžant ribotoms kalbinėms galimybėms ir jų dispozicijoje esančioms analitinėms priemonėms. Svarbiems darbams yra lemta būti prastai suprastiems juos pirmą kartą skaitant, dėl jų turimų gausių potencialių galimybių, kurios atsiskleidžia tik bėgant laikui. Todėl ekonominės minties istorija nėra ta sritis, kur kartą ir visiems laikams padaromi sprendimai dėl svarbių autorių. Iš esmės kiekviena skaitytojų karta privalo susiformuoti savo nuomonę apie tokius ekonomistus kaip *A. Smith's*, *D. Ricardo*, *K. Marx's*, *J. M. Keynes's* ar *J. A. Schumpeter's*. (Britų ekonomistas *Mark's Hayes's* (2006) net mano, kad į tokius veikalus kaip „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) būtinas šviežias žvilgsnis maždaug kas dešimtmetį, nes jo tekstas, *E. S. Phelps'o* (1990) žodžiais tarant, iki šiol „nėra pilnai išekspluatuotas“; taip pat žr. *G. A. Akerlof'o* (2002) paskaitą atsiimant Nobelio premiją ekonomikos srityje.) Ir paaiškės, kad idėjos, kurios buvo išsakytos prieš šimtą metų, gali atrodyti nuostabiai naujai ir žaviai šiuolaikiniam ekonomistui. Juk „[n]agrindami praeities ekonomikos teorijas mes galime išmokti žvelgti į ankstesnių laikų problemas, kokios jos buvo, jų amžininkų akimis. Lygindami jas su dabartinėmis teorijomis, mes galime geriau įsisąmoninti mūsų pačių šiandieninio žinojimo sunkumus ir ribotumus“ (Wu, 1939). Ir tai tikrai nėra mažai!

Ypatingas dėmesys monografijoje buvo skiriamas keinsistinių ir neoklasi-
kinių teorinių pozicijų sujungimui: „neoklasikinei sintezei“ ir to poveikio ekonominės minties raidai vertinimui, suprantant, kad tokio pobūdžio tyrimai yra nelengvas uždavinys. Todėl ir savajame keinsistinės teorijos tyrime, apmąstant jos poveikį ekonominės minties raidai, teko ne tik fiksuoti absoliučią ekonominės minties istoriją, bet ir galvoti apie jos kaip sisteminių ekonominių žinių plėtros istorijos racionalią rekonstrukciją dabartinių mokslinių žinių šviesoje. (Neatsitiktinai indų ekonomistas *A. K. Dasgupta* (1903–1992 m.), apibūdinamas kaip „vienas iš Indijos moderniosios ekonomikos įkūrėjų“ ir „tikras vystymosi ekonomikos pradininkas“, savo veikale „Ekonomikos teorijos epochos“ (Dasgupta, 1985) teigė, kad ekonomikos teorijoje dominuojančių teorijų plėtra atspindi istorinius įvykius epochų, su kuriomis jos buvo susijusios.) Tyrimai, atlikti užsienio universitetuose, patvirtino prielaidą, kad keinsistinių teorinių pozicijų besilaikančių ekonomikos mokyklų idėjų esmės bei vertinimo supratimas reikalauja gilesnių ir platesnių studijų, kas leistų visapusiškai įvertinti keinsizmo atstovų bei neoklasikinės sintezės vietą ekonominės minties istorijoje.

Monografijos autoriui yra nepriimtina britų ekonomisto *G. L. S. Shackle'o* 1983 m. leidiniui *The Austrian Economics Newsletter* duotame interviu išsakyta principinė nuostata, kad „[...] ekonomikos teorija nėra mokslas, ir mes neturėtume jos vadinti mokslu“ (Shackle, 1983). Priešingai, kaip pažymėjo švedų ekonomistas *K. Wicksell'is*, „Ekonomikos mokslas įdomus tuo, kad kokios nors koncepcijos atsiradimas tuoj pat sukelia priešingo požiūrio pasirodymą“ (žr. Čiegis, 2014b). Todėl tolesniam tyrimui buvo pasirinktas vienas bendresnis klausimas – keinsizmo poveikio ekonominės minties raidai vertinimo galimybių atskleidimas. Tam monografijoje yra analizuojamas vienas iš šiuolaikinės ekonomikos teorijos šaltinių – keinsistinė teorija, jos gimimas ir tolesnė plėtra, akcentuojant neoklasikinę sintezę, bei esminės šios ekonominės minties krypties idėjos ir ypatybės, kurios ją labiausiai skiria nuo kitų ekonomikos teorijos mokyklų (kaip pažymi *P. Rosner'is*, lyginimas su kitomis ekonominės minties mokyklomis gali padėti atidengti nagrinėjamos teorijos probleminius aspektus (Rosner, 2014), todėl šiuo aspektu informatyvus bei stimuliuojantis naujas išvalgas buvo politinės ekonomijos istorijos šaltinis (Cottrell, Lawlor, 1995) ir turėjo didžiausią poveikį ekonominės minties raidai Europoje ir JAV, kuris buvo toli gražu nevienareikšmis ir netolygus laike. Geriau susipažinus su šios problemos teoriniu aspektu, norint pateikti naujų išvalgų apie keinsistinės krypties kilmę ir svarbiausius jos teorinius atradimus, tarp jų neoklasikinės sintezės srityje, teko gilintis į tyrimų metodologines nuostatas, nes tinkamos metodologijos pasirinkimas savaime yra problemiškas pradedant rimtus tyrimus šioje srityje (žr. Blaug, 1992). Kaip pažymi *G. M. Hodgson'as* (2007), dauguma ekonomistų savo darbuose menkai atspindi savo tyrimų filosofines prielaidas. Tačiau šiai monografijai pasirinkta ekonominė-istorinė teorinių tyrimų tematika reikalavo iš jos autoriaus aiškiai apibrėžti metodologinius tyrimų principus, kurie bus taikyti darbe. Savo ruožtu tai skatino ieškoti naujų teorinio pažinimo priemonių. Kadangi dalinių reiškinių analizė vertė gilintis į vis abstraktesnius reiškinius, autorius iš anksto norėtų atkreipti dėmesį į monografijoje vyraujančią nagrinėjamos temos teorinį aspektą. Iš tikrųjų tai tyrimo nesupaprastina, o atvirkščiai – daro jį sudėtingesnį, nes to paties abstraktumo lygio išlaikymas yra gana sunkus mokslinis uždavinys.

Kad iš tiesų yra svarbu išanalizuoti keinsistinę kryptį pasirinkusių ekonomistų esmines idėjas ir tas ypatybes, kurios juos labiausiai skiria nuo kitų ekonomikos teorijos mokyklų ir turėjo didžiausią poveikį ekonominės minties raidai, gerai iliustruoja *J. M. Keynes'o* pastebėjimas: „Pažiūrų istorijos studi-

javimas yra būtina parengiamoji priemonė minties išlaisvinimui.“ Be to, kaip rašė amerikiečių mokslininkas *Gregory'is Batesonas* (1979 m.), „pasaulis iš dalies tampa – pasidaro – koks buvo įsivaizduotas“ (Berman, 1981). Neatsitiktinai po 2007 m. prasidėjusios pasaulinės finansų krizės garsus investuotojas, finansų autoritetas *G. Sorosas* prakalbo apie mąstymo ir tikrovės ryšius, nes „[n]eteisingas supratimas ir aiškinimas atlieka pagrindinį vaidmenį formuojant istorijos tėkmę“ (Soros, 2008; 2009). Apie tai kalba ir *J. M. Keyneso* pastebėjimas, išsakytas viename garsiausių knygos „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ pasažų: „[...] ekonomistų ir politinių filosofų idėjos, tiek, kai jos yra teisingos, tiek, kai jos yra klaidingos, yra galingesnės negu bendrai manoma. Iš tikrųjų pasaulis valdomas truputį kitaip. Praktiniai žmonės, kurie vaizduojasi visiškai nepaveikti intelektinių įtakų, paprastai yra kokio nors negyvo ekonomisto vergai. Bepročiai valdžioje, girdintys balsus iš dangaus, savo beprotybės semiasi iš kelerių metų senumo akademinio rašeivos“ (Keynes, 1964 [1936]). Neatsitiktinai jis dar šios knygos pratarmės pabaigoje taip pat įspėjo: „Sunkumas glūdi ne naujose idėjose, bet išsivadavime nuo senųjų, kurios išsiskverbia, kaip atsitiko daugumai mūsų, į kiekvieną mūsų protų kampe“ (Keynes, 1964 [1936]). *J. M. Keyneso* teigimu, „[...] ekonominė teorija yra mąstymo metodas, intelektinis instrumentas, padedantis tiems, kurie ją pažįsta, rasti teisingus sprendimus“. Todėl pravartu įsiklausyti į pamąstymus, *Austinò Robinsonò* teigimu, išsakytus 1971 m. balandžio 22 d. inauguracinėje paskaitoje Britų akademijai, irgi priskiriamus *J. M. Keynes'ui* (cituojama iš nepublikuoto „Bendrosios teorijos“ ankstyvojo juodraštinio varianto): „Ekonomikos teorijoje jūs negalite *nuteisti* savo oponento dėl klaidos, jūs galite tik ją *įtikinti*. Bet net jeigu jūs esate teisūs, jūs neįtikinsite jo, [...] jeigu jo galva jau prikimšta priešingų sąvokų ir jis negali nusitverti kelio į jūsų mintis, kurias sviedžiate jam“ (žr. Davidson, 2009a). Galiausiai, kad ekonominės minties raidos analizėje nė vienos ekonominės teorijos ar koncepcijos nevertėtų laikyti absoliučiai netinkama arba, priešingai, absoliučiai teisinga, nes vien tik atsiirenkant kiekvieno mokslinio požiūrio racionalius momentus, juos integruojant į bendrą žinių sistemą, galima mėginti rasti naują, priimtina ekonominių teorijų pokyčių paaiškinimo idėją.

Pateiktos mintys paaiškina bendrąjį monografijoje tiriamos **mokslinės problemos teorinį aktualumą**.

Monografijoje vieno iš šiuolaikinės ekonomikos teorijos šaltinių – keinsistinės ekonomikos teorijos, akcentuojant neoklasikinę sintezę, – pasirinkimą

lėmė jos vieta ekonominės minties istorijoje ir svarba moderniosiose ekonomikos teorijose. Kaip minėta pratarinėje, ši mokykla išgyveno savo renesansą (XX a. ketvirtajame–šeštajame dešimtmėčiuose, kuriuos galima įvardyti jos „aukso amžiumi“ (Blanchard et al., 2010)), patyrė nuosmukį ir susidomėjimo ja kritimą (įsigalėjus monetarizmui; apie jį plačiau žr. Vane, Thompson, 1979; Chrystal, 1990) ir vėl įgavo svarbą moderniose ekonomikos teorijose (pasirodžius naujųjų keinsistų darbams, kas leistų teigti, kad keinsistinė ekonomikos teorija ir toliau yra nuolatinės revoliucijos būsenos; žr. Shaw, 1988). Daugelio stebėtojų nuomone, vyriaujančios krypties ekonomikos teorija nesugebėjo nuspėti XXI a. pradžioje globalią ekonomiką ištikusios finansų krizės ir susidūrė su dideliais sunkumais pateikdama įtikinamą jos paaiškinimą bei politines rekomendacijas kovai su jos padariniais. Kita vertus, 2007–2008 m. globalios finansų krizės atėjimas sukėlė keinsistinės ekonominės minties atgimimą. Keinsistinė ekonomikos teorija suteikė teorinį pagrindą ekonominei politikai, kurios ėmėsi reaguodami į krizę JAV prezidentas *B. Obama*, Jungtinės Karalystės premjeras *Gordonas Brownas* ir kitų šalių vyriausybės vadovai. Už keinsistinę vyriausybės intervenciją į ekonomiką, norint įveikti krizę, pasisakė tokie garsūs ekonomistai kaip Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatai *R. J. Shiller'is*, *P. R. Krugman'as*, *G. Akerlof'as* ir *J. Stiglitz'as*. Be to, tai, lyg atsiliepiant į *N. Gregory'io Mankiw* pastebėjimą, kad „nėra nieko panašaus į krizes, kas taip sutelktų protą“ (Mankiw, 2006), vedė į neortodoksinių alternatyvų neoklasikinėms ekonomikos teorijoms atgimimą, įskaitant pokeinsistus, kurie vėl atsigręžė į *J. M. Keynes'o* „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]), kurios 12 skyriuje labai šiuolaikiškai aptarta vertybinių popierių biržų veikla ir spekuliacijos jose. Šis faktas akivaizdžiai rodo, kad dabar yra atviros durys alternatyvių požiūrių į ekonomikos teoriją pervertinimui ir poreikio kritikuoti neoklasikinę paradigmą pripažinimui (Neck, 2014). Pažymėtina, kad alternatyvių ekonominių teorijų, kaip vieno iš ekonominės minties plėtros katalizatorių, supratimas jau buvo akcentuotas ir Lietuvos mokslinėje literatūroje, suprantant, kad alternatyvių ekonominių teorijų analizė yra prasmingas teorinis žingsnis ekonominiame pažinime, leisiantis prognozuoti ekonomikos elgseną ateityje (žr. Čiegis, 2004). Savo ruožtu keinsistų indėlio į ekonomikos teoriją peržiūrėjimas gali pateikti išvalgas, kurios gali padėti paaiškinti šiandieninį ekonominį fenomeną ir įvairiais būdais praturtinti ekonomikos teorijos lobyną.

Kartu monografijoje formuluojamos **mokslinės problemos esmę** glausčiau būtų galima apibrėžti klausimu: *kokios keinsistinės krypties atstovų*

pagrindinės teorinės idėjos ir kokie ekonominiai bei politiniai veiksniai nulėmė tokią skirtingą jų poveikį ekonominės minties raidai skirtinguose ekonominės teorijos plėtotės etapuose.

Manychiau, kad keinsistinės ekonomikos teorijos, akcentuojant neoklasiikinę sintezę, esminių idėjų ir jų poveikio ekonominės minties raidai analizė yra prasmingas teorinis žingsnis ekonominiame pažinime, leisiantis geriau suprasti ekonomikos teorijų raidą ateityje. Pasak *J. M. Keynes'o*, „[p]ažanga ekonomikos teorijoje susideda beveik vien tik iš [svarbių šiuolaikiniam pasauliui] modelių pasirinkimo laipsniško tobulėjimo“ (žr. Keynes, 2013; *J. M. Keynes'o* 1938 m. liepos 4 d. laiškas *R. F. Harrod'ui*). Aišku, ekonominė tikrovė yra itin sudėtinga, todėl visapusiškai ją pavaizduoti jokioje atskiroje teorijoje ar atskirame modelyje neįmanoma. Todėl analizuojant keinsistų teorines idėjas irgi yra neįmanoma detalai paaiškinti kiekvieno ekonominės sistemos reiškinio, nuodugnai išdėstyti visų teorijų, skirtų kiekvienam ginčytinam klausimui, visų kiekvieno savo teiginio įrodymų, o tai verčia, remiantis monografijos autoriui buvusia prieinama mokslinė literatūra ir keinsistinės krypties atstovų veikalų pirminiais šaltiniais, sutelkti dėmesį į svarbiausius kokybinius dėsningumus, lėmusius jos poveikį ekonominės minties raidai.

Kaip būtų galima trumpai apibūdinti sprendžiamos mokslinės problemos dabartinę tyrimo situaciją Lietuvoje? Sisteminių tyrimų, analizuojančių keinsistinės ekonomikos teorijos atstovų, ypač akcentuojant neoklasiikinę sintezę, idėjas ir jų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo problemas, nėra labai daug. Lietuvoje iš išleistų tokių darbų pirmiausia reikia pažymėti užsienio autorių monografijų vertimus į lietuvių kalbą (žr., pvz., *P. Krugman'o* 2012 m. monografiją „Įveikime ekonominę depresiją!“, lietuvių kalba išleista tais pačiais 2012 m.) ir verstinius straipsnius periodinėje ir mokslinėje literatūroje bei interneto erdvėje. Atskiri keinsistinės krypties atstovų ekonominių idėjų apibendrinimo aspektai gana išsamiai yra pateikti monografijos autoriaus vadovėliuose „Ekonominių teorijų istorija“ (žr. Čiegis, 2006, 2014a, 2014b) ir „Makroekonomika“ (žr. Čiegis, 2012), taip pat plačiau ar siauriau paliesiti kitų lietuvių ekonomistų ekonominės minties mokomosiose knygoose (žr. Balvočiūtė, 2007; Urbonas, Maksvytienė, Sabonienė, 2009) bei vadovėliuose ir mokomosiose knygoose makroekonominė tematika (pirmiausia minėtinas KTU išleistas vadovėlis, žr. Snieška ir kt., 2006). Nors į atskiras sudedamąsias, kartais labai konkrečias monografijoje nagrinėjamos problemos dalis ir yra gilinamasi, pasigendama sisteminio požiūrio į keinsistinę ekonomikos teori-

ją, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, ir jos atstovų ekonominių idėjų poveikio ekonominės minties raidai vertinimą, stokojama sisteminių tyrimų, šias sudedamąsias problemos dalis nagrinėjančių integruotai. Ši monografija yra vienas iš bandymų bent iš dalies kompensuoti šią teorinės analizės spragą.

Tačiau savo palyginti nedidelės apimties darbe autorius taip pat toli gražu nepretenduoja iki galo išanalizuoti visas su tokia plačia ir Lietuvoje dar palyginti mažai nagrinėta tema susijusias problemas, išsamiai ir visapusiškai aptarti visus keinsistinės ekonomikos teorijos bruožus, pateikti išsamius, galutinius ir neginčijamus teorinius apibendrinimus bei vientisą ir sistemiską keinsistinės ekonomikos teorijos atstovų, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, idėjų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo koncepciją, nes tai būtų pernelyg sudėtingas ir nepaprastai plataus požiūrio reikalaujantis dalykas. Autorius iš esmės apsiribojo tik *pačios keinsistinės ekonomikos teorijos atstovų svarbiausių ekonominių idėjų, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, ir jų galimo poveikio ekonominės minties raidai nagrinėjimu*. Smalsus skaitytojas, be abejo, atkreips dėmesį į tai, kad monografijoje nemažai nuorodų, citatų iš kitų veikalų. Be šito, reikia manyti, neapsieina nė vienas tyrinėtojas. Tik sugretinus įvairias nuomones, aprašius įvairius ekonominės minties raidos elementus, mėginant pažvelgti į tuos dalykus kiek įmanoma iš arčiau, buvo galima geriau suvokti nagrinėjamų reiškinių esmę, jų evoliuciją ir perspektyvas.

Taigi, siekdamas išnagrinėti iškeltą mokslinę problemą, autorius monografijoje pirmiausia pateikė sistematišką *J. M. Keynes'o „Bendrojoje teorijoje“* (Keynes, 1964 [1936]) iškeltų ekonominių idėjų ir jų poveikio ekonominės minties raidai analizę, bandydamas iš naujo atsakyti į australų ekonomisto *R. M. O'Donnello* (2011) iškeltus tris fundamentalius klausimus: a) kodėl *J. M. Keynes'as* taip skiriasi nuo ortodoksiškų ekonomistų?; b) kodėl *J. M. Keynes'ą* sunkiau suprasti negu ortodoksiškus ekonomistus? ir c) kodėl *J. M. Keynes'as* yra žavesnis už ortodoksiškus ekonomistus? Be to, įdomus klausimas yra ir tai, kodėl, nepaisant to, kad *J. M. Keynes'o „Bendroji teorija“* (Keynes, 1964 [1936]) buvo kaleidoskopinė, sumaišiusi kelias loginio pagrindimo gijas, kurios buvo sunkiai sutaikomos (žr. De Vroey, 2007), tai matė ir pats *J. M. Keynes'as*, 1936 m. laiške kitam anglų ekonomistui *Ralph'ui G. Hawtrey'ui* rašęs, kad „visa knyga turi būti perrašyta ir perkratyta“ (Keynes, 2013) (nors tai nereikia, kad šios knygos tekstas, tegul ir sunkus bei platus ir gilus, yra be ryšio ar tendencingas; žr. Hayes, 2006), knyga sulaukė teigiamo priėmimo, ypač jaunų mokslininkų, ir turėjo revoliucinį poveikį ekonominei minčiai (žr. Clarke,

1998; De Vroey, Malgrange, 2010; 2011). (Juk didžioji dauguma makroekonomikos teorijos plėtros, kuri vyko paskutinius šešis XX a. dešimtmečius, buvo *J. M. Keynes'o* idėjų tąsos ir kritikos tiesioginis rezultatas (Akerlof, 2002), išviręs į „stebėtinai nuolatinį žinojimo kaupimą“, leidusį teigti, kad „makroekonomikos teorijos pažanga gali būti įvardyta ir dvidešimtojo amžiaus ekonomikos teorijos sėkmės pasakojimu“ (Blanchard, 2000).)

Toliau monografijoje pereinama prie keinsistinių ir neoklasikinių teorinių pozicijų sujungimo – „neoklasikinės sintezės“ ir *J. R. Hicks'o*–*A. H. Hansen'o* IS–LM modelio analizės, bei neoklasikinę sintezę kūrusių ekonomistų ekonominių idėjų poveikio ekonominės minties raidai analizės.

Kita vertus, reikia pasakyti, kad monografijos pirmoje ir antroje dalyse toli gražu nesistengiama kiekvieną teorinę išvadą iliustruoti konkrečiu faktu. Be to, kadangi tai labiau abstraktus teorinis, o ne taikomasis tyrimas, nagrinėjamoji mokslinė problema vertinama pasauliniame ekonominės minties raidos kontekste.

Niekieno darbas nebūna vien tik jo, taip yra ir šios monografijos atveju. Vertėtų pažymėti, kad pati keinsistinės ekonomikos teorijos, kartu ir neoklasikinės sintezės, tema užsienio mokslininkų yra gana plačiai analizuojama ir daug mokslininkų papildė šią sritį savo įnašu, kuriuo sąmoningai ar nesąmoningai rėmėsi ir šios monografijos autorius, tai atspindi ir daugiau kaip tūkstančio aštuonių šimtų pozicijų naudotos mokslinės literatūros sąrašas. Vertinigi teoriniai keinsistų ekonominių, socialinių ir politinių idėjų, jų formavimosi institucinės ir kultūrinės aplinkos bei jų vietos ekonominės minties istorijoje tyrimai įvairiais laikotarpiais buvo atlikti daugelio mokslininkų. Bet vertėtų pažymėti, kad monografijoje sprendžiamą mokslinę problemą užsienio ekonomistai formuluoja tik kaip dalinę ir analizuoja tik tam tikrus jos aspektus, tirdami kitas problemas. Pasigendama sisteminių darbų, formuluojančių keinsistinės krypties atstovų ekonominių idėjų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo koncepciją. Daugumos minėtų autorių darbuose stinga sisteminio požiūrio į keinsistinės teorijos poveikio ekonominės minties raidai, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, vertinimą.

Darbą su moksliniais šaltiniais lengvino tai, kad jų autoriai dažnai grįždavo prie tų pačių temų savo skirtingose knygose ir straipsniuose, daugeliu atvejų išlaikydami pastovias pažiūras į nagrinėjamą klausimą ir pateikdami aiškų, nedviprasmišką tekstą, o tai mažino monografijos autoriui būtinybę dėti papildomas pastangas jų veikalų interpretavimui. Bet monografijoje pa-

teikęs apžvelgtos mokslinės literatūros nagrinėjama tematika sąrašą, vis dėlto nedrįščiau tvirtinti, kad susipažinau su visa šiai tematikai išanalizuoti aktualia ir svarbia teorine medžiaga. Vis dėlto manyčiau, kad tikrai perskaičiau ir peržvelgiau didelę jos dalį, kuri rengiant šią monografiją man buvo objektyviai prieinama.

Nagrinėjamos mokslinės problemos specifika lėmė, kad šiame tyrime nebuvo vadovaujamasi kokia nors atskirai paimta teorija ar vienu autoriumi, bet buvo siekiama analizuoti ir išskirti jose tai, kas geriausiai išreiškia, paaiškina ir leidžia suprasti keinsistinės teorijos, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, poveikio ekonominės minties raidai vertinimo problemas, nes tik sugretinus įvairias nuomones, aprašius įvairius šios mokyklos autorių iškeltų idėjų sąveikos elementus, mėginant pažvelgti į tuos dalykus kiek įmanoma iš arčiau, galima geriau suvokti nagrinėjamų reiškinių esmę, jų evoliuciją ir perspektyvas.

Monografijos **tyrimo objektas** – *keinsistinė ekonomikos teorija, akcentuojant neoklasikinę sintezę, ir jos poveikis ekonominės minties raidai.*

Rašant monografiją buvo siekiama (monografijos **tiksiai**), remiantis bendraisiais mokslo raidos dėsniniais ir ekonomikos mokslo metodologiniais darbais:

- išanalizuoti *J. M. Keyneso* „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]);
- atskleisti keinsistinių bei neoklasikinių teorinių pozicijų sujungimą „neoklasikinėje sintezėje“, įvertinant šių mokslinių pasiekimų poveikį ekonominės minties raidai.

Siekiant nurodytų tikslų reikėjo išspręsti tokius **tyrimo uždavinius**:

- aptarti klasikinę ir keinsistinę ekonomikos teorijas;
- aptarti *J. M. Keyneso* gyvenimo kelią, išanalizuoti „Bendrojoje teorijoje“ iškeltas ekonomines idėjas ir įvertinti jų poveikį ekonominės minties raidai;
- aptarti keinsistinę revoliuciją: neoklasikinės sintezės gimimą;
- aptarti *J. R. Hickso*–*A. H. Hansen* IS–LM modelio esmę ir jo vaidmenį fiskalinės bei monetarinės politikos formavimuisi;
- išanalizuoti neoklasikinės sintezės modelius: jų esmę bei trūkumus ir įvertinti jų poveikį ekonominės minties raidai;
- išanalizuoti naujosios neoklasikinės sintezės modelius ir įvertinti jų poveikį ekonominės minties raidai;
- aptarti pakeinsizmo amerikietišką ir britišką šakas.

Pagrindiniai mokslinio **tyrimo metodai**, taikyti monografijoje, – *loginė abstrakcija*, apimanti ir tarpusavyje derinanti ekonominių ir istorinių teorinių teiginių apibendrinimą, teorinę keinsistinės krypties idėjų, ypač akcentuojant neoklasikinę sintezę, ir jų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo sisteminę analizę bei sintezę, pagrįstą įvairių šalių mokslininkų darbų išvadomis ir samprotavimais, bendrąją ir loginę analizę bei palyginimą.

Monografijoje laikomasi trijų pagrindinių metodologinių nuostatų:

- 1) *tarpdiscipliniškumo*. Daugelis klausimų, susijusių su ekonominės minties raida, savo prigimtimi yra tarpdisciplininiai ir turintys sąlyčio vienas su kitu taškų. Todėl, remiantis nuostata, kad ekonominių teorijų istorijos tyrimai reikalauja tarpdiscipliniškumo požiūrio, siekiama, kad monografijoje nagrinėjami klausimai ir tyrime keliamos problemos būtų sprendžiami integruotai, atsižvelgiant į jų realų sudėtingumą (kompleksiškumą);
- 2) *pliuralizmo*. Laikomasi nuostatos, kad analizuojamų klausimų ir tiriamų problemų sudėtingumas (kompleksiškumas) neleidžia taikyti vienintelio „teisingo“ požiūrio, modelio ar paradigmos. Juk visą XX a. ekonomistai dažnai skyrėsi, kartais gerokai, pagal savo nuostatas, kas turėtų būti laikoma „teisingu“ ūkio modeliu (Woodford, 1999). Iš tiesų įvairios ekonominės mokyklos įvairiais aspektais ir skirtingais metodologiniais pagrindais svarsto tą pačią prieštaringą ekonominę raidą, kuri klostėsi XX a. pirmoje bei antroje pusėje (o dabar ir XXI a. pirmuosiuose dešimtmečiuose, tai sukėlė naujų ekonominių paradigimų poreikį, nors pats paradigimų keitimas moksle, kartu ir ekonomikos teorijoje, yra labai nelengvas procesas; žr. Stiglitz, 2010);
- 3) *dėmesio sutelkimo į svarbiausius klausimus ir problemas*. Norint pagerinti mūsų supratimą ir rasti naujų sprendimų būtini į analizuojamus klausimus orientuoti požiūriai. Sprendžiant svarbius klausimus turi pasitarnauti specifinės metodologijos. Darbo autorius nekėlė savitikslio uždavinio sukurti elegantiškas metodologijas ir nesistengė jas taikyti problemoms, kurioms jos yra netinkamos. Metodai darbe vertinti pagal jų galimybę naudingai spręsti analizuojamus klausimus ir tiriamas problemas.

Pagrindiniai informacijos šaltiniai, panaudoti rengiant monografiją, buvo įvairių šalių mokslininkų, besispecializuojančių keinsistinės teorijos ir ekonominės minties raidos analizės srityse, mokslinės monografijos, vadovėliai,

straipsniai mokslinių darbų rinkiniuose, tęstiniuose mokslo leidiniuose ir periodiniuose moksliniuose žurnaluose. Išanalizuoti monografijos autoriui buvę prieinami JAV ir Europoje daugiausia anglų kalba publikuoti darbai, kuriuose nagrinėjami su tyrimų tematika susiję keinsistinių idėjų, ypač neoklasikinėje sintezėje, ir jų poveikio ekonominės minties raidai vertinimo klausimai, juos cituojant remiamasi pirminiais ir antriniais tektais.

Pagrindiniai moksliniai tyrimai atlikti dirbant Vilniaus universiteto Kauno fakultete. Mokslinės literatūros studijoms buvo reikšmingos trumpalaikės stažuotės Danijos, Švedijos ir Suomijos universitetuose. Per šias stažuotes buvo renkama ir apdorojama Lietuvoje nepasiekiamą teorinę medžiagą, kurios Lietuvos ekonomistai dar nebuvo išanalizavę bei pristatę platesnei tyrėjų grupei.

Kita vertus, mokslo filosofija teigia, kad mokslinės idėjos negali būti priimtoms akademinės bendruomenės kaip tikrai naujos ir originalios neišsakyti konstruktyvios kritikos krušos. Todėl monografijos autorius, pats skeptiškai vertindamas bet kokius kategoriškus tvirtinimus, iš jos skaitytojų irgi tikisi moksliskai kritiško požiūrio į savo šioje monografijoje išdėstytus teiginius, daromus apibendrinimus ir mokslines išvadas ir yra pasirengęs pripažinti savo paties išvadų santykinumą, suprasdamas, kad ilgainiui kai kurie monografijoje pateikti vertinimai bus pakeisti ir pagerinti. Laikui bėgant atsiras papildymų, naujos informacijos, kuri neišvengiamai lems dabartinių požiūrių naujas interpretacijas.

J. M. KEYNES'O „BENDROJI TEORIJA“

1.1. KLASIKINĖ IR KEINSISTINĖ EKONOMIKOS TEORIJOS

Mūsų laikais, lyg įsiklausydami į dar XX a. ketvirtajame dešimtmetyje nuskambėjusį anglų ekonomistų, 1972 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato *J. R. Hicks'o* (1904–1989 m.) ir *D. H. Robertson'o* (1890–1963 m.), raginimą nešvaistyti laiko ekonomistų klasikų veikalų skaitymui, niekas nebegaišta laiko atidžiai skaitydamas ir masyvius XX a. pirmosios pusės tomus nuo pradžios iki pabaigos. Bet apie juos turėti bendrą supratimą verta. (Aišku, jeigu ši monografija kai kuriuos jos skaitytojus paskatins šiuos jau klasikiniiais spėjusius tapti veikalus išanalizuoti giliai, autorius jausis tikrai atlygintas.)

Anglų ekonomisto, puikaus teoretiko ir praktiko *J. M. Keynes'o* (1883–1946 m.) teorija padarė itin didžiulę įtaką šiuolaikinės ekonomikos teorijos raidai. 1936 m. vasarį Londone išleista jo knyga pretenzingu pavadinimu „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“, kurioje jis užsibrėžė „atskleisti, kas lemia bet kuriuo laiko momentu tam tikros sistemos nacionalines pajamas ir (kas yra beveik tas pat) jos užimtumo apimtį“ (Keynes, 1964 [1936]), kaip teigė *E. A. G. Robinson'as* (žr. Lekachman, 1964b), įnešė didžiulį indėlį į pasaulinės ekonominės minties vystymąsi (tik nedaugelis ekonomistų labiau paveikė ekonominės minties socialines pasekmes negu *J. M. Keynes'as*: jam labai tinka jo paties britų nacionalinio dienraščio *Manchester Guardian* priede apie „ekonominę pertvarką Europoje“ 1922 m. išsakyta mintis, kad „[e]konomistas nėra karalius, bet jis privalo juo būti! Jis yra geresnis ir išmintingesnis valdytojas negu generolas, diplomatas ar oratorinis advokatas“ (žr. Schuker, 2014a)) ir sukūrė makroekonomiką, tokią, kaip ji yra suprantama dabar, – mokslą, kuriam rūpi ekonomikos kaip visumos struktūra, veikimas ir funkcionavimas (Snowdon, Vane, 2009). Kaip taikliai pažymėjo amerikiečių ekonomistas *Francis X. Diebold'as*, „[s]tulbinantis ir lengvai užmirštamas faktas, kad iki *J. M. Keynes'o* [...] *realiai nebuvo makroekonomikos teorijos*“ (žr. Adams, 1992; išskirta – *F. X. Diebold'o*). (Apie makroekonomikos teorijos šaltinius plačiau žr. Dimand, 2002.) Iš tiesų, nepaisant tokių žymių atstovų kaip klasikinės politinės ekonomijos pradininku Anglijoje, savotišku „politinės ekonomijos

C. Colombo“ laikomas *Williamas Petty* (1623–1687 m.), vadinamasis popie-
rinių pinigų merkantilistas *Johnas Law* (1671–1729 m.), žymus airių banki-
ninkas ir ekonomistas sistematikas *Richardas Cantillonas* (1680 (?)-1734 m.),
kurį *Murrayus N. Rothbardas* (1995) ir kiti ekonominės minties istorikai net
yra įvardiję tikruoju „šiuolaikinės ekonomikos teorijos tėvu“ (apie jį plačiau
žr. Brewer, 1992; Murphy, 1986; Čiegis, 2006; 2014a), žymusis škotų filosofas,
politinėje ekonomijoje žinomas pirmiausia kaip vienas iš *kiekybinės pinigų*
teorijos kūrėjų, *Davidas Hume'as* (1711–1776 m.), žymusis fiziokratų pradi-
ninkas ir šios mokyklos vadovas *Francois Quesnay* (1694–1774 m.), išradęs
garsiąją *tableau economique* (žr. Quesnay, 1972), kurioje kartais išvelgiama
daugelis šiuolaikinės makroekonomikos teorijos plėtočių, įskaitant *J. M. Key-*
nes'o multiplikatorių, ankstyvo indėlio į tai, kas dabar gali būti priskirta ma-
kroekonominėms problemoms (ekonomistai jau iki *J. M. Keynes'o* analizavo
verslo ciklus, infliaciją, nedarbą ir ekonominį augimą), šiuolaikinės makroe-
konomikos teorijos kaip nuoseklaus ir sisteminio požiūrio į visuminį ekono-
minį fenomeną, verslo svyravimus ir stabilizavimo politiką gimimas gali būti
siejamas su „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) išleidimu 1936 m.
vasario 4 d. (Dėl istoriškumo pasakysime, kad patį terminą *makroekonomi-*
kos teorija (angl. *macroeconomics*) dar 1933 m. pasiūlė norvegų ekonomistas
Ragnar'as Frisch'as, šį terminą vartodamas savo paskaitose (De Vroey, 2007),
žodį *makroekonominis* (angl. *macroeconomic*) straipsnio pavadinime pirma-
sis 1941 m. straipsnyje „Paklausos pajamų elastingumas: mikroekonominė ir
makroekonominė interpretacijos“ žurnale *Economic Journal* pavartojo *P. De*
Wolff'as (1941), o žodį *makroekonomika* (angl. *macroeconomics*) straipsnio
pavadinime pirmasis 1946 m. straipsnyje „Makroekonomika ir racionalaus
elgesio teorija“ žurnale *Econometrica* pavartojo amerikiečių ekonomistas
L. R. Klein'as (1946); plačiau žr. Blanchard, 2000.) Patį terminą *makroekon-*
mika spausdintine forma pirmasis, ko gero, 1939 m. pavartojo *E. Lindahl'is*
(Fitoussi, Velupillai, 1993; Samuelson, 1997).

Rusų kilmės britų ekonominės minties istoriko *Robert'o Skidelsky'io*
(1992) pastebėjimu, *J. M. Keynes'o* siekis buvo imtis aukščiausių intelektualini-
nių pastangų apsaugoti Vakarų civilizaciją nuo viską praryjančios barbarizmo
bangos, kurią atneša ekonominis žlugimas. (Nors „Bendrojoje teorijoje“ (Key-
nes, 1964 [1936]), kuri buvo visai nauja ekonominio proceso vizija, jis detaliai
ir neanalizavo Didžiosios depresijos, be pastarosios šis veikalas iš viso vargu
ar būtų išvydęs dienos šviesą, nes jis buvo parašytas kaip tiesioginis atsakymas

į kataklizminius įvykius, pasklidusius po kapitalistinius ūkius po 1929 m., kai pasauliui sunkiai sekėsi kovoti su „pačiu atšiauriausiu ir plačiausiai pasklidusiu [...] [ūkio] susitraukimu šiuolaikiniais laikais“ (Friedman, Schwartz, 1963; taip pat žr. Deane, 1978; Skidelsky, 1996b; De Vroey, Malgrange, 2011; Carabelli, Cedrini, 2014).) Kaip juokais yra pasakęs *Paulas A. Samuelsonas*, *J. M. Keynesas* daug nuveikė Didžiąjį depresijai, o Didžioji depresija daug nuveikė *J. M. Keynes'ui* (žr. Lekachman, 1964b). (Juk, kaip taikliai pažymėjo *Kevinas D. Hoover'is*, ir šiandien „*J. M. Keynes'o* kaip ekonomisto akcijos išauga atvirkščiai proporcingai krintantiems ekonominiams rodikliams“ (žr. Goodwin et al., 2009).) Šiame kontekste visai suprantama ir ironija, kuri slypėjo *F. Hahn'o* ir *R. M. Solow* žodžiuose: „Ironiška, kad makroekonomikos teorija prasidėjo kaip didelio masto ekonominių patalogijų: užsitęsusių depresijų, masinio nedarbo, išsilaikančios infliacijos ir pan., tyrinėjimas. Šio akcento *J. M. Keynesas* neišrado, [tačiau] XX a. ketvirtojo dešimtmečio depresija neliko nepastebėta“ (Hahn, Solow, 1995). Kaip 1937 m. savo garsiajame straipsnyje „*Mr. Keynesas* ir „klasikai“: pasiūlyta interpretacija“ pažymėjo *J. R. Hicksas*, „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ yra depresijos ekonomikos teorija“ (Hicks, 1937), vėliau dar kartą pabrėždamas, kad *J. M. Keynesas* „žiūrėjo į pasaulį Didžiosios depresijos požiūriu“ (Hicks, 1967). (Tiesa, kaip rašo *W. Young'as* (2011), 1945 m. *J. R. Hicksas* savo prancūziškai parašytame straipsnyje „*J. M. Keynes'o* teorija po devynių metų“ jau teigs: „[...] 1937 m. aš pats rašiau, kad „Bendroji teorija“ yra depresijos ekonomikos teorija. *Dabar mes žinome, kad tai yra klaida.* [...] Dabar mes atradome, kad ji ne mažiau pritaikytina sąlygoms, kurios sudaro kitą kraštutinybę, palyginti su depresija: karui mobilizuotam visiškam užimtumo ūkiui pakilimo sąlygoms“ (Hicks, 1945; išskirta – *W. Young'o*).) Būtent pasaulinės 1929–1933 m. ekonomikos krizės priešasčių ir įveikimo analizė, smarkiai palietusi ir Didžiąją Britaniją, paskatino *J. M. Keynes'ą* nukreipti ekonomikos teoriją moderniu keliu, leidusiu atsirasti makroekonomikai (žr. Mankiw, 2006). Kaip 2003 m. savo prezidentiniame kreipimesi į Amerikos ekonomistų asociaciją pažymėjo garsus amerikiečių ekonomistas, 1995 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas *Robert'as E. Lucasas*, „[m]akroekonomikos teorija gimė kaip atskira sritis XX a. penktajame dešimtmetyje, kaip dalis intelektulau atsako į Didžiąją depresiją. Terminas tada reiškė nuorodą į žinių ir kompetencijos masę, kuri, kaip tikėjomės, neleis pasikartoti ekonominei katastrofai. Mano šio pranešimo tezė yra, kad makroekonomikos teorija šia pirmine prasme buvo sėkminga:

jos svarbiausia kelio užkirtimo depresijai problema buvo išspręsta visais praktinio pobūdžio tikslais, ir faktiškai buvo išspręsta daugeliui dešimtmečių. Aišku, išlieka svarbus gerovės padidėjimas dėl geresnės fiskalinės politikos, bet aš teigiu, kad šis padidėjimas yra dėl suteikimo žmonėms geresnių paskatų dirbti ir taupyti, o ne dėl geresnio išlaidų srautų subtilaus reguliavimo“ (Lucas, 2003). Kaip pažymi R. A. Cordas (2013), kalbant apie Didžiosios depresijos poveikį makroekonomikos teorijos atsiradimui, vertinga įsiklausyti ir į G. L. S. Shackle'ą (1967), kuris teigė, kad jos sukeltas „gilus intelektualinis šokas“ buvo vienas iš katalizatorių ne tik J. M. Keynes'ui, bet ir M. Kalecki'ui, ar net, dėl ko būtų galima ir pasiginčyti, Stokholmo mokyklos atstovui G. Myrdal'ui. (Apie švedų makroekonomikos teorijos plėtrą XX a. ketvirtajame dešimtyje plačiau žr. Laidler, 1991a; 1999; Lunberg, 1996.)

J. M. Keynes'o knygoje išsakytos idėjos taip sparčiai paplito tarp ekonomistų, kad net imta kalbėti apie „keinsistinę revoliuciją“ (Kembridžo mokyklos tradicijoje; žr. Clarke, 1990; Komine, 2014; nes kas sudaro keinsistinę revoliuciją, iki šiol mokslinėje literatūroje išlieka diskutuotinas klausimas; žr. Vaggi, Groenewegen, 2003), tai rodė ir ankstyvųjų jo teorijos interpretatorių veikalų pavadinimai, pavyzdžiui, žymaus amerikiečių ekonomisto, 1980 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato L. R. Klein'o (1920–2013 m.) „Keinsistinė revoliucija“ (Klein, 1968 [1947]) bei vėlesni ekonomistų įvertinimai – 1970 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas, garsus amerikiečių ekonomistas P. A. Samuelson'as (1915–2009 m.) 1988 m. keinsistinę revoliuciją net įvardijo svarbiausiu įvykiu XX a. ekonomikos moksle (Samuelson, 1988a). Vokiečių ekonomistas Oliver'is Landmann'as (2014) pažymi, kad, kaip ir dauguma mokslinių revoliucijų, XX a. ketvirtojo dešimtmečio keinsistinė revoliucija, kuri faktiškai buvo revoliucija tiek ekonominėje politikoje, tiek teorijoje, kilo dėl vyraujančios paradigmos didžiulės nesėkmės siekiant paaiškinti svarbius stebėtus faktus – šiuo atveju Didžiosios depresijos gilumą ir jos užsitęsimą. Net vėlesnio J. M. Keynes'o aršaus oponento, 1976 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato, garsaus amerikiečių ekonomisto M. Friedman'o (1912–2006 m.) pastebėjimu, „J. M. Keynes'o pateikta depresijos ir jos išgydymo teisingos politikos interpretacija pasirodė kaip šviesos blykstelėjimas tamsioje naktyje. Ji siūlė gerokai mažiau beviltišką ligos diagnozę. Dar svarbiau, ji siūlė skubesnį, mažiau skausmingą ir efektyvesnį gydymą biudžeto deficitų forma. Lengva suprasti, kaip jauni, energingi ir kilniaširdžiai protai buvo jos pavilioti“ (Friedman, 1974a; 1986; taip pat žr. Friedman, Friedman,

1998). Apie pačią keinsistinės revoliucijos struktūrą plačiau žr. Mehta, 1977). Ši *J. M. Keynes*’o knyga buvo labai laukta, pigi (taigi ir prieinama daugeliui skaitytojų), išleista palankiu metu – pasaulis kaip tik kovojo su Didžiąja depresija (tiesa, kas dažnai atsitinka autoriams, knygų pasirodymo metu ji Didžiojoje Britanijoje jau buvo pasibaigusi, bet JAV dar ne), kurią pats *J. M. Keynes*’as apibūdino taip: „Ilgesnio laikotarpio chroniška mažesnio už normalų aktyvumo būklė be jokio ryškesnio poslinkio atsigavimo arba visiško kracho link“ (Keynes, 1964 [1936]). Kaip vienas amerikiečių politikas yra pasakęs – visi žinojo, kad ekonomikos politika, rekomenduota neoklasikų, buvo prasta, bet dabar jie suvokė, kad tai taip pat buvo ir prasta ekonomikos teorija. (Jos paskirtis juk ir yra tapti teoriniu ekonominės politikos kūrimo ir įgyvendinimo pagrindu.) Šia knyga *J. M. Keynes*’as, sąmoningai siekęs iš pagrindų pakeisti tradicinę ekonomikos teoriją, beveik vienu rankos mostu sukonstravo pagrindinius ryšius ir idėjas, kurie padėjo pagrindą tam, kas dabar žinoma kaip „makroekonomika“. Todėl nieko nuostabaus, kad 1987 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas, žymus amerikiečių ekonomistas *R. M. Solow* 1986 m. straipsnyje žurnale *Eastern Economic Journal* „Bendrąją teoriją“ apibūdino kaip „patį įtakingiausią dvidešimtojo amžiaus ekonomikos teorijos darbą, o *J. M. Keynes*’ą kaip patį svarbiausią ekonomistą“ (Solow, 1986b), apie kurį, kaip 1984 m. pažymėjo jo biografas *Charles*’as *Hession*’as (1911–2003 m.), „[b]uvo parašyta daugiau knygų ir straipsnių negu apie kurį nors kitą ekonomistą, su galima *Karlio Marx*’o išimtimi“ (Hession, 1984).

Gali kilti klausimas: kodėl *J. M. Keynes*’o „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) susilaukė tiek daug dėmesio? Vienas žymiausių monetarinės teorijos ir makroekonomikos istorijos žinovų, anglų kilmės kanadiečių ekonomistas *David*’as *Laidler*’is, pažymėjęs, kad „XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje [vyko ekonominių] idėjų pagrindinis pertvarkymas“ (Laidler 1999), į šį klausimą 2006 m. atsakė taip: „Bendroji teorija“ jokiū būdu nebuvo pirmasis darbas, teigęs, kad: a) taupymo ir investicijų suderinimas esant visiškam užimtumui dėka palūkanų normos gali sužlugti dėl monetarinės sistemos veikimo; ir kad b) šis žlugimas tikriausiai pasireišk nedarbu. Tačiau ankstesniems darbams [tarp jų ir paties *J. M. Keynes*’o „Traktatui apie pinigus“] nepavyko teisingai paaiškinti, kaip b) faktiškai kilo iš a)“ (žr. Backhouse, Bateman, 2006; 2011a). Kaip pažymi kitas kanadiečių ekonomistas, *Robert*’as *W. Dimand*’as (2010), pats *D. Laidler*’is toliau akcentavo *J. M. Keynes*’o panaudotą išlaidų multiplikatorių, parodydamas, kaip jis gavo b) iš a). Moksliniu požiūriu svar-

biausias dalykas buvo tai, kad *J. M. Keynes* depresijos ekonomikos teorija pateikė konstrukta, kuris gali būti panaudotas apskaičiuoti vyriausybės išlaidų ir mokesčių tam tikrų dydžių poveikiams ekonominei veiklai, taigi ir įvertinti reikalingos intervencijos dydį (Woodford, 1999; taip pat žr. Bernanke, 2000).

Keinsistiškosios teorijos esmę sudaro teiginys, kad, valstybei reguliuojant kapitalo įdėjimus, kreditą ir pinigų cirkuliaciją, galima įveikti perprodukcijos krizes, industrinės ekonomikos cikliškumą ir nedarbą. *J. M. Keynes*as, kurio darbai apskritai buvo atsakas ir reagavimas į kapitalizmą (Phelps, 2006a), teoriškai pagrindė kritiškai mažesnių ekonomistų abejones, kad XIX a. kapitalizmo laisvosios konkurencinės rinkos sistema su jai būdinga laisvos prekybos politika ir ekonominio liberalizmo idėjos, kurios būdingos ikimonopolistiniam kapitalizmui, tinka ir po Pirmojo pasaulinio karo susiformavusiam valstybiniam monopolistiniam jo evoliucijos laikotarpiui, esant visiškai skirtingai institucinei ir klasiinei struktūrai bei ekonominių agentų elgsenos modeliams (Crotty, 1990). Šios ekonomistų klasikų idėjos rėmėsi nerealiomis prielaidomis, kad bet koks ilgalaikis pusiausvyros tarp pasiūlos ir paklausos pažeidimas yra negalimas, kad gaivališkas laisvosios konkurencijos mechanizmas pats pašalina visus ekonominius prieštaravimus bei sunkumus ir sudaro sąlygas visiškam materialinių ir darbo išteklių panaudojimui (Dennis, 1977). (Buvo tvirtinama, kad veikia vadinamasis *Say*aus rinkų dėsnis, teigęs, kad „produktai visada perkami už produktus ar paslaugas; pinigai yra tik matas, padedantis atlikti šiuos mainus“, kartu „paklausą apriboja tik gamyba“ (žr. Čiegis, 2014a). Pažymėtina, kad iki pat XX a. pradžios daugelio ekonominių mokyklų atstovai pritarė šiam „dėsniui“ (Kates, 1997; apie ankstyvuosius *Say*aus rinkų dėsnio formuluotojus žr. Baumol, 1977; Thweatt, 1979). (Kaip išimtį galėtume paminėti tik anglų ekonomistą ir demografą *T. Malthus*ą (1766–1834 m.; 1951 [1836]), teigusį, kad taupymai *ex ante* nebūtinai visada turi būti lygūs investicijoms *ex ante*, tai yra vartojimas gali viršyti gamybą, dėl to atsiras perteklinė paklausa, kuri ves į tautos turto mažėjimą dėl produktyvaus kapitalo besaikio naudojimo (žr. Dorfman, 1989; tačiau *T. Malthus*as (1951 [1836]) taip ir nepaiškino, kaip rinkos jėgos išlaiko optimalią taupymo normą bei perteklinės gamybos monetarinių priežasčių (Ekelund, Hébert 1990)); vokiečių ekonomistą ir filosofą *K. Marx*ą (1818–1883 m.) bei dar keletą XIX a. eretikų (žr. Baumol, 1999; Backhouse, 2002; Snowdon, Vane, 2009). Aišku, šis dėsnis tiko tik barterio ekonomikai, nes monetariniame ūkyje tenka pripažinti, kad „prekės perkamos už pinigus, ir už pinigus perkamos prekės, bet prekės neperkamos

už prekes“ (Clower, 1969).) Kaip apie tai vaizdingai pasakė geriausiai žinomas šiuolaikinis institucionalistas ir pakeinsistas amerikiečių ekonomistas *John'as Kenneth'as Galbraith'as* (1908–2006 m.), iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio „*Say'aus* dėsnio“ pripažinimas ar nepripažinimas buvo pagrindinis požymis, pagal kurį ekonomistus skirdavo nuo kvailių“ (Galbraith, 1975). Be to, *Say'aus* dėsnį (kurį pats ryžtingai atmetė; žr. Galbraith, 1973) jis įvardijo kaip „ekonominių idėjų stabilumo, įskaitant, kai jos yra klaidingos, žymiausią pavyzdį“ (Galbraith, 1975; 2001). Iš kapitalistinės valstybės tebuvo reikalaujama, kad ji saugotų privatinę nuosavybę ir šalintų kliūtis rinkos dėsnų veikimui, reguliuojančiam savaiminį ūkinės sistemos judėjimą. Čia užtenka prisiminti *A. Smith'o* (1723–1790 m.) garsiąją „nematomos rankos“ metaforą (iš tiesų, kaip pažymi *M. Skousen'as* (2007), šį terminą garsusis škotų profesorius, vienas iš klasikinės ekonomikos teorijos kūrėjų *Adam'as Smith'as* 1776 m. savo klasikiniame veikale „Tautų turtas“ (*The Wealth of Nations*; Smith, 1937 [1776]) pavartojo tik vieną kartą, o apskritai visuose savo raštuose tik tris kartus...) ir jo teiginį, kad rinka pati paskirsto išteklius efektyviausiu būdu taip, kad vartotojo norai būtų patenkinti su minimaliais kaštais, ir todėl valstybinėms struktūroms nebereikia aktyviai kištis į rinkos ekonomiką. *A. Smith'as* savo veikale „Tautų turtas“ (Smith, 1937 [1776]) tvirtino, kad laisvosios rinkos ekonomikoje atskiri individai, vadovaudamiesi savo interesais, nematomos rankos (*invisible hand*) yra nukreipiami kitų žmonių ir visos visuomenės tikslų ir interesų realizavimui. Todėl čia nėra vietos valstybės institucijų ir kitų grupių kišimuisi į ekonomiką, nes tai pažeistų rinkos sistemos funkcionavimo efektyvumą (*efficiency*). Šiuo atveju valstybės vaidmuo turėtų apsiriboti privačios nuosavybės apsauga ir teisinių rėmų laisvosios rinkos funkcionavimui sukūrimu (t. y. „*naktinio sargo*“ ir *policininko* vaidmeniu), o pačią valstybės nesikišimo į rinkos veikimą, deklaruojant „*laissez-faire*“ („*leiskite veikti*“) principą, politiką, remiantis anglų mąstytojo romantiko *T. Carlyle'io* (1795–1881 m.) žodžiais, vaizdžiai būtų galima apibūdinti kaip „anarchija plius policininkas“.

Dėl istoriškumo pažymėsime, kad dar fiziokratų mokyklos vadovas *F. Quesnay* savo ekonominės politikos sistemą įvardijo vėliau tapusiu garsiu posakiu „*laissez faire et laissez passer le monde va de lui meme*“ (pranc. – leiskite eiti, leiskite veikti, pasaulis tvarkosi pats savaime), ilgą laiką buvusiu civilizuotos ir kultūringos žmonijos pažangos bei gerovės formule, ekonominio liberalizmo šūkiu. Tiesa, šis posakis, pasak fiziokratų ekscentriško aristokrato, energingojo markizo *Victor'o Riqueti de Mirabeau* (1715–1789 m.) ir turtingo

finansininko sūnaus *Pierreò-Paul'io Mercierò de la Riviereò* (dar žinomo kaip *Lemercier*, 1720–1793 m.), priklauso kitam prancūzų ekonomistui, *J. Turgot* draugui *Jacques'ui C. M. Vincent'ui de Gournay* (1712–1759 m.), 1758 m. pasisakiusiam fiziokratų mokyklos asamblėjoje. Nors neretai šis posakis priskiriamas ir (taip manė ir pats *F. Quesnay* mokinys ir jo idėjų propaguotojas *J. Turgot* (1727–1781 m.)) stambiam *Liudviko XIV* laikų pirkliui *Fransua Legendre*, kuris, kaip pasakojama, ilgiausiai – net 72 metus – valdžiusio Europos monarcho *Liudviko XIV* (1638–1715 m.; „Karaliaus Saulės“) pirmojo valdymo laikotarpio finansų ministrui *Jean'ui Baptist'ui Colbert'ui* (1619–1683 m.) (taip geriausiai galima nusakyti pagrindinę jo funkciją, nors kartkartėmis jis eidavo ir kitas pareigas, vienu metu vadovaudamas net šešioms ministerijoms iš karto; tai jo darbo dieną pailgino iki šešiolikos valandų; beje, finansų ministro kompetencijai tais laikais priklausė pramonės, prekybos ir žemės ūkio klausimai), dėl 1661–1683 m. vykdytos *merkantilistinės* politikos tapusiam Prancūzijos merkantilizmo sinonimu, sukvietus šalies pirklių atstovus ir jų paklausus, kuo galėtų jiems padėti („*Que faut-il faire pour vous aider?*“), pirklys *Fransua Legendre* atsakęs: „*Nous laisser faire* – palikite mus ramybėje“, ar prancūzų valstybės veikėjui markizui *René-Louis'ui d'Argenson'ui* (1694–1757 m.), kuris, kaip teigė vokiečių ekonomistas *August'as Oncken'as* (1844–1911 m.), pavartojo šiuos žodžius savo memuaruose dar apie 1751 m. (Keynes, 1926; plačiau žr. Čiegis, 2014a). Nors pati frazė „*laissez-faire*“ neaptinkama klasikinės politinės ekonomijos pradininkų, tokių kaip *A. Smith'as* ir *D. Ricardo* (1772–1823 m.), veikaluose, individualių pirkėjų ir verslininkų savanaudiškumo siekimas glūdi klasikinės ekonomikos teorijos su jos „nematomos rankos“ paradigma šerdyje (Davidson, 2009a).

Pažymėtina, kad tai, ką dabar vadiname *klasikine mokykla*, iš tikrųjų nėra vientisa makroekonomikos koncepcija. Tai – klasikais laikomų ekonomistų (*A. Smithò*, *D. Ricardo*, *T. Malthusò*, „prancūzų *Adamò Smithò*“, *J. B. Say'aus* (1767–1832 m.) ir kt.) pažiūrų į makroekonominės problemas rinkinys. Šios krypties idėjos bene geriausiai susistemintos ir išdėstytos žymiausio karalienės *Viktorijos*, karaliavusios didžiąją dalį XIX šimtmečio (1837–1901 m.), laikų anglų ekonomisto, Kembridžo mokyklos pradininko *A. Marshallò* (1842–1924 m.) bei kitų ekonomistų neoklasikų, priskirtinų Kembridžo mokyklai, darbuose (žr. Wood, 1982). (Dėl istoriškumo pažymėsime, kad patį terminą „neoklasikai“ pirmasis pavartojo *T. Veblen'as* kaip neigiamą epitetą: jis norėjo pabrėžti, kad *A. Marshall'as*, kaip ir klasikai, neperžengė utilitarizmo ir he-

donistinės psichologijos rėmų, nors pastarąją ir mėgino, tiesa, nesėkmingai, pašalinti iš vėlesnių „Ekonomikos teorijos principų“ (Marshall, 1890) leidimų. Vėliau terminas „neoklasikai“ buvo pritaikytas visai maržinalistinei teorijai (Čiegis, 2006; 2014b.)

Pagrindiniai klasikinės koncepcijos postulatai (Snowdon, Vane, 2009; Čiegis, 2012):

1. Savo prigimtimi ekonomika yra *tobulos konkurencijos* ekonomika. Bet kokios netobulos konkurencijos apraiškos ūkyje nagrinėjamos kaip egzogeniniai (išoriniai) veiksniai, nekeičiantys ūkinės prigimties esmės.
2. *Kainos* ekonomikoje yra *absoliučiai lanksčios* (elastingos). Kainų elastingumas reiškia, kad trumpuoju laikotarpiu prekių ir gamybos veiksnių kainos gali keistis ir *augimo*, ir *mažėjimo* kryptimi. Taip pat manoma, kad prekių ir gamybos veiksnių kainos gana stipriai ir operatyviai reaguoja į viena kitos svyravimus.
3. Ūkio subjektai turi tobulas žinias apie rinkos sąlygas bei kainas ir veikia *racionaliai*, siekdami maksimizuoti savo naudą, t. y. firmos linkusios maksimizuoti savo pelną, namų ūkiai – ilgalaikį vartojimą, be to, visi ekonominiai agentai turi stabilius lūkesčius ir nekenčia nuo pinigų iliuzijos. Todėl subjekto priimamiems sprendimams didelį poveikį turi *ekonominė konjunktūra*.
4. Ekonomika skirstoma į du autonomiškus sektorius: *piniginį* ir *realųjį*. Be to, visos realiojo sektoriaus rinkos laikomos *pusiausvyrinėmis*. O pinigai *savarankiškos vertės* neturi ir yra tik mainų bei apskaitos priemonė.
5. Ekonomikai būdinga *savireguliacija* ir *savioptimizacija*. Tai užtikrina joje esančių *stabilizatorių*, iš kurių svarbiausi yra lanksčios kainos, lanksti palūkanų norma ir lanksti nominalaus darbo užmokesčio norma, *sistema*.
6. Modelyje „*visuminė paklausa–visuminė pasiūla*“ („*AD–AS modelyje*“) svarbiausias vaidmuo tenka *visuminei pasiūlai*.
7. Kadangi *darbo rinkoje pusiausvyrą nusistovi esant visiškam užimtumui*, tai visuminė pasiūla atitinka *natūralios išėigos lygį* (t. y. atitinka *visiško užimtumo nacionalines pajamas*).
8. Pasiūlos apimtį lemia *tik gamybos veiksniai*, kurie savo ruožtu gali pakeisti vienas kitą.

9. *Užimtumas* (sąlygotas atiduodamų pirmenybių tarp pajamų ir laisvalaikio) nustato visuomenės realią išėigą ir jos narių pajamas.

Pridurtina, kad klasikinės mokyklos atstovai makroekonominių problemų tyrimams plačiai taiko mikroekonominės analizės metodus. Dėl to klasikiniai mikroekonomikos modeliai yra griežtai formalizuoti, jų parametrais naudojami realiai stebimi ir aiškiai nustatomi kintamieji. Tai klasikinį požiūrį daro objektyvų.

Vėliau susiformavus keinsistiškajai mokyklai, klasikinės mokyklos pozicijos gerokai sušlubavo. Tačiau tai buvo ir papildomas impulsas toliau plėtoti šią tyrimų kryptį, kuri palaipsniui transformavosi į *neoklasikinę koncepciją*, kurios plėtra siejama su tokiais garsiais ekonomistais kaip *R. M. Solow*, *R. E. Lucasas* (įdomu, kad jis pirmiausia 1959 m. Čikagos universitete baigė istorijos srities bakalauro studijas ir tęsdamas magistrantūros studijas Berkelyje susižavėjo belgų istoriko *Henri'io Pirenne'o* (1862–1935 m.) darbais, kuriuose buvo akcentuotos ekonominės jėgos. Tai paskatino *R. E. Lucasą* (vėliau įnešusį didelį indėlį kuriant makroekonomikos teorijos metodologinius pagrindus; žr. Vercelli, 1991) Berkelyje išklausti ekonomikos istorijos (čia jis parengė esė apie XIX a. britų verslo ciklus) ir įvadinį ekonomikos teorijos kursų ir grįžti studijuoti į Čikagos universitetą – šį kartą ekonomikos teorijos, kur jis susižavėjo savarankiškai išstudijuotu *P. A. Samuelson'o* veikalu „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), kuriame buvo iškelta idėja, kad matematinis modeliavimas yra esminis veikiančių teoremų formulavimui ekonomikos teorijoje (Snowdon, Vane, 2009; De Vroey, 2010; Boianovsky, 2019) ir kt. Tarp neoklasikinės koncepcijos ir tradicinių klasikų pagrindinis metodologinis skirtumas yra apčiuopiamas neoklasikų išplėtotoje *racionalių lūkesčių teorijoje*, paaiškinančioje subjektų elgesio pobūdį šiuolaikinėje ekonomikoje (žr. Sheffrin, 1996). Pirmiausia čia minėtinas amerikiečių ekonomistas *Johnas F. Muthas* (1930–2005 m.), 1961 m. žurnale *Econometrica* paskelbtame straipsnyje „Racionalūs lūkesčiai ir kainų pokyčių teorija“ (Muth, 1961) įvedęs, pirmiausia mikroekonomikos teorijos kontekste, *racionalių lūkesčių* terminą. *J. F. Muthas* išskyrė tris pagrindinius racionalių lūkesčių hipotezės, teigiančios, kad „ekonominiai agentai nedaro sistemingų prognozavimo klaidų“ (žr. Sørensen, Whita-Jacobsen, 2005), aspektus: pirmiausia, rinkoje prieinama informacija yra ribota, todėl ekonominė sistema ją tinkamai apdoroja (kalbant tiksliau, racionalių lūkesčių teoretikai tvirtina, kad *rinka* turi absoliutų žinojimą apie ateities įvykių „tikimybinį pasiskirstymą“, todėl bet kokia klaida

bus grynai atsitiktinė (Rothbard, 1997; išskirta – *M. N. Rothbard'o*)), antra, lūkesčių formavimas priklauso nuo tiesiogiai susijusios ūkį apibūdinančios ekonominės sistemos specifinės struktūros (o ne vien nuo praeities patirties, kaip manė ankstyvieji monetaristai), ir trečia, remiantis amerikiečių ekonomisto *E. Grünberg'o* ir italų kilmės amerikiečių ekonomisto, 1985 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato *F. Modigliani'io* (1918–2003 m.) 1954 m. žurnale *Journal of Political Economy* paskelbtu straipsniu „Socialinių įvykių prognozavimas“ (Grünberg, Modigliani, 1954), galima teigti, kad „socialinių įvykių prognozė“ neturės didesnių pasekmių ekonominės sistemos operacijoms (nebent ji remiasi „vidaus“ informacija), t. y. (tikra) ekonominė prognozė niekam nesuteikia specialios galimybės pasipelnyti iš jos, jeigu ji yra žinoma visiems. *J. F. Muth'as* pagrindė savo racionalių lūkesčių hipotezę išskeldamas prielaidą, kad individai formuoja savo lūkesčius optimaliai, kas yra natūralus praplėtimas neoklasikinio principo, kad ekonomikoje veikia racionalūs, maksimizuojantys agentai. Savo vaisingame straipsnyje *J. F. Muth'as*, atkreipęs dėmesį į tai, kad dinaminiai ekonomikos modeliai nepakankamai įvertina racionalumą, pasiūlė, „kad lūkesčiai, kadangi jie yra žinojimu pagrįstos ateities įvykių prognozės, yra iš esmės tas pat, kaip ir tinkamos ekonomikos teorijos prognozės“ (Muth, 1961). (Dėl istoriškumo paminėsime, kad kai kurie ekonomistai, pavyzdžiui, *H. A. Keuzenkamp'as* (1991), teigia, jog *J. F. Muth'o* pirmtakas buvo žymus olandų ekonomistas, 1969 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas *J. Tinbergen'as* (1903–1994 m.), kuris beveik 30 metų anksčiau pateikė racionalių lūkesčių modelį.)

Tiesa, kaip pažymi *H. Landreth'as* ir *D. C. Colander'is* (2002), racionalių lūkesčių prielaida (*J. F. Muth'o* „dinaminio racionalumo“ prielaida) ekonomikos teorijoje nevaidino svarbaus vaidmens iki tol, kol ją beveik po dvidešimties metų perėmė į makroekonomikos teoriją *Robert'as E. Lucas'as* (*N. G. Mankiw'o* (2009) apibūdintas kaip „XX amžiaus paskutinio ketvirčio įtakingiausias makroekonomistas“ (taip pat žr. Fischer, 1996; Hall, 1996; Svensson, 1996; Hoover, 1988; 1992; 1999; Snowdon, Vane, 1998), o *E. C. Prescott'o* kaip „metodologijos, taip pat problemų apibrėžimo meistras“ (žr. Snowdon, Vane, 1999)) ir savo straipsnyje „Lūkesčiai ir pinigų neutralumas“ (Lucas, 1972; įdomu, kad 1970 m. pateiktas žurnalui *American Economic Review* šis straipsnis patyrė „naikinamą atmetimą“ (Lucas, 1981a), o tai tapo akivaizdžiu įrodymu, koks inovatyvus ir apsiribojęs tik nedidelės grupės ekonomistų žiniomis buvo straipsnyje pateiktas *R. E. Lucas'o* techninis požiūris (da Silva, 2011)) suvie-

nijo savo ir kolegų pastangas makroekonomikai suteikti mikroekonominius pagrindus ir pademonstravo, kaip racionalių lūkesčių prielaidą padaryti naudotiną matematiškai (Lucas, 1976). A. Klamer'io 1983 ir 1984 m. išleistose knygose „Pokalbiai su ekonomistais“ R. E. Lucas'as atskleidžia: „Žinoma, kad mes žinojome. J. F. Muth'as buvo mūsų kolega. Mes tiesiog nežinojome, jog tai buvo svarbu. Hipotezė tiesiog buvo daugiau ar mažiau palaidota šeštajame dešimtmetyje. K. J. Arrow naudojo ją savo veikale apie mokymąsi veikiant. E. C. Prescott'as ir aš naudojome ją savo veikale apie investicijas. Žmonės ją žinojo, tačiau tuo metu aš nesupratau, kokią reikšmę tai turėjo žiūrint iš ekonometrinės pusės. Aš nesuvokiau, kad, pažiūrėjus į hipotezę rimtai, reikėtų apskritai permąstyti ekonometrinių skaičiavimų klausimą. Manau, kad niekas tuo metu nesuvokė, išskyrus patį J. F. Muth'ą“ (Klamer, 1983; 1984).

Taigi, nors revoliucinis racionalių lūkesčių hipotezę atskleidęs veikalas buvo parašytas J. F. Muth'o 1961 m. ir pati racionalių lūkesčių teorija P. A. Samuelson'o dar 1965 m. buvo sėkmingai panaudota modeliuojant svyravimus finansų rinkose (žr. Samuelson, 1965b), racionalių lūkesčių hipotezės reikšmingumas buvo suprastas tik po 1970 m., kai R. E. Lucas'as 1972 m. žurnale *Journal of Economic Theory* paskelbtame straipsnyje „Lūkesčiai ir pinigų neutralumas“ (Lucas, 1972) išplėtė hipotezę ir pritaikė ją bendrosios ekonomikos modeliams. (Paties R. E. Lucas'o motyvas parašyti šį straipsnį buvo noras paremti M. Friedman'o politikos neefektyvumo tvirtinimą, suteikiant jam stipresnius mikropagrindus ir įtraukiant jį į aiškią bendrosios pusiausvyros struktūrą; žr. Snowdon, Vane, 1998 ir R. E. Lucas'o įvadą į „Verslo ciklo teorijos tyrimus“ (Lucas, 1981a).) Kaip pažymi John'as B. Taylor'as (2000a), „racionalių lūkesčių revoliucija“ XXI a. pradžioje buvo tokia pati sena, kaip buvo keinsistinė revoliucija, kai R. E. Lucas'as, 1995 m. apdovanotas Nobelio premija ekonomikos srityje būtent už „racionalių lūkesčių hipotezės vystymą ir pritaikymą, šitaip transformuojant makroekonominę analizę ir pagilinant mūsų supratimą apie ekonominę politiką“, pirmą kartą įtraukė racionalių lūkesčius į makroekonomiką. Ši racionalių lūkesčių revoliucija vedė į makroekonominių tyrimų daugelį skirtingų mokyklų. Naujoji klasikinė ekonomikos mokykla, realaus verslo ciklo mokykla, naujoji keinsistinė ekonomikos mokykla, naujoji politinės makroekonomikos mokykla ir XX a. pabaigoje naujoji neoklasikinė sintezė (žr. Goodfriend, King, 1997) – visos jos gali būti siejamos su racionalių lūkesčių įvedimu į makroekonomiką XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje (apie racionalių lūkesčių revoliuciją makroekonomikos teorijoje plačiau žr.

Begg, 1982; Miller, 1994; Snowdon, Vane, 1999). Todėl galima teigti, kad tik keletas idėjų ekonominės minties istorijoje turėjo tokią reikšmę kaip *racionalių lūkesčių teorija*, o pati racionalių lūkesčių hipotezė ir šiandien yra viena iš makroekonominuose tyrimuose dažniausiai naudojamų lūkesčių prielaidų.

Kita vertus, reikia pažymėti, kad garsaus investuotojo, finansų autoriteto G. Soroso įsitikinimu, „racionalių lūkesčių teorija visiškai klaidingai interpretuoja finansų rinkos veikimo principą. [...] [Šios teorijos] idėja išlieka vyraujančiu modeliu, ant kurio laikosi skirtingos dirbtinės priemonės ir vertinimo kriterijai, kurie pastaruoju metu dominuoja finansų rinkose. Pagal šios teorijos idėją finansų rinkos yra save pataisančios ir dėl to visada stabilios. [...] [Tačiau šis] vyraujantis modelis yra klaidingas ir būtina jį skubiai pakeisti kitu“ (Soros, 2008; 2009). (Tas kitas modelis vietoj *racionalių lūkesčių* teorijos gal galėtų remtis *apribotų lūkesčių* teorija, paremta idėja, kad racionalumas yra ribojamas, kai individai priima sprendimus, dėl sprendimo problemos lengvo apdorojimo, proto pažintinių apribojimų ir sprendimo priėmimo laiko. Šiuo požiūriu sprendimų priėmėjai veikia kaip patenkintojai, ieškantys priimtino, o ne optimalaus sprendimo; apie dviejų požiūrių skirtumus plačiau žr. Sent, 1997.)

Apskritai, XX a. buvo būdinga didelė ekonominės minties pažanga, gerojai patobulėjęs šioje disciplinoje taikomiems techniniams metodams, tiek rutuliojant ekonomikos teoriją, tiek statistiškai analizuojant ekonominius duomenis. Detaliau kalbant apie kovas, revoliucijas ir kontrrevoliucijas, kurios vyko makroekonomikos teorijos srityje XX a., teorijų ir ekonomikos mokyklų kaitos seka apimtų keinsistinę revoliuciją XX a. ketvirtajame ir penktajame dešimtmečiuose (žr. Klein, 1968 [1947]); ją, aišku, reikėtų analizuoti remiantis bendraisiais mokslo raidos dėsniniais ir ekonomikos mokslo metodologiniais darbais (iš jų ypač išskirtini K. R. Popper'io (1959), T. Kuhn'o (1962), teigusio, kad „mokslo vystymasis yra, panašiai kaip biologijos, vienakryptis ir negrįžtamas procesas“ (Kuhn, 1962), ir I. Lakatos (žr. Lakatos, Musgrave, 1970) darbai, ypač orientuojantis į pastarąjį metodologą (žr. Blaug, 1976), nors vėliau metodologų svarbumas ekonomikos teorijai tapo labai ribotas (žr. de Marchi, 1988; de Marchi, Blaug, 1991), kovą tarp monetaristų ir keinsistų šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose (žr. Johnson, 1971), aštuntojo dešimtmečio racionalių lūkesčių revoliuciją (Willes, 1981; Begg, 1982) ir kovą tarp naujų keinsistų ir naujų klasikų devintajame dešimtmetyje; plačiau žr. Woodford, 1999; Blanchard, 2000. Aišku, čia reikėtų įvertinti ir ekonomė-

trikos mokslo laimėjimus ir to poveikį pokarinėms makroekonominėms revoliucijoms; žr. Patinkin, 1976a. (Kita vertus, kalbant apie revoliucijas ekonomikos moksle ir skatinant diskusiją, atkreiptinas dėmesys į *G. Routh'o* (1989) veikalą, kur išsakomas požiūris, kad pagrindinis analitinis konstruktas, kuriuo remiantis buvo kurta ekonomikos teorija, išliko faktiškai nepakeistas nuo XVII a., o tai numano, kad čia nebuvo revoliucijų *T. Kuhn'o* (1962) išsakytų nuostatų prasme, o tik esamo žinių lobyno papildymas; taip pat žr. Hutchison, 1978.)

Keinsistiškoji mokykla. Makroekonomikos teorijos kaip vientiso mokslo „tėvu“, kaip minėta, laikomas *J. M. Keynes'as*. Jis savo 1936 m. išleistoje knygoje „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (*General Theory of Employment, Interest and Money*; Keynes, 1964 [1936]) pirmasis pabandė nacionalinį ūkį nagrinėti kaip vientisą sistemą (užtenka paminėti visuminę sistemą, knygoje pavaizduotą $Y = C + I$ ar $I = S$ sąryšiais) ir, skirtingai nuo neoklasikinės ekonomikos teorijos, analizėje akcentavusios *maržinalizmo* principą (žr. Bortis, 2004), savajame *efektyvia paklausa* (faktinėmis vartotojų išlaidomis prekėms ir paslaugoms plius investuotojų išlaidomis kapitalinėms gėrybėms), kurios veiksmingą terminą įvedė trečiajame knygos skyriuje, paremtame modelyje su nepakankamo užimtumo pusiausvyra, jo nuomone, „neteisingą *Say'aus rinkų dėsnį* („pasiūla sukuria savo paklausą“), siejant visuminės paklausos [prekėms ir paslaugoms] ir pasiūlos [prekėms ir paslaugoms] funkcijas“, nurodęs, kad „čia yra gyvybiškai svarbus ekonomikos teorijos skyrius, kuris lieka vis dar neparašytas ir be kurio visos diskusijos apie visuminio užimtumo apimtis yra beprasmiškos ir tuščios“ (Keynes, 1964 [1936]), apvertė aukštyn kojomis ir pakeitė *Keynes'o dėsniu*: „paklausa sukuria savo pasiūlą“, kaip svarbiausią (ir tikrai revoliucinį) argumentą, kodėl *Say'aus* dėsnis netaikytinas mūsų ekonominei sistemai, nurodydamas, kad visuminės paklausos funkcija nėra identiška visuminės pasiūlos funkcijai, o tai po Antrojo pasaulinio karo ignoravo vyraujančios krypties ekonomistai teoretikai (save laikę keinsistais!) (žr. Jonsson, 1995; Parkin et al., 2000; Davidson, 2009a; Kurz, 2012b).

Teoriškai atmetant *Say'aus* dėsnį, o tai *J. M. Keynes'ui* buvo vienas iš pagrindinių tikslų parašyti „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) (prieš beveik šimtą metų tai bandė padaryti, bet nesėkmingai, *T. Malthus'as* (1951 [1836])), buvo išreikštas skirtumas tarp piniginės (verslininkiškos) ekonomikos (kurioje gamybą organizuoja verslininkų klasė, nuomojanti gamybos

veiksnius už pinigus ir siekianti šių išlaidų kompensavimo parduodant produkciją už pinigus), kuriai netaikytinas *Say'aus* dėsnis, ir barterio (kooperacinės) ekonomikos (kurioje gamyba yra organizuota taip, kad kiekvieno idėjimo savininkas yra atlyginamas už jo realų indėlį į procesą iš anksto nulemta pagamintos visuminės fizinės išieigos dalimi. Tokių kooperacinių ekonominių sistemų pavyzdžiais galėtų būti vyrų bei moterų vienuolynai, kalėjimai ar net Izraelio kibuciai (Snowdon, Vane, 2009)). (Skirtumo tarp piniginės (versliniškios) ekonomikos ir barterio (kooperacinės) ekonomikos plėtra aptinkama jau viename iš ankstyvųjų juodraštinųjų „Bendrosios teorijos“ variantų; žr. Keynes, 2013.) Kaip pažymi *T. Sowell* (1972), pati *J. M. Keynes*’o ataka prieš *Say'aus* dėsnį (*J. B. Say'aus* suformuluotą barterio ekonomiką), panašiai kaip ir šlovinusio smulkiają gamybą ekonominio romantizmo krypties pradininko šveicaro *Jan'o de Sismondi* (1773–1842 m.) daugiau negu šimtmečiu anksčiau, koncentravosi į tai, kad *Say'aus* dėsnis atmetė (neigė) vieninteles pusiausvyrinės pajamas. (*J. de Sismondi* pirmasis išplėtojo *pusiausvyrinių pajamų* fundamentalią koncepciją). Keinsistinės pusiausvyrinės pajamos, apibrėžtos „sąveikos tarp visuminės paklausos funkcijos ir visuminės pasiūlos funkcijos taško“, buvo priešpriešintos *Say'aus* dėsniui, *J. M. Keynes*’o žodžiais tariant, kaip „speciali prielaida sąryšiui tarp šių funkcijų“ (Keynes, 1964 [1936]). Vietoj „vienintelės pusiausvyrinės vertės“ pajamoms, *Say'aus* dėsnis postulavo „begalinę eilę verčių, kurios visos vienodai leistinos“, su „neutralia pusiausvyra“ bet kur, užtikrinant ekonomikos maksimalų produktyvumą (našumą). Tai gi *J. M. Keynes*’ui „*Say'aus* dėsnis [...] yra ekvivalentiškas tvirtinimui, kad čia nėra kliūčių visiškam užimtumui“ (Keynes, 1964 [1936]). Šiuo požiūriu buvo pakankama parodyti, kad čia *buvo* kliūtis, kad visiškas užimtumas nebuvo *automatiškai* pasiektas, kai čia buvo pusiausvyra visuminėje išieigoje. Kita vertus, *J. M. Keynes*’as neteigė, kad toks nedarbas būtinai tęsis neribotą laiką tomis sąlygomis. Juk *J. M. Keynes*’o pusiausvyros teorija atspindi jo tikėjimą, kad nacionalinis ūkis buvo darinys visuminės (agreguotos) paklausos, kuri, žinoma, yra išmatuojama, o rinkos ilgajame laikotarpyje yra pusiausvyroje (Johnson et al., 2004).

Tiesa, kaip pažymi *M. Skousen*’as, daugelis šiandienos ekonomistų sutinka, kad iš tiesų *J. M. Keynes*’as smarkiai iškraipė *Say'aus dėsnio* tikrąją reikšmę ir jo galias implikacijas (Skousen, 2001; 2007), *J. B. Say'aus* argumentams ne tik toliau išliekant pagrįstiems (galiojant), bet ir „esminiams makroteorijos aiškiam supratimui“ (Clower, Leijonhufvud, 1973). Australų ekonomistas

Stevenas Katesas, šiam dalykui paskyręs ištisą knygą „Say'aus dėsnis ir keinsistinė revoliucija“, irgi pripažino: „J. M. Keynesas [...] neteisingai suprato ir iškreipė Say'aus dėsnį“, o pačią J. M. Keyneso „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) pavadino „knygos dydžio bandymu atmesti Say'aus dėsnį“ ir nurodė, kad „J. M. Keynesas klydo interpretuodamas Say'aus dėsnį ir, kas dar svarbiau, jis klydo kalbėdamas apie jo ekonomines implikacijas“ (Kates, 1998). (Įdomu, kad J. M. Keynesas niekada necitavo J. B. Say'aus tiesiogiai, todėl kai kurie ekonominės minties istorikai spėjo, jog J. M. Keynesas nebuvo skaitęs 1803 m. pasirodžiusio J. B. Say'aus faktinio „Politinės ekonomijos traktato, arba Paprasto išdėstymo būdo, kuriuo susidaro, paskirstoma ir suvartojama turtais“ (Say, 1971 [1880]), vietoj to pasikliaudamas D. Ricardo ir A. Marshall'o komentarais apie Say'aus rinkų dėsnį). Pats S. Katesas (1998) taip apibendrina Say'aus rinkų dėsnio ir klasikinės makroekonomikos teorijos išvadas:

- šalis negali turėti per daug kapitalo;
- taupymas ir investicijos formuoja ekonominio augimo pagrindą;
- vartojimas ne tik nesuteikia paskatų turto kūrimui, bet iš tikrųjų yra priešingas jam;
- paklausą sukuria gamyba (tai, „kad pasiūlos veiksmas sukuria ekvivalenčią paklausą klasikiniams autoriams atrodė akivaizdu“ (Snowdon et al., 1994));
- paklausos stoka (t. y. perprodukcija) niekada nėra ekonominių trikdžių priežastis. Ekonominiai trikdžiai išskyla tik jeigu prekės nėra pagaminamos teisinga proporcija viena su kita (taip pat žr. Kates, 2002).

Be to, kaip pažymėjo vienas iš griežčiausių ir kandžiausių J. M. Keyneso kritikų amerikiečių žurnalistas Henry'is Hazlittas (1894–1993 m.), po J. B. Say'aus rašę ekonomistai nebūtinai laikė Say'aus dėsnį taisykle, kuri niekada negali būti klaidinga; iš tikrųjų jie žiūrėjo į jį kaip galiausiai teisingą tik esant tam, ką mes dabar vadiname „pusiausvyros sąlygomis“ (Hazlitt, 1960). Ir toliau pridėjo: „J. M. Keynesas atmetė Say'aus dėsnį tik ta prasme, kuria nėra vienas rimtas ekonomistas jo nepalaikė“ (Hazlitt, 1960). Su tuo sutiko ir Seymour'as E. Harris'as, teigdamas, kad „J. M. Keynesas dažnai perdėdavo norėdamas pabrėžti; ir jis, be abejo, sukūrė įspūdį, kad Say'aus dėsnis galiojo plačiau, negu faktiškai taip buvo“ (Harris, 1955). (Kita vertus, kaip matėme, iki pat XX a. ketvirtojo dešimtmečio daugelio ekonominių mokyklų atstovai pritarė šiam „dėsniui“ (ir šia prasme J. M. Keynesas buvo teisus, kai 1937 m. aptardamas „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) teigė: „Aš abejoju, ar daug

šiuolaikinių ekonomistų tikrai priima *Say'aus* dėsnį, kad pasiūla sukuria sau paklausą. Tačiau jie nežinojo, kad jie tyliai numanė jį (Harris, 1947)), todėl *J. M. Keynes'o* požiūrį į *Say'aus* dėsnį vis dėlto galima pavadinti revoliuciniu.)

Be to, būtent santaupos atstovauja didesnei daliai „paklausos darbui“ rinkos gamybos procesuose, o ne einamųjų laikotarpių „paklausa plačiai vartojamoms prekėms“. Kaip pažymi *R. M. Ebeling'as* (2015), *J. M. Keynes'as*, aišku, pražiūrėjo visa tai savo „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), nes visas „kapitalas“ buvo traktuojamas kaip homogeniškas agregatas, priskiriant jam „ribinį kapitalo efektyvumą“, ir neturėjo laiko dimensijos analogo tai, kuri buvo „austrų“ analizėje. (Kaip pažymi *G. R. Steele'o* (2001), apskritai, „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) labai glaustai aptaria kapitalą. Čia yra du trumpi skyriai: „Kapitalo ribinis efektyvumas“ ir „Pastebėjimai apie kapitalo prigimtį“. Juose *J. M. Keynes'as* pareiškia, kad pats simpatizuoja „ikiklasikinei doktrinai, kad viskas yra pagaminta naudojant darbą“ (Keynes, 1964 [1936]).) *J. M. Keynes'o* ne supaprastintame, bet pernelyg supaprastintame „makro“ pasaulyje įvairūs darbo ir kapitalo kiekiai laukia „neturėdami darbo“, ir jiems nereikia nieko daugiau, kaip „visuminės paklausos“ išlaidų padidėjimo sukurti pelningumą panaudojant daugiau darbininkų esant instituciškai „duotam“ piniginiam darbo užmokesčių lygiui, su didesne visumine išėiga, regis, akimirksniu gaunama sužadinus darbų kūrimą. „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasaulyje vienintelis „laiko elementas“ yra greitis, kuriuo veikia pajamų multiplikatorius, kad atvestų daugiau bedarbių į laisvą darbo vietą. Dar pažymėsime, kad už agregatinių sąvokų vartojimą *J. M. Keynes'ą* kritikavo ir *F. A. von Hayek'as*, nurodydamas, kad „*Mr. Keynes'o* agregatai paslepia fundamentaliausius pokyčių mechanizmus“ (von Hayek, 1931). *F. A. von Hayek'o* nuomone, sistemingi pelnų normų skirtumai tarp šakų, o ne šių normų vidurkiai ar agregatai yra tai, kas sudaro svarbius „pokyčių mechanizmus“.

Kaip pažymi *T. Sowell'as* (1972), nors *J. M. Keynes'as* ir perkėlė pasiūlos ir paklausos grafikus iš mikroekonominio lygio į nacionalinį bendrą lygį, jis taip pat įspėjo dėl įsivėlusių klaidų perkeliant juos *nepakeistus* iš mikro- į makrolygį, su visomis jų savitarpio sąveikomis, vis dar „uždarytomis“ *ceteris paribus* sąlygoje. Pavyzdžiui, kaip rašė *J. M. Keynes'as*, apkarpius darbo užmokesčius, negalima manyti, kad depresijos metu išaugs užimtumas, nežiūrint žemyn pasvirusios paklausos darbui kreivės, nes toks darbo užmokesčių sumažinimas negali padėti paveikti paklausos prekėms funkcijų, kurios buvo tarp „duotų“ gautose paklausos darbui funkcijose. (Pažymėtina, kad pati idėja apie

nedarbo pusiausvyrą su atsparumu žemėjantiems atlyginimams pirmą kartą pasirodė ekonomisto, kuriuo *J. M. Keynes'as* (1933c) labai žavėjosi ir vadino jį „pirmuoju Kembridžo ekonomistu“, *T. Malthus'o* (1951 [1836]) darbuose. (Pažymėtina, kad *J. M. Keynes'o* „Biografinės esė“ (Keynes, 1933c), kuriose, be *T. Malthus'o*, skirta daug dėmesio ir tokių ekonomistų kaip *W. S. Jevons'o*, *A. Marshall'o* ir *F. Y. Edgeworth'o* veikalų turiniui, rodė jo domėjimąsi originaliais tekstais ir norą juos suprasti (Dow, 2002).) *M. Blaug'as* taip pat pastebi, kad „tai, ką *J. M. Keynes'as* perėmė iš *T. Malthus'o*, buvo pavadinimas naujai sąvokai – efektyviai paklausai – siekiant sugalvoti genealogiją savo paties idėjoms“ (Blaug, 1994.).

Kaip pažymi *P. Davidson'as* (2009a), *J. M. Keynes'o* pusiausvyrinių pajamų teorija, su pusiausvyra, kuri įvyksta „efektyvios paklausos“ *taške* (reiškiančiame pusiausvyrines pajamas, tokias, kai pajamos *ex ante* ir *ex post* yra lygios), kur yra susikirtusios visuminė pasiūla ir visuminė paklausa, kurios abi yra pagamintų prekių kiekio, taigi ir užimtumo, funkcijos (ir kuris, jo teigimu, buvo visuminis ekvivalentas *A. Marshall'o* mikro-pusiausvyras sprendimui, o tai dar 1954 m. nurodė ir *J. Robinson*, pažymėdama, kad „*J. M. Keynes'o* bendroji užimtumo teorija yra taikymas išėigai kaip visumai analizės, kurią *A. Marshall'as* išplėtojo tam tikros šakos trumpojo laikotarpio pusiausvyrai“ (žr. Robinson, 1979)), numanė vienalaikę pusiausvyrą įvairiose rinkose: taupymai turi būti lygūs investicijoms (*ex ante*), kas savo ruožtu numano, kad „palūkanų norma bus lygi kapitalo ribiniam efektyvumui“ tokia lygyje, kad sulyginant pinigų paklausos iš visuomenės kiekį su pinigų pasiūlos iš monetarinės valdžios institucijų kiekiu. Pats *J. M. Keynes'o* „kapitalo ribinio efektyvumo“ (kurį jis apibūdino kaip „diskonto normą, kuri padaro daugelio anuitetų, gaunamų dėl gražos, kurios tikimės iš kapitalinio turto, dabartinę vertę lygią jo pasiūlos kainai“ (Keynes, 1964 [1936]), t. y. kaip dar vieno turto vieneto „pagaminimo kaštus“) ar investicijų paklausos grafikas skyrėsi nuo ankstesnio kapitalo ribinio produkto grafikų būdamas greičiau subjektyvus, o ne rodantis faktinį fizinį ar vertinį kapitalo produktyvumą. (Kaip teigė Nobelio premijos ekonomikos srityje lauretas *J. Tobin'as*: „Ko gero, rimtesnis buvo jo [*J. M. Keynes'o*] primygtinis reikalavimas [žiūrėti] į kapitalo ribinį efektyvumą kaip į psichologinį, o ne technologinį“ (Tobin, 1980a). Iš tiesų, *J. M. Keynes'as* „Bendrojoje teorijoje“ rašo: „[...] ribinis efektyvumas, kuris mažiausiai yra lygus palūkanų normai laikotarpiui, lygiam kapitalo gyvavimui, kaip nulėmė psichologinės ir institucinės sąlygos“ (Keynes, 1964 [1936]).) Šios funkcijos

gebėjimas persislinkti reaguojant į „pasitikėjimo“ pokyčius buvo vienas iš veiksnių, sumažinančių automatinę sistemos susibalansavimą praktine prasme. *J. M. Keynes'as*, kuris žvelgė į „pasitikėjimo laipsnį“ kaip į labai svarbų nulemiant ilgalaikius lūkesčius ir teigė, kad būti pernelyg pasitikinčiam yra žmogiškosios prigimties dalis, savaime aišku, laikė šias funkcijas labai nestabiliomis, priešingai vartojimo funkcijoms. Ir tai, kaip pažymėjo *B. Snowdon'as* ir *H. R. Vane* (2009), neišvengiamai *J. M. Keynes'o* modelyje užimtumą padarė priklausomą nuo nestabilaus veiksnio, investicinių išlaidų, kurios yra linkusios į didžiulius ir staigius svyravimus, ir leido *J. M. Keynes'ui* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936])) 3 skyriuje teigti, kad monetarinėje ekonomikoje šis poreikis efektyvios paklausos taškui nesutampa su visų darbuotojų visišku užimtumu ekonomikoje (tai yra nesavanoriškas nedarbas atsiranda, kai su efektyvia paklausa siejamas užimtumo lygis yra žemesnis už visišką užimtumą, darbo paklausai esant nepakankamai, kad kirstų darbo pasiūlos kreivę visiško užimtumo taške), tai švedų ekonomistas *Axel'is Leijonhufvud'as* (1981) vėliau įvardys „efektyvios paklausos nepasisekimu“, kai nesavanoriško darbo priežastis yra efektyvios paklausos stoka. (Efektyvios paklausos taškas yra trumpojo laikotarpio pusiausvyros padėtis, reiškianti, kad verslininkai kaip visuma priderina savąjį darbo panaudojimą tam, kad maksimizuotų savo laukiamą pelną esant duotoms kapitalinių gėrybių visuminėms atsargoms (Hayes, 2006). Kaip pažymėjo pats *J. M. Keynes'as*, „[Skirtumo tarp lauktų ir faktinių pajamų, atsirandančio verslininkui iš tam tikro sprendimo ryšium su klaida trumpojo laikotarpio lūkesčiuose] svarba [...] slypi fakte, kad šis skirtumas bus vienas iš svarbių veiksnių, lemiant paskui susiformuojančią efektyvią paklausą“ (Keynes, 1964 [1936]). Kaip vėliau teigė žymus amerikiečių ekonomistas pokesistas *J. A. Kregel'is* (1976), idėja, kuri tapo revoliuciškiausiu „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) elementu, yra lūkesčiai, kurie leidžia pabrėžti skirtumą tarp *ex-ante* ir *ex-post* sprendimų neaiškiamame (nepastoviam) pasaulyje, kur lūkesčiai gali būti gniuždantys. *J. A. Kregel'io* nuomone, *J. M. Keynes'as* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateikia pasaulį, kuriame ilgalaikiai lūkesčiai gali judėti nepriklausomai nuo ekonominių rezultatų, o trumpalaikiai lūkesčiai, kurie siejasi su tam tikrais rezultatais, gali būti sužlugdyti ir paveikti ilgalaikius lūkesčius.) *J. M. Keynes'o* pateiktas ūkio paveikslas skyrėsi nuo klasikų – taip pat ir nuo naujųjų klasikų – paveikslu tuo, kad jame akcentuojamas investicijų kintamumas ir palūkanų normos kaip į pusiausvyrą atvedančio mechanizmo silpnumas (Skidelsky, 2011).

Be to, įvertindamas likvidumo pirmenybių, kurių esmę sudaro balansas tarp likvidaus ir nelikvidaus turto atsargų, funkciją, kaip vieną iš rimtų kliūčių atkurti visiško užimtumo pajamas, *J. M. Keynes*as nurodė „likvidumo spąstus“, kurie atsiranda kai rinkos palūkanų normos yra tokios žemos, kad pinigai ir finansiniai įsipareigojimai tampa faktiškai sukeičiami. Kitaip sakant, „likvidumo spąstai“ yra situacija, kurioje „palūkanų normai nukritus iki tam tikro lygio, likvidumo pirmenybė gali tapti faktiškai absoliuti ta prasme, kad beveik kiekvienas yra linkęs laikyti grynuosius pinigus, o ne finansinius įsipareigojimus, kurie duoda tokią mažą palūkanų normą. Tada monetarinė valdžia praranda palūkanų normos veiksmingą kontrolę“ (Keynes, 1964 [1936]). Iš tiesų, kai taip atsitinka, centrinio banko vykdomos atviros rinkos operacijos, kurios apima finansinių įsipareigojimų pirkimą mokant už juos naujai sukurtais pinigais, tampa bejėgės. Tai paprasčiausiai būtų vieno aktyvo iškeitimas į kitą, kuris faktiškai yra identiškas, nes pinigai realiai yra kaip amžina obligacija, neduodanti palūkanų. Šioje situacijoje pinigų laikymo alternatyvūs kaštai yra lygūs nuliui, ir net jeigu monetarinė valdžia (centrinis bankas), darydama atvirosios rinkos operacijas, daro poveikį pinigų bazei (pavyzdžiui, superka vyriausybės obligacijas) ir taip padidina pinigų pasiūlą, kad paskatintų ekonomiką, ekonominiai agentai – komerciniai bankai, firmos ar individualūs asmenys – laiko pinigus atsargose, net jeigu jie turi daugiau pinigų, negu jiems jų reikia sandorių tikslais, pertekliniams fondams galbūt netampant naujomis investicijomis. (Kaip pažymėjo *B. Bartlett*’as (2009), ši *J. M. Keynes*o teorijos sunkumą geriau paaiškino *J. R. Hicks*as (1937), esminiu skirtumu tarp *J. M. Keynes*o ir klasikų laikęs *J. M. Keynes*o tvirtinimą, kad likvidumo pirmenybė pasiūlė naują nuostatą palūkanų normų nustatymui, ir savo SI–LL modelyje skyręs ypatingą dėmesį LL kreivei, o pati „likvidumo spąstų“ samprata neginčytinai buvo svarbi *J. M. Keynes*o teorinė novacija, kurią jis pats gal ir nevisiškai suprato; žr. Hicks, 1957.) Tiesa, „likvidumo spąstų“ formali galimybė nebuvo viena iš tų, kurias *J. M. Keynes*as laikė svarbiomis faktiškai: jis nurodė, kad „[n]ors šis ribojantis atvejis gali tapti praktiškai svarbiu ateityje, aš ligi šiol nežinau jokio jo pavyzdžio. Iš tikrųjų, čia esame skolingi daugumos monetarinių institucijų nenorui drąsiai užsiimti ilgalaikėmis skolomis, todėl buvo nedaug galimybių patikrinti“ (Keynes, 1964 [1936]). Vis dėlto *J. M. Keynes*as parodė praktiniu lygmeniu, kaip lengva buvo likvidumo pirmenybės (paklausos pinigams) grafiko, kurį apibūdino kaip „sklandžią kreivę, kuri rodo palūkanų normos kritimą augant pinigų kiekiui“ (Keynes,

1964 [1936]), net ir nedideliame *persikėlimui* aukštyn veikti priešingai išaugusios pinigų pasiūlos plėtros efektams ir išlaikyti palūkanų normas aukščiau pusiausvyrinio lygio.

Kaip pažymi *T. Sowell*as (1972), nepaisant vėliau atsiradusios keinsistinių ekonomistų tendencijos prieštarauti palūkanų normos vaidmeniui, *J. M. Keynes*o „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) tai buvo gyvybiškai svarbu. *J. M. Keynes*as buvo nuomonės, kad palūkanų norma yra palyginti *nereaguojanti* į tradicinėje teorijoje postuluotų kitų parametrų „automatinius“ pokyčius. Tačiau jis nelaiškė ekonomikos visumos nereaguojančia į palūkanų normos pokyčius. Iš tikrųjų, visuminės išieigos lygis pats buvo palūkanų normos funkcija, ir visiško užimtumo pusiausvyros atkūrimo pagrindinė problema buvo sunkiai sprendžiama būtent todėl, kad palūkanų norma „automatiškai nekrito iki tinkamo lygio“. Palūkanų normos poveikis *polinkiams* vartoti ir taupyti buvo nedidelis, tačiau tai, kaip rašė *J. M. Keynes*as, „neriškia, kad palūkanų normų pokyčiai turi tik nedidelį poveikį kiekiams, kurie *faktiškai* buvo taupyti ir vartoti. Visiškai priešingai“ (Keynes, 1964 [1936]).

Kaip pažymi *T. Sowell*as (1972), *J. M. Keynes*as priėmė tradicinį požiūrį (paremtą konkurencingomis darbo rinkomis), kad realūs atlyginimai buvo lygūs darbo ribiniam produktui, o ne tradicinei lygybei tarp darbo ribinio naudingumo ir darbo užmokesčių ribinio naudingumo. Darbo ribinis naudingumas nulemia užimtumo apimtį limitą duotam realiam darbo užmokesčiui, tačiau nenulemia, koks, laikantis šio limitu, bus faktinis užimtumas. Pats *J. M. Keynes*as manė, kad realūs darbo užmokesčiai gali būti sumažinti iki rinkos sutvarkančio „visiško užimtumo“ lygio kur kas greičiau dėl infliacinės monetarinės ar fiskalinės politikos, o ne dėl tiesioginių piniginių darbo užmokesčio sumažinimų, kam yra linkstama pasipriešinti (Moggridge, Howson, 1974). (Dėl istoriškumo galima pasakyti, kad argumentą, jog laisvi išteklių gali būti padaryti veiklesni dėl monetarinių ar fiskalinių priemonių, pirmasis išplėtojo nuosaikiems bulijonistams priskirtinas aktyvus Londono Politinės ekonomijos klubo narys *William*as *Blake*as (1774–1852 m.) dar XIX a. trečiajame dešimtmetyje.)

Kaip apibendrina *T. Sowell*as (1972), *Say*aus dėsnis *J. M. Keynes*ui reiškė ne tik pasiūlos ir paklausos funkcijų atitikimą, bet ir automatišką visiško užimtumo palaikymą ar atkūrimą. (Kaip rašė *J. M. Keynes*as: „Taigi *Say*aus dėsnis, kad produkcijos išieigos kaip visumos visuminė paklausos kaina yra lygi visuminės pasiūlos kainai visoms produkcijos išieigos apimtims, yra ekvi-

valentus teiginiui, kad čia nėra jokių kliūčių visiškam užimtumui“ (Keynes, 1964 [1936]). Tačiau nors ekonomistai klasikai, kurie *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) buvo pavaizduoti kaip šiaudadvasiai žmonės, nebuvo išreiškę tokios doktrinos, vis dėlto ir neturėdami nedarbo teorijos jie turbūt manė, atskirai nuo *Say'aus* dėsnio, kad visiškas užimtumas buvo normalus ar neišvengiamas.

Kaip pažymi amerikiečių makroekonomistas *Michael'is Woodford'as* (1986; 1999; 2003), pabrėždamas savo makroekonominio teorinio nagrinėjimo vaisingumą, *J. M. Keynes'as* atsisakė verslo ciklų *dinamiškumo* akcentavimo (tai puikiai matyti jo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) apžvalginiame 18 skyriuje ir, aišku, savaime nebuvo intelektualinė pažanga ir kas knygoje mažiausiai patiko patiems labiausiai išprususiems jo amžininkams, pavyzdžiui, 1977 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatui, švedų ekonomistui *Bertil'ui G. Ohlin'ui* (1899–1979 m.); žr. Ohlin, 1937) ir akcentavo pagrindinių kintamųjų rinkinio (užimtumo, pajamų, palūkanų normos ir kainų) *vienalaikį nustatymą*. Kaip pažymėjo *B. Snowdon'as* ir *H. R. Vane* (2009), be jokių abejonių, vienas iš labai svarbių padarinių, kilusių iš *J. M. Keynes'o* darbo, buvo tai, kad jis vedė į akcentavimo perkėlimą nuo klasikinės ekonominio augimo ilgalaikės svarstomos problemos prie visuminio nestabilumo trumpesnės svarstomos problemos. (*J. R. Hicks'as* irgi akcentavo kaip vieną iš esminių vadinamosios „keinsistinės revoliucijos“ pusių tai, kad klasikai, pavyzdžiui, *A. Smith'as* ir *D. Ricardo*, tyrė ekonomikos ilgojo laikotarpio visišką pusiausvyrą, o *J. M. Keynes'as*, kuris, eidamas *A. Marshall'o* pėdomis, apsisprendė „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) atskirai analizuoti trumpąjį ir ilgąjį laikotarpius, savo teorijoje leido išlikti tik trumpojo laikotarpio pusiausvyrai, iš esmės išliekant laiko buvimo ekonomikos teorijoje problemai, kurią *R. M. Solow* įvardijo taip: „viena iš pagrindinių silpnųjų makroekonomikos teorijos šerdyje yra stoka realaus sujungimo tarp trumpojo laikotarpio vaizdo ir ilgojo laikotarpio vaizdo“ (Solow, 1997); vėliau jis šią mintį pakartojo, teigdamas, kad „ilgojo laikotarpio ir trumpojo laikotarpio makroekonomikos teorijų sujungimo problema lieka neišspręsta iki šiol“ (Solow, 2000a; 2000b).) Kaip pažymėjo *J. Tobin'as* (1996), *J. M. Keynes'as* ir jo sekėjai nepretendavo į augimo ir plėtros ilgalaikių problemų analizę. (Škotų istorikas *Niall'as Ferguson'as* vėliau (2013 m. gegužę kalbėdamas 10-oje kasmetinėje Altegris investuotojų konferencijoje Carlsbad'e, Kalifornijoje) net atmetė, manytume klaidingai, *J. M. Keynes'o* ekonominę filosofiją, nes šis neturėjo

vaikų ir todėl, jo nuomone, savo ekonominėse teorijose nuvertino ilgalaikius ekonominius interesus.) Tai smarkiai kontrastuoja su *A. Smith'o*, *D. Ricardo* ir kitų ekonomistų klasikų darbais, kuriuose buvo siekiama suprasti „Tautų turto“ prigimtį, o ne sutelkti dėmesį į trumpalaikio nestabilumo problemą. (Kaip teigė *M. Boianovsky'is* ir *K. D. Hoover'is* (2009; 2014), nors augimas ir buvo ekonominės minties centrinis elementas bent jau nuo fiziokratų ir *A. Smith'o*, augimo šiuolaikinė analizė naudojant formalius modelius prasidėjo tik XX a. viduryje ir pirmiausia dėka *R. M. Solow*, kuris parašė du straipsnius („Indėlis į ekonominio augimo teoriją“ (Solow, 1956) žurnale *Quarterly Journal of Economics* ir „Techninis pokytis ir agreguota gamybos funkcija“ (Solow, 1957) žurnale *Review of Economics and Statistics*), augimo ekonomikos teorija išsiplėtojo į pagrindinę makroekonomikos teorijos tyrimų sritį.)

1.2.

J. M. KEYNES'O GYVENIMO KELIAS

Pažymėsime, kad, aptariant *J. M. Keynes'o* gyvenimo kelią ir indėlį į ekonominės minties plėtrą, informacine ir moksline prasme labai vertingi buvo *V. Barnett'o* (2012), *M. Blaug'o* (1990), *A. Cairncross'o* (2008), *A. Chandavarkar'o* (2009), *P. Davidson'o* (2009), *G. Dostaler'io* (2007), *J. Escoffier'io* (1995), *J. K. Galbraith'o* (1987), *E. Gumus'o* (2003), *S. E. Harris'o* (1955), *R. F. Harrod'o* (1951), *R. L. Heilbroner'io* (1972; 1995), *C. H. Hession'o* (1984), *J. Hildard'o* (1988), *M. Keynes'o* (1975), *M. S. Lawlor'o* (2006), *P. V. Mini'io* (1991; 1995), *H. P. Minsky'io* (1975), *D. E. Moggridge* (1972; 1995), *R. M. O'Donnell'o* (1989; 1991), *L. L. Pasinetti'io* (2007), *L. L. Pasinetti'io* ir *B. Schefold'o* (1999), *M. Skousen'o* (2001; 2007), *M. Szenberg'o* (1992), *G. Tily'io* (2007), *J. Walsh'o* (2008), *J. F. Wasiko* (2013), *H. L. Wattel'io* (1986), *J. C. Wood'o* (1983; 1990) ir, ypač, *R. Skidelsky'io* (1983; 1992; 1996a; 2000; 2003; 2009; 2015) darbai, į kuriuos šioje monografijos dalyje iš esmės nebebus daroma papildomų nuorodų.

Vaizdžiai tariant, *J. M. Keynes'o* biografijos pateikimas neužsimenant apie ekonomikos teoriją būtų tas pat, kaip anglų dramaturgo *William'o Shakespeare'o* (1564–1616 m.) tragedija „Hamletas“ be princo. Ar žymaus norvegų keliautojo, okeanografo, Arkties tyrinėtojo, diplomato, politinio ir visuomenės veikėjo, 1922 m. apdovanoto Nobelio taikos premija už veiklą sprendžiant pabėgėlių klausimus Pirmojo pasaulinio karo metu, *Fridtjof'o Nansen'o* (1861–1930 m.) gyvenimo aprašymas nė žodžiu neužsimenant apie Šiaurės ašigalį. Kita vertus, *J. M. Keynes'o*, kuris, *P. A. Samuelson'o* žodžiais tariant, buvo „Dvidešimtojo amžiaus pirmosios pusės didis anglas ir vienas iš trijų visų laikų pačių geriausių pasaulio ekonomistų. Tik *Adam'as Smith'as* ir *Leon'as Walras'as* gali būti paminėti ta pačia dvasia su juo“ (Samuelson, 1983b), ir kuris, kito amerikiečių ekonomisto *Seymour'o E. Harris'o* (1897–1974 m.) žodžiais tariant, „per gyvenimą žengė kaip gigantiška Renesanso figūra“ (Harris, 1947), neįmanoma sutalpinti į siaurus specializuoto ekonomisto rėmus. Galiausiai jis ir pats 1924 m. parašytame ir žurnale *The Economic Journal* išspausdintame nekrologe savo mokytojui *A. Marshall'ui* rašė:

„Didis ekonomistas privalo turėti retą talentų kombinaciją. Jis turi pasiekti aukštų standartų kelete skirtingų krypčių ir turi sujungti talentus, kurie ne dažnai pasitaiko kartu. Jis turi būti matematikas, istorikas, valstybės veikėjas, filosofas – tam tikru laipsniu. Jis privalo suprasti simbolius ir kalbėti žodžiais. Jis privalo apmąstyti detales bendra išraiška, ir paliesti abstraktų bei konkretų tame pačiame minties skrydyje. [...] Jis privalo studijuoti dabartį praeities šviesoje ateities tikslu. Jokia žmogaus prigimties ir jo institucijų dalis neturi visiškai būti už jo įdėmaus žvilgsnio. Jis privalo būti siekiąs tikslo ir nešališkas vienaikiame nusiteikime; esantis toliau ir nepaperkamas kaip menininkas, betgi kartais taip arti žemės kaip politikas“ (Keynes, 1924a). Toks buvo ir pats *J. M. Keynes*as, kurio, kaip pažymėjo *P. Davidson*as (2009a), niekaip nepavadinsi „dramblio kaulo bokšto akademinio ekonomistu“, jis tikrai buvo realaus pasaulio ekonomistas, savo garsiąja knyga „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) 1936 m., kaip sakė *R. Skidelsky*'is (1992; 2000), pabandęs rasti ne „vidurinį kelią“ (jei pavartosime Didžiosios Britanijos ministro pirmininko *Harold*o *Macmillan*o (1894–1986 m.) frazę), o tikrą Trečiąjį kelią tarp „*laissez-faire* ir centrinio planavimo [...] konservatizmo ir socializmo“, kuris, kaip jis rašė dar 1926 m., „jungtų tris dalykus: ekonominę efektyvumą, socialinę teisingumą ir individualią laisvę“ (Keynes, 2010). *R. Skidelsky*'io parašytos *J. M. Keynes*o biografijos antrojo tomo pavadinimas „Economistas kaip išgelbėtojas“ (Skidelsky, 1992) perteikia *J. M. Keynes*o kaip kapitalizmo saugotojo ir gynėjo idėją (Cristiano, Marcuzzo, 2018). Ją dar 1947 m. įvardijo ir amerikiečių ekonomistas *Seymour*as *E. Harris*as: „*J. M. Keynes*as iš tikrųjų vyriausybei siūlo didesnę ekonominių procesų kontrolės laipsnį ir didesnę veikimo laipsnį negu senoviškas klasikinis ekonomistas; bet jo motyvas yra išsaugoti kapitalizmą, ne sunaikinti jį“ (Harris, 1947). (*George*as *Gilder*'is yra rašęs, kad *J. M. Keynes*as nusipelnė ypatingo pagyrimo už tai, kad jis sugrąžino „į ekonominės minties tinkamą vyraujančią padėtį individualaus kapitalisto gyvybiškai svarbų vaidmenį ir veiklą“ (Gilder, 1981).) Kad suprojektuoti reformuotą, pagerintą, valdomą kapitalizmą, kuris būtų apsaugotas nuo socializmo ir savęs paties (taip padarant realias *A. Marshall*o aspiracijas (Mattick, 1969)), buvo nelengvas uždavinys, gerai rodo ir tas faktas, kad be ilgų svarstymų 1933 m. atmesdamas *laissez-faire* poziciją kaip iracionalią ir patį *laissez-faire* kapitalizmą, *J. M. Keynes*as pripažino: „Jis nėra inteligentiškas, jis nėra gražus, jis nėra teisingas, jis nėra doras – ir jis neatgabena prekių. [...] Tačiau kai mes norime žinoti, ką būtų galima pastatyti į jo vietą, esame

be galo sugluminti“ (Keynes, 1933a; taip pat žr. Hession, 1984). (*J. M. Keynes'as* pasisakė už „tikėjamą iš pamatų su trūkumais, savaime nepasitaisančiu rinkos ūkiu, kuriam nuolat reikia vyriausybės intervencijos, kad jis neišsigimtų į chaosą. [...] Neomerkantilizmas vėl grasino karu prieš nematomą ranką, panašiai kaip tai vyko iki *Smith'o* Anglijoje“ (Rowley, 1987). Lyg atsakydamas *J. M. Keynes'ui*, po šešiasdešimties metų *R. E. Lucas'as* tvirtins: „Ekonominėje politikoje ribos nesikeičia. Svarstoma problema visada yra merkantilizmas ir vyriausybės intervencija prieš *laissez-faire* ir laisvąją rinką“ (Lucas, 1993.) Kita vertus, vien ekonomikos teorija ir kitais mokslais čia apsiriboti negalime. Jo amžininkas ir geras draugas, britų politinis teoretikas bei valstybės tarnautojas *Leonard'as Woolf'as* (1880–1969 m.) savo ruožtu taip apibūdino *J. M. Keynes'ą*: „Universiteto dėstytojas, valstybės tarnautojas, spekuliuotojas, verslininkas, žurnalistas, rašytojas, fermeris, prekiautojas paveikslais, valstybės veikėjas, teatrų vadybininkas, knygų kolekcionierius; ir dar daugybė kitų dalykų.“ Analogiškai *Encyclopaedia Britannica* straipsnyje apie *J. M. Keynes'ą* jį apibūdino ir *E. A. G. Robinson'as*, straipsnio pradžioje rašydamas: „1-asis Tiltono baronas. [...] Britų ekonomistas, kuris revoliucionizavo ekonomikos teorijas, nacionalinių ekonominių politikų kritikas ir architektas, politinis eseistas, sėkmingas finansininkas, bibliofilas ir menų globėjas“ (Robinson, 1947; žr. Lekachman, 1964b; Johnson, 1974; Friedman, 1997 [1989]), ir *R. Kuttner'is*, nurodęs, kad *J. M. Keynes'as* buvo ne tik žymus ekonomistas teoretikas, bet ir „veiksmingas žurnalistas, pamfletistas ir diplomatas, taip pat kvalifikuotas techninis ekonomistas“ (Kuttner, 1989). Kad visa tai tiesa, nesunku įsitikinti net ir trumpai susipažinus su *J. M. Keynes'o*, kuris, *J. M. Keynes'o* mokinio ir artimo draugo anglų ekonomisto *Roy'aus F. Harrod'o* (1900–1978 m.) žodžiais tariant, buvo „individualistas iki pirštų galiukų“, bet pietų, kurie Karališkosios ekonomikos draugijos buvo organizuoti jo garbei, metu kėlė tostą už „ekonomikos teoriją ir ekonomistus, kurie yra saugotojai ne civilizacijos, o civilizacijos galimybių“ (Harrod, 1951), biografija. (Šios monografijos autorius, kaip ir kai kurie ekonominės minties istorikai (žr., pvz., Jaffé, 1965), laikosi nuomonės, kad biografinė informacija yra naudinga atskleidžiant ekonomistų idėjų genezę ir jų sėkmę įsitvirtinant ekonominių teorijų plėtros avangarde. Aišku, yra ekonomistų, kurie prieštarauja šiai nuostatai; žr. Stigler, 1982b.)

Visuminės paklausos modelis, skirtas nustatyti produkcijos išleidimo apimtis ir pajamas, buvo sukurtas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, ko gero, paties žymiausio XX a. makroekonomikos tyrinėtojo, anglų ekonomisto **John'o**

Maynard'o Keynes'o (1883–1946 m.) (vėliau 1-ojo Tiltono barono *Keynes'o*; šis paveldimas pero titulas jam karaliaus *George'o VI* (1895–1952 m.) buvo suteiktas už valstybinę tarnybą 1942 m. birželį per Karaliaus gimtadienio šventę ir po mėnesio pakeltas paskiriant į baronus, ir jis užėmė vietą Lordų Rūmuose atstovaudamas Liberalų partijai, kurios narys buvo visą gyvenimą), žmogaus, kuris „ilgam išliks atsimintinas dėl savo idėjų“ (Cairncross, 2008). *J. M. Keynes'as* gimė 1883 m. birželio 5 d. Kembridže savo tėvų name, 6 Harvey Road, turtingųjų gatvėje visai netoli universiteto, kuris dominavo šiame vidutinio dydžio miestelyje, gerai žinomo britų filosofo logiko ir ekonomisto *John'o Neville'io Keynes'o* (1852–1949 m.), pagarsėjusio savo knygomis „Formalios logikos tyrimai ir pavyzdžiai“ (Keynes, 1884) ir „Politinės ekonomijos visuma ir metodas“ (Keynes, 1999 [1891]), kuri laiką laikytomis klasikinėmis savo srityse, tačiau, jo mentoriaus *A. Marshall'o*, kuris ir po dvidešimties metų *J. N. Keynes'ą* laikė vienu iš dviejų ar trijų geriausių savo kada nors turėtų studentų (žr. Skidelsky, 1999), nusivylimui, vietoj profesoriavimo Londono universitetiniame koledže, kur būtų užėmęs tragiškai žuvusio (nuskendo) *William'o Stanley'aus Jevons'o* (1835–1882 m.) vietą (*A. Marshall'as* buvo parašęs labai pozityvų rekomacinį laišką, kuriame *J. N. Keynes'ą* charakterizavo kaip „didį iš prigimties genijų ekonomikos mokslui, pasižymintį plačiomis žiniomis šioje srityje [...] [bei] aiškų ir galingą mąstytoją, išsiskiriantį savo intelektualaus charakterio kruopštumu [...] [Todėl] aš laikau jį labai daug žadančiu ekonomistu“ (žr. Skidelsky, 1999)), ar Oksforde (kur būtų skleidęs *A. Marshall'o* idėjas), pasirinkusio administracinę karjerą Kembridže ir pasiekusio Kembridžo universiteto King's koledžo (Karališkojo koledžo, karaliaus *Henry'io VI* (1421–1471 m.) įsteigto 1441 m.) administracijos aukštumas (tiesa, 1883–1911 m. jame skaičiusio ir moralės mokslų, apėmusių ir politinę ekonomiją, paskaitas), bei vietinės socialinės reformatorės, tapusios pirmąja moterimi, išrinkta Kembridžo mere, *Florence'ės Ada'os Brown-Keynes* (1861–1958 m.), kuri buvo ir viena pirmųjų Kembridžo universiteto absolvenčių (paskatinta mamos *Ada'os Haydon Ford*, baigė Newnham'o Hall'o koledžą studentėms merginoms, kuriame politinę ekonomiją vienu metu dėstė *A. Marshall'as* ir kuriame logikos paskaitas vėliau skaitė ir *J. N. Keynes'as*, pažintis su kuriuo galiausiai peraugo į draugystę, pasibaigusią piršlybomis 1880 m. gegužę ir vestuvėmis 1982 m. rugpjūtį Bedforde, jaunajai porai įsikuriant Kembridže naujajame name 6 Harvey Road: taigi *J. N. Keynes'as* ir čia sekė savo mokytojo *A. Marshall'o*, kuris taip pat vedė savo studentę, pėdomis), šeimoje. (Jos tėvas

Johnas Brownas (1830–1922 m.) buvo žinomas kongregacionalistų teologas Bedforde (todėl nieko nuostabaus, kad būtent jis vadovavo *Keynesų* vedybinei ceremonijai, kuri, kaip minėta, įvyko Bedforde), o *Keynesų* šeima irgi lankė Kongregacionalistų bažnyčią Kembridže. Tiesa, suaugęs *J. M. Keynesas* nepriširšo prie jokio religinio tikėjimo ir net dalyvavo kampanijoje išstumti religiją iš Kembridžo universiteto. Prakalbus apie *J. M. Keyneso* senelius, minėtinas ir *J. N. Keyneso* tėvas *Johnas Keynesas*, „kuris buvo religingas žmogus, tikėjęs religija kaip moraline disciplina“ (Skidelsky, 1999): jis susikrovė nemažus turtus išvedęs hibridines gėlių rūšis, kurios buvo populiarios tarp anglų sodininkų. Bet jo sūnus šio šeimyninio verslo neperėmė iš tėvo.) Tai, *R. F. Harrodo* žodžiais tariant, buvo *Viktorijos* laikų šeima, „gyvenusi turėdama vidutinę materialinę padėtį, tačiau visišką komfortą, namai buvo pakankami aprūpinti tarnais [įskaitant dvi vokietes guvernantes, suteikusias vaikams gerus vokiečių kalbos pagrindus, kas buvo įprasta tuometiniuose išsilavinusiuose sluoksnuose], bėgančios dienos buvo pilnos [intelektualios] veiklos ir saugios ateities“ (Harrod, 1951; taip pat žr. Cairncross, 2008). Namie, kur šeiminių mėgstamiausias laisvalaikio praleidimas, ypač atostogaujant, buvo knygų skaitymas, lankėsi to meto žymiausi ekonomistai ir filosofai, nepaliaujamai vyko diskusijos intelektualiais klausimais, į kuriuos vis labiau įsitraukdavo ir augantys vaikai, kuriems buvo skiepijamos *Viktorijos* laikų civilizacijos vertybės, kurios „numanė, kad taika, klestėjimas ir pažanga yra natūralūs dalykai“ (Skidelsky, 1996a). Kaip teigia amerikiečių kritikas ir eseistas *Louisas Menandas* (2002), to, ką *Viktorijos* laikų klestėjimas sugebėjo sukurti, dalimi buvo ir nesibaigiamumo efektas, amžinai save atkuriančio pasaulio išpūdis. Gerą pusę amžiaus *J. M. Keyneso* padėties žmonės laikė savaime suprantama ekonomine sistema, kuri palaikė vidurinės klasės egzistavimą nepaprastai aukštame komforto ir finansinio saugumo lygyje. *J. M. Keynesui* vėliau tapo natūralus ir šios santykinai mažos salos ekonomikos su globaliais prekybos interesais imperinis tikėjimas, kad „įvertinus visus aspektus, buvo geriau, kad pasaulį valdytų anglai, o ne užsieniečiai“ (Skidelsky, 2000; apie idealistinį jaunojo *J. M. Keyneso* požiūrį į Britanijos imperiją, pačią didžiausią, kokią kada nors matė pasaulis – kurioje niekad nenusileido saulė, kaip priemonę užtikrinti pasaulinę taiką per laisvą prekybą ir savivaldą, taip pat žr. Cristiano, 2014). XIX a. pabaigoje Kembridže tikėjimas religija kaip žmonių ir visuomenės gyvenimą nulemiančiu fenomenu buvo keičiamas supratimo, kad studijuojant „moralės mokslų“, apėmusių moralės ir politinę filosofiją, logiką, psichologiją

ir ekonomikos teoriją, principus galima atpažinti socialinės tvarkos ir išminties šaltinius. Todėl nieko nuostabaus, kad ir liberalių pažiūrų *Keynes'ų* šeimos herojumi tapo dažnas jų namų svečias, anglų filosofas ir ekonomistas, geras *A. Marshall'o* (kuris dėl palaiptams atsiradusios asmeninės darbinės įtampos tarp *J. N. Keynes'o* ir *A. Marshall'o* taip ir nebuvo niekad pakviestas į *Keynes'ų* namus, 6 Harvey Road) draugas *Henry'is Sidgwick'as* (1838–1900 m.), kuris vienu metu buvo atsakęs savo vietas Šv. Trejybės (*Trinity*) koledže protestuodamas prieš religinius reikalavimus. (Įdomu, kad būtent *J. M. Keynes'as* tapo *H. Sidgwick'o* traktato „Politinės ekonomijos principai“ (*Sidgwick*, 1883) trečiojo (1901 m.) leidimo korektoriumi. Dar pažymėsime, kad būtent paklauses *H. Sidgwick'o* paskaitų *J. M. Keynes'o* tėvas *J. N. Keynes'as* atsisakė tolesnių matematikos studijų ir perėjo prie moralės ir politinės filosofijos, o tai vėliau labai prisidėjo prie atmosferos, kurioje augo ir brendo jaunas *Maynard'as*; žr. *Skidelsky*, 1999. Galiausiai, ir paties *A. Marshall'o* susidomėjimą ekonomikos teorija ižiebė tas pats *H. Sidgwick'as*, turėjęs nemažą įtaką ir Kembridžo ekonomikos teorijos mokyklos atsiradimui (*Backhouse*, 2006); apie šios mokyklos monetarinės minties raidą plačiau žr. *Bridel*, 1987.)

J. M. Keynes'as buvo vyriausias šeimoje, kurioje dar augo sesuo *Margaret Neville Keynes* (1885–1974 m.), ištekėjusi už Nobelio premijos laureato, fiziologo *Archibald'o V. Hill'o* (1886–1977 m.), dešimt metų (1935–1945 m.) buvusio Londono Karališkosios draugijos sekretoriumi, ir brolis *Geoffrey'us Keynes'as* (1887–1982 m.), tapęs įžymiu chirurgu, už ką buvo pakeltas į serus, ir pagarsėjęs kaip bibliofilas. Jis vedė žymiojo anglų gamtininko *Charles'o Darwin'o* (1809–1882 m.) anūkę *Margaret Darwin* (1890–1974 m.). Iš pagarsėjusių *J. M. Keynes'o* sūnėnų galima paminėti *C. Darwin'o* proanūkę fiziologą *Richard'ą Darwin'ą Keynes'ą* (1919–2010 m.), gydytoją ir knygų apie *J. M. Keynes'ą* bei *I. Newton'ą* autorių *William'ą Milo W. Keynes'ą* (1924–2009 m.), prieš mirtį padovanojusį Kembridžo universitetui retų meno kūrinių, ir nuotykių ieškotoją, tyrinėtoją, rašytoją, filmų kūrėją bei bibliofilą *Quentin'ą G. Keynes'ą* (1921–2003 m.).

Kaip pažymi *R. Skidelsky'is* (1983), *J. M. Keynes'o* tėvai buvo mylintys ir rūpestingi, pirmiausia šeimos žmonės, todėl iki studijų jaunas *Maynard'as* augo kaip stropiai prižiūrima šiltnamio gėlė. Jie visą savo gyvenimą pragyveno tame pačiame name 6 Harvey Road, kur vaikai visada buvo laukiami sugrįžtant. *J. M. Keynes'as*, kuriam visada buvo artimesnė mama, kurią vaikystėje vadino „geriausiu draugu pasaulyje“ (kaip jo tėvas 1891 m. rašė savo

dienoraštyje, kai *Maynard'ui* buvo aštuoneri metai: „Vienintelis asmuo, kokiu jis norėtų būti, yra jo mama; bet kokia kaina jis trokštų viskuo būti panašus į ją“ (žr. Hession, 1984)), o tėvas šiek tiek tolimesnis (bet tai buvo tipiška konservatyvioms anglų šeimoms: ir pats *Maynard'o* tėvas buvo artimesnis savo mamai negu tėvui (Skidelsky, 1999)), sulaukė rimtos paramos iš savo tėvo kaip eksperto ruošdamasis egzaminams, ir finansinės pagalbos tiek kai buvo jaunas vyras, tiek kai jo turtas beveik išseko Didžiosios depresijos pradžioje 1929 m. spalį po Wall Street'o kracho spalio 24 d. Šiame kontekste dar paminėsime, kad *Maynard'as* buvo artimesnis savo seseriai *Margaret*, o ne broliui *Geoffrey'ui*, o iš šeimos giminių jam artimiausias buvo „dėdė“ *Kenneth'as Brown'as*, mamos jauniausias brolis, už jį vyresnis tik ketveriais metais.

Kaip jaunystėje *J. M. Keynes'ui* rašė jo senelė, kadangi jis gimė Kembridže, žmonės tikisi, kad jis bus protingas. Šis jos spėjimas išsipildė su kaupu! 1999 m. žurnalas *Time* įtraukė *J. M. Keynes'ą* į savo 100 svarbiausių ir įtakingiausių XX a. žmonių sąrašą, tai argumentuodamas taip: „Jo radikali idėja, kad vyriausybės turi leisti pinigus, kurių neturi, galbūt išsaugojo kapitalizmą“ (*Time*, 1999). (Kad šis vyras nusimanė apie pinigus ir jais domėjosi nuo pat vaikystės, gerai rodo kad ir toks faktas: kai *J. M. Keynes'as* buvo ketverių su puse metų, jam buvo užduotas klausimas: „Kas yra palūkanos?“ Mažylio atsakymas buvo pribloškiantis: „Jeigu aš duosiu Jums pusę penso, ir Jūs jį pasilaikysite labai ilgą laiką, man turėsite gražinti šį pusę penso ir taip pat duoti dar vieną.“ Kad *J. M. Keynes'as* jau nuo ankstyvos vaikystės buvo priskirtinas intelektualiniam elitui, gerai rodo ir jo atsakymas laiške draugui į klausimą, kaip teisingai tarti jo pavardę: „*Keynes*, as in brains – *Keynes'as* kaip smegenys.“)

Kaip savo knygoje „Didieji ekonomistai“ pažymi *R. L. Heilbroner'is* (1972; 1995), *J. M. Keynes'o* vaikystė buvo viktorijietiška, praleista pradžioje, sukakus penkeriems su puse metų, lankant vietinį Perse mergaičių mokyklos vaikų darželį ir nuo 1890 m. gruodžio metus mokantis namuose (kur išmokta daugiau negu darželyje), o vėliau senojo tipo privačioje Šv. Tikėjimo parengiamojame mokykloje, kur mokėsi 1892–1897 m. Nors berniukas buvo lengvabūdiškos prigimties, nerūpestingas ir jam trūko pasiryžimo rimtai mokytis, todėl jo studijų eiga buvo netolygi (vis dėlto 1894 m. jis jau tapo geriausiu klasės mokiniu), bet jau tada matėsi pirmieji jo talento požymiai, ypač tai pasakytina apie aritmetiką ir algebrą, kurios jis buvo tiesiog „apsėstas“ ir mąstė apie ją net religinių pamaldų metu, ir šioje mokykloje jis gavo pirmąjį prizą už pasiekimus mokydamasis matematikos. Taip pat buvo pastebėtas jo platus žodynas.

1896 m. pabaigoje mokyklos direktorius parašė laišką tėvams, kuriame konstatavo, kad jaunas *J. M. Keynes'as* „yra visa galva geresnis už kitus berniukus“ ir kad jis gali mėginti gauti stipendiją toliau mokytis Etono mokykloje – labiausiai privilegijuotoje Didžiosios Britanijos privačioje mokykloje. Nieko nelaukdamas, 1897 m. pradžioje jaunuolis pradėjo pasiruošimą egzaminams stipendijai mokytis Etono mokykloje gauti, darbą pradėdamas kiekvienos dienos 7 valandą ryto – būtent tuo laiku liepos mėnesio pradžioje turėjo prasidėti tris dienas trukiantys egzaminai Etone, į kurį liepą kartu nuvyko ir tėvai. Iš viso mokymuisi Etone buvo paskirta dvidešimt stipendijų, *J. M. Keynes'as* užėmė dešimtą bendrą vietą tarp penkiolikos berniukų, kurie tais metais buvo priimti į mokyklą, ir buvo įvardytas geriausiu matematikos srityje. Laimėjęs stipendiją, keturiolikos metų, atitikdamas aukščiausius buržuazinės šeimos standartus, jis tęsė mokslus privačioje Etono mokykloje, kurioje tais laikais buvo įgyjamas geriausias įmanomas išsilavinimas Anglijoje, tapus intelektualiniu elitu, atverdavęs kelią ir į socialinį elitą. (Šis išvelgė savo pranašumą, palyginti su kitais visuomenės nariais, faktiškai viskame. Nieko nuostabaus, kad ir *J. M. Keynes'as* vėliau persiėmė idėja, jog Britanijos valdymas turi išlikti intelektualinės aristokratijos rankose taikant įtikinėjimo metodą; žr. Harrod, 1951). Etone, kuris, *R. F. Harrodo* (1951) žodžiais tariant, labai daug prisidėjo prie *J. M. Keynes'o* žmogiškosios intelektualinės plėtros, jį lydėjo sėkmė (čia vaikinio talentas atsiskleidė ne tik matematikai, bet ir klasikinėms kalboms bei istorijai, atnešdamas jam gausybę laimėjimų moksleivių olimpiadose (10 pirmaisiais mokslo metais, 18 – antraisiais, 11 – trečiaisiais, o iš viso 63, kas be jokių abejonių patvirtina tezę apie jaunuolio genialumą ir džiugino sūnų *Maynard'o* ir *Geoffrey'aus* mokymosi Etone rezultatus atidžiai sekusį tėvą; žr. Keynes, 1975), o visa galva tiesiogine ir netiesiogine prasme buvęs aukštesnis už savo klasės draugus, *J. M. Keynes'as* greitai tapo jų lyderiu, visam gyvenimui jiems įsiminusiui kaip labai protingas, labai sąmojingas, labai įdomus – ir labai naudingas, jeigu iškyla sunki problema, kurią būtina išspręsti ar kažką padaryti), o Kembridžo universiteto King's koledže (Karališkajame koledže), kuriame gavo visą stipendiją (atleidusią nuo mokesčio už mokslą, kambarį bendrabutyje ir maitinimąsi) studijuoti matematiką ir kuriame jautėsi kaip žuvis vandenyje, šio labai aukšto, maždaug dviejų metrų ūgio, jaunuolio laukė tiesiog triumfas. Pats *J. M. Keynes'as* studijų metais labiau linko į filosofiją – ypač į įtakingiausio tuometinio Kembridže veikusio intelektualų pusiau „slaptos“ (atrodo, visi apie ją žinojo!) „Apaštalu“ draugijos (įkurtos 1820 m.),

šeštadienio vakarais už užrakintų durų susitikinėjusios aptarti kurio nors iš savo narių referato, o paskui balsuoti dėl klausimo, kuris buvo iškeltas ką tik perkaitytame referate, į kurią studijų metais kaip apaštalas Nr. 243 buvo priimtas ir *J. M. Keynes'as* (žr. Menand, 2002; Glendinning, 2007), nario, anglų filosofo, atmetusio utilitarinį sutapatinimą tarp „būti geram“ ir „daryti gera“ ir skelbusio, kad „geras“ yra savybė, kurios reikšmė yra neapibūdinama, *George'o Edward'o Moore'o* (1873–1958 m.) etinę ir estetinę sistemą, raginusių nekreipti dėmesio į moralę ir universalias elgesio taisykles (žr. O'Donnell, 1989; 1999). (*J. M. Keynes'ui* ir jo kartos intelektualams *G. E. Moore'o* „*Principia Ethica*“ (Moore, 1903) tapo „modernizmo ir išlaisvinimo manifestu“, savotiška religija, atleidimu nuo senosios moralės ir, kaip jie manė, nuo bet kokios moralės.) Nuo pirmųjų universitete išklaustų *G. E. Moore'o* paskaitų susižavėjimo jo filosofija neslėpusiam ir ją entuziastingai priėmusiam *J. M. Keynes'ui* (žr. Moggridge, 1995) galima *G. E. Moore'o* etinės sistemos poveikį galima išvelgti 1921 m. pasirodžiusiame jo darbe „Traktatas apie tikimybes“ (Keynes, 1921) ir, galimas dalykas, jo ekonomikos teorijoje, *G. E. Moore'o* tikslios taksonomijos (tikslios kalbos ir tikslių klausimų) metodui leidus išsivaduoti iš ortodoksinės klasikinės ekonomikos teorijos varžtų ir pasirinkti revoliucinį mąstymo apie ekonomikos teoriją kelią. Pats *J. M. Keynes'as* 1938 m. savo esė „Mano ankstyvieji tikėjimai“ (Keynes, 1983) pažymėjo, kad *G. E. Moore'o* knygos efektas „dominavo, ir galbūt vis dar dominuoja, visur“ sukurdamas jo (save atvirai įvardijusio „nedorovingu žmogumi“!) požiūrį į pasaulį ir žinių siekį. Tai, *R. Skidelsky'io* pastebėjimu, jam „reiškė filosofiją ir ekonomikos teoriją, ir labiau pirmąją, negu antrąją“ (Skidelsky, 1996a; 2000), o tai *Roger'ui E. Backhouse'ui* ir *Bradley'ui W. Bateman'ui* leido *J. M. Keynes'ą* įvardyti „paskutiniu didžiu ekonomistu filosofų ekonomistų tradicijoje“ (Backhouse, Bateman, 2006; 2011a). Kalbant apie *J. M. Keynes'o* apmąstymo ir pažinimo būdą, *Rod'as M. O'Donnell'as* (1990), savo ruožtu, kaip pagrindinę filosofinę giją įvardijo empirizmą, taip pat pažymėdamas, kad *J. M. Keynes'ui* jei kurį laiką ir buvo būdingas racionalizmas, tai „ypatingos rūšies“, Kembridžo racionalizmas; žr. Keynes, 1949). Tačiau *J. M. Keynes'o* mokytojas *A. Marshall'as* maldavo jį atsi-dėti ekonomikos teorijai, o, ko gero, geriausias jo mokinys ir vienas paskutinių didžiųjų neoklasikinės teorijos tęsėjų *A. C. Pigou* (1877–1959 m.) – būsimasis *A. Marshall'o* įpėdinis – kartą per savaitę vaišindavo jį pusryčiais. (Pažymė-tina, kad po *A. Marshall'o* mirties 1924 m. *J. M. Keynes'o* parašytą nekrologą *J. A. Schumpeter'is* pavadins „pačiu talentingiausiu mokslo žmogaus gyvenimo

aprašymu, kurį aš kada nors skaičiau“ (Schumpeter, 1952), *A. Marshall'o* našlė, irgi ekonomistė, *Mary Marshall* (1850–1944 m.) bus tiesiog pakerėta šių atsiminimų, o artimas *J. M. Keynes'o* draugas *Lyttonas Strachey'us* priskyrė jį prie vieno iš geriausių jo darbų (Skidelsky, 2003.) Studijų metais *J. M. Keynes'as* buvo ne tik puikus studentas, bet aktyviai dalyvavo ir kitose King's koledžo veiklose, įskaitant dalyvavimą debatų klube bei sportą (akademinį irklavimą, tenisą, golfą, kurį pamėgo nuo jaunų dienų ir iki pat Pirmojo pasaulinio karo jį žaisdavo kartu su savo tėvu, jodinėjimą), kas galiausiai nulėmė, kad jis buvo išrinktas Kembridžo universiteto tiek Kembridžo Sąjungos debatų klubo, tiek Liberalų klubo prezidentu (į pastarąjį klubą jį pastūmėjo pirmasis jo prezidentas *Edwinas S. Montagu* (1879–1924 m.), kuris tapo *J. M. Keynes'o* ir tolesnio gyvenimo politiniu mentoriumi).

1905 m. gegužę aukščiausiu lygiu baigęs matematikos srities bakalauro studijas (jo matematinių studijų kuratoriumi buvo žymaus ekonomisto *J. A. Hobson'o* brolis, matematinės analizės srityje pagarsėjęs anglų matematikas *E. W. Hobson'as* (1856–1933 m.), kurį *J. M. Keynes'as* vadino „Hobbema“; tačiau, kaip rašo *R. F. Harrod'as*, „jis nebuvo matematikos genijus, todėl jam teko daug dirbti“ (Harrod, 1951), nors galutinio egzamino įvertinimas buvo tikrai puikus – dvyliktas viso Kembridžo universiteto mastu, su tuo daugelis jį sveikino, nors geriau jį pažįstantys reiškė užuojautą), *J. M. Keynes'as* vasarą praleido kopdamas į kalnus Šveicarijoje ir atostogaudamas su savo šeima. Be to, birželio pabaigoje jis ėmėsi skaityti rimtą veikalą – *A. Marshall'o* „Ekonomikos teorijos principus“ (Marshall, 1890) ir net svarstė idėją baigti ekonomikos srities bakalauro studijas, bet greitai jos atsisakė. Rudenį *J. M. Keynes'as* sugrįžo į Kembridžą ir kitus dvejus metus universitete studijavo filosofiją ir išlaikė egzaminus humanitarinių mokslų bakalauro laipsniui gauti, taip pat porą semestrų neformaliai lankė *A. Marshall'o* (kurio knygą skaitė vasarą) ir *A. C. Pigou* ekonomikos teorijos paskaitas, taigi gavo tik labai nominalų šios srities išsilavinimą (Raffaelli, 2000). Kita vertus, *A. Marshall'as* buvo sužavėtas *J. M. Keynes'o* studijomis ir 1905 m. rudenį laiške jo tėvui *J. N. Keynes'ui* rašė: „Jūsų sūnus puikiai studijuoja ekonomikos teoriją. Aš jam pasakiau, kad labai džiaugčiausi, jeigu jis nutartų pasirinkti profesionalaus ekonomisto karjerą“ (Harrod, 1951). Įdomus ir paties *J. M. Keynes'o* pastebėjimas, kurį jis maždaug tuo pačiu metu išdėsto laiške savo draugui *L. Strachey'ui*: „Ekonomikos teorija man sukėlė labai didelį pasitenkinimą ir, manyčiau, man sekasi ją studijuoti. Aš norėčiau vadovauti geležinkeliams ar suorganizuoti trestą,

ar bent jau apgauti investuojančius žmones“ (Harrod, 1951; Skidelsky, 1983; Skousen, 1992).

Kadangi universitetinės karjeros perspektyva nesiūlė galimybės užsidirbti daug pinigų, *J. M. Keynes*as kelią į sėkmę pasirinko per valstybės tarnybą (tiesa, ir toliau stiprius ryšius su savo *alma mater* išlaikydamas visą savo gyvenimą). Kaip pažymi anglų ekonomistas *G. R. Steele* (2001), *J. M. Keynes*as ekonomikos teoriją studijavo tik trumpai, kaip dalį pasiruošimo valstybės tarnautojo stojamiesiems egzaminams 1906 m. rugpjūčio mėnesį, kur mažiausią pažymį gavo būtent iš ekonomikos egzamino. Šį žemą įvertinimą jis vėliau paaiškino tuo, kad žinojo „apie ekonomikos teoriją aiškiai daugiau už savo egzaminuotojus“ (Harrod, 1951; Davidson, 2009a). Ir, teisybės dėlei, tokia *J. M. Keynes*o pastaba neleistinai arogantiška tikrai nebuvo. Kita vertus, tam tikri *J. M. Keynes*o išsilavinimo ekonomikos teorijos srityje ribotumai (juk tam Kembridžo universitete jis skyrė tik aštuonias savaites, o visas kitas žinias įgijo jau dirbdamas; žr. Skidelsky, 1992) kėlė abejonių kai kuriems jo amžininkams. Užtenka pacituoti 1974 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatą *F. A. von Hayek*ą (1899–1992 m.), kuris labai gerbė *J. M. Keynes*ą kaip žmogų (po *J. M. Keynes*o mirties *F. A. von Hayek*as prasarė: „Jis iš tiesų buvo didžiausias žmogus, kurį aš kada nors pažinojau ir kuriuo aš begaliniai žavėjausi. Pasaulis bus gerokai skurdesnė vieta be jo“; vėliau, 1978 m. interviu Lenkijos žydų kilmės amerikiečių politinių mokslų atstovui *Leo Calvin*’ui *Rosten*’ui (1908–1997 m.), jis vėl tvirtino: „Jis buvo vienas iš pačių protingiausių ir originaliausių mąstytojų, kurį aš kada nors pažinojau“ (von Hayek, 1983 [1978])), bet ne kaip ekonomistą (jo žodžiais tariant, *J. M. Keynes*as buvo „visiškai neteiskus moksliniame veikale, dėl kurio jis yra daugiausia žinomas“ (von Hayek, 1983)). Iš tiesų, net *J. M. Keynes*o išsilavinimo ekonomikos teorijos srityje tam tikri ribotumai kėlė abejonių kai kuriems jo amžininkams (Steele, 2001). *F. A. von Hayek*as šiuo klausimu teigė: „prieš pradėdamas kurti savo paties teorijas, *J. M. Keynes*as nebuvo labai išsilavinęs ar labai išprusęs ekonomistas teoretikas“ (von Hayek, 1978); „jo idėjų giluminis pagrindas buvo išimtinai *A. Marshall*o ekonomikos teorija, kuri faktiškai buvo vienintelė teorija, kurią jis žinojo. *J. M. Keynes*as buvo intuityvus mąstytojas, plačiai apsiskaitęs daugelyje sričių, tačiau jo išsilavinimas ekonomikos teorijos srityje buvo šiek tiek siaurokas, rėmėsi tik *A. Marshall*o vadovėliu, laikydamas, kad jame yra viskas, ką jam reikia žinoti apie šį dalyką; jis visiškai nieko nežinojo, kas vyksta kitur; jis net apie XIX a. ekonomikos istoriją žinojo labai mažai; net

anglų tradicijoje jis labai nedaug nežinojo apie didžiausius devynioliktojo amžiaus monetarinius autorius, jis nežinojo nieko apie *Henry'į Thorntoną* ir tik truputį apie *D. Ricardo*, tik pačius žymiausius dalykus“ (von Hayek, 1972); „aš nemanau, kad jis praleido daugiau negu metus studijuodamas ekonomikos teoriją“ (von Hayek, 1994). Analogiškas ir ekonomikos klausimais rašiusio žurnalisto *Henry'io Hazlitt'o*, kurio ekonomines pažiūras gerai atspindi sparnuota jo frazė: „Jeigu kapitalizmas nebūtų egzistavęs, būtų tekę jį atrasti – ir tasai atradimas būtų teisėtai laikomas viena didžiausių žmonijos proto pergalių“ (Hazlitt, 1979; 1994), dar 1959 m. išsakytas pastebėjimas apie *J. M. Keynes'o* požiūrį į ekonomikos teorijos raidą: „Jis, atrodo, manė, kad apie tai, kas nebuvo atrasta *A. Marshall'o* ar *A. C. Pigou*, ar diskutuota jo siaurame rate Kembriidže, iš viso nebuvo galvota“ (Hazlitt, 1959). Galiausiai, su laiku visa tai išvirto į *J. M. Keynes'o* vieną svarbų intelektualų neigiamą aspektą – mokslinio aparato ir ekonomikos teorijos pasiekto lygio tam tikrą niekinimą. Ir neabejotinai teisingas buvo švedų ekonomistas, Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas, Stokholmo mokyklos atstovas *Gunnar'as Myrdal'is* (1898–1987 m.) sakydamas, kad *J. M. Keynes'o* veikalai, kaip ir Kembriidžo mokykla, „šiek tiek kenčia nuo patrauklios anglosaksiškos rūšies nereikalingo originalumo, kuris turi savo šaknis tam tikrose sistemingose vokiečių kalbos mokėjimo spragose, kas būdinga daugumai anglų ekonomistų“ (Myrdal, 1939). Net britų ekonomistas *Richard'as F. Kahn'as* (1905–1989 m.), kuris buvo *J. M. Keynes'o* mylimiausias mokinys, pripažino, jog tenka gailėtis, kad *J. M. Keynes'ui* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) nepavyko padaryti nuorodų į *G. Myrdal'io* knygą „Monetarinė pusiausvyra“ (Myrdal, 1939). „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) būtų turėjusi neišmatuojamos naudos ir iš *Erik'o Lindahl'io* (1891–1960 m.; [1939]) ir *G. Myrdal'io* (1898–1987 m.) darbų apie proto poveikio lūkesčius, nes *J. M. Keynes'o* vizijos apie kapitalizmą vienas iš svarbiausių bruožų ir buvo tai, kad lūkesčiai skatina realius ir finansinius ekonominius sprendimus (plačiau apie lūkesčių vaidmenį keinsistinėje teorijoje žr. Gómez Olivares, 2009). O čia tik pažymėsime, kad, pasak *J. A. Kregel'io* (1976), *J. M. Keynes'as*, remiantis jo prezumpcija dėl lūkesčių, pasiūlė tris modelius:

- statiškos pusiausvyros modelį, kur lūkesčiai yra duoti ir pastovūs, netenkinantys trumpojo laikotarpio lūkesčių, net jei jie gali būti gniuždantys kai kuriems individams;
- statiškos pusiausvyros modelį, kur ilgalaikiai lūkesčiai išlieka pastovūs;

- dinaminį modelį, kuriame yra lyginamos skirtingos duotų ilgalaikių lūkesčių situacijos, leidžiančios manyti, kad trumpojo laikotarpio lūkesčiai gali būti gniuždantys.

Kai pereinavo prie politinių išvadų, *J. M. Keynes* dažniausiai naudodavo dinaminį trečiąjį modelį, tai gerai atsiskleidė „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 18 skyriuje, o iki 17 skyriaus naudotas statiškas modelis.

Bet grįžkime prie *J. M. Keynes* biografijos. Egzaminų metu *J. M. Keynes* smuktelėjo į antrą vietą, nusileisdamas Oksfordo universiteto Balliol'io koledžo auklėtiniui *Otto Niemeyer'ui* (1883–1971 m.), kuris vėliau tapo žymiu britų bankininku ir valstybės tarnautoju, nuo 1932 m. iki 1952 m. ėjusių Anglijos banko direktoriaus pareigas. (Patys egzaminų rezultatai, kaip minėta, tam tikra prasme buvo keliantys nuostabą: kaip *J. M. Keynes* 1906 m. spalį rašė viename iš savo dažnų laiškų *L. Strachey'ui*, „[a]š blogiausiai pasirodžiau iš dviejų dalykų, kurių turėjau solidžiausias žinias – matematikos ir ekonomikos teorijos. Aš gavau geresnį įvertinimą iš Anglijos istorijos negu iš matematikos – ar tai įtikėtina? [...] Iš ekonomikos teorijos aš gavau santykinai prastą įvertinimą ir buvau 8 ar 9 eilėje pagal nuopelnus – kur aš po kruopštaus pasiruošimo žinojau *viską*. Kita vertus, politiniuose moksluose, kuriems aš geriausiai atveju skyriau dvi savaites, lengvai buvau pirmas. Kaip ir logikoje, psichologijoje ir esė“ (Harrod, 1951; Skidelsky, 1983).) Todėl *J. M. Keynes'ui* kaip valstybės tarnybos vietą vietoj tradiciškai pirmoje vietoje figūravusio išdo teko rinktis antroje vietoje figūravusią Indijos žinybą (jai tuo metu vadovavo *J. M. Keynes* senasis politinis mentorius *E. S. Montagu*), kur naujokui, kuriam buvo paskirta 200 svarų sterlingų metinė alga ir kuris pradžioje neturėjo jokio asmeniško intereso dirbti darbą, susijusį su šia šalimi, tikrai neteko dirbti „atsiraitojus rankoves“. Nuo 1906 m. rudens dirbdamas jaunesniuoju valstybės tarnautoju Indijos žinyboje (tiksliau, didžiąją laiko dalį nuobodžiaudamas, nes pirmoji jo užduotis, kuriai vadovybė skyrė keletą mėnesių, buvo parengti dešimties Ayrshire'o jautukų krovinių į Bombėjų; užduotis buvo nesunki ir *J. M. Keynes* greitai su ja susidorojo...) ir turėdamas pakankamai laisvo laiko moksliniam darbui (dauguma šio „laisvo laiko“ buvo randama būtent būnant darbe, kur darbo diena truko nuo 11 val. ryto iki penktos valandos vakaro šiokiadieniais ir iki pirmos valandos dieną šeštadieniais su vienos valandos pertrauka pietums...), *J. M. Keynes* lygiagrečiai ėmėsi įgyvendinti vieną iš savo anksčiau užsibrėžtų projektų (polinkis į didelius projektus jam išliko visą gyvenimą; žr. O'Donnell, 1992): matematikos tolesnių studijų siek-

damas bendrais bruožais nusakyti tikimybių teoriją, kuri galėtų būti pritaikyta unikaliems įvykiams socialiniame kontekste, į savąjį požiūrį į tikimybes įtraukdamas ir psichologinius elementus (žr. Gerrard, 2003). Kaip, kalbėdamas apie pasirinktą disertacijos temą, vėliau pažymėjo pats *J. M. Keynes*as, „[t]ai buvo tema, kuria nesirūpino ištisos filosofų kartos, o ekonomistai, atrodo, norėtų ją palikti statistikams“ (Cairncross, 2008). Šią disertaciją rengti (kas, kaip jis pats pažymėjo laiške tėvui, reikalavo nemažai skaityti pasirinkta tematika ir prancūziškos bei vokiškos mokslinės literatūros) *J. M. Keynes*as pradėjo 1905 m., atidavė svarstymui 1907 m., o vienu iš jo disertacijos vertintojų tapo žymus anglų matematikas ir filosofas *Alfredas Northas Whitehead*as (1861–1947 m.), kurio garsiausias veikalas iš matematikos ir logikos srities buvo „*Principia mathematica*“ (Whitehead, Russell, 1910; 1912; 1913), parašytas kartu su buvusiu studentu filosofu *Bertrand'u Russell'u* (1872–1970 m.) ir laikomas vienu iš svarbiausių dvidešimtojo amžiaus šios srities darbų. Kitas *J. M. Keynes*o disertacijos vertintojas buvo britų filosofas ir logikas *W. E. Johnson*as (1858–1931 m.), kuris jo jaunystėje yra ne kartą svečiavęsis jo tėvų namuose. (Po dvejų metų darbo Indijos žinyboje (teisybės dėlei, dirbdamas čia jis nepatyrė jokių žmogiškųjų ar moralinių sunkumų dėl imperinio valdymo ar to, kad britai išnaudoja indus, ir nejautė jokie poreikio nukeliauti į Indiją, domėtis indų kultūra, išmokti kurią nors vietinę indų kalbą ar perskaityti kokią nors knygą apie šią šalį, išskyrus, jei ji susijusi su finansais; žr. Skidelsky, 1983), pradėjęs darytis galimybių grįžti, atnaujinant „studentišką gyvenimą“, ir 1908 m. galiausiai grįžus į Kembridžo universitetą, šį *J. M. Keynes*o darbą privačiai finansavo du universiteto dėstytojai, skirdami po 100 svarų sterlingų metams: tėvas *J. N. Keynes*as bei, sekdamas savo mokytojo *A. Marshall*o pavyzdžiu, iš savo kišenės asmeniškai tuometinis Ekonomikos teorijos katedros vedėjas *A. C. Pigou*, nes 1907 m. spalį *J. M. Keynes*ui nepavyko gauti stipendijos, universitetui pirmenybę atidavus dviem kitiems kandidatams.) *J. M. Keynes*as, pataisęs disertaciją atsižvelgdamas į *A. N. Whitehead*o išsamias pastabas ir pasikonsultavęs su *B. Russell'u*, jau sėkmingai dar kartą ją pateikė 1909 m. norėdamas gauti rašančio mokslinį darbą stipendiją Kembridže. Šį kartą *A. N. Whitehead*o atsiliepiamas jau buvo labai palankus *J. M. Keynes*ui. Jis rašė: „[...] jo aksiomos yra tinkamos; jos yra paprastos ir jų yra tik keletas ir, pasitelkęs simbolizmą, iš jų jis išveda visus dalykus griežtai samprotaudamas. Tikrumas ir lengvumas kaip jis sugebėjo išspręsti sudėtingus klausimus ir atskleisti nevienareikšmiškumus ir klaidas savo pirmtakų darbuose yra pa-

vyzdys ir tuo pat metu beveik nuslepia pažangą, kurią jis padarė“, ir toliau nurodė: „Mr. *Keynes*’o disertacija yra labai svarbus indėlis į pažinimą. Tai nėra vien tik akademinis pabandymas, ir kai bus paskelbta, rimtai paveiks ateities tyrimus srityse, kurias ji nagrinėja. Jeigu Mr. *Keynes*’as paskelbs daugiau tokio pobūdžio darbų, jis pasieks didelių aukštumų kaip mokslo žmogus“ (žr. O’Donnell, 1989; 1991; Cord, 2013). (Pažymėtina, kad tais pačiais metais žurnale *Economic Journal*, kuris, *Justyn*’o *Walsh*’o teigimu, „tuo metu, ko gero, buvo žymiausias pasaulio periodinis leidinys ekonomikos teorijos srityje“ (Walsh, 2008), pasirodė ir jo pirmasis profesionalus ekonomikos teorijos straipsnis apie paskutinio globalaus ekonominio nuosmukio poveikį Indijai „Neseni ekonominiai įvykiai Indijoje“ (Keynes, 1909) – taigi darbas Indijos žinyboje nenuėjo visiškai veltui: nuo 1907 m. balandžio pradėjęs dirbti šios žinybos Pajamų, statistikos ir komercijos departamente jis buvo pradėjęs žavėtis šiuo darbu, tačiau tų pačių metų rudenį jau mąstė apie išėjimą iš valstybinės tarnybos, kuria nusivylė, tai ir padarė kitais metais per savo 25-ąją gimtadienį 1908 m. birželio 5 d., ką, tegul ir gailėdamasis, kad žinybą paliko labai gabus jaunuolis, supratingai savo laiške įvertino ir jo departamento vadovas *Thomas Holderness*’as (1849–1924 m.); apie *J. M. Keynes*’o darbą Indijos žinyboje bei tolesnį dėmesį šios šalies ekonomikai (juk „Indija buvo didžiausia britų eksporto pirkėja, pagrindinė darbo vieta, garantavusi aukštas algas britų civiliniams darbuotojams, pusės britų karinės galios tiekėja, viską apmokant iš vietos pajamų, ir reikšminga britų kapitalo priėmėja“ (Tomlinson, 1993); kita vertus, „*J. M. Keynes*’ui ilgalaikio kapitalo įplaukos į Indiją buvo solidus patvirtinimas to, kas galėjo būti apibūdinta kaip turto „atvirkštinis“ nusiurbimas iš Anglijos“ (Sen, 1992)), kartu darbą 1921 m. Karališkojoje komisijoje Indijos tarifams, plačiau žr. Chandavarkar, 1989; Cristiano, 2009.) Tuo metu *J. M. Keynes*’as paskelbė keletą straipsnių statistikos klausimais, kartu 1910 ir 1911 m. žurnale *Journal of the Royal Statistical Society* paskelbė laiškus, kuriuose smarkiai užsipuolė anglų matematiko *Kar*’o *Pearson*’o (1857–1936 m.) darbą, susijusį su matematinės statistikos taikymu ir vystymu ir apėmusį gamtinę ir socialinės istorijos sritis. Toliau darbas prie disertacijos buvo sustabdytas 1914 m., ir tik 1921 m., grįžus iš atostogų, praleistų Alžyre ir Tunise, buvo užbaigtas galutinis disertacijos tekstas ir pasirodė *J. M. Keynes*’o „Traktatas apie tikimybes“ (Keynes, 1921), t. y., kai jis jau buvo išgarsėjęs kaip ekonomistas. Šis svarus darbas (jo pirmasis ir vienintelis iš matematikos srities), kuriam *J. M. Keynes*’as skyrė daugiau metų ir dėmesio, negu bet kuriam kitam savo

veikalui, laikydamasis nuostatos, kad „tiek tikimybių teorija, tiek ekonomikos teorija kaip *logikos*, o ne *matematikos*, sritys, turi naudoti pirmai būdingus pagrindimo metodus“ (Skidelsky, 1983), ir, sujungęs fundamentalią filosofiją su plačiomis matematinėmis formuluotėmis, tapo reikšmingu indėliu į tikimybių teorijos filosofinius ir matematinius pagrindus (iš esmės, kai 1909 m. *J. M. Keynesas* pakartotinai pateikė Kembridžo universitetui pradinį savo disertacijos variantą, tai buvo pirmasis rimtas bandymas pateikti naują tikimybių teoriją nuo britų logiko *Johno Venn'o* (1834–1923 m.) knygos „Tikimybės logika“ (Venn, 2011 [1866]) laikų, tai labai gerai įvertino *B. Russellas* teigdamas: „Matematinis skaičiavimas yra stebėtinai galingas, atsižvelgiant į labai apribotas prielaidas, kurios sudaro jo pagrindą. [...] Knyga kaip visuma ir viena iš tų, kurių negalima per daug išgirti ir teikia vilties, kad jis stimuliuos tolesnį darbą svarbiausiu klausimu, kuriuo filosofai ir logikai per daug nesirūpino“ (Russell, 1922). „Traktate apie tikimybes“ (Keynes, 1921) *J. M. Keynesas*, remdamasis savo pastebėjimu, kad žmonių daromi tikimybių įvertinimai skiriasi nuo patikimų rizikų gamtoje ir moksle, atmetė ir užsipuolė tradicinę klasiškinę tikimybių teoriją ir pasiūlė „loginę–sąryšio“ teoriją, tikimybę sujungiančią su informacija. Remdamasis induktyviaja logika jis gynė požiūrį, kad tikimybės yra ne kas kita, kaip teisingų verčių tarpininkas tarp paprasčiausios tiesos ir klaidingumo. *G. E. Moore'o* paveiktas *J. M. Keynesas* laikė, kad tikimybė yra loginis sąryšis, ir kaip tokia yra objektyvi, ji yra idėja, kuri gali būti suvokta intuityviai ir nereikalauja jokio apibrėžimo ir negali būti vadinama jokia kita sąvoka. Tvirtinimas, apimantis tikimybinius ryšius, turi teisybės vertę, nepriklausomą nuo žmonių nuomonių. Bet tai knygos pasirodymo laikotarpiu jau buvo išėjęs iš mados požiūris, o pačią knygą ekonomistai tiesiog ignoravo, laikydami ją įdomia nebent filosofams, kurių rate ji sukėlė kažką panašaus į sąmyšį. (Ir tik XX a. pabaigoje tikimybių svarba gyvenimui ir ekonominei elgsenai nepastoviam pasaulyje pagaliau buvo tinkamai įvertinta ir ekonomistų.) Be to, *J. M. Keynes'o* draugas ir kolega Kembridže filosofas *Frankas P. Ramsey'us* (1903–1930 m.), kuris, britų filosofo *D. H. Mellor'o* žodžiais tariant, „parengė pačius giliausius ir originaliausius logikos, matematikos, ekonomikos teorijos, taip pat filosofijos srities darbus“ (žr. Ramsey, 1990), dvidešimto amžiaus pirmoje pusėje, 1926 m. parengtoje ir tik po jo tragiškai ankstyvos mirties išleistoje trumpoje esė „Tiesa ir tikimybė“ (žr. Ramsey, 1931) sugriovė jo loginę prielaidą, kad tikimybė yra loginis sąryšis ir kaip tokia yra objektyvi, ir pasiūlė savąją „subjektyvią“ tikimybių teoriją. Visa tai, kaip pažymėjo *R. F. Harrodas*

(1951), šią knygą padarė iš dalies netinkamą būsimoms mokslininkų kartoms. (Kita vertus, labai diskusinis klausimas, ar *F. P. Ramsey'aus*, kurį po jo ankstyvos mirties *J. M. Keynes'as* apibūdino kaip „vieną iš šviesiausių mūsų kartos protų“ (Keynes, 1933c), išsakyta kritika iš tiesų pakeitė *J. M. Keynes'o* nuomonę apie savąją tikimybių teoriją; plačiau šiuo klausimu žr. Carabelli, 1988; O'Donnell, 1989; Bateman, 1987; 1988; 1996; Gillies, Letto-Gillies, 1991; o apie patį *J. M. Keynes'o* indėlį į statistikos mokslą detaliau žr. Aldrich, 2008.)

Dėl mokslinio tikslumo reikėtų paminėti ir XX a. trečiajame dešimtmetyje pasirodžiusią *Richard'o von Mises'o* knygą „Tikimybė, statistika ir tiesa“ (von Mises, 1951), kurioje jis sugriovė *J. M. Keynes'o* apriorinę tikimybių teoriją, kategoriškai atmesdamas *a priori* tikimybės sampratą ir nurodydamas, kad neegzistuoja toks dalykas kaip *a priori* tikimybė, ir teigė, kad tokiems subjektivistams kaip *J. M. Keynes'as* nepavyko suprasti, „kad jeigu mes nieko nežinome apie dalyką, mes nieko negalime pasakyti ir apie jo tikimybę“; apie *J. M. Keynes'o* ir *R. von Mises'o* teorijų palyginimą plačiau žr. Gillies, 1973.

Pažymėtina, kad kitas Kembridžo mokslininkas, filosofas *Bertrand'as Russell'as* tuo metu nuėjo kitu keliu, sukurdamas analitinės filosofijos pagrindus ir žengdamas pirmyn savo, kaip jau minėta, kartu su anglų matematiku ir filosofu *Alfred'u N. Whitehead'u* 1910–1913 m. išleistuose „*Principia mathematica*“ (Whitehead, Russell, 1910; 1912; 1913) trijuose tomuose matematikos teoriją išskaitydamas iš grynai loginių prielaidų (remdamasis deduktyvine logika). Šie *B. Russell'o* „*Principia mathematica*“ kartu su *G. E. Moore'o* „*Principia Ethica*“ (Moore, 1903) padarė didelę įtaką *J. M. Keynes'o* veikalams, tai jis ir pats yra ne kartą pripažinęs.

Kita vertus, kalbant apie *J. M. Keynes'o* veikalą „Traktatas apie tikimybes“ (Keynes, 1921), galima rasti vieną labai įdomią sąsają su vėliau pasirodžiusiu jo žymiausiu ekonomikos teorijos veikalu „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]). Jo argumentacijoje buvo numanomas požiūris, kad tikimybės teisingai laikomos logikos *bendroji teorija*, o deduktyvinė logika buvo tik specialus jos atvejis, taikytinas tik tikrumo (neabejotinų faktų) atvejams (žr. Skidelsky, 1983). Šis ypatingas entuziazmas dėl „bendrosios“ teorijos viršenybės, palyginti su „specialiąja“ teorija, buvo ankstyvas pasireiškimas tendencijos, kuri pati vėl ryškiai atsiskleis „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), kur *J. M. Keynes'as* tvirtins, kad jo teorija yra bendroji teorija, o klasikų teorija yra tik jos specialus atvejis (plačiau žr. Cord, 2013). (Kaip pažymėjo *O. Landmann'as* (2014), tai, ką *J. M. Keynes'as* (1964 [1936]) vadino „klasikine teorija“,

daugiausia buvo pusiausvyros kainų ir rinkos teorijos, kuri apibrėžė rinkų koordinavimo galią ir rinkos nulemtą išteklių paskirstymo efektyvumą, neoklasikinė tradicija.)

Be to, kalbant apie *J. M. Keynes*’o veikalą „Traktatas apie tikimybes“ (Keynes, 1921), reikia paminėti dar vieną jo ypatumą – labai ilgą jo bibliografiją, ne tik tada gana naujų darbų, bet ir gerokai ankstyvesnių. Kai kurie neįprasti punktai sąrašė turbūt atspindėjo *J. M. Keynes*’o visą gyvenimą trukusį pomėgį rinkti pirmuosius leidimus, daugiausia filosofinių ir ekonominių darbų, bet vėliau išsiplėčiant apskritai iki karalienės *Elizabeth*’s I (1533–1603 m.) laikų literatūros. Būtent jis kartu su italų ekonomistu *P. Sraffa* (1898–1983 m.) atrado ir sugebėjo patvirtinti ligi tol nežinomo *D. Hume*’o (1700–1776) kūrinio autentiškumą.

Dvejus metus padirbėjęs valstybės tarnautoju Indijos žinyboje (to užteko, kad galutinai nusiviltų smulkaus tarnautojo vieta viešojoje tarnyboje) ir dvejus metus nuo 1909 m. sausio dėscius ekonomikos teoriją Kembridžo universitete, tris kartus per savaitę skaitant paskaitas apie pinigus, kreditą ir kainas (gaila, bet jų pilni tekstai neišliko ir nebuvo publikuoti), kuriose naudojo daug faktinės medžiagos, ir ypač diskusijose, finansines rinkas išmanančio žmogaus kalbą – pavyzdžiui, paskaitoje apie akcijų rinkas jis jas įvardijo kaip „iš esmės praktinį dalyką, kurio negalima deramai išmokti tik iš knygų ir paskaitų“ (žr. Wasik, 2013) (tai buvo kursas, kurį asmeniškai finansavo *A. Marshall*’as, 1908 m. birželį išrūpinęs *J. M. Keynes*’ui neoficialaus ekonomikos teorijos dėstytojo vietą, kai atsilaisvino ankstesnio jo asistento škotų ekonomisto *D. H. MacGregor*’o (1877–1953 m.) vieta, pastarajam užėmus ekonominių ir politinių mokslų profesoriaus vietą Leeds’o universitete – taigi visai tikėtina, kad jo atsisukimas į ekonomikos teoriją kilo ne iš kokio nors išankstinio užsidegimo (jis ir toliau buvo prisirišęs prie filosofijos ir tikimybių, kurios jį paskatino ir rimtai susidomėti investavimu: kaip rašė jo biografas *R. Skidelsky*’is, maždaug tuo metu *J. M. Keynes*’as „kaip *G. Soros*’as, [...] naudojo finansines rinkas patikrinti savo tikimybių teoriją“ (žr. Wasik, 2013)), bet paprasčiausiai todėl, kad jam reikėjo darbo!), *J. M. Keynes*’as 1909 m. kovą galiausiai buvo išrinktas šio universiteto Karališkojo koledžo moksliniu bendradarbiu su 120 svarų sterlingų metine alga ir, kaip pažymi *R. L. Heilbroner*’is (1972; 1995), toliau dėstė su visu orumu ir erudicija, būtiniais tokiam postui, nuo 1910 m. dėstydamas ir *A. C. Pigou* kurso studentams, o 1911 m. kaip nenuilstamas ir populiarus dėstytojas paaukštintas į Girdlers’o dėstyto fondo finansuojamus

dėstytojus. (Tvirtą *J. M. Keynes'o* apsisprendimą būti universitetiniu žmogumi gerai rodo tipiškas jam laiškas, tų pačių metų vasarį parašytas savo draugui *D. Grant'ui*: „Šiandien aš gavau paskyrimo pasiūlymą – būti vyriausybės atstovu Žemės ūkio nuolatinėje tarptautinėje komisijoje Romoje. Atlyginimas 500 svarų sterlingų su augimo galimybe; pareigos faktiškai nulinės. Ar aš turiu jį priimti?“ (Skidelsky, 1983).) Vis dėlto, kad *J. M. Keynes'ui* buvo ne tas pat, kiek jis uždirba, gerai rodo tas faktas, jog 1909 m. lapkritį jis jau galėjo pranešti tėvui, kad jo metinės pajamos pasiekė 700 svarų sterlingų, įskaitant pinigus, kuriuos jam duodavo tėvas.

Šiame etape *J. M. Keynes'o* ekonominės pažiūros daugiausia sutapo su bendrai priimta *A. Marshall'o* neoklasikine ekonomikos teorija (žr. De Vroey, 2004b). *J. M. Keynes'o* idėjos ir politinės pozicijos buvo visiškai ortodoksiškos – aukso standartas (pradžioje), kiekybinė pinigų teorija, *laissez-faire*, laisva prekyba ir t. t. – net konservatyvesnis negu *A. C. Pigou*, kuris tuo metu stūmė ekonomikos teoriją į socialiai aktyvią sritį per gerovės teoriją. (Apie *A. C. Pigou* ir *J. M. Keynes'o* formalius panašumus bei paradigminius skirtumus plačiau žr. Ambrosi, 2003.) Kita vertus, kaip jau buvo rašyta, prieš pradėdamas skaityti paskaitas *J. M. Keynes'as* buvo truputį naujokas – kalbant nešališkai, jis buvo labai nedaug ką teskaitęs ekonomikos teorijos srityje be *A. Marshall'o* „Principų...“ (Marshall, 1890). *J. M. Keynes'o* kaip ekonomisto tolesnis lavinimasis realiai prasidėjo, kai jis 1911 m. pabaigoje tapo 1891 m. kovą *A. Marshall'o* pastangomis įsteigto žurnalo *Economic Journal* (Vokietijoje pirmasis akademinis vien ekonomikos teorijai skirtas žurnalas pavadinimu *Zeitschrift für die gesamte staatswissenschaft* pasirodė dar 1844 m., be to, iki pasirodant *Economic Journal* savo žurnalus jau leido ir nemažai kitų Europos šalių, įskaitant Prancūziją ir Italiją, bei JAV – čia 1886 m. spalį išėjo Harvardo *Quarterly Journal of Economics* pirmais numeris, kuris būtent ir paskatino imtis aktyvių veiksmų *A. Marshall'ą*, nes tai buvo pirmasis anglų kalba leidžiamas ekonomikos problemoms skirtas žurnalas; plačiau žr. Cord, 2013) redaktoriumi ir buvo priverstas skaityti ekonominius straipsnius, kurie gulė ant jo darbo stalo, tokiu unikaliu būdu įgydamas platesnių ir gilesnių šios srities žinių. (Beje, kaip žurnalo redaktoriui jam tekdavo priimti galutinius sprendimus apie straipsnių tinkamumą ir paprastai šie sprendimai būdavo teisingi. Kaip pažymi *M. Blaug'as* (1994), kaip akivaizdžias *J. M. Keynes'o* klaidas galima būtų paminėti nebent 1923 m. jo sprendimą nespausdinti *B. G. Ohlin'o* straipsnio apie tai, kas vėliau tapo svariu indėliu į tarptautinės prekybos teo-

riją (žr. Dixit, Norman, 1980), ir 1931 m. jo atsisakymą išspausdinti žymaus amerikiečių ekonomisto *Harold'o Hotelling'o* (1895–1973 m.) klasikiniu tapusį straipsnį apie neatsikuriančių išteklių optimalų sunaudojimą tuo pagrindu, kad jis būtų per daug matematiškas. Reikia pasakyti, kad iš tiesų *H. Hotelling'as* savo analizei panaudojo sudėtingą matematinį aparatą, kas daugeliui jo meto ekonomistų neleido visiškai suprasti *H. Hotelling'o* tais pačiais metais žurnale *Journal of Political Economy* paskelbto straipsnio „Išsenkančių išteklių ekonomikos teorija“ (Hotelling, 1931) idėjų; plačiau apie jas žr. Čiegis, 2009.)

1913 m., pačiame „Indijos sidabro skandalo“ įkarštyje, *J. M. Keynes'as* išleido 1911 m. pavasarį Londono ekonomikos mokykloje, kuri buvo įkurta 1895 m. orientuojantis beveik vien tik į ekonomines studijas, skaitytų šešių paskaitų ciklo „Valiuta, finansai ir kainų lygis Indijoje“ pagrindu parengtą pirmąją savo knygą „Indijos valiuta ir finansai“ (Keynes, 1913a), kurią visi laikė mažu šedevru ir kuri, *R. Skidelsky'io* žodžiais tariant, „buvo ryškus bandymas pritaikyti esamą monetarinę teoriją siekiant nušviesti valiutos reformos praktinius klausimus“ (Skidelsky, 1983). Kaip pažymi *L. R. Klein'as*, akivaizdu, kad joje pateikta *J. M. Keynes'o* analizė „kilo visiškai iš klasikinės teorijos“ (Klein, 1968 [1947]), t. y. visiškai rėmėsi *A. Marshall'u*.

Pažymėtina, kad vienas iš knygos „Indijos valiuta ir finansai“ (Keynes, 1913a) parašymo tikslų taip pat buvo parodyti vyriausybės siūlomos sidabro pirkimo schemos išmintingumą ir taip apginti savo senąjį politinį mentorių *E. S. Montagu*, kuris buvo tiesiogiai įveltas į šį skandalą. 1912 m., kai kilo šis Indijos finansų skandalas, *E. S. Montagu* buvo Indijos valstybės ministro pavaduotojas, t. y. antras pagal svarbumą šalies valdymo asmuo. Indijos vyriausybė slaptai sudarė kontraktą su „Samuel Montagu and Company“ bankine firma pirkti sidabro. Akivaizdu, kad šiame kontrakte stipriai figūravo nepotizmas, nes šio banko įkūrėjas lordas *Swaythling'as* (*Samuel'is Montagu* (1832–1911 m.)) buvo *E. S. Montagu* tėvas, kitas verslo partneris, seras *Stuart'as Samuel'is* (1856–1926 m.), buvo brolis *Herbert'o Samuel'io* (1870–1963 m.), kuris tuo metu buvo Didžiosios Britanijos ministro pirmininko *H. H. Asquith'o* (1852–1928 m.) vyriausybės narys.

Todėl nieko nuostabaus, kad kai tais pačiais metais buvo sudaryta Karališkoji komisija Indijos valiutos ir finansų problemoms tirti, į ją buvo pakviestas ir dvidešimt devynerių metų *J. M. Keynes'as* (pradžioje jam, tuo metu atostogavusiam Egipte, buvo siūloma užimti visą komisijos sekretoriaus etatą, tačiau *J. M. Keynes'ui* paprašius palikti jam laiko knygų rašymui, siūlymas

buvo pakeistas į vieno iš komisijos narių poziciją, su kuria *A. Marshall*as jį pasveikino kaip „jauniausios Karališkosios komisijos jauniausią narį“ (žr. Diamond, Gomez Betancourt, 2016)), jis komisijoje parodė didelį talentą taikyti ekonomikos teoriją praktinėms problemoms (Cairncross, 2008). Todėl nieko netikėto, kad komisijos pirmininkas *Austen*as *N. Chamberlain*as 1913 m. rugpjūtį rašė *J. M. Keynes*’ui: „Jūs tikrai galite būti laikomas Komisijos pranešimo autoriumi. [...] Aš apstulbintas matyti, kiek daug Komisijos požiūriai [...] yra paprastas pakartojimas argumentų ir išvadų, prie kurių jūsų ankstesnis tyrimas atvedė jus“ (Skidelsky, 1983). Susižavėjimo *J. M. Keynes*o darbu komisijoje neslėpė ir jos sekretorius, tarptautinių finansų ekspertas *Basil*as *P. Blackett*as (1882–1935 m.) bei narys *Robert*as *Chalmers*as (1858–1938 m.), kuris vėliau tapo Iždo nuolatinio sekretoriumi. Kita vertus, kaip pažymi *G. R. Steele* (2001), iš Indijos monetarinės reformos realybės *J. M. Keynes*as galėjo gauti pamoką, kad spontaniškos jėgos pažeidžia net geriausiai parengtus planus.

Įdomu, kad knyga „Indijos valiuta ir finansai“ (*Keynes*, 1913a) buvo išleista nurodant, kad jos autorius yra *J. M. Keynes*as, nors savo šeimai ir draugams jis buvo žinomas kaip *Maynard*as. Jo tėvas, *John*as *Neville*’is *Keynes*as, irgi visada buvo žinomas savo viduriniu vardu. (Šeimoje tik motina teikė pirmenybę pirmajam sūnaus vardui *John*as (jo tėvo vardui), kurį ji naudojo susirašinėdama bent iki 1901 m.) Knygos leidyba gerai atspindėjo ir vieną *J. M. Keynes*’ui būdingą bruožą: verslumą. Jis įtikino savo knygos leidėją, *Macmillan* (leidyklos pasirinkimą lėmė ir tai, kad jis nuo mokymosi Etono mokykloje laikų gerai pažinojo vieną iš jos dalininkų *Daniel*’ių *Macmillan*ų, *Harold*o *Macmillan*o, tapusio Didžiosios Britanijos ministru pirmininku, brolių), dalytis šios ir kitų jo knygų leidybos ir pardavimo kaštais bei būsimu pelnu santykiu 50/50. *J. M. Keynes*as dengė 10 proc. leidybos ir pardavimo kaštų ir gaudavo 10 proc. viso pelno. (Šiai taisyklei buvo nusižengta tik su veikalu „Kaip mokėti už karą“ (*Keynes*, 1940), kurio amerikietišką leidimą jis parengė pats kartu su *Harcourt Brace* leidykla ir gavo 15 proc. autorinį honorarą.) Iki 1942 m. buvo parduota 4 900 jo knygų egzempliorių (tiesa, pirmaisiais metais po jos išleidimo – mažiau negu tūkstantis egzempliorių, o tai menkai tekoreliavo su pačios knygos turinio branda), kas *J. M. Keynes*’ui atnešė 295 svarus sterlingų pajamų.

*J. M. Keynes*o kaip eksperto talentas neliko nepastebėtas ir jis, nors 1914 m. dar neatnaujino savo kaip valstybės tarnautojo darbo ir rudens semestre toliau dėstė Kembridžo universitete, vyriausybės prašymu vykdavo į Londoną kon-

sultuoti Iždo sekretorių (tuo metu *Davidą Lloydą Georgeą* (1863–1945 m.)) dėl kylančios bankininkystės krizės. Būtent jo patarimu buvo atsisakyta planų paremti bankininkų prašymą laikinai nutraukti mokėjimus metaliniais pinigais konvertuojant banknotus į auksą, o tai iš esmės reikštų, kad Didžioji Britanija atsisako aukso standarto, nors tai ir leistų išlaikyti Anglijos banko aukso rezervus. *J. M. Keynesas*, kuris greitai išsiaiškino, kad situacija buvo toli gražu ne tikroji krizė, o tik laikina panika, manė, kad Londono Sičio reputacija bus pažeista, jeigu šie mokėjimai bus sustabdyti, apie ką jis rašė 1914 m. lapkritį paskelbtame straipsnyje „Londono Sitis ir Anglijos bankas“. Todėl Anglijos bankui buvo leista naudoti aukso rezervus tarptautinių mokėjimų palaikymui, ribojant tokius mokėjimus tik šalies viduje. Ir, laikantis *J. M. Keyneso* patarimų, bankų panika galiausiai nurimo.

Pats *J. M. Keynesas* – tikras XX a. Renesanso žmogus – buvo įvairiausiai talentais apdovanotas žmogus, pagarsėjęs ne tik savo moksliniais darbais ekonomikoje (kanadiečių kilmės britų ekonominės minties istoriko *Donald'o E. Moggridge'o* (disertaciją parengusio iš *ekonominės minties* istorijos srities, vietoj, atvykstant iš Toronto į Kembridžą, planuotos *ūkio* istorijos srities, vadovaujant *J. M. Keyneso* mokiniui *R. F. Kahn'ui*, o ne *J. Robinson*, kaip pradžioje buvo planuota) puikiai redaguoti ir indeksuoti „*John'o Maynard'o Keyneso* rinktiniai raštai“, leidžiantys matyti jo mąstymo evoliuciją realiu laiku, skelbti 30-tyje tomų (žr. Keynes, 2013; tiesa, apsisprendžiant dėl darbų ir laiškų, kurie buvo įtraukti į šiuos rinktinis raštus, buvo susitelkta į „*J. M. Keynesą* kaip veikiantį ekonomistą ir viešųjų reikalų dalyvį“ (Moggridge, Robinson, 1989), kas reiškė, kad nuošalyje liko *J. M. Keyneso* asmeninė korespondencija, kuri nebuvo susijusi su jo ekonominiais veikalais, įskaitant ir susirašinėjimą su žmona *Lydia*); apie paties *D. E. Moggridge'o* indėlį į ekonominės minties istoriją žr. Davis, 2001), bet ir matematikoje, filosofijoje ir literatūroje. Žymus britų filosofas *B. Russellas* yra pasakęs apie *J. M. Keynesą*: „*J. M. Keyneso* intelektas buvo aštriausias ir šviesiausias, kokį aš tik kada nors žinojau“ (Russell, 1967; Skidelsky, 1983). Panašiai yra atsiliepęs ir *J. M. Keyneso* kolega anglų ekonomistas *Lionel'is C. Robbinsas* (1898–1984 m.), kuris Bretton Woods'e rašytame dienoraštyje pateikė beveik poetišką veikloje paskendusio *J. M. Keyneso* vaizdą: „*J. M. Keynesas* [čia] buvo savo įtikinamiausiam nusietaikime; ir poveikis buvo beveik nenugalimas. Tokiais momentais aš dažnai pagauanu save galvojant, kad [jis] turėtų būti vienas iš pačių nepaprasciausių kada nors gyvenusių žmonių – greita logika, intuicijos paukštinis puolimas, gyva

fantazija, plati vaizduotė, galiausiai, nepalyginamas žodžių tinkamumo jautimas, viskas sudėta kartu darė kažką, kelis kartus viršijantį paprasto žmogaus pasiekimo ribas“ (žr. Keynes, 1975). (Aišku, kartais gyvenime jam tai ir trukdė... Antrojo pasaulinio karo metais ne kartą dalyvaudamas britų ir amerikiečių sunkiose derybose finansiniais klausimais, *J. M. Keynes'as* (kurio kaip genialaus žmogaus Achilo kulnas neabejotinai buvo politinio jausmo neturėjimas (Skidelsky, 2000)) dažnai atvirai demonstruodavo pasitikėjimą savo gabumais spręsti ekonomines problemas, o tai neretai sukeldavo derybų kolegų amerikiečių susierzinimą, ką gerai parodo JAV prezidento *Franklin'o D. Roosevelt'o* (1882–1945 m.) vieno artimiausių patarėjų *Harry'io Hopkins'o* (1890–1946 m.) pastaba, kad *J. M. Keynes'as* buvo „vienas iš tų mokytų vaikinių, kuris visada turi atsakymus į visus klausimus“ (Chandavarkar, 2001). Galiausiai, visiškas nesupratimas JAV politinio proceso ir Kongreso individualių narių svarbos sprendžiant JAV paskolos Didžiajai Britanijai klausimą gerokai ap sunkino *J. M. Keynes'o*, kuris kaip derybininkas, *R. Skidelsky'io* (2000) žodžiais tariant, apskritai buvo klystantis, pastangas šiose varginančiose derybose pasiekti savo šaliai norimą rezultatą (Markwell, 2006.).

Be to, šis mylėjęs gyvenimą ir per jį energingai plaukęs agnostiškas žmogus (vien ko verta kelios savaitės prieš mirtį jo pasakyta mintis, jog labiausiai apgailėstauja dėl to, kad per nugyventą laiką išgėrė per mažai šampano...) rasdavo laiko valdyti (nuo 1921 m. iki 1938 m., kai atsistatydino dėl nepalaujamų nesutarimų su kitais jos vadovais dėl investavimo politikos) vieną iš seniausių Sičio institucijų, stambią nacionalinę gyvybės draudimo bendrovę (ir jo, kaip vadovo, kasmetiniai pranešimai tapdavo svarbiu įvykiu), būti smulkesnių draudimo bendrovių ir investicinių fondų valdybų nariu, teikti finansines konsultacijas britų inteligentijai, firmoms ir Anglijos išdui, nuo 1930 m., pasiūlius tuometiniam mažumos vyriausybės vadovui leiboristui *Ramsay'ui MacDonald'ui* (1866–1937 m.), būti Ekonominių patarėjų tarybos nariu, dalyvauti Anglijos banko valdyje (nuo 1941 m. rugsėjo iki 1942 m. birželio, kai buvo banko direktorių tarybos nariu), redaguoti pasaulinio garso ekonominį žurnalą *Economic Journal* (ši postą, kuri perėmė iš pirmojo žurnalo redaktoriaus, vieno iš originaliausių anglų XIX a. pabaigos–XX a. pradžios ekonomistų *Franciso Ysidro Edgeworth'o* (1845–1926 m.), jis išlaikė daugiau kaip trisdešimt metų, darbą, remiant *A. Marshall'ui* (kuris, kad būtų įgyvendintos žurnalo steigėjų viltys, redaktoriaus postą perdavė ne *A. C. Pigou*, o jaunesniajai Kembridžo ekonomistų kartai), pradėdamas 1911 m. spalio mėnesį ir

baigdamas 1945 m. balandžio mėnesį, pasirodžius to mėnesio žurnalo numeriui, ir šia savo veikla padarydamas didžiulį poveikį britų jaunesniajai ekonomistų kartai, kuri laikė didele garbe spausdinti savo darbus šiame žurnale; žr. Coats, 1993), nuo 1913 m. būti Karališkosios ekonomikos draugijos ilgamečiu sekretoriumi (vėlgi daugiau negu trisdešimt metų), nuo 1929 m. būti Britų akademijos nariu, kolekcionuoti modernųjį meną dar iki šis užsiėmimas tapo madingas (jo 135 paveikslų kolekcija, galiausiai testamentu palikta King's koledžiui ir išlikusi neišskaidyta iki šių dienų, apėmė darbus tokių autorių kaip prancūzų tapytojai *Paul'is Cézanne'as* (1839–1906 m.), *Pierre'as-Auguste'as Renoir'as* (1841–1919 m.), prancūzų menininkai *Edgar'as Degas* (1834–1917 m.), *Henri Matiss'e'as* (1869–1954 m.), italų tapytojas ir skulptorius *Amedeo Modigliani'is* (1884–1920 m.; jokiais giminystės ryšiais nesusijęs su Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatu *F. Modigliani'iu*), prancūzų tapytojas *Georges'as Braque* (1882–1963 m.), ispanų tapytojas *Pablo Picasso* (1881–1973 m.) ir *Georges'as Seurat'as* (1859–1891 m.) bei *J. M. Keynes'o* draugų ir pažįstamų (pavyzdžiui, *Duncan'o Grant'o*, *Vanessa'o Bell*, *William'o Roberts'o* (1895–1980 m.), *Raymond'o Coxon'o* (1896–1997 m.) ir *Walter'io R. Sickert'o* (1860–1942 m.)) darbus; taip pat jis nuo jaunystės (mokymosi Etono mokykloje laikų) kolekcionavo pašto ženklus ir senąsias knygas (dar iki pradėdamas studijuoti Kembridžo universitete 1902 m. spalį, jis jau buvo įsigijęs 329 senas knygas), savo išpūdingoje kolekciijoje turėdamas daugelio autorių knygų pirmuosius leidimus, tarp jų garsiojo anglų fiziko *Isaac'o Newton'o* (1642–1727 m.) darbus (jo „*Principia*“ pirmąjį leidimą įsigijo dar 1905 m., studijuodamas Kembridže (Kuehn, 2013; taip pat Munby, 1952)) bei jo rankraščius. (1936 m. didžiulė *I. Newton'o* rankraščių kolekcija buvo parduota Sotheby'io aukcione, kur juos, susidūrusi su finansiniais sunkumais, pardavimui išstatė viskonto *Lymington'o* šeima, kurios nuosavybė šie rankraščiai buvo porą šimtų metų, ir dėl šio pardavimo jie buvo išblaškyti. *J. M. Keynes'as* dėjo milžiniškas pastangas įsigyti šiuos rankraščius po jų pardavimo – aukcione, kuriame dalyvavo kartu su broliu *Geoffrey'umi*, jis įsigijo 39 rankraščius, daugiau įsigijo tik retų knygų prekiautojas *Maggs'as Brothers'as*, ir tai jam pavyko, kai tais pačiais metais rugpjūtį jis energingai perpirko *I. Newton'o* rankraščius apie alchemiją iš *Maggs'o Brothers'o*, taip pat iš kitų, tarp jų iš Palestinos žydų šeimos kilusio mokslininko orientalistų ir retų leidinių kolekcininko *Abraham'o Shalom'o Ezekiel'o Yahuda'o* (1877–1951 m.); žr. Spargo, 1992.) Nieko nuostabaus, kad ir 1942 m. gruodį anglų ekonomistui, žymiam socialiniam reformatoriui

William'ui Beveridge'ui (1879–1963 m.) jo vestuvių proga *J. M. Keynes'o* įteikta dovana buvo reta knyga – anglų ekonomisto demografo *W. Petty* „Politinės aritmetikos“ (žr. *Petty*, 1963) 1691 m. leidimas.

Paminėję *I. Newton'ą*, dar pažymėsime, kad 1942 m., kai Londono Karališkoji draugija planavo iškilmingai atšvęsti 300 metų nuo garsiojo fiziko gimimo (*I. Newton'as* gimė 1642 m. pirmąją šv. Kalėdų dieną, tačiau pagal naująjį kalendorių ši diena tapo 1643 m. sausio 4 d.), *J. M. Keynes'as* šio minėjimo proga kaip kviestinis pranešėjas buvo parengęs pranešimą „*I. Newton'as*, žmogus“. Jame, skirtingai nuo daugumos *I. Newton'o* gyvenimo ir mokslinės veiklos aprašymų, kuriuose koncentruojamasi į *I. Newton'o* pasiekimus matematikoje ir fizikoje, *J. M. Keynes'as* vienodai plačiai aptarė ir *I. Newton'o* straipsnius apie alchemiją ir religiją. To priežastis buvo ta, kad jis rėmėsi *I. Newton'o* rankraščiais, kuriuos jis, kaip minėta, turėjo įsigijęs ir kurie jam aiškiai rodė, kad *I. Newton'ui* jo darbas šiose kitose srityse buvo tiek pat svarbus kiek ir darbas matematinėje fizikoje. Tačiau Antrasis pasaulinis karas padarė iš esmės neįmanomą šio šventinio renginio surengimą tuo metu Londone (1942 m. lapkričio 30 d. įvyko tik nedidelis šios datos paminėjimas Londono Karališkosios draugijos kasmetinio posėdžio metu, kuriame kalbėjo ir *J. M. Keynes'as*, o 1943 m. sausio 30 d. savo pranešimą pakartojo paskaitoje Šv. Trejybės kolegėje, Kembridžo universitete; žr. *Kuehn*, 2013), todėl jis įvyko tik 1946 m. liepą. Pranešimus jame skaitė tokie žymūs mokslininkai kaip anglų fizikas, rašytojas ir poetas *Edward'as Neville'is da Costa Andrade* (1887–1971 m.), anglų matematikas *Herbert'as Westren'as Turnbull'as* (1885–1961 m.), danų fizikas, 1922 m. Nobelio premijos fizikos srityje laureatas *Niels'as Bohr'as* (1885–1962 m.) ir prancūzų matematikas *Jacques'as Salomon'as Hadamard'as* (1865–1963 m.). Nelaimei, *J. M. Keynes'as* mirė 1946 m. balandį, trys mėnesiai iki įvyko šventinis renginys, todėl jame *J. M. Keynes'o* pranešimą „*I. Newton'as*, žmogus“ perskaitė jo brolis, žymus chirurgas *Geoffrey'us Keynes'as*.

J. M. Keynes'as aistringai mėgo žaisti kortomis bridžą ir rado laiko užsiimti labdara, Kembridžo menų teatro, 1936 m. vasarį pradėjusio veiklą iš esmės vien iš jo privačių fondų (teatro globėjais buvo universitetas ir Kembridžo municipalitetas) ir tapusio pagrindine šios srities britų institucija, įsikūrusia ne Londone, ir Karališkosios operos bei baletu rėmimu, išsaugant Karališkuosius operos rūmus nuo sunaikinimo, taip pat kaip globėjas padėjo Londono nacionalinei galerijai įsigyti pagrindinius prancūzų impresionistų darbus. Iš savo *Bloomsbury* grupės draugo, meno kritiko *Roger'io Fry'aus* su-

žinojęs, kad Paryžiuje bus parduodami impresionistų darbai iš neseniai mirusio dailininko *Edgar'o Degas* kolekcijos, jis sugalvojo protingą būdą, kaip po Pirmojo pasaulinio karo subalansuoti Prancūzijos sąskaitas, leidžiant Nacionalinei galerijai 1918 m. Paryžiuje aukcione (kai vokiečiai savo ginklais dar bombardavo šį miestą!) nupirkti *Claude'o Monet* (1840–1926 m.), *Édouard'o Manet* (1832–1883 m.), *Camille'io Corot* (1796–1875 m.), *Paul'o Gauguin'o* (1848–1903 m.) ir *Eugène'o Delacroix* (1798–1863 m.) paveikslus ekstremaliomis miesto apšaudymo sąlygomis suderėtomis kainomis, pats asmeniškai kartu su tuometiniu Nacionalinės galerijos direktoriumi, menotyrininku seru *Charles'u Holmes'u* (1868–1936 m.) traukiniu nuvyko į Paryžių dalyvauti šioje pavojingoje istorijoje ir sau nusipirko vieną iš *Paul'io Cézanne'o* paveikslų, kurią Nacionalinei galerijai nupirkti atsisakė *C. Holmes'as* (žr. Munro, 2003). Ir šis *P. Cézanne'o* nutapytas paveikslas „Obuoliai“ greitai tapo „pilgrimystės objektu“ *J. M. Keynes'o* draugams iš *Bloomsbury* grupės (Dostaler, 2007). O kitas *P. Cézanne'o* nutapytas paveikslas „L'Enlèvement“, kurią jis už 3 500 svarų sterlingų nusipirko 1935 m., tapo jo brangiausiai kainavusiu kada nors įsigytu paveikslu (Chambers et al., 2017).

Iki tol garsėjęs homoseksualiniais ryšiais, kurių visiškai neslėpė (kaip rašo *M. Skousen'as* (1992; 2001; 2007), ko gero, jis dar iš tik berniukams skirtos Etono mokyklos atsinešė graikų filosofijos mokymą, kad platoniška meilė tarp vyrų yra dviasiskai aukštesnė už kūnišką meilę tarp vyro ir moters; vėliau, panašiai kaip ir jo mokytojas *A. Marshall'as*, dėstydamas Kembridže, jis nemėgo skaityti paskaitų studentėms merginoms, nes tai jį labai nerviškai erzindavo; kai kurie tyrėjai net bandė sieti *J. M. Keynes'o* homoseksualumą su jo nepaprastu kūrybiškumu; žr. Hession, 1993), *J. M. Keynes'as*, nepaisant prastai slepiamos jo *Bloomsbury* grupės draugų opozicijos, netikėtai 1925 m. rugpjūčio 4 d. vedė (kaip teigia britų istorikas ir bibliografas *Richard'as Davenport-Hines'as*, teisybės dėlei reikia pažymėti, kad po airių kilmės anglų dramaturgo, poeto ir romanisto *Oscar'o Wilde'ės* (1854–1900 m.) garsiojo teismo proceso už bendrąjį nepadatumą taip pasielgė ir ne vienas *J. M. Keynes'o* ankstesnių partnerių, kuriems vedybos dažnai buvo tik priedanga) vieną iš pagrindinių garsiosios *Sergejaus Diagilevo* (1872–1929 m.) Rusų baleto trupės balerinę *Lydia'ą Lopokova'ą* (1892–1981 m.), didžiajame balete pirmuosius žingsnius žengusią Imperatoriškajame balete Sank Peterburge, kurią karštai įsimylėjo dar 1921 m. gruodį po baleto spektaklio „Miegančioji gražuolė“ (bilietus į šį spektaklį buvo užsakęs jo artimas draugas, biržos makleris ir meno kolekci-

ninkas *O. T. Falkas*, kuris, savo ruožtu, negalėjo nuleisti akių nuo kitos rusų balerinos *Annaòs Pavlovaòs* (1881–1931 m.); žr. Davenport, 1974). Mažesnio negu vidutinio ūgio, smulkutė, mėlynakė, inteligentiška, protinga, žavi, ne mažiau bohemiška ir linkusi rizikuoti, negu *J. M. Keynesas*, neužmirštamo, užkrečiamo juoko, sąmojinga, tegul ir ne intelektualė, angliškai kalbėjusi su patraukliu akcentu, *L. Lopokova* buvo išsiskyrusi su savo vyru *Randolfo Barocchi*, kuris gyveno JAV ir anksčiau buvo *S. Diagilevo* vadybininkas (žr. Beaumont, 1940). Romantinių jausmų (kurie metams bėgant tik stiprėjo) apimtas *J. M. Keynesas* įtikino žymiąją baleriną persikelti į butą arčiau jo *Bloomsbury* grupės draugų ir iš karto pradėjo jai padėti finansiškai. Tai buvo nepaprastai sėkmingos vedybos (kurias jo senasis mokytojas *A. Marshallas* apibūdino „geriausiu dalyku, kurį Maynard’as kada nors padarė“ (Harrod, 1951; taip pat žr. Encyclopædia Britannica Online, 1999) ir kurios susilaukė nemažo spaudos dėmesio; pavyzdžiui, *Vogue Magazine* tą patį mėnesį įdėjo visą puslapį užėmusią nuotrauką ir antraštę: „Talingiausio anglų ekonomisto ir populiariausios rusų šokėjos vedybos išreiškia meno ir mokslo abipusę priklausomybę vienas nuo kito žavų simbolių“, daug prisidėjęs prie *J. M. Keyneso* emocinio stabilumo ir, nusistovėjęs stabiliai šeimyninei rutinai, suteikusiai pagrindą vaisingoms intelektualinėms pastangoms, vėlesnės akademinės sėkmės. Po vestuvių, per medaus mėnesį apsilankęs žmonos tėvynėje tuometinėje TSRS, kur susitiko su *Lydiaòs* šeima (ir šios šalies centralizuoto socialistinės ekonomikos planavimo ekspertais, savo idėjomis jam sukėlusiais tik nusivylimą planiniu socializmu, ką grįžęs į Didžiąją Britaniją išsakė savo skubiai parašytoje esė „Trumpas požiūris į Rusiją“, *R. Skidelsky’io* nuomone, „vieną iš pačių karščiausių kada nors užrašytų tarybinio komunizmo užsipuolimų“ (Skidelsky, 1992), kurioje, be visa ko, teigė: „Išsilavinusiam, padoriam, inteligentiškam Vakarų Europos vaikui yra sunku čia rasti savo idealus“ (Keynes, 2010)), *J. M. Keynesas*, kuris jo prieraišios ir spalvingos žmonos vertinimu buvo „daugiau negu ekonomistas“, didelę savo laiko dalį praleisdavo savo 1925 m. įsigytame kukliame nedideliame vasarnamyje Tiltone, Sussex’e, turėjusiame ir žemės ūkininkavimui Firle kaime, kas labai domino *J. M. Keynesą*, įgyvendinusį ne vieną pagerinimą ir patobulinimą (Cairncross, 2008). (Visai netoli *Keynesų* savo vasarnamius turėjo ir *Bellai* bei *Woolfai*; pastarieji, tiesa, nors ir laikėsi nuomonės, kad *J. M. Keynesas* turėjo „nuostabų, net didį, protą“, tačiau manė, kad jis buvo „blogo charakterio – savanaudiškas, despotiškas, negalvojantis apie kitą“ (Skidelsky, 1992).) Mėgo *J. M. Keynesas* ir keliauti po

žymiuosius Europos miestus (pavyzdžiui, 1912 m. jį savo didingais muziejais, rūmais, parkais, operos teatrais, istoricizmo ir modernizmo nuspalvinta architektūra bei garsiosiomis kavinėmis (Vienos *Kaffeehauser*) ypač sužavėjo tuometinės Austro-Vengrijos imperijos sostinė Viena), mylėjo angliškas kaimo vietas. O domėtis meno klausimais *J. M. Keynes* rado laiko net Antrojo pasaulinio karo metu – 1942 m. tapo jo pasiūlytos ir šiuo sunkiu šaliai metu įkurtos Tarybos muzikos ir menų skatinimui (vėliau pervadintos į Britanijos meno tarybą, kuri suvaidino svarbų vaidmenį skatinant menus Britanijoje) pirmininku (jo pavaduotoju tapo tuometinis Nacionalinės galerijos direktorius, žymus meno istorikas *Kenneth* *Clark* (1903–1983 m.).)

J. M. Keynes taip pat buvo jau minėtos *Bloomsbury* grupės (nuo Londono šiaurėje esančio tais laikais nemadingo gyvenamojo rajono, kuriame šios grupės protagonistai gyveno, pavadinimo), intelektualiausio inteligentų tinklo Anglijoje, jo priešų vadinto „intelektualų mafija“ (Hession, 1984), siela (bent jau iki savo vedybų). *Bloomsbury* grupei, kurios veikla po žymaus *Viktorijos* laikų filosofo ir klasikinio liberalo *Leslie* *Stephen* (1832–1904 m.) mirties prasidėjo 1905 m. nuo kas savaitę ketvirtadienio vakarais vykusių kviestinių pietų *Stephen* šeimos senajame name Gordon aikštėje (pradžioje organizuotų *Thoby* *Stephen* (1880–1906 m.), o po jo tragiškos mirties 1906 m. jo seserų novelistės *Virginia* *Woolf* (1882–1941 m.) ir tapytojos *Vanessa* *Bell* (1879–1961 m.)), priklausė tokie žinomi intelektualai ir meno žmonės kaip anglų novelistai ir eseistai *Virginia* *Woolf*, *J. M. Keynes* kartą apibūdinusi „panašiu į gyvsidabrį ant nuožulnios lentos“ ir atvirai piktinusi, kad šis neskaito jos knygų, bei 1925 m. gegužę publikuotoje savo novelėje „*Mrs. Dalloway*“ *Lucrezia* *Warren* *Smith* apibūdinimui pasirėmusi jo žmona *Lydia* *Lopokova*, kurią labai mėgo, su savo vyru politiniu teoretiku, leidėju ir valstybės tarnautoju *L. Woolf* (1880–1969 m.; apie *Woolf* literatūrinę partnerystę plačiau žr. Alexander, 1992), novelistas *E. M. Forster* (1879–1970 m.), rašytojas ir kritikas *Lytton* *Strachey* (1880–1932 m., labai aštraus, analitinio proto, lygintino su *Bertrand* *Russell*o, žmogus, nors ir netapęs profesionaliu filosofu; mėgęs protingus žmones jis logiškai tapo artimu *J. M. Keynes*o draugu ir praplėtė jo kultūrinius horizontus gerokai už tos ribos, kuri bendru atveju buvo prieinama jo ganėtinai akademiškuose namuose; *L. Strachey*us, savo biografinėse esė (žr. „Iškilūs viktoriečiai“ (Strachey, 1918)) išsiskyręs rašymo stiliumi – ironišku, sardonišku, satyrišku, turėjo tam tikros įtakos *J. M. Keynes*ui ir kaip prozos rašytojui: 1919 m. išleisti *J. M. Keynes*o „Ekonominiai

taikos padariniai“ (Keynes, 1919) yra geras pavyzdys polemisko rašymo, visiškai nebūdingo jo kartai (Skidelsky, 1983); apie *L. Strachey*’ų plačiau žr. Ho-loyd, 1995), meno kritikas *C. Bell*’as (1881–1964 m.), vėliau vedęs *Virginia*’s *Woolf* seserį, tapytoją ir interjerų dizainerę *Vanessa*’ą *Bell*, tapytojas ir kritikas *R. Fry*’us (1866–1934 m.; jis 1906 m. pasiūlė terminą „postimpresionizmas“ ir 1910 m. bei 1912 m. suorganizavo pirmąsias šiai kryptčiai priklausiusių dailininkų, įskaitant *P. Cézanne*’ą, parodas; žr. Brettell, 1999), tapytojas ir drabužių dizaineris charizmatiškasis *Duncan*’as *Grant*’as (1885–1978 m., irgi kurį laiką (1908–1912 m.) buvęs *J. M. Keynes*’o artimas draugas; nors intymūs ryšiai palaipsniui nutrūko, *J. M. Keynes*’as ir toliau jį finansiškai rėmė likusį savo gyvenimą). Kaip rašė *Anna Upchurch* (2004) ir *Nina Paulovicova* (2007), šie jauni intelektualai, kurių daugelis studijų metais buvo Kembridžo apaštalais, rinkdavosi ketvirtadienių vakarais apsvarstyti tuometinių socialinių problemų, kritikuoti *Viktorijos* laikų, kai britai viešpatavo pasaulio ekonomikoje, konvencijų ar išreikšti savo bjaurėjimąsi egzistuojančia biurokratine mašina. *Bloomsbury* grupę sudarę menininkai ir intelektualai arba atkakliai gynė savo požiūrius, arba energingai puolė kitų argumentus ir požiūrius. Bėgant laikui *Bloomsbury* grupėje kaip gana konstruktyvių debatų išvada išsikristalizavo tam tikros vertybės: pacifizmas, feminizmas, draugystė, kūrybiškumas (vėliau savo svarbiausiame veikle „Bendroji teorija“ *J. M. Keynes*’as rašys: „Tai, kas varo (vairuoja) pasaulį, yra idėjos ir niekas kita“ (Keynes, 1964 [1936])), pasisakymų laisvė ir, svarbiausia, protas. Kaip rašė *Leonard*’as *Woolf*’as, „[m]es buvome avangarde statytojų naujos visuomenės, kuri turėjo būti laisva, racionali, civilizuotai siekianti teisingumo ir grožio“ (Woolf, 1960). Tiesa, *J. M. Keynes*’as griežtai atskyrė savo profesinę veiklą, susijusią su darbu Ižde bei Kembridžo universitete, nuo aktyvaus dalyvavimo *Bloomsbury* grupėje (žr. Mini, 1991). Kita vertus, koks svarbus *J. M. Keynes*’ui buvo šis bendravimas su *Bloomsbury* grupe, simboliškai parodo ir tai, kad pakeltas į perų luomą savo titulu jis pasirinko ne Kembridžo baronas *Keynes*’as ar Sičio baronas *Keynes*’as, nurodydamas vietas, su kuriomis jis dažniausiai siejamas, bet Tiltono baronas *Keynes*’as, pagal kuklų nedidelį vasarnamį *Sussex*’e, kur jis praleido daug laimingų valandų su *Bloomsbury* grupės draugais (Goodwin et al., 2009).

Kaip pažymėjo *C. Goodwin*’as (1998; 2006), galima įžvelgti intelektualinį ryšį ir tarp *J. M. Keynes*’o ekonomikos teorijos bei *Bloomsbury* grupės draugų, ypač novelistų (tokių kaip *Virginia Woolf*, *E. M. Forster*’is, *David*’as *Garnett*’as (1892–1981 m.)), meno kritikų (tokių kaip *Roger*’is *Fry*’us, *Clive Bell*’as) ir po-

litinių teoretikų (tokių kaip *Leonardas Woolf'as*), kalbant apie nepastovių ir žlugusių lūkesčių problemą, temą, kuri bus analizuojama ir „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]). Kita juos siejusi tema buvo žavėjimasis naujais psichologiniais ir žmogiškųjų motyvų tyrimais. Vėlgi, sunku skaityti „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]), neįsisąmoninant masto, kuriuo *J. M. Keynes'as* dešimtmečiais pralenkė ekonomikos teoriją naudodamas ekonominės elgsenos, tokios kaip investavimas ir vartojimas, psichologinį aiškinimą. Ir tai veda į dar vieną jiems visiems bendrą interesų sritį, kuri yra labai svarbi norint suprasti *J. M. Keynes'o* brandžius teorinius darbus: panašiai kaip jų mentorius *G. E. Moore'as*, jie visai vengė žmonių elgsenos utilitarinių aiškinimų ir nesiavadovavo utilitarine etika kaip priimtinu vadovu ar elgsenos arba politikos orientyru. (Apie *Bloomsbury* grupės įtaką *J. M. Keynes'o* pasiūlytam žmogiškosios elgsenos psichologiniam vertinimui plačiau žr. Phelps, 1990; Klamer, 1995; Klaes, 2006; Dow, 2010.)

Nebuvo jam svetima ir žurnalistika: dešimtmetį iki Antrojo pasaulinio karo *J. M. Keynes'as*, priėmęs nuo 1821 m. leidžiamo britų kairiosios pakraipos nacionalinio dienraščio *Manchester Guardian* redaktoriaus ir savininko *C. P. Scott'o* (1846–1932 m.) 1921 m. spalį pateiktą siūlymą „atlikti išsamų finansinių ir ekonominių problemų, su kuriomis susiduria pokarinė Europa, tyrimą“ (žr. Ambrosi, 2005), buvo šio dienraščio stambių priedų, nuo 1922 m. balandžio iki 1923 m. sausio leistų bendru pavadinimu „Europos pertvarka“, generalinis redaktorius (šie straipsniai, kuriuos rengti jam padėjo visos Europos (išskyrus Prancūziją) aukščiausio lygio pareigūnai, tarp jų rumunų kilmės tarptautinio masto intelektualas *David'as Mitrany'is* (1898–1975 m.), kuris buvo atsakingas už Pietryčių Europą (įdomu, kad jis 1925 m. spalį net pasiūlė *J. M. Keynes'ui* tapti Rumunijos ekonomikos ministru, bet šis pasiūlymą atmetė (Skidelsky, 1992); plačiau apie *D. Mitrany'io* darbą *Manchester Guardian* korespondentu, vaidmenį Balkanų taikos procese ir jo funkcionalistinę teoriją žr. Ashworth, 2005; Alexandrescu, 2007; apie *J. M. Keynes'o* ir *D. Mitrany'io* indėlį skatinant europinį valdymą žr. Ambrosi, 2005), taip pat vokiečių teisininkas ir bankininkas *C. Melchior'as* (1871–1933 m.), kurio dėka į šį projektą įsitraukė *Rudolf'as Hilferding'as* (1877–1941 m.; marksistinis teoretikas ir 1923 m. bei 1928 m. Vokietijos finansų ministras), *Hjalmar'as Schacht'as* (1877–1970 m.; 1923–1930 m. ir 1933–1944 m. Reichsbanko prezidentas), *Wilhelm'as Cuno* (1876–1933 m.; 1922–1923 m. Vokietijos kancleris)), buvo parduodami užsienyje, o tai *J. M. Keynes'ui* atnešė nemažai

pajamų iš žurnalistikos) ir dažnai rašė 1865 m. įsteigtam liberaliam savaitraščiui *The Nation and Athenaeum* (nuo 1931 m. vasario mėnesio leistam kaip naujam, nepriklausomam nuo partijų, kairiosios pakraipos leidiniui *The New Statesman and Nation*), kurio pirmininku buvo nuo 1923 m. (kai jo pastangomis suburta grupė investuotojų perėmė šio senojo liberalų leidinio kontrolę; žr. Schuker, 2014b) iki 1929 m., ir kuriame gerai atsiskleidė, australų mokslininko *Donald'o Markwell'o* (2006) žodžiais tariant, jo „ankstyvojo liberalaus institucionalizmo“ pozicija. (Būtent šiame savaitraštyje pasirodžiusiame straipsnyje „Ar nedarbui reikia drastiškų priemonių?“ *J. M. Keynes'as*, konstatavęs, kad XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje Anglijos banko taikytos monetarinės priemonės (palūkanų normos mažinimas ir pinigų pasiūlos didinimas) nebuvo veiksmingos, dar 1924 m. gegužę siūlė mažinti masinį nedarbą Didžiojoje Britanijoje, pasiekusį vieną milijoną, patvirtinant 100 milijonų svarų sterlingų metines vyriausybės išlaidas kapitalinių įrenginių, tokių kaip keliai, tiltai, elektrinės, gyvenamieji namai, statybai. Toliau jis siūlė nacionalines santaupas išleisti darbams Britanijoje, o ne investuoti užsienyje. Aišku, tuo metu jis dar nebuvo sukūręs ekonomikos teorijos, kuri paremtų tokius veiklių vyriausybės išlaidų pasiūlymus.) Kadangi *J. M. Keynes'as* buvo įdomus pašnekovas, reguliariai buvo kviečiamas į ir BBC radiją, kur, prisidėjęs Didžiajai depresijai, dar 1931 m. sausį vėl ragino vyriausybę gelbėti kapitalizmą (kurio savojo apibrėžimo niekad taip ir nepateikė) įgyvendinant viešųjų darbų projektus, vienas iš kurių – perstatyti centrinę Londono dalį. Jis tvirtino, kad sumažėjęs valstybinių pašalpų mokėjimas bedarbiams ir išaugusios mokesstinės pajamos iš medžiagų tiekėjų kompensuos tokių projektų kaštus (žr. Keynes, 2010). Dar pažymėsime, kad vienoje iš šių BBC ekonominių laidų *J. M. Keynes'as* ragino britų namų šeimininkes „pasivaikščioti [...] gatvėse ir nueiti į nuostabius išpardavimus“ (Keynes, 2013), kad šitaip ir jos prisidėtų prie kovos su nedarbu. Įdomu, kad būtent *J. M. Keynes'as* ir amerikiečių politikos apžvalgininkas, intelektualas *Walter'is Lippmann'as* (1889–1974 m.) buvo tie du pašnekovai, kurių transatlantinį pokalbį BBC pirmą kartą transliavo 1933 m. birželį (žr. Moggridge, 2010).

Kaip sakė anglų ekonomistas, Kembridžo universiteto profesorius *Austin'as E. G. Robinson'as* (1897–1993 m.), tai buvo žmogus, kuris paprastai neįjautė jokie priešiško tiems, nuo kurių jis skyrėsi intelektualiai ir kuriuos nesunkiai galėjo perkalbėti bei pergudrauti (aišku, tai neišvengiamai jį darė šiek tiek arogantišką. Asmeniškai gerai pažinojęs *J. M. Keynes'ą* garsusis austrų

ekonomistas *F. A. von Hayek*as (jo asmeninę ir intelektualinę biografiją žr. Ebenstein, 2001; Caldwell, 2004) 1978 m. interviu *L. C. Rosten'ui* yra palyginęs šį jo „aukščiausią tikėjimą [...] savo galia žaisti viešąja nuomone su aukščiausio lygio meistro gebėjimu groti savo instrumentu“ (von Hayek, 1983 [1978]). Panašią mintį *F. A. von Hayek*as yra išsakęs ir gerokai anksčiau, žurnale *Journal of Modern History* pateikdamas *R. F. Harrodo* knygos „Johno Maynardo Keyneso gyvenimas“ (Harrod, 1951), kuri, teisybės dėlei, buvo šiek tiek idealizuojanti *J. M. Keynes*o biografija, nes buvo parašyta jo šeimos prašymu ir jai padedant tuoj po karo, kai natūraliai *J. M. Keynes*as buvo laikomas nacionaliniu herojumi (Menand, 2002), apžvalgą; žr. von Hayek, 1952).

*J. M. Keynes*as, kuriam pinigai buvo tik priemonė kurti „gerą gyvenimą“, o ne savaiminis tikslas kaip toks, buvo ekonomistas, mokėjęs uždirbti pinigų sau, „pinigų ir obligacijų rinkose pritaikydamas savo kaip ekonomisto ir monetarinio eksperto profesionalias žinias“ (Davenport, 1975). Tai gerai atsispindėjo ir minėtuose nacionalinio dienraščio *Manchester Guardian* bendru pavadinimu „Europos pertvarka“ leistuose prieduose paskelbtų pirmųjų trijų *J. M. Keynes*o straipsnių pagrindu 1922 m. parašytame bei 1923 m. gruodį išleistame nedidelės apimties „Traktate apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923), kur *J. M. Keynes*as vienas iš pirmųjų tyrė naujai atsiradusios ateities sandorių rinkos funkcionavimą ankstyvaisiais metais po Pirmojo pasaulinio karo (Accominotti, Chambers, 2014). Po *J. M. Keynes*o mirties 1946 m. likęs turtas, nežiūrint plačios labdaringos veiklos, siekė 500 000 svarų sterlingų (pasak *R. Skidelsky'io* (2003), *J. M. Keynes*o turtas buvo daugiau kaip 480 000 svarų sterlingų, iš kurio 40 000 svarų sterlingų jis testamentu paliko draugams ir giminaičiams), kas būtų ekvivalentu 11 milijonų svarų sterlingų 2009 m. ar 22 milijonams dolerių 2013 m., čia neįtraukiant jo didžiulės dailės kūrinių ir retų rankraščių kolekcijos vertės (vien meno kolekcijos vertė po *J. M. Keynes*o mirties 1946 m. buvo apie 30 000 svarų sterlingų (Chamber et al., 2014)). O juk investavimą į akcijas ir spekuliaciją valiutų kursais (kam jį galėjo stumtelėti artima draugystė su jau minėtu biržos makleriu *Oswald'u Toynbee Falk'u* (1879–1972 m.; jo dėdė buvo socialinis filosofas ir istorikas *Arnold'as Toynbee* (1852–1883 m.)), kuris *J. M. Keynes'ui* suteikė „jo puikų kapitalizmo neklusnaus finansinio mechanizmo supratimą“, taip skyrusį jo veikalus nuo jo amžininkų (Skidelsky, 1992); remiantis Londono biržos maklerio ir ekonomisto žurnalisto [*Ernest'o Harold'o*] *Nicholas'o Davenport'o* (1893–1979 m.) prisiminimais, *O. T. Falk*as praleido daug laiko su *J. M. Keynes'u* spekuliuo-

damas valiutomis ir darydamas prekių sandorius, o tai turėjo dvejopą naudą *J. M. Keynes'ui*: „Spekuliacija pagerino jo ekonomikos teoriją, o ekonomikos teorija pagerino jo spekuliaciją“ (Davenport, 1974); būtent su *O. T. Falk'u* ir savo broliu *Geoffrey'umi Keynes'u* ir *Bloomsbury* grupės draugais *J. M. Keynes'as* 1920 m. sukūrė investicinį sindikatą, kuris, finansų istorikų tvirtinimu, buvo vienas iš pirmųjų apsidraudimo fondų (žr. Millmow, 2012; Wasik, 2013; Ahamed, 2009); jis, tikėdamas turįs „geresnio žinojimo“ pranašumą ir norėdamas skubiai užsidirbti pinigų, 1919 m. rudenį pradėjo su keletu tūkstančių svarų, pasiskolintų iš savo šeimos narių, ir 1920 m. gegužę buvo iš esmės bankrutavęs (nuo bankroto jį išgelbėjo tik tėvo 10 000 svarų paskola). Tiesa, jau 1922 m. pabaigoje jis kaip investuotojas buvo atsigavęs (grąžinęs visas skolas ir sukaupęs grynojo turto daugiau kaip 21 000 svarų sterlingų) naudodamas pajamas, kurias gavo spekuliuodamas prekėmis (metalais ir medvilne) ir pradžioje nesistemingai investuodamas į akcijas (Cairncross, 2008; Cristiano, Marcuzzo, 2018). 1924 m. pabaigoje *J. M. Keynes'o* turtas buvo vertinamas beveik 58 tūkstančiais svarų sterlingų (kiti šaltiniai nurodo dar didesnę skaičių – 64 tūkstančius svarų sterlingų), kas reiškė, kad jis įgyvendino savo tikslą tapti turtingu žmogumi, galėjusiu sau leisti komfortišką gyvenimą, kurį išgalėjo tik nedaugelis kitų Kembridžo universiteto dėstytojų, ir jam tikrai netiko jo amžininko, amerikiečių finansininko, fondų biržos spekulianto *Bernardo Baruch'o* (1870–1965 m.) kandūs žodžiai: „[J]eigu ekonomistai yra tokie protingi, kodėl jie nėra turtingi?“ (žr. Wright Mills, Wolfe, 2000). Simptomiška, kad kai 1946 m. *J. M. Keynes'as* mirė, *Financial Times* rašė: „Tam tikras nusistebėjimas gali būti išreikštas apie didžiulį turtą, kurį paliko lordas *J. M. Keynes'as*, betgi jis buvo ekonomistas, turintis praktinį gebėjimą uždirbti daug pinigų“ (žr. *Financial Times*, 1946 m. rugsėjo 30 d.). Iš tiesų, kaip rodo anglų mokslininkų *Olivier'io Accominotti* ir *David'o Chambers'o* (2014; 2016) atliktas tyrimas, asmeninių *J. M. Keynes'o* investicijų į valiutas metinė grąža 1920–1927 m. buvo 8,9 proc. (*R. Skidelsky'io* skaičiavimais, jo grynasis turtas 1927 m. siekė apie 3,4 milijono JAV dolerių šiandienine dolerio verte; žr. Wasik, 2013), o nuo 1932 m. iki 1939 m. – jau tik 2,5 proc., kas atrodo labai kukliai, įvertinant tą riziką, kurią prisiimdavo *J. M. Keynes'as*. Kaip pažymėjo šie autoriai, „[d]augeliu atvejų jis darė teisingus sprendimus dėl valiutų vertės kitimo krypties vidutiniu ir ilguoju laikotarpiu, kas leido jam pasiekti teigiamą sukauptą grąžą kiekvieną dešimtmetį kai jis prekiaavo [valiutų, tokių kaip Indijos rupija, Norvegijos ir Danijos kronos, JAV doleris, vertėmis]. Tačiau jo

didžiausia frustracija buvo, kaip apsispręsti dėl prekybos pozicijos laike. Tai buvo dalykas, kuris jam pasirodė sunkiausias ir vertė jį iškęsti didelius nuostolius tiek XX a. trečiajame, tiek ketvirtajame dešimtmėčiuose“ (Accominotti, Chambers, 2014). Juk tam reikia turėti vos ne šeštą jausmą, kad nujaustum, kaip rinkose plėtosis jų suderinamumas laike ir varomosios jėgos. Ir galima prarasti daugybę pinigų turint teisingą idėją netinkamu laiku. *J. M. Keyneso* patirtis akivaizdžiai parodė, kaip yra nelengva spekuliuoti valiutų kursais ir akcijų rinkose (*D. McCloskey* net sau leido *J. M. Keynesą* pavadinti prastu spekuliuotoju, kuris „prarasdavo pinigus reguliariai prieš pusryčius“ (McCloskey, 1988), su aliuzija į tai, kad savo finansinius sprendimus *J. M. Keynesas* paprastai darydavo ryte lovoje ar pusryčiaudamas, visam tam reikalui skirdamas ne daugiau kaip pusvalandį (žr. Hession, 1984)), ir daryti ilgalaikes investicijas, kartu į meną (plačiau žr. Davenport, 1975; Chua, Woodward, 1983a; 1983b; McCloskey, 1988; Moggridge, 1995; Skidelsky, 1983; 1992; 2000; 2003; 2009; Westall, 1992; Pierce, 1993; Mini, 1995; Backhouse, Bateman, 2006; 2011a; Clarke, 2009; Fantacci et al., 2010; 2012; Holder, Kent, 2011; Millmow, 2012; Boyle et al., 2012; Kent, 2012; Marcuzzo, 2012; Marcuzzo, Sanfilippo, 2016; Marcuzzo, Rosselli, 2018; Wasik, 2013; 2014; Woods, 2013; Chambers, Dimson, 2012; 2013; 2015; Chambers, Dimson, Foo, 2014; 2015; Chambers, Kabiri, 2016; Chambers, Dimson, Spaenjers, 2017; Accominotti, Chambers, 2014; 2016; Cristiano, Naldi, 2014; Cristiano et al., 2018; Cristiano, Marcuzzo, 2018; Foresti, Sanfilippo, 2017; taip pat žr. Keynes, 2013).

Mokėjo *J. M. Keynesas* uždirbti pinigų ir Kembridžo Karališkajam koledžiui, kurio fondą, nuo 1924 m. būdamas Kembridžo Karališkojo koledžo vyriausiuoju išdininku ir šiame poste išlikęs iki gyvenimo pabaigos, per ketvirtą amžiaus sugebėjo padidinti nuo 30 000 (fondas tuo metu buvo ant bankroto ribos) iki 380 000 svarų sterlingų, t. y. daugiau negu dvylika kartų (per šį laikotarpį fondo vertybinių popierių portfelio vidutinė metinė grąža buvo 15,21 proc. (žr. Chambers, Dimson, 2012; 2013; 2015; Chambers et al., 2015)), nežiūrint 1929 m. akcijų rinkų kracho ir po joėjusios Didžiosios depresijos. (Kalbant apie šį akcijų rinkų krachą, pravartu pažymėti, kad austrų ir šveicarų bankininkui *Felix'ui Somary* (1881–1956 m.) 1926 m. išreiškus pesimizmą dėl akcijų rinkų ateities, *J. M. Keynesas*, susitikęs su juo pasitarti dėl akcijų nupirkimo, tvirtai pareiškė: „Mūsų laikais mes nebepatirsime daugiau krachų“ (Somary, 1986 [1960]). Akivaizdu, kad kartais klysta ir didieji ekonomistai... Tarp 1928–1930 m. *J. M. Keyneso* grynasis turtas sumažėjo trimis ketvirtadaliais,

pirmiausia dėl praradimų prekių rinkose, kas netgi privertė jį į rinką pateikti keletą paveikslų iš savo turimos kolekcijos – tiesa, galiausiai jam neteko jų paroduoti (žr. Keynes, 2013). O jo vadovaujamas Karališkojo koledžo išdo fondas uždirbdavo net 1932–1937 m. laikotarpiu, kai JAV akcijų rinkos nuostoliai kasmet siekė nuo 25 proc. iki 43 proc. (Wasik, 2013.) Kituose šaltiniuose nurodoma, kad Kembridžo Karališkojo koledžo fondo rinkos vertė išaugo nuo 447 000 svarų sterlingų 1924 m. iki 1 252 000 svarų sterlingų 1946 m. nominaliomis kainomis (neįvertinus infliacijos) dėl investavimo veiklos ir grynujų pinigų srautų (Chambers, Dimson, 2012). Todėl nieko nuostabaus, kad naujasis dailus universiteto kiemas Karališkajame koledže, kuriame buvo vienintelė *J. M. Keynes* akademinė darbovietė (tiesa, jam niekada taip ir nebuvo suteiktas profesoriaus vardas), atitinkamai buvo pavadintas *Keynes* kiemu.

Tokią *J. M. Keynes*, kuri dažniausiai galima įvardyti „labai sėkmingu investuotoju ir spekuliuotoju“ (Minard, 1983), investavimo sėkmę vėliau su susižavėjimu paminėjo tokie garsūs investuotojai ir filantropai amerikiečiai *Warren* *E. Buffett*’as, *David* *F. Swensen*’as ir vengras *George* *’s Soros*’as bei ekonomistai mąstytojai *Benjamin* *’s Graham*’as (1894–1976 m.; *W. E. Buffett*’o mokytojas) ir 2013 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas *Robert* *’s J. Shiller*’is, sutikdami, kad kažką panašaus kaip finansininkas ekonomistas buvo pasiekęs tik *D. Ricardo* (žr. Wasik, 2013). *W. E. Buffett*’as, kuris yra bandęs modeliuoti savo „vertės investavimą“ remdamasis *J. M. Keynes*’o investavimo strategija, kartu ir vengiant diversifikavimo bei investuojant į įmones, apie kurias žinome kažką daugiau ir kuriomis ypač pasitikėti turime priešasčių (žr. Chambers, Dimson, 2013), kartą yra pasakęs, kad *J. M. Keynes*’o „talentingumas kaip praktikuojančio investuotojo atitiko jo talentingumą mąstyme“.

J. M. Keynes’as nustatė laiko išbandytus principus, kurių ir šiandien laikosi geriausi investuotojai (Wasik, 2013). Kaip pažymėjo *D. E. Moggridge*’as, *J. M. Keynes*’o, kaip investuotojo, „pagrindinis investavimo principas buvo elgtis priešingai tuo metu vyravusiai nuomonei, remiantis tuo pagrindu, kad jeigu kiekvienas sutinka dėl jos pelningumo, investicija neišvengiamai yra per brangi ir todėl nepatraukli“ (Moggridge, 1976; 1995). Jis teigė, kad investuotojai prekiauja ne aktyvų fundamentaliąja verte, o greičiau kitų investuotojų strategijų numatymu. Tiesiog investuotojai stebi savo kolegas, mažai tekreipdami dėmesio į vertybinio popieriaus esminę fundamentaliąją vertę (kurios sąvoka buvo tokia svarbi klasikinei teorijai). Kaip pažymi australų mokslininkė, viena žymiausių šios šalies elgsenos ekonomikos teorijos atstovių *Michelle*

Baddeley (1999), J. M. Keynesas įnešė labai svarbų indėlį į investuotojo elgsenos psichologijos supratimą. (Šiuo klausimu taip pat žr. King, 2010; Barnett, 2015.) J. M. Keynes'o nuomone, aktyvų vertinimas yra abejotinas, kai prekeiviai strateguoja savo įvertinimus remdamiesi daugiau investuotojų (verslininkų) iracionalia psichologija dėl nepatikimos ateities – „judrumu“ (*animal spirits*), negu apgalvotais argumentais. (J. M. Keynes'o sudarytas terminas „judrumas“ (*animal spirits*) buvo pasirinktas norint pabrėžti verslininkų pasikliovimo ir „vidinių instinktų“ dėl savo ateities verslo perspektyvų svarbą. Jis „Bendrojoje teorijoje“ rašė: „Turbūt, dauguma mūsų sprendimų nuveikti kažką pozityvaus, ko visi galutiniai padariniai bus gauti tik po daugelio dienų, gali būti padaryti tik kaip judrumo (*animal spirits*) – spontaniško raginimo verčiau veikti, negu neveikti – rezultatas, o ne kaip kiekybinių naudingumų, padaugintų iš kiekybinių tikimybių, svorinio vidurkio rezultatas“ (taip, sekdamas G. E. Moore'u, tvirtai atsisakydamas apriboti žmogiškąją elgseną tik naudingumo maksimizavimu ir remtis nuspėjamo naudos maksimizuotojo supaprastintu vaizdu, atitinkančiu britų švietėjo ir mąstytojo J. Bentham'o (1748–1832 m.) utilitaristinę filosofiją; žr. jo „Įvade į moralės ir įstatymų principus“ (Bentham, 1907 [1789]) išdėstytą „laimės aritmetiką“) ir toliau nurodė: „Jeigu judrumas (*animal spirits*) nublanko ir spontaniškas optimizmas susvyravo, palikdamas mums tik matematinę tikimybę, įmonė nuvys ir mirs; – nors baimės dėl nuostolių turi ne didesnę pagrįstą pagrindą, kaip ir ankstesnės viltys dėl pelnų“ (Keynes, 1964 [1936]). Ir šie J. M. Keynes'o pastebėjimai apie rinkos „judrumą“ (*animal spirits*), kuris vaidina labai svarbų vaidmenį suprantant investicinių sprendimų netvirtumą, iki šiol įkvepia elgsenos ekonomistus (žr. Akerlof, 2002; 2007; Akerlof, Shiller, 2009; Shiller, 2009). O M. Lainé (2014) net susiejo judrumą (*animal spirits*) su neuromokslu. J. M. Keynes'ui akcijos vertė buvo tai, kiek grupė kartais iracionalių spekuliuotojų yra pasirengusi už ją sumokėti. (Pats J. M. Keynesas spekuliuotoju įvardijo tą, kuris prisiima riziką, kurią žino, o investuotoju tą, kuris prisiima riziką, kurios nenujaučia; žr. Skousen, 1992). Pažymėtina, kad amerikiečių ekonomistas, 1972 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje Kenneth'as J. Arrow (1921–2017 m.) panaudojo šią vertės nustatymo teoriją savo revoliuciniame vertybinių popierių kainų modelyje.

Be to, kaip 2014 m. savo privačiame laiške John'ui F. Wasik'ui rašė David'as Chambers'as, „J. M. Keynes'as pralenkė 2013 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatą Eugene Fama'ą tuo, kad jis aiškiai netikėjo, jog akcijų

kainos yra geras fundamentaliųjų verčių rodiklis. Todėl čia bus laikotarpių, kai investuotojų iracionali elgsena ir tai, ką jis vadino judrumu [*animal spirits*], vaidina svarbų vaidmenį lemiant tiek kainų kilimą, tiek kritimą“ (Wasik, 2014). Pats *J. M. Keynes*’s XX a. ketvirtajame dešimtmetyje koncentravosi į bendrovių „įmonės“ vertę, kuri yra taip pat žinoma kaip „buhalterinės knygos“ ar „žlugimo“ vertė. Šis vidinis požiūris į bendrovės tikrąjį turtą atsijoko per daug emocinę komponentę, kuri dažnai atsispindi akcijų kainose. Viso to rezultatas – *J. M. Keynes*’s dažnai rinkdavosi bendroves, kurios turėjo daug žadančią ateitį, bet tuo metu buvo nepopuliarios tarp akcijų rinkos žaidėjų, ir padaręs spendimą ignoruodavo rinkų trumpalaikį „triukšmą“ (Wasik, 2013).

Tęsiant kalbą apie *J. M. Keynes*’ą kaip investuotoją, reikia pažymėti, kad jis nedvejodavo, jeigu reikėjo priimti riziką. Vienas artimas *J. M. Keynes*’o draugas yra rašęs: „Akademinis ekonomistas iš tikrųjų nežino, kas verčia verslininką imti arba duoti kreditą, kodėl jis kartais nori rizikuoti su investiciniu projektu ir kodėl jis kartais atiduoda pirmenybę likvidumui ir gryniesiems pinigams. *Maynard*’as suprato, kadangi jis pats buvo lošikas ir jautė verslininko lošimo ar likvidumo instinktus“ (Yergin, Stanislaw, 1998). Ir pats *J. M. Keynes*’s, kuris, kaip minėta, buvo puikus finansinių spekuliacijų praktikas (amerikiečių ekonomisto *Colino L. Read*’o (2012) žodžiais tariant, investavimas ir finansai buvo jo tikrasis pašaukimas, o ekonomikos teorija – pramoga), kartą yra sakęs, kad „verslo gyvenimas visada yra lažybos“ (Yergin, Stanislaw, 1998). (Tenka pripažinti, kad *J. M. Keynes*’s ir XX a. ketvirtajame dešimtmetyje turėjo gana miglotą požiūrį į akcijų rinkas, kurias „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) lygino su lošimu kazino ar atsitiktinių galimybių žaidimais, tai atsispindėjo ir tuo metu jo skaitytose paskaitose Kembridže; žr. Cristiano, Marcuzzo, 2018.) Kita vertus, *J. M. Keynes*’s 1934 m. laiške vienos iš draudimo bendrovių pirmininkui įrodinėjo: „Yra klaidinga manyti, kad galima sumažinti riziką ją per daug paskleidžiant tarp įmonių, apie kurias žinote nedaug ir kuriomis ypač pasitikėti neturite priežasčių. [...] Aš tampa vis labiau įsitikinęs, kad teisinga investavimo strategija yra įdėti pakankamai dideles sumas į įmones, apie kurias manote, jog kažką žinote, ir kurių vadyba pasitikite. [...] Kadangi mūsų žinios ir patirtis yra apibrėžtai ribotos, bet kuriuo laiko momentu retai yra daugiau negu dvi ar trys įmonės, kuriomis aš asmeniškai jaučiu visišką pasitikėjimą“ (žr. Chambers, Dimson, 2012; Chambers, Dimson, Foo, 2014). Ir jo XX a. ketvirtojo dešimtmečio investiciniuose portfeliuose buvo gausu seno kirpimo bendrovių iš kalnakasybos, geležinkelių ir laivininkystės sektorių. Nors tuo metu jos buvo

nuobodus ir abejotinas pasirinkimas, jis pirkdavo daugiau jų akcijų, kai jos tapdavo pigesnės, spėdamas, kad jos įgaus didesnę vertę, kai bendrai ūkis atsigaus (Wasik, 2014). Kaip pažymi C. Cristiano ir M. C. Marcuzzo (2018), dar 1924 m. populiarindamas naują požiūrį į institucinius investuotojus, pavadintą „aktyvi investicinė politika“, J. M. Keynes'as straipsnyje „Investicinė politika draudimo bendrovėms“, kuris gegužę buvo paskelbtas *The Nation and Athenaeum*, teigė, kad „išmintingas investuotojas privalo niekuo neabejoti ir nuolat peržiūrėti savo idėjas atsižvelgdamas į besikeičiančius įvykius politiniame pasaulyje“ (Keynes, 1924b). (XX a. ketvirtajame dešimtmetyje pakeitęs savo požiūrį į tai, koks yra geriausias būdas tvarkyti savo turimų vertybinių popierių portfelį, ir skirdamas daugiau dėmesio laikui, kada pirks norimas akcijas, J. M. Keynes'as savotiškai sakė: „Kai faktai pasikeičia, aš keičiu savo nuomonę. O ką darysite, jūs, pone?“ (žr. Malabre, 1994).)

Požiūris, kurio investuodamas paprastai laikėsi J. M. Keynes'as (jį, sekant D. Chambers'u, galima būtų pavadinti „iš esmės Warren'o Buffett'o tipo požiūriu“ (žr. Chambers, Dimson, 2012); kiti jį taip pat lygino su amerikiečių ekonomisto, 1990 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato Harry'io M. Markowitz'o požiūriu (Boyl et al., 2012)), ir kurį jis išsakė 1938 m., gali būti apibendrintas taip (žr. Keynes, 2013; Holder, Kent, 2011):

- rūpestingas atrinkimas keletu investicijų, pasižyminčių „pigumu“ siejant su jų tikėtina faktine ir galima „vidine“ verte keletu metų laikotarpiu ateityje ir siejant su alternatyviomis investicijomis laike;
- šių pakankamai didelių vienetų pastovus (tvirtas) turėjimas kaip nuosavybės, nepaisant visų kliūčių, galbūt keletą metų, iki jie arba įgyvendino su jais siejamus lūkesčius, arba yra akivaizdu, kad jie buvo nupirkti klaidingai;
- „subalansuotas“ investicijų portfelis, tai yra rizikų įvairumas, nepaisant to, kad individualūs turėjimai kaip nuosavybės yra dideli, ir, jeigu yra galima, priešpriešinamos rizikos (tokios kaip turėjimas aukso akcijų kaip nuosavybės tarp kitų akcijų, nes yra tikėtina, kad jos judės priešingomis kryptimis kai čia yra bendrieji svyravimai).

J. M. Keynes'as pagarsėjo savo pastebėjimu: „Ilguoju laikotarpiu mes visi būsime mirę.“ Bet, kaip rašo M. Skousen'as, galbūt J. M. Keynes'o investuotojo atveju būtų tiksliau pasakyti, kad „[t]rumpuoju laikotarpiu J. M. Keynes'as kartais būdavo miręs; ilguoju laikotarpiu jis tapo neįtikėtinais turtingas“ (Skousen, 1992).

*J. M. Keynes*as visą gyvenimą aktyviai domėjosi menu. Tai puikiai rodo dar 1905 m. pasirodęs jo straipsnis „Grožio teorija“ (žr. Skidelsky, 2003) ir tai, kad tais pačiais metais Paryžiuje penkis kartus aplankė Luvrą ir šiuolaikinio meno kolekcijas Liuksemburgo rūmuose (žr. Dostaler, 2007), be to, greitai įsigijo pirmuosius nedidelės apimties meno kūrinius ir 1911 m. tapo Šiuolaikinių menų draugijos nariu, o vėliau dalyvavo ir jai įsigyjant meno kūrinių (Scrase, Croft, 1983). Bet šis domėjimasis gali būti įvardytas ir kaip profesionalaus investuotojo domėjimasis. Kaip rašė pats *J. M. Keynes*as, egzistuoja „nežymi paslaptis apie [paveikslų] kainas, [todėl] investavimo elementas galiausiai nėra visiškai dingęs“ (žr. Dostaler, 2007). Todėl jis kruopščiai dokumentavo visus savo ne tik aukcionuose, bet ir iš dailininkų, galerijų bei prekyautojų meno kūrinius nupirktus paveikslus, nurodydamas jų įsigijimo kainą (ir reikia pasakyti, kad jam sekėsi įsigyti meno kūrinių tikrai patraukliomis kainomis, ką atspindėjo net ir po trumpo laikotarpio gerokai išaugdavusios kitų kolekcionierių siūlomos jų kainos) bei datą ir neabejotinai turėjo aukcionuose parduodamų meno kūrinių savo išankstinės kainos jausmą (Chambers et al., 2014). *J. M. Keynes*o meno kolekcijos vertė po jo mirties 1946 m. buvo apie 30 000 svarų sterlingų, 1988 m. ji išaugo iki 17 milijonų svarų sterlingų, o šiandien ji, be jokių abejonų, yra verta dar gerokai daugiau (Chambers et al., 2017).

*J. M. Keynes*o gyvenime buvo svarbūs ir tarnybos vyriausybinėse organizacijose periodai. Kaip pažymi italų ekonomistas *A. Roncaglia* (2005), Pirmojo pasaulinio karo metu, nors, sekdamas savo *Bloomsbury* grupės pavyzdžiu, ir deklaravo esąs žmogus, atsisakantis eiti į kariuomenę dėl moralinių įsitikinimų, žurnalo *The Economic Journal* 1914 m. rugsėjo numeryje paskelbė meistrišką straipsnį „Karas ir finansinė sistema, 1914 m. rugpjūtis“, kuris sukėlė nemažą sąmyšį Didžiosios Britanijos vyriausybėje, nuo 1915 m. sausio mėnesio, labai pergyvendamas dėl draugų ir savo buvusių studentų žūčių fronte, paskatintas sero *Edwin*o *S. Montagu*, kuris jį kaip talentingą jaunuolį įsidėmėjo dar Indijos žinyboje, bei atsiliepdamas į karaliaus *George*o *V* (1865–1936 m.) 1915 m. kreipimąsi į tautą, *J. M. Keynes*as dirbo – jausdamas tam tikrą nesuderinamumą, o dėl to susilaukė kritikos jo labiau nepripažįstančių kompromisų draugų literatų ir dailininkų, ypač artimo draugo *David*o *Grant*o – Ižde (kur, savo nuostabai, rado visą grupę keistuolių, padėjusių Didžiajai Britanijai nustatyti fiskalinę politiką: tarp jų buvo filologai klasikais (pvz., *Wilfred*as *Eady*'is (1890–1962 m.), kuris 1942 m. net tapo Iždo antruoju sekretoriumi), eiliuotojai, bizantiškosios Graikijos ekspertas ir šventų budis-

tinių tekstų vertėjas..., pats *J. M. Keynes*as, žmones, su kurias dirbo petis į petį Ižde, mėgęs apibūdinti žodžiu „išdykėliai“). Ižde pirmiausia jis padėjo žymiam britų liberaliam ekonomistui serui *George'ui Paish'ui* (1867–1957 m.), kurio vaidmuo buvo teikti patarimus tuometiniam Iždo sekretoriui *David'ui Lloyd'ui George'ui*, kad ir kokius būtų teikę civilinės tarnybos atstovai. Kadangi *D. Lloyd*as *George*as vis mažiau pasitikėjo *G. Paish'u*, nenorėdamas būti siejamas su skęstančiu laivu, *J. M. Keynes*as paliko *G. Paish'ą* ir, kiek galėjo, nepriklausomai rengė memorandumus ir savo atsakomybe dirbo komitetuose, save pozicionuodamas būtinu ekspertu finansų klausimais. 1915 m. gegužę Iždo sekretoriumi tapus *Reginald'ui McKenna'ui* (1863–1943 m.), *J. M. Keynes*o vaidmuo Ižde pagaliau formalizavosi ir jis pradėjo dirbti (vėliau jam vadovavo) Iždo svarbiausiam „A“ padalinyje. (*J. M. Keynes*as nebūtų *J. M. Keynes*as: savo taip ilgai svajoto darbo Ižde pradžią jis – vykstant karui (!) – atšventė irgi ne visai tradiciškai rimtam valdininkui: tiesiog surengė audringą vakarėlį septyniolikai savo meniškų *Bloomsbury* grupės draugų *Café Royal*, žr. Fuller, Whitten, 2017.) Šis Iždo padalinys (karo pabaigoje išaugęs iki septyniolikos darbuotojų; tarp *J. M. Keynes*o pakviestų dirbti Ižde žmonių buvo ir *O. T. Falk*as, kuris čia dirbo nuo 1917 m. ir užsirekomendavo kaip talentingas ekonomistas praktikas ir 1919 m. buvo įtrauktas kaip vienas iš Iždo atstovų į britų delegaciją 1919 m. sausio mėnesį prasidėjusioje Versalio Taikos konferencijoje (Millmow, 2012)) buvo susijęs su karo meto finansais (kaip sarkastiškai teigė *Bertrand*as *Russell*as, *J. M. Keynes*o darbas Ižde buvo „rasti būdų, kaip nužudyti maksimalų skaičių vokiečių su minimaliomis išlaidomis“; žr. Martin, 1966; Holroyd, 1995), dėl savo guvaus proto ir neišsemiamo gebėjimo dirbti greitai tapdamas svarbiausiu autoritetu visais klausimais, kurie lietė išorinius ir ypač vidinius finansus: tarp jo pareigų, talkinant Iždo sekretoriaus pavaduotojui *Malcolm'ui Ramsey'ui* (1871–1946 m.), buvo kredito sąlygų tarp Didžiosios Britanijos ir jos kontinentinių sąjungininkių (Prancūzijos, Rusijos, Italijos, Belgijos ir Serbijos) nustatymas bei retų valiutų įsigijimas, galiausiai jam buvo paskirtas formalus administracinis vaidmuo, tiesa, jau po žymaus britų valstybininko, Liberalų partijos politiko *H. H. Asquith*o, su kurio šeima, šiam einant ministro pirmininko pareigas, *J. M. Keynes*ą siejo draugiški asmeniniai ryšiai, atsistatydinimo, vyriausybėje. *J. M. Keynes*as, kuris karo pabaigoje pagal savo turimas pareigas buvo trečias asmuo Britų Ižde, aukščiau stovint tik Iždo nuolatiniais sekretoriams *John'ui Bradbury'ui* (1872–1950 m.) ir *Robert'ui Chalmers'ui*, buvo aukštai įvertintas už savo vaidmenį ir

milžinišką indėlį į finansų valdymo teorijos formulavimą. Pasak amerikiečių ekonomisto *Robert'o Lekachman'o* (1920–1989 m.), *J. M. Keynes'o* „šaltakraujškumas ir meistriškumas tapo legendiniai“ (Lekachman, 1966). 1917 m. gegužę per Karaliaus gimimo dienos pagerbimą *J. M. Keynes'as*, įvertinant jo indėlį į karo laikotarpį, tapo trečio laipsnio Pirties ordino kavalieriumi. (Tiesa, šį apdovanojimą jis turėjo gauti jau anksčiau, bet tada jį iš nominantų sąrašo išbraukė *J. M. Keynes'o* dėl dažnų skirtingų nuomonių nemėgęs naujuoju šalies vyriausybės vadovu tapęs *D. Lloyd'as George'as*. Šį kartą Iždo nuolatinis sekretorius *Robert'as Chalmers'as* nebusileido ir Iždo nominantų sąrašą pateikė vienintelio *J. M. Keynes'o* pavardę.)

1917 m. spalį *J. M. Keynes'as* su Iždo misija lankėsi Vašingtone, kur, viena vertus, derybose laikydamasis taip jam būdingos nuostatos, kad „jis visada yra teisus“, amerikiečių akyse įgavo šurkštaus žmogaus reputaciją (žr. Johnson, 1972; 1974), bet kita vertus, jis pats pasibaisėjo amerikiečių nuostatomis dėl būsimos pokarinės ekonominės tvarkos. *J. M. Keynes'as* buvo idealistas manytojas apie tarptautinius santykius, tikėjęs, kad yra „galima pakeisti praeities konfliktines tarptautines politikas į didesnę harmoniją ir taiką; kad jo tam tikroje idealizmo formoje buvo svarbus tikėjimas [...], jog karas turi daugiausia ekonomines priežastis, ir kad taika gali būti užtikrinta ekonominėmis priemonėmis; ir kad jo besiplėtojančios idėjos apie karo ir taikos ekonominius lemiamus veiksnius buvo svarbiausios jo indėliui į planavimą ir diskusijas apie pokarinę atkūrimą abiejų pasaulinių karų metu ir po jų“ (Markwell, 2006). Todėl Pirmojo pasaulinio karo pabaigoje *J. M. Keynes'as* išsikėlė sau tikslą „padaryti viską, kas nuo jo priklauso, užtikrinant ilgalaikę taiką ir tarptautinių santykių naują modelį“ (Harrod, 1951), leisiantį atkurti augančios gerovės ir sklandžiai funkcionuojančios pasaulinės prekybos erą, kuri buvo būdinga Europai ir JAV iki Pirmojo pasaulinio karo. Jis tapo svarbiausiu britų ekspertu reparacijų mokėjimų klausimais (tiesa, didesniąją dalimi savo intelektines nuostatas dėl per teklinių reparacijų suformavęs dar iki atvykimo į Paryžiaus konferenciją; žr. Ferguson, 1995). Todėl nieko nuostabaus, kad jis priklausė Didžiosios Britanijos delegacijai ir kaip ministro pirmininko *D. Lloyd'o George'o*, kuris suprato, kad „[k]aro skolų tema padarė bet kokias nuolaidas dėl reparacijų be galo sunkias“ (Lloyd George, 1923), ekonominis konsultantas (Iždo finansinis atstovas, kuriam, kadangi tuometinis Iždo kancleris *A. N. Chamberlain'as* buvo labai užsiėmęs namuose, buvo suteikta daug profesionalios laisvės) dalyvavo 1919 m. sausio mėnesį prasidėjusioje Versalio taikos konferencijoje po Pirmo-

jo pasaulinio karo. Norint visiškai suprasti *J. M. Keynes'o* tuometinę mąstyseną, reikia įvertinti tą faktą, kad jis atvyko į Paryžių kaip antiamerikietišškai nusiteikęs patriotas nacionalistas, ir visi jo veiksmai Taikos konferencijoje buvo nukreipti į tai, kad apsaugotų bei pagerintų Britų imperijos pozicijas pokari-niame pasaulyje, sumažinant britų karinę skolą JAV ir neutralizuojant ameri-kiečių įtaką Europai (plačiau žr. Schumpeter, 1946; Johnson, Johnson, 1978; Skidelsky, 1992; Mundell, 2002; Steil, 2013; Cristiano, 2014; Fuller, Whitten, 2017). Čia jis matė, kaip uždaroje salėse JAV prezidentą *Woodrow Wilsoną* (1856–1924 m.) pergudrauja Prancūzijos ministras pirmininkas *Georges'as Clemenceau* (1841–1929 m.). Supykęs dėl Versalio taikos sutarties sąlygų, per griežtų jos straipsnių ir perteklinių reikalavimų Vokietijai, *J. M. Keynes'as* (tuo metu kaip labai prastas, priešiškas į visus, įskaitant prancūzus ir savo paties kolegas bei vyresniusius, konferencijoje žvelgęs diplomatas (žr. MacMillan, 2002; Conway, 2014), jau nušalintas kaip Iždo atstovas nuo aukščiausio ly-gio derybų reparacijų klausimais ir, kaip minėta, turėjęs savitą britiškai im-perialistinį požiūrį į britų karinės skolos problemą; žr. Fuller, Whitten, 2017, 1919 m. birželio mėnesio pradžioje, prieš Versalio sutarties pasirašymą (kuris įvyko birželio 29 dieną), atsistatydino iš Iždo (Hession, 1984; Patinkin, 1982; Backhouse, Bateman, 2011a). (Laiške ministrui pirmininkui *D. Lloyd'ui Geor-ge'ui* jis rašė: „Net ir šiomis siaubingomis paskutinėmis savaitėmis aš tikėjau, kad jūs rasite kažkokį būdą padaryti Sutartį teisingu ir tikslingu dokumentu. Bet dabar, matyt, jau yra per vėlu. Mūšis pralaimėtas“ (Keynes, 1978).)

J. M. Keynes'as grįžo į Londoną ir, prieš tai, draugų patartas, atmetęs pasiū-lymą tapti Britų Šiaurės prekybos banko pirmininku, kuriuo dirbdamas vieną dieną per savaitę būtų gavęs 2 000 svarų sterlingų algą, 10–20 kartų viršijusią jo akademinį atlyginimą Kembridžo universitete, jis vėl kartą per savaitę šiame universitete skaitė didelę auditoriją (ir ne vien tik studijavusių ekonomiką, bet ir norėjusių išgirsti, kas buvo negerai su pasauliu) sutraukusias paskaitas tema „Taikos sutarties ekonominiai aspektai“, kurias savo prisiminimuose ekono-mistas seras *Alec'as Cairncross'as* (1911–1998 m.) apibūdino taip: „Jis turėjo skambų ir melodingą balsą, paskaitą skaitė šnekėdamas dalykiškai, be gestų. Argumentai buvo išplėtoti aiškiai ir sistemiškai, lydimi atsitiktinių sąmojingų pastabų, kurių dozes jis vadino „simboline aritmetika“, ir retkarčiais leisdavosi į pasvarstymus apie savo pirmtakus bei į atsitraukimus į filosofinius pa-mąstymus“ (Cairncross, 2008; taip pat žr. Cairncross, Cairncross, 1992). (Įdo-mu, kad ir *F. A. von Hayek'as* yra atsiliepęs apie *J. M. Keynes'o* balsą kaip apie

„kerinti“ ir „melodingą“, bei nurodęs, kaip žmonės tapdavo tiesiog „pakerėti, paprasčiausiai įsiklausydami į jo žodžius“ (von Hayek, 1994.)

Bet svarbiausia, apstulbintas agresyvaus ir kerštingo požiūrio bei pasibaisėjęs Versalio sutartimi, kurią pavadino „Kartaginos tipo taika“, protestuodamas, labai skubėdamas ir įtūžęs, per du vasaros mėnesius *J. M. Keynes*’as parašė ir 1919 m. pabaigoje išleido meistrišką triuškinantį veikalą „Ekonominiai taikos padariniai“ (*Economic Consequences of the Peace*; Keynes, 1919), žymėjusį jo pasiektą „visišką moralinę ir intelektualinę brandą“ (Harcourt, Turnell, 2005). Šis veikalas, kurį *R. F. Harrod*’as pavadino „vieni iš puikiausių poleminių kūrinių anglų kalba“ (Harrod, 1951), o *R. Skidelsky*’s įvardijo kaip „turintį pretenzijų būti laikoma geriausia *J. M. Keynes*’o knyga“ (Skidelsky, 1983) (net aršus *J. M. Keynes*’o kritikas *M. N. Rothbard*’as ją įvardijo „geru veikalu“ (Rothbard, 2010 [1961])), atnešė jam šlovę – iš karto į daugelį kalbų (vokiečių, olandų, flamandų, danų, švedų, italų, ispanų, rumunų, rusų, japonų ir kinų) išversta knyga patyrė milžinišką sėkmę (vien Didžiojoje Britanijoje ir JAV iki 1920 m. vasaros pabaigos buvo parduota daugiau kaip 100 000 jos egzempliorių, o iš viso šiuo metu anglų kalba yra pasirodę bent trisdešimt penki šios knygos leidimai (Schuker, 2014a)), o jos autorius išgarsėjo (ne tiek akademinuose, kiek politiniuose sluoksniuose) kaip nepaprasto išvalgumo ekonomistas, puikus pamfletininkas (veidmainiškai apie taiką kalbėjusius *W. Wilson*’ą jis pavadino „aklu ir kurčiu *Don Kichotu*“, *G. Clemenceau* – ksenofobu su „viena iliuzija – Prancūzija, ir viena sugriauta iliuzija – žmonija“, o *D. Lloyd*’ą *George*’ą apibūdino taip: „[Š]is ožkos kojų dainius, šis pusiau žmogiškas mūsų laikų lankytojas iš keltiškos senovės slegiančiai magiškų ir užburiančių miškų“) ir stilistas, sulaukęs daugelio savo amžininkų ekonomistų susižavėjimo (*J. A. Schumpeter*’is rašė: „[...] knyga yra šedevras – pripildyta praktiškos išminties, kuriai netrūksta gilumo; negailestingai logiška, tačiau ne šalta; nuoširdžiai žmoniška, bet niekur sentimentali; priimanti visus faktus be tuščio apgailestavimo, bet taip pat ir be beviltiškumo; joje pateikti patikimi patarimai, sujungti su patikima analize“ (Schumpeter, 1952)) ir pritarimo knygoje išsakytoms idėjoms. (Vienas iš to meto įtakingiausių britų ekonomistų *A. C. Pigou* sveikino *J. M. Keynes*’ą už jo „absoliučiai puikius ir iš esmės nenuginčijamus argumentus“ (Skidelsky, 1983).) (Tiesa, vėliau, recenzuodamas svarbiausią *J. M. Keynes*’o veikalą „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), *A. C. Pigou* nurodys, kad „[k]ai 1919 m. misteris *J. M. Keynes*’as parašė „Ekonominius taikos padarinius“, jis padarė gerą tos dienos darbą pasauliui,

padėdamas jam sugrįžti į sveiką protą. Tačiau jis padarė blogą tos dienos darbą pačiam sau kaip ekonomistui. Ką jis tada atskleidė, ir jo pasąmonės protas nuo to laiko nesugebėjo to užmiršti, kad geriausias kelias laimėti dėmesį savo idėjoms yra pateikti jas kitiems žmonėms sarkastiškų komentarų terpėje“ (Pigou, 1936.) Jau minėtas vokiečių teisininkas ir bankininkas iš Hamburgo, vienas iš banko „*M. M. Warburg & Co*“ partnerių *Carlas Melchior'as*, Paryžiaus taikos konferencijoje buvęs Vokietijos delegacijos patarėju finansinėse ir ekonominėse derybose ir čia artimai susipažinęs su *J. M. Keynes'u*, knygą pavadinu „įmagnetinančia“ ir „riboženkliu naujai plėtrai [...] pokarinėje istorijoje“ (Ferguson, 1995); apie *C. Melchior'ò*, kuris 1919 m. spalį protestuodamas prieš sutartį atsistatydino iš Vokietijos taikos delegacijos ir nesutiko tapti šalies finansų ministru, ir *J. M. Keynes'ò* santykius plačiau žr. Johnson, Johnson, 1978; Schuker, 2014a). *J. M. Keynes'as* spėjo, kad labai griežtos taikos sąlygos („astronomiškai“ didelės, nepakeliamos reparacijos Vokietijai, jomis siekiant iš dalies padengti Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos karo skolą JAV) galiausiai atves į infliaciją ir Vokietijos ekonomikos žlugimą (užuoat, atsižvelgiant į jos geografinę padėtį ir dydį, leidus jai atsigauti ir užimti Europos ekonominio garvežio vietą!) bei galimą kitą karą.

Pažymėsime, kad dar 1918 m. lapkričio 26 d., kai pergalė prieš Vokietiją jau buvo arti, *J. M. Keynes'as* kartu su savo padalinio Ižde darbuotojais, įvertindami Vokietijos ekonomikos būklę, savo parengtame „Iždo memorandume apie priešų valstybių kontribucijos mokėjimus už reparacijas ir kitas pretenzijas“ padarė išvadą, kad Vokietija galbūt galėtų sumokėti 3 milijardus svarų sterlingų reparacijų, nors 2 milijardai svarų sterlingų buvo realistiškesnis skaičius, nes „jeigu Vokietija bus „melžiama“, ji pirmiausia neturi būti sugriaunama“ (Keynes, 2013). Šiai sumai nustačius 5 proc. palūkanų reikalavimą, Vokietija kasmet turėtų sumokėti 100 milijonų svarų sterlingų palūkanų. Be to, 1919 m. kovo 28 d. *J. M. Keynes'as* savo memorandume Britų delegacijai įspėjo *D. Lloyd'ą George'ą* dėl reparacijų galimų ilgalaikių ekonominių problemų, nurodydamas: „Aš netikiu, kad kuri nors iš šių duoklių bus tęsiama mokėti ilgiau negu, geriausiu atveju, keletą metų. Jos nedera su žmogiška prigimtimi ir nežengia su dabartinio amžiaus dvasia“ (Keynes, 2013). Jis taip pat manė, kad bet koks bandymas surinkti visas skolas, kurios kyla dėl Pirmojo pasaulinio karo, užkrės, ir galbūt sunaikins, kapitalistinę sistemą. Tačiau *D. Lloyd'ò George'ò* sudarytas nepriklausomas komitetas, visus karo kaštus įvertinęs 24 milijardų svarų sterlingų suma (įtraukiant į ją net žuvusių kariškių našliū ir

invalidų pensijas bei kompensacijas už šeimų išskyrimą!), padarė išvadą, kad Vokietija turės kasmet mokėti 1,2 milijardo svarų sterlingų, kol bus išmokėta visa kapitalo suma (Skidelsky, 1983; Harrod, 1951). Koks tai buvo milžiniškas skaičius, gerai parodo tas faktas, kad 1931 m. Didžioji Britanija pati tvirtino esanti nepajėgi sumokėti JAV tik po 35 milijonus svarų sterlingų per metus. Galiausiai ir pats *D. Lloydas George'as* suprato, kokie nerealūs yra jo reikalaujami sumokėti reparačijas skaičiai, ir 1921 m. buvo sutikta, kad Vokietija sumokės 6,6 milijardo svarų sterlingų (132 milijardus auksinių markių) reparačijų (žr. MacMillan, 2002), kas vis tiek daugiau negu tris kartus viršijo *J. M. Keynes'o* nurodytą maksimalią saugią 2 milijardų svarų sterlingų sumą, kurią Vokietija dar būtų pajėgi sumokėti, nes kitaip, kaip 1919 m. gegužę jis rašė laiške savo draugui *D. Grant'ui*, Vokietijoje anksčiau ar vėliau kils neramumai ar net bolševikinė revoliucija.

J. M. Keynes'as buvo tragiškai teisus: jo knygoje „Ekonominiai taikos padariniai“ (Keynes, 1919) išsakytas spėjimas tapo realybe, kai Vokietija pateko į hiperinfliaciją Veimaro respublikos laikais 1921–1923 m., dėl to žlugo respublika ir į valdžią galiausiai atėjo nacionalsocialistai, šalį nuvedę į Antrąjį pasaulinį karą. 1921–1923 m. Vokietijos išgyventą hiperinfliaciją gerai apibūdina šie skaičiai: 1919 m. kainų lygis buvo 8,03 (1913 m. imant už 1, t. y. per Pirmąjį pasaulinį karą ir visas suirutes per šešerius metus kainos išaugo tik 8 kartus), o po ketverių metų jis pasiekė tiesiog astronominių rodiklių – 120 040 000 000 000, t. y. 120 trilijonų. Kad suprastume šio dydžio absurdiškumą, paminėsime, jog 1923 m. pabaigoje degtukų dėžutė kainavo daugiau markių negu jų buvo apyvartoje visoje prieškarinio šalyje. 1923 m. pabaigoje apyvartoje cirkuliavo apie $4,97 \times 10^{27}$ markių. Ir, kaip mėgo pasakoti *J. M. Keynes'as*, kuris, *C. Melchior'o* pakviestas, 1922 m. rugpjūtį viešėjo Hamburge, kur dalyvavo aukšto lygio neoficialioje konferencijoje apie tarptautinių paskolų galimybes pokarinei Vokietijai, vokiečiai aludėje iš karto užsisakydavo du alaus bokalus, nors antras, iki bus išgertas pirmasis, greičiausiai sušils, bet kitaip, kai ateis laikas užsisakyti antrą bokalą alaus, jis kainuos jau brangiau. Hiperinfliacijos Vokietijoje neigiamą poveikį žmonėms gerai atspindi ir šie jos liudininkės *Erna'os Pustau* prisiminimai: „[Žmonės] prarado savo saviklovią; savo jausmą, kad jie patys gali būti savo gyvenimo šeimnininkai, jeigu tik jie dirbo pakankamai atkakliai, ir taip pat prarado senąsias moralės, etikos ir padorumo vertybes“ (Buck, 1969). 1937 m. *J. M. Keynes'o* kolega anglų ekonomistas *Lionel'is C. Robbins'as*, nuo 1929 m. profesoriavęs Londono ekonomikos mokykloje (apie *J. M. Key-*

neso poveikį šios mokyklos ekonomistams plačiau žr. Howson, 2009), italų ekonomisto *Constantino Bresciani Turrone* (1882–1963 m.; apie jį plačiau žr. Costabile, 2010) į anglų kalbą išverstos knygos „Infliacijos ekonomikos teorija“ pratarinėje liūdnei konstatavo: „*A. Hitler'is* yra infliacijos įvaikis“ (Bresciani Turrone, 1937). 1942 m. savo skaitytoje paskaitoje tam pritarė ir garsus vokiečių rašytojas, 1929 m. Nobelio premijos literatūros srityje laureatas *Thomas Mann'as* (1875–1955 m.): „Tiesi linija driekiasi nuo vokiečių infliacijos beprotybės iki Trečiojo Reicho beprotybės“ (Mann, 1975). Istorikai *Niall'as Ferguson'as* ir *Brigitte Granville* sutiko: „Diskredituodama laisvas rinkas, įstatymų valdžią, parlamentines institucijas ir tarptautinį ekonominį atvirumą, Veimaro infliacija įrodė esanti tobulas daigynas nacionalsocializmui“ (Ferguson, Granville, 2000). Žinoma, hiperinfliacija nebuvo pagrindinis veiksnys naciams ateiti į valdžią 1933 m. Tačiau krizės, sugriovusios Veimaro respubliką, metu *A. Hitleris* (1889–1945 m.) suorganizavo pučą ir dauguma vokiečių pirmą kartą išgirdo apie jį (žr. Eichengreen, Temin, 2002).

Kita vertus, knyga „Ekonominiai taikos padariniai“ (Keynes, 1919), kurią jis pats apibūdino kaip „knygą apie Europos ekonominę būklę“ (Keynes, 2013) (o ne, kaip vėliau buvo teigiama, kaip „knygą, kuri buvo parašyta kaip reparacijų problemos išaiškinimas“ (Davidson, 2009a)), ir kuri sulaukė aršaus konservatyviosios Anglijos spaudos (*The Sunday Chronicle*, *The Spectator*, *The Daily Mail*, *The Times*) puolimo, ilgam (iki pat Antrojo pasaulinio karo įsiliepsnojimo) įtvirtino (kartu ir vyriausybės aplinkoje bei Prancūzijoje, kurioje garsioji *J. M. Keynes'o* knyga „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) net ir anglų kalba nebuvo prieinama skaitytojams iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos; žr. Backhouse, Bateman, 2011a) *J. M. Keynes'o*, kaip prieš privilegijuotus visuomenės sluoksnius ir valstybės aparatą nusiteikusio pasaulinio garso asmens, kuriuo negalima pasitikėti, įvaizdį, sugriaudama sėkmingos aukščiausio lygio valdininko karjeros galimybę. Išėjęs iš spaudos „Ekonominiams taikos padariniams“, kurių centrinė tezė buvo tai, kad karas sunaikino Europos ekonominę tvarką, o taikos pagrindinė kritika rėmėsi tuo, kad „[s]utartis neįtraukė nuostatų dėl Europos ekonominio atkūrimo“ (Keynes, 1919), *J. M. Keynes'as* atsisakė ir savosios iš *Girdlers'o* dėstyto fondo finansuojamos dėstytojo vietos, išlikdamas Karališkojo koledžo moksliniu darbuotoju, savo laiką dalijusiu tarp Kembridžo ir Londono, kur tas pats įgytas pasaulinis garsas padėjo jam sulaukti pakvietimo dirbti svarbiausio Didžiosios Britanijos banko – Anglijos banko – direktorate ir leido aktyviai

komentuoti monetarinę ir valiutų keitimo politiką bei reguliariai išreikšti savo nuomonę skyreliuose laikraščiuose, kurie pastoviai buvo spausdinami *Manchester Guardian*, *The Economist*, *The Times* ir *Nation and Athenaeum*, taip pat JAV laikraščiuose bei žurnaluose, tokiuose kaip *The New Republic*. Pažymėtina, kad 1922 m. sausį pasirodė „Ekonominius taikos padarinius“ tęsianti knyga – „Sutarties peržiūrėjimas“ (*A Revision of the Treaty*; Keynes, 1922), kurioje pateikti jo tolesni ieškojimai, kaip būtų galima sumažinti reparacijas Vokietijai. (Analizei atlikti reikalingus statistinius duomenis apie Vokietijos ekonomiką, neretai apėmusią konfidencialią informaciją, naudodamasis savo asmeniniais ryšiais, *J. M. Keynes'ui* padėjo gauti *C. Melchior'as* (Schuker, 2014a).) *J. M. Keynes'as* siūlė, kad JAV nubrauktų dalį savo sąjungininkų skolų, ir tada Prancūzija bei Didžioji Britanija jaustų mažesnę spaudimą kompensuoti skolos išmokėjimo lėšas reparacijomis iš Vokietijos, dar „Ekonominiuose taikos padariniuose“ nurodydamas, kad visai panaikinti visas sąjungininkų tarpusavio karo skolas yra „absoliučiai būtinas dalykas pasaulio ateities klestėjimui“ (Keynes, 1919). (Tačiau knygos „Ekonominiai taikos padariniai“ (Keynes, 1919) egzempliorių iš *J. M. Keynes'o* gavęs tuometinis Iždo kancleris ir vėlesnis ministras pirmininkas *Andrew Bonar Law* (1858–1923 m.) tokį jo siūlymą atmetė, įvardydamas jį „per daug altruistiniu“; žr. Markwell, 2006). Bet kokių atveju, kaip pažymi *R. Skidelsky'is*, *J. M. Keynes'o* karo metų patirtis „žymėjo *J. M. Keynes'o* kaip radikalaus ekonomisto karjeros startą“ (Skidelsky, 1983; 1992). (Apie *J. M. Keynes'o* transformacijos iš ortodoksiško į kvaziradikalų ekonomistą trajektoriją ir jai įtakos turėjusius subjektyvius ir objektyvius veiksnius plačiau žr. Leeson, 2008). Kita vertus, Pirmasis pasaulinis karas parodė, kad mokslas nebūtinai veda į progresuojančią civilizuoatą visuomenę, todėl jis visą likusį gyvenimą bandė „sugrąžinti civilizuosotos visuomenės viziją“ (Skidelsky, 1983; 1992).

Didžiąją Britanijai ir JAV susidorojus su infliacija, *J. M. Keynes'as* akcentavo, kad ekonominės bėdos gali ateiti iš priešingos defliacinės pusės, ypač jeigu defliacijai bus leista per toli nueiti. Ir, kaip pažymėjo *R. F. Harrod'as* (1951), jis visiškai derėjo su savo žymiais amžininkais, tokiais kaip amerikiečių ekonomistas, *laissez-faire* ekonomikos teorijos karštas šalininkas *I. Fisher'is* (1867–1947 m.), švedų ekonomistas *G. K. Cassel'is* (1866–1945 m.; žr. Cassel, 1925; 1928) ir anglų ekonomistas *R. G. Hawtrey'us* (1879–1975 m.), kai tapo advokatu tokios monetarinės sistemos, kuri garantuotų bendrojo kainų lygio stabilumą, kuris jam visada buvo viena iš svarbiausių būtinų sąlygų ekonomi-

nei pažangai. (Galima sakyti, kad *R. G. Hawtrey'us*, kuris Kembridžo tradicijoje buvo tas, kuris „Britanijoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą sukūrė užbaigtą ir grynai monetarinę ciklo teoriją“ (Laidler, 1991b), be išlygų teigė, kad „prekybos ciklas yra grynai monetarinis reiškinys, nes bendroji paklausa pati yra monetarinis reiškinys“ (Hawtrey, 1922).) Tačiau nuo to laiko *J. M. Keynes'as* pradėjo po truputį tolti nuo pripažintos teorijos (apie *J. M. Keynes'o* ankstyvąją ekonomikos teoriją plačiau žr. Johnson, 1972).

Iš tiesų, *J. M. Keynes'o* interesai vis labiau kryo link to, kas vėliau bus pavadinta „ūkio valdymu“. Jo mintis buvo užėmusios dvi ekonomikos nestabilumo formos: pirma, kainų nestabilumas, infliacija, defliacija ir visa, kas buvo su jomis susiję; antra, nedarbas ir kylantys ekonominės veiklos svyravimai. Abi šios formos, aišku, buvo tarpusavyje susijusios, nes kainų kitimai daro poveikį ekonominės veiklos lygiui, tačiau analitinis požiūris į infliacijos problemą labai skyrėsi nuo analizės, kuri buvo būtina norint paaiškinti nedarbą. XX a. trečiajame dešimtmetyje *J. M. Keynes'as* koncentravosi į kainų nestabilumą, o ketvirtajame dešimtmetyje jį jau domino išeišios ir užimtumo nestabilumas, kas gerai atsispindėjo jo knygoje „Bendroji teorija“ (Cairncross, 2008). Ir šis užimtumo problemų pabrėžimas tapo vienu iš *J. M. Keynes'o* didžiausių ir revoliucingiausių įnašų į ekonomikos teoriją (Harris, 1955).

XX a. trečiojo dešimtmečio viduryje trijų straipsnių, kurie pasirodė Londono laikraštyje *Evening Standard*, ir truputį vėliau išleisto pamfletu „Mr. Churchill'io ekonominės pasekmės“ (žr. Keynes, 2010) forma *J. M. Keynes'as* viešai pasmerkė tuometinio Anglijos izdo kanclerio *W. Churchill'io* (1874–1965 m.) klaidingą požiūrį atkurti Didžiojoje Britanijoje aukso standartą su prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusiu valiutos kursu: britų svarą sterlingų branginant nuo 3,66 JAV dolerio iki 4,86 JAV dolerio (tai ir buvo padaryta 1925 m. balandį), kas, *J. M. Keynes'o* nuomone, turėjo sukelti defliaciją ir suintensyvinti nedarbo augimą šalyje (žr. Grigg, 1948). Bet, kaip 1925 m. balandžio 28 d. savo kalboje Bendruomenių Rūmų nariams teigė *W. Churchill'is*, „[j]ei mes būtume nesiėmę šio veiksmo, visa likusi Britų imperijos dalis būtų jo ėmusis be mūsų, ir būtų ateita į aukso standartą, bet ne svaro sterlingų pagrindu, o į dolerio aukso standartą“, o visam tam entuziastingai pritarė Izdo ir Anglijos banko pareigūnai (kartu ir ilgametis (nuo 1920 m. iki 1944 m.) šio banko valdytojas *Montagu Norman'as* (1871–1950 m.)), šiuos pokyčius laikydami esminiais atkuriant Londono kaip tarptautinių finansų centro vaidmenį. Ir vėl *J. M. Keynes'as* pasirodė buvęs teisus, nes, norint pasiekti formalų tikslą, kad

svaras sterlingų būtų vertas 4,86 JAV dolerio (ir svaro sterlingų vertei aukso uncijos atžvilgiu grįžtant prie simbolinio dydžio, kurį dar 1717 m. nustatė *I. Newtonas*, kuris tuo metu buvo šalies pinigų kalyklos vadovas), svaro sterlingų vertę reikėjo padidinti daugiau kaip 40 proc., tam teko riboti pinigų leidybą, mažinant pinigų pasiūlą, kad svaras sterlingų būtų retesnis, palyginti su doleriu, kas rimtai susilpnino Jungtinės Karalystės prekių konkurencingumą (iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios Didžiosios Britanijos vyriausybė ir pramonininkai galėjo sau leisti priklausyti nuo savosios imperijos kaip britiškų prekių gamintojos ir vartotojos; tačiau 1925 m. britų pramonininkai jau smarkiai priklausė nuo prekių eksporto, ir gamintojai tiesiog privalėjo savo prekes įkainoti konkurencingai laisvoje tarptautinėje rinkoje, o *W. Churchill'io* žingsnis eksportą padarė pernelyg brangų (Todd, 2014)), sumažino britų piniginius atlyginimus (kas atvedė į 1926 m. visuotinį darbininkų, kurie atsakė sutikti su jų atlyginimų kritimu, streiką), *de facto* atnešė 30 proc. nuostolius tiems, kurie buvo nusipirkę britų obligacijų, ir sukėlė smarkų nedarbo augimą šalyje bei piniginę defliaciją, kuri tęsėsi kitus septynerius metus (žr. Moggridge, 1972; Benjamin, Kochin, 1979). *J. M. Keynesas* ir po savo pamfletu pasirodymo, kartu dirbdamas 1931 m. ministro pirmininko *R. MacDonald'o* prašymu suformuotame britų finansų eksperto *George'o May'aus* (1871–1946 m.) komitete, pasisakė prieš aukso standartą ir bet kokią fiksuotą svaro sterlingų kursą dolerio atžvilgiu (teigdamas, kad tada britų valdžios institucijos turės visišką laisvę palaikyti stabilią svaro sterlingų perkamąją galią prekių išraiška), kol, dideliame jo pasitenkinime, 1931 m. rugsėjo 21 d. Didžioji Britanija dėl išorinių įvykių galiausiai jį paliko, devaluodama svarą sterlingų dvidešimčia procentų. (*J. M. Keynes'o* nuomone, šis pokytis suteikė didžiules galimybes valiutos valdymo geresnei politikai. Nieko nuostabaus, kad 1933 m. birželį JAV prezidento *F. D. Roosevelt'o* sprendimu aukso standarto laikymosi oficialiai atsisakė ir JAV). Kaip pažymi *G. R. Steele* (2001), 1933 m. ir pats *W. Churchill'is* įvardijo šį sprendimą atkurti Didžiojoje Britanijoje aukso standartą su prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusiu valiutos kursu kaip vieną iš didžiausių savo politinės karjeros klaidų (žr. Ponting, 1994). Kai kurie ekonomistai, pavyzdžiui, žymus amerikiečių ekonomistas, Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *R. A. Mundellas*, šiandien apskritai teigia, kad jeigu pagrindiniai centriniai bankai tarpukariu būtų vykdę kainų stabilizavimo politiką, užuot tvirtai laikęsi aukso standarto, ko gero, nebūtų buvę nei Didžiosios depresijos, nei nacių atėjimo į valdžią Vokietijoje, nei Antrojo pasaulinio karo (žr. Mundell, 2000).

Prie karinių išlaidų finansavimo klausimų *J. M. Keynesas* grįžo ir vėliau, kai 1939 m., atsigavęs nuo prieš dvejus metus patirto širdies smūgio po vainikinių arterijų trombozės (pirmieji būsimos ligos simptomai iš tiesų pasireiškė dar 1931 m., kai jis kartkartėmis pradėjo jausti aštrius skausmus krūtinės ląstoje ir jam darėsi sunku kvėpuoti), privertusio pradžioje nuo 1937 m. gegužės iki rugsėjo pabaigos dėl bakterinio endokardito, širdies vožtuvų infekcijos, kuris tais laikais, iki antibiotikų atsiradimo, buvo neišgydomas, gulėti privačioje ligoninėje, o paskui išvykti ilsėtis ir atsigausti į vieną iš pilių Velse bei gerokai apriboti darbo krūvį (ilsintis bent tris keturias valandas kiekvieną dieną ir vieną dieną per savaitę praleidžiant lovoje, ką stropiai prižiūrėjo jo mylinti, rūpestinga žmona), savo profesinę energiją (be dėstymo Kembridžo universitete, į kurį grįžo 1939 m.) daugiausia nukreipė į ekonomikos teorijos praktinę pusę dirbdamas Londone. Čia jam buvo pasiūlyta užimti Liberalų partijos vietą Didžiosios Britanijos parlamente, skirtą Kembridžo universitetui, tačiau jis atsisakė šios garbės, kad galėtų išlikti nepriklausomas nuo vyriausybės ir užimti asmeninę poziciją nagrinėjamaiais klausimais. Kaip rašo *R. Skidelsky'is* (2000; 2003), vienas iš tokių klausimų, sulaukusių *J. M. Keyneso* dėmesio, buvo perginklavimo ūkiui, kai jis yra „arti visiško užimtumo“, sukeltos problemos. Juk visiško užimtumo ekonomikoje turi būti sukurta erdvė būtinam karinės produkcijos, susijusios su perginklavimu, padidinimui. Tai gali būti padaryta tik sumažinant visuminės paklausos vartojimo komponentę, esant būtinybei išlaikyti eksportą ir investicines išlaidas. 1940 m. vasarį *J. M. Keynesas* Londone išleido trijų svarbių straipsnių apie karo finansus pagrindu parengtą esė knygą „Kaip mokėti už karą“ (Keynes, 1940) (*D. Vineso* žodžiais tariant, „taikomiosios ekonomikos teorijos nuostabų kūrinį“ (Vines, 2003), kurios buvo parduota 35 000 egzempliorių; prie to neabejotinai prisidėjo ir *J. M. Keyneso* uždegantis pasisakymas per radiją 1940 m. kovą; žr. Cord, 2013), kurioje, mąstydamas apie finansinio stabilumo užtikrinimą karo metu, pasisakė už didesnius mokesčius ir ypač už fiskalinius suvaržymus karo metu. Knygoje, kurią *R. Skidelsky'is* (2000) lakoniškai apibūdino kaip „aiškų „Bendrosios teorijos“ pritaikymą infliacinei visiško užimtumo ekonomikai“ ir kurią būtų galima įvardyti kaip vieną iš sėkmingiausių jo „įkalbėjimo esė“ (Cairncross, 2008), buvo išdėstytas drąsus planas („pokarinių kreditų“ schema), kuriuo *J. M. Keynesas* primygtinai siūlė įvesti privalomą (priverstinį) taupymą, t. y. „nukelti santaupas“ (kiekvieno atlyginimą gaunančio asmens uždarbio dalis turėjo būti automatiškai skiriama pirkti vyriausybės obliga-

cijoms, kurios nebūtų išperkamos iki pasibaigs karas) kaip pagrindinį būdą finansuoti karą, leisiantį išvengti infliacijos („infliacinės spragos“), kuri kiltų, jeigu būtų orientuojamasi į valstybės deficitines išlaidas. Privalomas taupymas veiktų slopinančiai vidaus paklausą, padėtų nukreipti papildomą išėigą karinėms reikmėms, būtų teisingesnis už nepakeliamus mokesčius, nes būtų lygiagrečiai numatyta užtikrinti nekintamas, žemas kainas tam tikram būtiniausių prekių sąrašui esant mažesniems žmonių pajamų biudžetams, reikalui esant įvedant valstybines subsidijas, ir turėtų pranašumą, nes padėtų išvengti pokarinio nuosmukio dėl paklausos išaugimo, kai darbuotojams bus leista atsiimti savo santaupas. R. *Skidelsky'io* (2000) žodžiais tariant, ši knyga, kurią rengiant *J. M. Keynes'ui* reikiamą statistinį pagrindimą paruošė jo tyrimų padėjėjas, vokiečių ekonomistas ir statistikas *Erwin'as Rothbarth'as* (1913–1944 m.), *J. M. Keynes'ą* „padarė karo finansų ir pokarinio finansinio planavimo *Winston'u Churchill'iu*“. Kita vertus, kaip pažymi *R. E. Backhouse'as* ir *B. W. Bateman'as*, „[v]isos šios istorijos ironija yra ta, kad britų vyriausybė priėmė *J. M. Keynes'o* siūlymo vieną iš variantų, o tai reiškė, kad „Bendrosios teorijos“ pirmasis panaudojimas pritaikant britų politikai buvo ne sumažinti nedarbą, bet išvengti infliacijos“ (Backhouse, Bateman, 2011a).

J. M. Keynes'ui taip pat teko dirbti šalies Ižde Antrojo pasaulinio karo metais (tiesa, skirtingai nuo Pirmojo pasaulinio karo, be administracinių įsipareigojimų; jis gavo kambarį Ižde ir nuo 1940 m. rugpjūčio mėnesio iki pat 1946 m. dirbo vyriausybės ekonominiu patarėju, Didžiosios Britanijos valstybiniam išdui tuo metu vienas po kito vadovavus trims kancleriams (*Kingsley'ui Wood'ui* (1881–1943 m.), *John'ui Anderson'ui* (1882–1958 m.) ir *Hugh'ui Dalton'ui* (1887–1962 m.)), už tai negaudamas jokio užmokesčio (t. y. būdamas patarėju be portfelio), bet turėdamas prieigą prie oficialių dokumentų ir valstybės tarnautojų bei didžiąją savo laiko dalį praleisdamas Londone šių įsipareigojimų vykdymui – pakankamai pasitaisius sveikatai, tipiškai jo darbo diena trukdavo dešimt–dvylika valandų). Rengiant 1941 m. biudžeto pasiūlymus viena iš *J. M. Keynes'o* idėjų tapo, jo paties žodžiais tariant, „revoliucija viešuosiuose finansuose“ (Keynes, 2013), kai buvo pasukta nuo biudžeto subalansavimo kriterijaus link ūkio subalansavimo politikos ir uždarant tai, kas buvo įvertinta kaip „infliacinė spraga“ (uždavinys konkrečiai apskaičiuoti, kiek reikia sumažinti išlaidas, kad būtų išvengta infliacijos, buvo pavestas, prižiūrint *J. M. Keynes'ui*, dviem tuo metu jauniems, stiprų „Bendrosios teorijos“ poveikį patyrusiems ekonomistams *James'ui E. Meade'ui* ir

Richard'ui Stone'ui, kurie abu vėliau tapo Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatais (žr. Cord, 2013)). (Kad ši *J. M. Keynes'o* pasiūlyta politika, pirmą kartą įgyvendinta „keinsistiniame Iždo kanclerio *Kingsley'aus Wood'o* 1941 m. biudžete“, pasirodė suprantama ir santykinai sėkminga, gerai rodo tas faktas, kad per kitus ketverius metus oficialūs pragyvenimo kaštai išaugo ne daugiau kaip 4 proc., o išsamesnis vartojimo kainų indeksas – 11 proc.) Nuo 1941 m. *J. M. Keynes'as* kaip Didžiosios Britanijos finansų ministro įgaliotas asmuo ne kartą (vien Antrojo pasaulinio karo metu keturis kartus) vyko į JAV su svarbiais vizitais (nors ilgi skrydžiai buvo labai pavojingi jo po minėtos rimtos ligos 1937 m. taip galutinai ir nebepagerėjusiai sveikatai, kas reikalavo iš jo žmonos *Lydijos* nuolatinio rūpinimosi vyru), tarp jų 1944 m. liepos mėnesį vadovauti britų delegacijai JAV Bretton Woods'e, New Hampshire'o valstijoje, „*Mount Washington*“ viešbutyje vykusioje konferencijoje, kurioje, dalyvaujant 45 šalių atstovams, buvo įsteigtos dvi pagrindinės tarptautinės institucijos skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir sustiprinti tarptautinę ekonominę integraciją ir plėtrą, taip pagerinant pasaulinės ekonomikos stabilumą: Tarptautinis valiutos fondas (*Internationally Monetary Fond, IMF*) tarptautinei monetarinei sistemai administruoti ir Tarptautinis rekonstrukcijos ir plėtros bankas (*International Bank of Reconstruction and Development, IBRD*), vėliau (kartu su Tarptautine plėtros asociacija) pavadintas Pasaulio banku (*World Bank*) – karo sugriautoms šalims atkurti. *J. M. Keynes'as* jas vėliau įvardijo „Bretton Woods'o dvynukėmis“, sakydamas, kad jei šios institucijos išliks ištikimos jų įsteigimo principams, „žmonių brolybė taps daugiau negu vien tušti žodžiai“. Patį *J. M. Keynes'ą* kartu su JAV Iždo vyriausioju tarptautiniu ekonomistu *Harry'iu Dexter'iu White'u* (1892–1948 m.), kurį jis pirmą kartą sutiko JAV dar 1943 m. rugsėjį ir su kuriuo ne kartą yra smarkiai susiginčijęs, drąsiai galima įvardyti Bretton Woods'o tarptautinės monetarinės sistemos bendraautoriais. (Tiesa, gerokai vėliau, kalbėdamas apie Bretton Woods'o konferencijos galutinius rezultatus, Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *R. A. Mundell'as* (2000) pažymėjo, kad vargu ar prieštaravimas tarp dviejų tuometinių įvykių galėjo būti labiau ironiškas: tuo metu, kai keinsistinė nacionalinės ekonomikos valdymo politika tapo vis priimtinesnė daugumai ekonomistų, pasaulio ūkis pasirinko naują nekintamų valiutų keitimo kursų sistemą, kuri buvo nesuderinama su šia politika.) Nors, įvertinant gerokai didesnę JAV derybinę galią, galutiniai Bretton Woods'o konferencijos rezultatai (ypač Tarptautinio valiutos fondo įsteigimas) buvo artimesni nuo-

saikesnei JAV Iždo pozicijai („White'o planui“, kurį parengti *H. D. White'ą* dar 1941 m. gruodį įpareigojo tuometinis JAV Iždo sekretorius *Henry'is Morgenthau* (1891–1967 m.)), sukoncentruojant finansines galias Vašingtone, o ne radikalesniam *J. M. Keynes'o* planui, kur buvo išsakytas reikalavimas šalims tarptautinėms kreditorėms prisiimti finansinę atsakomybę už prekybos tarp pasaulio šalių nesubalansavimo šalinimą. *J. M. Keynes'as* buvo pateikęs labiau viską keičiantį pasiūlymą – naudoti tai, ką jis pavadino „bankoru“ („*Bankor*“, kuris apimtų kiekvienos šalies nacionalinio banko balansą Tarptautinėje kliringo sąjungoje ir taptų tarptautinės finansinės sistemos rezerviniu turtu), kaip pasaulinę rezervo valiutą (*H. D. White'o* siūlyme tokia pasaulinė valiuta buvo vadinama „junitu“ („*Unitas*“)). Bankoras būtų susietas su 30 plačiai vartojamų produktų kainų ir prekybos balansas būtų pasiekiamas apmokestinant einamąją sąskaitą. Bet, kaip žinoma, pasaulinė valiuta buvo orientuota į JAV dolerį, iš esmės turint ne Bretton Woods'o „sistemą“, o Bretton Woods'o „tvarką“ bei išlaikant jau egzistavusios sistemos statusą (Mundell, 2000). (*L. Costabile* (2009) nuomone, šis *J. M. Keynes'o* planas neprarado aktualumo iki šiol esant šiuolaikiniam globaliam prekybos tarp pasaulio šalių nesubalansavimui. O apie pačius Bretton Woods'o mūšius tarp *J. M. Keynes'o* ir *H. D. White'o*, kuris daktaro disertaciją pavadinimu „Prancūzijos tarptautinės sąskaitos, 1880–1913“ Harvardo universitete parengė ir 1930 m. apgynė vadovaujamas žymaus amerikiečių ekonomisto, vieno iš šiuolaikinės prekybos teorijos pagrindų kūrėjų *Frank'o W. Taussig'o* (1859–1940 m.), plačiau žr. Steil, 2013.)

O pačią *J. M. Keynes'o* pasiūlytą „Kliringo sąjungos“ schemą, kuriai dar 1942 m. gegužę pritarė Britų vyriausybė kaip pokarinių tarptautinių mokėjimų sistemos planui, numatančiam pasaulinio (viršnacionalinio) centrinio banko (Tarptautinio kliringo banko), atsakingo už bendrą pasaulinės (viršnacionalinės) valiutos vienetą (bankorą – banko auksą; valiutą, kuri papildytų rezervus, prieinamus centriniams bankams), įsteigimą, kurio pirmasis variantas buvo parengtas dar 1941 m. rudenį, ką, kaip pažymi *R. Skidelsky'is* (2000), inspiravo susipažinimas su Britų Informacijos ministerijos jam perduotu įvertinti Vokietijos Reicho vadovo *Adolf'o Hitler'io* (1889–1945 m.) ekonomikos ministro *Walter'io Funk'o* (1890–1960 m.), remiantis ankstesnio Reicho ekonomikos ministro *Hjalmar'o Schacht'o* sugalvota sistema, parengtu „*Funk'o planu*“, kuriame buvo išdėstytas *A. Hitler'io* „Naujosios [ekonominės] tvarkos“ planas, turėjęs užbaigti prieškarinį ekonominį chaosą dėka laisvosios

prekybos ir nekintamų valiutos keitimo kursų Europoje. *J. M. Keynes* buvo paprašyta parengti priešpriešinį pasiūlymą, kuris galėtų tapti propagandinės kampanijos diskredituojant *A. Hitler'io* „Naujosios [ekonominės] tvarkos“ planą pagrindu. Tačiau, rengdamas savo siūlymus, *J. M. Keynes* suprato, kad *W. Funkas* ir *H. Schacht'as* žengė žingsnius teisinga kryptimi ir kad sąjungininkai privalo galvoti apie Kliringo sąjungos koncepcijos parengimą, o tai buvo ir „*Funko plano*“ dalis. 1941 m. pradžioje *J. M. Keynes* pateikti siūlymai buvo plačiai aptarti britų vyriausybėje ir su JAV prezidento *F. D. Roosevelt'o* specialiuoju patarėju *H. Hopkins'u*, kai šis buvo atvykęs į Londoną (plačiau žr. Backhouse, Bateman, 2011a).

Šiame *J. M. Keynes* „Kliringo sąjungos“ plane (kuris, aišku, bėgant laikui kito (jis pradėtas rengti dar 1940 m. ir buvo tobulinamas iki pat Bretton Woods'o sutarties pasirašymo 1944 m.; žr. Harrod, 1951; Thirlwall, 1976; James, 1996; Moggridge, 1995; Skidelsky, 2003) ir tapo jo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) ir su ja susijusios praktinės patirties pritaikymo plačiausiame galimame kontekste kulminacija), reaguojant į tuometinę realybę – tarptautinio likvidumo trūkumą ir mokėjimų balanso koregavimo (priderinimo) mechanizmo blokavimą, vyraujant JAV norui kaupti aukso rezervus (jau XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje JAV Federalinių rezervų sistema buvo sukaupti didelius aukso kiekius; žr. Friedman, Schwartz, 1963), kas likusiam pasauliui primetė defliaciją, jo anksčiau (laikantis su *A. Marshall'u* ir *A. C. Pigou* siejamos Kembridžo grynųjų pinigų balanso tradicijos) pasiūlyta psichologinė finansinių rinkų likvidumo pirmenybės teorija (ją italų ekonomistas *P. Sraffa* įvardijo „*J. M. Keynes*’o sistema“; žr. Kurz, 2012b) – tai yra visuomenės poreikis pertekliniams grynųjų pinigų balansams – leido jam pasisakyti už pigius pinigus, kapitalo kontrolę ir šalies kreditorės koregavimo bei priderinimo pirmumą, taip siekiant įgyvendinti ir visiško užimtumo tikslą, kuris taip pat buvo akcentuotas „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), parodant, kad nėra natūralaus mechanizmo, kuris kreiptų ūkį į visišką užimtumą. (Ši *J. M. Keynes*’o prielaida, ir prabėgus 85 metams nuo knygos „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo, išlieka svetima vyraujančiai ekonomikos teorijai, teigiančiai, kad nėra nesavanoriško nedarbo (nes darbo pasiūla visada ras panaudojimą prie darbo ribinių kaštų) arba, jeigu jis yra, pasireiškiančio kaip tam tikrų rinkos netobulumų rezultatas (Harcourt, Kriesler, 2011).) Galiausiai, ir pats priderinimo procesas, *J. M. Keynes*’o nuomone, turėjo būti *privalomas* skolininkui ir *savanoriškas* kreditoriui, kuris nereaguodamas

į situaciją (nedidindamas infliacijos savo ūkyje arba nedidindamas savo valiutos vertės) paprasčiausiai patirtų nepatogumų. (Esant tradiciniam režimui, tik šalys, kurios susiduria su mokėjimų balanso deficitais, buvo verčiamos imtis veiksmų – apkarpyti išlaidas, kad būtų panaikintas pusiausvyros nebuvimas: šalys, kurios turėjo perteklių, galėjo tiesiog nieko nedaryti, kaupdamos rezervas, kas vedė į defliaciją.) Taigi tokioje situacijoje „skolininkas privalėtų skolintis, o kreditorius nepatirtų [...] prievartos [skolinti]“ (Keynes, 2013). Bet kadangi pagal šį planą visos šalys būtų įtikintos (priverstos) išlaikyti einamųjų sąskaitų balansą, joms nei kiltų būtinybė sumažinti (suspausti) vietinę paklausą žemiau vietinės gamybos, nei jos patirtų smunkantį spaudimą vietinei gamybai. Kaip rašo R. Skidelsky'is (2011), J. M. Keynes'o 1941 m. „Kliringo sąjungos“ planas buvo suprojektuotas norint išlaikyti fiksuotų valiutų mainų kursų sistemos pranašumus (kaip juos matė J. M. Keynes'as), išvengiant priderinimo asimetrinių kaštų ir, dėl tarptautinių pinigų viršnacionalinės prigimties, pašalinant senjoražo kaupimą bet kokioje šalyje. Esminis J. M. Keynes'o plano bruožas buvo tai, kad šalims kreditorėms būtų neleidžiama „laikyti atsargose“ savo perteklių (aktyvųjų saldo) ar nustatyti nepakeliamas palūkanų normas jį skolinant; ir šie pertekliai būtų automatiškai prieinami kaip pigūs kreditorių poreikius viršijantys šaltiniai skolininkams per tarptautinį kliringo banko, kurio depozitoriais būtų sąjungos centriniai bankai, mechanizmą. Be to, šalys taptų skolininkėmis ir kreditorėmis tarptautinio banko kaip visumos atžvilgiu, o ne viena kitos atžvilgiu, dėl to pokyčiai valiutų mainų kursuose neišvirstų į turto tarptautinį perskirstymą. Aišku, tinkamų ir veiksmingų taisyklių, dėl kurių iš anksto turėtų sutarti visos į šią sistemą įsijungiančios šalys, parengimas būtų gana sudėtingas, tačiau, kaip laiške Anglijos banko valdytojui rašė pats J. M. Keynes'as, „[š]ios schemas *esmé* iš tikrųjų yra labai paprasta. Tai yra išplėtimas į tarptautinį lauką *bankininkystės* esminių principų, pagal kuriuos, kai vienas dalyvis nori palikti savo išteklius nenaudojamus, šie ištekliai dėl to nėra išimami iš cirkuliacijos, bet yra padaromi prieinamais kitam dalyviui, kuris yra pasiruošęs juos panaudoti – ir padarant tai galimu pirmajam neprarandant savo likvidžių išteklių ir savo teisės naudoti savo išteklius tuoj pat, kai tik jis nutars tai padaryti“ (žr. Keynes, 2013), kas užtikrintų, kad pats Tarptautinis kliringo bankas niekada nesusidurtų su nemokumo sunkumais. „Bankininkystės principo“, būtinai numatančio lygybę tarp kredito ir debito, turto ir įsipareigojimų, logika numanė, kad likvidumas turėjo turėti kredito pinigų prigimtį, šių pinigų išleidimo teisę turint viršnacionaliniam bankui,

Tarptautiniam kliringo bankui, kurio įsteigimas turėjo būti Tarptautinės kliringo sąjungos, irgi viršnacionalinės agentūros, uždavinys. Taigi tarptautiniai pinigai būtų Tarptautinio kliringo banko, o ne kurios nors individualios šalies išipareigojimas. O „tarptautiniu balansu“ *J. M. Keynesas* apibrėžė situaciją, kur šalys gyvena esant subalansuotoms einamosioms sąskaitoms, o kapitalo srantai yra sumažinti iki minimumo (žr. De Cecco, 1979). Jis laikė tokio tipo tarptautinio balanso, kai šalys gyvena savo turimų išteklių ribose, pasiekimą pasiūlytos Kliringo sąjungos schemos pagrindiniu tikslu norint sukurti tarptautinę monetarinę tvarką naujam taikos laikotarpiui, kuris eis po Antrojo pasaulinio karo. Akivaizdu, kad tai buvo nelengvas uždavinys, nes tą reikėjo atlikti esant kraštutinei tarptautinio balanso pusiausvyros nebuvimo būklei, kai išoriniai biudžetų pertekliai ir deficitai linko destabilizuoti pasaulio ūkį, sukeldami defliaciją (ji labiausiai ir jaudino *J. M. Keynesą*, įvertinant XX a. trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių patirtį) ar infliaciją.

Tačiau *J. M. Keyneso* planą, kuris būtų įtvirtinęs tarptautinę monetarinę sistemą, pakankamai lanksčią, kad galėtų susidoroti su problemomis, kurių, tikėtina, turėjo iškilti po karo, politiniu pagrindu (ekonominiu pagrindu jis niekada nebuvo atmetas ar nuginčytas, tai labai pozityviai įvertino net toks *J. M. Keyneso* nuožmus ir negailestingas kritikas kaip *Dennisas H. Robertsonas* ir lordas *Thomas S. Catto* (1879–1959 m.), kuris vėliau tapo Anglijos banko valdytoju; žr. Tily, 2012) vetavo JAV, kurios buvo susirūpinusios tik bet kurios siūlomos schemos kaštais joms pačioms bei infliacijos, o ne defliacijos pavojais ir nebuvo pasiruošusios leisti savo „sunkiai uždirbtą“ perteklių būti automatiškai prieinamą „išlaidžioms“ šalims skolininkėms. (*J. M. Keyneso* plano idėją apie kreditų davimo iš perteklių turinčių šalių šalims, kurios susiduria su deficitu, viršijant kreditų kvotą automatizmą vėliau atmetė ir 1950 m. įsteigtos Europos mokėjimų sąjungos (angl. *The European Payment Union*) architektai, įskaitant ir Bretton Woods'o sistemos kritiką, belgų kilmės amerikiečių ekonomistą *Robertą Triffiną* (1911–1993 m.), kuris į *J. M. Keyneso* Kliringo sąjungą žiūrėjo kaip į „idealią“, bet laikė ją „vis dėlto pirmalaidė ir utopiška“ (Rojas, 2016). Kita vertus, čia visai tiks pasakyti, kad fundamentalūs principai, buvę pamatu *J. M. Keyneso* likvidumo teorijai ir jo pasiūlytam „*J. M. Keyneso* planui“ tarptautinių mokėjimų sistemos sukūrimui, rodytų, kad laisvoji prekyba, lankstūs realūs valiutų keitimo kursai ir laisvas tarptautinių kapitalo fondų mobilumas gali būti nesuderinami su ekonominiu tikslu pasiekti globalų visišką užimtumą ir spartų ekonomikos augimą (Davidson, 2015).)

Tiesa, „White’o plane“ irgi buvo numatyta pasaulinė valiuta „junitas“ ir buvo pasisakoma už Tarptautinio stabilizacijos fondo įkūrimą, bet šiam buvo skiriamas gerokai labiau ribotas vaidmuo, negu *J. M. Keynes’o* siūlomai „Kliringo sąjungai“, kuri realiam pasauliui pasirodė per daug utopiškas planas kartu ir dėl to, kad jis negalėjo kurti kreditų ir visa prisiderinimo prie mokėjimų balanso nebuvimo našta krito ant skolininkų, ko *J. M. Keynes’as* norėjo išvengti. Be to, *J. M. Keynes’as* akcentavo valiutų keitimo kursų prisiderinimo (koregavimosi) teisę, o *H. D. White’as* – keitimo kursų stabilumą. Be to, kalbant apie valiutas, reikia pasakyti, kad faktiškai įgyvendinant Bretton Woods’o sistemą prieš *J. M. Keynes’o* ir *H. D. White’o* planus galiausiai „laimėjo“ 1943 m. pavasarį amerikiečių ekonomisto *John’o Henry’io Williams’o* (1887–1980 m.) pasiūlytas *Williams’o* planas, kuris, remdamasis *J. H. Williams’o* (1937; 1949) „pagrindinės valiutos požiūriu“, pasisakė už „pagrindinę valiutą“ („*key currency*“), kurią emituotų pagrindinė šalis. Natūralu, kad po Antrojo pasaulinio karo ja tapo JAV (plačiau žr. James, 1996; Costabile, 2009).

Užsiminus apie Bretton Woods’o konferenciją, reikia paliesti dar vieną intriguojančią istoriją, kuri siejasi su *J. M. Keynes’o* kolega, kitu didžiu ekonomistu *F. A. von Hayek’u* ir pastarojo 1944 m. pasirodžiusiu veikalu „Kelias į vergovę“ (von Hayek, 1944; 1997), ir stabtelėti prie *J. M. Keynes’o* požiūrio į šią tiek daug triukšmo sukėlusią knygą. Viena vertus, *J. M. Keynes’as* tiesiog atmetė *F. A. von Hayek’o* teoriją, kurioje jis teigė, kad etatizmas ir centrinis planavimas yra tiesus kelias į totalitarizmą (Ebeling, 1999; Baader, 2012). Kita vertus, *J. M. Keynes’as*, perskaitęs knygą „Kelias į vergovę“ (von Hayek, 1944), kurią buvo pasiėmęs į laivą, gabenusį jį vadovauti britų delegacijai JAV Bretton Woods’e, New Hampshire’o valstijoje, 1944 m. liepos mėnesį vykusioje konferencijoje, 1944 m. savo dabar dažnai cituojamame laiške *F. A. von Hayek’ui* (be to, pateiktame vėlesnio knygos leidimo viršelyje) daugelio nuostabai pareiškė: „Mano nuomone, tai yra puiki knyga. [...] Jūs nesitikite, kad aš sutiksiu su visomis jos ekonominėmis nuostatomis. Tačiau moraliai ir filosofiskai aš sutinku su visa knyga: ir ne tik sutinku su ja, bet giliai sutinku“ (žr. Powell, 2000; Backhouse, Bateman, 2011a). Bet *F. A. von Hayek’as* manė, kad *J. M. Keynes’as* sutiko su knygoje išdėstytais idėjomis tik todėl, jog „[*J. M. Keynes’as*] tikėjo, kad jis buvo iš esmės vis dar klasikinis anglių liberalas ir pats gerai nesuprato, kaip toli nuo to yra nutolęs. [*J. M. Keynes’o*] pagrindinės idėjos vis dar buvo apie individualią laisvę. Jis nemastė pakankamai sistematiškai, kad išvelgtų konfliktus“ ir suprastų, jog „Konkurencinėje visuomenėje nėra nieko, kas ga-

lėtų vykdyti bent dalelę tų galių, kurias įgis socialistinio planavimo valdyba“ (von Hayek, 1944; 1997). Koks *F. A. von Hayek*’s buvo teisingas, gerai parodo tolesnis *J. M. Keynes*’s, kuris netikėjo *F. A. von Hayek*’o filosofijos praktiniu panaudojimu (žr. Steele, 1993), laiško tekstas (apie kurį užsimenama gerokai rečiau): „Aš turiu pasakyti, kad tai, ko mes norime, yra ne planavimo atsisakymas, ar net ne mažiau planavimo, iš tikrųjų, aš turiu pasakyti, kad tai, ko mes beveik tikrai norime, yra daugiau planavimo. Bet planavimas turi vykti bendruomenėje, kurioje kuo daugiau žmonių, tiek lyderių, tiek sekėjų, visiškai pritartų jūsų paties moralinei pozicijai. Nuosaikus planavimas bus apdairus, jeigu tie, kurie jį įgyvendina, yra teisingai orientuoti savo pačių protuose ir širdyse į moralinę svarstomą problemą. Tai faktiškai jau galioja kai kuriems iš jų. Bet nelaimė yra ta, kad taip pat egzistuoja nemaža dalis tų, kurie, galima sakyti, nori planavimo ne tam, kad mėgautųsi jo vaisiais, bet todėl, kad moraliai jie laikosi idėjų, kurios tiksliai yra priešingos jūsų, ir nori tarnauti ne Dievui, o velniui. [...] Dėl to, ko mums reikia, yra ne pokyčiai mūsų ekonominėse programose, kas praktikoje tik vestų į sugriautas iliuzijas dėl jūsų filosofijos rezultatų, bet galbūt net priešingai, būtent, jų didinimas. [...] Ne, ko mums reikia, yra teisingo moralaus mąstymo grąžinimas – grįžimas prie deramų moralinių vertybių mūsų socialinėje filosofijoje. [...] Pavojingi veiksmai gali būti apdairiai padaryti bendruomenėje, kuri mąsto ir jaučia teisingai, kas taptų tiesiu keliu į pragarą, jeigu jie buvo įvykdyti tų, kurie mąsto ir jaučia neteisingai“ (žr. Hoover, 2003; Friedman, 1986; 1997 [1989]). Be to, jeigu *F. A. von Hayek*’s iš tiesų nebuvo priešiškas visoms be išimties vyriausybės intervencijos formoms, *J. M. Keynes*’s norėjo žinoti, kaip jis tiksliai atskirs *geras* vyriausybės intervencijas nuo *blogų*. Todėl kitame laiške *F. A. von Hayek*’ui jis rašė: „Jūs knygoje ne vienoje vietoje nurodėte, kad yra klausimas, kur nubrėžti liniją, Jūs sutikote, kad linija kažkur turi būti nubrėžta, ir kad logiška kraštutinybė nėra galima. Bet Jūs visiškai nesuteikėte mums pamokymo, kur ši linija turėtų būti nubrėžta“ (Caldwell, 2004). Todėl saviems kritikams, tiek socialistams, tiek liberalams, *F. A. von Hayek*’s galutinį atsakymą į visus klausimus vėliau pateikė knygoje „Laisvės konstitucija“ (von Hayek, 1960). Grįžkime prie *J. M. Keynes*’o. Jis tuo metu priešinosi ir JAV valstybės sekretoriaus *Cordello Hull*’o (1871–1955 m.) pastangoms pasiekti tarptautinį sutarimą grįžti prie gerokai didesnės laisvės tarptautinėje prekyboje, jausdamas, kad tai bus bergždžias dalykas ir ypač nepriimtina pasaulinės lyderės ekonomikoje vaidmenį praradusiai Didžiąjai Britanijai, kol tarptautinio likvidumo problemos nebus

išspręstos tokių agentūrų kaip Tarptautinis valiutos fondas. (Apie tolesnę pačios tarptautinės monetarinės sistemos reformą ir evoliuciją plačiau žr. Dam, 1982.) Kita vertus, paskutiniame savo darbe *J. M. Keynes'as* išsakė optimizmą apie galimybę grįžti prie didesnės prekybos laisvės (žr. Keynes, 1946). Kaip pažymėjo *R. F. Harrod'as* (1951), *M. Keynes'as* niekada nemanė, kad jo doktrinos apie visuminę paklausą ir visišką užimtumą nesiderino su klasikine doktrina, kad, esant teisingai struktūrai, individuali verslininkystė ir tarptautinis darbo pasidalijimas garantuos geriausią produktyvių išteklių paskirstymą. Tačiau visa tai priklauso nuo tarptautinio likvidumo pakankamos pasiūlos, tai yra nuo didesnės pasiūlos, negu buvo iki karo. Tikrovėje ši pasiūla tapo mažesnė.

Skrydžiai į JAV 1943–1945 m. aptarti einamųjų karo finansavimo ir pokarinio atkūrimo problemų, tuometinės *Clement'o Attlee'aus* (1883–1967 m.) leiboristų vyriausybės vardu vestos sunkios, įtemptos derybos 1945 m. rudenį Vašingtone dėl daugiamilijardinės JAV paskolos katastrofiškoje ekonominėje ir finansinėje situacijoje tuo metu atsidūrusiai Didžiąjai Britanijai, kuriose kartu dalyvavo ir tuometinis Didžiosios Britanijos ambasadorius JAV, Etono laikų bendramokslis *Edward'as Wood'as* (1881–1959 m., vėliau lordas *Hali-fax'as*), (*J. M. Keynes'as* vylėsi gauti iš JAV 6 milijardų dolerių „dovaną“ kaip britų herojiškų karo pastangų pripažinimą, tačiau jam pavyko susiderėti tik dėl 3,75 milijardo dolerių paskolos su 2 proc. palūkanomis; iš tiesų, problemos, su kuriomis buvo susiduriama, buvo labai painios, ir pats *J. M. Keynes'as* pajautė, kad jis vidujai nesutinka ne tik su kitoje stalo pusėje sėdinčiais amerikiečiais, kurie norėjo pasinaudoti gera proga išstumti Londoną iš pasaulio finansinio centro pozicijų (šis procesas prasidėjo kartu su Pirmuoju pasauliniu karu) ir padaryti dolerį svarbiausia pasaulio valiuta, bet ir su direktyvomis, kurias jis nuolat gaudavo iš britų valdžios atstovų Londone (jį net „lydėjo jausmas, kad šie labiau derasi su *J. M. Keynes'u*, negu su amerikiečiais“ (Moggridge, 1995)), kas gerai atsiskleidė vienoje iš jo pačių įsimintiniausių kalbų, 1945 m. gruodį pasakytų Lordų Rūmuose, įtikinėjant Parlamentą priimti Bretton Woods'o susitarimą), vietoj „tikėtosi kažko panašaus į atostogas“, aštrus ginčas su Jungtinių Valstijų Iždo sekretoriumi *Fred'u Vinson'u* (1890–1953 m.) Tarptautinio valiutos fondo ir Tarptautinio rekonstrukcijos ir plėtros banko pirmajame posėdyje 1946 m. kovo pradžioje Savannahė, Džordžijos valstijoje, kurio metu priimti kai kurie sprendimai (tarp jų – vienašališkas amerikiečių sprendimas abi įstaigas įkurdinti Vašingtone, užuot, kaip norėjo britai, pasirinkus Niujorką, ir vykdomųjų direktorių paskyrimas su atlyginimais, kurie

niekaip neatitiko jų darbo krūvio) daužė jo viltis apie šių institucijų, dėl kurių įsteigimo jis tiek daug dirbo, ateitį, kėlė didžiulę emociinę įtampą ir, galiausiai, galutinai išvargino visą gyvenimą vardan visuomenės, draugų ir šeimos intensyviai dirbusio ir netausojusio savęs *J. M. Keynes'o* ligotą širdį: 1946 m. balandžio mėnesio 21 d. (pirmąją Velykų dieną) jis mirė nuo pakartotinio širdies smūgio (galbūt nuo eilės jų) savo vasarnamyje Tiltone, Sussex'e, kur ilsėjosi ir rengėsi savo paskaitų dėstymo Kembridžo universitete atnaujinimui. Kitą dieną *The New York Times* nekrologe jį pavadino „didžiu anglu [...] genijumi, kuris kaip politekonomas turėjo pasaulinį poveikį tiek specialistų, tiek plačiosios visuomenės mąstymui“, ir toliau rašė: „Norint rasti ekonomistą, padariusį sulyginamą poveikį, reiktų grįžti atgal iki *Adam'o Smith'o*“ (*The New York Times*, 1946). Nacionalinio gedulo dieną buvo atlaikytos Atminimo mišios Vestminsterio abatijoje, Anglijos žymiausioje šventovėje, kurioje nuo 1066 m. karūnuojami visi šalies karaliai ir palaidota aštuoniolika britų monarchų. Jose kartu su senyvais *J. M. Keynes'o* tėvais *J. N. Keynes'u* ir *F. A. Keynes* bei žmona *L. Keynes* dalyvavo aukščiausi Jungtinės Karalystės pareigūnai ir įžymūs žmonės iš daugelio šalių. *J. M. Keynes'o* mirtis buvo didelis praradimas ne tik Anglijai, bet ir visam pasauliui. *R. F. Harrod'as* (1951) rašė: „Jeigu jis būtų tęsęs savo darbą, tai būtų buvę išimtai jo šalies ir visos žmonijos gerovei.“ (Minint *J. M. Keynes'o* 100 metų gimimo jubiliejų, *M. Friedman'as* kalbėjo irgi panašiai: „Aš visada laikiau tragedija Britanijai ir pasauliui tai, kad *J. M. Keynes'o* gyvenimas buvo toks trumpas. Jis buvo vienintelis asmuo pokarinėje Britanijoje, kuris turėjo prestižą, intelektinę jėgą ir įtikinimo galią, kad neleistų savo mokiniams plėtoti jo idėjas iki kraštutinumų, kurių jis būtų išvengęs, ir taikyti jas sąlygomis, kurios labai skyrėsi nuo tų, kokioms jos buvo sukonstruotos paaiškinti“ (Friedman, 1983).). *J. M. Keynes'o* kolega *Lionel'is C. Robbins'as*, vadovavęs Ekonomikos skyriui *W. Churchill'io* karo meto kabinete, rašė jo našlei *Lydia'ai Keynes*, kad „*Maynard'as* paaukojo savo gyvybę už savo šalį lygiai taip pat, lyg jis būtų žuvęs mūšio lauke“ (žr. Chandavarkar, 2001; Menand, 2002). (Neatsitiktinai ir *R. Skidelsky'io* (2000) parengto *J. M. Keynes'o* biografijos paskutinio tomo britiškojo leidinio paantraštė yra „Kova už Britaniją“, o ne „Kova už laisvę“, kaip yra amerikietiška jame leidime.) *J. M. Keynes'o* kūnas buvo kremuotas, o pelenai išbarstyti kalvose netoli jo ūkio Tiltone, Sussex'e.

Kaip pažymi *H. Landreth'as* ir *D. C. Colander'is* (2002), galima rasti įdomių paralelių tarp *J. M. Keynes'o* ir kito britų ekonomisto, laikomo pagrindiniu

liberalaus reformizmo ideologu ir klasikinės politinės ekonomijos mokyklos užbaigėju bei vienu įtakingiausių savo laikmečio filosofų, *John'o Stuart'o Mill'io* (1806–1873 m.), kurį *J. M. Keynes'as* labai priminė savo intelektualinėmis galiomis, gyvenimo kelio. Abu turėjo tėvus, kurie buvo talentingų ekonomistų amžininkai ir draugai: vienas iš Londono universiteto įsteigėjų *James'as Mill'is* (1773–1836 m.) buvo *D. Ricardo* draugas (*J. Mill'io* svarbiausias veikalas „Politinės ekonomijos elementai“ (Mill, 1821) irgi buvo išleistas nuoseklia logiška forma skleisti pagrindines *D. Ricardo* idėjas), o *J. N. Keynes'as* buvo *A. Marshall'o* draugas. Abu jaunuoliai gavo puikų išsilavinimą, tipiškai suteikiamą intelektualų vaikams, išsilavinimą, kuris parengė jų iš prigimties nuostabius protus įsiskverbti į naujas sritis ir įtikinti kitus dėl savo kūrinių galios. Abu, savo laimėjimais greitai pralenkę savo tėvus, atmetė jų ekonominių teorijų politines išvadas ir ėjo naujomis kryptimis, vadovaudamiesi savąja socialine filosofija. Bet čia panašumai tarp *J. M. Keynes'o* ir *J. S. Mill'io* baigiasi. *J. S. Mill'is* savo 1848 m. išėjusiame pagrindiniame veikale „Politinės ekonomijos pagrindai“ (Mill, 1965 [1848]), kuris tapo visuotinai pripažintu politinės ekonomijos vadovu beveik iki XIX a. pabaigos, kai *A. Marshall'o* traktatas angliškai kalbančiose šalyse ėmė stumti *J. S. Mill'io* knygą, vis dėlto nesugebėjo visiškai nutraukti ryšių su savo tėvo ir *D. Ricardo* teorine struktūra; galiausiai, jis sudarė kompromisą tarp klasikinės ir neoklasikinės teorijų. O *J. M. Keynes'o* ryšių su praeitimi – tai yra su *laissez-faire* tradicija, besitęsiančia nuo *A. Smith'o*, per *D. Ricardo* ir *J. S. Mill'į* iki *A. Marshall'o* – nutraukimas buvo labiau pilnutinis. (Be to, kaip teigė *J. E. Meade'as* (1990), *J. M. Keynes'as* atmetė *laissez-faire politiką* gerokai anksčiau, negu jis išplėtojo laisvos rinkos save pakoreguojančių tendencijų ortodoksiškos ekonomikos teorijos kritiką, kuri būtų tiesiog neįsivaizduojama *A. Marshall'o* veikaluose.) Nors jis buvo susipažinęs su fundamentalia *A. Marshall'o* dalinės pusiausvyros analize (kuri neretai laikoma svarbiausiu *A. Marshall'o* indėliu į ekonomikos teoriją, nors iš tiesų jis domėjosi ir bendrosios pusiausvyros analize, kas gerai atsispindėjo „Principų...“ (Marshall, 1890) 20-oje pastaboje, kurioje apibendrinta bendrosios pusiausvyros plačios sampratos esmė (Colander, 1995a)), jis sukūrė naują teorinę struktūrą, skirtą imtis visuminės ekonomikos (ūkio), turėjusią reikšmingą poveikį tiek ekonomikos teorijai (nedarbas buvo aiškinamas kaip koordinavimo viso ūkio mastu nesėkmė), tiek politikai (Batyra, De Vroey, 2012). (Kita vertus, galima kelti prielaidą, kad *J. M. Keynes'as* turėjo galvoje būtent *J. S. Mill'io* knygą „Politinės ekonomijos pagrindai“ (Mill,

1965 [1848]), kai savo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) paskutiniame skyriuje rašė apie socialinę filosofiją, link kurios jo teorija gali nuvesti. Plėtodamas savo viziją kaip turėtų būti organizuota visuomenė, *J. M. Keynes*’as jau išėjo iš ekonomisto rėmų, nerdamas į filosofijos sritį (Backhouse, Bateman, 2011a; Backhouse, 2015).) (Kaip pažymėjo *E. S. Phelps*’as (2006a), *J. M. Keynes*’ui buvo faktiškai neįmanoma žvelgti į visuomenę, kurioje jis gyveno, kaip į apibrėžtą sistemą, linkusią tik į atsitiktinius svyravimus apie iš anksto nulemtos krypties trajektoriją. Todėl nieko nuostabaus, kad jis jautė simpatiją prancūzų filosofo, smarkiai paveikuso XX a. pradžios Europos filosofijos vystymąsi, Nobelio literatūros premijos laureato *Henri’io Bergson*’o (1859–1941 m.; 1911) laisvos valios ir neapibrėžtumo filosofijai). Kita vertus, kaip rašė *Tomás Baldwin*’as (2006), nors *J. M. Keynes*’as į savo etikos ir politinės filosofijos centrą iškėlė britų liberalių politinių filosofų tradiciją, jis per visą savo ilgą ir vaisingą karjerą niekada rimtai neužsiėmė *J. S. Mill*’io veikalų studijavimu, kam, matyt, didelę įtaką turėjo *G. E. Moore*’o argumentas, kad *J. S. Mill*’is klaidingai tapatino naudingumą su gėrybe, neleidęs *J. M. Keynes*’ui rimtai imtis *J. S. Mill*’io veikalų.)

Be to, kaip pažymi *H. Landreth*’as ir *D. C. Colander*’is (2002), nors pati svarbiausia *J. M. Keynes*’o kaip ekonomisto savybė buvo jo orientavimas į politiką (*K. D. Hoover*’is (2006) net vaizdingai pasakė, kad *J. M. Keynes*’as pirmiausia buvo daktaras, kuriantis „diagnostikos mokslą“), jo pats svarbiausias veikalas, „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), nepaisant jo politinių poteksčių, iš esmės yra grynai abstrakti teorinė knyga, tik su atsitiktinėmis nuorodomis į taikomąją ekonomikos teoriją, statistinius dydžius ar ekonominę politiką (ką sako ir pats knygos pavadinimas), kurios pagrindiniais skaitytėjais turėjo tapti profesionalūs ekonomistai. *J. M. Keynes*’as rašė: „Ši knyga yra daugiausia skirta mano kolegoms ekonomistams. Aš viliuosi, kad ji bus suprantama ir kitiems. Bet jos pagrindinis tikslas yra nagrinėti sunkius teorijos klausimus, ir tik antroje vietoje yra šios teorijos taikymas praktikoje“ (Keynes, 1964 [1936]). (Ir, ko gero, didelė bei tragiška šios knygos yda buvo tai, kad *J. M. Keynes*’as, atrodo, laikė šią praktinę politiką kaip duotą, ir pirmą esminį jo politinį pareiškimą aptinkame tik 12 skyriaus „Ilgalaikių lūkesčių būklė“ paskutiniame puslapyje, puslapis *prieš* jam pradedant teorinę diskusiją apie palūkanų normos teoriją; žr. Tily, 2006.) Kita vertus, pats *J. M. Keynes*’as visiškai suprato, kad jo teorija turės skirtingą pritaikymą skirtingais laikais. Kaip 1939 m. jis sakė ekonomistui *Gardiner’iui Means*’ui (1896–1988 m.),

„Aš dar kartą pabrėžiu skirtumą tarp mano Bendrosios teorijos, laikytinos daugiau ar mažiau visa apimančia teorija, ir jos pritaikymų, kurie gali būti padaryti skirtingais atvejais remiantis skirtingais realistiškų prielaidų rinkiniais“ (žr. Rosenof, 1997). Tai, kaip tikėjo R. Skidelsky'is (2000), ir buvo keinstinės sistemos realus grožis: ji galėjo būti nesunkiai panaudota norint palaikyti daugybę veiksmų, kurių dėl įvairių priežasčių norėjo imtis vyriausybė. (J. M. Keynesas manė, kad „vyriausybinės žinios“ bus geresnės už tas, kurios sutinkamos prekyvietėse. Jo biografo Robert'o Skidelsky'io žodžiais tariant, kraštutinėje formoje ši, tiesiogiai tegul taip ir neišsakyta, žinia buvo: „Valstybė yra išmintinga, o rinka kvaila“ (žr. Yergin, Stanislaw, 1998).) Kita vertus, šis teoretikas ir politikos guru taip pat buvo puikus institucijų architektas, kas išryškėjo jam kuriant Valstybinį banką Indijai 1913 m., Tarptautinę kliringo sąjungą (1941 m.) ar Didžiosios Britanijos menų tarybą bei Kembridžo menų teatrą (Chandavarkar, 2001).

Todėl grįžkime prie J. M. Keynes'o ekonominio teorinio indėlio. Čia, kaip pažymėjo R. F. Harrod'as (1951), svarbu įvertinti vieną aspektą. Kai J. M. Keynes'as buvo studentas, Anglijos ekonomikos teorijai, ypač Kembridžo universitete, didžiausią įtaką turėjo A. Marshall'as. Jis siekė sutaikyti ir sujungti į galutinę sistemą viską, kas buvo vertingo anglų klasikinėje mokykloje nuo A. Smith'o iki J. S. Mill'io. Be to, A. Marshall'as buvo vienas iš pradininkų XIX a. gale vykusios klasikinės sistemos plėtotės laikantis ribinio naudingumo teorijos, taip pat siejamos su tokiais vardais kaip maržinalizmo revoliucijos pradininkai austrų ekonomikos mokyklos įkūrėjas, Vienos universiteto profesorius Carl'as Menger'is (1840–1921 m., „Mokymo apie šalies ūkį pagrindai“ (Menger, 1950 [1871])), matematinės mokyklos atstovas, anglų ekonomistas, Manchesterio universiteto profesorius William'as Stanley Jevons'as (1835–1882 m., „Politinės ekonomijos teorija“ (Jevons, 1957 [1871])) ir Lozanos mokyklos įkūrėjas, prancūzų ekonomistas Leon'as Mari Espri Walras'as (1834–1910 m., „Grynosios ekonomikos teorijos elementai“ (Walras, 2014 [1874])) (Howey, 1989 [1960]; Kauder, 1989 [1965]; Black et al., 1973; Fisher, 1986). (Patį terminą „maržinalizmas“ įvedė žymus anglų ekonomistas J. A. Hobson'as (1858–1940 m.) savo veikale „Darbas ir turtas“ (Hobson, 1921 [1914]), o terminą „ribinis“ (*marginal*) pirmasis pavartojo italų ekonomisto P. Sraffa'o s įvardytas „ribinės teorijos puristu“ įvairiškai talentingas britas P. H. Wicksteed'as (1844–1927 m.) savo „Ekonomikos mokslo abėcėlėje“ (Wicksteed, 1955 [1888]) bei austrų ekonomikos mokyklos vienas iš pradininkų F. von Wieser'is vartojo

savo monografijoje „Ūkinės vertės atsiradimas ir pagrindiniai dėsniai“ (von Wieser, 1884.) (Apie austrų ekonomistų indėlį į neoklasikinę mikroekonomikos teoriją plačiau žr. Endres, 1997.) Šios naujovės apėmė gerokai platesnį ribinės analizės naudojimą ir akcentavo kainų formavimosi per visą ekonomiką (ūkį) procesų tarpusavio priklausomybę. A. Marshallas, susiedamas senesnę britų tradiciją su šiais naujesniais elementais, pateikė bendrąją vertės teoriją, kuri, kaip jis tikėjo, galbūt išliks pastovi. Todėl jis naujosios ekonomistų kartos uždaviniu laikė ne ekonomikos teorijos fundamentalų pertvarkymą, bet bendrųjų principų, kuriuos jis nustatė, pritaikymą įvairiose specializuotose tyrimų srityse, teigdamas, kad ekonomistai privalo būti techniškai kvalifikuoti politinių patarimų teikėjai, nešališki, bet angažuoti. (Šis tikslas gerai atspindi ir to meto egzaminų klausimuose. Iš studentų buvo tikimasi, kad jie sugebės sujungti ekonominius principus su stipriu einamųjų reikalų suvokimu.)

J. M. Keynesas visiškai pritarė šiai A. Marshallo suformuluotai programai ir nutarė dirbti pinigų srityje. Savo pirmojoje knygoje „Indijos valiuta ir finansai“ (Keynes, 1913a), kurią pasveikino pats A. Marshallas kaip „nuostabių gabumų žmogaus konstruktyvų darbą“ (žr. Chandavarkar, 1983; 1989; Dimand, 1991), analizėje dėmesį sutelkęs į ilgalaikių kapitalo srautų tarp kolonijinės šalies Britanijos ir jos kolonijos Indijos vaidmenį, jis pateikė išvalgią analizę to, kaip iš tikrųjų veikė Indijos valiutos sistema, Indijai 1893 m. pristabdžius savąjį sidabro standartą (1870–1893 m. Indija buvo metalinio sidabro šalis, kurioje šalia nikelinių ir bronzinių monetų bei vyriausybės banknotų laisvai cirkuliavo ir sidabrinės monetos) ir vietoj aukso standarto pagal vadinamąjį Anglijos modelį priėmus inovatyvią valiutų mainų politiką, į kurią J. M. Keynesas žvelgė kaip į *mainų ar valiutos vadybos sistemų* pirmąjį pasireiškimą (žr. Tily, 2012). (Indijoje įsigaliojo aukso ir valiutos mainų standartas (J. M. Keyneso (1913a) pavadintas „Lindsayaus schema“, turint omenyje Bengalijos banko sekretoriaus pavaduotoją ir iždininką *Alexanderį Martiną Lindsayų* (1844–1906 m.), aktyviai pasisakiusį už tokio standarto įvedimą Indijoje), Indijos rupijos aukso atsargas laikant kaip sterlingų balansą Londone, o ne aukso kaip tokio forma.)

J. M. Keynesas knygoje taip pat paaiškino aukso standarto (ar sterlingo valiutos standarto) prigimtį, parodydamas, kad aukso standartas buvo monetarinės evoliucijos centre. XIX amžiuje visos pagrindinės pasaulio šalys tvirtai laikėsi fiksuotos valiutų keitimo normos sistemos, žinomos kaip *aukso standartas*. Jų vidaus valiutos buvo laisvai keičiamos į tam tikrą aukso kiekį; jos

palaikė pastovias proporcijas tarp pinigų apyvartoje kiekio ir centrinių bankų aukso rezervų. Uncija aukso buvo verta 3,83 svaro sterlingų ir 18,60 dolerio, o tai lėmė, kad svaro sterlingų ir dolerio keitimo norma tada buvo 4,86. Aukso standarto žavumas buvo tas, kad jis suteikė ne tik valiutų keitimo kursų stabilumą, kas skatino tarptautinę prekybą, bet žadėjo ir ilgalaikį kainų stabilumą. O Indijos standartas, „idealos valiutos ateityje modelis“, *J. M. Keynes'o* nuomone, turėjo leisti didesnę pinigų „elastingumą“ (kodinis žodis monetarinei infliacijai) reaguojant į paklausą, nes tuometinė „[...] Indijos valiuta yra absoliučiai neelastinga šalies viduje (t. y., išskyrus fondų importą iš užsienio šalių). Čia nėra metodo, kuriuo valiutos apimtis galėtų būti laikinai išplėsta naudojant kurį nors kredito įrankį šalies viduje, kad būtų patenkintas reguliariai pasikartojantis sezoniškas prekybos poreikis“ (Keynes, 1913a). Todėl jis sveikino ir JAV vyriausybės Aukso ir valiutos mainų standarto komisijos, kurią Meksikos ir Čilės prašymu 1903 m. sudarė JAV prezidentas *Theodore'as Rooseveltas* (1858–1919 m.), siūlytą aukso ir valiutos mainų standartą Kinijai ir kitoms Trečiojo pasaulio sidabro šalims, kartu Filipinams, Meksikai ir Panamai; žr. Rothbard, 1992; Gomez Betancourt, 2008. (Kalbant apie patį aukso ir valiutos mainų standartą, reikia paminėti ir prie jo koncepcijos sukūrimo bei įgyvendinimo įvairiose Lotynų Amerikos šalyse labai daug prisidėjusį amerikiečių ekonomistą *Edwiną Walterį Kemmererį* (1875–1945 m.); plačiau žr. Gomez Betancourt, 2008.)

Būdamas tais pačiais metais sudarytos Karališkosios komisijos Indijos valiutos ir finansų problemoms tirti (minėtosios *A. N. Chamberlain'o* (1869–1940 m.) komisijos Indijos valiutai) nariu, *J. M. Keynes'as* priede komisijos pranešimui įrodinėjo, kad tokia šalis kaip Indija privalo turėti savo centrinę banką, todėl tris pirmininkaujančius bankus (1809 m. įsteigtą Bengalijos banką, 1840 m. įsteigtą Bombėjaus banką ir 1843 m. įsteigtą Madraso banką) reikėtų sujungti į federalinę sistemą su federaline valdyba, vykdančia savo profesionalius sprendimus, kas 1921 m. ir buvo padaryta, kai naujai suformuotas konglomeratas tapo Indijos imperijos banku ir vykdė tiek centrinio banko (tiesa, ne visas), tiek komercinio banko funkcijas. (Apie centrinio banko būtinybę Indijai *J. M. Keynes'as* rašė ir knygoje „Indijos valiuta ir finansai“: „Pirminis galimumo sprendimas yra įsteigti Indijai centrinę banką, kuris turėtų būti vyriausybiniis bankas ir kuris turėtų laikyti bankinius ir valiutos rezervus tuo pat metu“ (Keynes, 1913a), kas krizių laikais leistų jam vykdyti „paskutinio skolintojo“ funkciją.)

1923 m. lapkritį *J. M. Keynes*’as paskelbė specialistams skirtą knygą „Traktatas apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923) – paskutinę svarbią publikaciją laikantis klasikinės monetarinės kiekybinės teorijos paradigmos, teigusią, kad kainų nestabilumas ir verslo ciklai turi piniginę kilmę, nurodžiusią, kad „kainų lygis nėra paslaptingas, bet yra valdomas kelių aiškių, analizuotinių įtakų“, o tai reikštų, kad jos, bent jau tam tikru mastu, yra nuspėjamos, ir, remiantis *Gustavo K. Cassel’io* (1916) perkamosios galios pariteto teorija, pasisakiusią už stabilų kainų sistemą, kurią laikė esmine kapitalizmo veikimui, nebegrįžtant prie aukso standarto, knygoje tvirtai pareiškiant, kad, „[k]adangi laikau kainų stabilumą, kreditą ir užimtumą pirmajai svarbos ir kadangi neįėjau pasitikėjimo tuo, kad senoviškas aukso standartas suteiks mums nors truputėlį stabilumo, kurį suteikti jis ir naudojamas, aš atmetu aukso standarto prieškarinėse ribose atkūrimo politiką“ (Keynes, 1923). (Apie „Traktato...“ monetarinius pamatus plačiau žr. Tily, 2012; Cesarano, 2003; Moggridge, Howson, 1974; Howson, 1973; apie *J. M. Keynes*’o poveikį monetarinei ekonomikos teorijai plačiau žr. Gilbert, 1982.) Kaip pažymi *G. R. Steele* (2001), šioje knygoje, kurią *J. M. Keynes*’as vienuoje (skirtingai nuo vėlesnės „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936])) rengė šešerius metus ir kurią *M. Friedman*’as įvardijo „pačiu ryškiausiu monetaristiniu veikalu tarp Kembridžo mokyklos raštų“ (Friedman, 1983) (amerikiečių ekonominės minties istoriko *Bruce Bartlett*’o (2009) nuomone, tai viena stipriausių kada nors parašytų antiinfliacinių polemikų, dar kartą įrodanti, kad *J. M. Keynes*’as apskritai nebuvo grubus infliacionistas – jis norėjo stabilų pinigų bei kainų ir priešinosi tiek infliacijai, tiek defliacijai), sekdamas *A. Marshall*’u, *A. C. Pigou* ir *Frederick*’u *Lavington*’u (1881–1927 m.), jis kruopščiai detalizavo klasikinės kiekybinės pinigų teorijos (remtasi jos Kembridžo variantu, akcentavusiu į elgseną, paklausos pusę orientuota kiekybinės teorijos interpretacija; žr. Tavlas, 1981) politines išvadas, suprasdamas, kad ji galioja tik ilguoju laikotarpiu ir pagrindiniu rūpesčiu įvardydamas tai, kad taupymas, investicijos, gamyba ir užimtumas priklauso nuo stabilios pinigų vertės (knygoje atvirai atakuojama po Pirmojo pasaulinio karo vyravusi defliacinė politika, nurodant, kad šalis turi siekti vietinių kainų stabilumo, net ir leidžiant nuvertėti savo šalių valiutai: JAV Federalinės rezervų sistemos sukelta dramatiška defliacija 1920–1921 m. recesijos metu ir dolerio bei aukso kainų nestabilumas kaip tik ir leido *J. M. Keynes*’ui knygoje užgriebti konfliktą tarp „vidaus“ ir „išorinio“ stabilumo, aktyviai pasisakant už vidaus stabilumą (stabilų kainų lygį), lyginant su išoriniu stabi-

lumų (nekintama valiutų keitimo norma ar aukso kaina); žr. Mundell, 2000), ir kad tiek infliacija, tiek defliacija sugadina efektyviai veikiančią ekonomiką (ką jis ne kartą iliustravo infliacijos pokarinėje Vokietijoje pražūtingų padarinių, apie kuriuos jį informavo vokiečių ekonomistai ir tuometinėje vokiečių ekonominėje bei užsienio politikoje įtakingi verslininkai iš Hamburgo (žr. Ferguson, 1995), pavyzdžiais). Kaip pažymi B. Bartlett'as (2009), J. M. Keynes'o požiūriu, pagrindinis infliacijos padarinys buvo *de facto* uždedamas „infliacinis mokestis“ kapitalui – kas praktiškai reiškė mokestį turtingiesiems, kuriuos jis vadino rentininkų klase, tais, kurie nedirbo, kad užsidirbtų pragyvenimui, o gyveno iš kapitalo pajamų. Tuo pat metu infliacija buvo naudinga verslininkų klasei, kuri, didėjant paklausai, galėjo kelti kainas greičiau, negu augo kaštai, kurie trumpuoju laikotarpiu išliko daugiausia pastovūs, o tai vedė į aukštesnius pelnus. O esant defliacijai, verslininkai yra priversti mažinti rinkos kainas savo produkcijai, kai kaštai didele dalimi pradžioje išlieka nepakitę, todėl jiems pradžioje tenka susidurti su nuostoliais ar sumažėjusiais pelnais. Kita vertus, defliacija daugiausia daro žalą darbininkams, kadangi ji veda į nedarbą, nes išauga realūs atlyginimai, verčiantys darbdavius laikinai atleisti darbuotojus, kad būtų galima sumažinti darbo kaštus. Ilgainiui nedarbas vers darbdavius sumažinti nominalius darbo užmokesčius defliacijos dydžiu, bet tai bus skausmingas ir ilgai trunkąs procesas. Be to, nors ir infliacija, ir defliacija abi yra blogis, paskirstymo prasme, J. M. Keynes'o požiūriu, defliacija buvo didesnė problema, nes blogiau buvo didinti nedarbą, negu skriausti rentininkus (žr. Brenner, 1979). Vienodai stipriai priešinęs tiek infliacijai, tiek defliacijai, J. M. Keynes'as net davė suprasti, kad be stabilios kainų sistemos kapitalizmas negalės išgyventi. (Pravartu pacituoti ir jo žodžius apie infliaciją, pasakytus dar 1919 m.: „Sakoma, kad [Rusijos revoliucijos lyderis] V. I. Lenin'as yra pareiškęs, jog geriausias būdas sugriauti kapitalistinę sistemą yra sugadinti pinigų cirkuliaciją. [...] V. I. Lenin'as buvo neabejotinai teišus. Čia nėra subtilesnių ir patikimesnių priemonių sugriauti visuomenės egzistavimo pagrindą negu sugadinti pinigų cirkuliaciją“ (žr. Keynes, 2013). Įdomu, kad ilgai buvo manoma, jog čia J. M. Keynes'as klaidingai citavo V. I. Lenin'ą, nes nebuvo rasta šaltinio, kur jis tai pasakė; žr. Fetter, 1977). Taip pat knygoje jis aštriai pasisakė prieš aukso fetišizavimą, prieš neregėtą pasyvumą, kurį rodė žmonės, atsisakydami sąmoningai kontroliuoti pačių išleidžiamus pinigus ir atsakomybę suversdami bejausmiam aukso standarto mechanizmui, kurį pavadino „barbarišku reliktu“ ir kurio „Traktate apie pinigų reformą“ (Keynes,

1923) ragino atsisakyti. Šioje knygoje dar randame *J. M. Keynes'o* požiūrį, kad pinigai neturėtų būti palikti valstybės veikslių laisvei: „[N]atūralu [...], kad protingi žmonės jaus trūkumą vertės standarto, kuris yra nepriklausomas nuo finansų ministrų ir bankų“ (Keynes, 1923). Tačiau ši pozicija vėliau taps „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) ir pamokymo, kad sveika monetarinė strategija kils iš tų, kurie „teisingai orientuoti savo pačių protuose ir širdyse į moralines svarstomas problemas“ (žr. Keynes, 2013), auka.

Kita vertus, nors *J. M. Keynes'as* „Traktate apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923) priima kiekybinės pinigų teorijos (kurios pradžia galima sieti net su paskelbusio heliocentrinę Saulės sistemos teoriją lenkų astronomo, matematiko ir ekonomisto *Nicolaus Copernicus* (1473–1543 m.) 1522 m. Prūsijos valdovams išsakytomis idėjomis, kurias po ketverių metų Lenkijos karaliui išdėstė raštu, ir kuri yra seniausias kiekybinis santykis, kuris buvo svarstytas ekonomikos teorijoje, šiai teorijai pasižymint tyrimo taikant kiekybinius metodus ilgiausia istorija (kartu pereinant prie sudėtingų ekonometrinių metodų; žr. Bagliano, Morana, 2004; Moroney, 2002; Brumm, 2005); plačiau žr. Spiegel, 1971; Hillinger, Süssmuth, 2010) visišką tikslumą ir griežtumą, tačiau staiga išnyra jo socialiniai svarstymai susirūpinimo dėl defliacijos skirtingo poveikio skolininko ir kreditoriaus santykiams atžvilgiu ir užjūrių investuotojų bei vietinio ūkio darbininkų interesų konflikto atžvilgiu (Steele, 2001). Be abejo, pastarasis platesnis surūpinimas vis augo ir yra visai patikima teigti, kad po „Traktato...“, „*J. M. Keynes'as* žvelgė į investicijų srautus nebe kaip šiuolaikinis ekonomistas, o kaip protingas, susirūpinęs neprofesionalas pasaulietis“ (Mini, 1994).

J. M. Keynes'o nuomone, kurią jis išsakė dar 1933 m. paskaitų cikle „Gamybės monetarinė teorija“ (žr. Keynes, 2013), realioje piniginiėje (monetarinėje) ekonomikoje pinigai neturi būti laikomi neutraliais ir yra svarbūs tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu, ir turi būti valdomi žvelgiant į vidaus kainų stabilumą. Taigi *J. M. Keynes'o* modelyje, koncentruojantis į pinigų rinką, o ne į kreditų rinką ir suteikiant reikšmingumo pinigų vertės (turto) kaupimo funkcijai (*J. M. Keynes'as* buvo pirmasis šiuolaikinis ekonomistas, kuris aiškiai nustatė pinigų kaip „vertės kaupėjo“ vaidmenį; žr. Skidelsky, 2011), yra atmesta klasikinė prielaida apie pinigų neutralumą, kuri nuo XIX a. klasikinėje politinėje ekonomijoje figūravo kaip fundamentali aksioma ir kuri naujųjų klasikų teorijoje ir modeliuose išlieka galioti tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu, ką netikėto atvirumo momentu patvirtins net žymus amerikiečių

ekonomistas, naujojo keinsizmo srovės atstovas *Olivier'as J. Blanchard'as* (1990) (Horwitz, 2000; Davidson, 2009a). (Kaip jis vėliau (1936 m.) parodė savo svarbiausiame veikle „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), pinigų pasiūlos padidėjimas, sumažindamas palūkanų normą, gali skatinti visumines išlaidas dėl investicijų augimo ir atitinkamo multiplikacinio efekto. Tada, kaip pažymi *B. Snowdon'as* ir *H. R. Vane* (2009), tampa akivaizdu, kodėl šios knygos pavadinimas yra „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“. *J. M. Keynes'ui* tai buvo *Bendroji*, nes visiškas užimtumas, jo nuomone, buvo tik „specialus atvejis“, ir šio specialaus atvejo apibūdinimui reikėjo ortodoksiškų, laisvos rinkos ekonomistų, kuriuos *J. M. Keynes'as* šiek tiek painiodamasis (dėl to jį teisingai kritikavo *A. C. Pigou* (1936) ir *F. H. Knight'as* (1937)) vadino „klasikiniais ekonomistais“ (į jų tarpą šalia *D. Ricardo* (apie kurį sakė: „*D. Ricardo* taip pat visiškai įsivyravo Anglijoje, kaip šventoji inkvizicija Ispanijoje“ (Keynes, 1964 [1936])), *J. Mill'io* ir prieš juos rašiusių ekonomistų įtraukdamas ir *J. S. Mill'į* bei savo amžininkus *A. Marshall'ą*, *F. Y. Edgeworth'ą* ir *A. C. Pigou*, kurio 1933 m. pasirodęs veikalas „Nedarbo teorija“ (Pigou, 1933) tapo *J. M. Keynes'o* vienu iš svarbiausių puolimo klasikinės užimtumo teorijos srityje objektų (Thirlwall, 2007): *J. M. Keynes'as* be skrupulų savo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 19 skyriaus „Pokyčiai piniginiuose darbo užmokesčiuose“ priede nurodo, kad *A. C. Pigou* knyga „Nedarbo teorija“ (Pigou, 1933) vartoja neteisingą pavadinimą, nes ji yra ne apie *nedarbą*, o apie tai, kiek daug bus užimtumo prie esamos darbo pasiūlos funkcijos, kai yra patenkintos visiško užimtumo sąlygos, tai, kad ji parašyta realių mainų ir realių darbo užmokesčių, o ne piniginių darbo užmokesčių, terminais, ir tai, kad numano tik lanksčias darbo užmokesčio normas; toks aklas puolimas *A. C. Pigou* atžvilgiu mokslinė prasme tikrai nebuvo sąžiningas ir garbingas, nes *A. C. Pigou* „realią“ analizę vykdė tik pirmojoje savo knygos dalyje, antroje knygos dalyje jis ne tik įvedė pinigus, bet ir nurodė, kad abstrakcija nuo pinigų iškraipo analizę ir kad pinigai yra kritiški mainų sistemos bei užimtumo analizei, ypač aptardamas piniginių darbo užmokesčių problemą ir „lipnias“ kainas ir darbo užmokesčius; žr. Rothbard, 1992), plėtojamos klasikinės teorijos, kurių geri pavyzdžiai būtų *D. Ricardo* ir *J. B. Say'aus* veikalai). Istoriškumo vardan dar pažymėsime, kad būtent „Traktate apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923) *J. M. Keynes'as*, pažymėdamas, kad klasikinės kiekybinės pinigų teorijos Kembridžo variantas galioja tik ilguoju laikotarpiu, pateikė minėtąją savo garsiąją tezę: „*Ilgu laikotarpiu* mes visi būsime mirę.“

Prie J. M. Keynes'o 1933 m. rudens semestre studentams skaityto tradiciškai aštuonių paskaitų ciklo, šį kartą apie „Gamybos monetarinę teoriją“ (Keynes, 2013), verta šiek tiek stabtelėti. Pasiremdami italų ekonomistu *Giancarlo Bertocco* (2007) pažymėsime, kad J. M. Keynes'as (kaip ir J. A. Schumpeter'is (1934 [1912]): šią knygą iki šiol verta perskaityti (Kurz, 2012a)) tvirtino, jog dekretinių pinigų (angl. *fiat money*) difuzija radikaliai keičia ūkio struktūrą, pačios ekonominės sistemos būdingus bruožus. Jis skyrė *realių mainų ūkį* ir *pinigų (monetarinį) ūkį*. (J. A. Schumpeter'is tam vartojo *grynų mainų ūkio* ir *kapitalistinio ūkio* terminus). Pirmąjį terminą J. M. Keynes'as vartojo pažymėti ūkiui, kuriame pinigai yra tik instrumentas, įgalinantis sumažinti mainų kaštus; pinigų naudojimas nepakeičia ekonominės sistemos struktūros barterio ūkio atžvilgiu. (Iliustraciniu tikslu J. M. Keynes'as čia net panaudojo K. Marx'o (2009 [1867]) pasiūlytą seką: „prekė – pinigai – prekė.“) J. M. Keynes'as, pateisindamas pinigų neneutralumą, tvirtino, kad dekretinių pinigų buvimas yra būtinas elementas, kuris pateisina nesavanoriško nedarbo pusiausvyros, kuriai apibūdinti naudojo statišką, mechaninę pusiausvyros sampratą, egzistavimą, bei nurodė, kad paties nesavanoriško nedarbo paaiškinimui reikia tiksliai nusakyti palūkanų ir pinigų esmines ypatybes, kam „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pasitelkė savąją likvidumo pirmenybės teoriją. (Jeigu J. M. Keynes'o nesavanorišką nedarbą suprasime kaip skirtumą tarp maksimalaus nedarbo ir pusiausvyrinio užimtumo bei pritarisime A. H. Meltzer'io tezei, kad J. M. Keynes'ui nesavanoriško nedarbo „problema pasireiškia darbo rinkoje, bet nekyla darbo rinkoje“ (Meltzer, 1988 [1968]), o tai reikštų, kad ir nesavanoriško nedarbo paaiškinimo reikia ieškoti už darbo rinkos, perkeliant analizę nuo dalinės prie bendrosios pusiausvyros konstrukto; A. Leijonhufvud'as čia akcentuoja finansinį sektorių, tiksliau, palūkanų normos negalėjimą sukoordinuoti taupymą ir investicijas; plačiau žr. de Vroey, 2004a.) *Realių mainų ūkis* yra ūkis, kuriame yra mechanizmas, kuris laiduoja, kad visos piniginės pajamos yra išleistos, tiesiogiai ar netiesiogiai, nupirkti gėrybėms, kurias pagamino firmos. Kitais žodžiais, tai yra ūkis, kuriam taikomas *Say'aus* dėsnis. Terminu *pinigų (monetarinis) ūkis* J. M. Keynes'as daro nuorodą į ūkį, kuriam netaikytinas *Say'aus* dėsnis, ir pajamų lygis yra linkęs į svyravimus, kurie priklauso nuo virpėjimų visuminėje paklausoje. J. M. Keynes'as tvirtina, kad šie svyravimai tapo galimi dėl dekretinių pinigų buvimo: „[S]vyravimai efektyvioje paklausoje gali būti deramai apibrėžti kaip *monetarinis* fenomenas“ (Keynes, 2013). Taigi, kaip minėta, J. M. Keynes'ui *pinigų (monetarinis) ūkis*

yra ūkis, kuriame dekretinių pinigų buvimas radikaliai keičia mainų prigimtį, palyginti su *realių mainų ūkiu*, ir svarbi tampa pinigų kūrimo veikla, kurios padedami bankai finansuoja tam tikrus ekonominius agentus. (Iliustraciniu tikslu *J. M. Keynes'as* čia jau panaudojo *K. Marx'o* (2009 [1867]) pasiūlytą kitą seką: „pinigai – prekė – pinigai“.) Ir, kaip matėme, *J. M. Keynes'as* tvirtino, kad pinigų (*monetariniam*) ūkiui negalima taikyti dėsnių, kurie galioja *realių mainų ūkiui*, kas galioja ir *natūralios palūkanų normos* sąvokai, kuri gali būti taikoma pasaulyje, kuriame kredito objektas yra realios gėrybės, bet ne pasaulyje, kuriame kredito objektas yra bankiniai pinigai. (Prisimintina, kad *K. Wicksell'io* (hipotetiška) natūrali palūkanų norma buvo gauta iš klasikinės paskolas teikiančių fondų teorijos: „[P]alūkanų norma, kuriai esant *paklausa paskolų kapitalui ir taupymų pasiūla* tiksliai atitinka viena kitą, ir kuri daugiau ar mažiau atitinka naujai sukurto kapitalo laukiamą pelningumą, tada bus normali ar natūrali palūkanų norma“ (*K. Wicksell'is*, cituojamas Gilbert, 1956).) Iš tiesų, *J. M. Keynes'as* ištraukė modifikuotą *K. Wicksell'io* natūralios palūkanų normos versiją į savo „Traktatą apie pinigus“, teigdamas: „Sekant *K. Wicksell'iu*, bus patogų pavadinti palūkanų normą, kuri privers mūsų fundamentalios lygties antrą išvestinę būti lygia nuliui, *natūralia* palūkanų norma, o normą, kuri faktiškai vyrauja, *rinkos* palūkanų norma. Taigi natūrali palūkanų norma yra norma, kuriai esant santaupos ir investicijų vertė yra tiksliai subalansuotos, taip kad išeis kaip visumos kainų lygis [...] tiksliai atitinka gamybos veiksnių efektyvių pajamų (uždarbių) piniginę normą. Kita vertus, kiekvienas rinkos normos nukrypimas nuo natūralios normos linkęs sukelti kainų lygio pažeidimus“ (Keynes, 1930). *J. M. Keynes'as* teigė, kad tai, ką jis „Traktate...“ „bandė pasakyti, yra iš esmės tas pat, ką ir *K. Wicksell'is* siekė pasakyti“ (Keynes, 1930), nurodydamas tą natūralios palūkanų normos svarbą, kad ji išsaugo lygybę tarp investicijų ir turimų santaupų, ir įvardijo *K. Wicksell'į* „pirmuoju [ekonomistu], aiškiai parodžiusiu, kad palūkanų normos daroma įtaka kainų lygiui veikia per jos poveikį investicijų normai“ (Keynes, 1930). Tačiau *J. M. Keynes'as* *K. Wicksell'io* natūraliai palūkanų normai neberado vietos savo „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), kurioje aptariama pinigų (monetarinio) ūko teorija, ypač atmesdamas unikalios natūralios palūkanų normos idėją ir teigdamas, kad čia yra natūrali palūkanų norma, atitinkanti kiekvieną efektyvios paklausos lygį, kuri atves santaupas ir investicijas į balansą (Arestis, 2009). Knygoje *J. M. Keynes'as* rašė: „Savo „Traktate apie pinigus“ aš apibrėžiau tai, kas pretendavo būti unikalios palūka-

nų norma, kurią aš pavadinau natūralia palūkanų norma – būtent, palūkanų norma, kuri, vartojant mano „Traktato...“ terminologiją, išsaugojo lygybę tarp taupymo normos (kaip čia ji yra apibrėžta) ir investicijų normos [...]. Tačiau aš pražiūrėjau faktą, kad bet kokioje duotoje visuomenėje yra, pagal šį apibrėžimą, *skirtinga* natūrali palūkanų norma kiekvienam hipotetiškam užimtumo lygiui. Ir, panašiai, kiekvienai palūkanų normai čia yra užimtumo lygis, kuriam norma yra „natūrali“ norma ta prasme, kad sistema bus pusiausvyroje esant šiai palūkanų normai ir šiam užimtumo lygiui. Taigi buvo klaida kalbėti apie natūralią palūkanų normą ar išskelti kaip prielaidą, kad pirmiau minėtas apibrėžimas duos unikalią vertę palūkanų normai nepriklausomai nuo užimtumo lygio. Aš tada nesupratau, kad tam tikromis sąlygomis sistema gali būti pusiausvyroje esant mažesniai negu visiškas užimtumui“ (Keynes, 1964 [1936]; išskirta – *J. M. Keynes'o*).

Kaip rašo *G. R. Steele* (2001), nuo to laiko, sunerimęs dėl britų ekonominės politikos formulavimo ir įvykių eigos, Didžiąjai Britanijai užleidžiant JAV savo pozicijas tiek gamybos, tiek finansinėse rinkose, *J. M. Keynes'as* atsidėjo argumentų, tiesiogiai nukreiptų į ekonominės veiklos bendruosius modelius, formulavimui ir sąryšio tarp nedarbo, pinigų ir kainų nagrinėjimui. Jei cituosime anglų ekonomistą *Anthol'ą Fitzgibbons'ą* (1988), tolesnė „*J. M. Keynes'o* vertės ir palūkanų teorijų plėtra rodo jo bandymą formalizuoti naują nedeterministinę ekonomikos teorijos metodą“. (Apie *J. M. Keynes'o* monetarinės palūkanų teorijos ir susijusių politikos mechanizmų evoliuciją plačiau žr. Tily, 2007; 2012.) Tai atsispindėjo daugiau nei penkerius metus rašytame ir 1930 m. spalio pabaigoje dviem storais tomis išleistame dar *A. Marshall'o* tradicijos laikantis parengtame ir nelengvai skaitomame „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930; šio veikalų pirmasis tomas buvo skirtas *grynajai* pinigų teorijai, o antrasis – *taikomajai* pinigų teorijai), kurio, nors pagrindinės idėjos yra paprastos, tačiau, kaip pažymėjo *D. E. Moggridge'as*, „*J. M. Keynes'as* kiekviename vingyje pridėjo naudingų sudėtingumų“ (Moggridge, 1995). Pagrindinis dėmesys knygoje buvo sutelktas į pinigus ir kainas, o ne į išėigą ir užimtumą: joje randame monetarinės sistemos, nacionalinės ir tarptautinės, veikimo išsamų tyrinėjimą. Pirmame tome pateikta detali ir vis dar labai vertinga pinigų evoliucijos ir prigimties analizė. Jis pripažino, kad klasikinė ekonomikos teorija buvo prekinų pinigų ūkio ekonomikos teorija, o kreditinių ar bankinių pinigų ūkiui reikėjo naujos teorijos. Kainų svyravimai, antrajame tome išskiriant prekių infliaciją ir pajamų infliaciją, nebebuvo aiškinami pinigų atsargų

pokyčių terminais, kaip kiekybinėje pinigų teorijoje (kuri, vystantis klasikinei ekonomikos teorijai, kiekybinę pinigų teoriją, prielaidą dėl kurios laikiusiai akivaizdžia, taigi nereikalaujančia empirinio verifikavimo, įtraukė kaip „šydą“, kuris nulėmė bendrą kainų lygį, o santykines kainas paliko nepalietas (Hillinger, Süßmuth, 2010)), bet paklausos spaudimo išteklių turimai pasiūlai terminais. O pats paklausos spaudimas buvo pavaizduotas kaip kintantis dydžiu, kuris priklausė nuo bet kokio išsiskyrimo tarp investicijų apimties ir buvimo santaupų, kurios jas finansuotų. Tas reikšmingumas, kurį *J. M. Keynes*’as priskyre šiam išsiskyrimui, atspindėjo *Dennis*’o *H. Robertson*’o (iš kurio *J. M. Keynes*’as sėmėsi daug idėjų rašydamas „Traktatą...“) sėkmę įtikinant *J. M. Keynes*’ą, kad pagrindiniams ekonominės veiklos svyravimams pradžia duoda sparčiai augančios investicijos ir kad to negalima paaiškinti išimtinai bankinės politikos terminais (Cairncross, 2008). (Kaip savo atsiminimuose rašė *J. M. Keynes*’o studentas, o vėliau kolega Kembridžo universitete *A. E. G. Robinson*’as, jam pačiam ir kitiems Kembridžo ekonomistams *D. H. Robertson*’o 1926 m. išleista svarbiausia jo knyga „Bankinė politika ir kainų lygis“ (Robertson, 1926) buvo pirmoji, „atnešusi“ idėjas apie tai, kad čia buvo išsiskyrimas tarp santaupų ir investicijų, ir kad tokie veiksniai kaip žmonių noro laikyti pinigus pokyčiai ar greitis, kuriuo cirkuliuoja pinigai, gali stiprinti poveikį taupymui. *J. M. Keynes*’as, aišku, gerai žinojo šią knygą, nes su *D. H. Robertson*’u apie ją tiek daug diskutavo, kol buvo rašoma knyga, kad pats *D. H. Robertson*’as įvade yra pažymėjęs, jog knygoje yra vietų, kur jau nebeaišku, kiek daug idėjos yra *D. H. Robertson*’o, ir kiek *J. M. Keynes*’o (žr. Lekachman, 1964b).)

Pažymėtina, kad „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930) pateiktas *J. M. Keynes*’o mąstymas ir toliau keitėsi bei plėtojosi. Akivaizdu, kad „Traktato apie pinigus“ (Keynes, 1930), kaip rašo *A. Roncaglia* (2005), inovatyvūs elementai nutiesė tiltą radikalioms naujovėms „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), nes abiejuose veikaluose teoriniai pamatiniai blokai ir konstravimo metodai daugiausia yra tie patys, palūkanų normų ir kainų lygių pusiausvyrinių verčių susidarymo paaiškinimui naudojant taupymo, investicijų bei išėigos makroekonominius agregatus (Garrison, 1992), ir, kaip pažymėjo *Seymour*’as *E. Harris*’as, dėl šių makroekonominių agregatų naudojimo „*J. M. Keynes*’as [ir] buvo atsakingas, daugiau negu kas nors kitas, už revoliucinį pabrėžimo pakeitimą link makroekonomikos teorijos“ (Harris, 1955). (Pats *J. M. Keynes*’as „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pratarmėje teigė, kad tarp šių dviejų veikalų yra „natūrali evoliucija“, o ne

„požiūrio pakeitimas“.) *J. M. Keynes*’as pastebėjo, kad recesijų metu žlugo paklausa privačioms prekėms ir aktyvams ir augo paklausa vertybiniais popieriams, ką iliustravo pinigų perkamosios galios augimas. Patį teorinį traktatą, kuris, kaip jis vylėsi, turėjo įtvirtinti jo, kaip savo meto svarbiausio monetarinio teoretiko, o ne vien tik įtakingo ekonominės politikos analitiko, reputaciją, *J. M. Keynes*’as pradėjo rengti norėdamas ištirti sąryšį tarp nedarbo, pinigų ir kainų pokyčių XX a. trečiajame dešimtmetyje. „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930), kur savo analizėje panaudojo dviejų sektorių schemą: vienas sektorius gamina investicines prekes, o kitas vartojimo prekes, *J. M. Keynes*’as, remdamasis „fundamentaliomis lygtimis“, ryškiai aprašė taupymo („susilaikymo nuo išlaidų negatyvaus akto“) ir investicijų („kurio nors gamybos proceso pradžios ar palaikymo pozityvaus akto“) tarpusavio sąveiką ir jų svyravimų tiesioginį poveikį kainoms bei netiesioginį poveikį išėgai (tiesa, knygoje pateiktai koncepcijai apie taupymo ir investicijų sąpuokles stigo esminio dalyko: ji neaiškino, kaip ūkis gali likti apimtas ilgos depresijos – su kuria realiai susidūrė išėjus knygai). Pagrindinė darbo idėja buvo ši: jeigu, kadangi sprendimus priima skirtingos ekonominių agentų grupės (verslininkai ir namų ūkiai), sutaupyto pinigų kiekis viršija kiekį, kuris buvo investuotas, – kas gali atsitikti, jeigu yra per aukštos palūkanų normos, – tada augs nedarbas. Iš dalies tai yra rezultatas to, kad žmonės nenori išleisti per didelės proporcijos to, ką darbdaviai (įmonininkai) išmoka, apsunkindami, apskritai, įmonininkams gauti pelną. Amerikiečių ekonomistas *Steven*’as *Pressman*’as savo knygoje „Penkiasdešimt svarbiausių ekonomistų“ taip reziumavo *J. M. Keynes*’o argumentus: „Būtent centrinio banko atsakomybė buvo išlaikyti šiuos kintamuosius [taupymą ir investicijas] lygius“ (Pressman, 2006). Kaip pažymėjo *R. F. Harrod*’as (1951), 1931 m. *J. M. Keynes*’as buvo vienišas balsas prieš taupymą kaip tinkamą priemonę pažaboti didįjį nuosmukį (jis tada savo publikacijoje „Nedarbo ekonominė analizė“ teigė: „[N]uosmukis yra sukuriamas, kai taupymas viršija investicijas“ (Keynes, 2013); jo vėlesnis svarbiausias teiginys bus: „Griežtas taupymas būtinas pakilimo, o ne nuosmukio laikais“; čia prisimintinas ir kitas jo teiginys: „Investicijų rinka gali tapti perpildyta dėl grynųjų pinigų trūkumo. Ji niekada netaps perpildyta dėl taupymo trūkumo“ (Keynes, 2013), ir jis taip pat buvo pirmasis, rekomendavęs tai, ką dabar vadiname „įstatytais stabilizatoriais“. (Remdamiesi amerikiečių ekonomistu *Jonathan*’u *Kirshner*’iu (1999), istoriškumo vardan paminėsime, kad gana liguistai į *J. M. Keynes*’o veikalo „Traktatas apie

pinigus“ (Keynes, 1930) pasirodymą reagavo *J. A. Schumpeter'is*, kuris tuo metu sunkiai dirbo prie savo opuso ta pačia tematika, atsisakydamas tolesnių pastangų ir vienam iš savo studentų karčiai pastebėdamas: „[V]iskas, kas liko [jam] padaryti, tai sunaikinti rankraštį.“ Vardan to paties istoriškumo paminėsime, kad *J. A. Schumpeter'is* (1936) nepagailės kritikos ir *J. M. Keynes'o* „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]), savajame neigiamame šios knygos vertinime kritikuodamas statišką *J. M. Keynes'o* analizės struktūrą, kuri rėmėsi laike nekintančių gamybos funkcijų egzistavimo hipoteze, kas leido *J. M. Keynes'ui* ginti griežto sąryšio tarp kitimo gamyboje ir užimtume egzistavimą.)

Pačios įdomiausios „Traktato apie pinigus“ (Keynes, 1930) naujovės buvo susijusios su ryšiais tarp piniginių ir finansinių bei realių aspektų. Kaip pažymi *A. Roncaglia* (2005), sekdamas *A. Marshall'o* metodologiniu principu dėmesį sutelkti į trumpojo laikotarpio priežastines grandines, kurios leidžia ekonomistams geriau suprasti faktinio gyvenimo problemas, *J. M. Keynes'as* užsibrėžė nustatyti, grandis po grandies, priežasties ir rezultato ryšius sąryšyje tarp kainų ir gamybos apimčių. Problemų kyla dėl kainų indekso skaičių. Todėl kita svarbiausia knygos tema buvo finansinių (kainų) indeksų nepatikimumas rodyti tikslus – ar tikrai prasmingus – valiutos perkamosios galios bendruosius pokyčius laike. Konkrečiai, *J. M. Keynes'as* kritikavo Didžiosios Britanijos 1925 m. grįžimo prie aukso standarto su prieš Pirmąjį pasaulinį karą buvusiu valiutos kursu pateisinimą remiantis didmeninės prekybos kainų indeksu. Jis įrodinėjo, kad šis indeksas sumažina paslaugų ir darbo kaštų pokyčių poveikį. (Pažymėtina, kad *J. M. Keynes'ui* patiko į realią ekonomiką žvelgti per statistiką. Jis mėgo sakyti, kad jo geriausios idėjos atėjo „blaškantis tarp skaičių ir žiūrint, ką jie turėtų reikšti“ (žr. Yergin, Stanislaw, 1998).)

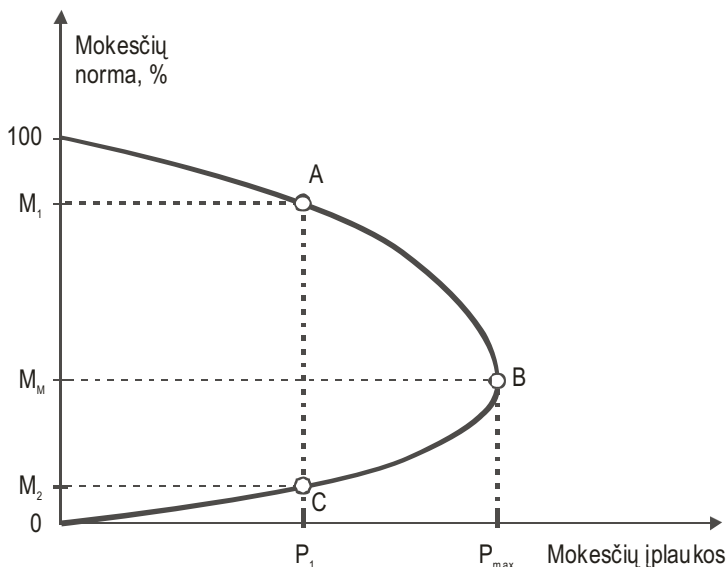
J. M. Keynes'o bandymas formalizuoti naują nedeterministinę ekonomikos teorijos metodą taip pat atsispindėjo jo 1930 m. išsakytuose samprotavimuose, kad „[e]konomistai praleidžia didžiąją dalį savo laiko apibūdindami ir diskutuodami, kas vyksta pusiausvyros padėtyje, ir jie paprastai teigia, kad nepusiausvyros padėtis yra tikrai laikina, o aš noriu ištirti, kas atsitinka nepusiausvyros, kuri trunka pakankamai ilgai, kad ją pastebėtume, proceso metu“ (Keynes, 1930).

Todėl 1930 m. dviem tomiais išleidęs dar, kaip minėta, *A. Marshall'o* tradicijos laikantis parengtą „Traktatą apie pinigus“ (Keynes, 1930) (*Austin'o Robinson'o* (1972) nuomone, daugeliu atžvilgių patį akademiškiausią savo veikalą), kuriame, atsispindėdamas iki Didžiosios depresijos vyravusį mąstymą apie

verslo ciklus, juos aptardamas naudojo kiekybinę pinigų teoriją (šimtmečius dominavusią monetarinės politikos analizėje ir, dėka ankstyvųjų Čikagos ekonomistų, tapusią „lanksčiu ir jautriu įrankiu interpretuoti visuminės ekonominės veiklos judesius ir kurti tiesiogiai susijusios politikos receptus“ (Friedman, 1956)), *J. M. Keynes*’as iš karto po knygos išleidimo pradėtoje rengti „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) jau atmetė šį požiūrį, išlaidas padarydamas priklausomas nuo pajamų, kurios savo ruožtu priklausė nuo išėigos lygio, o pinigų kiekis vaidino tik nedidelį vaidmenį, būdamas ne daugiau kaip vienas iš veiksnių, lemiančių palūkanų normą (žr. Hirai, 2008; Backhouse, Bateman, 2011a). (Ir dėl to labai nuvyėlė savo kolegą, klasikinės ekonomikos teorijos šalininką *D. H. Robertson*’ą, su kuriuo anksčiau glaudžiai bendradarbiavo ir kuris subtilia kritika padarė nemažą įtaką *J. M. Keynes*’ui, kad šis „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930) dar visiškai nenutrauktų ryšių su klasikine ekonomikos teorija. Bet, kaip pažymėjo *H. G. Johnson*’as (1978), artima mokslinė draugystė jau 1931 m. išvirto į aštrią ir nemalonią priešpriešą, kartu asmeninę, *J. M. Keynes*’as net trukdė *D. H. Robertson*’ui pasiekti tai, ką šis, kaip ir daugelis kitų, laikė galutiniu rimtos akademinės karjeros atlygiu – tapti Kembridžo universiteto profesoriumi, nekalbant jau apie užsipuolimus mokslinėje spaudoje, ypač žurnale *Economic Journal*, bei universitetinėje aplinkoje, tam paskatindamas ir jį supusius jaunesnius kolegas, tarp jų *R. F. Kahn*’ą bei *J. Robinson*, ko šiems primygtinai tikrai nereikėjo. O juk tai buvo du produktyviausi to meto anglų ekonomistai: 1931–1935 m. (kaip ir 1936–1939 m.) jie buvo dažniausiai cituojami ekonomistai anglų kalba leidžiamuose ekonominiuose žurnaluose; po *J. M. Keynes*’o ir *D. H. Robertson*’o toliauėjo *F. A. von Hayek*’as ir *R. G. Hawtrey*’us bei *I. Fisher*’is (Snowdon, Vane, 1997; 2002a; 2009.) (XX a. penktojo dešimtmečio antroje pusėje *J. M. Keynes*’as, nors ir praradęs lyderio pozicijas, vis dar buvo antras dažniausiai cituojamas ekonomistas ekonominiuose žurnaluose. Jį lenkė tik *J. R. Hicks*’as (Quandt, 1976.) Pažymėtina, kad būtent *F. A. von Hayek*’as, paskelbęs tokius veikalus kaip „Monetarinė teorija ir prekybos ciklas“ (von Hayek, 1933) bei „Kainos ir gamyba“ (von Hayek, 1935), XX a. ketvirtajame dešimtmetyje buvo laikomas rimčiausia *J. M. Keynes*’o teorine atsvara, ir tuo metu toli gražu nebuvo aišku, kieno požiūris įsivyras (žr. Hicks, 1967; Repapis, 2014), bet vėliau buvo „užtemdytas“ keinsistinės revoliucijos, kurios paaiškinimui ir tokio spartaus keinsistinių idėjų išplitimo supratimui labai svarbus momentas buvo ir paties *J. M. Keynes*’o asmeninė biografija; žr.

McCormick, 1992; Steele, 1993; 2001; Blaug, 1994; Hoover, 2003; Howson, 2009; Wapshott, 2011; Goodspeed, 2012; Cord, 2013. Šiuo *F. A. von Hayek'o* teorinio pralaimėjimo *J. M. Keynes'ui* aspektu svarbus ir *J. A. Schumpeter'io* pastebėjimas: „Negali būti jokių abejonių, kad ji [„Bendroji teorija“] [...], tapusi didžiausia mūsų laikmečio literatūrine sėkme [makroekonomikos teorijoje], [...] turi būti dėkinga už savo pergalingą karjerą pirmiausia faktui, kad jos argumentavimas atitiko didelio skaičiaus šiuolaikinių ekonomistų eilę stipriausių politinių pasirinkimų. [...] Politiškai *F. A. von Hayek'as* plaukė prieš srovę“ (Schumpeter, 1954.) Vietoj ankstesnio požiūrio (stačiokiškai pareiškdamas savo ankstesnio veikalo aštriam kritikai, detalios kritikos parengimui paaukojusiam metus, *F. A. von Hayek'ui*, kad „nebetiki visuo tuo“) *J. M. Keynes'as* priėmė paprastą, naują požiūrį, sutelkusį dėmesį į sąryšį tarp taupymo ir investicijų (su tuo jį savo laiške pasveikino ir žymus amerikiečių ekonomistas *John'as Maurice Clark'as* (žr. Keynes, 2013)). (Šią *J. M. Keynes'o* intelektualinę revoliuciją šmaikščiai įvardijo *J. E. Meade'as*, teigdamas, kad šis „nukreipė ekonomistus nuo mąstymo normaliomis sąlygomis realybės modelio, kuriame šuo, pavadintas *taupymu*, vizgina uodegą, pažymėtą etikete *investicijos*, į mąstymą sąlygomis realybės modelio, kuriame šuo, pavadintas *investicijomis*, vizgina uodegą, pažymėtą etikete *taupymas*“ (Meade, 1975; išskirta – *J. E. Meade'o*.) Kaip pažymi *A. Roncaglia* (2005), *J. M. Keynes'o* svarbiausia idėja, kurią jis XX a. ketvirtajame ir penktajame dešimtmėčiuose išdėstė įvairiuose memorandumuose, buvo ta, kad nedarbo problema periodiškai ir neišvengiamai kilo kapitalistinėje ekonomikoje dėl techninės pažangos, įgalinančios gauti tam tikrą kiekį produkto esant mažesniai darbuotojų skaičiui. Įžvalgiai tariant, ši problema gali tapti socialiai sprogstama nesant adekvačios politikos, kaip valdyti ekonomiką. Kitais žodžiais tariant, *J. M. Keynes'as* suvokė nedarbą (kuris tais laikais ekonomikos teorijoje buvo aptartas gana menkai, nors *W. Beveridge'o* (1909), *J. R. Hicks'o* (1932), *A. C. Pigou* (1933) veikaluose jau ir buvo pradėta plėtoti „frikcinio nedarbo“ sąvoka (žr. De Vroey 2009; Batyra, De Vroey 2012), dabar dažnai įvardijama kaip „ieškojimo nedarbas“ – užtenka paminėti tokius autorius kaip *A. M. Okun'as* (1928–1980 m.; žr. Okun, 1962; 1975; 1981) ir 2010 m. Nobelio premijos laureatai ekonomikos srityje (premija įteikta už suformuluotą rinkų paieškos teoriją) amerikiečių ekonomistas *D. T. Mortensen'as* (1939–2014 m.; 1970) bei iš Kipro kilęs britų ekonomistas *C. Pissarides'as* (1985; 1990); taip pat žr. Mortensen, Pissarides (1999)) kaip „sisteminę“ problemą, kuri išlieka ir vėl

pasikartoja bėgant laikui. Specifinės politinės rekomendacijos, kaip imtis nedarbo globalios recesijos akivaizdoje, ypač priešciklinės viešosios išlaidos, kurios turėjo kompensuoti žlugimą privačiose išlaidose (paminėtas ir jo kartu su britų ekonomistu *H. D. Henderson'u* (1890–1952 m.) 1929 m. parašytas pamfletas „Ar gali *Lloydas George'as* tai padaryti?“, kuriame buvo teigiama, kad jų siūlomos didelės, siekiančios 250 milijonų svarų sterlingų, viešųjų darbų programos, kurios apimtų „kelius, miškų atsodinimą, atstatymą ir drenažą, elektrifikavimą, lūšnų nuvertimą ir miestų planavimą, kanalų, prieplaukų ir uostų plėtrą“, ir kurios būtų finansuojamos paskolomis, sukeltų „klestėjimo augančią bangą“ ir galėtų Didžiojoje Britanijoje sumažinti nedarbą „per vienerius metus iki normalių proporcijų“ (Keynes, Henderson, 1929); tiesa, Didžiosios Britanijos Išdas, remdamasis savuoju ekonomistu *Ralph'u G. Hawtrey'umi*, pasistengė atmesti šį siūlymą; žr. Skidelsky, 2011), su jam būdingu sarkazmu buvo gerai išreikštos 1932 m. išsakytame pastebėjime: „Balsai, kurie – tokioje konjunktūroje – mums sako, kad kelias išsigelbėti gali būti rastas griežtoje ekonomijoje ir susilaikyme, kur tik galima, nuo pasaulio potencialios gamybos panaudojimo, yra kvailių ir bepročių balsai“ (Keynes, 2013), ir ypač atsispindėjo *J. M. Keynes'o* 1933 m. JAV išleistame veikalė „Klestėjimo priemonė“ (Keynes, 1933b), kuriame yra vienas iš pirmųjų multiplikacinio efekto paminėjimų, keliant ekonomiką naudojantis kreditu (istoriškumo vardan pažymėsime, kad pats žodis kreditas arba „credo“ lotyniškai reiškia „aš tikiu“; žr. Anker, 2011). Nors veikalas (tiksliau, du pamfletai, nes tekstai britiškam ir amerikietiškam leidimams buvo skirtingi; pačią idėją savo mintis dėstyti pamfletų forma *J. M. Keynes'as* greičiausiai perėmė ne iš *A. Marshall'o*, o iš *W. S. Jevons'o*), kuriame jis išreiškė augančią frustraciją dėl politikų negebėjimo suprasti ekonominių problemų prigimtį ir imtis pakankamai drąsių veiksmų jas išspręsti, buvo skirtas daugiausia Didžiosios Britanijos vyriausybei, jis taip pat turėjo patarimų ir kitoms šalims, kurias paveikė globali recesija. Kaip pažymi *B. Bartlett'as* (2009), *J. M. Keynes'as* ypač kritiškai žiūrėjo į didelį mokesčių padidinimą, įvestą JAV 1932 m., kuris, kaip jis jautė, turėjo duoti visiškai priešingus rezultatus. Šio klausimo aptarime *J. M. Keynes'as* net išplėtojo versiją to, kas vėliau taps žinoma kaip *Laffer'o* kreivė – idėją, kad mokesčių normos gali būti tokios didelės, kad jos net pradės mažinti mokesčių pajamas. *J. M. Keynes'as* tai aiškino taip: „Nors patys įrodinėjimai gali atrodyti keisti, bet iš tiesų apmokestinimas gali būti toks didelis, kad sužlugdys jo objektą, ir, duodant pakankamai laiko skinti vaisius, apmokestinimo

1.1 pav. Laffer'o kreivė

sumažinimas suteiks geresnes galimybes subalansuoti biudžetą, negu padidinimas“ (Keynes, 1933b).

Pažymėsime, kad pačią mintį, jog mokesčių sumažinimas gali net padidinti mokesčių pajamas ir sumažinti biudžeto deficitą, plačiausiai yra išdėstęs amerikiečių ekonomistas *Arthur'as Laffer'as*. 1974 m. jis nubraižė vadinamąją *Laffer'o* kreivę, rodančią santykį tarp mokesčių normų ir bendrųjų vyriausybės mokesčių įplaukų (žr. 1.1 pav.).

Aiškindamas tokią kreivės formą, *A. Laffer'as* savo koncepcijoje rėmėsi dviem prielaidomis:

- esant nuliniams mokesčių tarifams, mokesčių mokėtojai nemoka jokių mokesčių, todėl valstybė negauna jokių įplaukų iš mokesčių;
- didėjant mokesčių tarifams, įplaukų už mokesčius į biudžetą sumažėjimą sąlygoja dvi priežastys: a) į valstybės biudžetą patenka daugiau lėšų, kurios gali būti panaudotos investicijoms, b) ūkio subjektai pradeda slėpti savo pajamas.

Antrą prielaidą, sąlygojančią mokesčių surinkimo sumažėjimą, *A. Laffer'as* aiškino taip:

- *motyvacijos sumažėjimu* didinti darbo našumą ir veiklos plėtimą – nes sumokėjus mokesčius lieka mažiau lėšų investuoti ir per mažas pelnas nuo investicijų;
- padidėjęs ūkio subjektų polinkis *slėpti pajamas* irėjimas į juodąją rinką – padidėjus mokesčiams didėja noras jų visai nemokėti;
- padidėjęs ypač didelių įmonių polinkis *perkelti visą ar dalį gamybos* į kitas valstybes ar mažesnio apmokestinimo zonas.

Esant 100 proc. mokesčių tarifui, nėra jokio suinteresuotumo dirbti. Ūkio subjektai nustoja dirbti ar dirba tik juodojoje rinkoje. Todėl mokesčių visai nesurenkama.

Darant prielaidą, kad įplaukos iš mokesčių yra mokesčių normos nepertraukiama funkcija, *Laffer'o* kreivės maksimumas yra *Rolles'o teoremos* (taip pavadintos ją 1691 m. suformulavusio prancūzų matematiko *Michel'o Rolle's* (1652–1719 m.) garbei) maksimumas.

Istoriškumo vardan pažymėsime, kad *A. Laffer'as* (tuo metu Čikagos universiteto profesorius) šią kreivę pirmą kartą 1974 m. gruodį impulsyviai nubraižė parkeriu ant medvilninės servetėlės „uždaramė“ „Vašingtono viešbučio“ „Dviejų kontinentų restorano“ bare Vašingtone per pietus su JAV prezidento *Gerald'o R. Ford'o* (1913–2006 m.) administracijos aukštais pareigūnais *Dick'u Cheney'iu*, tuo metu prezidento administracijos personalo vadovo pavaduotoju, o vėliau tapusiu JAV viceprezidentu, ir *Donald'u Rumsfeld'u*, tuo metu prezidento administracijos personalo vadovu, o vėliau tapusiu JAV gynybos sekretoriumi, ir jo spaudos sekretoriaus pavaduotoja *Grace-Marie Arnett*, norėdamas pailiuoti savo teiginius diskusijoje apie JAV prezidento *Gerald'o R. Ford'o* *WIN* (*Whip Inflation Now* – sutriuškinsime infliaciją dabar) pasiūlymą padidinti mokesčius (plačiau apie diagramos gimimą žr. Blaug, Lloyd, 2010). Patį terminą „*Laffer'o* kreivė“ pasiūlė amerikiečių žurnalistas (tuo metu vienas iš žurnalo *The Wall Street Journal* redaktorių) ir politekonomas *Jude'as Wanniski'is* (1936–2005 m.), kuris irgi dalyvavo šiame susitikime ir jį aprašė savo straipsnyje „Mokesčiai, pajamos ir „*Laffer'o* kreivė““ (Wanniski, 1978a). Savo šlovingą statusą ši kreivė, kuriai buvo lemta tapti JAV prezidento *Ronald'o Reagan'o* (1911–2004 m.) įgyvendintos reaganomikos (su pasiūlos pusės ekonomikos teorija siejamos ekonominės politikos, kurią XX a. devintajame dešimtmetyje įgyvendino šis amerikiečių politikas) kertiniu akmeniu, įgavo, kai ji pasirodė *J. Wanniski'io* knygoje „Būdas, kuriuo veikia pasaulis“ (Wanniski, 1978b), kurią žurnalas *National Review* įvardijo kaip vieną iš šimto

pačių įtakingiausių XX a. knygų. Pažymėsime, kad ši samprata iš esmės nebuvo nauja, ir pats *A. Laffer* (2004) yra nurodęs jos pirmtaku *Ibn Khalduną* bei *J. M. Keynesą*. (Apie Rytuose ryškiausias ekonomines pažiūras išsakisį žymų arabų šalių ideologą *Ibn Khalduną* (1332–1406 m.), savo veikale „*Muqaddimah*“ taip aiškinusį savąjį tvirtinimą: „Turi būti žinoma, kad dinastijos pradžioje apmokestinimas atneša dideles pajamas nuo mažų įvertinimų. Dinastijos pabaigoje apmokestinimas atneša mažas pajamas nuo didelių įvertinimų“ (*Ibn Khaldun*, 1958), plačiau žr. Čiegis, 2006; 2014a.)

Veikale „Klestėjimo priemonė“ (*Keynes*, 1933b) išsakytos *J. M. Keynes'o* idėjos sulaukė palaikymo ir Čikagoje – tuometiniame svarbiausiame alternatyvaus vyraujančiai paradigmai ekonominio požiūrio centre Amerikoje. (Idomu, kad dar 1931 m., kai *J. M. Keynesas* Čikagos universiteto kvietimu vyko skaityti paskaitų į JAV, kurias nušvietė keletas šios šalies laikraščių, įskaitant *The New York Times* ir *The Wall Street Journal*, jam teko pabendrauti su aukščiausiais Federalinių rezervų sistemos pareigūnais, kurių nuostata skatinti ekonomikos plėtrą jį pradžiugino, ir JAV prezidentu *Herbert'u C. Hoover'iu* (1874–1964 m.), kuris skundėsi savo Iždo sekretoriumi *Andrew W. Mellon'u* (1855–1937 m.), Didžiosios depresijos metais visuomet pasisakiusiu prieš aktyvius vyriausybės veiksmus ir naujų darbo vietų kūrimą ir visada turėjusiu tik vieną patarimą: „Likviduoti darbo vietas, likviduoti akcijas, likviduoti fermerius, likviduoti realų turtą. Tai leis apvalyti sistemą nuo puvėsių ir ves į moralesnį gyvenimą“ (*Hoover*, 1952; taip pat žr. *Eichengreen*, *Temin*, 2000). *J. M. Keynesas* žymaus austrų kilmės amerikiečių teisininko *Feliks'o Frankfurter'io* (1882–1965 m.), į jį atkreipusio dėmesį dar pasirodžius jo garsiajam veikalui „Ekonominiai taikos padariniai“ (*Keynes*, 1919), kuriame jis, be visa ko, išjuokė taupymo „dorybę“, buvo įtikintas tiesiogiai kreiptis į naujai išrinktą JAV prezidentą *F. D. Rooseveltą* (pastarasis buvo geras jo draugas), ką *J. M. Keynesas* įgyvendino 1933 m. gruodį pasirodžiusiu straipsniu *The New York Times* laikraštyje, kuris buvo adresuotas naujai išrinktam JAV prezidentui (atvirame laiške JAV prezidentui *F. D. Roosevelt'ui* jis rašė: „Aš labai akcentuoju nacionalinės perkamosios galios augimą, kuris kiltų iš vyriausybės išlaidų, kurios būtų finansuojamos paskolomis, o ne paprasčiausiai perkėlimais (transferais) dėka mokesčių iš esamų pajamų; niekas kita negali būti svarbiau, palyginus su tuo“ (*Keynes*, 2013)), ir nusiųsdamas laiškus su savo veikalo „Klestėjimo priemonė“ (*Keynes*, 1933b), kuriame išaiškintas „užimtumo multiplikatoriaus“ veikimas, kopijomis tiek prezidentui *F. D. Roosevelt'ui* (be to, 1934 m. gegužės

mėnesį J. M. Keynes'as su juo susitiko asmeniškai, padarydamas stiprų įspūdį prezidentui, apie tai šis pažymėjo savo laiške F. Frankfurter'ui), tiek kitiems pasauliniams lyderiams. Pažymėtina, kad tiek JAV, tiek Didžiosios Britanijos vyriausybės į J. M. Keynes'o darbą žiūrėjo rimtai, kas, pasak R. Skidelsky'io (2000), padėjo paruošti dirvą vėlesniam J. M. Keynes'o idėjų priėmimui, nors pats veikalas ir turėjo nedidelį skubų praktinį poveikį. Tuometinis JAV Iždo sekretorius Henry'is Morgenthau 1937 m. net įtikino prezidentą F. D. Roosevelt'ą, kad biudžeto subalansavimas (kas buvo nediskutuotina norma nuo pat JAV įkūrimo laikų) buvo tai, ko reikėjo norint atkurti ekonominį augimą (Blum, 1959).

Ir, aišku, 1936 m. išleistoje knygoje atgrasiu pavadinimu „Bendroji užimtumo, pinigų ir palūkanų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), kuri, kaip rodo jos pavadinimas, pirmiausia ir labiausiai buvo užimtumo teorija, apėmusi darbdavių sprendimus samdyti darbą ir darbininkų – siūlyti savo paslaugas (Hayes, 2006). (Įdomu, kad pradžioje J. M. Keynes'as planavo savo knygą pavadinti „Užimtumo monetarinė teorija“ (Hession, 1984).) Šioje knygoje išėiga jau yra veikiamą tiesiogiai – dėl multiplikacinio proceso, o poveikis kainoms yra netiesioginis – dėl vienetinių gamybos kaštų pokyčių, ir yra akcentuojamas kainų ir darbo užmokesčių nelankstumas (*rigidity*) – pripažinimas, kad realiai darbuotojai dažnai atsisako pažeminti savo atlyginimų reikalavimus net ir tais atvejais, kai neoklasikiniai ekonomistai gali teigti, kad jiems yra racionalu taip pasielgti. O dėl kainų nelankstumo – buvo nustatyta, kad visuminės paklausos ir visuminės pasiūlos sąveika gali vesti į stabilią nedarbo pusiausvyrą, kuri yra makroekonominio koordinavimo *endogeninė nesėkmė* – ir tokiais atvejais ekonomikų išsigelbėjimas priklauso nuo valstybės, o ne rinkos. (Kita vertus, reikia pažymėti, kad M. Friedman'as teigė, jog „J. M. Keynes'o nelanksčių kainų prielaida yra [...] arbitriška. Ji yra visiškai *deus ex machina*, be jokių pamatų ekonomikos teorijoje“ (Friedman, 1974a). P. A. Samuelson'as savo „Ekonominės analizės pagrinduose“ (Samuelson, 1947) irgi neigė nesavanoriško nedarbo logišką galimybę tol, kol visos kainos yra tobulai lanksčios, o tai siejasi su austrų ekonomikos mokyklos iškilais atstovu L. von Mises'o (1881–1973 m.) pozicija, kad „[n]edarbas netrukdomoje rinkoje visada yra savanoriškas“ (von Mises, 1963 [1949]). Jo nuomone, nesavanoriškas nedarbas yra logiškai galimas tik tada, jeigu laisvos rinkos ūkis fundamentaliai pasikeičia ir yra įvedamas asmuo ar institucija (pavyzdžiui, vyriausybė, įvedanti minimalaus darbo užmokesčio įstatymą), kurie, pažeisdami laisvos rinkos taisykles, gali sėkmingai

kontroliuoti išteklius, kurių jie negavo dėl savanoriškų mainų. Kitaip sakant, „teigti, kad kažkas yra nesavanoriškas bedarbis, reikia išvaduoti jį nuo atsakomybės už šią situaciją; tai yra iškelti prielaidą, kad jis yra bedarbis „ne dėl savo paties kaltės““ (Coddington, 1983).

Įdomu, kad *J. M. Keynes*’s tikėjo, jog jo siūlomos politikos rūšys geriausiai pasiteisintų totalitarinėse valstybėse. Savo pratarinėje tų pačių 1936 m. rugsėjį išėjusiam iš spaudos vokiškajam „Bendrosios teorijos“ leidimui (kuris tapo pirmuoju užsienio kalba išleistu šio veikalo leidimu), vildamasis, kad jo teorija „sulauks mažesnio vokiečių skaitytojų pasipriešinimo negu anglų, kai jiems aš pateikiau užimtumo ir gamybos kaip visumos teoriją, kuri svarbiais atžvilgiais nukrypo nuo ortodoksiškos tradicijos [čia mintyje turėdamas „Mančesterio mokyklą ir marksizmą, kurie abu galiausiai kilo iš *D. Ricardo*. [...] Tačiau Vokietijoje visada egzistavo didelis skyrius nuomonių, kurių negalima pridėti nei prie vieno, nei prie kito“], jis rašė: „Aš turiu prisipažinti, kad didžioji dalis šios knygos iliustruota ir detalai aiškinta daugiausia darant nuorodas į sąlygas, kurios egzistuoja anglosaksiškose šalyse. Vis dėlto išeigos kaip visumos teorija, kurią pateikti yra šios knygos tikslas, yra gerokai lengviau pritaikoma totalitarinės valstybės sąlygomis, negu tam tikros pagamintos išeigos gamybos ir paskirstymo teorija laisvos konkurencijos ir didelio masto *laissez-faire* sąlygomis. Tai yra viena iš priežasčių, kuri pateisina faktą, kad aš vadinu savo teoriją *bendroja teorija*. Kadangi ji remiasi ne tokiomis siauromis prielaidomis [„weniger enge Voraussetzungen stützt“] kaip ortodoksiška teorija, ji taip pat lengviau pritaikoma didelei sričiai skirtingų aplinkybių. Nors aš, pagaliau, kūriau ją žvelgdamas į sąlygas, kurios vyrauja anglosaksiškose šalyse, kur vis dar dideliu laipsniu vyrauja *laissez-faire*, nepaisant to ji išlieka pritaikoma situacijoms, kuriose valstybinis valdymas gerokai aiškiau išreikštas“ (Keynes, 1936; išskirta – *J. M. Keynes*’o). Tiesa, kaip pažymi amerikiečių ekonomistas libertaras *Richard*’as *M. Ebeling*’as (2012; 2018), būtų istoriškai neteisinga kaltinti *J. M. Keynes*’ą simpatizavus naciams (tuo jį aršiai kaltino austrų ekonomikos mokyklos atstovas *Murray*’us *N. Rothbard*’as (1926–1995 m.), karštai tikėjęs absoliučia minimalia vyriausybe; žr. Rothbard, 1992, ir netiesiogiai *J. K. Galbraith*’as, kuris teigė, kad *A. Hitler*’is „buvo keinsistinių idėjų nuoširdus šalininkas“ (Galbraith, 1977), bei *Alan*’as *T. Peacock*’as, kuris manė, kad šiuo tekstu *J. M. Keynes*’as davė ženklą, jog „tada vokiečių (nacių) vyriausybė labiau simpatizuos jo idėjoms apie viešųjų darbų užimtumą kuriantį efektą, negu britų vyriausybė“ (Peacock, 1993); *J. Robinson*

net gluminančiai teigė, kad „*A. Hitler'is* rado vaistus nuo nedarbo anksčiau, negu *J. M. Keynes'as* užbaigė to paaiškinimą“ (Garvy, 1975)) ar gynus tarybinio ar fašistinio tipo totalitarizmą.

Vis dėlto, kaip pažymi *H. Hagemann'as* (2015), jei *J. M. Keynes'o* biografas *Robert'as Skidelsky'is* (1992; 2000) tik agailstavo dėl šio prastai pasirinktų žodžių, kurie atvedė į painiavą (tiesa, pateikdamas ir *J. M. Keynes'o* pastebėjimą, kad vokiečių valdžia leido išleisti jo knygą „ant popieriaus [kuris buvo] gero kokybiškesnis už įprastinį, o kaina buvo tik nedaug aukštesnė už įprastinę“ (Skidelsky, 1992)), kitas pagrindinis jo biografas, *Donald'as Moggridge'as* (1995), už šioje knygos vokiškoje, jo nuomone, visiškai nebūtinoje, pratarmėje parodytą abejingumą fašistiniam režimui *J. M. Keynes'ą* gana smarkiai pabarrė... Taigi vis dėlto klausimas lieka atviras: ar pratarmė vokiškajam „Bendrosios teorijos“ leidimui buvo tik *J. M. Keynes'o* metodologinis kategoriškumas, ar savotiškas simpatijų nacių ekonominei (iš dalies ir socialinei) programai (apėmusiai aukso standarto galiojimo sustabdymą, milžiniškas viešųjų darbų programas, tokias kaip autobanų tiesimas, pramonės apsaugojimą nuo užsienio konkurencijos, kreditų teikimo išplėtimą, įsteigtas darbų programas, poveikio darymą privačiam sektoriui dėl kainų ir gamybinių sprendimų, militarizaciją, kapitalo kontrolės stiprinimą, šeimų planavimą, baudimą už rūkymą, rūpinimąsi nacionaline sveikatos apsauga, draudimą nuo nedarbo, švietimo standartų įvedimą, kas galų gale vedė į milžinišką biudžeto deficitą) išsakyamas, ypač įvertinant tai, kad *J. M. Keynes'as* yra išsakęs ir antisemitinių teiginių?; žr. Pernecky, Richter, 2011; Rockwell, 2008; Tooze, 2006; Bartlett, 2004; Raico, 2002; Reder, 2000; Garvy, 1975; Barkai, 1990; Fitzgibbons, 1988.

Tačiau *J. M. Keynes'as* (prancūziškojo „Bendrosios teorijos“ leidimo, kuris pasirodė 1939 m., pratarmėje rašęs: „Aš pavadinau savo teoriją bendrąja teorija. Tuo aš pareiškiu, kad aš, svarbiausia, susirūpinęs elgsena ekonominės sistemos kaip visumos – bendrosiomis pajamomis, bendraisiais pelnais, bendrąja išėiga, bendruoju užimtumu, bendrosiomis investicijomis, bendrosiomis santaupomis, o ne tam tikrų šakų, firmų ir atskirų asmenų pajamomis, pelnais, išėiga, užimtumu, investicijomis ir taupymu. Ir aš teigiu, kad buvo padaryta svarbių klaidų praplečiant iki sistemos kaip visumos išvadas, prie kurių buvo prieita atžvilgiu jos dalies, kuri buvo paimta izoliacijoje“) aiškiai suprato, kad kuo didesnė yra ekonomikos kontrolė iš valstybės pusės, tuo lengviau bus vyriausybei valdyti monetarinės ir fiskalinės politikos svertus norint sumaniai paveikti „bendrosios išėigos“, „bendrojo užimtumo“ ir „bendrojo kainų

ir darbo užmokesčių lygio“ makroekonominis agregatas siekiant judinti visą ekonomiką (ūkį) kryptimis, kurioms ekonominės politikos analitikai labiau simpatizuoja (Ebeling, 2012). (Kaip pažymėjo austrų kilmės amerikiečių moderniosios vadybos guru *Peter'is F. Drucker'is* (1909–2005 m.), nuo 1946 m. tapęs keinsizmo energingu oponentu, pats *J. M. Keynes'as* simpatizavo idėjai „turėti bejėgę vyriausybę, kuri nieko kito nedarytų tik per mokesčių ir išlaidų politikas palaikytų laisvos rinkos pusiausvyrą“ (žr. Skousen, 1991; taip pat Drucker, 1946).)

Kaip pažymėjo *R. F. Harrod'as* (1951), *J. M. Keynes'as* laikė, kad užimtumo lygis priklauso nuo paklausos lygio, o paklausą sudaro dvi pagrindinės komponentės – polinkis investuoti ir polinkis vartoti. (Kaip jis pats rašė „Bendrojoje teorijoje“, jo bendrosios užimtumo teorijos esmę sudarė teiginys, kad „[u]žimtumo pusiausvyrinė apimtis priklauso nuo: a) visuminės pasiūlos funkcijos, b) polinkio vartoti ir c) investicijų apimties“ (Keynes, 1964 [1936]). Kaip *J. M. Keynes'as* 1936 m. balandžio 15 d. rašė laiške *Ralph'ui G. Hawtrey'ui*, „[y]ra mažesnis už visišką užimtumą lygis, jeigu, darant prielaidą, kad polinkis vartoti liko nepakitęs, investicijų padidėjimas sukels vartojimo padidėjimą, kas yra priešinga klasikinės teorijos normaliai prielaidai, kad investicijų padidėjimas sukels vartojimo *sumažėjimą*“ (Keynes, 2013; išskirta – *J. M. Keynes'o*).) Pajamų gavėjai linkę tam tikrą dalį savo pajamų panaudoti vartojimui: likusi dalis yra taupoma. Jeigu, kai ekonomika yra gana visiškai panaudota, pinigų kiekis, kurį pajamų gavėjai yra linkę taupyti, viršija tą, kurį investuotojai nori investuoti, tada bendra paklausa bus nepakankama išlaikyti visišką užimtumą. Dėl viso to kils recesija, kuri ves į žemo lygio pusiausvyrą, kurioje taupymai nuo sumažėjusių pajamų nebus didesni už kiekį, kuris reikalingas investicijoms. (Iš tiesų, *J. M. Keynes'as* padarė labai svarbų pastebėjimą, kad investicijų trūkumas sukels pajamų sumažėjimą ir dėl ribinio polinkio vartoti – taupymo sumažėjimą, kuris pakels palūkanų normas ir toliau mažins paskatas investavimui (Harris, 1955).) Kita vertus, jeigu, kai ekonomika yra gana visiškai panaudota, pajamų gavėjai taupo mažiau, negu reikia investicijoms, išsivystys infliacinis procesas. Kadangi *J. M. Keynes'o* kaip teoretiko intensyviausio darbo laikotarpis, nuo 1921 m. iki 1939 m., buvo tas, kuriame dominavo tendencija į depresiją, būtent į šią tendenciją *J. M. Keynes'as* ir sutelkė visą savo dėmesį. (Ir, pasak *Bertrand'o Russell'o*, pateikė teorijas, kurias, „jeigu būtų priimę finansinės valdžios visame pasaulyje, Didžioji depresija būtų neįvykusi“ (Russell, 1967).) *J. M. Keynes'as* buvo įsitikinęs, kad jeigu polinkis

investuoti yra per mažas, palyginti su polinkiu taupyti, depresija bus endeminė ir tokioje sistemoje nebus jokių natūralių jėgų, kurios links atkurti visiško užimtumo pusiausvyrą. Kaip jis rašė: „Užimtumo pusiausvyros lygis [...] priklausys nuo dabartinių investicijų kiekio. [...] Bet, bendru atveju, čia nėra jokių priešasčių tikėtis, kad jis bus *lygus* visiškam užimtumui“, t. y., kaip buvo apibrėžta „Bendrosios teorijos“ 3 skyriuje, „situacijai, kurioje agreguotas užimtumas yra neelastingas reaguojant į efektyvios paklauskos augimą jos išėigai“ (Keynes, 1964 [1936]). Tai buvo pirmo ryškumo nukrypimas nuo senosios ortodoksijos, pagal kurią čia būtų tokios natūralios jėgos, kurios veiktų pagal *Say'aus* dėsnį ar kitaip. (Reikėtų pasakyti, kad žymus Harvardo verslo ciklų teoretikas J. A. Schumpeter'is pirmosiomis demokratų *Naujojo kurso* (*New Deal*) dienomis irgi įspėjo, jog „atsigavimas yra sveikas tik tada, jeigu jis ateina pats. Kiekvienas atsigavimas, kuris vyko paprasčiausiai dėl dirbtinių paskatų, palieka dalį depresijos darbo neatlikto ir prideda prie neprisitaikymo neįsisavinto likučio naują neprisitaikymą“ (žr. Brown et al., 1934).) Ir neatsitiktinai šiuolaikiniai keinsistai tiki, kad vienas iš svarbiausių „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) indėlių buvo tai, kad knygoje buvo pateiktas aiškus konstruktas, paaiškinęs, kaip ūkis daugelį metų gali išlikti būklės, kuri yra nutolusi nuo visiško užimtumo.

Esminė J. M. Keynes'o mąstymo ypatybė yra ta, jog jis atmetė klasikų argumentą, kad jeigu polinkis taupyti yra pernelyg didelis, lyginant su investicijų poreikiu, jis privers palūkanų normas žemėti, taip paskatindamas naujas investicijas ir, galbūt, sumažins polinkį taupyti. Pasak klasikinės mokyklos, palūkanų normos kitimo atsakas yra tas esminis mechanizmas, pagal kurį veikia *Say'aus* dėsnis išlaikyti visišką užimtumą: jeigu didėjantis pajamų gavėjų taupumas ir jį atitinkantis vartojimo kritimas sumažina paklausą, palūkanų norma nukris tokiu kiekiu, kuris yra būtinas paskatinti investicinę paklausą, kad papildoma investicinė paklausa tiksliai užpildytų tą tarpą, kurį paliko sumažėjusi vartotojiška paklausa. O J. M. Keynes'as, skirtingai nuo senosios mokyklos, neigė, kad palūkanų normos automatiškai nukris iki reikiamo lygio veikiant natūralioms jėgoms, ir savojoje palūkanų normos teorijoje (likvidumo pirmenybės teorijoje, kurią pateikė „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 13 skyriuje ir kurią sukurti jam labai pravertė O. T. Falk'o įžvalgos apie patikimų vertybinių popierių rinkų supratimą (Millmow, 2012)) išsakė požiūrį, kad palūkanų normą valdo balansas tarp visuomenės poreikio likvidumui (grynųjų pinigų pasiūlai) ir likvidumo (grynųjų pinigų) kiekio, kurį jai patei-

kia bankinės sistemos veikla, ar, galiausiai, centrinio banko politika. *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) palūkanų normą lėmė, kartu su pinigų pasiūla, iracionali psichologija („likvidumo fetišas“; kalbėdamas apie pastarąjį, *J. M. Keynes'as* nurodė: „Iš ortodoksiškų finansų maksimų jokia, be abejo, nėra labiau antisocialinė, negu likvidumo fetišas, doktrina, kad yra teigiama dorybė iš investicinių institucijų pusės koncentruoti išteklius laikyti „likvidžiuose“ aktyvuose“ (Keynes, 1964 [1936])) ir užimtumo lygis, pats prisiderinęs prie šios palūkanų normos. *J. M. Keynes'as*, oponuodamas švedų ekonomistui *K. Wicksell'ui* (1851–1926 m.), įrodinėjo, kad „čia yra [...] *skirtinga* natūrali palūkanų norma kiekvienam hipotetiškam užimtumo lygiui“ ir darė išvadą, kad „„natūralios“ palūkanų normos sąvoka [...] nesuvidino [nieko] labai naudingo ar svarbaus prisidedant prie knygoje pateiktos analizės“ (Keynes, 1964 [1936]).

Iš tiesų, kaip pažymi *Roger'is W. Garrison'as* (1992), *J. M. Keynes'as* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) palūkanų normą kartais traktavo kaip priklausančią vien tik nuo monetarinių sumetimų, kas gerai atsispindi knygos 14 skyriuje, kur *J. M. Keynes'as* priešpriešina savo paties monetarinę palūkanų teoriją, galiausiai vedusią į realios veiklos monetarinę teoriją, klasikų teorijai su pastarosios idėja apie tai, kad palūkanų norma buvo kažkas tokio kaip ekonominės sistemos automatinis reguliatorius. Pinigų pasiūla ir paklause (vienintelės) lemia pusiausvyrinę palūkanų normą, kuri savo ruožtu lemia investicijų lygį, taigi ir užimtumo lygį. Ši lemianti iš esmės vienos krypties grandinė neleidžia taupymo ir investavimo sprendimų būdai turėti kokį nors poveikį palūkanų normai. Nors ši keinsistinės makroekonomikos teorijos versija neišliko, „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) „išvertus“ į šiuolaikinių makroekonomikos teorijos vadovėlių kalbą, ji lengvai galėtų būti pateikta kaip IS–LM konstrukto specialus atvejis, kuriame LM kreivė yra horizontali linija, kuri juda aukštyn arba žemyn keičiantis arba likvidumo pirmenybėms, arba pinigų pasiūlai. Vartojant formalesnę terminologiją, lygčių sistema yra pasikartojanti taip, kad palūkanų norma gali būti nustatyta nepriklausomai nuo kitų endogeninių kintamųjų.

J. M. Keynes'as visiškai atmetė klasikų argumentą, kad jeigu yra nedarbas, atlyginimai kris ir jeigu profesinės sąjungos tam priešinsis, toks nelankstumas yra užsitęsusio nedarbo priežastis. Kaip pažymėjo *R. F. Harrod'as* (1951), būtų klaidinga teigti, kad atmesdamas šį požiūrį *J. M. Keynes'as* rėmėsi darbo užmokesčių faktiško nelankstumo argumentavimu. Tikriausiai sakant, jis laikė, kad

darbo užmokesčių judėjimas žemėjimo kryptimi neturės teigiamo poveikio užimtumui, atsižvelgiant į situaciją, kurioje polinkis investuoti ir polinkis vartoti yra nepakankami. Darbo užmokesčių kritimą paprasčiausiai atitiks kainų judėjimas žemyn, palikdamas verslo paskatas tokias pat nepakankamas, kokios jos buvo iki tol. (Kaip rašo *M. De Vroey'us* (2004a), visa tai *J. M. Keynes'as* išsakė dar 1931 m. savo paskaitose Čikagoje, kurių tąkart salėje klausėsi apie 400 žmonių, todėl būtų galima teigti, kad „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) vienas iš tikslų buvo suteikti teorinį pagrindimą šiam požiūriui.)

Ortodoksinė mokykla buvo linkusi įrodinėti, kad nepakankama visuminė efektyvi paklausa negali priversti kainų kristi, nei pernelyg didelę priversti kainų kilti, jei valdžios institucijos išlaiko pinigų pasiūlos lygį. *J. M. Keynes'as* nepritarė kiekybinei tokios formos pinigų teorijai. Jis tvirtino, kad polinkis vartoti ir polinkis investuoti yra „realūs“ polinkiai, nepriklausomi nuo pinigų pasiūlos; jeigu visuminė paklausa yra pernelyg didelė, kainos *links* augti, nesvarbu, pinigų pasiūla padidėjo ar ne; ir priešingai, jeigu visuminė paklausa yra nepakankama, kainos links kristi. Be to, *J. M. Keynes'as* laikė, kad veiksmų grąžos padidėjimas daugiau už produktyvumo padidėjimą vers kainas augti, nesvarbu, ar pinigų pasiūla padidėjo ar ne, ir ar visuminė paklausa yra pernelyg didelė ar ne. Ši jo nuostata akivaizdžiai išdėstyta lygtyse, kurias jis pateikė dar „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930). Apie 1936 m. *J. M. Keynes'as* pradėjo žiūrėti į pinigų kiekio padidėjimą kaip į visuminės paklausos atsigavimo padarinį, o ne priežastį: priežastinis santykis eina nuo išlaidų prie pinigų pasiūlos, o ne nuo pinigų pasiūlos prie išlaidų (Skidelsky, 2011).

Kita vertus, kaip pažymėjo *R. F. Harrod'as* (1951), nors *J. M. Keynes'as* ir nemanė, kad pinigų pasiūla turi tiesioginį poveikį kainoms, kaip buvo įsitikinę kai kurie kiekybinės pinigų teorijos šalininkai, jis toli gražu neteigė, kad pinigai yra nesvarbūs. Didindamos pinigų pasiūlą (likvidumo pasiūlą) valdžios institucijos gali pažeminti palūkanų normas, ir priešingai, mažindamos ją, padidinti palūkanų normas. Jeigu palūkanų normų kritimas yra pakankamas paskatinti investicijas, taigi ir visuminę paklausą, tada pinigų pasiūlos padidinimas bus linkęs didinti ekonominį aktyvumą. Jeigu ekonomika pradžioje bus labai toli nuo visiško užimtumo, šis padidėjimas turės mažą poveikį ar jokie poveikio kainoms. Tačiau jeigu užimtumas iš karto yra aukštesnio lygio, tada padidėjusi pinigų pasiūla bus linkusi, aprašytu aplinkiniu keliu, kelti kainas.

Pažymėtina, kad „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateiktų naujų idėjų poveikio politikos formulavimui greitis neturėjo analogų. (Kaip

rašė R. M. Ebeling'as (2006), tik keletas knygų per tokį trumpą laiką pasiekė tokią didelę įtaką ir sukėlė tokį griaunamą poveikį viešajai politikai.) Prie to, aišku, labai prisidėjo tuo metu 33-ų metų J. R. Hicks'o, be jokių abejonų J. M. Keynes'o „Bendrają teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) priskyrusio monetarinės teorijos sričiai, 1937 m. pasiūlytas IS–LM modelis, apie kurį (tiksliau, apie publikaciją, kurioje buvo paskelbtas šis modelis) pats J. M. Keynes'as po pusmečio (tik!) laiške J. R. Hicks'ui atsiliepė taip: „Man ji pasirodė labai įdomi ir iš tikrųjų neturiu ko pasakyti bandydamas ją kritikuoti“, neskaitant vieno ar dviejų momentų, kurie iš tiesų neatrodė svarbūs (žr. Keynes, 2013; Bliss, 1987). Tačiau, kaip pažymi G. R. Steele (2001), jeigu įvertintume rimtų mokslininkų beveik vienodą požiūrį, kad IS–LM modelis beveik neturi nieko bendro su J. M. Keynes'o tikrąja vizija („Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), apėmusia fundamentalų netikrumą, žinių apie ateitį stoką, kintamas privačias investicijas, judrumą [*animal spirits*] ir įnoringus ilgojo laikotarpio lūkesčius, kas IS–LM modelyje buvo tiesiog suvesta į *pusiausvyrinį* ūkio modelį, dėmesį sutelkusį į paklausos pusę; žr. Braun, 2014), šis jo atsiliepiamas yra tiek keistas, tiek nevykęs. (Nieko nuostabaus, kad R. F. Kahn'as peikė J. M. Keynes'ą už tai, kad jis buvo „per švelnus su J. R. Hicks'u. [...] IS–LM schema labai rimtai supainiojo ekonominės minties plėtrą“ (Kahn, 1984). Iš tiesų, IS–LM modelis ir kitos „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) vienalaikių lygčių interpretacijos prarado J. M. Keynes'o pateiktą nepriklausomųjų kintamųjų, kaip sistemos pirminės varomosios jėgos, besiskiriančios nuo duotų parametrų, originalų kategorizavimą. J. M. Keynes'ui šie nepriklausomieji kintamieji galiausiai yra trys psichologiniai veiksniai, polinkis vartoti, ilgalaikių lūkesčių būklė ir pirmenybė likvidumui kartu su pinigų, išreikštų darbo užmokesčio vienetais, kiekiu (Hayes, 2006).). Net ir pats J. R. Hicks'as gerokai vėliau pripažino, kad „[...] ši diagrama [...] traktuoja „Bendrają teoriją“ kaip pusiausvyros ekonomikos teoriją; ji nesiremia *laiku*“ (žr. Hicks, 1982b; išskirta – J. R. Hicks'o), ir 1980 m. žurnale *Journal of Post Keynesian Economics* paskelbtame straipsnyje pavadinimu „IS–LM: paaiškinimas“ išsižadėjo savo IS–LM modelio, karčiai pastebėdamas, kad „Bėgant laikui aš pats tapau juo [IS–LM aparatu] nepatenkintas“ (Hicks, 1980), ir pripažindamas, kad IS–LM formulavimas, J. M. Keynes'o analizės aiškinimas per bendrosios pusiausvyros prizmę iš viso neišreiškia J. M. Keynes'o bendrosios teorijos požiūrio. (Kaip pažymi R. Skidelsky'is (2000), pats J. M. Keynes'as labai nemėgo ekonominių duomenų, pa-vaizduotų grafikais, – štai kodėl jis niekada nenaudojo grafikų jokiuose savo

veikaluose (priešingai savo mokytojui *A. Marshall'ui!*), ir vienintelė diagrama, kurią aptinkame „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), buvo parengta *R. F. Harrod'o*.)

Kaip rašo *R. L. Heilbroner'is* (1972; 1995), „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'as* padarė stulbinančią ir bauginančią išvadą – neegzistuoja joks automatinis saugos mechanizmas. Pats *J. M. Keynes'o visuomenės paklausos* modelis buvo sukurtas norint paaiškinti *masinio nedarbo ir žemo gamybos lygio*, kurie stabiliai išliko labiausiai išsivysčiusiose šalyse XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose (Didžiosios depresijos laikotarpiu), priežastis.

Nežiūrint valstybės vaidmens „traukiant“ ekonomiką iš nuosmukio akcentavimo, už ką jį vėliau labai kritikavo Čikagos mokyklos atstovai, *J. M. Keynes'as*, kaip vėliau teigė 2008 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje lauretas *P. R. Krugman'as*, tikrai „nebuvo socialistas – jis atėjo išsaugoti kapitalizmo, o ne jį palaidoti“ (Krugman, 2006; 2012). Giliai širdyje jis greičiau buvo konservatorius, ilgai žavėjęsis airių politikos teoretiku ir filosofu *Edmund'u Burke'u* (1729–1797 m.), apie kurį dar 1904 m. studijuodamas Kembridžo universitete parengė referatą „*Edmund'o Burke'o* politinės doktrinos“ ir iš kurio perėmė politinius principus, akcentuojančius etinių normų ir socialinių susitarimų vertę, ir ribotos valdžios tradiciją, pasisakydamas už subalansuotus biudžetus esant normaliai ekonomikos plėtros eigai. (Kaip rašė *R. Skidelsky'is*, „*G. E. Moore'as* buvo *J. M. Keynes'o* etinis herojus, o *E. Burke'as* galėtų išsakyti stiprias pretenzijas būti jo politiniu herojumi“ (Skidelsky, 1983). Iš *E. Burke'o* teorijos *J. M. Keynes'as* pasisėmė svarbią nuostatą, kad: „Viešoji (visuomenės) išmintis visuomet turi būti aukštesnė už individualią veiksmų laisvę“, ir todėl vėliau jo tikslu tapo sukurti „praktiškos išminties ekonomikos teoriją“ (Fitzgibbons, 1988), kuri pripažintų, kad, nors sprendimai būtinai turi subjektyvų elementą, jie negali būti arbitriški (Steele, 2001). O apie britų humanistinės tradicijos poveikį jaunajam *J. M. Keynes'ui* plačiau žr. Andrews, 2010.) Kaip pažymėjo *J. M. Keynes'o* draugas ir biografas *R. F. Harrod'as*, po jo įmantraus liberalizmo lukštu (leidusiu dažnai *J. M. Keynes'ą* įvardyti vienu iš žymiausių šiuolaikinių liberalų, turint omenyje *John'o Locke'o*, *Adam'o Smith'o* ir *Thomas'o Jefferson'o* tradiciją (Raico, 2008)) slėpėjo neabejotinas konservatorius: „Jis vertino institucijas, kurios turėjo istorines šaknis šalyje; jis buvo didis šalininkas dorybių vidurinės klasės, kuri, jo nuomone, buvo atsakinga už visus gerus dalykus, kuriuos mes dabar turime; jis tikėjo intelektualinės lyderystės aukš-

čiausiu vertingumu, nedaugelio išrinktųjų išmintimi; jis buvo suinteresuotas parodyti, koks buvo siauras giminystės ratas, iš kurio buvo pasitelkti valstybės valdymo ir mąstymo didieji britų lyderiai; jis buvo tiesiog įsimylėjęs savo šalį“ (Harrod, 1951). Jam antrino ir *Bruce Bartlett*’as, kuris rašė: „Beveik visais atžvilgiais *J. M. Keynes*’as buvo konservatorius, tiek savo filosofija, tiek temperamentu, nors jis visą gyvenimą save identifiko kaip liberalą“ (Bartlett, 1984). (Panašiai galima pasakyti ir apie tai, kad *J. M. Keynes*’as visada save laikė kairiuoju. Bet, kaip teigė *R. Skidelsky*’is, „kairė jam paprasčiausiai reiškė Liberalų partiją“ (Skidelsky, 1992). Todėl nieko stebėtino, kad įvertindamas tai, jog *J. M. Keynes*’as norėjo sunaikinti profesines sąjungas ir išlaikyti laisvąją rinką, į jį, kaip konservatorių savo įsitikinimais, žiūrėjo ir *Peter*’is *F. Drucker*’is (žr. Skousen, 1991; taip pat Drucker, 1946).)

Kaip 1992 m. savo parašytoje *J. M. Keynes*’o biografijoje (2-ame tome, o visas biografijos tritomis, kurio paskutinis tomas pasirodė 2000 m., apėmė daugiau kaip 1500 puslapių!) teigė *R. Skidelsky*’is, „*J. M. Keynes*’o įkvepianti idėja buvo radikali, tačiau jo tikslas buvo konservatyvus“ (Skidelsky, 2000; taip pat žr. panašią mintį išsakiusį austrų ekonomikos mokyklos atstovą *Gottfriedą von Haberlerą* (1900–1995 m.), kuris dar 1946 m. teigė, kad *J. M. Keynes*’o ekonomikos teorijos konkrečios politinės rekomendacijos buvo visiškai ne revoliucinės, jos „faktiškai yra labai konservatyvios“ (von Haberler, 1946).) Šis *J. M. Keynes*’o tikslas buvo modifikuoti žaidimo taisyklės kapitalistinės sistemos ribose siekiant ją išsaugoti ir sustiprinti, kuriant savąsias teorijas daugiausia tam, kad apsaugotų laisvąją rinką nuo marksizmo ir įvairių socializmo formų, kurios buvo labai populiarios Didžiosios depresijos metais (Bartlett, 2009; taip pat Galbraith, 1984), kas *S. Pressman*’ui (2006) leido *J. M. Keynesą* įvardyti „pragmatišku kapitalizmo išgelbėtoju“. Juk jis norėjo, kad visiškas užimtumas taptų norma, o ne išimtimi, ir kad tai būtų konservatyvi revoliucija per investicijų laipsnišką, bet visapusę *socializaciją* (apie kurią jis tiesiogiai kalba savo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) galutiniame skyriuje ir kuri nereiškė šakų nacionalizacijos ar privačių įmonių perėmimo į vyriausybės rankas, o orientavosi į viešosios administracijos kooperavimąsi su privačia iniciatyva, taip išplečiant investicijų viešojo naudingumo komponentę ir suteikiant investavimo funkcijai didesnę stabilumą (žr. Skidelsky, 1992; 2011; Backhouse, Bateman, 2011a), leisiantį išsaugoti privačios nuosavybės institutą. (Kaip jis deklaravo „Bendrojoje teorijoje“: „Aš tikiuosi pamatyti Valstybę, kuri gebės apskaičiuoti kapitalinių gėrybių ribinį efektyvumą ilgalaikiu po-

žiūriu ir bendrų socialinių pranašumų pagrindu, prisiimdama dar didesnę atsakomybę už tiesiogiai kuriamas investicijas [...] socializacijos priemonės įdiegiant palaiptams ir nelaužant visuomenės bendrųjų tradicijų“ (Keynes, 1964 [1936]). *J. M. Keynes* pasisakė už Nacionalinės investavimo valdybos įsteigimą ir apie 1943 m. įvertino, kad tokia valstybės institucija tiesiogiai darytų poveikį „dviem trečiosioms ar trimis ketvirtosioms visų investicijų“ (Secareccia, 1993). Kita vertus, tenka pripažinti, kad jis jokiame kitame savo veikaluose nedetalizavo savo siūlymo socializuoti investicijas (žr. Brunner, 1987.). *J. M. Keynes* nemanė, kad kapitalizmas nepagydomai serga, o tik laikė kapitalizmą nestabiliu, todėl buvo įsitikinęs, kad jo idėjų schemas priėmimas buvo alternatyva tais laikais visiškai pražydušiam socializmui, kurio eksperimentą laikė „įžeidimu protui“, o pačią valstybinio socializmo doktriną gana pasenusia, nurodydamas, kad „klasių kovoje būtų išsilavinusios buržuazijos pusėje“ (žr. Bartlett, 2009). (Kaip rašo *R. M. Ebeling* (2012), vienintelė idėja, kuri socializme žavėjo *J. M. Keynes*ą, buvo socializmo romantizmas požiūryje į paprastą dirbantį žmogų ir „pinigų darymo“ smerkimas. Tarybų Rusijos bandymas numalšinti „pinigų darymo mentalitetą“, *J. M. Keynes*o nuomone, kurią jis išsakė esė „Trumpas požiūris į Rusiją“ (Keynes, 2010), buvo „milžiniška inovacija“. *J. M. Keynes*o požiūriu, kapitalistinė visuomenė irgi privalėjo rasti tvirtą moralinį pagrindą, kuris būtų aukščiau savanaudiškos „meilės pinigams“ ir galėtų būti priešpriešinamas kapitalistiniam individualizmui. Savo minčių moksliniam pagrindimui jis net pasitelkė austrų neuropatologo *Sigmundo Freud*o (1856–1939 m.) psichoanalitinius ieškojimus; žr. O'Donnell, 1989; Skidelsky, 1992; Raico, 2008.) Todėl nieko nuostabaus, kad *J. M. Keynes*as, nežiūrint savo draugo, vieno iškiliausių airių dramaturgų, Nobelio literatūros premijos laureato *George'o Bernard'o Shaw* (1856–1950 m.) raginimų, kaip visiems žinoma, išliko „aklas“ *K. Marx*'ui, laikydamasis nuomonės, kad nuo *K. Marx*o laikų kapitalizmas smarkiai pasikeitė. Viename iš 1909 m. spalį Kembridže įsteigto Politinės ekonomijos klubo susirinkimų, kurie vykdavo pirmadienio vakarais Kembridžo Karališkajame koledže sesijų metu (nereikia šio klubo maišyti su Londono Politinės ekonomijos klubu, kuris *James'o Mill*'io ir jo tokių bendraminčių kaip *D. Ricardo*, *T. Malthus*as ir *George'as Warde Norman*as (1793–1882 m.), 1821 m. tapęs Anglijos banko direktoriumi ir šią poziciją išsaugojęs 50 metų, buvo įsteigtas dar XIX a. trečiajame dešimtmetyje, klubo, kurį lankė pirkliai, pramonininkai bei politikai, įvairiu laiku nariais buvo *J. S. Mill*'is, škotų ekonomistas *J. R. McCulloch*as (1789–1864 m.), anglų

ekonomistas *N. Senior* (1790–1864 m.), airių ekonomistas *J. E. Cairnes* (1823–1875 m.), Kembridžo universiteto auklėtinis, radikaliosios liberalizmo srovių šalininkas, vienas iš populiariausių *Viktorijos* laikų asmenybių *Henry'is Fawcett* (1833–1884 m.), *William'as Newmarch* (1820–1882 m.), anglų bankininkas *Samuel'is Jones Lloyd* (vėliau lordas *Overstone*, 1796–1883 m.), *William'as Blake* (1774–1852 m.); plačiau žr. Čiegis, 2006; 2014a), *J. M. Keynes* net sakėsi, kad skaitė *K. Marx* „*Das Kapital*“ (Marx, 2009 [1867]), kuris, jo nuomone, akademiniam mokslui nepridėjo nieko daugiau, kaip sunkų suprasti akių dūmimą, su tokiu pačiu nusistatymu, kaip skaitytų detektyvinę istoriją, nerasdamas jame jokių reikšmingų idėjų (žr. Skidelsky, 1992; Snowdon, Vane, 2009). Patį *K. Marx* kapitalinį veikalą 1934 m. gruodį rašytame laiške *G. B. Shaw* jis įvardijo kaip „niūrų, parašytą bjauria maniera, pasenusį vadovėlį“, kuris „moksline prasme buvo klaidingas ir be jokio intereso ir pritaikomumo šiuolaikiniam pasauliui, [...] tai yra, kurio šiuolaikinė *ekonominė* vertė yra *nulinė*“, toliau nurodydamas, kad „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) visa esmė buvo pasukti kuo toliau nuo marksizmo rikardinių pagrindų (žr. Keynes, 2013). (Apie marksizmo rikardinius pamatus plačiau žr. Schumpeter, 1954.)

Kita vertus, *J. M. Keynes* valstybės intervencijos į rinką neapribojo vien tik būtinybe palaikyti visišką užimtumą. Be to, *J. Robinson* žodžiais tariant, „Faktiškai *Maynard* *Keynes* pats šiek tiek abejojo galimybe pasiekti nuolatinį visišką užimtumą“ (žr. Meltzer, 1988 [1968]). Kaip pažymėjo *R. F. Harrod* (1951), jeigu iškildavo problemų (pavyzdžiui, skurdas), kurių reikėjo atsikratyti, jis buvo nepakantus tiems, kurie manė, kad nieko neturi būti daroma, kas pažeistų tariamus „ekonomikos teorijos dėsnius“. Taip, jis pasisakė už tarptautinius projektus stabilizuoti prekių kainas, ir jis tikėjo, kad būtinais atvejais visai galėjo būti priimtini karteliai ar kitos pramoninės racionalizacijos formos, netgi jeigu jos galėjo būti įgyvendintos tik valstybės veiksmais. Apskritai, *J. M. Keynes* politinis receptas turėti mažiau neaiškų ūkį apėmė tris pagrindinius elementus: valstybines priemones skatinti investicijas, kad nepertraukiamai būtų išlaikytas visiškas užimtumas, priemones skatinti vartojimą ir tarptautinės monetarinės sistemos reformą, kuri neleistų nedarbui persiduoti iš vienos šalies į kitą (Skidelsky, 2011).

Keinsistinė analizė – tai pirmasis, bet, žinoma, ne paskutinis žingsnis, aiškinantis šiandieninės ekonomikos paslaptis. 1936 m. vasarį pasirodžius *J. M. Keynes* knygai „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Key-

nes, 1964 [1936]), iš karto sulaukusiai išskirtinio dėmesio (vien iki 1936 m. pabaigos pasirodė daugiau kaip 125 jos apžvalgos anglų kalba; žr. Backhouse, 1999) ir tiesiog revoliucionizavusiai ekonomikos mokslą (net pats *J. M. Keynes*as prieš tryliką mėnesių, 1935 m. sausio 1 d. (per Naujųjų metų šventę!), laiške *G. B. Shaw* rašė: „Kad suprastum *mano* proto būklę, vis dėlto privalai žinoti, kad aš tikiu, jog rašau ekonomikos teorijos knygą, kuri radikaliai pakais – žinoma, ne iš karto, bet per artimiausius dešimt metų – pasaulio požiūrį į ekonomikos problemas. Aš negaliu tikėtis, kad tu ar kas nors kitas patikės tuo dabartiniame etape. Bet aš pats [...], savo galva, esu dėl to visiškai tikras“ (*Keynes*, 2013; *Harrod*, 1951; *Skidelsky*, 2003; *Davidson*, 2009a)), dauguma jaunų to meto ekonomistų (iki trisdešimt penkerių metų) tapo *J. M. Keynes*o teorijos šalininkais, „Bendrąją teoriją“ (*Keynes*, 1964 [1936]), švedų ekonomisto, ilgai dirbusio JAV, *Axel'io Leijonhufvud*o (1968) žodžiais tariant, priėmę kaip „išlaisvinantį netikėtą atradimą“ ir pritarę *J. M. Keynes*o pagrindinei minčiai, kad *laissez-faire* kapitalistinis ūkis gali pasiekti pusiausvyrą, kuriai būdingas perteklinis nesavanoriškas nedarbas (*Snowdon*, *Vane*, 2009), pagal klasikinę nedarbo sampratą kažkokioms jėgoms (pavyzdžiui, įstatymiškai nustatytiems minimaliems darbo užmokesčiams, viršijantiems rinką sutvarkančius darbo užmokesčius) neleidžiant realiems darbo užmokesčiams sumažėti iki lygio, kuris sulygintų darbo jėgos pasiūlą ir paklausą, o pagal keinsistinę nedarbo sampratą – trūkstant visuminės paklausos (*De Vroey*, 2002b)). (Juk keinsistinis nesavanoriškas darbas yra apibrėžiamas kaip „situacija, kurioje užimtumas gali būti padidintas didinant efektyvią paklausą, esant nepakitusiam realių darbo užmokesčių lygiui“ (*Negishi*, 1979).) *J. M. Keynes*as į nesavanorišką nedarbą, kuris buvo jo knygos „Bendroji teorija“ (*Keynes*, 1964 [1936]) pagrindinė sąvoka, žvelgė kaip į tam tikrą ekonominės sistemos nesėkmę, decentralizuoto ūkio blogą funkcionavimą (*De Vroey*, 2004a; taip pat žr. *Coddington*, 1983, kur, kaip minėta, pažymima, kad „[t]eigi, jog kažkas yra nesavanoriškas bedarbis, reiškia išvaduoti jį nuo atsakomybės už šią situaciją; tai yra iškelti prielaidą, kad jis yra bedarbis „ne dėl savo paties kaltės““ (*Coddington*, 1983; *Kregel*, 1987)). Ekonomistai, kurie tuo metu jau buvo daugiau kaip penkiasdešimties metų, daugiausia liko atsparūs *J. M. Keynes*o siunčiamai žinia... Todėl nieko nuostabaus, kad iš anksto priešiška nusistačiusiam *A. C. Pigou* naujoji *J. M. Keynes*o knyga, žinoma, pasirodė „sunkiai suprantama“ (žr. jo Londono ekonomikos mokyklos nuo 1921 m. leidžiamame žurnale *Economica* pateiktą knygos įvertinimą, *Pigou*, 1936). O amerikiečių neoklasikas *Frank*as

H. Knight (1885–1972 m.) apskritai teigė, kad: „*J. M. Keynes* pasakė kai kuriuos dalykus, kurie buvo nauji, ir kai kuriuos, kurie buvo teisingi; deja, dalykai, kurie buvo nauji, nebuvo teisingi, o dalykai, kurie buvo teisingi, nebuvo nauji“ (Knight, 1937). (Iš tiesų, norint, buvo galima rasti *J. M. Keynes* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateiktą kai kurių idėjų atitikmenis dar *J. de Sismondi* (1819), *T. Malthus* (1951 [1836]), *K. J. Rodbertus* (žr. jo laiškus vokiečių juristui ir filosofui *J. von Kirchmann* (1850–1851 m.)) ar *J. A. Hobson* (žr. Mummery, Hobson, 1889) veikaluose (kalbama apie besaikio taupymo žalingus efektus), taip pat labiau jo amžininkų ekonomistų, tokių kaip *I. Fisher* (1907; iš jo buvo perimta „kapitalo ribinio efektyvumo“ samprata – *I. Fisher* ją vadino „gražos, viršijančios kaštus, norma“), *K. Wicksell* (1936), *D. H. Robertson* (1926), *R. F. Kahn* (1931) ir *J. Warming* (1932; pastarieji du autoriai į mokslinę apyvartą įvedė „multiplikatoriaus“ sampratą, kurią užsienio prekybos kontekste netrukus sėkmingai panaudojo *R. F. Harrod* (1933; 1936)), darbuose (žr. Bleaney, 1976; 1985; Laidler, 1999; 2009). Darbo užmokesčių lipnumas buvo pabrėžtas Kembridžo monetarinių ekonomistų gerokai anksčiau iki „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]), pradedant *Alfred* ir *Mary Marshall* 1879 m. Londone išleista knyga trumpu, tačiau turiningu pavadinimu „Pramonės ekonomika“ (Marshall, Paley Marshall, 1879), tapusia viešai pripažintu vadovėliu, turėjusia nemažą pasisekimą tarp skaitytojų (pasirodė du jo leidimai su dešimt perspausdinimų, iš viso 15 000 egzempliorių) ir tapusia pirmuoju veikalu, kuris, remdamasis *Ch. Darwin* idėjomis, ekonominį gyvenimą nagrinėjo iš evoliucinių pozicijų. Taip pat šiuo aspektu svarbūs buvo XX a. antrajame ir trečiajame dešimtmėčiuose pasirodę *A. C. Pigou* ir *R. G. Hawtrey* veikalai; žr. Laidler, 1991b. Pasisakymas už priešiklinių viešųjų darbų išlaidas kaip priemonę nuo nedarbo irgi buvo dažnai pasitaikanti pozicija XX a. trečiojo dešimtmečio Kembridžo literatūroje, išsakyta *A. C. Pigou*, *F. Lavington* (1921 – čia randama „likvidumo pirmenybės“ idėja; 1922) ir *D. H. Robertson*; žr. Laidler, 1999. Apie amerikiečių ekonomistų požiūrius Didžiosios depresijos metu žr. Gayer, 1934. Visa tai ne vieną *J. M. Keynes* amžininką privertė rimtai pasipiktinti ir įsižeisti dėl jo pateikto apibūdinimo „klasikiniai ekonomistai“; žr. Laidler, 1999). Kad taip gali atsitikti, jautė ir pats *J. M. Keynes*, knygos pratarinėje nurodęs: „Šios knygos sudarymas autoriui buvo ilga kova kaip ištrūkti, ir taip bus skaitant ją daugumai skaitytojų, jeigu autoriaus puolimas prieš juos bus sėkmingas, – kaip ištrūkti iš įprastų mąstymo ir kalbėjimo būdų. Idėjos, kurios čia

yra išreikštos taip sunkiai, yra be galo paprastos ir turi būti akivaizdžios. Sunkumą sudaro ne naujos idėjos, o ištrūkimas iš senųjų, kurios buvo pateiktos mums ir kurios įsigėrė į mūsų protų kiekvieną kampą“ (Keynes, 1964 [1936]). Tai, iš ko *J. M. Keynes*’as stengėsi ištrūkti, buvo ekonomikos teorijos sveiko proto pagrindai, kurie buvo plėtojami nuo aštuoniolikto amžiaus antros pusės pradedant *A. Smith*’u iki dvidešimto amžiaus pradžios ir baigiant austrų ekonomistais, kurie akcentavo žmonių veikimo bei žmogiškojo pasirinkimo logikos tyrimą (Ebeling, 2012; apie austrų ekonomikos mokyklos filosofiją žr. Cubeddu, 1993; apie jos esmines idėjas žr. Dolan, 1974). (Kita vertus, kalbant apie paties *J. M. Keynes*’o gebėjimą „ištrūkti iš įprastų mąstymo ir kalbėjimo būdų“, pravartu stabtelėti prie 1930 m. pasirodžiusios jo nedidelės apimties esė „Ekonominės galimybės mūsų anūkams“ (Keynes, 1932). Joje *J. M. Keynes*’as pranašavo, kad per 100 metų – tai yra, 2030 m. – ekonomikos augimas išsivysčiusiame pasaulyje faktiškai bus liovęsis, nes žmonės „turės pakankamai“, kad galėtų „gerai gyventi“, ir per savaitę apmokamą darbą dirbs tik tris dienas, tam skirdami 15 valandų, ko visiškai pakaks, kad likusį laiką žmonės galėtų skirti malonesniems dalykams. Ir tada jau iškils kita problema – ką daryti su mūsų laisvalaikiu! Įvertinant XXI a. tapusį tokį aktualų pasaulio darnaus vystymosi reikalavimą, šie *J. M. Keynes*’o pamąstymai apie žmonijos ateitį šiandien atrodo labai pažangūs ir savalaikiai, net jeigu jis realiai ir neturėjo omenyje besivystančio pasaulio (žr. Mattick, 1969; Skidelsky, 2007), apie kurį politiniu ir akademinu lygiu buvo pradėta kalbėti tik po Antrojo pasaulinio karo.) Prakalbus apie *J. M. Keynes*’o pamąstymus apie žmonijos ateitį, reikia pažymėti ir tai, kad jis, kaip teigė australų kilmės žymus amerikiečių keinsistas *Arthur*’as *Smithies*’as (1907–1981 m.), „vylėsi pasaulio, kuriame monetarinė ir fiskalinė politika, kurią įgyvendintų išmintingi žmonės, dirbantys valdžios institucijose, galėtų laiduoti klestėjimo, teisingumo, laisvės ir galimos taikos sąlygas“ (Smithies, 1951).

Kad ir kaip ten būtų, netgi jeigu daugelis *J. M. Keynes*’o individualių idėjų nebuvo visiškai originalios, jis buvo pirmasis asmuo, kurio dėka jo bendrosios teorijos idėjos po Antrojo pasaulinio karo buvo plačiai priimtose ir panaudotos vyriausybės politikoje (žr. Backhouse, 2015). Ir todėl nieko nuostabaus, kad *J. M. Keynes*’as po mirties, 1965 m. gruodžio 31 d., pasirodė ant žurnalo *Time* viršelio, kas atrodo ypač nepaprasta, nes *Time* šie proginiai viršeliai yra labai retai skiriami jau mirusiam asmeniui (Akerlof, 2007). *J. M. Keynes*’o bendras poveikis ekonomikos teorijai buvo toks didelis, kad tik nedaugelis

turbūt nesutiks su *J. K. Galbraith'u*, 1965 m. „Bendrają teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) pavadinusiu „ekonominės ir socialinės politikos pačia įtakingiausia šimtmečio knyga. [...] Bendru, jeigu ne absoliučiu, sutarimu, keinsistinė revoliucija buvo vienas didžiausių socialinio projektavimo šiuolaikinių laimėjimų“ (Galbraith, 1975 [1965]). (Anksčiau, 1952 m. darbe „Amerikos kapitalizmas“ (Galbraith, 1952), jis taip pat teigė, kad ši knyga pakreipė įvykių eigą taip, kaip padarė tik trijų ankstesnių ekonomistų knygos – *A. Smith'o* „Tautų turtais“ (Smith, 1937 [1776]), *D. Ricardo* „Politinės ekonomijos ir apmokestinimo principai“ (Ricardo, 1953 [1817]) ir *K. Marx'o* „Kapitalas“ (Marx, 2009 [1867]) (taip pat žr. Galbraith, 2010); apie paties *J. K. Galbraith'o* ekonominę indėlį žr. Dunn, Pressman, 2005.) *J. A. Schumpeter'is* irgi teigė: „Kad ir kokia jos kaip analizės pavyzdžio vertė būtų, negali būti jokios abejonės, kad ji [„Bendroji teorija“] turėjo būti dėkinga už savo pergalingą žygį visų pirma faktui, kad jos argumentai įgyvendino didelio skaičiaus šiuolaikinių ekonomistų eilę stipriausių politinių preferencijų“ (Schumpeter, 1954).

Tiesa, paminėsime ir kitą *J. K. Galbraith'o* įžvalgą. Jis yra tvirtinęs, kad *J. M. Keynes'o* knygos „*The General Theory of Employment, Interest and Money*“ pavadinimo pirmieji trys žodžiai „yra aiškiai nusirašyti nuo *Albert'o Einstein'o*“ (Galbraith, 1996). Kaip rašo *P. Davidson'as* (2009a), *J. M. Keynes'as* vylėsi (tai akcentavo dar *A. C. Pigou* (1936)), kad kaip 1921 m. Nobelio premijos fizikos srityje laureato, vokiečių fiziko *Albert'o Einstein'o* (1879–1955 m.) bendroji reliatyvumo teorija išstūmė *I. Newton'o* klasikinę teoriją fizikoje (kuri, pavyzdžiui, negalėjo paaiškinti laikrodžių elgsenos esant dideliems, artimiems šviesos, greičiams), taip ir jo bendroji ekonominės elgsenos teorija išstums klasikinę ekonomikos teoriją, traktuodama ją kaip „specialų“ atvejį (esant mažiems greičiams, palyginti su šviesos greičiu, *A. Einstein'o* teorijos reliatyvumo lygtys irgi „susiveda“ į labiau pažįstamą *I. Newton'o* mechaniką), ir, *R. Skidelsky'io* (1992) pastebėjimu, klasikinius ekonomistus traktavo kaip „euklidinius geometrus [turint omenyje graikų matematiko *Euklido* (apie 365–275 m. pr. Kr.) padėtus pagrindus tam, ką mes dabar vadiname *euklidine geometrija*] neeuklidiniame pasaulyje [kurį gauname atsisakę penktosios aksiomos apie lygiagrečias tieses]. [...] Todėl turime pasukti nuo [...] klasikinės doktrinos postulatų ir sukurti elgseną sistemos, kurioje galimas nesavanoriškas nedarbas griežta prasme [euklidinei geometrijai reiškiant ekonomikos teoriją be nesavanoriško nedarbo]“ (Keynes, 1964 [1936]). (Po dešimtmečio *W. W. Leontief'as* irgi rašys: „Ortodoksinė teorija įrodinėja, kad nesavanoriškas nedarbas neegzis-

tuoja, bet mes žinome, kad jis iš tikrųjų egzistuoja“ (Leontief, 1947). Iš tiesų, *W. Leontief'as* buvo iš tų ekonomistų, kurie neabejojo nesavanoriško nedarbo realumu ir todėl dar 1947 m. išleistoje *S. E. Harris'o* redaguotoje kolektyvinėje monografijoje „Naujoji ekonomikos teorija. *Keynes'o* poveikis teorijai ir viešajai politikai“ pasisakė už tai, kad būtų pakoreguotos ortodoksinės teorijos, kurios formalią logiką laikė iš esmės teisinga, pagrindinės empirinės prielaidos (žr. Leontief, 1947).) Klasikinė teorija pripažino tik du nedarbo tipus – *frikcinį* nedarbą (*J. M. Keynes'o* požiūriu, „klasikinį nesavanorišką nedarbą“), kurį sukelia konkurencijos dėl darbo netobulumai, kas veda į trumpalaikį nedarbą (tiesa, kaip parodė *A. Batyra* ir *M. De Vroey'us* (2012), frikciniam nedarbui nėra vietos pasiūlos ir paklausos modeliuose *à la A. Marshall'as*), ir *savanorišką* nedarbą, kai potencialūs darbuotojai nutaria nepradėti dirbti esant siūlomoms darbo užmokesčiams, pirmenybę atiduodami situacijai laikinai likti be darbo, o *J. M. Keynes'as*, pripažindamas savanoriško nedarbo galimybę (jis rašė: „[B]e „frikcinio“ nedarbo [aš pripažįstu egzistavimą] „savanoriško“ nedarbo dėl profesinių sąjungų atsisakymo ar negalėjimo, kaip rezultato įstatymų ar socialinės praktikos, ar kolektyvinio derėjimosi sujungimo, ar lėto reagavimo į pokyčius, ar vien tik žmogiško užsispyrimo sutikti su atlygiu, atitinkančiu produkto vertę, priskirtiną jo ribiniam produktyvumui“ (Keynes, 1964 [1936]), nedarbą, atsirandantį dėl profesinių sąjungų ar netobulos konkurencijos egzistavimo, ar pasirinkus laisvalaikį, laikant savanorišku), „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) antrajame skyriuje nurodė trečiąjį nedarbo tipą – *nesavanoriško* nedarbo galimybę (Sanguhl, 2015).

Prakalbę apie *J. M. Keynes'o* požiūrį į nesavanorišką nedarbą, pažymėsi-me, kad jis „Bendrojoje teorijoje“ rašė: „*Žmonės yra nesavanoriški bedarbiai, jeigu darbo užmokesčio gėrybių kainų nedidelio augimo piniginio darbo užmokesčio atžvilgiu atveju tiek pasirengusių dirbti už dabartinį darbo užmokestį visuminė pasiūla, tiek visuminė paklausa darbui, esant šiam darbo užmokesčiui, bus didesnė už egzistuojančią užimtumo apimtį*“ (Keynes, 1964 [1936]); išskirta – *J. M. Keynes'o*), pabrėždamas, kad jį sumažinti galima plečiant visuminę efektyvią paklausą esant nepakitusiam realių darbo užmokesčių lygiui (Tobin, 1972; Negishi, 1979; Hines, 1980; Leijonhufvud, 1983b; Davidson, 1984; Kregel, 1987; McCombie, 1987–1988; Collard, 1990; Corry, 1996). Kaip teigia *W. Darity* ir *W. Young'as* (1997), šis *J. M. Keynes'o* pateiktas nesavanoriško nedarbo apibrėžimas yra identiškas perteklinės darbo pasiūlos paprastai sampratai esant šioms siauroms sąlygoms:

- darbo visuminės paklausos kreivė neigiamai susijusi su realiu darbo užmokesčiu;
- darbo visuminės pasiūlos kreivė teigiamai susijusi su realiu darbo užmokesčiu;
- vienintelis endogeniškas veiksnys, nuo kurio priklauso abi kreivės, yra realaus darbo užmokesčio norma;
- makroūkyje yra tik vienas sektorius.

Pats *J. M. Keynes'as* aiškiai neįsprendė savo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) į šių keturių sąlygų suvaržymus, ypač į paskutinių dviejų sąlygų. Bet, esant šioms keturioms sąlygoms, čia yra tik vienas užimtumo lygis, kuris yra suderinamas su darbo rinkos priderinimu; visiško užimtumo etalonas yra duotas vienareikšmiškai ten, kur paklausa darbei susilygina su darbo pasiūla. O nesavanoriškas nedarbas gali susidaryti tik tada, kai darbo rinka nepriderina.

Jeigu darbo pasiūlos kreivė yra žemyn krintanti ir darbo rinka priderina, realių darbo užmokesčių mažinimas gali vesti tiek į darbo pasiūlos, tiek į darbo paklausos padidėjimą toliau negu rinkos priderinimo lygis. Tačiau *W. Darity* ir *W. Young'as* (1997) tvirtina, kad šis *J. M. Keynes'o* pateiktas nesavanoriško nedarbo apibrėžimas žlunga, jeigu darbo paklausos ir darbo pasiūlos kreivės (jas *J. M. Keynes'as*, kaip ir neoklasikai, apibrėžė darbo ribinio nenaudingumo terminais (Spencer, 2006)) yra jautrios kuriam nors kitam endogeniškam kintamajam, negu realūs darbo užmokesčiai (pvz., realiems grynųjų pinigų balansams, palūkanų normai, lūkesčių būklei, neseniai nedarbo istorijai ar laisvų darbo vietų normai), nes tiesioginis ryšys tarp darbo rinkos priderinimo ir visiško užimtumo tada vėl yra sužlugdytas. Čia gali būti daug pozicijų, kur darbo rinka priderina, bet ne visose iš jų nebus nesavanoriško nedarbo. Analogiškų problemų dėl visiško užimtumo ūkyje sukeltų ir analitinis perėjimas iš vieno į bent du sektorius – tarkime, į darbo užmokesčio gėrybes ir kapitalines gėrybes gaminantį ūkį. (Istoriškumo vardan pažymėtina, kad pats *J. M. Keynes'as*, reaguodamas į *Jacob'o Viner'io* (1936) žurnale *The Quarterly Journal of Economics* pateiktą „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) įvertinimą, tiksliai pastebėjo: „Atsižvelgdamas į jo [*J. Viner'io*] mano pateikto nesavanoriško nedarbo apibrėžimo ir traktavimo kritišką nagrinėjimą, aš pasirošęs sutikti, kad ši mano knygos dalis yra ypač atvira kritikai“, ir nurodė, kad „jau jaučiasi pasirengęs padaryti patobulinimus“ (Keynes, 1937b).)

J. Robinson gerokai anksčiau nurodė, kad šis „*Mr. Keynes'o* nesavanoriško nedarbo apibrėžimas nėra griežtai tikslus. [...] [jis] yra tinkamas tik trumpojo laikotarpio sąlygoms, kai realių darbo užmokesčių kritimas yra efektyvios paklausos augimo simptomas, ir jis yra formaliai teisingas tik atvejais, kai darbo pasiūlos elastingumas realių darbo užmokesčių išraiška yra nulinis ar teigiamas“ (*Robinson, 1937a*) (taip pat žr. *Ambrosi, 2003*).

Tačiau *J. M. Keynes'as* („Bendrojoje teorijoje“ (*Keynes, 1964 [1936]*) iš tiesų pateikęs du gerokai skirtingus nesavanoriško nedarbo apibrėžimus (žr. *Darity, Young, 1997; de Vroey, 2004a; Sawyer, Spencer, 2008*), kurių vienas, monografijoje pateiktas ir aptartas pirmiau, galgi net nelaikytinas tikslu apibrėžimu, o tik konstatavimu, kad nesavanoriškas nedarbas tam tikromis sąlygomis gali egzistuoti, o kitas, pateiktas „Bendrosios teorijos“ trečiajame skyriuje, yra siejamas „su situacija, kurioje visuminis užimtumas yra neelastingas savo produkcijos kitimu reaguojant į efektyvios paklausos augimą“ (*Keynes, 1964 [1936]*), t. y. siejamas su visišku užimtumu), nesistengė sukurti teorijos, kurioje abu nedarbo tipai (savanoriškas ir nesavanoriškas) egzistuočių vienu metu. Jo teorija apima tik vieną nedarbo formą, nesavanorišką nedarbą. Arba jis yra, arba čia yra visiškas užimtumas (*M. De Vroey, Malgrange, 2010*).

Kita vertus, ekonomistai klasikais kalbėjo apie ekonominius dėsnius esant visiškam užimtumui (ir todėl tyrė duotų išteklių apimčių pasiskirstymą tarp klasių ir visuomenėje), o *J. M. Keynes'as* pasiūlė bendresnę teoriją, kuri leistų modeliuoti ūkį, veikiančią žemiau savo galimybių su „nepanaudotais ištekliais“ (ir todėl tyrė turimų išteklių faktišką panaudojimą) (*Murphy, 2011; Sangkuhl, 2015*). Ir nieko nuostabaus, kad intelektines sąsajas tarp „Bendrosios teorijos“ (*Keynes, 1964 [1936]*) ir *A. Einstein'o* reliatyvumo teorijos tyręs italų ekonomistas *Teodoro D. Togati* galiausiai *J. M. Keynes'ą* įvardijo kaip „[e]konomikos teorijos *A. Einstein'ą*“ (*Togati, 2001; taip pat žr. Togati, 1998*), o *R. Skidelsky'is*, įvertindamas tai, kad *J. M. Keynes'as* pateikė visiškai naują paradigmą, pažymėjo, kad jis buvo „savo paties revoliucijos impresarijus“ (*Skidelsky, 2000*).

Be to, prakalbus apie *J. M. Keynes'o* knygos pavadinimą, reikia užsiminti ir apie milžinišką *J. K. Galbraith'o* (1996) pedantiškumą: jis primygtinai ir pabrėžtinai tvirtino, kad *J. M. Keynes'o* knygos tikrasis pavadinimas turi būti rašomas be kablelio „*The General Theory of Employment Interest and Money*“, kaip ir buvo originalo viršelyje, tačiau pratarmėje *J. M. Keynes'as* jau pridėjo kablelį po žodžio „employment“ (žr. *Skousen, 2007*). Na ir dar reikia užsiminti apie vieną didžiulę komercinę nesėkmę, kurią patyrė *J. M. Keynes'as* su šia

knyga: kaip ir *K. Marx*as, jis tikėjosi, kad jo *magnum opus* skaitys studentai ir plačioji visuomenė, todėl įtikino Macmillan'o leidyklą 400 puslapių traktatą įkainoti vos penkiais šilingais. Bet tai buvo tik jo troškimas, „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]) iš tiesų buvo lemta tapti vienintele plačiai neskaityta jo knyga, pilna techninio žargono ir parašyta nesuprantama kalba... Net atsidavęs keinsistas *P. A. Samuelson*as šiuo klausimu 1946 m. yra rašęs: „[...] bet kuris neprofesionalas, kuris, suklaidintas autoriaus ankstesnės reputacijos, nusipirko knygą, buvo apgautas dėl savo penkių šilingų“ (Samuelson, 1946).

Vis dėlto, kaip sakė *D. E. Moggridge*as, XX a. antroje pusėje, pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, „finansų ministrai visame pasaulyje ekonominės vadybos problemas nagrinėjo naudodami analitinę sistemą, kurią, turbūt ieškodami tinkamesnio žodžio, komentatoriai teisingai pavadino keinsistine“ (Moggridge, 1972; 1995). Jam antrino vienas žymiausių amerikiečių keinsistų, 1981 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas *J. Tobin*as (1918–2002 m.), kuris 1987 m. teigė: „Iš esmės visos pažangios demokratinės kapitalistinės visuomenės po Antrojo pasaulinio karo perėmė, įvairiu laipsniu, keinsistines paklausos valdymo strategijas“ (Tobin, 1987b). O patys XX a. šeštasis ir septintasis dešimtmečiai, kai išsivystę ir kylantys laisvi kapitalistiniai ūkiai mėgavosi išskirtinai aukštu ekonominiu augimu (BVP, tenkantis vienam gyventojui, Vakarų Europoje 1950–1973 m. vidutiniškai augo 4,08 proc. per metus, o Japonijoje jis buvo iš viso išskirtinis – vidutinis metinis augimas siekė 8,05 proc.) ir mažu nedarbu (Japonijoje ir Vokietijoje 1964–1973 m. nedarbo lygis neviršijo 1,5 proc.), verslo ciklai buvo sušvelninti ir *J. M. Keynes*o poveikis pasiekė savo piką, *Gordon*o *Fletcher*'io (1987) buvo įvardyti „kapitalizmo aukso amžiumi“.

Kaip pažymi *B. Snowdon*as ir *H. R. Vane* (2009), keinsistinių idėjų apie tai, kad vyriausybės yra atsakingos už visiško užimtumo palaikymą sklidimo greičiui ir įtakai svarbų vaidmenį suvaidino tai, kad Antrojo pasaulinio karo metu buvo pašalintas masinis nedarbas. 1944 m. buvo išleistas anglų ekonomisto, žymaus socialinio reformatoriaus *William*o *Beveridge*o veikalas „Visiškas užimtumas laisvoje visuomenėje“, kuriame buvo pasiūlyta visiško užimtumo programa, paremta „paklausos suvisuomeninimu be gamybos suvisuomeninimo“ (Beveridge, 1944) (kaip rašo *M. C. Marcuzzo* (2010), *W. Beveridge*as 1936 m. priešiška sutiko *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymą, kas gerai atsiskleidė jo kaip Londono ekonomikos mokyklos direktoriaus, kuriuo buvo nuo 1919 m. ir daug prisidėjo jai transformuojantis iš smulkios akademinės įstaigos į tarptautinę instituciją su daugiau kaip 3 000

studentų ir 120 akademinio personalo darbuotojų, atsisveikinimo kreipimėsi (Beveridge, 1937), ir su panieka atmetė *J. M. Keynes*o nedarbo analizę, priėjęs sprendimo, kad reikia atlikti tyrimą nedarbo srityje, kuris būtų „tikslingai nukreiptas ištaisyti *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ metodologines erezijas“ (Harris, 1997)), netrukus Didžiosios Britanijos ir JAV valstybiniais dokumentais pasisakė už vyriausybių atsakomybę užtikrinti aukštą ir stabilų užimtumo lygį savo šalyse. Pats *J. M. Keynes*as manė, kad *W. Beveridge*o nurodytas 3 proc. vidutinio nedarbo lygio tikslas buvo per daug optimistiškas, tačiau nematė jokios „žalos mėginti“ tai pasiekti. Pažymėsime, kad *J. M. Keynes*as, kuris, *R. Skidelsky'io* (2000) tvirtinimu, iš tiesų per daug nesidomėjo socialine politika kaip tokia ir nebuvo aistringas socialinis reformatorius, 1942 m. bei 1943 m., skirtingai nuo Iždo aukštų pareigūnų, labai pesimistiškai žiūrėjęs į pokarines nedarbo perspektyvas Didžiojoje Britanijoje, plačiai parėmė ir *W. Beveridge*o 1942 m. parengtame vyriausybės politikos plane „Socialinis saugumas ir tam artimos paslaugos“ iškeltas idėjas apie būtinybę dideliu mastu išplėsti socialinį draudimą – tai vėliau bus pavadinta gerovės valstybe ir nacionaline visapuse sveikatos rūpyba, bei laikytis visiško užimtumo politikos (žr. *Beveridge*, 1942; 1944). *J. M. Keynes*as tikėjo, kad visa tai gali būti įgyvendinta, ir iš tiesų buvo įgyvendinta. Kaip rašė amerikiečių ekonominės minties istorikas *W. J. Barber*as, „[d]augumoje Vakarų ūkių keinsistinė teorija padėjo intelektualinius pagrindus valdomai ir į gerovę orientuotai kapitalizmo formai. Iš tikrųjų, plačiai paplitęs keinsistinės žinios absorbavimas dideliu mastu buvo atsakingas už bendrai aukštą užimtumo lygį, kurį pasiekė dauguma Vakarų pramoninių šalių nuo Antrojo pasaulinio karo, ir už ženklų nusistatymų perorientavimą dėl valstybės vaidmens ekonominiame gyvenime“ (Barber, 1985). Kita vertus, nors *A. Komine* 2007 m. bandė parodyti, kad *J. M. Keynes*as ir *W. Beveridge*as bendradarbiavo gerovės valstybės klausimais (žr. *Komine*, 2016), tačiau kiti mokslininkai, pavyzdžiui, *M. C. Marcuzzo* (2010), mano, kad yra nepakankamas pagrindas rimtai kalbėti apie *J. M. Keynes*o vietą gerovės valstybės kūrime. *R. E. Backhouse*as ir *B. W. Bateman*as (2012), savo ruožtu, laikosi nuomonės, kad, svarstant apie *J. M. Keynes*o ryšį su gerovės valstybe, reikia įvertinti tai, kad *J. M. Keynes*o ekonomikos teorija buvo neutilitarinė. (O juk utilitarinė filosofija sudaro didesniosios dalies šiuolaikinės ekonomikos teorijos pagrindą.)

Tačiau tuose pačiuose XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose susiformavo monetaristų srovė, kurios intelektualiniu lyderiu tapo *M. Friedman*as, kuris 1967 m. savo garsiajame prezidentiniame kreipimėsi į Amerikos

ekonomistų asociaciją, 1968 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame kaip straipsnis „Monetarinės politikos vaidmuo“, teigė: „Mes visi naudojame keinsistinę kalbą ir aparatą [IS–LM modelį]; niekas iš mūsų daugiau nebepritaria pradinėms keinsistinėms išvadoms“ (Friedman, 1968b). (Vėliau *M. Friedman*’s šią savo mintį išplėtojo, nurodydamas, kad „[m]es visi vartojame keinsistinę terminologiją; mes visi naudojame daugelį „Bendrosios teorijos“ analitinių detalių; mes visi priimame mažiausiai didelę dalį analizės ir tyrimų pakitusios darbotvarkės, kurią įvedė „Bendroji teorija“. Vis dėlto niekas iš mūsų nebepritaria knygos pagrindinėms esminėms išvadoms, nė vienas iš mūsų nelaiko jos numanomo nominalių dydžių atskyrimo nuo realių galimu ar pageidaujamu, net kaip analitinės pirminės aproksimacijos, nei jos analitinės šerdies kaip pateikiančios tikrą „bendrąją teoriją““ (Friedman, 1997 [1989])). Monetaristai, besiremiantys *visumine pasiūla*, įrodinėja, kad *J. M. Keynes*’o teorija gerai tinka aiškinant krizes, bet netinka aiškinant infliaciją, kurią savo milžinišku moksliniu produktyvumu garsėjęs amerikiečių ekonomistas *Seymour*’s *E. Harris*’as 1945 m. vaizdingai apibūdino kaip „ligos, ekonominio kūno bendro išsekimo simptomu“. Ir čia jie, ko gero, teisūs.

Kaip pažymi *M. De Vroey*’us (2004a; 2007), monetarizmo lyderio *M. Friedman*’o 1968 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame minėtame straipsnyje „Monetarinės politikos vaidmuo“ (Friedman, 1968b), kurį 2011 m. šis žurnalas priskyrė dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011), o vienas iš *M. Friedman*’o pačių iškaltiausių, veiksmingiausių ir seniausių kritikų ir intelektualinių konkurentų *J. Tobin*’as žengė dar toliau, apibūdindamas 1968 m. straipsnį kaip „labai tikėtina, patį įtakingiausių straipsnių, kada nors atspausdintą ekonominiame žurnale“ (Tobin, 1995), ir kuriame *M. Friedman*’as nurodė, kad „Yra sunku įsisąmoninti, koks radikalus buvo pokytis profesionalioje nuomonėje apie pinigų vaidmenį. Ekonomistas šiandien sunkiai priimtų požiūrį, kuris buvo bendra nuostata prieš kokius du dešimtmečius“, bei tvirtino, kad „atgimė tikėjimas monetarinės politikos potencialia“ (Friedman, 1968b), paties *J. M. Keynes*’o teorija buvo įvardyta kaip „tiksliai ir sudėtinga“, skirtingai nuo „silpnapročio keinsizmo“, kuriam jis šiame straipsnyje bei vėliau negailėjo kritikos. Kita vertus, galima išžvelgti intelektualinį artumą tarp *J. M. Keynes*’o ir *M. Friedman*’o, susijusį su jų teorizavimo stiliumi ir jų bendrais ryšiais su *A. Marshall*’o teorija (žr. Hirsch, de Marchi, 1990; Dostaler, 1998; Hammond, 1992; o apie *A. Marshall*’o tradicijos sąsajas su *J. M. Keynes*’o „Bendrąja teorija“

(Keynes, 1964 [1936]) plačiau žr. Clower, 1984 [1975]; Leijonhufvud, 2006; Hayes, 2006; Lawlor, 2006). *M. Friedman*as (1974a) gyrė *J. M. Keynes*ą už tai, kad jis buvo tikras *A. Marshall*o sekėjas taikytuose metoduose, ir už tai, kad priėmė *A. Marshall*o, o ne *L. Walras*o sistemą, kurios metodologiškai labai skiriasi (žr. Negishi, 1987). (Kad *J. M. Keynes*o kainos teorija buvo orientuota į *A. Marshall*ą, o ne *L. Walras*ą, akcentavo ir *A. Leijonhufvud*as (1999).) Kita vertus, praplėsdamas savo mintį *M. Friedman*as pažymėjo: „Viena prasmė, jo [*J. M. Keynes*o] požiūris tiksliai atitiko *A. Marshall*o tradiciją: ryšium su paklausos ir pasiūlos sąlygomis. Vis dėlto ten, kur *A. Marshall*as griežtai užsiima konkrečiomis prekėmis ir „daline pusiausvyra“, *J. M. Keynes*as pasiūlė nagrinėti tai, ką jis pavadino „visuminės paklausos“ ir „visuminės pasiūlos funkcijomis“, ir bendrąją, o ne su dalinę pusiausvyrą“ (Friedman, 1997 [1989]). (Apie *A. Marshall*o ir *J. M. Keynes*o metodologinį artumą, perimtą *I. Newton*o filosofinį požiūrį, priešpriešintą karteziniam (*René Descartes*o (1596–1650 m.); lot. *Renatus Cartesius*) požiūriui, ypač pasireiškusių nuostatose dėl matematinių metodų taikymo ekonomikos teorijoje, žr. Groenewegen, 1995; De Vroey, 2009; Martins, 2012.) Todėl turbūt nieko nuostabaus, kad 1974 m., kritikuodamas savo monetaristinės teorijos kritikus keinsistus, *M. Friedman*as dar kartą priminė, kad jam „[...] „Bendroji teorija“ yra puiki knyga, kartu paprastesnė ir gilesnė negu „keinsistinė ekonomikos teorija“, kurią [švedų ekonomistas] *A. Leijonhufvud*as priešpriešina „*J. M. Keynes*o ekonomikos teorijai“. [...] Iš naujo perskaityta „Bendroji teorija“ [...] priminė man, koks didis ekonomistas buvo *J. M. Keynes*as ir kiek daugiau aš simpatizuoju jo požiūriui ir tikslams negu daugelio jo sekėjų“ (Friedman, 1974b; 1986). Ir vėliau dar kartą patvirtino šį savo kaip monetaristo teigiamą požiūrį į *J. M. Keynes*ą: „*J. M. Keynes*as tikrai buvo nepaprastas mokslininkas, net jeigu, jei pavartosime žodžius, kuriuos *Williamas Stanley'us Jevons*as taikė ankstesniam nuostabiam ekonomistui, *David'ui Ricardo*, jis „pervarė ekonomikos teorijos automobilį į klaidingą kelią“ keletui dešimtmečių“ (Friedman, 1983). Savo ruožtu žymus *J. M. Keynes*o mokinys, amerikiečių kilmės Izraelio ekonomistas *Don'as Patinkin*as (1922–1995 m.) savo 1984 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame straipsnyje „*Keynes*as ir ekonomikos teorija šiandien“ tarp *J. M. Keynes*o ir jo ideologinio oponento *M. Friedman*o išvelgė vieną panašumą: „Abiem šiems vyrams ekonominės analizės tikslas yra ne tik sukonstruoti teorinius modelius, bet ir vesti ją iki politinių rekomendacijų – ir atitinkamai abu pasižymėjo nepertraukiamu ir detaliu domėjimusi ekonomi-

kos veikimo einamaisiais statistiniais duomenimis. Be to, abu laikė savo kaip ekonomistų uždavinio svarbia dalimi ne tik formuluoti politines pozicijas, bet ir generuoti viešąją nuomonę jų palaikymui. Ir abu šiam tikslui uoliai išnaudojo visas komunikavimo priemones: straipsnius svarbiausiuose laikraščiuose ir žurnaluose, knygas ir pamfletus, dalyvavimą radijo ir televizijos programose (aišku, *J. M. Keynes*o laikais dar nebuvo televizijos, bet ar kas nors gali suabejoti tuo, kad jis būtų buvęs televiziniu žmogumi, jei ši jau būtų buvusi?), pasirodymus ir paliudijimus raštu vyriausybiniais komitetams ir asmenims, ir asmeninius kontaktus su vadovaujančiais vyriausybės pareigūnais, atsakingais už politikos formavimą ir įgyvendinimą, tuo pat metu išvengdami (išskyrus karo laikotarpį) oficialių vyriausybinių pozicijų“ (Patinkin, 1984).

Tačiau galima teigti, kad bazinės keinsistinės teorijos idėjos ir dabar yra svarbios norint suprasti, kaip funkcionuoja ekonomika, o keinsistiniai principai iš dalies ir toliau išlieka svarbūs ekonominėje politikoje. Tą labai gerai parodė XXI a. pradžioje pasaulį ištikusi pasaulinė finansų krizė, kuri vėl stulbinančiai atgaivino *J. M. Keynes*o ekonomines idėjas ir politinius receptus, kas, kaip 2012 m. pažymėjo *R. M. Ebeling*as, „tapo siurprizu ne vienam ekonomistui, maniusiam, kad keinsistinė ekonomikos teorija jau buvo daugiau ar mažiau išmesta (vartojant *K. Marx*o pasakymą) į „istorijos šiukšlių dėžę““ (Ebeling, 2012). Iš tiesų, keletas metų iki 2008 m. finansų krizės *J. M. Keynes*o vardas iš viso vargu ar būtų buvęs paminėtas viešose diskusijose apie ekonominę politiką: jo idėjos atrodė taip mažai svarbios, kad net nebuvo matoma reikalo paminėti jo vardą diskutuojant apie ūkio veikimą (Backhouse, Bate-man, 2011a). O šiandien, kai vėl aštriai iškilo būtinybė permąstyti makroekonomikos teoriją, tam „pirmu žingsniu turėtų tapti *J. M. Keynes*o originalių idėjų susigrąžinimas jėga“ (Beker, 2012), turint omenyje tai, kad makroekonomikos teorija vėl taptų disciplina, kurioje esminį vaidmenį vaidina visuminiai dydžiai, o kainos turi tik antraeilį poveikį, ir į ją būtų sugrąžintas makrosistemos veikimo *J. M. Keynes*o supratimas (plačiau žr. Grieve, 2017).

1.3.

J. M. KEYNES'O „BENDROJOJE TEORIJOJE“ IŠKELTOS EKONOMINĖS IDĖJOS

Po šio istorinio stabtelėjimo dar trumpai aptarkime *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) iškeltas pagrindines teorines idėjas (bendrą jų istorinę apžvalgą žr. Winch, 1969; platesnę *J. M. Keynes'o* filosofinių ir ekonominių idėjų apžvalgą žr. Gerrard, Hillard, 1992), nes kai kurie iš *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) svarbiausių indėlių išlieka labai svarbūs, bet buvo ignoruoti vyraujančios makroekonomikos teorijos (Harcourt, Kriesler, 2011). Dažnai, remiantis *P. A. Samuelson'o* pateikta interpretacija, teigiama, kad šios knygos mokslinė esmė slypi *J. M. Keynes'o* idėjose apie vartojimą, kapitalo ribinį efektyvumą, likvidumo pirmenybę (kuri buvo būtina sąlyga multiplikaciniam procesui nulemti pinigines pajamas) ir darbo pasiūlos funkcijas (Crotty, 1990). Tačiau būtina žvelgti plačiau. Juk šioje knygoje *J. M. Keynes'as* buvo budrus stebėtojas, aštrus matematikas, pasitikintis savimi sukilėlis ir didis apibendrintojas, savo argumentų pateikimui panaudojęs naujus įrankius – standartizuotą nacionalinių pajamų apskaitą (kuri galiausiai vedė į bendrojo nacionalinio produkto pagrindinę sąvoką, nors jo paties naudota visuminių pajamų samprata guli kažkur tarp BNP (bendrojo nacionalinio produkto atsižvelgiant į veiksmų kaštus) ir GNP (grynojo nacionalinio produkto); žr. Hayes, 2006), visuminės paklausos ir multiplikatoriaus sąvokas (Yergin, Stanislaw, 1998). Kaip pažymėjo *R. W. Dimand'as* (2010), *J. M. Keynes'o* knygoje atlikta sintezė apėmė keturis teorinės sistemos kūrimo blokus, ir, be paties sintezės proceso, *J. M. Keynes'as* įnešė didžiulį indėlį į kiekvieną iš šių keturių pamatinių blokų, nors jokių būdu ir nebūdamas vienteliu asmeniu, tai padariusiu. (Ir pats *J. M. Keynes'as* yra pripažinęs didelį kitų ekonomistų vaidmenį, tarp jų paminėdamas net neoklasikus *R. G. Hawtrey'ų*, *D. H. Robertson'ą*, *I. Fisher'į*, *K. Wicksell'į*, *F. H. Knight'ą* (tiesa, pastarasis „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) yra paminėtas tik kartą vieno iš puslapių išnašoje), *A. C. Pigou*, taip pat *B. G. Ohlin'ą*, *Richard'ą F. Kahn'ą* (dėka tuomečio intensyvaus tarpusavio bendravimo, vykusio ne tik Kembri-dže, bet ir *R. F. Kahn'ui* reguliariai viešint *J. M. Keynes'o* vasarnamyje Tiltone,

Sussex'e (žr. Clarke, 1998) bei intensyviai keičiantis laiškais (pažymėtina, kad nuo 1928 m. iki 1946 m. judviejų buvo apsikeista 611 laiškų; žr. Marcuzzo, 2002), tapusį tarpininku tarp *J. M. Keynes'o* ir grupės Kembridžo jaunesnių ekonomistų („Kembridžo cirko“, apėmusio minėtąjį *J. M. Keynes'o* „mylimiausią mokinį“ *R. F. Kahn'ą*, *J. E. Meade'ą* (jo disertacijos rengimui vadovavo *Denis'as H. Robertson'as*), *Joan'ą Robinson* (1903–1983 m.) ir *A. E. G. Robinson'ą* (pastarasis, tiesa, neturėjo tiesioginio poveikio *J. M. Keynes'o* ekonominiam mąstymui, prisidedant prie „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) sukūrimo; žr. Cairncross, 1994), *P. Sraffa'ą* (tiesa, kadangi jam „buvo būdingas tik nedidelis nepertraukiamas domėjimasis makroekonomikos teorija“, vėliau jį „vadinti pokesnistu yra anomalu“ (Bliss, 2010)) bei *R. F. Harrod'ą*; kaip antraeilius „Kembridžo cirko“ narius dar galima paminėti kanadiečių ekonomistus *Robert'ą B. Bryce'ą* (1910–1997 m.), *C. H. P. Gifford'ą*, *A. F. W. Plumpre* (1907–1977 m.) ir *Lorie Tarshis'ą* (1911–1993 m.)), kurie 1930–1936 m. reguliariai susitikdavo ir karštai aptardavo dar jo „Traktatą apie pinigus“ (Keynes, 1930), jau nekalbant apie „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pirmąją ir antrąją juodraštinis variantus; tiesa, pats *J. M. Keynes'as* niekada nedalyvaudavo šiose diskusijose, *D. Patinkin'o* nuomone, greičiausiai todėl, kad paprasčiausiai tam neturėdavo laiko; žr. Patinkin, Leith, 1978), 1977 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatą *James'ą E. Meade'ą* (1907–1995 m.) ir Kembridžo Karališkojo koledžo auklėtinį, australų ekonomistą *Lyndhurst'ą F. Giblin'ą* (1872–1951 m.), kuris XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje tapo australų ekonomistų intelektualiu lyderiu ir politiškai įtakingiausiu ekonomistu (Schedvin, 1970) ir pagarsėjo tuo, kad dar 1930 m. balandį savo prisistatymo paskaitoje Melburno universitete iškėlė multiplikatoriaus užsienio prekyboje idėją, tiesa, gerokai mažiau užbaigtą ir plėtotą kitokiu būdu, negu ji buvo pateikta *R. F. Kahn'o* (1931) investicijų multiplikatoriaus formuluotėje; žr. Markwell, 2000; apie Kembridžo ekonomistų vaidmenį „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) sukūrimui plačiau žr. Tavlas, 1989; Skidelsky, 1992; Pasinetti, 2007; Grieve, 2012; Naldi, 2015; apie *J. M. Keynes'o* idėjų jo paties nurodytus ir nenurodytus šaltinius plačiau žr. Kates, 2010). Taigi šie keturi pamatiniai *J. M. Keynes'o* teorinės sistemos kūrimo blokai apėmė tokius teorinius momentus:

Pirma, prekių rinkos pusiausvyros sąlyga, pajamų lygiui, o ne palūkanų normai, sulyginant investicijas ir taupymą, su multiplikatoriumi kaip išlaidų ir pajamų pokyčių padariniu. (Pažymėtina, kad *R. F. Kahn'as* žurnale *Econo-*

mic Journal 1931 m. išspausdino savo žymųjį straipsnį „Ryšis tarp namų ūkių investicijų ir nedarbo“ (Kahn, 1931), kuriame penkeriais metais anksčiau už patį *J. M. Keynesą* matematine forma suformulavo užimtumo multiplikatoriaus – vieno iš multiplikatoriaus koncepcijos variantų – sampratą, kurią ne tokia formalia forma buvo dar 1930 m. išdėstęs memorandumė Prezidento ekonominių patarėjų tarybai (Dillard, 1948). *R. F. Kahn'o* (1931) pastebėjimu, kadangi dėl vyriausybės investavimo augimo gaunamos daugiau ūkio išieigos reikalauja daugiau darbo įdėjimų, išieigos multiplikatorius numano užimtumo multiplikatorių. Pažymėtina, kad 1932 m. *R. F. Kahn'o* analizę sukritikavo, patobulino ir išplėtė danų ekonomistas *Jens'as Warming'as* (1873–1939 m.; 1932), pateikdamas savąją multiplikatoriaus sampratą ir į literatūrą apie multiplikatorių įvesdamas vartojimo funkcijos idėją. Pats *J. M. Keynes'as* pirmą kartą aiškiai pateikė multiplikatorių serijoje straipsnių, kurie 1933 m. kovą buvo atspausdinti *The Times* pavadinimu „Klestėjimo priemonė“ ir vėliau tokiu pačiu pavadinimu išleisti JAV pamfletu forma (žr. Keynes, 1933b), taip pat straipsnyje balandį *New Statesman*, kuris buvo pavadintas „Multiplikatorius“, tačiau pati multiplikatoriaus idėja buvo sutikta su stipriu pasipriešinimu ortodoksiškuose finansiniuose sluoksniuose bei tarp svarbiausių ekonomistų, kurie buvo glaudžiai susiję su klasikine tradicija. (Kaip 1936 m. liepos 28 d. *J. M. Keynes'as* rašė laiške *W. Beveridge'ui*, „[v]ienintelė priežastis, kodėl ortodoksiška teorija neigia multiplikatorių, yra ta, kad ji faktiškai mano, jog čia visada yra visiškai užimtumas, todėl išieiga kaip visuma turi nulinį elastingumą“ (Keynes, 2013). Vėliau jis taip pat nurodė: „Iš tikrųjų būklė, kurioje išieigos kaip visumos elastingumas lygus nuliui, yra, kaip dabar aš galvoju, patogiausias kriterijus apibrėžti visiškai užimtumą“ (Keynes, 2013). Tokią situaciją gerai atspindi 2.21 paveiksle (p. 270) pavaizduotas AD–AS modelis, kuriame ilgalaikė visuminės pasiūlos kreivė *LAS* yra vertikali ir faktinis visuminės paklausos augimas nuo AD_0 iki AD_1 sukels tik infliaciją, nedarant poveikio išieigai ir užimtumui, nes ekonomikos pusiausvyros kitimas vyktų nuo taško E_0 į E_2 .) Kita vertus, *D. Patinkin'o* požiūriu, multiplikatoriaus sampratos plėtra atstovauja „pagrindiniam žingsniui link „Bendrosios teorijos““ (Patinkin, 1976b), o pačią multiplikatoriaus sąvoką galima apibūdinti kaip „žinomiausią keinsistinio žavesio pavyzdį“ (Skidelsky, 1992); plačiau taip pat žr. Laidler, 2009; Snowdon, Vane, 2009).

Antra, pinigų rinkos pusiausvyros sąlyga su pinigų paklausa (likvidumo pirmenybe, kurią *J. M. Keynes'as* apibrėžė taip: „Individo likvidumo pirmeny-

bė yra duota jo išteklių kiekių, įvertintų pinigų ar darbo užmokesčių vienetų terminais, kuriuos jis norėtų išlaikyti pinigų forma esant skirtingoms aplinkybėms, plano“ (Keynes, 1964 [1936])), aiškiai apibrėžiama kaip funkcija nuo nacionalinių pajamų (kadangi tai paveiks pinigų kiekį, kuris laikomas remiantis „sandorių – ir atsargumo – motyvais“ (Keynes, 1964 [1936])) bei palūkanų normos (kadangi tai paveiks pinigų kiekį, kuris laikomas „patenkinti spekuliacinį motyvą“ (Keynes, 1964 [1936])). (Pažymėtina, kad monetaristų lyderio *M. Friedmano* (1956) pinigų paklausos funkcija vėliau bus nemažai „skolinga“ *J. M. Keyneso* likvidumo pirmenybei, ką šis patvirtino, teigdamas: „[K]iekybinės pinigų teorijos performulavimas buvo stipriai paveiktas likvidumo pirmenybės keinsistinės analizės“ (Friedman, 1968). O į pačią *M. Friedmano* monetarinę teoriją kai kurie ekonomistai, pavyzdžiui, *D. Patinkinąs* (1969; 1972) ir *H. G. Johnsonąs* (1971), žvelgė kaip į idėjų, kurios paprastai siejamos su *J. M. Keynesu*, kartu apie likvidumo pirmenybes, išplėtimą. Iš tiesų, *M. Friedmano* dėmesys pinigų paklausai (ją traktuojant kaip „kapitalo ar turto teorijos dalį, susijusią su balanso ar aktyvų portfelio sudėtimi“ (Friedman, 1974a)), ypač palūkanų normos įtraukimas kaip vieno iš pinigų paklausą lemiančių veiksnių (žr. Friedman, 1966), daro jį artimesnį *J. M. Keynesui* negu ikikeinsistiniams monetariniams teoretikams. Tiesa, pats *M. Friedmanąs* laikė, kad palūkanų normos įtraukimas į pinigų paklausos funkciją yra tik nedidelis jo teorinio konstrukto bruožas (Garrison, 1992).)

Trečia, kas buvo akcentuota ir *J. M. Keyneso* 1937 m. vasario mėnesio straipsnyje žurnale *The Quarterly Journal of Economics* (žr. Keynes, 1937b), privačių investicijų nepastovumas (kintamumas), atspindint nepastovius (kintančius) ilgojo laikotarpio lūkesčius apie fundamentaliai neaiškia ateitį bei labai nuspėjamą tikėtiną investicijų grąžą, ką kalbėdamas apie *J. M. Keyneso* užimtumo bei išieigos teoriją akcentavo ir *Allanąs H. Meltzer'is* (1988 [1968]). (Aišku, investicijos nėra vienintelis veiksnys, darantis poveikį užimtumo pusiausvyriniam lygiui, bet jis gali būti laikomas svarbiausiu veiksniu dėl jo stipraus poveikio pajamoms ir dėl to, kad tai yra veiksnys, kuris yra linkęs pasikeisti staiga (Harris, 1947). Juk reikia prisiminti, kad „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) yra užimtumo *pusiausvyros* teorija, kuri rimtai įvertina laiko istorinį pobūdį (Hayes, 2006). Kita vertus, pažymėtina, kad *J. M. Keyneso* idėjos apie lūkesčius ir nepastovumą bei neaiškumą, kaip ir jo pateikta tikimybės traktuotė, tinkamo ekonomistų dėmesio pradėjo sulaukti tik XX a. devintajame dešimtmetyje (Parker (1998)); taip pat žr. Gómez Olivares, 2009.)

Ketvirta, J. M. *Keynes*as analizavo, kodėl darbo rinka nesusiderina – įskaitant žymaus jo mokinio D. *Patinkin*o (1972; 1976b) pavadintą „Bendrosios teorijos“ kulminaciniu tašku 19 skyrių „Pokyčiai piniginiuose darbo užmokesčiuose“ apie tai, kodėl lankstūs piniginiai atlyginimai, galimas dalykas, irgi nesusiderina darbo rinkos ir mes vis tiek turėsime visuminės paklausos adekvatumo problemą, darant revoliucinę išvadą, kad „dalis darbo [jėgos] pasiruošimas priimti žemesnius piniginius darbo užmokesčius nebūtinai yra vaistas nuo nedarbo“ (Keynes, 1964 [1936]). Knygos pagrindinis argumentas buvo, kad yra nepraktiška sumažinti nedarbą verčiant kristi piniginius darbo užmokesčius, kad jie prisiderintų prie monetarinės defliacijos. J. M. *Keynes*as aiškino, kad labiau priimtina būtų paprasčiausiai sumažinti realius (priderintus prie infliacijos) darbo užmokesčius, atsveriant defliaciją kompensuojančia infliacija, kurią galima panaudoti realių darbo užmokesčių sumažinimui siekiant užimtumo augimo, nes tuo metu įprastinė išmintis sakė, kad realūs darbo užmokesčiai turi judėti anticikliškai (Bartlett, 2009; taip pat žr. Lekachman, 1964a; Darity, Young, 1997).

Įdomu, kad J. M. *Keynes*o paskaitų Kembridže klausę amerikiečių ekonomistas J. T. *Dunlop*as (1914–2003 m.; 1938) ir kanadiečių ekonomistas L. *Tarshis* (1939) išsakė priešingą nuostatą, kad užimtumas ir realūs darbo užmokesčiai yra linke judėti kartu ta pačia kryptimi, o ne atvirkščiai, kas priverė J. M. *Keynes*ą (1939) padaryti išvadą, kad jeigu J. T. *Dunlop*as (1938) ir L. *Tarshis* (1939) yra teisūs, tada „būtų galima ženkliai supaprastinti mano „Bendrosios teorijos“ sudėtingesnę versiją“. Jis pabrėždamas nurodė, kad supaprastinimas yra „ypač tinkamas 2 skyriui, mano knygos daliai, kurią labiausiai reikėtų peržiūrėti“ (Keynes, 1939), supaprastinant savo darbo rinkos modelį, taip pat padaryti išvadą, kad realybėje (priešingai standartiniam neoklasikiniam pranašavimui) realūs darbo užmokesčiai *nekrinta* užimtumui augant; plačiau žr. Grieve, 2017. Kita vertus, J. *Tobin*as teigė, kad jeigu realūs darbo užmokesčiai ir užimtumas gali judėti ta pačia kryptimi, tai tik sustiprina J. M. *Keynes*o išplėtos nesavanoriško nedarbo sąvokos filosofinius ketinimus: „Kai užimtumas gali būti padidintas plečiant visuminę paklausą, J. M. *Keynes*as laikė jį nesavanorišku. Jis tikėjosi, kad plėtra kels kainas ir sumažins darbo užmokesčius, bet ši viltis nėra kritiška jo argumentams. Iš tikrųjų, jeigu yra galima didinti užimtumą nemažinant realių darbo užmokesčių, šis atvejis tik sustiprina užimtumo pavadinimą nesavanorišku“ (Tobin, 1972). Reikia pažymėti, kad 1939 m. J. M. *Keynes*as (1939) noriai priėmė J. T. *Dun-*

lopò (1938) ir L. Tarshio (1939) jo lauktų reguliarumų apvertimą, nes nemanė, kad tai pakeitė jo argumentų esmę, bet tai padarė politiškai lengviau pasisakyti už valstybės išlaidų plėtrą ir mokesčių „nukirpimą“ recesijų laikotarpiu, nes infliacijos smarkėjimas, siejamas su aukštesniais ribiniais kaštais, taigi ir kainomis, nebūtinai pasireiškė.

Tiesa, čia reikia sutikti su amerikiečių ekonomisto ir anarcho kapitalisto Roberto P. Murphy'io (2011) pastebėjimu, kad nors visa J. M. Keyneso „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) sistema remiasi tvirtinimu, kad esant *laissez-faire* darbo rinka gali išlikti pusiausvyroje su labai aukštu nedarbu, ir reikės metų, kad ji pasibaigtų, iš tiesų J. M. Keynesas paskyrė tik keletą puslapių šiam tvirtinimui.

Kartu paėmus, J. M. Keyneso sintezė davė teoriją apie *visuminės paklausos*, o ne *kainų* ir *nominalių pajamų* vaidmenį nustatant užimtumo ir realios išeiigos lygį monetarinėje ekonomikoje (Dimand, 2010). (Todėl nieko nuostabaus, kad „Amerikos Keynesas“ Alvinas H. Hansenas (1887–1975 m.) leido sau teigti: „Skyrius apie pajamas nėra labai svarbus norint suprasti „Bendrąją teoriją“ ir gali būti praleistas, jeigu studentas to nori“ (Hansen, 1953).) Kaip 1982 m. spalį Leuven'o universitete Belgijoje skaitytose Gastono Eyskens'o paskaitose „Neokeinsistinė monetarinė teorija: nauja formuluotė ir gynyba“ (Gastonas Eyskensas (1905–1988 m.) buvo žymus Belgijos ekonomistas ir krikščionių demokratų politikas, tris kartus ėjęs šalies ministro pirmininko pareigas) pastebėjo J. Tobinas, „[n]oriu pabrėžti, kad keinsistinė teorija nėra išimtinai ar net visų pirma pasakojimas apie tai, kaip nominalūs šokai yra paversti, nelanksčių ar nenorinčių keistis nominalių kainų, į realius šokus. J. M. Keynesas tikėjo, kad *realūs* paklausos šokai buvo svarbiausi ekonominių svyravimų šaltiniai, ir jis netikėjo, kad dėka nominalių kainų ir darbo užmokesčių lankstumo galima išvengti šių šokų ir šių svyravimų“ (Tobin, 1982a).

Iki pasirodant J. M. Keyneso „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]), ekonominėje literatūroje buvo daug diskusijų apie tai, kaip pokyčiai taupant ir investuojant paveikia išeiogą. Kaip pažymėjo amerikiečių ekonomistas, naujojo keinsizmo srovės atstovas Olivier'as J. Blanchard'as (2000), šiame kontekste labai svarbūs buvo šie „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) metodologiniai indėliai (tiesa, vis dėlto išliekant klausimui, ar galima kalbėti apie keinsistinę revoliuciją *metodologiniu* lygmeniu, kuri atitiktų J. M. Keyneso požiūrį į ekonomikos teoriją; plačiau žr. Dow, 2010):

- *J. M. Keynes*’as ypač mąstė trijų rinkų (prekių, finansų ir darbo rinkų) ir pusiausvyros sunkumų kiekvienoje iš jų terminais;
- naudodamas prekių rinkos pusiausvyros sąlygą, jis parodė, kaip pokyčiai taupant ir investuojant veda į judėjimus išeiigoje;
- naudodamas pusiausvyros tiek prekių, tiek finansų rinkose sąlygas, jis toliau parodė, kaip įvairūs veiksniai paveikia natūralią palūkanų normą (kurią jis vadino „ribiniu kapitalo efektyvumu“), piniginę palūkanų normą ir išeiigą. Kapitalo ribinio efektyvumo padidėjimas – atsirandantis, sakykime, iš labiau optimistinių lūkesčių apie ateitį – ar piniginės palūkanų normos sumažėjimas – atsirandantis dėl ekspansinės monetarinės politikos – abu veda į išeiigo augimą.

Tą gerai atskleidžia ir citata iš *A. C. Pigou A. Marshall*’o paskaitų: „Niekas iki jo, kiek aš žinau, neįtraukė visų svarbių veiksnių, realių ir monetarinių iš karto, kartu į vieną formalią schemą, per kurią galėtų būti rišliai ištirta jų sąveika“ (Pigou, 1950). Kaip buvo minėta, pirmasis žurnale *Economica* *A. C. Pigou* (1936) pateiktas *J. M. Keynes*’o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) įvertinimas buvo ne toks teigiamas: juk *J. M. Keynes*’as nebuvo galantiškas *A. C. Pigou* atžvilgiu savo knygoje „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]). Tačiau 1950 m., prabėgus nemažai laiko, *A. C. Pigou* jau buvo aiškai kilnesnis ir geranoriškesnis ir nurodė, kad, pateikdamas ir plėtodamas savo fundamentalią koncepciją, „*J. M. Keynes*’as įnešė labai svarbų, originalų ir vertingą priedą į ekonominės analizės arsenalą“ (Pigou, 1950).

Kaip pažymi *R. M. Ebeling*’as (2006), *J. M. Keynes*’as ne tik tikėjo, kad rinkos ekonomika pati viena negali nesisiūbuoti į šonus, bet jis taip pat tikėjo, kad būtų netinkama leisti rinkai veikti vienai. Kartą jis yra pasakęs, kad turėti rinkos nuspręstas kainas ir atlyginimus pasiūlos ir paklausos subalansavimui reikštų atiduoti visuomenę žiauriai ir neteisingai „ekonominėi griauamai nenumaldomai jėgai“. Vietoj to jis norėjo, kad atlyginimai ir kainos būtų politiškai nustatyti pagrindu to, „kas yra „teisinga“ ir „protinga“ tarp [socialinių] klasių“.

Kalbėdami apie svarbiausias *J. M. Keynes*’o išvalgas, aiškinant nedarbą ir verslo svyravimus, *B. Greenwald*’as ir *J. E. Stiglitz*’as jų išskyrė keturias (Greenwald, Stiglitz, 1987):

- bendroji teorija turi paaiškinti nedarbo išsilaikymą (*J. M. Keynes*’as nedarbo išsilaikymą priskyrė darbo užmokesčių nepasisekimui prisiuderinti pakankamu greičiu sutvarkyti (išvalyti) darbo rinkas, tuo pat

metu „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 19 skyriuje pabrėždamas, kad didesnis piniginių darbo užmokesčių normų lankstumas turi neįtempti stabilizuojančių poveikių, nors šios jo keinsistinės išvados nereikalauja piniginių darbo užmokesčių normų absoliutaus nelankstumo, kurį *J. R. Hicks'as* savo veikale „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) įvardijo *J. M. Keynes'o* sistemos kertiniu akmeniu „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) aiškinant nesavanorišką nedarbą (tiesa, paties „nesavanoriško nedarbo“ termino jis čia, kaip ir kituose savo darbuose, nepavartojo; plačiau žr. De Vroey, 2004a); taip pat žr. Modigliani, 1944; 2003; Snowdon, Vane, 2009);

- bendroji teorija turi paaiškinti nedarbo *svyravimus* (*J. M. Keynes'as* akcentavo investicijų vaidmenį makroekonominiuose svyravimuose, tiesa, priskirdamas pokyčius investicijų paklausoje judrumui (*animal spirits*), nepaaiškintiems pokyčiams lūkesčiuose, kurių aiškios teorijos jis pats taip ir nepateikė, laikydamas lūkesčius egzogeniškais, varomais judrumo (*animal spirits*), ko priežastimi galėjo būti rišlių mikroekonominių pagrindų nebuvimas jo ekonomikos teorijoje, ką galbūt net galima įvardyti didžiausia jo teorijos yda, nes lūkesčiai bendru atveju yra formuojami mikroekonominiu lygmeniu (žr. Mikołajek-Gocejna, 2014); kita vertus, reikia pasakyti, kad verslo ciklo mikroekonominių aspektų nepaisymas būdingas ne tik keinsizmui, bet ir šiek tiek vėliau monografijoje aptariamam monetarizmui, žr. O'Driscoll, Shenoy, 1976);
- taupymai ir investicijos turi būti atidžiai išskirta (vienas šio skirtumo aspektų yra skirtumas tarp fondų, kuriais disponuoja firmos, ir fondų, kuriais disponuoja namų ūkiai (tiesa, paties šio termino *J. M. Keynes'as* neavartojo; žr. Hayes, 2006); aišku, jeigu kapitalo rinkos būtų tobulos, šis skirtumas nesudarytų jokių didesnių sunkumų namų ūkių ir firmų išlaidoms, ką *J. M. Keynes'as* gerai parodė savo „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930), tačiau šių idėjų praktiškai nebeplėtojo „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]));
- pažeidimai paklausoje, o ne pasiūloje, lemia makroekonominių agregatų ciklišką elgseną (akivaizdu, kad ne pokyčiai technologijose, pasiūloje lėmė tai, kas buvo stebima Didžiosios depresijos metu, todėl *J. M. Keynes'as* natūraliai palinko prie pokyčių paklausoje, kas jį grąžino į *A. Marshall'o* teorijos tradiciją paklausos ir pasiūlos pažeidimus analizuoti atskirai).

R. M. Ebeling'o (2006) nuomone, galima teigti, kad plėtodamas savo teoriją J. M. Keynes'as padėjo pasikasti po trimis esminėmis laisvos rinkos ekonomikos institucinėmis sudedamosiomis dalimis: aukso standartu, subalansuotais vyriausybių biudžetais ir atviromis konkurencingomis rinkomis. Į jų vietą J. M. Keynes'o teorinis palikimas davė popierinių pinigų infliaciją, vyriausybės deficitines išlaidas ir daugiau politinės intervencijos į rinkas. Aišku, būtų perdėjimas tvirtinti, kad be J. M. Keynes'o ir keinsistinės revoliucijos infliacija, deficitinės išlaidos ir intervencionizmas būtų neatsiradę. Jau dešimtmečius prieš pasirodant J. M. Keynes'o knygai politinis ir ideologinis klimatas kryo į vis didesnę vyriausybės įsitraukimą į socialinius ir ekonominius reikalus, augant kolektyvistinių idėjų įtakai intelektualams ir valstybinių sprendimų priėmėjams. Tačiau iki „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo daugelis tokių kolektyvistinių politikų advokatų nenutolo nuo ekonominės minties pagrindinių postulatų, kurie vis dar įrodinėjo, kad bendrai geriausias kursas vyriausybei buvo laikyti savo rankas kuo toliau nuo rinkos, išlaikyti stabilią valiutą, susiejant ją su auksu, ir suvaržyti jos pačios apmokestinimo ir išlaidų politikas.

Kaip pastebėjo P. A. Samuelson'as, 2007–2008 m. finansų krizė privertė ekonomistus ir valdžios atstovus vėl atgaivinti J. M. Keynes'o idėjas, suprantant, kad „fiskalinė politika ir deficitinės išlaidos turi vaidinti pagrindinį vaidmenį vadovaujant rinkos ūkiui“ (Samuelson, 2009). Apie J. M. Keynes'o originaliųjų įžvalgų apie šiuolaikinio kapitalizmo prigimtį (kas jį domino nuo studentiškų laikų), tarptautinius santykius, tarptautinę pinigų sistemą ir pasaulio ateitį naują įvertinimą XXI a. taip pat žr. Pecchi, Piga, 2008; Wray, Forstater, 2008; Davidson, 2009a; Bibow, 2009; Leijonhufvud, 2009; Bateman et al., 2010; Carabelli, Cedrini, 2010a; 2010b; 2014a; 2014b; 2015; Dimand et al., 2010; Taylor, 2010; Arnon et al., 2011; Eatwell, Milgate, 2011; Dickens, 2011; Docherty, 2011; Harcourt, Kriesler, 2011; O'Donnell, 2011; Skidelsky, 2011; Cate, 2012; Asprougou, 2012; 2014a; 2014b; Jespersen, Madsen, 2012; Hirai, 2013; Hirai et al., 2013; Chick, Tily, 2014; Hölscher, Klaes, 2014; Mason, 2014; Tamborini et al., 2014; Cesarano, 2015; Grieve, 2015; Considine, Duffy, 2016; De Vroey, 2016; Komine, 2016.

Kaip pažymi M. N. Rothbard'as (1992), žvelgiant politinės ekonomijos požiūriu, įdomus J. M. Keynes'o „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateiktas kiekvienos šalies gyventojų suskirstymas į keletą griežtai atskirtų ekonominių klasių, kiekvienos su savais elgsenos dėsniais ir būdingais bruo-

žais bei numanomomis moralinėmis nuostatomis. Tokių ekonominių klasių *J. M. Keynes*as išskyrė keturias:

- daugybę *vartotojų*: nebylių, panašių į robotus, jų elgsena nekintama ir visiškai nulemta išorinių jėgų, kurių pagrindinė yra jų suminių pajamų griežta dalis, skiriama vartojimui, būtent jų nustatyta „vartojimo funkcija“;
- vartotojų poaibį, kuris yra amžina žmonijos problema: nepakenčiamus buržuazinius *taupius žmones*, tuos, kurie laikosi tvirtų puritoniškų taupumo ir tolregystės dorybių, tuos, kurių *J. M. Keynes*as, būsimasis aristokratas, neapkentė visą savo gyvenimą ir apie kurių, kaip rentininkų klasės, eutanaziją jis kalbėjo savo pagrindinėje politinėje programoje;
- *investuotojus*, kurie, skirtingai nuo pasyvių ir panašių į robotus vartotojų, nėra nulemti išorinės matematinės funkcijos. Priešingai, jie yra ligi kraštų pilni laisvos valios ir veiklaus dinamizmo. Be to, skirtingai nuo taupių žmonių, jie yra ne ekonominio mechanizmo žalingas stabdys, o kiekvieno gerovės svarbūs pagalbininkai. Investuotojai yra produktyvūs, bet iracionalūs, vedami psichologinių nusiteikimų ir judrumo (*animal spirits*);
- *valstybės aparato tarnautojus*, kuriems būdinga laisva valia, aktyvumas, agitavimo gebėjimai ir ekonominių reikalų supratimas. Skirtingai nuo iracionalių verslininkų, jie yra nepaprastai racionalūs ir gerai žinantys, galintys planuoti ūkio eigą geriausiai visuomenei dabar ir ateityje, todėl, *M. N. Rothbard*o (1992) apibendrinimu, *J. M. Keynes*o išvada buvo, kad visa investavimo apimtis turi būti patikėta *deus ex machina*, „klasei, kuri yra išorinė rinkai [...] valstybės aparatui“.

Kaip rodo pats knygos pavadinimas, *J. M. Keynes*as atmetė dichotomiją tarp realaus ir monetarinio, atkakliai tvirtindamas, kad monetariniai dalykai bus integruoti į bendrą analizę nuo pat pradžių. Čia yra esminiai priešastiniai ryšiai tarp monetarinių ir realių kintamųjų, ir *J. M. Keynes*as tikėjo būtinumu integruoti monetarinę ir realią analizę, knygoje laikydamasis nuostatos, kad vietoj neoklasikinės dichotomijos tarp monetarinės ir realios analizės, teisinga dichotomija buvo tarp mikro- ir makroanalizės (Harcourt, Kriesler, 2011). „Bendrojoje teorijoje“ jis rašė: „Ekonomikos teorijos dalijimas tarp vertės ir paskirstymo teorijos, iš vienos pusės, ir pinigų teorijos, iš kitos pusės, aš galvoju, yra klaidingas dalijimas. Teisinga dichotomija yra, kaip aš siūlau, tarp

individualios šakos ar firmos ir atlygių bei tarp duoto išteklių kiekio paskirstymo tarp skirtingų naudotojų teorijos, iš vienos pusės, ir išieigos bei užimtumo kaip visumos teorijos. [...] kai tik mes pereiname prie problemos, kas nulemia išieigą ir užimtumą kaip visumą, mums reikia monetarinio ūkio užbaigtos teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]).

Toliau pereikime prie tolesnio bendro makroekonominių problemų aptarimo iš keinsistinių pozicijų. Pagrindiniai keinsistų teiginiai nagrinėtini kaip visiškas klasikinės mokyklos postulatų neigimas. Kalbant apie paradigminę kaitą, čia gerai tinka P. A. Samuelsono 1993 m. išsakytas pastebėjimas: „[Thomaso] Kuhn'o kalba, žinios ekonomikos teorijoje kaupiamos ir paradigmos gali būti bendramatės tik tada, jeigu „juoda“ vienoje paradigmoje gali būti laikoma „balta“ kitoje paradigmoje“ (Samuelson, 1993). (Čia omenyje turimas amerikiečių fizikas, istorikas ir mokslo filosofas Thomas Kuhn'as (1922–1996 m.), polemikoje knygoje „Mokslinių revoliucijų struktūra“ (Kuhn, 1962) pateikęs patį *paradigmos* terminą.)

Pagrindiniai keinsistų teiginiai:

1. Ūkis nėra tobulos konkurencijos ekonomika. Maža to: rinkų, pirmiausia darbo rinkos, netobulumas nėra išorinių veiksnių poveikio pasekmė, o būdingas realios ekonomikos bruožas. (Įdomu, kad pats J. M. Keynes'as „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) padarė tik vieną nuorodą į terminą „tobula konkurencija“, priešpriešindamas ją netobulai konkurencijai (Hayes, 2006), ir, kaip pažymėjo J. Robinson, „nepriėmė vadovėlinės „tobulos konkurencijos“, bet tam tikrą neaiškią senamadišką konkurencijos sampratą, kurios jis niekada ypač tiksliai nesuformulavo“ (žr. Sawyer, 1992).)

2. Dėl institucinių veiksnių (ilgalaikės kontrolės) ir ekonominių subjektų elgsenos ypatumų („pinigų iliuzijos“, pavyzdžiui, infliacijos ignoravimo ir tikėjimo, kad jų santaupos išlaikys savo vertę, ar priešinimosi algų sumažinimui kai krinta kainos – net jeigu dėl to iškyla rizika jų darbo vietoms) šiuolaikinėse industrinėse ekonomikose *kainos nėra lanksčios*.

3. Ekonominiai subjektai elgiasi *neracionaliai*, pirmiausia vadovaudamiesi subjektyviais motyvais: tradicijomis, aplinkos reikalavimais, elgsenos psichologija ir t. t. (Todėl J. M. Keynes'as, kuris „pripažino tiek psichologinio, tiek subjektyvaus poveikio individualiems sprendimams vaidmenį“ (Carabelli, 2003), laikėsi nuomonės, kad ekonomikos teorijai netinka gamtos mokslų metodologija, nes, nors esminiai bruožai yra tokie patys, tačiau „ekonomikos teorija nagrinėja motyvus, lūkesčius, psichologinį neapibrėžtumą. Būtina pa-

stoviai būti budriam, kad netraktuotume dalykų pastoviais ir homogeniškais“ (Keynes, 2013).) (Kaip teigė *Sheila C. Dow*, „[j]o [*J. M. Keynes*’o] rezervuotas požiūris į matematinį formalizmą, jo nuorodos į psichologiją ir socialinius papročius kaip esminius elgsenos elementus – viskas kyla iš jo realaus, socialinio pasaulio supratimo kaip sudėtingo ir besiplėtojančio bei silpno daug gauti tik tam tikro žinojimo būdu“ (*Dow*, 2003). *J. M. Keynes*’o nuomone, „[d]idelė dalis ekonominio teorizavimo šiandien kenčia, aš manau, kadangi bando taisyti labai tikslus ir matematinius metodus medžiagai, kuri pati yra per daug neaiški paremti tokį traktavimą“ (Keynes, 2013).) 1938 m. *J. M. Keynes*’as laiške *R. F. Harrod*’ui rašė: „Pseudoanalogija su fiziniais mokslais verčia tiesiogiai prieštarauti protavimo įpročiui, kuris yra pats svarbiausias, kurį ekonomistas nori pasiekti“ (Keynes, 2013). Tačiau tai buvo būtent ta pseudoanalogija, kurią po Antrojo pasaulinio karo ekonomistai buvo linkę pasirinkti...)

4. Pinigai yra *turtas, turintis savarankišką vertę*, lemiančią pinigų rinkos sąveikos su realiu ekonomikos sektoriumi mechanizmą (*J. M. Keynes*’o nuomone, „pinigų svarba iš esmės kyla iš jų tarnavimo ryšiu tarp dabarties ir ateities“ (Keynes, 1964 [1936])).

5. Visos rinkos yra *tarpusavyje susijusios*, ir bet kokie pokyčiai vienoje iš jų sukelia kitų rinkų funkcionavimo sąlygų pasikeitimus.

6. Dėl darbo rinkos funkcionavimo ypatybių (nominalaus darbo užmokesčio nelankstumo, kurio hipotezę *J. M. Keynes*’as išskėlė „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 3 skyriuje, išlaikydamas ją didžiojoje dalyje knygos ir jos atsisakydamas tik knygos 19 skyriuje (kur nurodė „netiesioginį“ efektą krintančių piniginių darbo užmokesčių ir kainų, kuris paskatina išlaidas per palūkanų normą, užtikrinant, kad ekonomika grįžta į visišką užimtumą; tai mokslinėje literatūroje vėliau buvo įvardyta *Keynes*’o efektu), ir kurį galima apibūdinti kaip „darbo užmokesčių nesėkmę prisiderinti iki taško, kur darbo pasiūla taps lygi darbo paklausai“ (Mankiw, 2003)) visiško užimtumo situacija ekonomikai nebūdinga. (Be to, kadangi kainos ir darbo užmokesčiai šiuolaikinėse industrinėse ekonomikose nėra tobulai lankstūs, todėl pokyčiai visuminėje paklausoje, numatyti ir nenumatyti, trumpuoju laikotarpiu turės didesnę poveikį realiai išėjai ir užimtumui, negu nominaliems kintamiesiems.)

7. Gamybės veiksniai negali pakeisti vienas kito.

8. Modelyje „*visuminė paklausa–visuminė pasiūla*“ („*AD–AS modelyje*“) svarbiausias vaidmuo tenka *visuminei paklausai*, o pačios visuminės pasiūlos ir visuminės paklausos kreivės *J. M. Keynes*’o laikytos viena nuo kitos ne-

priklausomomis (ir, jo nuomone, apibūdintinomis užimtumo terminais, kas atitiko *J. M. Keynes'o* nuostatą sukurti „užimtumo teoriją“; realiai tiek pats *J. M. Keynes'as*, tiek jo sekėjai išreiškiant visuminę paklausą ir visuminę pasiūlą buvo linkę užimtumą pakeisti visuomenės norimos ir privačių verslininkų tiekiamos išėigos vertės terminais; žr. Friedman, 1997 [1989]).

9. Ekonomikai *nebūdinga savireguliacija*, priešingai, jai būdingi nukrypimai nuo pusiausvyros būklės, todėl būtinas aktyvus valstybės įsikišimas. (Galima netgi nurodyti tam tikrą keinsistinės valstybinio ekonomikos reguliavimo koncepcijos ir pagrindinių merkantilizmo postulatų tarpusavio ryšį (apie merkantilistines teorijas plačiau žr. Viner, 1930; Heckscher, 1955; Čiegis, 2006; 2014a). Pats *J. M. Keynes'as*, atmetęs *Say'aus dėsnį* ir nekontroliuojamą *laissez-faire* sistemą, kurios pirmoji prielaida yra, kad laisvos rinkos ekonomikos yra susireguliuojančios ir susioptimizuojančios ir kad jos pasiekia pusiausvyrą visiško užimtumo lygyje, neneigė septyniolikto ir aštuoniolikto amžiaus merkantilistų veikaluose išsakytų idėjų apie tarptautinės prekybos ir vidaus investicijų valstybinės kontrolės racionalumą poveikio jo kuriamai teorijai, kas atsispindėjo jo knygos „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) viename iš baigiamųjų skyrių, kur jis nurodė nustatęs „mokslinės tiesos elementą merkantilistinėje doktrinoje. Tai akcentavo ir amerikiečių ekonomistas *Dudley'us D. Dillard'as* (1913–1991 m.), savo į 10 kalbų išverstoje knygoje „*John'o Maynard'o Keynes'o ekonomikos teorija*“ pažymėdamas, kad „Bendrojoje teorijoje“ „*J. M. Keynes'as* randa žymų vertingumą merkantilistinėje palankaus prekybos balanso teorijoje“ (Dillard, 1948). Kita vertus, tai suteikė progą *F. A. von Hayek'ui* 1941 m. pabėdoti, kad jo „Visiškai nestebina, kad *Mr. Keynes'as* prieina išvadą, kad jo požiūrius jau anksčiau išvelgė merkantilistinių veikalų kūrėjai ir talentingi mėgėjai; domėjimasis paviršiniaus reiškiniais visada žymėjo mokslinio požiūrio į mūsų dalyką pirmąjį etapą“ (von Hayek, 1941). Įdomu, kad save su austrų ekonomikos mokykla siejęs vienas vaisingiausių ir iš esmės ignoruotų XX a. ekonomistų anglų ekonomistas *William'as H. Hutt'as* (1899–1988 m.), kuriam buvo lemta tapti keinsistų garbiu priešininku, dar 1936 m. savo veikalė „*Ekonomistai ir visuomenė*“ nusistebėjo, kad toks žymus ekonomistas „nori mus priversti patikėti, kad merkantilistai buvo teisūs, o jų kritikai klasikai klydo“ (Hutt, 1936)).

10. *Išlaidos* (efektyvi paklausa, kurios analizei *J. M. Keynes'as* paskyrė trečdalį iš dvidešimt keturių „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) skyrių ir kurios principas numano konkurencingas, lanksčias kainas prekių ir ak-

tyvų rinkose, kas, savo ruožtu, reikštų, kad tik santykinės kainos yra svarbios lemiant užimtumą; žr. Hayes, 2006; apie efektyvios paklausos sampratos atsiradimą ir plėtrą *J. M. Keynes'o* veikale plačiau žr. Kregel, 1983; Amadeo, 1989) nustato visuomenės realią išėigą, taigi ir jos užimtumo pusiausvyrinį lygį.

Keinsistiškieji modeliai geriau atspindi šiandienines ekonomikos realijas, tačiau yra subjektyvesni.

J. M. Keynes'ui kapitalizmas, kaip minėta, nesirgo mirtina liga, o buvo nepastovus. Savo knygoje *J. M. Keynes'as* teigė, kad ekonominis augimas, pasiekus aukštą gamybinių jėgų išsivystymo lygį, rinkos ekonomikos šalyse neišvengiamai sukelia galias perprodukcijos krizes ir chronišką nepakankamą gamybinių jėgų panaudojimą. Tačiau jis siekė įrodyti, kad šių kapitalizmui būdingų socialinių-ekonominių negerovių būtų galima išvengti ir nepanaikinus privatinės gamybos priemonių nuosavybės (t. y. neperėjus į socialistinę ekonomiką sistemą), jei konkurencinio rinkos mechanizmo veikimą papildytų valstybinis reguliavimas. *J. M. Keynes'as*, laikydamas kapitalizmą moraliai kritikuotinu (žr. Hession, 1984), rašė: „Nors [...] vyriausybės funkcijų išplėtimas [...] devynioliktojo amžiaus publicistui ar šiuolaikiniam amerikiečių finansininkui atrodytų pasibaisėtiniu individualizmo pagrindų sukrėtimu, aš ginu jį [...] kaip vienintelę praktiškai galimą priemonę išvengti visiško esamų ekonominių formų sugriovimo ir kaip sėkmingo privačios iniciatyvos funkcionavimo sąlygą“ (Keynes, 1964 [1936]). Kartu *J. M. Keynes'as* pabrėžė, kad tradicinių vyriausybės ekonominių funkcijų praplėtimas neturi orientuotis į privatinės gamybos priemonių nuosavybės panaikinimą. Priešingai, jo nuomone, „[v]isiškai nesvarbu, kam priklauso gamybos priemonės – valstybei pakanka vykdyti teisingą (tam tikru momentu) investicinę ir socialinę politiką, nesiekiant absoliučiai kontroliuoti gamybos išteklių, netransformuojant privačios nuosavybės principo tam, kad ekonomika sėkmingai vystytųsi“ (Keynes, 1964 [1936]). Todėl, pasiekus visišką užimtumą ir prasidėjus ekonominiam pakilimui, vėl tikslinga remtis rinkos savireguliacijos mechanizmu ir jį apibūdinančia neoklasikinė teorija. Kaip „Bendrojoje teorijoje“ rašė *J. M. Keynes'as*, atkūrus visišką užimtumą „klasikinė teorija vėl pradeda galioti [...] ir negali būti išsakoma jokių prieštaravimų prieš klasikinės analizės būdą, kuriame privatus savanaudiškumas apspręš, kas konkrečiu atveju bus pagaminta, kokiomis proporcijomis gamybos veiksniai bus sujungti tai pagaminti ir kaip galutinio produkto vertė bus paskirstyta tarp jų“ (Keynes, 1964 [1936]). O vyriausybė tokiu atveju, kaip *J. M. Keynes'as* rašė dar 1926 m. liepą pasirodžiusiam lei-

dyklos *Hogarth Press* išleistame pamflete „*Laissez-faire* pabaiga“ (parengtame *Sidney'aus Ball'o* paskaitos (*Sidney'us Ball'as* (1857–1918 m.) buvo žymus britų mokslininkas ir socialinis aktyvistas) tuo pačiu pavadinimu, 1924 m. lapkritį skaitytos Oksforde, ir paskaitos, 1926 m. birželį skaitytos Berlyno universitete, pagrindu), turėtų rūpintis tik „tomis funkcijomis, kurios nepatenka į individų privačią sferą, tais sprendimais, kurių niekas nepadarys, jeigu valstybė jų nedarys. [...] Svarbus reikalas vyriausybei yra ne daryti dalykus, kuriuos jau daro individai, ir daryti juos truputį geriau ar blogiau; bet daryti tuos dalykus, kurių šiuo metu niekas iš viso nedaro“ (Keynes, 1926). Paskaitoje jis taip pat teigė: „Aš tikiu, kad daugeliu atvejų kontrolės ir organizavimo vieneto idealus dydis slypi kažkur tarp individo ir šiuolaikinės valstybės“ (Keynes, 1926).

Pažymėtina, kad iki Didžiosios depresijos *J. M. Keynes'as* buvo visuotinai įprastas laisvos prekybos šalininkas (Eichengreen, 1984). Tačiau 1933 m. balandį savo garsiojoje paskaitoje „Nacionalinis savarankiškumas“, kurią jis skaitė Dubline, Airijoje, ir kuri vėliau buvo išleista kaip esė (žr. Keynes, 1933a), *J. M. Keynes'as* atsisakė savo ankstesnio tikėjimo nuo XIX a. įsivyravusios laisvosios prekybos nauda, paminėdamas, kad tuometinis „pasaulis įsitraukia į eilę politinių-ekonominių eksperimentų“ (Keynes, 1933a), omenyje turėdamas Rusiją, Italiją, Airiją ir Vokietiją (akivaizdu, kad tokiu pasisakymu jis gerokai sumenkino režimų, kuriuos aptarė, totalitarinį pobūdį; žr. Heilperin, 1960), vėliau „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) išlikdamas lojalus ekonominiam protekcionizmui (Ebeling, 2012; Cammarosano, 2014). Iš tiesų, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje *J. M. Keynes'ą* užvaldė idėja, kad gali būti ekonomiškai naudinga, jei tautos kiek tik įmanoma vengs tarptautinės prekybos. Tai leistų apsaugoti jas nuo iš užsienio importuojamų ekonominių ir finansinių problemų. Kai *J. M. Keynes'as* šią idėją išdėstė savo draugui *Roy'ui F. Harrod'ui*, šis išreiškė susirūpinimą. Tačiau *J. M. Keynes'as* patarė jam mažiau nerimauti: „Kai ši fazė bus pasibaigus, mes galėsime apversti procesą“ (Harrod, 1951). Nelaimėi, kai *J. M. Keynes'as* iš tikrųjų pabandė padaryti tai Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, jis pamatė, kad tai padaryti yra gerokai sunkiau, negu jis manė. Problema buvo ta, kad, kaip paaiškino *R. F. Harrod'as*, „dabar autarkistai ir prekybos kontrolieriai jau buvo ant balno“ (Harrod, 1951). (Kaip teigia *W. Young'as* (2011), dar *J. R. Hicks'as* (1945) atkreipė dėmesį, kad *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) silpnoji vieta buvo tarptautinės prekybos teorijos nebuvimas, ką vėliau teoriniu ir praktiniu lygmeniu pabandė „užlopyti“ *Fritz'as Machlup'as* (1943) ir estų kilmės ekonomistas, subalansuoto

1.2 pav. Ragnar'ui Nurkse'ui skirtas pašto ženklas

augimo teorijos pradininkas *Ragnar'as Nurkse'as* (1907–1959 m.; 1944; įdomu, kad 2007 m. spalį, kai buvo švenčiamas šio ekonomisto gimimo šimtmetis, Estijos paštas įamžino *R. Nurkse'ą* pašto ženkle; žr. 1.2 pav.).

Kapitalo reprodukcijos schemą *J. M. Keynes'as* grindžia nepakankamo vartojimo teorija, suformuluota psichologijos kategorijomis. Prisiminkime *ribinio polinkio vartoti* (*MPC*; *marginal propensity to consume*) ir *ribinio polinkio taupyti* (*MPS*; *marginal propensity to save*) sampratas, grindžiamas masinės psichologijos fenomenu ir prielaida, kad šis polinkis bus daugiau ar mažiau pastovus, nulemtas „įpročių, kurie susiformavo dėka rasės, išsilavinimo, papročių, religijos ir paplitusios moralės [...] bei nusistovėjusių gyvenimo standartų“ (Keynes, 1964 [1936]), t. y. žmonių socialinės ir kultūrinės aplinkos, kuri keičiasi labai lėtai, kas garantuos multiplikatoriaus stabilumą, leidžiantį paaiškinti nedarbą kaip privačių investicijų trūkumo pasekmę.

Apskritai, psichologija – plačiąja prasme, „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) laikoma svarbia dedamąja, norint suprasti, kaip funkcionuoja ūkiai ir kaip jų funkcionavimas patiria nesėkmę, o paties psichologinio veiksnio akcentavimas *J. M. Keynes'ą* daro artimą *A. Smith'ui* ir *I. Fisher'iui* (plačiau žr. Hayes, 2006). Kaip tvirtina *Michelle Baddeley*, „*J. M. Keynes'o* požiūryje, psichologinės jėgos vaidina kritišką vaidmenį jo analizėje, ir *J. M. Keynes'as* teigia, kad būtent faktinės elgsenos psichologija daro negaliojančias klasikinę

ir neoklasikinę analizę. [...] Tiek „Traktate apie tikimybes“ (Keynes, 1921), tiek „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), *J. M. Keynes*’as psichologiją traktavo kaip priešingybę, tam tikra prasme, racionalumui. [...] Pasak *J. M. Keynes*’o, kai nėra pagrindo racionaliai elgsenai, elgseną diktuoja psichologiniai motyvai ir neracionalios jėgos, tokios kaip judrumas [*animal spirits*] ir papročiai“ (Baddeley, 1999). Ypač plačiai psichologiniai terminai „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) vartoti kalbant apie ribinį polinkį vartoti ir multiplikatorių, nors pačių psichologinių veiksnių *J. M. Keynes*’as giliai neanalizavo, ko gero, laikydamas juos tokiais akivaizdžiais – ar tokiais sudėtingais – realaus pasaulio bruožais, kad detalus jų traktavimas buvo nereikalingas – ar labai sunkus. Taip, už *J. M. Keynes*’o akiračio liko toks šiuolaikinės elgsenos ekonomikos teorijos plačiai apžvelgtas veiksnys kaip „demonstracinis vartojimas“ (angl. *Conspicuous Consumption*), kurį amerikietiškojo institucionalizmo psichologinės krypties atstovas *Thorsteinas Veblenas* (1857–1929 m.) analizavo savo iš karto sukėlusioje sensacijoje ir vien per pirmuosius dešimtį metų nuo knygos pasirodymo keturis kartus iš naujo perleistoje (nors akademinė bendruomenė iš pradžių ją sutiko labai priešišškai) knygoje „Dykinėjančios klasės teorija“ (Veblen, 1934 [1899]), 1899 m. iš esmės padėjusioje pagrindus institucionalistinės ekonominės minties krypties atsiradimui, beveik 40 metų iki „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo, bet kuri taip ir liko *J. M. Keynes*’o nepacituota. Tiesa, demonstracinis vartojimas nebūtinai prieštarauja *J. M. Keynes*’o prielaidai, kad turtingieji taupo daugiau, bet jis iškeltų kaip prielaidą, kad ribinis polinkis vartoti gali būti netiesinis (Pech, Milan, 2009). (Pažymėtina, kad *J. M. Keynes*’o teiginio, kad vargšai vartojimui išleidžia didesnę savo pajamų dalį, negu turtingieji, kuriuo jis grindė mokesčių sistemos naudojimą pajamų perskirstymui, racionalumą už patį *J. M. Keynes*’ą geriau atskleidė JAV Federalinių rezervų valdybos pirmininkas (Fed’ui vadovavęs nuo 1934 m. iki 1948 m.) *M. S. Eccles*’as, nurodęs, kad masinės gamybos ekonomiją turi lydėti masinis vartojimas (žr. Skidelsky, 2011).)

Vis dėlto, kaip pažymi *Allanas Hynes*’as (1998), šis fundamentaliu psichologiniu dėsniu paremtas „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) kūrimo blokas, kurį dėl per didelio supaprastinimo *Bertilas G. Ohlin*’as (1937) kritikavo dar 1937 m. ir kuris jau XX a. penktojo dešimtmečio pradžioje pradėjo braškėti nuo empirinio akivaizdumo svorio, galiausiai buvo pakeistas *Franco Modigliani*’io ir *Richard*’o *Brumberg*’o (1954) bei *Milton*’o *Friedman*’o (1957) naudingumą maksimizuojančių modelių.

Nacionalinės pajamos, *J. M. Keynes*’o nuomone, priklauso nuo užimtumo: didėjant užimtumui, didėja ir pajamos bei vartojimas. Jis akcentavo dabartinių disponuojamų pajamų svarbiausią vaidmenį, lemiant dabartinį vartojimą (*J. M. Keynes*’o modelyje vartojimo išlaidos yra endogeninės ir iš esmės pasyvios, priklausomos nuo pajamų, o ne nuo palūkanų normos), ir todėl vartojimo funkcija, susiejanti vartojimo išlaidas su namų ūkių pajamomis, kartais vadinama *keinsistine vartojimo funkcija* (*Keynesian consumption function*). (1948 m. *P. A. Samuelson*’s straipsnyje „Pajamų nustatymo paprasta matematikos teorija“ (*Samuelson*, 1948c) parodė, kad pajamų nustatymo šerdis keinsistiniame modelyje gali būti aprašyta paprasta lygtimi, kuri teigia, kad, esant duotam investicijų lygiui I , ši lygtis yra $Y = C(Y) + I$, kurią jis apibūdino „keinsistinio pagrindimo branduoliu“ ir palygino šią keinsistinei sistemai pagrindinę lygtį su kita lygtimi $D(p) = S(p)$, „pasiūlos ir paklausos sulyginimu norint nustatyti rinkos kainą“. Iš savosios vartojimo funkcijos analizės *J. M. Keynes*’as toliau išplėtojo ribinio polinkio vartoti koncepciją, kuri vaidina lemiamą vaidmenį nustatant multiplikatoriaus dydį, kuris bendru atveju gali būti apskaičiuojamas pagal formulę:

$$M = 1 / (1 - MPC) \quad (1.1).$$

Juk vartojimas auga lėčiau negu pajamos, nes, sutinkamai su psichologiniu dėsniu, „bendruomenės psichologija yra tokia, kad kai agreguotos (visuminės) realios pajamos išauga, agreguotas (visuminis) vartojimas irgi išauga, bet žmonės linkę [...] didinti savo vartojimą, kai jų pajamos išauga, ne tokiu mastu, koku auga pajamos“ (*Keynes*, 1964 [1936]), kitaip sakant, ribinis polinkis taupyti auga kartu su pajamomis. O patį savo suformuluotą fundamentalią psichologinį dėsnį *J. M. Keynes*’as transformavo į tikslią matematinę išraišką, kurią pavadino ribiniu polinkiu vartoti, nurodydamas, kad polinkis vartoti yra „funkcinis santykis [...] tarp [...] duoto pajamų lygio, darbo užmokesčio vienetų terminais, ir [...] šio pajamų lygio išlaidų vartojimui“ (*Keynes*, 1964 [1936]), bei vėliau 1937 m. skaitytoje paskaitoje pažymėdamas, kad „Polinkis vartoti yra išimtinai nulemtas faktinių ir laukiamų pajamų psichologinio mišinio, ir nėra nulemtas nei efektyvios paklausos aiškią dieną, nei pajamų aiškią dieną“ (*Keynes*, 2013). (Taigi ribinis polinkis vartoti, o kartu ir vidutinis polinkis vartoti APC , yra mažesnis už vienetą, kas numano multiplikatorių, nulemiantį tai, kad bet koks investicinių išlaidų sutrikdymas turės didesnę poveikį visuminei

išeigai. Naudodamas amerikiečių ekonomisto *S. Kuznetsò* (1901–1985 m.; 1934; 1946) laiko eilučių duomenis, pats *J. M. Keynes'as* pateikė pirmuosius ribinio polinkio vartoti MPC įvertinimus (Cord, 2013). Nieko nuostabaus, kad ir kiti to meto ekonomistai ėmėsi uždavinio apskaičiuoti multiplikatorių: britų ekonomisto ir statistiko *Colinò Clarkò* (1905–1989 m.), daug prisidėjusio prie nacionalinių pajamų statistikos plėtros (pats *J. M. Keynes'as* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) teigiamai atsiliepė apie *C. Clarkò* svarbiausią veikalą „Nacionalinės pajamos, 1924–1931“ (Clark, 1965 [1932]), kurį rekomenduodamas išleisti leidėjui *Daniel'ui Macmillan'ui* rašė, kad *C. Clark'as* yra „beveik vienintelis ekonomikos statistikas, kada nors sutiktas, kuris man atrodytų esąs pirmarūšis [ekonomistas]“ (Keynes, 2013), skaičiavimais, jis buvo kažkur tarp 1,5 ir 2,1; lenkų ekonomistas *Michal'as Kalecki'is* (1899–1970 m.) jį įvertino maždaug 2,25. Nors, kaip pastebėjo *D. Dillard'as*, pati multiplikatoriaus samprata „nėra magiška formulė, kuri mums leistų su bet koku tikslumo laispiu nuspėti, koks tikrai bus viešųjų investicijų poveikis. Priskiriant skirtingus svorius įvairiems veiksniams, gali būti padaryta išvada, arba kad viešosios investicijos turėjo didžiulį pajamas kuriantį poveikį, ar kad jos turėjo, viską apsvarsčius, neigiamą poveikį užimtumui ir pajamoms“ (Dillard, 1948.) Tai yra vadinamasis *pagrindinis (fundamentalus) psichologinis dėsnius*, paaiškinantis vartotojo baimę netekti pajamų iš investicijų veikimo, dėl kurio, *J. M. Keynes'ò* teigimu, ir atsiranda nepakankama moki paklausa bei nesavanoriškas nedarbas. Iš tikrųjų visuminė paklausa bus deficitinė tol, kol kitos išlaidos, daugiausia investicijos ar valstybinės kapitalinės išlaidos, užpildys šį išlaidų trūkumą. Visuminės paklausos skatinimui nuosmukio metu, kai ekonomika yra įklimpusi į likvidumo spąstus (*J. M. Keynes'as* tikėjo, kad kažkas panašaus į likvidumo spąstus susidarė JAV XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje), jis pasisakė už viešąsias išlaidas, pageidautina, apimančias valstybės biudžeto deficitą, kas prieštaravo tuometiniam neoklasikų vadinamajam „išdo“ požiūriui (žr. Kregel, 1985). Kaip valstybė išleis šias pasiskolintas lėšas, nesvarbu. *J. M. Keynes'as* teigė, kad net „abejotino naudingumo viešieji darbai“ būtų naudingi: „Katedrų, didžiulių namų ar piramidžių statyba, vienuolynų rėmimas, žemės drebjimai, net karai gali pasitarnauti didinant turtą“ tol, kol jie kuria užimtumą. *J. M. Keynes'as* (galbūt, turėdamas omenyje ir didžiules investicijas į geležinkelių ir autostradų sistemą, kurias įgyvendino *B. Musolini'is* (1983–1945 m.), kovodamas su depresinėmis jėgomis, kurios užgriuvo Italiją XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje ir ketvirtojo dešimtme-

čio pradžioje (Phelps, 2006a)), sutiko, kad „[i]š tikrųjų, būtų protingiau statyti namus ir panašiai, tačiau jeigu čia yra politiniai ir praktiniai sunkumai to atžvilgiu, pirmiau minėti dalykai būtų geriau, negu nieko nedarymas“, truputį vėliau knygoje paminėdamas ir viduramžiais statytas katedras (Keynes, 1964 [1936]). (Kaip pažymi R. Skidelsky'is (2011), faktiškai J. M. Keynes'as čia galėjo pridėti, kad *net lėšas eikvojančios privačios investicijos ar išlaidos padarytų tą patį dalyką*. Juk ūkyje, kur aukštas nesavanoriškas nedarbas ir nepanaudoti ištekliai, kiekviena nepasisekusi ar lėšas eikvojanti privati investicija priskirtina tokiai pačiai kategorijai kaip ir vyriausybės nurodymai žmonėms „kasti duobes žemėje“ (Keynes, 1964 [1936]).)

Taigi į J. M. Keynes'o „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) galima žvelgti kaip į ekonomisto bandymą sukurti naują teoriją, kuri parodytų, kad viešieji darbai „turi prasmę“ pinigų ūkyje; ir kad monetarinė politika, apmokestinimas ir viešosios išlaidos gali būti koordinuojami norint pasiekti tinkamą prisitaikymą prie ekonominės veiklos lygio (Steele, 2001). Kita vertus, kaip teigia R. W. Dimandas (2010), aišku, J. M. Keynes'as buvo toli gražu ne pirmas ir tuo labiau ne vienintelis tarp to laikotarpio žymiųjų ekonomistų (vėliau tam pritarė net L. C. Robbins'as bei austrų ekonomikos mokyklos atstovai F. A. von Hayek'as ir L. von Mises'as), kuris siūlė naudoti viešąsias išlaidas nedarbo ir nuosmukio įveikimui. Tačiau jo pirmtakų pasisakymas už viešuosius darbus nebūtinai reiškė keinsistinį visuminės paklausos supratimą. Taip, institucionalistams artimas amerikiečių „eksperimentinės ekonomikos teorijos“ krypties atstovas, žemės ūkio ekonomistas Rexford'as Tugwell'as (1891–1979 m.) siūlė antidepresinę viešųjų darbų programą finansuoti apkarpanč kitas vyriausybės išlaidas. (Ir visa tai jis gavo galimybę įgyvendinti praktiškai, kai 1932 m. tuometinis Demokratų partijos kandidatas F. D. Roosevelt'as pakvietė R. Tugwell'ą būti savo prezidentinės rinkimų kampanijos vienu iš patarėjų. 1933 m. R. Tugwell'as buvo paskirtas dirbti į F. D. Roosevelt'o administraciją, Jungtinių Valstijų Žemės ūkio departamentą. 1934 m. jis tapo žemės ūkio sekretoriaus Henry'io A. Wallace'o (1888–1965 m.), vėliau tapusio JAV viceprezidentu, pavaduotoju šiame departamente, o vėliau pradėjo vadovauti Persikėlimo administracijai – federalinei agentūrai, kuri rūpinosi miesto neturtingų žmonių perkėlimu į priemiesčius ir nuskurdusių fermerių – į naujas kaimo bendruomenes.) Kita vertus, kaip pažymėjo R. F. Harrod'as (1951), nereikia užmiršti, kad Didžiojoje Britanijoje tuo metu vyravo ortodoksiškas požiūris, žinomas kaip „Iždo požiūris“, kad viešieji darbai iš viso neturi tendencijos padidinti

užimtumo, nes jie paprasčiausiai nukreipia piniginius fondus viešajam sektoriui, kurie kitu atveju būtų panaudoti privataus verslo sukurti tokį pat kiekį užimtumo privačiame sektoriuje. Ir todėl vienu iš „keinsistinės revoliucijos“ pasireiškimų ekonomikos teorijoje galima laikyti atmetimą abstrakčios teorijos pačiu fundamentaliausiu lygiu, požiūrio, kad viešieji darbai nesuteikia papildomo užimtumo. Pasak *J. M. Keynes'o*, nėra jokių priežasčių, kodėl investicijos, padarytos dėka viešųjų darbų (už kuriuos jis, kaip minėta, pasisakė dar 1924 m. lapkritį Oksfordo universitete skaitytoje *Sidney'aus Ball'o* paskaitoje prasmingu pavadinimu „*Laissez-faire* pabaiga“), turėtų kažkiek mažinti investicijas, kurių imasi privatus verslas; priešingai, viešieji darbai turėtų padidinti privačias investicijas. Juk, jeigu dėka viešųjų darbų augančios pajamos pagerins perspektyvą, tai privačioms įmonėms gali suteikti iniciatyvą irgi daryti daugiau investicijų. Jeigu visuminės investicijos, viešosios ir privačios kartu, augs, tada, esant duotam polinkiui vartoti, visuminė paklausa augs ir užimtumas didės. (Be to, čia reikia įvertinti investicijų augimo multiplikacinį efektą.)

Kaip pažymi *Kerry'is A. Pearce'as* ir *Kevin'as D. Hoover'is* (1995), „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'as* teigė, kad investicijos priklauso nuo (laukiamo) kapitalo ribinio efektyvumo ir palūkanų normos palyginimo, palūkanų normą nulemiant monetarinės politikos ir likvidumo pirmenybės sąveikai. (Taigi *J. M. Keynes'as* kaip struktūralistas „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 15 skyriuje įvedė dar vieną naują psichologinį sąlygojantį veiksni, kuris priklauso ekonominei struktūrai, nurodydamas, kad palūkanų norma yra „labai psichologinis fenomenas“). Kadangi „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) laikomasi prielaidos, kad yra *duota* lūkesčių būklė, nuo kurios priklauso tiek kapitalo ribinis efektyvumas, tiek likvidumo pirmenybė (kurios, kaip paklausos likvidumui, grafikas priklauso nuo lūkesčių apie ateities palūkanų normas, taigi ir nuo „spekuliacinių“ bei „apsidraudimo“ motyvų), investicijos gali būti nepakankamos išlaikyti visuminę pasiūlą lygyje, kuris būtų pakankamas visiškam užimtumui, trūkumą tenkant užpildyti vyriausybinių kapitalinių išlaidų programomis.

Pagrindiniai *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) tikslai buvo dvejopi: iš vienos pusės, jis bandė teoriškai paaiškinti, kaip esant padidintai (perteklinei) prekių pasiūlai (kuri numano perteklinę paklausą pinigams – šią idėją pirmasis savo „Politinės ekonomijos principuose“ (Scrope, 1833) dar 1833 m. išsakė anglų geologas ir politekonomas *George'as Poulett'as Scrope* (1797–1876 m.)) gali atsirasti užsitęsusio nedarbo situacija (tokia kaip

Didžiosios depresijos atveju, kai egzistavo nesavanoriškas nedarbas dėl visuminės efektyvios paklausos deficito, kuris, savo ruožtu, buvo nepakankamų investicijų padarinys; žr. Harris, 1947; Olson, 1982; Leijonhufvud, 1983b; Davidson, 1984; McCombie, 1987–1988; De Vroey, 2009; De Vroey, Malgrange, 2011). Iš kitos pusės, jis bandė paaiškinti, kodėl monetarinis įsikišimas mažinant nominalias palūkanų normas buvo neefektyvus mėginant skatinti ekonomiką ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Tai teigdamas, *J. M. Keynesas* kritikavo ortodoksinę klasikinę teoriją, kuri vėliau buvo išplėtotą monetaristų. (Plėtojantis ekonominei minčiai, šalia keinsistų XX a. septintajame dešimtmetyje labai svarbi tapo monetaristų srovė – ekonomikos teorijos mokykla, akcentuojanti pinigų išteklių pokyčio svarbą lemiant realios išėigos, piniginių pajamų ir kainų lygio pokyčius, į kurią pradėta žvelgti kaip į atsvarą keinsizmui (žr. Johnson, 1971; Mayer, 1978). Pats *monetarizmas* (*monetarism*) – tai ilgalaikės makroekonominės pusiausvyros teorija, paremta mainų lygtimi ir teigianti, kad apyvartos greičio pasikeitimai yra pakankamai nuspėjami. Neatsitiktinai *H. G. Johnsonas* kartą yra sakęs, kad visi monetarizmo teoretikai privalo būti kiekybinės pinigų teorijos šalininkai (Johnson, Johnson, 1978).) Pasak amerikiečių ekonomisto *P. Mehrling'o* (1998), pokariniai monetaristiniai debatai paprasčiausiai buvo empiriniai debatai apie IS ir LM kreivių nuožulnumą, o ne apie pagrindus, nes keinsistai ir monetaristai priėmė tą patį teorinį konstruklą ir kalba bendrosios pusiausvyros kalba. Tačiau žymiausi tiek keinsistinės, tiek monetaristinės krypties ekonomistai tikėjo, kad pagrindiniai ginčai buvo ir *teoriniai*. Todėl skyriaus pabaigoje pateiksime monetaristų ir keinsistų teorinių nuostatų palyginimą.

Pirmiausia trumpai aptarkime pagrindinius keinsistinės ekonomikos teorijos ir monetarizmo skirtumus.

Keinsistai (iš jų, be *J. M. Keynes'o*, pirmojo, pabandžiusio nacionalinį ūkį nagrinėti kaip vientisą sistemą, paminėtini tokie žymūs ekonomistai, Nobelio premijos laureatai, kaip *P. A. Samuelsonas*, *F. Modigliani'is*, *J. Tobin'as*, *L. R. Klein'as*; apie jų darbus plačiau žr. Vane, Mulhearn, 2005) mano, kad dabartinė ekonomika nėra tobulos konkurencijos ekonomika, šiai ekonomikai nebūdinga savireguliacija ir kad pati laisvos rinkos sistema kenčia nuo jai būdingų netobulumų. (*J. Tobin'as* sutiko, kad *J. M. Keynes'o* teorija „būtų buvusi geresnė, jeigu būtų dariusi prielaidą apie netobulą ar monopolistinę konkurenciją visame ūkyje“ (žr. Snowdon, Vane, 2009).) Jų manymu, rinkų, pirmiausia darbo rinkos, netobulumas nėra išorinių veiksnių poveikio pasekmė,

o bruožas, iš vidaus būdingas realiai ekonomikai. Keinsistų nuomone, kapitalizmas neturi savo viduje mechanizmų, kurie garantuotų makroekonominių stabilumą (tam užtikrinti iš tiesų reikės paklausos ir pasiūlos ekonominių politikų (Jerger, Landmann, 2006)), o kadangi visos rinkos yra tarpusavyje susijusios, bet kokie pokyčiai vienoje iš jų sukelia ir kitų rinkų funkcionavimo sąlygų pasikeitimus. Todėl ši sistema periodiškai susiduria su infliacija arba nedarbu. Jų manymu, kainos nėra lanksčios dėl institucinių veiksnių (ilgalaikiai kontraktai) ir ekonominių subjektų elgsenos ypatumų (*pinigų iliuzijos* ir kitų subjektyvių veiksnių (elgsenos psichologija, aplinkos reikalavimai, tradicijos), skatinančių ekonominius subjektus elgtis neracionaliai). (Terminas *pinigų iliuzija*, kurį 1928 m. pasiūlė amerikiečių ekonomistas *I. Fisher's*, jo žodžiais tariant, nurodo „nesėkmę suvokti, kad doleris ar kuris nors kitas piniginis vienetas plečiasi ir traukiasi vertės požiūriu“ (Fisher, 1928). Kitaip tariant, tikima, kad piniginis vienetas bus stabilus vertės požiūriu ir todėl piniginių pajamų augimas laikomas *ipso facto* realių pajamų augimu. *J. Tobin's* irgi nebuvo abejingas šiai temai ir 1947 m. išleistoje *S. Harris'o* redaguotoje kolektyvinėje monografijoje „Naujoji ekonomikos teorija. *Keynes'o* poveikis teorijai ir viešajai politikai“ paskelbtame darbe darė prielaidą, kad nesavonoriškas nedarbas negali egzistuoti be darbuotojų iracionalumo ir pinigų iliuzijos iš jų pusės. Jis rašė: „Neabejotinai, viena ir *J. M. Keynes'o* pagrindinių prielaidų – *W. W. Leontief'as* ją vadina fundamentalia prielaida – yra ta, kad „pinigų iliuzija“ pasirodo darbo pasiūlos funkcijoje. Darbas *per se* priskiria svarbą piniginio darbo užmokesčio normai, ir prie aukštesnio piniginio darbo užmokesčio bus pasiūlyta daugiau darbo esant tam pačiam realiam darbo užmokesčiui. Šis tvirtinimas apie darbo užmokečius gaunančių darbuotojų elgseną *J. M. Keynes'ui* yra būtinas nustatant nesavonoriško nedarbo egzistavimą“ (Tobin, 1947b). Bet su tuo nesutiko *L. R. Klein'as*, teigęs, kad, norint gauti nesavonoriško nedarbo rezultatą, visai nebūtina pasiūlos pusėje priimti be įrodymų, kad darbuotojai kenčia nuo „pinigų iliuzijos“, kaip, matyt, darė ir pats *J. M. Keynes'as* (žr. Visco, 2014), ir 1947 m. išleistoje savo knygoje „Keinsistinė revoliucija“ rašęs, kad „[s]unkiai įtikėtina, jog *J. M. Keynes'as* būtų galėjęs pasakyti, kad jo svarbiausias indėlis į ekonomikos teoriją buvo nurodyti pinigų iliuziją iš darbuotojų pusės kaip nedarbo priežastį“ (Klein, 1968 [1947]). Kaip pažymi *M. De Vroey'us* (2004a), jam atrodo, kad svarbiausias *J. M. Keynes'o* indėlis yra taupymo ir investicijų lygties perplanavimas, palyginti su jos klasikine formuluote: „*J. M. Keynes'o* realus indėlis buvo parodyti, kad jeigu

taupymai nėra atsverti pagrįstų investicijų realizavimo rinkų, tada nesiseks kurti aukštą užimtumo lygį. Net jeigu keinsistinė darbo pasiūlos kreivė yra pakeista klasikine pasiūlos kreive realių darbo užmokesčių išraiška, čia išlieka problema, kaip taupymus perversi į investicijas“ (Klein, 1968 [1947]; išskirta – L. R. Klein). Pasak L. R. Klein, bendrosios pusiausvyros neegzistavimas yra tobulai patikimas rezultatas, kurio priežastis yra taupymo ir investavimo grafikų nesuderinamumas dėl galimo jų neelastingumo palūkanoms.) Visiško užimtumo situacija dabartinei ekonomikai nebūdinga dėl darbo rinkos funkcionavimo ypatybių (nominalaus darbo užmokesčio nelankstumo). Todėl, keinsistų nuomone, vyriausybė gali ir turi vaidinti teigiamą aktyvų vaidmenį stabilizuojant ekonomiką, tam panaudodama diskretinę fiskalinę ir monetarinę politiką. Kaip 1977 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame straipsnyje „Monetaristinė diskusija ar, ar mes turime atsisakyti stabilizavimo politikų?“, remdamasis „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) fundamentalia praktine žinia, teigė F. Modigliani’is: „Privačios verslininkystės ūkis, naudojantis neapčiuopiamus pinigus, privalo būti stabilizuotas, gali būti stabilizuotas, ir todėl turi būti stabilizuotas atitinkamomis monetarinėmis ir fiskalinėmis politikomis“ (Modigliani, 1977; išskirta – F. Modigliani’io). (Kaip pažymi M. Woodford’as (1999; 2003), moksliniu požiūriu vienas iš svarbiausių J. M. Keynes’o teorijos pasiekimų buvo tai, kad ji pateikė sistemą, kuri gali būti panaudota apskaičiuoti tam tikro kiekio vyriausybinų išlaidų ir mokesčių poveikį ekonominei veiklai, taigi ir įvertinti reikalingos intervencijos dydį. O vienas iš keinsistinės neoklasikinės sintezės bendraautorių D. Patinkin’as 1972 m. žurnale *Journal of Political Economy* paskelbtame straipsnyje „M. Friedman’as apie kiekybinę teoriją ir keinsistinę ekonomikos teoriją“ netgi teigė, kad „pagrindinis politinis nesutarimas tarp J. M. Keynes’o ir klasikų buvo susijęs su vyriausybės intervencijos laipsniu, reikalingu užtikrinti visišką užimtumą“ (Patinkin, 1972).) Be to, keinsistai mano, kad fiskalinė politika yra efektyvesnė už monetarinę politiką, nes fiskalinė politika tiesiogiai veikia AD kreivę dėl valstybės išlaidų G pokyčių, o netiesiogiai – per vartojimo C pokyčius, kai keičiami mokesčiai ir transferiniai išmokėjimai. Taip pat keinsistai tvirtina, kad monetarinė politika yra ne tokia patikima ir mažiau nuspėjama negu fiskalinė politika ir yra efektyvi tik tada, kai ji daro poveikį AD kreivei. Prisiminkime mainų lygtį $MV = PQ = Y$. Keinsistų manymu, pinigų pasiūlos didėjimas gali būti atsvertas apyvartos greičio V mažėjimo. Jeigu taip, tada MV grynasis pokytis yra nenuspėjamas, o jei MV yra nenuspėjamas, tada $PQ (= Y)$ pokyčiai

taip pat yra nenuspėjami. Todėl nieko nuostabaus, kad ir tradicinę kiekybinės pinigų teorijos lygtį *J. M. Keynes'as* (pirmenybę teikęs pinigų paklausai, o ne pasiūlai) vertino kaip matematinę tapatybę, tačiau nevertino jos kaip lygties, galinčios paaiškinti pajamų pokyčius. Kaip 1989 m. žurnale *Cato Journal* paskelbtame savo straipsnyje rašė amerikiečių ekonomistas *George'as S. Tavlas* (1989), lygiai taip pat nieko nuostabaus, kad, pasirodžius *J. M. Keynes'o* „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]), monetarinės politikos analizė, paremta kiekybine pinigų teorija (įskaitant jos ankstesnijį Kembridžo variantą, kuris vėliau (1956 m.) labai prisidėjo prie *M. Friedman'o* atlikto kiekybinės teorijos performulavimo vartotojo elgsenos terminais, kur pinigų paklausos funkcija priklauso nuo kainų lygio, nuolatinių pajamų, obligacijų ir paprastųjų akcijų grąžos, kainų lygio keitimosi normos, žmogiškojo ir ne žmonių turto santykio ir skonių kintamųjų, taip modifikuojant ankstesnijį Kembridžo požiūrį, jį išplečiant į pinigų paklausos funkciją šalia pajamų ir turto įtraukus ir kitus kintamuosius; žr. Friedman, 1956; 1969), patyrė stiprų puolimą „Kembridžo cirko“ atstovų, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje parašiusių monetarinius veikalus, ypač – *R. F. Kahn'o* (1933; 1936; 1937; 1938), *J. Robinson* (1937a; 1938), *R. F. Harrod'o* (1936; 1937; *W. Young'as* (1987) ir *D. Vines'as* (1987) tvirtino, kad šis *R. F. Harrod'o* (1937) straipsnis pasirodė anksčiau už *J. R. Hicks'o* (1937) kūrinį, todėl *R. F. Harrod'as* irgi turėtų būti priskirtas prie IS–LM požiūrio kūrėjų) ir *J. E. Meade'o* (1937a; 1937b).

Keinsistų nuomone, fiskalinė politika turi remtis pinigų apyvartos greičio *V* pokyčiais, nes mokesčių ir valstybinių išlaidų politika neturi tiesioginio poveikio pinigų pasiūlai. Taigi *fiskalinės politikos efektyvumas priklausys nuo to, kiek vyriausybiniais sprendimais mokesčių ir išlaidų srityje gali būti pakeistas pinigų apyvartos greitis*. Be to, kaip savo politikos reguliavimo tikslą keinsistai mato palūkanų normą (ką „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 24 skyriuje deklaravo ir pats *J. M. Keynes'as*), o ne pinigų pasiūlą, atmesdami monetaristams būdingą pastovios pinigų pasiūlos siekį.

Kad keinsistinė fiskalinė politika gali būti efektyvi, įrodo JAV patirtis. Čia buvo stebimas ilgas po Antrojo pasaulinio karo iki pat XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžios trukęs ekonominis pakilimas, laikotarpis, kai recesijos buvo santykinai švelnios ir kai kainos, nors ir kildamos, tai darė santykinai lėtai. Šį laikotarpį *J. R. Hicks'as* (1974) pavadino *Keynes'o amžiumi* (*Age of Keynes*). (Tiesa, XX a. trečiąjį ketvirtį įvardijęs *Keynes'o amžiumi*, *J. R. Hicks'as* (1974) toliau nurodė, kad antrasis ketvirtis buvo *Hitler'io amžius* (*Age of Hit-*

ler), su kuo kategoriškai nesutiko *F. A. von Hayek*as, nurodydamas, kad „jam *J. M. Keynes*o padaryta žala neatrodo tikrai tokia didelė, kad būtų galima pateisinti šį apibrėžimą“ (von Hayek, 1978).

Toliau pereikime prie monetaristų, kurių „politiniai receptai [ne tik] nukrypsta nuo keinsistų siūlymų, jie taip pat yra paremti iš pamatų skirtingu supratimu, kaip veikia pats ūkis“ (Hall, 1993). Monetaristų nuomone (iš jų pirmiausia minėtinas Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas, Čikagos universiteto profesorius *M. Friedman*as, su *J. M. Keynes*o „Bendraja teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) pirmą kartą susipažinęs 1938 m., kai už 1,80 dolerio įsigijo šią knygą (ir vėliau ją įvardijo „gera knyga“, bet jos nelaukė geriausiu *J. M. Keynes*o veikalu, tokiu įvardydamas „Traktatą apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923); žr. Friedman, 1983; 1986; 1997), taip pat šveicarų ekonomistas, 1943 m. persikėlęs į JAV, *Karlas Brunner*is (1916–1989 m.), kurio tyrimams apibūdinti St. Louiso FED'as (Federalinių rezervų bankas) 1968 m. pasiūlė garsųjį *monetarizmo* pavadinimą (žr. Andersen, Jordan, 1968; Brunner, 1968); paties *K. Brunner*io pagrindiniai moksliniai interesai ekonomikos teorijoje apėmė pinigų pasiūlos proceso prigimtį, ir amerikiečių ekonomistas *Allanas H. Meltzer*is (1928–2017 m.), specializavęsis tirti JAV Federalinių rezervų sistemos monetarinę politiką; aišku, reikėtų paminėti ir amerikiečių ekonomistą *Clarką Warburtoną* (1896–1979 m.), kuris neretai yra įvardijamas kaip monetaristų mokyklos įkūrėjas (žr. Bordo, Schwartz, 1987) ar bent jau kaip „pokarinio periodo pirmasis monetaristas“ (Cargil, 1981)), rinkos, kuriose ekonominiai subjektai veikia racionaliai, siekdami maksimizuoti savo naudą (įmonės linkusios maksimizuoti savo pelną, namų ūkiai – ilgalaikį vartojimą), ir jų nekankina *pinigų iliuzijos* (t. y. pirkėjai ir pardavėjai reaguoja į santykinių (o ne absoliučių) kainų, realių atlyginimų (prisitaikiusių prie kainų lygio) ir realių (o ne nominalių) palūkanų normų pokyčius), yra pakankamo konkurencinio laipsnio (artimos tobulai konkurencijai), kad pati rinkos sistema suteiktų ekonomikai aukštą makroekonominio stabilumo laipsnį. Bet kokie netobulos konkurencijos pasireiškimai šiame modelyje nagrinėjami kaip išoriniai veiksniai, nekeičiantys ūkinės prigimties esmės. (Pavyzdžiui, nedarbo priežastimis įvardijami darbo rinkos netobulumai: profesinės sąjungos, valstybė, mobilumo laipsnis, trūkstama kvalifikacija lemia per didelį realų atlygį ir dėl to per didelį *natūralų nedarbo lygį* (jei vartosime *M. Friedman*o 1968 m. pasiūlytą terminą (žr. Friedman, 1968b), ir šis *K. Wicksell*io „natūralios normos“ sąvokos pavartojimas nedarbo kontekste buvo, retoriškai kalbant, tikras „marketingo šede-

vras“ (Dixon, 1995), arba, kalbant naujųjų keinsistų terminais, nedarbo lygį, kuris nedidina infliacijos, *NAIRU – non-accelerating inflation rate of unemployment*; pastarąjį terminą 1980 m. pasiūlė intuityviai termino „natūralus nedarbo lygis“ nemėgęs (kadangi bet koks kitas nedarbo lygis tada būtų „nenatūralus“) *J. Tobin*’s savo straipsnyje „Stabilizavimo politika po dešimties metų“ (Tobin, 1980c), o pačią jo sampratą (*NIRU – noninflationary rate of unemployment*), kaip *natūralaus nedarbo lygio* sampratos patobulinimą, 1975 m. pasiūlė *F. Modigliani* ir graikų ekonomistas *L. Papademos*; žr. Modigliani, Papademos, 1975); rinką iškraipio verslo monopolijas įtvirtinantys įstatymai, parama žemės ūkiui ir pan.) Jų manymu, šiuolaikinė ekonomika yra savireguliuojanti, tai užtikrina joje esančių (įstatytų) stabilizatorių sistema, tarp kurių svarbiausi yra lankščios kainos, lanksti palūkanų norma ir lanksti nominalaus darbo užmokesčio norma. (Nominalios darbo užmokesčio normos yra „lankščios, jeigu jos auga gana tiksliai ir greitai, kai čia yra paklausos darbui perteklius, ir krįsta gana tiksliai ir greitai, kai čia yra darbo pasiūlos perteklius“ (Hahn, Solow 1986).) Kainų lankstumas reiškia, kad ir trumpuoju laikotarpiu jos gali keistis tiek augimo, tiek mažėjimo kryptimi, šis principas tinka ir prekių, ir gamybos veiksnių kainoms. Monetaristų nuomone, darbo rinkoje pusiausvyra nusistovi esant visiškam užimtumui, vadinasi, visuminė pasiūla atitinka natūralios išieigos (potencialiai maksimalų) lygį. Taigi, jeigu kas nors privačioje ekonomikoje yra nestabilu, monetaristų teigimu, joje veikia įstatyti (*built-in*) koreguojantys mechanizmai, grąžinantys ją į teisingą kryptį. Todėl vyriausybei kištis į ekonomikos funkcionavimą visai nėra reikalo. (Tiksliau, valstybės įsikišimas ir klaidingi sprendimai tik destabilizuoja ekonomiką. Nereguliarūs vyriausybės veiksmai yra ne mažiau svarbus nestabilumo šaltinis už privačių išlaidų kitimą.) Be to, monetaristai abejoja, ar fiskalinė politika yra labai efektyvi. Jie tvirtina, jog vyriausybės išlaidų ir / ar mokesčių keitimas veda į multiplikacinį efektą tik tada, kai visi kiti veiksniai išlieka nepakitę, bet šie kiti veiksniai (tokie kaip palūkanų norma), tikėtina, pastovūs neišliks. Norint atsverti grynosios fiskalinės politikos efektus, turi būti išlaikyta pastovi pinigų pasiūla. Kitaip pinigų pasiūlos pokyčių efektai gali būti neteisingai priskirti fiskalinei politikai. Be to, jei vyriausybės išlaidos auga, o mokesčiai ir pinigų pasiūla išlieka pastovūs, padidėjęs valstybinis skolinimasis vers augti palūkanų normą ir kai kurios privačios investicijos bus išstumtos (*crowds out*). (Apie monetaristų požiūrį į fiskalinę politiką ir monetarinės politikos akcentavimą bei pinigų stabilumo reikalavimą žr. Friedman, 1960; 1962; 1970; Friedman, Heller, 1969.)

Makroekonominėje politikoje monetaristai akcentuoja pinigų pasiūlos *M* pokyčius ir pasisako už pastovios pinigų pasiūlos tikslus. *Ar monetarinė politika bus efektyvi, priklauso nuo to, kiek stabilus ir nuspėjamas yra pinigų apyvartos greitis V.* (Kita vertus, pažymėtina, kad monetaristai kalba apie apyvartos greičio stabilumą, o senoji Čikagos mokykla jį laikė iš prigimties nestabiliu; žr. Patinkin, 1969; Johnson, 1971; Samuels, 1992; Tavlas, 1998.)

Čikagos mokyklos požiūrį gražiai apibendrina pats šios mokyklos lyderis *M. Friedman* 1974 m. savo kreipimesi į Čikagos universiteto globėjus: „Diskusijose apie ekonominę politiką „čikagiečiai“ pasisako už tikėjamą laisvos rinkos kaip išteklių suvienijimo priemonės veiksmingumą, už skepticizmą dėl vyriausybės reikalų ir už pinigų kiekio kaip svarbiausio veiksnio sukeltą infliaciją pabrėžimą. (*M. Friedman* ir kiti monetaristai infliaciją visada laikė monetariniu fenomenu.) Diskusijose apie ekonomikos mokslą „čikagiečiai“ pasisako už požiūrį, kuris rimtai vertina ekonomikos teorijos naudojimą kaip priemonės analizuoti konkrečių problemų nepaprastai platų diapazoną, o ne greičiau kaip didžio grožio, bet mažos galios abstrakčią matematinę struktūrą; už požiūrį, kuris primygtinai reikalauja teorinių apibendrinimų empirinio patikrinimo ir kuris atmeta panašiai faktus be teorijos ir teoriją be faktų.“ (Kaip kitoje vietoje vaizdžiai yra pasakęs tas pats *M. Friedman*, kalbant apie ekonominę politiką, „*J. M. Keynes* neturėjo ką pasiūlyti tiems iš mūsų, kurie sėdėjo prie *H. C. Simons*’o, *L. Mints*’o, *F. H. Knight*’o ir *J. Viner*’io kojų“ (Friedman, 1986). Paties *M. Friedman*’o indėlis į ekonomikos teorijos plėtrą ir ekonominę politiką buvo toks didelis, kad apie trisdešimties metų, 1945–1975 m., laikotarpį galima kalbėti kaip apie „*J. M. Keynes*’o amžių“, o kitų trisdešimties metų, 1975–2005 m., laikotarpis teisėtai galėtų būti pavadintas „*M. Friedman*’o amžiumi“ (Palley, 2016). Nieko nuostabaus, kad 2006 m., tuoj po *M. Friedman*’o mirties, *Lawrence*’s *H. Summers*’as laikraštyje *The New York Times* rašė: „Ne taip seniai mes visi buvome keinsistai. Taip pat kiekvienas garbingas demokratas sutiks, kad mes visi dabar esame fridmanistai“ (Summers, 2006).)

M. Woodford’as (1999) teigia, kad monetarizmas vienu metu laimėjo, išskeldamas į centrą monetarinę politiką ir lūkesčius, tačiau jis mano, kad, žiūrint metodologiniu požiūriu, monetarizmas buvo sugertas keinsistinės paradigmos. (Panašaus požiūrio laikosi ir *B. Snowdon*’as bei *H. Vane* (1996); taip pat žr. Lipsey, 2000; Laidler, 1981; De Long, 2000. Kaip čia nepaminėti *F. Modigliani*’io, kuris, perfrazuodamas garsųjį *M. Friedman*’o pasakymą „Mes visi dabar esame keinsistai ir niekas nebėra bent kiek ilgiau keinsistas“ (Time,

1965; cituota remiantis Stein, 1969), kuris buvo pasakytas keinsistams integravus monetarinę politiką į savo mąstymą ir skirtumui tarp keinsistų ir nekeinsistų liovusis būti svarbiam, teigė, kad yra pasiruošęs tvirtinti, jog „mes visi dabar esame monetaristai“ – jeigu monetarizmas reiškia priskyrimą pinigų atsargoms pagrindinio vaidmens lemiant išėigą ir kainas“ (Modigliani, 1977).) Kalbėdami apie monetarizmo bei keinsizmo bendrą analitinę struktūrą, ir *G. P. O'Driscoll'is*, ir *S. R. Shenoy* teigia, kad: „Monetarizmas [...] savo esminiu požiūriu nesiskiria nuo makroekonomikos kitos dominuojančios šakos, tai yra keinsizmo“; tai liečia ir „[...] agreguotus „makro“ konstruktus“ (O'Driscoll, Shenoy, 1976). Tai, atrodytų, patvirtina ir pats *M. Friedman'as*, sakydamas: „Aš tikiu, kad *J. M. Keynes'o* teorija yra teisinga teorijos rūšis savo paprastumu, savo susikoncentravimu į kelis pagrindinius dydžius, savo potencialiu vaisingumu. Aš buvau priverstas atmesti ją ne dėl jos pagrindų, bet todėl, kad aš tikiu, jog ji prieštarauja patirčiai: jos spėjimai nebuvo patvirtinti patirties. Ši nesėkmė leidžia kelti prielaidą, kad ji neatskyrė, kas „realiai“ yra pagrindiniai veiksniai trumpalaikiame ekonominiame pokytyje. [...] [Vis dėlto] „Bendroji teorija“ yra gili plačiu ratu problemų, kurioms *J. M. Keynes'as* taiko savo hipotezes, šiuolaikinių ūkių ir ypač kapitalo rinkų veikimo interpretacijomis, kurios yra išbarstytos visoje knygoje, bei įžvalgiais ir užmušančiais savo pirm-takų teorijų komentarais. Tai padengia jo teorijos nuogus kaulus ekonominiu supratimu, kuris yra jo didybės tikrasis požymis“ (Friedman, 1974b; 1986). *Allan'as H. Meltzer'is* taip įvardijo teoretiko tipą, kuris sukuria *J. M. Keynes'o* rūšies teoriją: „*J. M. Keynes'as* buvo tipas teoretiko, kuris išplėtoja savo teoriją po to, kai jau buvo supratęs susijusių dydžių prasmę ir šių dydžių pokyčių mastą bei dažnumą. Jis susikoncentruoja į tuos dydžius, kurie labiausiai kinta, dažnai darydamas prielaidą, kad kiti išlieka pastovūs per tiesiogiai susijusį laiko periodą“ (Meltzer, 1988 [1968]).

Vis dėlto manytume, galima teigti, kad pajamų ir išlaidų analizės kontekste *M. Friedman'o* monetarizmas yra tiesiogiai priešpriešintinas keinsizmui. (Ir nieko nuostabaus, kad toli gražu ne visi sutiko su *M. Friedman'o* (1974b) teiginiu, kad tai, kas skiria monetaristus nuo keinsistų, yra empiriniai sprendimai, o ne teoriniai principai (Hoover, 1984).) Nors tiek keinsizmui, tiek monetarizmui yra priimtinas aukštas agregavimo lygis, jie labai nesutaria dėl santykio tarp šių makroekonominių agregatų prigimties. Kai kurie šių nesutarimų, kurių daugelis yra išsakyti *M. Friedman'o* (1970), gali būti paminėti monografijoje (taip pat žr. Garrison, 1992):

- Keinsistai tiki, kad palūkanų norma, daugiausia, jeigu ne visiškai, monetarinis fenomenas, yra nulemta pinigų pasiūlos ir paklausos. Monetarinis fenomenas, yra nulemta pinigų pasiūlos ir paklausos, rinkos, kuri tiksliai atspindi faktines galimybes ir suvaržymus investavimo sektoriuje.
- Keinsistiniu įsivaizdavimu, palūkanų normos pokytis turi nedidelį poveikį (visuminėms) investicijoms. Monetarinis įsivaizdavimas, palūkanų normos pokytis turi esminį poveikį (visuminėms) investicijoms, t. y. monetaristams paklausa investiciniams fondams yra elastinga palūkanoms. Šis skirtumas daugiausia atspindi keinsistų trumpojo laikotarpio orientaciją ir monetaristų ilgojo laikotarpio orientaciją (plačiau žr. Hahn, Brechling, 1965).
- Keinsistai įsivaizduoja siaurai įrėmintą mechanizmą, per kurį monetarinė politika daro poveikį nacionalinėms pajamoms. Tiksliau sakant, pinigų sukūrimas pažemina palūkanų normą, kuri paskatina investavimą, vadinasi, ir užimtumą, kuris, savo ruožtu, išvirsta į daugkartinę eilę padidėjusių išlaidų ir padidėjusių realių pajamų. Beveik išimtinis šio ypatingo poveikio kanalo akcentavimas kartu su tikėjimu, kad paklausa investicijoms yra neelastinga palūkanoms, paaikškina keinsistinę pirmenybę fiskalinei politikai, palyginti su monetarine politika, kaip priemonei skatinti ar lėtinti ekonominę veiklą. (Įdomu, kad *Geoff'as Tily'is* (2006) savo straipsnyje gina gana kontroversiškai skambančią tezę, kad *J. M. Keynes'as* buvo monetarinis ekonomistas, visą savo gyvenimą pirmiausia susirūpinęs monetarine, o ne fiskaline politika. Šiame kontekste, aišku, labai kontroversiškai skambėtų *P. R. Krugman'o* tezę, kad *J. M. Keynes'o* siunčiama žinia buvo realiai gana paprasta, bet tikrai revoliucinė: „Masinis nedarbas turėjo vieną priežastį, nepakankamą paklausą, ir lengvą sprendimą, skatinančiąją fiskalinę politiką“ (Krugman, 2006).) Vyriausybės išlaidos turi tiesioginį poveikį užimtumo lygiui, o pinigų kūrimas turi tik netiesioginį ir silpną poveikį. Monetarinis įsivaizdavimas nepaprastai plačiai pagrįstą rinkos mechanizmą, per kurį pinigų kūrimas skatina išlaidas visomis kryptimis senoms bei naujoms investicinėms gėrybėms, realioms bei finansiniams aktyvams, taip pat vartojimo gėrybėms, kaip ir investicinėms gėrybėms. Nominalios pajamos yra aukštesnės visur aplink kaip pinigų kūrimo tiesioginis rezultatas, bet kai stabili paklausa pinigams realia išraiška, be to, pa-

klausa pinigams yra neelastinga palūkanoms, kainų lygis kyla tiesiogiai proporcingai nominaliam pinigų augimui taip, kad realios pajamos yra nepaveiktos. Vienas iš pagrindinių monetarizmo teiginių yra tai, kad „[n]ominalių pajamų augimo normos pasikeitimas [sukeltas piniginės plėtros] tipiškai atsiskleidžia pirmiausia išeiškoje ir vargu ar iš viso kainose“ (Friedman, 1970). (Remdamasis lūkesčiais papildyta *Phillips* kreive, *M. Friedmanas* (1968b) teigė, kad staigi piniginė plėtra laikinai išplečia išeišką ir suslegia nedarbo lygį žemiau natūralaus lygio. Ji taip pat sukelia infliacijos lygio kilimo greitėjimą. Kainos auga greičiau už darbo užmokesčius, taigi realus darbo užmokestis sumažėja. Pastebėję, kad užimtumo apimtis yra didesnė, negu jie norėtų esant šiam realiam darbo užmokesčiui, darbuotojai stengsis atkurti realius darbo užmokesčius iki ankstesnio lygio, ir faktinis nedarbo lygis kils iki natūralaus lygio. Kainos (t. y. darbo užmokesčiai) čia reaguoja į kiekio (t. y. užimtumo) signalus.) Taigi monetaristams realias pajamas lemia realios jėgos, o nominalias pajamas – monetarinės jėgos, kainų lygiui esant abiejų jėgų rezultatui, o realias kainas lemia realūs dydžiai, ekonominei sistemai visada būnant ilgalaikėje realioje pusiausvyroje, kaip tai aprašo *L. Walraso* lygčių sistema (O’Driscoll, Shenoy, 1976).

- Keinsistai tiki, kad ilgojo laikotarpio lūkesčiai, kurie realybėje neturi jokio pagrindo, gali nelauktai keistis. (*J. M. Keynes’ui* apskritai „išeiška ir užimtumas yra nulemti gamintojų trumpalaikių lūkesčių, o ne praeities rezultatų, pats neseniausias rezultatas paprastai užima vyraujančią dalį lemiant šiuos lūkesčius“ (Keynes, 1964 [1936]).) Ekonominis klestėjimas yra paremtas nepagrįstu optimizmu, o ekonominė depresija – nepagrįstu pesimizmu. Monetaristai tiki, kad pelno lūkesčiai daugiausia atspindi vartotojų pirmenybes, išteklių suvaržymus ir technologinius veiksnius, kaip jie faktiškai egzistuoja, ir savo analizėje lūkesčių prisiiderinimui laike skiria svarbų vaidmenį (žr. Friedman, 1956; 1957).
- Keinsistai tiki, kad ekonominiai nuosmukiai yra priskirtini rinkos ūkiui būdingam nestabilumui. Įvykus staigiai paklausos investiciniams fondams griūčiai, kurią sukėlė verslo bendruomenės pasitikėjimo, iracionalaus ir nepaaiškino, praradimas, eina mažėjančių išlaidų bei pajamų daugkartiniai pasikartojimai (žr. Bateman, 1996). Monetaristai tiki, kad ekonominiai nuosmukiai yra priskirtini netin-

kamai ir klaidingai monetarinei politikai. Neteisingas monetarinis susitraukimas daro smukdantį spaudimą pajamoms ir išeišos lygiui per laikotarpį, per kurį nominalūs darbo užmokesčiai prisitaiko prie mažesnės pinigų pasiūlos.

- Keinsistai tiki, kad visą ūkį apėmusio nedarbo, neveikiančių gamyklų ir neparduotų prekių sąlygomis kainos ir darbo užmokesčiai neprisiderins žemėjančiai prie rinką suderinančio lygio, arba jie prisiderins nepakankamai greitai, arba rinkos procesas, dėka kurio toks prisiderinimas vyksta, veikia iškreiptai, kai krintančios kainos ir krintantys darbo užmokesčiai yra palaikomi vienas kito. Monetaristai netiki, kad tokie iškrypimai, jeigu jie iš viso egzistuoja, vaidina svarbų vaidmenį rinkos procese. Vietoj to jie tiki, kad kainos ir darbo užmokesčiai gali ir norės prisiderinti prie rinkos sąlygų. Faktas, kad tokie prisiderinimai nėra nei tobuli, nei vyksta akimirksniu, monetaristų tvirtinimu, nėra pagrindas pasisakyti už vyriausybės intervenciją. Rinkos procesas, kuris priderina kainas ir darbo užmokesčius prie rinkos sąlygų, yra labiau pageidautinas, negu vyriausybės politika, kuri bando priderinti rinkos sąlygas prie kainų ir darbo užmokesčių.
- Monetaristų stiprumas yra tas, kad jie išvelgė pinigų pasiūlos svarbą nulemiant infliaciją ir tai, kad perteklinis pinigų augimas gali sutrikdyti bankinę sistemą (žr. Friedman, Schwartz, 1963; Friedman, 1968). Jų silpnumas yra tas, kad jie neįvertino to, kad pinigų perteklius gali sukelti nemažus iškraipymus realiame ūkyje. Keinsistams irgi nepavyko teisingai suprasti krizių vaidmens, kai ūkis bando perrikuoti išteklius po iškraipymų, kuriuos sukėlė ekonomikos pakilimas. Vietoj to jie pagrindinę dėmesį beveik išimtinai sutelkė į būtinybę palaikyti vartotojų paklausą ir į vyriausybinių išlaidų ir skolinimosi didinimą kaip priemonę tam pasiekti (Miller, 2013), nebijodami infliacijos grėsmės (žr. Modigliani, 1977).

Kaip pažymėjo A. *Leijonhufvud* (1981), bendresnis skirtumas tarp dviejų mokyklų gali būti išvelgtas darant nuorodą į jų pagrindinius *įsitikinimus* apie rinkos sistemą. Monetaristai tiki, kad rinkos veikia, kad kainos ir darbo užmokesčiai yra pakankamai lankstūs, kad individų nekankina pinigų iliuzija ir kad rinkos lūkesčiai tik trumpai gali konfliktuoti su realybe. (Neatsitiktinai M. *Friedman* (1968b) lūkesčių kintamąjį įtraukė ir į savo natūralaus nedarbo lygio sąvoką, patį natūralų nedarbo lygį apibrėždamas kaip „normą,

kuriai esant paklausa ir pasiūla yra lygios, todėl čia nėra perteklinės pasiūlos ar paklausos ir žmonių lūkesčiai yra patenkinti“ (žr. Snowdon, Vane, 1999).) Keinsistinėje vizijoje aptinkame įsitikinimą, kad bent viena ar daugiau šių nuostatų yra neteisingos ir kad lūkesčiai bei pinigų iliuzijos kaip egzogeniški kintamieji yra esminiai verslo ciklo teorijai. Pirmasis 1941 m. *prekių atsargų ciklą* du makroekonominis modelius, kurie įtraukė lūkesčius, suformulavo amerikiečių ekonomistas L. A. Metzler'is (1941), šias savo mokslines nuostatas pratešdamas ir 1947 m. pasirodžiusiame straipsnyje; žr. Metzler, 1947.

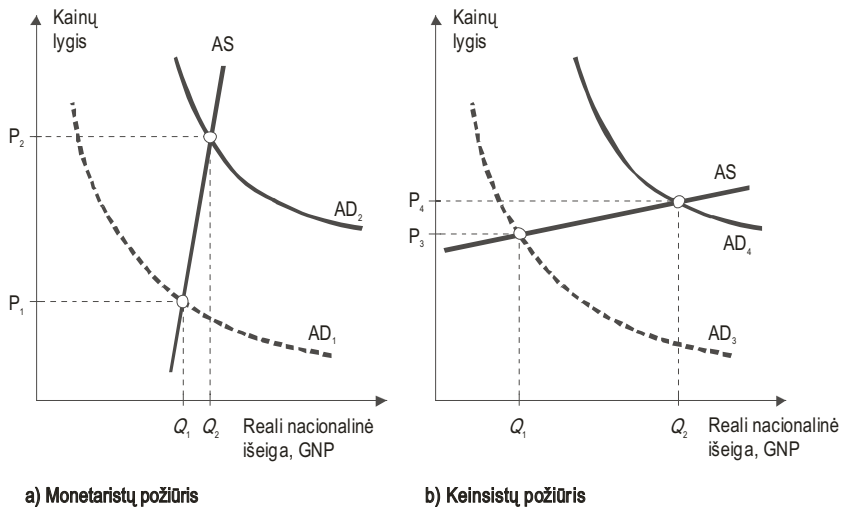
Keinsistų ir monetaristų pagrindinių įsitikinimų kontrastingumas ypač gerai matyti, kai kalbame apie tam tikrą rinką, kapitalinių gėrybių rinką. Tiek keinsizmas (interpretuotas kaip pajamų ir išlaidų analizė), tiek monetarizmas palieka kapitalą nepaaiškintą – tačiau dėl priešingų priežasčių. Keinsistams kapitalinių gėrybių rinka yra taip prastai veikianti („Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateiktos nuorodos į kazino čia yra visiškai vietoje), kad nieko daugiau *negali* būti apie jas pasakyta. Monetaristams, kurie savo analizėje pagrindinį dėmesį skiria darbo rinkai (žr. Friedman, 1976), kapitalinių gėrybių rinka yra taip gerai veikianti (nuorodos į F. H. Knight'o išvalgas apie sinchronišką gamybą ir vartojimą čia yra visiškai vietoje), kad nieko daugiau *nereikia* apie jas pasakyti (Garrison, 1989).

Jeigu turėsime omenyje pirmiau aptartus keinsizmo ir monetarizmo skirtumus, nieko nuostabaus, kad M. Friedman'ui (1974a) pabandžius užlopyti spragą tarp jo ir keinsistų pasinaudojant IS–LM modeliu (kuris buvo tapęs kanonišku „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) teksto variantu (De Vroey, 2000)), nieko neišėjo, nes dėl fundamentalių skirtumų tarp monetaristų ir keinsistų IS–LM modelis buvo netinkama priemonė sėkmingai apibūdinti monetarizmą (De Vroey, Hoover, 2004a).

Toliau monetaristų ir keinsistų požiūrius pravartu palyginti taikant AD–AS modelį (žr. 1.3 pav.).

Pirmiausia aptarkime paklausą. Esminis skirtumas – veiksniai, sukeltys visuminės paklausos pasikeitimus. Monetaristų nuomone, visuminė paklausa slinksis į dešinę arba į kairę pinigų pasiūlai augant arba pinigų pasiūlai mažėjant. O keinsistai teigia, kad šalia privačių išlaidų pasikeitimo visuminę paklausos kreivę gali perstumti ir fiskalinė bei monetarinė politika.

Kalbėdami apie pasiūlą, monetaristai visuminę pasiūlos kreivę laiko labai stačia arba, kraštutiniu atveju, vertikalia ir tiki, kad lanksčios kainos ir darbo užmokesčiai nuolat stums ekonomiką į visiško užimtumo būklę. O keinsis-

1.3 pav. Monetarizmas, keinsizmas ir AD–AS modelis

tai visuminę pasiūlos kreivę įsivaizduoja esant gana plokščią arba, kraštutiniu atveju, horizontalią. Tai atspindi jų įsitikinimą, kad ekonomika dažnai veikia toli nuo visiško užimtumo ar potencialios išieigos lygio.

Šios skirtingos visuminės pasiūlos koncepcijos yra ypač svarbios kalbant apie ekonomikos stabilizavimo politiką. Monetaristų požiūriu, visuminės paklausos pokytis pirmiausia paveiks kainų lygį ir turės mažą poveikį realiam BNP. Jeigu politikai bandytų naudoti stabilizavimo politiką siekdami padidinti realią išieigą ir užimtumą, jų pastangos daugiausia būtų bergždžios. Kaip matyti 1.3 pav. a dalyje, kai visuminė paklausa pereina iš AD_1 į AD_2 , yra tik labai kuklus realios išieigos augimas (nuo Q_1 iki Q_2), bet didelis kainų lygio padidėjimas (nuo P_1 iki P_2). Ekonomikai už labai kuklų išieigos ir užimtumo išaugimą teks sumokėti aukštą „kainą“ infliacijos išraiška. (Čia visai vietoje *M. Friedmano* pastebėjimas: „Aš nesakau, kad visiškas užimtumas vedė į infliaciją. Aš sakau, kad visiško užimtumo *politika* vedė į infliaciją“ (Friedman, 1968a; išskirta – *F. M. Friedmano*)).

O keinsistinė koncepcija rodytų, kad ekspansinė politika turėtų didelį poveikį gamybai ir užimtumui ir nedidelį poveikį kainų lygiui, nes daroma prielaida, kad ekonomika veikia toli nuo savo potencialaus lygio ir yra didelis tarpsnis tarp faktinės ir potencialios išieigos. (Įdomu, kad JAV nuo 1961 m. iki

1981 m., pradėdant prezidentu *J. F. Kennedy'iu* (1917–1963 m.), prezidentų Ekonominių patarėjų tarybos rengdavo oficialius potencialius išieigos įvertinimus, apie jos apskaičiavimo metodologiją žr. Okun, 1962.) Kaip matyti 1.3 pav. *b* dalyje, visuminės paklausos išaugimas nuo AD_3 į AD_4 sukels labai didelį realios išieigos augimą (nuo Q_3 iki Q_4), bet tik nedidelį kainų lygio padidėjimą (nuo P_3 iki P_4). Keinsistų nuomone, kai ekonomika veikia žemiau savo galimybių lygio, didelis laimėjimas realioje išieigoje ir užimtume gali būti gautas su nedideliais infliaciniais kaštais. (Kaip pažymi *Robert'as Leeson'as* (2000b), pravartu prisiminti tokius amerikiečių ekonomistus kaip *Richard'ą Ruggles'ą* (1916–2001 m.), *Abba P. Lerner'į* (1903–1982 m.) ir *Albert'ą Rees'ą* (1921–1992 m.), XX a. šeštajame dešimtmetyje teigusius, kad gerovės praradimai dėl 2 ar 3 proc. infliacijos yra mažesni, negu gerovės nuostoliai dėl 2 ar 3 proc. nedarbo virš jo frikcinio lygio, bei tą patį prezidentą *J. F. Kennedy'į*, prašiusį savo patarėjų ekonomistų grupės vadovo, žymaus amerikiečių ekonomisto *Walter'io W. Heller'io* (1915–1987 m.) informuoti jį apie „nedidelės infliacijos“ galimus malonius efektus“).

Toliau trumpai aptarsime pagrindines lygtis, naudojamas šiose dviejose ekonomikos teorijose (žr. Čiegis, 2012).

Keinsistinėje ekonomikos teorijoje, teigiančioje, kad visuomenės užimtumo lygis priklauso nuo bendrosios paklausos efektyvumo, pagrindinis dėmesys skiriamas visuminėms išlaidoms ir atskiriems jų komponentams. Pagrindinė *keinsistinė lygtis* yra:

$$C + I_g + G + X_n = \text{BNP} \quad (1.2).$$

Pagrindinis keinsistinės ekonomikos teorijos teiginys būtų, kad visuminės pirkėjų išlaidos ($C + I_g + G + X_n$) yra lygios bendrai pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų vertei (*BNP*).

O monetaristai, kaip rodo jau pats jų ekonominės minties srovės pavadinimas, pagrindinį dėmesį skiria pinigams, kuriuos laiko savarankiškais (autonominiais). Monetarizmo fundamentalioji lygtis yra *mainų lygtis* (*Fisher'io lygtis*):

$$M \times V = P \times Q \quad (1.3).$$

čia: M – pinigų kiekis; V – pinigų apyvartos greitis; P – kainų lygis; Q – realus BNP.

Jos pavadinimą *mainų lygtis* lengva suprasti. Kairioji lygties pusė ($M \times V$) rodo bendrą pirkėjų išlaidų kiekį, o dešinioji pusė ($P \times Q$) rodo bendrą pajamų kiekį, kurį gavo pardavėjai. (Kaip teigia D. Patinkin'as (1972), tokia Fisher'io lygties interpretacija leido M. Friedman'ui ją įvardyti, turint omenyje bendrą jos apibūdinimą, gal kiek nesąžiningai, kaip pirmiausia susirūpinusią „mokėjimo proceso mechaniniais aspektais“ (Friedman, 1974a). Kita vertus, ir pati senosios Čikagos mokyklos, apėmusios tokius ekonomistus kaip Jacob'as Viner'is, Frank'as H. Knight'as, Lloyd'as Mints'as, Paul'as Douglas'as, Aaron'as Director'ius ir Albert'as G. Hart'as, orientacija į Fisher'io lygtį leidžia teigti, kad ji šiuo klausimu nebuvo jau tokia originali kaip skelbiasi (žr. Patinkin, 1969; Tavlas, 1998).)

Remdamiesi Thomas'u I. Palley'umi (2016) dar pažymėsime, kad ši 1.3 lygtyje pateikta mainų lygtis (Fisher'io lygtis) gali būti transformuota į normų pokyčių sąryšį:

$$g_M + g_V = g_{Q_n} = g_P + g_{Q_r} \quad (1.4).$$

čia: g_M – nominalios pinigų pasiūlos augimo norma; g_V – pinigų apyvartos greičio kitimo norma; g_{Q_n} – nominalaus BNP augimo norma; g_P – infliacijos norma; g_{Q_r} – realaus BNP augimo norma.

Be to, abu požiūriai – keinsistinis ir monetaristinis – gali būti naudojami aiškinantis makroekonominės problemas ir abi lygtys gali būti suvestos viena į kitą:

$C + I_g + G + X_n$	=	BNP
$M \times V$	=	$P \times Q$

1.5

Tiesa, šiose lygtyse yra vienas labai svarbus konceptualus skirtumas: *keinsistinės* lygties kairioji pusė $C + I_g + G + X_n$ rodo *planines* ar *tikėtinas* išlaidas, o *monetarinės* lygties kairioji pusė $M \times V$ – *faktines* išlaidas.

Monetaristinėje sistemoje pagrindinis vaidmuo tenka pinigų apyvartos greičiui V , o keinsistinėje sistemoje – multiplikatoriui M . (Ir turbūt nieko nuostabaus, kad būtent monetaristas *M. Friedman*’s savo veikale „Kapitalizmas ir laisvė“ (Friedman, 1962) vėliau suabejos multiplikatoriaus efektyvumu, pačią multiplikatoriaus sąvoką įvardydamas „suklastota“. Pažymėtina, kad ir austrų kilmės amerikiečių moderniosios vadybos guru *P. F. Drucker*’is, kalbėdamas apie *J. M. Keynes*’o galutinės visuminės paklausos teoriją, kategoriškai teigė, kad čia „nėra keinsistinio multiplikatoriaus, kuris automatiškai paverstų vartotojo paklausą į kapitalą ir investicijas“ (Drucker, 1985).) Be to, keinsistai ieško būdų, kaip pagerinti ekonomiką kitais ir dar vėlesniais metais, o monetaristai mano, kad reikia skirti mažiau dėmesio trumpalaikiams išeišgos svyravimams, kurie, jų nuomone, daugiausia patys gali pasikoreguoti, o reikėtų koncentruotis į politiką, kuri atneš naudą ilguoju laikotarpiu. (Ir ši keinsistinės teorijos kritika iš monetaristų pusės dėl keinsistų išimtinio orientavimosi į vyriausybės politikos trumpalaikes pasekmes yra esminė; žr Woodford, 1999.)

Pažymėtina, kad keinsistinėje lygtyje pinigams skiriamas tik antrinis vaidmuo. Pinigų pasiūlos M pokytis turi poveikio palūkanų normai, per kurią yra daromas poveikis investicijų lygiui. Pasak keinsistų, pinigų paklausa yra elastinga palūkanų normai; esant blogai konjunktūrai, pinigų paklausa gali būti netgi tobulai elastinga palūkanų normai (prisiminkime *J. M. Keynes*’o likvidumo sąžūstus, kuriems atsirasti, pasak *D. H. Robertson*’o (1936), likvidumo kreivė privalo būti tobulai elastinga palūkanų normai).

Kai ekonomika yra nuosmukio būklės, pokyčiai investicijose, multiplikuotai didindami realų Q , daro poveikį nominaliam BNP (lygiam $P \times Q$, o kainų lygis P keinsistinėje visuminės pasiūlos AS dalyje yra pastovus).

Kai ekonomika yra visiško užimtumo būklės, investicijų pokyčiai veikia nominalų BNP keldami kainų lygį P realiam BNP išliekant nepakitūsiūm (lygiam $P \times Q$, o gamybos apimtys Q klasikinėje visuminės pasiūlos AS dalyje yra pastovios).

Monetaristai yra įsitikinę, kad pinigai ir monetarinė politika yra gerokai svarbesni lemiant ekonominio aktyvūmū lygį, negū mano keinsistai. (Prisiminkime garsūjį *M. Friedman*’o postulatū, kad „pinigai yra svarbūs“ (angl. *money matters*). Amerikiečių ekonomistas *Lelandas B. Yeager*’is (1997) net pačią monetaristū mokykklū apibūdino kaip požiūrį, kad „pinigai yra svarbiausi“ (angl. *money matters most*).) Iš esmės, monetaristai mano, kad *pokyčiai pinigū pasiūloje yra vienintelis svarbus (netgi svarbiausias) veiksnys lemiant gamybos*

apimtys, užimtumo ir bendrąjį kainų lygį, nes pinigų pasiūlos pasikeitimas tiesiogiai veikia nominalųjį bendrąjį nacionalinį produktą. Be to, monetaristai teigia, kad pinigų paklausa neelastinga palūkanų normai – tai pagrindinė neoklasikų hipotezė.

Taigi keinsistai pinigų paklausos teorijoje svarbiausiu veiksmu laiko palūkanų normą, o monetaristai – realiųjų nacionalinių pajamų lygį. Tiesa, ir keinsistinėje, ir monetaristinėje koncepcijoje pokyčiai pinigų pasiūloje galiausiai paveiks ekonomiką per jų poveikį išlaidoms. Tačiau keinsistinėje koncepcijoje pinigai veikia per savo poveikį palūkanų normai ir investicinėms išlaidoms, o monetaristų teorijoje jie veikia per paklausos pinigams funkciją. (Pasak *M. Friedmano* (1956), paklausa pinigams priklauso nuo trijų pagrindinių veiksnių: a) turto apribojimo (spaudimo), kuris lemia maksimalų pinigų kiekį, kuris gali būti laikomas; b) pinigų gražos, susiejus su kitų finansinių ir realių aktyvų, kuriuose gali būti laikomas turtas, graža; c) aktyvų turėtojo skonio ir atiduodamų pirmenybių).

Monetaristų nuomone, pinigų pasiūlos M augimas didina paklausą visoms turto rūšims, ir realioms, ir finansinėms. Todėl esant visiškam užimtumui visų jų kainos augs. Be to, kaip minėta, monetaristai daro prielaidą, kad pinigų apyvartos greitis V yra stabilus, todėl pinigų pasiūlos M pokyčiai turi nuspėjamą efektą nominalaus BNP (lygiam $P \times Q$) lygiui. Kadangi, monetaristų nuomone, ekonomika siekia veikti visiško užimtumo lygiu, gamybos apimtys Q yra pastovios, todėl pinigų masės M pokytis proporcingai didins kainų lygį P .

Be to, akcentuodami *monetarinę* (ar *M. Friedmano X procentų*) *taisyklę* monetaristai tiki, kad jos laikymasis leis ekonomikai augti visiškai išnaudojant išteklius ir išvengiant infliacijos. Kaip matyti iš *mainų lygties*, jeigu pinigų apyvartos greitis V augs pastovia norma, tarkime 3 proc. per metus, ir ekonomikos visiško užimtumo išeiga Q didės vidutiniškai 4 proc. per metus, tada, jeigu pinigų pasiūla M augs 1 proc. per metus, kainų lygis P išliks vidutiniškai pastovus. (Tiesa, ši *M. Friedmano X procentų* *taisyklė* sulaukė tik silpno naujosios klasikinės mokyklos atstovų palaikymo (žr. Sargent, Wallace, 1975; Lucas, 1981b).)

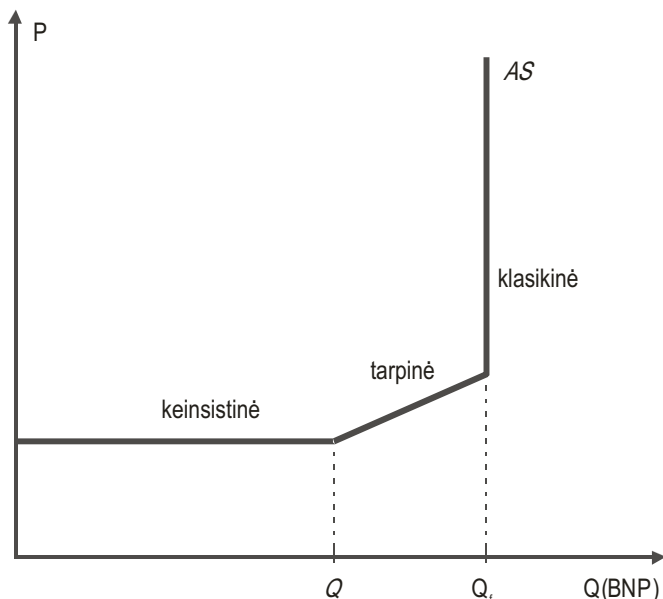
KEINSISTINIŲ IR NEOKLASIKINIŲ TEORINIŲ POZICIJŲ SUSIEJIMAS: „NEOKLASIKINĖ SINTEZĖ“

2.1.

KEINSISTINĖ REVOLIUCIJA: NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS GIMIMAS

Šiandien turbūt jau yra neginčijamas faktas, kad „Keinsistinė revoliucija yra vienas iš pačių nepaprastiausių epizodų visoje ekonominės minties istorijoje: tikrai niekada iki tol ir niekada nuo to laiko taip greitai ir taip masyviai nebuvo pasiektas naujos ekonomikos teorijos viešas pripažinimas ekonomikos moksle“ (Blaug, 1991a). Be to, „[l]iteratūroje, kuri pasirodė iki 1936 m., nebuvo jokių ženklų, kurie įspėtų, kaip greitai ir visiškai įsidominuos keinsistinė ekonomikos teorija šiame moksle“ (Laidler, 1991b). Tačiau, kaip pažymi O. Landmannas (2014), keinsistinė revoliucija nepakeitė senosios paradigmos visiškai, bet paliko ekonomikos teoriją pasidalijusią į dvi nesuderinamas ir konkuruojančias vizijas, kaip veikia rinkos ekonomika. (Todėl R. E. Lucasas ir T. J. Sargentas 1979 m. tekste, kuris tapo naujosios klasikinės revoliucijos manifestu, neatsitiktinai keinsistinę revoliuciją, ta forma, kuria ji patyrė sėkmę JAV, įvardijo kaip „revoliuciją metode“ (Lucas, Sargent, 1979), dar metais anksčiau konferencijoje, kuri vyko 1978 m. birželį, savo pranešime „Po keinsistinės makroekonomikos teorijos“ nurodydami svarbiausius jos bruožus: „[M]akroekonomikos teorijos evoliuciją į kiekybinę, mokslinę discipliną, ekonominės elgsenos aiškių statistinių apibrėžimų plėtojimą, vyriausybinių pareigūnų didėjančią pasitikėjimą technine ekonomine ekspertize ir matematinės kontrolės teorijos naudojimo valdyti ūkį įvedimą“ (Lucas, Sargent, 1978; išskirta – R. E. Lucaso ir T. J. Sargento), o pačią J. M. Keyneso teoriją R. E. Lucasas (kuris apie „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) atsiliepė kaip apie knygą, „kuri jam nepatiko ir kurios negalėjo skaityti“, nes ji „parašyta lengvabūdiškai, nelabai maloniai, kartais net nedorai“ bei teatstovauja „politiniam atsakui į Depresiją“ (žr. Klamer, 1984)), laikė tikrai „ne A. Einsteino lygio teorija“ (Lucas, 2004). Tiesa, italų ekonomistas T. D. Togati (1998; 2001), kaip minėta, šiuo klausimu laikosi priešingos nuomonės ir J. M. Keynesą neabejodamas įvardija kaip „Ekonomikos teorijos A. Einsteiną“). Tai, ką J. M. Keynesas „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) vadino „klasikine teorija“, daugiausia buvo pusiausvyros kainų ir rinkos teorijos neoklasiki-

2.1 pav. Visuminė pasiūlos kreivė

nė ortodoksinė tradicija, kuri apibūdino rinkų koordinacinę galią ir rinkos sąlygoto išteklių paskirstymo efektyvumą (Hayes, 2006). Priešingai, keinsistinis pajamų–išlaidų modelis, su jo pagrindine nepakankamo užimtumo pusiausvyros koncepcija, pateisino visišką skepticizmą rinkos ekonomikos visuminių (bendrų) homeostatinių savybių atžvilgiu. Todėl, prieš pereidami prie šiuolaikinių klasikinės ir keinsistinės teorijų interpretacijų bei jų palyginimo, pirmiausia išgryninkime pagrindinius šių teorijų teiginius.

Pagrindinis klasikinės teorijos akcentas yra teiginys, kad nei monetarinės, nei visuminę paklausą didinančios fiskalinės politikos įsikišimas negali turėti įtakos realiai ekonomikai, nes, pasak klasikinių ekonomistų, ekonomika funkcionuoja būdama visiško užimtumo būklės, ekonomikai esant *vertikalioje* visuminės pasiūlos kreivės AS dalyje (žr. 2.1 pav., parengtą pagal Byrns, Stone, 1989). (Pažymėtina, kad pirmą kartą vadovėliuose visuminė pasiūlos kreivė, kurios forma būtų daugmaž artima šiuolaikiniams vadovėliams, pasirodė tik amerikiečių ekonomisto *Josepho McKenna*’s knygoje „Visuminė ekonominė analizė“ (McKenna, 1955).)

Klasikinė (vertikali) visuminės pasiūlos kreivės dalis (classical range) rodo, kad ekonomika yra pasiekusi *visišką užimtumą* (natūralų nedarbo lygį, kurį *M. Friedmanas* (1968b), kaip minėta, apibūdino taip: „[...] tai lygis, kuriam esant paklausa ir pasiūla yra lygios, taigi čia nėra pasiūlos ar paklausos pertekliaus, ir kuriame žmonių lūkesčiai yra patenkinti“ (žr. Snowdon, Vane, 1999), toliau nurodydamas, kad „„natūralus nedarbo lygis“ [...] yra lygis, kuris pagrįstas *L. Walraso* bendrosios pusiausvyros lygčių sistemos, atspindint jose įterptus faktinius struktūrinius darbo ir prekių rinkų būdingus bruožus, įskaitant rinkos netobulumus, stochastišką kintamumą paklausoje ir pasiūloje, informacijos apie laisvas darbo vietas ir darbo jėgos buvimą rinkimo kaštus, mobilumo kaštus ir pan.“ (Friedman, 1968)) ir realų BNP, lygų Q_f (Tiesa, čia iš karto reikia pažymėti, kad *M. Friedmanas* nebuvo valrasininkas (Hoover, 1988; De Vroey, 2001), kaip atrodytų iš šio natūralaus nedarbo lygio apibrėžimo – „pagrįstas *L. Walraso* bendrosios pusiausvyros lygčių sistemos“ – tai tik buvo retorinis išdėstymas, skirtas Amerikos Ekonomistų asociacijos auditorijai (da Silva, 2011). Klausimas, kodėl *M. Friedmanas* (1968b) analizavo natūralų nedarbo lygį naudodamasis *L. Walraso* bendrosios pusiausvyros konstruktu, užuot rėmęsis *A. Marshallo* požiūriu į ekonomikos teoriją, plačiau aptartas *M. De Vroeyaus* (2001).) Trumpuoju laikotarpiu padidinti realų produktą jau nebegalima. Tai reiškia, kad tolesnis kainų lygio augimas nebeduos papildomo BNP augimo, nes ekonomika jau veikia savo galimybių ribose. Žinoma, atskira įmonė gali mėginti išplėsti savo gamybą perpirkdamą išteklius iš kitų įmonių. Tačiau ši papildoma produkcija bus gauta sumažėjusios kitų įmonių gamybos sąskaita. Dėl to augs išteklių kainos, gamybos kaštai bei produktų kainos, bet BNP apimtys liks nepakitusios, visuminė pasiūlos kreivė AS bus vertikali (žr. Krugman, 2007).

O keinsistinis modelis, priešingai, teigia, kad šios dvi makroekonominės politikos (monetarinė ir fiskalinė) gali turėti įtakos realiai ekonomikai nes, pasak keinsistų, ekonomika funkcionuoja toli nuo visiško užimtumo būklės, ekonomikai esant *horizontalioje* visuminės pasiūlos kreivės AS dalyje (žr. 2.1 pav.).

Keinsistinė (horizontali) visuminės pasiūlos kreivės dalis (Keynesian range). Tegul 2.1 pav. Q_f rodo visiško užimtumo ar potencialų BNP lygį, kuris būna tik esant natūraliam nedarbui, kuris, kaip pažymėjo *M. Friedmanas*, „nėra skaitmeninė konstanta, bet priklauso nuo „realių“, priešingai monetariniams, veiksmų – darbo rinkos efektyvumo, konkurencijos ar monopoli-

jos mastų, užsiėmimo įvairiomis profesijomis barjerų ar skatinimo, ir pan.“ (Friedman, 1977). Galima teigti, kad horizontalioji visuminės pasiūlos kreivės AS dalis atspindi realų BNP lygį, kai jis yra gerokai žemesnis už visiško užimtumo produkcijos lygį Q_f . Taigi horizontali visuminės pasiūlos kreivės AS dalis numato, kad ekonomika yra recesinėje ar net depresinėje verslo ciklo dalyje ir egzistuoja dideli nenaudojamų įrenginių kiekiai bei didelis bedarbių skaičius šalies ekonomikoje. Šie laisvi ištekliai – ir žmonių, ir kapitalo, gali būti vėl įtraukti į darbą be didesnio poveikio kainų lygiui. Juk darbuotojas, kuris du ar tris mėnesius neturėjo darbo, vėl atšauktas į darbą vargu ar reikalaus algos padidinimo. Kadangi žmonininkai gali įsigyti jiems reikalingus išteklius stabiliomis kainomis, gamybos kainos nekils plečiantis gamybai, todėl nebus priežasčių augti ir bendram kainų lygiui. Tačiau šioje dalyje negalime tikėtis kainų lygio (taigi ir produktų kainų bei darbo užmokesčio) kritimo ir mažėjant nacionalinio produkto (BNP) apimtims, nes kainos ir darbo užmokestis šioje visuminės pasiūlos kreivės AS dalyje yra neelastingi (žr. Krugman, 2007).

Jeigu susilpnintume keinsistinę prielaidą dėl pastovių kainų, tačiau piniginius darbo užmokesčius paliktume pastovius, kaip ir prieš tai, dėl psichologinių motyvų ir nekvalifikuotų darbininkų jėgos patektume į visuminės pasiūlos kreivės dalį, kur ji nėra nei tobulai elastinga, nei neelastinga. Tai 2.1 pav. rodo tarpinė AS kreivės atkarpa. Šioje AS kreivės dalyje visuminės paklausos AD persislinkimas į dešinę pusę didintų realias pajamas ir užimtumą, tačiau multiplikatoriaus dydis būtų mažesnis, negu keinsistinės dalies atveju, nes auganti paklausa didintų ir kainas (žr. Krugman, 2007).

Pažymėsime, kad paties *J. M. Keynes'o* (1964 [1936]) visuminės pasiūlos funkcija susiejo visuminį darbuotojų skaičių (N), kuri norintys maksimizuoti pelną verslininkai norės pasamdyti, su visais galimais laukiamų visuminių pardavimų pajamų alternatyviais lygiais (Z), esant duotai piniginių darbo užmokesčių normai (w), technologijoms ir vidutiniam konkurencijos (ar monopolijos) lygiui ūkyje. Visuminės pasiūlos funkcija (Z) rodo, kad kuo aukštesni yra verslininkų pardavimų lūkesčiai, tuo daugiau jie samdys darbuotojų. Visuminės laukiamas pardavimų pajamas išreiškus pinigine išraiška (Z) arba *J. M. Keynes'o* darbo užmokesčio vienetų išraiška (Z), kur visuminės laukiamos piniginės pardavimų pajamos (Z_w) yra padalytos iš piniginės darbo užmokesčio normos (w), visuminė pasiūlos funkcija gali būti aprašyta šiomis lygtimis:

$$Z = f_1(N) \quad (2.1);$$

ar

$$Z_w = Z / w = [f_1(N) / w] = f_2(N) \quad (2.2).$$

Pažymėtina, kad *J. M. Keynes*as nemanė, kad jo visuminės pasiūlos sąvoka buvo kažkas naujo, ir teigė, kad ši visuminės pasiūlos funkcija gali būti lengvai gauta iš *A. Marshall'o* mikropasiūlos funkcijų (žr. Keynes, 1964 [1936]).

*J. M. Keynes*as „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) teigė, kad ekspansinė (skatinančioji) fiskalinė politika gali būti kur kas efektyvesnė už monetarinę politiką gilios recesijos laikotarpiu dėl *likvidumo spąstų* (*liquidity trap*) pasireiškimo, ką vėliau patvirtino *J. R. Hicks*as, 1937 m. praplėsdamas *J. M. Keynes*o teoriją IS–LM modelyje ir kaip esminį skirtumą tarp 1936 m. pasirodžiusios *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) ir klasikinės ekonomikos teorijos iškeldamas prielaidą (tiesa, be jokios nuorodos į bankinę sistemą, kas teisinga ir visai jo pagrindinei IS–LM modelio versijai, nors vis dėlto ir buvo pabandyta įtraukti tam tikrus bankinės sistemos bruožus, prielaidą dėl duotos pinigų pasiūlos pakeičiant duota „monetarinė sistema“, kas, kaip *J. R. Hicks*as (1950) pabrėžė vėliau, tampa ypač svarbu, jeigu į „pinigų pasiūlą“ įtraukiame bankų indėlius, nes bankinės sistemos indėlių pasiūla reaguoja į palūkanas ir pajamas), kad yra teigiamas minimumas (žemiausia riba) palūkanų normai kairėje LM kreivės dalyje (žr. Hicks, 1937). Šią savo nuostatą *J. R. Hicks*as pakartojo ir kitais atvejais (žr. Hicks, 1949; 1950; 1957).

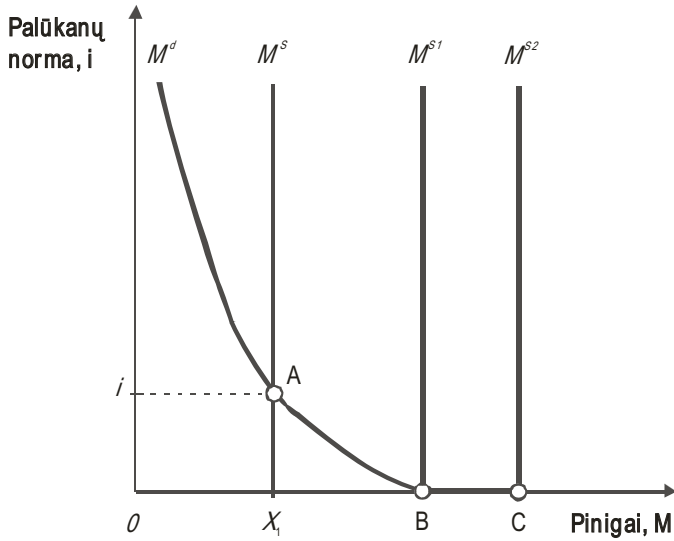
Kaip rašo brazilų ekonomistas *Mauro Boianovsky'is* (2004), patį XX a. šeštojo ir septintojo dešimtmečių makroekonomikos vadovėliuose (žr., pvz., Hansen, 1953; Ackley, 1961; Bailey, 1962) bei straipsniuose (žr., pvz., Brunner, Meltzer, 1968; taip pat žr. jų knygą Brunner, Meltzer, 1993) buvusį gerai pastebimą *likvidumo spąstų* žodžių junginį 1936 m. pasiūlė, nors ir kitame kontekste (paaiškinti neigiamo nuožulnumo pinigų paklausos poveikiui taupymo ir investavimo procesui, o ne tobulai elastingą paklausą pinigams), anglų ekonomistas *Dennis*as *H. Robertson*as (1890–1963 m.; žr. Robertson, 1936; 1940), kuris 1944 m. iš *A. C. Pigou* perėmė katedros vedėjo vietą Kembridžo universitete (nežiūrint ankstesnės nesantaikos, *J. M. Keynes*as, išreikšdamas jam pagarbą, šiame konkurse pasitraukė į šoną (Moggridge, 1995)) ir liko vienu karščiausių *A. Marshall'o* ortodoksijos gynėjų šiame universitete. (Istoriš-

kumo vardan pažymėtina, kad tas pats *D. H. Robertson*as, kalbėdamas apie *J. M. Keynes*o teorijos šalininkų pastangas plėtoti jo idėjas, 1946 m. teigė, kad po jų mokytojo mirties keinsistinė teorija „kristalizuojasi [...] į ortodoksiją, kuri yra ne mažiau griežta, negu ta, prieš kurią buvo sukilta, ar buvo sumanyta sukilti“ (žr. Mizen, Presley, 1995).

Likvidumo spąstai – tai situacija, kai nominalios palūkanų normos tampa labai žemos (artimos nuliui) ir valstybė nebegali skatinti ekonomikos pinigų politikos priemonėmis. (Kaip teigia Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *P. R. Krugman*as, „[l]ikvidumo spąstai gali būti apibrėžti kaip situacija, kurioje visuotinai įprastos monetarinės politikos tapo bejėgės, nes nominalios palūkanų normos yra artimos nuliui: pinigų bazės [didelės perkamosios galios pinigų] išsvirkštimas į ūkį neturi poveikio, kadangi [pinigų] bazė ir įsipareigojimai privatus sektorius yra laikomi tobulais pakaitalais“ (Krugman, 1998). Pagal šį apibrėžimą likvidumo spąstai gali pasitaikyti ir lanksčių kainų, visiško užimtumo ūkyje, todėl galima teigti, kad likvidumo spąstai apima ir tam tikrą tikėtino problemos rūšį.) Iš tiesų, kai nominali palūkanų norma lygi nuliui, *skatinamoji monetarinė politika* pasidaro bejėgė, pokyčiams pinigų pasiūloje netampant pokyčiais kainų lygiu. Tai galima pavaizduoti ir grafiškai (žr. 2.2 pav.).

Iš 2.2 pav. matyti, kad nominaliai palūkanų normai mažėjant žmonės tampa pesimistais ar nelinkę rizikuoti, tikisi, kad nepiniginių aktyvų kainos kris artimiausioje ateityje, ir nori turėti daugiau grynųjų pinigų (vadinasi, mažiau obligacijų). („Bendrosios teorijos“ 13 skyriuje *J. M. Keynes*as aiškino, kad klausimo, kodėl žmonės renkasi grynuosius pinigus, o ne obligacijas, būtina sąlyga glūdi „*neapibrėžtumo* apie palūkanų ateities normą egzistavime“ (Keynes, 1964 [1936]). Todėl pinigų paklausa auga. Kai nominali palūkanų norma tampa lygi nuliui, žmonės nori turėti pinigų bent jau tiek, koks yra grafike atstumas *OB*: pinigų kiekis, kurio reikia sandoriams atlikti. Tačiau jie nori turėti net ir daugiau pinigų (vadinasi, mažiau obligacijų), nes šiuo atveju nesvarbu, ko turėti – grynųjų ar obligacijų. Todėl pradedant tašku *B* pinigų paklausa yra horizontali linija. (*P. A. Samuelson*as yra pažymėjęs, kad nominali palūkanų norma, kuri yra lygi nuliui, gali egzistuoti tik tada, jeigu verslo savininkai turi ilgalaikį požiūrį, kuris tęsiasi toliau už jų pačių būsimo gyvenimo laikotarpį (Samuelson, 1943a).)

Toliau pažiūrėkime, kas atsitiks didėjant pinigų pasiūlai. Pinigų pasiūla lygi M_s , vadinasi, nominali palūkanų norma yra teigiama ir lygi i . Pradedant

2.2 pav. Likvidumo spąstai

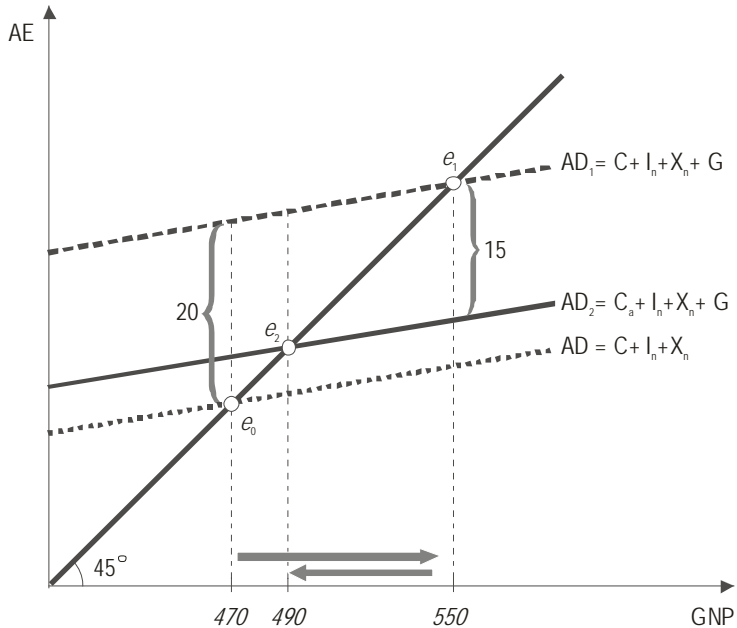
nuo pusiausvyros 2.2 pav., pinigų pasiūlos didėjimas – M_S kreivės poslinkis į dešinę – mažina palūkanų normą. Kai pinigų pasiūla lygi M_{S1} , pusiausvyra yra taškas B, o kai pinigų pasiūla lygi M_{S2} , pusiausvyra – taškas C. Abiem atvejais pradinė nominali palūkanų norma lygi nuliui ir pinigų pasiūlos didėjimo šiuose taškuose neveikia nominalios palūkanų normos.

Pažymėtina, kad likvidumo spąstai realizuojasi tada, kai žmonės laiko grynuosius pinigus, nes jie tikisi neigiamo (priešiško) įvykio, tokio kaip defliacija, nepakankama visuminė pasiūla ar karas. Iš tiesų, likvidumo spąstus neretai sukelia defliacija, kurią likvidumo spąstai, savo ruožtu, dėl recesijos įamžina, nes kyla realios palūkanų normos ir potencialiai mažėja privačių investicijų, kas toliau plečia išeišos spragą. Ryškiausiai likvidumo spąstų istoriniais pavydžiais galėtų būti XX a. ketvirtojo dešimtmečio Didžioji depresija JAV ir ilgalaikis ekonominis nuosmukis Japonijoje XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje, kur likvidumo spąstų įveikimui ir išeišos spragos (kuri, naudojant skirtingus matavimo požiūrius (*Okunò* dėsnio parentą metodą, *Hodrickò–Prescottò* filtravimą (ši matematinį įrankį ekonomikos teorijos srityje išpopuliarino ekonomistai *Robertas J. Hodrickas* ir Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *Edwardas C. Prescottas* (1997)), OECD būdą (apie šią meto-

dologiją plačiau žr. Giorno et al., 1995)), siekė nuo 1,2 iki 5 proc. realaus BVP) likvidavimui Japonijos vyriausybė per dešimtmetį išleido apie 100 trilijonų jenų (kas ekvivalentiška 20 proc. BVP 2005 m.) eilei viešųjų darbų programų; žr. Eggertsson, 2010; Blanchard, 2006; 2007; Modigliani, 2003; Buitter, 2003a; Benhabib et al., 2002; Krugman, 1998; 2000; Svensson, 2001; 2006; Motonishi, Yoshikawa, 1999; Weberpals, 1997; McKinnon, Ohno, 1997; Fuhrer, Madigan, 1997. Kaip pažymi *M. Boianovsky's* (2004), susidomėjimas likvidumo spąstų samprata kaip monetarinės politikos veiksmingumo apribojimu tapo aiškiai matomas ir dėl Japonijos depresijos atspindėjimo šiuolaikiniuose makroekonomikos vadovėliuose (žr., pvz., Gordon, 2000; Froyen, 2002; Colander, Gamber, 2002; Gärtner, 2003; Mankiw, 2003; Krugman, Obstfeld, 2003).

Kita vertus, čia pateiktas likvidumo spąstų aptarimas buvo smarkiai kritikuojamas kaip analitiškai neužbaigtas, nes *J. M. Keynes'as* postulavo tik dvi alternatyvas: laikyti grynuosius pinigus ar pirkti obligacijas, nors taupantys gali išreikšti savo norą likvidžiam turtui didindami savo paklausą kitiems likvidiems aktyvams, tokiems kaip paprastosios akcijos; žr. Skidelsky, 2011. Be to, monetaristai, pirmiausia, *Milton'as Friedman'as*, *Anna Schwartz*, *Karl'as Brunner'is*, *Allan'as H. Meltzer'is*, apskritai neigia pačią „likvidumo spąstų“ sampratą, laikydamiesi nuomonės, kad bet kokia palūkanų norma, kuri yra nelygi nuliui, yra pakankama sąlyga pašalinti likvidumo spąstų buvimo galimybę. *A. H. Meltzer'is* (1995; 1999) iš viso kritikavo IS–LM modelio perdavimo mechanizmą ir jo sunkumus likvidumo spąstų interpretavimui, paties *A. H. Meltzer'io* perdavimo mechanizmo interpretacijai primenant *J. R. Hicks'o* (1967; 1974) „likvidumo spaudimo poveikį“ investicijoms. Toks likvidumo poveikis bus tuo stipresnis, kuo didesnė atsargų dalis yra laikoma santykinai „ilguose“ aktyvuose. Tiesa, skirtingai nuo *A. H. Meltzer'io*, *J. R. Hicks'as* (1967) buvo skeptiškas dėl „likvidumo spaudimo poveikio“ bendro veiksmingumo esant depresijai, nes pinigų pasiūlos padidėjimas galėtų sumažinti ilgojo laikotarpio palūkanų normas tik tada, jeigu toks veiksmas yra interpretuotas kaip pokytis centrinių bankų įsipareigojimuose dėl trumpojo laikotarpio normų ateities trajektorijų (Boianovsky, 2004).

Likvidumo spąstams šalinti daugelis ekonomistų siūlo taikyti *skatinančiąją fiskalinę politiką*, kuri apima mokesčių mažinimą ir / arba vyriausybės išlaidų didinimą, tikintis, kad tokioje situacijoje fiskalinė politika visiškai realizuos multiplikacinį efektą, ką nesunkiai galima pavaizduoti keinsistiniame modelyje su 45 laipsnių linija (*45-degree line*), kuris neretai vadinamas *Key-*

2.3 pav. Subalansuoto biudžeto multiplikatorius

neso kryžiaus modeliu (žr. 2.3 pav., kuriame pavaizduotas subalansuoto biudžeto multiplikatorius, kurį *P. A. Samuelsonas* laikė vienu iš iškilniausių savo „mokslinių atradimų“ (žr. Skousen, 2007)). Tačiau, kaip suprantame, tokios priemonės kelia biudžeto deficito augimo ir infliacijos grėsmę.

Ekonominiuose tyrimuose naudotuose modeliuose buvo remiamasi keliomis prielaidomis (žr. Čiegis, 2012):

- trumpalaikė analizė yra atliekama darant prielaidą, kad kapitalo idėjimai yra fiksuoti, t. y. investicijos I_n nepriklauso nuo GNP lygio ($I_n = \text{const}$);
- lūkesčiai dėl ateities (ypač dėl infliacijos) yra priimami kaip duoti ir nepatiria dabarties pokyčių įtakos;
- jokia užsienio prekyba nevyksta (t. y. grynas eksportas X_n nepriklauso nuo GNP lygio ($X_n = \text{const}$). Be to, iš pradžių laikomasi nuostatos, kad grynas eksportas lygus nuliui ($X_n = 0$), ir mes turime uždarą ekonomiką).

Neoklasikinė ekonomikos teorija akcentuoja individus ir milijonus bei milijardus, jų išleidžiamus darant laisvus sprendimus, kurie iš pirmo žvilgsnio atrodo nesuderinami. Tačiau šie sprendimai yra suderinami, naudojant rinkos kainas kaip signalus pirkėjams ir pardavėjams. Apie tai kalbėjo dar *A. Smith* (1937 [1776]), o matematiškai gerai formalizavo maržinalizmo Lozano mokyklos įkūrėjas *Leonas Walras* savo bendrosios pusiausvyros modelyje (žr. Walras, 2014 [1874]). Buvo teigiama, kad negali būti jokio priverstinio nedarbo, nes pasiūla (*S*) sukuria sau paklausą (*D*), t. y. papildomi darbuotojai, kurie siūlo savo darbo jėgą rinkai, naudos savo gautus atlyginimus sukurti papildomai paklausai tuo pačiu dydžiu. Į ekonomiką buvo žvelgiama kaip į gamtos mokslų analogą, turintį savo dėsnius.

Pažymėsime, kad šiuo atveju ekonomikos teorijoje orientuojamasi į *Say*aus barterinės prekybos dėsni (pinigai čia vaidina tik mainų tarpininko vaidmenį, kas leidžia išvelgti šio dėsnio šaknis fiziokratinėje teorijoje, gerai atsispindėjusioje fiziokratų lyderio *F. Quesnay* „Ekonominėje lentelėje“, su joje pateikta garsiąja zigzagų diagrama, *tableau économique* (Quesnay, 1972), kurioje pirmą kartą ūkis vaizduojamas kaip sistema (Walter, 2011); plačiau žr. Čiegis, 2006; 2014a) ir *Walraso piniginės mainų ekonomikos dėsni* (plačiau apie jį žr. Tunez Area, 2015) – pastarąjį pavadinimą 1942 m. pasiūlė socialistinių įsitikinimų autorius, lenkų kilmės ekonomistas (nuo 1945 m. iki 1947 m. buvęs Lenkijos ambasadoriumi JAV), Čikagos universiteto dėstytojas, pats irgi svariai prisidėjęs prie keinsistinio modelio bendresnių statiškų bei dinaminųjų versijų kūrimo (žr. Lange, 1938; 1944), *Oskar*as Lange (1904–1965 m.), *Say*aus dėsni savo ruožtu susiejęs su tvirtinimu, kad „visa prekių pasiūla negali būti pertekliuje (bendras pasiūlos perteklius), nes visų prekių pasiūla yra tiksliai lygi visų prekių visai paklausai“ (Lange, 1942) ir laikęs šį dėsni *Walraso* dėsnio, t. y. valrasinės bendrosios ekonominės pusiausvyros padariniu piniginėje ekonomikoje, kurioje pinigai yra vienintelis mainų tarpininkas, nesant pakeičiamumo tarp pinigų ir prekių, apibūdinamas „*Walraso* dėsniu“ tapatingumą tarp visuminės pasiūlos monetarinės vertės ir visuminės paklausos kitoms negu pinigai prekėms monetarinės vertės (žr. Lange, 1942). *R. Clower*’io (žr. Clower, Leijonhufvud, 1973) nuomone, žiūrint formaliai, abu teiginiai (*Say*aus ir *Walraso* dėsniai) yra ekvivalentūs, nors su tuo ir nesutiko *D. Patinkin*as (1956) (plačiau žr. Becker, Baumol, 1952; Morishima, 1977; Maurer, 2009; Scarano, 2013).

XX a. ketvirtojo dešimtmečio pasaulinė ekonomikos krizė sugriovė tikėjimą šia savireguliuojančia sistema, kuri, neoklasikinių ekonomistų požiū-

riu, turi išlikti laisva nuo bet kokios rūšies intervencijos iš valstybės pusės. *J. M. Keynes'as* savo „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), kurioje *L. Walras'as* paminėtas tik kartą (kas tik dar kartą patvirtina teiginį, kad *L. Walras'o* požiūris buvo menkai težinomas ar bent jau visiškai nepopuliarus tuometiniame Kembridže: kaip rašė *M. Blaug'as*, apskritai XX a. ketvirtajame dešimtmetyje „abejotina, ar buvo daugiau negu pusė tuzino ekonomistų pasaulyje, kurie būtų kada nors perskaitę *L. Walras'ą*, o dar gerokai mažiau jį suprato“ (Blaug, 2003)), paprasčiausiai bandė akcentuoti neoklasikinės sistemos trūkumus. (Kaip nurodė *R. Clower'is* (1984 [1975]), *J. M. Keynes'as* 1934 m. gruodį savo laiške *N. Georgescu-Rodan'ui*, sekusiam *J. R. Hicks'u*, kuris vienu iš savo garsiojo veikalo „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) tikslų įvardijo sumažinti skirtumą tarp *A. Marshall'o* ir *L. Walras'o*, net rašė: „Tikiuosi, kad kada nors sugebėsi Jus įtikinti: *L. Walras'o* teorija ir panašios schemos artimos visiškam beprasmiškumui“ (Keynes, 2013). Istoriskumo vardan pažymėtina, kad panašaus turinio laišką *J. M. Keynes'as* 1934 m. gruodžio 9 d. parašė ir pačiam *J. R. Hicks'ui*; žr. Rubin, 2014.)

Knygoje *J. M. Keynes'as* pristatė **efektyvios paklausos** (dabar vadinamos *visuminėmis išlaidomis* (*aggregate expenditure*)), parodančiomis prekių ir paslaugų įsigijimo išlaidų visumą esant tam tikram nacionalinio produkto lygiui) **principą**, teigiantį, kad uždaroje ekonomikoje išeigos lygis (taigi ir užimtumas) yra nulemtas visuminių planuojamų išlaidų, kurias sudaro dvi komponentės, namų ūkių sektoriaus vartojimo išlaidos (*C*) ir privačių firmų investavimo išlaidos (*I*). *D. Patinkin'as* (1982) ir *J. Tobin'as* (1997) vėliau jį įvardijo *J. M. Keynes'o* pagrindiniu atradimu „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]). *G. Rubin'as* (2014) teigia, jog mūsų jau minėti *J. Robinson* (1979) idėjai, kad šis efektyvios paklausos principas atsirado kaip *A. Marshall'o* rinkos teorijos tam tikrų modifikacijų rezultatas, vėliau pritarė nemažas ratas autorių; žr. pavyzdžiui, Asimakopulos, 1984; 1991; De Vroey, 1999; Schefold, 1997.

Savo teoriją *J. M. Keynes'as* grindė tokiais teiginiais ir prielaidomis:

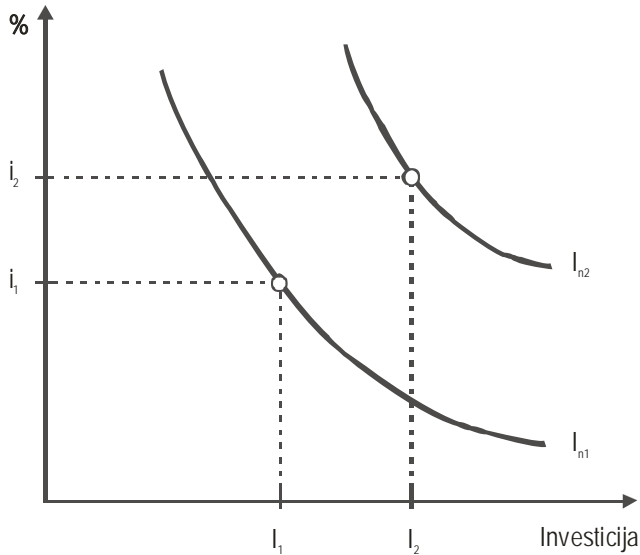
- dėl efektyvios paklausos principo (ne visi iš karto išleidžia savo pinigų...) negalioja *Say'aus dėsnis* (kita vertus, tai, kad *J. M. Keynes'as* pasirinko *Say'aus dėsnį* kaip auką naujam efektyvios paklausos principui, šį dėsnį padarė klasikinės ekonomikos teorijos įkūnijimu: „[F]aktas, kad [*Say'aus dėsnis*] tapo priešiškos kritikos taikiniu iš *J. M. Keynes'o* ir keinsistų pusės, suteikė jam tokią svarbą, kuri nekilo natūraliai iš jo paties“ (Schumpeter, 1954));

- nesavanoriško (ciklinio) nedarbo (reiškiančio, kad ūkyje yra darbo jėgos perteklius esant dabartiniams realiems darbo užmokesčiams (Taylor, 2008)) buvimas (pasak *J. M. Keynes'o*, darbuotojas susiduria su nesavanorišku nedarbu, kai jis nori dirbti už tą patį atlyginimą, kurį gauna visais atžvilgiais tokie patys darbuotojai kaip ir jis, tačiau darbdavys jo nesamdo (Hoover, 1988) (*R. M. Solow* šią jo nuostatą įvardijo taip: „Ekonomisto požiūriu, čia bet kada yra nesavanoriškas darbas, bet kokiam esminiam darbuotojų skaičiui, kai jų laisvalaikio ribinė (vartojimo) vertė yra mažesnė už esamą realų darbo užmokestį profesijoms, kurioms jie yra įgiję kvalifikaciją“ (Solow, 1986a)), taigi *J. M. Keynes'as*, kaip pažymi *M. De Vroey'us* (2004a; 2009), be jokių abejonių, turėjo omenyje nesavanorišką nedarbą individualios pusiausvyros nebuvimo (t. y. duoto agento negalėjimo realizuoti savo optimizuojantį planą) prasme, patį nesavanorišką nedarbą laikydamas fenomenu, kurio realus egzistavimas buvo įtikinamas, bet iki tol jo ekonomikos teorija visiškai neaiškino, ir šios spragos užtaisymą *J. M. Keynes'as* laikė vienu iš savo uždavinių (taip pat žr. De Vroey, Malgrange, 2011). Kita vertus, reikia pažymėti, kad pats *J. M. Keynes'as* nesugalvojo nesavanoriško nedarbo koncepcijos. Ją jau galima rasti *A. C. Pigou* nedidelės apimties knygoje „Nedarbas“, kur nurodyta, kad „Nedarbas neabejotinai neįtraukia apmokamų darbuotojų dykinėjimo, bet tik tą jo dalį, kuri, jų požiūriu ir tuometinėmis jų egzistavimo sąlygomis, yra nesavanoriška. [...] Čia taip pat yra pašalintas dykinėjimas tų, kurie neturi darbo ne dėl būtinybės, bet dėl jų pačių pasirinkimo. [...] Nedarbo kiekis, todėl galime tarti, kuris egzistuoja kurioje nors šakoje, yra išmatuojamas darbo valandų skaičiumi, kuriuo šiai šakai „priskirtų“ ar joje „užimtų“ asmenų užimtumas staiga nukrinta, palyginti su darbo valandomis, kurias šie asmenys yra pasiruošę dirbti, sutikdami su einamąja darbo užmokesčio norma esant einamoms užimtumo sąlygoms“ (Pigou, 1914), ir *D. H. Robertson'o* knygoje „Pramoninių svyravimų tyrimas“ (Robertson, 1915), kurią šis parašė labai jaunas – būdamas tik 25 metų. Tačiau *J. M. Keynes'as* šiai koncepcijai skyrė gerokai svarbesnį vaidmenį, įvesdamas ją į pačią savo ekonomikos teorijos šerdį, t. y. į vertės teoriją, o ne leisdamas jai egzistuoti tik jos paribyje, t. y. verslo ciklo teorijoje, kur jis nurodė, kad verslo ciklai yra *psichologiškai* nulemti fenomenai (žr. „Bendro-

sios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 22 skyrių „Pastabos apie prekybos ciklą“, – kaip pažymėjo A. Leijonhufvud’as (1968), net jo rekomendacijos ir pastebėjimai dėl fiskalinės ir monetarinės politikos priemonių santykinio efektyvumo buvo skirti siekti sumažinti „nesavanorišką“ nedarbą, o ne taikytinos bendrai; be to, ir vėliau daugelis plėtotų ekonomikos teorijų siekė suprasti nesavanorišką nedarbą bei pasiūlyti būdų, kaip jį būtų galima kontroliuoti (McCombie, 1987–1988), ką gerai išsakė pusiausvyros nebuvimo teoretikas (žr. Malinvaud, 1953), 1988 m. Nobelio premijos laureato ekonomikos srityje prancūzų ekonomisto *Maurice Allais’o* (1911–2010 m.) mokinys, prancūzų ekonomistas *E. Malinvaud’as* (1923–2015 m.; 1977), *N. G. Mankiw* (2003) bei *C. Shapiro* ir *J. E. Stiglitz’as*: „Mums nesavanoriškas nedarbas yra realus ir svarbus fenomenas su grėsmingais socialiniais padariniais, kurie turi būti paaiškinti ir suprasti“ (Shapiro, Stiglitz, 1985), taip pat *M. Olson’as*, kuris pasisakė prieš ekonomistus, kurie abejoja nesavanoriško nedarbo svarba ekonomikos teorijai (užtenka paminėti *R. E. Lucas’ą*, kuris tvirtino, kad „[...] čia yra nesavanoriškumo elementas bet kuriame nedarbe ta prasme, kad niekas nesirinks prastos dalios vietoj geros; čia taip pat yra savanoriškumo elementas bet kuriame nedarbe ta prasme, kad, esant menkiems dabartiniams darbo pasirinkimams, jūs galite visada pasirinkti juos priimti“ ir „nedirbantis darbuotojas bet kuriuo laiko momentu visada kažkada gali susirasti *kokį nors* darbą“ (Lucas, 1978), todėl manė, kad nesavanoriškas nedarbas „nėra faktas ar fenomenas, kurį paaiškinti yra teoretikų uždavinys. [...] Neatrodo galima, net iš principo, klasifikuoti individualius nedirbančius asmenis kaip savanoriškai ar nesavanoriškai nedirbančius priklausomai nuo sprendimų problemų, su kuriomis jie susiduria, būdingų bruožų“ (Lucas, 1978), pats nedarbą aiškindamas remdamasis realaus ciklo teorijomis ir pokyčiais darbuotojų pirmenybėse darbui / laisvalaikiui bei produktyvume), ar apskritai neigia nesavanoriško darbo egzistavimą (apie tai plačiau žr. Mayer, 1997) bei stato savo teorijas pirma „bendro supratimo ir tiesiog šimtų milijonų žmonių pastebėjimų bei patirčių, [...] kad čia yra ir nesavanoriškas nedarbas ir kad tai jokiū būdu nėra izoliuotas ar retas fenomenas. [...] Tik beprotis – ar ekonomistas su tiek „išmokytu negalimumu“, tiek doktrinine aistra – gali neigti nesavanoriško nedarbo realumą“ (Olson, 1982). Taigi nesava-

noris̄kas nedarbas yra situacija, kai darbuotojai yra pasirengę dirbti už rinkos ar net žemesnį darbo užmokestį, bet tam trukdo už jų kontrolės ribų esantys veiksniai, įskaitant visuminės paklausos stoką, darbo rinkos nelankstumus ir numanomą derėjimąsi dėl darbo užmokesčių. (Tiesa, *D. Patinkinàs* (1956), *R. W. Clower'is* (1965) ir *A. Leijonhufvudàs* (1968), kuris 1960–1962 m. buvo *F. Modigliani'io* studentas Northwesterno universitete (žr. *Leijonhufvud*, 1968), tikėjo, kad *realaus* darbo užmokesčio nelankstumo prielaida yra nereikalinga nesavanoriško nedarbo baigčiai (De Vroey, 2004a) ir nurodė, kad tokia *J. M. Keynes'o* pateikta darbo užmokesčio nelankstumo interpretacija atsirado dėl statiškos pusiausvyros analizės neteisingo naudojimo (Fontana, Gerrard, 2006).) XX a. aštuntajame–devintajame dešimtmėčiuose buvo pasiūlyta keletas teorinių modelių, kurie irgi aprašė nesavanorišką nedarbą: „svirduliuojantis darbo užmokesčių nustatymas“ (Taylor, 1979b; taip pat žr. Taylor, 1998) „numanomo kontrakto teorija“ (Azariadis, 1975), „veiksmingumo darbo užmokesčiai ar išsisukinėjimo modelis“ (Shapiro, Stiglitz, 1984 (pastariesiems dviem modeliams pavyko parodyti nesavanorišką darbą rezervavimo darbo užmokesčio (t. y. realaus darbo užmokesčio tokios didžiausios vertės, kad paklausa laisvalaikiui yra lygi rūpimo agento aukojimosi visam laikui (De Vroey, 2004a)) principo pažeidimo prasme, apie ką savo pateiktuose nesavanoriško nedarbo apibrėžimuose kalbėjo ir amerikiečių ekonomistas *O. Ashenfelter'is* (1978), *R. M. Solow* (1986a), kuris tikėjo, kad „tai, kas atrodo kaip nesavanoriškas nedarbas, yra nesavanoriškas nedarbas“ (Solow, 1980), *F. H. Hahnàs* (1987) bei *K. D. Hoover'is* (1988), o dar anksčiau pademonstruoti nesavanoriško nedarbo galimybę rezervavimo darbo užmokesčio prasme savo straipsnyje „Keinsistinė kontrrevoliucija: teorinis įvertinimas“ (Clower, 1965) pabandė *R. W. Clower'is*), tačiau kadangi šie apima kainų lipnumą ir dirbtinai didinamus darbo užmokesčius, jie, atrodytų, nelabai dera su paties *J. M. Keynes'o* pasiūlytu nesavanoriško nedarbo apibrėžimu (Grieve, 2017). Taip pat reikia pažymėti, kad nesavanoriško nedarbo modeliai dažnai pasižymi daugiopa pusiausvyra (Drazen, 1987), ir tai, kad daugumoje šiuolaikinių vadovėlių nesavanoriškas nedarbas *reiškia* ciklinį nedarbą, nors *A. H. Meltzer'io* (1988 [1968]) nuomone,

- kuri artimesnė „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]) ir *J. M. Keynes'o* ilgalaikiams įsitikinimams dėl kapitalistinių ūkių, ciklinis nedarbas yra tik nedidelė nesavanoriško nedarbo komponentė);
- kainų (taip pat darbo užmokesčių ir palūkanų normų) bent jau trumpalaikis stabilumas (užtenka prisiminti *reketo efektą*, kurį aptarsime toliau);
 - kainų mechanizmo netobulumas (realios rinkos niekuo nebeprimena tobulos konkurencijos rinkų, vyraujant monopolinės konkurencijos, oligopolinėms ir monopolinėms rinkoms);
 - netikrumo veiksnys (rizikų tikimybinis pasiskirstymas nežinomas; kaip *J. M. Keynes'as* rašė: „[N]ėra mokslinio pagrindo, kuriuo remdamiesi galėtume suformuoti bet kokią apskaičiuojamą tikimybę, kas bebūtų. Mes paprasčiausiai nežinome“ (Keynes, 2013));
 - „pinigai svarbūs“ beveik visą laiką, nors labai gilių recesijų metu monetarinė politika gali būti neefektyvi („pinigų svarbumo“ tvirtinimas prieštarauja *pinigų neutralumui* (*neutrality of money*) klasikinėje dichotomijoje, reiškiančiam, kad pinigų pasiūla daro poveikį tik piniginiams, o ne realiems fenomenams (tokiems kaip reali išėiga, užimtumai, palūkanų norma ar planuojamos investicijos; žr. Mankiw, 1994; 2003). Ilguoju laikotarpiu nominaliųjų pinigų kiekio padidėjimą proporcingai atkartoja kainų lygio pakilimas. Tada padidėjęs nominaliųjų pinigų kiekis neveikia gamybos ar palūkanų normos. Reaguodami į šią tendenciją, ekonomistai klasikais sako (ir šią nuostatą perėmė monetaristai; žr. Mayer, 1980; Horwitz, 2000), kad ilguoju laikotarpiu *pinigai yra neutralūs*; pažymėsime, kad vėliau ekonomistai nustatė glaudų ryšį tarp nominalaus pinigų kiekio ir kainų lygio pokyčių; žr. Lucas, 1980c; Dwyer, Hafer, 1988; McCandless, Weber, 1997);
 - fiskalinė politika vietoj monetarinės politikos (kaip priešprieša monetaristams);
 - vyriausybės intervencijos stabilizuojančios ekonominės politikos forma turi potencialą pagerinti situaciją rinkoje didinant rinkos gamybos išėigą, gerinti makroekonominį stabilumą ir ekonominę gerovę;
 - defliaciniai lūkesčiai gali skatinti atidėti investicijas ir vartojimą (investicijas lemia ne tik palūkanų lygis, bet ir pelno tikimybė; žr. 2.4 pav.).

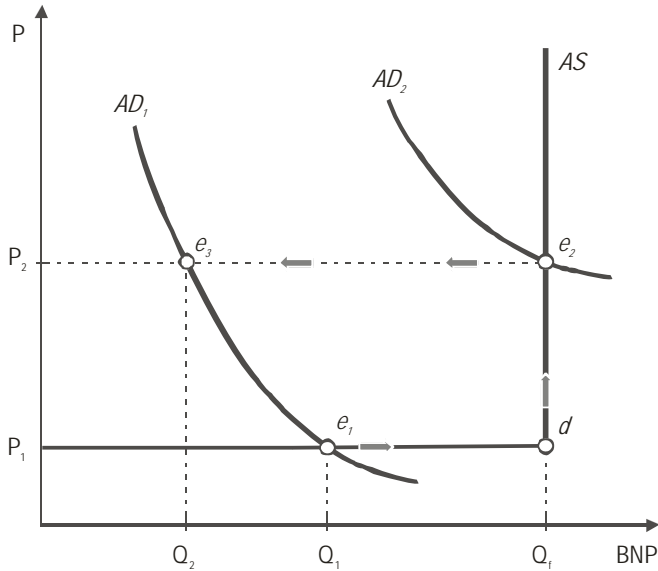

2.4 pav. Investicinės paklausos kitimas

Pelno tikimybės augimas yra labai svarbus veiksnys, lemiantis paklausos investicijoms augimą. Jeigu investicijų paklausos I_n kreivė pasislinks į dešinę, tada investicinės išlaidos nebūtinai nukris – jos net gali išaugti, nors palūkanų procentas tapo didesnis (žr. 2.4 pav.).

Taip pat paminėjome *reketo efektą* (technine prasme *reketas* yra toks mechanizmas, kuris leidžia ratui sukis pirmyn, bet neleidžia sukis atgal). Reke-to efektą (*ratchet effect*) (kurį pirmieji savo knygoje „Viešųjų išlaidų augimas Jungtinėje Karalystėje“ (Peacock, Wiseman, 1961) aptarė britų ekonomistai *Alanas T. Peacockas* (1922–2014 m.) ir *Jackas Wisemanas* (1919–1991 m.), nustatę, kad viešosios išlaidos išauga kaip reketas po krizių laikotarpių), atspindintį kainų neskubėjimą sumažėti pašalinus infliacinį spaudimą, galima pavaizduoti grafiškai (žr. 2.5 pav.). Šiame paveiksle, kad būtų paprasčiau, nevaizduosime tarpinės visuminės pasiūlos kreivės dalies.

Kai visuminė paklausa išauga nuo AD_1 iki AD_2 , ekonomika juda iš pusiausvyros taško $e_1 (P_1, Q_1)$ į naują pusiausvyrą taške $e_2 (P_2, Q_2)$. Tačiau kai visuminė paklausa vėl sumažėja nuo AD_2 iki AD_1 , ekonomika negrįžta į pradinę pusiausvyros poziciją taške e_1 . Greičiau išliks ankstesnis aukštesnis kainų lygis P_2 ir todėl nacionalinis produktas sumažės iki Q_2 . Taigi paklausai augant

2.5 pav. Reketo efektas

susiduriama su visumine pasiūla $P_1 a AS$, o paklausai sumažėjus – su visumine pasiūla $P_2 e_2 AS$.

Kodėl, paklausai krintant, kainos yra neelastingos? Pirma, darbo užmokesčiai, sudarantys Vakarų šalyse apie 75 proc. bendrųjų įmonių kaštų, dažniausiai yra nelankstūs žemėjimo kryptimi, bent jau laikinai, ir tai neleidžia įmonėms sumažinti produktų kainos. Darbo užmokesčio nelankstumas sąlygotas profesinių sąjungų susitarimų su darbdaviais, kai yra neleidžiama šių kontraktų galiojimo laikotarpiu mažinti darbo užmokesčio. Darbo užmokesčio gali nenorėti mažinti ir patys įmonių savininkai bijodami, kad tai neigiamai atsilieps darbiniam klimatui, vadinasi, ir darbo našumui bei kokybei. Be to, dažniausiai įmonės nemažai pinigų išleidžia savo darbuotojų kvalifikacijai kelti, todėl nenori jų prarasti mažindami darbo užmokesčių. Antra, aiškinant reketo efektą būtina įvertinti ir monopolinę įmonių jėgą daugelyje pramonės šakų, leidžiančių išlaikyti kainų lygį ir mažėjant visuminei paklausai. Šiuo atveju geriau pasirenkamas gamybos lygio mažinimas. Taigi reketo efektas riboja ar vėlina fiskalinės susitraukimo politikos veiksmingumą, nes verslo įmonės svyruoja žeminti darbo užmokesčius ir nuleisti kainas, kai infliacinis spaudimas jau yra pašalintas.

Faktiškai infliacijos pažabojimas naudojant fiskalinę politiką gali prisidėti prie didesnio negu optimalus gamybos nukritimo, ko galimybė pavaizduota 2.5 pav. Idealiai ekonomika turėtų veikti ilgalaikės pusiausvyros taške. Bet tarkime, kad ekonomika yra perkaitusi ir yra taške $e_2(P_2, Q_2)$, kur susikerta AD_2 ir AS kreivės. Tada vyriausybė, kovodama su infliacija, „nukerpa“ išlaidas ir sumažina visuminę paklausą nuo AD_2 iki AD_1 , tikėdamasi, kad infliacija ir nacionalinis produktas sugiš į pradinę pusiausvyros poziciją taške $e_1(P_1, Q_1)$. Nesant reketo efekto, kainos būtų lanksčios ir nukristų iki P_1 . Tačiau reketo efektas trukdo kainoms nukristi, todėl nusistovėjusi nacionalinio produkto apimtis bus Q_2 , kuri yra mažesnė už norimą nacionalinio produkto apimtį Q_1 . Kaip rodo skaičiavimai, OECD šalyse per 1975–1998 m. laikotarpį vyriausybės išlaidų ekonominių ciklų metu, išaugusių nuo vidutiniškai 27,4 proc. BVP 1974 m. iki 35,9 proc. 1998 m., ilgalaikis cikliškas reketo efektas buvo įvertintas kaip apytikriai 2 proc. BVP padidėjimo (Hercowitz, Strawczynski, 2004).

J. M. Keynes’as bandė parodyti, kad „klasikinė“ teorija, kuri ekonomikos teorijoje dominavo šimtus metų, yra jo „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) specialus atvejis (įdomu, kad pirmasis knygos skyrius, kuriame tai paprasčiausiai konstatuota, nurodant, kad „klasikinės teorijos postulatai yra taikytini tik specialiam atvejui, o ne bendram atvejui“ (Keynes, 1964 [1936]), teuzėmė vieną puslapį), kai pasiekiamas optimalus (visiškas) išteklių panaudojimas. (Nurodydamas, kad šis specialus atvejis nėra tipiškas „ekonominei visuomenei, kurioje mes iš tikrųjų gyvename“ (Keynes, 1964 [1936]).) Ir visi pokariniai debatai apie *J. M. Keynes*’ą ir „klasikus“ buvo žymiu mastu bandymas parodyti, kad viena teorija buvo bendroji, o kita specialus atvejis, pritaikytinas tik jeigu vietinės aplinkybės buvo tinkamos, atitinkančios „klasikų“ prielaidas (Backhouse, 2015). Tačiau *J. M. Keynes*’o parašytą „Bendrąją užimtumo, palūkanų ir pinigų teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) nebuvo lengva suprasti dėl tikslumo trūkumo, specifinės nerūpestingos ir chaotiškos autoriaus dėstymo manieros ir matematinių įrankių nenaudojimo paaiškinti savo idėjas. Ir tai buvo ne atsitiktinumas, o knygos autoriaus metodologinė pozicija: *J. M. Keynes*’as savo garsiojo veikalo 21 skyriuje perspėjo dėl pavojaus naudoti „simbolinius pseudomatematinus metodus ekonominės analizės sistemos formalizavimui, [...] nes jie tiksliai numano griežtą nepriklausomybę tarp įtrauktų veiksnių ir praranda visą savo įtikimumą ir autoritetingą tvirtinimą, jeigu ši hipotezė yra atmesta“ (Keynes, 1964 [1936]).

Kita vertus, kaip pažymi *R. E. Backhouse* ir *B. W. Bateman* (2011a, 2011b), nors *J. M. Keynes* iš tikrųjų buvo skeptiškas dėl formalių matematinų metodų, jis, nepaisant to, naudojo matematinius argumentus. Nors jo išreikšta nuomonė apie pagrindinius santykius (ribinį polinkį vartoti, likvidumo pirmenybę ir ribinį kapitalo efektyvumą) ėjima aibę intuityvios, neformalios teorijos ir nors jis atmetė kai kuriuos formalius modelius, kuriuos galėjo panaudoti (tokius kaip jo draugo *Frank'o Ramsey*'aus (1928) taupymo modelis, publikuotas žurnale, kurio redaktoriumi buvo *J. M. Keynes*; šis *F. P. Ramsey*'aus straipsnis, kurį pats *J. M. Keynes* įvardijo „vienu iš žymiausių kada nors padarytų indėlių į matematinę ekonomikos teoriją“ (Keynes, 1933c), apie ekonomikos augimą tapo pagrindine nuoroda ekonomistams, kurie dirbo šioje srityje XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose (Duarte, 2007a; 2007b)), matematinė kalba, pagrindimas ir išvadų darymas remiantis algebra prasiskverbė į knygą (tokie žodžiai kaip „funkcija“, „kreivė“ gausiai aptinkami jos puslapiuose) ir jis pateikė šių dalykų paprastus matematinius modelius, tegul ir atsisakydamas taikyti matematinius modelius apibendrinamas savo argumentus kaip visumą. Visa tai leidžia šiuolaikiniams ekonomistams dažnai tvirtinti, kad knyga nėra matematinė. Aišku, vertinant pagal puslapių, kuriuose yra naudota algebra, skaičių, „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) nėra matematinė knyga. Tačiau pašalinkime visus puslapius, kuriuose naudota algebra, ir knyga visiškai nuskurs. Punktai, kur *J. M. Keynes* naudoja algebra, apima kai kurias svarbiausias jo argumentavo dalis, ypač efektyvios paklausos apibėžimą. Pagrindinis teorinis argumentas apie nepakankamos visuminės paklausos galimybę, be kurios nei jo knyga, nei *J. M. Keynes*'o fiskalinės politikos išvados neturėtų jokios prasmės, buvo suformuluotas matematiškai, vartojant funkcinių santykių kalbą (taip pat žr. Backhouse, 2010). Tipiškai *J. M. Keynes*'o metodas buvo naudoti algebrinę notaciją problemos apibrėžimui, pateikiant funkcinį santykį ar suskaldant sąvoką į jos sudedamąsias dalis, iki ją aptariant žodžiu. Taigi algebra tik suteikė struktūrą žodinei diskusijai, ir todėl faktiškai čia nebebuvo manipuluojama algebra norint gauti tolesnius rezultatus. (Svarbi išimtis būtų tik multiplikatoriaus išvedimas, bet ir čia *J. M. Keynes* dar kartą pritaikė savąjį metodą, panaudodamas žodžius išplėtoti idėjai, kurią pirmiausia konstatavo naudodamas algebra.)

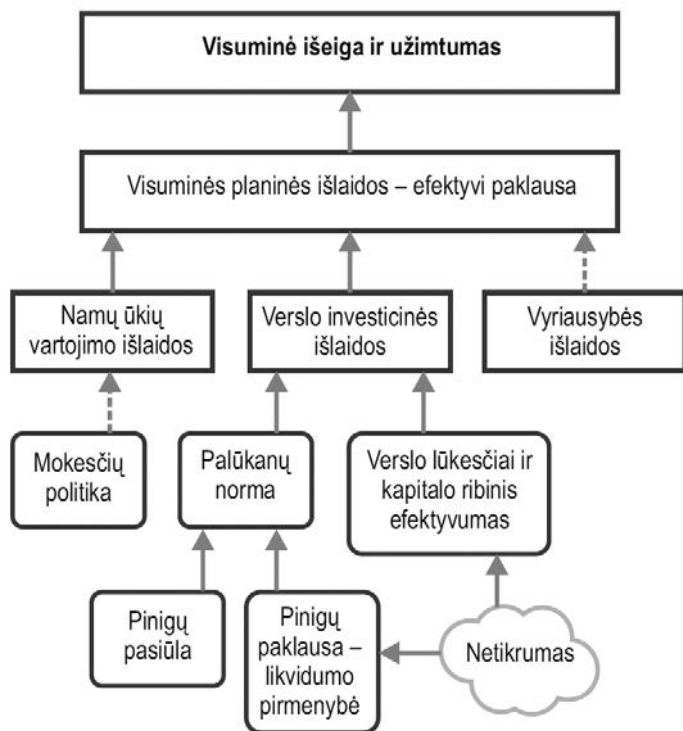
Bet tokios *J. M. Keynes*'o nuostatos dėl formalių matematinų metodų taikymo ir tai, kad daugelį savo argumentų jis išdėstė abstrakčių funkcijų terminais, nepaversdamas jų į kreives, kurias būtų galima nupiešti knygos puslapiuo-

se ir padaryti argumentavimą konkretesnį, A. Leijonhufvud'o (1968) pastebėjimu, jaunesniajai ekonomistų kartai, kuri, palyginti su senesniąja, turėjo kur kas geresnius matematinius įgūdžius, paliko nemažai erdvės J. M. Keynes'o teorinių nuostatų interpretacijoms, perkuriant jo modelį. (Ypač įvertinant tai, kad po 1937 m. patirto širdies smūgio J. M. Keynes'as turėjo tik labai ribotas galimybes dalyvauti teorinėse diskusijose, kartu su K. Wicksell'io idėjų tęsėjais, Stokholmo mokyklos atstovais E. Lindahl'iu, G. Myrdal'iu (jam 1974 m. kartu su F. A. von Hayek'u buvo paskirta Nobelio premija ekonomikos srityje) ir kitu Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatu B. G. Ohlin'u, kurie dar XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose išplėtojo analizės sistemą, paremtą skirtingumu tarp *ex ante* (reiškiančio planus ar lūkesčius) ir *ex post* (reiškiančio rezultatus ar įgyvendinimą), kas atitiko ir paties J. M. Keynes'o „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930) išsakytą nuostatą atmesti pusiausvyros metodą proceso analizės naudai, tačiau atsisakant nuoseklios ar periodų analizės metodo. Kita vertus, J. M. Keynes'as iš tiesų nedaug nežinojo apie šių švedų ekonomistų darbus; žr. Harris, 1955; Lekachman, 1964a; 1964b.) Todėl kiti ekonomistai, tokie kaip J. R. Hicks'as (1937), F. Modigliani'is (1944), iš klasikinės ekonomikos teorijos į keinsistines pozicijas gana netikėtai perėjęs „Amerikos Keynes'as“ Alvin'as H. Hansen'as (1949; 1953), L. R. Klein'as (1968 [1947]) ir P. A. Samuelson'as (1948c; žr. 1964b), pateikė šios teorijos savąsias interpretacijas, kurių „fiskalinės politikos entuziazmą“ britų ekonomistas keinsistas Alan'as Coddington'as (1941–1982 m.) vėliau 1976 m. žurnale *Journal of Economic Literature* paskelbtame straipsnyje „Keinsistinė ekonomikos teorija: pamatinių principų paieška“ (Coddington, 1976; 1983) (kuriam pateikė keinsistinės ekonomikos teorijos teorinių tyrimo metodų klasifikaciją) pavadino IS–LM tipo „hidrauliniu keinsizmu“. Tačiau, kaip pažymi prancūzų ekonomistas Goulven'as Rubin'as (2002; 2014), šiame J. M. Keynes'o modelio pertvarkymo procese buvo prarasti „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateikti A. Marshall'o pasiūlyti mikropagrindai, ko neatsvėrė F. Modigliani'io ir J. Tobin'o pastangos pagerinti J. M. Keynes'o modelio mikropagrindus ir kas, galiausiai, atvėrė kelią monetaristinei ir naujųjų klasikų kontrrevoliucijoms (žr. Johnson, 1971; Bleaney, 1985; Colander, 1988). (Apie „mikropagrindų poreikį makroekonomikos teorijai“ plačiau žr. Harcourt, 1977; Weintraub, 1979; 1982.)

Užsiminę apie *hidraulinį keinsizmą* (kurį inspiravo J. R. Hicks'as (1937), F. Modigliani'is (1944), L. R. Klein'as (1968 [1947]), P. A. Samuelson'as (1948c;

žr. 1964b) ir *A. H. Hansen* (1953)), reiškusi „atsitraukimą atgal ortodoksiškos citadelės viduje“ (žr. Coddington, 1976; 1983; Gerrard, 1988), pažymėsimė, kad hidrauliniams keinsistams ekonomika (ūkis) susidėjo iš eilės socialinio turto (paklausos ar pasiūlos) agregatų, kurių sąveika buvo sąlygota stabilijų sąryšių riboto rinkinio. Tai yra jie įsivaizdavo ūkį „agregatų lygmeniu atsietų, pastovių ir homogeniškų srautų išraiška“ (Coddington, 1976; 1983), pinigus traktuojant kaip skystį, kuris cirkuliuoja per ekonominę vandentiekį. Tai vaizdingai atsispindėjo *P. A. Samuelson* 1948 m. parašytame vadovylyje „*Ekonomikos teorija*“ (Samuelson, 1964b), kuris, kaip pageidavo knygą išleisti sutikusi „*McGraw-Hill*“ leidykla, turėjo būti orientuotas į inžinerinius mokslus studijuojančius studentus (Giraud, 2013). Vadovylyje pateiktame pajamų ir išlaidų srauto paveiksle parodyta, kaip santaupos apačioje išteka iš „vandentiekio“ ekonominės sistemos, jeigu jos yra nesusietos su viršuje esančia vyriausybės išlaidų (investicijų) hidraulinio siurblio rankena. Toks požiūris buvo savotiška ekonomikos hidraulinio modelio (*hidraulika* – inžinerinis mokslas apie skysčių mechanines savybes) *MONIAC*, analoginiu kompiuteriu pagal skysčių logiką modeliavusio britų ekonomiką, kurią pedagoginiais tikslais XX a. penktojo dešimtmečio pabaigoje sukūrė *A. W. H. Phillips* (1950), padidinto mastelio versija (žr. Coddington, 1976; 1983; Gerrard, 1988; Barr, 1988; Morgan, Boumans, 2004; Snowdon, Vane, 2009; Braun, 2014). Hidraulinės teorijos stuburu tapo IS–LM konstruktas, kuris XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose dominavo sukuriant neoklasikinę sintezę ir pasidarė „standartine išmintimi šiuolaikinėje makroekonomikos teorijoje“ (Cardim De Carvalho, 1992). Neatsitiktinai *J. Tobin* kartą IS–LM modelį įvardijo kaip „pirmo panaudojimo įrankį. Jeigu jūs susidūrėte su ekonomikos – politikos ar įvykių – interpretavimo problemomis, turbūt pirmasis dalykas, ką galite padaryti, yra pažiūrėti, kaip būtų galima pažvelgti į jas šia [IS–LM] kalba“ (žr. Snowdon, 2004). Bet šiuo konstruktui paremtą keinsizmo variantą, savo ruožtu, *J. Robinson* (1962a) įvardijo „IS–LM bastardiniu keinsizmu“, duodama suprasti, kad jis yra netvarkingų nesantuokinės meilės ryšių vaisius.

Kaip teigia *O. Landmann* (2014), ta polemika, kuri kilo tarp, *J. R. Hicks* (1937) žodžiais tariant, „misterio *Keynes* ir klasikų“, palaiapsniui nusilpo, nes pokarinė ekonomika pasirodė gerokai stabilesnė ir sugebanti greičiau atsigauti, negu daugelis stebėtojų buvo skatinami tikėti remiantis kai kurių ekonomistų, pavyzdžiui, *A. H. Hansen* (1938), deklaruotomis niūriomis giliomis šimtmetinės stagnacijos vizijomis. Po Antrojo pasaulinio karo ėjusiame dešimtmetyje

2.6 pav. Išėigos ir užimtumo nustatymas

aktyviai mokslinius tyrimus vykdžiusių didelės grupės JAV ekonomistų nuomone, „neoklasikinės sintezės“ (*neoclassical syntesis*) etapas, pasiūlęs požiūrį, kad tiek keinsistinė teorija, tiek neoklasikinė bendrosios pusiausvyros teorija gali būti laikomos teisingomis, bent iš dalies apimančiomis ekonomines realijas, apibūdino „keinsistinę revoliuciją“.

Neoklasikinės sintezės reikalingumą ir esmę gerai pagrindė *P. A. Samuelson*as, pats ir pasiūlęs neoklasikinės sintezės variantą, kuris sujungė mainais paremtą *A. Marshall*o maržinalistinę pusiausvyros teoriją ir *J. M. Keynes*o efektyvios paklausos teoriją (Bortis, 2004). (*J. M. Keynes*o efektyvios paklausos teorijos pagrindinė struktūra pateikta 2.6 pav., parengtame remiantis Snowdon, Vane, 2009).

Kaip pažymi *O. Landmann*as (2014), *P. A. Samuelson*as dar 1955 m. savo žymiojo vadovėlio „Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b) trečiajame lei-

dime įrodinėjo, kad dėl priežasčių, kurias išdėstė *J. M. Keynes*as, negalima tikėtis, kad rinkos ekonomika pati viena trumpuoju laikotarpiu garantuos visišką užimtumą. Bet jeigu sprendžiant nepakankamo užimtumo problemą yra panaudojamos monetarinė ir fiskalinė politikos, jos pastatys ekonomiką į trajektoriją, kurioje klasikinės bendrosios konkurencinės pusiausvyros analizės principai gali būti taikomi norint paaiškinti santykinės kainas ir išteklių paskirstymą ilgu laikotarpiu, kai algos ir kainos turi pakankamai laiko prisitaikyti, kad sutvarkytų rinkas. Taigi abi, keinsistinė teorija ir neoklasikinė bendrosios pusiausvyros teorija, gali būti laikomos teisingomis, atspindinčiomis tam tikras ekonominės realybės dalis, kas ir buvo neoklasikinė sintezė.

Taigi pagrindinė neoklasikinės sintezės idėja buvo ta, kad, remiantis klasikų ir neoklasikų darbų pozityviais aspektais, *J. M. Keynes*o teorija ir nekeinsistų papildymais, siekta sukurti bendrą ekonominę teoriją, atspindinčią naujus ūkinio mechanizmo pokyčius. Neoklasikinė sintezė buvo pateikiama kaip variklis analizės, kuri išreiškė keinsistinį požiūrį į nacionalinių pajamų nustatymą – verslo ciklai kyla nuo pokyčių visuminėje paklausoje dėl darbo užmokesčių ir kainų nelankstumo (pirmasis makroekonomikos teorijoje tai išryškino *A. Lerner*'is (1936), o apie patį darbo užmokesčių nelankstumą dar XIX a. aštuntajame dešimtmetyje kalbėjo Kembridžo mokyklos atstovai *Alfred*as ir *Mary Marshall*ai (1879), o vėliau – *A. C. Pigou* (1927; 1933) ir *R. G. Hawtrey*us (1932)) – ir neoklasikinius principus vadovauti mikroekonominei analizei. Pažymėtina, kad 1936 m. vasarį pasirodžius „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]), ekonomistai iš karto „pradėjo formuluoti santykio tarp taupymų, investicijų, palūkanų normų, darbo užmokesčių ir užimtumo lygių matematinius modelius, detalčiai parodydami, kada jie duoda klasikinius rezultatus ir kada duoda keinsistinius“ (žr. Backhouse, Bateman, 2006). Pagrindinis neoklasikinės sintezės akcentas buvo IS–LM modelis, kurį dar 1937 m., norėdamas matematiškai formalizuoti svarbią, bet labai sunkią *J. M. Keynes*o knygą „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) (neprarandant jos esmės, bet padarant ją suprantamą atsirandančiai ekonometriku ir matematinių ekonomistų grupei (Hicks, 1982b)) pirmasis pristatė *J. R. Hicks*as (1937). Jis transformavo *J. M. Keynes*o žodinį pateikimą į matematiškai labiau apčiuopiamą, paprastą vienalaikių lygčių sistemą. *J. R. Hicks*as taip pat sudarė išmoningą grafiką, leidžiantį dviejų skirtingų rinkų jungtinius rezultatus pavaizduoti vienoje diagramoje. Kaip pažymi *M. De Vroey*us ir *P. Malgrange* (2011), šiam modeliui buvo lemta tapti tikru keinsistinės makroekonomikos teorijos dar-

biniu arkliu iki tokio masto, kad dabar galima net spėlioti, kas būtų atsitikę su „Bendroja teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), jeigu ši *J. R. Hicks'o* interpretacija būtų nepasirodžiusi. (Kaip rašė *W. Young'as*, „[t]o meto dauguma „dirbančių ekonomistų“, regis, nežinojo, kaip suprasti *J. M. Keynes'o* naująją knygą ir liko būklės, kurią būtų galima pavadinti „konceptuali inertiškumu“, iki kol *R. F. Harrod'o*, *J. R. Hicks'o* ir *J. E. Meade'o* straipsniuose buvo išdėstytas IS–LM požiūris“ (Young, 1987), *J. M. Keynes'o* paslaptinę ir kaleidoskopišką kūrinių perdirbęs į paklusnų modelį. (Pažymėtina, kad savo lygčių sistemas keinsistinei ekonomikos teorijai *F. Harrod'as*, *J. R. Hicks'as* ir *J. E. Meade'as* pateikė dar 1936 m. rugsėjį Ekonometrinės draugijos šeštojo europinio susitikimo sesijoje Oksforde, Naujajame koledže; žr. *Lekachman* 1964b; Young, 1987; *Dixon*, *Gerrard*, 2000). *P. A. Samuelson'o* pareiškimas 1946 m. žurnale *Econometrica* paskelbtame straipsnyje *J. M. Keynes'o* atminimui dar iškalbingesnis: „Iš tiesų, kol nepasirodė *J. E. Meade'o*, *O. Lange'ės*, *J. R. Hicks'o*, ir *R. F. Harrod'o* matematiniai modeliai, yra pagrindo manyti, kad ir pats *J. M. Keynes'as* iš tikrųjų nesuprato savo paties analizės“ (Samuelson, 1946). Kita vertus, kaip pažymėjo *A. Leijonhufvud'as*, pats faktas, kad „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) „[„Traktato apie pinigus“] fundamentaliosios lygtys (ir matematinės ambicijos bendrai) buvo pateiktos“ (Leijonhufvud, 1968), reiškė, kad išvertimo (iš verbalinės į matematinę kalbą) procesas buvo padarytas lengvesnis, nes vertėjai galėjo išsirinkti, ką jie norėjo, ir pats žiūrėjo į IS–LM kaip į šerdį „keinsistinės ekonomikos teorijos“, praradusios „*J. M. Keynes'o* ekonomikos teorijos“ esmę (Leijonhufvud, 1968). *D. Laidler'is* irgi teigė, kad „IS–LM pats atstovavo sintezei, nors ir labai atrankiai sintezei, teorinių idėjų, kurios buvo gerokai pirmesnės už jos pasirodymą ir kurios parėmė svarstomą politinį nusistatymą. Vis dėlto modelis buvo logiškai savarankiškas; jis galėjo būti, ir greitai tapo, aiškinamas nepriklausomai nuo literatūros, kurioje slypėjo jo šaknys. Taigi IS–LM, atrodo, įkūnijo revoliuciją ekonomikos teorijoje ta prasme, kad senos nuostatos buvo numestos į šalį ir pakeistos kažkuo visiškai nauju“ (Laidler, 1999). *J. Robinson* (1975) ir *R. F. Kahn'o* (1984) nuomone, ir pats *J. M. Keynes'as* visiškai nepritarė jo teorijos pavaizdavimui vienašaknių lygčių sistema.)

Neginčytina tiesa yra tai, kad pats *J. M. Keynes'as* savo bendresnės negu klasikų teorijos neargumentavo formalių modelių terminais: nors kiti teigė, kad visi reikalingi elementai tokio modelio sudarymui buvo randami jo knygoje, jis susilaikė nuo tokio žingsnio žengimo, nors ir turėjo galias matema-

tines žinias, svarbiausias savo idėjas (pvz., liečiančias sprendimų priėmimą esant netikrumui) knygoje suformuluodamas žodžiu (Backhouse, 2015). Tiesa, ekonomikos mokslo istorikai teigia, kad pirmasis IS–LM modelis matematinų lygčių forma buvo sukurtas paties *J. M. Keynes'o* ir jis naudojo šį modelį pristatydamas savo naująją teoriją keturių vienalaikių lygčių bendrosios pusiausvyros modelio forma savo studentams 1933 m. rudens semestro aštuonių paskaitų ciklo apie „Gamybos monetarinę teoriją“ baigiamojoje paskaitoje gruodžio mėnesio 4 dieną (žr. Rymes, 1987; 1989). Kaip pažymi *R. W. Dimand'as* (1988; 2007a), labai vertingi yra šias paskaitas lankiusių studentų užrašai, nes nuo 1919 m., grįžęs po Pirmojo pasaulinio karo į Kembridžo universitetą, *J. M. Keynes'as* atsisakė mokamos *Girdlers'o* dėstytojo vietos ir paskaitas skaitė tik apie tuos dalykus, apie kuriuos jis tuo metu rašė savo ruošiamose spaudai knygoje. Paprastai *J. M. Keynes'as* paskaitas skaitė rudens semestre, perskaitydamas savo tyrimais paremtą aštuonių paskaitų ciklą (pradedamas nuo „Taikos sutarties ekonominių aspektų“), kurį lankė doktorantai, mokslinį tiriamąjį darbą vykdantys studentai, vizituojantys studentai ir tie pirmosios pakopos studentai, kurie sėkmingai pasirodė ekonomikos teorijos studijų pirmoje dalyje – Kembridže šių *J. M. Keynes'o* paskaitų svarbą puikiai suprato tuometiniai studentai, labai vertinę galimybę jų klausytis, nors kitų dėstytojų paskaitas neretai ignoruodavo (žr. Rymes, 1989). *J. M. Keynes'o* paskaitų ciklo pavadinimas keitėsi nuo „Grynoji pinigų teorija“ 1932 m. (jo „Traktato apie pinigus“ (Keynes, 1930) pirmojo tomo pavadinimas; paskaitos iš 1931 m. rudens semestro buvo perkeltos į 1932 m. pavasario semestrą dėl *J. M. Keynes'o* kitų įsipareigojimų, įskaitant Ekonomistų komitetą ir Ekonominių patarėjų tarybą) į jau minėtą „Gamybos monetarinę teoriją“ 1932 m. ir 1933 m., ir „Bendrąją užimtumo teoriją“ 1934 m. ir 1935 m.

Kaip nurodo *R. W. Dimand'as* (1988; 2007a; 2010), 1933 m. rudens semestro aštuonių paskaitų ciklo baigiamojoje paskaitoje gruodžio 4 dieną *J. M. Keynes'as* savo gamybos monetarinę teoriją apibendrino taip:

$$M = A(W, \rho) \quad (2.3) \text{ (pinigų pasiūla = likvidumo pirmenybė (pinigų paklausa))}.$$

$$C = \varphi_1(W, Y) \quad (2.4) \text{ (vartojimo funkcija)}.$$

$$I = \varphi_2(W, \rho) \quad (2.5) \text{ (investicijų funkcija)}.$$

$$Y = C + I = \varphi_1(W, Y) + \varphi_2(W, \rho) \quad (2.6) \text{ (visuminė paklausa).}$$

čia: ρ – palūkanų norma; W – „naujienu būklė“; Y – nacionalinių pajamų lygis (bendruomenės pajamos).

Kaip rodo *Lorie'io Tarshis'io* (1987) užrašai (jis išsaugojo pilniausią *J. M. Keynes'o* paskaitų, kurias lankė ketverius einančius vieni po kitų metų, 1932–1935 m., tiesa, praleisdamas 1933 m. gruodžio 4 d. paskaitą, komplektą, vienintelę atsiradusią spragą užpildydamas savo bendramokslinio kanadiečio *Robert'o B. Bryce'o* užrašais), nacionalinių pajamų lygis Y nepasirodė kartu su palūkanų norma ρ kaip argumentas likvidumo pirmenybės funkcijoje iki *J. M. Keynes'o* paskaitos 1935 m. lapkričio 25 d., kur buvo teigiama, kad „ M yra $L_1(Y)$ ir $L_2(R)$, kur Y yra pajamos, o R yra palūkanų norma. Kiekybinė teorija nepaiso L_2 ir bendrai laiko, kad L_1 yra labai paprastas, taigi $M = Y/V$ (V = pajamų apyvartos greitis)“ (Rymes, 1989). (Pažymėtina, kad pačią likvidumo pirmenybės funkciją *Ralph'as Hawtrey'us* įvardijo kaip *J. M. Keynes'o* lemiamą inovaciją; žr. Deutscher 1990.)

Kita vertus, akivaizdu, kad *J. M. Keynes'o* 1933 m. gruodžio mėnesio paskaitoje pateiktas modelis skiriasi nuo vėliau atsiradusio IS–LM modelio tuo, kad į jį yra įtraukta „naujienu būklė“ W , kuri buvo traktuojama kaip egzogeninis veiksnys (panašiai kaip judrumas (*animal spirits*), „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) lemiantis ilgojo laikotarpio lūkesčius) ir aiškiai apibrėžtas argumentas likvidumo pirmenybės, vartojimo ir investicijų funkcijose, užuot tai priskyrus likvidumo pirmenybės ir kapitalo ribinio efektyvumo kreivėms (Dimand, 2010).

Nors 1934 m. rengiamos spaudai „Bendrosios teorijos“ darbiniam variante šios keturios vienalaikės lygtys (2.3–2.6), paaiškinančios sąryšį tarp efektyvios paklausos teorijos ir likvidumo pirmenybių teorijos ir atitinkančios tai, ką vėliau *J. R. Hicks'as* (1937) pavadins „*Mr. Keynes'o* specialiąja teorija“, buvo pateiktos, *J. M. Keynes'as* galutiniame knygos variante (išsaugodamas dar 1933 m. paskaitose išsakytus perspėjimus apie lygčių ribotumus ekonomikos teorijoje: „Lygtys yra tik iliustracijos ir [pačios] nėra geros. Realus įrankis yra mąstymo metodas ir čia yra daug kitų dalykų [į kuriuos reikėtų atsižvelgti?]“ (Rymes, 1989)) savo lygčių sistemos nepublikavo: kaip tikras *A. Marshall'o* sekėjas jis sekė savo mokytojo garsiu patarimu naudoti matematiką kaip priemonę mąstymui, išversti matematinę analizę į anglų kalbą,

ilustruoti pavyzdžiais, tiesiogiai susijusiais su dabartiniu gyvenimu, ir tada atsakyti matematikos („sudeginti“ matematiką; žr. Pigou, 1925). Kita vertus, kaip pažymi *R. W. Dimand'as* (2010), jis patikino knygos skaitytojus, kad „jeigu mes priešais save turime visus faktus, mes galime turėti pakankamai viena-laikių lygčių, kurios mums duotų apibrėžtą rezultatą“ (Keynes, 1964 [1936]). (Ir, kaip pažymi *R. M. O'Donnell'as* (1989; 1997), *J. M. Keynes'as* tikrai nepasisakė prieš bet kokią matematikos naudojimą ekonomikos teorijoje, net savo „Bendrąją teoriją“ pratarėme vokiškam leidimui įvardydamas „formalistinė“. Greičiau jis išplėtojo argumentus, kad matematinis formalizmas neišsivyratų visoje ekonomikos teorijoje. 1936 m. laiške *R. F. Harrod'ui*, skirtame jo nuomonei apie *David'o Champernowne'o* (1936) straipsnį, *J. M. Keynes'as* rašė: „Man vis labiau atrodo, kad niekas negali mąstyti kaip ekonomistas, iki jo mąstymo metodas galės apdoroti medžiagą, kuri nėra visiškai aiški, ir kuris yra, taip sakant, simptomiškas mąstymas, o ne visiškai formalus, visiškai pagrįstas mąstymas. Ko tikiuosi, yra kad [ekonomistai] išmoks būti matematiniais ir ekonomistais vienu laiku, galinčiais savo protuose išlaikyti tuo pat metu formalų mąstymą ir studijuoti neaiškią medžiagą“ (Keynes, 2013).) Įdomu, kad pats *A. Marshall'as* nepasakė savo patarimu, perkeldamas matematiką į savo „Principų...“ matematinį priedą, tačiau išleisdamas knygą su „nesudegintu“ priedu. (Ir šis *A. Marshall'o* poelgis buvo visiškai logiškas: šiuo atveju, kai kalbama apie bendrąją pusiausvyrą, jis tiesiog vadovavosi kitu savo suformuluotu principu – jei negali išversti matematinės analizės į anglų kalbą, „sudegink“ vertimą. Ir laiške, 1906 m. vasarį rašytame anglų statistikui (pradėjusiam atrankos metodų taikymą socialinėse apklausoje) bei ekonomistui *A. L. Bowley'ui* (1869–1957 m.), pridūrė: „Tai aš dariau dažnai“ (žr. Pigou, 1925). Įdomu, kad *J. R. Hicks'as* pastarąjį *A. Marshall'o* principą pritaikė ir savo knygai „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kuri prieš išleidžiant 1939 m. buvo papildyta matematinio priedu.)

Be to, ir pats *J. R. Hicks'as* buvo jau matęs jaunų to meto ekonomistų *Roy'aus F. Harrod'o* ir *James'o E. Meade'o* (Oksfordo universiteto absolvento, pasiūstą į Kembridžo universitetą pagilinti ekonomikos teorijos žinių pas *D. H. Robertson'ą* (Vines, 1987)) ankstyvuosius keinsistinės ekonominės teorijos matematinis modelius, išreikštus lygčių sistemomis, kuriuos šie, kaip ir pats *J. R. Hicks'as*, kaip minėta, 1936 m. rugsėjo 26 d. pateikė Naujajame koldže, Oksforde, Ekonometrinės draugijos sesijoje (1937 m. *J. E. Meade'as* savo straipsnyje „Mr. Keynes'o sistemos supaprastintas modelis“ (Meade, 1937b),

paskelbtame žurnale *Review of Economic Studies*, kurio vienas iš redaktorių buvo *J. R. Hicks*’as, jau detaliai pateikė būsimo IS–LM modelio lygtis; tais pačiais metais žurnale *Econometrica* (kurio pirmasis numeris išėjo tik 1933 m., bet žurnalas labai greitai įgavo stiprią mokslinę reputaciją) pasirodė iš esmės analogiškas ir *R. F. Harrod*’o (1937) straipsnis, ir 1936 m. birželį (tai yra praėjus keturiems mėnesiams po „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo) atspausdintus dviejų tuometinių Kembridžo studentų *David*’o *Champernowne*’o (1912–2000 m.) ir *W. Brian*’o *Reddaway*’aus (1913–2002 m.), nuo 1933 m. lankiusių *J. M. Keynes*’o paskaitas ir jo Politinės ekonomijos klubą, straipsnius, kuriuose buvo pateikti nedideli, agreguoti modeliai, ekvivalentūs IS–LM (Dimand, 2010). (1936 m. *W. B. Reddaway*’us atspausdino paties *J. M. Keynes*’o teigiamai įvertintą „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) apžvalgą Australijos ir Naujosios Zelandijos Ekonomistų draugijos žurnale *The Economic Record*, kurioje pateikė *J. M. Keynes*’o pagrindinės žinios pavaišdavimą lygtimis; žr. Reddaway, 1936. Tai buvo savotiškas apibendrinimas jo skaitytos knygos, kurią padovanojo pats *J. M. Keynes*’as, kai *W. B. Reddaway*’us po mokslinės stažuotės, kurią iš esmės finansavo 1935 m. valstybės banko valdyboje pradėjęs dirbti *L. F. Giblin*’as, išsiruošė į kelionę laivu namo į Australiją, kur *J. M. Keynes*’o pastangomis pradėjo dirbti Melburno universitete, tapdamas vienu pirmųjų *J. M. Keynes*’o užjūrio emisarų (žr. Markwell, 2000; Millmow, 2003). Savąjį požiūrį į *J. M. Keynes*’o knygą *W. B. Reddaway*’us dar pagilino 1937 m. birželį žurnale *Economic Journal* atspausdintame straipsnyje, kuriame buvo nagrinėjamos kliūtys visiškam užimtumui ir kuriame pirmiausia buvo teigiama, kad „[š]io straipsnio tikslas yra tęsti darbą, kuri pradėjo *Mr. Keynes*’as savo „Bendrosios teorijos“ 22 skyriuje“ (Reddaway, 1937).) (Istoriškumo vardan dar pažymėsime, kad *W. B. Reddaway*’us 1938 m. grįžo į Kembridžą ir 1955 m. tapo Taikomosios ekonomikos teorijos departamento direktoriumi Kembridže, o 1969 m. – Politinės ekonomijos profesoriumi, iki pat išėjimo į pensiją 1980 m. išlaikydamas ryšius su Australija (Cord, 2013).) O *D. Champernowne*’o straipsnis buvo, kaip minėta, 1936 m. birželį atspausdintas žurnale *Review of Economic Studies*; žr. Champernowne, 1936. Nors, teisybės dėlei, reikia pasakyti, kad *D. Champernowne*’o ir *W. B. Reddaway*’aus straipsniai labiau rėmėsi tuo, ką jie išgirdo paskaitose Kembridže, negu išleista galutine *J. M. Keynes*’o knygos versija. Tą po penkiasdešimties metų savo atsiminimuose 1987 m. *W. Young*’ui paliudijo ir pats *D. Champernowne*’as, teigdamas, kad jo straipsnis „rėmėsi *J. M. Keynes*’o paskaitomis ir jo vado-

vavimu pirmosios pakopos studentams“ (žr. Young, 1987). Taigi, jeigu būtume labai tikslūs, turime sutikti su *G. Rubin'u* (2014), kad *J. R. Hicks'as* (1937) savo straipsnyje, be jokių abejonių padarusiam didžiausią įtaką, palyginti su kitais tuo metu pasirodžiusiais analogiškais idėjas kėlusiais jaunesnių kolegų straipsniais (apie tai, kokios sėkmės, tapdamas naujos atsirandančios disciplinos makroekonomikos pagrindiniu teoriniu aparatu sulauks jo pasiūlytas IS–LM modelis ir ypač garsioji SI–LL diagrama, tuo metu *J. R. Hicks'as* net negalėjo įsivaizduoti (De Vroey, Hoover, 2004a)), tik išrado šių lygčių grafinį pavaizdavimą, SI–LL diagramą (vėliau patobulintą *A. H. Hansen'o* (1949; 1953), pakeičiant *J. R. Hicks'o* diagramas kapitalinėms gėrybėms ir vartojimo gėrybėms diagrama, kurioje pavaizduota prekių rinkos ir pinigų pusiausvra vienos prekės ekonomikoje; žr. Dimand, 2010), kuri, paties *J. R. Hicks'o* žodžiais tariant, „nebuvo skirta niekam daugiau, kaip pavaizduoti tai, kas, atrodė, yra pagrindinė *J. M. Keynes'o* teorijos dalis. Ir kaip tokia ji vis dar pateisinama. Bet aš nelaukiau jos kaip užbaigtos pačios savaime“ (Hicks, 1974). Pasak britų ekonomistų *George'o L. S. Shackle'o* ir *Arthur'o J. Brown'o* (1914–2003 m.), būtent *J. R. Hicks'o* pati diagrama, o ne matematinių lygčių sistema, „naujovė“ pasirodė ir garsiojo simpoziumo, įvykusio 1936 m. rugsėjo mėnesį Oksforde, dalyviams, puolusiems karštai aptarinėti šį *J. R. Hicks'o* siūlymą (Young, 1987). (Net jeigu, pritardami *Robert'o Skidelsky'io* požiūriui, nesutiktume su *D. Patinkin'o* pozicija, kad pats *J. M. Keynes'as* priėmė *J. R. Hicks'o* pateiktą versiją kaip visiškai tikslų jo teorijos pavaizdavimą (galiausiai, ir pats *D. Patinkin'as* (1990) keitė savo požiūrį į IS–LM modelio vietą interpretuojant „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]), pripažindamas, kad įvairios „Bendrosios teorijos“ interpretacijos kilo iš fakto, kad tai buvo „kanoninis“ tekstas, kuris gali „pritraukti skirtingas interpretacijas“), tenka pažymėti, kad *J. M. Keynes'as* jos niekad nekritikavo, nors asmeniškai ir neįtardė didelės simpatijos *J. R. Hicks'ui* ir buvo linkęs ignoruoti viską, ką šis darė. *R. Skidelsky'io* manymu, „*J. M. Keynes'as*, kuris, pirmiausia, siekė paveikti politiką, nespriešino šiam taikstymosi keliui perduoti jo idėjas, jeigu tai darė jas prieinamas ir priimtinas jaunesniems ekonomistams“ (Skidelski, 1992).)

Toliau IS–LM modelį (kurio grafinė diagrama makroekonomikos teorijai ir naujai ekonomistų kartai tapo ne mažiau svarbi, negu garsusis „*A. Marshall'o* žirklių“ ar „*A. Marshall'o* kryžiaus“ (paklausos ir pasiūlos sąveikos nustatant kainas) grafikas mikroekonomikai bei ankstesniajai ekonomistų kartai; žr. Modigliani, 1977; Dimand, 2010) 1944 m., būdamas tik 25-erių

metų, išplėtojo Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje **Franko Modigliani'is**, pateikęs *J. M. Keynes'o* teorijos aiškiai monetarinę interpretaciją, kuri vėliau buvo plačiai pripažinta kaip neoklasikinės sintezės viršūnė (Young, 1987). (Kaip pažymi *R. M. Solow* (2005), kuris pats buvo geras *F. Modigliani'io* draugas, ko gero, yra labai labai nedaug ekonomistų, kurių pirmasis paskelbtas darbas pasiekė tokį garsą ir įtaką, kaip *F. Modigliani'io* 1944 m. žurnale *Econometrica* publikuotas straipsnis „Likvidumo pirmenybė ir palūkanų bei pinigų teorija“ (Modigliani, 1944), kuris pasitarnavo ir *J. A. Schumpeter'ui* pateikiant savąjį (nebaigtą) *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) vertinimą knygoje „Ekonominės analizės istorija“ (Schumpeter, 1954). Tiesa, pradžioje šis *F. Modigliani'io* straipsnis sulaukė palyginti nedaug dėmesio iš kitų mokslininkų ir nebuvo dažnai cituojamas (Moggridge, 1998).) Kaip pažymi italų ekonomistė *Antonella Rancan* (2012), dėka *J. R. Hicks'o* (1937) IS–LM modelio integracijos su darbo rinka, šis *F. Modigliani'io* (1944) straipsnis tapo fundamentaliu indėliu į neoklasikinės sintezės sukūrimą (Blanchard, 2008; Howitt, 1987; Samuelson, 1987; Samuelson, Barnett, 2007; Snowdon, Vane, 1999) ir pirmu žingsniu atkuriant iki *J. M. Keynes'o* vyravusį požiūrį (Roncaglia, Torvernachi, 1985; De Vroey, 2000), ką savo autobiografijoje paminėjo ir pats *F. Modigliani'is* (2001).

IS–LM modelis turėjo atspindėti *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) esmę panaudojant vienalaikių pusiausvyrinių lygybių sistemą. Kad teisininko išsilavinimą Romos universitete 1939 m. įgijęs *F. Modigliani'is* būtent taip suprastų *J. M. Keynes'o* garsųjį veikalą (kurio, susidomėjęs keinsistine revoliucija, nesėkmingai ieškojo Romoje ir Paryžiuje, į kurį su būsimos žmonos *Serenos* šeima persikėlė dėl savo žydiškos kilmės ir antifašistinių pažiūrų, prieš atvykdamas į JAV, kurių piliečiu tapo 1946 m. praradęs iliuzijas dėl svarbių reformų įgyvendinimo Italijoje (Modigliani, 2001; Hagemann, 2005; Pasinetti, 2005; Rancan, 2007)), Socialinių tyrimų naujojoje mokykloje Niujorke (čia jam galimybę studijuoti sudarė stipendiją išrūpinę ten dirbę intelektualūs antifašistinių pažiūrų dėstytojai, ypač tuo metu fakulteto, skirto iš Europos dėl fašizmo grėsmės pasitraukusiems mokslininkams (arba, kaip jį vadino, Universiteto tremtyje), dekanu dirbęs toks pats pabėgėlis kaip ir jis politinių mokslų atstovas *Maxas Ascoli* (1898–1978 m.); žr. Barnett, Solow, 2000; Pasinetti, 2005) didelį poveikį jam padarė seminarus vedę ir už tarpdisciplininį požiūrį pasisakę *Oscar'as Lange*, *Abba P. Lerner'is* (jų veikiamas *F. Modigliani'is* italų kalba paskelbė ir iki šiol mažai žinomą straipsnį apie socialistinę ekono-

miką, kuriame bandė pateikti praktines gaires socialistinės programos, kuri iš tikrųjų veiktų, įgyvendinimui; žr. Modigliani, 1947) ir *Jacobas Marschak* (1898–1977 m.), skaitęs jam ir ekonometrikos bei matematikos teorijos kursus bei 1939–1942 m. vadovavęs jo disertacijos „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija esant lanksčių ir fiksuotų kainų prielaidai“ rengimui, taip pat priėmė jį į savo aukšto lygio neformalų seminarą, kuriame, be kitų, dalyvaudavo ir tokie ekonomistai kaip *Tjallingas Koopmans* bei *Oskar* *Lange*. 1943 m. *J. Marschak*’ui išvykus iš Niujorko į Čikagos universitetą, kur jis prisijungė prie Cowles komisijos tyrimams ir ekonomikos teorijai, *F. Modigliani*’io disertacijos, kuri buvo sėkmingai apginta 1944 m., vadovu tapo *Abba P. Lerner*’is, tuo metu intensyviai dirbęs prie vadinamosios funkcinių finansų temos. Didžiulį poveikį *F. Modigliani*’iui turėjo ir *O. Lange*, nepakankamo vartojimo teorijų savąjį visą aiškinimą grindęs „optimalaus polinkio vartoti“ samprata.

Kaip pažymi *W. Young* (2008), *O. Lange* 1938 m. žurnale *Economica* paskelbė straipsnį „Palūkanų norma ir optimalus polinkis vartoti“ (*Lange*, 1938), kuriame pabandė išspręsti vadinamąją *T. Malthus*’o–*F. P. Ramsey*’aus problemą: *T. Malthus*’o su, *O. Lange*’ės žodžiais tariant, „nepranoktu aiškumu“ suformuluotą 1820 m. išleistoje knygoje „Politinės ekonomijos principai“ (*Malthus*, 1951 [1836]) ir *F. P. Ramsey*’aus naujai suformuluotą 1928 m. žurnale *Economic Journal* publikuotame klasikiniu tapusiame straipsnyje „Taupymo matematinė teorija“ kaip problemą „Kiek daug savo pajamų valstybė turi taupyti?“ (*Ramsey*, 1928). Straipsnyje jis apibrėžė, kaip galima nustatyti „*optimalų* polinkį taupyti, kuris maksimizuoja investicijas“ (išskirta – *O. Lange*’ės), toliau nurodydamas, kad jame „bendrais bruožais nusakyta bendroji palūkanų teorija įgalina mus išspręsti šią problemą“ (*Lange*, 1938). *O. Lange* pabrėžė du efektus, kurie veikia priešingomis kryptimis: pirma, polinkio taupyti padidėjimas sukelia išeigos sumažėjimą, kuris tampa neigiamo „akseleratoriaus“ poveikio investicijoms priežastimi; antra, dėl visų pajamų kritimo, tol kol pinigų pasiūla išlieka nepakitusi, palūkanų norma krinta, skatindama investicijų lygį. Taupymo normos optimalumas gali būti charakterizuotas sąlygos, kad investicijų sumažėjimas, sukeltas mažėjančių pajamų, yra subalansuotas investicijų padidėjimo, sukulto žemesnio pajamų transakcijų monetarinio poreikio spaudimo, sumažėjus palūkanų normai (*Lampa*, 2014). Tiesa, šios *O. Lange*’ės idėjos tikrai daug dėmesio sulaukė tik po dešimtmečio, kai jas 1947 m. savo monografijose akcentavo *L. R. Klein* (1968 [1947]) ir ypač *P. A. Samuelson* (1947).

Monografijos tematikai svarbesnis yra kitas straipsnio aspektas: čia *O. Lange* pirmasis pateikė IS–LM modelį kaip valrasinio bendrosios pusiausvyros modelio supaprastintą versiją (taip pat žr. Lampa, 2014). (Be to, čia galima išvelgti tarp abiejų modelių perimamumą: *O. Lange*, kalbėdamas apie darbo pasiūlos kreivę, rašė: „[J]eigu veiksnio nesavanoriškas nedarbas yra apibrėžtas jo pasiūlos buvimo elastinga, jo nebėra kai pasiūlos elastingumas yra ribotas“ (Lange, 1938), numanant, kad darbo pasiūlos kreivė buvo horizontali tam tikram darbo užmokesčių lygiui ir kylanti aukštyn nuo tam tikro užimtumo. Ir tol, kol darbo paklausos kreivė kirto pasiūlos kreivę jos horizontalioje dalyje, čia buvo stebimas nesavanoriškas nedarbas, kas reiškė, kad nesavanoriškas nedarbas sutapo su rinkos kliringu. Vadinas, jis buvo suderinamas su bendrąja pusiausvyra valrasine prasme. Tačiau ši bendroji pusiausvyra nebuvo optimali ta prasme, kad užimtumas ir realios pajamos nebuvo pasiekusios savo maksimumo. *O. Lange*’s prielaida dėl darbo pasiūlos kreivės leido jam laikyti *J. M. Keynes*’o nepakankamo užimtumo pusiausvyrą tam tikru valrasinės pusiausvyros atveju, kas ir buvo įvardyta abiejų modelių perimamumu (Rubin, 2002; 2014.) Ši *O. Lange*’s straipsnyje „Palūkanų norma ir optimalus polinkis vartoti“ (Lange, 1938) suformuluotą modelį, kuriame jis pirmą kartą pateikė IS–LM modelį kaip valrasinės bendrosios pusiausvyros modelio supaprastintą variantą, *P. A. Samuelson*’as vėliau įvardijo kaip „*Keynes*’o–*Lange*’s sistemą“, kurios savajame traktavime ne tik jai suteikė specifinę „matematinę formą“, bet ir apibrėžė ją kaip „pusiausvyros sistemą“ (Samuelson, 1947).

Tiesa, nei *L. R. Klein*’as (1968 [1947]), nei *P. A. Samuelson*’as (1947) neužsiminė apie kanadiečių ekonomistę *Mabel Timlin* (1942), kurios veikalą savo žymiajame straipsnyje *Econometrica* žurnale buvo paminėjęs *F. Modigliani*’is (1944). *M. Timlin* (1942) praplėtė ir bandė dinamizuoti „*Keynes*’o–*Lange*’s sistemą“, sukurdama, jos nuomone, šios sistemos šerdyje glūdinčią „nepastovios pusiausvyros sistemą“ monetarinių šokų analizei bei parodydama, kaip lūkesčiai tiek prekių, tiek finansinėje rinkoje tampa kritiniais elementais ūkio dinamikos atžvilgiu. Kas svarbiausia, ji sukūrė *O. Lange*’s (1938) valrasinės sistemos diagraminį pavaizdavimą, kuris *neatspindi* keinsistinės sistemos aiškinimo *à la J. R. Hicks*’as, *R. F. Harrod*’as ir *J. E. Meade*’as statiškas lygtis ir, atitinkamai, gali būti įvardytas „*Lange*’s–*Timlin* sistema“, kurią XX a. septintajame dešimtmetyje savo darbuose iš naujo atrado amerikiečių pokeinsistai *R. W. Clower*’is (1965) ir *A. Leijonhufvud*’as (1967; 1968; 1969), nors tiesiogiai ir neužsimindami nei apie *O. Lange*’s (1938) straipsnį, nei apie *M. Timlin*

(1942) knyga, bet vėliau (žr. Clower, Leijonhufvud, 1975) paprasčiausiai suvesdami *Keyneso-Lange'ės* ir *Lange'ės-Timlin* sistemas į „neovalrasinės sintezės“ variantą (Young, 1987; Darity, Young, 1995). (Plačiau apie tai žr. Young, 2008.)

Todėl nieko nuostabaus, kad ir *F. Modigliani'is*, tvirtindamas, kad *J. M. Keynes'o* lygčių sistemoje yra pasigendama vienos lygties – lygties, kuri susietų darbo užmokesčio normą ir darbo pasiūlą, savajame dinamiškame modelyje pateikė IS–LM sistemą kaip gerokai sudėtingesnės valrasinės sistemos „sumažintą“ ar supaprastintą versiją. Buvo naudojama bendrojo klasikinio modelio ilgojo laikotarpio versija su tobulai lanksčiais darbo užmokesčiais, 1944 m. modelio pasiūlos pusę tiesiogiai paimant iš *J. R. Hicks'o* (1937) ir tris pagrindinius elementus, investicijų funkciją, taupymo funkciją ir paklausą pinigams laikyti, užrašant nominalia išraiška (pvz., nominali investicijų paklausa yra nominalių pajamų ir nominalios palūkanų normos funkcija, ir analogiškai kitos) (plačiau žr. Solow, 2005). (Vėliau *F. Modigliani'is* (1986b) keinsistinę sistemą laikys susijusia su keturiais svarbiausiais elementais: vartojimo funkcija, investicijų funkcija, pinigų paklausa ir pasiūla bei mechanizmais, nulemiančiais kainų ir darbo užmokesčių judėjimą). Kaip pažymi *A. Rancan* (2007; 2012), iš tiesų, iš lygčių bendros sistemos, kurią jis iš dalies paėmė iš *J. R. Hicks'o* (1937) ir *O. Lange'ės* (1938), *F. Modigliani'is*, kurį, žymaus amerikiečių ekonomisto, 1997 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureato *R. C. Merton'o* (1987) žodžiais tariant, galima įvardyti ne tik didžiu makroekonomistu, bet ir didžiu mikroekonomistu, kas retai tepasitaiko tarp ekonomistų, 1944 m. straipsnyje sukūrė tris skirtingus makromodelius: „keinsistinių“ modelį, charakterizuotą likvidumo pirmenybe ir darbo užmokesčių nelankstumu (bei tobulai elastinga darbo pasiūlos funkcija iki visiško užimtumo padėties), „paprastą klasikinę sistemą“, kuri apėmė kiekybinę pinigų teoriją ir darbo užmokesčių lankstumą, ir „bendrajį klasikinį modelį“, iš dalies perimtą iš *O. Lange'ės* (1938), su likvidumo pirmenybe ir klasikine darbo pasiūla, atstovaujancia visiško užimtumo maksimalų kiekį, atitinkantį bet kurį realaus darbo užmokesčio lygį. *F. Modigliani'io*, nuo pat savo mokslinių tyrimų pradžios siekusio analizuoti sąsajas tarp ekonominės sistemos monetarinės ir realios pusių, tikslas (straipsnio pirmoje dalyje) buvo parodyti, kad likvidumo pirmenybė paaiškina nepakankamo užimtumo pusiausvyrą tik „keinsistiniu atveju“ – labai ribotu atveju, o „bendruoju atveju“ tai „nėra nei būtina, nei pakankama“ (Modigliani, 1944). *F. Modigliani'io* nuomone, šį fenomeną likvidumo pirmenybė gali paaiškinti tik su papildoma žemėjančio

darbo užmokesčio nelankstumo prielaida. Šiame straipsnyje *F. Modigliani*'is oponavo *J. R. Hicks*o (1937) nesavanoriško nedarbo monetariniam aiškinimui (ir sprendimui), sutelkęs dėmesį į likvidumo spąstus. Jis jau čia metė iššūkį keinsistinei ortodoksijai, teigdamas, kad nedarbo pusiausvyra savo pradžią gauna pinigų rinkoje, o ne dėl investicijų trūkumo ar polinkio investuoti kritimo, ir todėl tai reikalavo pinigų pasiūlos didėjimo (Rankan, 2017).

Minėto valrasinio požiūrio puikia iliustracija gali būti ir *D. Patinkin*o (kurio disertacijos „Apie ekonometrinio modelio neprieštarinumą: nesavanoriško nedarbo teorija“ vadovas irgi buvo *J. Marschak*as) 1991 m. „Ekonomikos teorijos naujame Palgrave žodyne“ įžangoje apie *J. M. Keynes*ą išsakyta nuostata. Čia jis rašė: „Taigi „Bendrosios teorijos“ svarbiausias indėlis yra tas, kad ji, tiesą sakant, yra pirmasis praktinis valrasinės bendrosios pusiausvyros teorijos pritaikymas: „praktinis“ ne empirine prasme [...], bet prasme *L. Walras*o *n* vienalaikių lygčių su *n* nežinomųjų formalaus modelio sumažinimo į lengvai valdomą modelį, iš kurio galima išgauti reikšmes realiam pasauliui“, panašiai kaip tvirtintume, kad „[b]alsas būtų *A. Marshall*o, o rankos yra *L. Walras*o“ (žr. Patinkin, 2008a). (Įdomu, kad *M. De Vroey*us (2007) laikėsi nuostatos, jog ir *J. R. Hicks*as buvo kupinas prieštarinų jausmų valrasininkas, visada skaitęs *L. Walras*ą per *A. Marshall*o akinius.) Kaip pažymėjo *G. Rubin*as, paties „*D. Patinkin*o metodas kvietė į sintezę tarp makroekonomikos teorijos, kurią įkvėpė „Bendroji teorija“, ir valrasinės kainų teorijos, pabrėžiant bendrojo aparato loginį neprieštarinumą“ (Rubin, 2004). Iš tiesų, *D. Patinkin*as įnešė nemažą indėlį stabilizuojant neoklasikinę sintezę (Rubin 2014). O *D. Patinkin*as buvo įsitikinęs, kad jo svarbiausias indėlis į keinsistinę neoklasikinę sintezę padarė (kaip jis 1965 m. teigė knygos „Pinigai, palūkanos ir kainos: monetarinės ir vertės teorijos integravimas“, kuri iš esmės užbaigė neoklasikinę sintezę (Leeson, 2000a) ir kurioje pradėdama keinsistinės trumpalaikės analizės sisteminga integracija su valrasiniu bendrosios pusiausvyros modeliu, ką laikė pagrindiniu savo garsiosios knygos tikslu, antrajame leidime) „neabejotinai aiškų – kas visada turėjo būti aišku – kad „Bendrosios teorijos“ nesavanoriškas nedarbas savo atsiradimui *nerieikalauja* darbo užmokesčio nelankstumų“ (Patinkin, 1956). (Plačiau apie nemažą indėlį į pokarinę monetarinę teoriją įnešusį *D. Patinkin*ą žr. Rozborilová, 2003.)

Kartu su A. Rankan (2007; 2012) pažymėsime, kad gerokai anksčiau panašią išvadą savo „Keinsistinėje revoliucijoje“ padarė ir L. R. Klein'as, rašęs: „[S]u prielaida apie realaus pasaulio įvairias trintis, netobulumus ir nelankstumus, nedarbo paaiškinimas nėra sunkus tiek klasikinėje, tiek keinsistinėje sistemoje. [...] [Tačiau] gausybė pastebėjimų nesenoje literatūroje, kad J. M. Keynes'as pasikloviė darbo užmokesčių nelankstumais, visiškai nepasitvirtino“ (Klein, 1968 [1947]).

2.2.

J. R. HICKS'O–A. H. HANSEN'O IS–LM MODELIS

Prieš pradėdant aptarti IS–LM modelį, kuris tapo kanonine *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) ir šiuolaikinės makroekonomikos teorijos interpretacija ir pokarinei ekonomistų kartai buvo toks pat įprastas kaip paklausos ir pasiūlos paradigma ankstesnėms ekonomistų kartoms (Modigliani, 1977; Cardim De Carvalho, 1992; De Vroey, 2000; Rancan, 2012), pirmiausia, remdamiesi *B. Snowdon'u* ir *H. R. Vane* (2009), įvardykime ankstyvajai pokarinei ortodoksiškai keinsistinei mokyklai (juk laikui bėgant *M. Keynes'o* teorija tapo naująja ekonomine ortodoksija, Vakarų šalyse stipriai paveikusia vyriausybių ekonominę politiką, įskaitant mokesčių politiką (Sangkuhl, 2015)) būdingas teorines nuostatas:

- *ekonomikos nestabilumo prielaida*: kapitalistinė ūkio sistema iš prigimties yra nestabili (iš karto pažymėsime, kad šiai *J. M. Keynes'o* nuostatai, kaip žinoma, ryškiai prieštaravo monetaristų lyderis *M. Friedman's* (žr. Friedman, Schwartz, 1963) ir 1986 m. Nobelio premijos laureatas *James'as M. Buchanan's* (1919–2013 m., pagrindinę indėlį įnešęs į Viešojo pasirinkimo mokyklą (*Public Choice School*)) (žr. Buchanan et al., 1978; Buchanan, 1979)) ir linkusi į nereguliarus šokus. Šie šokai priskirtini pirmiausia investicijų ribinio efektyvumo pokyčiams sekant verslo pasitikėjimo būklės pokyčius, arba tai, ką *J. M. Keynes'as* pavadino investuotojų „judrumo“ (*animal spirits*) pokyčiais (žr. Marchionatti, 1999);
- *nesavanoriško nedarbo prielaida*: paliktai savo pačios mechanizmas, ekonomikai prireiks daug laiko grįžti į artimą visiškam užimtumui po to, kai ji buvo kaip nors sutrikdyta; tai yra ekonomika pati negrįžta greitai į pusiausvyrą;
- *efektyvios paklausos principas*: išeigos ir užimtumo visuminis lygis iš esmės yra nulemtas visuminės paklausos ir valdžios institucijos gali kištis norėdamos paveikti visuminę „efektyvią“ paklausą, norėdamos užtikrinti greitesnę grįžimą į visišką užimtumą;

- *politikos efektyvumo prielaida*: vykdamt stabilizavimo politiką, papras- tai pirmenybė turėtų būti atiduodama fiskalinei, o ne monetarinei po- litikai, nes fiskalinės politikos priemonių padariniai yra laikomi labiau tiesioginiais, nuspėjamais ir greičiau paveikiančiais visuminę paklau- są negu monetarinės politikos priemonės.

Šios teorinės nuostatos rado savo išraišką ortodoksiškame keinsistinia- me modelyje, žinomame kaip bendros pusiausvyros modelis IS–LM (arba *J. R. Hicks'o–A. H. Hansen'o IS–LM modelis*). Todėl pravartu stabtelėti prie *J. R. Hicks'o* bei *A. H. Hansen'o* ir trumpai apžvelgti jų asmenybes bei indėlį į neoklasikinę sintezę ir ekonomikos teoriją (*J. R. Hicks'o* atveju plačiau žr. Ha- mouda, 1993; Hagemann, Hamouda, 1994; Čiegis, 2014b).

Būtų per drąsu teigti, kad *J. R. Hicksas* radikaliam peržiūrėjo ortodoksa- lios neoklasikinės ekonomikos teorijos pagrindinius postulatų. Daugelis iš jo teiginių buvo, ko gero, žymiausio austrų ekonomikos mokyklos atstovo *E. von Böhm-Bawerk'o* (1851–1914 m.), Lozano mokyklos atstovo *V. Pareto* (1848–1923 m.), vieno originaliausių anglų ekonomisto *F. Y. Edgeworth'o* ir švedų ekonomisto *K. Wicksell'io*, kuris dažnai įvardijamas Stokholmo moky- klos pirmtaku, idėjų paprasčiausias plėtojimas ir konkretinimas. Turėjusios didžiulę įtaką neoklasikinės ekonomikos teorijos plėtrai po Antrojo pasau- linio karo knygos „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) įvade *J. R. Hicksas* pažy- mėjo, kad eilės joje išsakytų idėjų atsiradimui labai svarbios buvo diskusijos Londono ekonomikos mokykloje, vykusios ketvirtojo dešimtmečio pirmoje pusėje; tuo metu *J. R. Hicksas* lankė *L. C. Robbins'o* seminarą („būrelį“), ku- riame taip pat dalyvavo kiti talentingi jauni ekonomistai *F. A. von Hayek'as*, *N. Kaldor'as*, *G. L. S. Shackle'as*, *R. D. Allen'as*, *A. P. Lerner'is*, *U. Webb*, lenkų žydų kilmės, austrų ekonomikos mokyklos tradicijoje Vienoje pas austrų eko- nomistą *Hans'ą Mayer'į* (1879–1955 m.) studijavęs *P. N. Rosenstein'as-Rodan'as* (1902–1985 m.), vėliau tapę žymiais ekonomistais.

Gyvenimo kelias. *John'as Richard'as Hicks'as* (1904–1989 m.) gimė nedideliame Anglijos miestelyje Limingtone, *Dorothy Catherine (Stephens)* ir *Edward'o Hicks'ų* šeimoje, vaikystėje gyveno Warwick'e, kur jo tėvas buvo vietinio laikraščio *Warwick Advisor* ir *Birmingham Post* žurnalistas (Hamou- da, 1993). *J. R. Hicks'as* pradžioje mokėsi namie padedamas mamos, o vėliau lankė pradžios mokyklą ir mokėsi Clifton koledže (1917–1922 m.) ir toliau 1922–1926 m. studijavo (tiesa, pasak jo paties, nebuvo labai stropus studen-

tas) Oksfordo universiteto Balliol'io koledže (tame pačiame, kuriame anksčiau buvo mokęsis *A. Smithas* ir dėstęs *A. Marshallas*), mokslus finansuodamas iš matematiko stipendijos. Kaip vėliau *J. R. Hicks'as* (1992 [1973]) rašė savo autobiografijoje, pirmaisiais studijų Oksforde metais jis specializavosi matematikoje, bet liko nepatenkintas šia specialybe ir buvo susidomėjęs net literatūra ir istorija. Todėl 1923 m. perėjo studijuoti filosofijos, politikos ir ekonomikos teorijos į „naują mokyklą“, kuri tik pradėjo veiklą Oksfordo universitete, tačiau gavo tik antrarūšį dvejų metų studijų laipsnį (ši programa buvo skirta daugiau ruošti politikus, o ne akademinis žmones) ir tokiu būdu neįgijo nė vieno studijuoto dalyko pakankamos kvalifikacijos. Tai iš karto užkirto kelią dėstyti universitetuose.

J. R. Hicks'as pasirinko laikino dėstytojo pareigas Londono ekonomikos mokykloje, kur dėstė nuo 1926 m. iki 1935 m. (Be to, 1927–1928 m. jis laikinai buvo išvykęs į Pietų Afriką dėstyti Johanesburgo universitete, kur savo akimis matė apartheido sukeltas problemas šios šalies tolesnei plėtrai (Klein, Daza, 2013).) Čia savo mokslinę karjerą jis pradėjo kaip darbo ekonomistas ir rašė aprašomuosius pramoninių ryšių darbus. Bet pamažu *J. R. Hicks'as* linko į analitinę pusę, panaudodamas savo studijų metais įgytas matematines žinias, kurios tiems laikams buvo visiškai pakankamos, ekonomikos moksle. Ypač vaisingas mokslinis darbas prasidėjo, kai Londono ekonomikos mokyklos Ekonomikos skyriaus vadovu tapo *L. C. Robbins'as* (Howson, 2011). Kaip nurodė pats *J. R. Hicks'as* (1992 [1973]), asmeniniam profesiniam jo augimui nuo 1933 m. pavasario ypač didelę įtaką turėjo austrų mokyklos atstovas *F. A. von Hayek'as* (1899–1992 m.), kuris, savo ruožtu, taip susižavėjo 1935 m. pavasarį Londono ekonomikos mokykloje viešėjusio kanadiečio ekonomisto *Robert'o B. Bryce'o* esė apie *J. M. Keynes'o* revoliucines idėjas, kurias šis girdėjo iš pirmųjų lūpų lankydamas *J. M. Keynes'o* paskaitas Kembridžo universitete, kad net leido jam savo seminare keturias einančias iš eilės savaites aiškinti *J. M. Keynes'o* idėjas, sulaukiant didelio klausytojų susidomėjimo (žr. Moggridge, 1998). O apie patį Londono ekonomikos mokykloje praleistą laikotarpį bei čia sutiktus kolegas *J. R. Hicks'as* vėliau savo prisiminimuose atsiliepė taip: „[M]es, atrodo, nuo pat pradžių laikėmės bendro požiūrio, ar net bendro tikėjimo. Tai buvo tikėjimas laisva rinka, ar tuo, kad konkurencinės sistemos, laisvos nuo vyriausybės ar monopolistinių kapitalo ar darbo darinių visų „įsikišimų ar trukdžių“, „kainų mechanizmas“ nesunkiai ras „pusiausvyrą“. [...] *F. A. von Hayek'as*, kai jis prisijungė prie mūsų, į šią doktriną įvedė svarbų

apribojimą – kad pinigai (kaip nors) turi būti išlaikyti „neutralūs“, siekiant, kad mechanizmas veiktų sklandžiai“ (Hicks, 1982a).

1935 m. pakviestas A. C. Pigou (ir paskatintas gero savo draugo D. H. Robertsono) J. R. Hicks'as išvyko dėstytojauti ir dirbti mokslinio darbo į Kembriidžo universiteto Gonville ir Caius koledžą, kur, tiesa, turėjo labai nedaug tiesioginių kontaktų su J. M. Keynes'u ir jo sekėjais. Kaip vėliau (1979 m.) prisiminė pats J. R. Hicks'as: „Kembriidže tačiau jau vyko polemika tarp keinsistų ir antikeinsistų; ir kadangi aš buvau siejamas su A. C. Pigou ir D. H. Robertson'u, aš pats irgi buvau laikomas, bent jau kai kurių keinsistų, priešininkų stovyklos nariu“ (Hicks, 1979c).

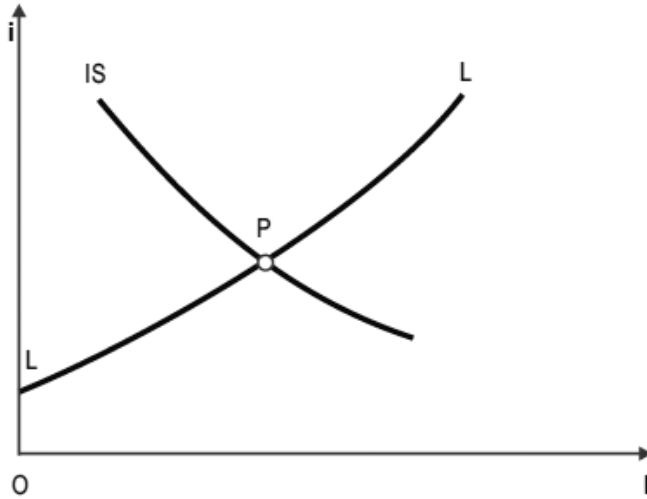
Dirbdamas Kembriidže J. R. Hicks'as daugiausia dėmesio skyrė savo *magnum opus* knygos „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kuria norėjo anglosaksiškam pasauliui pristatyti L. Walras'o teoriją, rašymui. Darbas rėmėsi moksliniu įdirbiu, kuris buvo padarytas dar Londone: 1930 m. viename iš straipsnių ir 1932 m. išleistoje savo pirmoje knygoje „Darbo užmokesčio teorija“ (Hicks, 1932), kuri buvo teorinė esė, jis jau bandė patvirtinti ribinio produktyvumo teoriją (įvedė garsiąją „pakaitalų elastingumo“ sąvoką, norėdamas parodyti, kad darbą taupanti techninė pažanga nebūtinai sumažins nacionalinių pajamų darbo santykinę dalį: darbo dalis nacionalinėse pajamose neturi tendencijos mažėti, o lieka daugmaž nepakitusi; kaip vėliau pažymėjo J. R. Hicks'as, 1932 m., juodžiausias Didžiosios depresijos laikotarpis, nebuvo tinkamas metas šios knygos pasirodymui, nes, parašyta aukštu abstrakcijos lygmeniu, ji neturėjo ką pasakyti apie to laikotarpio situaciją ir tai, žinoma, šokiravo skaitytojus; be to, knyga buvo išleista J. Robinson (1933) knygos apie netobulą konkurenciją ir J. M. Keynes'o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]), kurios radikaliai pakeitė ekonomistų požiūrį, pasirodymo išvakarėse (De Vroey, 2009)), 1934 m. kartu su matematiku Roy'umi G. D. Allen'u žurnale *Economica* išspausdintuose poroje straipsnių (žr. Hicks, Allen, 1934a; 1934b), taikydami abejingumo kreives ir biudžetinę liniją, įvedė ukrainiečių ekonomisto E. Slutsky'io (1880–1948 m.) 1915 m. pasiūlytus paklausos (kainų kitimo) skaidymosi į pakaitalų ir pajamų efektus (pažymėtina, kad E. Slutsky'io (1915) svarbusis straipsnis apie paklausos funkcijos išskaidymą pasirodė mažai žinomame žurnale *Giornale degli economisti* ir pakartotinai buvo atrastas tik po dviejų dešimtmečių H. Schultz'o (1935) ir R. G. D. Allen'o (1936)), aiškiai išdėstė pakaitalų bei komplementarių prekių sąvokas, o vartotojo elgsenai paaiškinti irgi taikė abejingumo kreives, bet ne tuo metu

dominavusią maržinalistinę naudingumo teoriją (apie neoklasikinės ekonomikos teorijos gimimą ir plėtrą 1870–1930 m. plačiau žr. Hutchison, 1953; Hennings, Samuels, 1990; Henry, 1990). *J. R. Hicks*’as savo tyrimais, 1934 m. paskelbtais žurnale *Economica* (žr. Hicks, Allen, 1934a; 1934b), be jokios abejonės, labai prisidėjo prie to, kad abejingumo žemėlapiai ekonomikos teorijoje taptų efektyviu analizės metodu.

O pats žinomiausias *J. R. Hicks*’o indėlis į makroekonomikos teoriją buvo *J. R. Hicks*’o–*A. H. Hansen*’o IS–LM modelis, kurį jis paskelbė savo straipsnyje „Misteris *Keynes*’as ir „klasikinė ekonomikos teorija“: siūloma interpretacija“ (Hicks, 1937). Šis modelis formalizavo *J. M. Keynes*’o teorijos interpretaciją ir aprašė ūkį kaip balansą (pusiausvyrą) tarp trijų prekių: pinigų, vartojimo prekių ir investicijų, atitinkantį tam tikras pajamų ir palūkanų normų vertes. *J. R. Hicks*’o pasiūlytas IS–LM modelis iš esmės yra teiginio, kurį *J. M. Keynes*’as pateikė „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), grafinis vaizdavimas: kaip ekonomika gali pasiekti pusiausvyros būseną esant didesniai nei nuliniis nedarbui. Kaip minėta, *J. R. Hicks*’as atspausdino šią teoriją moksliniame žurnale prabėgus metams po *J. M. Keynes*’o knygos pasirodymo ir dauguma ekonomistų susipažino su *J. M. Keynes*’o argumentais išnagrinėję *J. R. Hicks*’o žurnale *Econometrica* 1937 m. pateiktą SI–LL modelio (vėliau *H. Hansen*’o įvardyto IS–LM modeliu) grafiką (žr. 2.7 pav.), kuris, iš esmės, ir užtikrino ilgalaikę šios *J. R. Hicks*’o esė mokslinę reputaciją tarp ekonomistų (De Vroey, Hoover, 2004a).

Vertikalioje ašyje pavaizduota palūkanų normos (i), o horizontalioje ašyje – visuminės (agreguotos) nominalios pajamos (I). Einančio žemyn nuožulnumo IS kreivė vaizduoja vietą taškų, kuriuose investicijos (palūkanų normų funkcija) ir taupymai (pajamų funkcija) yra lygūs. Kylančio į viršų nuožulnumo LL kreivė vaizduoja vietą taškų, kuriuose pinigų atsargos (numanant nekintamas) yra lygios reikalaujamam kiekiui norint patenkinti likvidumo pirmenybę.

Pažymėtina, kad tuo metu *J. R. Hicks*’as buvo užsiėmęs rašymu knygos „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kuri buvo skirta išgryninti *L. Walras*’o bendrosios pusiausvyros teorijos pagrindus, siekdamas, remdamasis jais, sukurti geriau valdomus modelius ekonominei analizei ir politikai. Todėl jam buvo visiškai natūralu pateikti didžiąją dalį „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) nedideliame pusiau agreguotame bendrosios pusiausvyros modelyje ir palyginti jį su analogišku valrasiniu bendrosios pusiausvyros modeliu bei

2.7 pav. J. R. Hicks'o SI-LL modelis

aptarti skirtumus tarp jų (Vercelli, 1999). Kaip 1980 m. žurnale *Journal of Post Keynesian Economics* paskelbtame gerai žinomame straipsnyje „IS-LM: paaishkinimas“ šį požiūrį išreiškė pats J. R. Hicks'as, „IS-LM faktiškai buvo J. M. Keynes'o nelanksčių kainų modelio išvertimas į mano kalbą. [...] Gali būti lengvai suprantama to, ką aš pasakiau, šviesoje, kad IS-LM diagramos idėja gimė man kaip rezultatas darbo, kurį aš dariau apie triegius mainus, sumanytus valrasiniu stiliumi“ (Hicks, 1980). Kita vertus, reikia įsiklausyti ir į tai, ką J. R. Hicks'as, kaip minėta, akcentavo savo veikale „Keinsistinės ekonomikos teorijos krizė“: „[SI-LL] nebuvo sumanyta kaip kažkas daugiau negu pavaizdavimas to, kas, atrodo, yra J. M. Keynes'o teorijos centrinė dalis. Kaip tokia, manau, ji vis dar yra apginama. Bet aš niekada jos nelaikiau užbaigta pačios savaime“ (Hicks, 1974).

Kaip pažymi britų ekonomistai H. Dixon'as ir B. Gerrard'as (2000), J. R. Hicks'as (1937) savo straipsnyje siekė įveikti daugelio J. M. Keynes'o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) skaitytojų sumišimą, kurį sukėlė J. M. Keynes'o kaip tipiško klasikinės teorijos pavyzdžio A. C. Pigou knygos „Nedarbo teorija“ (Pigou, 1933) naudojimas. J. R. Hicks'as manė, kad A. C. Pigou knyga yra „pakankamai nauja“ ir „be galo sunki“, todėl pateikė klasikinės teorijos paprastesnį variantą, kuris buvo tipiškėsnis ir tiesiogiai palyginamas su paties J. M. Keynes'o teorija.

Kaip pažymi *M. De Vroey'us* ir *K. D. Hoover'is* (2004a), pats *J. R. Hicks'as* matė esminį skirtumą tarp *J. M. Keynes'o* ir klasikų *J. M. Keynes'o* tvirtinime, kad *likvidumo pirmenybė* pateikė palūkanų normų nustatymo naują paaiškinimą ir yra būtina sąlyga multiplikaciniam procesui nulemti pinigines pajamas. Todėl *J. R. Hicks'as* ypatingą dėmesį skyrė LL kreivei. Pasak jo, *J. M. Keynes'o* sistema tampa „visiškai neturinti ryšio su klasikiniu pasauliu“, kai LL kreivė rodo horizontalią atkarpą ir susikirtimo taškas tarp IS ir LL įvyksta šioje atkarpoje (Hicks, 1937). Taip atsitikus, galiojant „depresijos ekonomikos teorijai“, monetarinė plėtra negali padidinti užimtumo. Ir priešingai, fiskalinė politika bus veiksminga. Net neužsimindamas apie *J. M. Keynes'o* (1964 [1936]) prisipažinimą, kad jis ignoruoja absoliučios likvidumo pirmenybės (ar to, kas taps žinoma kaip *likvidumo sąstai*) realaus pasaulio atvejus, *J. R. Hicks'as* teigė, kad plokščia LL kreivė charakteringai yra keinsistinis atvejis.

Įdomu, kad pats *J. R. Hicks'as* vėliau gana geranoriškai žiūrėjo į pokeinistų išsakytą IS–LM modelio kritiką (monografijoje plačiau tai bus aptarta 2.5 skyriuje) ir pats ne kartą išsakė vis augantį savo nepasitenkinimą šiuo modeliu (žr. Hicks, 1980). Galiausiai, jis net pasiūlė, kad būtų geriau žiūrėti į IS ir LM kreives kaip atstovaujančias atitinkamai pramonės ir finansų sektoriaus pakankamai skirtingoms veikimo būsenoms (žr. Hicks, 1988).

1938–1946 m. laikotarpiu *J. R. Hicks'as* profesoriavo Mančesterio universitete, užimdamas *W. S. Jevons'o* profesoriaus vietą, ir tuo metu parašė daugumą savo darbų gerovės ekonomikos teorijos tematika, tarp jų ir straipsnį „Gerovės ekonomikos teorijos pagrindai“ (Hicks, 1939), kuriame plėtojo garsųjį „kompensacijos kriterijų“ (vadinamąjį *Kaldoro–Hicks'o kriterijų*), skirtą valstybinės politikos ar valstybės ekonomikos alternatyvų gerovės palyginimui, bei straipsnių serijoje atgaivino *A. Marshall'o* vartotojo pertekliaus idėją. 1939 m. pasirodė ir jo kartu su iš Airijos kilusia žmona *Ursula Kathleen Hicks* (mergautinė pavardė *Webb*, 1896–1985 m.), kuri irgi buvo ekonomistė, parašyti darbai apie viešuosius finansus, pratęsę *U. Hicks* 1938 m. išleistoje knygoje „Britų vyriausybės finansai, 1920–1936“ (Hicks, 1938), kuri buvo pirmasis britų viešųjų finansų rimtas tyrimas nuo Pirmojo pasaulinio karo, keltas idėjas.

1942 m. išleista knyga „Socialinė struktūra: įvadas į ekonomikos teoriją“ (Hicks, 1942b), kurioje buvo pabandyta populiaria forma sistemiškai išdėstyti pagrindines „ortodoksalias“ ekonomikos teorijos idėjas, greitai tapo vienu iš populiariausių vadovėlių Anglijos ir JAV universitetuose.

1946 m. *J. R. Hicks*as grįžo į Oksfordą ir iš pradžių dirbo Nuffield'o koledže mokslo darbuotoju (1946–1952 m.). Vėliau *J. R. Hicks*as tapo Oksfordo universiteto politinės ekonomijos *Drummond*o profesorius (1952–1965 m.) ir galiausiai buvo All Souls koledžo mokslo darbuotojas (1965–1971 m.) (žr. Hicks, 1992 [1973]). Šiuo laikotarpiu jis rašė apie kapitalą (laikydamasis neoaustriško požiūrio į kapitalo teoriją; apskritai „vėlyvąjį“ *J. R. Hicks*ą labai domino austrų ekonomikos teorija, ką rodo ir jo darbų pavadinimai: „Neo-austriškoji augimo teorija“ (Hicks, 1970); „Laikas ir kapitalas: neoaustriškoji teorija“ (Hicks, 1973) bei jo redaguota rinktinė „*Carl*as *Menger*'is ir austrų ekonomikos mokykla“ (Hicks, Weber 1973)), pinigus, tarptautinę prekybą, ekonominį augimą (išplėtodamas skirtumo tarp „fiksotos kainos“ ir „lanksčios kainos“ rinkų koncepciją) ir jo ciklinius svyravimus. (Istoriškumo vardan paminėsime, kad *Drummond*o vardo politinės ekonomijos katedra – pirmoji katedra Anglijoje tokiu pavadinimu, buvo įsteigta bankininko *Henry*'io *Drummond*o (1786–1860 m.), *T. Malthus*o kaimyno Alburyje, maniusio, kad perspektyvūs šalies ateities lyderiai Oksforde turi turėti tokias pačias galimybes studijuoti politinę ekonomiką kaip ir būsimi Rytų Indijos bendrovės darbuotojai. *Henry*'is *Drummond*as, įsteigdamas politinės ekonomijos katedrą Oksfordo universitete, numatė dvi sąlygas: paskyrimas buvo tik penkeriems metams ir pretendentas turėjo būti baigęs Oksfordo universitetą.)

*J. R. Hicks*as yra paskelbęs ir keletą nedidelių taikomosios ekonomikos darbų, ypač susijusių su besivystančių šalių problemomis. Keletą iš šių šalių jis yra aplankęs lydėdamas savo žmoną *U. K. Webb Hicks*, kurios tyrimai buvo skirti šiai sričiai.

*J. R. Hicks*as buvo daugelio šalių mokslo akademijų narys, įskaitant Britų akademiją, kurios nariu tapo 1942 m., ir Karališkąją Švedijos akademiją, kurios užsienio nariu tapo 1948 m., Oksfordo universiteto Nuffield'o koledžo nuo 1958 m. ir Kembridžo universiteto Gonville ir Caius koledžo nuo 1971 m. tarybų garbės narys ir keletu Didžiosios Britanijos (Glazgo, Mančesterio, Leicesterio, Rytų Anglijos ir Warwick'o) bei užsienio universitetų (Lisabonos technikos universiteto ir Vienos universiteto) garbės daktaras. 1960–1962 m. *J. R. Hicks*as buvo Karališkosios ekonomistų draugijos prezidentas, 1964 m. jis buvo išventintas į riterius.

1972 m. *J. R. Hicks*'ui buvo paskirta (kartu su žymiu amerikiečių ekonomistu *K. J. Arrow*) Nobelio premija ekonomikos srityje „už bendrosios pusiausvyros teorijos ir gerovės ekonomikos sukūrimą“; toks apibūdinimas,

paties *J. R. Hicks'o* nuomone, priskirtinas 1939 m. pirmą kartą išleistai knygai „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) ir darbams, parašytiems 1939–1946 m., įskaitant 1939 m. *Economic Journal* paskelbtą straipsnį „Gerovės ekonomikos teorijos pagrindai“ (Hicks, 1939) (kaip yra pažymėjęs pats *J. R. Hicks'as*, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje „natūraliai buvo bandoma kažką atsispausdinti žurnale *Economic Journal*, nes [jis] buvo prestižo šaltinis“ (žr. Coats, 1993)) ir 1942 m. išleistą vadovėlį „Socialinė struktūra: įvadas į ekonomikos teoriją“ (Hicks, 1942b), kuriame aptariamas jų taikymas socialinei apskaitai, – darbams, nubrėžusiems pagrindinius metmenis tai koncepcijai, kuri vėliau pradėta vadinti „naująja gerovės ekonomika“. 1973 m. *J. R. Hicks'as* Nobelio premiją padovanojo Londono ekonomikos ir politinių mokslų mokyklos bibliotekai.

J. R. Hicks'as mirė 1989 m. gegužės 20 d. savo namuose Cotswold'o kaime.

Ekonomikos teorija. Nors *J. R. Hicks'o* indėlis ryškus daugelyje tyrimų krypčių (vien knygų išleista daugiau kaip 20; kai kurios iš jų, kaip minėta, kartu su žmona *U. K. Webb Hicks*, kurią vedė 1935 m.), svarbiausi jo darbai skirti paklausos ir pasiūlos funkcijų bei ekonominės pusiausvyros analizei. Priešingai nei 1972 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *Kenneth'as J. Arrow*, kuris originaliame 1954 m. straipsnyje „Pusiausvyros buvimas konkurencingai ekonomikai“, paskelbtame žurnale *Econometrica* ir parašytame kartu su 1983 m. Nobelio premijos laureatu *Gerard'u Debreu* (1921–2004 m.), naudojant sudėtingą matematinę techniką (aibių teoriją ir topologiją), anksčiau netaikytą ekonomikos teorijoje, pateikė griežtą ir galutinį bendrosios pusiausvyros buvimo rinkos ekonomikos modelyje matematinį įrodymą (žr. Arrow, Debreu, 1954), *J. R. Hicks'as* nenagrinėjo bendrosios pusiausvyros egzistavimo klausimo (kuris, jo manymu, buvo pernelyg „sterilus“).

Daugiausia dėmesio *J. R. Hicks'as* skyrė pokyčių analizei, būtent stengėsi atsakyti į klausimą, kaip keičiasi vartotojų paklausa (bei darbo jėgos pasiūla) ir gamintojų pasiūla, kai keičiasi kainų struktūra. Kaip minėta, 1934 m. *J. R. Hicks'ui* pavyko (kartu su *R. Allen'u*) pagrįsti ir matematiškai formalizuoti fundamentalų tvirtinimą, kad vartotojo paklausos pokytis, keičiantis kainų struktūrai, gali būti gautas kaip algebrinė dviejų (vadinamųjų *pakeitimo* ir *pajamų*) efektų suma ir galutinai suformuluoti ordinalistinę teoriją, neigiančią galimybę ir būtinumą matuoti gamybos veiksmų bei prekių naudingumo absoliutųjų dydį (žr. Arrow, Debreu, 1954). Pabrėžtina, kad minėtu *J. R. Hicks'o*

ir R. Allen'o straipsniu prasidėjo ordinalistinės revoliucijos (italų ekonomisto I. Moscati (2013) pastebėjimu, pradėtos I. Fisher'io 1892 m. savo veikale „Matematiniai tyrinėjimai vertės ir kainų teorijoje“ (Fisher, 1892), kur rėmėsi indiferentinėmis kreivėmis, ir toliau smarkiai išplėtotos V. Pareto eilėje darbų, pradedant paskelbtu 1896 m. „Cours d'Economie Politique“ (Pareto, 1896) ir kulminaciją pasiekus 1909 m. pasirodžiusiame „Politinės ekonomijos vadovo“ (Pareto, 1971 [1906]) prancūziškame leidime) baigiamoji fazė, kurią 1939 m. faktiškai užbaigė J. R. Hicks'o veikalas „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949). Jame J. R. Hicks'as, remdamasis pakeitimo efekto analize, pirmasis apibrėžė produktų pakeičiamumo (*substitucionalumo*) ir papildomumo (*komplementarumo*) sąvokas, tam nenaudodamas kiekybinio naudingumų palyginimo (kardinaliųjų naudingumo funkcijų) ir, atsiribodamas nuo ribinio naudingumo koncepcijos, vietoj teiginio „mažėjantis ribinis naudingumas“ vartodamas „mažėjančios ribinės pakeitimo normos“ sampratą. Taip pat, atsižvelgdamas į abiejų efektų tarpusavio sąveiką, apibrėžė bendrojo pakeičiamumo sąvoką. Šių sąvokų (vėliau patikslintų P. A. Samuelson'o) analogus J. R. Hicks'as taip pat apibrėžė gamintojų pasiūlos atžvilgiu, gėrybių pasiūlai pavaizduoti taikydamas gamybos kreives (analogiškai paklausos gėrybėms pavaizduoti taikomoms abejingumo kreivėms).

Atlikdamas šiuos tyrimus, J. R. Hicks'as suformulavo reikalavimus visuminės paklausos ir visuminės pasiūlos elgsenai (vadinamąsias bendrojo pakeičiamumo sąlygas; vėlesni autoriai nurodė, kad jų alternatyvus variantas gali būti gautas taikant atskleistos pirmenybės teorijos aksiomas). Nors tai gana stiprūs reikalavimai, kurie praktiškai nebūtinai patenkinami, jie įgalina įrodyti globalų ekonominės pusiausvyros stabilumą, t. y. juos pasitelkus galima parodyti, kad ekonominė pusiausvyra pasiekama iš kiekvienos pradinės ekonomikos būsenos. Šios problemos šaknys siekia XIX a. ekonomistų L. Walras'o, A. Marshall'o ir matematinių metodų pionieriaus ekonomikos srityje, vieno iš maržinalizmo pirmtakų A. Cournot (1801–1877 m.) darbus. Tačiau J. R. Hicks'as pirmasis (ir šiek tiek vėliau P. A. Samuelson'as) pradėjo tirti šią problemą griežtos analizės metodais, o pirmieji griežti matematiniai įrodymai buvo gauti 1958–1964 m. K. J. Arrow, 2007 m. Nobelio premijos laureato Leonid'o Hurwicz'o (1917–2008 m.; žr. Arrow, Hurwitz, 1958), Frank'o H. Hahn'o (1958) ir kitų autorių darbuose.

Pati J. R. Hicks'o vertės teorijai skirta knyga „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kurią sudarė keturios dalys: „Subjektyviosios vertės teorija“, „Bendroji

pusiausvyra“, „Dinaminės ekonomikos teorijos pagrindai“, „Dinaminės sistemos veikimas“, tapo XX a. klasika ir anglų ekonomikos teorijoje vainikavo, jei vartosime G. L. S. Shackle'o (1967) terminiją, „aukštosios teorijos metus“, apėmusius 1926–1939 m. laikotarpį. Būtent tuo laiku pasirodė J. M. Keynes'o „Traktatas apie pinigus“ (Keynes, 1930) ir „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), J. Robinson „Netobulos konkurencijos ekonominė teorija“ (Robinson, 1933), R. Harrod'o „Prekybos ciklas“ (Harrod, 1936), R. G. Hawtrey'aus „Prekyba ir kreditas“ (Hawtrey, 1928), D. H. Robertson'o „Pinigai“ (Robertson, 1948 [1922]) bei „Bankų politika ir kainų lygis“ (Robertson, 1926), vėliau plačiai pagarsėję J. E. Meade'o, L. C. Robbins'o, G. L. S. Shackle'o darbai. Tačiau net ir tarp šių darbų J. R. Hicks'o knyga „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) išsiskyrė teorinės analizės platumu ir nuoseklumu. Todėl, P. A. Samuelson'o nuomone, J. R. Hicks'o knyga „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) užima vietą ekonominės minties istorijoje šalia A. Cournot, L. Walras'o, V. Pareto ir A. Marshall'o klasikinių darbų (Donzelli, 2012). Knygoje „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kaip ir 1932 m. išleistoje knygoje „Darbo užmokesčio teorija“ (Hicks, 1932; įdomu, kad 1963 m. išleistas antrasis knygos leidimas liko visiškai nepakeistas, tik pridėtas septyniasdešimties puslapių komentaras, kuriame J. R. Hicks'as paaiškino, kodėl jis taip drastiškai pakeitė savo požiūrį (Batyra, De Vroey, 2012)), kurioje siuntė pagrindinę žinią, kad „grynoji teorija“, t. y. A. Marshall'o teorija, neturėtų būti skubotai taikoma, nes ji priklauso nuo labai dirbtinių sąlygų, nors ir pabrėždamas savo koncepcijos perimamumo ryšį su A. Marshall'o teorija (knygoje daugybė nuorodų į „Politinės ekonomijos principus“ (Marshall, 1890), vertės koncepcijos klausimu įvardytus „iki šiol paskutiniu mokslo žodžiu“), J. R. Hicks'as pertvarkė teorinės analizės aparatą ir atsiribojo nuo kai kurių tradicinių maržinalizmo postulatų. Jis pabandė iš naujo sistemiškai analizuoti neoklasikinės teorijos pagrindus ir pateikti kiek kitokias kai kurių neoklasikinės teorijos išeitinių postulatų traktuotes (pvz., nagrinėdamas naudingumo problemą vietoj kardinalistinės naudojo lankstesnę ordinalistinę traktuotę, kurią dar XX a. pradžioje pasiūlė V. Pareto, o vėliau išplėtojo E. Slutsky'is), savo analizėje labiau negu A. Marshall'as ir jo sekėjai akcentavę dalinės pusiausvyros schemas, orientuodamasis į ūkinių ryšių bendrosios pusiausvyros sistemoje nagrinėjimą tobulos konkurencijos sąlygomis (tiesa, parodydamas L. Walras'o lygčių sistemos išskirtinai abstraktų pobūdį ir nepakankamą realistiškumą) ir kaip mikroekonominės analizės instrumentą ypač dažnai panaudodamas abejingumo kreives, kurias dar XIX a. pabaigoje

pasiūlė *F. Y. Edgeworthas*. (Dvejais metais anksčiau Paryžiuje išleista jo knyga „Matematinė vertės teorija“ šiek tiek perdirbta forma buvo įdėta į „Vertės ir kapitalo“ (Hicks, 1949) matematinį priedą.) *J. R. Hicks'o* ekonomikos teoriją analizavęs *D. Helms* (1984) net išryškino iš pirmo žvilgsnio, atrodytų, paradoksalią situaciją, kai išaiškėja, kad „eretiko“ vaidmenį atlikęs *J. M. Keynes'as* iš tikrųjų labiau orientavosi į *A. Marshall'o* teoriją negu *J. R. Hicks'as*, pretendavęs į neginčytino neoklasikinės teorijos tęsėjo vaidmenį. (*J. Robinson* nuomone, išsakyta knygoje „Ekonominės erezijos“ (Robinson, 1971), knyga „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) priešinosi keinsistiniam poveikiui ir labai daug prisidėjo prie „neoklasikinės ortodoksijos“ atgimimo.)

Labai reikšmingi buvo *J. R. Hicks'o* darbai, skirti ateities ir dabarties rinkų tarpusavio sąryšiui. Jo apibrėžtoje rinkos pusiausvyros koncepcijoje atsižvelgiama į ateities rinkos daromą tiesioginį poveikį (per rinkos dalyvių ateities planus) esamai ekonomikos būsenai. Šie darbai, vėliau apibendrinti *K. J. Arrow* ir *G. Debreu*, šiuo metu sudaro atskirą tyrimų sritį.

Įdomu, kad 1956 m. jis išleido darbą „Paklausos teorijos peržiūrėjimas“ (Hicks, 1956), kuriame neopozityvistinės metodologijos dvasia pabandė pateikti bendresnę paklausos teoriją, kuri būtų išvaduota iš apribojimų, susijusių su abejingumo kreivių naudojimu, ir dar griežtesne forma, negu anksčiau, atmetė mažėjančio naudingumo dėsnį.

Svarus yra *J. R. Hicks'o* indėlis į visuomenės (viešosios) gerovės teoriją, kur jis, naudodamas testus, siekė paaiškinti, kaip turi būti kompensuojami nuostoliai tų vartotojų, kurių padėtis pabloginama pereinant iš vienos ekonomikos būsenos į kitą (žr. Hicks, 1939). Faktiškai XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje anglų ekonomistai *N. Kaldor'as* (1939c) ir *J. R. Hicks'as* (1939), plėtoję naujosios gerovės ekonomikos teorijos šaką – Londono ekonomikos mokyklos požiūrį (jam dar priskiriamas vengrų kilmės ekonomistas *Tibor'as Scitovsky'is* (1910–2002 m.), 1939 m. emigravęs į JAV ir dėstęs Stanfordo, Berklio, Jeilio bei Harvardo universitetuose), nors ir pripažinę, kad individų naudingumai nėra palyginami, bet nelaukę socialinio pasirinkimo normatyviniu padariniu, ieškodami „objektyvaus“ kriterijaus pasiūlė du panašius kompensacinio kriterijaus variantus: vykstant pokyčiams ekonomikoje *Pareto optimumas* lieka ne tiesiogiai, o dėl to, kad laimėjusieji iš pokyčio dalį savo laimėjimo kaip kompensaciją atiduoda pralaimėjusiesiems. Taigi galiausiai pastarųjų padėtis nepablogėja (žr. Scitovsky, 1941). Kalbant apie *Kaldor'o* ir *Hicks'o* kriterijus, reikia pažymėti, kad nuo tada, kai buvo atskleista kiekvieno atskiuro kriterijaus

keletas techninių kliūčių, jie buvo sujungti į vieną *Kaldor'o–Hicks'o kriterijų*, neturintį šių trūkumų ir kartais vadinamą *Scitovsky'io kriterijumi*.

Taip pat reikia paminėti *J. R. Hicks'o* parengtą plačios apimties studiją apie *J. M. Keynes'o* teorinius darbus ir indėlį į ekonominės minties istoriją (žr. Hicks, 1969).

1950 m. *J. R. Hicks'as* išleido monografiją „Indėlis į prekybinio ciklo teoriją“ (Hicks, 1950), kurioje, nors ir darydamas nuorodas į kitų ekonomistų (*J. M. Keynes'o*, *R. Frisch'o* ir kt.) išplėtotus ciklo teorijos elementus, vis dėlto teigė, kad nė vienas iš jų nesugebėjo sukurti „sintezuojančios“, bendros teorinės ciklo koncepcijos, tokiu būdu lyg ir numanydamas, kad jo pasiūlytoji ciklo koncepcija laikytina tolesniu keinsistinio požiūrio į vidinei kapitalistinei ekonomikai būdingo nepastovumo analizę išvystymu. Knygoje, kuri reiškė ciklo teorijos evoliucijos svarbaus etapo užbaigimą, išplėtos koncepcijos pranašumu pats autorius laikė tai, kad ji rėmėsi aiškiai suformuluotais ekonominės dinamikos principais: knygoje panaudotas ūkinio augimo teorinis modelis, kurį pasiūlė *R. Harrod'as* (1939; 1948). *J. R. Hicks'as* taip pat nurodė, kad reikia iš esmės modifikuoti multiplikatoriaus ir akseleratoriaus tarpusavio poveikio standartinį modelį, kurį 1939 m. pasiūlė *P. A. Samuelson'as* žurnale *The Review of Economics and Statistics* paskelbtame straipsnyje „Sąveika tarp multiplikatoriaus analizės ir akseleracijos principo“ (Samuelson, 1939a). (Kaip rašo *R. E. Backhouse'as* (2017b), istoriškumo prasme svarbu ir įdomu, kad šio straipsnio pirmame puslapyje *P. A. Samuelson'as* išreiškė padėką *A. H. Hansen'ui* už pagalbą, nurodydamas, kad „[p]rofasorius *Hansen'as* sukūrė naują modelio seką, kuri išradingai sujungia multiplikatoriaus analizę su akseleracijos principu ar sąryšiu“ (Samuelson, 1939a). Tiesa, kitame straipsnyje jis jau nurodė, kad multiplikatoriaus ir akseleratoriaus sujungimo idėjos autorius, šalia *A. H. Hansen'o*, yra ir *R. Harrod'as* (Samuelson, 1939c.) Kita vertus, nuo XX a. septintojo dešimtmečio „reanimuotos“ ir nauju teoriniu pagrindu atgimusios koncepcijos, kildinančios ekonominį ciklą iš netolygiai besiplečiančios pinigų pasiūlos ir visokiausių galimų pinigų-kredito politikos klaidų (Nobelio premijos laureatų *M. Friedman'o* monetarinė ciklo traktuotė, *R. E. Lucas'o* „pusiausvyrinio ciklo“ teorija) nustūmė *J. R. Hicks'o* koncepciją į antrą planą.

1959 m. pasirodė *J. R. Hicks'o* knyga „Apybraižos apie pasaulio ekonomiką“ (Hicks, 1959), kurioje buvo sudėti anksčiau anglų žurnaluose publikuoti straipsniai (apybraižos), kuriuose nagrinėtos tarptautinių ekonominių

santykių problemos penktajame–šeštajame dešimtmečiuose ir ilgalaikiu tikslu įvardytas palaišnis daugelio protekcionistinių barjerų prekyboje atsisakymas. Kaip 1988 m. knygos „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949) rusiško leidimo įvadiniame straipsnyje pažymėjo R. M. Entovas, J. R. Hicks'as „Apybraižose...“ (Hicks, 1959) siekė vėl suteikti akademinį respektabilumą anksčiau tokiam populiariam tarp anglų ekonomistų laisvosios prekybos lozungui. Vis dėlto ekonominės analizės metu jam teko pripažinti, kad šios problemos tradicinei traktuotei trūksta įtaigumo, į ką dėmesį buvo atkreipę jau Kembridžo mokyklos atstovai (A. Marshallas, A. C. Pigou). Pats J. R. Hicks'as laisvosios prekybos pranašumus aptarė dar ankstyvose savo publikacijose, pasirodžiusiose Didžiosios depresijos laikotarpiu. Tačiau po dvidešimties metų, septinto dešimtmečio pradžioje, daugelis iš ankstesnių teiginių atrodė, šio anglų ekonomisto žodžiais tariant, „taip, lyg jie priklausytų visai kitam pasauliui“.

1977 m. išleistoje knygoje „Ekonominės perspektyvos. Naujos apybraižos apie pinigus ir augimą“ (Hicks, 1977), J. R. Hicks'as pateikė savąją pinigų teoriją. Joje daug dėmesio skirta vidaus ir tarptautinių piniginių atsiskaitymų mechanizmo pokyčiams, įvykusiems aštuntame dešimtmetyje, ir ypač šių pokyčių poveikiui kainų kitimui, kurių analizei panaudota K. Wicksell'io teorinė schema, jo išplėtota knygoje „Palūkanos ir kainos“ (Wicksell, 1936).

Kalbant apie J. R. Hicks'o požiūrį į pinigus ir infliaciją, reikia paminėti ir 1965 m. išleistą knygą „Kapitalas ir augimas“ (Hicks, 1965) bei 1967 m. išėjusias „Kritines pinigų teorijos apybraižas“ (Hicks, 1967) (sudarytas remiantis 1966 m. Londono ekonomikos mokykloje skaitytų monetarinės teorijos paskaitų kursu), kuriose pabandyta naujai peržiūrėti J. M. Keynes'o „Bendrosios užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]), į kurią jo požiūris „buvo (po tam tikro ankstyvojo svyravimo) vienareikšmiškai palankus: iš tikrųjų jis save laikė atsivertusiu į J. M. Keynes'o mąstymo būdą“ (Coddington, 1983), postulatus, norint J. M. Keynes'o idėjoms, atspindėjusioms XX a. ketvirtojo dešimtmečio realijas ir per daug pesimistines išvadas, suteikti bendresnį, labiau subalansuotą pobūdį. Šį tikslą turėjo ir 1974 m. kaip knyga išleistas J. R. Hicks'o 1974 m. Helsinkyje skaitytų paskaitų ciklas, kuriam buvo duotas iškalbingas pavadinimas „Keinsistinės ekonomikos teorijos krizė“ (Hicks, 1974). Pažymėtina, kad šiomis pastangomis atskirti susikompromitavusią „keinsistinę koncepciją“ nuo išsaugojusios mokslinę reikšmę J. M. Keynes'o teorijos septintajame dešimtmetyje J. R. Hicks'as nebuvo vienišas. Tarp darbų, kėlusių tą patį tikslą, ypač svarbi buvo taip pat Oksforde 1968 m. iš-

leista A. *Leijonhufvud*o monografija „Apie keinsistinę ekonomikos teoriją ir Keynes'o ekonomikos teoriją“ (Leijonhufvud, 1968).

Tarp J. R. *Hicks*ą dominusių problemų visada buvo ūkio plėtra ikikapitalistinėje epochoje. 1969 m. jis išleido knygą „Ekonominės istorijos teorija“ (Hicks, 1969). Bandydamas patikslinti pačią „istorijos teorijos“ sampratą, J. R. *Hicks*as gana skeptiškai atsiliepė apie bet kokius ketinimus sukurti tam tikrą grandiozinę istorijos filosofiją istoriko *Arnold*o *Toynbee* dvasia.

1979 m. J. R. *Hicks*as išleido monografiją „Priežastingumas ekonomikoje“ (Hicks, 1979a), kuri buvo skirta šiuolaikinės ekonomikos teorijos plėtros metodologinėms problemoms. Joje griežtu akademinio stiliumi buvo polemizuojama su pragmatišku požiūriu, įsitvirtinusiame literatūroje po M. *Friedman*o veikalų „Pozityvinės ekonomikos teorijos apybraižos“ (Friedman, 1953) pasirodymo 1953 m. (Apie vėlesnes ekonomistų diskusijas dėl pozityvios ekonomikos teorijos tinkamumo šiai dienai plačiau žr. Maclean, 1994).

Toliau pereikime prie A. H. *Hansen*o. Iš klasikinės ekonomikos teorijos į keinsistines pozicijas gana netikėtai perėjęs, P. A. *Samuelson*o (1976) žodžiais, „Amerikos *Keynes*as“ A. H. *Hansen*as buvo Harvardo universiteto ekonomikos teorijos profesorius, mokslinių veikalų apie einamąsias ekonomikos problemas plačiai skaitomas autorius ir įtakingas vyriausybės patarėjas, padėjęs sukurti Ekonominių patarėjų tarybą ir socialinės apsaugos sistemą. A. H. *Hansen*as geriausiai žinomas už keinsistinės ekonomikos teorijos įdiegimą JAV XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Gerokai efektyviau negu kas nors kitas jis išaiškino, pritaikė šalies specifikai ir išpopuliarino diskusines idėjas, kurios buvo įkūnytos J. M. *Keynes*o „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]). Todėl neatsitiktinai 1967 m., kai A. H. *Hansen*as šventė 80 metų jubiliejų, prezidento *Richard*o M. *Nixon*o Ekonominių patarėjų tarybos pirmininkas, žymus amerikiečių ekonomistas *Paul*as W. *McCracken*as (1915–2012 m.) pasveikino A. H. *Hansen*ą tokiais žodžiais: „Tai yra neabejotinas fakto patvirtinimas, kad Jūs padarėte įtaką tautos mąstymui apie ekonominę politiką giliau, negu kuris nors kitas šio šimtmečio ekonomistas“ (Miller, 2002). Prisimindamas studijų laikus ir A. H. *Hansen*o garsųjį fiskalinės politikos seminarą, kurio dėmesio centre buvo keinsistinė ekonomikos teorija, kai vienoje auditorijoje susimaišę sedėjo Harvardo universiteto studentai, dėstytojai ir iš Vašingtono atvykę valdininkai, J. *Tobin*as irgi pažymėjo: „[...] joks amerikiečių ekonomistas nebuvo svarbesnis Jungtinių Valstijų makroekonominės politikos istoriniam nukreipimui 1935–1965 m. kita kryptimi [...] už keinsistinės pergalės

svarbiausią intelektualinį lyderį“, pabrėždamas, kad „*A. H. Hansen*o poveikio kanalai buvo netiesioginiai“, bei toliau nurodydamas: „[...] Aš nujaučiau, kad šiame kambaryje buvo daroma istorija“ (Tobin, 1976). Panašiai 1975 m. atsiliepė ir *P. A. Samuelson*as: „Nebus perdėjimo pasakyti, kad jo mokiniai dominavo Antrojo pasaulinio karo Vašingtono ekonomikos teorijos ideologijoje. Mes gyvename pasaulyje, kurį *A. H. Hansen*as padėjo sukurti.“ Pasak jam antrinančio Nyderlanduose gimusio britų ekonomisto ir ekonominės minties istoriko *Mark*o *Blaug*o (1927–2011 m.), „*Alvin*as *Hansen*as nuveikė daugiau už bet kurį kitą ekonomistą, kad atneštų keinsistinę revoliuciją į Ameriką“ (Blaug, 1998). (Apie keinsizmo atėjimą į Ameriką plačiau žr. Colander, Landreth, 1996). *P. A. Samuelson*as, savo ruožtu, 1975 m. yra pastebėjęs: „Mes gyvename pasaulyje, kurį *A. H. Hansen*as padėjo sukurti“ (žr. Leeson, 2000b).

Gyvenimo kelias. *Alvin*as *Harvey*’us *Hansen*’as (1887–1975 m.) gimė danų imigrantų fermerio *Niels*o *Hansen*o ir *Marie*os *Bergitt*os *Nielsen* šeimoje Viborge, Pietų Dakotoje. Vidurinę išsilavinimą gavo šalia esančiame Yanktono koledže, kurį baigė 1910 m., studijų mokykloje metu akcentuojant anglų kalbą.

1913 m. *A. H. Hansen*as užsiregistravo Wisconsin–Madisono universitete studijuoti ekonomiką ir sociologiją, vadovaujant 1885 m. įkurtos Amerikos ekonomistų asociacijos (šiuo metu didžiausios ir prestižiškiausios ekonomistų organizacijos visame pasaulyje) sukūrimo pagrindinei figūrai *Richard*’ui *Theodore*’ui *Ely*’iui (1854–1943 m.) ir pastarojo mylimiausiam mokiniui, vėliau konservatyviesiems institucionalizmo teoretikams atstovavusiam *John*’ui *Rogers*’ui *Commons*’ui (1862–1945 m.), kurie vadovavo jo rengiamai disertacijai (tiesa, *A. H. Hansen*as nesusiejo savo tolesnio mokslinio kelio su institucionalistiniu judėjimu; žr. Rutherford, Desroches, 2008), ir iš kurių išmoko nukreipti ekonomikos teoriją analizuoti neatidėliotinoms socialinėms problemoms, vėliau skirdamas nemažą dėmesį socialinių reformų programoms. (Įdomu, kad *A. H. Hansen*as ir *J. M. Keynes*as taikė kontrastuojančias metodologijas ir politikas remdamasis socialinės ekonomikos teorija; plačiau žr. Hill, 1992).

Prieš užbaigdamas rengti savo daktaro disertaciją, *A. H. Hansen*as vedė *Mabel Lewis*, su ja susilaukė dviejų vaikų. Rašydamas daktaro disertaciją „Klestėjimo ir depresijos ciklai“ jis dėstė Browno universitete. 1918 m. užbaigęs labai empirinę disertaciją „Klestėjimo ir nuosmukių ciklai Jungtinėse Valstijose, Didžiojoje Britanijoje ir Vokietijoje, 1902–1908 m. mėnesinių duomenų tyri-

mas“ (publikuotą 1921 m.; žr. Hansen, 1921), kurioje susikoncentravo į vieną ciklą, apėmusį dramatišką griūtį 1907 m., ir klestėjimo bei nuosmukių ciklus aiškino kaip pokyčių piniguose ir kredite rezultata, A. H. Hansen'as 1919 m. pervaziavo į tolimus vakarus, į Minesotos universitetą, kur greitai darė pedagoginę karjerą ir 1923 m. tapo visateisiu dėstytoju. Vėliau pasirodė jo monografija „Verslo ciklo teorija: jos plėtra ir dabartinė būklė“ (Hansen, 1927) bei įvadinis vadovėlis „Ekonomikos teorijos pagrindai“ (1928 m., parengtas kartu su kolega iš Minesotos universiteto *Frederic'u B. Garver'iu* ir parašytas dar neoklasikinės teorijos dvasia; žr. Garver, Hansen, 1928). A. H. Hansen'o veikalas „Ekonomikos stabilizavimas nesubalansuotame pasaulyje“ (Hansen, 1932), parašytas gavus Guggenheim'o stipendiją (nuo 1925 m. kasmet *John'o Simon'o Guggenheim'o* memorialinio fondo skiriamą tiems, kurie parodė išskirtinius gebėjimus moksle ir mene), kuria buvo finansuojama jo kelionė į Europą 1928–1929 m., A. H. Hansen'ą padarė žinomą gerokai platesniame ne tik amerikiečių ekonomistų, bet ir politikų rate. Nemažo atgarsio tarp kolegų sulaukė ir 1934 m. pasirodęs A. H. Hansen'o straipsnis „Kapitalinės gėrybės ir perkamosios galios sugražinimas“ (Hansen, 1934).

Kaip pažymėjo B. Bartlett'as (2009), dar 1936 m. vasarą A. H. Hansen'as (1936b) žurnale *Yale Review* teigė, kad jis išvelgia nedaug, o gal išvis nieko, kas J. M. Keynes'o „Bendrojoje užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) būtų nesuderinama su vyraujančia ekonomikos teorija, esant J. M. Keynes'o prielaidai dėl santykinai nelanksčių darbo užmokesčių ir kainų. 1936 m. spalio mėnesį A. H. Hansen'o žurnale *The Journal of Political Economy* parengta J. M. Keynes'o „Bendrosios užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) apžvalga irgi buvo skeptiška. Jis vėl išpėjo dėl pavojaus „argumentuoti remiantis prielaidomis, kurios jau nebeatitinka ekonominio gyvenimo faktų“, ir pabrėžė, kad „J. M. Keynes'o knyga nėra žymi ta prasme, kad ji padeda pagrindus „naujai ekonomikai“. [...] Ši knyga yra daugiau ekonominių tendencijų simptomas negu pagrindas, ant kurio gali būti kuriamas mokslas. [...] Yra pagrįstai saugu spėti, kad J. M. Keynes'o naujajai knygai, kiek tai liečia jos teorinį aparatą, seksis ne ką geriau, negu „Traktatui apie pinigus““ (Hansen, 1936a). (Nekalbant jau apie tai, kad savo garsiąją neigiamą apžvalgą A. H. Hansen'as pradeda „Bendrajai teorijai“ (Keynes, 1964 [1936]) pritaikydamas paties J. M. Keynes'o žodžius iš anglų ekonomisto *John'o Atkinson'o Hobson'o* (1858–1940 m.) 1913 m. pasirodžiusio veikalas „Auksas, kainos ir atlyginimai“ (Hobson, 1913) apžvalgos: „Ši knyga yra [...] parengta gerokai blo-

giau negu iš tikrųjų neįdomi knyga gali būti, būtent pagal tas protingumo ir kintančio pagrįstumo savybes, kurios atnešė puikių vaisių praeityje“ (Keynes, 1913b). Derėtų pasakyti, kad čia *J. M. Keynes*’as omenyje turi *J. A. Hobson*’o kartu su garsiu anglų alpinistu *A. F. Mummery*’umi (1855–1895 m.) 1889 m. parašytą veikalą „Pramonės fiziologija“ (Mummery, Hobson, 1889), kuri „Bendrojoje užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijoje“ įvardijo knyga, kuri „iš esmės žymi ekonominės minties epochą“ (Keynes, 1964 [1936]) bei ne vieną kartą citavo.)

Kaip pažymi *B. Bartlett*’as (2009), maždaug tuo pat metu panašiai kalbėjo ir *Wassily*’is *Leontief*’as, būsimasis 1973 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje lauretas. Jis žurnale *The Quarterly Journal of Economics* rašė: „Skirtumas tarp *Mr. Keynes*’o naujosios ekonomikos pusiausvyros teorijos ir „ortodoksiškos“ klasikinės schemos iš esmės yra tik skirtumas fundamentalioje prielaidoje“ (Leontief, 1936). Kalbėdamas apie tą pačią svarstomą problemą, vienas iš žymiausių dvidešimtojo amžiaus ekonomistų *Jacobas Viner*’is irgi neišvėlgė reikšmingų skirtumų tarp *J. M. Keynes*’o teorijos ir tradicinio požiūrio, išskyrus jo atiduodamą pirmenybę infliacijai, palyginti su darbo užmokesčių sumažinimu, kaip priemonei nedarbo įveikimui: „*J. M. Keynes*’o argumentavimo esmė, aišku, yra infliacinių priemonių pranašumas kovojant su nepakankamu užimtumu lyginant su piniginių darbo užmokesčių sumažinimu. [...] Vienintelis susidūrimas čia tarp *J. M. Keynes*’o ir ortodoksų pozicijų yra jo neigime to, kad piniginių darbo užmokesčių sumažinimas yra vaistas nepakankamam užimtumui“ (Viner, 1936). (Vėliau ekonomistai priėjo prie tos pačios išvados – *J. M. Keynes*’as paprasčiausiai darė prielaidą dėl „lipnių“ darbo užmokesčių ir pritaikė savo teoriją šiai prielaidai, kas gal ir buvo svarbu Didžiosios depresijos laikams, bet vargu ar buvo sukrečiančiu ekonomistų pasaulį įvykiu; žr. Modigliani, 1944; Samuelson, 1964a. Tiesa, vėliau kai kurie ekonomistai analizavo šios nominalios inercijos svarbą; žr. Akerlof, 1982; Akerlof et al., 1996; Kahn, 1997; Bewley, 1999. Kita vertus, nežiūrint jos empirinių patvirtinimų, ir toliau nedaug težinoma apie jos priežastis, elgsenos ekonomikos teorijoje pagrinde įvardijant pinigų iliuziją ir tam tikras atiduodamas socialines pirmenybes; žr. Akerlof, 1982; Fehr et al., 1993; 1998; Fehr, Tyran, 2001; 2002; Bowles et al., 2003; Pech, Milan, 2009.)

Tačiau, kaip pažymėjo amerikiečių ekonomistas *E. Cary*’is *Brown*’as (1916–2007 m.) (1989), jau 1938 m. viduryje knygos „Visiškas atsigavimas ar stagnacija?“ įvade *A. H. Hansen*’as teigė: „Tik keletas knygų per visą ekonomi-

nės literatūros istoriją sukėlė tokį sąmyšį tarp profesionalių ekonomistų“ (Hansen, 1938), o tų pačių metų gruodį savo prezidentiniame kreipimesi į Amerikos ekonomistų asociaciją jis pasinaudojo keinsistinėmis teorijomis norėdamas pagrįsti valstybinės intervencijos poreikį ekonominės recesijos periodais. Šis toks netipiškas mokslo pasauliui 50-mečio vyro teorinių pažiūrų virsmas 180 laipsnių (ypač jeigu ankstesnis požiūris yra išdėytas spausdintine forma) ir visiškas perėjimas į keinsistinę sistemą greitai *A. H. Hanseną* padarė keinsistinės pajamų nustatymo teorijos vedančiu amerikiečių advokatu ir aiškintoju. (Apie šią *A. H. Hansenò* intelektualinę transformaciją plačiau žr. Barber, 1987.) 1937 m. *A. H. Hansenas* sulaukė pakvietimo užimti naujas *Lucius'iaus N. Littauer'io* politinės ekonomijos profesoriaus pareigas Harvardo universitete. (Amerikiečių politikas ir verslininkas *Lucius'ius Nathanas Littauer'is* (1859–1944 m.) 1897–1907 m. dirbo Jungtinių Valstijų Atstovų Rūmuose atstovaudamas Niu-jorkui. Jis 1878 m. baigė Harvardo universitetą ir 1936 m. skyrė 2 milijonus JAV dolerių, kurie padėjo įsteigti Harvardo Viešojo administravimo mokyklą, kuri vėliau buvo pavadinta *J. F. Kennedy'io* valdymo mokykla. Jos vienas iš pastatų *L. N. Littauer'io* garbei šiandien yra pavadintas jo vardu.) Tuoj po atvykimo į Harvardą *A. H. Hansenas* kartu su tarptautinę prekybą dėščiusiu Harvardo Viešojo administravimo mokyklos pirmuoju dekanu *John'u H. Williams'u* (1887–1980 m.) pradėjo vesti garsųjį fiskalinės politikos seminarą (ir vedė jį 19 metų iki pat išėjimo į pensiją 1956 m.), uždegusį jį lankiusius doktorantus, tokius kaip *P. A. Samuelsonas* ir *J. Tobiną* (vėliau tapusius Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatais), domėtis tokiomis problemomis kaip verslo ciklo teorija (po Antrojo pasaulinio karo tapusia specialia makroekonomikos teorijos tema (Backhouse, 2017b)), pinigai ir bankininkystė, tarptautinė prekyba ir apskritai ekonomikos teorija, bei toliau plėtoti ir populiarinti keinsistinę ekonomikos teoriją, bei suvaidinusį svarbų vaidmenį profesiškaai bręstant eilei ekonomistų, kurie vėliau užėmė įtakingus postus vyriausybinese institucijose ir universitetuose (Salant, 1976). (Gerokai vėliau, 1951 m., *J. H. Williamsas*, kuris buvo skeptiškas keinsizmo atžvilgiu, savo prezidentiniame kreipimesi į Amerikos ekonominę asociaciją teigė, kad rašydamas „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) ir *J. M. Keynesas* „pradėjo nuo to, ką laikė laikmečio politikos reikalavimais, ir savo teoriją kūrė pritaikydamas jiems“ (Williams, 1952). Ir pats *J. M. Keynesas* greičiausiai sutiktų su tokiu vertinimu (Bartlett, 2009).)

Jau pirmoji 1938 m. Harvarde parašyta *A. H. Hansenò* knyga, kėlusi klausimą „Visiškas atsigavimas ar stagnacija?“ (Hansen, 1938), yra pareng-

ta remiantis *J. M. Keynes'o* „Bendraja teorija“ (*Keynes, 1964 [1936]*): ji brėžė metmenis to, kas bus pavadinta „šimtmetinės stagnacijos hipoteze“ ekonominiame augime ir užimtume, jeigu nebus ekonominės valstybės intervencijos norint paskatinti paklausą. (Juk, kaip 2015 m. pažymėjo *B. S. Bernanke*, šimtmetinės stagnacijos hipotezė yra apie nepakankamą visuminę paklausą, o ne visuminę pasiūlą (žr. *Backhouse, Boianovsky, 2016*.) *A. H. Hansen'o* keinsizmo versija sujungė nedarbo pusiausvyros idėją su stagnacine (ar „subrendusio ūkio“) teze: tai yra, kad nepakankamos investavimo galimybės išlaikė investicijas žemiau visiško užimtumo taupymų lygio. Todėl vyriausybė turi vaidinti labiau nuolatinį vaidmenį palaikant visuminę paklausą, o ne vien tik paprasčiausiai veikti kaip „pagrindinė pompa“ privačioms investicijoms (*Rutherford, Desroches, 2008*).

Pačią šimtmetinę stagnaciją, kurios sąvoką pasiūlė dar 1934 m. (*Hansen, 1938*) ir kūrybiškai išplėtojo 1938 m. savo knygoje „Visiškas atsigavimas ar stagnacija?“ (*Hansen, 1938*) bei savo prezidentiniame kreipimesi į Amerikos ekonominę asociaciją (*Hansen, 1939*), *A. H. Hansen'as* suprato kaip ilgalaikę istorinę tendenciją, įleidusią šaknis į JAV patirtį ir pradžią gavusią ekonomikos teorijos institucionalistiniame požiūryje (*Backhouse, Boianovsky, 2016*). Šimtmetinė stagnacija – tai tezė, kad gyventojų skaičiaus augimo mažėjančios normos iškelė grėsmę šiuolaikinei industrinei kapitalistinei ekonomikai, nes tai ves į didžiulį investicijų kritimą, jeigu to nelydės techninė pažanga (*Hansen, 1939*). Šiai argumentacijai esminį vaidmenį vaidino akseleratorius, teigęs, kad tai, kas yra svarbu, yra ne ekonominės veiklos lygis, o ekonomikos augimo norma. Ši koncepcija tradiciškai siejama su *A. H. Hansen'u*, tačiau jos pradinė analizė iš tikrųjų buvo suformuluota paties *J. M. Keynes'o* 1937 m. žurnale *The Eugenics Review* paskelbtame straipsnyje „Kai kurie gyventojų skaičiaus mažėjimo ekonominiai padariniai“ (*Keynes, 1937a*, parengtame tais pačiais metais Eugenikos draugijoje skaitytos *Galton'o* paskaitos (*Francis Galton'as* (1822–1911 m.), *Ch. Darwin'o* pusbrolis, buvo *Viktorijos* laikų anglų mokslininkas universalas: antropologas, eugenikas, tropikų tyrinėtojas, geografas, meteorologas, protogenetikas, psichometrikas ir statistikas, 1909 m. išventintas į riterius) pagrindu ir atspindinčiame jo susidomėjimą gyventojų skaičiumi ir ekonomine plėtra, būtinai įtraukiant eugeniką: taip pat jis nurodė, kad: „[t]ruputį vėliau gali ateiti laikas, kai bendruomenė kaip visuma privalės skirti dėmesio įgimtai kokybei ir, taip pat, savo narių skaičiui“ (*Keynes, 2010*); plačiau žr. *Toye, 2000*; *Salerno, 1992*), su kuriuo *A. H. Hansen'as* jau buvo

susipažinęs (iš esmės jis buvo pirmasis, padaręs nuorodą į šią *J. M. Keynes'o* esė, kuri išliko santykinai nežinoma iki pat jos atspausdinimo *J. M. Keynes'o* rinktiniuose raštuose XX a. aštuntajame dešimtmetyje; žr. Hansen, 1939), kai pateikė šios tezės savąjį detalų išdėstymą. (Kaip rašo *R. E. Backhouse'as* (2015), galima teigti, kad būtent susipažinęs su šiuo straipsniu *A. H. Hansen'as* galutinai tapo *J. M. Keynes'o* šalininku, nes suprato, kad *J. M. Keynes'o* idėjos gali būti įtrauktos į jo paties teoriją.) Vėliau dėl savo šimtmetinės stagnacijos tezės empirinės dimensijos sulaukęs aštrios kritikos iš 1945 m. išleistos knygos „Ekonominio brandumo sunki padėtis“ (Terborgh, 1945) autoriaus *George'o Terborgh'o* ir kitų ekonomistų (*F. H. Knight'o* (1936; 1944), *H. C. Simons'o* (1942), *A. C. Pigou* (1943)) dėl savo teorinių teiginių, *A. H. Hansen'as* vėliau oponentams atsikirtu, kad šimtmetinė stagnacija buvo tik kitas *J. M. Keynes'o* „nepakankamo užimtumo pusiausvyros“ (kai kurių komentatorių nuomone, taip smarkiai akcentuotos *J. M. Keynes'o* vien tam, kad šokiruotų ekonomistus ir taip atkreiptų jų dėmesį į šią problemą; žr. Friedman, 1997 [1989]) pavadinimas, nes abi sampratos remiasi „iš pagrindų tais pačiais pamatiniais dalykais“, atstovaujama sunkumo atitikti taupymui ir investicijoms, kuriuos lemia gyventojų skaičiaus augimo, technologinės pažangos ilgalaikė elgsena ir gamtinių išteklių atradimai (Hansen, 1966). Tai gerai atsispindėjo ir jo pastaboje, kad *R. F. Harrod'as* (1948) užsiėmė „iš esmės ilgojo laikotarpio nepakankamo užimtumo pusiausvyros, ar šimtmetinės stagnacijos, problema“ (Hansen, 1951). (Tenka pažymėti, kad *R. F. Harrod'o* dinamika (žr. Harrod, 1939) patraukė *A. H. Hansen'o* dėmesį tik pasirodžius *R. F. Harrod'o* (1948) veikalui.) *A. H. Hansen'o* buvęs studentas *Wisconsin'o-Madison'o* universitete ir vėlesnis kolega Harvarde *Benjamin'as Higgins'as* (1912–2001 m.) irgi pritarė, kad *R. F. Harrod'o* teorija daugeliu atžvilgių buvo „*A. H. Hansen'o* [stagnacinės] tezės alternatyvi formuluotė [dinamizuota versija]“ (Higgins, 1950), o pati *A. H. Hansen'o* stagnacijos tezė, jo, nuomone, didele dalimi buvo „žodinė tradicija“ (Higgins, 1959). (Be to, pats *A. H. Hansen'as*, į mokslinę literatūrą įvedęs „nepakankamo užimtumo pusiausvyros“ terminą (žr. Hansen, 1936a), irgi nedarė skirtumo tarp nesavanoriško nedarbo ir nepakankamo užimtumo; plačiau žr. De Vroey, 2004a). Tačiau XX a. penktajame dešimtmetyje prasidėjęs nepertraukiamas ekonominis augimas pakirto *A. H. Hansen'o* prognozes ir jo stagnacijos modelis buvo užmirštas (Higgins, 1949; 1950; 1959). Ekonominė branda buvo pradėta sieti su klestėjimu: su „turtinga visuomene“ (Galbraith, [1958] 2010) ir „aukštu masiniu vartojimu“ (Rostow, 1960), iš esmės

gįžtant prie *J. S. Mill'io* knygoje „Politinės ekonomijos pagrindai“ (Mill, 1965 [1848]) pateiktos klasikinės visiško užimtumo stacionarios būklės sampratos, kurią *A. H. Hansen'as* kritikavo. Reikia paminėti ir tai, kad pats *A. H. Hansen'as* susidūrė su sunkumais, bandydamas išreikšti savo hipotezę statiško IS–LM modelio, kurį kartu su *J. R. Hicks'u* padėjo sukurti, terminais (Backhouse, Boianovsky, 2016).

Vėliau, 1945 m., pasirodęs *A. H. Hansen'o* veikalas „Amerikos vaidmuo pasaulio ekonomikoje“ (Hansen, 1945) ir 1947 m. parašytas darbas „Ekonominė politika ir visiškas užimtumas“ (Hansen, 1947) jo mintis, kad be vyriausybės paklausos pusės intervencijos bus susiduriama su ilgalaikio nedarbo stagnacija, atskleidė platesniam visuomenės ratui, o pačios ekonominės stagnacijos teorijos buvo vis glaudžiau siejamos su *A. H. Hansen'o* (1949), o ne su *J. M. Keynes'o* idėjomis. (*A. Leijonhufvud'as* (1968) apskritai neigė, kad *J. M. Keynes'as* buvo stagnacionistas *A. H. Hansen'o* prasme, bei jam „keinsistinė ekonomikos teorija“, kaip ji pavaizduota *J. R. Hicks'o*–*A. H. Hansen'o* IS–LM diagramoje ir *A. H. Hansen'o* stagnacinėje tezėje, nebuvo „*J. M. Keynes'o* ekonomikos teorija“, kuri turi būti suprantama pusiausvyros nebuvimo terminais (žr. Backhouse, Boianovsky, 2013).)

Kalbant apie ekonominės stagnacijos problematiką, pažymėtina, kad šiuo laikotarpiu kitas tuometinis Harvardo universiteto dėstytojas, *Paul'as M. Sweezy'is* (1910–2004 m.), 1939 m., nepriklausomai nuo *E. H. Chamberlin'o* (1962 [1933]), pasiūlęs „lūžtančios paklausos kreivės“ sampratą aiškinant oligopolines rinkas (žr. Sweezy, 1939) (pastarąją 1939 m. kitoje Atlanto pusėje „išrado“ ir Oksfordo universiteto dėstytojai *R. L. Hall'as* bei *C. J. Hitch'as* (1939), taigi čia galima kalbėti apie dar vieną, tegul ir nedažną, vienalaikio atradimo atvejį ekonominės minties istorijoje (Mongin, 1992; 1997); patį vienalaikio teorijų atradimo fenomeną pirmasis akcentavo *R. K. Merton'as* (1957; 1961), o alternatyvią interpretaciją pateikė *G. J. Stigler'is* (1982a)), taip pat giliai domėjosi depresijos dešimtmečio ekonomine stagnacija ir jos poveikiu nepalankioje padėtyje atsidūrusiems gyventojų sektoriams. Kartu su nedidele Harvardo ir Tufts'o ekonomistų grupe jis buvo vienas iš autorių ir signatarų įtakingo keinsistinio traktato „Amerikos demokratijos ekonominė programa“ (Gilbert et al., 1938), kuris suteikė įtikinamą pateisinimą viešųjų išlaidų nepertraukiamam ilgalaikiam didinimui *Naujojo kurso* paskutiniais metais ir greitai Vašingtone tapo bestseleriu. (Vis dėlto, kaip pažymi *T. Sowell'as* (1972), nežiūrint ankstyvo bandymo pavaizduoti *J. M. Keynes'ą* kaip *Naujojo kurso* deficitinio

finansavimo politikos intelektualinį krikštą, yra sunku išvelgti keinsistinį modelį *Naujojo kurso* ekonominėse improvizacijose. Kaip pažymi amerikiečių ekonomikos istorikas ir ekonomistas *Robertas Higgsas* (2006), biudžeto deficitas ketvirtajame dešimtmetyje šalyje niekad neviršijo 3,5 milijardo dolerių per metus, kas buvo ryškiai per mažai, kad dėl šios priežasties JAV ekonomika būtų ištraukta iš nuosmukio liūno.) Harvarde *P. M. Sweezy'is* taip pat aktyviai dalyvavo garsiojoje „stagnacijos diskusijoje“, į kurią įsitraukė tokios žymios figūros kaip *A. H. Hansen'as* ir *J. A. Schumpeter'is* (tapęs jaunojo *P. M. Sweezy'io*, garsėjusio marksistinėmis pažiūromis, draugu, nors pats buvo gana konservatyvus ir tikrai ne marksistas bei, skirtingai nuo *J. M. Keynes'o*, pesimistiškai žiūrėjusio į kapitalistinių visuomenių stabilumo ir augimo potencialo perspektyvas, kapitalizmo erą laikė labiausiai klestinčiu žmonijos laikotarpiu (Brouwer, 2000)). Šių ekonomistų oponuojantys (bet daugeliu atžvilgių papildantys vienas kitą) istoriniai atsakymai į klausimą „Kodėl stagnacija?“ padarė didžiulį poveikį *P. M. Sweezy'io* ekonominei analizei per visą tolesnę jo mokslinę karjerą. Pats *P. M. Sweezy'is* (1942) detalai parengė marksistinį požiūrį į stagnaciją, sujungdamas jį su kai kuriais *A. H. Hansen'o* konstrukto bruožais. Istorikumo vardan dar pažymėsime, kad 1943 m. būtent jo vyresnis brolis *Alan'as R. Sweezy'is* (1908–1994 m.; 1943), kuris irgi studijavo Harvardo universitete, pateikė tinkamą *A. H. Hansen'o* teorijos interpretaciją, nurodydamas, kad „stagnacija“ reiškė iš tikrųjų iššvaistytus gamybinius pajėgumus ir nedarbą, sukeltą perteklinio taupymo, ir nereiškia techninės pažangos, verslininkiškų inovacijų ar privačių investicijų sustojimo (Backhouse, Boianovsky, 2016). Dar pažymėsime, kad prie *A. H. Hansen'o* šimtmečio stagnacijos tezės po *B. Higgins'o* (1950) buvo sugrįžta tik 1988 m. dėka *P. A. Samuelson'o* (1988b).

Kalbant apie *A. H. Hansen'ą*, minėtina ir prieš tai, 1941 m., pasirodžiusi *A. H. Hansen'o* knyga „Fiskalinė politika ir verslo ciklai“ (Hansen, 1941), kurioje jis, paveiktas *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) ir riboto verslo atsigavimo 1937 m., sistemiškai performulavo savo ankstesnę ortodoksinę poziciją apie verslo ciklų teoriją, išdėstyta monografijoje „Verslo ciklo teorija: jos plėtra ir dabartinė būklė“ (Hansen, 1927). Knyga „Fiskalinė politika ir verslo ciklai“ (Hansen, 1941) tapo pirmuoju svarbiu moksliniu veikalu JAV, visiškai rėmusiu *J. M. Keynes'o* pateikta Didžiosios depresijos priežasčių analizę. *A. H. Hansen'as* panaudojo šią analizę pareikšti savo nuomonę už keinsistines deficitines išlaidas nebijant infliacijos (apie *A. H. Hansen'o* požiūrio į infliaciją kaitą plačiau žr. Leeson, 1997).

Keinsistinės politikos skatinti pokarinių visišką užimtumą palaikymas Antrojo pasaulinio karo metu iš *A. H. Hansen*o pusės (kartu su viešojo administravimo ekspertu *Luther'u H. Gulick'u* (1892–1993 m.)) padėjo įtikinti *J. M. Keynes*ą padėti sukurti tarptautinės ekonomikos planus, kurie akcentuotų laisvąją prekybą (Markwell, 2006) (tai detaliau aptarta monografijos 1.2 skyriuje).

Pažymėtina, kad 1940 m. *A. H. Hansen*as taip pat buvo paskirtas tuometinio Federalinių rezervų valdybos pirmininko *M. S. Eccles*o (1890–1977 m.) (atkreiptinas dėmesys, kad jis buvo prezidentas kompanijos, kuri valdė 26 bankus, cukrinių runkelių kompanijos viceprezidentas, pieno kompanijos prezidentas, prezidentas statybų kompanijos, kuri vėliau padėjo pastatyti Hoover'io užtvanką (unikalų hidrotechninį statinį, 221 m aukščio betoninės konstrukcijos užtvanką, esančią JAV, ant sienos su Arizona ir Nevada, Juodajame slėnyje, Didžiosios depresijos metais greičiau nei planuota, 1931–1935 m. pastatytą ant Kolorado upės ir pavadintą JAV prezidento *Herbert*o *Hoover*'io vardu: čia esanti hidroelektrinė ir dabar gamina didelę dalį regiono suvartojamos elektros energijos), pjautinės medienos fabrikantų prezidentas ir pjautinės medienos mažmenininkų ir didmenininkų direktorius. Jis taip pat buvo, kaip sakė jo brolienas *S. F. Eccles*as, entuziastingas *laissez-faire* kapitalistas, kuris tikėjo laisvų rinkų jėga. Neabejotina, kad jis buvo vienas iš išdidžiausių Federalinių rezervų vadovų jų istorijoje, Fed'ui vadovavęs nuo 1934 m. iki 1948 m., valdybos nariu išlikęs dar ir trejus kitus metus, be bankų, turėjęs galvoje dar daugelį kitų dalykų: minėtus cukrinius runkelius, beveik du tuzinus brolių ir seserų ir įtemptus santykius su *J. M. Keynes*u; abu įėjo į ekonomikos istoriją: *J. M. Keynes*o vardu pavadinta keinsistinė ekonomikos teorija, *M. S. Eccles*o – JAV Federalinių rezervų pagrindinis pastatas Vašingtone, kuriame yra ir *M. S. Eccles*o skulptūra) specialiuoju ekonominiu patarėju ir ėjo šias pareigas iki 1945 m., išlikdamas produktyvus ir mokslinėje veikloje (1940–1944 m., panašiai kaip ir XX a. ketvirtojo dešimtmečio pirmoje pusėje, pagal ekonominių žurnalų citavimo indeksą *A. H. Hansen*as pateko į pirmąjį dešimtuką; žr. *Snowdon, Vane, 2009; Cord, 2013*).

1949 m. pasirodė *A. H. Hansen*o knyga „Monetarinė teorija ir fiskalinė politika“ (Hansen, 1949), kuri (būdama skirta daugiausia pinigų tematikai) populiarino IS–LM analizę ir keinsistinės teorijos pajamų–išlaidų interpretaciją, o 1953 m. išėjo jo knyga „Vadovas į *Keynes*ą“ (Hansen, 1953), kuri, panašiai kaip ir *P. A. Samuelson*o „Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b), po

Antrojo pasaulinio karo reklamavo keinsistinę ekonomikos teoriją JAV ir daugelyje kitų šalių, suformuodama amerikiečių ekonomistų visos kartos mąstymą (Lawlor et al., 1987). Kaip pažymėjo M. De Vroey'us (2004a), A. H. Hansen'as manė, kad keinsistinio požiūrio originalumas slypi pajamų akcentavime: „Būtent išlaidų apimčiai, o ne pinigų kiekiui turi būti skiriamas svarbiausias dėmesys“ (Hansen, 1949).

1967 m. Amerikos ekonomistų asociacija A. H. Hansen'ą apdovanojo Francis A. Walker'io medaliu, kuris buvo kas penkeri metai skiriamas amerikiečių ekonomistui, padariusiam ypač didelį indėlį į ekonomikos teoriją (nuo 1981 m. šis medalis nebeteikiamas, nes tapo nebereikalingas esant Nobelio premijai). Jo poveikį ir autoritetą gerai parodo ir tas faktas, kad A. H. Hansen'as užėmė 20 vietą 1929–1969 m. dažniausiai cituotų amerikiečių ekonomistų sąrašė (Stigler, Friedland, 1979). A. H. Hansen'as mirė 1975 m., būdamas 87 metų, Alexandria'oje, Virdžinijos valstijoje.

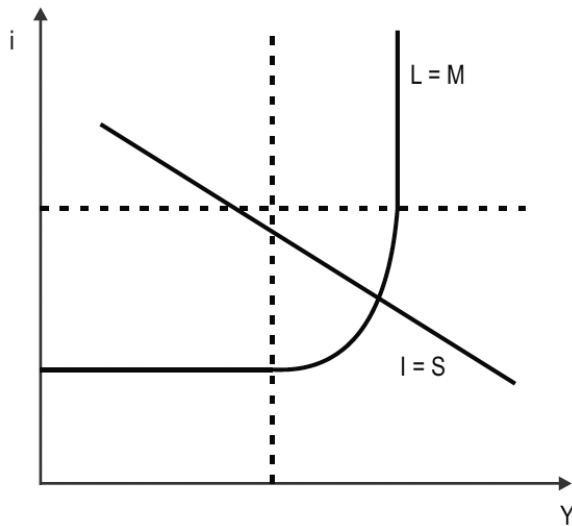
Ekonomikos teorija. A. H. Hansen'o didžiausias indėlis į ekonomikos teoriją buvo kartu su J. R. Hicks'u sukurtas IS–LM modelis (kartais įvardijamas kaip J. R. Hicks'o–A. H. Hansen'o sintezė; žr. 2.8 pav.).

Ši diagrama, kurioje x ašyje atidėta palūkanų norma (i), o y ašyje – nacionalinės pajamos (Y), kaip minėta, grafiškai rodo ryšį tarp investicijų-taupymo (IS) ir likvidumo-pinigų pasiūlos (LM) ir yra naudojama parodyti, kaip monetarinė ir fiskalinė politika gali būti panaudota keisti nacionalines pajamas.

Pažymėtina, kad A. H. Hansen'as braižė IS ir LM grafikus palūkanų ir realių pajamų erdvėje (žr. 2.8 pav.), o J. R. Hicks'as braižė IS ir LL grafikus palūkanų ir nominalių pajamų erdvėje (žr. 2.7 pav.), su kapitalinėmis gėrybėmis ir vartojimo gėrybėmis, agreguotomis tik nominalia išraiška (žr. Young, Zilberfarb, 2000; De Vroey, 2000).

A. H. Hansen'as priskirtinas tiems ekonomistams, kurie niekada nesiejo IS–LM modelio ir L. Walras'o teorijos. Jo knygoje „Vadovas į Keynes'ą“ (Hansen, 1953) nerasime nė vienos nuorodos į L. Walras'ą, o A. Marshall'as, T. Veblen'as bei jo mokinys ir sekėjas W. C. Mitchell'as buvo cituoti (Rubin, 2014). Pats A. H. Hansen'as veiksmingai sujungė keinsistinės revoliucijos teorinius ir politinius aspektus, parodydamas, kaip IS–LM aparatas gali būti panaudotas ekonominės politikos analizei (Pearce, Hoover, 1995).

Kaip pažymi M. Boianovsky'is (2004), savo IS–LM modelyje A. H. Hansen'as (1949) adaptavo L. R. Klein'o knygoje „Keinsistinė revoliucija“ (Klein,

2.8 pav. A. H. Hansen'o IS–LM modelis

1968 [1947]) pateiktą stačią IS kreivę, numanant, kad ji tampa neelastinga palūkanoms tik esant žemiems pajamų lygiams, pačius pajamų lygius kaip ir *L. R. Klein*as išreiškiant realiais, o ne nominaliais terminais. O *A. H. Hansen*o (1949) LM kreivės forma yra labai panaši į *J. R. Hicks*o (1937) originalią LL kreivę (taip pat žr. Hansen, 1953). (*W. Young*o (1987) žodžiais tariant, *A. H. Hansen*as savo knygomis (Hansen, 1949; 1951; 1953) „institucionalizavo“ *J. R. Hicks*o SI–LL diagramai dabar standartiniu tapusį IS–LM pavadinimą). Pažymėtina, kad *A. H. Hansen*o pateiktas palūkanų normos „dugno“ aiškinimas skiriasi tiek nuo *J. R. Hicks*o (1937), tiek nuo *F. Modigliani*o (1944). Pasak *A. H. Hansen*o (1949), palūkanų normos „dugnas“ gali būti paaiškintas fakto, kad kompensacija už (ilgojo laikotarpio) palūkanų normų pokyčio rizikos prisiėmimą, mažėjant palūkanų normai, artėja prie nulio.

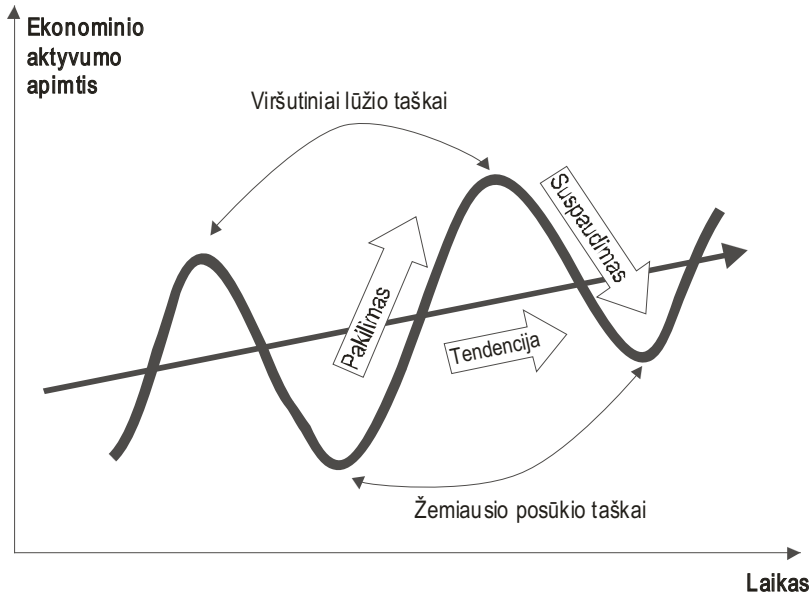
Be to, *A. H. Hansen*as, kaip ir žymiausias jo studentas *P. A. Samuelson*as, atmetė keinsistinės ekonomikos teorijos siejimą su likvidumo spąstais. (Pastarųjų kritiką 1963 m. savo knygoje „Amerikos Didžioji depresija“ (Rothbard, 1963) pateikė ir *M. N. Rothbard*as.) Nuomonė, kad visas IS–LM modelis (o ne vien tik jo likvidumo spąstų dalis) atstovauja „keinsistinei ekonomikos teorijai“, yra akivaizdi *A. H. Hansen*o (1953) vertinime, kad jam pačiam didelį poveikį padaręs *J. R. Hicks*as pateikė teisingą bendrosios pusiausvyros for-

muluotę IS–LM modelyje, sujungdamas *J. M. Keynesą* ir *D. H. Robertsoną*. (Apie *A. H. Hansen*’o pateiktą likvidumo spąstų, kaip *J. R. Hicks*’o–*A. H. Hansen*’o IS–LM diagramos dalies, pavaizdavimą ir interpretaciją plačiau žr. Boianovsky, 2004.)

Įdomu, kad *P. A. Samuelson*’as yra nurodęs, jog savąjį garsųjį akseleratoriaus-multiplikatoriaus verslo ciklo modelį sukūrė įkvėptas *A. H. Hansen*’o knygos „Visiškas atsigavimas ar stagnacija?“ (Hansen, 1938), nors moksliniai faktai rodytų, kad plėtojant tyrimus, kurie vedė į akseleratoriaus-multiplikatoriaus verslo ciklo modelio sukūrimą, svarbiausią vaidmenį suvaidino ne *A. H. Hansen*’as, o *R. F. Harrod*’as (1936) (Heertje, Heemeijer, 2002). (Tik 1959 m. *P. A. Samuelson*’as savo straipsnyje bent jau netiesiogiai įvertino *R. F. Harrod*’ą už jo pastangas „įtraukti akseleratorių į šiuolaikinę pajamų analizę“ (Samuelson, 1959).) Patį *A. H. Hansen*’ą susidomėti akseleratoriaus analize paskatino norvegų ekonomisto *Ragnar*’o *Frisch*’o 1931 m. vizitas į Minesotos universitetą (Sweezy, 1972). Vėliau *A. H. Hansen*’as (savo klasikiniame veikale „Fiskalinė politika ir verslo ciklai“ (Hansen, 1941) multiplikatoriui, akseleatoriui ir jų sujungimui bei *P. A. Samuelson*’o (1939a) tik prieš dvejus metus pateikto modelio aptarimui, remiantis tais pačiais skaitmeniniais pavyzdžiais, paskyręs visą knygos skyrių, kas rodytų, kad jis buvo glaudžiai susijęs su savo mokinio tyrimu bei palaikytų hipotezę, kad *A. H. Hansen*’as neformaliai nemažai pagelbėjo *P. A. Samuelson*’ui (Heertje, Heemeijer, 2002)) ir *P. A. Samuelson*’as sujungė akseleratorių su multiplikatoriumi ir sukūrė verslo ciklo modelį – iliustruotą JAV ūkio statistiniais duomenimis, tapusį žinomą kaip *A. H. Hansen*’o–*P. A. Samuelson*’o modelis (Ackley, 1961; Puu, 2006). (Apie akseleracijos principo vaidmenį investavimo teorijose plačiau žr. Knox, 1952.)

Kita vertus, nors *A. H. Hansen*’as ir toliau buvo laikomas vienu iš vedančių keinsistinės ekonomikos teorijos šalininkų, jo palaiptis pasišventimo kainų stabilumui atsisakymas prisidėjo prie plėtojimo tokio keinsizmo, kuris konfliktavo su paties *J. M. Keynes*’o požiūriais.

Vienas iš svarbiausių *A. H. Hansen*’o indėlių į ekonomikos teoriją yra *ekonominiai ciklai*. Kaip pažymėjo žymus amerikiečių ekonomistas – fiskalinės politikos ir mokesčių teorijos ekspertas, daugiau negu 60 metų intensyviai mokslinę ir administracinę veiklą vykdęs Masačusetso Technologijos instituto ekonomikos fakultete, *Edgar*’as *Cary*’is *Brown*’as (1916–2007 m.), *A. H. Hansen*’as verslo ciklus tyrinėjo per visą profesinės karjeros laiką, savo platų požiūrį į juos grįsdamas teoriniais, statistiniais, struktūriniais ir istoriniais tyrimais.

2.9 pav. Ekonominis ciklas

Savo 1951 m. išleistoje knygoje „Verslo ciklai ir nacionalinės pajamos“ A. H. Hansenas apibūdino ciklą kaip „[...] kylančius ir smunkančius pajamų, produkcijos išeišgas ir užimtumo svyravimus [...]“ (Hansen, 1951). Ciklas yra padalytas į dvi fazes: plėtimosi, besitęsiančią nuo žemiausio kritimo taško iki piko, ir suspaudimo, besitęsiančią nuo piko iki žemiausio kritimo taško (žr. 2.9 pav.).

2.9 pav. lėkšta, *pastoviai kylanti linija* yra ilgalaikio ar „natūralaus“ augimo trajektorija, kurią stebėtume, jeigu nebūtų verslo ciklo. *Banguota linija* vaizduoja agreguotus ekonominius svyravimus (žr. Abel, Bernanke, 2001).

Monografijoje nesustosime prie ekonominio ciklo fazių detalesnio aptarimo, kurį nesunkiai galima rasti makroekonomikos vadovėliuose (žr. Čiegis, 2012). Tik pažymėsime, kad *pakilimo* periodas, A. H. Hansen'o (1951) nuomone, yra „žymaus masto socialinės psichologijos produktas“. Socialinė psichologija svarbi ir *suspaudimo (nuosmukio)* periodu, kai „užsitęsiantis investicinio aktyvumo stabdymas gali būti sukeltas padidėjusio pesimizmo, pagimdyto pačios depresijos“ (Hansen, 1951).

Analizuojant verslo ciklą, jeigu verslo ciklą prognozavimui ir numatymui laikomės keinsistinio požiūrio, svarbu įvertinti, kuria kryptimi juda kintamieji santykyje su agreguota ekonomine veikla. Ekonominiai kintamieji, kurie juda ta pačia kryptimi kaip ir agreguota ekonominė veikla, yra *procikliški*. Ekonominiai kintamieji, kurie juda priešinga kryptimi negu agreguota ekonominė veikla, yra *priešcikliški*. O ekonominiai kintamieji, kurie juda nepriklausomai nuo agreguotos ekonominės veiklos, yra *acikliški* (žr. Abel, Bernanke, 2001). Be jokių abejonų, prognozuojant mums patys įdomiausi yra *procikliški* ir *priešcikliški* kintamieji.

Pats A. H. Hansen'as laikėsi nuomonės, kad verslo ciklo analizė turi atsižvelgti į techninę pažangą, pinigų rinką ir lūkesčius arba laukiamą vertę. Jau pirmoje savo monografijoje „Verslo ciklo teorija: jos plėtra ir dabartinė būklė“ (Hansen, 1927) A. H. Hansen'as padarė išvadą, kad pirminiai pažeidimai, skatinantys ciklus, buvo tokios išorinės jėgos kaip technologinė plėtra (apie ją kalbėjo ir Nordhaus, 1969), teritoriniai ir gyventojų skaičiaus pokyčiai, pakitimai gamtinių išteklių prieinamume, veiksniai, kurie padidino pelno lūkesčius santykyje su palūkanų kaštais ir sukėlė realias investicijas. Kaip pažymėjo E. Cary'is Brown'as (1989) ir R. E. Backhouse'as (2017b), šis požiūris pastatė A. H. Hansen'ą į vieną eilę su tokiais ciklo teoretikais kaip J. A. Schumpeter'is (1923; 1939), G. K. Cassel'is, K. Wicksell'is, vokiečių naujausios istorinės mokyklos atstovas Arthur'as Spiethoff'as (1873–1957 m.), D. H. Robertson'as ir prancūzų ekonomistas Albert'as Aftalion'as (1874–1956 m., jau 1909 m. turėjęs aiškią akseleratoriaus idėją, nors jos ir neišreiškė matematine forma, žr. Aftalion, 1909; o pati akseleratoriaus idėja „įgavo kūną“ verslo ciklo „perprodukcijos“ mokykloje, žr. von Haberler, 1941), kurie investicijų svyravimus (nepastovumą) laikė verslo ciklą pirmininku, lemiamu veiksmu bei sėkmingai plėtojo K. Wicksell'io tezę, kad „ekonominiai svyravimai iš esmės yra ekonominės pažangos funkcija“ (Wicksell, 1936).

Kaip pažymėjo E. Cary'is Brown'as (1989), A. H. Hansen'o brandžios idėjos apie verslo ciklus, kaip matyti iš jo knygos „Verslo ciklai ir nacionalinės pajamos“ (Hansen, 1951), rėmėsi „trimis kertiniais dalykais“:

- skatinimu investuoti (ryšiu tarp kapitalo ribinio efektyvumo ir palūkanų normos);
- investicijų multiplikatoriumi;
- akseleracijos principu (kuris, kaip formalizavo P. A. Samuelson'as (1939a), sako, kad investicijos yra proporcingos vartojimo pasikeiti-

mo normai, t. y., $I = a \times \Delta C$, čia proporcingumo faktorius (daugiklis) a yra „akseleracijos“ koeficientas; vėliau *J. R. Hicksas* (1950) suprato, kad nėra jokios būtinybės apriboti akseleratoriaus veikimą vien tik vartojimo išlaidų pokyčiais, jis lygiai taip pat turėtų veikti pajamų, vartojimo ir viešųjų išlaidų komponentėms bei pačioms investicijoms, todėl formulė įgavo kitą formą: $I = a \times \Delta I$; plačiau žr. Puu, 2006).

Šioje formuluotėje endogeniniai (vidiniai) veiksniai gali sukelti plėtros procesą iki pat pabaigos be ankstesnio pasiklivimo egzogeniniais (išoriniais) ribojimais. Užtenka prie šios struktūros pridėti atsaką laike, ir turime pagrindą modelių kūrimui, kuris vyko kitus du dešimtmečius.

Kaip pažymėjo *E. Cary'is Brownas* (1989), *A. H. Hansenas* be abejonių sukūrė ir – kartu su tokiais sekėjais kaip *Richard'as A. Musgrave'ė* (1910–2007 m.) ir *Walter'is S. Salant'as* (1911–1999 m.) – išplėtojo kompensacinę fiskalinę politiką kaip stabilizuojantį papildymą monetarinei politikai, taip užbaigdamas struktūrą, kuri gal ir buvo neatskiriama, tačiau tikrai nebuvo pateikta *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]). Panašiai kaip ir *J. M. Keynes'as*, *A. H. Hansen'as* pradžioje teikė per didelę reikšmę pasiklivimui vyriausybės išlaidų politika, ypač kai buvo susirūpinęs šimtmečio stagnacijos perspektyva. Bet jo analizė greitai išsiplėtė į 1941 m. pasirodžiusį detalų ir išsamų klasikinį veikalą „Fiskalinė politika ir verslo ciklai“ (Hansen, 1941). *A. H. Hansen'as* ne tik išnagrinėjo daugelį fiskalinių instrumentų, naujų ir senų, bet ir kategoriškai atmetė savo ankstesnį, ortodoksinį požiūrį, kad kompensacinė veikla turi būti atidėta iki įvyks depresijos palankus panaikinimas (žr. Hansen, 1932).

A. H. Hansen'as įnešė savo indėlį ir į viešąją politiką, JAV prezidentų *F. D. Roosevelt'o* (1882–1945 m.) ir *H. S. Truman'o* (1884–1972 m.) valdymo laikotarpiu daug prisidedamas atitinkamai pakreipiant ekonominę politiką. Jis dirbo vyriausybines komisijose ir konsultavo Federalinių rezervų valdybą, Jungtinių Valstijų Iždo departamentą bei Nacionalinę išteklių planavimo valdybą, kuriai vadovavo prezidento *F. D. Roosevelt'o* dėdė, patyręs planuotojas, ilgametis Amerikos geležinkelių prezidentas *Frederic'as A. Delano* (1863–1953 m.), o kiti nariai pradžioje buvo žymus ekonomistas, Nacionalinio ekonominių tyrimų biuro įkūrėjas ir vadovas iki 1945 m. *W. C. Mitchell'as* (1874–1948 m.), ypač išgarsėjęs sukūręs „verslo ciklo“ teoriją (dėl daugelio skirtingų veiksmų akcentavimo neretai vadinamą „eklektine“ ar „verslo-ūkio“ ciklo teorija) ir pradėjęs kiekybiškai vertinti JAV verslo ciklus

(žr. Burns, Mitchell, 1946; Morgan, 1990), bei politinių mokslų atstovas iš Čikagos *Charles'as Merriam'as* (1874–1953 m.), o vėliau prie jų prisijungė teisininkas ir įstatymų leidėjas su planavimo patirtimi *George'as Yantis* (1885–1947 m.), o jiems patarinėjo du ekonomistai – *Beardsley'is Rum'as* (1894–1960 m.) ir *Henry'is S. Dennison'as* (1877–1952 m.). Didžioji depresija, kuri daugeliui reiškė katastrofą, *A. H. Hansen'ui* reiškė galimybę. Jo universitete įgytos žinios padarė jį pasiruošusį taikyti ekonomikos teoriją socialinėms problemoms, ir jo neseniai įgyta aukšta padėtis suteikė tribūną, iš kurios jis galėjo paremti sprendimus, kurie jam atrodė teikiantys daugiausia vilčių. Pirmiausia, pasitikėdamas JAV ekonomikos istoriniu dinamizmu atnešti atsigavimą, *A. H. Hansen'as* palaikė gerinančias programas, tokias kaip draudimas nuo nedarbo ir naująją socialinės apsaugos programą. Jis nepalaikė kainų įtvirtinimo, kai įvyks nacionalinis atsigavimas, nes taip neišvengiamai atsitiks savaime. *A. H. Hansen'as* teigė, kad depresija buvo ne ypač sunkaus verslo ciklo lūžio taškas ar „duburyš“, bet ilgesnio laikotarpio progresyvios dinamikos išsekimas. Tai, ką turėjo omenyje *A. H. Hansen'as*, buvo ne tiek prieš ciklą nukreiptos išlaidos siekiant stabilizuoti užimtumą, bet greičiau didesni projektai, tokie kaip kaimo vietovių elektrifikavimas, lūšnynų kvartalų nugriovimas ir gamtos išteklių plėtros apsauga. Į viską žvelgiant iš perspektyvos atverti naujas investavimo galimybes privačiam sektoriui ir taip atkurti ekonominę dinamiką sistemai kaip visumai.

Nacionalinė išteklių planavimo valdyba vienu iš savo uždavinių laikė šviesti visuomenę, ir todėl be šimtų pranešimų, kuriuos ji paruošė, užsiėmė ir brošiūromis, dalis kurių pasirodė polemiškos. Viena iš jų buvo 1942 m. sausį išleista jo parašyta brošiūra „Po karo – visiškas užimtumas“ (Hansen, 1942), esė, kurioje *A. H. Hansen'as*, įsitraukęs į Nacionalinės išteklių planavimo valdybos (apie ją plačiau žr. Clawson, 1981) veiklą nuo 1939 m., pasisakė už federalinio biudžeto panaudojimą paklausos lygio stabilizavimui; jis tvirtino, kad viešoji skola buvo ne kažkas, ko reikia bijoti, bet vyriausybės politikos instrumentas. Tačiau, istoriko *M. Clawson'o* žodžiais tariant, ši brošiūra, daugiau negu bet kuris kitas Nacionalinės išteklių planavimo valdybos leidinys, sukėlė įnirtingą ir emociingą kritiką Kongrese, verslo pasaulyje ir dalyje spaudos.

Grįžkime prie *J. R. Hicks'o*–*A. H. Hansen'o* IS–LM modelio. Šis modelis – tai AD–AS modelio konkretinimas, nes abu modeliai remiasi tomis pačiomis prielaidomis dėl ekonominės elgsenos ir kainų koregavimosi bei pateikia tuos pačius atsakymus, kai jais remiantis nagrinėjami įvairių šokų efektai ekono-

mikai. Tik AD–AS modelis su gamyba susieja *kainų lygį*, o IS–LM modelis – *realių palūkanų normą*.

Kaip minėta, *J. R. Hicks*’as ir *A. H. Hansen*’as buvo pirmieji, kurie, panaudodami IS–LM modelio grafinį vaizdavimą, formalizavo *J. M. Keynes*’o „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]). Įdomu, kad iki 1936 m., kai buvo išleista garsioji *J. M. Keynes*’o knyga, abu anglų ekonomistai (*J. M. Keynes*’as ir *J. R. Hicks*’as), kaip liudija jų biografai, nebuvo asmeniškai pažįstami.

Tačiau jau 1936 m. žurnalo *Economic Journal* liepos mėnesio numeryje pasirodė *J. R. Hicks*’o straipsnis-recenzija „Misterio *Keynes*’o užimtumo teorija“ (žr. Hicks, 1982b). O 1937 m. žurnalo *Econometrica* balandžio mėnesio numeryje *J. R. Hicks*’as išspausdino vėliau chrestomatiniu tapusį straipsnį apie *J. M. Keynes*’o naujosios koncepcijos santykį su „klasikine“ ekonomikos teorija, pavadintą „Misteris *Keynes*’as ir „klasikinė ekonomikos teorija“: siūloma interpretacija“ (Hicks, 1937), kuriame vienalaikių lygčių forma pabandė aiškiai parodyti klasikinės bendrosios pusiausvyros teorijos ir „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) išdėstytos keinsistinės ekonomikos teorijos prigimtį ir ryšį tarp jų. (Istoriškumo vardan pastebėtina, kad *J. R. Hicks*’as užbaigė rašyti savo IS–LM straipsnį dar 1936 m. rugpjūtį, kad galėtų jį 1936 m. rugsėjį pateikti Ekonometrinės draugijos konferencijai; žr. Young, 1987.) Kadangi paties *J. M. Keynes*’o knygoje pateiktas kintamųjų vienalaikio nustatymo pagrindimas buvo iš esmės žodinis ir ganėtinai sudėtingas, norint tai atlikti, kaip straipsnyje rašė *J. R. Hicks*’as, „teko nežymiai išplėsti misterio *Keynes*’o panašų karkasą ir išrasti nedidelį karkasinį aparatą“ (Hicks, 1937), nubrėžiant faktiškosios paklausos teorijos, apimančios namų ūkių vartojimą ir privačių firmų investicijas, ir likvidumo pirmenybių teorijos tarpusavio ryšius rodančias garsiąsias SI ir LL kreives (SI–LL požiūrį), *Alvin*’o *H. Hansen*’o 1949 m. knygoje „Monetarinė teorija ir fiskalinė politika“ pervadintą į mums dabar įprastą IS–LM diagramą (Hansen, 1949), nors pačios priežastys, paskatinusios *A. H. Hansen*’ą pervadinti LL kreivę „LM“, lieka miglotos (De Vroey, Hoover, 2004a). *A. H. Hansen*’as šiam modeliui pritaikė *L. R. Klein*’o 1947 m. išsakytą mintį apie stačią (neelastingą palūkanoms) IS funkciją (žr. Klein, 1968 [1947]), pasiūlydamas idėją, kad ji tampa neelastinga palūkanoms tik esant žemam pajamų lygiui (*A. H. Hansen*’o LM kreivės forma labai panaši į *J. R. Hicks*’o pradinę LL kreivę su kairiąja jos dalimi, asimptotiškai artėjančia prie palūkanų normos minimumo), taip pat praplėtė šį modelį, pridėdamas, tarp kitų dalykų, mokesčius ir vyriausybės išlaidas.

IS–LM modelį, kuris buvo pavadintas IS–LM *J. R. Hicks'o–A. H. Hansen'o* modeliu ir kuris, galbūt, nepagavo tiksliai to, ką galvoje turėjo *J. M. Keynes'as* (Blanchard, 2000), kaip minėta, toliau 1944 m. žurnale *Econometrica* atspausdintame straipsnyje „Likvidumo pirmenybė ir palūkanų bei pinigų teorija“ (Modigliani, 1944) (bei tais pačiais metais Socialinių tyrimų naujojoje mokykloje Niujorke apgintoje daktaro disertacijoje, kurios rengimui iki 1943 m. vadovavo rusų kilmės amerikiečių ekonomistas, „ekonometrikos tėvas“ *Jacob'as Marschak'as*) išplėtojo, paversdamas jį standartiniu IS–LM modeliu, italų kilmės amerikiečių ekonomistas *F. Modigliani'is*, savajame modelyje įvertindamas darbo rinką ir visuminę pasiūlą ir taip iš esmės prisidėdamas prie neoklasikinės sintezės konstravimo (Blanchard, 2008; Howitt, 1987; Samuelson, 1987; Samuelson, Barnett, 2007; Snowdon, Vane, 1999; Rancan, 2012), bei, daugelio mokslininkų nuomone, žengdamas pirmąjį žingsnį link iki *J. M. Keynes'o* vyravusio požiūrio atkūrimo (Roncaglia, Torvernachi, 1985; De Vroey, 2000). *F. Modigliani'is* išsakė mintį, kad vienintelis skirtumas tarp *J. M. Keynes'o* teorijos ir klasikinės ekonomikos teorijos buvo tai, kad *J. M. Keynes'o* sistemoje piniginiai darbo užmokesčiai nekrinta, kai nedarbas auga, užuot nukritę ir padarę paklausą darbui suderinamą su pasiūla – tai yra tai, ką ekonomistai klasikai teoriškai teigė, kad įvyks – darbo užmokesčiai pasiliko „nelankstūs“ arba „lipnūs“. Vadinas, nesavanoriškas nedarbas, *F. Modigliani'io* pateiktoje *J. M. Keynes'o* teorijos interpretacijoje, vis dar derinasi su klasikine teorija: jis buvo paprasčiausiai sukeltas darbuotojų, kurie buvo nelinkę sutikti su mokėjimų sumažinimu, kad liktų įsidarbinę. Įdomu, kad mokslinis pasaulis, kaip savo autobiografiniuose prisiminimuose rašė pats *F. Modigliani'is* (2001), šį 1944 m. pasirodžiusį jo straipsnį, kuris patvirtino *Walras'o dėsnį*, netgi priėmė kaip keinsistinės revoliucijos atsisakymą ir klasikinės sistemos gynimą. (Amerikiečių pokeinsistas *R. W. Clower'is* savo veikale „Keinsistinė kontrrevoliucija“ (Clower, 1965) primygtinai teigė, kad *Walras'o dėsnis* taikytinas tik visiško užimtumo būklei.) Nieko nuostabaus, kad *L. R. Klein'as* (1968 [1947]) savuoju IS–LM modeliu tokio patvirtinimo negavo ir laikė, kad *F. Modigliani'is*, kaip ir *J. R. Hicks'as*, nukrypo nuo *J. M. Keynes'o* teorijos. (*J. M. Keynes'o* biografas *R. Skidelsky'is* savo ruožtu yra pastebėjęs, kad tuometiniai „vyraujančios krypties ekonomistai po Antrojo pasaulinio karo traktavo *J. M. Keynes'o* teoriją kaip klasikinės teorijos „specialų atvejį“, taikytiną sąlygoms, kur piniginiai darbo užmokesčiai [...] buvo „lipnūs“. (Tarp tokių ekonomistų, šalia *F. Modigliani'io*, drąsiai galima minėti ir *P. A. Samuelson'ą*.) Taigi jo teorija

buvo atplėšta nuo jo teorinio aštrumo, kas leido išlaikyti jos relevantiškumą politikai“ (Skidelsky, 1992.)

Kita vertus, A. Rancan (2012) nuomone, *F. Modigliani'is* pateikė hipotezę apie darbo užmokesčių nelankstumą ne tam, kad suderintų abi sistemas, o kaip patogią analitinę priemonę bei kaip realistišką prielaidą parodyti, kaip veikia monetarinė ekonomika (ją suprantant kaip ekonomiką, kurioje pinigai yra naudojami sandoriams ir spekuliaciniais motyvais, o atlyginimai yra nelankstūs), kurioje kiekvienas ekonominis kintamasis (įskaitant užimtumo lygį ir palūkanų normą) priklauso nuo pinigų kiekio, ir parodyti nedarbo derinimąsi su stabilia pusiausvyros padėtimi – apibūdinta kaip ramybės situacija, kurioje nei kainos, nei kiekiai nelinkę keistis, – kad būtų išvengta neriboto defiacijos proceso. Kitais žodžiais tariant, *F. Modigliani'io* dėmesio centras nebuvo paprasčiausiai tik sąryšis tarp nesavanoriško nedarbo ir darbo rinkos sąlygų, o greičiau lemiamas pinigų vaidmuo realių kintamųjų nustatymui ir nedarbo pusiausvyros paaiškinimui. (Galiausiai ir pats *F. Modigliani'is* pagrindiniu straipsnio tikslu įvardijo iš pirmoje straipsnio dalyje atliktos analizės antrąjį jo dalyje gauti „palūkanų ir pinigų bendrąją teoriją“.) Tačiau šis *F. Modigliani'io* dėmesys nedarbo piniginei kilmei ir sprendimui visiškai kontrastavo su neoklasikinėje sintezėje nepaisyta sistemos monetarine puse ir jos polinkiu į fiskalinę politiką. Be to, standartinis *F. Modigliani'io* indėlio į neoklasikinę sintezę aiškinimas numano ryšį tarp darbo užmokesčių nelankstumo ir trumpojo laikotarpio pusiausvyros nebuvimo / ilgojo laikotarpio pusiausvyros (vadinamosios „šizofrenijos“ neoklasikinėje sintezėje (Blanchard, 2008)) – ryšį, kurio neaptarė *F. Modigliani'is*. Priešingai, savo straipsnyje jis kalbėjo apie nedarbą kaip ekonomikos sisteminį bruožą, priklausomą nuo pinigų sandorių įvykdymui (Barnett, Solow, 2000). Kaip 1987 m. rašė *P. Howitt'as*, „*F. Modigliani'is* (1944 m.) parodė, kaip keinsistiniai rezultatai gali būti gauti iš kitais atžvilgiais klasikinio modelio, jeigu piniginių darbo užmokesčių norma buvo pastovi“ (Howitt, 1987).

Kaip rašo *M. Boianovsky'is* (2004), *J. R. Hicks'o* schema kai kuriais atvejais „pridėjo“ tuos logiškus ryšius, kurių aiškia forma neišplėtojo *J. M. Keynes'as*; dėl to pavyko vaizdžiau išreikšti vieną iš svarbiausių „Bendrojoje užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) slypėjusių idėjų, kaip ekonomika gali pasiekti pusiausvyros būseną su didesniu nei nuliniu nedarbu, ką laiškė *J. R. Hicks'ui* pripažino ir pats *J. M. Keynes'as* (žr. Keynes, 2013). *J. R. Hicks'as* 1937 m. vaizdžiai parodė, kad *J. M. Keynes'o* teorija tampa

svarbi, jeigu, dėl silpnų paskatų investuoti ar aukšto polinkio taupyti, pusiausvyrą yra kairėje LL (LM) kreivės pusėje, kadangi, viena vertus, palūkanų normai nedaro poveikio realūs veiksniai, ir, kita vertus, pajamos nėra paveiktos pokyčių pinigų pasiūloje. Kaip akcentavo *J. R. Hicks* (1937), pinigų pasiūlos padidėjimas nebegali dar labiau pažeminti palūkanų normos – LL (LM) kreivė persistumia į dešinę, bet jų „horizontalios dalys yra beveik tokios pačios“, kaip parodyta 2.20 pav. (žr. 291 puslapį). Todėl *J. M. Keynes*’o teorija yra „depresijos ekonomikos teorija“: nuosprendis, kurį *J. R. Hicks*’as išsakys dar ne kartą ir vėliau, pabrėždamas, kad monetarinė politika yra neefektyvi depresijos laikotarpiu (su kuo turėjo sutikti ir ekonomistai, *J. M. Keynes*’o įvardyti „klasikais“). *J. R. Hicks*’o pateiktas „Bendrosios teorijos“ (*Keynes*, 1964 [1936]) pavaizdavimas LL kreivės kairiosios dalies išraiška buvo paskatintas ir jo bandymo apsvarstyti *J. M. Keynes*’o „stulbinančią išvadą“, kad skatinimo investuoti augimas nepaveiks palūkanų normos, o atsilieps tik užimtumui, ką dar 1936 m. aptarė ir *D. H. Robertson*’as, įrodinėdamas, kad *J. M. Keynes*’o tvirtinimas galios tik jeigu „tinkama likvidumo kreivės dalis yra tobulai elastinga (ją vaizduojanti kreivė yra horizontali tiesi linija)“ (*Robertson*, 1936), tiesa, pasiremdamas *J. M. Keynes*’u (1964 [1936]), patį horizontalios likvidumo kreivės dalies atvejį palikdamas nuošalyje kaip kol kas neaktualų, o po poros metų diskusiją pratęsė *O. Lange* (1938), savo alternatyvioje diagraminėje analizėje susitelkęs į LM funkcijos (kuria vadino „izolikvidumo kreivė“) formą tam, kad nustatytų, jog *J. M. Keynes*’o ir „tradicinė“ teorijos yra bendresnės teorijos du specialūs atvejai. *O. Lange* teigė, kad *J. M. Keynes*’as „aišku, [...] privalo turėti omenyje“ ribinį atvejį, kai „paklausos likvidumui palūkanų elastingumas yra begalinis“ ir izolikvidumo kreivė „išsigeria į horizontalią tiesią liniją“ (*Lange*, 1938). Kitas specialus atvejis yra tradicinė kiekybinė pinigų teorija su atitinkama vertikale izolikvidumo kreive. (Pažymėtina, kad būtent *O. Lange*’s požiūris buvo priimtas (pasirinktas) eilėje vadovėlių, ypač kai buvo išdėstoma IS–LM modelio tiesinė formuluotė; žr. *Dornbusch et al.*, 2004; *Gordon*, 1981; 2000; *Hall, Taylor*, 1986). (Šiuo klausimu įdomi yra *J. R. Hicks*’o išvada. Jis nurodė, kad IS–LM diagrama rodo, kad *J. M. Keynes*’as ir „klasikai“ yra „abu specialūs atvejai kažko labiau bendro. [...] *J. M. Keynes*’o modelis, nors ir bendro IS–LM modelio kraštutinis atvejis, yra kraštutinis atvejis, kuris yra labai svarbus“ (*Hicks*, 1979b). Aišku, toks sprendimas labai priklauso nuo to, kaip apibrėšime „klasikinę“ ekonomikos teoriją, ką puikiai suprato ir pats *J. R. Hicks*’as (1957).)

J. R. Hicks’s schemą galima laikyti klasikiniu aiškaus pagrindinės gijos (linijos) išskyrimo sudėtingame teorinių samprotavimų, slypėjusių „Bendrojoje užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), labirinte pavyzdžiu. Ir dauguma ekonomistų susipažino su *J. M. Keynes*’s argumentais būtent išnagrinėję *J. R. Hicks*’s (1937) schemą. Jau kitos kartos ekonomistas *M. Parkin*’s taip suformulavo savo įspūdį apie šį *J. R. Hicks*’s straipsnį: „Atrodė neįtikėtina, kad sudėtingos „Bendrosios užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijos“ problemos galėjo būti išdėstytos tokia paprasta forma ir taip greitai po to, kai ši knyga buvo išleista“ (žr. Parkin, Bade, 1982).

Pažymėtina, kad IS–LM diagrama iš karto tapo vyraujančia dėstant *J. M. Keynes*’s ekonomikos teoriją sudėtingesniu negu įvadinis lygiu (pirmasis IS–LM modelį savo paskaitose studentams panaudojo *A. H. Hansen*’s (1949, 1953) išdėstydamas makroekonomikos teorijos esmę; žr. Young, 1987), ir vis dar randa savo vietą, prabėgus beveik 80 metų nuo jos išradimo, vidutinio sunkumo makroekonomikos vadovėliuose. Neatsitiktinai 1984 m. *R. M. Solow* pirmojoje *J. R. Hicks*’s paskaitoje, pavadinatoje „Misteris *Hicks*’s ir klasikai“ sakė, kad „dideliu mastu IS–LM modelis beveik 50 metų buvo keinsistinė ekonomikos teorija“, tiesa, pridėdamas perspėjimą: „[R]eikia tiesiai pasakyti, kad tik dalis keinsistinės ekonomikos teorijos“ (Solow, 1984). Kaip pažymi Izraelio ekonomistas *Warren*’s *Young*’s (1987), iš tikrųjų, vienas iš aspektų, skyrusių „du Kembridžus“, gali būti apibūdintas kaip atsirbojimas tarp *A. H. Hansen*’s–*P. A. Samuelson*’s–*L. R. Klein*’s–*F. Modigliani*’s’io ištobulinto IS–LM modelio ir *J. M. Keynes*’s „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) požiūrio, pateikto *R. F. Kahn*’s–*J. Robinson*–*L. L. Pasinetti* interpretacijoje.

J. R. Hicks’s ir *A. H. Hansen*’s atliktas *J. M. Keynes*’s „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) formalizavimas vėliau buvo įvardytas kaip *neoklasikinė sintezė*. Bet ilgą laiką vyko karšti debatai, ar jų teorija iš tiesų atspindi *J. M. Keynes*’s svarbiausias idėjas.

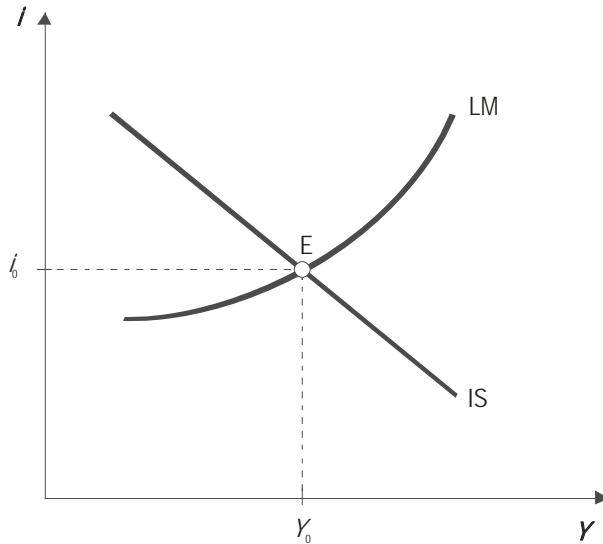
Svarbiausias keinsistinės sistemos požymis, į kurį *J. R. Hicks*’s ir *A. H. Hansen*’s atkreipė dėmesį, formuluodami IS–LM modelį, yra prekių ir pinigų rinkų sąveika. Jų manymu, prekių rinkoje sukuriamas nacionalinių pajamų lygis ir pinigų rinkoje atsirandanti palūkanų norma yra kintamieji, kurie veikia kitus rinkos veiksnius: nacionalinių pajamų pokytis, sukeltas pokyčių investicijose ar polinkyje vartoti prekių rinkoje veikia pinigų paklausą, taigi ir palūkanų normos nustatymą pinigų rinkoje, o palūkanos – investicijas, taigi ir pajamų lygį bei išeią prekių rinkoje. Ši sąveika aiškiai pažeidžia „klasikinę

dichotomiją“ ir nepalaiko pinigų neutralumo prielaidos. Finansinės ir realios rinkų sąveika yra *J. M. Keynes'o* teorijos IS–LM versijos šerdis, todėl, kaip dar 1937 m. padarė išvadą *J. R. Hicks'as* (1937), būtina abiejose rinkose sprendimų ieškoti vienu metu. IS–LM modelis parodo, kas sukelia nacionalinių pajamų pokyčius trumpuoju laikotarpiu, kai kainų lygis pastovus.

Paprasčiausias IS–LM modelis susideda iš trijų blokų. Prekių rinkoje visuminę paklausą sudaro suma vartojimo kaip disponuojamų pajamų funkcijos (kad vartojimo funkciją lemia ne kainos, o pajamos – išsaugota *J. M. Keynes'o* nuostata, kuri buvo viena svarbiausių „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) naujovių), investicijų kaip pajamų ir palūkanų normos funkcijos ir vyriausybinų išlaidų. Pusiausvyroje visuminė paklausa yra lygi visuminei pasiūlai, taigi ir investicijos lygios taupymui, taip gaunant IS kreivę. Pinigų rinkos pusiausvyroje pinigų paklausa, kuri priklauso nuo pajamų ir palūkanų normos, yra lygi pinigų pasiūlai, taip gaunant LM kreivę (likvidumo pirmenybė – kaip *J. M. Keynes'as* vadino pinigų paklausą – lygi pinigams). Trečiame bloke užimtumas yra nulemtas išėigos per agreguotą gamybos funkciją, su nedarbo atsiradimu, jeigu yra numanomas nominalaus darbo užmokesčio smunkantis nelankstumas. (Kaip pažymi *M. De Vroey'us* (2004a), savo knygoje „Vertė ir kapitalas“ *J. R. Hicks'as* konstatavo, kad „*Mr. Keynes'as* eina taip toli, kad darbo užmokesčių normų nelankstumą padaro savo sistemos kertiniu akmeniu“ (Hicks, 1949).) Susidaranti jungtinė pusiausvyra išėigos ir palūkanų normos erdvėje pavaizduota 2.10 pav., prie kurio stabtelėkime šiek tiek detaliau.

Kaip žinome, IS–LM modelis yra būdas modeliuoti ekonomikos pusiausvyrą remiantis pusiausvyra prekių ir paslaugų rinkoje (IS kreivė) ir pusiausvyra pinigų rinkoje (LM kreivė). Kur šios dvi rinkos pasiekia pusiausvyrą, bus pusiausvyros gamybos lygis Y , t. y. sujungus IS ir LM kreives į vieną sistemą, gaunamas grafinis IS–LM modelio vaizdas (žr. 2.10 pav.). Pažymėtina, kad IS–LM modelyje žiūrima į gamybos lygį kaip priklausomą nuo palūkanų normos i .

Taigi IS–LM modelis, susidedantis iš prekių rinkos (IS: investicijos – santaupos) ir pinigų rinkos (LM: likvidumas – pinigai), leidžia rasti tokius nominalios palūkanų normos (i) ir pajamų (Y) derinius, kuriems esant tuo pat metu pasiekiami pusiausvyra ir prekių, ir pinigų rinkose. Be to, jis tinka ne tik uždarai, bet ir atvirai ekonomikai (nors „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'o* naujosios teorijos atviros ekonomikos aspektai yra men-

2.10 pav. IS–LM modelis

kai tepabrėžti). Kadangi palūkanų norma veikia tiek investicijas, tiek pinigų paklausą, tai ji susieja abi IS–LM modelio dalis.

Kaip pažymi *M. De Vroey* ir *P. Malgrange* (2011), standartiniame IS–LM modelyje keinsistinė sistema pasiekia pusiausvyrą skirtingai nuo klasikinės sistemos. Pastarojoje pradedame nuo darbo rinkos ir iš čia keliamume prie išeiigos nustatymo. O keinsistinėje sistemoje pradedame nuo išeiigos, kurią lemia IS ir LM kreivių susikirtimas, tam, kad antrajame etape nustatytume užimtumo lygį. Kita vertus, IS–LM modelio gebėjimas modeliuoti ekonomines abipuses priklausomybes paprastu ir intuityviu būdu yra tikrai nepralenkiamas.

Prieš tolesnę analizę apibrėžkime jau paminėtą ekonominį terminą – *likvidumą*, jo finansinio vartojimo pradžią, *J. R. Hicks*o (1972) nuomone, siejant dar su paties *J. M. Keynes*o „Traktatu apie pinigus“ (Keynes, 1930) ir 1931 m. pasirodžiusiu *Macmillan*o pranešimu, kurį paskelbė vadinamasis *Macmillan*o komitetas (oficialiai žinomas kaip 1929 m. įkurtas Finansų ir pramonės komitetas, kuriam pirmininkavo škotų teisininkas *H. P. Macmillan*as (1873–1952 m.), o vienas iš komiteto narių buvo *J. M. Keynes*as). **Likvidumas** (*liquidity*) yra laipsnis, kuriuo turtas tuoj pat paverčiamas mainų priemone, t. y. pinigais su žinoma viso to kaina. Likvidumas yra neigiamai susijęs su sando-

rių kaštų, susijusių su turto pirkimu ar pardavimu, kiekiu. Kaip žinome, turtas labai įvairuoja savo likvidumo laipsniu. Dalis jo nėra labai likvidus, kadangi būtinas tam tikras išankstinis įspėjimas (pranešimas) prieš konvertuojant jį į mainų priemones. Kitoms turto rūšims trūksta likvidumo, nes šis turtas yra parduodamas rinkoje ir jo kaina labai svyruoja, o tai daro pinigų kiekį, į kurį turtas gali būti paverstas, nenuspėjamą (neapibrėžtą). (Norint parduoti automobilį ar *Rembranto* (1606–1669 m.) paveikslą, reikia įdėti daugiau pastangų ir skirti tam daugiau laiko, vadinasi, šios turto rūšys yra mažiau likvidžios.)

Grįžkime prie IS–LM modelio. Jis, kaip trumpojo laikotarpio modelis, rodo statišką trumpalaikės pusiausvyros būseną, neatsižvelgdamas į tokius veiksnius kaip lūkesčiai (*J. M. Keynes'o* teorijoje kritiškai svarbūs kaip investuotojų „judrumas“ (*animal spirits*)) bei kapitalo atsargos, darbo užmokestis ar kainos, kurie yra pastovūs. Jeigu laikome, kad IS kreivė, atstovaujanti tiek polinkiui vartoti, tiek kapitalo ribiniam efektyvumui, pagauna srautų pusiausvyrą, o LM kreivė, apimanti tiek likvidumo pirmenybes, tiek realių balansų kiekį, atsargų pusiausvyrą, bendri laiko rėmai yra neaiškūs. Pagrindinis kintamasis modelyje yra neturinti ekonominio pagrindo visuminė prekių paklausa *AD*, kuri lemia išeią. Uždaroje ekonomikoje ($X_n = 0$) visuminė prekių paklausa yra lygi:

$$AD = C + I_g + G \quad (2.7).$$

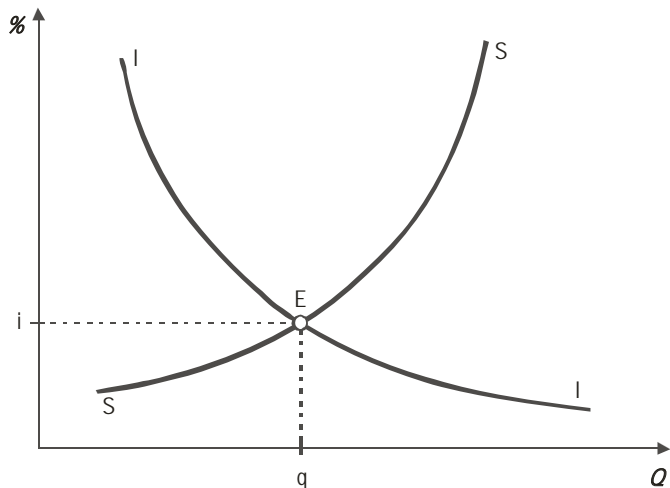
čia: *C* – namų ūkių vartojimas; I_g – privataus verslo bendrosios investicijos; *G* – vyriausybės išlaidos.

Yra daroma prielaida, kad, neskaitant autonominio vartojimo C^a , namų ūkių vartojimo, apibūdinamo kaip funkcija nuo disponuojamų pajamų (žr. 2.21 lygtį 374 p.), elgsena gali būti apibūdinta *J. M. Keynes'o* „fundamentalaus psichologinio dėsnio“ (žr. Egger, 1989), t. y. ribiniam polinkiui vartoti *MPC* galioja sąlyga:

$$0 < MPC < 1 \quad (2.8).$$

Savo ruožtu, tada ribinis polinkis taupyti *MPS* bus lygus:

$$MPS = 1 - MPC \quad (2.9).$$

2.11 pav. Taupymo ir investicijų lygybė

Kitas nepriklausomasis kintamasis yra privataus verslo investicijos I_g , kurios yra funkcija nuo pajamų ir palūkanų normos. *A priori* nėra jokios prielaidos tikėti, kad savaime bus pasiektas visiškasis užimtumas (*full employment*), kuris yra pasiekiamas, kai *ciklinis* nedarbas yra lygus nuliui. Ir yra pateikiamas sprendimas – norint pasiekti visišką užimtumą, vyriausybė turi sukurti papildomą paklausą padidindama valstybės išlaidas G . Dėl iš makroekonomikos teorijos gerai žinomo keinsistinio multiplikatoriaus, kurį šiuo atveju galime užrašyti taip:

$$M = \Delta BNP / \Delta G \quad (2.10),$$

šis valstybės išlaidų padidėjimas ΔG gali būti mažesnis, nei siekiamas visuminės gamybos apimtys augimas ΔBNP .

Dar vienas svarbus aspektas yra tai, kad namų ūkiai gali norėti daugiau taupyti neinvestuodami. Remiantis neoklasikų požiūriu, tam, kad namų ūkių santaupos taptų privačių įmonių investicijomis, užtikrinant visišką užimtumą, turi nedelsiant keistis (didėti) palūkanų normos (žr. 2.11 pav.).

Tačiau išlieka fundamentalus klausimas, „kodėl palūkanų normos padidėjimas iš tikrųjų neišsprendžia šios problemos“ ir potencialiai veda link nevisiško užimtumo (į ciklinį nedarbą)?

Iki *J. M. Keynes'o* ekonomikos literatūroje buvo populiarios pažiūros, pagal kurias investicijoms buvo skiriamas palyginti menkas vaidmuo: svarbu tik santaupos, kurios pačios atves į investicijas. *J. M. Keynes'as* „Bendrojoje užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) apvertė šią formulę: sprendžiamą vaidmenį turi investicijos, o santaupoms tenka pasyvus vaidmuo.

J. M. Keynes'as suformulavo idėją, kad santaupos (*S*) dažniausiai nėra lygios kapitalo investicijoms (*I*). Juk, užuot investavę, namų ūkiai gali rinktis laikyti grynuosius pinigus. Tiesa, neoklasikinėje teorijoje laikyti grynuosius pinigus yra neracionalu todėl, kad pinigai yra sandorio priemonė, nedelsiant išleidžiama prekėms ir paslaugoms įsigyti arba pasiūloma finansinėse rinkose – ji neturi prasmės kaip turtas, kuris neuždirba palūkanų. (Spekuliatyvinė paklausa yra susijusi su paklausa pinigams kaip finansiniams aktyvams. Spekuliuotojai perka ir parduoda aktyvus sutinkamai su laukiama šių aktyvų kaina ateityje. *J. M. Keynes'ui* šio motyvo pagrindas yra „tikslas garantuoti pelną dėka geresnio už rinką žinojimo, ką ateitis atneš“ (Keynes, 1964 [1936]).) Primintina, kad makroekonominė teorija akcentuoja *santykinės* kainas, o kiekybinė pinigų teorija neoklasikinėje teorijoje (monetarizme) nustato *absoliutų* kainų lygį, remdamasi lygtimi:

$$M \times \bar{V} = P \times Q \quad (2.11).$$

čia: *Q* – visiško užimtumo gamybos apimtis *Q_p*, todėl realus *Q* nebegali didėti, o patys pinigai neturi įtakos realiai ekonomikai (kaip jau minėta, ekonomistai neoklasikai teigia, kad ilguoju laikotarpiu *pinigai yra neutralūs*).

M. Blaug'o pastebėjimu, kiekybinė pinigų teorija, kuri iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio buvo vyraujanti makroekonominė teorija, yra „seniausia išlikusi teorija ekonomikos teorijoje“ (žr. Blaug et al., 1995). Jos pradžia gali būti siejama su laisvės filosofo ir modernaus empirizmo sukūrėjo *John'o Locke'o* (1632–1704 m.) 1692 m. išleistu grynai ekonominiu veikalu „Kai kurie samprotavimai apie palūkanų procento sumažinimo ir valstybinio pinigų vertės padidinimo pasekmes“ (jo pradinė versija buvo parašyta dar 1668 m.; žr. Eltis, 1995) ir žymaus škotų filosofo *D. Hume'o* 1752 m. paskelbtu veikalu „Apie pinigus“, kuriame rašė: „Visas [aukso ir sidabro] papildymas neturi jokio kito poveikio, išskyrus darbo ir prekių kainų padidėjimą“ (žr. Hume, 1987). (Su šios

D. Hume'o esė, turėjusios nemažą įtaką monetaristų lyderiui *M. Friedman'ui*, pasirodymu gali būti siejama ir monetaristinių idėjų gimimo pagrindinė data; žr. Mayer, 1980; Laidler, 1991b; Wennerlind, 2005; Wennerlind, Schabas, 2008; Murphy, 2009.) Vėliau kiekybinę pinigų teoriją plėtojo devyniolikto amžiaus ir dvidešimto amžiaus pradžios garsūs ekonomistai, įskaitant *D. Ricardo*, *R. Cantilloną*, *A. Marshallą*, vieną pirmųjų amerikiečių ekonomistų, perėjusių į maržinalistų gretas, *Simoną Newcombą* (1835–1909 m.), kuris dar 1885 m. ir pasiūlė garsiąją „mainų lygtį“, kurią senosios monetaristų mokyklos įkūrėjas *I. Fisher'is* (1963 [1911]) po 25 metų pavertė kiekybine pinigų teorija (žymiųjų XX a. antrosios pusės ekonomistų *J. Tobino* ir *M. Friedman'o I. Fisher'is* šmaikščiai buvo įvardytas monetarinės makroekonomikos teorijos proseneliu; žr. Skousen, 2007) ir, bent iki XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios, patį *J. M. Keynesą*. Nieko nuostabaus, kad monetaristų lyderis *M. Friedman'as* geriausia *J. M. Keynes'o* knyga įvardijo 1923 m. parašytą jo knygą „Traktatas apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923), kurioje analizuojama kiekybinė pinigų teorija ir jos pritaikymas pokarinės infliacijos analizei, o ne „Bendrąją užimtumo, palūkanų ir pinigų teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]). Kaip taikliai pažymėjo *M. Blaug'as*, „*J. M. Keynes'as* pradėjo ją [kiekybinę pinigų teoriją] mylėdamas, o baigė ją neapkęsdamas“ (žr. Blaug et al., 1995).

Toliau monografijoje detaliau pačių IS ir LM funkcijų neaptarsime. Šiuo klausimu plačiau žr. Dornbusch et al., 2004; Čiegis, 2012.

Vis dėlto, tikslumo vardan, pažymėsime, kad LM kreivė gali būti sudaryta remiantis keinsistinėje teorijoje pateikta pinigų rinkos pusiausvyros analize. „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'as* pristatė „*likvidumo pirmenybę*“, taip vadindamas pinigų paklausą ir ją apibūdinamas kaip pirmenybę laikyti pinigais (grynuosius pinigus apyvartoje plius indėlius), o ne juos investuoti.

Padarius prielaidą, kad kainos yra pastovios, pastovus pinigų pasiūlos dydis (M) atitinka realią pinigų pasiūlą. Daroma hipotezė, kad pinigų paklausa L priklauso nuo bendrojo nacionalinio produkto Y (realių pajamų, jeigu nesikeičia kainų lygis) ir palūkanų normos i :

$$L = L(Y, i) = k \times Y - h \times i \quad (2.12),$$

čia: k – pinigų paklausos jautrumo bendrajam nacionaliniam produktui koeficientas; h – pinigų paklausos jautrumo palūkanų normai koeficientas.

Modelyje naudojamas Kembridžo (*Marshall'o*) koeficientas (k), kuris yra pinigų kiekio apyvartoje M (pinigų bazės) ir nominaliojo BNP ($P \times Q$) santykis (M / BNP_n), lemia proporciją, kuria pinigų paklausos pokytis priklauso nuo pajamų lygio. Nors Kembridžo monetarinio požiūrio atstovai pripažįsta, kad (*Marshall'o*) koeficientas (k) gali keistis ir trumpuoju laikotarpiu (žr. Laidler, 1993), vis dėlto jis dėl analizės paprastumo laikomas pastoviu dydžiu. Šį koeficientą lemia tokie instituciniai veiksniai kaip nusistovėję visuomenės mokėjimo įpročiai ir finansinių tarpininkų buvimas. Kaip dar 1937 m. pažymėjo *J. R. Hicks'as* (1937), ortodoksiniai klasikai, skirtingai nuo *A. Marshall'o*, teigė, kad pinigų paklausa priklauso tik nuo palūkanų normos. (Savotiškai paradoksalu, kad tradicinė IS–LM analizė irgi nepaisė finansinių tarpininkų vaidmens (Krugman, 1998).)

Derėtų pasakyti, kad, naudojant *Marshall'o koeficientą* k , kiek kitokią formą įgauna ir garsioji *mainų lygtis* (*Fisher'io lygtis*). Jos vadinamasis „*Kembridžo variantas*“ (*grynųjų pinigų balanso lygtis*), kuri, be *A. Marshall'o*, plėtojo ir *A. C. Pigou* ir kuris buvo artimiausias monetaristų mokyklos lyderiui *M. Friedman'ui* (1974a), atrodytų taip:

$$M = k \times P \times Q \quad (2.13).$$

2.12 lygybė rodo, kad kalbant pastovių pinigų terminais pinigų paklausa pusiausvyros sąlygomis tiesiogiai priklauso tik nuo nominalių visuomenės pajamų; Kembridžo mokyklos ekonomistų nuomone, kapitalo palūkanų norma pinigų paklausai įtakos nedaro, o pati nusistovi nepriklausomai nuo to, kad vyksta pinigų rinkoje. *J. M. Keynes'o* teorijoje pinigų paklausa, skirtingai nuo neoklasikų požiūrio, pinigų rinkoje yra lemiama ne tik realių pajamų, bet ir kapitalo palūkanų normos.

Kaip pažymi amerikiečių ekonomistai marksistai *Richard'as D. Wolff'as* ir *Stephen'as A. Resnick'as* (2012), *J. M. Keynes'o* teorijoje sprendimai dėl taupymo, investicijų, obligacijų išsigijimo ir pinigų laikymo grynaisiais priklauso tiek nuo palūkanų normos, tiek nuo realių pajamų. Tai ryškiai skiriasi nuo neoklasikinės dichotomijos, kurioje taupymo ir investicijų sprendimai priklauso tik nuo palūkanų normos, o paklausa pinigams priklauso tik nuo realių pajamų. Pinigų ir kapitalo rinkas suprasdamas ir siedamas skirtingai, *J. M. Keynes'as* galėjo tuo pat metu nustatyti pusiausvyrines realias pajamas ir pusiausvyrines kapitalo palūkanų normas dėl sąveikos tarp jėgų, kurios kyla abiejose (pinigų ir kapitalo) rinkose.

Matuojant likvidumą kaip pinigų plačiąja prasme ir produkcijos apimtį santyki (Marshall'o k) per pastarąjį šimtmetį, akivaizdu, kad nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio šiam santykiui būdinga tendencija didėti, kalbant apie pinigus plačiąja prasme, pagrindinėse išsivysčiusiose valstybėse jis padidėjo nuo maždaug 70 proc. prieš uždarant „aukso langą“ 1971 m. vasarą (ši sprendimą rugpjūčio 15 d. vienareikšmiškai, be JAV Kongreso leidimo ir derinimo su Tarptautiniu valiutos fondu, priėmė pats JAV prezidentas R. M. Nixon'as po pasitarimo su savo ekonominiiais patarėjais Kemp Deivide, pradėdamas įgyvendinti savo „Naująją ekonominę politiką“) iki daugiau nei 100 proc. 2005 m.

Bendrosios pinigų paklausos kreivė, rodanti pinigų kiekio priklausomybę nuo bendrojo kainų lygio, realios bendrojo nacionalinio produkto apimtį su palūkanų normos, vadinama *likvidumo pirmenybės kreive* LM.

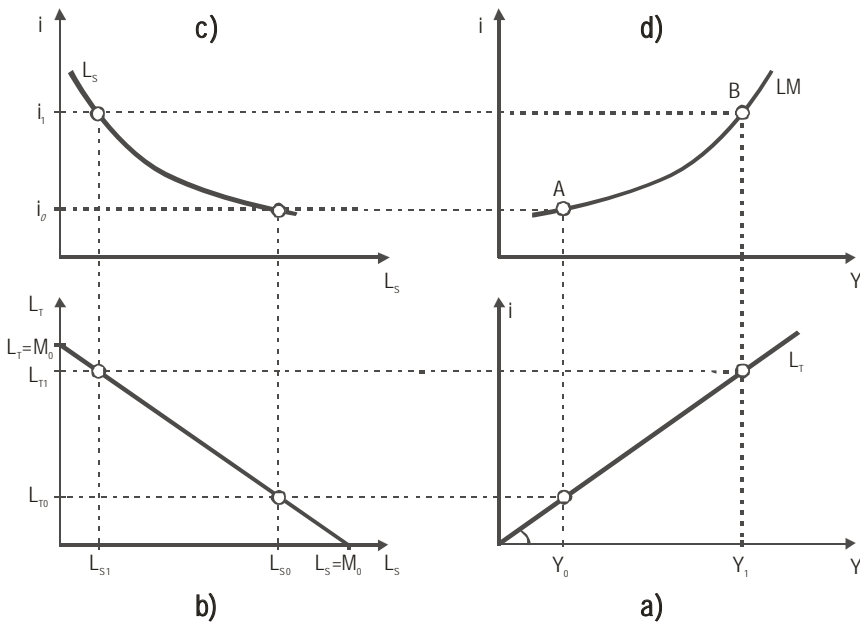
LM kreivė atspindi palūkanų normos (i) ir pajamų (Y) galimus derinius, kuriems esant bendra pinigų paklausa (L) yra lygi bendrai pinigų pasiūlai (M), t. y. derinius, atitinkančius pusiausvyrą pinigų rinkoje.

LM kreivės sudarymas (prie jo plačiau neapsistosisime; detaliau žr. Čiegis, 2012) ir jos forma atsispindi 2.12 pav. (d dalyje).

LM kreivės pavadinimas kilęs iš modelyje nagrinėjamo likvidumo (*liquidity*) – pinigų paklausos ir pinigų (*money*) – pinigų pasiūlos pusiausvyros sąlygos: $L = M$.

Gyventojai teikia pirmenybę likvidumui arba pinigams dėl neapibrėžtumo konkrečiu laiko momentu ir būsimo palūkanų normos neapibrėžtumo (kai jiems gali prireikti pinigų).

Namų ūkiai laiko savo turtą pinigų pavidalu (likvidžia forma) todėl, kad yra transakcijos kaštai, kurie yra susiję su pinigų pavertimu mažiau likvidžia forma. Palūkanų normos padidėjimas vis dėlto priverčia namų ūkius pereiti prie santaupų laikymo mažiau likvidžia forma, kuri jiems uždirbtų palūkanas. Paklausa pinigams atsispindi likvidumo pirmenybės kreivėje LM, ir taip atspindima pusiausvyra pinigų rinkoje. Keinsistų teorijoje LM kreivė yra įstrižai kylanti, o ne vertikali (visada turi teigiamą nuolydį einant iš kairės į dešinę) todėl, kad gamybos padidėjimas, padidindamas pinigų paklausą, padidina ir realių palūkanų normą, duodamą nepiniginių aktyvų, ko ir reikia, kad atvestų aktyvų rinką į pusiausvyrą. Kitaip sakant, kylant pajamoms, turi būti padidintos ir palūkanų normos tam, kad paskatintų namų ūkius laikyti tą patį kiekį realių pinigų. (Palūkanų normos kinta ta pačia kryptimi kaip ir pajamos.) Be to, kaip rodo 2.12 lygtis, kuo didesnis pinigų paklausos jautrumas (elastingumas)

2.12 pav. LM kreivės sudarymas

nacionaliniam produktui ar pajamoms (koeficientas k) ir kuo mažesnis jautrumas (elastingumas) palūkanų normai (koeficientas h), tuo statesnė LM kreivė (Snowdon, Vane, 2009). (1937 m. savo garsiajame straipsnyje *J. R. Hicks* (1937) vaizdavo „beveik vertikalią“ LL kreivę dešinėje pusėje, nurodydamas, kad yra viršutinė riba pinigų apyvartos greičiui.) O kuo didesnis jautrumas (elastingumas) palūkanų normai, tuo LM kreivė bus plokštesnė. Kai pinigų paklausa nereaguoja į palūkanas, tai LM kreivė yra lygiagreti su ordinačių ašimi. (Kaip minėta, analogiškai, 1937 m. savo straipsnyje *J. R. Hicks* (1937) vaizdavo „beveik horizontalią“ LL kreivę kairėje pusėje, nurodydamas, kad yra minimumas (žemiausia riba) palūkanų normai; tai atsispindi 2.20 pav. (žr. 291 p.).)

Keinsistiniai likvidumo spąstai (centrinio banko negalėjimas pažeminti palūkanų normų žemiau nulio) yra pagrindinis dalykas, kuo skiriasi klasikinė ir keinsistinė teorijos. Tai situacija, kai pinigų rinkos pusiausvyra žemėja todėl, kad nominalios palūkanų normos pasiekė žemiausią lygį. Būtent šis atvejis 1937 m. buvo aptartas *J. R. Hicks* (1937) kaip pagrindinis *J. M. Keynes* teorijos akcentas.

Kita vertus, kaip pažymi *M. Boianovsky'is* (2004), nors tradicinė literatūra apie likvidumo spąstus siejosi su *J. M. Keynes'o* 1936 m. ir *J. R. Hicks'o* 1937 m. išsakytomis įžvalgomis apie teigiamo minimumo (žemiausios ribos) egzistavimą palūkanų normai, naujesnis požiūris tiria žemesnės už nulį (neigiamos) palūkanų normos galimybę, apie kurią, tiesa, tik kaip labai teorinę, kalbėjo dar *A. Marshall'as* (1890) (žr. Krugman, 1998; 2000). (Kita vertus, pažymėtina, kad ir pats supratimas, jog trumpojo laikotarpio palūkanų norma negali kristi žemiau nulio, aptinkamas ir mokslinėje literatūroje, pasirodžiusioje iki *J. M. Keynes'o* veikalo išspausdinimo, pavyzdžiui, ko gero, ortodoksiškiausio *A. Marshall'o* mokinio *Ralph'o G. Hawtreyaus*, įvedusio „kredito aklovietės“ sąvoką, darbuose, kuriuose aptariamas defliacinis procesas. Depresijos metu gali būti negalima plėsti pinigų pasiūlą per bankininkystės sistemą dėl pasitikėjimo krizės, kuri paveikia kreditų rinkos tiek paklausos, tiek pasiūlos pusę (žr. Hawtreys, 1962 [1913]; 1932). Esant tokioms aplinkybėms, atviros rinkos operacijos negali padidinti pinigų pasiūlos, nes bankai yra linkę laikyti perteklinius rezervus, o ne skolinti. Analogišką nuomonę yra išsakę ir *D. H. Robertson'as* (1948 [1922]; 1928 m. antrajame knygos leidime) bei *A. C. Pigou* (1933). Kaip parodė *Paul'as Wonnacott'as* (1978), *R. G. Hawtreyaus* pateiktas „perteklinių rezervų spąstų“ argumentas atitinka pinigų kiekybinę teoriją, nes ši yra ne apie pinigų pasiūlos pokyčių neefektyvumą (kaip *J. R. Hicks'o* (1937) likvidumo spąstų diskusijoje), bet apie sunkumą padidinti pinigų pasiūlą per bankinę sistemą depresijos metu.) Tai iš dalies galima paaiškinti perėjimu nuo *J. M. Keynes'o* modelio – kur ilgojo laikotarpio palūkanų norma yra svarbūs alternatyvūs kaštai pinigų paklausai ir tariama, kad lūkesčiai dėl šios ilgalaikės normos ateities verčių yra regresyvūs ar neelastingi – prie pinigų paklausos formulavimo trumpojo laikotarpio nominalios palūkanų normos išraiška, kuri daro poveikį ilgojo laikotarpio normai per palūkanų normų laiko struktūros lūkesčių teoriją (kurią išplėtojo *F. Modigliani'is* ir *R. J. Shiller'is* (1973), įtraukiant į ją infliacijos lūkesčius). Tačiau reikia pasakyti, kad vadovėlinis IS–LM požiūris į likvidumo spąstus, kurį 1949 m. savo knygoje „Monetarinė teorija ir fiskalinė politika“ (Hansen, 1949) pateikė *H. A. Hansen'as*, yra artimesnis *J. M. Keynes'o* 1936 m. išsakytam pirminiam išdėstymui, negu *J. R. Hicks'o* 1937 m. pateiktam šios teorinės nuostatos reformulavimui, kuris kai kuriais aspektais panašus į šiuolaikines diskusijas (žr. Boianovsky, 2004.) (*H. A. Hansen'o* (1949) pateikta likvidumo spąstų interpretacija nesirėmė *J. M. Keynes'o* (1964 [1936]) spekuliuotojų elgsenos, kai dabartinė ilgojo

laikotarpio norma yra žemesnė už tai, ką jie laikytų normalia, ar „saugia“, vertė, analize. Vietoj to *H. A. Hansen* (1949) rėmėsi kitu elementu, kurį paminėjo *J. M. Keynes* (1964 [1936]), tai yra samprata, kad bet kuris palūkanų normos kritimas sumažina „draudimo premiją atsverti praradimų kapitalo sąskaitoje riziką.“) Kaip 1976 m. rašė *D. Patinkin* (1976b), *J. R. Hicks* (1937) formulavo likvidumo spąstus „aiškiai mažiau kraštutine forma, negu vėliau tai tapo makroekonomikos vadovėlių standartu“ (Patinkin, 1976b). *J. R. Hicks* savąją likvidumo spąstų formuluotę grindė požiūriu, kad trumpojo laikotarpio palūkanų norma negali būti neigiama ir kad ilgojo laikotarpio norma yra susiformavusi dėka lūkesčių dėl trumpojo laikotarpio palūkanų normos ateities vertės papildomai pridėjus rizikos premiją. Šios idėjos buvo išsamiai išplėtos 1939 m. pasirodžiusiame jo klasikiniam veikalui „Vertė ir kapitalas“ (Hicks, 1949), kurį *J. R. Hicks* rašė, kai jau 1937 m. buvo išspausdinęs garsųjį straipsnį apie IS–LM modelį (žr. Hicks, 1937), ir kuriame šalia „palūkanų lūkesčių elastingumo“ sąvokos, išreiškusios pokyčių dabartinėse trumpojo laikotarpio ar ilgojo laikotarpio normose poveikį jų laukiamoms vertėms, pateikė „kainos lūkesčių elastingumo“ sąvoką tirti dabartinių kainų poveikį kainų lūkesčiams. Patį „asmens prekės X kainos lūkesčių elastingumą“ jis apibūdino kaip „prekės X laukiamų ateities kainų proporcingo augimo santykį su jos dabartinės kainos proporcingu augimu“ (Hicks, 1949). Kol kainų lūkesčių elastingumai yra lygūs nuliui, bet kokie pokyčiai einamosiose kainose laikui bėgant sukels didelius substitucijos efektus sąnaudų ir išieigos rinkose, kas stabilizuos ekonominę sistemą. Tačiau, jeigu tikimasi, kad pokyčiai einamosiose kainose bus pastovūs, nebus palikta jokių galimybių substitucijai laikui bėgant. Tiesa, *J. R. Hicks* (1949) pastebėjo, kad „žmonių normalių kainų jausmas“ gali veikti prieš kainų lūkesčių vienetinio elastingumo pradinius poveikius ir stabilizuoti ūkį depresinėje būklėje. Kaip pažymėjo *J. R. Hicks*, tuo metu dauguma ekonomistų netiesiogiai laikė, kad lūkesčių elastingumas yra lygus vienetui, nesuprasdami to reikšmės stabilumo analizei. (Pažymėtina, kad dar *K. Wicksell* ([1898] 1936) kalbėjo apie ryšį tarp nestabilumo ir kainos vienetinio elastingumo, bet tik po *J. R. Hicks* veikalo pasirodymo kainų lūkesčių vienetinio elastingumo prielaida tapo plačiai paplitusi; žr. Modigliani, 1944; Patinkin, 1956.) Taip, jeigu laukiamas ateityje kainų lygis yra duotas, perteklinė prekių pasiūla rinkoje sukels dabartinių kainų mažėjimą ir kartu laukiamos realios palūkanų normos kritimą (kadangi individai tikisi gražos pirmesniai kainų lygiui), kas padidins visuminę paklausą prekėms ir stabi-

lizuos kainų lygį. Tačiau jeigu lūkesčių elastingumai yra 1,0 (arba aukštesni), laukiamas ateityje kainos lygis keičiasi kartu su dabartinėmis kainomis, kas kliudo stabilizacijai ir veda į augantį kainų kritimą. *J. R. Hicks*as tvirtino, kad „teiginys, kurį mes ką tik nustatėme, galbūt yra svarbiausias teiginys ekonominėje dinamikoje“ (Hicks, 1949).

Pats *J. R. Hicks*as ne kartą pabrėžė veikalo „Vertė ir kapitalas“ svarbą suprantant 1937 m. pasirodžiusio IS–LM straipsnio struktūrą ir teigė, kad minėtas straipsnis buvo tik „Vertės ir kapitalo“, kurio rašymui 1934–1938 m. buvo skiriamos visos mintys, metodų pritaikymas (žr. Young, 1987). (Galiama būtų sakyti, nors tai nebūtinai yra absoliuti tiesa, kad *J. R. Hicks*as, kai jis sumanė IS–LM modelį, paprasčiausiai išvertė *J. M. Keynes*o bendrąją teoriją į *L. Walras*o kalbą, kad galėtų ją palyginti su pastarojo klasikine bendrosios pusiausvyros teorijos kalba, kuri būtų suprantama ir ekonometrikams bei matematikos ekonomikos teorijos atstovams; plačiau apie tai žr. Vercelli, 1999. Galiausiai ir pats *J. R. Hicks*as pripažino, kad „IS–LM faktiškai buvo *J. M. Keynes*o nelanksčių kainų modelio išvertimas į mano kalbą. [...] Turėtų būti lengvai suprantama, šviesoje to, ką pasakiau, kad IS–LM diagramos idėja gimė man kaip rezultatas darbo, kurį aš tuo metu dariau [...] valrasine maniera“ (Hicks, 1980). Pažymėtina, kad nuostatą, jog metodologine prasme IS–LM modelis yra valrasinis, vėliau išsakė ir kiti ekonomistai; žr. Vercelli, 1999; Young, 1987; Young, Zilberfarb, 2000.) Pažymėtina, kad, be *J. R. Hicks*o, buvo tik dar vienas ekonomistas, *Oskar*as *Lange*, kuris 1938 m. akcentavo LM kreivės, kurią vadino „izolikvidumo kreive“, formą kaip skiriamąją liniją tarp *J. M. Keynes*o ir „klasikų“, tiesa, ganėtinai skirtinga forma, negu *J. R. Hicks*as (1950), kuris, kaip minėta, buvo įsitikinęs, kad beveik horizontalus nutįsimas LM kreivės kairėje pusėje buvo „*J. M. Keynes*o argumentų esminė dalis“. Nors *O. Lange* straipsnyje „Palūkanų norma ir optimalus polinkis vartoti“ (Lange, 1938), kuris plačiai pripažįstamas kaip vienas anksčiausių *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) statiškų matematinių modelių (Assous, Lampa, 2014), pavaizdavo *J. M. Keynes*o atvejį kaip visiškai horizontalią LM kreivę, *J. R. Hicks*as išskyrė skirtingas LM kreivės dalis, ir *J. R. Hicks*o LM kreivė gali tapti visiškai horizontali tik tada, jeigu monetarinė sistema yra tobulai elastinga. (Tam, kad pabandytų įtraukti kai kuriuos bankų sistemos bruožus, *J. R. Hicks*as (1937), kaip minėta, net prielaidą, kad yra duota pinigų pasiūla, pakeitė prielaida, kad yra duota „monetarinė sistema“. Kaip vėliau pažymėjo *J. R. Hicks*as (1950), tai tampa ypač svarbu, jeigu į pinigų pasiūlą

įtraukiami bankų indėliai, nes bankų sistemos teikiami indėliai reaguoja į palūkanas ir pajamas; žr. Boianovsky, 2004.)

Prakalbus apie *J. R. Hicks'o* (1937) ir *O. Lange'ės* (1938) IS–LM modelio versijų skirtumus, *G. Rubin'as* (2014) pažymi, kad pirma, *O. Lange'ės* (1938) pateiktoje versijoje visi dydžiai buvo išreikšti darbo užmokesčio vienetais, t. y. realiais terminais, ką, kaip akcentavo prancūzų ekonomistas *Alain'as Béraud'as*, inspiravo pats *J. M. Keynes'as*. Be to, tai išsprendė *J. R. Hicks'o* (1937) modelio defektą, būtent faktą, kad, tarus, jog darbo užmokesčiai yra kintami, *J. R. Hicks'o* (1937) modelis visada turėjo sprendinį, net esant likvidumo spąstų scenarijui, ką 1937 m. nurodė ir *J. M. Keynes'as* savo garsiajame laiške *J. R. Hicks'ui* apie IS–LM. Antra, investavimo funkcija priklausė nuo vartojimo. Trečia, buvo manoma, IS sąlyga yra tapatybė, o ne pusiausvyrinis santykis. Galiausiai, *O. Lange'ės* (1938) modelis neapėmė pasiūlos.

O. Lange (1938) savo statiškoje analizėje konstatavo tris fundamentalius sąryšius: a) vartojimo funkciją, susiejančią vartojimą su pajamomis ir, bendrai, palūkanų norma; b) kapitalo ribinį efektyvumą, susiejantį grynąsias investicijas su palūkanų norma ir vartojimo lygiu (kapitalinės įrangos lygiui išliekant nekintamam per tiriamą trumpą laikotarpį, gamybos veiksmų atsargas ir technologijas irgi laikant pastoviomis); c) likvidumo pirmenybės grafiką, susiejantį esamą pinigų kiekį su palūkanų norma ir pajamų lygiu (detaliau žr. Kowalik, 2008). Be to, panašiai kaip *J. R. Hicks'as* (1937), *O. Lange* (1938) praplėtė savo modelio prielaidą, leisdamas investicijoms priklausyti nuo realių pajamų ir palūkanų normos. Į investicijų funkciją įvesdamas kaip argumentą vartojimo lygį, *O. Lange* (1938) siekė pabrėžti, kad, rinkos ūkyje, kuris yra orientuotas į pelno maksimizavimą, bet koks vartojimo gėrybių paklausos padidėjimas galbūt turėjo paveikti investicinių projektų numatomą pelningumą (Assous, Lampa, 2014).

O. Lange'ės (1938) modelyje buvo pateiktos tokios lygtys:

$$M = L(i, Y) \quad (2.14).$$

$$C = \varphi(Y, i) \quad (2.15).$$

$$I = F(i, C) \quad (2.16).$$

$$Y = C + I \quad (2.17).$$

$$Q = w M \quad (2.18).$$

čia: M – reali pinigų pasiūla (individų turimas pinigų kiekis arba pinigų balansų reali vertė); Q – nominalus pinigų kiekis; w – piniginis darbo užmokestis; Y – visos realios pajamos; i – palūkanų norma; C – visos išlaidos vartojimui per laiko vienetą; I – investicijos per laiko vienetą.

Reikėtų pasakyti, kad *O. Lange* (1938) naudoti simboliai, skirtingi nuo *J. R. Hicks* (1937) notacijų, vėliau tapo standartiniais, išskyrus M , kuris, kaip minėta, rodė realią pinigų pasiūlą, ir Q , kuris rodė nominalų pinigų kiekį. Viskas buvo nustatyta darbo užmokesčio vienetais, M buvo pinigų kiekis Q , padalytas iš piniginio darbo užmokesčio w . Kadangi pinigų kiekis M (darbo užmokesčio vienetais) yra duotas, šios penkios lygtys lemia keturis nežinomuosius C , I , Y ir i . Alternatyviai, galima daryti prielaidą, kad yra duota i (t. y. egzogeniškai nustatyta bankų sistemos) ir tada daryti prielaidą, kad M yra endogeniškas.

Norėdamas paaiškinti savo modelio funkcionavimą, *O. Lange* (1938) detalizavo „palūkanų normos nustatymo procesą“, kurį šis numanė. Esant duotoms realioms pajamoms, likvidumo pirmenybės lygtis nulėmė pusiausvyrinę palūkanų normą. Ši palūkanų norma ir pirminės pajamos tada lėmė vartojimą, vadinasi, ir investicijas. Tada 2.17 lygtis, kurią jis įvardijo kaip „individų biudžeto lygčių sumą“, pažymėdamas, kad „investavimo ar taupymo sprendimai gali būti skirtingi“, lėmė naujas realias pajamas. Jeigu jos skyrėsi nuo pirminių pajamų, „abipusio koregavimosi procesas“ vyks „iki bus pasiekta pusiausvyra“ (Lange, 1938).

Grįžkime prie LM kreivės. Reikia skirti judėjimą LM kreive ir pačios LM kreivės pokyčius (detaliau žr. Čiegis, 2012). Iš 2.12 pav. (d) dalies matome, kad LM kreivė yra išgaubta, šį išgaubimą jai suteikia pinigų paklausos aktyvams kaupti linijos (L_S) kreivumas paveikslu (c) dalyje. Taigi LM kreivės konfigūracija pasikeis keičiantis pinigų paklausos aktyvams kaupti L_S kreivės elastingumui ir pasvirimo kampui. Be to, bet koks pinigų paklausos aktyvams kaupti pokytis perstums LM kreivę (kitiems veiksniams išliekant pastoviams). Taigi bet koks pinigų paklausos sandoriams vykdyti augimas esant duotam pajamų lygiui sumažins pinigų paklausą aktyvams kaupti. Dėl to palūkanų norma augs, t. y. naują pajamų lygį atitiks aukštesnė palūkanų norma, kuri savo ruožtu privers pinigų paklausą ir pasiūlą pasiekti naują pusiausvyrą. Tokiu būdu LM kreivė pasislinks į kairę.

Taigi esant pastoviai gamybai, vykdant monetarinę politiką, bet kuris pokytis, sumažinantis realią pinigų pasiūlą palyginti su realia pinigų paklausa, padidins realią palūkanų normą, subalansuojančią aktyvų rinką, ir perstums LM kreivę aukštyn. Panašiai esant pastoviai gamybai, vykdant monetarinę politiką, bet kas, kas padidina realią pinigų pasiūlą palyginti su realia pinigų paklausa, sumažins realią palūkanų normą, subalansuojančią aktyvų rinką, ir perstums LM kreivę žemyn.

Pusiausvyra prekių rinkoje pasiekama, kai visuminė paklausa prekėms tampa lygi visuminei pasiūlai. Ortodoksiniame keinsistiniame modelyje tariama, kad išeigos lygis ir užimtumas yra nulemti vien tik visuminės paklausos, t. y. pasiūlos apribojimai yra ignoruojami (Snowdon, Vane, 2009).

Modelio autoriai iškėlė hipotezę, kad, remiantis *J. M. Keynes'o* „Bendrąja užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), investicinio proceso intensyvumą nulemia ribinis kapitalo efektyvumas (t. y. tikėtinas kapitalo, apie kurį kalbėdamas jis akcentavo jo piniginę prigimtį (žr. Keynes, 1939b), pajamingumas). Investavimas turi prasmę tik tuo atveju, jei ribinis kapitalo efektyvumas yra didesnis už banko palūkanų normą (t. y. santaupų pajamingumą). Vadinasi, kaip jau buvo minėta, investicijų apimtį galima laikyti banko palūkanų funkcija:

$$I = I(i) \tag{2.19}$$

Kartu į prekių rinkos pusiausvyros keinsistinį modelį irgi įvedėme palūkanų normą kaip svarbų veiksnių investicijų nustatymui. Kuo žemesnės palūkanos, tuo, esant kitoms sąlygoms vienodoms, naudingiau papildomai investuoti, nes krinta investicinių projektų kaštai ir kartu auga investicijų pelningumas, ir atvirkščiai. Taigi pokyčiai palūkanų normose daro poveikį visuminei paklausai ar visuminėms išlaidoms, sukeldami pokyčius investicinėje paklausoje. Todėl verslininkai darys didesnes investicijas esant žemesnei palūkanų normai. Investicinės paklausos augimas sukels visuminės paklausos augimą, kas savo ruožtu kels pajamų pusiausvyrinį lygį.

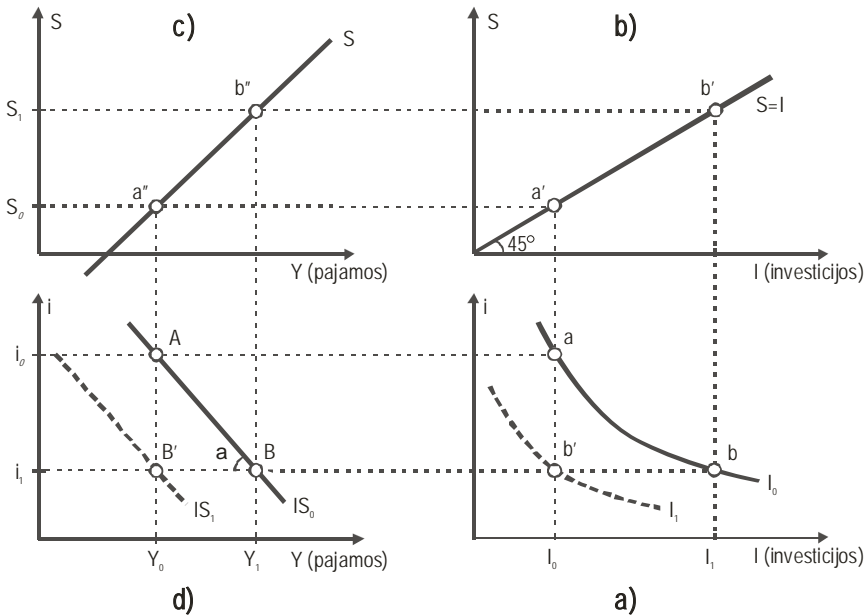
IS funkcija atspindi derinius realių nacionalinių pajamų ir palūkanų normų, kai planuojamas namų ūkių vartojimas C (ar taupymas S) yra lygus faktiniam vartojimui (ar taupymui) (taip bus, iš esmės, visada) ir planuotos investicijos I_p yra lygios faktinėms investicijoms I_f (taip būna tik kai ekonomika yra pusiausvyroje).

Pusiausvyros sąlyga yra:

$$I_p = S \quad (2.20).$$

IS kreivė (*IS curve*), esant bet kuriam gamybos (ar pajamų) lygiui Y , parodo realią palūkanų normą i , kuriai esant prekių rinka yra pusiausvyroje, t. y. ji susieja skirtingus nacionalinių pajamų pusiausvyros lygius su įvairiomis palūkanų normomis. Kuo žemesnė bus palūkanų norma, tuo aukštesnis bus nacionalinių pajamų pusiausvyrinis lygis. IS kreivė taip vadinama todėl, kad visuose šios kreivės taškuose pageidaujamos investicijos I yra lygios pageidaujamam nacionaliniam taupymui S , t. y. IS kreivė atspindi tokius palūkanų normų ir nacionalinių pajamų lygių derinius, kuriems esant prekių rinka yra pusiausvyroje.

IS kreivė sudaroma remiantis iš *J. B. Say'aus* dėsnio išplaukusiu taupymo ir investicijų lygybės principu ($I = S$). Pačios IS kreivės sudarymas (prie jo plačiau neapsistosisime; detaliau žr. Čiegis, 2012) ir jos žemėjanti forma (t. y. neigiamas nuožulnumas) atsispindi 2.13 pav. (*d* dalyje):

2.13 pav. IS kreivės sudarymas

IS kreivė atspindi visus galimus palūkanų normos dydžio (i) ir pajamų (Y) derinius, kuriems esant taupymas (S) yra lygus investicijoms (I), t. y. derinius, kurie atitinka pusiausvyrą prekių rinkoje.

Taigi IS kreivė parodo tokius palūkanų normos ir nacionalinio produkto lygių derinius, kai numatomos išlaidos prilygsta pajamoms. Žemėjanti IS kreivė atspindi priklausomybę, kad didėjant palūkanų normai mažėja investicijos ir grynasis eksportas, vadinasi, multiplikuotai mažėja ir gamyba. Keičiantis palūkanų normai, judėjimas vyksta išilgai IS kreivės. Ši kreivė parodo, kiek reikia pakeisti palūkanų normos dydį (arba nacionalinių pajamų lygį) norint pakeisti nacionalinių pajamų lygį (arba palūkanų normos dydį) pusiausvyrai prekių rinkoje išsaugoti. Pažymėtina, kad kuo mažesnis (didesnis) investicinių išlaidų jautrumas palūkanų normai ir kuo mažesnis (didesnis) multiplikatorius (kuris priklauso nuo ribinio polinkio vartoti MPC), tuo statesnė (nuožulnesnė) IS kreivė. Pavyzdžiui, galiojant *ceteris paribus* sąlygai, kuo bus mažesnis investicijų augimas duotam palūkanų normos sumažėjimui, tuo mažiau išaugs pajamos, sukuriant statesnę IS kreivę. Analogiškai, kuo bus mažesnis multiplikatorius, tuo mažiau išaugs pajamos duotam investicijų padidėjimui ir, vadinasi, tuo statesnė bus IS kreivė. Ribiniu (kraštutiniu keinsistiniu) atveju, kai investicijos yra visiškai neelastingos palūkanoms, IS kreivė bus vertikali (Snowdon, Vane, 2009). Kadangi IS kreivės nuolydis priklauso nuo multiplikatoriaus, todėl šį nuolydį gali paveikti fiskalinė politika, pavyzdžiui, mokesčių keitimas. IS kreivė pasislenka atstumu, kuris lygus multiplikatoriaus ir autonominių išlaidų pasikeitimo sandaugai. Pasikeitus autonominiams dydžiams, IS kreivė pasislenka žemyn arba aukštyn.

Toliau labai trumpai aptarsime IS kreivės poslinkius, kurie susiję su pasikeitimu parametru, *nesusijusių su palūkanų normos ir polinkio vartoti bei taupyti pasikeitimu*.

Įsivaizduokime, kad pablogėjo ekonominė konjunktūra kapitalo rinkoje. Tokiu atveju investuotojų laukiamas pelnas, *esant duotai palūkanų normai*, mažins realias investicijas nuo I_0 iki I_1 . Galima teigti, kad, esant pastoviam gamybos lygiui Y , bet kuris ekonominis šokas ar politikos pokytis, kuris pakeičia realią prekių rinkos pusiausvyros palūkanų normą, pastums IS kreivę. Kitaip tariant, esant pastoviam gamybos lygiui, bet kuris pokytis ekonomikoje, sumažinantis pageidaujamą nacionalinį taupymą S , palyginti su pageidaujamomis investicijomis I , padidins realią palūkanų normą (i arba r), kuri atveda į pusiausvyrą prekių rinką, ir taip pastums IS kreivę aukštyn. Panašiai esant pastoviai gamybai Y pokyčiai, padidinantys pageidaujamą taupymą S , paly-

ginti su pageidaujamos investicijoms I , sumažins realią rinkos pusiausvyros palūkanų normą ir taip pastums IS kreivę žemyn.

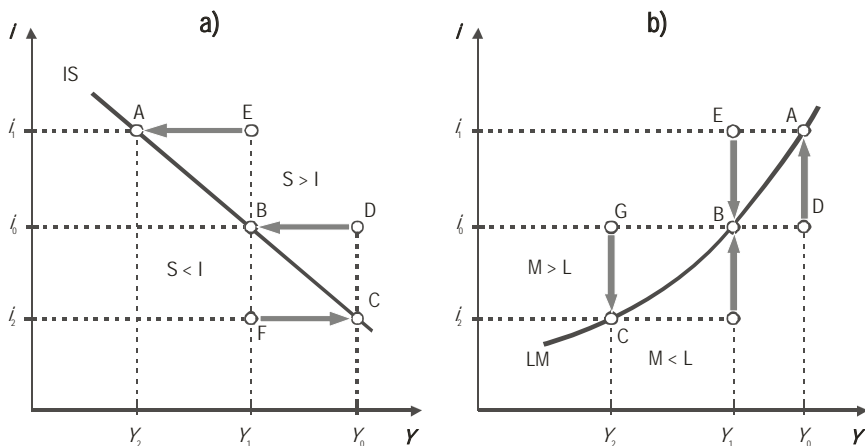
Kita vertus, keičiantis veiksniais, kurie palūkanų normai nekintant mažina prekių paklausą, IS kreivė pasislenka į kairę. O keičiantis veiksniais, kurie palūkanų normai nekintant didina prekių paklausą (pvz., augant valstybinėms išlaidoms, siekiant skatinti socialinę gerovę ir greitinginti ekonominį augimą), IS kreivė pasislenka į dešinę. Reikia pasakyti, kad valstybės išlaidos, kurias lemia eilė veiksnių bei vyriausybės politika, nepriklauso nuo pajamų lygio ir palūkanų normos. Analogiškai kai kurios vartojimo išlaidos turi būti padarytos, jeigu atskiri žmonės privalo išgyventi skolindamiesi iš kitų ar leisdami savo ankstesnių metų santaupas. Tokių vartojimo išlaidų pokyčiai irgi nepriklauso nuo pajamų ir palūkanų normų pokyčių.

Taip pat reikia pažymėti, kad paprastame keinsistiniame modelyje darėme prielaidą, kad investicinės išlaidos nepriklauso nuo pajamų lygio ir todėl nesikeičia pajamų lygiui kylant. Tačiau pilname keinsistiniame modelyje ši prielaida negalioja, nes jame investicinės išlaidos priklausys ne tik nuo investicijų ribinio efektyvumo, bet ir nuo palūkanų normos.

Prekių ir pinigų funkcijas patalpinę į vieną koordinačių sistemą ir kartu sujungę IS ir LM kreives, kaip minėta, gauname grafinį IS–LM modelio vaizdą (žr. 2.10 pav., 265 p.), rodantį *vienalaikę prekių ir pinigų rinkų pusiausvyrą* (*commodity and money market equilibrium*) – tokią ūkio būklę, kuriai esant prie duoto palūkanų dydžio (i_0) ir pajamų lygio (Y_0) vienu metu pasiekama pusiausvyra ir prekių, ir pinigų rinkose (vadinamoji *dviguboji pusiausvyra*).

Vienalaikė pusiausvyra prekių ir pinigų rinkose gali būti pasiekta tik taškoje E , kuriame susikerta IS ir LM kreivės. Tai bus pajamų ir palūkanų normos pusiausvyros derinys prekių ir pinigų rinkose. Taigi IS–LM modelis rodo vienalaikę pusiausvyrą *abiejose* prekių ir pinigų rinkose. Pažymėtina, kad nereikia maišyti vienalaikės pusiausvyros ir bendrosios pusiausvyros. Vienalaikė pusiausvyra apima dvi rinkas (prekių ir pinigų), o bendroji pusiausvyra – pusiausvyros pasiekimą visose keturiose makroekonominėse rinkose (prekių, pinigų, vertybinių popierių ir darbo).

Jeigu susiduriame su pusiausvyros nebuvimu prekių ir pinigų rinkose, kyla problema: kuris prisitaikymo procesas greitesnis, t. y. kuris kintamasis – pajamos ar palūkanų norma – greičiau sureaguoja į ne pusiausvyros situacijos susidarymą. Be didelės rizikos galima būtų teigti, kad į nukrypimus nuo pusiausvyros greičiau reaguoja pinigų, o ne prekių rinka.

2.14 pav. IS ir LM kreivės

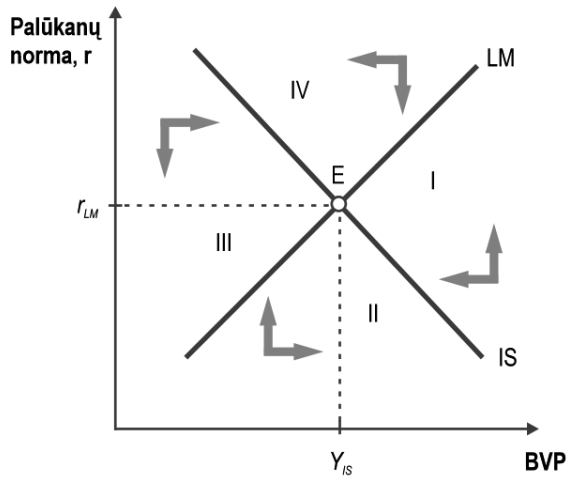
Ši išvada leidžia numatyti, kaip keistųsi pusiausvyra esant IS ir LM kreivių pokyčiams. Jeigu ekonomika yra taške už IS kreivės, ji *horizontaliai* judės link šios kreivės, o jeigu ekonomika yra už LM kreivės, ji link šios kreivės judės *vertikaliai* (žr. 2.14 pav.).

Jeigu ekonomika yra už abiejų šių kreivių, ji judės link abiejų kreivių. Darytina prielaida, kad pinigų rinkos pusiausvyra dėl palūkanų normos i kitimo atsikurs greitai, o prekių rinkos pusiausvyra dėl pusiausvyros išeišos Q kitimo atsikurs gerokai lėčiau.

Kita vertus, galima teigti, kad IS–LM modelyje, ekonomikai būnant bet kurioje padėtyje, nutolusioje nuo pusiausvyros, pokyčiai prekių ir / ar pinigų rinkose atkurs bendrąją ekonomikos pusiausvyrą. Tą patvirtina 2.15 pav. (detaliau žr. Čiegis, 2012).

Jeigu pradėsime judėti bet kuriame 2.15 pav. taške, kitimas išeiškoje ar palūkanų normose stums mus ant IS ir LM grafiko. Tirdami kryptines rodykles, nulemtas prekių rinkos multiplikatoriaus ir pinigų rinkos finansinės dinamikos, įsitikintume, kad pusiausvyros taškas E yra stabilus, nes visos pokyčių trajektorijos anksčiau ar vėliau atves į jį. Pravartu pažymėti, kad pusiausvyros nebuvimo kvadrantai (2.15 pav. pažymėti I–IV) reiškia:

- kvadrantas I: prekių pasiūlos perteklių, pinigų paklausos perteklių;
- kvadrantas II: prekių paklausos perteklių, pinigų paklausos perteklių;

2.15 pav. Bendrosios pusiausvyros nebuvimo dinamika

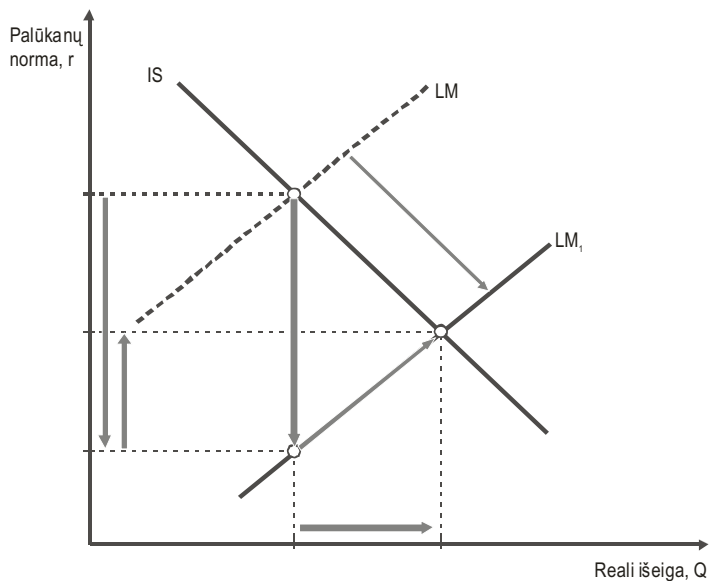
- kvadrantas III: prekių paklausos perteklių, pinigų pasiūlos perteklių;
- kvadrantas IV: prekių pasiūlos perteklių, pinigų pasiūlos perteklių.

Tik esant palūkanų normai r_{LM} ir išeigos lygiui Y_{IS} nebeliks perteklinės paklausos ar pasiūlos nė vienoje iš rinkų ir išeigos bei palūkanų normos kitimas baigsis. Ši padėtis atitinka IS ir LM kreivių susikirtimą.

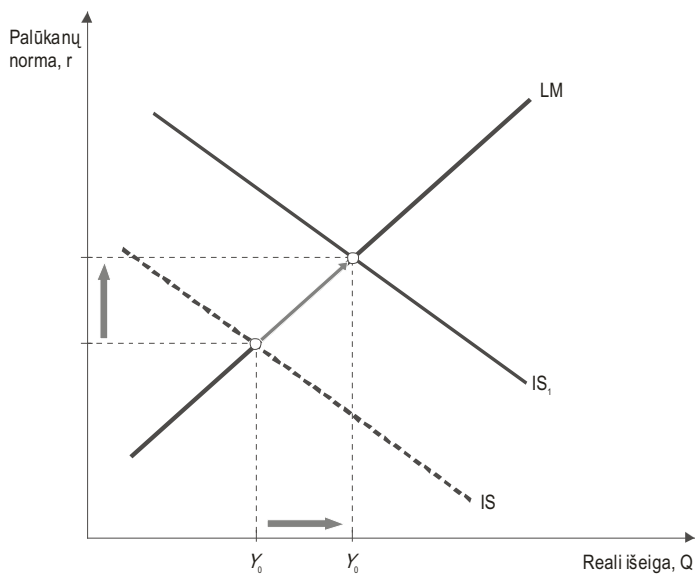
Visa tai aptarkime truputį detaliau. Pradžioje darykime prielaidą, kad LM kreivė persislenka į dešinę pusę dėl ekspansinės monetarinės politikos (žr. 2.16 pav.).

Kai LM kreivė persislenka į dešinę pusę į padėtį LM_1 , darytina prielaida, kad pinigų rinka greitai judės link pusiausvyros. Vadinas, ekonomika vertikalčiai judės žemyn į naują LM_1 kreivę ir tada judės išilgai LM_1 kreivės aukštyn į naują ekonomikos pusiausvyros tašką (t. y. į naują susikirtimo su IS kreive tašką). Palūkanų norma r turėtų staigiai kristi ir tada augti iki galutinės reikšmės, kuri būtų žemiau jos pradinės vertės.

Toliau aptarkime pusiausvyros kitimą persislinkus IS kreivei (žr. 2.17 pav.).

2.16 pav. Naujos pusiausvyros trajektorija esant LM kreivės persislinkimui

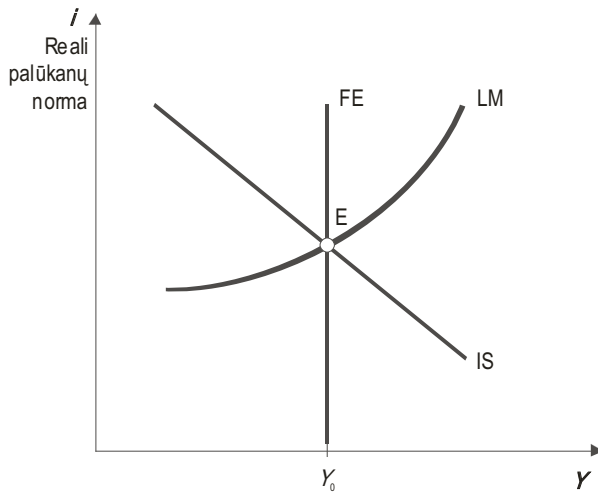

2.17 pav. Naujos pusiausvyros trajektorija esant IS kreivės persislinkimui

Kai IS kreivė persilenka į dešinę pusę į padėtį IS_1 , darytina prielaida, kad pinigų rinka išliks pusiausvyroje. Vadinasi, ekonomika judės išilgai esamos LM kreivės į naują pusiausvyrą (į susikirtimą su nauja IS_1 kreive); kitaip tariant, palūkanų norma r ir išieigos lygis Q auga kartu taip, kad kiekvienu momentu ekonomiką apibūdinantis taškas (r, Q) yra ant LM kreivės.

Kaip pažymi R. W. Dimand'as (1988), vienas iš IS–LM sistemos panaudojimo tikslų buvo nuslopinti didžiulius debatus tarp dviejų palūkanų normos teorijų: keinsistinės likvidumo pirmenybės ir D. H. Robertson'o (1934; 1937) skolinamųjų fondų. Klausiti, ar palūkanų normą lemia pinigų pasiūlos ir pinigų paklausos lygybė (likvidumo pirmenybė), ar taupymo ir investicijų lygybė (skolinamieji fondai), yra tolygu klausiti, ar ją nustato LM kreivė, ar IS kreivė, kas, kaip sakė A. Marshall'as (1890), klausiant, ar nuo pasiūlos, ar nuo paklausos priklauso kaina, yra panašu į klausimą, kurie žirklių ašmenys kerpa popierių.

Kaip teigia M. De Vroey'us ir P. Malgrange (2011), viena iš IS–LM modelio gerų ypatybių yra jo plastiškumas. Jį sudaranti architektūra yra pakankamai bendra, kad leistų daugiau ar mažiau neribotą specifikacijų įvairovę.

2.18 pav. Praplėstas IS–LM modelis

čia: FE – visiško užimtumo tiesė, ant kurios *darbo* rinka yra pusiausvyroje; IS – kreivė, ant kurios *prekių* rinka yra pusiausvyroje; LM – kreivė, ant kurios *aktyvų* rinka yra pusiausvyroje.

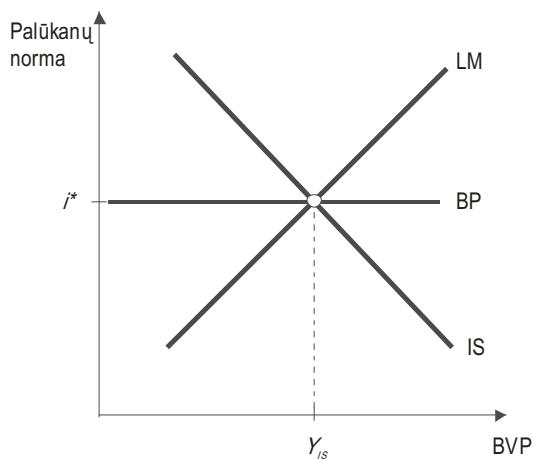
Todėl aptartą IS–LM modelį galima truputį papildyti pridodant *darbo* rinką, kad jis dar tiksliau rodytų bendrąją ekonomikos pusiausvyrą (detaliau žr. Čiegis, 2012). Keinsistiniu požiūriu pusiausvyra nusistovi esant tokiam realaus darbo užmokesčio lygiui, kuris išlygina darbo pasiūlą ir paklausą. Nominalus darbo užmokestis laikomas neelastingu, o darbo rinkos vaidmuo yra pasyvus, vadinasi, šios rinkos būklę visiškai nulemia prekių ir pinigų rinkų konjunktūra. Bendroji ekonomikos pusiausvyra šiame praplėstame modelyje, prekių, pinigų ir darbo funkcijas patalpinus į vieną koordinačių sistemą, pa-vaizduota 2.18 pav.

Visos trys kreivės kertasi taške *E*, vadinasi, šiame taške visos trys rinkos yra pusiausvyroje. Todėl taškas *E* atspindi bendrąją pusiausvyrą, ir kadangi jis yra vienintelis taškas ant visų trijų kreivių, jis atspindi *bendrąją visos ekonomikos pusiausvyrą*. Be to, kaip pamename iš AD–AS modelio analizės ir keinsistinės užimtumo teorijos, trumpuoju laikotarpiu dėl kainų nelankstumo keinsistiniame modelyje ekonomika neturi būti bendrojoje pusiausvyroje, o ilguoju laikotarpiu ir keinsistiniame modelyje bendroji pusiausvyra bus pasiekta IS kreivės, LM kreivės ir FE tiesės sankirtoje, kaip ir klasikiniame modelyje, nors keinsistinė ir klasikinė FE tiesės teoriškai ir skiriasi.

Kaip pažymi *B. Snowdon*as ir *H. R. Vane* (2009), atviros ekonomikos IS kreivė irgi yra žemyn pasvirusi, tik statesnė, palyginti su uždaros ekonomikos atveju dėl papildomo importo nutekėjimo, kuris išauga, kai išauga vidaus pajamos, taip sumažinant multiplikatoriaus dydį. LM kreivė atviroje ekonomikoje tiksliai tokia pati kaip ir uždaros ekonomikos atveju su vienu svarbiu išplėtimu. Atviroje ekonomikoje, esant fiksuotam valiutų keitimo kursui, vidaus pinigų pasiūla bus pakeista mokėjimų balanso deficito / pertekliaus (tai yra, sujungtų einamųjų ir kapitalo sąskaitų grynojo balanso), nebent valdžios institucijos sugeba sterilizuoti ar neutralizuoti mokėjimų balanso deficito / pertekliaus poveikį vidaus pinigų pasiūlai.

Jeigu įvertintume tarptautinius kapitalo srautus, bendrosios pusiausvyros modelis rodytų ir bendrąją pusiausvyrą prekių, pinigų ir tarptautinio kapitalo rinkose (žr. 2.19 pav.).

Visos trys kreivės kertasi taške *E*, vadinasi, šiame taške visos trys rinkos yra pusiausvyroje. Todėl taškas *E* atspindi bendrąją pusiausvyrą, ir kadangi jis yra vienintelis taškas ant visų trijų kreivių, jis atspindi *bendrąją visos ekonomikos pusiausvyrą*.

2.19 pav. Atvirosios ekonomikos IS–LM modelis

čia: *BP* – mokėjimų balanso linija (*balance of payments line*), rodanti, kad mažos atvirosios ekonomikos palūkanų norma nesiskiria nuo pasaulinės grąžos normos, remiantis ekonomikos integracija į tarptautines finansų rinkas (tobulo kapitalo mobilumo atvejis).

Kita vertus, kadangi nė viena iš šių trijų rinkų negali išlikti pusiausvyroje ilgesnį laiką, realistiška manyti, kad ekonomika visada yra kažkur tarp šių trijų kreivių susikirtimo.

IS–LM–BP modelis, esant tobulo kapitalo mobilumo sąlygai, kas numano, kad vidaus ir užsienio finansiniai aktyvai yra tobuli vienas kito pakaitalai (kaip pavaizduota 2.19 pav.), vadinamas *Mundell'o–Fleming'o modeliu*. Šis modelis yra nekintamų kainų modelis, jame neįvertinama kainų kitimo galimybė. (Prielaida, kad yra nekintamų kainų, yra akivaizdi elementaraus vadovėlinio IS–LM modelio yda (De Vroey, Malgrange, 2011).) Įdomus yra *D. Vines'o* 2003 m. žurnale *Economic Journal* išsakytas tvirtinimas, kad dar *J. M. Keynes'as* išrado šio modelio dviejų šalių versiją (žr. Vines, 2003), kas šio modelio atsiradimo prioriteto nustatymą daro nevienareikšmį (taip pat žr. Boyer, Young 2005; 2010).

Kaip pažymi *B. Snowdonas* ir *H. R. Vane* (2009), bendru netobulo kapitalo mobilumo atveju mokėjimų balanso linija BP yra teigiamai nuožulniai kylanti, nes, jeigu yra išlaikoma mokėjimų balanso pusiausvyra (tai yra nulinis bendras balansas), tada vidaus pajamų lygio padidėjimas (sumažėjimas), kuris pablogins (pagerins) einamąją sąskaitą, bus lydimas vidaus palūkanų normos augimo (sumažėjimo), kas pagerins (pablogins) kapitalo sąskaitą. Taškai aukščiau ir į BP kreivės kairę yra susiję su bendro mokėjimų balanso pertekliumi, nes, duotam pajamų lygiui, vidaus palūkanų norma yra aukštesnė negu būtina sukurti bendrą nulinę mokėjimų balanso padėtį. Atvirkščiai, taškai žemiau ir į BP kreivės dešinę rodo bendro mokėjimų balanso deficitą, nes, duotam pajamų lygiui, vidaus palūkanų norma yra žemesnė negu būtina sukurti bendrą nulinę mokėjimų balanso padėtį.

Pačios BP kreivės nuožulnumas priklauso nuo ribinio polinkio importuoti ir tarptautinių kapitalo srautų elastingumo palūkanoms. Esant *ceteris paribus* sąlygai, BP kreivė bus tuo plokštesnė (statesnė), kuo bus mažesnis (didesnis) ribinis polinkis importuoti, didesnis (mažesnis) kapitalo srautų elastingumas palūkanoms. Pavyzdžiui, kuo kapitalo srautai yra jautresni vidaus palūkanų normų pokyčiams, tuo mažesnio vidaus palūkanų normos augimo reikės išlaikyti nulinio bendro mokėjimo balanso pusiausvyrą duotam pajamų padidėjimui ir, vadinasi, plokštesnė bus BP kreivė. Esant visiškam kapitalo nemobilumui BP kreivė taptų vertikali.

Analizės metu, esant poreikiui, mokėjimų balanso linija BP gali būti pakeista prekybos balanso kreive BT.

Po *J. Hickso* (1937) ir *H. A. Hansen'o* (1949) kelios ekonomistų kartos mėgino pagerinti IS–LM modelį, nes jis buvo plačiai naudojamas ciklinių svyravimų ir makroekonominėi analizei bei prognozavimui, ypač panaudojant neoklasikinės sintezės ekonomikos augimo teorijas, kurios susiformavo XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiuose. Be to, įprastas IS–LM modelis gali būti lengvai adaptuotas leidžiant darbo užmokesčiui ir kainoms greitai koreguotis. Taip IS–LM sistema, nors iš pradžių pasiūlyta keinsistų, gali būti naudojama ir pateikiant klasikinį verslo ciklo analizės metodą. Be to, IS–LM modelis, kuriuo, kaip su nuostaba nurodė *P. R. Krugmanas*, ir toliau pasitiki daugelis makroekonomistų (žr. Blanchard, 2000), yra ekvivalentus AD–AS modeliui, pastarasis taip pat gali būti naudojamas ir klasikinėje, ir keinsistinėje perspektyvoje.

Šie abu modeliai (AD–AS modelis ir IS–LM modelis) yra ekvivalentūs, nes remiasi tomis pačiomis ekonominės elgsenos ir koregavimosi prielaido-

mis ir pateikia tuos pačius atsakymus, kai jais remiantis nagrinėjami įvairių šokų efektai ekonomikai. Tik, kaip matėme, IS–LM modelis susieja realią *palūkanų normą* i su gamyba Y , o AD–AS modelis su gamyba Y susieja *kainų lygį* P . Todėl IS–LM modelis, iš esmės, yra naudingesnis nagrinėjant įvairių šokų poveikį realiai palūkanų normai ir kintamiesiems, tokiems kaip taupymas S ir investicijos I , kurie priklauso nuo realios palūkanų normos. Tačiau nagrinėjant klausimus, susijusius su kainų lygiu ar infliacija, patogiau naudoti AD–AS modelį. Taigi AD–AS ir IS–LM sistemos pasirinkimas yra tik patogumo klausimas, nes abu modeliai atspindi tą pačią makroekonomikos teoriją.

Be to, IS–LM modelis leidžia gana nesudėtingai atskleisti sąlygas, kurio-
mis fiskalinės ir monetarinės politikų pokyčiai veikia bendrąją gamybos apimtį ekonomikoje. Dėl to vyriausybė gali naudotis šiuo modeliu rengdama politiką, kuri leistų numatyti gamybos apimtį ir užimtumo lygį. (Apie tai detaliau žr. Čiegis, 2012.) Iš tiesų, prekių rinkos ir pinigų rinkos integravimas IS–LM modelyje aiškiai rodo, kad vyriausybė gali paveikti ekonominę veiklą ar nacionalinių pajamų lygį per fiskalines ir monetarines priemones. Vykdam tinkamą monetarinę politiką (t. y. keičiant pinigų pasiūlą) vyriausybė gali perstumti LM kreivę, o įgyvendinant tinkamą fiskalinę politiką (per vyriausybės išlaidas ir mokesčių politiką) vyriausybė gali perstumti IS kreivę. Taigi tiek monetarinė, tiek fiskalinė politika gali vaidinti naudingą vaidmenį reguliuojant ekonominės veiklos lygį šalyje. Apibendrintai, fiskalinės ir monetarinės politikų poveikis, remiantis *O. J. Blanchard'u* (2006; 2007), parodytas 2.1 lentelėje.

Taip pat, naudodamiesi IS–LM modeliu, galime paaiškinti, kaip vyriausybės intervencija naudojant tinkamą fiskalinę ir monetarinę politiką gali paveikti ekonominės veiklos lygį, tai yra pajamų ir užimtumo lygį (plačiau žr. Čiegis, 2012). Tiesa, kaip pažymi *M. Boianovsky'is* (2004), šioje analizėje reikia įvertinti vieną svarbų momentą. Kaip teisingai teigė dar *A. Leijonhufvud'as* (1983a; 1987), tradicinė IS–LM analizė remiasi samprata, kad trikdžiai, kurie perstumė vieną iš kreivių, tuo pat metu nepaveiks kitos kreivės padėties, kas nėra teisinga esant racionalių lūkesčių pusiausvyrai. Pavyzdžiui, numanomas monetarinis impulsas perstums abi – IS ir LM – kreives, su sunkumu, kad dviejų kreivių palūkanų elastingumas daugiausia yra nekeičiantis reikalo monetarinio perdavimo mechanizmui bendru atveju ir likvidumo spąstams ypač (taip pat žr. Christiano, 2000; Krugman, Obstfeld, 1994; 2003; Obstfeld, Rogoff, 1996; Gordon, 2000; Mankiw, 1994; 2003).

2.1 lentelė. Fiskalinės ir monetarinės politikų poveikis

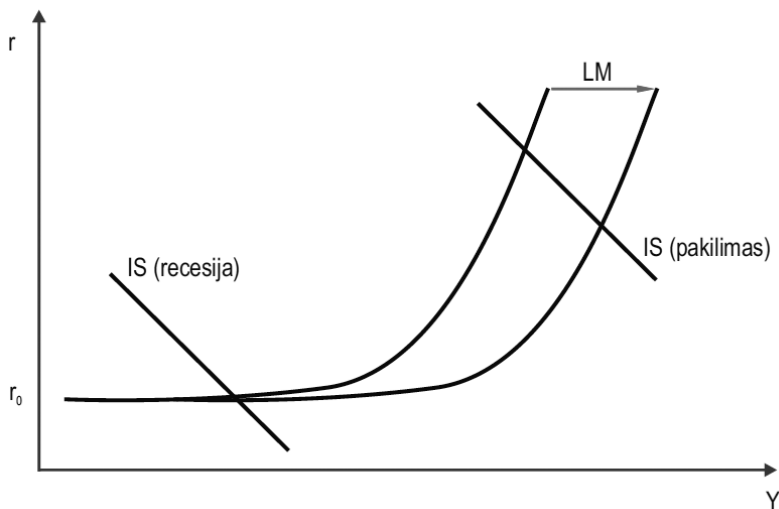
	<i>IS</i> poslinkis	<i>LM</i> poslinkis	Gamybos lygio pokyčiai	Palūkanų normos pokyčiai
Didėja mokesčiai	Į kairę	Nėra	Mažėja	Mažėja
Mažėja mokesčiai	Į dešinę	Nėra	Didėja	Didėja
Didėja vyriausybės išlaidos	Į dešinę	Nėra	Didėja	Didėja
Mažėja vyriausybės išlaidos	Į kairę	Nėra	Mažėja	Mažėja
Didėja pinigų pasiūla	Nėra	Žemyn	Didėja	Mažėja
Mažėja pinigų pasiūla	Nėra	Aukštyn	Mažėja	Didėja

Dauguma keinsistinių ekonomistų sutinka, kad esminis *J. M. Keynes'o* ir klasikinio modelių skirtumas atsiranda dėl visuminės pasiūlos traktavimo (žr. 194 p. 2.1 pav. parodytos visuminės pasiūlos kreivės *AS* keinsistinę – horizontalią ir klasikinę – vertikalią dalis). Tačiau nėra sutarta, kokie aspektai yra svarbūs kalbant apie šiuos skirtumus. Dauguma pakeinsistų (jų teorinės nuostatos bus plačiau aptartos 2.5 skyriuje), būdami ištikimi pradinėms *J. M. Keynes'o* idėjoms, interpretuoja šį modelį akcentuodami nominalių darbo užmokesčių w_n stabilumą trumpame laikotarpyje. Kiti, remdamiesi *J. R. Hicks'u*, akcentuoja ne tik nominalių darbo užmokesčių w_n , bet ir nominalių kainų P_n stabilumą. Vis dėlto dauguma ekonomistų laikosi nuomonės, kad trumpame laikotarpyje stabilūs išlieka darbo užmokesčiai, nes nominalūs darbo užmokesčiai w_n negali staiga padidėti ar sumažėti dėl sudarytų darbo sutarčių, kurios yra terminuotos tam tikram laikotarpiui, darbuotojų profesinių sąjungų, kurios reikalauja palaikyti tam tikrą darbo užmokesčių lygį, ir valstybės nustatytų minimalių darbo užmokesčių tarifų (minimalių darbo užmokesčių).

Šiuolaikinėje interpretacijoje esminis skirtumas tarp *J. M. Keynes'o* ir klasikinės sistemos, kaip minėta, glūdi jų esminėse prielaidose dėl pasiūlos. Kai *J. R. Hicksas* (1937) pirmasis aprašė IS–LM modelį, jis akcentavo *likvidumo*

spąstų vaidmenį kaip pagrindinį *J. M. Keynes'o* argumentą ir ignoravo pasiūlos darbo rinkoje savitumus. Jis vienodai apibūdino tiek keinsistinę, tiek klasikinę pozicijas, kurios apima fiksuotą kainų lygį trumpame laikotarpyje. Taigi *J. R. Hicks'as* trumpajame laikotarpyje matė fiksuotą bendrą kainų lygį P_n , o ne nominalius darbo užmokesčius w_n (kaip yra *J. M. Keynes'o* teorijoje).

Žiūrint detaliau, kai *J. R. Hicks'as* (1937) pirmasis pristatė IS–LM modelį, skirtumas tarp keinsistinės ir klasikinės teorinės pozicijos, kurią jis akcentavo, apėmė LM kreivės nuolydį. *J. M. Keynes'as* teigė, kad likvidumo pirmenybės kreivė LM turi būti horizontali esant žemoms palūkanų normoms todėl, kad centrinis bankas negali sumažinti nominalios palūkanų normos žemiau nulio. Jis šią situaciją apibūdino kaip likvidumo spąstus. (Patį „likvidumo spąstų“ terminą į mokslinę apyvartą, kaip minėta, įvedė *D. H. Robertson'as* (1936; 1940). Būtent *D. H. Robertson'o* (1940) esė apžvalgoje *J. R. Hicks'as* (1942a) pirmą kartą pavartojo *D. H. Robertson'o* frazę „taupymo likvidumo spąstai“ (žr. Boianovsky, 2004).) Tačiau, kaip teigė *J. R. Hicks'as* (1942a), esant aukštomis palūkanų normoms visuminės paklausos pokyčiai gali nustelbti pinigų paklausos efektą. Todėl pinigų paklausa gali būti nekintama palūkanų normos atžvilgiu. Taigi LM kreivė gali tapti beveik vertikali, kaip yra klasikiniame modelyje. Visa tai atsispindi 2.20 pav.

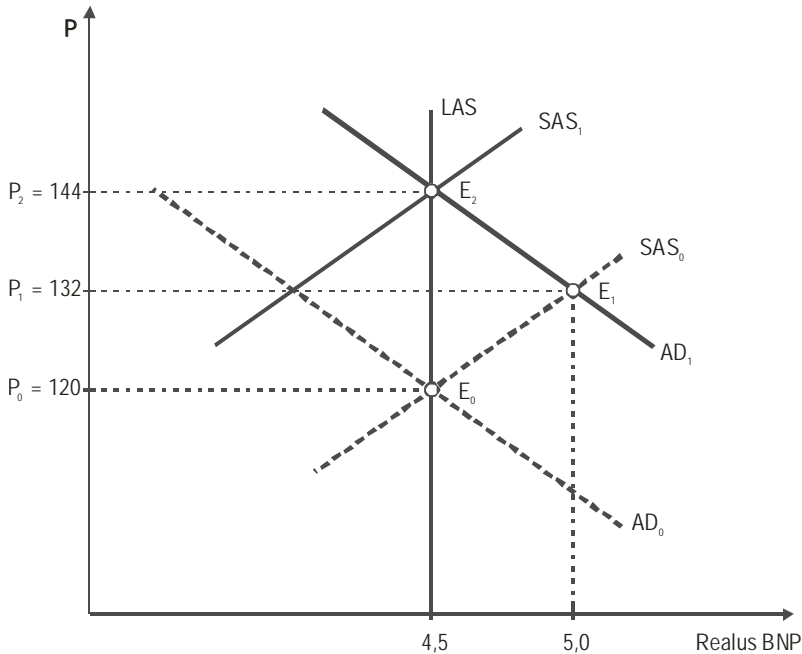
2.20 pav. Likvidumo spąstai (IS–LM modelis)

Kai ekonomika patenka į likvidumo spąstus (todėl, kad IS kreivė yra smarkiai nutolusi į kairę į padėtį IS_{recesija}), palūkanų normos r tampa fiksuotos esant tam tikram minimaliam lygiui r_0 ir pokyčiai pinigų pasiūloje M negali jiems daryti įtakos. (Monetarinė plėtra (LM persistūmimas) neturi poveikio nei pusiausvyrinei palūkanų normai, nei išeišios apimtims.) Taigi šiuo atveju bus perteklinė pinigų pasiūla. Kadangi ji neturi jokios įtakos palūkanų normai, monetarinis įsikišimas neturės jokios įtakos. Tai leidžia paaiškinti monetarinės politikos neefektyvumą gilios depresijos atveju, ir tai visiškai atitinka *J. M. Keynes'o* siūlymą skatinti visuminę paklausą AD tam naudojant fiskalinę politiką, kuri leistų pajudinti (perstumti) IS kreivę iš padėties IS_{recesija} į padėtį $IS_{\text{pakilimas}}$. (Apskritai, laikui bėgant *J. M. Keynes'o* vardas tapo fiskalinių paskatų ir deficito recesijų laikotarpiams sinonimu (Carling, 2013).) Be to, kaip matyti iš 2.20 pav., fiskalinė plėtra (IS persistūmimas), kuri ves į didesnę išeišią, pradžioje vyks be palūkanų normos pokyčių, taigi nesusidursime su privačių investicijų išstūmimo („*crowding out*“) efektu.

Čia pažymėsime, kad daugelis ekonomistų teigia, jog privačių investicijų „išstūmimo efektas“ bus labai menkas, kai ekonomikoje egzistuoja didelis nedarbas. Pagrindinis jų argumentas yra tas, kad recesijos metu paskatos, kurios atsiranda vyriausybei didinant savo išlaidas, verslo gali būti laikomos sąlygomis, padidinančiomis pelno tikimybę. O pelno tikimybės augimas yra labai svarbus veiksnys, lemiantis paklausos investicijoms augimą. Jeigu investicijų paklausos I_n kreivė pasislinks į dešinę, tada investicinės išlaidos nebūtinai nukris – jos net gali išaugti, nors palūkanų procentas tapo aukštesnis (žr. 2.4 pav. 208 p.).

J. R. Hicks'o–*A. H. Hansen'o* IS–LM modelis, kaip minėta, 1944 m. buvo praplėstas *Franko Modigliani'o* (1944), jame įvertinant darbo rinką ir pasiūlą. Savojoje tyrimų programoje akcentavęs IS–LM sistemos pragmatinį taikymą (žr. Rubin, 2004), *F. Modigliani'is* išgarsėjo pasiūlęs visuminės paklausos ir visuminės pasiūlos AD–AS modelį (žr. 2.21 pav.), kuris leidžia aptarti, kokį vaidmenį pinigai vaidina darant poveikį *realiam* BNP ir *kainų* lygiui, taigi ir infliaciniams procesams ekonomikoje (plačiau žr. Dutt, 2002; Čiegis, 2012; AD–AS modelio kritiką žr. Barro, 1994; Fields, Hart, 1990; Colander, 1995b; Bhaduri et al., 1999).

AD–AS konstruktas padalija ekonomiką į dvi dalis – „paklausos pusę“ bei „pasiūlos pusę“ – ir nagrinėja jų sąveiką, naudodamas apskaitos tapatinumus, pusiausvyros sąlygas ir elgseną bei pradines (nustatytas) lygtis. „Pa-

2.21 pav. AD-AS modelis

klauskos pusė“ tipiška nagrinėja veiksniai, susijusius su paklausa prekėms ir aktyvams. „Pasiūlos pusė“ tipiška nagrinėja veiksniai, susijusius su išeiga ir gamintojų kainų nustatymo sprendimais, bei veiksmų rinkas. Konstruktas laidoja, kad nei paklauskos, nei pasiūlos pusės veiksniai nėra pražiūrėti analizės metu ir kad makroekonominiai rezultatai priklauso nuo skirtingų rinkų sąveikos (Dutt, Skott, 1996; 2006).

AD-AS modelis sėkmingai gali būti panaudotas ir aiškinant, kaip ribojanti monetarinė politika (ar ribojanti fiskalinė politika) gali apsaugoti ekonomiką nuo perkaitimo (*overheating*). Priminsime, kad perkaitusi ekonomika – tai tokia ekonomika, kuri dėl perteklinės paklauskos laikinai veikia už savo potencialaus lygio. Jau žinome, kad, ekonomikai veikiant esant visiškam užimtumui, yra realus pavojus keičiantis visuminei paklausai sukelti infliacinius procesus. *Paklauskos traukiama infliacija (demand-pull inflation)*, esant visiškam užimtumui, gali paleisti *darbo užmokesčio – kainų augimo spiralę*, kuri egzistuoja, kai aukštesnės produkto kainos sukelia aukštesnius darbo už-

mokesčius, kurie savo ruožtu toliau didina kainas dėl mažėjančios visuminės pasiūlos. Kaip matyti iš 2.21 pav., ekonomikos pusiausvyros kitimas vyktų nuo taško E_0 į tašką E_1 ir toliau į tašką E_2 , judant *trajektorija prieš laikrodžio rodyklę*. Tai reiškia, kad po paklausos traukiamos infliacijos bus *kaštų stumiamą infliacija (cost-push inflation)*, kai darbininkams derantis algos kils norint atsverti laukiamą infliaciją.

Žinoma, centrinio banko vadovai norės išvengti tokio scenarijaus. Kad išvengtų galimų infliacinių tarpinių ekonomikai esant visiško užimtumo lygio, centrinio banko vadovai turėtų vykdyti ribojančią monetarinę politiką. Jeigu ji būtų efektyvi, ekonomika niekada nepasiektų trumpalaikės pusiausvyros taške E_1 ir neleistų išsivystyti atlyginimų ir kainų augimo spiralei, kuri vestų į pusiausvyrą taške E_2 , susijusią su dar aukštesniu kainų lygiu.

Remdamasis savo AD–AS modeliu, *F. Modigliani'is* (1944) teigė, kad nors visuminė paklausa svarbi trumpu laikotarpiu (žr. 2.21 pav. trumpalaikę pusiausvyrą taške E_1), gamybos lygis ilgu laikotarpiu vis viena yra apibrėžiamas visuminės pasiūlos (žr. 2.21 pav. visišką užimtumą atspindinčią ilgalaikę pusiausvyrą taškuose E_0 ir E_3). Nedarbo galimybę šioje ilgalaikėje pusiausvyroje vėliau detaliam išanalizavo monetaristas *M. Friedman'as* (1968b), įveddamas „natūralaus nedarbo“ rodiklį, kurį, tik naudodamas naują matematinę formulotę, pateikė ir *R. E. Lucas'as* (1972) bei *E. Phelps'as* (1967; 1968).

2.3. NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS MODELIAI: JŲ ESMĖ IR TRŪKUMAI

Neoklasikinei sintezei pamatiniu tapo minėtasis IS–LM modelis, kuris po Antrojo pasaulinio karo apie dvidešimt penkerius metus dominavo makroekonomikos teorijoje (De Vroey, Hoover, 2004a; 2004b). Tačiau vienas iš stulbinančių jo rezultatų buvo tai, kad jis buvo nepajėgus gauti *J. M. Keynes'o* „nedarbo pusiausvyros“ rezultatą. IS–LM modelis davė naują rezultatą – neoklasikų „visišką užimtumą“. Taigi IS–LM modelis negalėjo pasiekti keinsistinės teorijos skelbto tikslo, paaiškinti nesavanoriško nedarbo kaip sistemiškos rinkos nesėkmės (De Vroey, Malgrange, 2011). Dėl viso to, kad pabandytų gauti „nedarbo pusiausvyrą“ naudodami IS–LM modelyje taikomų vienalaikių pusiausvyrinių lygybių sistemą, neokeinsistai apeliavo į:

- nelanksčius piniginius darbo užmokesčius (*rigid money wages*);
- palūkanoms neelastingą investicijų paklausą, kurios apimtis yra nustatyta iš anksto;
- pajamoms neelastingą pinigų paklausą;
- vartojimo funkciją, kurią nulemia ne bankinių palūkanų norma, o nacionalinių pajamų lygis, ir kitus šios sistemos netobulumus.

Visa tai ir buvo pavadinta neoklasikinės ir keinsistinės teorijos „sintezė“, nes ilgalaikės tobulai veikiančio IS–LM modelio išvados buvo neoklasikinės, tačiau trumpame laikotarpyje arba „netobulai veikiančioje“ IS–LM sistemoje buvo prieinama keinsistinių išvadų.

Patį terminą „neoklasikinė sintezė“ 1955 m. savo garsiojo vadovėlio *Economics* (Samuelson, 1964b) trečiajame leidime pasiūlė bei 1967 m. septintajame leidime detalai aptarė *P. A. Samuelson'as*, kurį *L. R. Klein'as* įvardijo „reikšmingiausiu dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės ekonomistu“ (Klein, 2006), todėl apžvelkime jo asmenybę ir indėlį į neoklasikinę sintezę (ne į visą ekonomikos teoriją, nes išsamus *P. A. Samuelson'o* indėlio į ekonomikos mokslą aptarimas būtų atskiros monografijos vertas uždavinys!) šiek tiek daugiau (plačiau žr. Brown, Solow, 1983; Skousen, 2007; Davidson, 2009; Dixit, 2012; Cord et al., 2019).

Gyvenimo kelias. Paul'as Anthony'is Samuelson'as gimė 1915 m. JAV Gary mieste, Indianos valstijoje, farmacininko Frank'o ir Ella'os (mergautinė pavardė Lipton) Samuelson'ų šeimoje. Tačiau kai pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui jo tėvas susidūrė su finansiniais sunkumais, šeima 1923 m. persikėlė į Čikagą, kur P. A. Samuelson'as (kaip ir jo brolis, irgi ekonomistas, Robert'as Summers'as (1922–2012 m.), vėliau tapęs Pensilvanijos universiteto profesoriumi) baigė Hyde Park'o aukštąją mokyklą šalia Čikagos universiteto (dabar Hyde Park'o Karjeros akademija).

P. A. Samuelson'as Čikagos universitete pradėjo studijuoti būdamas 16 metų, Didžiosios depresijos siautėjimo metu. (Būtent šio laikotarpio asmeninė patirtis įkvėpė studijuoti ekonomikos teoriją ir daugelį kitų žymiausių XX a. ekonomistų, įskaitant M. Friedman'ą ir J. Tobin'ą, 1999 m. interviu R. J. Shiller'ui teigusiam, kad „žmonėms, augusiems depresijos laikotarpiu, ji buvo velnio apsėdimas“ (Shiller, 1999). Ir todėl nieko nuostabaus, kad pirmieji J. M. Keynes'o sekėjai, vis dar turėdami atmintyje Didžiosios depresijos baisumus, dažnai linko net pralenkti J. M. Keynes'o pesimizmą dėl ūkio potencialų nestabilumo (Modigliani, 1977).) Bakalauro diplomą P. A. Samuelson'as gavo 1935 m. Tuo metu šiame universitete dirbo tokie liberalios ekonominės minties šviesuliai kaip, ko gero, pats nuosekliausias to laiko amerikiečių neoklasikas Frank'as H. Knight'as (1885–1972 m.), ekonomistas bei ekonominės minties istorikas Jacob'as Viner'is (1892–1970 m.), F. H. Knight'o mokinys Henry'is C. Simons'as (1889–1946 m.), kuris 1934 m. paskelbė savo garsųjį manifestą „Pozityvi programa už Laissez Faire“, A. Director'ius bei Paul'as H. Douglas'as (1892–1976 m.), kartu su O. Lange bei Henry C. Schultz'u (1893–1938 m.) priskirtas prie Čikagos universiteto „matematinio trio“ – ekonomistų, kuriems būdingas ypatingas polinkis į teorinį Lozano mokyklos požiūrį. Tuo metu universitete doktorantai buvo M. Friedman'as (įdomu, kad jis buvo vedęs A. Director'iaus seserį Rose Director, kuri taip pat buvo Čikagos universiteto ekonomikos studentė) ir vėliau irgi žymiu amerikiečių ekonomistu, 1982 m. Nobelio premijos laureatu tapęs George'as J. Stigler'is (1911–1991 m.; apie jo mintis apie ekonomikos teorijos pažangos procesą žr. Stigler, 1983; apie jo nuostatą, kad dėl kiekybinių metodų sparčios pažangos „ekonomikos teorija galų gale yra ant savo aukso amžiaus slenksčio“, žr. Stigler, 1965). Jau studijuodamas Čikagos universitete P. A. Samuelson'as pajautė neatitikimą tarp neoklasikinės ekonomikos teorijos ir būdo, kuriuo ekonominė sistema, atrodo, veikė, ir, kaip pats prisipažino, patyrė ypač didelį H. C. Simons'o ir F. H. Knight'o poveikį.

Gavęs Socialinių mokslų tyrimų tarybos stipendiją, kuri buvo skirta aštuoniems patiems perspektyviausiems absolventams ekonomistams, magistrantūros studijas *P. A. Samuelson*as tęsė Harvardo universitete (į kurį pateko per apsiskaičiavimą, nes jo dėstytojai Čikagos universitete vieningai rekomendavo pasirinkti Kolumbijos universitetą...), kur 1936 m. gavo magistro diplomą. Čia jo mokytoju tapo iš klasikinės ekonomikos teorijos į keinsistines pozicijas gana netikėtai perėjęs „Amerikos *Keynes*as“ *A. Hansen*as (greitai jie tapo labai artimi ir daugelį metų pastoviai skaitė ir detaliai komentavo vienas kito straipsnius; todėl, kaip pažymi *R. E. Backhouse*as (2017a), nieko nuostabaus, kad 1972 m., netrukus po *P. A. Samuelson*’ui paskirtos Nobelio premijos ekonomikos srityje, išleistų prisiminimų apie studijų Harvarde dienas knygos egzempliorius, nusiųstas savo mylimam dėstytojui, buvo su įrašu: „*Alvin*’ui *Hansen*’ui, kuris padarė visa tai galimu“), o dėstė tokios amerikiečių ekonomikos teorijos įžymybės kaip vieno iš austrų mokyklos pradininkų *F. von Wieser*’io (1851–1926 m.) mokinys, austrų mokyklos neortodoksinis atstovas *Joseph*as *A. Schumpeter*’is (1883–1950 m.), 1973 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *Wassily*’is *Leontief*’as (1906–1999 m.), *Gottfried*’as *von Haberler*’as (1901–1995 m.), matematikas fizikas ir matematikas ekonomistas *Edwin*’as *B. Wilson*’as (1879–1964 m., prieš Harvardo universiteto Viešosios sveikatos institute užimdamas demografinės statistikos profesoriaus pareigas, išsprendęs nemažai aeronautikos problemų ir išleidęs iškilų šios srities vadovėlį, bei kas antri metai skaitęs matematinės statistikos ir matematinės ekonomikos teorijos kursus), žymaus institucionalizmo teoretiko *John*’o *Rogers*’o *Commons*’o (1862–1945 m.) mokinys, *A. Hansen*’o kolega Harvardo *L. N. Litta*’auer’io mokykloje (dabar *J. F. Kennedy*’io valdymo mokykla) *Sumner*’is *H. Slichter*’is (1892–1959 m.). Būtent Harvardas suteikė *P. A. Samuelson*’ui galimybę „nepražiopsoti“ trijų didžiųjų dvidešimtojo amžiaus revoliucijų ekonomikos teorijoje: matematikos revoliucijos (apie ją plačiau žr. *Weintraub*, 2002), netobulos konkurencijos revoliucijos ir keinsistinės efektyvios paklausos revoliucijos. Kaip vėliau jis pats sakė, pasilikimas tęsti mokslų dogmatiškai konservatyviame Čikagos universitete ar 1947 m. sutikimas jame užimti finansinškai labai naudingą profesoriaus vietą būtų jį padarę radikalesnį, negu jis pats norėjo būti, nes pagal jo temperamentą romybė turėjo būti gerokai labiau produktyvi, negu polemikų ginčų paskata.

P. A. Samuelson’as yra nurodęs, kad pirmąjį supratimą apie *J. M. Keynes*’o „Bendrąją teoriją“ (*Keynes*, 1964 [1936]) jis yra gavęs iš 1935 m. pabaigoje iš

Londono į Harvardą atvykusio kanadiečių ekonomisto *R. B. Bryce'o*, kuris Harvarde tuo metu „jautėsi lyg vienintelis *J. M. Keynes'o* veikalo ekspertas“, nors dar tais pačiais 1936 m. perskaitė ir pačią knygą, bet joje pateiktą analizę rado „neskanią“ ir nesuvokiamą ir „galiausiai save įtikino nustoti dėl to [dėl *J. M. Keynes'o* analizės supratimo] nerimauti“ (Samuelson, 1946). Tačiau beveik po 10 metų jis rašys apie šią knygą jau tokiais žodžiais: „Tai siaubingai parašyta knyga, ji yra blogai sudaryta; bet kuris neprofesionalas, kuris, apgautas autoriaus ankstesnės reputacijos, nusipirko šią knygą, jautėsi apgautas dėl savo išleistų knygai 5 šilingų. Ji nelabai tinkama naudoti studentų auditorijoje. Ji arogantiška, blogai sudėliota, polemikiška ir ne per daug didžiavasiška savo padėkose. Joje gausu apgaulių ir painiavos. [...] Pati keinsistinė sistema joje išdėstyta neaiškiai. [...] Įžvalgų ir intucijų blyksniai kaitaliojasi su nuobodžia algebra. [...] Kai ją galų gale įveiki, tai paaiškėja, kad analizė yra akivaizdi ir kartu nauja. Trumpai tariant, tai yra genijaus veikalas“ (Samuelson, 1946).

1941 m. *P. A. Samuelson'as* Harvardo universitete pažymiu A+ apgyvenė daktaro disertaciją „Ekonomikos teorijos operacinis reikšmingumas“ (1947 m. išleistą kaip „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947)), kuri jo kolegas tiesiog pribloškė savo moksliniu naujumu, ir paliko Harvardą, persikeldamas į Masačusetso technologijos institutą, kur jam buvo paskirtos docento pareigos su 3 000 dolerių metine alga. Vėliau ji, aišku, didėjo (Giraud, 2013). (Patį *P. A. Samuelson'o* persikėlimo iš Harvardo į Masačusetso technologijos institutą faktą vokiečių kilmės amerikiečių ekonomistas, Harvardo universiteto profesorius *Otto Eckstein'as* (1927–1984 m.) įvertino vienareikšmiškai: „Harvardas prarado patį įžymiausią tos kartos ekonomistą“ (Sobel, 1980), kurį ekonomikos teorijos istorikas, Rytų Karolinos universiteto profesorius *Randall'as E. Parker'is* (1960–2018 m.) įvardijo „Šiuolaikinės ekonomikos teorijos tėvu“. Plačiau apie šį *P. A. Samuelson'o* perėjimą į Masačusetso technologijos institutą žr. Backhouse, 2014.)

Bet prieš tęsiant labai sėkmingą mokslinę karjerą, *P. A. Samuelson'o* biografijoje, kaip ir daugelio amerikiečių biografijose, korekcijas padaro Antrasis pasaulinis karas. 1941 m. *P. A. Samuelson'as*, tuo metu artimai bendradarbiauęs su *A. H. Hansen'u*, tiesiogiai įsijungė į Nacionalinės išteklių planavimo valdybos veiklą ir jos pranešimų (apžvalgų) ir brošiūrų rengimą, sugebėdamas tuo pat metu mokslinėje spaudoje paskelbti novatoriškų publikacijų. (Užtenka paminėti 1941 m. *A. H. Hansen'o* (1941) redaguotoje knygoje „Fiskalinė politika ir verslo ciklai“ paskelbtą straipsnį „Vartojimo funkcijos statistinė

analizė“ (Samuelson, 1941a), kuriame statistinių duomenų apdorojimui buvo panaudota tiems laikams labai pažengusi į priekį ekonometrika, ir keinsistinė dviasia parašytą skyrių apie visiško užimtumo problemas po karo (žr. Samuelson, 1943b), kuris 1943 m. buvo paskelbtas S. E. Harris'o (1943) redaguotoje knygoje „Pokarinės ekonominės problemos“.)

P. A. Samuelson'as, 32 metų (!) jau būdamas Masačusetso technologijos instituto ekonomikos profesoriumi, 1947 m. išleido savo veikalą „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), laikomą jo *magnum opus*. (Išplėstas, gerokai elegantiškiau atspausdintas knygos variantas pasirodė 1983 m., tačiau jis nebesulaukė tokio paties didelio rezonanso ir naujojo knygos leidimo pardavimai buvo menki. Pats P. A. Samuelson'as šį faktą išplėstiniame interviu, duotame po dvidešimties metų amerikiečių ekonomistui William'ui A. Barnett'ui, paaikškino labai paprastai ir, kaip ekonomistas, taikliai: „Taip atsitiko todėl, kad praktikai šimtmečio pabaigoje visur tapo gerokai labiau išprusę. J. A. Schumpeter'is pasakytų: Monopoliniai pelnai yra linkę sunykti, kai žinios išplinta, kas yra geras dalykas“ (Barnett, 2004).) Įdomu, kad jau pirmasis juodraštinis „Ekonominės analizės pagrindų“ variantas (daktaro disertacija Harvardo universitete, kurią Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje K. J. Arrow vėliau įvardijo turbūt pačia žymiausia kada nors parašyta ekonomikos teorijos disertacija ir jos pirmojo leidimo gerokai susidėvėjusią kopiją visada saugojo savo knygų lentynoje) 1941 m. jos autoriui pelnė David'o A. Wells'o premiją Harvardo universitete už parašytą geriausią disertaciją ekonomikos srityje; bet dauguma medžiagos knygai buvo surinkta 1937 m., kai P. A. Samuelson'ui buvo tik 22 metai. (Kaip rašė žymus amerikiečių ekonomistas Michael'is Szenberg'as (1992), skirtingai nuo gamtos mokslų, kur didžiausią indėlį įnešė I. Newton'as ir A. Einstein'as, būdami gana jauni, dauguma ekonomikos teorijos svarbiausių darbų buvo parašyti, kai jų autoriai buvo vidutinio amžiaus. Užtenka paminėti A. Smith'ą, K. Marx'ą, J. M. Keynes'ą ir M. Friedman'ą. Tačiau P. A. Samuelson'as skelbti savo svarbiausius mokslinius darbus pradėjo gerokai anksčiau, būdamas tik truputį vyresnis negu dvidešimties metų.)

Knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), kurios turinį gerai nusako moto, paimtas iš J. W. Gibbs'o, „Matematika yra kalba“, P. A. Samuelson'as, savo karjerą pradėjęs kaip matematiškas ekonomistas, kas tais laikais reiškė „būti vertės teorijos specialistu“, analizę pradėjo nuo idėjos, kad matematika yra esminė ekonomikos mokslo renesansui. Jis matė matematinę kalbą kaip prerogatyvą faktui, kad ji atveria duris tiksliam mokslui, ir

jis matė matematiką kaip instrumentą išsprendžiant prieštaravimus ir klaidas, kurie lydi „ekonomikos teorijos klasikinės kalbos“ vartojimą. *P. A. Samuelson*’o indėlis pirmiausia buvo susijęs su tuo faktu, kad, naudodamas naujus analitinius ir metodologinius įrankius, jis perdirbo nemažą dalį ekonomikos teorijos metodologijos, pertvarkydamas ją iš *A. Marshall*’o (1890) diagraminio pavaizdavimo į šiandieninius kiekybinius požūrius.

Knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) buvo siekiama:

- išnagrinėti analogijas tarp teorinės ir taikomosios ekonomikos svarbiausių bruožų;
- išstudijuoti, kaip iš nedidelio skaičiaus analoginių metodų gali būti gautos (išvestos) naudojimui reikšmingos teoremos. (Tokios kaip savo pakeitimo efektas yra neigiamas, kryžminio pakeitimo efektai yra simetriški, voko teorema, *Le Chatelier* principas. Paskutinės dvi teoremos ėgavo labai platų taikymą. Be to, kaip pažymi *A. Dixit*’as (2012), pirmosios trys teoremos tam tikra forma jau iki *P. A. Samuelson*’o egzistavo *E. Slutsky*’io (1915), *J. R. Hicks*’o ir *R. D. Allen*’o darbuose, o *Le Chatelier* principo (taip pavadinto pagal analogiją termodinamikos teorijoje, kur šis principas, taip pavadintas pagal žymaus prancūzų chemiko *Henry’io Louis*’o *Le Chatelier* (1850–1936 m.) pavardę, paaiškina kelią, kuriuo keičiasi cheminė pusiausvyra, kai sistema patiria išorinius pokyčius) panaudojimas ekonomikos teorijoje yra grynai jo nuopelnas – su pačiu principu *P. A. Samuelson*’ą supažindino jo mylimas dėstytojas *E. B. Wilson*’as.)

Tam *P. A. Samuelson*’as pasinaudojo „apibendrinimo abstrakcijų dėka“ fundamentaliu principu, kurį suformulavo puikus amerikiečių matematikas *Eliakim*’as *H. Moore* (1862–1932 m.). Šio principo esmę galima apibūdinti taip: jeigu egzistuoja analogijos tarp įvairių teorijų svarbiausių ypatybių, tada pagal apibendrinimo principą gali būti sukurta bendra teorija, „kuri yra atskirų teorijų pagrindas ir sujungia jas dėl šių svarbiausių ypatybių“ (Samuelson, 1947). *P. A. Samuelson*’o nuomone, kiekviena specifinė ekonomikos teorijos sritis (pavyzdžiui, vartotojo elgsena, tarptautinė prekyba, viešieji finansai, verslo ciklai, pajamų analizė) paprasčiausiai yra šios bendros ekonomikos teorijos specifinis pasireiškimas. Ekonomisto uždavinys tada yra patvirtinti (įrodyti), kad kiekvienoje iš šių sričių čia egzistuoja formaliai identiškios prasmingos teoremos, išvestos iš esmės analogiškais metodais.

Žengęs *L. Walras'o* pėdomis ir visada domėjęsis ekonomikos teorijos statiška ir dinamine puse, savo analizę *P. A. Samuelson'as* pradėjo nuo dviejų bendrų principų, *maksimizavimo* principo ir jo paties suformuluoto *atitikimo* principo, kurį jis suprato kaip abipusę priklausomybę tarp statiško modelio ir stabilumo sąlygų, būtinų dinamiiniu aspektu. (Kaip teigia *Roger'as E. Backhouse'as* (2015), patį terminą „atitikimo principas“ *P. A. Samuelson'as* pristatė kažkur laikotarpiu tarp 1941 m., kai jis rengė savo disertaciją, ir 1947 m., kai pasirodė jo „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), savotiškai vesdamas paralelę su fizika, kur šis terminas buvo vartotas prie kvantinės mechanikos teorijos plėtojimo daug prisidėjusio žymaus danų fiziko, Nobelio premijos laureato *Niels'o Bohr'o* (1885–1962 m.) apibūdinti idėją, kad kvantinės mechanikos prognozės atitinka klasikinės mechanikos prognozes, kai sistemos tampa pakankamai didelės.) Pagal šį principą, kuris sujungė individų elgseną ir visos ekonominės sistemos visuminį stabilumą, sistemos dinaminio stabilumo hipotezė suteikia ribojimus, leidžiančius atsakyti į lyginamosios (santykinės) pusiausvyros klausimus. Šis principas makroekonominės teorijos statikai yra tiek pat svarbus, kiek ir maksimizavimo principas yra svarbus individualiai firmai. Todėl knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) buvo pasiūlytos dvi bendros hipotezės, pakankamos jos tikslams:

- agentų (įskaitant *vartotojus*, siekiančius naudos, ir *verslo* firmas, siekiančias pelno) *maksimizuojanti* elgsena;
- ekonominės sistemos (įskaitant rinką ir ūkį) yra stabilioje *pusiausvyroje*.

Analizės metu lyginamoji statika (sistemos pusiausvyros pokyčių, kaip sistemos parametrų pokyčių padarinių, analizė) buvo formalizuota ir aiškiai konstatuota. Pasak *P. A. Samuelson'o*, statika yra paprasčiausiai tik vienas iš dinamikos atvejų. Priešingai statiškai sistemai, dinamiška sistema visada apima funkcinius ryšius tarp kintamųjų ir jų pokyčių tempus. Dinamikos analizė neapsiriboja pusiausvyromis. Priešingai, ypač pabrėžiamas klausimas, kaip sistema elgiasi nebūnant pusiausvyros. *P. A. Samuelson'o* indėlis siejamas su faktu, kad jis tiksliau apibrėžė sąlygas, kurioms esant ekonomika yra stabili ta prasme, kad pačia savo prigimtimi ji pasižymi tendencija po netvarkos laikotarpio sugrįžti į pusiausvyrą. Taip pat pažymėtina, kad veikale „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) *P. A. Samuelson'as* įtraukė fiziką kaip mokslą, tinkamą vaizduoti ekonomiką, knygoje panaudodamas amerikiečių fiziko teoretiko, fiziko chemiko ir matematiko *J. Willard'o Gibbs'o* (1839–1903 m.) kla-

sikinės termodinamikos metodus. (Kaip pažymi *R. E. Backhouse* (2017a), *P. A. Samuelson*o dėstytojas *E. B. Wilson*as studentams ne tik skaitė universitetinius matematinius bei ekonominius kursus, bet ir po paskaitų mielai pasilikdavo valandai ar ilgiau, kad pasikalbėtų su jais apie bet ką ir viską. Viena iš temų, kurią jis palietė, buvo termodinamika, be abejonų, paskatinusi *P. A. Samuelsoną* išklausti šio dalyko kursą, galimas dalykas, skaitytą amerikiečių fiziko, 1946 m. Nobelio premijos laureato fizikos srityje (ją gavusio už savo darbą aukšto slėgio fizikoje) *Percy'io Bridgman*o (1882–1961 m.), kuris Harvarde siūlė kursą tokiu pavadinimu. Istoriskumo vardan reikėtų pasakyti, kad ir *M. Kalecki'is* tikėjo, jog „ekonominiai dėsniai gali būti formuluojami analogiškai termodinamikos dėsniams“, o XX a. trečiojo dešimtmečio pabaigoje–ketvirtąjo dešimtmečio pradžioje *Ragnar'as Frisch*as apskritai „įžvelgė bendras analogijas tarp ekonomikos teorijos ir fizikos“ (Osiatynski, 1999.) Įdomu, kad tai nebuvo vienintelis šio iškilus ekonomisto reveransas fizikai. Savo Nobelio premijos, paskirtos, kaip pažymėjo Nobelio premijų ekonomikos srityje komiteto pirmininkas *A. Lindbeck*as, už „mokslinį darbą, kurio metu jis išplėtojo statišką ir dinaminę ekonomikos teoriją bei daugiau negu bet kuris kitas dabartinis ekonomistas prisidėjo prie analizės lygio ekonomikos moksle kėlimo“, priėmimo kalboje 1970 m. *P. A. Samuelson*as nurodė, kad vieną iš savo svarbių idėjų vartotojo paklausos teorijoje jis pasiskolino iš *A. Marshall*o amžininko ir mentoriaus, įžymaus anglų fiziko, sukūrusio elektromagnetinio lauko teoriją, *James*o *C. Maxwell*o (1831–1879 m.) „žavaus“ „Įvado į termodinamiką“. Toje pačioje kalboje *P. A. Samuelson*as perkeltine prasme „padėjo“ kitą ekonominę atradimą prie savo gerbiamo matematikos ir fizikos dėstytojo Harvarde *Edwin*o *Bidwell*o *Wilson*o (1879–1964 m.) kojū: augančios bet kurių sąnaudų kainos, kitoms sąnaudų kainoms išliekant pastovioms, sumažins šių sąnaudų reikalaujamą kiekį – net ir pačių paprasčiausių prielaidų įrodymas dažnai čia reikalauja labai sudėtingos matematikos.

1947 m. *P. A. Samuelson*as už knygą „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) gavo Amerikos ekonomistų asociacijos tais pačiais metais įsteigtą prestižinę *John*o *Bates Clark*o medalį, kas dveji metai skiriamą amerikiečių ekonomistui iki 40 metų, kuris įnešė didelį indėlį į ekonominę mąstymą ir žinias. Šio medalio gavimas gali būti laikomas gera paraiška tapti Nobelio premijos laureatu ekonomikos srityje: galima paminėti net 11 amerikiečių ekonomistų, gavusių abu apdovanojimus – tarp jų ir *P. A. Samuelsoną* (1947 m., 1970 m.), taip pat iš mums šiai diskusijai įdomių autorių – *M. Fried-*

maną (1951 m., 1976 m.), *J. Tobiną* (1955 m., 1981 m.), *K. J. Arrow* (1957 m., 1972 m.), *L. R. Kleiną* (1959 m., 1980 m.), *R. M. Solow* (1961 m., 1987 m.), *J. Stiglitzą* (1979 m., 2001 m.).

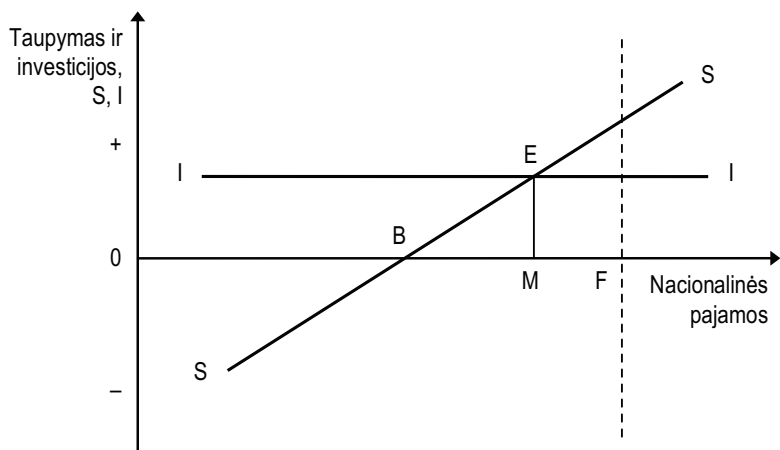
Kaip pažymėjo *M. De Vroey'us* ir *P. G. Duarte* (2012), savotiškai kurioziška, kad neoklasikinės sintezės programa, kurios tikslu tapo sujungti *J. M. Keynesą* ir *L. Walrasą*, irgi buvo pradėta *P. A. Samuelsono* 1947 m. knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), kuri buvo parašyta gerokai anksčiau, negu buvo sukurta pati „neoklasikinės sintezės“ samprata. (Vis dėlto šioje knygoje *P. A. Samuelsonas* iš esmės orientavosi į *L. Walrasą*, palikdamas *J. M. Keynesą* nuošalyje (Mehrling, 2013). Todėl tai iš esmės buvo bendrosios pusiausvyros kūrinys, lygiagrečiai pateikiant keinsistinę sistemą. Kita vertus, ko akivaizdžiai trūko jo knygoje, tai bandymo parodyti, kaip *tâtonnement* procesas tinkamai atlieka savo darbą pereinant nuo nepusiausvyros būklės prie pusiausvyros.)

Pažymėtina ir kita labai populiarė *P. A. Samuelsono* knyga – „Ekonomikos teorija“ („*Economics*“; Samuelson, 1964b), tapusi ketvirtuoju vyraujančiu ekonomikos teorijos vadovu anglosaksiškame pasaulyje po škotų ekonomisto ir filosofo *A. Smitho* „Tautų turto“ (Smith, 1937 [1776]) bei užbaigusio klasikinę politinę ekonomiją anglų ekonomisto ir filosofo *J. S. Mill'io* ir Kembriđžo mokyklos pradininko *A. Marshall'o* „Principų...“ (žr. Mill, 1965 [1848]; Marshall, 1890). Šis vadovėlis 1948 metais (į nugarą vis dar kvėpavo Didžioji depresija ir neseniai pasibaigęs Antrasis pasaulinis karas...) *P. A. Samuelsono* buvo parašytas Masačusetso technologijos instituto vadovybės (įskaitant Ekonomikos fakulteto vadovą *Ralphą Freemaną*) prašymu, norint „užkimšti skylę“ trūkume šiuolaikiškų ekonomikos teorijos vadovėlių, kuriuose atspindėtų *J. M. Keyneso* pajamų nustatymo idėjos, tuo metu dar neradusios atspindžio universitetiniuose vadovėliuose, bet, kaip pirmajame knygos leidime tvirtino pats *P. A. Samuelsonas*, pripažintos „vis didesnio ekonomistų, atstovaujančių visoms ekonominės minties mokykloms, rato“ (Samuelson, 1964b). Tiesa, pats vadovėlis (ne be *A. H. Hansen'o* įtakos įtvirtinęs *P. A. Samuelsono* kaip taikomosios makroekonomikos žinovo reputaciją), kaip pageidavo knygą išleisti sutikusi „McGraw-Hill“ leidykla, turėjo būti orientuotas į inžinerinius mokslus studijuojančius studentus, kurių daugelis buvo neseniai demobilizuoti kariai, kuriems labai tiko vadovėlyje panaudotas naujas tokių knygų rašymo stilius, plačiai naudojant diagramas pavaizduoti ekonominius duomenis. (Kaip pažymi *Y. Giraud'as* (2013), vizualių diagramų gausa kažkuo

siejosi su jiems buvusiu įprastu mokomosios medžiagos pateikimu armijos mokomojoje medžiagoje.)

Kaip vaizdžiai pasakė buvęs Masačusetso technologijos instituto Ekonomikos fakulteto vadovas *Jamesas M. Poterba*, su šia knyga, kuri tapo gaivaus oro dvelksmu pabrinkusių senų ekonomikos teorijos vadovėlių pasaulyje, *P. A. Samuelsonas* „palieka didžiulį palikimą, kaip tyrinėtojas ir mokytojas, kaip vienas milžinų, ant kurių pečių stovi šiuolaikinė ekonomika“ (Frost, 2009). Užtenka įsiklausyti į *S. Fischer'į*, kuris rašė: „Skaityti „Ekonomikos teoriją“ reiškia patirti blykstelėjimą nepaprasto proto, kuris sukūrė vadovėlį: nedogmatiško, kilnaus pirmtakams ir amžininkams, enciklopediško, aišku, nuostabaus ir, visų nuostabiausia, skeptiško, nelinkusio viską pačiam traktuoti per daug rimtai“ (Fischer, 1999). Kaip pažymi *A. Dixit'as*, „knygos gyvas stilius, aiškus, bet tikslus koncepcijų ir analitinių įrankių paaiškinimas, faktų pateikimas gerai suprojektuotuose paveiksluose ir lentelėse ir šiandien laikomas pavyzdžiu galimiems vadovėlio konkurentams“ (Dixit, 2012). Derėtų pasakyti, kad garsusis „*Keynes'o kryžius*“ (pagal analogiją su garsiuoju „*A. Marshall'o kryžiumi*“ (paklausos ir pasiūlos sąveikos nustatant kainas) grafiku mikroekonomikai) – makroekonominių pajamų ir išlaidų diagrama, pavaizduota 2.22 pav. – irgi išrastas *P. A. Samuelson'o* bei pirmą kartą buvo išspausdintas dar 1948 m. „*Economics*“ (Samuelson, 1964b) pirmojo leidimo viršelyje (taip pat kitų dviejų leidimų viršeliuose; nekalbant jau apie tai, kad ji vėliau buvo perspausdinta šimtuose vadovėlių).

Ši 2.22 pav. pavaizduota diagrama įtraukė visus naujosios „bendrosios“ teorijos elementus ir labai vaizdžiai parodė (įprasmino grafiškai) *J. M. Keynes'o* teiginį (idėją), kad ekonomika gali būti pusiausvyroje toli nuo visiško užimtumo lygio ($Y_M < Y_F$). Juk 2.22 pav. pavaizduotoje diagramoje pažymima, kad taupymas (*S*) auga kartu su nacionalinėmis pajamomis. Kai žmonės uždirba daugiau, jie taupo daugiau. Tačiau investicijos (*I*) yra autonomiškos ir nepriklauso nuo taupymo. Jos nustatytos esant tam tikram nekintamam kiekiui, nes, remiantis *J. M. Keynes'o* teorija, investicijos yra nepastovios ir keičiasi kartu su investuotojų bei verslininkų „judrumu“ (*animal spirits*) ir lūkesčiais. Taigi investicijų grafikas yra nustatytas bet kokiam lygyje, nesiejant su pajamomis. Pusiausvyra (*M*) yra nustatyta taške, kur $S = I$, kuris, kaip matyti, yra mažesnis už visiško užimtumo pajamas (*F*). Taigi *Keynes'o kryžius* atspindi nepakankamo užimtumo pusiausvyrą (Skousen, 2007).

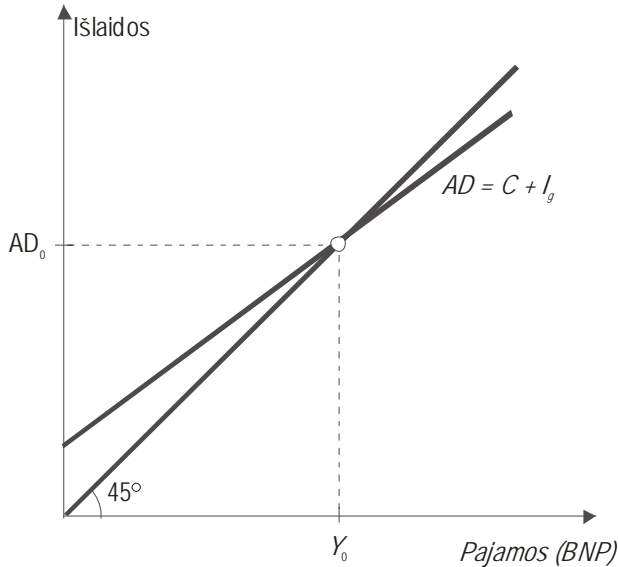

2.22 pav. Keynes'o kryžius nacionalinių pajamų nustatymui

„Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b) labai išpopuliarino ir 45 laipsnių diagramą (irgi vadinamą „Keynes'o kryžiumi“), vaizduojančią pagrindinius makroekonominis kintamuosius (žr. 2.23 pav.). Ši diagrama, suteikusi analitinį pagrindą P. A. Samuelson'o keinsizmui (žr. Davidson, 2009), tapo jo vadovėlio pirmojo leidimo analitine šerdimi (panašiai kaip apskaitos sistema $Y = C + I + G$ sudarė knygos stuburą), IS–LM modeliui knygoje vaidinant tik antraeilį vaidmenį (Pearce, Hoover, 1995). (Kita vertus, kaip pažymi vokiečių ekonomistas Thorsten'as Polleit'as (2013), pačiai 45 laipsnių linijai galima pritaikyti „austrių“ ekonomikos teorijai pritingkančią *prakseologinę išvalgą*: ši 45 laipsnių linija visuminės paklausos produkcijos erdvėje reiškia, kad čia nėra trūkumo – kas ir yra *prakseologinis negalimumas*! Ji leidžia numanyti, kad viskas, kam yra paklausa, gali būti pateikta; čia nėra ekonominės problemos!)

Naudodamasis šiuo modeliu, kuris suteikia aparatą sukurti efektyvią fiskalinę politiką, P. A. Samuelson'as pagrindė savo nuomonę, kad išeigos lemiamas veiksnys yra visuminė paklausa.

Paties „Economics'o“ (Samuelson, 1964b) turinys laikui bėgant palaipsniui keitėsi, atspindėdamas JAV ir globalios ekonomikos besikeičiančias problemas (taiką ir karus, pakilimus ir bankrotus, infliaciją ir defliaciją, respublikonus ir demokratų JAV valdžioje) bei jų ekonominio vertinimo naujus teorinius pasiekimus (Skousen, 2007). Pirmajame „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) leidime (kuriame yra tik dvi nuorodos į J. M. Keynesą ir net

2.23 pav. AD ir 45 laipsnių linijos

neužsimenama apie jo teorijos interpretatorius *J. R. Hicks*ą, *A. H. Hansen*ą ar anksčiau pasirodžiusius *L. Tarshis*o (1947) ir *K. E. Boulding*o (1948) vadovėlius) *P. A. Samuelson*as net nepaminėjo makroekonomikos teorijos termino, o jau trečiasis „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) leidimas, pasirodęs 1955 m., buvo parengtas laikantis *neoklasikinės sintezės* krypties (jo viename iš priedų pateikiama ir IS–LM diagrama, ją vienodai priskiriant *J. R. Hicks*’ui ir *A. H. Hansen*’ui; tiesa, IS kreivė vadinama BB kreive, o LM kreivė MM kreive. Septintajame vadovėlio leidime IS–LM diagrama, „*J. R. Hicks*o – *A. H. Hansen*o sintezė“, panaudota analizuojant infliaciją; penktajame „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) leidime 1961 m. panaudota *Phillips*o kreivė, kuri aštuntajame leidime iš skyriaus „Monetarinės analizės ir pajamų analizės sintezė“ priedo jau perkelta į pagrindinį vadovėlio tekstą (Pearce, Hoover, 1995)). Šiuose leidimuose, kaip minėta, *P. A. Samuelson*as siekė sukurti modernios (keinsistinės) ir klasikinės ekonomikos teorijos sintezę. Pagrindinis knygos teiginys yra tas, jog šalys gali sėkmingai valdyti infliaciją ir ekonomines depresijas naudodamos fiskalinę ir monetarinę politiką vienu metu. Reikia pasakyti, kad *P. A. Samuelson*as visada buvo įsitikinęs tam tikrų vyriausybės intervencijų į ekonomiką reikalingumu. Jo nuomone, ekonominė sistema „nėra tobula ir

patiria trintį, todėl čia egzistuoja nedarbo ir produktyvių išteklių nepakankamo panaudojimo galimybė“ (Samuelson, 1964b). Dar pirmajame knygos leidime *P. A. Samuelson*’as rašė: „Privati ekonomika nėra panaši į mašiną be efektyvaus vairaračio ar regulatoriaus. [...] Kompensacinė fiskalinė politika bando įdiegti tokį reguliatorių ar termostatinį kontrolės mechanizmą“ (Samuelson, 1964b). 1955 m. pasirodžiusiame „Ekonomikos teorijos“ trečiajame leidime *P. A. Samuelson*’as rašė: „Paskutiniais metais [JAV ekonomistai] [...] dirbo link to, kas buvo vertinga senesnėje ekonomikos teorijoje ir šiuolaikinėse pajamų nustatymo teorijose, sintezės. Šis rezultatas gali būti pavadintas neoklasikine ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b). (Net ir prieš mirtį senų keinsistinių stilių *P. A. Samuelson*’as, kaip minėta, teigė: „Vėl pritariama keinsistinei idėjai, kad fiskalinė politika ir deficitinės išlaidos vaidina svarbiausią vaidmenį valdant rinkos ūkį“ (Samuelson, 2009).)

Dar pasakysime, kad ši knyga buvo išversta į daugelį (daugiau kaip 40) kalbų, naudota kaip vadovėlis daugiau nei šešiasdešimtyje šalių ir buvo perduota per 4 milijonus „Ekonomikos teorijos“ egzempliorių (!) – iki šiol jokiam ekonomikos teorijos vadovėliui nepavyko pakartoti šio rezultato (Skousen, 1997). Pats *P. A. Samuelson*’as dar 1975 m. vadovėlio leidėjui netiesiogiai išsakė norą baigti vadovėlio tobulinimą ir nebeleisti naujų jo leidimų. Vis dėlto „Ekonomikos teorijos“ leidimas nenutrūko, statistinį vadovėlio tobulinimą atliekant *P. A. Samuelson*’o kolegai Masačusetso technologijos institute, žyiam ekonomistui ir ekonominių teorijų istorikui *Peter’iui Temin’ui*, o nuo 1985 m. dvyliktojo leidimo naujų *Economics* leidimų bendraautoriumi jau buvo Jeilio universiteto profesorius *William’as D. Nordhaus’as*, suteikęs „naują kvėpavimą“ vadovėliui (2009 m. išėjo 19-asis jo leidimas; žr. Samuelson, Nordhaus, 2009), kurį pagal populiarumą daugeliui metų užtemdė irgi „McGraw-Hill“ leidyklos leistas *Campbell’o R. McConnell’o* (1928–2019 m.) vadovėlis „Ekonomikos teorija: principai, problemos ir politikos“ („*Economics: Principles, Problems, and Policies*“), vėliau irgi leistas su bendraautoriumi *Stanley’iumi L. Brue* (žr. McConnell, Brue, 1990). (Kadangi abu nemažai metų konkurušius vadovėlius leido ta pati leidykla, kitiems konkurentams liko labai nedaug erdvės: 1969 m. tyrimas rodė, kad maždaug trys ketvirtadaliai visų JAV universitetų ir koledžų kaip savo pagrindinį įvadinį vadovėlį naudojo arba *P. A. Samuelson’o*, arba *C. R. McConnell’o* knygą.)

Kaip pažymi *M. Skousen’as* (1997), „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) visų leidimų būdingas bruožas buvo tas dėmesys, kurį *P. A. Samuel-*

sonas skyrė pinigams, komercinei ir centrinei bankininkystei (pradiniuose knygos leidimuose daug vietos, daugiau negu daugumoje kitų vadovėlių, skirdamas klasikiniam aukso standartui ir pinigų bei bankininkystės atsiradimui), monetarinei politikai, infliacijai, pinigų ir finansinėms rinkoms, tarptautinei monetarinei sistemai, valiutų keitimo kursams ir kai kurioms pinigų teorijoms, kartu kiekybinei pinigų teorijai, kuri buvo aptariama jau pirmajame knygos leidime (tiesa, neįvardijant jos pradininko *Irvingo Fisher'io*; tai buvo padaryta tik 1970 m. aštuntajame vadovėlio leidime).

Įdomu, kad pirmuose „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) leidimuose *P. A. Samuelsonas* ekonomikos stabilizavimo geriausiu įrankiu laikė fiskalinę, o ne monetarinę politiką (1955 m. jis rašė: „Šiandien tik nedaugelis ekonomistų Federalinių rezervų monetarinę politiką laiko panacėja kontroliuojant verslo ciklą“), o 1973 m., monetarizmą įvardijęs „kraštutiniu požiūriu“, jau teigė, kad „abi, fiskalinė ir monetarinė, politikos yra svarbios“ (Samuelson, 1964b), o 1995 m. apskritai teigė priešingai pirmajam tvirtinimui ir rašė: „Fiskalinė politika nebėra pagrindinis stabilizacijos politikos Jungtinėse Valstijose įrankis. Artimoje ateityje stabilizavimo politika bus vykdoma dėka Federalinių rezervų monetarinės politikos“ (Samuelson, 1964b).

Kita vertus, paties *P. A. Samuelsono* argumentacijos forma buvo labai įtikinama ypač todėl, kad jis visada tikėjo „sveikos nuovokos ekonomikos teorija“. „Ekonomikos teorijos“ 16-ame leidime jis rašė: „Jeigu ekonomikos teorija nesutaria su sveika nuovoka, tada tai nėra gera ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b). (Apie *P. A. Samuelsono* išradimą šio vadovėlio „Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b) orientavimą į sudentų auditoriją, supažindinant juos su keinsistiniu požiūriu, plačiau žr. Smith, 2000.)

Tiesa, nežiūrint išverstų į daugelį kalbų jo vadovėlių, iš kurių fiskalinio ir neoklasikinio keinsizmo dvasia mokėsi ištisos ekonomistų kartos, populiarumo, pats *P. A. Samuelsonas*, buvęs studentų labai mėgstamas dėstytojas už sąmojingumą (paskaitas, kurias visada pradėdavo 9 val. ryte, pajvairindavo įsimintiniais ir smagiais anekdotiniais pasakojimais apie garsiuosius ekonomistus *A. Smithą*, *D. Ricardo*, *A. Marshallą*, *F. Y. Edgeworthą*, *J. M. Keynesą*, *J. A. Schumpeterį*, *I. Fisherį*, *J. Robinson* (*A. Dixit*as (2012) visada smagiai prisimindavo, kaip *P. A. Samuelsonas* su humoru nupasakojo *J. Robinson* vizitą į JAV: „Ji užantspauduotame traukinyje buvo pervežta nuo vienos pakrantės į kitą – nuo *Paulo Barano Paului Sweezy'ui*“; Rusijoje gimęs ir išsilavinimą įgijęs Europoje marksistinių pažiūrų *P. Baranas* (1910–1964 m.) profesoriavo

Stanforde, o *Paulas M. Sweezy's* tuo metu dirbo Harvarde) ir ypač *F. P. Ramsey'ų*; šie anekdotiniai pasakojimai būdavo savotiškas šmaikštus įvadas į esminę analizę, kuri būdavo toliau) ir erudiciją, nesukūrė atskiros ekonominės mokyklos. *P. A. Samuelson'as* Masačusetso technologijos institute tiesiogiai vadovavo tik keletui doktorantų, bet tarp jų buvo du vėliau Nobelio premijos laureatais tapę tuo metu jauni mokslininkiai *L. R. Klein'as* ir *R. C. Merton'as*. Taip pat dar galima paminėti keletą vėliau labai žymiais ekonomistais tapusių doktorantų, kuriuos *P. A. Samuelson'as* konsultavo: tai *R. M. Solow*, *F. Modigliani'is*, naujojo keinsizmo srovės atstovai *Joseph'as Stiglitz'as*, *Stanley'us Fischer'is* (Dixit, 2012). (Vėliau Nobelio premijas gavo dar du jo studentais buvę amerikiečių ekonomistai: *George'as Akerlof'as* ir *Thomas Schelling'as* (1921–2016 m.). 1973 m. Nobelio premijos laureatu tapo ir *P. A. Samuelson'as* dėstytojas Harvardo universitete *Wassily'is Leontief'as*.) *A. Dixit'as* (2012), ko gero, *P. A. Samuelson'as* stilius nebuvo tinkamas vadovaujant disertacijoms; kai skaitydavo studento straipsnį, jis mąstė apie tuziną idėjų, kurios tiesiogiai nebuvo susijusios su juo ar kylančios iš jo, užuot susitelkęs į tai, kaip šis straipsnis galėtų būti panaudotas kuriame nors disertacijos skyriuje.

Tačiau kaip naujų tyrimų kryptį beveik kiekvienoje ekonomikos teorijos srityje autorius *P. A. Samuelson'as* liko nepralenkta. Norint tuo įsitikinti, užtenka pasigilinti į jo „Rinktinių mokslinių raštų“ („*The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson*“) penkiamtomį, kuriame yra įdėtos 388 jo publikacijos (tiesa, jos apėmė tik tas, kurios buvo išspausdintos iki 1986 m.; vėliau pasirodė dar tu tomiai, žr. Samuelson, 2011), ir paminėti, kad pirmoji novatoriška publikacija apie tai, kad paklausos kreivė gali būti gauta iš faktinių pirkimų rinkoje duomenų, pasirodė dar 1938 m., kai *P. A. Samuelson'as* studijavo Harvardo universitete doktorantūroje. (O pirmasis *P. A. Samuelson'as* straipsnis, atspindėjęs jo susidomėjimą ekonominėmis problemomis, su kuriomis susipažino garsiajame *A. H. Hansen'as* seminare, buvo pristatytas sesijoje „Amerikos ekonomikos besikeičiantis pobūdis“ apskritojo stalo diskusijoje apie „Kompensacinių priemonių įgyvendinamumą“ Amerikos ekonomistų asociacijos metiniame susitikime Detroite, kuriame prezidentinį pranešimą padarė jo mokytojas *A. H. Hansen'as*. Šio straipsnio santrauka, 1939 m. pasirodžiusi žurnale *American Economic Review* (žr. Hansen, 1939), formulavo problemą, kad verslas gali išvengti nuostolių darymo esant aukštam užimtumo lygiui tik jeigu grynosios investicijos buvo pakankamai didelės. Bet, kaip rodė vėlesni *S. Kuznets'o* (1946) tyrimų duomenys, grynujų investicijų ir naciona-

linių pajamų santykis, iki XIX a. pabaigos pastoviai didėjęs, o paskui pradėjęs mažėti, tuo metu JAV jau buvo kritęs iki beveik nulio.)

Ekonomikos teorijos kaip mokslinės disciplinos populiarinimui labai padėjo ir tai, kad *P. A. Samuelson*as nuo 1966 m. rugsėjo mėnesio iki 1981 m. gegužės mėnesio turėjo savo ekonominį skyrelį savaitraštyje *Newsweek*, jame (parašęs beveik 250 skilčių) aštriai diskutuodamas su kitu šio skyrelio bendraautoriumi, „naujosios“ Čikagos mokyklos lyderiu *M. Friedman*u, kurį pats ilgo telefoninio pokalbio metu ir prikalbino imtis šios veiklos. (Trečiasis bendraautoris – jų skiltys pakaitomis pasirodydavo kas trys savaitės – buvo vokiečių kilmės amerikiečių ekonomistas ir Federalinės rezervų sistemos valdytojas 1974–1986 m. *Henry'is Wallich*as (1914–1988 m.)) Šioje diskusijoje jie atstovavo priešingoms pusėms: *P. A. Samuelson*as, kuris, ekonominės filosofijos terminais, save vadino „šiuolaikiniu ekonomistu demokratų *Naujojo kurso* (*New Deal*) ekonomistų dešiniajame sparne“, gynė keinsistinę perspektyvą, o *M. Friedman*as atstovavo monetaristinei perspektyvai. Reikia pripažinti, kad šie debatai su *M. Friedman*u buvo tikrai įsidėmėtini ir legendiniai. Nors jiedu nesutiko ir ginčijosi beveik visada apie labai platų temų ratą, jie vis tiek išliko draugai. *P. A. Samuelson*as žiūrėjo į *M. Friedman*ą kaip į žavų diskutantą ir, kaip pats pripažino, nebuvo tiek pasitikintis savimi, kad susiremtų su juo.

Būtent savaitraštyje *Newsweek* *P. A. Samuelson*as pateikė ir vieną labiausiai cituojamų ekonomikos teorijos anekdotų: „Siekdami įrodyti, kad *Wall Street*as yra ankstyvas pranašingas ženklas judėjimų, kurie dar tik vyks BNP, komentatoriai citavo ekonomines studijas, tvirtinančias, kad rinkos nuosmukiai leido nuspėti keturias iš penkių recesijų. Tai yra per švelnus pasakymas. *Wall Street*o indeksai pranašavo devynias iš paskutinių penkių recesijų! Ir jų klaidos buvo kažkas nepaprasto.“

Savo mokslinės karjeros aukštumą 1970 m. Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas (pirmasis iš amerikiečių ekonomistų gavęs šią premiją „už mokslinę veiklą, per kurią jis išplėtojo statišką ir dinamišką ekonomikos teoriją ir aktyviai prisidėjo prie augančio analizės lygio ekonomikos moksle“) *P. A. Samuelson*as pasiekė dirbdamas Masačusetso technologijos institute, kur, kaip minėta, 1947 m. tapo profesoriumi, o 1962 m. buvo paskirtas eiti instituto profesoriaus pareigas (aukščiausias galimas postas Masačusetso technologijos institute), kurias, kartu su laisve dėstyti tai, ką nori ir kada nori, su jam būdingu humoru apibūdino kaip „amžiną stipendiją jaunam mokslininkui“. (*P. A. Samuelson*o humorą puikiai atspindėjo ir jo pranešimai konferencijose

ir simpoziumuose, taip pat jo reagavimas į žurnalistų klausimus. XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje *Newsweek* paklaustas, ar *J. M. Keynes'as* mirė (turint omenyje keinsizmą), *P. A. Samuelson'as* akimirksniu replikavo: „Taip, *J. M. Keynes'as* yra miręs; kaip ir *A. Einstein'as* bei *I. Newton'as*“ (Samuelson, 1986a [1971]; 1988.) 1971 m. *P. A. Samuelson'as* buvo apdovanotas *Albert'o Einstein'o premija*. 1996 m. JAV prezidentas *Bill'as Clinton'as* *P. A. Samuelson'ą* už „fundamentalų indėlį į ekonomikos mokslą“ per daugiau nei 60 metų apdovanojo Nacionaliniu mokslo medaliu, laikomu aukščiausiu amerikiečių moksliniu apdovanojimu.

P. A. Samuelson'as, be akademinės veiklos, turėjo ir kitų garbingų pareigų. Jis priklausė daugeliui žymiausių mokslinių draugijų: buvo Amerikos menų ir mokslo akademijos, Nacionalinės mokslų akademijos, Britų akademijos, Karališkosios ekonomistų draugijos, Londono karališkosios draugijos, Amerikos filosofų draugijos bei kitų mokslo akademijų ir draugijų narys, Amerikos ekonomistų asociacijos prezidentas (1961 m.) bei Ekonometrinės draugijos prezidentas (1951 m.).

Labai komunikabilus *P. A. Samuelson'as* dalyvavo įvairių ekonominių komitetų ir forumų darbe, konsultavo valstybinius padalinius: 1941–1943 m. – Nacionalinę išteklių planavimo valdybą (atsiradusią Nacionalinėje planavimo valdyboje, kurią 1933 m. liepą įkūrė amerikiečių administratorius ir politikas *Harold'as L. Ickes'as* (1874–1952 m.) kaip Viešųjų darbų administracijos dalį), kur jis buvo atsakingas už „karo laikmečio nenutrūkstamo užimtumo planavimą“, 1945 m. – Karo gamybos valdybą ir Karo mobilizacijos tarnybą sprendžiant „ekonominio ir bendrojo planavimo programų“ klausimus, nuo 1945 m. – Biudžeto biurą ir JAV išdą. *P. A. Samuelson'as* taip pat dirbo JAV prezidento *John'o F. Kennedy'io* neoficialiu ekonominiu patarėju (bendradarbiavimą su juo pradėjęs dar būsimajam JAV prezidentui būnant senatoriumi ir 1961 m. išrinktam prezidentu, parengdamas garsųjį „*Samuelson'o* pranešimą išrinktajam prezidentui *Kennedy'ui* apie amerikiečių ekonomikos būklę“), vėliau patardamas jaunajam prezidentui dėka mokesčių apkarpyimo apsisaugoti nuo recesijos (tuo metu prezidento *J. F. Kennedy'io* paskirtai Ekonominių patarėjų tarybai vadovavo įtakingas amerikiečių ekonomistas *W. W. Heller'is*, o jos nariais buvo *J. Tobin'as* ir *R. M. Solow*), bei išlaikė svarbią įtaką ir kito JAV prezidento *Lyndon'o B. Johnson'o* administracijoje (žr. Snowdon, Vane, 2002b). Jis taip pat buvo vienas iš 21 ekonomisto, 1974 m. dalyvavusio JAV prezidento *Gerald'o R. Ford'o* dviejų dienų „Infliacijos aukščiausio lygio konferencijoje“.

Įdomu, kad pats prezidentas *G. R. Ford*as kurį laiką net nešiojo ženklelį su užrašu: *WIN (Whip Inflation Now* – sutriuškinsime infliaciją dabar). 2003 m. *P. A. Samuelson*as buvo vienas iš dešimties Nobelio premiją gavusių ekonomistų, pasirašiusių „Economistų pareiškimą, nepritarantį *Bush*o mokesčių apkarpytamam“.

Kaip rašo *A. Dixit*as (2012), *P. A. Samuelson*as nuolat domėjosi ekonomikos teorijos kaip mokslinės disciplinos istorija ir evoliucija ir pasižymėjo giliomis šios srities žiniomis. *J. Tobin*o žodžiais tariant, „[j]o požiūris į ekonomikos teoriją kaip į evoliucionuojantį mokslą su savo istorija ir tradicijomis yra retas, per daug retas, tarp šiuolaikinių ekonomistų“ (Tobin, 1983). Pažymėtina, kad pats *P. A. Samuelson*as labai pagarbiai atsiliepdavo apie savo pirmtakus. Kalbėdamas apie *A. Smith*o „Tautų turtą“, savo 1962 m. prezidentiniame kreipime si į Amerikos ekonomistų asociacijos narius jis pareiškė: „Pirmasis žmogus buvo *Adomas (Adam*as). Pirmasis ekonomistas [...] buvo *Adam*as *Smith*as“ (žr. Samuelson, 1966a). Savo darbuose *P. A. Samuelson*as daug dėmesio skyrė tiek pirmtakų (pavyzdžiui, anglų ekonomisto *W. S. Jevons*o, austrų mokyklos atstovo *E. von Böhm-Bawerk*o, ko gero, pirmojo tarp ekonomistų atkakliai tvirtinusio, kad teiginiai apie makroūkį turi tvirtus mikroekonominius pagrindus (dar 1891 m. savo esė „Austrų ekonomistai“ *E. von Böhm-Bawerk*as rašė: „Niekas negali išvengti mikrokosmoso nagrinėjimo, jeigu nori tinkamai suprasti išvystyto ūkio makrokosmosą“ (von Böhm-Bawerk, 1891)), *L. Walras*o, *V. Pareto*, *A. Marshall*o), tiek amžininkų (pavyzdžiui, *J. M. Keynes*o, *J. R. Hicks*o, *W. Leontief*o, *M. Kalecki*’io, *J. A. Schumpeter*’io (apie jo gyvenimą, darbus ir poveikį ekonominei minčiai plačiau žr. Kurz, Sturn, 2012; Čiegis, 2006; 2014b), *O. Lange*ės, *A. Pigou*, *A. H. Hansen*o, austrų kilmės amerikiečių matematiko *Abraham*o *Wald*o (1902–1950 m., jis yra labiausiai žinomas dėl savo indėlio į sprendimų teoriją, ekonometriją, geometriją, o jo disertacijos mokslinis vadovas buvo įžymiojo austrų ekonomisto *C. Menger*’io sūnus, garsus amerikiečių matematikas *Karl*as *Menger*’is (1902–1985 m.). Kai naciai 1938 m. įsiveržė į Austriją, žydų diskriminacija suintensyvėjo, todėl, pasinaudojęs Cowles Ekonominių tyrimų komisijos kvietimu, *A. Wald*as nusprendė emigruoti į JAV. Čia jis daugiausia dirbo ekonometrijos srityje), *A. Bergson*o) teorinėms koncepcijoms. Taigi *P. A. Samuelson*as puikiai suvokė, kokį svarbų pranašumą mokslui turi mokslinių žinių kumuliacinis efektas. Čia jis darė nuorodą į įžymųjį anglų fiziką *Isaac*ą *Newton*ą, pasak kurio, „mokslininkas mato toliau už savo pirmtakus, nes jis stovi ant ankstesnių milžinų

pečių“. Todėl pats *P. A. Samuelson*as, kaip rašo *A. Dixit*as (2012), skyrė daug laiko ir pastangų suprasti ankstesnių milžinų darbus, bandydamas paaiškinti ir atskleisti juos mums visiems likusiems, taip pat pataisydamas juos ten, kur manė, kad to reikėjo.

*P. A. Samuelson*as mirė 2009 m. gruodžio 13 d. Belmonto mieste, Masačusetso valstijoje, būdamas 94 metų. (Simboliška, kad ir kitas didis XX a. ekonomistas, *P. A. Samuelson*o draugas ir oponentas daugeliu klausimų *M. Friedman*as pragyveno beveik tokį patį amžių – irgi sulaukė 94 metų.) Bet iki pat gyvenimo pabaigos *P. A. Samuelson*as, *The New York Times* nekrologe įvardytas „XX amžiaus pačiu akademiškiausiu ekonomistu“, išsaugojo šviesų protą ir aktyviai dirbo mokslinį darbą. Dar 2007 m. pasirodė jo redaguota knyga „Economistų proto vidus: pokalbiai su iškiliais ekonomistais“ (Samuelson, Barnett, 2007) – atvirų interviu su XX a. žymiausiais ekonomistais rinkinys, parengtas kartu su amerikiečių ekonomistu *William*u *A. Barnett*’u. Per septyniasdešimties metų mokslinę ir akademinę karjerą *P. A. Samuelson*as transformavo ekonomikos mokslą ir padarė didžiulį poveikį milijonams studentų, su ekonomikos teorija susipažinusių iš jo parašytų vadovėlių. Kaip, mirus *P. A. Samuelson*’ui, pažymėjo Masačusetso technologijos instituto šešioliktoji ir dabartinė prezidentė *Susan Hockfield*, *P. A. Samuelson*as „pertvarkė viską, ką jis mokė: savo srities teorinius pagrindus, būdą, kuriuo ekonominės teorijos buvo mokoma visame pasaulyje, savo fakulteto etosą ir svarbą, Masačusetso technologijos instituto investavimo tvarką ir savo kolegų bei studentų gyvenimus“ (Economics revolutionary..., 2009).

Baigdami *P. A. Samuelson*o biografijos aptarimą, dar pažymėsime, kad jis savo gyvenime puikiai suderino mokslą, šeimą ir visuomeninę veiklą: 1938 m. vedė savo studentę *Marion Craford*, kurią sutiko studijuodamas Harvarde, ir jie susilaukė šešių vaikų, iš jų trynekų berniukų. *Marion Craford Samuelson* 1978 m. mirus, *P. A. Samuelson*as vedė aną kartą, ir jo žmona *Risha Clay* (*Samuelson*) padėjo užauginti visus šešis vaikus iš pirmosios santuokos. Pats *P. A. Samuelson*as buvo kilęs iš gerai žinomų ekonomistų šeimos, įskaitant brolių Pensilvanijos universiteto profesorių *Robert*ą *Summers*ą (1922–2012 m.), brolienę *Anita*ą *Summers* (mergautinė pavardė *Arrow*, ji buvo žydų emigrantų iš Rumunijos duktė), svainį Nobelio premijos laureatą ekonomikos srityje *Keneth*ą *J. Arrow*, pirmą kartą susidūrusį su *P. A. Samuelson*o darbu, kai doktorantūros studijų Kolumbijos universitete metu (1940–1942 m.) jo vadovas, žymus amerikiečių statistikas ir ekonomistas *Harold*as *Hotelling*as, kuris tuo metu

buvo Ekonometrikos draugijos prezidentas, paragino jį skaityti šios draugijos žurnale *Econometrica*, kurio redaktoriumi nuo 1933 m. iki 1955 m. buvo garsus norvegų ekonomistas *Ragnar'as Frisch'as* (faktiškai ir pasiūlęs patį terminą *ekonometrika*), spausdinamus straipsnius, ir sūnėną, naujojo keinsizmo srovės atstovą *Lawrence'į H. Summers'ą* (2010 m. paskirtą JAV prezidento *B. H. Obama'os* Baltųjų rūmų Nacionalinės ekonominės tarybos direktoriumi).

O paskutinį žodį palikime 1985 m. Nobelio premijos laureatui ekonomikos srityje *Franco Modigliani'ui*, kuris po kalbų *P. A. Samuelson'o* garbei 1983 m. vykusiame vakare priėjo prie sėdėjusio *P. A. Samuelson'o*, nukreipė į jį savo pirštą ir pasakė „Jūs“ bei po pauzės pridėjo: „Jūs praturtinote mūsų gyvenimus.“

Ekonomikos teorija. Kaip teigia *A. Dixit'as* (2012), jeigu *P. A. Samuelson'o* tyrimų gilumas panašus į *I. Newton'o*, tai jo mokslinių rezultatų apimtis varžosi su baroko periodo vokiečių kompozitoriumi ir muziku *Johann'u Sebastian'u Bach'u* (1685–1750 m.), XX a. vienu žymiausių menininkų ispanų tapytoju *Pablo Picasso* (1881–1973 m.) ar vienu gerbiausių *Viktorijos* laikų anglų novelistu *Anthony'iu Trollope* (1815–1882 m.). Neatsitiktinai *W. J. Baumol'is* (2007) apibūdino *P. A. Samuelson'ą* kaip visų amatų meistrą ir kiekvieno dalyko meistrą. Kaip pažymi *M. Szenberg'as* su bendraautorais (žr. *Szenberg et al.*, 2005), norint suprasti *P. A. Samuelson'o* darbų gilumo ir platumo fenomeną, ko gero, pravartu įvardyti ir žmones, kurių veikalus jis puikiai išmanė: matematikus prancūzą *Henri Poincare* (1854–1912 m.), laikomą paskutiniu matematiku universalu, suvokusiu visas matematikos šakas, britą *Frank'ą P. Ramsey'ų* ir vengrų kilmės amerikietį *John'ą von Neumann'ą*, tokius fizikus kaip vokiečių *Albert'as Einstein'as*, suformulavęs specialiąją ir bendrąją reliatyvumo teorijas, škotas *James'as C. Maxwell'as*, suformulavęs klasikinę elektromagnetinio spinduliavimo teoriją, mūsų jau minėtą prancūzų chemiką *Henry'į-Louis'ą Le Chatelier*, suformulavusį termodinaminio stabilumo principą, tokius filosofus kaip austras *Ernst'as Mach'as* (1838–1916 m.), vienas iš griežčiausių marksizmo idėjų kritikų austrų ir britų filosofas, Londono ekonomikos mokyklos profesorius *Karl'as R. Popper'is* (1902–1994 m.) ir amerikietis *Thomas S. Kuhn'as* (1922–1996 m.) ir ekonomistus, tokius kaip škotas *Adam'as Smith'as*, anglas *David'as Ricardo*, vokiečių *Karl'as Marx'as* ir britas *John'as Maynard'as Keynes'as*.

Palikęs žymę daugumoje ekonomikos teorijos sričių, revoliucionizavęs stagnuojančias sritis ir tapęs naujų sričių pradininku (jo rinktiniai darbai, pa-

skelbti septyniuose masyviuose tomuose, apėmė 597 publikacijas (žr. Samuelson, 2011): P. A. Samuelson'as tvirtai tikėjo, kad mokslininko pareiga perduoti savo žinias kolegoms, todėl, jo žodžiais tariant, yra „nuodėmė nepublikuoti“, P. A. Samuelson'as pateikė fundamentalias išvalgas (jų monografijoje detaliau neaptarsime; išsami jo mokslinių darbų rinktinė pateikta Stiglitz, 1966; taip pat žr. Arrow, 1967; Barnett, 2004; Szenberg et al., 2005; 2006):

□ *virtotojų teorijoje* (ypač svarbi yra P. A. Samuelson'o pasiūlyta *atskleistos pirmenybės teorija* kaip būdas suderinti (užbaigti) paklausos teoriją nustatant naudingumo funkcijas stebint vartotojo elgseną: dar 1938 m. žurnale *Economica* paskelbtame straipsnyje „Pastabos apie grynąją vartotojo elgsenos teoriją“ (Samuelson, 1938a) P. A. Samuelson'as iš esmės sukūrė *atskleistos pirmenybės teoriją* (kuri yra metodas analizuoti individų padarytus pasirinkimus, daugiausia taikytas lyginti ekonominių politikų poveikį vartotojo elgsenai; kitaip negu įprastinėje pirmenybių teorijoje, atskleistų pirmenybių teorijoje prielaidos dėl vartotojo pirmenybių įvairių produktų rinkinių atžvilgiu ne postuluojamos, bet „atskleidžiamos“ pagal vartotojo pirkinų elgseną, – tuo atveju kai ši elgsena tenkina tam tikras aksiomas), jos terminiją ir apibrėžė kai kurias šios teorijos aksiomas (kartu *silpnąją* atskleistos pirmenybės aksiomą, kuri yra vienas iš kriterijų, kuris turi būti patenkintas norint užtikrinti, kad vartotojas yra nuoseklus savo pasirinkime, bei *stipriąją* aksiomą, kuri yra ekvivalenti atskleistos pirmenybės silpnajai aksiomai, išskyrus tai, kad vartotojui neleidžiama būti neutraliam tarp dviejų prekių rinkinių, kurie yra lyginami, taigi ji yra silpnosios aksiomos praplėtimas; pažymėtina, kad, pasak P. A. Samuelson'o, paklausos motyvų pagrindas yra ne abstrakti ribinio naudingumo (MU) kategorija, o vartotojų ekonominės elgsenos statistinis tyrimas); taip pat žr. Samuelson, 1948a; 1953; plačiau apie P. A. Samuelson'o indėlį į „atskleistos pirmenybės“ idėjas, kurią amerikiečių ekonomistas Hal'as R. Varian'as įvardijo „viena iš pačių įtakingiausių idėjų ekonomikos teorijos istorijoje“ (Varian, 2006), žr. Wong, 1978; Demuynck, Hjertstrand, 2019; metodologinė šios teorijos svarba neabejotina, nes ji įgalino apibūdinti *ekonominės pusiausvyros stabilumo* sąlygas (tyrimai, šioje srityje XX a. penktojo dešimtmečio pačioje pradžioje pradėti paties P. A. Samuelson'o žurnale *Econometrica* paskelbtame straipsnyje „Pusiausvyros stabilumas: palyginamoji statika ir dinamika“ (Samuelson, 1941b), kuris buvo skirtas to, ką jis vadino „*Keynes'o sistema*“, analizei (be visa ko, šiame straipsnyje P. A. Samuelson'as pažymėjo: „Aš detaliau analizuosiu paprastą keinsistinį modelį, kurio metmenys bendrais bruožais

nubrėžti „Bendrojoje teorijoje“. Įvairūs mokslininkai, tokie kaip *J. E. Meade*’s, *J. R. Hicks*’s ir *O. Lange*, ypač išplėtojo matematine forma keinsistinės sistemos reikšmę“ (Samuelson, 1941b)), vėliau tapusiam knygos „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) devintuoju skyriumi, šeštajame dešimtmetyje buvo išplėtoti Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatų *K. J. Arrow* ir *L. Hurwiczo* (1958), taip pat *F. Hahn*’o (1958) ir kitų autorių darbuose) bei *visuminės paklausos atvaizdavimo* savybes (ši kryptis buvo plėtojama Nobelio premijos laureato *G. Debreu* (1954; 1959) ir kitų autorių darbuose) ir atlikti daugelį mokslinių tyrimų, kurie buvo negalimi remiantis standartinėmis pasirinkimo teorijos prielaidomis. Kita vertus, atskleistos pirmenybės teorija sulaukė ir kritikos. Kanadiečių ekonomistas *Stanley’us Wong*’s (1947–2016 m.; 1978) įrodinėjo, kad atskleistos pirmenybės teorija buvo patyrusi nesėkmę tyrimų programa. Pasak jo, *P. A. Samuelson*’s 1938 m. pateikė atskleistos pirmenybės teoriją kaip alternatyvą naudingumo teorijai, tačiau XX a. šeštajame dešimtmetyje *P. A. Samuelson*’s priėmė parodytą šių dviejų teorijų lygiavertiškumą kaip savo pozicijos apgynimą, o ne kaip atmetimą);

□ *tarptautinėje prekyboje* (nuo savo mokslinės veiklos pradžios išvelgęs, kad prekybos teorija ir bendrosios pusiausvyros teorija yra glaudžiai susijusios (dar 1938 m. vienos iš jo ankstyvųjų publikacijų „Gerovės ekonomikos teorija ir tarptautinė prekyba“ įvadinis sakinytis buvo: „Istoriškai ekonomikos teorijos plėtra turi būti labai dėkinga tarptautinės prekybos teorijai“ (Samuelson, 1938b)), 1941 m. *P. A. Samuelson*’s kartu su austrų kilmės amerikiečių ekonomistu *Wolfgang’u F. Stolper’iu* (1912–2002 m.) žymiajame straipsnyje „Apsauga ir realūs atlyginimai“ (Stolper, Samuelson, 1941) (kuris, kaip pabrėžė amerikiečių ekonomistė *Rachel McCulloch* (1942–2016 m.; 2006), pradžioje buvo atmestas (!) žurnalo *American Economic Review* redaktorių „kaip labai siauras tyrimas formalioje teorijoje, praktiškai nieko nepridedantis į mokslinę literatūrą“ ir tik po pusmečio sulaukė teigiamo *Ursula’os Hicks* atsakymo iš žurnalo *Review of Economic Studies*) sukonstravo dviproductį dviejų šalių ir dviejų veiksmų (darbo ir kapitalo) tarpusavio prekybos modelį. Taikant šį gana nesudėtingą modelį, jiems pavyko išplėtoti ir patikslinti daugelį *Heckscher’io–Ohlin’o tarptautinės prekybos teorijos (H–O modelio)*, kuriuos autoriai buvo švedų ekonomistai *Eli’š Filip’as Heckscher’is* (1879–1952 m.) ir 1977 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *Bertil’as Gotthard’as Ohlin’as* (1899–1979 m.), teiginių (*Heckscher’io–Ohlin’o tarptautinės prekybos teorija* teigia, kad šalis turi lyginamąjį pranašumą gamindama tą prekę, kuri

reikalauja to veiksnio, kurio šalyje yra gausu (pavyzdžiui, darbo ar kapitalo). Iš H–O modelio, dar žinomo kaip *veiksnių pranašumo teorija*, kilo *veiksnių kainos suvienodinimo teorija* (teigianti, kad laisvoji prekyba duoda tuos pačius rezultatus ir gamybos veiksnių rinkoje, kuri suvienodina gamybos veiksnių kainas esant ne tik tobulam, bet net ir netobulam tarptautinių veiksnių mobilumui, jeigu šalys nesiskiria turima technologija; žr. Samuelson, 1948b; 1949), *pajamų paskirstymo* ir *Rybczynski'io teorijos* (pastarąją 1955 m. išplėtojo lenkų kilmės anglų ekonomistas *Tadeusz'as Rybczynski's* (1923–1998 m.), suformulavęs *Rybczynski'io teoremą*; žr. Rybczynski, 1955; Blaug, Vane, 2003) ir dabar šis rezultatas (pagrindinį teorinį *Heckscher'io–Ohlin'o* tarptautinės prekybos teorijos rezultatą galima būtų apibūdinti taip: kylant darbui imlios gamybos šakos eksportuojamos produkcijos kainai P_E , šioje šakoje kartu didėja darbo jėgos apmokėjimas – darbo užmokesčiai w_E o gamybos priemonių kaina P_K krinta; svarbu, kad *P. A. Samuelson'as* kartu su *W. F. Stolper'iu* tiksliai apibrėžė sąlygas, kurioms esant toks teiginys teisingas) yra žinomas kaip *Stolper'io–Samuelson'o teorema*, kuri tapo viena pagrindinių *Heckscher'io–Ohlin'o* tipo teorijų mainų teorijoje, bei vėlesnių autorių (amerikiečių ekonomisto *P. A. Samuelson'o* ir *W. F. Stolper'io* studento *Ronald'o W. Jones'o*, tapusio įtakingu tarptautinės prekybos ekonomistu, brazilų kilmės amerikiečių ekonomisto *Jose Scheinkman'o* ir kitų) buvo apibendrintas daugelio produktų ir daugelio veiksnių modelių atvejui (*R. W. Jones'as* ir *J. Scheinkman'as* 1977 m. parodė, kad labai bendromis sąlygomis veiksnių grąža kinta kartu su išeišig kainomis, kaip ir numato *Stolper'io–Samuelson'o* teorema; jeigu atsižvelgsime į realios grąžos pokyčius augančios tarptautinės prekybos sąlygomis, teoremos stiprus atradimas yra tai, kad reto (deficitinio) veiksnio grąža žemės, *ceteris paribus* sąlygomis; žr. Jones, Scheinkman, 1977); papildomas stiprus *Stolper'io–Samuelson'o* teoremos rezultatas yra tai, kad egzistuoja kompensavimas retam ištekliui, kuris įveiks šį efektą ir pavers išaugusią prekybą *Pareto* optimalia. Dar 1941 m. pasirodžiusiame straipsnyje *P. A. Samuelson'as* ir *W. F. Stolper'is* įrodė, kad apmokestinus naudą patirs tas gamybos veiksnys, kuris yra santykinai retas (kitos šalies atžvilgiu). Tačiau atvėrus galimybes tarptautinei prekybai, naudą patirs santykinai gausus gamybos veiksnys; žr. Stolper, Samuelson, 1941; plačiau žr. Deardorff, Stern, 1990; Leamer, Levinsohn, 1994; Dixit, 2006; 2012; Rogoff, 2006; McCulloch, 2006);

□ „*Rikardiniamė mainų modelyje*“ (jį, kaip rašo *A. Dixit'as* (2012), XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje *P. A. Samuelson'as* parengė kartu su savo ge-

rokai jaunesniais kolegomis iš Masačusetso technologijos instituto: vokiečių kilmės ekonomistu *Rudiger'iu Dornbusch'u* (1942–2002 m.) ir iš Zambijos kilusiu žydų ekonomistu *Stanley'umi Fischer'iu*, vėliau tapusiu JAV Federalinės rezervų sistemos vicepirmininku. Šiame darbe buvo išvystytas vadinamasis „*Rikardinis mainų modelis su gėrybių kontinuumu*“ (*Dornbusch'o–Fischer'io–Samuelson'o* modelis; žr. Dornbusch et al., 1977). Vadindami šį modelį „rikardininiu“, autoriai norėjo pabrėžti, kad šiame modelyje naudojamas tik vienas gamybos veiksnys (darbas), kur technologiniai skirtumai leisdavo atsirasti lyginamajam (santykiniam) pranašumui. Šis modelis buvo tarsi kontrastas *Heckscher'io–Ohlin'o* teorijos įkvėptam *Stolper'io–Samuelson'o* modeliui, kur egzistavo du gamybos veiksniai (darbas ir kapitalas) ir neoklasikiniam modeliui, kur buvo daroma prielaida, kad šalys turi identiškas technologijas. Klasikiniame *D. Ricardo* modelyje niekas nė negalvojo, kad šalys galėtų eksportuoti, tarkime, darbai imlius produktus, nes darbas buvo vienintelis gamybos veiksnys. Mainams vykti reikalinga sąlyga atsiranda tuomet, kai egzistuoja skirtingos technologijos tarp šalių. Naudodamas rikardinį 2×2 modelį, kuriame tropikų šalys augina bananus, o šiaurės šalys gamina plieną, *P. A. Samuelson'as* pateikė šį intuityvų įrodymą: „Bet kas gali matyti, kad tropikų šalys sugeba auginti bananus, o nuosaikių temperatūrų regionų šalys negali auginti bananų, bet gali gaminti plieną. Taigi čia bus pelningi tarpusavio mainai tarp šalto, šiaurinio regiono ir tropikų regiono“ (žr. Dornbusch et al., 1977). Žinoma, rikardinis modelis (kaip ir jo tolesnis išvystymas *Ricardo–Viner'io* modelyje, kurį pasiūlė JAV dirbęs kanadiečių ekonomistas *J. Viner'is*, o toliau plėtojo *P. A. Samuelson'as Ricardo–Viner'io–Samuelson'o* modelyje ir *R. W. Jones'as* (1983)) turi viską, ko reikia išvystyti lyginamojo (santykinio) pranašumo teorijai, įrodančiai, kad tarptautinė prekyba yra galima tarp šalių ir tokiu atveju, jei viena šalis turi absoliutų pranašumą visų prekių gamyboje. Ši teorija puikiai paaiškina, kodėl žmonės neturėtų bijoti, jog vieną dieną Kinija taps šalimi, gamiančia viską pasaulyje. *P. A. Samuelson'o* ir jo kolegų nuomone, rikardinis požiūris buvo pamirštas metų metus ne dėl to, kad jo prielaidos buvo tokios nerealios, bet dėl to, kad pats modelis buvo įvardytas kaip nelankstus. Geniali *P. A. Samuelson'o* ir jo kolegų idėja į modelį įdiegti gėrybių kontinuumą padėjo labai supaprastinti standartinį *D. Ricardo* modelį ir atlikti lyginamųjų pranašumų statiską analizę labai paprastai ir greitai, kas anksčiau atrodė neįmanoma. Reikia pažymėti, kad iš pradžių *P. A. Samuelson'as* ir jo kolegos labai didžiavosi savo teorija, tačiau tolesnių tyrimų šioje srityje ne-

vykdė. Tačiau XX a. paskutiniame dešimtmetyje labai suaktyvėjo domėjimasis šiuo modeliu ir jo išvadomis, kurias suformulavo P. A. Samuelsonas ir jo kolegos iš Masačusetso technologijos instituto. Taip, naudojantis gėrybių kontinuumo papildymu, buvo parodyta, kad užsienio investicijų srautai iš kapitalo pripildytos šalies į darbo pripildytą šalį gali padidinti darbuotojų kvalifikaciją abiejose šalyse. Jei migruojančios pramonės šakos gali atrodyti reikalaujančios aukštos kvalifikacijos iš šalies, į kurią migruojama, pozicijų, visiškai kitas vaizdas gali susidaryti iš šalies, kurią palieka konkrečios pramonės šakos, pozicijų: jai migruojančios pramonės šakos gali visai neatrodyti reikalaujančios aukštos kvalifikacijos darbuotojų);

□ *kapitalo ir ekonomikos augimo teorijose* (P. A. Samuelsonas (1937; 1939b; 1951) yra vienas iš *optimalaus ekonominio augimo teorijos* pradininkų, išplėtodamas ekonominio efektyvumo sąlygą laike. 1949 m. jis iškėlė ir 1958 m. veikalas „Tiesinis programavimas ir ekonominė analizė“ (Dorfman et al., 1958) 12 skyriuje, pavadintame „Kapitalo kaupimo efektyvi programa“ formalizavo (kartu su R. Dorfman'u ir R. M. Solow; taip pat žr. Samuelson, Solow, 1953; Samuelson, 1965c) *greitkelio hipotezę* kaip optimalaus ilgalaikio planavimo koncepciją (žr. Chakravarty, 1969 (šiai knygai pratarinę parašė pats P. A. Samuelsonas (1969a)); Turnovsky, 1970). (Pačios jos idėjos užuomazgų galima rasti dar 1945 m. pasirodžiusiame žymaus amerikiečių matematiko John'o von Neumann'o (1903–1957 m.) straipsnyje „Bendrosios ekonominės pusiausvyros modelis“ (von Neumann, 1945–1946). Į J. von Neumann'o garsųjį bendrosios pusiausvyros tiesinio augimo modelį P. A. Samuelsonas atkreipė dėmesį iš karto, kai J. von Neumannas 1945 m. pristatė jį seminare Harvarde (Samuelson, 1972).) Šia prasme reikia stabtelėti prie jo garsiosios *greitkelio teoremos*, kuri parodo, kad šaliai gali būti optimalu pasirinkti augimo trajektoriją, turinčią maksimalų augimo greitį (normą) – kuri vadinama greitkeliu – kur kapitalo struktūros proporcijos tarp produktyvių sektorių (specialios John'o von Neumann'o proporcijos) yra gana skirtingos nuo pradinių proporcijų, taip pat nuo galutinių proporcijų, kurias tikimasi pasiekti. Savo Nobelio premijos priėmimo paskaitoje P. A. Samuelsonas greitkelio teoremos svarbą apibūdino taip: „Taigi ekonomikos teorijoje: norint vystyti šalį efektyviausiu būdu, tokiomis sąlygomis ji turi pereiti gana greitai į maksimalaus subalansuoto augimo formą, važiuoti, jei taip galima sakyti, šiuo greitkeliu, ir tada dvidešimties metų plano pabaigoje išsukti iš jo į savo galutinį tikslą“ (Samuelson, 1970). Šioje teorijoje *greitkeliu* vadinamas toks ekonominio vystymosi

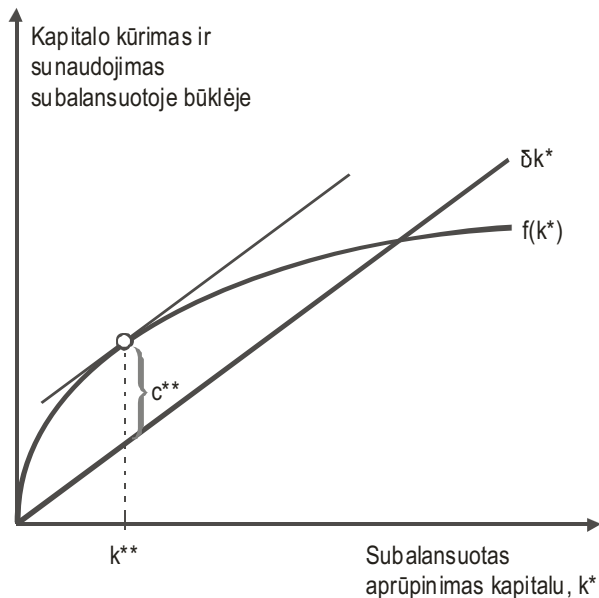
kelias (trajektorija), kuriame visos ekonomikos šakos (visų produktų gamyba) vystosi didžiausiu technologiškai galimu greičiu. Optimali kiekvieno gamybos tikslo prasme trajektorija konstruojama taip: iš pradinės būsenos ekonomiką reikia trumpiausiu keliu pervesti į greitkelį, kur sistema plėtojasi kartu su *John'o von Neumann'o* spinduliu ar artimai jam, o paskui iš jo trumpiausiu keliu išsukti į pasirinktą tikslą, investicijų dėka pakeičiant kapitalo struktūrą į norimas galines proporcijas. Vadinasi, greitkelis, kuris priklauso tik nuo gamybos galimybių, yra visais aspektais optimalus planavimo pagrindas. Pirmieji griežti greitkelio teoremos įrodymo variantai pasirodė XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose amerikiečių ekonomisto *Lionel'io W. McKenzie'io* (1919–2010 m.; 1963a; 1963b; 1963c; 1974; 1976; 1977; 1983; 1986; pažymėtina, kad 2014 m. *T. Düppe* ir *E. R. Weintraub'as* išleido knygą, kurioje teigia, kad vienas iš *Arrow-Debreu-McKenzie* modelio autorių *L. W. McKenzie'is* buvo nesąžiningai neįtrauktas į Nobelio premijos ekonomikos srityje, kuri buvo paskirta *K. J. Arrow* ir *G. Debreu* už darbus bendrosios pusiausvyros teorijoje, laureatų sudėtį (žr. *Düppe, Weintraub, 2014*)), japonų ekonomisto, 1968 m. emigravusio į Jungtinę Karalystę, *Mickio Morishima'o*s (1923–2004 m.; 1961), amerikiečių ekonomisto *Roy'aus Radner'io* (1961), japonų ekonomistų matematiko *Hukukane Nikaido* (1923–2001 m.; 1964) ir *Jinkichi Tsukui* (žr. *Tsukui, Murakami, 1979*) bei kitų autorių darbuose. Šiuo metu žinomos kelios dešimtys greitkelio teoremos apibendrinimų ir modifikacijų, taikomų įvairiuose ekonominio augimo ir ekonominės dinamikos modeliuose (žr. *Bewley, 1982; Yano, 1984a; 1984b; 1985; Marimon, 1984*). Minėtinas ir *P. A. Samuelson'o* bandymas apginti kapitalo ilgojo laikotarpio maržinalistinę teoriją ir paaiškinti maržinalistinės teorijos sunkumus, pasiūlius „surogatinės gamybos funkcijos“ sąvoką, numanant, kad visur yra tokios pačios gamybos sąlygos, nes *L. Walras'o* modelis yra per sudėtingas neoklasikinių principų ir jų sunkumų lengvai suprantamam išdėstymui (*Samuelson, 1962*), ir į neoklasikinį augimo modelį įtraukti *C. Kennedy'io* (1964) išradimų galimybių kreivę (*Samuelson, 1965a; 1966b*);

□ *makroekonomikos teorijoje* (1939 m. *P. A. Samuelson'as* (1939a) pirmasis pateikė (remdamasis skaitmeniniu *A. H. Hansen'o* (1938) pavyzdžiu, paaiškinusiu 1938 m. recesiją) algebrinę *multiplikatoriaus ir akseleratoriaus sąveikos* analizę (panaudodamas antros eilės diferencialinę lygtį) ir, *G. L. S. Shackle'o* žodžiais tariant, taip „suteikė griežtumo ir pritaikė sistemą *multiplikatoriaus ir akseleratoriaus sąveikos sričiai*“ (*Shackle, 1967*). Ši *multiplikatoriaus ir aksele-*

ratoriaus sąveikos analizė dabar dažnai naudojama aiškinant ekonominio ciklo dinamiką (plačiau apie tai žr. Heertje, Heemeijer, 2002). Žvelgdamas iš keinsistinės perspektyvos *P. A. Samuelson*as manė, jog šalies ekonominė politika turėtų būti formuojama bendradarbiaujant vyriausybei ir privačiam sektoriui bet kurioje ekonominio verslo ciklo stadijoje – ne tik nuosmukio, bet ir pakilimo. Tokie verslo ciklai generuojami tuomet, kai tradicinė akceleracijos koncepcija sąveikauja su keinsistiniu multiplikatoriumi. Šį procesą pirmasis aprašė būtent *P. A. Samuelson*as, vaizdžiai parodydamas, kad sąveika tarp multiplikatoriaus ir akseleratoriaus atrodo lyg kažkas kaip daktaras *Jekyll*as ekspansijos laikotarpiu, kuris gali pasikeisti į misterį *Hyde* depresijos laikotarpiu. (Čia pasinaudota škotų rašytojo *Robert*o *L. Stevenson*o (1850–1894 m.) 1886 m. parašyta novele „Daktaro *Jekyll*o ir misterio *Hyde* keistas atvejis“ (Stevenson, 2002), kurioje aptariama daktaro *Henry*o *Jekyll*o keisto virsmo į blogąjį *Edward*ą *Hyde* istorija, 1931 m. JAV ekranizuota filme.) Šis multiplikatoriaus-akseleratoriaus modelis, kuris pagavo įgimtą rinkos ekonomikų tendenciją svyruoti, rodo, kad multiplikatoriaus ir akseleratoriaus sąveika gali paskatinti reguliarius pokyčius visu-minėje paklausoje. Ekonomistai, vadovaujami *P. A. Samuelson*o ir *J. R. Hicks*o, parodė, kad akceleracijos principas, kartu su multiplikatoriumi, gali pateikti verslo ciklus, panašius į tuos, kuriuos matome realiame pasaulyje. Taip revoliucionizavusio verslo ciklų tyrimus *P. A. Samuelson*o (1939a) modelyje vien tik egzogeniškas pastovių vyriausybės išlaidų srautas leido susidaryti cikliškiems judėjimams. Kita vertus, 1939 m. atlikta jo analizė parodė, kad akseleratorius nėra nacionalinių pajamų dinamikos lemiamas veiksnys, bet greičiau jis papildė ir sustiprina multiplikacinius efektus. Ir dar viena pastaba: šiuo 1939 m. paskelbtu straipsniu *P. A. Samuelson*as įrodė, kad „tinkamai panaudoti matematiniai metodai [...] iš tikrųjų yra galinga išlaisvinanti priemonė, įgalinanti suprasti ir analizuoti dar realistiškesnes ir sudėtingesnes hipotezes“ (Samuelson, 1939a). Kalbant apie *P. A. Samuelson*o indėlį į makroekonomikos teoriją, kaip rašo *A. Dixit*as (2012), reikia pažymėti ir jo straipsnį apie *Phillips*o kreivę, įtraukiant darbo užmokesčių infliaciją (Samuelson, 1958), ir straipsnį kartu su *R. M. Solow* apie *Phillips*o kreivę, išplečiant ją ir įtraukiant kainų infliaciją bei panaudojant makroekonominės politikos analizei (Samuelson, Solow, 1960), kuris turėjo didžiausią poveikį ir sukėlė daugiausia diskusijų bei kritikos iš *M. Friedman*o (1968b) ir racionalių lūkesčių mokyklos pusės; plačiau žr. Hall, Hart, 2010; apie pačios *P. A. Samuelson*o kartu su *R. M. Solow* pasiūlytos kainų infliacijos *Phillips*o kreivės genezę žr. Hoover, 2015);

□ *persidengiančių kartų modelyje* (ypač svarbus yra 1958 m. *P. A. Samuelson*o žurnale *The Journal of Political Economy* publikuotame straipsnyje „Griežtas vartojimo paskolų modelis su arba be pinigų socialinio išradimo“ (Samuelson, 1958) sukonstruotas pusiausvyros modelis, kuriame demografinė struktūra, susidedanti iš dviejų vienu metu gyvenančių vartotojų kartų, nagrinėjama begaliniaame laiko horizonte. Šis greitai makroekonominėje analizėje išpopuliarėjęs ir tarptautiniu mastu pripažintas *P. A. Samuelson*o pasiūlytas *persidengiančių kartų modelio* (*Overlapping Generation Model, OGM*) variantas, skirtas „suformuoti pusiausvyros sąlygas racionalaus vartotojo viso gyvenimo vartojimo-taupymo modeliui“ (Samuelson, 1958), turėjo didžiulę įtaką tolesniems tyrimams, nes įgalino naujai traktuoti daugelį valstybės skolos, valstybės finansų sistemos, socialinio aprūpinimo, kapitalo kaupimo dinamikos ir kiekybinės pinigų teorijos klausimų. (Pažymėsime, kad prie persidengiančių kartų modelio, kurio koncepciją inspiravo žymaus amerikiečių ekonomisto *Irving*o *Fisher*’io monografija „Palūkanų teorija“ (Fisher, 1930), sukūrimo labiausiai prisidėjo keletas ekonomistų. Pirmiausia, 1988 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje prancūzų ekonomistas *Maurice Allais*’as (1911–2010 m.), 1943–1947 m. parodęs, kad kiekviena rinkos pusiausvyra yra socialiai efektyvi ta prasme, kad niekam negali pasidaryti geriau kažkam nepabloginus situacijos, ir 1947 m. knygos „*Economie et intérêt*“ (Allais, 1947) priede pasiūlęs pirmąjį persidengiančių kartų modelį, kuriame naudojami du laiko periodai. Tiesa, kaip pažymi *R. M. Solow* (2006), kadangi knyga buvo parašyta prancūzų kalba, šis priedas toli gražu ne iš karto sulaukė reikiamo dėmesio mokslo pasaulyje. Kaip vieną iš pradinio dėmesio šiai knygai stokos priežasčių *M. Allais*’o mokinys, prancūzų ekonomistas *E. Malinvaud*’as įvardijo ir tai, kad ji buvo „gana sudėtinga, išskeldama būtinybę įvertinti daugelį atvejų ir įvesti grioždiškas formules“ (Malinvaud, 1987). Taip pat labai svarbų vaidmenį suvaidino 2010 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje amerikiečių ekonomistas *Peter*’is *A. Diamond*’as, 1965 m. žurnale *American Economic Review* publikuotame straipsnyje „Nacionalinė skola neoklasikiniame augimo modelyje“ (Diamond, 1965) (kurį 2011 m. šis žurnalas priskyrė dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011)) praplėtęs neoklasikinį ekonominio augimo *Ramsey*’aus–*Cass*’o–*Koopmans*’o modelį. (Pirmiausia paremtą labai anksti mirusio talentingo britų filosofo, matematiko ir ekonomisto *Frank*’o *P. Ramsey*’aus (1903–1930 m.) 1928 m. pasirodžiusiu darbu (žr.

Ramsey, 1928), o vėliau gerokai praplėstą amerikiečių ekonomisto *Davido Casso* (1937–2008 m.) ir olandų kilmės amerikiečių matematiko ir ekonomisto, Nobelio premijos laureato ekonomikos srityje *Tjallingo Koopmanso* (1910–1985 m.) 1965 m. pasirodžiusiuose darbuose.) *Diamondo* persidengiančių kartų modelio esminis skirtumas nuo *Ramseyaus–Casso–Koopmanso* modelio yra gyventojų kaita: modelyje, užuot fiksavus be galo gyvenančių namų ūkių skaičių, nauji žmonės nuolat gimsta, o seni žmonės nuolat miršta. Be to, į šį modelį buvo įtrauktos realaus kapitalo atsargos ir popierinis turtas, kuris galėjo būti kaip alternatyva turto laikymui. Kaip pažymi *R. M. Solow* (2006), dėl viso to persidengiančių kartų modelio struktūra tapo makroekonomikos teorijos vienu iš dažniausiai naudojamų modelių, ypač kai į juos buvo įtraukti racionalūs lūkesčiai (žr. Azariadis, 1981; Cass, Shell, 1983.) *P. A. Samuelsono* pasiūlytas modelis buvo priešpriešinamas žymiajam *K. J. Arrow* ir *G. Debreu* 1954 m. pasiūlytam bendrosios pusiausvyros modeliui (žr. Arrow, Debreu, 1954). (Istoriškumo vardan galima pasakyti kad, remdamasis savuoju *Nicolas Bourbaki* (grupės prancūzų matematikų, XX a. ketvirtajame dešimtmetyje siekusių reformuluoti matematiką, pseudonimas) tipo matematiniu požiūriu į ekonomiką, *G. Debreu* teigė, jog visa ekonomikos teorija turi prasidėti nuo *L. Walraso* dar 1874 m. pateikto bendrosios pusiausvyros modelio.) Pažymėtina, kad *P. A. Samuelsono* analizuoti persidengiančių kartų modeliai susiję ir su ankstyvuoju „auksinės augimo taisyklės“ (kuri, *P. A. Samuelsono* požiūriu, buvo vengrų kilmės amerikiečių matematiko *Johno von Neumanno* (1903–1957 m.; jis su mokslinės stažuotės Princetono universitete metu, *A. Hitler'ui* prijungus Austriją prie nacistinės Vokietijos, nusprendusiu pasilikti JAV žymiu austrų ekonomistu *Oskar'u Morgenstern'u* (1902–1977 m.) 1944 m. paskelbė lošimų teorijos – matematikos šakos, kuri yra plačiai taikoma ir ekonominiams procesams nagrinėti, epochinį veikalą „Lošimų teorija ir ekonominė elgsena“ (von Neumann, Morgenstern, 1944), už kurį abu gavo Nobelio premiją ekonomikos srityje) teoremos, kad save atkurianti tiesiška ekonomika turi maksimalaus subalansuoto augimo trajektoriją, specialus atvejis (Dorfman et al., 1958)) pasirodymu ekonominėje literatūroje (Dixit, 2012), turint omenyje *R. M. Solow* (1956; 1957) augimo modelio taupymo normos auksinę taisyklę, teigiančią, kad optimali taupymo norma bus tokia, kuri leis garantuoti maksimalų vartojimą esant pusiausvyros būsenai. Kapitalo kaupimo lygis k^{**} , garantuojantis stabilią būseną esant aukščiausiam vartojimo lygiui, vadinamas *auksiniu kapitalo kaupimo lygiu* (žr. 2.24 pav.);

2.24 pav. Auksinė taisyklė

2.24 pav. matyti, kad aukščiausias vartojimo lygis pasiekiamas taške, kur gamybos funkcijos pasvirimas yra lygiagretus su nusidėvėjimo tiese. Pažymėtina, kad *M. Allais'o* (1947), *P. A. Samuelson'o* (1958) ir *P. A. Diamond'o* (1965) persidengiančių kartų modelių sistema leidžia mums analizuoti persikirstymą tarp žmonių kartų (įvertinant tai, kad vienas iš svarbių persidengiančių kartų modelio aspektų yra, jog čia nereikalaujama, kad stacionari pusiausvyra būtų efektyvi, priešingai bendrosios pusiausvyros modeliams, kur *pirmoji gerovės teorema* (teigianti, kad konkurencinė pusiausvyra arba *Walras'o pusiausvyra* veda į *Pareto efektyvų* išteklių paskirstymą) garantuoja *Pareto efektyvumą* (Weil, 2008)) ir tokias sistemas, kaip socialinės apsaugos sistema, ką sėkmingai atliko *J. Tobin'as* tiek savo paskaitose Jeilio universitete, tiek mokslinėse publikacijose);

□ *gerovės ekonomikos teorijoje* (*P. A. Samuelson'as* taip pat buvo šiuolaikinės *kolektyvinio naudojimo gėrybių* (tai 1954 m. *P. A. Samuelson'o* žurnale *The Review of Economics and Statistics* pasirodžiusiame garsiajame straipsnyje „Viešųjų išlaidų grynoji teorija“ (Samuelson, 1954a) pavartotas terminas, dabar ekonominėje literatūroje vartojamas *viešųjų gėrybių* terminas) *teorijos* pradi-

ninkas. Patį terminą „viešojo gėrybė“ ekonomikos teorijos žurnaluose pirmasis vėlgi pavartojo P. A. Samuelson'as 1955 m. žurnale *The Review of Economics and Statistics* pasirodžiusiame straipsnyje „Viešųjų išlaidų teorijos diagraminis pavaizdavimas“ (Samuelson, 1955). Iki tol buvo vartojamas „socialinių gėrybių“ terminas, kurį į mokslinę apyvartą 1943 m. įvedė amerikiečių ekonomistas Howard'as R. Bowen'as (1908–1989 m.) žurnale *The Quarterly Journal of Economics* pasirodžiusiame straipsnyje „Balsavimo interpretavimas ekonominių išteklių paskirstyme“ (Bowen, 1943). Iš tiesų, kaip pažymi A. Dixit'as (2012), pats svarbiausias P. A. Samuelson'o indėlis į šią sritį yra viešųjų gėrybių teorijos sukūrimas. Vokiečių kilmės amerikiečių ekonomisto Richard'o A. Musgrave'ės žodžiais tariant, ši teorija „gali būti laikoma prasidėjusi 1954 m. birželį, kai pasirodė P. A. Samuelson'o „Viešųjų išlaidų grynoji teorija“. Niekada trys puslapai neturėjo tokio didelio poveikio viešųjų finansų teorijai“ (Musgrave, 1983). (Pažymėtina, kad ir pats R. A. Musgrave daug prisidėjo prie viešųjų gėrybių sampratos atsiradimo ir analizės; žr. Musgrave, 1939; 1959.) Remdamasis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios švedų ekonomistų (Knuth'o Wicksell'io, Erik'o Lindahl'io ir kt.), minėto ekonomisto Richard'o A. Musgrave'ės ir austrų ekonomisto, vieno iš šiuolaikinės viešosios ekonomikos teorijos kūrėjų Emil'io Sax'o (1845–1927 m.), viename iš pagrindinių savo veikalų „Teoriniai valstybės ūkio pagrindai“ („*Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft*“; 1887) bandžiusio plėtoti viešojo sektoriaus ekonomikos teoriją, paremtą austrų ekonomikos mokyklos idėjomis, pirmą kartą pritaikydamas ribinio naudingumo principą viešiesiems finansams, darbais, 1954 m. P. A. Samuelson'as (1954a) sukonstravo aiškų ir paprastą modelį, kuriame tiksliai apibrėžė Pareto optimalumo sąlygas ekonomikoje su viešojo naudojimo gėrybėmis, atsižvelgdamas į skirtingą tų pačių viešųjų gėrybių naudą atskiriems individams, taip pat individų substitucijos ribinių normų sumavimą ir jų geometrinį atitikmenį, paklausos kreivių vertikalų sumavimą (žr. Samuelson, 1955). Visa tai P. A. Samuelson'as susiejo (vėlesniuose darbuose (žr. Samuelson, 1969b) aiškiau ir detaliau) su individualizuotomis E. Lindahl'io pseudomokesčių kainomis (E. Lindahl'is, tęsdamas savo mokytojo K. Wicksell'io paieškas, knygoje „Apmokestinimo teisingumas“ pateikė savo variantą siekdamas vienbalsio sprendimo viešųjų gėrybių tiekimo finansavimo klausimu, sukurdamas viešųjų gėrybių visumos pusiausvyros kainos (Lindahl'io kainos) sąvoką, kurią į šiuolaikinę ekonomikos teoriją įvedė amerikiečių ekonomistas Duncan'as K. Foley'us (1967); E. Lindahl'io pasiūlytas šios problemos sprendimas, pavyzdžiui, skirstant mokesčius,

buvo pavadintas jo vardu, bet tai įvyko jau gerokai vėliau, XX a. šeštajame dešimtmetyje, kai jo teorijas iš naujo „atrado“ ir, išvertę į anglų kalbą, savo veikale „Viešųjų finansų teorijos klasika“ (Musgrave, Peacock, 1958) išspausdino *Richardas A. Musgrave* ir *Alanas T. Peacockas* (taip pat žr. po metų pasirodžiusią *R. A. Musgrave*ės knygą „Viešųjų finansų teorija“ (Musgrave, 1959), kuri ją moksliniuose žurnaluose recenzavusių tuometinių ekonomistų buvo įvardyta „šios srities pirmuoju traktatu anglų kalba“ (Buchanan, 1960) bei „pagrindiniu indėliu į viešųjų finansų mintį“ (Shoup, 1959)), jų dėka šiandien *Lindahl'io sprendimas* ir *Lindahl'io kainos* yra tarptautiniu mastu pripažintos koncepcijos) ir *F. P. Ramsey*aus kainų nustatymu, susijusiu su jo optimalaus prekių apmokestinimo teorija (žr. Ramsey, 1927), kurią viešųjų finansų srityje dirbantys ekonomistai iš naujo atrado XX a. septintajame dešimtmetyje (Martina, 2000; Duarte, 2007a; 2007b). Taip pat, kalbant apie viešosios ekonomikos teorijos plėtrą, paminėtina, kad plačiai cirkuliuojusiam 1951 m. parengtame „Memorandume JAV išdui“, kuris buvo publikuotas tik po 35 metų, *P. A. Samuelsonas* (1986b) persvarstė ir išplėtė *F. P. Ramsey*aus 1927 m. žurnale *Economic Journal* išspausdintame straipsnyje „Indėlis į apmokestinimo teoriją“ (Ramsey, 1927) paskelbtą optimalaus prekių apmokestinimo teoriją (taip pat žr. Samuelson, 1982), gavo kompensuotos paklausos visoms prekėms vienodai proporcingo sumažėjimo taisyklę ir atvėrė erdvę išsamiems tyrimams šioje srityje, įskaitant žymųjų *P. A. Diamond*o ir *J. A. Mirrlees*o dviem dalimis parengtą straipsnį „Optimalus apmokestinimas ir viešoji gamyba. I: Gamybos efektyvumas; II: Mokesčių taisyklės“ (Diamond, Mirrlees, 1971a; 1971b), 1971 m. pasirodžiusį žurnale *American Economic Review*, kurį 2011 m. šis žurnalas irgi priskyrė dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011). (Kaip pripažino *P. A. Diamondas* ir *J. A. Mirrleesas* (2002), jam parengti labai pravertė *P. A. Samuelson*o 1947 m. knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947) į ekonomikos teoriją įvestas *Le Chatelier* principas, kuris pradinėje *P. A. Samuelson*o formuluotėje pateiktas kaip paklausos teorijos teorema, teigianti, kad, tam tikromis sąlygomis, nustatant vartotojo gėrybės X vartojimą, sumažinamas vartotojo kompensuotos paklausos bet kuriai kitai gėrybei Y elastingumas. Jeigu čia yra multiplikuotai kitų gėrybių, nuo X_1 iki X_n , tada kiekvienos kitos gėrybės nustatymas toliau mažina elastingumą. Šios išvados taikymas gali būti svarbus ekonominės politikos įgyvendinimui.) Galiausiai, *P. A. Samuelsonas* (1956) taip pat kartu su amerikiečių ekonomistu *Abramu Bergsonu*

(1914–2003 m.; 1938; 1954) sukūrė tai, kas dabar yra vadinama „*Bergsono–Samuelsono socialinės gerovės funkcijomis*“. Pažymėtina, kad *K. J. Arrow* šio mokslinio pasiekimo svarbą įvertino taip: „[...] neabejotinai *A. Bergsono* ir *P. A. Samuelsono* formuluotė giliai paveikė viso ateities mąstymo, bent jau ekonomistų, kryptį“ (*Arrow*, 1983));

□ *tarptautiniuose finansuose* (kaip svarbiausias yra įvardijamas žymusis *Balassa–Samuelsono efekto* modelis, 1964 m. nepriklausomai išvystytas kartu su vengrų kilmės amerikiečių ekonomistu *Béla A. Balassa* (1928–1991 m.); žr. *Balassa*, 1964; *Samuelson*, 1964d. Šis efektas dar vadinama *Harrod–Balassa–Samuelsono efektu*, įvertinant *R. F. Harrod* indėlį į jo išvystymą, dar 1933 m. iškeliant šio efekto hipotezę pirmajame „*Tarptautinės ekonomikos teorijos*“ leidime; žr. *Harrod*, 1933. *Balassa–Samuelsono efektas (perkamojo pajėgumo pariteto (purchasing power parity, PPP) nuokrypis)* priklauso nuo šalių tarpusavio skirtumų prekiaujančių ir neprekaujančių sektorių santykiname produktyvume ir yra siejamas su pastebėjimu, kad vartojimo kainų lygiai turtingesnėse šalyse yra sistemingai aukštesni negu skurdesnėse šalyse (*Penno efektu*, kuris yra ekonominė išvada, kad realių pajamų santykiai tarp aukštų ir žemų pajamų šalių yra sistemingai išpūsti (perdėti) dėl bendrojo vidaus produkto BVP perskaičiavimo įvertinant rinkos valiutų keitimo kursus). Įdomu, kad, atsižvelgiant į tai, jog toli gražu ne visi empiriniai tyrimai patvirtino *Balassa–Samuelsono efektą*, šiuolaikiniuose mokslo darbuose dažniau kalbama apie *Balassa–Samuelsono hipotezę*, o ne apie *Balassa–Samuelsono efektą*, nes rinkoje vyksta daug sudėtingų procesų, kurie iškraipo *Harrod–Balassa–Samuelsono efekto* modelio teiginius: neelastingos kainos, monopolijos, lėtas gamybos veiksmų pasiskirstymas ir t. t.;

□ Dar viena tarptautinių finansų sritis, prie kurios vystymo prisidėjo *P. A. Samuelsonas* ir joje paliko žymų pėdsaką, yra *transferų problemos* tyrimai. Kyla klausimas: jeigu šalis daro pajamų transferą į kitą šalį (dovanos ar reparacijų forma), ar ji patirs antrinių nuostolių prekybos blogėjimo išraiška? Tai buvo ortodoksiškas spėjimas debatuose apie Vokietijos reparacijų mokėjimus po Pirmojo pasaulinio karo. Dėl šios problemos 1929 m. *Economic Journal* puslapiuose įvyko žymieji *J. M. Keyneso* ir *B. G. Ohlino* debatai (žr. *Mundell*, 2002; *Ormazabal*, 2008). Iš tiesų, profesoriaudamas Kopenhagos universitete *B. G. Ohlinas* 1929 m. aštriai diskutavo su *J. M. Keynesu* dėl karo reparacijų, užkrautų Vokietijai, pasekmių. *J. M. Keynesas* spėjo, kad tokios skolos gali sukelti karą, o *B. G. Ohlinas* savo darbuose „*Reparacijų pro-*

blema: diskusija“ (1929) ir „Vokiečių reparacijų problema“ (1930 m.) teigė, kad Vokietija yra pajėgi mokėti tokias reparacijas. Istorija parodė, kad turbūt buvo teisus *J. M. Keynes*’as, o šie debatai ekonominių teorijų istorijai buvo itin svarbūs kuriant modernią *vienašalę tarptautinių mokėjimų* teoriją. Kadangi šiuo klausimu aktyviai vėliau pasisakė *P. A. Samuelson*’as, prie *J. M. Keynes*’o ir *B. G. Ohlin*’o debatų stabtelėkime detaliau. Pagrindinis šių debatų klausimas buvo: „Ar ant Vokietijos pečių uždėta didžiulė karo reparacijų našta nuves į antrinę naštą, patiriamą dėl sukeltų kainos efektų“? Savo darbuose *P. A. Samuelson*’as parodė, jog nei *J. M. Keynes*’as, nei *B. G. Ohlin*’as nebuvo visiškai teisūs. Viena vertus, *P. A. Samuelson*’as įrodė, kad iš politinės perspektyvos *J. M. Keynes*’as buvo teisus ta prasme, kad esant tam tikroms prielaidoms (mažam paklausos Vokietijos eksportui kainų elastingumui) tikroji Vokietijai užkrautų karo reparacijų kaina bus padidinta dėl *kainų efektų*. Taigi mažesnė Vokietijos gerovė sumažintų vietinę paklausą vokiškoms prekėms, bet, išmokėjęs reparacijas ir užsienyje išaugus gerovei, tai padidintų vokiškų prekių užsienio paklausą. Tačiau vokiečiai linkę naudoti savo pačių pagamintas prekes vietoj importinių (vietinis šališkumas), jie suvartoja neproporcingai didelę dalį visų šalyje pagaminamų produktų. Taigi, jei Vokietija pervestų pinigus karą laimėjusiems sąjungininkams, didesnė užsienio paklausa jų gaminamoms prekėms neatsvertų sumažėjusios vietinės paklausos, ir *santykinės* vokiškų prekių kainos nukristų. Kita vertus, *P. A. Samuelson*’as parodė, kad *B. G. Ohlin*’as buvo teisus iš metodologinės pusės, teigdamas, kad *pajamų efektai* yra svarbiausi. *P. A. Samuelson*’as teigė, kad norint suprasti, kaip turto perdavimas paveiktų kainas, reikia žinoti, kas duoda pinigus (reparacijas) ir kas juos gauna, ir kaip, galiausiai, abi grupės bus linkusios prisitaikyti prie šių pajamų pokyčių. Kaip pažymi *A. Dixit*’as (2012), aiškumo dėlei *P. A. Samuelson*’as (1952; 1954b; 1971) išgrynino ir supaprastino svarstomą problemą. Paprastame dviejų šalių (Vokietija ir likęs pasaulis) ir dviejų prekių (Vokietijos eksportas ir importas) modelyje, esant pradinėms kainoms, transferų poveikio efektas bus likusio pasaulio pajamų išaugimas ir jų sumažėjimas Vokietijoje tokiu pat kiekiu. Tai sumažintų pasaulinę paklausą Vokietijos eksportui, jeigu likusio pasaulio ribinis polinkis išleisti savo pajamas Vokietijos eksporto prekėms yra mažesnis už pačių vokiečių ribinį polinkį išleisti pajamas savo pačių eksportinėms prekėms. Jeigu taip yra, Vokietijos eksporto santykinės kainos kris – prekybos blogėjimo išraiška – tam, kad būtų atkurta pusiausvyra tol, kol pusiausvyra yra stabili. Taigi svarbus tampa lyginimas tarp ribinių polinkių išleisti

pajamas; kainų elastingumai yra nesvarbūs. Šiame apibendrinimo lygmenyje nėra priežasčių daryti prielaidų, kuris iš ribinių polinkių yra didesnis, todėl efektas yra neaiškus, dviprasmiškas. *P. A. Samuelson*as toliau išnagrinėjo nukrypimus nuo pagrindinio modelio – transporto kaštus ar prekybos barjerus, gėrybes, kuriomis neprekiuojama, ar laisvalaikį, sukuriant substitucijos efektus tiek pasiūloje, tiek paklausoje, ir panašiai – kuriems esant ortodoksiška prezumpcija gali būti išgelbėta. *P. A. Samuelson*o darbai apie transferų problemą padarė labai didelę įtaką šiandieninei ekonomikos teorijai ir politikai. Jo paskelbtais darbais (žr. Samuelson, 1952; 1954b; 1971) remiasi ir dabartinės transferų problemas nagrinėjantys mokslininkai. Kalbant apie finansus, paminėtina ir *P. A. Samuelson*o (1969b) išplėtotą „*viso gyvenimo portfelio*“ teorija bei jo straipsniai apie vertybinių popierių portfelio sudarymą (žr. Samuelson, 1967a; 1967b; 1971).

Baigiant kalbą apie *P. A. Samuelson*o mokslinius darbus, manytume, yra pravartu dar išiklausyti į Nobelio premijos laureato ekonomikos srityje *K. J. Arrow* pastebėjimus apie *P. A. Samuelson*o darbų pobūdį, 2006 m. išsakytus knygos „Samuelsonistinė ekonomikos teorija ir dvidešimt pirmas amžius“ (Szenberg et al., 2006) pratarmėje. Pirmą, jų pedagoginis pobūdis. *P. A. Samuelson*as savo tekstais dažnai sukelia jausmą, kad jam iš tiesų rūpi nedrąsiems studentams išaiškinti dalykus, kurie jam yra visiškai aiškūs. Kitas nuostabus *P. A. Samuelson*o darbų aspektas yra jo stiprus mokslinis domėjimasis ekonominės minties istorija. Ši nuostata akivaizdi daugelyje straipsnių, ne tik aiškiai skirtų ankstesnių ekonomistų doktrinų analizei, bet ir daugelyje straipsnių, kuriuose yra pateikiami nauji ekonomikos teorijos teiginiai. Iš tikrųjų, kartais apima jausmas, kad šie ankstesnieji ekonomistai irgi yra tarp jų, kuriems reikia *P. A. Samuelson*o paskaitų, nes jis kruopščiai išaiškina jų klaidas. Tačiau ši pedagogika labai paveiki tiems, kurie skaitydami straipsnį slapta klausosi jo paskaitos.

Pabaigoje reikia paminėti dar vieną įdomų *P. A. Samuelson*o bruožą: minimalią *J. M. Keynes*o įtaką jo darbams. (Todėl nieko nuostabaus, kad pirmajame „*Ekonomikos teorijos*“ (Samuelson, 1964b) leidime yra tik dvi nuorodos į *J. M. Keynes*ą – ir tos iš tiesų nėra reikšmingos (Pearce, Hoover, 1995).) Aišku, pats *P. A. Samuelson*as ne kartą atidavė duoklę *J. M. Keynes*ui teigdamas: „*John*as *Maynard*as *Keynes*as mokslinė prasme buvo pats didžiausias šio amžiaus ekonomistas. Tik *Adam*as *Smith*as ir *Leon*as *Walras*as gali būti paminėti su tokiu pat įkvėpimu kaip ir jis“ (Samuelson, 1983a). Tačiau, kaip

pažymi *K. J. Arrow*, *P. A. Samuelson*ą įvardijęs „visų laikų vienu iš žymiausių ekonomikos teoretikų“ (Arrow, 1967), paties *P. A. Samuelson*o darbuose neįmanoma rasti jokių rimtesnių pajamų analizės tyrinėjimų keinsistine dvasia. Minėtinas nebent multiplikatoriaus-akseleratoriaus modelis, bet ir jo pagrindinę idėją *P. A. Samuelson*as (1939a; 1939c; 1959; 1975b; 1988b) priskyrė *A. H. Hansen*’ui (1938, 1941) (žr. Klein, 2006). *P. Davidson*o (2006) pastebėjimu, aiškiai *P. A. Samuelson*as niekada taip ir nebandė gerai suprasti *J. M. Keynes*o analitinį pamatą ir konstrukta. (Plačiau apie *P. A. Samuelson*o santykį su keinsistine ir pakeinsistine revoliucija bei *P. A. Samuelson*o keinsizmo ir *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) skirtumus žr. Davidson, 2006; 2009.)

Grįžkime prie neoklasikinės sintezės. Kaip jau buvo pažymėta, neoklasikinės sintezės krypties atstovai bandė sujungti neoklasikinės ekonomikos teorijos postulatus su keinsistine ekonomikos teorijos srove. Šios teorinės krypties vienas iš pradininkų ir buvo neokeinsistinės ekonomikos teorijos krypties amerikiečių ekonomistas *P. A. Samuelson*as. Iš tiesų *P. A. Samuelson*as dėjo naujos keinsistinės makroekonomikos, kuri kartu apėmė neoklasikinės mokyklos mikroekonominę analizę, pagrindus. *P. A. Samuelson*as kalbėjo apie neoklasikinę sintezę kaip apie pelno (pajamų) šiuolaikinio nustatymo realaus branduolio ir klasikinių ekonominių principų sintezę. (Pažymėsime, kad XX a. penktajame–šeštajame dešimtmėčiuose „klasikine teorija“ buvo vadinamos visos teorijos, sukurtos iki *J. M. Keynes*o. Pats *J. M. Keynes*as, kaip minėta, klasikinei mokyklai priskyrė ne tik *A. Smith*ą, *D. Ricardo* ir *J. S. Mill*į, bet ir, kaip pats teigė „Bendrojoje teorijoje“, „*D. Ricardo sekėjus*, tuos, kitaip tariant, kurie priėmė ir patobulino rikardinę ekonomikos teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]). Todėl, kaip teigia *B. Snowdon*as ir *H. R. Vane* (2009), *J. M. Keynes*as tikrai nesusitarė su tradicine ekonominės minties istorijos klasifikacija, ypač dėl to, kad į klasikinę mokyklą įtraukė tiek *A. Marshall*ą, tiek *A. C. Pigou*. Pats *J. M. Keynes*as, kurio makroekonominė teorija buvo visiškai atskirta nuo standartinės mikroekonomikos teorijos, tiek *A. Marshall*o, tiek *L. Walras*o, parodė, kad neoklasikų aptarta mikroekonomika yra sukurta ant klasikų mikroekonominės schemos pagrindo. Jeigu neskaitytume jų mokymo apie kiekybinę pinigų teoriją (prie kurios plėtotės prisidėjo *R. Cantillon*as (2001 [1755]), *D. Hume*as (1987), *D. Ricardo* (1953 [1817]), *J. S. Mill*is (1965 [1848]), *A. Marshall*as (1890), *I. Fisher*’is (1963 [1911]), *A. C. Pigou* (1917)), neoklasikinė teorija daugiausia buvo mikroekonominė. (Įdomu, kad *William*as *Beveridge*as dar savo

veikale „Nedarbas: pramonės problema“ (Beveridge, 1909) nedarbą traktavo kaip frikcinio (kurį, skirtingai nuo *J. M. Keynes'o* (1964 [1936]), laikė nesavanorišku), sezoninio ir struktūrinio nedarbo mikroekonominę problemą, šį požiūrį pakartodamas ir trijuose straipsniuose, kurie pasirodė žurnale *Economica* 1936–1937 m. (Dimand, 2010.) Vieno pagrindinių *A. Marshall'o* metodologinių oponentų *P. A. Samuelson'o* (*A. Marshall'ui* jis negailėjo karčių žodžių, pavyzdžiui, 1967 m. teigdamas, kad pastarojo dviprasmiškumai „trims dešimtmečiams paralyžiavo mūsų profesijos anglosaksiškos šakos geriausius protus“ (Samuelson, 1967c)) nuomone, neoklasikinė sintezė turi pašalinti prieštaravimą tarp visuminės (agreguotos) makroekonomikos teorijos ir tradicinės mikroekonomikos teorijos ir atvesti jas kartu į papildančią kompleksinę teorinę sistemą, kuri bus pradinis taškas monetarinės ir fiskalinės politikos efektyviam deriniui. *P. A. Samuelson'as* įrodinėjo, kad monetarinė ir fiskalinė politika gali būti naudojama išlaikyti ekonomiką artimą visiško užimtumo lygiui, ir monetarinis-fiskalinis mišinys (derinys) gali būti panaudotas investicijų normai nustatyti, nes, kaip jis rašė savo garsiojo vadovėlio „Ekonomikos teorija“ septintajame leidime, viena pati „laissez-faire ekonomika negarantuoja, kad čia bus tiksliai reikalingas investicijų kiekis, kuris garantuos visišką užimtumą“ (Samuelson, 1964b). Ir jeigu visiškas užimtumas tokiu atveju įvyktų, tai būtų grynai „sėkmės“ reikalas.

P. A. Samuelson'as kartu su savo bendraminčiais išsikėlė sau klausimą: „O kas būtų, jeigu sujungtume klasikus su keinsizmu“? Tai yra, jeigu pabandytume neoklasikinę mikroekonomiką išreikšti per makroekonominės *J. M. Keynes'o* schemas? Taip gimė „Didžiosios neoklasikinės sintezės“ idėja. Tiesa, prieš cituojant *P. A. Samuelson'ą*, reikia pažymėti, kad „pelno teorija“ jis vadino keinsizmo variantą, o „klasikais“ – neoklasikus. *P. A. Samuelson'as* vadovėlyje „Ekonomikos teorija“ rašė: „Pagrindinis šios sintezės principas yra pagrindinių monetarinės ir fiskalinės politikos problemų sprendimas panaudojant pelno (pajamų) teorijas, kartu mes sukuriame klasikinius institutus ir suteikiame jiems įstatymo galią. Ši neoklasikinė sintezė panaikina prarają tarp makroekonominio supratimo ir tradicinės mikroekonomikos, sukurdamą iš jų vieną visumą“ (Samuelson, 1964b).

Toliau apibūdindamas savo siūlymus, *P. A. Samuelson'as* rašė apie neoklasikinę sintezę: „Ji neturi nieko bendro nei su klasikiniu tikėjimu, kad „laissez-faire“ principas pats savaime turėtų privesti iki utopinio stabilumo, nei su pesimistine nuomone, kad klasikiniai principai netinkami šiuolaikiniam

pasauliui. Mūsų išvadą drąsiai galima pavadinti „neoklasikine sinteze“ – ji parodo, kaip atitinkama monetarinė ir fiskalinė politika gali suteikti ekonomikai tokį pobūdį, kuris patvirtina tikėjimą mikroekonominiais principais, kad visuomenė turi rinktis tarp skirtingų gamybos alternatyvų remdamasi visuotiniu užimtumu, kad negalima leisti, jog taupymo paradoksas ir loginės klaidos sujungiant atskirus į visumą prieštarautų individo naudai ir individualiems visuomenės interesams“ (Samuelson, 1964b). (*P. A. Samuelson'o* įžvalgų monetarinės ekonomikos teorijoje plėtros bedrąją apžvalgą žr. Patinkin, 1983. O apie paminėto *taupymo paradokso*, parodančio, kaip keinsistiniame ūkio modelyje taupymo padidėjimas sumažina gamybą ir užimtumą, vaidmens *P. A. Samuelson'o* knygoje „Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b) kaitą plačiau žr. Thies, 1996. Paminėtinas įdomus faktas, kad šio paradokso nerasime *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), nes jis vartojimo funkciją laikė santykinai stabilia ir teigė, kad normaliomis sąlygomis pasikeitimai „polinkyje vartoti priklausomai nuo duotų pajamų“ yra daugiau negu antraeilės svarbos, tai akcentavo vienas iš *J. M. Keynes'o* ištikimiausių sekėjų *A. H. Hansen'as* (1953).)

Kalbant apie neoklasikinę sintezę, galima išskirti dvi svarbiausias *P. A. Samuelson'o* idėjas:

- Makroekonomika – tai ne kažkas atskiro ir veikiančio savaime. Jos funkciniai ryšiai formuojasi iš daugybės mikroekonominių įvykių ir procesų. Jie aptarti neoklasikinėje teorijoje ir išsaugo savo galią neoklasikinėje sintezėje.
- Šiuolaikinė ekonominė sistema gali sėkmingai kovoti su tokiomis blogybėmis kaip nedarbas ir infliacija, jeigu jai pavyksta suderinti du dalykus: a) efektyvią valstybės kaip vieno vieneto įtaką rinkai ir b) laisvą vartotojo ir gamintojo elgseną.

Nenuostabu, kad *P. A. Samuelson'as* buvo šalininkas idėjos apie „sujungtą ekonomiką“ – tokią ekonomiką, kur stiprus, žinoma, ir protingas valstybės įsikišimas neprieštarauja tradicinėms Vakarų civilizacijos vertybėms – demokratijai, asmens laisvei, privačiai nuosavybei, laisvai konkurencijai. Pirmos teiginio dalies teoriniam pagrindimui galima naudoti keinsizmą, antrosios – neoklasikinę mikroekonomiką, kuri pagrįsta laisvo individo pasirinkimo ir asmeninės nuosavybės principais. Šiuos du pradus kaip tik ir sujungia bei priverčia dirbti kartu *P. A. Samuelson'o* darbuose aptarta „didžioji neoklasikinė sintezė“ (žr. Pratarbę „Ekonomikos teorijos“ (Samuelson, 1964b) trečiajam leidimui).

P. A. Samuelson’s teigė, kad, prieš integruojant neoklasikinę ir *J. M. Keynes*’o teorijas, jos turi būti atidžiai peržiūrėtos. Jo nuomone, tai reikėjo padaryti dėl kelių priežasčių:

- Rinkos ekonomikos funkcionavimo sąlygos XX a. penktame–šeštame dešimtmečiuose gerokai pasikeitė. Pagrindine ūkio problema tapo ne efektyvios paklausos dydis, o išteklių kaupimas. Be to, šiais laikotarpiais ekonomikos pakilimo stadiją dažniau lydėjo infliacija, o pakilimas buvo nestabilus, kilo būtinumas sukurti universalesnę reguliavimo koncepciją, tinkamą ne tik nuosmukio, bet ir pakilimo fazėms.
- Sudėtinga *J. M. Keynes*’o teorija, kurioje apstu prieštaravimų, neatitikimų. Gausu neįprastų terminų, neaiškių prielaidų, nebaigtų svarstymų. Todėl vienos *J. M. Keynes*’o hipotezės buvo lengvai atmestos, o kitos – analizuotos ir toliau vystytos.

Buvo sukurtas vadinamasis supaprastintas makroekonominis keinsistinis modelis, sujungtas su neoklasikine mikroekonomika, kurio formulavimas labiausiai susijęs su *P. A. Samuelson*’o pozicija, išdėstyta 1947 m. išleistoje knygoje „Ekonominės analizės pagrindai“ (Samuelson, 1947), kuri, kaip gyvenimo saulėlydyje teigė garsusis amerikiečių ekonomistas *R. E. Lucas*’as, jo ekonomistų kartai tapo tiesiog parankine knyga. Dėl ekonominės politikos *P. A. Samuelson*’as teikė pirmenybę būtent toms taisyklėms, kurios atitiko neoklasikinės sintezės dvasią. Viena vertus, *P. A. Samuelson*’as įspėjo apie rinkos jėgų susilpninimą, kuris veda „į ekonominių arterijų stangrėjimą ir į makroekonominį neefektyvumą“ (Samuelson, 1947). Tačiau jis neidealizavo rinkos ir gerai suprato jos ribotumus. Tą gerai parodo ir jo tvirtinimas, kad „galų gale, mes rinkai sušaukiame tik du kartus, o ne tris kartus valio“ (Samuelson, 1947), ir vadovylyje „Ekonomikos teorija“ išsakytas pastebėjimas, kad „[j]au daugiau šiuolaikinis žmogus nebeatrodo veikiantis taip, lyg jis tikėtų, kad „[t]a valdžia valdo geriausiai, kuri valdo mažiausiai““ (Samuelson, 1964b). (Kaip čia neprišiminti *J. M. Keynes*’o, kuris dar 1926 m. savo pamflete „*Laissez-faire* pabaiga“ (Keynes, 1926) citavo prancūzų valstybės veikėją markizą *René-Louis*’ą *d’Argenson*’ą, teigusį, kad „[v]aldyti geriau yra valdyti mažiau“ („*Pour gouverner mieux, il faudrait gouverner moins*“).)

P. A. Samuelson’as, vertindamas klasikų, neoklasikų, *J. M. Keynes*’o ir nekeinsistų idėjas ir plačiai naudodamas matematinį aparatą, pateikė pagrindinius neoklasikinės sintezės teorijos bruožus, parodydamas, kad laisvos rinkos teorijos gerai tiko ekonominio stabilumo sąlygomis, o vyriausybės priemonės,

tokios kaip mokesčių sumažinimas, buvo kitais atžvilgiais reikalingos įveikti ekonomikos neefektyvumus ir jai suteikti augimo paskatas. *P. A. Samuelson*’as rėmėsi tuo, kad kiekviena analizės sfera yra konkreti bendros koncepcijos išraiška. Visas analizės sferas jungė dvi idėjos: rezultatų maksimizavimas ir judėjimo pusiausvyros link principas.

Kita vertus, *P. A. Samuelson*’o pasiūlyta „sujungtos ekonomikos“ (neoklasikinės sintezės) koncepcija buvo bandymas rasti kompromisą tarp objektyvios tendencijos išplėsti valstybės vaidmenį ekonomikoje ir subjektyvių manymų, kad individai organiškai netiki kolektyvizmu. Toks kompromisas neišvengiamai turėjo sulaukti kritikos, ir ši kritika neilgai trukus buvo išsakyta.

Pirmiausia *P. A. Samuelson*’o idėjas kritikavo institucionalistai (nors jo pateiktas neoklasikinės sintezės variantas savo šaknis turėjo amerikietiškaime institucionalizme!, žr. Backhouse, 2015). Jie negalėjo priimti koncepcijos, kuri leido laisvai egzistuoti konkurencinei rinkai. Jie kritikavo *P. A. Samuelson*’ą kaip nežinantį, kokiais principais veikia stambios korporacijos. *P. A. Samuelson*’o teorija tiko mikroekonomikai, kuri iliustruojama fermerių ir individualių savininkų pavyzdžiais, tačiau netiko šiuolaikinei ekonomikai, kurioje veikia stambios korporacijos.

Kitokia kritika buvo išsakyta vėliau, kai buvo peržiūrėtos tradicinio keinsizmo idėjos. Iš tiesų, buvo peržiūrėtas neokeinsizmas. Pagrindinis kritikų priekaištas buvo tas, kad *J. M. Keynes*’o idėjos buvo išreikštos modeliuose su trumpalaike pusiausvyra. Ir šių kritikų nuomone, niekaip nebuvo galima sintetinti trumpalaikės pusiausvyros mikroekonomikos į makroekonomiką, kuri yra pagrįsta visai kitu principu.

Grįžkime prie pačios neoklasikinės sintezės koncepcijos. Kaip minėta, terminą „neoklasikinė sintezė“ 1955 m. savo garsiojo vadovėlio *Economics* (Samuelson, 1964b) trečiajame leidime pasiūlė *P. A. Samuelson*’as, norėdamas pabrėžti vienijantį požiūrį makroekonomikoje, kuris gimė JAV šeštojo dešimtmečio viduryje ir dėl klasikinių ir keinsistų idėjų sintezę apėmusių IS–LM bei AD–AS sistemų tapo standartiniu makroekonominės analizės požiūriu tiek vadovėliuose, tiek ekonomistų profesionaliose diskusijose (Pearce, Hoover 1995; Snowdon Vane, 2009). Tai *P. A. Samuelson*’as padarė pompastišku tonu (pateikdamas vieną žymiausių frazių makroekonomikos istorijoje), visiems siūsdamas „harmoningo idealo“ žinią: „Pakartotinai aš knygoje pateikiu tai, ką pavadinau „didžiąja neoklasikine sinteze“. Tai yra sintezė 1) pagrįsto pagrindo šiuolaikiniam pajamų nustatymui su 2) klasikiniiais ekonomikos prin-

cipais. Jos pagrindinis principas yra šis: gyvybiškai svarbių monetarinės ir fiskalinės politikos problemų sprendimas naudojant pajamų analizės įrankius *pripažins galiojančiomis* ir vėl padarys svarbias klasikines tiesas. [...] Trumpai tariant, pajamų nustatymo šiuolaikinės analizės meistriškumas tikrai patvirtina pagrindinius klasikinius kainų nustatymo principus; ir – ko gero, pirmą kartą – ekonomistą galima pateisinti, jeigu jis teigia, kad platus susiskaldymas tarp mikroekonomikos ir makroekonomikos teorijų buvo užbaigtas“ (Samuelson, 1964b; išskirta – *P. A. Samuelson*o). (Tiesa, kartais mokslinėje literatūroje nurodoma, kad pats terminas „neoklasikinė sintezė“ *P. A. Samuelson*o jau buvo pavartotas dar šio vadovėlio 1952 m. leidime; žr. De Vroey, 2000; Blanchard, 2008; Rancan, 2012.) Įvertindamas paties *P. A. Samuelson*o indėlį į neoklasikinės sintezės sampratą sukūrimą, *J. Tobin*as net teigė, kad „*Paulo Samuelson*o didžiausias indėlis į makroekonomikos teoriją buvo neoklasikinė sintezė, kurios pagrindinis architektas buvo būtent jis. Šis *Weltanschauung* sutaikė jo ir daugelio jo amžininkų mąstymui klasikinę ir keinsistinę gijas. Ji tapo ortodoksiška doktrina ištaisai ekonomistų kartai ir daugeliui jų studentų“ (Tobin, 1983). (Ir pats labai didžiavosi, kad *P. A. Samuelson*as jį įvardijo „šio nusikaltimo [neoklasikinės sintezės] bendrininku“ (Tobin, 1983).) „Klasikai“ šiame kontekste reiškia *L. Walras*ą ir neoklasikinę kainos teoriją (Mehrling, 2013). Vėliau *J. Tobin*ui dėl esminio *P. A. Samuelson*o ankstyvųjų teorinių darbų vaidmens kuriant pokarinę neoklasikinę sintezę pritarė ir kiti amerikiečių ekonomistai – *Philipas Mirowski*'is (1989) bei *E. Roy*us *Weintraub*as (1991). Tiesa, *R. E. Backhouse*o (2015) nuomone, šis *P. A. Samuelson*o pateiktas neoklasikinės sintezės apibrėžimas nustato aiškų skirtumą tarp „šiuolaikinės ekonomikos teorijos“ ir „klasikinės“ teorijos, kuri užsiima visiškai panaudojamų išteklių efektyviu paskirstymu. Sintezė buvo apibrėžta kaip „neoklasikinė“ tuo pagrindu, kad ji yra kombinacija šiuolaikinių ir senovinių (klasikinių) idėjų, tačiau čia neiškilo jokio sunkumo, kad šios dvi idėjų grupės būtų būtinai gautos iš bendros teorinės struktūros, nors, žiūrint į požiūrius, kurie išdėstyti vadovėlio *Economics* (Samuelson, 1964b) trečiajame leidime, taip nebuvo.

Tačiau, kaip teigė amerikiečių ekonomistas *E. R. Weintraub*as, pats *P. A. Samuelson*o pasiūlytas terminas „neoklasikinė sintezė“ reiškė „skirtingus dalykus skirtingiems ekonomistams“ (Weintraub, 1974). Todėl, remdamiesi belgų ekonomistu *Michel*'iu *De Vroey*umi ir brazilų ekonomistu *Pedro Garcia Duarte* (2012), toliau pacituosime keletą šiuolaikinių ekonomistų, kaip jie suprato sąvoką „neoklasikinė sintezė“. Amerikiečių ekonomistas *Peter*'is

Howitt'as 1987 m. teigė: „*F. Modigliani'is* (1944) parodė, kaip gali būti gauti keinsistiniai rezultatai iš kitais atžvilgiais klasikinio modelio, jeigu piniginio darbo užmokesčio normos buvo nekintamos. Kadangi buvo plačiai tikima, jog atlyginimai buvo mažiau negu visiškai lankstūs trumpuoju laikotarpiu, atrodė natūralu žvelgti į keinsistinę teoriją kaip taikytiną trumpojo laikotarpio svyravimams, o į bendrosios pusiausvyros teoriją kaip taikytiną ilgojo laikotarpio klausimams, kuriems prisiderinimo problemos gali būti apdairiai ignoruojamos. Šis požiūris tapo žinomas kaip „neoklasikinė sintezė“ (Howitt, 1987). Kita vertus, nors *L. L. Pasinetti'is* manė, kad neoklasikinė sintezė buvo savotiško „skėčio rūšis, pakankamai bendra, kad uždengtų visas ekonomikos teorijas, įskaitant *J. M. Keynes'o* teorijas“ (Pasinetti, 2005), jo nuomone, čia vargiai ar galėjo atsirasti vietos jo ilgamečiam draugui *F. Modigliani'iu*, nors, kaip matėme, kiti ekonomistai *F. Modigliani'į* įvardijo kaip ekonomistą, įnešusį fundamentalų indėlį į neoklasikinės sintezės sukūrimą.

Amerikiečių ekonomistas, naujojo keinsizmo srovės atstovas *N. Gregory'is Mankiw*, 2003–2005 m. dirbęs JAV prezidento *G. W. Bush'o* Ekonominių patarėjų tarybos pirmininku, 2006 m. rašė: „Kaip suderinti šiuos du požiūrius į ekonomiką – vieną, pagrįstą *Adam'o Smith'o* nematoma ranka ir *Alfred'o Marshall'o* pasiūlos ir paklausos kreivėmis, ir kitą, pagrįstą ekonomikos, kenčiančios nuo nepakankamos visuminės paklausos, *J. M. Keynes'o* analize – tapo sudėtingu, *neduodančiu ramybės klausimu*, nes makroekonomika tapo atskira tyrimų sritimi. Ankstyvieji keinsistai, tokie kaip *P. A. Samuelson'as*, *F. Modigliani'is* ir *J. Tobin'as*, manė, kad jie suderino šiuos požiūrius ekonomikos teorijos variante, kuris kartais buvo vadinamas „neoklasikine keinsistine sinteze“. Šie ekonomistai tikėjo, kad *A. Smith'o* ir *A. Marshall'o* klasikinė teorija buvo teisinga ilguoju laikotarpiu, tačiau nematoma ranka gali tapti paralyžuota trumpuoju laikotarpiu, ką apibūdino *J. M. Keynes'as*. Laiko horizontas turėjo reikšmės, nes kai kurios kainos – ypač darbo kaina – prisiderino lėtai laiko bėgyje“ (Mankiw, 2006; išskirta – *M. De Vroey'aus* ir *P. G. Duarte*). (*P. A. Samuelson'as* yra rašęs: „Bendrosios perkamosios galios ir užimtumo atžvilgiu, *J. M. Keynes'as* neigia, kad čia yra nematoma ranka, kuri nukreipia kiekvieno individo į save orientuotą elgesį link socialinio optimumo“ (Samuelson, 1947). O *J. Tobin'as* nurodė, kad *A. Smith'o* „nematoma ranka“ reikalavo *J. M. Keynes'o* „matomos rankos“ (Breit, Spencer, 1986).)

Įdomu, kad pats *J. M. Keynes'as* prieš pat savo mirtį 1946 m. pietaujant yra kalbėjęs socialinės ekonomikos teorijos profesoriui ir tuometiniam Anglijos

banko patarėjui *Henry'ui Clay'ui* (1883–1954 m.) apie savo viltis, kad *Adam'o Smith'o* „nematoma ranka“ gali padėti Didžiajai Britanijai išlipti iš ekonominės duobės, kurioje ji yra: „Aš pats atrandu, kad vis labiau pasikliauju mūsų problemų sprendimui nematoma ranka, kurią prieš dvidešimt metų aš bandžiau išmesti iš ekonominio mąstymo“ (žr. Skidelsky, 2000). Ši *J. M. Keynes'o* mintis labai gerai atsispindėjo ir jo paskutiniame parašytame straipsnyje „Jungtinių Valstijų mokėjimų balansas“ (Keynes, 1946), kuris 1946 m., tuoj po jo mirties, buvo paskelbtas žurnale *Economic Journal*. Kaip pažymėjo *B. Bartlett'as* (2009), jame *J. M. Keynes'as* bandė atsukti laikrodį atgal link klasikinės ekonomikos teorijos, kuri buvo visiškai diskredituota Didžiosios depresijos ilgumo ir gilumo bei galiausiai išstumta keinsistinės ekonomikos teorijos. *J. M. Keynes'as* perspėjo, kad su maudyklės vandeniu buvo išlietas ir kūdikis, ir ekonomistai privalėjo pripažinti klasikinės ekonomikos teorijos ilgalaikį teisingumą. Kaip jis rašė: „Aš priėjau prie išvados, kad pats linkęs, nebe pirmą kartą, priminti dabartiniams ekonomistams, jog klasikinis mokymas įkūnijo didžiulės svarbos tam tikrą nuolatinį teisingumą, kurio šiandien mes linkę nepastebėti, nes jį siejame su kitomis doktrinomis, kurių dabar negalime priimti be didelių išlygų. Šiuose dalykuose veikia gilios paslėptos tendencijos, natūralios jėgos, kaip jas galime pavadinti, ar net nematoma ranka, kurios veda link pusiausvyros. Jeigu jų nebūtų buvę, neturėtume to, ką turime šiandien ir ką turėjome daugelį dešimtmečių praeityje“ (Keynes, 1946). (Apie šią *J. M. Keynes'o* prieš mirtį išsakytą minčių kontroversišką priėmimą tarp britų ekonomistų plačiau žr. Leeson, 1998.)

Kitas amerikiečių makroekonomistas, *Michael'is Woodford'as*, savo ruožtu 1999 m. teigė: „Neoklasikinė sintezė, kaip ją šalia kitų ekonomistų išplėtojo *John'as R. Hicks'as* ir *Paul'as A. Samuelson'as* pirmąjį dešimt metų po *J. M. Keynes'o* knygos pasirodymo, pasiūlė, kad į abi teorijas – keinsistinę teoriją ir neoklasikinę bendrosios pusiausvyros teoriją – galime žiūrėti kaip į teisingas, pateikiančias savo nuomonę apie tam tikras ekonominės realybės dalis. [...] *Detalės, kaip bus pereinama nuo keinsistinio trumpojo laikotarpio prie „klasikinio“ ilgojo laikotarpio, nebuvo parengtos.* [...] „Neoklasikinė sintezė“ leido pokariems keinsistams teigti, kad nebuvo mikroekonomikos ir makroekonomikos teorijų fundamentalaus nesuderinamumo“ (Woodford, 1999; išskirta – *M. De Vroey'aus* ir *P. G. Duarte* (2012)).

Kaip pažymėjo *M. De Vroey'us* ir *P. G. Duarte* (2012), visos minėtos neoklasikinės sintezės sampratos išsakytos prabėgus ne vienam dešimtmečiui

nuo to laiko, kai *P. A. Samuelson* 1955 m. savo vadovėlio *Economics* (Samuelson, 1964b) trečiajame leidime pasiūlė jos sampratą. Per tą laiką daug kas atsitiko. Neoklasikinės sintezės prasmė persistūmė nuo sutarimo tarp mikroekonomistų ir makroekonomistų prie makroekonomikai vidinės svarstomos problemos, sąryšio tarp keinsistinės teorijos ir neoklasikinės bendrosios pusiausvyros teorijos (suprantamos kaip *L. Walras*o teorijos interpretacija, kur, *R. E. Lucas*o (1981a) žodžiais tariant, pusiausvyra laikoma statiška, ar ramybės būklės, samprata, veikiančia kaip traukos centras pusiausvyros nebuvimo būklėms). Keinsistinės teorijos tyrimų sritis yra *trumpasis* laikotarpis. Rinkos nesusiderinimas (ypač keinsistinis nesavanoriškas nedarbas, kuris, pasak *A. H. Meltzer*'io, yra „skirtumas tarp maksimalaus nedarbo ir pusiausvyrinio užimtumo“ (Meltzer, 1988 [1968]) ir kuris keinsistams, tariant *C. Shapiro* ir *J. E. Stiglitz*o žodžiais, „yra realus ir svarbus fenomenas, sukeliantis rimtų socialinių padarinių, kurie turi būti paaiškinti ir suprasti“ (Shapiro, Stiglitz, 1985); taip pat žr. Shapiro, Stiglitz, 1984; neatsitiktinai norvegų ekonomistas *T. Haavelmo* (1950) pavartojo nesavanoriško nedarbo sąvoką norėdamas įvairyti pleištą tarp užimtumo optimalaus ir efektyvaus lygių), pusiausvyros nebuvimas, kainų ir / ar realių atlyginimų inertiškumas (nelankstumas) buvo laikomi svarbiausiais keinsistinio pagrindinio modelio bruožais, suprantant, kad *J. M. Keynes*'ui, kuris, *A. Leijonhufvud*o (1968) požiūriu, pašalino aukcionierių iš *L. Walras*o bendrosios pusiausvyros schemas, konkurencija viena pati negali eliminuoti nesavanoriško nedarbo, kuris yra neišvengiamas klaidingos prekybos (tai yra prekybos ne rinką sutvarkančiomis kainomis) padariny, taigi „*L. Walras*o ekonomikos teorija negali paaiškinti keinsistinės pusiausvyros su nesavanorišku nedarbu, nes *tâtonnement* visada užsibaigia bendrąja pusiausvyra su visišku užimtumu darbo rinkoje“ (Negishi, 1979). O *L. Walras*o bendrosios pusiausvyros teorijos tyrimų sritis yra *ilgojo* laikotarpio ekonomika, kuriai, kaip manoma, būdinga rinkų susiderinimas ir lankstumas. (Įdomu, kad, nors *P. A. Samuelson*as pradžioje nesiejo neoklasikinės sintezės su trumpojo ir ilgojo laikotarpių analizės ar mikro- ir makroekonomikos teorijų suderinamumu, tai jis padarė vėliau 1963 m. straipsnyje, kuriame apžvelgė pokyčius makroekonomikos teorijoje po *J. M. Keynes*o; žr. Samuelson, 1964a.) Tyrimų programos tikslas buvo parodyti, kad trumpojo laikotarpio keinsistinė būklė konverguoja link *L. Walras*o ilgojo laikotarpio paskirstymo. (Įdomu, kad ir pats *J. M. Keynes*as, *R. F. Harrod*o tvirtinimu, 1946 m. kelios savaitės prieš mirtį savo kreipimesi į Politinės ekonomijos klubą, kuris su-

vaidino svarbų vaidmenį skleidžiant jo ekonomines idėjas, atkakliai tvirtino, kad „senosiose klasikinėse doktrinosose buvo vertingų dalykų. [...] čia yra nematoma ranka, nors ji veikia lėčiau, negu manė klasikiniai ekonomistai. [...] Klasikinės sistemos ilgojo laikotarpio mechanizmams turi būti leista veikti; tačiau turi būti leista veikti ilgajame laikotarpyje tik jeigu trumpojo laikotarpio pagalba buvo pateikta“ (Harrod, 1951.) Kaip pažymi *M. Goodfriend*’as ir *R. King*’as (1997), XX a. septintajame dešimtmetyje neoklasikinė sintezė apėmė išsipareigojimą trims – kartais konfliktuojantiems – principams: norui pateikti praktinį patarimą monetarinės politikos įgyvendinimui, įsitikinimą, kad trumpojo laikotarpio kainų nelankstumas (lipnumas) glūdi pačioje ekonominių svyravimų esmėje, ir išsipareigojimui modeliuoti makroekonominę elgseną remiantis tuo pačiu optimizavimo požiūriu, kuris paprastai yra naudojamas mikroekonomikos teorijoje.

Kaip pažymėjo *O. J. Blanchard*’as (2008), skirtingai nuo senosios neoklasikinės ekonomikos teorijos, naujoji sintezė nesitikėjo, kad visiškas užimtumas bus pasiektas *laissez-faire* sąlygomis; ji, tačiau, tikėjo, kad, pasirėmus vyriausybe kaip makroekonominio stabilumo natūraliu garantu ir tinkamai naudojant monetarinę ir fiskalinę politiką, senosios klasikinės tiesos vėl ims galioti. Neoklasikinė sintezė, suteikusi intelektualinį pagrindą požiūriui, kad vyriausybės išikišimas paklausos valdymo forma gali labai pagerinti ekonomikos (ūkio) veikimą, išliko dominuojanti paradigma kitus 20 metų, svarbų indėlį įnešant jau minėtiems *J. R. Hicks*’ui, *F. Modigliani*’iui, taip pat *R. M. Solow*, *James*’ui *Tobin*’ui (pastaruosius du žymius ekonomistus artima bičiulystė siejo dar nuo studijų Harvardo universitete laikų) ir kitiems. Jos viršūne greičiausiai tapo dideli *makroekonometriniai modeliai*, tarp jų MPS–FMP (*FMP* yra Federalinių rezervų, MIT ir Pensilvanijos universiteto santrumpa) modelis (paremtas išplėstu IS–LM–AD–AS konstrukto modeliu), kurį XX a. septintajame dešimtmetyje, finasiškai remiamas Federalinių rezervų, sukūrė *F. Modigliani*’is su bendraautoriais (pirmiausia čia minėtini Pensilvanijos universitete dirbęs *Alberto Ando* ir *Frank*’as *de Leeuw* bei *Edward*’as *Gramlich*’as (1939–2007 m.) iš Fed’o), sujungęs daugumą minėtų ekonomistų pasiekimų į empiriškai paremtą ir matematiškai nuoseklų JAV ekonomikos modelį (žr. *Duesenberry* et al., 1965; 1969; *Fromm*, *Klein*, 1975; *Bodkin* et al., 1991; *Rancan*, 2017; *Backhouse*, *Cherrier*, 2018; *Acosta*, *Cherrier*, 2019). Tai buvo tiek pirmasis Fed’o makroekonometrinis modelis, tiek pirmasis keinsistinis modelis, skirtas giliai išanalizuoti monetarinių ir finansinių kintamųjų elgseną ir jų glaudžius ryšius

su realiu sektoriumi, siekiant parodyti monetarinių kintamųjų įtaką realiams, pabrėžiant pinigų anticiklinį vaidmenį, kas buvo atsakas į *M. Friedmano* ir *A. Schwartz* (1963) raginimą empiriškai ištirti pinigų vaidmenį verslo cikluose. (Apie didelių makroekonometrinių modelių taikymą XX a. antroje pusėje JAV Federalinių rezervų valdyboje plačiau žr. Brayton et al., 1996; Reifschneider et al., 1997; Meltzer, 2003; 2009).

Užsiminę apie *James'ą Tobin'ą*, kuris yra geriausiai žinomas kaip keinsistinis makroekonomistas ir monetarinis teoretikas, olandų kilmės amerikiečių ekonomisto *Willemo Buiter'io* apibūdintas kaip „dvidešimtojo šimtmečio antrosios pusės ekonomikos teorijos vienas iš titanų ir savo kartos žymiausias makroekonomistas“ (Buiter, 2003b), apžvelkime jo asmenybę ir indėlį į ekonomikos teoriją ir ekonometriką (vien straipsnių paskelbta per pusę tūkstančio!) šiek tiek detaliau (plačiau žr. Breit, Spencer, 1986; Snowdon, Vane, 2002b; Dimand, 2014a; 2014b; Purvis, 1982; Buiter, 2003b; Dimand, 2011).

Gyvenimo kelias. *J. Tobin'as* gimė 1918 m. kovo 5 d. Chanpaigne, Ilinojaus valstijoje, socialinės darbuotojos *Margaret Edgerton Tobin* ir politiškai liberalaus žurnalisto *Louis'o Michael'o Tobin'o* (1879–1943 m.) šeimoje. Jo tėvas, kariavęs Pirmajame pasauliniame kare, buvo Ilinojaus universiteto Sporto asociacijos spaudos ryšių direktorius. *J. Tobin'o* vaikystės namai buvo pilni knygų ir žurnalų. Tai, kad jis augo Didžiosios depresijos laikais, *J. Tobin'ui* padarė ilgalaikį įspūdį, nors jo paties šeima depresijos metu nepriteklių ir nepatyrė. (Galima teigti, kad Didžioji depresija buvo pagrindinis motyvuojantis įvykis renkantis ekonomisto karjerą ne tik *J. Tobin'ui*, bet ir kitiems iškiliems ekonomistams, tokiems kaip Nobelio premijos laureatai ekonomikos srityje *Lawrence'ius R. Klein'as*, *Franco Modigliani'is*, *Paul'as Samuelson'as* ir *Robert'as Solow* (Breit, Hirsch, 2004).)

Baigęs savo rajono pradinę ir vidurinę mokyklą, tolesnį mokyklinį išsilavinimą *J. Tobin'as* įgijo šalia esančio Urbanos miesto universiteto eksperimentinėje aukštojoje mokykloje (kuriai vadovavo universiteto Edukologijos katedros specialistai ir kurios nemažai absolventų (jų per metus mokykla išleisdavo tik 30–40), jau mokykloje įgiję puikų išsilavinimą, vėliau gavo Nobelio premijas: galima paminėti fiziką teoretiką *Philip'ą W. Anderson'ą* (1923–2020 m.) ir mikrobiologą *Hamilton'ą O. Smith'ą*).

Toliau, patartas tėvo ir netikėtai sau pačiam, nuo 1935 m. *J. Tobin'as* studijas tęsė ne gimtajame mieste esančiame mokslinė prasmė labai gerame Ili-

nojaus universitete, kur būtų studijavęs teisę, o už tūkstančių mylių esančiame Šiaurės Amerikos stipriausiame tuometiniame ekonomikos teorijos akademiname centre – prestižiniame ir labai brangiame studijuoti Harvardo universitete (jo artimais konkurentais tada buvo galima įvardyti nebent Kolumbijos ir Čikagos universitetus), kuris šio universiteto novatoriško prezidento *James'o B. Conant'o* (1893–1978 m.) iniciatyva skyrė stipendijas JAV vakarų vidurio valstijų mokyklų absolventams, kad praplėstų Harvardo universiteto geografinę ir socialinę bazę, kur 1939 m. įgijo bakalauro laipsnį (gavo diplomą su pagyrimu už diplominį darbą, kuriame kritiškai analizavo *J. M. Keynes'o* pusiausvyrinio „nesavanoriško“ nedarbo įvedimo mechanizmą; savo pirmąjį susidūrimą Harvarde su *J. M. Keynes'o* „Bendraja užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), kuri, *J. K. Galbraith'o* žodžiais, „pasiekė Harvardą su potvynio galia“ (Galbraith, 1981), *J. Tobin'as* apibūdino taip: „Vyresnieji fakulteto darbuotojai daugiausia buvo priešiški. [...] Jaunesni fakulteto darbuotojai ir universitete dėstantys jį neseniai baigę moksliniai bendradarbiai entuziastingai žiūrėjo į *J. M. Keynes'o* knygą“ (žr. Mankiw, 2006)).

1940 m. *J. Tobin'as* įgijo magistro laipsnį ir 1941 m. magistro darbo, kurio gana nominalus vadovas buvo *E. H. Chamberlin'as* (1899–1967 m.), pareiškęs, kad apie jo tyrimų dalyką nieko neišmano ir leidęs *J. Tobin'ui* dirbti daugumą savarankiškai, daugiau vertingų patarimų sulaukdamas iš *W. W. Leontief'o* (tiesa, paties *W. W. Leontief'o* pradinė reakcija į *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymą 1936 m. buvo labai nuosaiki. Jis tiesiog šios knygos recenzijoje žurnale *Quarterly Journal of Economics* tik pažymėjo, kad „[s]kirtumas tarp *Mr. Keynes'o* ekonominės pusiausvyros naujosios teorijos ir „ortodoksiškosios“ klasikinės schemos žiūrint iš pamatų yra skirtumas prielaidoje“ (Leontief, 1936). Panašios pozicijos savo recenzijoje tame pačiame žurnalo *Quarterly Journal of Economics* lapkričio mėnesio numeryje laikėsi ir vienas žymiausių XX a. ekonomistų *Jacob'as Viner'is* (1936), irgi neįžvelgęs reikšminio skirtumo tarp *J. M. Keynes'o* teorijos ir tradicinio požiūrio, išskyrus jo atiduodamą pirmenybę infliacijai, lyginant su algų mažinimu kaip vaistą nedarbui), tezių pagrindu Harvardo universiteto žurnale *Quarterly Journal of Economics* paskelbė pirmąją savo mokslinę publikaciją.

1941 m. vasarą *J. Tobin'as* Vašingtone pirmiausia pradėjo dirbti naujai atsiradusioje Kainų administravimo ir civilinio tiekimo tarnyboje civilinio tiekimo dalyje (gauti šį darbą labai padėjo *Edward'o S. Mason'o* (1899–1992 m.) rekomendacija, „užsitarnauta“ padarius puikų pranešimą (vėliau

tapusį *J. Tobin*o antrojo straipsnio, išėjusio iš spaudos 1942 m., pagrindu (žr. Tobin, 1942)) 1941 m. pavasario semestre pastarojo vestame seminare apie statistinių prognozių naudojimą gynybos planavime – *J. Tobin*o nagrinėtas pavyzdys siejosi su civiline paklausa plienui), o vėliau Karinės gamybos valdyboje. Išskyrus *Melviną De Chazeau* ir *Arthurą R. Burnsą* (1895–1981 m.), visi kiti šioje tarnyboje dirbę ekonomistai buvo jauni vyrai, netikėtai įpareigoti prisiimti praktinę atsakomybę už kvotų nustatymą ir jų išaiškinimą dėl to nukenčiantiesiems.

Po Pearl Harboro JAV įsitraukus į karą, *J. Tobin*as stojo į karo tarnybą JAV kariniame jūrų laivyne. (Įdomu, kad *J. Tobin*as vėliau tapo tuos pačius greituosius karininkų kursus Kolumbijos valstijoje 1942 m. pavasarį lankiusio žymaus amerikiečių rašytojo *Hermano Wouk*o (1915–2019 m.) garsiausios novelės „Kaino maištas“ pagrindinio herojaus karinės jūrų mokyklos kursanto *Willy'io Tobit*o prototipu, ką džiaugsmingai atrado jo studentai, nagrinėję *J. Tobin*o 1958 m. pasiūlytą vadinamąjį Tobit'o regresijos modelį su cenzūruotais endogeniniais kintamaisiais (žr. Tobin, 1958a), dabar tapusį standartiniu ekonometrinium instrumentu; patį terminą „Tobit'o modelis“ į mokslinę apyvartą savo didelio populiarumo susilaukusiame ekonometrikos vadovylyje „Ekonometrikos teorija“ (žr. Goldberger, 1964) įvedė amerikiečių ekonometrikas ir ekonomistas *Arthur'as S. Goldberger'is* (1930–2009 m.), dirbęs kartu su 1980 m. Nobelio premijos laureatu ekonomikos srityje **Lawrence'u R. Klein'u**, kuris šią premiją gavo „už ekonometrinių modelių sukūrimą ir jų pritaikymą ekonominių svyravimų ir ekonominės politikos analizei“ ir kurio nuopelnų Nobelio premijos paskyrimui įvardijime buvo daroma Nobelio komiteto išvada, kad „tik nedaugelis, o gal nė vienas, dirbantis ekonomikos mokslo empirinėje srityje, turėjo tiek daug sekėjų ir padarė tokį didelį poveikį kaip *Lawrence'ius R. Klein'as*“. (Apie *L. R. Klein*o ekonometrinius pasiekimus, kuriuos, turėdamas omenyje XX a. septintąjį dešimtmetį, *P. A. Samuelson'as* (1975a) įvardijo „*Klein*o era“, plačiau žr. Marwah, 1997.) Kaip teigė Pensilvanijos universiteto ekonomikos teorijos ir sociologijos profesorius ir ilgametis kolega *Jere R. Behrman'as*: „Profesoriaus *L. R. Klein*o darbas rėmėsi idėja, kad ekonomika (ūkis) yra sudėtingų organizmų aibė – milijonų žmonių, milijonų namų ūkių, korporacijų, vyriausybių ir kitų esybių – ir kad per paprastus modelius galima suprasti jos esmę.“ Ir, kaip jis tvirtino, „[i]ki *L. R. Klein*o buvo atlikta labai mažai darbų kuriant šiuos visuminius modelius“ (Rifkin, 2013.)

*J. Tobin*ą viliojo galimybė grįžti į Vašingtoną, tačiau labai laiku gautas laiškas iš Harvardo Ekonomikos fakulteto vadovo *Harold'o H. Burbank'o* įtikino jį, kad jo ateitis yra akademiniam pasaulyje. 1946 m. sausį grįžęs į Harvardo universitetą, *J. Tobin*as 1947 m. balandį, nepaisant didžiulio dėstymo krūvio, užbaigė savo disertaciją apie namų ūkių vartojimo ir taupymo lemiamus veiksnius, kur plačiai panaudojo statistinius ir ekonometrinius metodus, kad pabandytų sujungti šeimų biudžetų tyrimų „atrankinės grupės“ duomenis su agreguotomis laiko eilutėmis, geriau įvertintų pajamų, turto ir kitų kintamųjų poveikį. Disertacijos apie vartojimo funkciją, į kurią šalia pajamų kaip svarbų veiksnį *J. Tobin*as įvedė ir turtą, mokslinis vadovas buvo *J. A. Schumpeter*'is, menkai tesimpatizavęs *J. M. Keynes*'ui ir irgi tiesiogiai per daug nesikišęs į *J. Tobin*o mokslinius tyrinėjimus šia tematika. (*J. Tobin*'ui *J. M. Keynes*as tapo vienu iš dviejų ekonomistų – kitas buvo *I. Fisher*'is, kuriais jis žavėjosi ir vėliau sujungė abiejų geriausias puses. *J. Tobin*as turėjo *I. Fisher*'io analitinius gebėjimus, aiškumo ir tikslumo primygtinį reikalavimą bei dėmesį svarbioms detalėms. Jis taip pat turėjo *J. M. Keynes*o talentą nustatyti savo meto svarbiausias spręstinas ekonomines problemas ir, atsisakius nesvarbių detalių, dėmesį skirti svarbiausioms analitinėms ir politikos svarstomoms problemoms (Bui-ter, 2003b).)

Kaip vėliau pasakojo pats *J. Tobin*as, kadangi Harvarde profesoriai, kurie dėstė ekonominę statistiką (*William*as *L. Crum*as ir *Edwin*as *Frickey*'us), taikė išskirtinius metodus ir gana įtariai žiūrėjo į metodus, taikytus matematinės statistikos teorijoje, jis išklaušė „labai gerą“ matematinės statistikos kursą, kurį dėstė garsus matematikas ir nuostabus dėstytojas *E. V. Huntington*as (1874–1952 m.). *J. Tobin*as, panašiai kaip *P. A. Samuelson*as, studijavo pas matematinės statistikos specialistą *E. B. Wilson*ą Harvardo Viešosios sveikatos mokykloje. Ekonomikos katedroje ekonometrikos *J. Tobin*as pramoko labai nedaug, išskyrus vienus metus, kai čia dėstė vizituojantis šveicarų ekonometrikas *Hans*as *Staehle* (1903–1961 m.), dėstęs statistinę paklausos analizę. Regresinės analizės pagrindus ekonometrika susidomėję Harvardo universiteto studentai stengėsi gauti iš profesoriaus *John*o *D. Black*o (1883–1960 m.) skaitomų žemės ūkio ekonomikos teorijos programos kursų (Dimand, 2011).

Už ekonominės statistikos formalias studijas *J. Tobin*'ui svarbesnis tapo susipažinimas su Cowles komisijos tyrimais, ypač dėka pasiūliusio į ekonometriką įvesti tikimybinį požiūrį norvegų ekonomisto, 1989 m. Nobelio premijos laureato ekonomikos srityje *T. Haavelmo* (1915–2019 m.), kurio 1944 m.

Econometrica priedas (Haavelmo, 1944) ir Cowles komisijos dokumentas (bei 1946 m. Oslo disertacija) „buvo parašytas, kai jis lankėsi Harvarde ir cirkuliuo mimeografinėje formoje“, tada pavadintas „Apie ekonominių ryšių teoriją ir matavimus“ (Dimand, 2011).

1947 m. apgynęs 313 puslapių disertaciją „Vartotojų taupymo teorinė ir statistinė analizė“ su ranka įrašytomis formulėmis (pažymėtina, kad disertacijoje neužsimenama apie jokie Harvardo fakulteto nario vadovavimą, pagalbą ar patarimus, net nenurodyta nominalaus jo vadovo *J. A. Schumpeter'io* pavardė, kas ryškiai parodo, kiek save laikęs ekonometriku jis tevertino fakultetą, kuriame studijavo...), *J. Tobin'as* gavo Harvardo universiteto stipendiją jaunam mokslininkui, suteikusią jam laisvę ir leidusią trejus metus atsidėti grynai moksliniam darbui. O pats *J. Tobin'o* buvimas Harvarde (iki 1950 m.) jam leido bendrauti su tokiais įžymiais profesoriais kaip *A. N. Whitehead'as* (jau traukęsis iš aktyvios akademinės veiklos į pensiją), *A. H. Hansen'as*, *W. Leontief'as*, *J. A. Schumpeter'is*, *E. H. Chamberlin'as*, austrų ekonomistas *G. von Haberler'as* (kurio, persikėlus į JAV ir dirbant Harvardo universitete, 1936 m. išleistas veikalas „Tarptautinės prekybos teorija“ (von Haberler, 1936), kuriame buvo performuluotas ir pritaikytas neoklasikinei ekonomikos teorijai *D. Ricardo* konkurencinio pranašumo principas, ir 1937 m. išleistas veikalas „Klestėjimas ir depresija“ (von Haberler, 1941) apie verslo ciklų teorijas leido jam sueiti į artimą pažintį su žymiaisiais pasaulio ekonomistais), *E. B. Wilson'as*, *S. H. Slichter'is*, *S. E. Harris'as*, *E. S. Mason'as*, *J. K. Galbraith'as* ir su, galimas dalykas, dar įžymesniais studentais, tokiais kaip *P. A. Samuelson'as*, *L. A. Metzler'is*, *P. M. Sweezy'is*, *T. Haavelmo*, *R. L. Heilbroner'is*, *A. Bergson'as*, *R. A. Musgrave*, *Richard'as M. Goodwin'as* (1913–1996 m.), *Richard'as Gilbert'as*, *L. Reynolds'as*, *J. P. Miller'is* ir, po karo, *R. M. Solow* (tapęs artimiausiu draugu iš jo kartos ekonomistų) ir *H. P. Minsky'is*.

Paskutinius buvimo Harvarde metus *J. Tobin'as* iš tiesų praleido Didžiojoje Britanijoje, Kembridžo universitete lankydamas *Richard'o Stone'o*, vėliau gavusio Nobelio premiją, Taikomosios ekonomikos katedrą, kurią vėliau prisiminė kaip „beveik salą, veikiančią sau pačiai, atskirtą nuo koledžo gyvenimo ir ignoruotą įprastinio fakulteto“ (Tobin, 1978b), tačiau, žiūrint iš ekonometrinės perspektyvos, subūrusią gabių žmonių grupę, kurios nariai (ypač *Hendrik'as Houthakker'is* (1924–2008 m.) ir *Michael'is J. Farrell'as* (1924–2008 m.), akademiname pasaulyje labiausiai žinomas už garsų neparametrinį produktyvumo efektyvumo matą, kurį jis paskelbė 1957 m. (žr. Farrel, 1957)) jį gera-

noriškai konsultavo rašant ekonometrinius straipsnius apie maisto paklausą ir kaip įvertinti paklausą normuojamoms maisto prekėms, jeigu jos būtų nenormuojamos (Didžiojoje Britanijoje maisto normavimas tęsėsi iki 1954 metų; žr. Tobin, Houthaker, 1951; Houthaker, Tobin, 1952; Tobin, 1952). *J. Tobin'ui* rengiant straipsnį „Statistinė paklausos funkcija maistui JAV“ (Tobin, 1950) ypač naudingos buvo britų statistiko *J. Durbin'o* (1923–2012 m.) ir australų statistiko *G. S. Watson'o* (1921–1998 m.) konsultacijos, nes jie tuo metu dirbo prie dabar įžymių serijinės koreliacijos testų (Durbin, Watson, 1950; 1951).

Viliotas daugelio JAV universitetų ekonomikos katedrų, 1950 m. *J. Tobin'as* pasirinko Jeilio universitetą, kuris pateikė geriausią pasiūlymą – docento pareigas, ir jame dirbo visą likusį mokslinės karjeros laiką. (Tiesa, kai *J. Tobin'as* atvyko dirbti į Jeilio universitetą, „jame statistikos mokslo pradžioje buvo ne ką daugiau, negu jo baigtame Harvardo universitete“, išskyrus pas žymų britų statistiką genetiką *Ronald'ą A. Fisher'į* (1890–1962 m.) studijavusį amerikiečių biostatistiką *Chester'į Bliss'ą* (1899–1979 m.), kuris „darė tyrimų analizę – biologinių, farmacinių duomenų, nuodingumo ir pan.“ (Shiller, 1999).) 1955 m. jis tapo šio universiteto profesoriumi, o 1957 m. – *Sterling'o* profesoriumi. (Tai aukščiausia akademinė pozicija Jeilio universitete, kuri buvo taip pavadinta šio universiteto absolvento teisininko *John'o W. Sterling'o* (1844–1918 m.) vardu ir yra finansuojama iš jo testamentu palikto universitetui 15 milijonų dolerių turto.) Bus neperdėta pasakyti, kad *J. Tobin'as* „pusę šimtmečio *buvo* Jeilio monetarinė ir makroekonomikos teorija – kai kas pasakytų, Jeilio ekonomikos teorija“ (Buiter, 2003b; išskirta – *W. H. Buiter'io*). 1958 m. *J. Tobin'as* buvo Ekonometrinės draugijos prezidentu (nors jo kaip ekonometriko vaidmenį aiškiai nusvėrė jo kaip makroekonomikos teoretiko žymumas), 1971 m. – Amerikos ekonomistų asociacijos prezidentu.

Vasaras *J. Tobin'as* leisdavo Viskonsine, kur vasarodavo nuo pat vaikystės ir kur vėliau atvykdavo ne tik jo keturi vaikai (duktė ir trys sūnūs), bet ir anūkai, taip pat brolis ir pusbroliai su savo šeimomis. Taip jau sutapo, kad ir jo žmona *Elizabeth'a F. Tobin* (anksčiau *Ringo*), kurią kaip ekonomikos studentę, studijavusią pas *P. A. Samuelson'ą*, 1946 m. sutiko Kembridže, Masačusetso valstijoje ir po keleto mėnesių draugystės vedė, irgi buvo iš šiaurinio Viskonsino ir augo netoli tos vietos, kur jie vėliau vasarodavo.

1953 m. *J. Tobin'as* kaip Carnegie fondo stipendininkas praleido vieną semestrą Mičigano universiteto Apžvalgų tyrimų centre, kur vaisingai dirbo su vengrų kilmės amerikiečių psichologu ekonomistu *George'u Katona* (1901–

1981 m.), amerikiečių ekonomistu *James'u N. Morgan'u* (1918–2018 m.) ir *Lawrence'iu R. Klein'u*. Turėdamas savo disertacijoje apie vartojimo funkciją panaudotas namų ūkių biudžetų apžvalgas ir savo maisto paklausos tyrimą, *J. Tobinas* norėjo panaudoti *G. Katona's* atlikto tyrimo, kuris buvo skirtas parodyti, kaip žmonės vertina šalies ir savo perspektyvas, klausiant jų apie jų pirkimo planus (darant prielaidą, kad lūkesčiai yra iš prigimties neaiškūs ir kad jie atspindi žmonių žinias ir nuostatas, taip pat jų elgseną norint pasiruošti įvykiams iš anksto), duomenis tolesniems vartojimo sprendimų tyrimams, kam teko išplėtoti garsiąją „Tobito analizę“, o ne pasinaudoti įprastine regresine analize.

Tais pačiais 1953 m. *J. Marschak's* ir *T. Koopmans's*, Cowles komisijos tyrimams ir ekonomikos teorijai lyderiai, pakvietė *J. Tobin'ą* persikelti į Čikagos universitetą vadovauti Cowles komisijai, kuri tuo metu buvo žymiausias pasaulyje ekonometrikos ir matematinės ekonomikos centras (apie matematinio formalizmo kaip ekonomikos teorijos sisteminančio principo iškilimą XX a. šeštajame dešimtmetyje plačiau žr. Blaug, 1999), tačiau tuo metu vyravo įtempti santykiai tarp komisijos ir likusios universiteto ekonomikos teorijos katedros, kuri šaltai žiūrėjo į *J. Tobin'o* kvietimą persikelti į Čikagą. Todėl galiausiai buvo rastas kitas sprendimas – komisija jos steigėjo ir pagrindinio finansuotojo, turtingo investicijų patarėjo *Alfred'o Cowles'o* iniciatyva 1955 m. buvo perkelta į Jeilio universitetą, kurį pats buvo baigęs, ir *J. Tobinas* septynerius metus (1955–1961 m. bei 1964–1965 m.) buvo pervadinto į Cowles fondą tyrimams ir ekonomikos teorijai tyrimų direktoriumi, perėmęs šias pareigas iš *T. Koopmans'o* (savo ruožtu, anksčiau šias pareigas perėmusio iš *J. Marschak'o*) (Cowles komisiją 1932 m. įkūrė amerikiečių verslininkas bei ekonomistas *Alfred'as Cowles'as* (1891–1984 m.), kurio motto *Mokslas yra matavimas* nurodo, kad Cowles komisija buvo pasiryžusi sujungti ekonomikos teoriją su matematika ir statistika, suprantant, kad struktūriniai modeliai privalo turėti ekonominės teorijos pagrindą. 1955 m. Cowles komisija persikėlė iš Čikagos universiteto į Jeilio universitetą ir buvo pervadinta Cowles fondu) bei šešerius metus vadovavo Jeilio universiteto Ekonomikos teorijos katedrai, artimai bendradarbiaudamas su *Arthur'u M. Okun'u*, *William'u Brainard'u* ir *William'u D. Nordhaus'u*.

J. Tobin'o dėstytojo ir mokslininko karjera patyrė tik vieną pagrindinį pertrūkį. Jo darbas prie pagrindinio traktato apie monetarinę teoriją, savo apimtimi palygintinas su *Don'o Patinkin'o* 1956 m. išleistu veikalu „Pinigai, palūkanos ir kainos“ (Patinkin, 1956) (kuris XX a. septintajame dešimtmetyje

buvo tapęs svarbiausiu makroekonomikos teorijos vadovėliu magistrantūros studijose ir buvo išverstas į ispanų, japonų, prancūzų ir italų kalbas), buvo su-
stojęs dėl jo 20-ies mėnesių tarnybos 1961–1962 m. JAV prezidento *J. F. Ken-
nedy'io* Ekonominių patarėjų taryboje. (Įdomu, kad abu broliai – *J. F. Kenne-
dy'is* ir *R. F. Kennedy'is* (1925–1968 m.) – kaip ir *J. Tobin'as*, XX a. ketvirtajame
dešimtmetyje buvo baigę Harvardo universitetą.) Tiesa, *J. Tobin'as* ne iš karto
sutiko imtis šio darbo, prezidentui *J. F. Kennedy'ui* telefoninio pokalbio metu
1961 m. sausio pradžioje argumentuodamas, kad yra grynas „dramblio kaulo
bokšto ekonomistas“, tačiau pastarajam pajuokavus, kad tada jis bus „dram-
blio kaulo prezidentas“, po kelių dienų svarstymų ir pasitarimo su žmona bei
artimiausiais kolegomis sutiko, o paskui neabejotinai tapo intelektualiniu pre-
zidento *J. F. Kennedy'io* Ekonominių patarėjų tarybos, kuri dirbo labai kolegialiai ir turėdama visišką paties prezidento ir jo Baltųjų rūmų administracijos
palaikymą, lyderiu. Kartu su prezidento *J. F. Kennedy'io* Ekonominių pata-
rėjų tarybos vadovu *Walter'iu W. Heller'iu* ir jos nariais *Arthur'u M. Okun'u*,
Robert'u M. Solow ir *Kennet'u J. Arrow*, *J. Tobin'as* padėjo sukurti keinsistinę
ekonomikos politiką, kurią įgyvendino prezidento *J. F. Kennedy'io* administ-
racija. Šios komisijos kolektyvinis *magnum opus* buvo 1962 m. „Ekonominis
pranešimas“: išsamus išdėstymas stabilizavimo ir augimo politikos teorijos
ir praktikos, savo tikslu įvardijusios išlaikyti „visuotinę paklausą koja kojou
su ūkio pagrindiniu gamybinio potencialu“ ir siejamos su tuo, ką spauda tuo
metu vadino „naująja ekonomikos teorija“. Bet net ir 1962 m. rugsėjį palikęs
Vašingtoną (dirbti penkiolika valandų per dieną ir septynias dienas per savai-
tę, neišvengiamai skriaudžiant žmoną ir keturis mažus vaikus, jam darėsi per
sunku, be to, nenumaldomai traukė universitetas ir akademinė veikla, kuri
buvo tikrasis jo pašaukimas), *J. Tobin'as* iki 1968 m. dirbo Ekonominių pata-
rėjų tarybos konsultantu tarptautiniais monetariniais klausimais.

1981 m. *J. Tobin'ui* buvo paskirta Nobelio premija ekonomikos srityje „už
jo finansinių rinkų ir jų santykių su išlaidų sprendimais, užimtumu, gamyba ir
kainomis analizę“. Su amerikiečių ekonomistu *Harry'iu M. Markowitz'u* (1952;
1959; 1970) jis išplėtojo tai, kas tapo šiuolaikinės portfelio teorijos pagrindais.

1988 m. *J. Tobin'as* išėjo į pensiją kaip *Sterling'o* profesorius emeritas, bet
ir toliau dėstė specialybės kursus paskutinio kurso studentams (apskritai dė-
stymas studentams jį žavėjo visą laiką, kol dirbo universitete, o, jo žodžiais ta-
riant, „pastovus atlygis už tai buvo daugybė visų amžių grupių draugų“) ir rašė
mokslinius veikalus.

*J. Tobin*as mirė 2002 m. kovo 11 d., intelektualiai aktyvus išlikdamas iki paskutinių savo gyvenimo dienų. Kaip nekrologe rašė *P. R. Krugman*as, „[a]š tik prieš savaitę su juo dalyvavau viešoje diskusijoje, kurioje jis ryžtingai įrodinėjo, kad dabartinė situacija reikalauja didesnių vidaus išlaidų, o ne didesnių mokesčių sumažinimų“.

Ekonomikos teorija. Kaip pažymi *R. W. Dimand*as (2004; 2007b; 2011; 2014a; 2014b), paveiktas *J. R. Hicks*o (kuriam visą gyvenimą jautė gilią pagarbą), ir, aišku, *J. M. Keynes*o (jo „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) buvo pirmoji *J. Tobin*o perskaityta ekonomikos teorijos knyga, tapusi labai svarbi, įvertinant jos ilgalaikę reikšmę pakreipiant *J. Tobin*o intelektualinį vystymąsi!; ją jis dar 1936 m., paskatintas darbo ekonomikos teorijoje besispecializavusio ir disertaciją apie amerikiečių profesinių sąjungų vieną iš lyderių *John*ą *L. Lewis*ą (1880–1969 m.) rašiusio savo studijų kuratoriaus *Spencer*io *Pollard*o, ne tik perskaitė, bet ir didžiąja dalimi pritarė „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) (*S. Pollard*o žodžiais tariant, „šios naujos knygos iš Anglijos“, kur jis buvo neseniai apsilankęs) idėjoms), *J. Tobin*as padėjo *A. H. Hansen*ui pateikti keinsistinę ekonomiką remiantis IS–LM lygčių ir diagramų sistema (todėl visiškai neatsitiktinai jis buvo vienas iš tų dviejų ekonomistų, kuriems *A. H. Hansen*as padėjo savo 1949 m. išleistos knygos „Monetarinė teorija ir fiskalinė politika“ (Hansen, 1949) įvade už atidų rankraščio perkaitymą ir vertingų pastabų pateikimą) ir paskyrė savo mokslinę karjerą IS–LM sistemos kiekvieno iš sektorių optimizuojančių mikroekonominių pagrindų plėtrai išsaugant darną tarp atsargų ir srautų ir įvedant patikimus ribojimus (savaržymus) paklausos funkcijų dalinėms išvestinėms bei išvengiant bet kokios prielaidos dėl nepertaukiamai visą laiką susitvarkančių darbo rinkų. (*J. Tobin*as (1975; 1980a) puikiai parodė, kad darbo užmokesčių ir kainų prisiiderinimo procesas, be visuminės paklausos valdymo pagalbos, gali lengvai patirti visišką nesėkmę atvedant į norimą naują pusiausvyrą ir net gali būti destabilizuojantis.) Taip pat savo darbuose jis daug dėmesio skyrė monetarinei ekonomikos teorijai. Iš tiesų, daugiau negu bet kuris kitas jo kartos žymus amerikiečių keinsistas, įskaitant Nobelio premijos laureatus ekonomikos srityje *P. A. Samuelson*ą, *R. M. Solow*, *F. Modigliani*į ir *L. R. Klein*ą, *J. Tobin*as siejo save su multifinansinių aktyvų monetarinės sistemos funkcionavimu ir blogu funkcionavimu, *D. C. Colander*’iui 1999 m. duotame interviu pats pabrėždamas: „Aš skyriausi nuo šios grupės [šeštojo dešimtmečio amerikiečių

keinsistų] tuo, jog mokiau, kad monetarinė politika buvo galimas makroekonominės politikos įrankis ir kad tai neigti buvo klaida“ (Colander, 1999). Be to, kaip pažymi R. W. Dimandas (2007b), skirtingai nuo daugelio kitų jo kartos keinsistų, J. Tobin'o keinsizmas apėmė visą „Bendrosios užimtumo, palūkanų ir pinigų teorijos“ pavadinimą, nesustojant prie žodžio *užimtumas* ar britų Kembridžo likvidumo pirmenybės teoretikų atveju, prie žodžio *palūkanos*. J. Tobin'ui raktas keinsistinio nedarbo supratimui ir nagrinėjimui buvo tai, kad jis buvo piniginio ūkio fenomenas ir reikalavo monetarinės sistemos ir finansinių aktyvų supratimo. Bet jis stovėjo nuošalyje nuo tiek amerikietiškojo, tiek britiškojo pokeinsizmo atstovų, su kuriais jo santykiai buvo sudėtingi (žr. Colander, 1999).

Pažymėtina, kad ir gyvenimo saulėlydyje, įkopęs į aštuntą dešimtmetį, J. Tobin'as didžiavosi, galėdamas save pavadinti „senuoju keinsistu“, priešingai naujesiems keinsistams (nelaikydamas jų keinsistais), naujesiems klasikams ir postkeinsistams. Todėl, kai G. C. Harcourt'as ir P. A. Riach'as 1997 m. redagavo „Bendrosios teorijos „antrąjį leidimą““ (Harcourt, Riach, 1997), buvo visiškai tinkama, kad jie būtent J. Tobin'ą pakvietė parengti apžvalginį skyrių, kurio pirmąją dalį jis parašė „kaip J. M. Keynes'as“.

Kalbant tiksliau, J. Tobin'as atskyrė savo požiūrį nuo naujosios keinsistinės ekonomikos teorijos (kurią jis laikė teorija, kurioje pridėta nominalūs nelankstumai, tokie kaip menui kaštai, prie to, kas kitais atžvilgiais buvo naujųjų klasikų racionalūs lūkesčiai ir natūralios normos modeliai; nieko nuostabaus, kad J. Tobin'as neigiamai žiūrėjo ir į realaus verslo ciklo mokyklą, siejamą su F. Kydland'o ir E. C. Prescott'o (1982), J. Long'o ir C. Plosser'io (1983) bei R. G. King'o ir C. Plosser'io (1984) darbais (Buiter, 2003b)) ar pokeinsistinės ekonomikos teorijos, kuri atmetė neoklasikinę mikroekonomikos teoriją ir optimizavimą (Dimand, 2014b).

Pirmasis IS–LM sistemos sektorius, kurį plėtojo J. Tobin'as, buvo vartojimas ir taupymas, IS kreivės S dalis. Jo vartojimo funkcijos analizei skirta disertacija buvo apie taupymo sprendimus (akcentuojant akcijų turėjimą kaip taupymą sąlygojantį veiksnį) ir jo ankstyvieji straipsniai, 1955 m. atnešę jam prestižinį John'o Bates Clark'o medalį, kas dveji metai skiriamą amerikiečių ekonomistui iki 40 metų, kuris įnešė didelį indėlį į ekonominį mąstymą ir žinias, buvo apie taupymo sprendimus ir vartotojo paklausos modeliavimą (Dimand, 2014a). (Šiuo medaliu buvo pagerbtas amerikiečių neoklasikas J. B. Clark'as (1847–1938 m.), į ekonominės minties istoriją įėjęs kaip vienas

iš gamybos veiksnių vertės ribinio produktyvumo teorijos ankstyvųjų kūrėjų.) Dešimt metų anksčiau, negu *M. Friedmanas* (1957) paskelbė permanentinių pajamų hipotezę ar *F. Modigliani'is* su *Richard'u Brumberg'u* (1954) gyvenimo ciklo hipotezę apie vartojimo sprendimus, *J. Tobin'as* įvedė turto turėjimą (ir skolas) kaip argumentą (kintamąjį) vartojimo ir taupymo funkcijose.

Pradedant 1968 m., *J. Tobin'as* ir jo kolega bei buvęs studentas Jeilio universitete *William'as Brainard'as* įdiegė *J. Tobin'o* q (kapitalo turto rinkos vertės santykį su jo pakeitimo kaštais, pavyzdžiui, esamų namų kainų santykis su kaštais pastatyti palyginamus naujus; žr. Brainard, Tobin, 1968; Tobin, 1969; Tobin, Brainard, 1977; Purvis, 1982) kaip investicijas (IS kreivės I dalį) lemiantį veiksnių ir kartu kaip kanalą, per kurį monetarinė politika veikia realią ekonomiką; koncepciją, kuri tiek savo esme, tiek žymėjimu glaudžiai siejosi su *J. M. Keynes'o* „Traktato apie pinigus“ (Keynes, 1930) Q (nelauktos sėkmės pelnu arba tikėtina normalią viršijančia grąža, priklausomai nuo *J. M. Keynes'o* pateikto konteksto), žymėjimu, kurį *J. M. Keynes'as* pasirinko dėl *A. Marshall'o* kvazirentų (Dimand, 2004; 2014a). Įdomu, kad japonų ekonomistas *F. Hayashi* (1982) pateikė neoklasikinę q interpretaciją, kurioje nukrypimai nuo q yra aiškinami prisiderinimo kaštais. Tačiau *J. Tobin'as* atkakliai tvirtino, kad *F. Hayashi* q yra optimalaus programos sprendimo šešėlinė kaina, o *J. Tobin'o*–*W. Brainard'o* q yra pastebimas rinkos kintamasis, „tam tikras dydis individualiems agentams, kurį su ūkiu sąveikaudama sukūrė monetarinė politika, tam tikras dydis, į kurį individai ir firmos sureaguoja savo investicijomis“ (Shiller, 1999). Pats *J. Tobin'as* tikėjo, kad q teorijos relevantiškumas priklauso nuo neoklasikinio aiškinimo pritaikomumo (Buiters, 2003b).

J. Tobin'as pasiūlė (pateikė) mikroekonominius pagrindus tiek likvidumo pirmenybei (pinigų paklausai), tiek pinigų pasiūlos komponentams norint užtikrinti LM pinigų rinkos pusiausvyros sąlygą, sukonstruodamas ją iš multifinansinių aktyvų rinkų kliringo sąlygų. Nuo 1956 m. pasirodę *J. Tobin'o* straipsniai, analizuojantys pinigų paklausą kaip mokėjimų priemonę ir kaip turtą multifinansinių aktyvų portfelio pusiausvyros kontekste ir pinigų kūrimą bankinėje sistemoje (likvidumo pirmenybę (*J. M. Keynes'o* vartotas terminas! – jį *J. Tobin'as* panaudos 1958 m. savo straipsnio pavadinime; žr. Tobin, 1958b), LM kreivės L ir M dalis) buvo iš esmės svarbūs monetarinei ekonomikos teorijai ir visada turėjo galvoje monetarinės politikos perdavimo mechanizmą paveikti realią ekonomiką (Dimand, 2004; 2014a; 2014b). Tai atsispindėjo ir *J. Tobin'o* knygoje „Pinigai, kreditas ir kapitalas“ (Tobin, Golub, 1998),

kuri, kaip minėta, savo mastais palygintina su *D. Patinkin'o* veikalu „Pinigai, palūkanos ir kainos“ (Patinkin, 1956). (Kita vertus, kaip pažymi *F. J. Cardim de Carvalho* (2010), *J. Tobin'as* kartu su *R. F. Kahn'u* suvaidino svarbų vaidmenį iš likvidumo pirmenybės teorijos išnykstant apsidraudimo pinigų paklausai.)

Taigi, kaip apibendrina *R. W. Dimand'as* (2011; 2014b), *J. Tobin'as* pridėjo neformalius optimizavimo pagrindus visuminės paklausos IS–LM modelio kiekvienai komponentei: investicijoms (*J. Tobin'o* q), taupymui (Tobin, 1947b), likvidumo pirmenybei (pinigų paklausai; *L. R. Klein'as J. Tobin'ą* (1947a) kartu su *A. J. Brown'u* (1939) priskyrė pirmiesiems „padariusiems [*J. M. Keynes'o*] likvidumo pirmenybės funkciją veikiančią (panaudojamą) ir tada apskaičiavusiems jos parametrus“ (Bodkin et al., 1991; Klein, 1997)) ir pinigų pasiūlai. *J. Tobin'as* ir *W. Brainard'as* (1968) bei *J. Tobin'as* (1969, 1982b) susiejo sektorius ir rinkas, įskaitant rinkas daugeliui netobulai vienas kitą pakeičiančių finansinių aktyvų, per balanso tapatingumus ir pridėdant apribojimus, bei per atsargų-srautų nuoseklumą (neprieštaringumą), ką toliau sėkmingai jis pats bei jo kolegos išplėtojo (žr. Tobin, Buitter, 1976; 1980; Backus et al., 1980; Backus, Purvis, 1980; Tobin, de Macedo, 1980). Bet jis atsisakė susieti sektorius ir rinkas per optimizuojančio reprezentatyvaus agento biudžeto apribojimą ar numanyti nepertraukiamai visa laiką susitvarkančią darbo rinką. Kaip rašo *W. H. Buitter'is* (2003b), įdomu, kad *J. Tobin'as* nuo pat pirmojo savo straipsnio (Tobin, 1941) iki vieno paskutinių parašytų (Tobin, 1993b) skyrė dėmesio darbo rinkų nesėkmės susitvarkyti svarstomai problemai. Jis visada išlaikė poziciją, kad *Phillips'o* kreivės nebuvo vertikalios atkarpoje, kuri yra svarbi stabilizavimo politikų projektavimui ir įgyvendinimui (žr. Tobin, 1967; 1987a [1968]; 1972; 1973).

J. Tobin'o požiūris į ekonomikos teoriją, suformuotas XX a. ketvirtojo dešimtmečio Didžiosios depresijos, kaip į būdą pagerinti žmonių gyvenimus skatinant augimą ir stabilumą, o ne pirmiausia spręsti analitinius intelektualius galvosūkius, svarbius tik pačiai ekonomikos teorijai, taip pat buvo išreikštas per jo radikalius pasiūlymus sumažinti nelygybę ir pašalinti aštrų skurdą Jungtinėse Valstijose. Tiesa, *J. Tobin'o* (1978a) siūlymai tarptautinei monetarinei reformai suvaržyti tarptautinius spekuliacinius „karštų pinigų“ srautus ir išsaugoti juos, užuot išnešus, vietinėms stabilizavimo programoms, apmokes-tinant valiutos prekybą (įvedant nedidelį vadinamąjį *Tobin'o* mokestį (žr. Tobin, 1974)), yra geriau žinomi visuomenei negu jo vietiniai pasiūlymai. Kaip jis vaizdžiai sakė, reikia „ipilti kažkiek smėlio į mūsų besaikiai efektyvių tarp-

tautinių pinigų rinkų ratus“ (Tobin, 1978a), siekiant atkurti centrinių bankų ir vyriausybės gebėjimą tinkamai vykdyti monetarines ir fiskalines politikas atsižvelgiant į vidaus ekonomines aplinkybes. Patį globalaus mokesčio finansinėms transakcijoms pavadinimą „*Tobin'o* mokestis“ 2009 m. rugpjūtį pasiūlė žymus britų verslininkas ir mokslininkas lordas *Adair'as Turner'is* apskritojo stalo interviu, kurį suorganizavo žurnalas *Prospect magazine*, metu. Naujieji keinsistai, tokie kaip *Joseph'as E. Stiglitz'as* (1989) ir *Lawrence H. Summers'as* (žr. Summers, Summers, 1989), sekdami „senuoju [neoklasikinės sintezės] keinsistu“ *J. Tobin'u* (pastarasis priėmė ir visą gyvenimą išliko besididžiuojantis tokiu apibūdinimu; žr. Tobin, 1993a), kuris įspėjo, kad laisvos tarptautinės finansinės rinkos su lanksčiais valiutų keitimo kursais sukurs kintančias tarptautines finansines rinkas, kurios gali turėti „niokojantį poveikį specifinėms šakoms ir ūkiams kaip visumai“ (Tobin, 1974), irgi įrodinėjo, kad *ad valorem* mokestis finansinių rinkų transakcijoms, tai yra mokestis, lygus nustatytam nekintamam rinkos vertės procentui, yra socialiai pageidautinas ta prasme, kad jis sumažins stebėtą kintamumą mūsų globalios finansinės sistemos „super-efektyviose finansinėse rinkose“ (apie šį terminą plačiau žr. Eichengreen et al., 1995, patį finansinių rinkų efektyvumą dažnai suprantant kaip „*funkcinių efektyvumą*“ (suteikiant „vertę pinigams“) ir „*informacinio arbitražo efektyvumą*“, o ne kaip „*fundamentalaus vertinimo efektyvumą*“, bei finansinių rinkų sistemai būnant efektyviai ir neturint „*Arrow-Debreu visiško apsidraudimo efektyvumo*“, tai yra be *Pareto efektyvių* rezultatų viso ūkio mastu palaikymo (Tobin, 1984).) Kita vertus, kaip, remdamasis *J. M. Keynes'u* (1964 [1936]), teigia *P. Davidson'as* (1997; 2009a), *Tobin'o* mokestis valiutos prekybai iš tiesų nesukuria didesnių mažinančių paskatų trumpo laikotarpio spekuliuotojams, kaip tvirtino *J. Tobin'as*, todėl „*Tobin'o* mokesčio“ sprendimas, jo nuomone, yra klaidingas įrankis išspręsti augančios tarptautinės finansinės spekuliacinės rinkos problemą.

Iš tiesų, *J. Tobin'as* savitai įtvirtino savo teises į *J. M. Keynes'o* ginčytą palikimą. Jis vis kartoją šias pretenzijas būti keinsistu per visą savo mokslinę karjerą, 1958 m. vartodamas terminą „likvidumo pirmenybė“ savo straipsnio apie paklausą pinigams kaip turtui pavadinime, vėliau susiedamas savo pasiūlytą *Tobin'o* mokesčių suvaržyti tarptautines spekuliacijas valiuta su *J. M. Keynes'o* 1936 m. „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pasiūlytu esminiu apyvartos mokesčiu pažaboti akcijų rinkų spekuliaciją (paradoksalu, bet tai būtų smogę rinkų gyvybingumui...), ir, kaip minėta, 1968–1977 m.

kurdamas savo investicijų teoriją apie *Tobin'o q* (žr. Tobin, 1969), koncepciją, kuri tiek savo esme, tiek žymėjimu glaudžiai siejosi su *J. M. Keynes'o* „Trakta-to apie pinigus“ (Keynes, 1930) *Q*, žymėjimu, kurį *J. M. Keynes'as* pasirinko dėl *A. Marshall'o* kvazirentų.

Savo straipsniuose įtraukdamas pinigus į ekonominio augimo ilgalaikius modelius, *J. Tobin'as* teigė, kad jeigu monetarinė politika daro poveikį investiciniam sprendimams, ji gali turėti ilgai trunkantį ne neutralų poveikį kapitalo atsargoms, produktyvumo mastams ir realiai išėigai, net jei ilgu laikotarpiu pasiekiamas visiškas užimtumas (žr. Tobin, 1980b). Jis taip pat buvo viena iš pagrindinių figūrų kuriant neoklasikinį augimo modelį (žr. Tobin, 1965; Tobin, Buiter, 1976; 1980; Halliasos, Tobin, 1990). Kaip pažymi *W. H. Buiter'is* (2003b), šiame kontekste būtina paminėti nepelnytai per menkai įvertintą *J. Tobin'o* straipsnį „Dinaminis agreguotas modelis“ (Tobin, 1955), iš esmės tapusį vieno sektoriaus neoklasikinio augimo modelio, kurį visiškai išplėtojo, ko gero, žymiausias australų ekonomistas teoretikas (drąsiai priskirtinas prie tų iškiliausių ekonomistų, kurie nepelnytai taip ir negavo Nobelio premijos ekonomikos srityje) *T. W. Swan'as* (1918–1989 m.; 1956) ir *R. M. Solow* (1956), pirmtaku. (Kaip pažymėjo pats *J. Tobin'as*, šis straipsnis skyrėsi nuo kitos augimo literatūros, ypač įvedant monetarinę vyriausybės skolą kaip vertės atsargas, taupymo priemonę kaip alternatyvą realiam kapitalui ir sukeliant verslo ciklą, kuris pertraukė (sutrukdė) augimo procesą. Vėlesniuose straipsniuose *J. Tobin'as* parodė, kad kapitalo atsargos augančiame ūkyje teigiamai susijusios su monetarinio augimo ir infliacijos normomis (Breit, Spencer, 1986).) Be to, kartu su kolega ir buvusiu studentu Jeilio universitete *William'u D. Nordhaus'u* *J. Tobin'as* tapo pradininku to, ką dabar vadiname „žaliąja apskaita“: sukūrė ir knygos skyriuje „Ar augimas yra absoliutus?“ (Nordhaus, Tobin, 1972) pateikė naują „Ekonominės gerovės matą“, kuris pakoregavo ekonominio augimo skaičius atsižvelgiant į pokyčius aplinkos kokybėje, laisvalaikyje, transporto grūstyse, nusikaltimų lygyje ir kituose veiksnuose, kad būtų gautas aiškesnis supratimas, kaip pasikeitė gyvenimo standartai. Faktiškai „Ekonominės gerovės matas“ tapo pirmuoju modeliu ekonominio darnumo įvertinimui, ekonominio darnumo matu (Dimand, 2014a). Kita vertus, dar gerokai anksčiau, jau straipsnyje „Ekonominis augimas kaip vyriausybės politikos tikslas“ (Tobin, 1964), galima įžvelgti *J. Tobin'o* kaip „žaliojo“ ekonomisto pradmenis (Buiter, 2003b). (Prakalbus apie *J. Tobin'o* mintis, kurios netelpa grynosios ekonomikos teorijos rėmuose, reikia užsiminti ir apie jo vaizdingą pastebėjimą apie

kalbos ir pinigų analogiją: „Abu yra komunikacijos priemonės. Kurio nors vieno individo tam tikros kalbos ar tam tikrų pinigų vartojimas padidina jų vertę kitiems ar potencialiems vartotojams. Didėjanti masto graža, šia prasme, riboja kalbų ar pinigų skaičių visuomenėje ir iš tikrųjų paaiškina tendenciją vienai pagrindinei kalbai ar pinigams monopolizuoti šią sferą. Teorija turi užleisti kelią istorijai paaiškinant, kuri kalba ir kurie pinigai [...] yra pasirinkti bet kurioje duotoje bendruomenėje“ (Tobin, 1980b.) Nesvetimi jam, kaip ir *P. A. Samuelson'ui*, buvo ir plėtos ekonomikos teorijos klausimai, pasisakant už skurdo bei nelygybės mažinimą besivystančio pasaulio šalyse (žr. Tobin, 1965; 1968a; 1970; Boianovsky, 2019).

Nemanė *J. Tobin'as* ir kad *J. M. Keynes'o* teorija paseno ir yra nebetinkama šiuolaikinei ekonomikai aiškinti. 1977 m. žurnale *Economic Inquiry* pasirodžiusiame straipsnyje „Kiek miręs yra *Keynes'as*“ (Tobin, 1977) jis apibendrina *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pagrindinę žinią keturiais teiginiais ir teigė, kad pranešimai apie *J. M. Keynes'o* mirtį, panašiai kaip ir tie, kurie pranešė apie žymaus amerikiečių rašytojo ir humoristo *Mark'o Twain'o* (1835–1910 m.) mirtį, buvo gerokai perdėti. Jis rašė: „Nė vienas iš pagrindinių keturių keinsistinių teiginių nėra nesuderinamas su šiuolaikiniu ekonominiu pasauliu čia ar kitose pažangiausiose demokratinėse kapitalistinėse šalyse. Bent jau pirmi trys atitinka faktus labai gerai. Iš tikrųjų aštuntojo dešimtmečio vidurys laikosi keinsistinio teksto geriau negu bet kuris pokarinis laikotarpis, išskyrus ankstyvąjį septintą dešimtmetį. Vargu ar tai atrodo kaip laidotuvių laikas“ (Tobin, 1977).

Remiantis *R. W. Dimand'u* (2007b; 2014a), šiuos *J. Tobin'o* (1977) išsakytus keturis teiginius apie *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) tinkamumą šiuolaikinei ekonomikai galime apibendrinti taip (remdamiesi paties *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) tekstu):

- „šiuolaikinėse industrinėse kapitalistinėse visuomenėse darbo užmokesčiai lėtai reaguoja į perteklinę paklausą ar pasiūlą, ypač lėtai į perteklinę pasiūlą“ taip, kad per „ilgą artimą veikimą“ svyravimai visuminėje paklausoje paveikia realią išėigą, o ne kainas;
- „tokių ekonomikų (ūkių) kaip mūsų pažeidžiamumas veda į išėstus nesavanoriško nedarbo priepuolius“ (*J. Tobin'as* (1977), paremdamas savo teiginius, darė nuorodą į aukštą nedarbo lygį nuo 1974 m., aki-vaizdžiai tvirtinantį, kad išaugęs nedarbas iš tikrųjų nesavanoriškas: „Žmonės, norintys dirbti už vyraujančią realų darbo užmokestį ar že-

mesnį negu vyraujantis realus darbo užmokestį, neranda darbų. Jie neturi jokių veiksmingų būdų pranešti apie savo buvimą“);

- „kapitalo formavimasis priklauso nuo pelno lūkesčių ir rizikos ilgalaikių įvertinimų ir nuo verslo požiūrio į rizikos prisiėmimą. Tai nėra dabartinių ir pastarųjų ekonominių įvykių paprastos nuspėjamos funkcijos. Kapitalo ribinio efektyvumo svyravimai apima, visiems praktiniams tikslams, autonomiškumo ir egzogeniškumo svarbius elementus“ (šis ilgalaikių lūkesčių (*J. M. Keynes'o* „judrumo“ (*animal spirits*) autonomiškų pasikeitimų pabrėžimas atmeta racionalių lūkesčių hipotezę, kurią XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje į makroekonomikos teoriją įvedė *R. E. Lucas* (1972; 1981a), *T. J. Sargent* ir *N. Wallace* (1975; 1976), taip pat *M. Friedman* (1968b) endogeninius, adaptyvius lūkesčius);
- „net jeigu piniginiai darbo užmokesčiai reagavo į rinkos perteklinę paklausą ir pasiūlą, jų lankstumas nebūtinai stabilizuos monetarines ekonomikas (ūkius), patiriančias paklausos ir pasiūlos šokus“. Šis teiginys, *J. Tobin* (1975; 1980a; 1982b; 1992; 1993a) nuomone, metė keinsistinių iššūkių tam, ką *J. M. Keynes* vadino „klasikine ekonomikos teorija“ esminės teorijos lygmeniu. *J. Tobin* ketvirtas keinsistinis teiginys ir 19 skyriaus kaip kritiško *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (*Keynes*, 1964 [1936]) minties supratimui pabrėžimas buvo svarbiausi *J. Tobin* keinsizmui: nesavanoriškas nedarbas gali būti pusiausvyros nebuvimo fenomenas, bet sistema gali neturėti jokio mechanizmo sugrąžinti ją atgal į visiško užimtumo pusiausvyrą po pakankamai didelio neigiamo paklausos šoko.

Skirtingai nuo savo pirmųjų trijų svarbiausių keinsistinių teiginių, *J. Tobin* neišreiškė empirinio pritarimo ketvirtajam teiginiui: kadangi piniginiai darbo užmokesčiai ir kainos iš tikrųjų nesureaguoja greitai į perteklinę paklausą ir pasiūlą, čia negali būti daug tiesioginio aiškumo, kas gali atsitikti šioje prieštaringų faktų situacijoje.

„Rašydamas kaip *J. M. Keynes*“, 1997 m. *J. Tobin* pareiškė, kad „[p]agrindiniai klausimai, iškilę mūsų kartos ekonomistams, yra: „Ar mūsų rinkos kapitalistinis ūkis, paliktas pats sau, be vyriausybės įsikišimo, visiškai panaudos darbo jėgą ir kitus produktyvius išteklius? Ar jis sistemingai sugrįžta, pakankamai greitai, į visiško užimtumo būklę, kai buvo nustumtas nuo jos?“ Tikėjimas klasikineis ekonomistais garantuoja mums atsakymą „taip“.

„Bendrosios teorijos“ atsakymas yra „ne“. [...] Laimei, pasirodo, kad vaistai glūdi vyriausybės fiskalinėje ir monetarinėje politikoje ir palieka nepalietas demokratijos ir kapitalizmo pagrindines politines, ekonomines ir socialines institucijas“ (Harcourt, Riach, 1997). Rašydamas jau kaip pats, *J. Tobin*as padarė išvadą: „Klasikinis tikėjimas, kad trūkstamos paklausos ūkiai atsigaus patys, apvyllė teoriniuose ir empiriniuose ginčuose *J. M. Keynes*o laikais. Jis apvilia ir vėl, po daugiau negu pusės amžiaus“ (Harcourt, Riach, 1997).

Kadangi, prieš plačiau aptariant *J. Tobin*o indėlį į ekonomikos teoriją, buvo pradėta kalbėti apie makroekonominis modelius, remdamiesi *R. W. Dimand*’u (2004; 2011; taip pat žr. Rancan, 2017) pažymėsime, kad *J. Tobin*as, priėmęs „bendrosios pusiausvyros požiūrį į monetarinę teoriją“ (Tobin, 1969), susiejant aktyvų rinkas pridėjus ribojimus turtui (šis požiūris smarkiai kontrastavo su naujųjų klasikų modeliais, kurie bendrąją pusiausvyrą interpretavo visai skirtingai (Backus et al., 1980), kritikavo (žr. Brainard, Tobin, 1968) modelius, tokius kaip *Franco Modigliani*’io ir *Alberto Ando* Federalinių rezervų–MIT–Penn ar MIT–Penn–SSRC (FMP ar MPS) modelį, kurie praleido ribojimą turtui ir kuriems nepavyko įtraukti visų aktyvų rinkų, dažnai numanant neįtikėtiną paklausos elastingumą praleistai aktyvų rinkai. *J. Tobin*o modeliavimo požiūris skyrė atidų dėmesį ne tik šiam pridėtam ribojimui turtui, bet ir vyriausybės biudžeto ribojimui bei jo keliamiems sunkumams aktyvų atsargų dinamikai (žr. Shiller, 1999).

Toliau prie makroekonominių modelių stabtelėjime šiek tiek detaliau. *Makroekonominis modelis* yra analitinis įrankis, skirtas aprašyti šalies ar regiono ekonomikos veikimą. Makroekonominiai modeliai taip pat gali būti panaudoti paaiškinti ir iliustruoti pagrindinius teorinius principus, patikrinti, palyginti ir padaryti kiekybiškas skirtingas makroekonomikos teorijas, rengti „kas jeigu“ scenarijus ir kurti ekonomines prognozes. *R. E. Lucas*o žodžiais tariant, makroekonominiai modeliai suteikia „dirbtines ekonomines sistemas, kurios gali būti kaip laboratorijos, kuriose [ekonominės] politikos, kurias būtų pernelyg brangu išbandyti faktiškose ekonomikose, gali būti patikrintos su kur kas mažesniais kaštais“ (Lucas, 1980a). (Prisimintina, kad jis ir į pusiausvyrą žiūrėjo kaip į ypatybę žvelgti į dalykus, bet ne kaip į realybės ypatybę.) Paprastų teorinių modelių pavyzdžiais gali būti ir mūsų jau minėtas IS–LM modelis, apimantis nedidelį skaičių lygčių bei paaiškintinas paprasta diagrama (Blanchard, 2006; 2007). Daugelis iš šių modelių yra statiški, bet kai kurie iš jų yra dinamiški, aprašantys ūkį per daugelį laiko periodų. Šie mode-

liai yra pakankamai paprasti, kad galėtų būti panaudoti iliustruoti teorinius bruožus makroekonominių idėjų pradiniame aiškinime. Kita vertus, dėl tokių modelių nesudėtingumo jų kiekybinis taikymas prognozavimui, ištyrimui ar makroekonominių politikų įvertinimui paprastai yra neįmanomas gerokai nepapildžius šių modelių struktūros.

Didelio masto makroekonometriniiais modeliais vadinami tokie modeliai, kuriuose lygtys įvertina sąryšius tarp skirtingų makroekonominių kintamųjų naudojant regresinę (dažniausiai tiesinę) laiko eilučių duomenų analizę. Paprastai šie empiriniai modeliai, apimantys šimtus ar tūkstančius stochastiškų lygčių, kurias sprendžiant naudojami modernūs galingi kompiuteriai, sudaromi siekiant paaiškinti ekonomikos vystymosi tendencijas ir teikti prognozes bei rekomendacijas finansinės politikos klausimais. Sprendimą, kuriuos kintamuosius įtraukti į kiekvieną lygtį, iš dalies padiktuoja ekonomikos teorija, o kintamųjų įtraukimas daugiausia yra nulemtas grynai empiriniu pagrindu (Koopmans, 1947). Tokiuose didelio masto makroekonometrinuose modeliuose prognozės vietoj teorinių sąryšių remiasi praeities koreliacijomis. (Tai kritikavo naujųjų klasikų atstovas R. E. Lucas'as (1976), teigdamas, kad modeliai turi remtis teorija, o ne empirinėmis koreliacijomis, kurios yra jautrios ekonominių politikų pasikeitimui, ir tik modeliai, kurie yra paremti teorija, gali paaiškinti politinių aplinkų nepastovumą.) Patys modeliai susideda iš ekonomikos dinaminių lygčių sistemų, parametrų apskaičiavimui naudojant laiko eilučių duomenis ketvirčių ar metų pagrindu bei išskiriant pasiūlos (nulemiančios makroekonometrinio modelio nuolatinės būklės savybes) ir paklausos pusę, kas F. Kydland'ui ir E. C. Prescott'ui (1991b) leido tokius skaičiavimus pavadinti lygčių sistemos požiūriu. Pasak M. H. Pesaran'o ir R. P. Smith'o (1985), makroekonometriniai modeliai turi pasižymėti trimis pagrindiniais būdingais bruožais: relevantiškumu, adekvatumu ir neprieštaringumu. (Diskusiją, kas sudaro teisingą (korektišką) požiūrį į makroekonometrinių modeliavimą, žr. Blanchard, 2018; Wren-Lewis, 2018.)

Kita vertus, O. J. Blanchard'o (2008) nuomone, neoklasikinė sintezė nuo pat pradžių kentėjo nuo šizofrenijos jos santykiyje su mikroekonomikos teorija (tarplaikinis optimizavimas sudarė šerdį vartojimo ir investavimo optimizavimui, netobula konkurencija sudarė racionalumo pagrindą kaštų ir kainų skirtumams paaiškinti, o nominalūs nelankstumai buvo naudojami kaip bendras pateisinimas Phillips'o kreivėms (žr. 2.25 pav.; žr. 360 p.), kurios tam, kad būtų galima įvertinti infliaciją, buvo pridėtos prie IS–LM sistemos ir

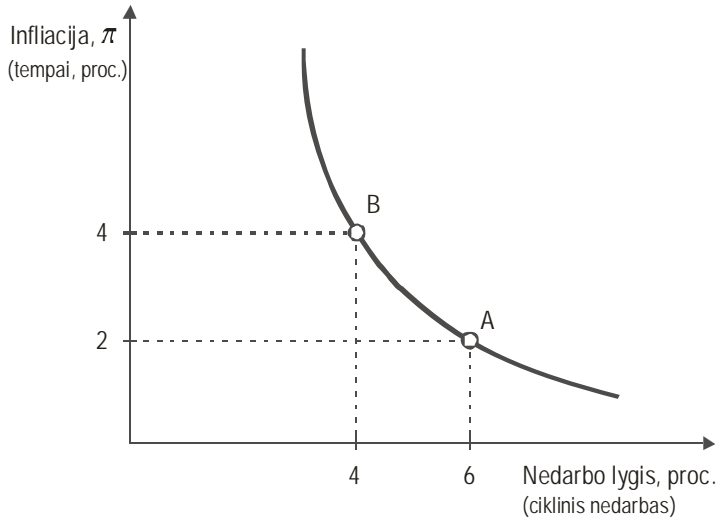
kurios tokių puikių ekonomistų kaip Nobelio premijos laureatai ekonomikos srityje *P. A. Samuelsonas*, *R. M. Solow*, *J. Tobin*as, *L. R. Klein*as (pastarasis savąją interpretaciją buvo linkęs vadinti ne neoklasikine sinteze, o „neoklasikine-keinsistine sinteze“ (Visco, 2014)) ir *F. Modigliani*’is buvo paskelbtos kaip atspindinčios „natūralius dėsnius“ ar „prigimtinę teisę“ ir tapo neoklasikinės sintezės pagrindiniu ramsčiu), kas galiausiai atvedė į rimtą krizę.

Todėl prie *Phillips*’o kreivės sustokime detaliau. Pačią *Phillips*’o kreivę XX a. šeštajame dešimtmetyje pasiūlė įtakingas Naujosios Zelandijos ekonomistas *Alban*as *William*as *Housego Phillips*as (1914–1975 m.; žr. Phillips, 1958), didžiąją dalį savo akademinės karjeros praleidęs Londono ekonomikos mokykloje. (Istorinio tikslumo vardan paminėsime, kad pirmą statistinę tyrimą analizuojant sąryšį tarp nedarbo ir infliacijos atliko *I. Fisher*’is dar 1926 m.)

Kaip pažymi *N. J. Wulwick* (1987), įdomu, kad *A. W. H. Phillips*as 1938 m. įgijo elektros inžinieriaus išsilavinimą ir tik vėliau, 1949 m., baigė sociologijos ir ekonomikos teorijos studijas Londono ekonomikos mokykloje, kur apgynė ir daktaro disertaciją, o 1958 m. už savo publikacijas, kuriose buvo nagrinėjamas platus dinamiškų makroekonominių problemų spektras, apimant ne tik ekonometriką, bet ir matematiką bei kontrolės inžineriją, tapo šios mokyklos *Tooke* profesoriumi. (Ši profesoriaus vieta buvo įsteigta britų bankinės mokyklos, kuri išsikristalizavo apie 1840 m., vieno iš lyderių *Thomas*’o *Tooke* (1774–1858 m.), pagarsėjusio savo monumentaliu šešių tomų veikalu „Kainų istorija, 1793–1856 m.“ (1838–1857 m.) bei anksčiau išleistu darbu „Valiutos principų tyrimas“ (1844 m.), garbei.) Be garsiosios kreivės, *A. W. H. Phillips*as, inspiruotas *K. E. Boulding*’o (1948) mechanistinės analizės, 1950 m. pateikė ir vandens srauto modelį *MONIAC* kaip neoklasikinės sintezės pajamų ir išlaidų modelio analogą (žr. Phillips, 1950). Pastarasis paprastai buvo išreiškiamas matematiniais terminais, bet kai kurie studentai nebuvo gerai susipažinę su aukštąja matematika. Abu – hidraulinis ir pajamų bei išlaidų – modeliai apėmė srautus. Taip pat abu modeliai galėjo būti išreikšti diferencialinėmis lygtimis. Tačiau hidraulinė mašina studentams buvo aiškiai matoma ir suvokiama. Aptardamas hidraulinę mašiną, *A. W. H. Phillips*as sutelkė dėmesį į pokyčius, vykstančius po pusiausvyros suardymo, kurie derinosi su *J. R. Hicks*’o tuometine prekybos ciklo teorija. Be to, *A. W. H. Phillips*as vartojo inžinerinių sistemų terminologiją, būtent, uždaro ciklo sistema, gamybos klaidos, teigiamas ir neigiamas grįžtamasis ryšys, pataisos veiksnys, automatinis reguliavimas ir kon-

trolė. Viso to ekonominė teorija kilo iš neoklasikinės sintezės IS–LM modelio. *A. W. H. Phillips* apibrėžė išlaidų ir pajamų sąryšio (ar taupymo ir investicijų tapatumo) su investicijomis lygtis, priklausomai nuo palūkanų normos ir akseleratoriaus, prekių atsargų priderinimo ir likvidumo pirmenybės. Darbo pasiūla priklausė nuo piniginių darbo užmokesčių normos, įprastinė keinsistinė formuluotė. Bet liko neatsakytas klausimas, ar piniginio darbo užmokesčio lygis yra lankstus kritimui, kaip ir kilimui? (Kadangi užsiminėme apie *K. E. Boulding*ą, pažymėsime, kad ilgametis Kolorado universiteto profesorius *Kenneth*as *E. Boulding*as (1919–1993 m.), studijų Oksfordo, Čikagos ir Harvardo universitetuose metu bei vėliau dirbdamas bendravęs su tokiais skirtingais ekonomistais ir kitų sričių mokslininkais kaip *F. H. Knight*as, *L. C. Robbins*as, *J. Viner*is, *H. C. Schultz*as, *J. A. Schumpeter*is, 1979 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *T. W. Schultz*as (1902–1998 m.), *A. G. Hart*as (1909–1997 m.), austrų biologas, žinomas kaip vienas iš bendrosios sistemų teorijos pradininkų *L. von Bertalanffy*is (1901–1972 m.), visą gyvenimą tikėjo, kad ekonomikos teorija turi būti eklektiška ir savo turiniu dalytis su kitomis disciplinomis, ir dar 1972 m. klausė, kaip ilgai dar ekonomikos teorija bus atitrūkusi nuo realaus ją veikiančio pasaulio? Ir, matyt, visai neatsitiktinai šiandien apie *K. E. Boulding*ą daugiau šnekama aplinkos ekonomikos ir darnaus ekonomikos vystymosi, o ne šiuolaikinių ekonomikos teorijų istorijos paskaitose. (Užtenka paminėti 1966 m. pasirodžiusią *K. E. Boulding*o žymiąją esė „Kosminio laivo Žemė ekonomikos teorija“ (Boulding, 1966), kurioje iškelta idėja, kad ekonomikos sistema pati prisitaikytų prie ribotus išteklių telkinius turinčios ekologinės sistemos (Blewitt, 2008).) Kalbėdami apie *K. E. Boulding*ą dar pasakysime, kad jis savo „Ekonominės analizės“ antrajame leidime, kuris išėjo 1948 m. (žr. Boulding, 1948), jau išreiškė keinsistinį požiūrį, primindamas skaitytojams, kad keinsistinė koncepcija dar yra labai diskusinė ir skirta tolesnei analizei ir naujiems atradimams.

Iš pradžių *Phillips*o kreivė apėmė atvirkštinę priklausomybę tarp nominalaus darbo užmokesčio augimo tempų ir nedarbo lygio, ir tik vėliau šis pavadinimas buvo pradėtas taikyti ir kitoms kreivėms, atspindinčioms infliacijos ir nedarbo ryšį (žr. 2.25 pav.), nes šis pakeitimas neturėjo principinės reikšmės, kadangi nominalaus darbo užmokesčio didinimas ir kainų augimas yra glaudžiai tarp savęs susiję, todėl pagal vienus ar kitus duomenis brėžiamos kreivės bus panašios. (Įdomu, kad *I. Fisher*is dar 1926 m. parodė, jog egzistuoja statistinis ryšys tarp infliacijos ir nedarbo (žr. Mendoza Bellido, 2013).)

2.25 pav. *Phillips'o kreivė*

Istoriškumo vardan derėtų pasakyti, kad pirmieji atvirkščią priklausomybę tarp infliacijos ir nedarbo lygio *Phillips'o kreivė* savo straipsnyje žurnale *American Economic Review* pavadino amerikiečių ekonomistai *P. A. Samuelsonas* ir *R. M. Solow* (žr. Samuelson, Solow, 1960), praėjus maždaug dvejim metams po 1958 m. anglų žurnale *Economica* pasirodžiusio garsiojo *A. W. H. Phillips'o* straipsnio apie atliktą atvirkštinės priklausomybės tarp nominalaus darbo užmokesčio augimo tempų ir nedarbo lygio statistinį tyrimą, apėmusį 1861–1957 m. laikotarpį Jungtinėje Karalystėje (žr. Phillips, 1958).

Tiesa, savajame straipsnyje *P. A. Samuelsonas* ir *R. M. Solow* (žr. Samuelson, Solow, 1960), kuris turėjo ir politinę potekstę: atviras *Phillips'o* kreivės naudojimas tapo ginklu kovoje per 1960 m. JAV prezidento rinkimų kampaniją ir diskusiją tarp *J. F. Kennedy'io* ir *R. M. Nixon'o* apie nedarbą ir infliaciją (Leeson, 1997), nepateikė jokios informacijos apie savo naudotų duomenų šaltinius ir kaip atliko apskaičiavimus (Laidler, 1997).

Į praplėstą IS–LM sistemą taip pat buvo įtrauktas tarptautinis sektorius, gaunant garsųjį IS–LM–BP modelį, kuris, esant tobulo kapitalo mobilumo sąlygai, vadinamas *Mundell'o–Fleming'o modeliu*. (Jis buvo taip pavadintas įvertinant žymių ekonomistų, kanadiečio Nobelio premijos laureato ekono-

mikos srityje Robert'o A. Mundello (1963) ir amerikiečio Marcus'o Fleming'o (1911–1976 m.; 1962), atliktus darbus praplečiant J. R. Hicks'o (1937) IS–LM modelį, skirtą uždarai ekonomikai, atviros ekonomikos kontekstui, įtraukiant prekybos balansą kaip visuminės paklausos dalį ir leidžiant finansinio kapitalo srautams laisvai judėti.)

Pažymėsime, kad daugelyje mokslinės literatūros šaltinių kalbama apie O. J. Blanchard'o (2008) minėtą neoklasikinės sintezės šizofreniją jos santykyje su jos darbo rinkos analize ir jos pastangomis integruoti keinsistines prielaidas – galiojančias trumpajame laikotarpyje – su klasikinėmis – galiojančiomis ilgajame laikotarpyje. Kaip rašo B. Snowdon's ir H. R. Vane (2009), keinsistinė ekonomikos teorija teoriniu lygmeniu apskritai sukūrė šizofreniją tuo būdu, kaip ekonomikos teorija buvo dėstoma, su mikroekonomikos kursais, sutelkusiais dėmesį į svarstomas problemas, susijusius su paskirstymu, gamyba ir pasiskirstymu (į efektyvumo ir teisingumo klausimus) ir makroekonomikos kursais, sutelkusiais dėmesį į problemas, susijusias su visuminės išeigos ir užimtumo bei infliacijos lygiu ir ilgalaikėmis tendencijomis (į augimo ir stabilumo klausimus).

Truputį detaliau aptarkime pačią *neoklasikinę sintezę*. Kaip pažymi O. J. Blanchard'as (2008), pokarinis sutarimas buvo sutarimas dėl įsitikinimo dviem dalykais. Pirma, kad firmų ir individų sprendimai daugiausia buvo racionalūs ir kaip tokie leido juos tirti taikant mikroekonomikos teorijos (kuri iš esmės yra „vertės teorijos“, sudariusios faktiškai visą devyniolikto amžiaus ekonomikos teorijos turinį, šiuolaikinė versija) standartinius metodus. 1980 m. savo rinktinių straipsnių leidinio įvade F. Modigliani'is tvirtai teigė: „Pagrindinės temos, kurios vyravo mano mokslinėje veikloje, buvo sujungti J. M. Keynes'o „Bendrosios teorijos“ pagrindinius blokus su geriau išplėtotą ekonomikos teorijos metodologija, kuri remiasi ekonominių agentų racionalaus maksimizuojančio elgesio pagrindiniu postulatu“ (Modigliani et al., 1980).

Tikėjimas racionalumu nebuvo aklas: J. M. Keynes'o į ekonomikos teoriją įvestas minėtasis judrumas (gyvumas; [*animal spirits*]), atspindintis „neteisėtą“ optimizmo laipsnį, buvo suvoktas kaip visuminės paklausos pokyčių dėl investicijų pagrindinis šaltinis. (Krizių laikais šis judrumas [*animal spirits*] greičiausiai sukurs pesimistinius ilgalaikius lūkesčius dėl ateities, kas neišvengiamai atsilies investiciniam sprendimams.) Pavyzdžiui, galimybė, kad korporacijų taupymai buvo per aukšti ir jų neatsvėrė asmeniniai taupymai, buvo laikoma rimta problema ir aptariama daugiau empiriškai nei teoriniu pagrindu.

Tačiau šis tikėjimas racionalumu neišsiplėtė į tikėjamą rinkų efektyviu funkcionavimu. Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), antrasis pagrindinis įsitikinimas buvo iš tikrųjų, kad kainos ir atlyginimai neprisitaiko (neprisi-derina) labai greitai, kad sutvarkytų rinkas. Buvo plačiai sutariama, kad ne-galima į rinkas žiūrėti kaip į konkurencingas. Tačiau nors tuo laiku buvo la-bai populiarios netobulos konkurencijos teorijos (nepriklausomai vienas nuo kito išplėtos anglų ekonomistės *Joan'os Robinson* knygoje „Netobulos kon-kurencijos ekonomikos teorija“ (Robinson, 1933) ir amerikiečių ekonomisto *Edward'o H. Chamberlin'o* knygoje „Monopolistinės konkurencijos teorija“ (Chamberlin, 1962 [1933]) dar 1933 m., tai yra iki *J. M. Keynes'o* „Bendro-sios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) išleidimo; pastarasis kažkodėl rodė labai mažai susidomėjimo netobulos konkurencijos revoliucija, vykusia šalia jo Kembridže), nebuvo bandymų mąstyti kainų ir atlyginimų nustatymo teorijų terminais, aiškiems ekonominiams agentams nustatant kainas ir atlyginimus. Vietoj to vyraujantis mąstymo būdas (metodas) buvo išreiškiamas *tâtonnement* (pranc. ieškojimo apčiuopomis) terminais, kainoms prisiderinant prie pasiūlos ar paklausos pertekliaus, vykstant prisitaikymo dinaminiais proce-sams, kuriuos *P. A. Samuelson'as* nagrinėjo savo „Ekonominės analizės pagrind-uose“ (Samuelson, 1947). (Iš esmės ši pusiausvyros siekimo procesą apibūdi-nanti *L. Walras'o* knygoje „Grynosios ekonomikos teorijos elementai“ (Walras, 2014 [1874]) pasiūlyta išraiškinga metafora *tâtonnement* – tai ieškojimas *bandymų ir klaidų* metodu, primenantis aklojo bandymą lazda užčiuopti kelią tikslo link, kurio jis nemato. Norėdamas parodyti, kaip pasiūla ir paklausa išlyginamos nustatant tinkamą kainą, *L. Walras'as* aiškino tokį sureguliuojamą pasitelkęs *prix crie* (pranc. šūktelta kaina) analogiją – tai kaina, kurią surinka išvaržytojas aukcione. Faktiškai *L. Walras'as* išplėtojo ištisą *tâtonnement* teo-riją, parodančią, kaip pusiausvyros problemos empiriškai ar praktiškai spren-džiamos rinkose, naudojant konkurencijos mechanizmą.)

Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), *Phillips'o* kreivė (ji vėliau mono-grafijoje bus detaliau aptariama), kurią į JAV ekonomikos mokslą XX a. sep-tintajame dešimtmetyje įvedė *P. A. Samuelson'as* ir *R. M. Solow* savo garsiuoju straipsniu „Antiinflacinės politikos analitiniai aspektai“ (Samuelson, Solow, 1960) (dar 1959 m. šiai kreivei suteikę eponiminį titulą, panašiai kaip dau-geliui fizikinių dėsnių), o į Didžiosios Britanijos – *A. W. H. Phillips'o* (1958) hipotezę patikrinęs *R. G. Lipsey'us* (1960), šiame kontekste buvo ir palaima, ir praeiksmas. Ji suteikė stiprią empirinę paramą *tâtonnement* tipo ryšiui tarp

nominalių darbo užmokesčių pasikeitimo normos ir nedarbo lygio (neoklasikinės sintezės šalininkai, reaguodami į neoklasikų kiekybinį infliacijos modelį, paremtą kiekybine pinigų teorija, drąsiai galėjo teigti, kad „vietoj rėmimosi Aukso standartu, dabar galima remtis Darbo standartu“ (Hicks, 1955) kaip kainų lygio lemiamas veiksnys, kadangi darbo užmokesčiai daugiausia kito savo eiga, o kainos turėjo juos sekti – darbo užmokesčių bendrasis lygis didele dalimi tapo nepriklausomas nuo darbo rinkų, jeigu daugelis jų yra apsaugotos nuo darbo užmokesčių konkurencijos), bet ji taip pat padarė neatidėliotiną rinkos poreikį prisiderinti prie geresnio mikroekonominio pagrindo. (P. A. Samuelson'as ir R. M. Solow savo darbe sudarė *Phillips'o* kreivę JAV, tačiau aiškiai įspėdami, kad jų atlikta infliacijos ir nedarbo sąryšio analizė yra trumpalaikė ir negali būti paprastai paimta ilgesnio laikotarpio reprezentavimui; žr. Samuelson, Solow, 1960.) Naudojant *Phillips'o* kreivę patvirtinus patikimo empirinio ryšio egzistavimą ir suvokus teorinio uždavinio sunkumą, atsirado gera priežastis ekonomistams užsiimti kitomis, labiau neatidėliotomis mokslinėmis temomis, kur buvo galima tikėtis didesnės ribinės grąžos.

O. J. Blanchard'o (2008) nuomone, šie du tarpusavyje susiję įsitikinimai turėjo stiprų poveikį ekonominių tyrimų kryptims ir ekonominei politikai. Kadangi kainos ir atlyginimai galiausiai prisitaiko priderinti rinkas ir kadangi ekonominė politika bet kuriuo atveju gali išvengti ilgai trunkančios nepusiausvyros, makroekonominiai tyrimai galėjo vystytis dviem skirtingomis kryptimis. Pasirinkus vieną, galima buvo tirti išeišgas, užimtumo ir kapitalo ilgalaikius kitimus, ignoruojant verslo ciklų svyravimus kaip šalutinius reiškinius ir naudojant standartinius instrumentus pusiausvyros analizei: kaip dar 1955 m. savo garsiojo vadovėlio *Economics* trečiajame leidime, kuriame, kaip minėta, pasiūlė ir patį terminą „neoklasikinė sintezė“, teigė P. A. Samuelson'as, „[g]yvybiškai svarbių monetarinės ir fiskalinės politikos problemų sprendimas pajamų analizės instrumentais pripažins galiojančiomis ir grąžins atgal į klasikinių tiesių svarbumą“ (Samuelson, 1964b). Arba buvo galima tirti trumpalaikius svyravimus apie šį trendą, ignoruojant patį trendą. Būtent čia XX a. šeštajame dešimtmetyje buvo padarytas didžiausias proveržis. (Kita vertus, pažymėtina, kad R. M. Solow ir po 40 metų laikėsi nuomonės, jog „ilgojo laikotarpio ir trumpojo laikotarpio makroekonomikos teorijos sujungimo problema iki šiol nebuvo išspręsta“ (Solow, 1997).)

Pasitelkus jau minėtus J. R. Hicks'o (1937) ir A. H. Hansen'o (1949; 1953) darbus, skirtus formalizuoti pagrindinius J. M. Keynes'o neformalaus mo-

delio elementus, buvo sukurtas IS–LM trumpojo laikotarpio modelis, daręs prielaidas dėl fiksuoto kapitalo kiekio ir duotų piniginių darbo užmokesčių. (Kaip teigia G. S. *Tavlas* (1989), patys *J. R. Hicks*as, 1935–1938 m. pakviestas *A. C. Pigou*, nors ir lankęsis Kembridže, bet tuo metu nedaug tekontaktavęs su *J. M. Keynes*’u ir jo sekėjais, kurie jį, bent jau kai kurie, *J. R. Hicks*ą siedami su *A. C. Pigou* ir *D. H. Robertson*’u, laikė antikeinsistu, bei *A. H. Hansen*as, kuris nuo britų Kembridžo net ir geografiškai buvo atskirtas milžiniško atstumo ir į keinsizmą iš kiekybinės pinigų teorijos šalininko perėjo tik XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, neįnešė svaresnio indėlio į *J. M. Keynes*o požiūrio formavimą, kai šis daugelį metų mąstė apie ekonomikos teorijos reformavimą ir rašė savo svarbiausią veikalą „Bendroji teorija“ (*Keynes*, 1964 [1936]).)

F. Modigliani’is (1944), nuo diskusijos apie paklausos pinigams funkcijos detalizavimą (jo modelyje LL kreivė turėjo tokią pačią formą kaip ir *J. R. Hicks*o (1937) originali LL kreivė, su horizontaliais ir vertikaliais nu-tįsimais jos kairėje bei dešinėje dalyse; pažymėsime, kad pats *J. M. Keynes*as „Bendrojoje teorijoje“ (*Keynes*, 1964 [1936]), 17 skyriuje, kalbėdamas apie pi-nigų paklausą, panaudojo portfelio požiūrį, kuris jam leido analizuoti pinigų pokyčių padarinius individų balansams ir kuris skiriasi nuo daugumos pinigų apyvartos greičiu parentų teorijų, kurios, analizuodamos pinigų apyvartos elgseną tipiškai (bet ne visada, kaip yra Čikagos požiūrio atveju), pabrėžia mo-kėjimo proceso mechaninius aspektus; plačiau žr. *Tavlas*, 1998), perėjęs prie piniginių darbo užmokesčių nustatymo darbo rinkoje problemų svarstymo, savo ruožtu išryškino nominalių darbo užmokesčių nelankstumo vaidmenį *J. M. Keynes*o modelyje. Savo straipsnyje „Likvidumo pirmenybė ir palūkanų ir pinigų teorija“ (*Modigliani*, 1944) jis nurodė, kad darbo pasiūlos funkcija tampa lanksti kylant į viršų tik tada, kai kiekvienas, kuris to nori, rado darbą, ir taip įvedė mažėjančio piniginių darbo užmokesčio nelankstumo hipotezę – didėjantis darbo užmokesčio normos lankstumas esant visiško užimtumo są-lygoms yra viena iš pagindinių *F. Modigliani*’io (1944) pateiktų *J. M. Keynes*o teorijos interpretacijų, tapusių standartiniu vadovėliniu jos išdėstymu. Taigi *F. Modigliani*’is perkėlė pačią diskusiją apie *J. M. Keynes*o ir „klasikų“ teorijų skirtumus nuo pinigų paklausos funkcijos detalizavimo prie piniginių darbo užmokesčių nustatymo darbo rinkoje, kartu išplėsdamas IS–LM schemą, kad ji aiškiai įvertintų ir darbo rinką (žr. *De Vroey*, 2000). *F. Modigliani*’is (1944) nurodė, kad *J. M. Keynes*o darbo pasiūlos funkcija skiriasi nuo klasikų, kurie manė, kad darbo pasiūla priklausė nuo realių, o ne piniginių darbo užmokes-

čio normų, ir pratęsė savo mintį, teigdamas, kad *J. M. Keynes*’o teorija yra tik specialus atvejis, būtent nominalių darbo užmokesčių nelankstumo, ir todėl ši teorija negali būti vadinama bendraja, kas irgi pasitarnavo *J. A. Schumpeter*’iui pateikiant savąjį (nebaigtą) *J. M. Keynes*’o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) vertinimą knygoje „Ekonominės analizės istorija“ (Schumpeter, 1954). (Pažymėtina, kad *Davidas Champernowne* (1936) numatė šį *F. Modigliani*’io (1944) darbo rinkos kaip skiriančios linijos tarp *J. M. Keynes*’o ir „klasikų“ pabrėžimą, ir tuo metu tai buvo vienintelė alternatyva *J. R. Hicks*’o (1937) IS–LM požiūriui; žr. Boianovsky, 2005.)

O savo indėliu į tarptautinę prekybos teoriją labiausiai išgarsėjęs amerikiečių ekonomistas *Lloydas A. Metzler*’is (1913–1980 m.) 1951 m. žurnale *Journal of Political Economy* paskelbtame straipsnyje „Turtas, taupymas ir palūkanų norma“ (Metzler, 1951) parodė piniginio turto efektų svarbą ir valstybės skolos vaidmenį. (Suprantama, kad paties *L. A. Metzler*’io darbas Čikagos universiteto Ekonomikos fakultete tuo metu, kai *M. Friedman*’o vadovaujama Čikagos monetaristų mokykla išgyveno šlovingiausią laikotarpį savo istorijoje, buvo tik išimtis, nes ten keinsistiniam požiūriui nelabai buvo vietos.)

Reikėtų pasakyti, kad *piniginio turto efektas* (*wealth or real-balance effect*) – tai tiesiogiai pasireiškiantis dėsningumas, kai krintant bendram kainų lygiui vartotojai jaučia, kad jų piniginis turtas auga. Šis pojūtis skatina juos didinti savo išlaidas, kitaip tariant, jų paklausa prekėms bei paslaugoms išauga. Ir atvirkščiai, kylant bendram kainų lygiui, vartotojai jaučia, kad jų piniginių turto mažėja. Šis pojūtis skatina juos mažinti savo išlaidas, kitaip tariant, jų paklausa prekėms bei paslaugoms krinta. Taigi turto efektas išreiškiamas vartojimo priaugiu padidėjus realioms pajamoms, kurį lemia kainų sumažėjimas ir dėl to grynųjų pinigų likučių realios perkamosios galios padidėjimas. Iš esmės turto efektas reiškia užimtumo skatinimą, kurį sukelia likvidžių išteklių realios vertės pakilimas, atsiradęs dėl kainų kritimo. Kylant realiai turto vertei, kartu kyla ir vartojimo lygis. Kartu jis didina pajamas ir užimtumą, mažina bedarbystę. Pagal šį principą teigta, kad visiškas užimtumas galimas kaip realaus užmokesčių sumažėjimo padarinys. Ypač didelę svarbą turto efektui („realaus balanso efektui“) (kurio pats *J. M. Keynes*’as, nors jį ir pripažinęs, bet ignoravęs ir, palyginti su savuoju efektyvios paklausos principu, laikęs nereikšmingu trumpuoju laikotarpiu visiško užimtumo problemai spręsti, kaip nors ypatingai neaptarė, apie jį „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) iš viso neužsimindamas) teikė žymus anglų ekonomistas, vienas paskutinių didžiųjų

neoklasikinės tradicijos tęsėjų XX a. penktajame dešimtmetyje A. C. Pigou (1941; 1943), todėl šis dėsniumas kartais vadinamas *Pigou efektu* (*Pigou effect*) (klasikinis jo aptarimas pateiktas Patinkin, 1948; taip pat žr. Čiegis, 2012; 2014b). Kaip pažymi *Markas Skousen'as* (2007), remdamasis „realaus balanso efektu“, A. C. Pigou pirmasis pasipriešino J. M. Keynes'o likvidumo spąstų doktrinai. Ne viename XX a. penktajame dešimtmetyje paskelbtame straipsnyje A. C. Pigou (1943; 1947) atmetė likvidumo spąstų hipotezę, pabrėždamas, kad J. M. Keynes'as pražiūrėjo palankų kainų ir darbo užmokesčių defliacijos efektą: defliacija automatiškai padidina grynųjų pinigų, išdo obligacijų ir kito individų ir verslo firmų likvidaus turto realią vertę. Šio likvidaus turto išaugusi vertė didina visuminę paklausą ir suteikia fondus kurti naują perkamąją galią bei samdyti naujus darbuotojus, kai ūkis yra smunkantis. Todėl, kaip teigė A. C. Pigou (1943), mažesni piniginiai darbo užmokesčiai ir žemesnės kainos padidins visuminis išlaidas net ir esant likvidumo spąstams. Pažymėtina, kad panašias mintis 1941 m. savo knygos „Klestėjimas ir depresija“ (Haberler, 1941) trečiajame leidime išsakė ir G. von Haberler'as, tačiau jo išsakyti argumentai nesulaukė didesnio atgarsio. Akivaizdu, kad šis teigiamas realaus turto efektas (kaip jį vėliau savo svarbiame veikalė „Pinigai, palūkanos ir kainos“ (Patinkin, 1956) pavadino vienas keinsistinės neoklasikinės sintezės bendraautorių, Izraelio ekonomistas D. Patinkin'as (1922–1995 m.), kuriam reikėjo įtraukti realaus grynųjų pinigų balanso efektą į agentų naudingumo funkciją norint rišliai integruoti pinigų ir vertės teorijas bei suderinti tipišką bendrosios pusiausvyros modelį ir tipišką IS–LM modelį; žr. Laidler, 2006) nuveikė giliai pasikasdamas po keinsistinė likvidumo spąstų ir pusiausvyros esant nedarbui doktrina. Kaip Pigou efekto svarbą teoriniu lygmeniu apibendrino H. G. Johnson'as: „Pigou efektas galų gale atsikrato keinsistinio požiūrio, kad nepakankamo užimtumo pusiausvyra nepriklauso nuo darbo užmokesčių nelankstumo prielaidos. Ji priklauso“ (Johnson, 1964). D. Patinkin'as 1965 m. knygos „Pinigai, palūkanos ir kainos: monetarinės ir vertės teorijos integravimas“ (Patinkin, 1956) antrajame leidime, panašiai kaip ir A. C. Pigou, irgi padarė išvadą, kad realaus balanso efektas įrodė teorijoje, kad darbo užmokesčių lankstumas gali atkurti visišką užimtumą po neigiamo paklausos šoko net jeigu nominali palūkanų norma negali toliau mažėti, pavyzdžiui, jeigu ji jau nukrito iki nulio, ir teigė, kad „realaus balanso efekto pripažinimas jokiu būdu neprieštarauja „Bendrosios teorijos“ pagrindinei žiniai, [nes] užimtumas padidės per pakankamai trumpą laiką“ (Patinkin, 2008b). Galiausiai A. C. Pigou

(1943) „realaus balanso efektas“, leidęs ir toliau egzistuoti *Say'aus dėsniai* ilgoju laikotarpiu (aišku, trumpojo laikotarpio užimtumo teorijoje Pigou efektui – ar Pigou–Haberler'o realaus balanso efektui, kaip jį vadino *J. Tobin'as* (1975) – nėra vietos ir lieka klausimas: kaip greitai Pigou ar turto efektas gali užtikrinti grįžimą prie visiško užimtumo (Tobin, 1980a)), tapo šiuolaikinės klasikinės visuminės paklausos teorijos šerdimi (Hayes, 2006), nors stipresnio empirinio Pigou efekto patvirtinimo XX a. aštuntajame dešimtmetyje remiantis JAV ir Jungtinės Karalystės duomenimis nebuvo nustatyta (žr. Glahe, 1973; Morgan, 1978). Be to *L. R. Klein'as* (1947; 1955; 2006) parodė, kad nors realaus grynųjų pinigų balanso įtraukimas į taupymo ar vartojimo funkciją tapo svarbia svarstoma makroekonominės politikos problema iš karto po Antrojo pasaulinio karo, iš tikrųjų paaiškėjo, kad Pigou efektas veikia žemų pajamų grupėms, tačiau jis sumažėja ar net pakeičia kryptį esant aukšties pajamų lygiams. *M. Friedman'as* (1997) irgi neįžvelgė Pigou efekto empirinės svarbos, nors realaus balanso efektui ir priskyrė esminį vaidmenį užtikrinant sistemos ilgojo laikotarpio pusiausvyrą (Friedman, 1974a). Kaip teigia *S. Rivot* (2016), kalbant apie Pigou efekto galimą poveikį *J. M. Keynes'o* teorijos pagrįstumui paneigti, prisimintinas ir *M. Kalecki'io* (1944) pastebėjimas, kad realaus balanso efektas taikytinas tik išoriniams pinigams (t. y. tik pinigų bazei), kas labai apriboja jo poveikį visuminei paklausai. Dar svarbiau yra tai, kad ir pats *J. M. Keynes'as* 1944 m. laiške *M. Kalecki'ui* išsakė argumentą (kuris vėliau *R. J. Barro* (1974) buvo suformuluotas kaip „Rikardinio ekvivalentumo hipotezė“) prieš Pigou efektą, remiantis jo galimo poveikio menku dydžiu.

Vėliau *A. C. Pigou* idėjas, kurios apnuogino akivaizdžias pačios neoklasikinės pusiausvyros teorijos spragas, plėtojo minėtasis *D. Patinkin'as*. Jis parodė, kad mažėjančios prekių kainos turės teigiamą poveikį paklausai dėl realaus balanso efekto, taip atkuriant pusiausvyrą darbo rinkoje. Taip pat, patį nedarbą laikydamas pusiausvyros nebuvimo fenomenu ir atkreipdamas dėmesį į pinigų neutralumo nebuvimą nutolus nuo pusiausvyros, *D. Patinkin'as* papildė IS–LM modelį *Pigou efektu* (įveddamas realaus balanso efektą, kuris įprastai laikomas „antikeinsistiniu argumentu“, į paklausos funkciją visose rinkose; žr. Patinkin, 1972), taip iliustruodamas kainų lygio kritimo gydomąsias savybes: pinigų atsargos, įvedus realų grynųjų pinigų balansą kaip argumentą į taupymo funkciją, tiesiogiai darys poveikį investicijų kreivei IS–LM analizėje ir monetarinė politika bus pajėgi skatinti ūkį net esant likvidumo spąstams; žr. Patinkin, 1948. *J. Tobin'as* (1975) taip detalizavo šį procesą: žemesnis kainų

lygis padidins visuminę paklausą dėl Pigou efekto vartojimui ir dėl didesnio realaus pinigų kiekio Keynes'o efekto perstumiant LM kreivę žemyn bei sumažinant palūkanų normą, kas paskatins investicijas. (Tiesa, vėliau *D. Patinkin'as* nurodė defliacijos kaip priemonės paskatinti efektyvią paklausą nepatikimumą: „Ekonominio prisitaikymo rinkos procesas yra per daug nepatikimas būti visiško užimtumo politikos praktiniu pagrindu. Kitais žodžiais, nors į realaus balanso efektą turi būti atsižvelgiama mūsų teorinėje analizėje, jis yra per silpnas – ir, kai kuriais atvejais, per daug iškreiptas – atlikti ženklų vaidmenį mūsų politiniuose sumetimuose“ (Patinkin, 1959).) „Ekonomikos teorijos naujajame Palgrave žodyne“ (*New Palgrave Dictionary of Economics*) paskelbtame straipsnyje, kuris buvo skirtas realaus balanso efektui, *D. Patinkin'as* irgi pripažino, kad praktiškai realaus balanso efektas, labai galimas dalykas, bus atsvertas neigiamų lūkesčių efektų, ir todėl teigė, kad „užsiimant nedarbo problema niekas niekada nėra gynęs pozicijos, kad reikia laukti, kol darbo užmokesčiai ir kainos nusmuks ir šitaip sukurs teigiamą realaus balanso efektą, kuris padidins visuminę paklausą“ (žr. Patinkin, 2008b). Aišku, teorinėse pozicijose *D. Patinkin'as* netapo antikeinsistu. Kaip pažymi *Huw'as Dixon'as* ir *Bill'as Gerrard'as* (2000), *D. Patinkin'as* (1956; 1959), vėliau diskutuodamas su *J. R. Hicks'u* (1957) apie realaus balanso efekto dydį, kritikavo pastarąjį dėl to, kad *J. R. Hicks'as* teigė esant tik Keynes'o efektą (atstovaujamą LM kreivės persitūmimą) ir ignoravo labiau tiesioginį *Pigou* efektą (atstovaujamą IS kreivės persitūmimą). (*A. Leijonhufvud'as* taip apibūdino skirtumą tarp *Pigou* efekto ir *Keynes'o* efekto: „„*Pigou* efektas“ yra poveikis, *daromas* realioms vartojimo išlaidoms. Jis atsiranda dėl realių balansų išaugimo, kuris, savo ruožtu, *buvo sukeltas* visų piniginių kainų (išskyrus „išsipareigojimus“) proporcingo kritimo [...] „*Keynes'o* efektas“ yra poveikis, *daromas* visuminei paklausai (t. y. abiem, vartojimui ir investicijoms) dėl palūkanų normos kritimo, kuris, savo ruožtu, *buvo sukeltas* būtent realių balansų išaugimo – ir realių balansų išaugimas, galų gale, įvyko dėl universalios defliacijos“ (Leijonhufvud, 1968; išskirta – *A. Leijonhufvud'o*.) Taip pat galima teigti, kad „[...] galiausiai *D. Patinkin'o* sprendimas kilo iš jo atliktos keinsistinės teorijos perkūrimo vidinės logikos. Viena vertus, iš keinsistinės teorijos buvo atimta bet kokia specifinė pusiausvyros sąvoka, tai buvo pusiausvyros nebuvimo teorija. Kita vertus, bendrasis modelis turėjo turėti stabilios pusiausvyros sprendinį. Todėl keinsistinei teorijai reikėjo stabilizuojančio mechanizmo patvirtinti valrasinės pusiausvyros egzistavimą ir stabilumą. Kadangi *D. Patinkin'ui* *Pigou* efektas buvo pamatinis

mechanizmas, galintis padaryti šį darbą, jis sąlygojo keinsistinės teorijos bendrumo laipsnį“ (Rubin, 2005).

Būtent *D. Patinkin*as 1956 m. ir išaiškino makroekonominio modelio struktūrą ir ryšį tarp paklausų prekėms, pinigams ir obligacijoms lanksčių kainų ir atlyginimų atveju (žr. Patinkin, 1956), dar po metų veikale „Pinigai, palūkanos ir kainos: monetarinės ir vertės teorijos integravimas“ (Patinkin, 1957) pradėdamas keinsistinės trumpalaikės analizės sistemingą integraciją su valrasiniu bendrosios pusiausvyros modeliu, ką laikė pagrindiniu savo garsiosios knygos, kurią Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje, naujosios klasikinės makroekonomikos teorijos atstovas *R. E. Lucas*as įvardijo „ko gero, labiausiai ištobulinta ir įtakingiausia versija to, ką man reiškia terminas „neoklasikinė sintezė““ (Lucas, 1980a), tikslu. (Šį Čikagos universitete pas *O. Lange*ę 1944–1945 m. studijavusio *D. Patinkin*o požiūrį į *J. M. Keynes*o teoriją gerai atspindi mūsų jau minėtas jo pateiktas tekstas „Ekonomikos teorijos naujajame Palgrave žodyne“ (*New Palgrave Dictionary of Economics*): „Vadinasi, pagrindinis „Bendrosios teorijos“ indėlis yra tas, kad ji yra, tiesą sakant, valrasinės bendrosios pusiausvyros teorijos pirmasis praktinis pritaikymas: „praktinis“ ne empirine prasme [...], bet prasme *L. Walras*o formalaus modelio su n viena laikų lygčių ir n nežinomųjų suvedimo į valdomą modelį, iš kurio gali būti gautos išvados apie realų pasaulį“ (žr. Patinkin, 2008a).) Kaip straipsnyje tame pačiame „Ekonomikos teorijos naujajame Palgrave žodyne“ pažymi *R. E. Backhouse*as ir *B. W. Bateman*as, tai atspindi ir paties *D. Patinkin*o pastangas knygoje „Pinigai, palūkanos ir kainos“ (Patinkin, 1956) sugauti *J. M. Keynes*o „pagrindinę žinią“ *L. Walras*o bendrosios pusiausvyros struktūroje bei pastangas per visus savo istorinius veikalus apie *J. M. Keynes*ą nustatyti šios *J. M. Keynes*o valrasinės versijos elementų šaltinius paties *J. M. Keynes*o veikaluose (Backhouse, Bateman, 2006). Pažymėtina, kad pats *D. Patinkin*as priėjo prie išvados, jog keinsistinė ekonomikos teorija atsovauja neoklasikinės ekonomikos teorijos specifiniam atvejui tam tikriems rinkos netobulumų tipams. Juos pašalinus, keinsistiniai modeliai veikia visiškai pagal neoklasikinę teoriją (Rozborilová, 2003).

Kaip pažymi *O. J. Blanchard*as (2008), vyravo bendras sutarimas, kad, atmetus neįtikėtinus ir egzotiškus atvejus, IS kreivė buvo žemyn nuožulnėjanti, o LM kreivė – aukštyn nuožulnėjanti. Pokarinės palūkanų normos buvo pakankamai aukštos – palyginus su prieškarinėmis normomis – kad padarytų likvidumo spąstų problemą neaktualią. (Todėl po Antrojo pasaulinio karo

ekonometriniai tyrimai ilgai nerado likvidumo spąstų egzistavimo tobulai elastingo pinigų paklausos segmento forma empirinio patvirtinimo (Davidson, 2009a).). Tiesa, ir toliau liko didelis neapibrėžtumas, koks yra palūkanų normos poveikis investicijoms, taigi ir koks IS kreivės nuolydis. (Pažymėtina, kad ir *J. R. Hicks'o* (1937) originali IS kreivė buvo nubraižyta kaip elastinga kreivė, norint atvaizduoti *J. M. Keynes'o* požiūrį, kad pokyčių ilgojo laikotarpio investicijų normose poveikis „buvo pagrindinės svarbos“ (Hicks, 1967). Tačiau kai *J. R. Hicks'as* 1957 m. peržiūrėjo savo IS–LM konstrukta, jis pridėjo kitą veiksnį, kuris taip pat galėjo trukdyti palūkanų mechanizmo veikimui: IS kreivės palūkanų neelastingumą *à la L. R. Klein'as* (Hicks, 1957); plačiau žr. Boianovsky, 2004.) *J. M. Keynes'o* padaryta prielaida dėl pastovių nominalių darbo užmokesčių ir ankstyvieji keinsistiniai modeliai buvo susilpninti lėto kainų ir darbo užmokesčių prisitaikymo prie rinkų sąlygų naudai. Tačiau nebuvo manoma, kad tai ženkliai modifikavo ankstesnes išvadas. Ortodoksiškas „*Pigou efektas*“ (kaip minėta, *D. Patinkin'o* taip įvardytas 1948 m. žurnale *The American Economic Review* paskelbtame straipsnyje „Kainų lankstumas ir visiškas užimtumas“ (Patinkin, 1948), pagal kurį pakankamai žemos kainos padidins realių pinigų ir turto vertę, nebebuvo laikomas praktiškai svarbiu realiaame pasaulyje, jame vystantis infliacijai. Pavyzdžiui, *P. A. Samuelson'as*, kaip ir *J. M. Keynes'as*, nesutiko su *A. Pigou* teze, kad nominalių darbo užmokesčių lankstumas gali būti alternatyva aktyviai lanksčiai monetarinei politikai siekiant visiško užimtumo. Priešingai, buvo manoma, kad tik aktyvi ekonominė politika gali leisti išvengti ekonominės veiklos didelių svyravimų.

Reikia pripažinti, kad modelio patobulinimai nebuvo padaryti, numanant, jog šis pasisakymas už politinį aktyvumą buvo nė kiek ne silpnesnis, negu siūlė pats *J. M. Keynes'as*. Kadangi kainos ir atlyginimai neprisitaiko pakankamai greitai, norint išlaikyti ekonomiką artimą visiškam užimtumui, buvo reikalinga aktyvi priešciklinė (anticiklinė) politika (kuri verslo ciklus padarytų „pasenusius“; žr. Bronfenbrenner, 1969). Kadangi kainos ir atlyginimai, ar pačios ekonominės politikos, galiausiai leido ekonomikai išlikti netoli nuo jos augimo trajektorijos, fiskalinės politikos standartiniai ekonominiai principai turi būti panaudoti pasirenkant tikslų (tinkamą) fiskalinių priemonių rinkinį bet kuriuo laiko momentu. Potencialus konfliktas tarp jų santykinio efektyvumo (veiksmingumo) paklausos valdymo terminais ir jų poveikio ekonominio paskirstymo efektyvumui buvo laikoma svarstyтина, bet ne pagrindine problema. Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), pats faktas,

kad tai rinkos nesėkmė, kuri pirmiausia vedė į trumpalaikius svyravimus, nebuvo visiškai suprastas ar net pripažintas. Juk, neoklasikinės sintezės teorijos požiūriu, ekonominio augimo svyravimai kyla dėl laikino neatitikimo darbo rinkoje, kada darbo jėgos pasiūla ima viršyti paklausą ir pradeda didėti nedarbas. Jo didėjimas nulemia darbo užmokesčio mažėjimą, kuris vėl padidina darbo jėgos paklausą, o gamyba auga, grąžindama ekonomiką į pusiausvyros būseną.

Ciklinės fiskalinės politikos pagrindinės taisyklės buvo *P. A. Samuelson'o* išryškintos dar 1951 m. plačiai cirkuliavusiame tais metais jo parengtame „memorandume JAV išdui“, kuris tik po 35 metų žurnale *Journal of Public Economics* buvo paskelbtas kaip straipsnis „Optimalaus apmokestinimo teorija“ (Samuelson, 1986b). Anticiklinė fiskalinė politika buvo suprantama kaip poreikis naudoti tiek mokesčius, tiek išlaidas. Depresijos metu geriausias būdas padidinti paklausą buvo padidinti tiek viešąsias investicijas, tiek privačias investicijas (mažinant mokesčius), taip sulyginant abiejų investicijų grąžos socialines ribines normas.

Neoklasikinės sintezės pozicija monetarinės politikos atžvilgiu buvo ne tokia aiški. Nors monetarinės politikos potencialas sumažinti ekonomikos svyravimus bendru atveju buvo pripažįstamas, jautėsi, kad mėgstamiausias instrumentas išliko fiskalinė politika, ekonominė politika pirmiausia buvo suprantama kaip fiskalinė politika, kurią tik papildė monetarinė politika. Kaip pažymi *M. Goodfriend'as* ir *R. King'as* (1997), nors neoklasikinėje sintezėje monetarinė politika buvo laikoma efektyviu teoriniu instrumentu, buvo manoma, kad ji mažai praktiškai tinkama kontroliuoti infliaciją ar įgyvendinti ekonomikos stabilizavimo politiką.

Neoklasikinė sintezė pasirodė labai vykusi ir po Antrojo pasaulinio karo ilgai dominavo makroekonomikoje. Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), kitus dvidešimt metų pradinė neoklasikinė sintezė natūraliai plėtojosi į savo šalininkų ratą įtraukdama daugumą makroekonomistų, kurie jos erdvėje jautėsi kaip namie. Kaip, kritikuodamas neoklasikinę sintezę, 1980 m. pažymėjo *R. E. Lucas'as*, kadangi, turint omenyje verslo ciklus, sintezė buvo suformuota pridėdant laisvus parametrus į statišką bendrosios pusiausvyros sistemą, jos siūlomų modelių bendra klasė pripažino plačią verslo ciklo elgsenos galimybių įvairovę, kas, atrodytų, atvėrė šiai konstrukcijai galimybę apimti faktiškai kiekvieną požiūrį į ekonominę politiką kaip specialų atvejį. Ir tai, *R. E. Lucas'o* nuomone, tapo priežastimi, kodėl „tie ekonomistai, pavyzdžiui, *Milton'as*

Friedmanas, kurie nesirėmė šia konstrukcija, jos šalininkų buvo traktuojami su tam tikra nepakanta“ (Lucas, 1980b). Žymaus amerikiečių klasikinio makroekonomisto *Robert'o J. Barro* vaizdingu pastebėjimu, išsakytu straipsnyje, kuris 1984 m. buvo publikuotas žurnale *American Economic Review*, XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje keinsistinė ekonomikos teorija ir modelis „atrodė vienintelis žaidimas miestelyje makroekonomikos teorijos kalba“ (Barro, 1984; 1989b; taip pat žr. Snowdon et al., 1994). Tyrimo programa daugiausia siejosi su pradinėmis neoklasikinės sintezės idėjomis, akcentuojant IS–LM modelio elgsenos komponentes ir jo agnostinį požiūrį į kainų ir algų priderinimą.

Iš tiesų, *J. R. Hicks'o* ir *H. A. Hansen'o* pasiūlytas daugumos ekonomistų buvo pripažintas neprieštaringu, suprantamu ir atitinkančiu *J. M. Keynes'o* teoriją. Todėl jis tapo neoklasikinės sintezės teorijos branduoliu, formuojančiu ekonomikos bendrosios pusiausvyros koncepciją, kuriai pradžią davė neoklasikai. (Pravartu prisiminti, kad *J. R. Hicks'as* 1972 m. gavo Nobelio premiją ekonomikos srityje kartu su *K. J. Arrow* už indėlį į bendrosios pusiausvyros teoriją (Mankiw, 2006).) Keinsistinė teorija įėjo į ją kaip dalinis atvejis. Atmetus specifines keinsistines hipotezes, pavyzdžiui, apie nominalaus darbo užmokesčio neelastingumą, *J. R. Hicks'o* ir *H. A. Hansen'o* IS–LM modelis, visiškai atitikdamas neoklasikinius teiginius apie rinkos savireguliacijos galimybę, rodo visiško užimtumo automatinio pasiekimo sąlygas. Tokia modelio traktuotė tiko neoklasikinės teorijos šalininkams, tačiau reikia pažymėti, kad keinsistai ortodoksai, atmesdami ekonomikos susireguliacijos idėją, aštriai kritikavo modelį, teigdami, kad realioje tikrovėje tokie ryšiai neegzistuoja. (Pats *J. M. Keynes'as*, kaip žinoma, save irgi priskyrė prie tų ekonomistų, kurie atmetė idėją, kad egzistuojanti ekonominė sistema yra automatiškai susireguliuojanti; žr. jo pasisakymą 1934 m. BBC radijo laidoje, pavadintoje „Skurdas ir gausa“ (Keynes, 2013).)

Ilgalaikėje perspektyvoje neokeinsistinės sintezės pateikta sistema tapo „keinsistinės revoliucijos“ sinonimu ir stipriai veikė tiek teoretikų, tiek už makroekonominę politiką atsakingų praktikų darbus. Carinėje Rusijoje gimęs amerikiečių ekonomistas *Abba P. Lerner'is* (1903–1982 m.) buvo tarp pirmųjų ekonomistų, kurie pripažino keinsistinės sistemos įtaką valstybių makroekonominėi politikai: savo 1944 m. išleistoje knygoje „Kontrolės ekonomikos teorija“ (Lerner, 1944) jis parodė, kad, vykdydama tinkamą fiskalinę ir monetarinę politiką (užuot pasirinkusi „saugių finansų“ politiką, numatančią visada subalansuotą biudžetą, laikydamosi „funkcionalių finansų“ politikos,

įvertinančios tik šios politikos rezultatus, o ne pačią politiką; žr. Lerner, 1955), vyriausybė galėjo „pasukti“ ekonomiką nuo kraštutinumų ir sušvelninti ekonominį ciklą; metaforiškai kalbant, monetarinė ir fiskalinė politika buvo pa-vaizduotos kaip vyriausybės vairaratis, leidžiantis pasiekti norimus makroekonominius tikslus: aukštą užimtumą, kainų stabilumą ir didelį ekonomikos augimą. (Aišku, suprantant, kad, norint iš karto pasiekti kelis ekonominės politikos tikslus, reikės tiek pat nepriklausomų ir efektyvių šios politikos įrankių, ką parodė dar *J. Tinbergen'o* (1952; 1956) ir *B. Hansen'o* (1958) atlikta analizė, kurią praplėtė *R. A. Mundell'as* (1962), parodęs, kad, kalbant apie fiskalinės ir monetarinės politikos naudojimą atviros ekonomikos modelyje, kiekvieną įrankį reikia priskirti tam norimam kintamajam, kuriam jis turi *santykinai* didžiausią poveikį. Tai reikštų *D. Ricardo* santykinių pranašumų sąvokos taikymą normatyvinei ekonominės politikos analizei (Jerger, Landmann, 2006).)

Šis teigiamas poveikis ekonominei politikai (jos efektyvumo užtikrinimas) paskatino ekonomistus plėtoti ekonometrinius modelius ieškant optimalios politikos nustatymo kriterijų (Klein, 2004). Šią kryptį intensyviai plėtojo olandas *Jan'as Tinbergen'as*, 1969 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje, šią premiją gavęs kartu su norvegu *Ragnar'u Frisch'u* (1895–1973 m.; 1949; 1950; 1957; 1961) už „dinaminių modelių ekonominių procesų analizei sukūrimą ir taikymą“ (įdomu, kad jo brolis biologas ir ornitologas *Nikolaas Tinbergen'as* (1907–1988 m.) 1973 m. irgi tapo Nobelio premijos laureatu fiziologijos ir medicinos srityje, šią premiją gavęs kartu su austrų etologu *Karl'u von Frisch'u* (1886–1982 m.) ir austrų zoologu, etologu ir ornitologu *Konrad'u Lorenz'u* (1903–1989 m.) (Cornelisse, van Dijk, 2006)), 1977 m. Nobelio premijos laureatas britas *James'as E. Meade'as* (1907–1995 m.), šią premiją gavęs kartu su švedų ekonomistu *Bertil'u G. Ohlin'u* (1899–1979 m.), 1980 m. Nobelio premijos laureatas amerikiečių ekonomistas *Lawrence R. Klein'as* (kaip savo interviu *Wall Street Journal* teigė amerikiečių ekonomistas, Harvardo universiteto profesorius *Martin'as Feldstein'as* (1939–2019 m.), *L. R. Klein'as* „buvo pirmasis, sukūręs statistinius modelius, paremtus keinsistine ekonomikos teorija“ (Feldstein, 2013), įrankius, kuriuos iki šiol naudoja Federalinių rezervų bankas ir kiti centriniai bankai), Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje *Robert'as A. Mundell'as*, olandų ekonometristas *Hendri'is Theil'as* (1924–2000 m.; žr. Theil, 1954; 1956; 1964), amerikiečių ekonomistai *William'as Poole*, *Alan'as S. Blinder'is* ir 1987 m. Nobelio premijos laureatas *Robert'as M. Solow* (žr. Acocella et al., 2013). Ekonomistų darbai

šioje kryptyje padėjo vyriausybėms įvertinti skirtingos fiskalinės ir monetarinės politikos įtaką užimtumui ir infliacijai.

Jeigu pacituotume *F. Modigliani*'į, jis savo knygoje „Diskusija apie stabilizavimo politiką“ 1986 m. teigė: „Keinsistinė sistema remiasi keturiais pagrindiniais blokais: vartojimo funkcija, investicijų funkcija, pinigų paklausa ir pasiūla ir mechanizmais, lemiančiais kainas ir darbo užmokesčius“ (*Modigliani*, 1986b). Pažanga daugelyje šių sričių buvo nepaprasta. Ją, remdamiesi *O. J. Blanchard*'u (2008), trumpai toliau ir apžvelgsime.

Plėtojant IS–LM sistemą, daug pastangų buvo skirta pagrindiniams keinsistiniams postulatams suteikiant „mikropamatus“: pirmiausia namų ūkių vartojimo funkcija (*C*) *F. Modigliani*'io ir *R. Brumberg*'o 1953 m. buvo formalizuota kaip naudą maksimizuojanti problema (žr. *Modigliani*, *Brumberg*, 1979). Pati *vartojimo funkcija (consumption function)* šiame ekonominiame modelyje rodo linijinę vartojimo išlaidų (*C*) priklausomybę nuo visuminių pajamų (nacionalinių pajamų lygio) (*Y*). Ją galima išreikšti formule:

$$C = C^a + MPC \times Y \quad (2.21)$$

čia: C^a – *autonominis vartojimas (autonomous consumption)*, t. y. vartojimo apimtis, nepriklausoma nuo disponuojamų pajamų. Vartojimas egzistuoja net jei visuomenės (ar individo) disponuojamos pajamos yra lygios nuliui; *MPC* – ribinis polinkis vartoti; *Y* – nacionalinės pajamos.

Kadangi neišsipildė plačiai prognozuota pokarinio laikotarpio perteklinio taupymo problema ir taupymo norma JAV išliko pastovi augant realioms pajamoms, teko pervertinti klasikinę keinsistinę *vartojimo teoriją* ir pasiūlyti naujas vartotojų elgsenos teorijas. Kaip pagrindinė pretendentė buvo išplėtotą *tarplaikinio naudingumo maksimizavimo teorija*. Ją nepriklausomai sukūrė *M. Friedman*as (1957) kaip „*permanentinių pajamų hipotezę*“ (akcentuojant pajamų lūkesčius vietoj standartiniame keinsistiniame modelyje akcentuojamų dabartinių pajamų ir taip modifikuojant *J. M. Keynes*'o vartojimo funkciją, kurią šis laikė reikšmingiausiu „*Bendrosios teorijos*“ (*Keynes*, 1964 [1936]) atradimu (žr. *Keynes*, 1937b), ir prieinant prie išvadų, kurios visiškai priešingos toms, kurias padarė *J. M. Keynes*as savo „*Bendrojoje teorijoje*“ (*Keynes*, 1964 [1936]); šios hipotezės sukūrimo ir jos pačios apžvalgą žr. *Meghir*, 2004; *Chao*, 2001) ir *F. Modigliani*'is su savo studentu *Richard*'u *Brumberg*'u (1954)

kaip „gyvenimo ciklo hipotezė“ (įvesdami turto ir demografinius kintamuosius (demografinę struktūrą): pagal gyvenimo ciklo hipotezę taupymo norma didėja esant tvariam (nuolatiniam, lygiam) gyventojų skaičiaus augimui; žr. Modigliani, 1970), kuri išaugo iš vartojimo išlaidų ir taupymo lemiamų veiksnių tyrimo. Pažymėtina, kad būtent ši gyvenimo ciklo formuluoatė, modifikuota, kad leistų egzistuoti netobuloms finansinėms rinkoms ir likvidumo suvaržymams, dominavo daugumoje empirinių tyrimų. Iš dalies taip atsitiko todėl, kad joje aiškiau buvo akcentuojamas turto vaidmuo vartojime ir, per turtą, palūkanų normos vaidmuo. Nei turto, nei palūkanų normos efektai vartojimui gerai matomai (pastebimai) nefigūravo pradiniam neoklasikinės sintezės variante. (Apie *F. Modigliani'io* indėlį į keinsistinės vartojimo funkcijos plėtojamą plačiau žr. Modigliani, Brumberg, 1954). Kalbant apie pajamų funkcijos teorinę bei empirinę plėtotę, taip pat minėtina amerikiečių ekonomisto keinsisto *J. S. Duesenberry'io* (1918–2009 m.; 1949) „santykinių pajamų hipotezė“, kuri metė iššūkį *J. M. Keynes'o* (1964 [1936]) vartojimo elgsenos konstruktiui, įvesdama psichologinius veiksnius, susijusius su įpročių formavimu si ir socialinėmis tarpusavio priklausomybėmis, paremtomis susirūpinimu santykinėmis pajamomis, bei rėmėsi idėja, kad santykinės pozicijos pajamų paskirstyme turi reikšmės naudingumui (plačiau apie jo indėlį į vartojimo teoriją žr. Mason, 2000). (Kaip teigia *T. I. Palley* (2010), šis vartojimo socialinės dimensijos akcentavimas turi ilgą istoriją institucinėje ekonomikos teorijoje ir todėl *J. S. Duesenberry'io* (1949) knyga teikė vilčių susieti keinsistinę ir institucionalistinę analizę.) Tiesa *J. Tobin'as* atmetė *J. S. Duesenberry'io* (1949) „santykinių pajamų hipotezė“ kaip gerą (tenkinanti) požiūrį į tarplaikinį vartojimo pasirinkimą: jo nuomone, santykinių pajamų hipotezė „[...] ignoruoja vartojimo-taupymo pasirinkimo esminę tarplaikinę prigimtį. Aukštas dabartinis vartojimas yra priemonė išreikšti šiandieninį socialinį statusą, o aukštas vartojimas ateityje yra priemonė išreikšti rytdienos socialinį statusą“ (Tobin, 1968b). Tai nemenkai prisidėjo prie to, kad *J. S. Duesenberry'io* (1948; 1949) santykinių pajamų vartojimo teorija buvo eliminuota iš svarbiausių makroekonomikos teorijos vadovėlių (Palley, 2010).

Toliau minėtasias „permanentinių pajamų“ ir „gyvenimo ciklo“ hipotezes apžvelgsime detaliau.

M. Friedman'o knygoje „Vartojimo funkcijos teorija“ (Friedman, 1957), kuri buvo įvardyta „vienu iš šiuolaikinės ekonometrikos teorijos šedevrų“ (Blaug, 1998), išplėtotą „permanentinių pajamų hipotezė“ (kuri kilo iš elemen-

tarios intuicijos, kad žmonės linkę išlyginti vartojimą ir neleisti jam svyruoti kartu su trumpalaikiais pajamų svyravimais) yra ekonomikos teorija, siekianti apibrėžti, kaip agentai išdėsto vartojimą per visą savo gyvenimą. (Istoriškumo vardan reikėtų paminėti ir *M. Friedman*o bei *S. Kuznets*o straipsnį, kurio pirminis trumpas variantas buvo parašytas 1939 m., bet platesniam skaitytojų ratui tapo prieinamas tik 1945 m. (žr. Friedman, Kuznets, 1945 [1939]), kuriame buvo pirmą kartą suformuluota permanentinių pajamų hipotezės idėja, taip pat pateikta pajamų struktūra: pajamos sudarytos iš permanentinės, kvazipermanentinės ir praeinančios komponenčių. (Pats straipsnis padėjo *M. Friedman*ui 1946 m. gauti daktaro laipsnį Kolumbijos universitete.) Šios teorijos ištakas taip pat galima įžvelgti *I. Fisher*io (1907) ir *F. P. Ramsey*aus (1928) veikaluose (apie *F. P. Ramsey*aus indėlį į ekonomikos teoriją plačiau žr. Sahlin, 1990; Niehans, 1990; Boianovsky, 1998; Gaspard, 2003; Frapolli, 2005; Lillehammer, Mellor, 2005). Kita vertus, reikia paminėti ir tai, kad vėliau *M. Friedman*as praplėtė savąją permanentinių pajamų traktuotę, priimdamas amerikiečių ekonomisto *P. D. Cagan*o (1927–2012 m.) adaptyvių lūkesčių hipotezę (žr. Cagan, 1956), dėl ko permanentinės pajamos yra ekvivalenčios adaptyvioms laukiamoms pajamoms, kas tapo permanentinių pajamų populiariausia versija. Ši teorija numano, kad asmens vartojimas tam tikru laiko momentu yra nulemtas ne tik jo dabartinių pajamų, bet ir pajamų, kurių jis tikisi ateityje – jo „permanentinių pajamų“, vartojimo lemiamu veiksmu tampant žmogaus per visą savo gyvenimą uždirbamoms pajamoms, o ne jo dabartinėms pajamoms. Hipotezės pagrindinė nuostata yra ta, kad individai vartoja savo *nuolatinių* pajamų dalelę kiekvienu laiko momentu ir todėl *vidutinis polinkis vartoti* bus lygus ribiniam polinkiui vartoti. (Tai yra visi namų ūkiai turi tokį patį pastovų ribinį polinkį vartoti permanentines pajamas. Kartu pajamų pasiskirstymas neturi poveikio visuminėms vartojimo išlaidoms ir pajamų nelygybė yra neliečianti reikalo vartojimo išlaidoms ir visuminei paklausai, kas nesiderino su senųjų keinsistų mokymu, paremtu keinsistine vartojimo funkcija, kurioje pajamų nelygybė sumažina vartojimo išlaidas ir visuminę paklausą, nes vidutinis polinkis vartoti mažėja kartu su pajamomis. Todėl, priimdami permanentinių pajamų hipotezę, senieji keinsistai „išskatavo“ keinsistinės ekonominės politikos darbotvarkės svarbią komponentę. (Kita vertus, senųjų keinsistų argumentacija iš tiesų vėl gali būti atgaivinta dėka „santykinų permanentinių pajamų“ vartojimo teorijos, kuri susintetino *J. M. Keynes*o (1964 [1936]), *M. Friedman*o (1957) ir *J. S. Duesenberry*io

(1948; 1949) vaisingus indėlius ir kurios esminis bruožas yra tai, kad permanentinių pajamų, skiriamų vartojimui, dalis yra namų ūkių santykinų permanentinių pajamų neigiama funkcija (Palley, 2010.). Reikia įvertinti ir tai, kad keinsistinė vartojimo funkcija buvo stagnacinė. Ji numanė, kad stagnacinės tendencijos (papildomai pasitelkiama A. H. Hansen'o šimtmetinės stagnacijos hipotezė) pasirodys pačios savaime, kai ekonomika augo ir pajamos padidėjo dėl mažėjančio vidutinio polinkio vartoti. Šis argumentas buvo susijęs su kairiųjų keinsistų pozicija, išsakyta austrų kilmės amerikiečių ekonomisto postkeinsisto J. Steindl'o (1912–1993 m., 1952), tačiau permanentinių pajamų hipotezė sudavė smūgį šiam argumentui; žr. Palley, 2016). M. Friedman'o išplėtotą teoriją taip pat konstatuoja, kad pokyčiai permanentinėse pajamose, kurios apibrėžiamos kaip laukiamos (tikėtinos) ilgojo laikotarpio vidutinės pajamos (ilgojo laikotarpio pajamų (naudingumo) srautai, kurių kiekvienas žvelgiantis į priekį vartotojas, ką savo formuluotėje nuvertino J. M. Keynes'as, akcentavęs dabartinių pajamų vaidmenį, tikisi gauti kiekvieną laikotarpį per visą savo gyvenimą), o ne pokyčiai laikinose pajamose yra būtent tai, kas reguliuoja pokyčius vartotojų vartojimo modeliuose, užuot, kaip keinsizme, tradiciškai būtų orientuojamasi į *ribinį polinkį vartoti*. Galima numanyti, kad greitai praeinantys pokyčiai pajamose turės tik nedidelį poveikį vartojimui, ir tik ilgai trunkantys pokyčiai permanentinėse pajamose turės didelį poveikį vartojimo išlaidoms kiekvieną likusio gyvenimo laikotarpį. Todėl vartojimo išlaidos yra gerokai stabilesnės ir svyruos mažiau, negu dabartinės pajamos, patį vartojimo išlaidų išsilaikymą paaiškinant permanentinių pajamų, kurios svyruoja nedaug, savo akiratyje turėdamos viso gyvenimo pajamas, stabilumu. (Ankstesnės teorijos vartojimo išlaidų išsilaikymą grindė vartojimo normomis ir įpročiais, savo aiškinyje orientuodamosi į vartojimo reguliavimo aukštus naudingumo kaštus (Palley, 2016).) Techniškai tai numano, kad ribinis polinkis vartoti permanentinėms pajamoms yra artimas, jeigu ne tiksliai lygus, vienetui. O ribinis polinkis vartoti laikinoms pajamoms, kita vertus, yra apytikriai lygus nuliui, nes visas praeinamų pajamų padidėjimas yra taupomas. Aišku, čia reikia įvertinti tą momentą, kad permanentinių pajamų teorija susikoncentravo iš esmės į ilgojo laikotarpio dinamiką ir santykius, akcentuodama ilgojo laikotarpio vidutinio polinkio vartoti statistiškai santykinį pastovumą, o J. M. Keynes'as dėmesį sutelkė visų pirma į trumpojo laikotarpio svarstymus naudodamas primityvią keinsistinę vartojimo funkciją (Skousen, 1992; Davidson, 2009a). Vėliau buvo atliktas ir gilus teorinis bei empirinis

permanentinių pajamų hipotezės patikrinimas, žr. Mayer, 1972; Hall, 1978; Hall, Mishkin, 1982; Flavin, 1981; Bernanke, 1984; Mankiw, Shapiro, 1985; Hirsch, De Marchi, 1990; Carroll, 1997; Hynes, 1998; Souleles, 1999; Stephens, 2003. Kalbant apie ekonominę politiką, pažymėtina, kad permanentinių pajamų hipotezė padeda paaiškinti praeinamų keinsistinių paklausos valdymo būdų (dėl praeinamų mokesčių politikos ar kitų praeinamų pajamas didinančių priemonių) nesėkmes pasiekti savo užsibrėžtus tikslus (plačiau žr. Shapiro, Slemrod, 2003).

Tarp 1952 m. ir 1954 m. *F. Modigliani'is* ir *R. Brumberg'as* (1954; 1979) dviejuose straipsniuose išplėtojo „gyvenimo ciklo hipotezę“ (jos pirmtaku būtų galima įvardyti *R. F. Harrodo* „kuproto taupymo“ teoriją, darančią hipotezę, kad taupymai bus aukščiau žmogaus gyvenimo viduryje, esant jam vidutinio amžiaus, kai aktyviausiai taupoma pensijai (Harrod, 1948), nors, *F. Modigliani'io* (1986a) nuomone, vietoj „kuproto taupymo“ metaforos čia tinkamesnė būtų „kuproto turto“ etiketė). Skirtingai nuo pirmojo straipsnio, kuriame buvo akcentuoti mikroekonominiai teoriniai sunkumai, antrajame straipsnyje išryškinti makroekonominiai teoriniai sunkumai buvo per daug rimti, kad juos būtų galima išdėstyti viename straipsnyje, ir todėl antrajam straipsniui buvo lemta likti nepublikuotam daugelį metų. Po *R. Brumberg'o* ankstyvos mirties 1954 m. rugpjūtį dėl daug metų jį kamavusios širdies ligos, *F. Modigliani'is* neprisivertė atlikti straipsnio peržiūrėjimų ir koregavimų, kurie buvo būtini norint jį nusiųsti į standartinį ekonominį žurnalą, ir šis tapo garsiu nepublikuotu straipsniu, galiausiai atspausdintu tik 1979 m. *F. Modigliani'io* rinktinių straipsnių antrajame tome (Deaton, 2005).

„Gyvenimo ciklo hipotezė“ ekonomikos teorijoje yra modelis, kuris stengiasi paaiškinti individų vartojimo būdus (modelius), darydamas prielaidą, kad individai planuoja savo vartojimo ir taupymo elgseną per visą savo gyvenimo ciklą, t. y. šis modelis yra dinamiškas (Merton, 1987). Pagrindinė prielaida yra ta, kad, kalbant apie racionalius, naudą maksimizuojančius vartotojus, optimaliai paskirstančius savo išteklius vartojimui tarp dabartinio ir ateities vartojimo per visą savo gyvenimą *I. Fisher'io* (1930) prasme, visi individai, darydami protingus sprendimus, renkasi išlaikyti daugiau ar mažiau stabilius ankstesnius gyvenimo standartus, pritaikydami savo vartojimo modelius savo poreikiams skirtingu amžiumi, nepriklausomai nuo jų pajamų kiekvienu amžiaus laikotarpiu, o atsižvelgdami į išteklius, kurie bus prieinami per visą gyvenimą. Gyvenimo ciklo vartotojui dabartinis vartojimas priklauso ne nuo

dabartinių pajamų, bet nuo dabartinio turto, apimančio ir kapitalizuotas viso gyvenimo darbinės pajamas. Taigi trumpojo laikotarpio pokyčiai taupyme daugiausia yra veikiami skirtumo tarp dabartinių pajamų ir viso gyvenimo, tvarių pajamų, paremtų dabartiniu turtu. Tai numano, kad žmonės paprastai netaupo labai smarkiai vienu laiko periodu, kad galėtų smarkiai išlaidauti pas-kui einančiu laiko periodu, bet išlaiko savo vartojimo lygius apytikriai tokius pačius kiekvienu laiko periodu. Pažymėtina, kad *F. Modigliani'io* ir *R. Brumberg'o* pirminė formuluotė pripažino, jog gyvenimo ciklo planavimas reikalau-ja, kad žmonės žiūrėtų į neaiškią ateitį, todėl yra sunku suformuluoti teoriškai patenkinamus ir lengvai apdorojamus modelius, kaip žmonės elgiasi susidū-rę su netikrumu. Aišku, per paskutinius penkiasdešimt metų ekonomistai ir matematikai išplėtojo metodus, leidžiančius spręsti netikrumo problemas, kas leido perdirbti gyvenimo ciklo teoriją taip, kad ji įtrauktų neaiškią ateitį bei netobulas finansines rinkas. Kita vertus, net ir pirminis šios paprastos teorijos, paremtos individualios elgsenos tyrimais, variantas teikia svarbias ir toli gra-žu ne akivaizdžias prognozes ekonomikai kaip visumai. (*M. Friedman'o* per-manentinių pajamų hipotezė, priešingai gyvenimo ciklo hipotezei, nedaug ką tegalėjo pasakyti apie visuminį vartojimą ir taupymą; žr. Modigliani, 1990.) Ji spėja, kad šalies visuminis nacionalinis taupymas priklauso nuo nacionalinių pajamų augimo normos, o ne nuo pajamų, tenkančių vienam gyventojui, lygio (kaip yra standartiniame keinsistiniame modelyje), ir kad ūkio turto lygis iš-laiko paprastą santykį su išėjimo į pensiją trukme. Šie spėjimai, kurių nebuvo galima patikrinti XX a. šeštajame dešimtmetyje, vėliau įgavo empirinį patvir-tinimą paties *F. Modigliani'io* (1986a; 1990) bei kitų tyrėjų darbuose, kartu ir besivystančioms šalims, kaip antai Kinijai (žr. Modigliani, Cao, 2004), nors pradžioje buvo manoma, kad gyvenimo ciklo hipotezė yra svarbi tik išvysty-tiems rinkos ūkiams (Deaton, 1992; 2005). Reikia paminėti ir *F. Modigliani'io* bei *R. Brumberg'o* (1979) tvirtinimą, kad ūkiui kaip visumai, nors taupymo norma išliks pastovi ilguoju laikotarpiu, tačiau keisis verslo ciklo metu. Be to, verslo ciklo metu, kaip ir gyvenimo ciklo metu, vartojimas yra vienodesnis (lygesnis), negu pajamos. Vėliau *F. Modigliani'is* su japonų kilmės ekonomistu *Albert'u Ando* (1929–2002 m.) atliko taupymo elgsenos „permanentinių pa-jamų“ ir „gyvenimo ciklo“ hipotezių palyginimą (esminis skirtumas yra tas, kad *M. Friedman'o* permanentinių pajamų hipotezė modeliuoja racionalius vartojimo ir taupymo sprendimus darant „supaprastinančią“ prielaidą, kad gyvenimas yra neapibrėžtai ilgas ir todėl vienodas ar pastovus, o gyvenimo

ciklo hipotezė ypač pabrėžia namų ūkių ribotą ir struktūrizuotą gyvavimo trukmę, gyvenimo cikle iškiriant viena kitą keičiančias priešdarbinę, darbinę ir išėjimo į pensiją fazes, bei įvertina palikimo motyvą; žr. Modigliani, 1986a; 1990; Merton, 1987), taip pat patikrinimą (Modigliani, Ando, 1960) ir išplėtojo gyvenimo ciklo modelį, kuris įvertino ir gyventojų demografinę struktūrą (žr. Ando, Modigliani, 1963). Šis darbas buvo panaudotas vartojimo sektoriui XX a. septintajame dešimtmetyje *F. Modigliani'ui* su bendraautoriais (pirmiausia čia vėlgi minėtinas *A. Ando* bei *F. de Leeuw*), kaip minėta, sukuriant MPS–FMP modelį, sujungusį daugelį to meto ekonometrinių pasiekimų į empiriškai paremtą ir matematiškai nuoseklų JAV ekonomikos modelį, naudotą prognozavimo tikslams ir stochastiškų ir atsitiktinių šokų poveikio testavimui, žr. Duesenberry et al., 1965; 1969; Fromm, Klein, 1975. Gyvenimo ciklo hipotezė suvaidino svarbų vaidmenį ir makroekonominio persidengiančių kartų požiūrio į modeliavimą naudojimui *M. Allais'o* (1947), *P. A. Samuelson'o* (1958) ir *P. A. Diamond'o* (1965) darbuose. (Tiesa, *S. J. Danziger'is* ir kt. (1982–1983) parodė, kad faktai, liečiantys pagyvenusių žmonių vartojimo išlaidas, yra nesuderinami su vartojimo planų tarplaikinio bendrojo pakeitimo samprata, kuri yra esminė tiek gyvenimo ciklo modeliuose, tiek persidengiančių kartų modeliuose, šiuo metu tokiuose populiariuose vyraujančioje makroekonomikos teorijoje. Jų tyrimas rodė, kad pagyvenę žmonės irgi taupo esant bet kuriam pajamų lygiui, ir netgi daugiau negu jaunesni žmonės. Be to, vyriausi iš pagyvenusių žmonių taupo daugiausia esant duotam pajamų lygiui. Šie faktai leistų kelti prielaidą, kad su amžiumi gyvenimas tampa tikrai labiau neaiškus, ir pagyvenę žmonės labiau „laukia“, nepriimdami sprendimų, kaip išleisti savo per gyvenimą uždirbtas pajamas. Tačiau tokia elgsena yra neracionali pagal gyvenimo ciklo hipotezę.) Kita vertus, reikia sutikti su *R. C. Merton'u* (1987), kad būtent naujumas, elegantiškas paprastumas ir neklaidinga logika – o ne empirinis tikslumas – buvo tie persikėlimo pirminiai šaltiniai gyvenimo ciklo hipotezei judant į ekonominio mąstymo pagrindinę liniją ir jai čia išliekant (kas gerai atsispindėjo ir to meto svarbiausiuose makroekonomikos teorijos vadovėliuose, žr. Branson, 1979; Dornbusch, Fischer, 1981 (žr. Dornbusch et al., 2004); Fischer et al., 1988; Gordon, 1981). Nors akivaizdus faktas yra ir tai, kad nuo pat paskelbimo gyvenimo ciklo hipotezė pateikė nuoseklų, racionalų paaiškinimą daugumos nusistovėjusių empirinių duomenų apie taupymą, duomenų, kurie paprastos keinsistinės teorijos buvo vertinami kaip anomalija (žr. Feldstein, 1976).

Kaip pažymi O. J. Blanchard'as (2008), *investicijų funkcijos* tyrimai nebuvo tokie sėkmingi. Iš dalies sunkumų kilo dėl empirinio uždavinio sudėtingumo, kapitalo heterogeniškumo ir veiksnių pakeičiamumo galimybės *ex ante*, bet ne *ex post*. (O juk yra neginčytina, kad investicijų-taupymo tapatingumas galioja *ex post* (Hayes, 2006), ką savo 1937 m. paskaitos išnašoje yra pabrėžęs ir pats J. M. Keynes'as: „*Ex ante* taupymai ir *ex ante* investicijos nėra lygūs. Bet *ex post* [taupymai ir investicijos] yra lygūs“ (Keynes, 2013).) Daug konceptualių problemų buvo paaiškinta darbuose apie ekonominį augimą, tačiau empirinis pagrindimas buvo gerokai sunkesnis. Dalis šio sunkumo kilo iš neoklasikinės ekonomikos teorijos dviprasmiškumo kalbant apie kainų elgseną: ar firmos gali būti laikomos nustatančiomis kainas, ar, priešingai, lėtas prisitaikymas prie kainų leidžia manyti, kad firmos faktiškai buvo suvaržytos išieigos. *Neoklasikinė investicijų teorija*, kurią 1963–1967 m. su kolegomis Robert'u Eisner'iu (1922–1998 m.) ir Robert'u H. Strotz'u (1922–1994 m.) sukūrė amerikiečių ekonomistas Dale'is W. Jorgenson'as (žr. jo žurnale *American Economic Review* 1963 m. paskelbtą straipsnį „Kapitalo teorija ir investicinė elgsena“ (Jorgenson, 1963), kuriame investicijų funkcija (I_g) buvo išvesta iš firmų pelno maksimizavimo siekio; šį D. W. Jorgenson'o straipsnį 2011 m. šis žurnalas priskyre dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011), taip pat Robert'o E. Hall'o ir D. W. Jorgenson'o straipsnį tame pačiame žurnale „Mokesčių politika ir investicinė elgsena“ (Hall, Jorgenson, 1967)), šiuo atžvilgiu buvo dviprasmiška: netiesiogiai numananti, kad kaina yra lygi ribiniams kaštams, tačiau empirines funkcijas apskaičiuojanti remiantis išieiga, o ne realiais darbo užmokesčiais.

Pinigių paklausos ir pasiūlos tyrimai buvo praplėsti įtraukiant visus aktyvus. (Juk, kaip teigė neoklasikinę teoriją atmetęs H. P. Minsky'is, pats pasiūlęs ciklo stabilumo ir nestabilumo kapitalistiniuose ūkiuose teoriją, paremtą endogeniniais nuostatų dėl rizikos pasikeitimais (žr. Minsky, 1986), pradžioje „neoklasikinė sintezė tapo kapitalizmo ekonomikos teorija be kapitalistų, kapitalinių aktyvų ir finansinių rinkų“ (Minsky, 1986).) Tvirtus pagrindus pinigų paklausai suteikė moksliniai darbai, kuriuos 1952 m. žurnale *The Quarterly Journal of Economics* paskelbė vienas įtakingiausių mūsų laikmečio pasaulio ekonomistų (tiesa, taip ir negavęs Nobelio premijos ekonomikos srityje), amerikiečių ekonomistas William'as J. Baumol'is (1922–2017 m.; žr. Baumol, 1952) ir 1956 m. žurnale *The Review of Economics and Statistics* – J. Tobin'as

(1918–2002 m.; žr. Tobin, 1956), o 1958 m. dėka *J. Tobin'o* darbo, paskelbto tame pačiame žurnale (žr. Tobin, 1958b), finansų teorija užtikrino paklausos teoriją visiems aktyvams, pinigų paklausos funkciją (*Dm*) vedant iš naudos maksimizavimo siekio. Šie teoriniai darbai davė racionalų paaiškinimą pinigų paklausai kaip kylančiai iš individualių ribinių pasirinkimų, kas vedė į palūkanų normų ir kintamųjų masto pinigų sektoriuje mikroekonominį paaiškinimą. Taip pat *L. A. Metzler'io* (1951) ir *J. Tobin'o* (1961; 1969) buvo išplėtotas ir detaliau išanalizuotas perdavimo (transmisijos) mechanizmas (LM įtaka IS).

Lūkesčių hipotezė, kuri sumažino poreikį įvertinti finansų rinkų pilnus paklausos ir pasiūlos modelius, buvo nuodugnai patikrinta ir plačiai priimta, kaip priartėjimas prie realybės (jos aproksimacija).

Kaip pažymi *B. Snowdon's* ir *H. R. Vane* (2009), XX a. aštuntajame dešimtmetyje racionalių lūkesčių hipotezė pakeitė pritaikytų (adaptyvių) lūkesčių hipotezę (apie ją žr. Galbács, 2015) kaip vyraujančią būdą modeliuoti endogeninius lūkesčius. Netgi galima teigti, kad šiame dešimtmetyje makroekonomikos teorijoje vyko tikra „racionalių lūkesčių revoliucija“, kurią inspiravo, ko gero, įtakingiausias XX a. paskutinio ketvirčio makroekonomistas *R. E. Lucas'as* (1972), *T. J. Sargent'as* (1972) ir jų bendraautoriai, akcentavę lūkesčių kaip esminio elemento makroekonominių modelių daugelyje svarbiausių struktūrinių sąryšių vaidmenį bei pasiūlę, kad lūkesčiai būtų modeliuojami ne remiantis *kokia nors* praeities patirties nurodyta funkcija (kaip buvo anksčiau monetaristų pastangose), bet numanant, jog žmonių lūkesčiai visada sutampa su tuo, ką jų ekonominis modelis mano, kad turi atsitikti (bent jau vidutiniškai; žr. Woodford, 1999), lūkesčius formuojant remiantis visa svarbia informacija, kuri tuo metu yra prieinama, o ne vien tik praeities informacija, kas leidžia nedaryti sistemingų klaidų: jeigu ekonominiai agentai prieš tai suklydo, jie bandys rasti naujos informacijos, kuri padės jiems pagerinti savo prognozes. (Pažymėtina, kad savo 1936 m. išleistoje „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'as* irgi pabrėžė lūkesčių svarbą makroekonominio nestabilumo supratimui, tačiau, kaip minėta, *J. M. Keynes'o* teorijoje lūkesčiai buvo egzogeniniai, varomi „judrumo [*animal spirits*]“; tai *J. M. Keynes'o* pasiūlytas terminas, paaiškinantis investicijų svyravimus, kurių negalėjo paaiškinti kitų kintamųjų svyravimai; taip pat žr. Keynes, 1937b). Vienas iš *R. E. Lucas'o* (1972), remiantis *J. F. Muth'u* (1961), sėkmingai įvestos racionalių lūkesčių hipotezės didžiųjų žavumų yra tai, kad alternatyvių (neracionalių) lūkesčių hipotezių sudarymas apima sistemišką klaidą, situaciją, kuri nelabai

dera su racionaliais skaičiuojančiais agentais, nelinkusiais kartoti savo klaidų, kurie įsigalėjo ortodoksiškuose neoklasikiniuose modeliuose.

Kita vertus, būtent racionalių lūkesčių įdiegimas į makroekonomikos teoriją, praplečiant racionalumo aksiomą lūkesčių formavimuisi, kartu su R. E. Lucas'o išsakyta adaptyvių lūkesčių mechanizmo bei makroekonominės politikos kritika ir nuvedė į suabejojimą neoklasikine sinteze (kuri, nežiūrint jos ilgametės sėkmės, galiausiai neleido atsikratyti jausmo, kad buvo pasiekta kai kurių esminių J. M. Keynes'o išvalgų praradimo sąskaita (Dixon, Gerrard, 2000)), o ekonomistai XX a. devintajame dešimtmetyje, R. E. Lucas'o žodžiais tariant, jau dažnai užsigaudavo pavadinti keinsistais. (Straipsnyje „Keinsistinės ekonomikos teorijos mirtis“, kuris buvo parengtas kalbos, 1979 m. pasakytos Čikagos universitete vykusios kasmetinės studentų vadybos konferencijos metu, pagrindu ir 1980 m. paskelbtas alumnų žurnale „*Issues and Ideas*“, R. E. Lucas'as rašė: „[...] nerasite gerų iki keturiasdešimties metų ekonomistų, kurie priskirtų save ar savo darbus „keinsizmui“. Iš tikrųjų, žmonės dažnai įsižeidžia, jeigu jie mums pristatomi kaip keinsistai. Moksliniuose seminaruose žmonės nebežiūri į keinsistinę teorizavimą rimtai; auditorija iš karto pradeda šnabždėtis ir kikenti vienas iš kito“ (Lucas, 1980b). (Vėliau apie šią situaciją dėl nenoro būti įvardytais keinsistais analogiškai pasakė ir A. S. Blinder'is (1997 [1988])). O prieš tai savo kalboje R. E. Lucas'as teigė: „Pagrindinė aplinkybė, kurią aš noriu aptarti, jau atsitiko: keinsistinė ekonomika yra mirusi – galbūt, terminas „išnykusi“ yra geresnis. Aš tiksliai nežinau, kada tai atsitiko, bet tai yra teisybė šiandien, ir nebuvo teisybė prieš dvejus metus. Tai yra sociologinis, ne ekonominis pastebėjimas“ (Lucas, 1980b), toliau įvardydamas pirmiau pateiktas savo mintis. Tiesa, po dešimtmečio N. G. Mankiw (1992) paskelbė šį R. E. Lucas'o „nekrologą“ keinsistinei ekonomikos teorijai „pirmalaikiu“. Todėl prie R. E. Lucas'o, kurį Michael'as Parkin'as 1992 m. įvardijo „svarbiausiu mūsų kartos makroalpinistu“ (Parkin, 1992), atakos prieš keinsistinę ortodoksiją ar neoklasikinę sintezę, kuri, jo nuomone, išsakyta recenzuojant J. Tobin'o (1980a) knygą, XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje buvo patekusi „į didelę bėdą, patyrė didžiausius sunkumus, su kokiais teorijos taikomoji dalis tik gali susidurti“ ir „teikė rimtai klaidingus atsakymus į pagrindinius makroekonominės politikos klausimus“ (Lucas, 1981b), stabtelėjime detaliau. Ypač atsižvelgdami į M. De Vroey'aus 2001 m. straipsnyje žurnale *Eastern Economic Journal* išsakytus žodžius, kad „M. Friedman'as ir R. E. Lucas'as buvo, ko gero, dvidešimtojo amžiaus antrosios pusės įtakingiausi ekonomistai: būtent jie su-

gebėjo nuversti keinsistinę paradigmą nuo jos pjedestalo“ (De Vroey, 2001). Kaip pažymi M. De Vroey'us ir P. G. Duarte (2012), R. E. Lucas'o puolimas prieš keinsistinę makroekonomikos teoriją buvo daugiamatis.

Pirma, jis kritikavo ją už nukrypimą nuo pusiausvyrinės drausmės ir už įtraukimą prastų koncepcijų, tokių kaip nesavanoriškas nedarbas ir visiškas užimtumas, atmesdamas skirtumą tarp savanoriško ir nesavanoriško nedarbo kaip bereikšmį (tiesa, pateisindamas šį tvirtinimą tik sujungdamas dvi atskiras frikcinio ir savanoriško nedarbo sąvokas; žr. Hayes, 2006), ir, kaip minėta, nurodydamas, kad „nesavanoriškas nedarbas nėra tas faktas ar fenomenas, kurį teoretikai turėtų paaiškinti. Jis yra, priešingai, teorinis konstruktas, kurį J. M. Keynes'as įvedė su viltimi, kad tai padės atrasti teisingą paaiškinimą tikrajam fenomenui: didelio masto svyravimams išmatuotame, suminiame nedarbe“ (Lucas, 1978; 1981a). Galima teigti, kad R. E. Lucas'o nesavanoriško nedarbo sąvokos atmetimas tiesiogiai kilo iš jo pusiausvyros sampratos (De Vroey, 2001; 2002a; 2004c). (Istoriškumo vardan pasakysime, kad už nesavanoriško nedarbo sampratos neigimą R. E. Lucas'ą kritikavęs britų ekonomistas Frank'as H. Hahn'as (1925–2013 m.) kartą yra sarkastiškai pastebėjęs: „Aš linkiu, kad jis [R. E. Lucas'as] taptų nesavanorišku bedarbiu ir tada jis pažintų, apie ką kalba ši samprata!“ (Hahn, 1982). Kitame savo darbe F. H. Hahn'as kaip pavyzdį vėl ima „nesavanorišką bedarbį“ R. E. Lucas'ą: „Taigi įsivaizduokime profesorių R. E. Lucas'ą atleistą iš savo pareigų dėl rimtų investavimo sutrikimų universitete. Mes randame jį plaunantį indus hamburgerių salone. Jis tada būtų nesavanoriškas bedarbis kaip ekonomistas“ (Hahn, 1983).)

Antra (žr. taip pat Snowdon, Vane, 2009; Mendoza Bellido, 2013), 1976 m. paskelbtame vaisingame straipsnyje (žr. Lucas, 1976), pagal jo pavadinimą populiariai žinomame kaip „Lucas'o kritika“, R. E. Lucas'as metė iššūkį makroekonominių modelių, kuriuos keinsistai naudojo kiekybiniam ekonominės politikos įvertinimui, empiriniams pagrindams, kritikuodamas nusistovėjusią praktiką naudoti apskaičiuojamus didelio masto makroekonominius modelius, darančius prielaidą, kad elgsenos lygtyse modelio parametrai (modelio koeficientai, kurie buvo apskaičiuoti ekonometriškai, o ne gauti iš teorijos) skaitmeninės vertės išlieka nepakitusios, kai yra pokyčių politikose, palyginti alternatyvių politikų scenarijus, nes racionalūs ekonominiai agentai, pritaikydami savo elgseną naujai aplinkai, veikia skirtingai esant skirtingiems režimams, ir todėl apskaičiuoti parametrai keičiasi. Kartu, įvertinant politikos pokyčius remiantis istoriniais duomenimis, galime gauti nepagrįstus rezul-

tatus. R. E. Lucas'as teigė, kad tokiems modeliams nepavyko nustatyti tikrai „struktūrinius“ ekonominius santykius – t. y. tokius santykius, kurie, galima tikėtis, išliks nekintami nepaisant pokyčių būde kaip vykdoma ekonominė politika – dėl būdo kaip žmonių elgsena priklauso nuo lūkesčių, liečiančių ateities infliacijos, pajamų, palūkanų normos ir panašiai įvertinimą. Šio trūkumo įveikimui modeliai turėtų būti įvertinti (apskaičiuoti) naudojant parametrus, kurie yra nepriklausomi nuo politikos režimo.

R. E. Lucas'as teigė, kad šiuose keinsistiniuose modeliuose naudoti parametrai patys buvo gilesnių parametrų, lemiančių agentų skonius ir apribojimus, funkcijos. Kaip pažymi M. Woodford'as (1999), keinsistiniai makroekonometrikai pripažino, kad dabartiniai ir atsiliekančios kintamieji, pasirodantys jų apskaičiuotose lygtyse, dažnai pasirodydavo vien tik, ar bent jau iš dalies, kaip įgaliojimai šių ir kitų kintamųjų ateities verčių žmonių spėjimams, kurių spėjimai nebuvo, vis dėlto, tiesiogiai stebėti. Kol spėjimai gali priklausyti nuo plėtojimosi kaip dabartinių ir praeities kintamųjų, kurie buvo stebėti ekonometrikų, mechaninių funkcijų, buvo mažai svarbu, ar šie stebėti kintamieji įėjo į lygtis kaip lūkesčių įgaliojimai, ar turėjo tikrą priežastinį poveikį pačių elgsenai. Tačiau „racionalių lūkesčių“ teorija numanė, kad būdas, kuriuo lūkesčiai keičiasi kartu su kitais stebėtais kintamaisiais, turi keistis kai koreliacijos tarp šių kintamųjų ir kiekių, kurie buvo spėjami, modeliai pasikeičia, kaip turėtų įvykti, jeigu vyriausybės politikos sistemiška komponentė pasikeitė (išskirta – M. Woodford'o).

Kaip tokios praktikos naudoti apskaičiuojamus makroekonominius modelius palyginti alternatyvias politikas kraštutines išraiškas R. E. Lucas'as nurodė Klein'o–Goldberger'io ir Brookings modelius, į kuriuos buvo įtraukta stabili Phillips'o kreivė. (Turime pasakyti, kad monetaristų lyderis M. Friedman'as, John'o Burton'o 1981 m. įvardytas dvidešimtojo amžiaus Adam'u Smith'u (žr. Burton, 1981), dar 1967 m. savo prezidentiniame kreipimesi į Amerikos ekonomistų asociaciją, kuris 1968 m. žurnale *American Economic Review* buvo paskelbtas kaip straipsnis „Monetarinės politikos vaidmuo“ (Friedman, 1968b), išreiškė spėjimą, kad Phillips'o kreivė yra nestabili ilguoju laikotarpiu. Tais pačiais 1967 m. straipsnyje „Phillips'o kreivės, infliacijos lūkesčiai ir optimalus nedarbas laiko bėgyje“ (Phelps, 1967), paskelbtame žurnale *Economica*, remiantis lūkesčių endogeniško prisiderinimo aiškesniu modeliu, kuriame buvo įvesta papildoma lygtis lūkesčių endogeniniam prisiderinimui reaguojant į turimą patirtį, analogišką spėjimą išsakė ir Edmund'as S. Phelps'as.

(Šiame straipsnyje jis pateikė infliaciniais lūkesčiais papildytą *Phillips'o* kreivę apimančią makrodinaminį modelį, kurio dėka fiskalinėms institucijoms maksimizuojant dinamišką socialinę funkciją gali būti gauta užimtumo lygio ekonomikoje optimali trajektorija. Kaip teigia *D. F. R. da Silva* (2011), *E. S. Phelps'o* analizės dinaminio optimizavimo požiūrio šaknys gali būti rastos jo ankstesniuose darbuose, ypač apie fiskalinę politiką ir ekonomikos augimą (Phelps, 1961; 1965). Teigtina, kad jis šiuo atžvilgiu gali būti laikomas dalimi literatūros apie ekonomikos augimą, kuri pasirodė XX a. septintajame dešimtmetyje ir taikė matematinius įrankius, kuriuos *F. P. Ramsey'us* (1928) naudojo bandydamas sujungti naudingumą maksimizuojančius agentus su ekonomikos visumine kontrole (Duarte, 2009.). *Benjamin'o Braun'o* (2014) žodžiais tariant, tai buvo pirmoji vinis į karštą, kuriame po dešimtmečio bus oficialiai užkastas keinsizmas. Kritikuodamas šiuos modelius ir šią praktiką, *R. E. Lucas'as* apkaltino keinsistinius makroekonominus modelius, kad jiems trūksta „gilaus struktūriškumo“. Jis parodė, jog santykiai ekonometrinėje analizėje iki šiol laikyti struktūriniais (t. y. nejautriais politikų pokyčiams), iš tikrųjų buvo veikiami praėityje taikytos ekonominės politikos. Prieš tris dešimtmečius iš esmės į visus makroekonometrinius modelius buvo įtraukiami ryšiai, kurių gilesnė analizė parodytų priklausomybę nuo fiskalinės ir monetarinės politikų, kurios buvo taikytos analizuojamu laikotarpiu. Akivaizdu, jog tokiu atveju tie patys ryšiai negalėtų būti naudojami modeliuose, sukurtuose kitos fiskalinės ar monetarinės politikos efektams prognozuoti. Tačiau būtent tokia praktika buvo dažnai naudojama ekonomistų. O *R. E. Lucas'o* nuomone, tik gilesni, „struktūriniai modeliai“, t. y. gauti iš ekonomikos pagrindų, agentų atiduodamų pirmenybių ir technologinių apribojimų, galėjo suteikti stiprų pagrindą alternatyvių politikų įvertinimui (De Vroey, Malgrange, 2011).

Prieš pereidami prie trečiojo *R. E. Lucas'o* kritikos argumento, stabtelėkime prie vieno svarbaus momento: neoklasikinės sintezės sistema su rimtomis problemomis susidūrė XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai staiga ilgalaikės infliacijos ir nedarbo protrūkis OECD šalyse parodė, kad tai neatitinka neokeinsistinės sistemos prielaidų – tradiciniai keinsistiniai ekonominės politikos sprendimai, kurių ėmėsi skirtingos Vakarų šalių vyriausybės, neišsprendė problemos. Kodėl? Paaiškėjo, kad stagfliacijai *Phillips'o* kreivės netinka (Blinder, 1979).

Čia buvo susidurta su savotiškai paradoksalia situacija. Juk JAV XX a. septintojo dešimtmečio statistiniai duomenys, atrodo, patvirtino požiūrį į

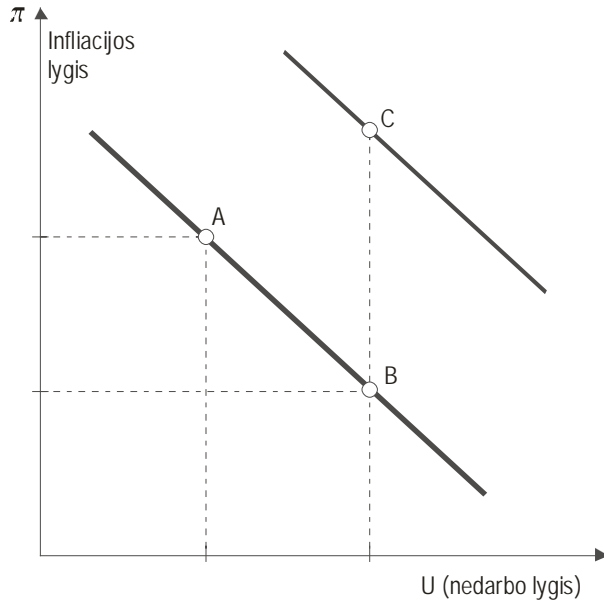
Phillips'o kreivę kaip į kompromisą tarp nedarbo ir infliacijos lygio. Todėl tuo metu ekonomistai plačiai naudojo *Phillips'o* kreivę kaip „menu“ pasirinkdami atitinkamą fiskalinę ir monetarinę politiką.

Tačiau XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje – būtent tada, kai *Phillips'o* kreivės priklausomybė puikiai veikė, du ekonomistai, *M. Friedmanas* ir *E. S. Phelpsas*, vėliau tapę Nobelio premijos laureatais, tvirtino, kad infliacijos ir nedarbo tarpusavio priklausomybė tėra iliuzija. Ir jie buvo teisūs!

1969 m. JAV į valdžią atėjusi prezidento *R. M. Nixon'o* (1913–1994 m.) administracija nutarė imtis griežtos restrikcinės fiskalinės ir monetarinės politikos siekdama sumažinti infliacijos lygį. (1971 m. savo metiniame pranešime prezidentas *R. M. Nixonas* teigė, kad „[d]arant išlaidas lyg mes būtume visiškame užimtume, mes padėsime pasiekti visišką užimtumą“, ir paskui interviu tvirtino, kad „[d]abar aš esu keinsistas“ (žr. Stein, 1985). Šie žodžiai buvo savotiškas aidas 1965 m. *M. Friedman'o* žurnale *Time* išsakyto teiginio, kad „viena prasme mes visi dabar esame keinsistai“, nors tame pat interviu taip pat pridėjo: „kita prasme daugiau nė vienas nebėra keinsistas“ (*Time*, 1965).) Tačiau ši politika, ryškiai padidinusi nedarbo lygį, faktiškai nesumažino infliacijos. Tai, žinoma, labai nuvyklė tuos ekonomistus, kurie nuoširdžiai tikėjo, kad galima nesunkiai (paprastai) sumažinti infliaciją tam tikro nedarbo lygio augimo sąskaita. Tačiau 1969–1971 m. JAV susidūrė su *stagfliacija* (*stagflation*) – periodu, kurio metu ekonominio aktyvumo sumažėjimas, arba stagnacija, yra lydymas infliacijos. (Ši sąvoka, kurią į mokslą XX a. aštuntajame dešimtmetyje įvedė *P. A. Samuelsonas* (1977 [1974]), kilusi iš lotynų kalbos žodžių „*stagnatio*“ (sąstingis, sustingimas) ir „*inflatio*“ (išpūtimas).)

Kuo būtų galima paaiškinti šią kovos su infliacija politikos nesėkmę? Galima nurodyti keletą priežasčių:

1. Ilgai trunkanti infliacija veda prie to, kad žmonės tikisi, jog ji tęsis ir toliau. Dėl tokių infliacinių lūkesčių spėjamas infliacijos lygis yra įtraukiamas į darbo užmokesčio ir kitų išmokėjimų dydį, fiksuojamą kontraktuose, sudaromuose mažiausiai metams, dažniausiai 2–3 metams. O kadangi dėl to darbo užmokesčiai ir toliau auga, visi fiskalinės – monetarinės politikos apribojimai, iš esmės, daro poveikį tik *išleidžiamai produkcijai* bei *nedarbo lygiui*, ir kur kas mažesniu lygiu – *infliacijos lygio pokyčiams*.
2. *Phillips'o* kreivės padėtis trumpalaikiu periodu priklauso ir nuo *laukiamų infliacijos tempų* π^e . Jeigu laukiama (tikėtina) infliacija išauga,

2.26 pav. Tikėtina infliacija ir *Phillips'o* kreivė

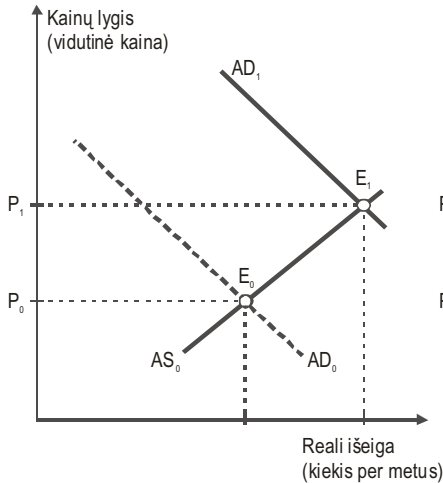
Phillips'o kreivė pasislenka į viršų (žr. 2.26 pav.) ir ekonominės politikos pasirinkimas darosi sunkesnis: infliacijos tempai tokiu atveju bus didesni esant bet kuriam nedarbo lygiui.

Norėdami sumažinti infliaciją susitaikėme su nedarbo augimu (perėjimas iš taško *A* į tašką *B*), tačiau iš tiesų infliacija ne sumažėjo, bet dar labiau išaugo (taškas *C*). Reikia gana ilgo aukšto nedarbo lygio periodo, kad įvyktų norimų pokyčių darbo užmokesčio struktūroje ir sumažėtų infliacijos tempai.

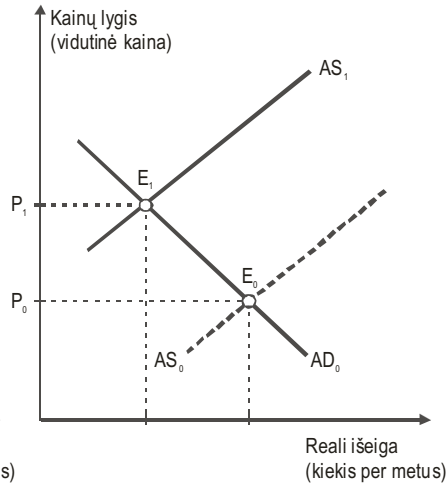
3. Remiantis JAV 1950–1972 m. patirtimi galima įrodyti, kad *Phillips'o* kreivės duomenų priklausomybę patvirtina infliacijos, kurias sukelia *visuminės paklausos AD* svyravimai.

Paklausos infliacija (demand-pull inflation) – infliacija, kurią sukėlė auganti visuminė paklausa. Tačiau infliacijos priežastis gali būti ir *visuminė pasiūla AS*. *Pasiūlos infliacija (cost-push inflation)* – infliacija, kurią sukėlė nuolatinis visuminės pasiūlos mažėjimas. Skirtumas tarp paklausos infliacijos ir pasiūlos infliacijos, kurias griežtai išskyrė neoklasikinės sintezės atstovai, pavaizduotas 2.27 pav.

a) paklausos sukelta infliacija

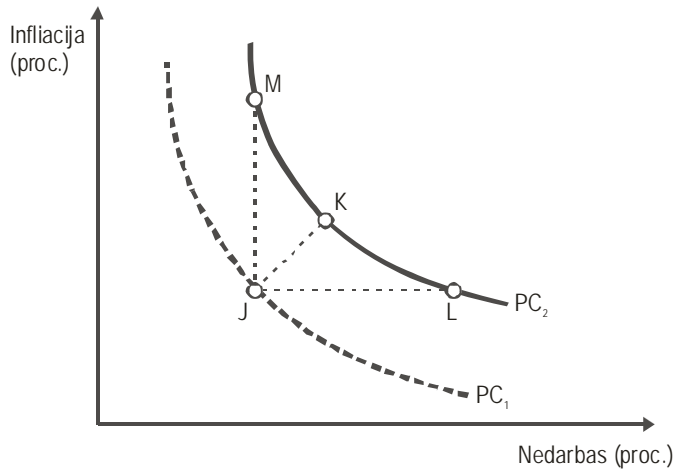
b) pasiūlos sukelta infliacija

2.27 pav. Infliacijos šaltiniai

Taškas E_0 yra pradinė pusiausvyrą, o P_0 – pradinis kainų lygis abiem atvejais. 2.27 pav. a dalyje visuminės paklausos kreivės persistūmimu į dešinę pusę kainos yra stumiamos aukštyn. 2.27 pav. b dalyje visuminės pasiūlos kreivės persistūmimu į kairę pusę kainos yra stumiamos aukštyn. Taigi kainų lygio kilimą gali nulemti išaugusi visuminė paklausa ir sumažėjusi visuminė pasiūla. Pažymėtina, kad, esant pasiūlos sukeltai infliacijai, išlieka nesavanoriškas nedarbas – susiduriame su reiškiniu, kuris prieštaravo klasikiniam mikroekonominiam konkurencijos modeliui, nes, kaip dar 1936 m. teigė *J. M. Keynes*as, „klasikiniai postulatai neleidžia atsirasti nesavanoriško nedarbo galimybei“ (Keynes, 1964 [1936]). (Tiesa, prieštaraudamas šiam teiginiui, *S. Kates*as tvirtina, kad „[k]lasikinė pozicija buvo, kad nesavanoriškas darbas buvo ne tik galimas, bet ir dažnai pasitaikydavo, su rimtais padariniais nedarbui“ (Kates, 1998).) Kaip savo vadovyje „Ekonomikos teorija“ teigė *P. A. Samuelson*as, pasiūlos infliacijos tendencijos iškyla netobulose rinkose su „institucine struktūra, kurioje visos kainos ir atlyginimai yra sąlygoti kaip gamintojo, darbininko ir vartotojo psichologijos bei administracinių sprendimų rezultatas“ (Samuelson, 1964b).

Visuminės pasiūlos AS sutrikimai, šuoliai dažnai vadinami *visuminės pasiūlos šokais (aggregate supply shock)* – nelauktais įvykiais, dėl kurių laikinai

2.28 pav. Sąnaudų infliacija (*Phillips'o* kreivė)

staigiai pakyla vidutinis gamybos veiksnių kainų lygis, vėliau padidėja ir gamybos kaštai.

Bendrai toks infliacijos procesas buvo pavadintas *sąnaudų infliacija*. Tipiška sąnaudų infliacijos pasekmė – jau minėta *stagfliacija*. Taigi makroekonominiai svyravimai, sukelti *paklausos* veiksnio, iš esmės skiriasi nuo tų, kuriuos sukelia *pasiūlos* veiksnys. Paklausos infliacijos sąlygomis nedarbas paprastai mažėja, o sąnaudų infliacijos sąlygomis jis auga. Tai pavaizduota 2.27 pav. *b* dalyje.

Sąnaudų sąlygojamą infliaciją galima pavaizduoti ir naudojant *Phillips'o* kreivę (žr. 2.28 pav.).

Matyti, kad didėjant kaštams *Phillips'o* kreivė pakyla iš padėties PC_1 į padėtį PC_2 . Kadangi visuminė paklausa AD nekinta, didėjant kaštams išauga ir nedarbas bei infliacija (tai rodo poslinkis iš taško J į tašką K).

Jei valdžia nutaria, kad infliacija jokiū būdu neturi didėti, tai jai belieka apriboti visuminę paklausą AD nepriklausomai nuo to, kiek tai kainuos. Dėl to įvyktų poslinkis iš taško J į tašką L . Tačiau tada, nors infliacijos lygis liktų nepakitęs, labai išaugtų nedarbas.

Antra vertus, jeigu valdžia stengiasi apriboti nedarbo augimą, tai ji turi skatinti visuminę paklausą AD . Tokią ekonominę situaciją vaizduoja taškas M esant aukštam infliacijos lygiui.

Monetaristų mokyklos lyderis *M. Friedman* 1968 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame straipsnyje „Monetarinės politikos vaidmuo“ (Friedman, 1968b) pasiūlė „natūralaus nedarbo lygio hipotezę“ (*natural rate of unemployment hypothesis*), kuri atitiko OECD šalių patirtį. Ši hipotezė buvo formalizuota *E. Phelps* (1967; 1968), *R. E. Lucas* (žr. 1972; Lucas, Rapping, 1969; jo tyrimai šioje srityje asmeniškai ir teoriškai glaudžiai siejosi su *E. Phelps* tyrinėjimais (da Silva, 2011)), *T. J. Sargent* (žr. Lucas, Sargent, 1978) ir panaudota kaip *naujosios klasikinės ekonomikos teorijos*, kuri iškilo XX a. aštuntajame dešimtmetyje ir pakeitė neokeinsizmą kaip nauja makroekonominė ortodoksija, pagrindas (apie šios hipotezės raidą per kitus 25 metus plačiau žr. Cross, 1995). (*R. E. Lucas* (1972; 1992 [1972]; 1973a; 1973b), *R. J. Barro* (1977; 1978), *T. J. Sargent* ir *N. Wallace* (1973; 1975; 1976; 1981) atsiskleidė ir kaip lyderiai naujojo klasikinio požiūrio, kad *Phillips* kreivė buvo vertikali tiek trumpuoju, tiek ilguoju laikotarpiu; žr. 2.25 pav., p. 360). Todėl turbūt nieko nuostabaus, kad *J. Tobin* 1993 m. savo monografiniame diskusijos straipsnyje „Natūralus lygis kaip naujoji klasikinė ekonomikos teorija“ minėtą *M. Friedman* 1968 m. straipsnį įvardijo „ko gero, pačiu įtakingiausiu straipsniu, kuris kada nors buvo išspausdintas ekonominiame žurnale“ (Tobin, 1993b). 1981 m. panašų šio straipsnio vertinimą išsakė ir *R. J. Gordon*, tiesa, jį įvardydamas šiek tiek kukliau: „galimai pačiu įtakingiausiu straipsniu, parašytu makroekonomikos teorijos srityje per praėjusius 20 metų“ (Gordon, 1981). XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje *M. Blaug* (1997) ir *R. Skidelsky* (1996a) žvelgė į minėtą *M. Friedman* straipsnį kaip į „be abejonių įtakingiausią makroekonomikos teorijos straipsnį, paskelbtą pokariniu laikotarpiu“. Kaip pažymi *B. Snowdon* ir *H. R. Vane* (2009), *M. Friedman* tikrai sėkmingai pritaikė *K. Wicksell*’io palūkanų „natūralios normos“ koncepciją nedarbo kontekstui, išnaudodamas panašumą tarp *K. Wicksell*’io paskolų rinkos analizės ir savosios darbo rinkos analizės (žr. Friedman, 1976). Pasak *K. Wicksell*’io, skirtumas tarp banko ir natūralios palūkanų normų sukelia atitinkamo skirtumo tarp taupymo ir investavimo augimą, o pasak *M. Friedman*’o, skirtumas tarp faktinio ir natūralaus nedarbo normų atspindi atitinkamą skirtumą tarp realaus darbo užmokesčio normos, kaip ją supranta darbdavys, ir realaus darbo užmokesčio normos, kaip ją supranta darbuotojas (Garrison, 1992). (Aišku, kartkartėmis atsirasdavo abejojančių *M. Friedman* (1968) natūralaus lygio hipotezės, t. y. teorinės doktrinos, kad paklausos pusės politikos nedarą poveikio darbo rinkos veikimui, pagrįstumu (Solow, 1986;

Ball, 1997; Akerlof et al., 2000), ji ilgam tapo vyraujančios ekonominės minties teorijos kertiniu stulpu visuose standartiniuose makroekonomikos teorijos vadovėliuose (Jerger, Landmann, 2006.).

Ankstyvieji naujos klasikinės ekonomikos teorijos modeliai, tokie kaip 1975 m. pasiūlyti *T. Sargent'o* ir *N. Wallace'o* (žr. Sargent, Wallace, 1975), įtraukė *M. Friedman'o* požiūrį, kad suprasti pinigų svyravimai paprasčiausiai vedė į kainų pokyčius, ir tik klaidingai suprasti monetariniai pokyčiai turi realų poveikį. Kaip pažymi *M. Goodfriend'as* ir *R. King'as* (1997), susietas su racionaliais lūkesčiais, šis stipraus neutralumo mechanizmas vedė į labai specifiskus ir diskusinius tvirtinimus apie monetarinės politikos vaidmenį. Pirma, kaip ir monetaristų analizėje, centrinis bankas turi išvengti monetarinių šokų kūrimo. Antra, platus spektras monetarinių taisyklių vedė į tokius pačius realios veiklos svyravimus, nes suprastų pinigų svyravimų realūs poveikiai bus neutralizuoti kainų lygio kitimų.

O pats natūralus nedarbas, *M. Friedman'o* žodžiais tariant, atspindi realią prekių ir darbo rinkų struktūrą, jų netobulumus, paklausos ir pasiūlos, sąnaudų informuoti apie laisvas darbo vietas, jų prieinamumą ir sąnaudų darbo išteklių persikvalifikavimui stochastinius svyravimus. Todėl jis, naudodamas *L. Walras'o* sistemos bendrosios pusiausvyros lygtis, įrodinėjo, kad ekonominiėje politikoje orientavimasis į nedarbą yra „panašiai kaip erdvėlaivio nukreipimas ne į tą žvaigždę. Nesvarbu, kiek jautri ir sudėtinga bus jo valdymo aparatūra, erdvėlaivis vis tiek nuskris klaidingu keliu“ (Friedman, 1968b). (Pažymėtina, kad *M. Friedman'as* (1955) žavėjosi *L. Walras'o* sistema už jos „[...] grožį, jos didingumą, jos architektoninę struktūrą [...]“, tačiau nesitikėjo iš jos gauti naudingų prognozių.)

Sugrįžkime prie trečiojo *R. E. Lucas'o* kritikos argumento. Kaip pažymi *M. De Vroey'us* ir *P. G. Duarte* (2012), *R. E. Lucas'as* tvirtino, kad XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžios stagfliacijos (infliacijos ir nedarbo viena laikio augimo, kurio dėl suprantamų priežasčių, neaptarė *J. M. Keynes'as* nei „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), nei savo vėlesniuose veikaluose apie infliaciją, tarp jų esė knygoje „Kaip mokėti už karą“ (Keynes, 1940)) epizodas JAV ir kitose šalyse sudarė kvazilaboratorinę konfrontaciją tarp dviejų modelių, keinsistinio stabilios *Phillips'o* kreivės trumpojo laikotarpio makroekonominio modelio, kuris iš esmės buvo visuminės paklausos modelis, ir *M. Friedman'o* natūralaus nedarbo lygio modelio, iš kurios antrasis išėjo kaip aiškus nugalėtojas. Visa tai suteikė pagrindą naujai klasikinei kontrrevoliu-

cijai ir mikropagrindų literatūroje privertė atsigręžti į ekonomikos pasiūlos pusę (De Vroey, 2010). (Su R. E. Lucas'o tvirtinimu, kad neoklasikinės sintezės epochos ortodoksiškiems keinsistiniam modeliams trūko koherentiškų mikropagrindų, vėliau per paskaitą „Elgsenos makroekonomikos teorija ir makroekonominė elgsena“ atsiimdamas Nobelio premiją ekonomikos srityje sutiko ir G. A. Akerlof'as (2002), savo ruožtu sukritikavęs naujųjų klasikų modelius ir aistringai gynęs keinsistinę ekonomikos teoriją.) R. E. Lucas'ui šie veiksniai kvietė atmesti makroekonomikos teorijos keinsistinę viziją ir naująją klasikinę programą grįsti dviem fundamentaliomis aksiomomis – a) visada susitvarkančiomis rinkomis ir b) individualiais kaip nuosekliais ir sėkmingais optimizuotojais. (Pastaroji aksioma, pritaikius racionalumo aksiomą lūkesčių formavimuisi, numano, kad individų ateities lūkesčiai negali būti sistemingai klaidingi.) Pasak K. D. Hoover'io (1999), šių prielaidų įtraukimas atstovavo klasikiniam elementui šių ekonomistų mąstyme, būtent tvirtam įsitikinimui, kad „ekonomika turi būti modeliuojama kaip ekonominė pusiausvyra“. Taigi naujesiems klasikiniams teoretikams „galutinė makroekonomikos teorija yra visiškai specifikuota bendrosios pusiausvyros mikroekonomikos teorija“. Kaip pažymėjo K. D. Hoover'is (1999), šis požiūris reiškė ne tik ekonominės minties klasikinių metodų atgimimą, bet ir „makroekonomikos teorijos eutanaziją“!

Pažymėsime, kad R. E. Lucas'as ir jo sekėjai tvirtino, jog jie makroekonomikos teorijai suteiks mikropagrindus, vildamiesi, kad tada pats terminas „makroekonomikos teorija“ paprasčiausiai pradings. Kaip pažymi B. Braun'as (2014), nors tuo laiku mikropagrindų samprata jau nebuvo kažkas naujo, R. E. Lucas'o kritika buvo plačiai laikoma galutiniu paneigimu bet kokios rūšies makroekonominio modelio, kuris nesirėmė individualaus optimizavimo elgsena. Ir iš tiesų, R. E. Lucas'as (1976) kritikavo keinsistinius modelius už tai, kad jie naudojo elgsenos lygtis, kurių koeficientai buvo pastovūs esant skirtingai aplinkos būklei. Jo teigimu, norint numatyti šių koeficientų pokyčius reaguojant į politikos pokyčius, reikia žinoti ne tik veikiančių asmenų dabartinių sprendimų taisykles, bet ir jų prioritetas tikslines funkcijas. Taigi makroekonominis modelis gali būti panaudotas alternatyvių politikų įvertinimui tik tada, kai jo lygtys yra pagrįstos išimtinai individualių ekonominių agentų (namų ūkių ir firmų) pirmenybėmis ir technologijomis, modelio lygčių visus aspektus vedant iš nuoseklių pagrindų, išreikštų optimizuojančios elgsenos terminais. Tik tada modelio struktūriniai parametrai (t. y. tie, kurie yra neįtrauktas politikos pokyčiams) gali būti nustatyti. Bet tai natūraliai reikalavo ak-

centuoti dinamišką optimizavimą, kuris lūkesčius padarė kritiškus ir padarė visiškai natūralų manymą, kad modelis buvo taip pat iš vidaus nuoseklus modelio agentų pozicionuojančių prognozių prasme, kas atitiko tai, ką prognozuotų pats modelis. Naujas modelio stilius – ką gerai iliustravo garsusis, tačiau labai stilizuotas, R. E. Lucas'o (1975) monetarinis verslo ciklo modelis, kuris priskyre visuminės išieigos judėjimus individualiems gamintojams, supainiodamas visuminius ir santykinius kainų pokyčius (žr. Landmann, 2014), – iš esmės importavo į makroekonomikos teoriją šiuolaikinės bendrosios pusiausvyros teorijos griežtai tikslų, tvirtai struktūrintą modeliavimo stilių (Woodford, 1999).

Kaip teigia R. W. Dimand'as (2014b), dar Jacob'as Marshak'as, Herbert'as Simons'as ir Tjalling'as Koopmans'as, dirbdami Cowles komisijoje Čikagoje XX a. penktojo dešimtmečio pabaigoje ir šeštojo dešimtmečio pradžioje, pripažino, kad ekonometrinių modelių parametrai nebuvo invariantiški politikos režimo kitimui, bet būtent R. E. Lucas'as (1976) buvo tas ekonomistas, kuris skyrė daug dėmesio išryškėjusiam sunkumui, kad tradiciniai struktūriniai modeliai negali būti naudojami įvertinant politinio režimo pokyčių padarinius. Galiausiai, R. E. Lucas'as ir T. J. Sargent'as 1978 m. garsiai paskelbė, kad „egzistuojantys keinsistiniai modeliai nesugeba duoti patikimų nuorodų monetarinės, fiskalinės ir kitų tipų politikos formulavimui“ (Lucas, Sargent, 1978). Amerikiečių ekonomistas C. A. Sims'as (1980) savo ruožtu šiuose modeliuose esančius identifikavimo apribojimus apibūdino kaip „neįtikimus“. Tai naujuosius keinsistus vertė orientuotis į šiuolaikinių naujųjų klasikų pusiausvyrinius realaus verslo ciklo modelius, kuriuose stengiamasi gauti elgsenos santykius dinamiškai optimizuojant.

Vadovaujantis pradinės neoklasikinės sintezės idėjomis, darbai apie kainas ir atlyginimus buvo gerokai mažiau grindžiami teorija, negu darbai apie kitas keinsistinio modelio komponentes. Aišku, tyrimai atlyginimų ir kainų elgsenos mikroekonominių pagrindų srityje buvo vykdomi. (Pavyzdžiui, 1972 m. tokius tyrimus atliko 2006 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje, amerikiečių ekonomistas E. S. Phelps'as, savo knygoje „Inflacijos politika ir nedarbo teorija“ (Phelps, 1972) gerai atskleidęs, kad darbo rinkoje faktiškai sąveikauja heterogeniški pirkėjai ir heterogeniški pardavėjai, ir prireikia laiko ir pastangų, kad jie susitiktų ir atitiktų. Šis ekonomistas, premiją gavęs „už makroekonominės politikos tarplaikinių derinių analizę“, visuminio darbo užmokesčio nustatymo elgseną grindė individų elgsenos modeliavimu. Jis

teigė, kad darbo vietos ir darbuotojai yra heterogeniški, o informacija apie pasiūlą ir paklausą neišsami. Rinkos yra laikomos beveik atomistinėmis (pažymėtina, kad *J. M. Keynes*’as neigė atomistinę konkurenciją (Phelps, 2006b), tačiau nėra *L. Walraso (iš)varžytojo (Walrassian auctioneer)*, akimirksniu nustatančio, kokie darbo užmokesčiai (ar kainos) atkuria rinkų pusiausvyrą.) Tačiau šie tyrimai buvo menkai integruoti į darbo užmokesčių ir kainų empirines lygtis. Didele dalimi šis keinsistinės sintezės blokas šiuo laikotarpiu liko *ad hoc* (specialia, tik šiam tikslui skirta), tačiau empiriškai sėkminga *Phillips*’o kreivė, laikui bėgant modifikuota, kad leistų palaiptiesiui didesnę praeities infliacijos poveikį dabartinei darbo užmokesčių infliacijai.

Kaip pažymi *O. J. Blanchard*’as (2008), visi šie blokai, kartu su darbais ekonominio augimo teorijos srityje, buvo gerokai išplėtoti susiejus ir tada sujungti į makroekonominis modelius, pradedant amerikiečių ekonomisto *L. R. Klein*’o 1950 m. pasiūlytu modeliu (žr. Klein, 1950), kuris vėliau buvo išplėtotas į garsųjį *Klein*’o–*Goldberger*’io modelį (žr. Klein, Goldberger, 1955). Įdomu, kad *L. R. Klein*’as savuosius modelius, tam tikra prasme, laikė tik *J. M. Keynes*’o teorijos išplėtimu natūraliu būdu, paties keinsistinio modelio pavaizdavimui dar 1947 m. knygoje „Keinsistinė revoliucija“ (Klein, 1968 [1947]) remdamasis *J. R. Hicks*’o (1945) IS–LM diagrama, kas patvirtina teiginį, kad tiek *J. R. Hicks*’as, tiek *L. R. Klein*’as suprato „keinsistinio modelio“ diagraminio pavaizdavimo svarbą (Darity, Young, 1995; Young, 2011; išskirta – *W. Young*’o).

Užsiminę apie ***L. R. Klein***’ą, apžvelkime jo asmenybę ir indėlį į ekonomikos teoriją šiek tiek detaliau (plačiau žr. Ball, 1981; Visco, 2014).

Gyvenimo kelias. **Lawrence’ius Robert’as Klein’as** gimė 1920 m. rugsėjo 14 d. Omahoje, Nebraskos valstijoje, *Blanche* (mergautinė pavardė *Monheit*) ir biuro tarnautojo *Leo Byron*’o *Klein*’ų šeimoje. Jis šeimoje buvo antras vaikas iš trijų vaikų: *L. R. Klein*’as turėjo vyresnį brolių ir jaunesnę seserį.

Kaip ir dauguma amerikiečių vaikų, *L. R. Klein*’as lankė valstybines mokyklas, mokslus pradėjęs Omahoje. Šeimai persikėlus į San Franciską, *L. R. Klein*’as baigė Los Andželo miesto koledžą, kur gavo geras matematikos, anglų ir užsienio kalbų bei istorijos žinias. Besimokydamas dar mokykloje nuo jaunų dienų susižavėjo ekonomikos teorija. Kaip jis rašė savo autobiografinėje esė Nobelio komitetui, „[n]ors tuo metu aš to dar nežinojau, brendimas Didžiosios depresijos laikais turėjo didelį poveikį mano intelektualiai ir

profesinei karjerai“ (žr. Breit, Hirsch, 2004). Ankstyvas susižavėjimas aukštąja matematika universitetiniu lygmeniu išsiskleidė į spekuliatyvųjį mąstymą, kuris galėjo suteikti pagrindą ekonominių problemų nagrinėjimui. Kaip savo autobiografinėje esė Nobelio komitetui teigė pats *L. R. Klein*as, „mokymasis Los Andželo miesto koledžo matematikos fakultete suteikė man didelę paskatą, ir Antrojo pasaulinio karo pradžia, su visais ją lydėjusiais susijusiais pažeidimais, padarė milžinišką įspūdį mano mintims apie sociopolitinius-ekonominius tarpusavio ryšius“ (žr. Breit, Hirsch, 2004). Tiesa, kaip pažymėjo pats *L. R. Klein*as, mokydamasis koledže jis ne tiek mėgino suprasti „ekonomiką“ kaip struktūrintą socialinę ir politinę sistemą, bet labiau tai, kaip audringoje pasaulio ekonominėje situacijoje savo reikalus gali tvarkyti atskiras individas.

*L. R. Klein*as toliau studijavo Kalifornijos universitete, Berklyje, kur vis labiau ėmė linkti į teorinių idėjų pasaulį. Universitete jis specializavosi tiek ekonomikos teorijoje, tiek matematikoje, labai susidomėjo kompiuteriniu modeliavimu ir čia 1942 m. įgijo bakalauro diplomą ekonomikos srityje, studijų metu įgydamas reikiamas tolesnei mokslinei veiklai aukštesnio lygio tiek ekonomikos teorijos, tiek matematikos žinias. Universitete *L. R. Klein*ą sužavėjo matematinės problemos ir jų potencialus panaudojimas gamtos, fiziniuose ir socialiniuose moksluose – ypač ekonomikos teorijoje.

Vėliau atsivėrė galimybė tęsti studijas Masačusetso technologijos institute, kur buvo paskelbta nauja ekonomikos teorijos magistrantūros programa ir kur jo daktaro disertacijos vadovu tapo vos penkeriais metais už jį vyresnis, tačiau, be jokių abejonių, to laikotarpio kylanti žvaigždė ekonomikos teorijos srityje *P. A. Samuelson*as, kuris ir pasiūlė jam rengti disertaciją apie keinsistinę revoliuciją ir kuris, *L. R. Klein*o žodžiais tariant, jam suteikė „neužmirštamą patirtį“ (žr. De Vroey, Malgrange, 2012; Rifkin, 2013). *L. R. Klein*as studijuodamas doktorantūroje turėjo neribotas galimybes sekti naujausius pasiekimus matematinių ir statistinių metodų taikyme ekonominėje analizėje bei išsiugdė palankų požiūrį į kiekybinę, empirinę ekonometriką, kuri tuo metu (1942–1944 m.) dar nebuvo visiškai susiformavusi, tačiau labai sparčiai augo. Neįtikėtina sparta generavęs naujas idėjas, *P. A. Samuelson*as nuo pat atvykimo studijuoti Masačusetso technologijos institute nukreipė *L. R. Klein*o mokslinius interesus į taikomosios ekonometrikos problemas, dominusias jį visą tolesnį profesinį gyvenimą. *L. R. Klein*as tik per dvejus metus parengė ir 1944 m. apgynė daktaro disertaciją (Masačusetso technologijos institute pir-

masis ekonomikos srityje), kurioje keinsistinę revoliuciją analizavo trimis požiūriais: stengėsi interpretuoti *J. M. Keynes'o* mąstymo apie makroekonomiką pokyčius nuo jo ankstyvojo darbo „Indijos valiuta ir finansai“ (Keynes, 1913a) link veikalų „Traktatas apie pinigus“ (Keynes, 1930) ir galiausiai svarbiausiam kūrinijai „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]). Šios disertacijos pagrindu *L. R. Klein'as* 1947 m. parengė ir išleido didelio pripažinimo sulaukusią knygą „Keinsistinė revoliucija“ (Klein, 1968 [1947]), kurioje, išsikėlęs tikslą pateikti bendrą įvadą į *J. M. Keynes'o* teoriją, išsamiai pristatė tam tikrus *J. M. Keynes'o* idėjų bruožus ir jų vystymąsi. Sekdamas *A. Marshall'o* (1890) principais, *L. R. Klein'as* atskleidė savo požiūrį proza, tačiau knygos pabaigoje skaitytojams pateikė gana sudėtingą matematinį priedą, kuris jam nebuvo antrinis dalykas knygoje (De Vroey, Malgrange, 2012). (*L. R. Klein'o* požiūrį į matematikos svarbą ekonomikos teorijoje gerai perteikia ši jo citata apie tai, kad matematikos nenaudojančių ekonomistų „indėliai į ekonominę analizę dažnai linkę būti didžiulės apimties, nerūpestingai atlikti ir neaiškūs. Todėl yra vertinga daugiažodžius rankraščių tomus glaustai išdėstyti keliuose suprantamuose puslapiuose“ (Klein, 1954).)

L. R. Klein'as tada paliko Masačusetso technologijos institutą ir persikėlė į Čikagos universitetą, kur, prisijungęs prie ekonometrų komandos, iki 1947 m. dirbo mokslo darbuotoju Cowles komisijoje tyrimams ekonomikos teorijos srityje, kurioje vyravo jausmas, kad bus rasti atsakymai į ekonomines problemas statistiniu, ekonometrinės metodologijos ir ekonominio turinio požiūriu, ir tada po karo bus nesunku turėti gerai organizuotą ir gerai veikiančią ekonomiką. Buvo tikima, kad šie nauji ekonometriniai metodai bus išimtinai efektyvūs. Čia *L. R. Klein'as* iš Cowles komisijos direktoriaus *Jacob'o Marschak'o* gavo užduotį peržiūrėti ankstesnius bandymus sukurti ekonometrinius modelius, kurie siejosi su olandų ekonomisto *Jan'o Tinbergen'o* novatoriška moksline veikla Tautų Lygoje (žr. Garrone, Marchionatti, 2004).

Pažymėtina, kad 1936 m. Tautų Lyga pakvietė *J. Tinbergen'ą*, kuris tais pačiais 1936 m. parengė pirmąjį visapusi nacionalinį makroekonometrinių modelių Nyderlandams (tai buvo dinaminis modelis, susidedantis iš 22 lygčių ir 31 kintamojo), kuris buvo panaudotas kaip priemonė tuo metu ypač aštrios nedarbo problemos analizei, atlikti verslo ciklų teorijų, kurios 1937 m. buvo apibendrintos Tautų Lygos išleistoje *G. von Haberler'o* knygoje „Klestėjimas ir depresija“ (Haberler, 1941), statistinį patikrinimą. Jo pranešimas 1939 m. buvo publikuotas kaip dviejų tomų veikalas „Verslo ciklo teorijų statistinis

patikrinimas“ (Tinbergen, 1939a; 1939b). Šis darbas susitelkė į dinaminių makroekonominių teorijų sukūrimą remiantis duomenimis ir jų patikrinimą. Pirmame tome buvo išdėstyta taikyta metodologija, o antrame tome buvo pateiktas makroekonometrinis modelis JAV siekiant ištirti verslo ciklus šioje šalyje po Pirmojo pasaulinio karo. Šis modelis ne tik buvo gerokai didesnis, negu taikytas Nyderlandams, bet, atsižvelgus į tai, kad tuo metu JAV importas ir eksportas buvo gerokai mažiau svarbūs, jis taip pat leido gauti santykinai netrikdomą vidaus dinaminių mechanizmų vaizdą (Epstein, 1987; Hallett, 1989; Morgan, 1990; Cornelisse, van Dijk, 2006). *J. Tinbergen* sukūrė verslo ciklo teoriją, arba makroekonomikos modelį (šio modelio struktūrą jis vėliau pritaikė ir Jungtinės Karalystės ekonomikai (Klein, 2004)), kuris atskleidė cikliškumo tendencijas. Bet dėl daugeliui to meto ekonomistų sunkiai „įkandamų“ ekonometrinių subtilumų, šis labai svarbus *J. Tinbergen*o darbas apie verslo ciklus santykinai lėtai tesulaukė pripažinimo, nors jame pateikta analizė, atrodytų, panėšėjo į „keinsistinės ekonomikos teorijos natūralų išplėtimą“ (Backhouse, Bateman, 2006).

Pažymėtina, kad *J. Tinbergen*o XX a. ketvirtajame dešimtmetyje sukurti pirmieji vienalaikių lygčių ekonometriniai modeliai, skirti visai ekonomikai ir įvertinę JAV verslo svyravimus nuo 1919 m. iki 1932 m., buvo įkvėpti dar iki *J. M. Keynes*o pasirodžiusių verslo ciklo teorijų (Woodford, 1999; Cornelisse, van Dijk, 2006). Be to, ir pats *J. M. Keynes*as, laikęsis nuomonės, kad mažai ką telaimėsime, bandydami teorinius modelius patikrinti empiriškai dėl per didelio sutartinių dalykų įtraukimo į tokius mėginimus, savo garsiojoje šios knygos didelės apimties recenzijoje „Profesoriaus *Tinbergen*o metodas“ (Keynes, 1939a), paskelbtoje žurnale *Economic Journal* tais pačiais 1939 m. (kurią *L. R. Klein*as (1951) vėliau įvertino kaip labai nevykusią...), gana skeptiškai pažiūrėjo į šias *J. Tinbergen*o ekonometrines pastangas, nes pastarasis naudojo laike nekintamus koeficientus, taip atmesdamas neaiškumo (netikrumo) problemą (žr. Morgan, 1990). *J. M. Keynes*as kritikavo *J. Tinbergen*o ekonometrinę metodologiją dėl to, kad ekonominės laiko eilutės nėra stacionarios, nes „ekonominė aplinka nėra homogeniška per laiko periodą (galbūt todėl, kad nestatistiniai veiksniai yra svarbūs)“ (Keynes, 1939a). (Tiesa, būtų neteisinga sakyti, kad *J. M. Keynes*as čia pasisakė prieš ekonometriką kaip tokią: jo kritika, recenzijoje apsiribojant „pasiūlyto naudoti statistinio metodo aiškinimu“, akivaizdžiai buvo nukreipta į *J. Tinbergen*o taikytus specifinius ekonometrinio skaičiavimo būdus, kuriuos jis pavadino „statistine alchemija“ (bei vėliau, at-

sakydamas į *J. Tinbergen'o* (1940) išsamią kritiką tame pačiame žurnale *Economic Journal*, ne be ironijos pridėjo: „*I. Newton'as, R. Boyle'is ir J. Locke'as*, visi užsiimė alchemija. Tad leiskime jam tęsti“ (Keynes, 2013)), teigdamas, kad šis požiūris „[...] yra priemonės suteikti kiekybinį tikslumą tam, ką, kokybine išraiška, mes jau žinome kaip užbaigtos teorinės analizės rezultatą“ (Keynes, 1939a) (apie vėliau kilusią diskusiją šiuo klausimu plačiau žr. Hendry, 1980; Hendry, Morgan, 1995; McAleer, 1994; Dharmapala, McAleer, 1996; O'Donnell, 1997; Garrone, Marchionatti, 2004; Cornelisse, van Dijk, 2006).) Tai leido *E. B. Wilson'ui* 1942 m. paskaitose Masačusetso technologijos instituto studentams *J. M. Keynes'ą* vaizdžiai palyginti su „fiziku teoretiku“, o *J. Tinbergen'ą* – su „fiziku eksperimentuotoju“. Kita vertus, kaip minėta, *J. M. Keynes'as* artimai bendradarbiavo su 1984 m. gavusiu Nobelio premiją ekonomikos srityje *Richard'u Stone'u* (1913–1991 m.) išrandant nacionalinės apskaitos būdus ir praktinius jų panaudojimo metodus, kas parėmė modelių kūrėjų pastangas, ir nuo 1935 m. iki pat savo mirties buvo Ekonometrijos draugijos tarybos narys (žr. Morgan, 1990; Suzuki, 2003). Todėl būtų naivu neigti *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) svarbų vaidmenį suteikiant postūmį tiek makroekonominių duomenų rinkimui, tiek makroekonominių ekonometrinių modelių kūrimui (Landreth, Colander, 2006).

Čikagos universitete *L. R. Klein'as* dirbo supamas tokių ekonomikos mokslo žvaigždžių kaip *Herbert'as A. Simon'as* (1916–2001 m.), norvegų ekonomistas *Trygve Haavelmo*, *Tjalling'as Koopmans'as* (šiems dviem ekonomistams priskiriama pirmenybė XX a. penktojo dešimtmečio viduryje įvedant į ekonometriką tikimybinį požiūrį), *Teodore'as W. Anderson'as* (1918–2016 m.), *Leonid'as Hurwicz'as*, *Herman'as Rubin'as*, *Kenneth'as J. Arrow*, *Don'as Patinkin'as*, *Roy'us Leipnik'as* ir *Herman'as Chernoff'as*. Be to, kaip vizituojančios mokslininkiai atvykdavo *Abraham'as Wald'as*, *John'as von Neumann'as*, *Jan'as Tinbergen'as* ir *Ragnar'as Frisch'as*. Cowles komisijoje vyravo jausmas, kad bus rasti atsakymai į ekonomines problemas statistiniu, ekonometrines metodologijos ir ekonominio turinio požiūriu, ir tada po karo bus nesunku turėti gerai organizuotą ir gerai veikiančią ekonomiką. Buvo tikima, kad šie nauji ekonometriniai metodai bus išimtinai efektyvūs. Cowles komisijos direktoriaus *J. Marschak'o* nuomone, tokiai sistemai sukurti turėjo užtekti trejų metų.

Čikagos universitete *L. R. Klein'as* sutiko ir ekonomikos teorijos studentę *Sonia'ą Adelson*, kurią vedė. (Tai buvo jo antroji santuoka.) Pora susilaukė trijų dukterų (*Hannah*, apgynusios daktaro disertaciją genetikos srityje, mokytojos

*Rebecca*òs, redaktorės *Rachel*es Klein) ir vieno sūnaus (kompiuterių programuotojo *Jonathan*ò Kleinò).

Dirbdamas Cowles komisijoje *L. R. Klein*às sukūrė (šis modelio kūrimo darbas prasidėjo 1944 m. ir užtruko iki 1947 m.) Jungtinių Valstijų ekonomikos modelį prognozuoti ekonominių svyravimų kaitą ir tirti vyriausybės ekonominės-politinės politikos poveikį, turėdamas omenyje jam aiškiai Cowles komisijoje iškeltą tikslą įvertinti (apskaičiuoti) JAV ekonomikos trajektoriją po pergalės Antrajame pasauliniame kare (kuri atrodė artėjanti) perėjimo iš karo į taikios gamybos laikus fazėje (žr. Klein, 1950). Ekonominės plėtros komitetas, kuriam vadovavo anksčiau Cowles komisijoje tyrimų direktoriumi dirbęs amerikiečių ekonomistas *Theodore*às O. *Yntema* (1900–1985 m.) ir šio komiteto tyrimų vadovas *Albert*às *Hart*às įtikino *L. R. Klein*ą ir Cowles komisiją panaudoti jo sukurtą modelį pirmajam jo pritaikymui, nors patys mokslininkai jautė, kad jis dar nėra visiškai parengtas praktiniam taikymui: svarstomos problemos rimtumas vertė pabandyti.

Kaip pažymi *I. Visco* (2014), *L. R. Klein*ò sukurto Jungtinių Valstijų ekonomikos modelio teoriniai pagrindai buvo iš esmės keinsistiniai, ir lygtys dėl to iš esmės *makroekonominės*. Vis dėlto, kaip yra aišku iš „Keinsistinės revoliucijos“ (Klein, 1968 [1947]) priedo, keinsistinės sistemos išvedime iš „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) *L. R. Klein*às iškėlė ir *mikroekonominių* pagrindų problemą: „Problema, į kurią niekada pakankamai neatsižvelgė keinsistai, yra teorijos išvedimas individų bendruomenių ir prekių grupių terminais iš bazinės teorijos individų ir atskirų prekių terminais. Šiuolaikine ekonomine terminologija, tai yra perėjimo nuo mikro- į makroekonomikos teoriją, t. y. agregavimo, problema“ (Klein, 1968 [1947]).

Taigi *L. R. Klein*às nutarė pateikti *mikroekonominius* pagrindus paremti visuminį (agreguotą) vartojimą, likvidumo pirmenybių ir investavimo funkcijas, taip pat pasiskolindamas darbo paklausos ir pasiūlos funkcijas iš neoklasikinės ekonomikos teorijos. (*L. R. Klein*às apsvarstė keinsistinę prielaidą, kad darbo pasiūla buvo funkcija nominalių, o ne realių darbo užmokesčių, ir padarė išvadą, kad tai nebuvo priežastis, kodėl *J. M. Keynes*ò teorijoje ūkis automatiškai negrižta į visiško užimtumo pusiausvyrą.) Kurdamas makroekonominį modelį, *L. R. Klein*às laikėsi reikalavimų, paremtų firmų ir namų ūkių racionalaus elgesio hipoteze, pastebėdamas, kad „mikroekonomikos teorijos pelną maksimizuojančios [ir naudingumą maksimizuojančios] lygtys analogiškai galioja makrosistemai, jeigu tos sistemos agregatai yra *deramai*

išmatuoti“ (Klein, 1968 [1947]; išskirta – *I. Visco*). Aišku, vėliau kiti ekonomistai, tokie kaip *R. W. Clower*'is (1965), *M. Friedman*as (1957), *D. Patinkin*as (1956), *J. Tobin*as (1958b) ir kiti, makroekonomikos teorijos mikroekonominius pagrindus išplėtos detaliau (Pearce, Hoover, 1995).

1947 m. vasarą *L. R. Klein*as praleido Otavoje, kur padėjo sukurti pirmąjį ekonometrinių modelių Kanados vyriausybei. O nuo 1947 m. rudens jis vienerius akademinčius metus praleido Europoje. Čia *L. R. Klein*as apsisėjo Norvegijoje, Osle, kur dirbo kartu su norvegų ekonomistais *Ragnar*'u *Frisch*u ir *Trygve Haavelmo*. 1948 m. jis turėjo galimybę aplankyti ekonomistus Švedijoje (Norvegijoje gimusių, bet Švedijoje mokslinę karjerą tęsusį ekonometriką ir statistiką *Herman*ą *Wold*ą (1908–1992 m.), garsiosios Stokholmo mokyklos atstovus *Erik*ą *Lundberg*ą (1907–1987 m.), *Erik*ą *Lindahl*į (1891–1960 m.) ir statistiką *Ragnar*ą *Bentzel*ą (1919–2005 m.)), Nyderlanduose (*Jan*ą *Tinbergen*ą) ir Anglijoje (*Richard*ą *Stone* (1913–1991 m.)), kuriam 1984 m. irgi buvo paskirta Nobelio premija ekonomikos srityje už darbus sukuriant nacionalinės sąskaitybos sistemą, gražiai vainikavusią ilgametę nacionalinių pajamų matavimo tradiciją, besitęsusią nuo anglų ekonomisto demografo *W. Petty* politinės aritmetikos septynioliktame amžiuje iki britų ekonomikos istoriko *C. Clark*o darbų). Osle *L. R. Klein*ą taip pat aplankė danų ekonomistai *Poull*as *Nørregaard*as *Rasmussen*as (1922–1998 m.) ir *Jørgen*as *Pedersen*as (1890–1973 m.), su kuriais užsimezgė įkvepiantys moksliniai kontaktai.

1948 m. rudenį *L. R. Klein*as grįžo į JAV ir, pakviestas Nacionalinio ekonominių tyrimų biuro direktoriaus *Arthur*o *F. Burns*o (1904–1987 m.), kuris irgi specializavosi makroekonomikos teorijoje ir vėliau tapo Federalinių rezervų vadovu, o 1953–1956 m. buvo prezidento *D. D. Eisenhower*'io (1890–1969 m.), kuris infliacijos kontrolę padarė savo administracijos svarbiausiu prioritetu, Ekonominių patarėjų tarybos narys, gavęs podoktorantūros studijų stipendiją, iki 1950 m. dirbo Ekonominių tyrimų nacionaliniame biure Kembridže (ekonometriškai tirdamas gamybos funkcijas), tuo pat metu iki 1954 m. būdamas susijęs ir su Mičigano universiteto Apžvalgų tyrimų centru, kur, pasiremdamas vengrų kilmės amerikiečių psichologo ekonomisto *George*o *Katona*os (1901–1981 m.) atliktų vartotojų finansų tyrimų duomenimis, nagrinėjo turto, ypač JAV likvidžių aktyvų, poveikį taupymo elgsenai ir plačiau prasme plėtojo statistinę vartojimo ir vartotojų požiūrių analizę. Dalies šio laikotarpio publikacijų bendraautoriai, be *G. Katona*os, buvo amerikiečių ekonomistai *John*as *Lansing*as ir *James*as *Morgan*as (1918–2018 m.).

*L. R. Klein*o išskirtinį mokslinį produktyvumą nuo pat akademinio kelio pradžios rodo kad ir šis faktas: vien 1943–1950 m. jis paskelbė penkis straipsnius žurnale *Econometrica* (jau pirmame iš jų įnešdamas didelį indėlį į identifikaciją vienalaikių lygčių modeliuose, akcentuojant investicijų funkciją (žr. Klein, 1943); įdomu, kad jo straipsnis buvo paskelbtas tame pačiame žurnalo numeryje kaip ir šiai tematikai svarbus *T. Haavelmo* (1943) straipsnis), du žurnale *Journal of Political Economy*, vieną žurnale *Review of Economics and Statistics* ir išleido dvi knygas (De Vroey, Malgrange, 2012).

Mičigano universitete *L. R. Klein*as įkūrė Kiekybinės ekonomikos teorijos tyrimų seminarą, sudariusį galimybę sukurti stipresnius (didesnės apimties) JAV makroekonominis modelius, tarp jų garsųjį *Klein*o–*Goldberger*'io modelį, kuris rėmėsi jau minėto olandų ekonomisto *J. Tinbergen*o pamatinėmis nuostatomis. *J. Tinbergen*as (1939a; 1939b) savo plėtotuose modeliuose ekonominis svyravimus analizavo kaip kiekybinius santykius tarp gamybos apimčių, atlyginimų, kainų, investicijų ir kitų kintamųjų. *L. R. Klein*as skirtingai nuo jo savo modelyje panaudojo alternatyvią ekonomikos teoriją ir skirtingą statistinę metodiką, įtraukusią ir Vartotojų finansų apžvalgų informaciją (Epstein, 1987). Statistikos technikos požiūriu *L. R. Klein*o modeliai yra apibūdinami kaip specifinės tarpusavyje priklausomų vienalaikių lygčių sistemos. Jas dar 1943 m. pirmasis pristatė *Trygve Haavelmo* (žr. Haavelmo, 1943). *L. R. Klein*as buvo sužavėtas ir įkvėptas šių tarpusavyje priklausomų sistemų lankstumo ir galimybės spręsti ekonomines problemas taikant statistinius metodus. Pažymėtina, kad *L. R. Klein*'ui padėjęs sukurti šį modelį jo studentas *Arthur*as *Stanley*us *Goldberger*as (1930–2009 m.) irgi buvo žymus amerikiečių ekonometrikas ir ekonomistas, didžiąją dalį savo mokslinės karjeros praleidęs *Wisconsin*o–*Madison*o universitete. 1955 m. jie išleido monografiją „Jungtinių Valstijų ekonometrinis modelis, 1929–52“ (Klein, Goldberger, 1955), kuri nutiesė kelią naujai tyrimų sričiai, makroekonometriniam modeliavimui ir tapo ekonominio modeliavimo atskaitos tašku bei įkvėpimo šaltiniu daugeliui metų į priekį, ir ne tik JAV (žr. Malgrange, Muet, 1984). Pažymėtina, kad dar keletą dešimtmečių šis modelis Mičigano universitete buvo sėkmingai palaikomas ir plėtojamas amerikiečių ekonomisto *Daniel*o *B. Suits*o pastangomis.

1954 m. *L. R. Klein*'ui Mičigano universitetas nebeleido eiti etatinių dėstytojo pareigų dėl *J. McCarthy*'io reakcingo laikotarpio vyravusių antikomunistinių nuostatų (*L. R. Klein*o trumpalaikė priklausomybė komunistų partijai buvo paviešinta per klausymus Atstovų Rūmų Antiamerikietišku veiksmų ko-

mitete). Tada *L. R. Klein* su šeima persikėlė į Angliją, kur, jo paties žodžiais tariant, mėgaudamasis „Oksfordo ramybe ir akademinė laisvė“, ketverius metus dėstė Oksfordo universitete, kuriame, kaip jis pats pažymėjo, tuo metu niekas rimtai neužsiėmė ekonometrikos mokslu, todėl jo šiame universitete publikuoti straipsniai teorinės ir taikomosios ekonometrikos srityje buvo labai naudingi britams (žr. Rifkin, 2013). Taip pat šio universiteto Statistikos institute kartu su tuo metu dar tik studijavusiu Oksfordo universiteto Queens koledže, o vėliau tapusiu britų žymiausiu ekonometriku *James'u R. Ball'u* (1933–2018 m.) jis sukūrė Jungtinės Karalystės modelį, žinomą kaip Oksfordo ekonometrinių modelių. (Vykdamas kompiuterinius skaičiavimus jiems produktyviai talkino Statistikos instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis *Peter'is Vandome*, vėliau tapęs Edinburgo universiteto ekonometrikos profesoriumi.) Tiesa, kaip pažymi žymus italų ekonomistas, 2011 m. tapęs Italijos banko prezidentu, *Ignazio Visco* (2014), pats modelis nebuvo ypač sėkmingas prognozavimo tikslumo prasme dėl prastos duomenų kokybės, tačiau jis buvo svarbus dėl dėmesio, kuris buvo skirtas kainų ir darbo užmokesčių nustatymui, britų darbo rinkos specifiniams bruožams. Be to, Statistikos institute, pasiūlius vokiečių kilmės ekonomistui *Frank'ui Burchardt'ui* (1902–1958 m.), *L. R. Klein* padėjo sukurti Britų taupymo apžvalgą, paremtą Mičigano apžvalgomis, taip pat pradėjo tam tikrus teorinius ekonometrinius tyrimus, susijusius su statistinių išvadų darymo metodais, kurie turėjo ryšio su olandų ekonomistu *Henri'io (Hans'o) Theil'o* (1924–2000 m.) ir žymaus amerikiečių fiziko, matematiko, biologo *Edwin'o B. Wilson'o* moksliniais darbais. Šiuo laikotarpiu *L. R. Klein* nemažai diskutavo ir su *A. W. H. Phillips'u* apie *Phillips'o* kreivę, kuri labai siejosi su *L. R. Klein'o* naudota idėja siekiant užbaigti keinsistinę sistemą absoliučių kainų ir darbo užmokesčių nustatymui, ir kurią jis sėkmingai panaudojo patobulintame *Klein'o–Goldberger'io* modelyje, su ja susiedamas darbo rinkos koregavimosi lygtį, kuri toliau buvo detalizuota *Wharton'o* ir *Brookings* modeliuose (Patinkin, 1972). (Ji taip pat buvo labai artima darbo užmokesčių nustatymo lygtims *J. Tinbergen'o* (1939a; 1939b) modeliuose, kurie buvo sukurti XX a. ketvirtajame dešimtmetyje.) Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad *L. R. Klein* dar 1950 m. (t. y. aštuoneriais metais anksčiau, negu pasirodė garsusis *A. W. H. Phillips'o* straipsnis (žr. Phillips, 1958), dirbdamas Cowles komisijoje sukurtame modelyje, panaudojo darbo užmokesčių prisiuderinimo lygtį, kurioje kaip aiškinamuosius kintamuosius taikė nedarbo normą ir infliacijos normą).

Oksforde *L. R. Klein*as taip pat užmezgė svarbias mokslines pažintis su grupe britų mokslininkų: žymia kristalografe *Dorothy M. Hodgkin* (1910–1994 m.), kuri domėjosi skaičiavimais naudojant kompiuterius, ekonomistu ir ekonominės minties istoriku *Peter’iu Newman’u* (1928–2001 m.), su kuriuo Oksforde nemažai diskutuota apie augimo teoriją ir augimo modelius, bei japonų ekonomistu, matematiku ir ekonometristu *Mickio Morishima* (1923–2004 m.).

1958 m. *L. R. Klein*o kaip klajojančio profesoriaus akademinė karjera baigėsi, nes, sulaukęs Pensilvanijos universiteto Wharton’o mokyklos kvietimo, jis sugrįžo į JAV ir įsidarbino šiame universitete, kur, gavęs 1913 m. amerikiečių verslininko magnato ir filantropo *John’o D. Rockefeller’io* (1839–1937 m.), kuris buvo pirmasis amerikiečių milijardierius (jo turtas po mirties 1937 m. siekė apie 1,5 proc. šalies BVP), įkurto jo vardo *Rockefeller’io fondo*, kuris nuo 1924 m. pradėjo teikti stipendijas Europos socialinių mokslų srities mokslininkams, dotaciją tyrimams, tęsė ekonometrinių modelių kūrimo darbus. 1959 m. *L. R. Klein*as buvo apdovanotas prestižiniu kas dveji metai skiriamu *John’o Bates Clark’o medaliu*, o 1968 m. tapo Pensilvanijos universiteto Wharton’o mokyklos *Benjamin’o Franklin’o* ekonomikos teorijos ir finansų profesoriumi ir šias pareigas ėjo iki 1991 m., o vėliau tapo šios mokyklos profesoriumi emeritu. *L. R. Klein*as taip pat vadovavo kelių doktorantų, vėliau tapusių žymiais ekonomistais, tarp jų to paties universiteto profesoriaus *S. Weintraub’o* sūnaus ekonomisto matematiko *E. Roy’aus Weintraub’o*, daktaro disertacijoms. Nemažai *L. R. Klein*o doktorantų vėliau prisidėjo prie ekonominio modeliavimo plėtros besivystančiose ir išsivysčiusiose šalyse, o pats *L. R. Klein*as irgi plačiai keliavo, dirbdamas ekonominio modeliavimo projektuose daugelyje šalių, tarp jų Japonijoje (kurią pirmą kartą aplankė 1960 m. ir pirmuosius ekonometrinius modelius šiai šaliai padėjo kurti 1963–1964 m.), Izraelyje ir Meksikoje.

XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje *L. R. Klein*as tapo labai svarbaus projekto „*Brookings-SSRC Project*“, kurį 1959 m. inicijavo Socialinių mokslų tyrimų centro (*Social Science Research Council, SSRC*) Ekonominio stabilumo komitetas, vadovu. Šis projektas, kuris vėliau persikėlė į Brookings institutą, buvo skirtas sukurti naują detalų ekonometrinių modelių, skirtą prognozuoti trumpalaikį JAV ekonomikos vystymąsi ir pokyčius. Įdomus momentas, susijęs su *Brookings modelio* projektu, buvo tas, kad jis funkcionavo kaip komandinės pastangos ir kiekvienas asmuo šioje komandoje prisiėmė atsakomybę už tam tikrą modelio dalį. Pradžioje kartu su *L. R. Klein’u* direktoriaus parei-

gas ėjo žymus amerikiečių ekonomistas keinsistas *Jamesas S. Duesenberry'is* (1918–2009 m.), kuris į projektą pakvietė prisijungti apie trisdešimt svarbiausių JAV šios srities mokslininkų, įskaitant japonų kilmės ekonomistą *Albertą Ando* (1929–2002 m.), *E. Cary Browną*, *Franką de Leeuw*, kipriečių kilmės ekonomistą *Phoebusą Dhrymesą* (1932–2016 m.), *Robertą Eisnerį* (1922–1998 m.), *Garyį Frommą*, *Frankliną Fisherį* (1934–2019 m.), *Stepheną Goldfeldą* (1940–1995 m.), *Charlesą Holtą*, *Daleį W. Jorgensoną*, *Edwiną Kuhą* (1925–1986 m.), *Charlesą Schulzeą* (1924–2016 m.), *Danielą Suitsą* ir *Paulą Taubmaną*. Kaip pažymi *I. Visco* (2014), *Brookings modelis* tapo naujų idėjų, pritaikymų ir inovacijų metodologijoje bei skaičiavimuose šaltiniu, tačiau jis dėl savo dydžio (jis apėmė ne mažiau kaip 400 apskaičiavimo lygčių: tuo metu vyravo nuostata, kad kuo modelis sudėtingesnis, tuo jis geresnis!) nelabai tiko sistemingam naudojimui ekonominiam prognozavimui ir scenarijų kūrimui.

Todėl vėliau tame pačiame XX a. septintajame dešimtmetyje *L. R. Klein'as* kartu su *Michael'u Evans'u* sukūrė *Wharton'o ekonometrinių prognozavimo modelį* (Evans, Klein, 1968). Šis modelis, būdamas gerokai mažesnis už *Brookings modelį*, išsikovojo labai gerą reputaciją verslo sąlygų analizei ir buvo naudojamas prognozuoti bendrojo nacionalinio produkto, eksporto investicijų ir vartojimo svyravimus bei tirti mokesčių pakeitimo, viešųjų išlaidų, naftos kainos ir kitų veiksnių poveikį jiems (Klein, 1991; Bodkin et al., 1991).

XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje *L. R. Klein'as* nusprendė kiekybinių ekonominių tyrimų Pensilvanijos universitete finansavimą papildyti pajamomis, kurios gali būti gautos parduodant ekonometrines prognozes privačius ir viešojo sektoriaus pirkėjams. Iš šių pardavimų gautos lėšos buvo investuojamos atgal į paramą studentams ir Pensilvanijos universiteto Ekonomikos teorijos katedros platesnių tyrimų pastangų finansavimą. Metams bėgant visa tai išaugo į 1969 m. *L. R. Klein'o* įkurtą tyrimų grupę, *Wharton'o ekonominio prognozavimo partneriai* (*Wharton Econometric Forecasting Associates, Inc.*), kuri pradėjo ekonometrinių prognozavimo šaką JAV. (Pažymėtina, kad kai modeliuotojų komanda, sukūrusi garsųjį MPS modelį, nutraukė darbą prie jo, šio modelio palaikymui jį irgi perdavė minėtai tyrimų grupei (Backhouse, Cherrier, 2018).) Vėliau ši ekonometrinių prognozių paslaugų bendrovė buvo parduota Denveryje veikiančiai privačiai leidybos bendrovei ir dabar funkcionuoja kaip pelno siekianti tyrimų bendrovė *IHS*.

L. R. Klein'as buvo vienas iš pagrindinių iniciatorių ir aktyvus tyrimų lyderis *LINK* projekte, kuriam pradinį finansavimą skyrė Fordo fondas, Tarp-

tautinis valiutos fondas ir Nacionalinis mokslo fondas ir kuris prasidėjo nuo susitikimo Stanforde 1968 m. Be *L. R. Klein*o, kitais pagrindiniais *LINK* projekto tyrėjais tapo Stanfordo universiteto profesorius *Bert*as *Hickman*as, austrų kilmės amerikiečių ekonomistas *Rudolf*as *R. Rhomb*erg'as (1923–2001 m.) iš Tarptautinio valiutos fondo ir Kalifornijos universiteto profesorius *Aaron*as *Gordon*as (1909–1978 m.), o pats projektas buvo savotiškas ekonometrinių modelių kūrėjų iš daugelio šalių konsorciumas, koordinuojančios institucijos vaidmenį atliekanti Pensilvanijos universitetui, kuriame bazavosi ir tuometinių skaičiavimo mašinų programinė įranga. (Šį projektą *L. R. Klein*as 1980 m. paminėjo ir savo Nobelio premijos priėmimo kalboje.) *LINK* projekto tikslas buvo parengti pirmą pasaulyje globalų ekonominį modelį, susiejantį daugelio pasaulio šalių modelius (buvo įtraukta septyniolikos OECD industrinių šalių, aštuonių tuometinių socialistinių šalių modeliai ir keturi besivystančių šalių regioniniai modeliai) taip, kad vienos šalies ekonomikos (prekybos ir kapitalo judėjimo) pokyčių padariniai atsispindėtų kitoje. Modelis taip pat leido patikrinti politinės ir ekonominės politikos pokyčių padarinius, kartu įvertinant protekcionizmą (žr. Klein, Su, 1978) ir darbo užmokesčio didinimo aspektus (žr. Klein, Johnson, 1975). Pažymėtina, kad *LINK* projektas, kuris dar XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje apėmė 80 industrinių ir besivystančių šalių visame pasaulyje, dabar yra valdomas Jungtinių Tautų Niujorke ir mokslinė prasme bazuojasi Toronto universitete, vadovaujamas šio universiteto profesoriaus *Peter*'io *Pauly*'io, kuris XX a. devintajame dešimtmetyje buvo *L. R. Klein*o kolega Filadelfijoje. Iki šiol rengiami reguliarūs susitikimai šio projekto formatu. Plačiau apie LNK modelį žr. Klein, 1976; Ball, 1973; Waelbroeck, 1976; Sawyer, 1979, apie tolesnę globalaus ekonometrinio modeliavimo idėjų plėtotę žr. Adams, Hickman, 1983.

Mokslinės kajos pabaigoje *L. R. Klein*as kūrė siauros srities „einamojo ketvirčio modelius“, kurie naudoja einamuosius ekonominius indikatorius, kad galėtume susiorientuoti apie ekonominio augimo normą einamajame ir kitame ketvirtyje. Priešingai ankstesnėms pastangoms sumodeliuoti ekonomiką struktūriškai ir naudoti pastovius priderinimus ir lengvai kritikuotinus egzogeninių kintamųjų apskaičiavimus, šios sistemos yra sąmoningai automatiškos ir mechanistinės, lengvai paverčiančios prieinamą informaciją einamųjų sąlygų statistiškai geriausiu įvertinimu. Aišku, tai buvo visiškai kitas priėjimas, labai besiskyręs nuo jo ankstesnės modelių kūrimo ir taikymo praktikos. Pažymėtina, kad ir pasitraukęs nuo aktyvaus darbo universitete, *L. R. Klein*as

iki pat gyvenimo pabaigos aktyviai dalyvavo kuriant tokius makroekonometrinius aukšto dažnumo modelius, kurie planuoja ekonomiką mėnesiui ir ketvirčiui, stengdamasis pagerinti kiekybinių metodų ekonomikoje prognozių gebėjimus. 1976 m. JAV prezidento rinkimų metu *L. R. Klein*as koordinavo *Jimmy'io Carter'io* ekonominių uždavinių formuotojų pajėgas. Tačiau šiam laimėjus rinkimus, jis, sekdamas savo mokytojais, atmetė pasiūlymą prisijungti prie prezidento *J. Carter'io* administracijos ir pasiliko dirbti Pensilvanijos universitete, kuriame ekonomikos teoriją dėstė 33 metus.

*L. R. Klein*as buvo Ekonometrinės draugijos, Tarptautinės atlantinės ekonominės draugijos (1989–1990 m.) ir Amerikos ekonomistų asociacijos (1977 m.) prezidentas. Jis taip pat buvo organizacijos „Economistai už taiką ir saugumą“ įkūrėjas ir globėjas.

Kaip minėta, 1980 m. (prieš pat jam sukankant 60 metų) *L. R. Klein*ui buvo paskirta Nobelio premija ekonomikos srityje. Per savo mokslinę karjerą nuo 1943 m. iki 2012 m. jis paskelbė daugiau kaip 350 straipsnių ir apie 20 monografinių veikalų, nekalbant jau apie daugelio darbų redagavimą. Net ir kai gavo Nobelio premiją, *L. R. Klein*o mokslinė veikla buvo labai intensyvi, ką puikiai atspindi 1982–2012 m. jo vieno ir su bendraautoriais paskelbti daugiau kaip 150 mokslinių straipsnių (Visco, 2014). Be to, reikia paminėti ir jo svarbų indėlį į ekonometrijos vadovėlių rengimą (žr. Klein, 1953; 1962; 1983a).

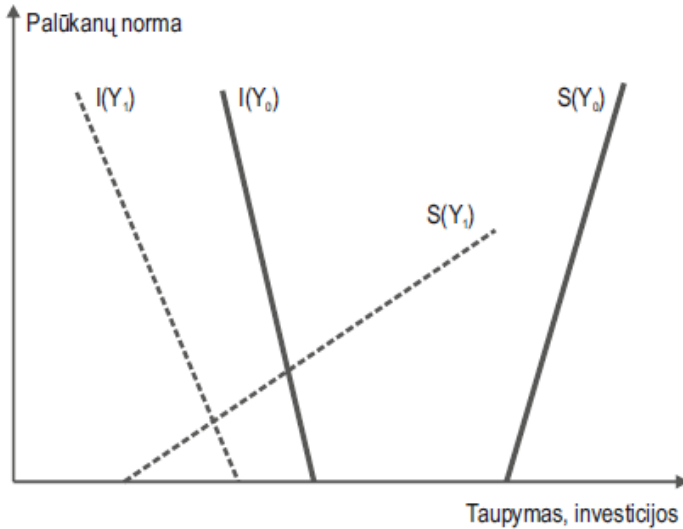
*L. R. Klein*as mirė namie Gladwyne 2013 m. spalio 20 d. būdamas 93 metų.

Ekonomikos teorija. XX a. penktajame dešimtmetyje JAV pasirodžiuose vadovėliuose pradėtos aiškinti *J. M. Keynes*o idėjos tam, kad kuo platesnis visuomenės ratas būtų supažindintas su *J. M. Keynes*o pasiūlymais, pateiktais jo svarbiausiame veikale „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]).

Viena iš aiškiausiai šiam tikslui parašytų knygų buvo *L. R. Klein*o „Keinsistinė revoliucija“ („*The Keynesian Revolution*“) (Klein, 1968 [1947]). 1947 m. pasirodžiusi knyga, kurioje plačiai panaudotas iš *J. R. Hicks*o (1945) perimtas keinsistinio modelio diagraminio vaizdavimo metodas (kas neturėtų stebinti: juk ir pats *L. R. Klein*as skaitė „Bendrają teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) per IS–LM modelio lęšius; *L. R. Klein*o diagrama turėjo panašias ašis ir grafikus kaip ir *J. R. Hicks*o diagramoje, ir jeigu pasuksime ašis *L. R. Klein*o diagramoje, abi diagramos yra *identiškos* (Young, 2011; išskirta – *W. Young*o); tiesa, šiai *J. R. Hicks*o–*L. R. Klein*o diagramai nepavyko tapti taip pat plačiai pripažintai

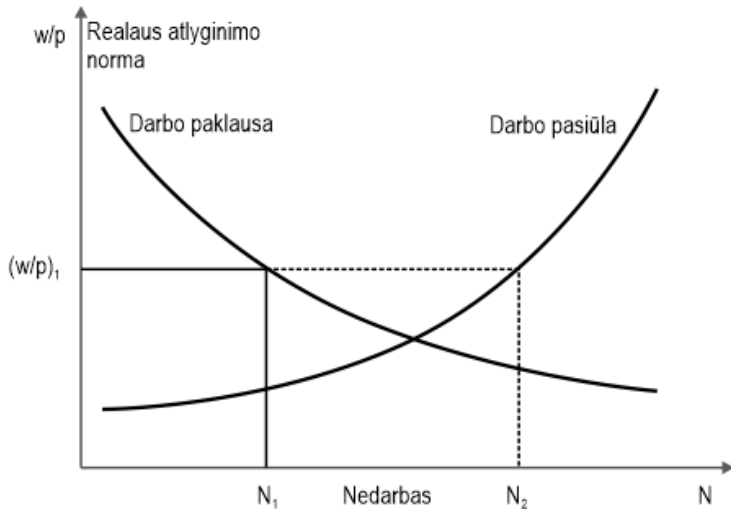
kaip *J. R. Hicks*–*A. H. Hansen* diagramai (IS–LM diagramai)), gerai atspindėjo sutarimą, atsiradusį tarp ekonomistų ir aktyvios vyriausybės politikos šalininkų. Ši knyga iš karto padarė *L. R. Kleiną* vienu populiariausių keinsistinės ekonomikos propaguotojų JAV.

Kaip pažymi *M. De Vroey* ir *P. G. Duarte* (2012), *L. R. Klein* buvo tarp tų didžiųjų ekonomistų, tokių kaip *J. R. Hicks*, *O. Lange* ir *F. Modigliani*, kurie sumeistravo *J. M. Keynes* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pagrindinės žinios vėlesnį supratimą. Kita vertus, kaip pažymi *M. De Vroey* ir *P. Malgrange* (2012), *L. R. Klein* knyga buvo daugiau negu vien „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) iškeltų idėjų pateikimas (kaip *A. H. Hansen* 1953 m. išleista knyga „Vadovas į *Keynesą*“ (Hansen, 1953)). *P. A. Samuelson* vadovaujamas rengdamas disertaciją apie keinsistinę teoriją, kuri ir tapo knygos „Keinsistinė revoliucija“ (Klein, 1968 [1947]) pagrindu, *L. R. Klein* pradėjo įsisąmoninti, kad *J. M. Keynes* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) įvestas conceptualus aparatas „prašėsi empirinio patvirtinimo (ar atmetimo)“ (Bodkin et al., 1991). Imtis šio empirinio tyrinėjimo tapo *L. R. Klein* viso gyvenimo darbu. Todėl ir *L. R. Klein* pateiktas „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pagrindinių teiginių interpretavimas buvo savitas. Juk *J. R. Hicks* (1937) akcentavo LM kreivės formą (likvidumo spąstus), o *F. Modigliani* (1944) pabrėžė darbo pasiūlos nelankstumą (apverstą darbo pasiūlos kreivės formą), ir jo modelyje nesavanoriškas nedarbas išimtinai priklausė nuo darbo pasiūlos kreivės specifikos, t. y. apėmė horizontalią jos dalį, kas atitiko jau anksčiau išsakytą *O. Lange* (1938) požiūrį, o vėliau atsispindėjo ir *T. Dernburg* ir *D. McDougall* vadovėlyje „Makroekonomikos teorija“ (Dernburg, McDougall, 1960) pateiktame nesavanoriško darbo apibrėžime (kelia nuostabą tas faktas, kad *F. Modigliani* (1944) žymusis straipsnis iš viso nebuvo cituojamas *L. R. Klein* knygoje; *F. Modigliani* nebuvo įtrauktas ir į knygoje pateikiamą keinsistinės ekonomikos teorijos šalininkų, dirbančių JAV, sąrašą, į kurį buvo įtrauktas net *O. Lange*, kuris nelaikė savęs tikru keinsistu (Young, 2008)). O *L. R. Klein* (1968 [1947]), siekio atitolinti save nuo standartinio vertinimo, kad „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pagrindinis indėlis buvo arba likvidumo spąstai, arba nelankstūs piniginiai darbo užmokesčiai, skirtingas požiūris buvo susieti nesavanoriško nedarbo atvejį su palūkanų normos labai maža verte esant visiško užimtumo pusiausvyrai. Kaip pažymi *M. Boianovsky* (2004), užuot ėmęsis *J. M. Keynes* hipotezės apie neribotą pinigų elastingumą esant tam tikrai žemai pa-

2.29 pav. L. R. Klein'o taupymo ir investicijų nesuderinamumas

lūkanų normai (kuriai nebuvo „akivaizdaus pagrindo“), žvelgdamas iš ekonometrinės perspektyvos L. R. Klein'as (1968 [1947]) tvirtino, kad duomenys parodė, jog taupymo ir investavimo funkcijos yra neelastingos palūkanoms. Atitinkamai, L. R. Klein'o požiūriu, keinsistinės ekonomikos teorijos šerdis yra tvirtinimas, kad nėra palūkanų normos teigiamos vertės, kuri pajėgtų sulyginti taupymą ir investicijas esant visiško užimtumo pajamoms. Kad išreikštų savo mintis, L. R. Klein'as naudojo standartinį IS–LM modelį, tvirtindamas, kad taupymo ir investicijų funkcijos (ypač pastaroji) yra labai neelastingos palūkanų normai ir šis faktas turi būti įtrauktas į modelį. (1947 m. žurnale *Journal of Political Economy* pasirodžiusiame straipsnyje „Efektyvios paklausos ir užimtumo teorijos“ (Klein, 1947) L. R. Klein'as pakartotinai teigė, kad J. M. Keynes'o teorijos savitas bruožas yra investicijų funkcijos žemas elastingumas, ir ši prielaida turi būti priimta dėl jos stipraus empirinio patvirtinimo; šiame straipsnyje L. R. Klein'as, be to, pirmasis aiškiai suformulavo šimtmetinės stagnacijos sampratą ir gynė jos pagrįstumą bei galiojimą). Dėl viso to gali neegzistuoti jokios teigiamos palūkanų normos, leidžiančios sulyginti taupymą ir investicijas. Tai parodyta 2.29 pav., kuris vaizduoja taupymo ir investicijų grafikus (nepertraukiamos linijos) esant visiško užimtumo realioms

2.30 pav. Darbo rinkos rezultatas

pajamoms Y_0 . (Pačios pajamos 2.29 pav. išreikštos realia, o ne nominalia išraiška.) Kaip tvirtino *L. R. Klein*as, geriausiai suvokiamas kelias išspręsti šią problemą – turėti pajamas, nukrypstančias nuo jų visiško užimtumo lygio. Todėl perteklinis taupymas bus panaikintas sumažinant pajamas iki Y_1 .

Kaip teigia *M. De Vroey*us ir *P. Malgrange* (2012), šis pajamų sumažėjimas savo ruožtu turės poveikio darbo rinkai sukeldamas darbo pasiūlos perteklių, palyginti su darbo paklausa, esant išaugusiam realiam darbo užmokesčiui. Mainai vyksta pasiūlos kreivės taške, šią idėją vėliau panaudojo ir *D. Patinkin*as savo knygoje „Pinigai, palūkanos ir kainos: monetarinės ir vertės teorijos sujungimas“ (Patinkin, 1956). Susiduriame su nesavanorišku nedarbu *J. M. Keynes*o (1964 [1936]) prasme (būkle, kai kai kurie darbo pasiūlos atstovai nori dirbti, bet negali įgyvendinti savo optimizuojančio plano), ko pasigendama *F. Modigliani*’io (1944) teorijoje. Kalbant šiuolaikine kalba, mes turėtume kalbėti apie trumpalaikius mainus, tačiau *L. R. Klein*as žvelgė į nesavanorišką nedarbą kaip į pusiausvyros fenomeną, kas siejasi su *O. Lange*š (1944) nuostatomis šiuo klausimu, ir pareiškė, kad šis rezultatas atsirado dėl asimetriškų galios santykių tarp darbdavių ir darbuotojų. Kaip knygoje rašė pats *L. R. Klein*as, „jeigu pajamos nukrinta nuo Y_0 iki Y_1 , tada išeiga ir užimtumas bus priversti nukristi iki žemesnio lygio. Galutinę situaciją atspindi

2.30 pav., susiformuojant darbo pasiūlos pertekliui, lyginant su darbo paklausa, esant išaugusiam realiam darbo užmokesčiui. Darbo pasiūlos perteklius, lyginant su darbo paklausa ($N_2 - N_1$), yra nedarbo matas. Darbdavių aukštesnė derėjimosi galia lengvai paaiškina, kodėl pasiūlos ir paklausos santykis darbui yra tas sistemos santykis, kuris gali turėti sprendinį, kuris nėra susikirtimo taške“ (Klein, 1968 [1947]). (Pats *L. R. Klein*as (2006) vėliau teigė, kad tokio aiškinimo idėją jam pasiūlė *P. A. Samuelson*as.)

Kaip pažymi *M. Boianovsky*'s (2004), *L. R. Klein*as netvirtino, kad investicijų funkcijos palūkanų neelastingumo prielaida gali būti rasta „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) – ji priklauso keinsistinei ekonomikos teorijai, bet nebūtinai paties *J. M. Keynes*o ekonomikos teorijai. *L. R. Klein*as (1968 [1947]) toliau įrodinėjo, kad darbo užmokesčių lankstumas neatveda ekonomikos į visišką užimtumą, jeigu IS funkcija yra labai stati ir LM grafikas vaizduojamas horizontalia tiese. Tiesa, šiuose *L. R. Klein*o svarstymuose galima išvelgti ir spragą, nes jis netiksliai interpretavo, kad piniginių darbo užmokesčių sumažinimas perstumia visą LM grafiką žemyn, įskaitant ir jo horizontalią tąšą. Nors *L. R. Klein*as darė aiškų skirtumą tarp palūkanų neelastingumo ir likvidumo spąstų argumentų (nors savo teoriniuose darbuose jis neakcentavo likvidumo spąstų sampratos, laikydamas ją empiriškai mažai svarbia, bet vis dėlto ją laikė keinsistinio paveldo dalimi (žr. Klein, 1955)), yra pakankamai aišku, kad jie nėra visiškai atskirti, nes, kaip pirmasis pabrėžė *J. Tobin*as (1947a), nesuderinamumas tarp taupymo ir investicijų kyla iš negalimumo sumažinti palūkanų nominalią normą žemiau jos nulinės ribos (žr. taip pat Smith, [1956] 1966; Ackley, 1961; Bailey, 1962).

Savo garsiojoje „Keinsistinėje revoliucijoje“ (Klein, 1968 [1947]) *L. R. Klein*as taip pat atmetė idėją, kad nelanksčių darbo užmokesčių prielaida buvo reikalinga paaiškinti *J. M. Keynes*o teigtą neužimtumo fenomeną. Tiksliau sakant, *L. R. Klein*as tvirtino, kad „tikrai svarbios *J. M. Keynes*o idėjos, priešingai populiariam įsitikinimui, nepriklauso nuo jokių specialių prielaidų apie darbo rinką“ (Klein, 1947). Pasak *L. R. Klein*o, tam, kad parodytume, jog visiškas užimtumas nėra pasiekiamas automatiškai pasaulyje, pavaldžiam *J. M. Keynes*o sąlygoms, yra pakankama padaryti „patikimas prielaidas dėl būtinų pagrindinių sąryšių elastingumo pajamoms“ (Klein, 1968 [1947]). Tačiau *L. R. Klein*as, priėmęs *J. M. Keynes*o pateiktą nedarbo aiškinimą tobulai elastingos darbo pasiūlos terminais, vis dėlto darė skirtį tarp nedarbo šaltinio (atsiradimo) ir nedarbo pusiausvyros, pripažindamas būtinybę įvesti

hipotezę apie darbo užmokesčių nelankstumą, norint paaiškinti nedarbo neprieštarumą esant nedarbo *pusiausvyrai* ir išvengti augančio depresijos proceso (Rancan, 2007; 2012). *L. R. Klein*’s rašė: „[N]elankstumu prielaidos tampa labai naudingos aiškinant, kaip nepakankamo užimtumo situacija gali būti pusiausvyroje. [...] Kai netobulumai ir nelankstūs piniginiai darbo užmokesčiai yra įvesti, [...] nepakankamo užimtumo rezultatai kyla gana lengvai, pateikdami realistiškesnę vaizdą to, kaip atrodo ekonominė sistema. Bet nėra teisinga teigti, kaip daugelis sakė, kad keinsistinės lygtys sąjungoje su tobula, neturinčia trinčių sistema visada duos visiško užimtumo sprendinį“ (Klein, 1968 [1947]).

Kaip pažymi *A. Rancan* (2012), *L. R. Klein*’s perkėlė savo dėmesį nuo vien tik lygčių ir kintamųjų skaičiavimų prie funkcijų formų. Jis tada panaudojo IS–LM schemą, kad galėtų atmesti darbo užmokesčių sumažinimus kaip „lengvą pinigų politiką“ (Klein, 1968 [1947]): jeigu likvidumo pirmenybės kreivė buvo elastinga ir / ar ribinio efektyvumo kreivė neelastinga, darbo užmokesčių sumažinimai nepadidins išieigos lygio, taigi ir užimtumo per gamybos funkciją.

Paskutiniame šios knygos skyriuje *L. R. Klein*’s pabrėžė, jog iš vyriausybės yra tikimasi, kad ši pritaikys *J. M. Keynes*’o pasiūlymus socialinei gerovei pasiekti. *L. R. Klein*’s buvo įsitikinęs, kad „nėra jokių priežasčių, kodėl protingas ekonominis planavimas negali būti tinkamos apimties, tokios apimties, kuri suteikia nuolatinį visišką užimtumą ir stabilias kainas“. Pasaulyje, kurį valdo *J. M. Keynes*’o idėjos, amerikiečiai privalės susitaikyti su didesniu valstybės reguliavimu, nei jie buvo iki to laiko pratę. Ar jie turi to bijoti? Ne, – *L. R. Klein*’s užtikrino savo knygos skaitytojus. Galų gale, „griežtas nedarbo ir skurdo reguliavimas būtų daug blogiau, nei griežtas ekonominio planavimo reguliavimas“ (Klein, 1968 [1947]). XX a. penktajame dešimtmetyje jis buvo įsitikinęs, kad JAV žmonės greitai parems griežtą ekonominio planavimo reguliavimą. (Tai gerai siejosi ir su *J. Tinbergen*’o tvirtinimu, kad optimalus politinis pasirinkimas yra problema, kuri gali būti išspręsta su matematiniais tikslumu.)

Kaip pažymi *I. Visco* (2014), kalbant apie ekonomikos teorijos vaidmenį, nors ir yra neįmanoma ir beprasmiška apibūdinti *L. R. Klein*’ą kaip keinsistinės ekonominės stabilizavimo politikos nenuilstantį gynėją, jis neabejotinai nesutiko su tais, kurie teigė, kad yra vis mažiau ir mažiau poreikio vyriausybės įsikišimui į ekonomiką.

Kaip, remdamiesi *M. De Vroey'umi* ir *P. G. Duarte* (2012), jau anksčiau minėjome, knygos „Keinsistinė revoliucija“ (Klein, 1968 [1947]) rašymo procese ir vėlesniuose apmąstymuose *L. R. Klein'as* suprato, kad konceptualus aparatas, *J. M. Keynes'o* sukurtas „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), „prašėsi empirinio patvirtinimo (ar paneigimo)“ (Bodkin et al., 1991). Kaip 1983 m. rašė pats *L. R. Klein'as*: „Reali „Keinsistinės revoliucijos“ prasmė tapo aiški kai alternatyvių sistemų – klasikinės, neoklasikinės, keinsistinės, mark-sistinės – modelių palyginimas buvo išreikštas šalia matematinėse lygčių sistemose“ (Klein, 1983b). Ir imtis *J. M. Keynes'o* teorijos empirinio pagilino tapo *L. R. Klein'o* viso gyvenimo darbu. Jam svarbiausiu prioritetu tapo dinamizuoti IS–LM modelį. Kaip teigė *L. R. Klein'as*: „[Keinsistinė teorinė sistema] yra nepaprastai naudingas pedagoginis modelis išdėstant studentams pagrindinius faktus apie ekonominio mechanizmo funkcionavimą, tačiau jis yra tikrai nepakankamas paaiškinti stebimą elgseną. [...] Veiksmingas modelis turi būti dinamiškas ir institucinis; jis privalo atspindėti procesus laike, ir jis privalo atsižvelgti į pagrindinius institucinius veiksnius, darančius poveikį bet kurios tam tikros sistemos veikimui“ (Klein, 1955). Be to, kadangi *L. R. Klein'as* norėjo patikrinti keinsistinę teoriją ir kadangi nesavanoriškas nedarbas buvo vienas iš pagrindinių jos tvirtinimų (apskritai, tiek standartiniam IS–LM modelyje, tiek *L. R. Klein'o* modifikuotame IS–LM modelyje vienintelė galima nedarbo forma yra nesavanoriškas nedarbas), jis ypač domėjosi darbo užmokesčių formavimosi klausimu. *L. R. Klein'as* priešpriešino klasikinę ir keinsistinę sistemas taip: parašė dvi lygtis, kurių viena buvo skirta klasikiniam darbo užmokesčių koregavimuisi, o kita – keinsistiniam darbo užmokesčių koregavimuisi. (Pažymėtina, kad *Klein'o–Goldberger'io* modelyje pateikta „darbo rinkos koregavimosi lygtis buvo strateginė lygtis absoliučių darbo užmokesčių ir kainų lygio sistemoje nustatymui. Šios lygties pagrindinis pagrindimas yra pasiūlos ir paklausos dėsnis. Piniginių darbo užmokesčių normos juda atsiliepdamos į perteklinę pasiūlą ar perteklinę paklausą darbo rinkoje. Aukštas nedarbas atstovauja aukštai darbo pasiūlai, o žemas nedarbas žemiau įprastinio frikcinio lygio atstovauja perteklinei paklausai“ (Klein, Goldberger, 1955).) Kaip akcentuoja *M. De Vroey'us* ir *P. G. Duarte* (2012), kalbant žodžiu, klasikinė sistema konverguoja link nulinio nedarbo pusiausvyros būklės, o keinsistinė sistema, priešingai, konverguoja link pusiausvyros būklės, kuriai būdinga arba perteklinė pasiūla, arba perteklinė paklausa. *L. R. Klein'ui* prireikė keletą metų, kad nuo knygoje „Keinsistinė re-

voliucija“ (Klein, 1968 [1947]) ir tais pačiais 1947 m. žurnalui *Journal of Political Economy* parašytame straipsnyje „Efektyvios paklausos ir užimtumo teorijos“ (Klein, 1947) išsakytų išvalgų (pastarasis straipsnis, kuriame pateiktas keinsistinės užimtumo teorijos palyginimas su neoklasikine ir marksistine teorijomis, kartu su *J. R. Hicks'o* (1937), *O. Lange'ės* (1938) ir *F. Modigliani'io* (1944) klasikiniiais darbais, laikomas „neoklasikinės sintezės“ dalimi, nors pats *L. R. Klein'as*, kaip minėta, savo interpretaciją vadino „neoklasikine-keinsistine sinteze“ (Visco, 2014)) pereinę prie jų įgyvendinimo 1955 m. pragmatiška dvasia sukurtame *Klein'o–Goldberger'io* modelyje (Klein, Goldberger, 1955), kuris, kaip pabrėžiama 1991 m. pasirodžiusioje *L. R. Klein'o* su bendraautoriais parašytoje knygoje „Makroekonometrinių modelių kūrimo istorija“ (Bodkin et al., 1991), buvo inicijuotas Mičigano universitete kaip Kiekybinės ekonomikos teorijos tyrimų seminario projektas (vidutinio dydžio veikiantis modelis, kurio, ką atkakliai tvirtino *L. R. Klein'as*, įkvepianti idėja atėjo iš IS–LM modelio, pradinėje savo versijoje susidėjęs iš 15 struktūrinių lygčių ir 5 tapatingumų, taikytinas praktinėms ekonominėms problemoms, tokioms kaip verslo ciklo prognozavimas). Skiriamasis modelio bruožas buvo tai, kad į jį nebuvo žiūrima kaip į vienkartinį pastangų visiems laikams sukurtą rezultatą. Jis buvo pateiktas kaip nepertraukiamos programos, kurioje nauji duomenys, performulavimai ir ekstrapoliacijos buvo pastoviai tiriami, dalis. Modelis susidėjo iš 15 struktūrinių lygčių, 5 tapatybių ir 5 mokesčių perdavimo pagalbinių sąryšių, apėmė 63 kintamuosius, iš kurių daugelis buvo endogeniniai, ir 43 iš anksto nustatytus kintamuosius; iš šių 43-ų iš anksto nustatytų kintamųjų 19 buvo egzogeniniai ir 24 vėluojantys. Pažymėtina, kad „[...] makroekonometrinių modelių genealogijoje joks kitas modelis neįtraukė tokio milžiniško stilių ir charakteringos atmosferos palikimo kaip *Klein'o–Goldberger'io* modelis. Jis ilgą laiką buvo kaip paradigma daugeliui modelių kūrėjų“ (Bodkin et al., 1991). Į šį modelį, kuris buvo skirtas analizuoti realaus sektoriaus funkcionavimą ir fiskalinės politikos poveikį, pinigų rinkai vaidinant nedidelį vaidmenį, galima žvelgti kaip į plačios bazinės keinsistinės sistemos (IS–LM modelio) empirinį pavaizdavimą. Kaip rašo *M. De Vroey'us* ir *P. Malgrange* (2010; 2011; 2012), šios sistemos matematinė formuluotė, sukurta *J. R. Hicks'o* (1937) ir *O. Lange'ės* (1938), buvo praplėsta neoklasikine kryptimi panaudojant gamybos ir ribinio produktyvumo sąlygą darbo panaudojimui, perimant iš neoklasikinės ekonomikos teorijos darbo paklausos ir pasiūlos funkcijas ir laikantis firmų ir namų ūkių

racionalaus elgesio hipotezės. (Kaip minėta, knygoje „Keinsistinė revoliucija“ *L. R. Klein*’s teigė, kad „mikroekonomikos teorijos pelno maksimizavimo [ir naudos maksimizavimo] lygtys pagal analogiją galioja ir makrosistamai, jeigu tos sistemos agregatai yra teisingai išmatuoti“ (Klein, 1968 [1947])). Labai elementarus prekybos sektorius jo irgi buvo apibrėžtas neoklasikinio pagrindimo terminais. Modelis nagrinėjo tiek realius, tiek piniginius fenomenus, nors dauguma elgsenos lygčių buvo išreikštos realia išraiška, ir buvo pasiektas labai specifinis realių ir piniginių verčių mišinys, nes kaip dalis modelio buvo apskaičiuoti (įvertinti) tiek pastovių dolerių dydžiai, tiek susiję jų kainų defliatoriai. Taip pat statiškos keinsistinės sistemos dinamizavimui buvo pridėta dinaminė komponentė kumuliatyviųjų investicijų ir laiko tendencijų išraiška. (*L. R. Klein*’o nuomone, veiksmingas modelis turi būti dinamiškas ir institucinis; jis turi atspindėti procesus laike ir turi atsižvelgti į pagrindinius institucinius veiksnius, darančius poveikį bet kurios individualios sistemos darbui.) Jis taip pat apėmė tam tikrus nelineiškus kintamųjų terminais, kurie buvo ištiesinti aproksimacijos būdu, siekiant gauti visos sistemos sprendimą (žr. Bodkin et al., 1991). Pats faktas, kad šis modelis įtraukė konvergenciją link ilgojo laikotarpio pusiausvyros, rodo, kad jam pavyko sujungti trumpojo ir ilgojo laikotarpių analizes. Taigi, kaip *L. R. Klein*’s su bendraautoriais teigė knygoje „Makroekonometrinių modelių kūrimo istorija“ (žr. Bodkin et al., 1991), *Klein*’o–*Goldberger*’io modelis turėjo dvi fundamentalias savybes: jis buvo keinsistinis ir neoklasikinis. (Pastarąjį tvirtinimą savo garsiojoje kritikoje ginčijo amerikiečių ekonomistas *R. E. Lucas* (1976).) Kartu kyla pagunda paskelbti, kad neoklasikinės sintezės programa yra įgyvendinta.

Tačiau čia, kaip pažymi *M. De Vroey*’us ir *P. G. Duarte* (2012), mes susiduriame su viena kliūtimi. *Klein*’o–*Goldberger*’io modelyje (kaip ir vėlesniuose keinsistiniuose modeliuose) daroma prielaida, kad ekonomika yra keinsistinės nevisiško užimtumo būklės tiek trumpajame, tiek ilgajame laikotarpiuose. Paaiškėja, kad *Klein*’o–*Goldberger*’io modelis apima keinsistinį trumpojo laikotarpio pusiausvyros nebuvimą ir keinsistinę ilgojo laikotarpio pusiausvyrą, pastarajam vis tiek patiriant nesavanorišką nedarbą. *L. R. Klein*’s 1955 m. daro išvadą, kad „[v]isos keinsistinės ekonomikos teorijos svarbiausia mintis yra ši: *klasikinės konkurencinės pusiausvyros sistema automatiškai neveda į visiško užimtumo stabilų sprendinį*“ (Klein, 1955). Todėl galima daryti išvadą, kad šis modelis iš esmės yra sintezė tarp trumpojo ir ilgojo laikotarpio analizės, o ne tarp keinsistinės ir valrasinės analizės.

Šiuo atveju, kalbant apie neoklasikinės sintezės programos įgyvendinimą, ko gero, reikėtų akcentuoti *D. Patinkinò*, kuriam, kaip šis pats pripažino, *L. R. Kleinàs* padarė nemažą įtaką, 1956 m. parašytą knygą „Pinigai, palūkanos ir kainos: monetarinės ir vertės teorijos sujungimas“ (Patinkin, 1956) (parengtą 1947 m. apgintos daktaro disertacijos „Apie ekonominių modelių neprieštarinumą: nesavanoriško nedarbo teorija“ pagrindu). Joje, visišką užimtumą traktuodamas kaip bet kurį tašką ant darbo pasiūlos kreivės ir netiesiogiai pritardamas *K. Wicksell'io* idėjai apie savanorišką nedarbą, kurį jis apibrėžė kaip situaciją, kurioje darbuotojai pasirenka *nedirbti* ir atitinkamai atiduoda pirmenybę laisvalaikiui (Boianovsky, Trautwein, 2003), *D. Patinkinàs* pabandė susieti trumpojo ir ilgojo laikotarpių analizę, iš tiesų parodydamas keinsistinės trumpojo laikotarpio pusiausvyros nebuvimo būklės gravitaciją link valrasinės ilgojo laikotarpio pusiausvyros būklės, automatiškai dėl realaus balanso efekto atsirandant koreguojančioms rinkos jėgoms esant laikinam nesavanoriškam nedarbui, kuris egzistavo kaip pusiausvyros nebuvimo fenomenas ir kurį reikėjo paaiškinti remiantis dinamiškos pusiausvyros nebuvimo konstruktu, kas siejasi ir su amerikiečių pokeinsistų *A. Leijonhufvudò* (1968) bei *R. W. Clower'io* (1965), kurių ekonomines pažiūras aptarsime monografijos 2.5 skyriuje, nuostatomis šiuo klausimu. (*D. Patinkinò* nesavanoriško nedarbo teorijos skiriamasis ženklas ir yra tai, kad jis yra pusiausvyros nebuvimo fenomenas, kurio egzistavimas yra apribotas grįžimo į pusiausvyrą laiko, skiriančio dvi einančias viena po kitos pusiausvyras. Tiesa, nesavanoriško nedarbo modelio griežta šio termino prasme *D. Patinkinàs* nepateikė, knygos skaitytojams tik nurodydamas tam tikrą teorinį scenarijų apie jo egzistavimą kainų formavimosi proceso metu, be to, jam nesavanoriškas nedarbas galėjo egzistuoti ir tobulos konkurencijos ūkyje su lanksčiais darbo užmokesčiais ir kainomis, nes akcentas buvo daromas greičiui, kuriuo rinkos galėjo absorbuoti ir atitaisyti šokus, o ne kainų ir darbo užmokesčių lankstumo laipsniui; žr. Rubin, 2002; De Vroey, 2004a; Boianovsky, 2006; Snowdon, Vane, 2009; Rivot, 2016.) Įdomu, kad *R. E. Lucas'as* vėliau *D. Patinkinò* argumentaciją įvardijo „galbūt pačia tobuliausia ir įtakingiausia versija to, ką man reiškia terminas „neoklasikinė sintezė““ (Lucas, 1981a). O pačią *J. M. Keynesò* išsakytą mintį, kad stabili nesavanoriško nedarbo pusiausvyra gali egzistuoti net ir grynai konkurencinėje sistemoje su lanksčiais darbo užmokesčiais ir kainomis, 1977 m. iš naujo atrado *F. H. Hahn'as* (1977).

Pažymėtina, kad *L. R. Kleinàs* sukūrė ir įtvirtino naują ekonominių makromodelių paradigmą – bendrą jų teorinio konstravimo ir praktinio prita-

kymo pagrindą. Ši *L. R. Klein*o paradigma apima institucinę organizaciją, kuri nuolatos atlieka ekonomines prognozes, turi politikos konsultavimo sistemą ir yra pasirengusi atlikti reikiamus pakeitimus, kurie leistų įvertinti ilgalaikius pokyčius ekonominiame pasaulyje.

Dar dirbdamas Čikagos universitete Cowles komisijoje, kurioje buvo skiriama daug dėmesio struktūrinių modelių teoriniam ekonominiam pagrindimui, paveiktas savo mokytojų Kalifornijos universitete matematiko *Griffitho Conrado Evanso* (1887–1973 m.) ir ekonomisto *F. W. Dresch*o, *L. R. Klein*as, persvarstydamas *J. Tinbergen*o pastangas, specialų dėmesį skyrė makroekonomikos teorijos mikropagrindams, modelių susiejimui su neoklasikine ekonomikos teorija. *P. A. Samuelson*o požiūris į ekonominę pusiausvyrą esant nevisiškam užimtumui tapo labai svarbiu orientyru *L. R. Klein*o modelio detalizavimui sprendžiant agregavimo problemą. *L. R. Klein*o kolegos Cowles komisijoje, įkvėpti *A. Wald*o, *Trygve Haavelmo* ir *T. C. Koopmans*o, savo ruožtu pabrėžė naujų įvertinimo metodų galią, pačiam *L. R. Klein*ui daugiau dėmesio skiriant tikslesnių duomenų ir tinkamos institucinės informacijos gavimui.

*L. R. Klein*o nuomone, keinsistinės ekonomikos teorijos neoklasikinės sintezės variantas, aprūpintas gerais ekonometriniais modeliais, kurie buvo plėtojami nuo pradinių sistemų, kurias sukūrė *J. Tinbergen*as (1939a; 1939b), yra geriausias vakarietiškos ekonomikos teorijos variantas, angloamerikietiška tradicija evoliucionavęs nuo keinsistinės revoliucijos pradžios. *L. R. Klein*as manė, kad tolesnis įdomus kelias kurti ekonometrinius modelius, kurie atspindėtų keinsistinę neoklasikinę sintezę, yra sujungti struktūrinius modelius, sukurtus tradicine keinsistine dvasia, akcentuojančia paklausos pusę, su *W. W. Leontief*o tipo įvesties ir išvesties sistema (žr. *Leontief*, 1986), siekiant sistemiskai atspindėti pasiūlos pusę. (Reikėtų pasakyti, kad geriau suprasti ekonomikos sistemos „pasiūlos pusę“ *L. R. Klein*as (1978) ragino dar 1978 m., būdamas Amerikos ekonomistų asociacijos prezidentu, netrukus po to, kai *R. J. Gordon*as (1977) į lūkesčių *Phillips*o kreivę įvedė pasiūlos šokus; plačiau žr. *Goutsmedt*, 2016.)

Kaip pažymi *I. Visco* (2014), paties *L. R. Klein*o modeliai buvo struktūriniai ta prasme, kad ekonominė teorija vaidina svabų vaidmenį lygčių detalizavime. Šis požiūris buvo sisteminis, modeliai buvo sudaryti iš tarpusavyje susijusių, galbūt netiesinių lygčių ir daug dėmesio buvo skiriama institucinėms detalėms. Laikui bėgant jie darėsi itin detalūs. Be ekonomikos teorijos – pirmiausia, aišku, ypač patyrusios *J. M. Keynes*o įtaką, tačiau laikui bėgant vis la-

biau rūpinantis pasiūlos suvaržymais ir santykinėmis kainomis – *L. R. Klein*’as tikėjo, kad specialus dėmesys turi būti skiriamas ekonominių sistemų sudėtingumui. Jo požiūriu, tik dideli ir pakankamai išskaidyti (į sektorius, produktus, agentus ir geografinį aspektą) modeliai, kruopščiai apibūdinti remiantis teoriniais principais, apskaitos apibrėžimais ir instituciniais ribojimais, gali būti pakankamai artimai apytikriai panašūs į realaus pasaulio sudėtingumą, kad duotų „geras“ ekonomines prognozes.

Daugėjant statistinės informacijos, *L. R. Klein*’o modeliai vystėsi ir tapo vis sudėtingesni. Šių modelių reikšmė didėjo augant jų prognozių paklausai iš masinės informacijos priemonių, konsultantų ir žmonių, kurie priima sprendimus korporacijose ir organizacijose, taip pat valstybės valdymo struktūrose. Kita vertus, norint patenkinti vis didėjantį ekonominių prognozių poreikį ir įvertinti ekonominių-politinių priemonių ekonominių-socialinį poveikį, buvo būtinas platus spektras įvairių ekonominių duomenų bei modelių, skirtingai nuo struktūrinių ekonometrinių modelių, paremtų aukšto dažnumo metodologija. Būtent *L. R. Klein*’as tapo aukšto dažnumo prognozavimo modelių (*high-frequency forecasting models*) vienu pirmųjų kūrėjų ir propaguotojų.

Kaip pažymi *I. Visco* (2014), akivaizdu, kad *L. R. Klein*’o darbuose formalizuojant keinsistinius modelius labai svarbus buvo matematikos naudojimas. Bet ši formalizacija nebuvo savitikslių, o instrumentinė, panašiai kaip statistikos naudojimas, gaunant empirinį modelį, kiek galima artimiau atspindintį ekonomikų darbą, matomą realiame pasaulyje. Matematika, statistika ir ekonomikos teorija buvo sujungtos vykdyti tyrimus taikomojoje ekonometrikoje, kuri sudarė tai, ką *L. R. Klein*’as vadino „mano viso gyvenimo profesinės veiklos tema“.

Grįžkime prie pačių makroekonominių modelių. Pats svarbiausias modelis turbūt buvo MPS–FMP (Fed–MIT–Penn) modelis, kurį XX a. septintajame dešimtmetyje sukūrė *F. Modigliani*’is su bendradarbiais (pirmiausia čia minėtini *A. Ando* bei *F. de Leeuw*, o *F. Modigliani*’io vadinamąją „neformalią grupę“ sudarė didelė grupė MIT doktorantų, tokių kaip *Charles*’as *Bischoff*’as (jis buvo atsakingas už investicinį sektorių), *Richard*’as *Sutch*’as (jis buvo atsakingas už finansinį sektorių; žr. Modigliani, Sutch, 1966), *Robert*’as *Shiller*’is (jis buvo atsakingas už palūkanų ir lūkesčių teoriją; žr. Modigliani, Shiller, 1973), *Dwight*’as *Yaffe* (jis buvo atsakingas už kreditų surangavimą hipotekos rinkoje) ir *Georg*’as *de Menil*’as (rengęs disertaciją apie darbo užmokestį nulemiančius veiksnius) (Rankan, 2017)). Šis pirmasis didelio masto ekonometrinis

JAV modelis, išsaugodamas savo prototipų IS–LM modelio (jis yra bet kurio svarbesnio makroekonominio modelio plakanti širdis, kas labai prisidėjo prie šio modelio sėkmės!) ir *Phillips'o* kreivės (kuri buvo įvesta antrame modelio kūrimo etape (de Menil, Enzler 1972)) struktūrą, atskleidė gausumą kanalų, per kuriuos šokai ir ekonominė politika gali paveikti ekonomiką (Backhouse, Cherrier, 2018; Acosta, Cherrier, 2019). Jis gali būti panaudotas gauti optimalią politiką, parodyti struktūrinių pokyčių finansų rinkose efektus (rezultatus) ir panašiai. (Ankstyvųjų MPS modelio versijų aprašą ir jų taikymo fiskalinei ir monetarinei politikai rezultatus žr. Ando, Modigliani, 1969; Rasche, Shapiro, 1968; de Leeuw, Gramlich, 1968; 1969. 1985 m. versija pateikta Brayton, Mausekopf, 1985.)

Prie Federalinių rezervų sistemos MPS (MIT–Penn–SSRC) modelio stabilėkime truputį detaliau, nes jis tapo pagrindiniu modeliu, kurį JAV Federalinė rezervų sistema naudojo įvertindama monetarinės politikos procesus. Kaip pažymi *Marvinas Goodfriendas* ir *Robertas Kingas* (1997), šis modelis buvo sukurtas XX a. septintajame dešimtmetyje, nes joks tuo metu egzistavęs modelis savo pagrindiniu tikslu nekėlė monetarinės politikos ir jos poveikio ekonomikai išmatavimo ir įvertinimo. MPS modelis, turėjęs apie 60 elgsenos lygčių, taigi buvęs gerokai mažesnis už *Brookings* modelį, kurį sudarė daugiau kaip 200 elgsenos lygčių, nuo pat pradžios apėmė IS–LM struktūros esminius elementus: finansinį bloką (MPS modelio branduoliu tapo *Brookings* modelio finansinis blokas, kurį sukūrė *Danielas H. Brillas* ir *F. de Leeuw* (Bodkin et al., 1991)), investicijų bloką (kuris rėmėsi *C. Bischoff'o* 1968 m. apginta disertacija) ir vartojimo–prekių bloką (kuriame vartojimo lygtys leido atsižvelgti į turto efektą; palūkanų normų įtaka valstybės ir vietinėms viešosioms išlaidoms modelyje irgi sulaukė specialaus dėmesio (de Leeuw, Gramlich, 1969)). Pradiname modelio kūrimo etape gamybos galimybių struktūra ir darbo užmokesčių–kainų dinamikos prigimtis irgi buvo laikomos svarbiais, tačiau antraeiliais dalykais. Lyginant su kitais tuo metu jau egzistavusiais modeliais (pvz., *Brookings* modelyje buvo pasisakoma už fiskalinę politiką, laikantis nuostatos, kad „monetarinės politikos pakeitimai turi būti esminiai, jeigu reikia pakeisti ekonomikos kursą, bent jau recesijos situacijoje“ (Bodkin et al., 1991)), MPS modelis darė užuominą apie monetarinės politikos didesnius padarinius, nes į jį buvo įtrauktas svarbus ilgalaikių palūkanų normų poveikis investicijoms ir jo apskaičiuoti atsilikimai (vėlavimai) paklausoje pinigams darė užuominą apie kur kas spartesnį prisiderinimą negu ankstesniuose modeliuose.

MPS modelis, įgavęs galutinę savo sukūrimo formą apie 1972 m., įtraukė keletą struktūrinių bruožų, kurie yra labai vertingi. Jis buvo suprojektuotas turėti ilgalaikes savybes, tokias kaip konsensusas su neoklasikiniu *R. M. Solow* augimo modeliu (žr. Solow, 1956; 1957; 2000a), įskaitant visuminės gamybos funkcijos detalizavimą, kas numanė pastovią nacionalinių pajamų darbo dalį nacionalinėse pajamose produktyvumo augimo akivaizdoje. Tačiau, kaip nurodė *A. Ando* (1974), MPS modelis turėjo trumpalaikę gamybos funkciją, kuri siejo produkcijos išėigą su darbo sąnaudomis maždaug vienas su vienu, kaip kapitalo panaudojimo variacijų rezultata. Šio bruožo empirinis motyvas būtų šis: verslo ciklo metu bendros žmonių dirbtos valandos ir produkcijos išėiga turi panašią amplitudę, o išmatuotas gamybinių galingumų panaudojimas yra griežtai procikliškas. Be to, paprastai šios cikliškos variacijos bendrose žmonių dirbtose valandose kyla daugiausia dėl užimtumo variacijų, o ne dėl vidutinių dirbtų valandų skaičiuojant darbuotojui.

Kaip pažymi *M. Goodfriend*as ir *R. King*as (1997), neoklasikinės sintezės teorijos kūrimo pradžioje buvo konstruojami makroekonominiai modeliai ir vykdoma praktinė politikos analizė darant prielaidą, kad nominalūs darbo užmokesčiai ir kainos evoliucionavo nepriklausomai nuo realios veiklos ir ją lemiančių veiksnių. Faktiškai XX a. šeštajame dešimtmetyje, kai nuo penktojo dešimtmečio, *J. K. Galbraith*o žodžiais tariant, „[n]ė vienam garbingam amerikiečiui nebuvo įmanoma atvirai pasisakyti už infliaciją: tai buvo blogio simbolis, panašiai kaip neištikimybė, prieš kurią turi būti pasisakoma viešumoje, tačiau daugelis ja mėgaujasi privačiai“ (Galbraith, 1952; 1981) ir, *S. H. Slichter*'io (1892–1959 m.; žr. Slichter, 2000) pastebėjimu, iš esmės visi nepritarė infliacijai, infliacija nelabai kito, o jos įveikimui labai gerai tiko žinomo amerikiečių makroekonomisto, Jeilio universiteto profesoriaus *Arthur*o *M. Okun*o, 1961 m. pradėjusio dirbti prezidento *J. F. Kennedy*'io administracijoje ekonomistu, 1964–1968 m. dirbusio prezidento *L. B. Johnson*o (1908–1973 m.) Ekonomikos patarėjų tarybos nariu ir vadovu, 1965 m. kiekybiškai nusakiusio santykį tarp *nedarbo lygio* ir *BNP tarpsnio*, dabar žinomo kaip *Okun*o *dėsnis* (*Okun's rule of thumb*), požiūris: „Pagrindinė priemonė infliacijai pažaboti yra pašalinti ar atsverti jos priežastį: pakankamai sumažinti visuminę paklausą naudojant fiskalinę ar monetarinę politiką, kad piniginės išlaidos nebevirsytų prekių vertės“ (Okun, 1965). Tačiau XX a. septintojo dešimtmečio viduryje ši prielaida nebegalėjo būti ilgiau išlaikyta – chroniška infliacija ilgam tapo rimta politine problema ir visiems tapo akivaizdu, kad infliacija buvo susijusi su

ekonomikos plėtra, ką norint įvertinti teko į modelio struktūrą įtraukti ilgojo laikotarpio vertikalią *Phillips'o* kreivę (Enzler, Pierce, 1974).

Todėl makroekonominio modeliavimo ir ekonominės politikos analizės pagrindine dalimi tapo *Phillips'o* kreivė, kuri, *L. R. Klein'o* teigimu, „paprasčiausiai yra rinką sutvarkantis sąryšis“ (žr. Klein, Marquez, 1985). Kaip 1977 m. straipsnyje žurnale *American Economic Review* teigė *F. Modigliani'is*, IS–LM modelį papildžius *Phillips'o* kreive, „čia toliau jau buvo ne unikalus Visiškas Užimtumas, bet, tikriau sakant, visa šeima galimų pusiausvyrinių [užimtumo] normų, kurių kiekviena buvo susijusi su skirtinga infliacijos norma“ (Modigliani, 1977). Kaip pažymi *M. Goodfriend'as* ir *R. King'as* (1997), makroekonominiai modeliai buvo susieti su darbo užmokesčių ir kainų sektoriais, kas rodė pagrindinius suderinimus tarp infliacijos normos ir realios veiklos lygio. MPS modelis tiksliai nusakė, kad kainų lygis buvo sąlygotas kainos ir ribinių kaštų skirtumo, o nominalių darbo užmokesčių norma buvo pagrindinis kaštus lemiantis veiksnys. Be to, MPS modelis padarė kainos ir ribinių kaštų skirtumą priklausomą nuo kapitalo panaudojimo laipsnio ir leido kainų lygiui palaipsniui prisiderinti prie ribinių kaštų (Ando, 1974). *Phillips'o* kreivės MPS versija taip pat tiksliai nusakė, kad darbo užmokesčių infliacijos norma priklausė nuo nedarbo normos ir nominalių kainų pokyčio atsilikimo normos. Esant šioms trimis prielaidoms kartu, MPS modelis teigė, kad ilgalaikės infliacijos normos sumažinimas nuo 5 proc. iki 0 proc. nedarbo lygį padidintų nuo 3,5 proc. iki 7 proc. (de Menil, Enzler, 1972).

Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje neoklasikinė sintezė atrodė esanti labai sėkminga ir tyrimų programa, vykdyta po Antrojo pasaulinio karo, buvo kaip ir baigta. Tačiau jau po kelerių metų neoklasikinės sintezės teorija pateko į krizę ir jai teko kovoti už savo išlikimą.

Pradinė priežastis krizei buvo neoklasikinės sintezės nesugebėjimas paaiškinti ekonominius įvykius. Neoklasikinės sintezės mokslinė sėkmė rėmėsi jos empirine sėkme, ypač JAV valdant prezidento *John'o F. Kennedy'io* administracijai ir prezidento *Lyndon'o B. Johnson'o* administracijai, jo kadencijos pradžioje (čia svarbų vaidmenį suvaidino jo patarėjai, žymūs amerikiečių ekonomistai: jau minėtasis *A. M. Okun'as* ir *Gardner'is H. Ackley'us* (1915–1998 m.), kuris 1964–1968 m. dirbo prezidento *L. B. Johnson'o* Ekonomikos patarėjų tarybos vadovu). Bet kai XX a. septintojo dešimtmečio pabaigoje išaugo infliacija, neoklasikinės sintezės empirine sėkme ir kartu neoklasikinės sintezės

teoriniais pagrindais buvo vis labiau abejojama. Dar rimtesniu smūgiu tapo XX a. aštuntojo dešimtmečio stagfliacija, kuri keinsizmo kritikams buvo paklausos valdymo „Aukso amžiaus“ neišvengiamas palikimas (Friedman, 1975; Bruno, Sachs, 1985; DeLong, 1997; taip pat žr. Cairncross, Cairncross, 1992). Stagfliacija kilo kaip atsakas į išaugusias naftos kainas: tapo aišku, kad ekonominė politika nebepajėgi išlaikyti pastovų ekonomikos augimą ir žemą infliaciją, kas prieštaravo *Phillips'o* kreive paremtoms prognozėms (Blinder, 1987). Aišku, tai buvo smūgis neoklasikinei sintezei, bandžiusiai integruoti keinsistinę makroekonomikos teoriją su ortodoksine neoklasine mikroekonomikos teorija, nors ši integracija dabar priminė bandymą sujungti naftą su vandeniu. Keinsistinės makroekonomikos teorijos „aukso amžiuje“ šias problemas buvo galima ignoruoti, o 1973 m., prasidėjus sparčiai infliacijai ir išlikus aukštam nedarbui – jau ne (Snowdon, Vane, 2009). Kaip 1978 m. garsiai pasisakydami prieš neoklasikinę sintezę teigė amerikiečių ekonomistai *R. E. Lucas'as* ir 2011 m. Nobelio premijos laureatas *Thomas J. Sargent'as*, jos prognozės tapo „didelio masto ekonomine nesėkme“, o pati keinsistinė makroekonomikos teorija patyrė šią nesėkmę dėl „teisingo (sveiko) teorinio ar ekonometrinio pagrindo trūkumo“ (Lucas, Sargent, 1978). (Kaip pažymi *Roger'is E. Backhouse'as* ir *Beatrice Cherrier* (2018), tai, kad keinsistinis modelis patyrė „nesėkmę“, tekste pakartota 17 kartų!) Visa tai, kaip jau buvo minėta, atvėrė kelią naujai klasikinei kontrrevoliucijai ekonomikos teorijoje (Colander, 1988; Seidman, 2005). (Kaip teigia *M. Woodford'as* (1999), naujoji klasikinė teorija, ko gero, agresyviausiai metė iššūkį keinsistinei ortodoksijai būtent šioje *R. E. Lucas'o* ir *T. J. Sargent'o* esė „Po keinsistinės makroekonomikos teorijos“ (žr. Lucas, Sargent, 1978), kuri skatino jaunos ekonomistus atsigręžti į *J. M. Keynes'o* amžininkų ir ankstesnių ekonomistų, kurių mąstymas nemažai metų buvo laikomas išėjusiu iš mados požiūriu, idėjas.)

Tiesa, kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), negalima pasmerkti neoklasikinės sintezės teorijos, kad ji nesugebėjo numatyti šokų formos ir rezultatų, kurie nebuvo stebėti anksčiau. Juk tik keletas teorijų atliktų tokį testą, ir, kadangi įvykiai gali būti paaiškinti po to, kai jie įvyko, čia nėra ypatingų priežasčių jaudintis. Faktiškai greitai po to ekonominiai modeliai buvo išplėtoti, kad leistų ir tokius pasiūlos šokus kaip naftos kainos pokyčiai. (Be to, ir pačioje keinsistinėje ekonomikos teorijoje buvo suprastas poreikis tam pačiam pagrindiniam įrankiui kaip ir mikroekonomikos teorijoje – pasiūlos / paklausos diagramai – su kainų lygiu, pavaizduotu vertikaloje ašyje ir išėiga horizonta-

lioje ašyje. Naujųjų keinsistų ekonomistų (pvz., *R. J. Gordon'o* (1981; 2000) į vadovėlius įtraukta AD–AS diagrama leido nesunkiai paaiškinti stebėtus naftos kainų šokus (Seidman, 2005).) Tačiau, nors tapo aišku, kad šie modeliai gali būti priderinti *ex post* duomenų aiškinimui (kaip yra realaus verslo ciklo modeliuose), čia buvo gerokai rimtesnė problema, susijusi su nesėkme numatyti XX a. aštuntojo dešimtmečio įvykius. Kaip 1979 m. kasmetinėje vadybos konferencijoje Čikagos absolventų mokykloje savo pranešime, kurio pavadinimas buvo nei daugiau, nei mažiau, o „Keinsistinės ekonomikos mirtis“, teigė *R. E. Lucas'as* ir *T. J. Sargent'as*, „[d]oktrina, kuria remiantis [šie spėjimai] buvo padaryti, yra fundamentaliai su ydomis, ir tai yra reali tikrovė“ (Lucas, Sargent, 1979). Ši „fundamentali yda“ buvo ekonominių agentų asimetriškas traktavimas kaip labai racionalių ir rinkų kaip neefektyvių priderinant darbo užmokesčius ir kainas prie jų tinkamų lygių. Įtampa tarp ekonominių agentų traktavimo kaip racionalių ir nuasmenintų rinkų kaip trumparegių tapo dar labiau akivaizdi plėtojantis teorijai XX a. septintajame dešimtmetyje, kai vartotojai ir firmos buvo vaizduojami kaip labai racionalūs tarplaikinių sprendimų priėmėjai. Tai dar labiau išryškino fiksuotų kainų pusiausvyros tyrimai, kurie užėmė kraštutinę poziciją, kainas laikydami nepaaiškintomis (neišaiškintomis) ir makroekonominę pusiausvyrą pasiekdami dėka nerinkinio kliringo. Šis tyrimas aiškiai parodė (negatyviu būdu!), kad pažanga gali būti pasiekta tik jeigu bus suprasta, jog rinkos nesusitvarko, todėl kainos ir darbo užmokesčiai neprisiderina.

Šios problemos sprendimas, kurį *R. E. Lucas'as* ir kiti ekonomistai (čia dar minėtini *T. J. Sargent'as*, *N. Wallace'as*, *R. J. Barro*, *E. C. Prescott'as* (žr. Lucas, Prescott, 1974) ir *P. Minford'as* (žr. Hoover, 1988; Snowdon et al., 1994)) pasiūlė naujojoje klasikinėje sintezėje (pats naujosios klasikinės makroekonomikos pavadinimas, pasirenkant etiketę, su kuria *J. M. Keynes'as* šaržavo savo mažiau radikalius pirmtakus (kas kėlė jau senosios Čikagos mokyklos atstovo *F. H. Knight'o* pasipiktinimą; žr. Knight, 1937), puikiai atspindėjo naujosios ekonomikos teorijos krypties šalininkų antikeinsistinius ketinimus), buvo visiškai nepatrauklus ekonomistams, kurie buvo išauklėti senosios neoklasikinės sintezės tradicija. Juk, kaip pažymi *M. Woodford'as* (1999), naujasis požiūris numanė, kad *jokia* vyriausybė politika nebus pajėgi padaryti kainas sistemiškai skirtingas nuo tų, kurios, kaip tikimasi, turi būti, ir todėl visiškai negalima viltis, kad visuminės paklausos valdymas gali stabilizuoti ekonomikos atsakus į šokus (žr. *T. J. Sargent'o* ir *N. Wallace'o* (1975) straipsnį,

kuriame teigiama, kad, esant racionalių lūkesčių prielaidai, laukiami pokyčiai ekonominėje politikoje, tiek monetarinėje, tiek fiskalinėje, neturi poveikio gamybos lygiui ir užimtumui net ir trumpuoju laikotarpiu, kas buvo pavadinta „ekonominės politikos nereikšmingumo hipoteze“). (Patys keinsistai tikėjo, kad prekių rinkos ir ypač darbo rinkos reaguoja į šokus tik lėtai, t. y. kad kainos ir darbo užmokesčiai nejudą greitai, kad sutvarkytų (*clear*) rinkas (Blinder, 1997 [1988]; Blanchard, 2008). *F. Modigliani*'is irgi tikėjo, kad „[...] realių darbo užmokesčių nelankstumas – ne ta prasme, kad čia nėra prisiderinimo, bet ta prasme, kad prisiderinimas yra lėtas – yra esmė to, kas galioja keinsistinėje ekonomikos teorijoje“ (žr. Feiwel, 1989). *D. Patinkin*as (1956) ir *A. Leijonhufvud*as (1968), savo ruožtu, realiai pabandė, tiesa, nelabai sėkmingai, parodyti priežastinio ryšio tarp lėto prisitaikymo ir rinkų nesutvarkymo (*market non-clearance*) egzistavimą (De Vroey, 2004a.) Naujojoje teorijoje buvo reikalaujama formalizuoti ekonomiką lyg rinkos būtų konkurencingos ir susitvarkytų akimirksniu. Prielaida „lyg“ atrodė nemaloni (nepageidaujama) aprioriniu pagrindu, nes tiesioginiai įrodymai darbo ir prekių rinkose darė užuominą apie svarbų nukrypimą nuo konkurencijos; ji taip pat daugeliui atrodė kaip neteikiantis vilčių (nieko gero nežadantis) požiūris, jei tikslas buvo paaiškinti ekonominius svyravimus ir nedarbą. Greitai *S. Fischer*'is (1977) ir *J. B. Taylor*as (1980) savo straipsniuose parodė, kad *Phillips*o kreivę galima ne tik papildyti lūkesčiais bei joje atspindėti natūralaus nedarbo hipotezę ir pinigų neutralumo nuostatą (ką sėkmingai padarė *M. Friedman*as (1968b) ir *E. Phelps*as (1967; 1968)), bet ir ją pakeisti aiškiu (tiksliau) nominalių kainų ir darbo užmokesčių nustatymo modeliu, į kurį buvo įtraukti ir pasiūlos šokai, vis dar išsaugant daugelį tradicinių neoklasikinės sintezės rezultatų. Kaip pažymi *O. J. Blanchard*as (2008), šie straipsniai atvėrė kelią neoklasikinės sintezės nuodugniam patikrinimui ir rekonstrukcijai, gavusiam „naujosios neoklasikinės sintezės“ pavadinimą.

2.4. NAUJOSIOS NEOKLASIKINĖS SINTEZĖS MODELIAI

Kaip pažymi B. Snowdonas ir H. R. Vane (2009), XX a. devintajame dešimtmetyje užvirė kandūs debatai tarp naujųjų keinsistų (šį terminą pirmieji 1982 m. savo vadovėlyje „Šiuolaikinė makroekonomikos teorija“ (Parkin, Bade, 1982) pavartojo M. Parkinas ir R. Bade; čia pirmiausia minėtini G. A. Akerlofas (jo požiūriu, J. M. Keyneso „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) prieš dabartinį laikotarpį buvo didžiausias indėlis į elgsenos ekonomikos teoriją, kuri tam tikru mastu yra J. M. Keyneso projekto tęsa (žr. Akerlof, 2002, kur rašoma: „Mano svajonė buvo elgsenos makroekonomikos teorijos išplėtojimas J. M. Keyneso „Bendrosios teorijos“ (1936) originalia dvasia. Makroekonomikos teorija tada ilgiau nebekentėtų nuo neoklasikinės sintezės „*ad hoc*ery“, kai buvo nepaisoma „Bendrojoje teorijoje“ pateiktų psichologinių ir sociologinių veiksnių, tokių kaip pažinimo paklaida ir šališkumas, abipusiškumas, tesingumas, pasidavimas miniai ir socialinis statusas, pabrėžimo. Mano svajonė buvo sustiprinti makroekonomikos teoriją įtraukiant prielaidas, išstobulintas tokios elgsenos stebėjimo“; taip pat žr. Akerlof, 2007; Akerlof, Shiller, 2009, kur kalbama apie „elgsenos požiūriu informuotą keinsizmą“); apie J. M. Keyneso idėjų, išakytų „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]), galimą elgsenos teorijos pagrindą plačiau žr. Pech, Milan, 2009; Koutsobinas, 2014), J. L. Yellen (žr. Akerlof, Yellen, 1986), O. J. Blanchardas, N. G. Mankiw (tiesa, „Bendrają teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) 1992 m. įvardijęs kaip „miglota ir pasenusią knygą“ ir teigęs, kad „mes dabar esame gerokai geresnėje padėtyje, negu buvo J. M. Keynesas, norint pavaizduoti, kaip veikia ekonomika. [...] Nedaugelis makroekonomistų besilaiko blausaus požiūrio į klasikinę ekonomikos teoriją [kaip darė J. M. Keynesas] [...]. Klasikinė ekonomikos teorija teisi ilgalaikiu požiūriu. Be to, ekonomistai šiandien yra labiau suinteresuoti ilgalaikie pusiausvyra. [...] [Todėl yra] plačiai paplitęs klasikinės ekonomikos teorijos priėmimas“ (Mankiw, 1992), ir nurodęs, kad naujoji keinsistinė ekonomikos teorija pagrindinę dalį nedarbo dabar priskiria instituciniams dalykams, tarp jų darbo užmokesčių ir kainų lipnumui; žr. Mankiw,

2003; tiesa, vėliau *N. G. Mankiw* jau teigs, kad *J. M. Keynes'o* „Bendroji teorija“ (*Keynes, 1964 [1936]*) yra „didžio proto veikalas, pritaikytas socialinei problemai, kurios paplitimas ir baisumas yra neginčijami“ (*Mankiw, 2006*)), Harvardo universiteto profesorius *Lawrence'as H. Summers'as, E. S. Phelps'as* (net ir 1990 m. teigęs, kad „Bendroji teorija“ išlieka knyga, kurios tekstas „iki šiol nėra visiškai išekspluatuotas“ (*Phelps, 1990*)), *D. Romer'is, J. E. Stiglitz'as, S. Fischer'is* ir buvęs JAV Federalinės rezervų sistemos vadovas *Ben'as Bernanke* (žr. *Gordon, 1989; Mankiw, Romer, 1991*)), kurie norėjo pritaikyti mikroekonominę teoriją ir makroekonominę teorijai, o ne priimti naujųjų klasikų požiūrį pritaikydami makroekonominę teoriją prie ortodoksiškų neoklasikinių rinkos kliringo mikropagrindų, ir naujosios klasikinės ekonomikos šalininkų, kurią *N. G. Mankiw* (2006) vėliau įvardijo „pagieža tarp intelektualių milžinų“. (Užtenka tik paminėti *R. G. Lipsey'ų*, kuris tai, kas prieš tai įvyko makroekonomikos teorijoje, apibūdino kaip „netvarkingos tiesos pakaitimą tikslia klaida“ (*Lipsey, 2000*), kartu tvirtindamas, kad kryptis, kurią pradėjo *R. E. Lucas'as* ir kiti jo kompanionai ekonomistai, turi būti radikaliai atmesta.) Bet kiti, priešingai, tvirtino, kad *R. E. Lucas'o* kritika buvo gerai pagrįsta ir negali būti atmesta vienu rankos mostelėjimu. Visa tai, kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), vedė į neoklasikinės sintezės nuodugnią reviziją ir permąstymą, ir XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje gimė nauja sintezė, dabar vadinama „naująja neoklasikine sinteze“ arba „naująja keinsistine sinteze“, kuri gali būti laikoma naujai nusistovėjusiu makroekonominiu sutarimu, net išvelgiant ne tik *J. M. Keynes'o*, bet ir *K. Wicksell'io* idėjų tęstinumą (žr. *Blanchard, 2000; Woodford, 2003; Goodfriend, 2004; Snowdon, Vane, 2009; Tamborini, 2006*). (Patį „naujosios neoklasikinės sintezės terminą“ 1997 m. pasiūlė *M. Goodfriend'as* ir *R. King'as*, teigdami, kad „[m]akroekonomikos teorija juda link naujosios neoklasikinės sintezės“, taip pat nurodydami „giminystės liniją“ tarp „senosios“ ir „naujosios“ neoklasikinės sintezės: „Mes vadiname naują makroekonominių tyrimų rūšį naująja neoklasikine sinteze, nes ji paveldėjo senosios sintezės dvasią tuo požiūriu, kad ji susiejo keinsistinius ir klasikinius elementus“ (*Goodfriend, King, 1997*), o terminą „naujoji keinsistinė sintezė“ 1999 m. – *R. Clarida, J. Gali'is* ir *M. Gertler'is* (žr. *Clarida ir kt., 1999*)). Šios krypties atstovai, teigė, kad mikroekonomikos teorijai yra ne mažiau būtini makropagrindai, kaip makroekonomikos teorijai yra būtini mikropagrindai, norėjo išsaugoti (vienu ar kitu būdu) *J. M. Keynes'o* išvalgas, tuo pat metu priimdami naujojo požiūrio pagrindinius principus (t. y. stiprius

mikropagrindus, suteikiant didesnę tikslumą ankstesnių keinsistų nelengvai pasiektam kompromisui, ir, jeigu buvo reikalinga, racionalių lūkesčių hipoteze). Taip pat naujųjų keinsistų pasiūlyti modeliai, su retomis išimtimis, priėmė netobulos konkurencijos struktūrą.

N. G. Mankiw taip apibūdino naujosios neoklasikinės sintezės sukūrimą: „Panašiai kaip ankstesnės kartos neoklasikinė-keinsistinė sintezė, naujoji sintezė stengiasi sujungti buvusių prieš ją konkuruojančių požiūrių stiprumus. Iš naujųjų klasikų modelių ji paima dinamiškos stochastinės bendrosios pusiausvyros teorijos įrankius. Pirmenybės, apribojimai ir optimizavimas yra pradinis taškas, ir analizė kuriama remiantis šiais mikroekonominiais pagrindais. Iš naujųjų keinsistinių standartinių modelių, kuriuose pinigai nevaizduoja jokio svarbesnio vaidmens, ji paima nominalius nelankstumus ir naudoja juos paaiškinti, kodėl monetarinė politika turi realų poveikį trumpuoju laikotarpiu. Dažniausiai pasitaikantis požiūris yra numanyti monopolinės konkurencijos firmas, kurios keičia kainas tik protarpiais, o dėl to atsiranda kainų dinamika, kartais vadinama naująja keinsistine *Phillips'o* kreive, tapusia naujosios neoklasikinės sintezės standartiniu infliacijos modeliu. Sintezės šerdis yra požiūris, kad ūkis yra dinamiškos bendrosios pusiausvyros sistema, kuri nukrypsta nuo *Pareto* optimumo dėl lipnių kainų (ir galbūt daugybės kitų rinkos netobulumų)“ (*Mankiw*, 2006).

*M. Goodfriend*as ir *R. King*as (1997) irgi panašiai apibūdino naująją klasikinę sintezę, nurodydami, kad ją apibrėžia du elementai. Remiantis naująja klasikine makroekonomikos teorija ir realaus verslo ciklo analize, ji sujungia tarplaikinį optimizavimą ir racionalius lūkesčius į dinamišką makroekonominį modelį. Remiantis naująja keinsistine ekonomikos teorija, ji įtraukia netobulą konkurenciją ir atimantį daug laiko (brangų) kainų prisiderinimą. Panašiai kaip realaus verslo ciklo programa, ji siekia sukurti ekonominių svyravimų kiekybinius modelius, kurių galią sudaro jų naujosios keinsistinės ir realaus verslo ciklo komponentų, kurios yra suderinamos, nes abi pasikliauna mikroekonomikos teorija, viena kitos papildymas.

*M. Woodford*as (2009) taip apibendrina naujosios neoklasikinės sintezės pagrindinius elementus:

- Modeliai yra sukurti remiantis pagrindais, kurie atitinka tarplaikinę bendrąją pusiausvyrą (dar *L. R. Klein*as, *F. Modigliani*'is ir kiti modelių kūrėjai bandė šią bendrosios pusiausvyros sistemą aprūpinti duomenimis, kad būtų galima įgyvendinti geresnę politiką).

- Ekonominių politikų analizė yra būtina kiekybinė.
- Lūkesčiai yra endogeniški, norint pagauti pokyčius, kurie atsitinka ekonominėje politikoje.
- Realūs šokai yra laikomi ekonominių svyravimų svarbiu šaltiniu.
- Monetarinė politika yra veiksminga, ypač infliacijos kontrolei.

Kaip pažymėjo *O. Landmann'as* (2014), tai, kas skyrė naująją neoklasikinę sintezę nuo neoklasikinės sintezės senojo keinsizmo, yra įtraukimas daugumos naujosios klasikinės makroekonomikos teorijos metodologinių aksiomų:

- Pinigų neutralumas ilgalaikėje pusiausvyroje (vertikali ilgalaikio periodo *Phillipso* kreivė PC_L esant natūralaus nedarbo lygio išėigai, žr. 2.25 pav., kur *natūralus nedarbo lygis* – tai pusiausvyros lygis, kuriame žmonės prisitaikę prie esamos infliacijos tempų) ar net trumpesniu laikotarpiu (žr. *Lucas*, 1972).
- Griežtai žvelgianti į ateitį elgsena (racionalūs infliacijos lūkesčiai; ši naujųjų keinsistų placiai priimta prielaida yra visiškai nepriimtina po-keinsistams).
- Aiški dinamiškos stochastinės bendrosios pusiausvyros (DSGE) modelio (angl. *the dynamic stochastic general equilibrium (DSGE) model*), kurio sukūrimui svarbiausi buvo *R. E. Lucas'o* (1975), *F. Kydland'o* ir *E. C. Prescott'o* (1982), *J. Long'o* ir *C. Plosser'io* (1983) bei *R. G. King'o* ir *C. Plosser'io* (1984) darbai, kuriuose buvo pateikti realaus verslo ciklo modeliai, kurių stochastiška versija ir tapo DSGE modeliai, struktūra, paremta tuo, ką galima įvardyti tiksliais mikroekonomi-niais pagrindais, kas, kaip 2011 m. nurodė amerikiečių ekonomistas *W. T. Dickens'as*, „sudaro ryškų kontrastą tradicinio keinsistinio po-žiūrio orientavimuisi į makroekonomikos teoriją, kuri yra paremta *ad hoc* teorizavimui remiantis makroekonomi-niais agregatais. Šiuolaiki-nėje makroekonomikos teorijoje [remiamasi] dinamiška stochastine bendrąja pusiausvyra (DSGE), kuri atspindi racionalių individų kole-ktyvinius sprendimus, aprėpdama eilę kintamųjų, liečiančių tiek da-bartį, tiek ateitį. Šie individualūs sprendimai po to yra sukoordinuo-jami per rinkas, kad sukurtų makroekonomiką“ (žr. *Mendoza Bellido*, 2013), o šių mikroekonominių pagrindų „bendrosios pusiausvyros“ prigimtis reiškia, kad kainos ir palūkanų normos prisiderina prie taš-ko, kur kiekvienoje rinkoje pasiūla yra lygi paklausai (*Dotsey*, 2013), pusiausvyrai atspindint aktyvių ekonomikoje racionalių agentų, tokių

kaip namų ūkiai, firmos ir vyriausybės, veikiančių vienoje ar keliuose šalyse, kolektyvinius sprendimus kintamųjų, liečiančių tiek dabartį, tiek ateitį, diapazone (apie galimybes integruoti neoklasikinės sintezės IS–LM ir naujosios neoklasikinės sintezės DSGE modelius plačiau žr. Benassy, 2006).

- Visos elgsenos lygtys – ne tik privačiam sektoriui, bet ir centriniam bankui – išvedamos iš tarplaikinio (taigi „dinamiško“) optimalumo sąlygų. (Juk, kalbant bendriau, naujoji klasikinė makroekonomikos teorija pasisakė už didesnę dėmesį aiškių pagrindų, kaip individualaus pasirinkimo funkcijos, suteikimui kalbant apie struktūrinius ryšius, numanomus makroekonominiuose modeliuose).

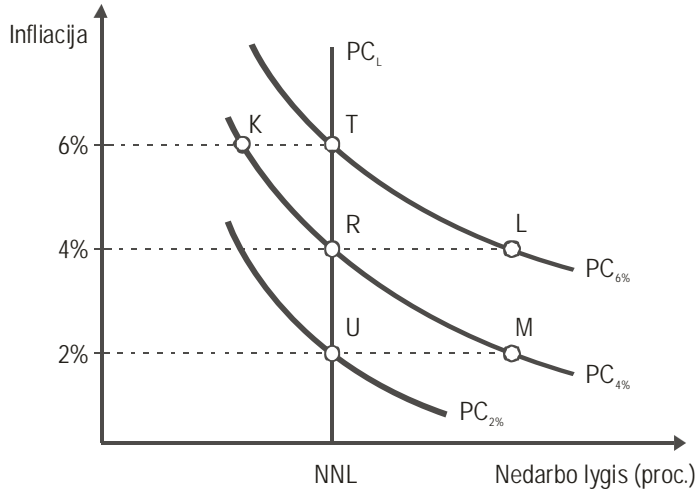
Trumpai tariant, naujosios keinsistinės sintezės modelis didele dalimi yra panašus į realaus verslo ciklo modelį (kurį detaliau aptarsime monografijoje šiek tiek vėliau), tik su pinigų priedu (pripažįstant trumpalaikio pinigų neutralumo nebuvimo galimybę) ir su šiek tiek smėlio į ratus nominalaus nelankstumo kainų nustatyme forma, kas uždelsia kainų lygio atsaką į piniginius trikdžius (žr. Galí, Gertler, 2007), ir monopolinės konkurencijos įtraukimu į modelį (apie pastarąjį momentą plačiau žr. Cukierman, 2005). Kita vertus, šie modeliai išliko keinsistiniai, nes ir toliau leido ekonominės veiklos užsitęsčius nukrypimus nuo optimalaus lygio kaip visuminių išlaidų nestabilumo pasekmę (Woodford, 1999).

Naujieji keinsistai XX a. devintajame dešimtmetyje paaikšino ir santykį tarp infliacijos normos ir nedarbo lygio naudodami nominalų darbo užmokestį ir kainų nelankstumą vietoj realaus darbo užmokesčio ir kainų nelankstumo, nurodydami (žr. 2.31 pav.), kad trumpuoju laikotarpiu yra neigiamas santykis tarp infliacijos normos ir nedarbo lygio, o ilguoju laikotarpiu nedarbo lygis yra nepriklausomas nuo infliacijos normos, t. y. ilguoju laikotarpiu *Phillips'o* kreivė tampa vertikali, ką naujieji keinsistai aiškino remdamiesi histerizės hipoteze (Ball, Mankiw, Romer, 1988; Ball, Mankiw, 2002).

Kaip parodė *M. Friedman'as*, pati lūkesčiais papildyta *Phillipso* kreivė matematiškai gali būti išreikšta lygtimi:

$$W = f(U) + P^e \quad (2.22).$$

čia: W – piniginio darbo užmokesčio padidėjimo norma; U – nedarbo lygis; P^e – infliacijos laukiama norma (tempai).

2.31 pav. Ilgalaikio periodo *Phillips'o* kreivė

Užsiminę apie histerezės hipotezę (angl. *hysteria hypothesis*), pažymėsi-
me, kad amerikiečių ekonomistai *O. J. Blanchard*as ir *L. H. Summers*as dar
1986 m. savo atliktame nedarbo Europoje problemos tyrime parodė, kad na-
tūralus nedarbo lygis priklauso nuo faktinio nedarbo lygio (žr. Blanchard,
Summers, 1986). Šis ekonominis reiškinys dabar mokslinėje literatūroje vadi-
namas *histereze* (*hysteresis*). Bendrąja prasme *histereze* – tai fizikinis terminas,
reiškiantis, jog priežastis veikia daug anksčiau, o padariniai išryškėja pavėluo-
tai. Histerezės hipotezė teigia, kad panaikinus reiškinį sukėlusias priežastis į
pradinę būseną negrįžtama. Nedarbo atveju šis reiškinys rodo, kad jei dėl ko-
kių nors veiksnių poveikio nedarbo lygis labai išauga, tai jis jau nebegali grįžti
į pradinį lygį, nors minėtų veiksnių poveikis išnyko. Būtent nedarbo histereze
bandoma paaiškinti aukštą nedarbo lygį Europoje pastaraisiais dešimtmečiais
(plačiau žr. Čiegis, 2012).

Toliau, remdamiesi *O. J. Blanchard'u* (2008), dar pateiksime keletą pa-
stebėjimų ir palyginimų tarp senosios ir naujosios neoklasikinės sintezės.
Panašiai kaip senoji sintezė, naujoji sintezė pasižymi dviem pagrindinėmis
savybėmis: iš vienos pusės, firmų, vartotojų ir darbuotojų optimizuojanti
elgsena, iš kitos pusės, buvimas iškreipimų, iš kurių svarbiausi nominalūs
nelankstumai. Tiesa, priešingai senajai neoklasikinei sintezei, šie iškreipimai

yra aiškiai (tiksliai) įvertinti ir kainų bei darbo užmokesčių elgsena yra gaunama iš kainas ir darbo užmokesčius nustatančių asmenų optimizuojančios elgsenos. Šie iškraipymai reiškia, kad, kaip ir senojoje neoklasikinėje sintezėje, naujojoje neoklasikinėje sintezėje monetarinė ir fiskalinė politika vaidina svarbiausią vaidmenį.

*M. Woodford*as (1999) irgi konstatavo, kad XX a. paskutiniame dešimtmetyje buvo stebimas labai svarbus naujas keinsistinės teorijos plėtros etapas, pavadintas „naująja neoklasikine sinteze“, kuris sujungė realaus verslo ciklo teorijos svarbius elementus su „naujųjų keinsistų“ XX a. devintojo dešimtmečio modelių elementais ir monetarinę politiką laikė vienu iš, jeigu ne vieninteliu, visuminės paklausos lemiamu veiksmu *J. R. Hicks*o (1937) IS–LM sistemoje, kurios erdvėje sėkmingai galėjo diskutuoti tiek iškilūs monetaristai, tokie kaip *M. Friedman*as (iš tikrųjų ilgą laiką labai kritiškai reagavęs į IS–LM modelį, t. y. modelį, kurio visa esmė buvo grafiškai pavaizduoti *J. M. Keynes*o „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]), todėl *M. Friedman*o veikaluose, ypač pradinuose etapuose, buvo neįmanoma aptikti nuorodų į IS–LM modelį, jis jo paprasčiausiai nepripažino, nors vėliau jis buvo pasiruošęs aptarti savo požiūrį remdamasis šiuo konstruktu (De Vroey, 2004a); likimo ironija: dėstydamas makroekonomikos kursą magistro studentams 1967 m. jis vis dėlto buvo priverstas pristatyti ir IS–LM modelį, nes tai buvo oficiali kurso dalis), tiek iškilūs keinsistai, tokie kaip *J. Tobin*as. Kaip pažymi *R. W. Dimand*as (2014b), *J. Tobin*as dar 1974 m. galėjo pradėti savo *John*o *Danz*o paskaitas primindamas savo klausytojams, kad „*John*as *Maynard*as *Keynes*as mirė 1946 m., o jo „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ buvo išleista dešimt metų anksčiau. Iki šiol *J. M. Keynes*as ir jo knyga tęsia savo dominavimą ekonomikos teorijoje“, o 1982 m. Leuven'o universitete pradėdamas savo tris *Gaston*o *Eyskens*o paskaitas „Neokeinsistinė monetarinė teorija: nauja formuluotė ir gynimas“ apie „gyvą tradiciją keinsistinės monetarinės teorijos, kuri, žiūrint paraidžiui, labai peržiūrėjo paties *J. M. Keynes*o veikalus, išsaugodama jų tikrąją dvasią“, jau buvo priverstas pripažinti, kad „[š]iandien ši tradicija, žinoma, smarkiai atakuojama klasikinės kontrrevoliucijos, palaiKANČIOS kiekybinę teoriją, realaus–nominalaus dichotomiją ir pinigų neutralumą“ (Tobin, 1982a). (Istoriškumo vardan pastebėsime, kad būtent *J. Tobin*o paskaitos, kurias šiam teko pertraukti, kad nuvyktų į Stokholmą atsiimti tais metais jam paskirtos Nobelio premijos ekonomikos srityje, paskatino garsią amerikiečių ekonomistę *Janet L. Yellen*, 2013 m. spalį tapusią JAV Federalinių

rezervų sistemos vadove, doktorantūrai pasirinkti Jeilio universitetą, o patį *J. Tobiną*, kuris, jos žodžiais tariant, „savo studentus skatino daryti darbą, kuris būtų apie kažką, darbą, kuris ne tik atitiktų aukštą intelektualinį standartą, bet ir gerintų žmonijos gerovę“, įvardyti „ekonomistu, kurį iki šiol laiko savo intelektualiniu herojumi“ (Appelbaum, 2013b). Labai panašaus kaip *J. Tobinas* požiūrio į finansinių rinkų efektyvumą laikosi ir glaudžiai mokslinė prasme su juo susijęs 2014 m. Nobelio premijos laureatas ekonomikos srityje amerikiečių ekonomistas *Robertas J. Shiller'is* (Tobin, 1984; Colander, 1999; Shiller, 1999; Appelbaum, 2013a.)

Kaip pažymi *O. J. Blanchard'as* (2008), naujoji neoklasikinė sintezė, kaip ir senoji neoklasikinė sintezė, yra gauta iš mikropagrindų, vartotojų naudingumo maksimizavimo ir firmų pelno maksimizavimo. Bet senojoje neoklasikinėje sintezėje modeliai naudojo teoriją kaip apytikslės gaires empiriniam detalizavimui ir leido duomenims lemti galutinį detalizavimą, o naujojoje neoklasikinėje sintezėje modeliai išlieka artimesni jų dinaminiam mikropagrindams. Dinamiškumas yra gaunamas iš paties modelio, o numanomoms elgsenos lygtys, užuot jas nustačius (apskaičiavus), yra tipiškai gautos iš prielaidų dėl pagrindinių technologinių ir naudingumo parametrų. Šie aiškesni ir tikslesni mikropagrindai leidžia tikėtis ekonominės politikos išvadų kruopštesnės gerovės analizės, negu buvo galima su senaisiais modeliais.

Naujojoje neoklasikinėje sintezėje modeliai yra pristatomi kaip „dinaminės stochastinės bendrosios pusiausvyros“, ar DSGE, modeliai. Jie, kaip minėta, remiasi *R. E. Lucas'o* požiūriu į rinkos veikimą ir kilo iš 2004 m. Nobelio premijos laureatų ekonomikos srityje *Finn'o Kydland'o* ir *Edward'o C. Prescott'o* (1982 m. žurnale *Econometrica* paskelbtame straipsnyje „Laikas kurti visuminis svyravimus“ (Kydland, Prescott, 1982); mokslinių idėjų formavimui svarbus buvo ir jų ankstesnis straipsnis; žr. Kydland, Prescott, 1977) bei *John'o Long'o* ir *Charles'o Plosser'io* (1983 m. žurnale *Journal of Political Economy* paskelbtame straipsnyje „Realūs verslo ciklai“ (Long, Plosser, 1983), kuriame pirmą kartą buvo pavartotas ir pats terminas „realūs verslo ciklai“) pasiūlyto *realaus verslo ciklo modelio*, tapusio naujųjų klasikų iššūkio neoklasikinei sintezei kulminacija ir makroekonomikos teorijos darbiniau arkliau geram dešimtmečiui (žr. Sargent, 1982; King, Rebelo, 1999; De Vroey, 2010). (Pažymėsime, kad *R. E. Lucas'as*, tikėjęs, kad „[...] makroekonomikos teorijos pagrindinė problema yra [...] rasti analitinį kontekstą, kuriame [verslo ciklai, sukelti ne numatytų monetarinių-fiskalinių šokų] gali susidaryti ir kuris tuo pat metu

neriškia išsilaikančių, pasikartojančių neišekspluototų pelno galimybių buvimo“ (Lucas, 1975), skirtingai nuo minėtų vėlesnių naujųjų klasikų, naudojo *monetarinį verslo ciklo modelį*; žr. Lucas, 1987.)

Todėl *realaus verslo ciklo modelį*, kuris atmeta keinsistinį požiūrį į makroekonomiką ir neoklasikinės sintezės (bei R. E. Lucas'o monetarinio modelio) prielaidą, kad verslo ciklai gali būti interpretuoti kaip paklausos varomi nukrypimai nuo potencialios išėigos pasiūlos nulemtos trajektorijos, ir teigia, kad makroūkis ir makroekonominiai svyravimai kyla iš individualių agentų maksimizuojančių mikroekonominių sprendimų (reprezentatyviems agentams / namų ūkiams / firmoms esant kainų priėmėjams ir maksimizuojant savo naudos ar pelno laukiamą diskontuotą vertę begaliniam horizonte), ūkiams turint stiprius mikroekonominių principų pagrindus makroekonominėi elgsenai (žr. Lucas, 1987), aptarkime šiek tiek detaliau.

Šiame naujųjų klasikų ekonomistų pasiūlytame modelyje (žr. Kydland, Prescott, 1982; Nelson, Plosser, 1982) verslo ciklų svyravimai daugiausia gali būti paaiškinti realiais šokais (priešingai nominaliems, kartu monetariniams, šokams, apie kuriuos XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose kalbėjo M. Friedman'as (1968b) bei R. E. Lucas'as (1975)), tiksliau, technologiniais šokais ir produktyvumo pokyčiais, E. C. Prescott'o (1986) teigimu, leidusiais paaiškinti daugiau negu pusę visų pokarinio laikotarpio visuminių svyravimų, kas buvo nemaža staigmena mokslininkams, maniusiems, kad neoklasikinis modelis – net ir su stochastišku produktyvumu – yra tinkamas tik ilgojo laikotarpio analizei, bet ne verslo ciklų tyrimams (King, Rebelo, 1999). (Tai yra realaus verslo ciklo modelių tikslas yra paaiškinti visuminius svyravimus verslo cikle akcentuojant pinigų neutralumą ir nedarant nuorodų į monetarinę politiką, taip pat neretai ir į rinkos nesėkmes, fiskalinę politiką ar net trikdžius atiduodamoms pirmenybėms bei demografiniams veiksniams (Stockman, 1988).)

Realaus verslo ciklo teorija žvelgia į ciklus kaip „kylančius neturintuose trinčių, tobulai konkurencinguose ūkiuose su apskritai užbaigtomis rinkomis, linkusiomis į realius šokus [bei nesant informacinių asimetrijų, t. y. numanant tobulą informaciją]. Realaus verslo ciklo modeliai rodo, kad, net ir tokioje aplinkoje, ciklai gali kilti dėl optimizuojančių agentų reagavimo į realius trikdžius, tokius kaip atsitiktiniai technologijų ar produktyvumo pokyčiai“ (Stadler, 1994). (Dėl egzogeniškų technologinių šokų atsirandančių produktyvumo pokyčių kaip ciklinio aktyvumo vyraujančio šaltinio pabrėžimas ir tapo

tu, kuo realaus verslo ciklo modeliai pirmiausia skiriasi nuo savo pirmtakų ir konkurentų. Tačiau darant prielaidą, kad produktyvumo pokyčiai yra grynai egzogeniniai, yra ignoruojami ekonominiai veiksniai, kurie slypi po techniniais pokyčiais; žr. Hulten, 2000.) Taigi į verslo ciklą svyravimus žiūrima kaip į *veiksmingą* ūkio atsaką į egzogeninius pokyčius, pirmiausia prienamose gamybos technologijose, realioje ekonominėje aplinkoje, visuomenei visuomet judant į pusiausvyrines būkles ir taip ūkiui geriausiai atsakant į technologinius-produktyvumo-pasiūlos šokus. (Faktiškai realaus verslo ciklo modeliai buvo *K. J. Arrow-G. Debreu* bendrosios pusiausvyros teorijos specifiniai, dinamiški pavyzdžiai (Mankiw, 2006).)

Realaus verslo ciklo teorijoje, kurioje daroma prielaida, kad individai ir firmos, reaguodami į ekonominius įvykius, visada veikia dinamiškai optimaliai, besivadovaujantiems racionaliais lūkesčiais racionaliems agentams siekiant, atsižvelgiant į turimus išteklius ir technologinius suvaržymus, maksimizuoti savo laukimą naudą, nacionalinės išeišigos lygis būtinau maksimizuoja laukimą naudingumą (nesant netobulumų, nieko nuostabaus, kad šių modelių rezultatai yra *Pareto* efektyvūs (Mendoza Bellido, 2013)), todėl vyriausybės turi susikoncentruoti į ilgojo laikotarpio struktūrinius ekonominės politikos pokyčius ir nesikišti dėka diskretinės fiskalinės ar monetarinės politikos, kuri yra suprojektuota ekonominių trumpojo laikotarpio svyravimų išlyginimui. Bet, pagal realaus verslo ciklo teoriją, jeigu mes ignoruosime trumpojo laikotarpio svyravimus, matysime, kad ūkiai linkę rodyti ekonomikos augimo ilgalaikės krypties normą, kuri yra gana pastovi. Pagal šią teoriją, verslo ciklai yra „realūs“ ta prasme, kad jie neatstovauja rinkų nesėkmei susitvarkyti, o atspindi galimai efektyviausią ūkio veikimą, esant duotai ūkio struktūrai. Šia prasme ir recesijos bei ekonominiai pakilimai faktiškai yra racionalus atsakas į egzogeninius pokyčius realioje ekonominėje aplinkoje (Deng, 2009). Be to, realaus verslo ciklo teoretikams esminis dalykas yra tai, kad kiekvienas verslo ciklo etapas (kartu ir pakilimai bei nuosmukiai) yra *Pareto* efektyvi pusiausvyra (Hartley et al., 1997; 1998). Todėl, kaip minėta, realaus verslo ciklo modeliai teigia, kad vyriausybės kišimasis norint paveikti paklausą ūkyje apskritai yra duodantis priešingus rezultatus, ir optimali politika yra susikoncentruoti į pasiūlos pusės reformas, kurios padeda ūkiui būti efektyvesniam ir lankstesniam.

Į esminį klausimą „Koks pagrindinis veiksnys daro poveikį ir vėliau keičia visų veiksnių sprendimus ūkyje?“, *F. Kydlando* ir *E. C. Prescott'o* 1982 m. žurnale *Econometrica* paskelbtame straipsnyje „Laikas kurti visuminius svyra-

vimus“ (Kyddland, Prescott, 1982) atsakymas buvo – šis veiksnys yra *technologiniai šokai*, t. y. atsitiktiniai svyravimai produktyvumo lygyje, kurie nukreipia pastovaus ekonomikos augimo stebimą tendenciją žemyn arba aukštyn. Tokių šokų pavyzdžiai apima inovacijas, prastą orą, importuojamos naftos kainos kilimą, griežtesnius aplinkosauginius ir darbo saugos reikalavimus ir pan. Bendra esmė yra, kad kažkas atsitinka, kas tiesiogiai pakeičia kapitalo ir / ar darbo efektyvumą. Tai savo ruožtu paveikia darbuotojų (darbo pasiūlos) ir firmų (investavimo) sprendimus, kas toliau pakeičia tai, ką jie perka ir gamina bei galų gale paveikia išeią, kurios pokyčiai gali būti paaiškinti mikroekonomiais ir pasiūlos pusės veiksniais. Realus verslo ciklo modeliai prognozuoja vartojimo, investicijų ir t. t. paskirstymo laiko sekas, kurias davė šie šokai.

Tiesa, reikia pažymėti, kad *L. H. Summers*as (1986) *F. Kyddland*o ir *E. C. Prescott*o prielaidą, jog realaus verslo ciklo modelis yra varomas didelių ir staigių turimų gamybos technologijų pokyčių, laikė nerealistiška, nes ir patys šie jos autoriai nesugebėjo nurodyti jokio specifiško technologinio šoko be naftos kainų šoko XX a. aštuntajame dešimtmetyje, kuris faktiškai būtų nukreipęs pastovaus ekonomikos augimo stebimą tendenciją žemyn. Be to, ir patys technologiniai pokyčiai pasižymi ilgalaike prigimtimi, nes tam, kad technologija įsiskverbtų į ūkį, reikia laiko. Juk ir interneto naudojime nebuvo jokio Didžiojo sprogo: jis tiesiog pastoviai didino savo galimybes globaliame ūkyje. Nekalbant jau apie tai, kad recesijų metu firmos yra linkusios mažinti investicijas, kas veda į žemesnio lygio technologinius procesus. Dėl to ne tik technologijos pokyčiai sukelia verslo ciklą, bet gali būti ir visai kitoks šio poveikio kelias. (*F. Kyddland*o ir *E. C. Prescott*o prielaidos, kad realaus verslo ciklo modelis yra varomas didelių ir staigių turimų gamybos technologijų pokyčių, kritiką taip pat žr. Mankiw, 1989; Muellbauer, 1997.)

Apskritai, pagrindinis realaus verslo ciklo modelis spėja, kad, esant laikinam šokui, išeią, vartojimas, investicijos ir darbas – visi išauga virš savo ilgalaičių tendencijų ir, vadinasi, formuluojasi į teigiamą nuokrypį. Be to, kadangi daugiau investicijų reiškia, kad ateityje bus prieinama daugiau kapitalo, trumpai gyvuojantys šokai gali turėti poveikį ateityje. Tai yra viršijanti stebimą tendenciją elgsena gali išsilaikyti tam tikrą laiką net ir po to, kai šokas dinga.

Aišku, dabartiniai realaus verslo ciklo modeliai, kurie, palyginti su anksčiau keinsistų modeliais, yra labai supaprastinti ir specifiški, kas dalį ekonomistų verčia abejoti jų prognostine galia, dar nepaaiškino visų ekonominės elgsenos detalių. Užtenka paminėti vien tą faktą, kad realaus verslo ciklo mo-

deliai kol kas tinkamai neįvertina išėigos dinamikos ir ciklų periodiškumo bei recesijų, kam reikėtų įvertinti produktyvumo sumažėjimą viso ūkio mastu, taip pat agentų heterogeniškumo bei fakto, kad nominali ir piniginė bei reali išėigos pasižymi labai aukšta koreliacija, taip pat tai, kad kainos įvairuoja mažiau negu kiekiai, nominalios kainos ir realūs darbo užmokesčiai yra acikliški (t. y. šie kintamieji nerodo sistemingų santykių su verslo ciklu), o realus eksportas, importas ir grynasis eksportas – visi yra procikliški, t. y. paprastai išauga pakilimų metu ir mažėja recesijų metu (žr. Stockman, 1988). Be to, jų testavimas yra labai laisvas, nepateikiant formalios testų statistikos bei netestuojant realaus verslo ciklo modelių prieš alternatyvias hipotezes (žr. Fair, 1992; Laidler, 1992; Hartley et al., 1998). Iš esmės šie modeliai beveik universaliai naudoja *Hodrick'o-Prescott'o* filtrą (apie jo panaudojimą ekonomikos teorijoje plačiau žr. Hodrick, Prescott, 1997) suskaidyti laiko eilutes į ilgojo laikotarpio ir verslo ciklo komponentes, žr. Kydland, Prescott, 1990; tačiau šis filtras šiuo atveju susiduria su keletu problemų (žr. King, Rebelo, 1993). Be to, realaus verslo ciklo teoretikai savo modeliuose naudoja reprezentatyvų agentą, kurio pasirinkimai, kaip numanoma, atitinka milijonų heterogeniškų individų agreguotus pasirinkimus, kas leidžia išvengti visiems makroekonominiams modeliams būdingos agregavimo problemos, taip pat problemų, susijusių su asimetriška informacija, mainais ir koordinavimu, taip pat padaryti modelio matematinis sprendimus lengvai apdorojamus (McCombie, Pike, 2013). (*J. Tobin's* (1996) kritiškai žiūrėjo į realaus verslo ciklo teorijos „Robinzono Kruzo makroekonomikos teorijos elegantiškas fantazijas“ būtent todėl, kad ji ignoravo koordinavimo klausimą makroekonomikos teorijoje.) Tačiau daugeliui ekonomistų toks sprendimas neatrodo tinkama tyrimo strategija (žr. Summers, 1986; Kirman, 1992; Leijonhufvud, 1992; 1998; Akerlof, 2002; Snowdon, 2004; Snowdon, Vane, 2009).

Todėl nieko nuostabaus, kad šios krypties ekonomistai toliau realaus verslo ciklo modelius tobulina, į *F. Kydland'o* ir *E. C. Prescott'o* (1982) tradicijos neoklasikinius augimo modelius, paremtus *R. M. Solow* darbais (žr. Solow, 1956; 1957), kuriuose išėigos, tenkančios vienam gyventojui, ilgojo laikotarpio augimo norma yra egzogeniškai nulemta technologinės pažangos, įtraukdami daugiau įvairių stochastiškų šokų ir sklidimo kanalų, kad būtų galima tirti verslo ciklų svyravimų daugelį skirtingų aspektų (plačiau žr. Heijdra, 2009; Deng, 2009; Romer, 2011; apie naujų keinsistų požiūrį į realaus verslo ciklus plačiau žr. Mankiw, 1989). Juk mąstant apie tai, ar realaus verslo ciklo mo-

deliai gali būti panaudoti alternatyvių politikų įvertinimui, atsižvelgiant į tai, kad šiuose modeliuose trūksta agentų heterogeniškumo, ir kaip to padarinys, kuris yra svarbus kalbant apie socialinį optimalumą, juose nėra jokio pajamų bei turto paskirstymo, trūksta rinkų galių, mokesčių, vyriausybės išlaidų, monetarinių kintamųjų, transakcinių kaštų, išorinių efektų ir viešųjų gėrybių, o konkurencinė pusiausvyra šiuose modeliuose turi *Pareto* optimalumo ypatybę (žr. McCallum, 1988; 1989a), yra sunku šiuos modelius, atsižvelgiant į jų *dabartinę būklę*, laikyti patikima priemone įvertinti ekonominės politikos svarstytiną problemą (Stadler, 1994).

Kaip pažymi O. Landmann'as (2014), į ilgąjį laikotarpį orientuotas realaus verslo ciklo požiūris atmetė neoklasikinės sintezės (ir R. E. Lucas'o monetarinio modelio) prielaidą, kad verslo ciklai gali būti interpretuoti kaip daugiausia paklausos valdomas nukrypimas nuo pasiūlos nulemtos potencialios išėigos trajektorijos, atmesdamas, ar bent labai sumažindamas, visuminės paklausos vaidmenį, veikiant ekonominį ciklą, ir akcentuodamas pasiūlos svarbą aiškinant verslo ciklus. Kaip pažymi M. De Vroey'us ir P. Malgrange (2010; 2011), anksčiau į verslo ciklus buvo žiūrima kaip į pusiausvyros nebuvimo fenomeną, rinkos nesėkmių akivaizdų pavyzdį. Į neargumentuotą tvirtinimą apie jų egzistavimą buvo žiūrima kaip į kvietimą valstybei imtis žingsnių jiems dingti. O naujajame požiūryje verslo ciklas išreiškė ekonominių agentų optimizuojančią reakciją į ekonomiką veikiančius išorinius šokus, kurių poveikis plinta laike. Kitais žodžiais tariant, į verslo svyravimus nebebuvo žiūrima kaip į rinkos nesėkmes, ir vyriausybės turėjo susilaikyti nuo bandymo išvengti jų buvimo, neižvelgiant jokio racionalumo veikti prieš juos, o nedarbą traktuojant kaip natūralų ir efektyvų ekonomikos atsaką į neigiamus šokus. Taip, technologinis šokas gali tapti ištekliaus persilieimo iš vieno sektoriaus į kitą priežastimi (žr. Long, Plosser, 1983, kuriame pateiktas daugiasektorinis realaus verslo ciklo modelis). Bet darbo jėgai gali užimti laiko judėti tarp skirtingų darbų. Dėl to čia gali būti laikinas struktūrinis nedarbas (žr. Lilien, 1982; Abraham, Katz, 1986). Be to, esant tam tikroms technologinio pokyčio aplinkybėms bei pasikeitus profesinių sąjungų galioms, darbuotojai vietoj darbo pasiūlos gali pasirinkti savanorišką nedarbą. (Apskritai, naujieji klasikai ir realaus verslo ciklo teoretikai daro prielaidą, kad užimtumo svyravimai yra visiškai savanoriški; žr. Lucas, 1978.) Todėl, realaus verslo ciklo teorijos šalininkų nuomone, nedarbas atspindi kiekio žmonių, kurie nori dirbti, pokyčius. (Bet tada, kaip įrodinėjo P. R. Krugman'as, ši prielaida reiškė, kad Didžiosios depresijos

įkarščio metu JAV stebėtas 25 proc. nedarbas turėjo būti masinio sprendimo paimti ilgas atostogas rezultatas (žr. Hoover, 1988.).

Pagrįstame neoklasikiniu augimo modeliu, neovalrasiniame realaus verslo ciklo modelyje, vaizduojančiame ekonomiką kaip dėka kainų lankstumo, užtikrinančio nuolatinį rinkų susitvarkymą, savaime ateinančią į *Pareto* efektyvią pusiausvyrą sistemą, apgyvendintą racionalių individų su tobulu numatymu, visi cikliniai visuminės ekonomikos veiklos (išeigos) judėjimai vietoj to laikyti stochastiškos tendencijos veiksnių produktyvume pasireiškimais, išplaukiančiais iš tarplaikinio optimizuojančio reprezentatyvaus individo optimalaus reagavimo į įvairius nelauktus egzogeninius *realius* (o ne nominalius, monetarinius, kaip buvo *R. E. Lucas'o* modelyje) šokus (t. y. sukeltus technologinių ar produktyvumo pokyčių: pažymėtina, kad reaguodami į kritiką *G. D. Hansen's* ir *E. C. Prescott's* praplėtė ir pačią technologinių šokų interpretaciją taip, kad bet kokie „gamybos funkcijų ar, bendriau, pelnų siekiančių grupių gamybos galimybių pokyčiai“ (Hansen, Prescott, 1993) gali būti laikomi trikdžių potencialiu šaltiniu), ateinant į naują, *Pareto* optimalią, pusiausvyrą ir įgalinant ištekliams rasti naujus, produktyvesnius naudotojus. (Kaip teigia *G. W. Stadler'is* (1994), šios teorinės nuostatos dėl stochastiškų veiksnių produktyvumo tendencijų nuosekliai kilo dar iš *Ragnar'o Frisch'o* (1933) ir *Eugen'o Slutsky'io* (1937) požiūrio. O pati idėja, kad verslo ciklo svyravimai gali būti varomi realių veiksnių, aptinkama dar *D. H. Robertson'o*, *J. A. Schumpeter'io* (1923; 1939) ir *K. Wicksell'io* veikaluose (Gazda, 2010).) Kita vertus, kaip pažymi kinų kilmės amerikiečių ekonomistas *B. Deng'as* (2009), vėliau *S. Fischer'is* (1977), *J. B. Taylor'as* (1979a), *N. G. Mankiw* (1985) ir *M. Parkin'as* (1986) savo darbuose įrodinėjo, kad ir monetariniai šokai turi svarbų realų poveikį dėl nelanksčių darbo užmokesčių ir kainų, sukeltų ekonominių agentų elgsenos.

Taigi, kaip pažymi *M. Woodford'as* (1999), buvo daroma prielaida, kad verslo ciklai nerodo jokių rinkos mechanizmo nesėkmių – tiek įgimtų, tiek dėl vyriausybės kišimosi, ir faktiškai yra *efektyvus* atsakas į gamybos galimybių egzogeninius svyravimus laike. Patys šokai yra modeliuojami kaip laiko eilučių procesai, turintys autoregresyvią struktūrą, kuri yra gerai žinoma agentams, įkurdintiems modelyje. Faktiškai egzogeninių šokų laiko eilučių ypatybės dideliu mastu ir valdo realaus verslo ciklo modelių dinamišką elgseną. (Kita vertus, *L. H. Summers'as* (1986) kritikavo šiuos modelius būtent už tai, kad jie nepajėgė paaiškinti dinamikos, kurią rodė JAV bendrasis nacionalinis produktas, teigdamas: „[Mano požiūris yra tai, kad] realaus verslo ciklo mo-

deliai tokio tipo, kokius primygtinai mums siūlo E. C. Prescott'as [1986], negali nieko pasakyti apie verslo ciklo fenomenus, kurie buvo stebėti JAV ir kituose kapitalistiniuose ūkiuose“ (Summers, 1986). Iš tiesų, realaus verslo ciklo teorija, remdamasi vien pasiūlos šokais, negalėjo paaiškinti Didžiosios depresijos (1933–1934 m.) ir Didžiosios recesijos (2008–2012 m.) metu stebėtos recesijos trukmės ir masto, nes čia buvo akivaizdus ir visuminės paklausos poveikis kritus pasitikėjimui, sumažėjus pinigų pasiūlai ir esant bankų kreditų stokai. Visi šie paklausos pusės veiksniai turėjo tiesioginį poveikį ūkiui.) Taip pat šioje teorijoje, aiškinant verslo svyravimus, nebuvo skiriama svarbos jokiems piniginiams ar finansiniams veiksniams ir jokiems nominaliems kintamiesiems, tokiems kaip pinigų pasiūla ir kainų lygis, manant, kad tie, kurie akcentuoja priežastingumą tarp pinigų ir kiekio, klysta, nes pinigų kiekis endogeniškai reaguoja į aukštesnį ekonominio aktyvumo lygį, bei akcentuojant realius kintamuosius, tokius kaip išeiiga ir užimtumas (iš kur ir nuoroda į „realius“ verslo ciklus), kas tolygu pasakyti, kad visuminė pasiūlos kreivė yra vertikali net ir trumpuoju laikotarpiu (Mendoza Bellido, 2013). Kaip pažymi M. Woodford'as (1999), iš tikrųjų, realaus verslo ciklo modeliai (*kiekybiniai*, besiremiantys realistiškais skaitmeniniais parametrais ir skaičiuojantys modelio lygčių skaitmeninius sprendimus, o ne vien *kokybiniai*, savo kokybines išvadas gaunantys iš dar bendresnių prielaidų) numanė (akcentuojant pinigų neutralumą), kad monetarinė politika iš esmės neturi *jokio poveikio* ekonomikai, nei geram, nei blogam labui, todėl jie teigė, kad devynioliktojo amžiaus monetarinės teorijos „klasikinė dichotomija“ galioja net ir trumpuoju laikotarpiu (žr. King, Plosser, 1984). (Tačiau šiandien yra plačiai sutariama, kad darbo užmokesčiai ir kainos neprisiderina taip greitai kaip reikėtų, kad būtų atkurta pusiausvyra. Todėl dauguma ekonomistų, net ir tarp naujųjų klasikų, nebepriima ekonominės politikos neefektyvumo prielaidos (Hoover, 1988).)

Kita vertus, kaip pažymi M. De Vroey'us ir P. G. Duarte (2012), realaus verslo ciklo modelyje buvo padarytos tam tikros svarbios modifikacijos, įskaitant nominalų netobulumą (lipnios kainos, kurios buvo įvestos orientuojantis į J. B. Taylor'o (1979b) ir argentiniečių kilmės amerikiečių ekonomisto G. Calvo (1983) darbus) bei realų netobulumą – tobulos konkurencijos pakeitimą monopolinės konkurencijos prielaida, į modelį įdiegtą per produktų diferenciaciją naudojant vadinamąjį *Dixit'o–Stiglitz'o agregatorių* (*Dixit-Stiglitz aggregator*), numatantį pastovaus pakeitimo elastingumo naudingumo funkciją, kurią dar 1977 m. žurnale *American Economic Review* paskelbtame straipsnyje

„Monopolinė konkurencija ir optimali produktų įvairovė“ (Dixit, Stiglitz, 1977) (kurį 2011 m. šis žurnalas priskyre dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011)) aptarė indų kilmės amerikiečių ekonomistas *Avinashas Dixit'as* ir kitas amerikiečių ekonomistas *Joseph'as E. Stiglitz'as*, tirdami optimalią produktų įvairovę monopolinės konkurencijos kontekste.

Beveik iš karto prasidėjo ir neoklasikinės sintezės modelio pataisymo darbai (Landmann, 2014). XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje–dešimtojo dešimtmečio pradžioje naujojo keinsizmo kryptį atstovavę ekonomistai, iš kurių reikia išskirti *John'ą B. Taylor'ą*, *N. Gregory'į Mankiw*, *David'ą Romer'į*, *Olivier'ą Blanchard'ą* ir *Michael'į Woodford'ą*, plačiai ištyrė daugiopą pusiausvyrą realaus verslo ciklo modelių, turinčių keinsistinių bruožų, kontekste. Naujieji keinsistai konstravo savo modelius remdamiesi realaus verslo ciklo konstruktu, pripažindami rinkos netobulumus (žr. Mankiw, Romer, 1991). Į kitais atžvilgiais standartinius realaus verslo ciklo modelius buvo įtrauktos tokios galimos rinkos nesėkmės kaip nominalūs ir realūs nelankstumai (ypač trumpuoju laikotarpiu, kas leidžia pasireikšti trumpalaikiams pinigų poveikiams išėjai ir užimtumui), išoriniai efektai, monopolinė konkurencija (aišku, ankstesnis tobulos konkurencijos ir prielaidos, kad ūkis visada tiksliai veikia savo potencialios išėigos lygyje ($Y = Y^*$), numatymas lengvino realaus verslo ciklo teorija besivadovavusių naujosios klasikinės ekonomikos teorijos šalininkų modelių gyvenimą (Dimand, 2014b)), koordinavimo nesėkmės, ir buvo išanalizuotas jų poveikis racionalių lūkesčių formavimuisi, dėl to modelis galėjo duoti daugiopos pusiausvyros rezultatus, kurie, savo ruožtu, galėjo būti pritaikyti optimalios fiskalinės ir monetarinės politikos analizavimui (Deng, 2009).

Kaip pažymi *M. De Vroey'us* ir *P. Malgrange* (2010; 2011), DSGE modelio kanoninėje versijoje ekonomiką sudaro keturių tipų prekės: darbas, visų pasiskirčių galutinės prekės, tarpinių prekių kontinuumas ir pinigai (vykdantys tik mokėjimo priemonės funkciją). Galutinė prekė yra homogeniška prekė, pagaminta naudojant tarpines prekes. Ji mainoma konkurencingai. Kiekviena tarpinė prekė yra pagaminama monopolistinės firmos taikant *W. W. Leontief'o* technologiją, paremtą tik darbu. Šios monopolistinės firmos yra kainų nustatytos taikant antkainį savo ribiniams kaštams. Jeigu dėl kokių nors priežasčių jos nori pakeisti savo kainas, bet to padaryti negali, tada joms naudinga didinti pardavimų kiekį, kol bus visiškai patenkinta paklausa.

DSGE modeliai, kurie modelių plėtroje vertintini kaip endogeninis pokytis, o ne revoliucija, yra gauti remiantis mikroekonominiais principais (taigi jiems neaktuali „Lucas'o kritika“) ir turi gerus mikropagrindus (Mendoza Belido, 2013):

- darbuotojai vartotojai maksimizuoja naudingumo funkciją, firmos maksimizuoja pelną, darant optimalius sprendimus, įvertinamos kainos ir kitų agentų strategijos, tiek dabartiniu laiko periodu, tiek ateityje;
- visi agentai (dažnai modeliuose darant prielaidą, kad visi duoto tipo agentai yra identiški, t. y. čia yra „representatyvus namų ūkis“ ir „representatyvi firma“ (apie ją plačiau žr. Harcourt, Blankenburg, 2002), kas leidžia išvengti visiems makroekonominiams modeliams būdingos agregavimo problemos, nors didesniai realizmui neretai agentai laikomi ir heterogeniškais, kas leidžia modeliuose geriau įvertinti vietinę sąveiką tarp individualių agentų, užuot daugiausia koncentravusis į būdus, kaip agentai sąveiką per agreguotas kainas; žr. Krusell, Smith, 1998) gali atlikti tobulus skaičiavimus, leidžiančius teisingai prognozuoti ateitį, remiantis vidurkiais;
- tuo pagrindu visi agentai turi racionalių lūkesčių (dabar modeliuose panaudojant ir įvairius adaptyvių lūkesčių tipus, nes į modelį įtraukus tik representatyvaus agento racionalius lūkesčius gali būti pervertintas individualus racionalumas ir išvalgumas bei nepakankamai įvertinta heterogeniškumo svarba (Evans, Honkapohja, 2001));
- į rinkas yra įvestas tam tikras netobulumas (pavyzdžiui, tam tikras nominalus nelankstumas).

Sumuojant skirtingų tipų agentų sprendimus, yra galima rasti kainas, kurios sulygina pasiūlą ir paklausą kiekvienoje rinkoje. Taip šie modeliai įkūnija pusiausvyros savaiminio darnumo tipą: agentai pasirenka optimaliai esant duotoms kainoms, o kainos turi derėti su agentų pasiūla ir paklausa. Tiesa, pradiniai DSGE modeliai buvo kritikuojami už tai, kad jie yra per daug paprasti, kad apimtų visą ūkio sudėtingumą, todėl yra abejotinos vertės. Kad būtų pašalinti šie trūkumai, labiau detalizuoti DSGE modeliai siekia paaiškinti tokius įvairius fenomenus kaip ekonomikos augimas, verslo ciklai (kartu įtraukiant monetarinius šokus) ir monetarinės bei fiskalinės politikos poveikiai, kartu socialinei gerovei (žr. Smets, Wouters, 2003; 2007; Christiano et al., 2005; Edge et al., 2010).

Kadangi DSGE modelius, kaip ir visus bendrosios pusiausvyros modelius, tipiškai sunku išspręsti, net ir didesni naujieji modeliai yra mažesni kintamųjų ir lygčių skaičiumi už senosios neoklasikinės sintezės empirinius prognozavimo modelius ir juose pateikiamas rinkų, tokių kaip prekių ir darbo, formalizavimas išlieka gerokai paprastesnis, palyginti su senųjų modelių formalizavimo charakteriu (DeJong, Dave, 2007; Blanchard, 2008). Tiesa, šių rinkų formalizavimo ir skaitmeninės technikos tobulinimas leidžia tikėtis pastoviai turtingesnių ir didesnių modelių. Vis dėlto kol kas ekonominis prognozavimas vis dar remiasi labiau tradiciniais empiriniais modeliais, kurie, kaip vis dar plačiai manoma, pasiekia didesnę ekonominių trikdžių poveikio laike prognozavimo tikslumą.

Kita vertus, kaip pažymi *Benjaminas Braunas* (2014), vienas iš pagrindinių DSGE modelių pranašumų lyginant juos su didelės apimties ekonometriais modeliais yra tai, kad jų išeiga gali būti tiesiogiai interpretuota ir aptarta ekonomikos teorijos kalba (Dotsey, 2013). Nors vektorinių autoregresinių (VAR) ar bajasinių vektorinių autoregresinių (BVAR) modelių prognozavimo atlikimas paprastai pralenkia DSGE modelius, jų grynai duomenimis paremta prigimtis daro neįmanoma jų išeigą interpretuoti ekonomikos teorijos kalba. Todėl, nepaisant jų milžiniško sudėtingumo ir ydų, makroekonomistai ir ekonominių sprendimų priėmėjai pritarė DSGE modeliams būtent todėl, kad jie pasiūlė būdą sujungti bendrosios pusiausvyros modelius su ekonomine intuicija ir patirtimi.

DSGE modeliai pabrėžia ekonomikos dinamiką laike (dažnai ketvirčių dažnumu), kas daro juos tinkamus verslo ciklą bei monetarinės ir fiskalinės politikos ciklinių poveikių tyrimui. Todėl nesudėtingi teoriniai DSGE modeliai („tiesiniai-kvadratiniai lygčių“ modeliai, apie kuriuos plačiau žr. Hansen, Sargent, 1998), apimantys tik keletą kintamųjų, buvo plačiai panaudoti analizuoti jėgas, kurios varo į priekį verslo ciklus. Šie empiriniai tyrinėjimai išaugo į dvi pagrindines konkuruojančias sistemas: a) „realaus verslo ciklo“ (*real business-cycle*) modelį (Kydland, Prescott, 1982 (pažymėtina, kad pastarajame naudojami „netiesiniai-kvadratiniai lygčių“ modeliai); Cooley, 1995; Abel, Bernanke, 2001) ir b) naujojo keinsizmo DSGE modelį (Rotemberg, Woodford, 1997; Woodford, 2003).

Naujųjų keinsistų DSGE modeliavimo metodologija išsamiai paašškinta *Michaelo Woodfordo* vadovėlyje „Palūkanos ir kainos: monetarinės politikos teorijos pagrindai“ (Woodford, 2003). Jie konstravo savo modelius remdamiesi

realaus verslo ciklo struktūra, bet pripažindami rinkos netobulumus (nominalius ir realius nelankstumus, išorinius efektus, monopolinę konkurenciją, koordinavimo nesėkmes), kurie buvo įtraukti į kitais atžvilgiais standartinius realaus verslo ciklo modelius norint įvertinti jų poveikius racionalių lūkesčių formavimuisi, dėka ko, kaip minėta, modelis gali duoti daugiopos pusiausvyros rezultatus, kas gali sukelti potencialiai didelių sunkumų makroekonominės politikos įgyvendinimui (Deng, 2009).

Kaip pažymi O. J. Blanchard'as (2008), naujoji neoklasikinė sintezė dabar sulaukia plataus palaikymo, tiesa, mažesnio, negu savo laiku sulaukė senoji neoklasikinė sintezė. Taigi kai kurie tyrėjai, pavyzdžiui, tie, kurie laikosi „realaus verslo ciklo“ tradicijos, žiūri skeptiškai į nominalių nelankstumų svarbą ekonominiams svyravimams paaiškinti. (Nors yra bandymų į realaus ciklo modelius įtraukti tam tikrą nominalų nelankstumą, kas leido į realaus verslo ciklo analizę įvesti svarbius keinsistinius bruožus, taip nutiesiant tiltą tarp dviejų skirtingų makroekonomikos teorinės minties mokyklų, kas turėjo būti teigiamai įvertinta realaus verslo ciklo kritikų (Stadler, 1994).) Kiti mano, kad racionalumo prielaidos, kurios yra padarytos naujojoje neoklasikinėje sintezėje, pripažinus racionalių lūkesčių teorijos svarbą makroekonomikos teorijai tiriant ryšius tarp realių ir nominalių kintamųjų, yra per daug stiprios, o metodologija per daug ribojanti, kad pagautų sudėtingumą, kuris slypi duomenyse. Iš tiesų, į naujosios neoklasikinės sintezės centrine dalimi tapusius „realaus verslo ciklo“ modelius įtrauktas stiprus *pinigų neutralumas*, kuris buvo svarbi šių modelių ypatybė ir realaus verslo ciklo modeliuose buvo taikytas tiek trumpajam, tiek ilgajam laikotarpiui, sutrukdė jų plačiam naudojimui makroekonominėje politikoje analizuojant duomenis (Goodfriend, King, 1997). Bet kad ir kaip ten būtų, DSGE modeliai vis dažniau naudojami ekonominėje politikoje ir per paskutinius dešimtmečius centriniai bankai visame pasaulyje ėmė naudoti DSGE modelius prognozavimui ir ekonominės politikos įvertinimui (žr. Faust, 2009; Kocherlakota, 2010; Edge, Gurkaynak, 2011). Kaip pažymi M. Goodfriend'as ir R. King'as (1997), vienas iš svarbiausių jų elementų yra tarplaikinio (taigi „dinaminio“) optimizavimo požiūris į vartojimą ir darbo pasiūlą. Kitas – analogiška tarplaikinė investicijų ir darbo paklausos analizė, kylanti iš firmų pelno maksimizavimo sprendimų. Tada namų ūkių ir firmų planai yra sujungiami į bendrąją pusiausvyrą, kurioje kiekliai ir kainos yra nustatyti (apibrėžti) tuo pačiu metu. (DSGE modelių, kurie *ex ante* numano, kad ūklis visada yra pusiausvyroje, „bendrosios pusiausvyros“ pobūdis

reiškia, kad kainos ir palūkanų normos prisiderina taške, kur visose rinkose pasiūla yra lygi paklausai). Tiesa, išlieka daugelis iššūkių (sunkumų), pavyzdžiui, pagaunant svarbius (tiesiogiai susijusius) iškreipymus prekių, darbo, finansų ir kredito rinkose (taip, yra nemažai darbo rinkos reguliarumų, kurie yra nesuderinami su *F. Kydland'o* ir *E. C. Prescott'o* (1982) pasiūlytu realaus verslo ciklo modeliu; žr. Stadler, 1994; modelio taikymui kenkė ir trinčių nebuvimas finansiniame sektoriuje, kas buvo modelio bendrosios pusiausvyros mikropagrindų tiesioginė pasekmė; žr. Tovar, 2009), ar naudojant ekonometrinius metodus įvertinti modelio specifinius komponentus ir paties modelio atitikimą realybei (juk realaus verslo ciklo modeliai neleido panaudoti klasikinio ekonometrinio verifikavimo), ypač matuojant produktyvumo (technologinius) šokus, siejamus su *Solow* likučio (angl. *Solow residual*), kuris yra labai procikliškas (žr. Hall, 1987), poveikiu, ką pirmasis pasiūlė *E. C. Prescott'as* (1986), kurį galima įvardyti realaus verslo ciklo požiūrio į ekonominius svyravimus pagrindiniu advokatu (Snowdon, Vane, 2009). (Juk būtent *R. M. Solow* darbai apie ekonomikos augimo šaltinių įvertinimą (žr. Solow, 1956; 1957) pasirodė esantys įtakingiausi realaus verslo ciklo literatūroje, nes realaus verslo ciklo teoretikai tvirtino, kad ta pati teorija, kuri paaiškina ilgojo laikotarpio augimą, turėtų paaiškinti ir verslo ciklus. Todėl į realaus verslo ciklo teoriją galima žvelgti kaip į XX a. šeštojo dešimtmečio neoklasikinės augimo teorijos plėtrą, į neoklasikinį augimo modelį įtraukiant stochastiškus svyravimus technologinės pažangos normoje (Stadler, 1994).) Bet ir čia pažanga yra pakankamai sparti.

Kaip žinoma, nacionalinio produkto augimo dalį, kurios negalima paaiškinti matuojamų išteklių (kapitalo ir darbo) sąnaudų augimu (sudariusią 87 procentus!), žinomą kaip *Solow likutis*, *R. M. Solow* (1957) natūraliai priskyrė *technologinei pažangai*, arba *daugiafaktoriniam* ar *visuminiam veiksmų produktyvumui* (tiesa, pastarųjų terminų *R. M. Solow* (1957) nevartojo). Norint apskaičiuoti *Solow likutį* S_{Lik} kaip parodė *R. M. Solow* (1957), reikia žinoti gamybos augimo tempą g_Y , darbo augimo tempą g_L ir kapitalo augimo tempą g_K , taip pat darbo ir kapitalo dalis, atitinkamai α ir $(1 - \alpha)$:

$$S_{Lik} = g_Y - [\alpha g_L + (1 - \alpha) g_K] \quad (2.23).$$

Daugiafaktoriniam produktyvumo augimui atstovaujantis *Solow likutis* kartais dar vadinamas *bendrojo išteklių našumo augimo tempu* (*total factor*

productivity). *Solow* likučiu, kuris visų pirma aiškino, o ne pranašavo teorinės analizės rezultatus, buvo priskirta apie pusė išeigos augimo JAV nuo XIX a. aštuntojo dešimtmečio (Blanchard, Fisher, 1989) bei apie 70 proc. pokarinio išeigos pakitimo JAV (Kydland, Prescott, 1991a). Šis likutis nėra pastovus, bet smarkiai svyruoja bėgant laikui, ką gerai statistiškai pagrindė *E. C. Prescott'as* (1986). O pats noras suprasti, kaip būtų galima paaiškinti *Solow* likutį, paskatino vėlesnius tyrimus: idėjos apėmė žmogiškąjį kapitalą (švietimą), mokslinių tyrimų plėtrą, patentus ir ekonomikos šakų struktūrą bei kitus veiksnius (Barro, 1991; Barro, Sala-i-Martin, 1995; Romer, 1986; Aghion, Howitt, 1992; Burnside et al., 1995).

Remdamiesi *O. Landmann'u* (2014), trumpai aptarkime, koku būdu realaus verslo ciklo teorija matuoja technologinius šokus, kurie yra pagrindinės jos dinamikos varomosios jėgos. Remiantis standartine augimo apskaitos teorija, technologija įprastiniu būdu yra matuojama kaip *Solow* likutis. Išeigos cikliško trumpalaikio nukrypimo augimo apskaitos išskaidymas didžiąją dalį šio svyravimo priskiria *Solow* likučio nepastovumui. Tai yra, kalbant gamybos funkcijos terminais, dauguma išeigos trumpojo laikotarpio nukrypimų išlieka nepaaiškinti – likutis yra „mūsų nežinojimo matas“, kaip dar 1956 m. savo straipsnyje „Išteklių ir išeigos turėtos tendencijos JAV nuo 1870-ųjų“ (Abramovitz, 1956) tai įvardijo amerikiečių ekonomistas *Moses'as Abramovitz'ius* (1912–2000 m.). Realaus verslo ciklo metodologija naudojo šį nežinojimo matą kaip egzogeninį paaiškinamąjį kintamąjį savo verslo ciklo modelyje, kuriame jis, pasirodo, yra pagrindinė išeigos svyravimų varomoji jėga ir yra būtinas stebėtų išeigos kitimų replikacijai (žr. Hartley et al., 1997; 1998). Modeliuoti išeigos pokyčiai artimai dera su faktiškais pokyčiais, ką realaus verslo ciklo teorija įvardija kaip sėkmę. Tačiau mes ir toliau nežinome, kas slypi už *Solow* likučio nukrypimų. (Be to, *Solow* likučiai tiksliai atspindi gamybos funkcijos (numanant, kad tai yra *Cobb'o–Douglas'o* gamybos funkcija) pasikeitimus tik tobulos konkurencijos ir pastovios mastų grąžos sąlygomis ir jeigu nėra matavimo klaidų kapitalo ir darbo idėjų indeksuose, kurie naudojami apskaičiuoti visuminę gamybos funkciją (Stadler, 1994)) ir pažanga šioje srityje nėra labai didelė (žr. King, Rebelo 1999; kritines mintis šiuo klausimu žr. Summers, 1986; Mankiw, 1989; McCallum, 1989a; 1989b; Barro, 1989a, kur akcentuojama, kad *Solow* likučiai atspindi ne vien tik išimtinai technologijos būklę, bet ir darbo jėgos atsargų kaupimą bei kitus gamybos funkcijos elgsenos momentus, todėl, laikantis *R. M. Solow* (1957) tradicijos, yra stipriai per-

vertinami technologiniai pokyčiai). (Užsiminę apie *Cobb*–*Douglas*’o *gamybos funkciją*, pažymėsime, kad ji pirmą kartą amerikiečių ekonomisto *Paul*’o *H. Douglas*’o (1892–1976 m.) ir matematiko *C. W. Cobb*’o (1875–1949 m.) buvo paskelbta 1928 m. žurnale *American Economic Review* išspausdintame straipsnyje „Gamybos teorija“ (Cobb, Douglas, 1928), kurį 2011 m. šis žurnalas priskyrė dvidešimčiai geriausių žurnalo *American Economic Review* per 100 metų paskelbtų straipsnių (žr. Arrow et al., 2011).)

Naujųjų keinsistinių racionalių lūkesčių makroekonominių modelių pirmoje kartoje (čia minėtini amerikiečių ekonomistų *Robert*’o *J. Gordon*’o (1982) ir *John*’o *B. Taylor*’o (1980) darbai) buvo modernizuotas darbo užmokesčių–kainų bloko detalizavimas, įtraukiant monetaristų ir racionalių lūkesčių įžvalgą. *R. J. Gordon*’as (1982) įvertino kainų dinamiką naudodamas nominalios visuminės paklausos monetaristinių *betarpišką egzogeniškumą*, o, kalbant šiuolaikine terminologija, *J. B. Taylor*’o (1980) įsivaizdavimas buvo, kad firma ir jos darbuotojai nustato nekintamus darbo užmokesčius per visą *J* laikotarpio kontrakto gyvavimą.

Kaip pažymi *M. Goodfriend*’as ir *R. King*’as (1997), XX a. devintajame dešimtmetyje buvo tiriamos monopolinės konkurencijos implikacijos daugelyje sričių, įskaitant ekonominį augimą, tarptautinę prekybą, finansus ir makroekonominę teoriją. Visais atvejais netobula konkurencija teikė vilčių suprasti svarstomas problemas, kurios atrodė sunkiai suprantamos iš konkurencinės teorijos perspektyvos. Todėl ir vėlesni naujos keinsistinės teorijos (patį terminą „naujasis keinsizmas“, kaip minėta, pirmieji 1982 m. savo vadovylyje „Šiuolaikinė makroekonomikos teorija“ (Parkin, Bade, 1982) pavartojo *M. Parkin*’as ir *R. Bade*) mikroekonominių pagrindų patobulinimai akcentavo monopolinę konkurenciją ir brangų kainų priderinimą. Antros kartos naujojo keinsizmo modeliuose ekonomistai nominalaus nelankstumo vietą perkėlė nuo darbo užmokesčių prie kainų. Šiuose darbuose (čia minėtini *O. J. Blanchard*’o ir *N. Kiyotaki* (1987) ir *J. J. Rotemberg*’o (1987) darbai) kainas nustatančios firmos buvo modeliuojamos kaip monopolinės konkurentės, kainodaros dėka siekiančios maksimizuoti savo pelną. Buvo naudojama netobulos konkurencijos struktūra paaiškinti pinigų realios išieigos poveikį, kai nominalios kainos buvo nelanksčios ir priklausė nuo prisiderinimo kaštų, sukurti įvairius plėtojimo mechanizmus ir išryškinti verslo ciklą potencialius socialinius kaštus (plačiau apie naujųjų keinsistų idėjas šiais klausimais žr. Mankiw, Romer, 1991; Mankiw, 1990; Romer, 1993; Rotemberg, 1987).

Apibendrinant galima teigti, kad *naudajai neoklasikinei sintezei* yra būdingi šie elementai (žr. Snowdon, Vane, 2009):

- makroekonominiuose modeliuose kalbant apie kainų ir išėigos nustatymo sprendimus įvertintas *tarplaikinis optimizavimas* (įdiegiant mikroekonominius pagrindus į makroekonominius modelius: vargu ar kas ginčysis, kad, nusprendami kiek vartoti, vartotojai galvoja ne tik apie dabartines, bet ir ateities pajamas; ir kad nusprendamos, kiek investuoti, firmos galvoja ne tik apie dabartinę, bet ir apie ateities pelningumą);
- *racionalių lūkesčių hipotezės platus naudojimas*;
- *netobula konkurencija* (kad prekių, darbo ir kredito rinkos nėra tobulai konkurencinės yra beveik akivaizdu; kad šie netobulumai yra esminiai makroekonomikos teorijai, yra labiau ginčytina, bet tik truputį);
- *nominalūs nelankstumai ir atimantis daug laiko kainų prisiderinimas* (makroekonomikos teorija būtų patogesnė ir elegantiškesnė be nominalių nelankstumų; deja, jie egzistuoja).

Pati naujosios neoklasikinės sintezės struktūra, kaip pažymi *M. Woodfordas* (2003), tipiškai susideda iš trijų blokų:

- pirma, *namų ūkių tarplaikinio optimalaus vartojimo plano* (kuris priklauso nuo realių palūkanų normų vertybiniais popieriais viso vektoriaus ir kuris gali būti pakeistas, kai centrinis bankas keičia pinigų laikymo, palyginti su kitais aktyvais, alternatyvius kaštus – šis ryšys yra pavadintas „IS“. Ne nulinė (aktyvų) paklausa pinigams (gryniesiems) yra gaunama iš plano kaip papildymas vartojimo gėrybių paklausai);
- antra, *firmų pelno maksimizavimo su „nelanksčiais“ kainų prisiderinimais* (kuris numano, kad IS kreivės pasikeitimai, ar dėl realių, ar dėl politinių šokų, sukels išėigos (užimtumo) ar kainų (infliacijos) nukrypimų nuo atitinkamų optimalių trajektorijų, kurios išplauktų esant lanksčioms kainoms – šis antrasis ryšys yra pavadintas *Phillips'o* kreive, jeigu kalbama apie darbo rinką, ar AS (visumine pasiūla), jeigu kalbama apie išėigos rinką);
- galiausiai, *modelis yra užbaigiamas palūkanų normos taisykle* (kuri susieja piniginę palūkanų normą su išėigos ir kainų nukrypimu nuo jų lanksčių kainų trajektorijos).

M. Woodfordas (2003) formaliai įrodė, kad kompromisas tarp išėigos stabilizavimo ir infliacijos kontrolės centrinio banko reagavimo funkcijoje gali

būti iš tikrųjų gautas kaip reprezentatyvių namų ūkių naudingumo maksimizavimo problemos optimalus sprendinys. Kitais žodžiais sakant, visuomenė maksimizuoja savo gerovę tik ir tik, jeigu centrinis bankas kontroliuoja infliaciją ir stabilizuoja išėigą (Braun, 2014).

Kaip pažymi italų ekonomistas *Roberto Tamborini* (2006), šiame požiūryje išėigos („potencialios išėigos“) ir infliacijos lanksčių kainų trajektorijos yra pagrindiniai normatyviniai planiniai kintamieji centriniam bankui. Potenciali išėiga ir su ja susijęs užimtumo lygis, savo ruožtu, gali atitikti valrasinius paskirstymus arba jų neatitikti, šie paskirstymai būtų įgyvendinti visiškai konkurencingose rinkose. „Realūs nelankstumai“, tokie kaip monopolinė konkurencija (kuri yra dažniausiai pasitaikanti naujosios neoklasikinės sintezės prielaida), atlyginimų efektyvumas ir taip toliau gali būti atsakingi už potencialios išėigos žemesnį lygį ir nenulinį „natūralų nedarbo lygį“.

Naujosios neoklasikinės sintezės pagrindines dogmas *R. Tamborini* (2006) apibendrino taip:

- išėiga ir užimtumas svyruoja apie potencialią išėigos trajektoriją atsakydami į visuminę paklausą ir pasiūlą lemiančių veiksnių nelauktus šokus (jeigu XX a. penktojo ir šeštojo dešimtmečio modeliai dažnai iš viso ignoravo pasiūlos pusę (numanydami, kad pasiūla bus tobulai elastinga atsiliepiant į bet kokius, kurie galėtų kilti, paklausos svyravimus), bet nuo to laiko daugelis patobulinimų apėmė visuminę pasiūlą lemiančių veiksnių grąžinimą į analizę (Woodford, 1999));
- ekonominė sistema reaguoja į šokus kiekybiniais svyravimais trumpuoju laiku dėl „kainų nelankstumo“, t. y. dėl prekių ir darbo rinkų organizavimo netobulumų ar dėl ekonominių agentų paskatų reaguoti į kainų pokyčius trukdžiu;
- „pinigai svarbūs“: a) monetarinės politikos postūmiai turi nuolatinį realų poveikį; b) tipiškas stebėtas pavyzdys yra tas, kai po politinių intervencijų (daugiausia sukeltų administruojamų normų ir pinigų rinkos normų pokyčių) eina greiti ir dideli atsakai trumpalaikėse palūkanų normose, monetariniuose agregatuose, bendrame kredite ir realios ekonominės veiklos skirtinguose matuose ir lėti bei vėluojantys skirtingų kainų indeksų prisiderinimai, c) realūs darbo užmokesčiai ir pelnai irgi yra procikliški su išėiga po monetarinio šoko;
- tačiau nei fiskalinės, nei monetarinės intervencijos į visuminę paklausą negali pastoviai pakeisti potencialios išėigos lygio ir natūralaus ne-

darbo normos; jų vienintelis poveikis bus tik infliacijos vidutinio lygio pakėlimas;

- makroekonominę politiką geriausia valdyti „taisyklių“ priemonėmis: priimantieji sprendimus turi reaguoti į pastovią ir skaidrią tikslų funkciją, tokią kad *svyravimai* apie potencialios išeišgos ir infliacijos trajektoriją yra minimizuoti, neliečiant potencialios išeišgos, nedarbo ir infliacijos struktūrinio derinio (išskirta – R. Tamborini).

Kaip pažymi R. Tamborini (2006), naujieji keinsistai, norėdami analizuoti alternatyvių politikų trumpojo laikotarpio efektus, pradėjo tirti DSGE modelių naują klasę, kuriuose agentai optimizuoja tarplaikiniu aspektu ekonomikose su tam tikromis nevalrasinėmis savybėmis. (DSGE modelių esminė inovacija buvo tai, kad šie modeliai paremti visiškai tiksliai nusakytu stochastišku dinaminu optimizavimu, kaip priešprieša sumažintos formos sprendimų taisyklėms, taigi jiems neaktuali „Lucas'o kritika“; žr. Diebold, 1998). Naujoji neoklasikinė sintezė sutelkė dėmesį į nevalrasines *prekių ir darbo rinkas*, kurioms būdinga:

- *transakciniai kaštai*, kurie sukelia teigiamą paklausą pinigams;
- *netobulą konkurenciją* tiek darbo, tiek produktų rinkose, kuri lemia mažesnę negu Pareto optimalią potencialią išeišgą;
- *kitus rinkos netobulumus*, kurie suteikia racionalų paaiškinimą trumpalaikiam nominaliam darbo užmokesčių / kainų nelankstumui (pastarąjį įvardijant „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) faktiška esmine nevalrasine prielaida; nors darbo užmokesčių nelankstumai „Bendrosios teorijos“ 19 skyriuje faktiškai yra ne analizės prielaida, o politikos išvada, prie kurios J. M. Keynesas priėjo ištyręs rezultatus, kurių galima tikėtis iš darbo užmokesčio lankstumo (Patinkin, 1972; išskirta – D. Patinkin)). Įdomu, kad P. A. Samuelsonas dar 1946 m. savo elegantiškoje „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) interpretacijoje yra teigęs, kad: „Jeigu J. M. Keynesas būtų pradėjęs keletą pirmųjų skyrių paprasčiausiu pareiškimu, kad jis suprato, jog yra realistiška manyti, kad šiuolaikinėse kapitalistinėse visuomenėse piniginių darbo užmokesčių normos buvo „lipnios“ ir priešinosi judėjimui žemyn, dauguma jo įžvalgų išliktų visiškai galiojančios“ (žr. Samuelson, 1964c).

Pasak M. Goodfriend'o ir R. King'o (1997), naujosios neoklasikinės sintezės modeliai įvardija keturias pagrindines išvadas apie monetarinės politikos

vaidmenį. Pirma, monetarinė politika turi išsilaikančius (nepaliaujamus) poveikius realioms kintamiesiems dėka laipsniško individualių kainų ir bendro kainų lygio prisiderinimo. Antra, net ir susiduriant su brangiu kainų prisiderinimu, čia yra „nedidelis“ ilgalaikis kompromisas tarp infliacijos ir realių kintamųjų. Trečia, infliacija sukelia reikšmingus gerovės kaštus dėl savo deformuojančio poveikio ūkio vyksmui. Todėl, pašalinus infliaciją, galimas didelis laimėjimas, kuris kyla iš padidėjusio sandorių efektyvumo ir sumažintų santykinų kainų iškraipymų. Ketvirta, norint suprasti monetarinės politikos poveikius, svarbu atsižvelgti į politikos patikimumą. Tai numano, kad monetarinė politika geriausiai įgyvendinama paprastomis ir skaidriomis taisyklėmis paremtoje struktūroje, centriniams bankams pasirenkant į infliaciją orientuotą režimą, net išsikeliant nulinės infliacijos tikslą (Muscatelli, Trecroci, 2000).

Todėl dvidešimtojo amžiaus paskutiniame dešimtmetyje svarbus pokytis įvyko ir apmąstant monetarinę politiką, kartu taisykles, kurių turi laikytis centrinis bankas – vietoj *M. Friedman'o* akcentuoto pinigų kiekio dabar kaip centrinio banko kontroliuojamas kintamasis buvo įvardyta palūkanų norma. Kaip pažymi *O. Landmann'as* (2014), tai, kas naujosios keinsistinės sintezės modelį padarė ypač populiarų, buvo jo gebėjimas suteikti struktūras sistemingsiems monetarinės politikos tikslams esant stabilioms kainoms ir išėigai. (Naujųjų keinsistų modelyje pastovi infliacija buvo optimali politika, suteikianti nulinę produkcijos išėigos spragą (apibrėžtą kaip atstumas nuo išėigos lygio, kuris vyrautų nesant nominalių nelankstumų), kas atrodė būsiant geriausiu galimu rezultatu veiksams, nukreiptiems prieš netobulumus, kurių yra ūkyje (Blanchard, Galí, 2007).) Kaip pažymi *M. De Vroey'us* ir *P. Malgrange* (2011) ir *O. Landmann'as* (2014), modelis siūlo lanksčią strategiją, nukreiptą į infliaciją, realizuotą per centrinio banko elgsenos modeliavimo politikos taisyklę, kad palūkanų norma reaguoja į infliacijos ir išėigos kitimus, kas labai atitinka amerikiečių ekonomisto *John'o B. Taylor'o* (1993a) straipsnyje, kuriame buvo bandoma empiriškai įvertinti Federalinių rezervų sistemos (FED'o) politiką, pasiūlytą labai specifinę ir paprastą bei gana agresyvią taisyklę monetarinei politikai, vadinamąją *Taylor'o* taisyklę (*The Taylor rule*; ji buvo detaliau išdėstyta Taylor, 2000b), kuri rekomenduoja nustatyti federalinių fondų palūkanų normą atsižvelgiant į ekonomikos būklę ir susideda iš palūkanų normos fiksavimo, įvertinant tris tikslus:

- kainų stabilumą, išmatuotą stebimos infliacijos normos nukrypimu nuo centrinio banko siekiamos normos,

- išeišgos tarpsnį, dabartinės išeišgos nukrypimą nuo jos „natūralaus“ lygio, t. y. išeišgos lygio, kuris būtų pasiektas, jeigu ekonomika būtų konkurencinė (išeišgos lygio, kuris yra ekvivalentus nedarbo normos nukrypimui nuo jos „natūralaus“ lygio),
- ekonominės politikos šoką, grynai likutinį šoką, nekoreliuojantį nei su infliacija, nei su išeišga.

Federalinių fondų palūkanų norma tada priklausytų nuo keturių veiksnų:

a) dabartinės infliacijos normos, b) pusiausvyrinės palūkanų normos (kartu paimti šie du veiksniai pateikia etaloninę rekomendaciją federalinių fondų nominaliai palūkanų normai), c) infliacinio tarpsnio pritaikymo veiksnio, paremto tarpsniu tarp infliacijos normos ir centrinio banko duoto siekio infliacijai, leidžiančio užtikrinti „kainų stabilumą“, d) išeišgos tarpsnio pritaikymo veiksnio, paremto tarpsniu tarp realaus BVP ir potencialaus realaus BVP. Šie veiksniai apibendrina keletą svarbių monetarinės politikos aspektų (Kozicki, 1999):

- pirmojo ir antrojo veiksnų suma pateikia etaloninę rekomendaciją federalinių fondų palūkanų normai, kuri išlaikytų infliaciją esant jos dabartinei normai, leidžiant ūkiui veikti savo potencialiame lygyje,
- pusiausvyrinės realios palūkanų normos naudojimas *Taylor'o* taisyklėje pabrėžia, kad realios palūkanų normos vaidina pagrindinį vaidmenį formuluojant monetarinę politiką,
- trečiasis ir ketvirtasis veiksniai apibendrina du monetarinės politikos tikslus – siekti žemos ir stabilios infliacijos normos bei skatinti maksimalų tvarų augimą.

Matematiškai *Taylor'o* taisyklė, kuri priklauso stabilizuojančių palūkanų normą mechanizmų klasei, gali būti išreikšta taip:

$$i_t = f + f_\pi (\pi_t - \pi^*) + f_x X_t \quad (2.24),$$

čia: i_t – palūkanų norma periode t ; f – konstanta; $\pi_t - \pi^*$ – infliacijos tarpsnis, kur π_t yra infliacijos norma, o π^* esant sąlygai $\pi^* \geq 0$ yra duotas infliacijos tikslas; $X_t = y_t - y^*$ yra išeišgos tarpsnis, kur y_t yra išeišga, o y^* yra potenciali išeišga; f_π ir f_x – teigiami koeficientai (remiantis vadinamuoju „*Taylor'o* principu“, infliacijos tarpsnio parametras f_π turėtų būti didesnis už 1 (Woodford, 2001)).

Konstanta f sulygina vidutinės trumpalaikės realios palūkanų normos ir infliacijos tikslo sumą. *J. B. Taylor'o* (1993a) formuluotėje koeficientai f_π ir f_x

yra atitinkamai 1,5 ir 0,5; infliacijos tikslas π^* yra 2 proc. (per metus), vidutinė trumpalaikė reali palūkanų norma yra 2 proc. ir tada koeficientas f yra 4 proc. Tada to meto JAV monetarinė politika gali būti išreikšta tokia *Taylor'o* taisykle:

$$i_t = 0,04 + 1,5 (\pi_t - 0,02) + 0,5 (y_t - y^*) \quad (2.25),$$

čia: i_t – Federalinės rezervų sistemos einamoji užduotis federalinei fondų palūkanų normai periode t ; π_t – infliacijos norma (išmatuota BVP defliatoriaus būdu); y_t – išėiga (realus BVP); y^* – „potenciali išėiga“ (empiriškai sutapatinta su tiesiniu trendu); f_π ir f_x – teigiami koeficientai.

Bendru atveju *Taylor'o* taisyklė teigia, kad centrinio banko palūkanų norma turi teigiamai keistis kartu su išėigos tarpsnio ir infliacijos nukrypimu nuo jų planinių rodiklių, t. y. palūkanų normos elastingumas perteklinei infliacijai turi būti didesnis už vienetą. (Remiantis *Taylor'o* taisykle, centrinis bankas turi didinti trumpojo laikotarpio realią palūkanų normą, kai susiduriama su infliacijos normos augimu ar išėigos augimu. Nominali palūkanų norma turi augti daugiau negu infliacijos norma norint užtikrinti, kad reali palūkanų norma padidėtų daugiau negu išaugo infliacija. Kai išėiga atitinka norimos tendencijos lygį ir infliacija yra planuojamame lygyje, centrinis bankas turi nustatyti savąją nominalią palūkanų normą tokią, kad reali palūkanų norma susilygintų su ekonomikos nustatyta „natūralia“ palūkanų norma (Čiegis, 2012). Bendrą diskusiją apie *Taylor'o* taisyklę ir jos taikymą žr. Taylor, 1993b; Rudebusch, 1995; 2002; Judd, Rudebusch, 1998; Rudebusch, Svensson, 1999; Clarida et al., 1998; 1999; 2000; Clarida, Gertler, 1997; Gerlach, Schnabel, 1998; Peersman, Smets, 1998; Ball, 1999; Bernanke et al., 1999; Levin et al., 1999; Williams, 1999; Muscatelli et al., 1999; Hetzel, 2000; Kozicki, 1999; Christiano, Fitzgerald, 2000; Woodford, 2001; Tamborini, 2006; *Taylor'o* taisyklės kritiką žr. Svensson, 2003.)

Istoriškumo vardan reikia pasakyti, kad į *Taylor'o* taisyklę panašią idėją apie monetarinės politikos tikslus savo moksliniuose darbuose, pradedant 1977 m., yra išsakęs ir *M. Woodford'as* (pvz., žr. Woodford, 2001), o jo 2003 m. pasirodžiusi knyga „Palūkanos ir kainos: monetarinės politikos pagrindai“ (Woodford, 2003) greitai tapo standartine nuoroda monetarinės politikos literatūroje. Kaip pažymi *M. De Vroey'us* ir *P. Malgrange* (2011), *M. Woodford'o* požiūris buvo imtis problemos principų lygmeniu bandant nustatyti pilnus

ryšius tarp makroekonominio stabilizavimo ir ekonominės gerovės. Infliacijos stabilizavimą imdamas gerai matomu monetarinės politikos tikslu, jis, nepaisant to, rado kelius, kaip būtų galima jį sujungti su keinsistiniu tikslu stabilizuoti išėigos tarpsnį, skirdamas daug dėmesio patikimumo dimensijai. Siūlymų, kaip reikėtų tobulinti monetarinės politikos taisykles (kartu ir *Taylor'o* taisyklę) yra išsakęs ir amerikiečių ekonomistas monetaristas *B. T. McCallum's* (1993; 1999; 2000), pats pasiūlęs vadinamąją *McCallum'o* taisyklę, pinigų politikoje siūlančią orientuotis į pinigų bazės augimo tempą (žr. *McCallum*, 1987).

Būdamas savotišku naujosios klasikinės metodologijos ir naujojo keinsizmo trumpalaikio pinigų neutralumo deriniu, naujosios keinsizmo sintezės modelis, atrodytų, pasiekė naują klasikinės ir keinsistinės tradicijų, kurios buvo taip susipykusios XX a. aštuntajame dešimtmetyje, suderinimą (plačiau žr. *De Vroey, Duarte*, 2012). Ir visa tai *J. Tobin'ui*, kuris, *P. R. Krugman'o* žodžiais tariant, „paėmė penktajame dešimtmetyje vyravusį žalią, mechanistinį keinsizmą ir transformavo jį į labiau rafinuotą doktriną“ (*Krugman*, 2002), esė „Keinsistinės ekonomikos teorijos ateitis“ (*Tobin*, 1987b) 1987 m. leido teigti, kad „[k]einsistinė ekonomikos teorija turi ateitį, nes ji yra esminė paaiškinant ir suprantant praeities ir dabarties daugybę pastebėjimų ir patirčių, kurių alternatyvūs makroekonomikos teorijos požiūriai nenušviečia“. Pats *P. R. Krugman's* irgi laikosi nuomonės, kad „[k]einsistinė ekonomika yra geriausia sistema, kokią turime, susigaudant recesijose ir depresijose“ (*Krugman*, 2009).

Tačiau šiandien naujoji neoklasikinė sintezė priversta sumokėti kainą už visišką finansinių rinkų įnorių nepaisymą, kas ypač išryškėjo 2008 m. finansų krizės (Didžiosios recesijos, jei imsime kaip analogą XX a. ketvirtojo dešimtmečio Didžiąją depresiją) atveju. Kaip smarkiai makroekonomikos teorija buvo sukręsta šios krizės, privertusi sutrikti ekonomistus, gerai parodo Didžiosios Britanijos karalienės *Elizabeth'o*s garsusis nusistebėjimas: „Jeigu šie dalykai buvo tokie dideli, kaip atsitiko, kad visi juos pražiūrėjo?“ (žr. *Landmann*, 2014).

XXI a. pradžios finansų krizė ir ją lydėjęs dramatiškas kritimas išėjo ir nedarbo augimas atskleidė naujosios neoklasikinės sintezės teorijos ir dinaminio stochastinio požiūrio į makroekonomikos teoriją (taigi ir bendrai DSGE modelių) ribotumus taip pat pragaištingai, kaip ir Didžioji depresija turėjo poveikį ikikeinsistinei klasikinei ekonomikos teorijai. Buvęs Anglijos banko Monetarinės politikos komiteto narys *D. Blanchflower'is* 2009 m. savo

paskaitoje „Monetarinės politikos ateitis“ Cardiff'o universitete teigė: „Kaip monetarinės politikos vykdytojas aš aptikau dabartinių makroekonominių tyrimų „*pjaunančiosios briaunos*“ visišką netinkamumą padedant išspręsti problemas, su kuriomis dabar susiduriame. Ir aš toli gražu ne vienintelis laikausi tokio požiūrio“ (Blanchflower, 2009; išskirta – *D. Blanchflower'io*).

D. Blanchflower'is (2009) citavo *N. G. Mankiw*, nurodžiusį, kad „Naujasis klasikinis ir naujasis keinsistinis tyrimas turėjo menką poveikį makroekonomistams praktikams, kuriems yra priskirta bjauri užduotis vykdyti faktinę monetarinę ir fiskalinę politiką“ (Mankiw, 2006).

Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatas *R. M. Solow* savo ruožtu teigė, kad „[f]aktiškai „šiuolaikinis makro“ buvo įžymus dėl labai menko griežto dėmesio skyrimo duomenimis. [...] Aš pasilikau su jausmu, kad šių modelių empiriniame veikime nėra nieko, kas būtų artima norui įveikti šį nedidelį skepticizmą. Ir dar tikriausiai, čia nėra nieko, kas pateisintų pasitikėjimą jais rimtos politinės analizės atlikimui. [...] Todėl aš [vietoj DSGE modelių] atiduodu pirmenybę nedideliems, skaidriems, pritaikytiems modeliams, dažnai dalinės pusiausvyros, paprastai skirtiems suprasti makroekonominio mechanizmo nedidelę dalį“ (Solow, 2008).

Belgų ekonomistas *P. De Grauwe* 2008 m. buvo dar kategoriškesnis: „Yra pavojus, kad dabar centriniuose bankuose naudojami makroekonominiai modeliai dirba kaip Mažino linija [Prancūzijos gynybinė linija, pastatyta tarpukariu prie sienų su Vokietija ir Italija]. Jie buvo sukonstruoti praityje kaip dalis kovos su infliacija. Centriniai bankai yra pasirengę kovoti paskutinį karą. Bet ar jie pasirengę kovoti naują karą prieš finansinius poslinkius ir recesiją? Makroekonominiai modeliai, kuriuos jie turi šiandien, tikrai nesuteikia jiems reikiamų įrankių pasiekti sėkmę“ (žr. Blanchflower, 2009). *P. De Grauwe* nuomone, „[v]isuočiai įprasta makroekonomikos teorija sukūrė ekonominio ciklo „uraganų teoriją“, nes [...] naujųjų keinsistinių modelių su racionaliais lūkesčiais kūrėjų atsakymas į klausimą: kodėl pasaulis pateko į 2008–2009 m. recesiją?, yra tai, kad 2007 m. didelis išorinis šokas atėjo staiga ir nelaukto rizikos nenoro padidėjimo forma, ir šis rizikos suvokimo pokytis tada kaip uraganas pasklido po visą ūkį ir sukėlė gilią recesiją“ (De Grauwe, 2012).

O amerikiečių ekonomistai, Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatai *M. Miller'is* (1923–2000 m.; jis yra ekonomikos teorijai svarbios *Modigliani'io–Miller'io teoremos*, kuri pasiūlė skolos ir nuosavybės struktūros nereikšmingumą, bendraautoris (žr. *Modigliani, Miller, 1958*)) ir *J. E. Stiglitzas*

tiesiogiai nurodė, kad „[p]lačiai naudota DSGE paradigma – skirta padėti kontroliuoti infliaciją – atrodo, yra prastai tinkama krizės supratimui ar priemonių jai išspręsti sukūrimui“ (Miller, Stiglitz, 2009). Juk, „[n]ors standartiniai DSGE reprezentatyvūs modeliai gali atrodyti atimantys drąsą, iš tiesų yra sunkus analizės matematinis rafinuotumas, o ne patys modeliai. Konceptualiai jų techninis sunkumas nublanksta lyginant su modeliais, kurie pasižymi realesnėmis specifikacijomis: heterogeniškais agentais, statistine dinamika, daugiopa pusiausvyra (ar pusiausvyros nebuvimu) ir endogeniniu mokymusi. Tačiau tai yra būtent tokie modeliai, kurių mums reikia norint pradėti pagauti makroūkio svarbias paines. [...] Todėl atėjo laikas makromokslui peržengti reprezentatyvų agentą, DSGE modelius ir labiau susitelkti į alternatyvius heterogeniško agento makromodelius, kurie rimtai įvertina agentų sąveiką, sudėtingumą, koordinavimo problemas ir endogeninį mokymąsi, [...] kas daro makroekonomikos teoriją atskira tyrimų sritimi, yra visuminės elgsenos sudėtingos savybės, kurios kyla iš sąveikos tarp agentų. Kadangi sudėtingoje sistemoje visuminė elgsena negali būti išvesta iš vien tik individų analizės, reprezentatyvaus agento modeliams nepavyksta rasti atsakymų į esmingiausius makroekonomikos teorijos klausimus. Bet koks reikšmingas makroūkio modelis privalo analizuoti ne tik individų būdingus bruožus, bet ir jų sąveikos struktūrą“ (Howitt et al., 2008).

Kaip pažymi *J. S. L. McCombie* ir *M. Pike* (2013), įdomu, kad tai buvo rimtos krizės išorinis įvykis, kuris privertė radikaliai peržiūrėti makroekonomikos teoriją. Iš tiesų, pagrindinės ekonominės krizės, tokios kaip XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje ar Didžioji depresija, kurių nebuvo galima paaiškinti tuo metu vyravusia paradigma, yra efektyvesnės metant iššūkį vyraujančiai paradigmai negu modelių statistinis tyrimas (išbandymas).

Rimta bėda, išryškėjusi 2008 m. Didžiosios recesijos metu dinamiame stochastiniame požiūryje į makroekonomikos teoriją, buvo ribotas dėmesys, kuris buvo skirtas finansiniam sektoriui šiuose DSGE modeliuose. (Laikotarpiu, kai dauguma Vakarų ūkių patyrė preprecedentinę kreditų plėtrą, DSGE modeliai iš esmės net neįtraukė finansinio sektoriaus; žr. Braun, 2014). Be to, jie iš anksto atmetė bet kokios patologijos rinkos sistemos veikime galimybę (žr. De Vroey, Malgrange, 2011). Kaip pažymi *O. Landmannas* (2014), iš tiesų, finansinės krizės sukėlimo svarbiausių veiksnių visiškai nebuvo įtraukta į naujosios neoklasikinės sintezės paradigmą. Finansinis sektorius buvo suvestas į vienintelę pinigų rinkos palūkanų normą, kurią galėjo kontroliuoti

centrinis bankas ir kuri veikė kaip išimtinis monetarinės politikos perdavėjas prekių ir darbo rinkoms. Čia nebuvo bankų, šešėlinių bankų, pirminio skolinimo (kreditavimo), pavertimo investicijomis, susijungimų (susisiejimų) tarp bankų, išpirkimų (gavus kreditą), burbulų, likvidumo krizių, išpirkimų atsisakymų – nieko panašaus. Aišku, negalima pasakyti, kad šie fenomenai nebuvo analizuoti, bet jei kokios nors žinios ir egzistavo, jos buvo išbarstytos ir nesusietos su naujosios neoklasikinės sintezės modeliu. Amerikiečių ekonomisto *B. M. Friedmano* žodžiais tariant, kanoninis naujųjų keinsistų trijų lygčių makroekonomikos modelis, susidedantis iš visuminės paklausos lygties, atstovaujančios vartotojų į priekį žiūrinčiam tarplaikiniam pasirinkimui duotai palūkanų normai, *Phillips'o* kreivės, atstovaujančios į priekį žiūrinčių kainų nustatytojų, veikiančių esant tam tikroms kliūtims tobulam kainų lankstumui (žr. Calvo, 1983), elegesį, ir lygties, atstovaujančios centrinių bankų trumpojo laikotarpio nominalių palūkanų normų nustatymui reaguojant į stebimus kainų ar išieigos ar abiejų judėjimus, bei finansų ekonomikos teorija „paprasciausiai neturėjo sąlyčio taškų“ (Friedman, 2013). Todėl nieko nuostabaus, kad naujosios neoklasikinės sintezės architektai skubiai ėmėsi darbo užpildyti režiančias akį skyles jų analizėje ir pridėti tam tikras detales jų modelių finansiniam sektoriui. Teorija buvo praplėsta, kad analizuotų tinkamą monetarinės politikos atsaką kreditų išplitimui ir kreditų pasiūlos apimčiai, akcentuotų centrinio banko balansą kaip monetarinės politikos instrumentą ir identifiкуotų finansinio tarpininkavimo žlugdymus kaip ekonominės veiklos trikdymų šaltinį (žr. Curdia, Woodford, 2010; 2011; Gertler, Kiyotaki, 2010; Brunnermeier et al., 2012).

Kita vertus, kaip minėta įvade, 2007–2008 m. globalios finansų krizės atėjimas sukėlė keinsistinės ekonominės minties atgimimą. Keinsistinė ekonomikos teorija suteikė teorinį pagrindą ekonominei politikai, kurios ėmėsi reaguodami į krizę JAV prezidentas *B. Obama*, Jungtinės Karalystės premjeras *Gordonas Brownas* ir kitų šalių vyriausybių vadovai. Už keinsistinę vyriausybinių intervencijų į ekonomiką norint įveikti krizę pasisakė tokie garsūs ekonomistai kaip Nobelio premijos ekonomikos srityje laureatai *R. J. Shiller'is*, *G. Akerlofas*, *J. E. Stiglitzas* ir *P. R. Krugmanas*. Tiesa, pastarasis, būdamas įsitikinęs, kad keinsistinė ekonomikos teorija išlieka geriausiu konstruktu suprantant recesijas ir depresijas, 2009 m., ekonomikai išgyvenus finansų krizę, kurios nenumatė makroekonomikos teorija, išsakė ir kaltinimą makroe-

konomikos teorijai, kad ji apsiriko „grožį, slypėjusį išpūdingai atrodančioje matematikoje, priimdama už tiesą. [...] ir užsidengė akis žvelgdama į žmonių racionalumo ribotumus, kas dažnai vedė į burbulus ir bankrotus, [...] į rinkų – ypač finansinių rinkų – netobulumus, kas gali priversti ūkio veikiančią sistemą patirti staigius, nenuspėjamus krachus; ir į sukuriamus pavojus, kai reguliuotojai netiki reguliavimu“ (Krugman, 2009).

2.5. POKEINSIZMO AMERIKIETIŠKA IR BRITIŠKA ŠAKOS

Nors kai kurie pokeinsistai (žr. King, 2002) veda pokeinsizmo istoriją nuo pat „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo, vis dėlto tikrojo pokeinsizmo atsiradimą yra racionaliausia sieti su XX a. aštuntuoju dešimtmečiu (žr. Pheby, 1989; Lee, 2000; Mata, 2004, Backhouse, Bateman, 2011b). Vienas iš svarbiausių pokeinsizmą apibrėžiančių bruožų yra jo įvairovė (Hamouda, Harcourt, 1989). Kaip rašo G. M. Hodgsonas (1989) bei B. Snowdonas ir H. R. Vane (2009), J. M. Keyneso idėjų plėtra pagimdė visą paletę „keinsizmų“: IS–LM keinsizmą, pusiausvyros nebuvimo keinsizmą, naują keinsizmą, pokeinsizmą, fundamentalistinį keinsizmą (įskaitant *Hughą Townsendą* (1937), kaip vieną pirmųjų, užėmusių šią poziciją, G. L. S. Shackle'ą (1967; 1974), kuris savo tyrimus sukonzentravo į žmogiškųjų pirmenybių nenuspėjamumą, ir J. Robinson (1962a); ši kryptis atmetė hidraulinę interpretaciją kaip J. M. Keyneso indėlio „padarymą pavainikiu“, taip pat L. Walraso bendrąją pusiausvyrą bei susitelkė į chronišką lūkesčių nestabilumą ir ateities neaiškumą, kas buvo išsakyta „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 12 ir 17 skyriuose, kur J. M. Keynesas aptaria „Ilgalaikių lūkesčių būklę“ ir „Palūkanų bei pinigų esmines savybes“, tikėdama, kad makronestabilumas iš dalies yra psichologinis ir iš dalies institucinis (Littleboy, 1997)), neorikardinį keinsizmą („hibridinį keinsizmą su tais D. Ricardo veikalų aspektais, kuriuos savinasi ir K. Marxas: D. Ricardo atmetus Say'aus dėsni ir kiekybinę pinigų teoriją“ (Coddington, 1983)), kaleckinį (*M. Kalecki'io*) keinsizmą. Kita vertus, nors amerikiečių pokeinsistai ekonomistai A. S. Eichner'is (1937–1988 m.) bei J. A. Kregel'is (1975) ir teigė, kad pokeinsistinė ekonomikos teorija reprezentuoja rišlią alternatyvą vyraujančiai makroekonominėi analizei ekonominės minties mokyklą, siekiančią vystyti ir išplėsti J. M. Keyneso originalias teorines išvalgas, atsotovaudami „Thomaso Kuhn'o prasme, naujajai paradigmai“ (Eichner, Kregel, 1975), kaip pažymėjo O. F. Hamouda ir G. C. Harcourt'as, „[p]okeinsistinė ekonomikos teorija [...] apima darbus heterogeninės grupės ekonomistų, kurie vis dėlto yra vienijami ne tik vyraujančios neoklasikinės ekonomikos teo-

rijos (vyraujančios mikroekonomikos teorijos) ir keinsistinės teorijos IS–LM bendrosios pusiausvyros versijos nemėgimo, bet ir jų pastangų pateikti rišlius alternatyvius požiūrius į ekonominę analizę“ (Hamouda, Harcourt, 1989). Iš tiesų, pokeinsistai atmetė neoklasikinę bendrosios pusiausvyros paradigmą, traktuodami ją kaip „sistemą, kurioje nėra vietos laikui, pokyčiams, netikrumui ir pinigams“ (Brothwell, 1992). Aišku, į pokeinsistinę ekonomikos teoriją galima žvelgti ir kaip į pirmiausia metodologinį fenomeną, plėtojančią naujus kritiškus būdus tiek ekonominio fenomeno, tiek ekonomikos teorijos supratimui (žr. Pheby, 1989; Dutt, Amadeo, 1990; Chick, 1995; Dow, 1992; 1995), savąją energiją ir galią jai semiantis iš teorijų, metodų ir prielaidų pliuralizmo (Sawyer, 1991). (Apie pokeinsistinių srovių klasifikacijas plačiau žr. Hamouda, Harcourt, 1988; Arestis, 1996; Lavoie, 1992; 2011; 2014; apie pokeinsizmo plėtros istoriją žr. King, 2002.)

Pokeinsistinė mokykla atmetė vyraujančios krypties keinsistinę tyrimų programą (t. y. neoklasikinę sintezę, pastovių kainų modelius, naujųjų keinsistų makroekonomikos teoriją) kaip nepakankamą *J. M. Keynes'o* analizės vystymą, į IS–LM modelį linkstant žvelgti kaip į vyraujančios krypties keinsizmo ribotumą įkūnijimą (Dixon, Gerrard, 2000). Be to, buvo laikomasi nuostatos, kad *J. M. Keynes'ui* buvo nepriimtina nuostata, jog stabilūs ir patikimi ilgalaikiai ryšiai buvo ūkių bruožai, kuriais remiantis galima daryti ekonominės politikos sprendimus, kas jo metodologijai ir jo sistemai darė svetimą *Phillips'o* kreivę (Harcourt, 2000; 2001).

Neokeinsistinė sistema buvo pradėta kritikuoti XX a. septintajame dešimtmetyje ir aštuntojo dešimtmečio pradžioje, kai susijungė prieš keinsizmo ortodoksiją nusiteikusi grupė ekonomistų, kurie save vadino „pokeinsistais“ ir siekė „rekonstruoti ekonomikos teoriją“ (jei jų tikslui įvardyti panaudosi-me *Jan'o A. Kregel'io* (1973) knygos pavadinimą: joje autorius pabandė susieti *J. M. Keynes'o* monetarinę analizę su Kembridžo ekonomistų indėliu į augimą ir paskirstymą, kas gražiai papildė *Alfred'o Eichner'io* (1973) straipsnį apie kainų formavimąsi korporaciniame kapitalizme). Neoklasikinė ekonomikos teorija galiausiai yra apibrėžta jos metodologija, todėl ir bet kokia ne neoklasikinė alternatyva turi būti apibrėžta ne neoklasikine metodologija (Lawson, 1999). Pokeinsistų bendra pozicija buvo ta, kad, nors „*J. M. Keynes'as* pradėjo radikalų lūžį būde, kaip mums reiktų mąstyti apie rinkos, kapitalistinio ūkio veikimą, [...] šis radikalizmas buvo greitai išduotas vykstant pokarinės vyraujančios „keinsistinės ekonomikos teorijos“ plėtrai“ (Cottrell, 1994).

(*R. W. Solow* irgi, tiesa, kandžiai, pabrėžė, kad tai, kas iš tiesų vienijo pokeinsistus, buvo tik tai, kad jie visi buvo nusistatę prieš vyravusią keinsizmo ekonomikos teoriją; žr. Klamer, 1983). Skirtingai nuo pastarosios, pokeinsistinė ekonomikos teorija pabrėžė institucijų svarbumą, sudėtingų žmogiškųjų jėgų ir netikrumo svarbumą analizuojant šiuolaikinę kapitalistinę, industrinę, monetarinę ūkį, į kurį žvelgė kaip į organinę visumą, kurios funkcinė forma yra apgaubta netikrumo. (Pokeinsizmo pradininkai, tokie kaip *J. Robinson* (1962a; 1975) ir *G. L. S. Shackle* (1967), netikrumą laikė labai esminiu *J. M. Keynes*’o indėliu į ekonomikos teoriją. *G. L. S. Shackle*’s atsisakė IS–LM modelio analizės pusiausvyros konstrukto, teigdamas, kad „*J. M. Keynes*’o ekonominės veiklos sampratos esminė šerdis yra neaiškūs lūkesčiai, ir neaiškūs lūkesčiai yra visiškai nesuderinami su pusiausvyros samprata ir jai prieštaraujantys“ (Shackle, 1982). Kita vertus, pokeinsistai tradiciškai sutelkė dėmesį į netikrumą makroekonominiame lygmenyje ir didžiąja dalimi nepaisė netikrumo, kai buvo kalbama apie firmas (Dunn, 2001).) Pokeinsistams taip pat priimtina maksima, kad valstybė turėtų suteikti „vadovaujamąjį poveikį polinkiui vartoti“ sąjungoje su „kažkuo panašiu į visapusę investicijų socializaciją“ (Keynes, 1964 [1936]), kuri *J. M. Keynes*’o vizijoje turėjo padėti užtikrinti visišką užimtumą. Taigi jų vizijoje yra didesnis socialinis (paskirstymo) teisingumas. Tarp pokeinsistų plačiai išplito tvirtas tikėjimas socialiniu teisingumu, kurį galima pasiekti racionaliai įvertinus ir apibrėžus politines galimybes (Steele, 2001). Galiausiai, pokeinsizmas buvo ne tik noras „sugrįžti prie autentiško *J. M. Keynes*’o“, bet ir „noras plėtoti *J. M. Keynes*’o radikalius elementus bei atmesti konservatyvius“ (Cottrell, 1994). Pokeinsistai susitelkė į glaudžius ryšius tarp natūralaus pasaulio, socialinės struktūros (kultūrinės ir teisinės institucinės struktūros) ir žmogiškųjų agentų, siekdami rasti priežastis parodyti preferenciją kolektyviniam, o ne individualiam. Todėl, praktinės politikos terminais, linkstama pritarti kolektyviniams veiksams kaip sudarytiems konsensuso pagrindu, arba, kitaip, remiantis „visuomenės interesais“ bei akcentuojant struktūrinius parametrus, kurie varžo ir nukreipia individų veiksmus. Galiausiai, pokeinsistams „ekonomikos teorija nėra susirūpinusi paprasčiausiai tik aiškinimu ir supratimu, bet taip pat ir galimybe keisti pasaulį racionalių stiliumi sutinkamai su priimtinais tikslais“ (žr. Steele, 2001).

Kaip pažymi *G. Fontana* ir *B. Gerrard*’as (2006), o vyravusiai neoklasiicinei paradigmai pokeinsistai priešpriešino naujosios pokeinsistinės paradigmos keturis charakteringus bruožus (Eichner, Kregel, 1975):

- augimo dinaminė teorija, paremta istoriniu, o ne loginiu laiku (*J. Robinson* (1974, 1975) dažnai kartojo, kad keinsistinė analizė turi būti atliekama istoriniu, o ne loginiu laiku su nesugrąžinama praeitimi ir nežinoma ateitimi);
- pajamų pasiskirstymo aiškinimas griežtai siejamas su ekonominio išsiplėtimo tempu;
- investavimo kredito teorija;
- mikroekonominė perspektyva, pagrįsta netobulomis rinkomis su reikšmingais monopolistiniais elementais.

Buvo tvirtinama, kad šie keturi pokeinsistinės ekonomikos teorijos charakteringi bruožai atstovauja jos teoriniam pranašumui prieš neoklasikinę ekonomikos teoriją. Tiesa, kai kurie ekonomistai, pavyzdžiui, *J. Robinson*, laikėsi radikalesnio požiūrio ir pasisakė už neoklasikinės ekonomikos teorijos kruopštesnę kritiką tiek metodologiniu, tiek teoriniu lygmeniu. *J. Robinson* suprato pavojus, kurie slypi bandymuose pakeisti vieną uždara teorinę sistemą kita uždara teorine sistema ir įrodinėjo, kad į pokeinsistinę ekonomikos teoriją reikia žvelgti kaip į „proto skirtingą ypatybę“, skirtingą metodologiją, kuri pasisako už ekonominių įvykių pagarbų žinojimą, bet kartu leidžia ignoruoti tai, kas nežinoma (*Robinson, 1979*).

Pasak *R. P. F. Holt'o* (1997), dauguma ekonomistų, kurie save vadino pokeinsistais, tradiciškai buvo pasidaliję į dvi dideles grupes, būtent į „europiečių“ (Jungtinės Karalystės Kembridžo, siejamą su tokiais ekonomistais kaip *Geoff'as Harcourt'as, Richard'as Kahn'as, Nicholas Kaldor'as, Michal'as Kalecki'is, Joan Robinson* ir *Piero Sraffa*) ir „amerikiečių“ (apėmusią tokius ekonomistus kaip didesniąją dalį savo profesinės karjeros praleidusi Anglijoje *Victoria Chick, Alfred'as Eichner'is, Jan'as Kregel'is, Hyman'as Minsky'is, Basil'as Moore*, anglas *George'as Shackle'as, Sidney'us Weintraub'as* ir *Paul'as Davidson'as*) stovyklas.

Kaip teigia *J. A. Urbonas* ir bendraautorai, viena iš neokeinsizmo kritikos šakų kaip tik ir susiformavo JAV – **amerikietiškas pokeinsizmas**. Pagrindinė šiai kryptčiai atstovavusių mokslininkų idėja – grąžinti tikrąją *J. M. Keynes'o* teorijos prasmę, kuri, amerikietiškojo pokeinsizmo atstovų nuomone, buvo iškreipta neokeinsistų. Amerikietiškojo pokeinsizmo atstovai laikė klaidinančiu rinkų vaizdavimą pusiausvyrinėmis – tiek prekėms, tiek pinigams, remiantis gerai apibrėžtomis ir pakankamai stabiliomis paklausos ir pasiūlos funkcijomis, kurios, jų nuomone, sudaro IS–LM schemas pagrindą (*Urbonas* ir kt.,

2009). Apskritai, pokeinsistai laikėsi nuomonės, kad tokie modeliai kaip IS–LM, be keleto kitų problemų, nepaiso vieno svarbiausių *J. M. Keynes'o* indėlių – „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 17 skyriaus. Šiame skyriuje *J. M. Keynes'as* ne tik aptaria vertės ir lūkesčių teorijas, bet ir pateikia portfelio sprendimų teorijos pagrindinius elementus (Carvalho, 1992; Kregel, 1983; 1997). Ši teorija – tai seka iš aktyvų esminių požymių (preliminarijai) aprašant būdą, kaip sąveikauja agentai, kai jie nusprendžia keisti savo portfelius – yra lemiamą norint suprasti tiek keinsistinę trumpojo laikotarpio pusiausvyrą, tiek teorines būtinas sąlygas tikrai makrodinaminės pokeinsistinės analizės interpretacijai (Macedo e Silva, Dos Santos, 2008).

Tokio tikrojo keinsizmo teorijos atkūrimo pradžia susijusi su vieno garsiausių monetarinio keinsizmo atstovų amerikiečių ekonomisto *Robert'o W. Clower'io* (1926–2011 m.) darbais, iš kurių pirmiausia minėtinas 1965 m. pasirodęs straipsnis „Keinsistinė kontrrevoliucija: teorinis įvertinimas“ (*The Keynesian counterrevolution: a theoretical appraisal*), kuriame teigiama, kad įvyko „fundamentalus neteisingas keinsistinės revoliucijos formalaus pagrindo supratimas“ (Clower, 1965) – keinsistinė kontrrevoliucija, paruošusi dirvą *J. M. Keynes'o* reintegravimui į klasikinę, paremtą pusiausvyra ekonominio mąstymo tradiciją (procesui, kuris *P. A. Samuelson'o* 1955 m. garsiojo vadovėlio „Ekonomikos teorija“ (Samuelson, 1964b) tų metų leidime buvo pramintas „neoklasikine sinteze“). Jis įrodinėjo, kad, skirtingai nuo *J. R. Hicks'o* ir *H. A. Hansen'o* keinsizmo teorijos vertinimo, įkūnyto pusiausvyriniam IS–LM modelyje, *J. M. Keynes'o* teorija nėra ekonomikos pusiausvyros teorija ir jai yra svetimas *Walras'o dėsnis* (jeigu į jį žvelgsime kaip į ekonomikos teorijos „entropijos dėsnį“, jis kalba apie visų rinkų: vartojimo gėrybių, kapitalinių gėrybių, darbo ir pinigų bendrąją pusiausvyrą, kurioje pasiūla yra lygi paklausai ir nėra jokios perteklinės paklausos) ir aukcionatorius kaip ekonominės veiklos koordinatorius. *R. W. Clower'io* nuomone, vienas iš *J. M. Keynes'o* tikslų ir buvo atsikratyti aukcionatoriaus mito. *J. M. Keynes'as* sukūrė nuolatą pažeidžiamą pusiausvyros teoriją, nes jis analizavo ekonominę sistemą, kurios vystymosi tendencija yra ne sugriautos pusiausvyros (net esant daliniam užimtumui) atkūrimas, o nepaliamojamas pusiausvyros ardymas. Kaip pažymi *J. A. Urbonas* ir bendraautoriai, šią ekonominės sistemos savybę *R. W. Clower'is* (savo koncepciją rėmęs minėtame 1965 m. paskelbtame ekonomikos teorijos plėtrai svarbiame straipsnyje (žr. Clower, 1965) suformuluota vadinamąja „dvilypio sprendimo hipoteze“, kuri pasikliauna principu, kad dabartinės pajamos vei-

kia vartotojo išlaidas (joks individas nenusprendžia pirkti nesuplanavęs, kaip finansuos šį pirkinį), ir kurią, tikėdamas, kad *J. M. Keynesas* turėjo šią hipotezę savo mintyse rašydamas „Bendrąją teoriją“ (žr. Coddington, 1983), matė kaip naują kelią suprasti *J. M. Keyneso* prielaidą, kad vartojimas yra pajamų funkcija) grindė tuo, kad sprendimams priimti naudojami sistemos siunčiami iškreipti signalai (informacijos netikslumas; iš čia vartojimo funkciją, kurią *J. M. Keynesas* siejo su pagrindiniu psichologiniu dėsniu – polinkiais vartoti ir taupyti – *R. W. Clower'is* irgi siejo su rinkos informacijos nepatikimumu), taip pat yra esminių skirtumų tarp laukiamų ir faktiškai gautų ekonominės veiklos dydžių, o tai ekonomikoje paskatina grandininę reakciją ir nepalaujamai griaua jos pusiausvyros būklę (Urbonas ir kt., 2009). Pažymėsime, kad *R. W. Clower'io* analizuotame pasaulyje sprendimas parduoti automatiškai nesitransformuoja į sprendimą pirkti, nes pardavimas pirmiausia turi būti įvykdytas prieš tai, kai pirkimas yra atliktas, ir kai individas mano, kad jis galės parduoti savo paties produkcijos konkretų kiekį „duota“ kaina, jis nusistato savo paties biudžeto apribojimą. (*A. Leijonhufvud'o* terminologija, individas pirmiausia įvertina savo išteklių paklausos kainą: „[I]nvestavimo ir vartojimo norma, ir todėl pajamos bei užimtumas, priklauso nuo einamuoju periodu nusistovėjusios šaltinių paklausos kainos. Kuo aukštesnė ši kaina, tuo aukštesnė kapitalinių gėrybių produkcijos išeigos norma ir [...] tuo aukštesnė paklausa vartojimo reikmenims“ (*Leijonhufvud*, 1968).) Tai yra *R. W. Clower'io* „dvilypio sprendimo hipotezės“ (kurios tekstinių įrodymų nedaug terandama paties *J. M. Keyneso* raštuose) esmė: planuojami (hipotetiniai) pirkimai nebus atlikti iki tol, kol planuojami pardavimai bus įvykdyti (atlikti efektyviai). *R. W. Clower'is* teigė, kad ortodoksų teorijoje paklausos funkcijos nesuteikia tinkamų rinkos signalų, nes jos nedaro skirtumo tarp efektyvios ir hipotetinės paklausos. (Kaip tvirtina *P. Davidsonas* (1994; 2009b), pokeinsistinė ekonomikos teorija pripažįsta *J. M. Keyneso* „efektyvios paklausos principą“ visos makroekonomikos teorijos, taikytinos naudojančiam pinigus, verslininkų ūkiui, pagrindu, pačius pinigus apibrėždama kaip „kontraktinio susitarimo priemones“. Tai leidžia numanyti, kad pokeinsistinėje monetarinėje teorijoje kontraktų civilinė teisė lemia, kas yra pinigai bet kurioje ištikimoje teisei visuomenėje.) *R. W. Clower'iu*i pajamos pasirodo kaip argumentas jo efektyvioje paklausos funkcijoje, priešingai hipotetinėms paklausos (pasiūlos) funkcijoms *L. Walras'o* sistemoje, kuri postuluoja, kad pajamos nepasirodo kartu su kainomis kaip nepriklausomi kintamieji. Savo darbuose *R. W. Clower'is* taip

pat pabrėžė skirtumą tarp elgsenos santykių, kurie numanomi standartiniame valrasiniame bendrosios pusiausvyros modelyje, kuriame dydžiai reaguoja į kainas, ir pagrindinio santykio standartiniame IS–LM modelyje, kuriame vienas dydis, vartojimas, keičiasi kartu su kitu, pajamomis. Jis toliau teigė, kad pastarasis turi prasmę tik tada, jeigu agentai prekiauja (dalyvauja mainuose) *klaidingomis* kainomis, kitokiomis negu tos, kurios suderinamos su bendrąja pusiausvyra. Tiksliau sakant, jis įrodinėjo, kad, jeigu namų ūkiai nesugebėjo parduoti viso darbo, kurį jie ketino, už esamą realų darbo užmokestį, jie lygia-greičiai negalės įgyvendinti savo vartojimo planų, ir kad jų faktinis vartojimas tada bus priverstas keistis kartu su pajamomis. Bendrosios pusiausvyros modelis įjungia (įgalina) *hipotetinių* (spekuliatyvių) paklausos ir pasiūlos kreivių sukūrimą, bet jose numanomi planai gali būti įvykdyti tik tada, jeigu vyrauja rinkos kliringo kainos. Jeigu ne, tada faktinę elgseną lems *efektyvios* paklausos ir pasiūlos kreivės, kuriose kaip argumentai figūruoja kiekiai (Laidler, 2006).

Kitas monetarinio keinsizmo atstovas, švedų ekonomistas, ilgai dirbęs JAV, *Axel'is S. B. Leijonhufvud*as Oxfordo leidyklos 1968 m. išleistoje puikiai parašytoje monografijoje „Apie keinsistinę ekonomikos teoriją ir *Keynes'o* ekonomikos teoriją: monetarinės ekonomikos teorijos tyrimas“ (Leijonhufvud, 1968), parengtoje prieš metus apgintos daktaro disertacijos pagrindu ir akimirksniu sulaukusioje sėkmės bei tapusioje svarbiu žingsniu nepusiausvyros ekonomikos teorijos vystymuisi (tą puikiai rodo ir tas faktas, kad knyga buvo išversta į vokiečių, italų, ispanų, japonų, serbų, kroatų ir kinų kalbas), teigė, kad neokeinsistai visiškai iškreipė *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) (kuria pirmą kartą perskaitė dar būdamas Švedijoje, bet tada ši knyga jam pasirodė per sunki ir visiškai jo nesužavėjo; žr. Snowdon, 2004) reikšmę, nepakankamai įvertindami pinigų vaidmenį ekonomikoje ir sumenkindami palūkanų normos vaidmenį (Urbonas ir kt., 2009). Knyga buvo suskirstyta į dvi dalis: „Keinsistinė ekonomikos teorija“ (*J. R. Hicks'o*–*P. A. Samuelson'o* sintezė) ir „*Keynes'o* ekonomikos teorija“ (*J. M. Keynes'o* darbai). *A. Leijonhufvud*as parodė, kad šie reiškiniai mažai ką turi bendro (jau pats knygos pavadinimas apėmė šią idėją), o pati „keinsistinė revoliucija išsuko į klaidingą taką ir toliau juo juda“ (Leijonhufvud, 1968), neoklasikinei sintezei neteisingai interpretuojant *J. M. Keynes'ą*. Jo nuomone, keinsistinei ekonomikos teorijai buvo svarbūs argumentai, kurie nevaidina jokio realaus vaidmens „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) argumentacijoje, tokie kaip tvirtinimas, kad atlyginimai yra nelankstūs, kad likvidumo spąstai

egzistuoja tikrovėje ir kad investicijos yra neelastingos palūkanoms. Jis rašė, kad „investicijų neelastingumas pajamoms tapo pagrindiniu argumentu naujosios ekonomikos teorijos pozicijoje dėl svarstomos problemos [monetarinės politikos veiksmingumo]. Kaip mes pakartotinai pabrėžėme, šis postulatas iš viso neįeina į *J. M. Keynes'o* analizę. Išlaidų neelastingumo pajamoms kaip monetarinės politikos pražūties dogma prasidėjo ne Kembridže, bet Oksforde“ (Leijonhufvud, 1968). Kaip pažymi *B. Snowdonas* ir *H. R. Vane* (2009), *A. Leijonhufvud* ginčytinai teigė, kad nė vienas iš šių esminių keinsistinės teorijos blokų nerandamas *J. M. Keynes'o* ekonomikos teorijoje, kuri, jo nuomone, buvo skirtinga ir turtingesnė negu jos IS–LM metamorfozė (tapusi keinsistinės ekonomikos teorijos šerdimi ir savotiška *J. M. Keynes'o* pajamų–išlaidų teorijos karikatūra, nes ji pasislėpė nuo požiūrio, kad yra kritiškai svarbūs lūkesčiai, informacija bei kliūtys palūkanų normos prisitaikymui) ir todėl būtina grįžti prie *J. M. Keynes'o* ekonomikos teorijos.

Remdamasis *R. W. Clower'iu*, *A. Leijonhufvud* pasiūlė, kad, užuot siekus „nedarbo pusiausvyrą“ parodyti kaip netobulą sistemą, reikia analizuoti „užsitęsusių pusiausvyros nebuvimą“ (*prolonged disequilibrium*) sistemoje be jokių nelankstumų (*ad hoc rigidities*) (kaip tai prieštarauja *F. Modigliani'io* straipsnyje „Likvidumo pirmenybė ir palūkanų ir pinigų teorija“ (Modigliani, 1944) pateiktai garsiajai hipotezei apie darbo užmokesčių nelankstumą!) ir pritarė *R. W. Clower'io* mintims apie dinamiką ir mikroekonominį požiūrį į *J. M. Keynes'o* teoriją, kuris paaiškino nevisiško užimtumo pusiausvyrą. Vietoj neoklasiškinės sintezės *R. W. Clower'is* ir *A. Leijonhufvud* pasiūlė „nepusiausvyros“ požiūrį į „valrasinę-keinsistinę“ sintezę. *R. W. Clower'io* žodžiais, „*J. M. Keynes'o* ekonomikos teorija yra kainos teorija be *L. Walras'o* nuostatų, o kainos teorija su *L. Walras'o* nuostatomis yra tik išimtinis *J. M. Keynes'o* ekonomikos teorijos atvejis“ (Leijonhufvud, 1968). Kaip teigia *J. A. Urbonas* ir bendraautorai, *A. Leijonhufvud* nuomone, ekonominėje tikrovėje pusiausvyros nėra, taigi jos pažeisti negalima, nes rinkos ekonomikai būdingas chaosas, kurį nulemia jos neapibrėžtumas, ekonomikai nuolat svyruojant (Urbonas ir kt., 2009).

*A. Leijonhufvud*as, sekdamas *D. Patinkin'u*, pateikė neovalrasinę *J. M. Keynes'o* interpretaciją, kuri akcentavo nepusiausvyrinės prekybos procesą ir implikacijas bei koordinavimo nesėkmes. *A. Leijonhufvud*o teigimu, pati makroekonomikos teorija prasidėjo kaip koordinavimo nesėkmių susietų decentralizuotų rinkų didelėse sistemose tyrimas. Kaip jis rašė: „Norint būti keinsistu, reikia tik suvokti sunkumus rasti rinką sutvarkantį vektorių“ (Lei-

jonhufvud, 1968). (Nieko nuostabaus, kad ir *J. Tobin*as turėjo kritišką požiūrį į realaus verslo ciklo teorijos „Robinzono Kruzo makroekonomikos elegantiškas fantazijas“, nes ji ignoravo koordinavimo klausimą makroekonomikos teorijoje.) Kadangi yra abejotina, ar šis aspektas buvo tinkamai apimtas neoklasikinės sintezės IS–LM aparate, *A. Leijonhufvud*as kritiškai žiūrėjo į neoklasikinės sintezės atstovų pateiktą IS–LM modelį, teigdamas, kad jis gali duoti teisingus atsakymus į ekonominius sukrėtimus ir taikytinas ekonominės politikos priemones tik trumpuoju laikotarpiu ir yra tinkamas tik esant tam tikroms sąlygoms – kai yra fiskalinis balansas vidutiniu laikotarpiu ir, atitinkamai, yra stabili monetarinė sistema. *A. Leijonhufvud*as teigė, kad neoklasikinė sintezė *J. M. Keynes*ą visiškai neteisingai supranta ir interpretuoja, prarasdama pagrindinę „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) žinią. Pagrindinė klaida, kurią, jo nuomone, daro šios teorijos šalininkai, – jų interpretacija yra per plati, be to, per daug akcentuojamas multiplikacijos procesas, priklausantis nuo paklausos pokyčių, pervertinant biudžeto politiką ir nepakankamai vertinant pinigų–kredito politiką (Urbonas ir kt., 2009). *A. Leijonhufvud*o (1968) nuomone, tam, kad keinsistinė revoliucija sugrįžtų į teisingą kelią, ji turi pasirūpinti kainų ir kiekių prisiderinimo per visą daugelio rinkų sistemą dinamiiniu sąveikaujančiu grįžtamuoju ryšiu (atsakomąja reakcija). Teisingas kelias turi apimti pajamų apribotus procesus, iš kurių *J. M. Keynes*o multiplikatorius yra tik rudimentinė versija: „[K]ai multiplikatorius pradeda galioti, čia jau „kažkas blogai“ yra su sistema“ (Leijonhufvud, 1968). Ji turi būti ta, kurioje individualūs agentai išlieka naudingumo ir pelno maksimizuojais; jie privalo būti racionalūs; jie turi reaguoti į tarplaikines kainų paskatas, bet neturi tikėtis jokių garantijų, kad trumpojo laikotarpio kainų signalai, į kuriuos jie reaguoja, būtinai juos nukreips teisinga kryptimi (Steele, 2001).

Be to, kadangi klaidos ekonomikos teorijoje gali būti pastebėtos tik po daugelio metų, *A. Leijonhufvud*as teigė, kad ekonomistai teoretikai būtinai turėtų būti susipažinę su ekonominės minties istorija, nes seni ir nauji dalykai turi didelę priklausomybę. Kaip matėme, *A. Leijonhufvud*as savąjį indėlį į ekonominės minties istoriją įžvelgė IS–LM analizės kaip *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) aiškinimo atsisakyme (Laidler, 2006).

*A. Leijonhufvud*o (1968) knygoje pateikta tik keletas diagramų ir nėra gilios matematinės analizės, nes mokantis mokykloje jo įgytos humanitarinės žinios buvo gerokai stipresnės, be to, jis gilinosi į konceptualius dalykus, kurie, pasak jo, nesusiję su matematiniu modeliavimu (žr. Snowdon, 2004). Savo

knygoje A. *Leijonhufvud*as interpretavo J. M. *Keynes*o teoriją remdamasis modernia tradicija arba vadinamosiomis neovalrasinėmis nuostatomis (faktiškai K. J. *Arrow*–G. *Debreu* valrasinio pasaulio vizija), parodydamas, kaip J. M. *Keynes*as prieštaravo klasikinės tradicijos L. *Walras*o kryptčiai. Kaip pažymi amerikiečių ekonomistas *Roger*'is W. *Garrison*as (1992), galima rasti ir dar vieną A. *Leijonhufvud*o pateiktą ekonomistų klasifikaciją, kurioje išskiriamos dvi atskiros tradicijos: a) K. *Wicksell*'io, pavadinta „Taupymo – investicijų teorijomis“, ir b) I. *Fisher*'io, pavadinta „Kiekybine teorija“. A. *Leijonhufvud*as J. M. *Keynes*ą priskyrė K. *Wicksell*'io tradicijai, bet tai padarė selektyviai imdamas jo idėjas, išsakytas „Traktate apie pinigus“ (*Keynes*, 1930) ir „Bendrojoje teorijoje“ (*Keynes*, 1964 [1936]), ir savo interpretaciją pavadindamas „Z teorija“, kartu ir save priskirdamas K. *Wicksell*'io tradicijai.

A. *Leijonhufvud*as, ko gero, J. M. *Keynes*ą taip pat priskirtų prie paskutinių klasikinės tradicijos A. *Marshall*o krypties mohikanų dėl savo kainos teorijos. Nieko nuostabaus – juk J. M. *Keynes*as buvo mylimiausias A. *Marshall*o mokinys! Kaip vaizdžiai pasakė *Kevin*as D. *Hoover*'is, „J. M. *Keynes*as praleido savo intelektualią vaikystę kyburiuodamas, taip sakant, ant *Alfred*o *Marshall*o kelių“ (*Hoover*, 2006). O viena pirmųjų maršalistines šaknis J. M. *Keynes*o „Bendrojoje teorijoje“ (*Keynes*, 1964 [1936]) dar 1954 m. įžvelgė J. *Robinson*, teigdama, kad „J. M. *Keynes*o „Bendroji užimtumo teorija“ yra pritaikymas išeigai kaip visumai analizės, kurią išplėtojo A. *Marshall*as konkrečios šakos trumpojo laikotarpio pusiausvyrai“ (žr. *Robinson*, 1979). (Vėliau šį jos tvirtinimą, kad J. M. *Keynes*as turėtų būti laikomas maršalistiniu bendrosios pusiausvyros teoretiku, išplėtojo *Michel*'is de *Vroey*us (1999; 2009).) Įdomu, kad K. D. *Hoover*'is 1984 m. straipsnyje „Du monetarizmo tipai“ (*Hoover*, 1984) prie maršalistų priskyrė ir M. *Friedman*ą, nes šis buvo linkęs analizuoti ekonominę dinamiką išlaikydamas A. *Marshall*o įvardytą skirtumą tarp rinkų trumpojo ir ilgojo periodų, ko neneigė ir pats M. *Friedman*as. (Įdomus A. *Leijonhufvud*o (1995) pastebėjimas, kad šis A. *Marshall*o periodų požiūris tirti potencialiai sudėtingų netiesinių sistemų prisitaikymą buvo rūšis fizikų požiūrio, kurį jie naudojo tirdami problemas, apimančias netiesinę dinamiką. Senesnėje termodinamikos literatūroje jis žinomas kaip *adiabatinės transformacijos*, fizikoje adiabatinį procesą suprantant kaip termodinaminį procesą, kurio metu nėra šilumos perdavimo į sistemą ar iš jos.)

A. *Leijonhufvud*as taip pat teigė, kad verta analizuoti ne tik J. M. *Keynes*o „Bendrąją teoriją“ (*Keynes*, 1964 [1936]), bet ir jo ankstesnį darbą apie skolų

defliacijos pavojus (tai buvo vienas iš pagrindinių A. Leijonhufvud'o nagrinėjamų klausimų: jis net iškėlė *skolų-defliacijos hipotezę*; žr. Snowdon, 2004), kur J. M. Keynes'as teigia, kad atlyginimai, jei būtų lankstūs, sugriautų tarptautinę finansinę sistemą. Tačiau A. Leijonhufvud'as visiškai paneigė (atmetė) J. M. Keynes'o „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) kaip netinkamą Didžiosios depresijos metais dėl palūkanų normos nustatymo naudojant likvidumo teoriją (J. M. Keynes'as teigė, kad palūkanų normos galimybė kontroliuoti santaupas ir investicijas yra lygi nuliui). A. Leijonhufvud'as nepritarė šiems J. M. Keynes'o teiginiams, kad palūkanų norma negali tinkamai koordinuoti ekonominės veiklos (taupymo ir investavimo sprendimų) ir kad tam reikėtų taikyti savarankišką fiskalinę politiką (žr. Clower, Leijonhufvud, 1975).

Kaip minėta, remdamasis R. W. Clower'io analize, A. Leijonhufvud'as (1968) siūlė J. M. Keynes'o ir klasikinius ekonominius teiginius geriau nagrinėti iš *dinaminės*, o ne lyginamosios statinės perspektyvos, nustatant „dinamines jėgas, lemiančias pinigų naudojančios sistemos pusiausvyros nebuvimo judėjimą“ (Leijonhufvud, 1968). Kaip teigia G. R. Steele (2001), tam jis atkreipė dėmesį į J. M. Keynes'o bandymą integruoti monetarinę teoriją ir vertės teoriją taip, kad būtų atskleistos komunikavimo problemos šiuolaikinių ekonominių sistemų viduje ir būtų atkreiptas dėmesys į tarpusavio ryšius tarp monetarinės politikos ir pusiausvyros nebuvimo procesų, nes minėtos dinamiškos jėgos atsiranda dėl to, kad „spekuliatyvi (hipotetinė) paklausa prekėms nėra pranešama gamintojams, [...] nes darbo ieškantys darbuotojai teiraujasi apie pinigus, ne apie prekes“ (Leijonhufvud, 1968). Pripažindamas, kad J. M. Keynes'o modelis yra statinis, nors jo teorija iš esmės yra dinamiškos prigimties (tokia išvada buvo daroma remiantis „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) 19 skyriuje pateikta medžiaga), A. Leijonhufvud'as teigė, kad J. M. Keynes'o darbų objektas nėra pusiausvyros nedarbas, „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) tikrasis rūpestis yra „prisiderinimo prie pusiausvyrą suardančių trikdžių makroekonominio proceso esmė“ (Leijonhufvud, 1968). Kita vertus, kaip teigė A. Leijonhufvud'as, vienintelis dalykas, kurį J. M. Keynes'as pašalino iš pusiausvyros kainų klasikinės teorijos, buvo garsioji L. Walras'o „pinigų keitimo mašina“ – aukcionierius, kuris be užmokesčio turi aprūpinti reikalinga informacija, norint pasiekti tobulą visų prekeivių veiklos koordinavimą dabar ir ateityje (taip pat žr. Leijonhufvud, 1981). Nesavanoriškas nedarbas tapo klaidingos prekybos (t. y. prekybos ne rinką sutvarkančiomis kainomis) neišvengiama pasekmė. L. Walras'o aukcionieriaus pašalinimas simbolizavo

judėjimą už labai smarkiai ribojančios tobulos informacijos prielaidos ir tai tapo svarbiu žingsniu link naujųjų keinsistų netobulos rinkos aspektus atspindinčių nesavanoriško nedarbo modelių sukūrimo (Trevithick, 1992; Fontana, Gerrard, 2006). Kaip pažymi G. R. Steele (2001), *tâtonnement* nebuvime A. Leijonhufvud'as identifikavo pirminę priežastį atsirasti nepusiausvyrai kaip piniginių darbo užmokesčių ir didėjančių aktyvų kainų santykiui. Nebuvimas priemonių sumažinti ilgojo laikotarpio palūkanų normą (taigi ir padidinti aktyvų kainas) yra dalyko esmė. O toks J. M. Keynes'o pusiausvyros nebuvimo interpretavimas, kaip minėta, vedė į naujųjų keinsistų idėjų inspiruotų apibendrinto pusiausvyros nebuvimo modelių sukūrimą (žr. Barro, Grossman, 1971; 1976; Malinvaud, 1977).

Kaip minėta, A. Leijonhufvud'as laikėsi nuomonės, kad keinsistinė revoliucija nuėjo neteisingu keliu. Jis kritikavo po J. M. Keynes'o vykusią makroekonomikos teorijos plėtrą dėl dviejų jos nesėkmių: a) priderinti kainų ir kiekio prisitaikymų sąveikaujantį grįžtamąjį ryšį (atsakomąją reakciją) per visą kelių rinkų sistemą, b) pripažinti kainų dvi vienodai svarbias funkcijas sudarant iniciatyvas veiksams ir paskleidžiant informaciją (žr. Steele, 2001). A. Leijonhufvud'as (1983a) teigė, kad keinsistinės IS–LM analizės problema yra ta, kad ji naudoja statišką (išsamios informacijos) vienalaikį konstruktą nagrinėti dinamiško prisitaikymo netobulos informacijos sąlygomis svarstomas problemas. Kita vertus, kaip nurodė L. L. Pasinetty'is (1986), pokeinsistai susikoncentravo į makroekonominių dydžių judėjimus laike, nesirūpindami tarpšakinės stadijos ryšiais ir paprastai priimdami kainų struktūrą kaip duotą. O paties A. Leijonhufvud'o susirūpinimas tarplaikinio paskirstymo svarstomomis problemomis galbūt atspindėjo jo įgytą švediškąjį išsilavinimą ir K. Wicksell'io idėjų įtaką (Laidler, 2006).

Amerikietiškajam pokeinsizmo sparnui taip pat priskiriami (žr. Čiegis, 2006; 2014b):

□ žymus lenkų kilmės amerikiečių ekonomistas **Evsey'us D. Domar'as** (1914–1997 m.), labiausiai išgarsėjęs vadinamuoju *Harrod'o–Domar'o* ekonominio augimo modeliu, kuriuo šis ekonomistas kartu su anglų ekonomistu *Roy'umi F. Harrod'u* (1900–1978 m.) siekė dinamizuoti J. M. Keynes'o statišką trumpojo laikotarpio teoriją, norėdami ištirti kapitalistinių rinkos ekonomikų ilgojo laikotarpio dinamiką (žr. Domar, 1946; 1947; 1957; Harrod, 1939; 1948; 1973). *E. Domar'o* ekonominio augimo modelyje gamybos procesas yra apibūdintas *W. W. Leontief'o* gamybos funkcija, kurioje ribinis kapitalo na-

šumas yra pastovus dydis, o darbas nėra deficitinis išteklius. Skirtingai nei pradiniai *J. M. Keynes'o* modeliai, *E. Domar'o* ekonominio augimo modelis nagrinėja dvigubą investicijų vaidmenį. *J. M. Keynes'o* modeliai tiko trumpajam ir galbūt vidutiniam laikotarpiui, o *R. F. Harrod'o* ir *E. D. Domar'o* modeliai rodė pokyčius ilguoju laikotarpiu. *J. M. Keynes'as* akcentavo investicijų poveikį visuminei paklausai, o *R. F. Harrod'as* ir *E. D. Domar'as* akcentavo, kaip investicinės išlaidos taip pat padidina ūkio produktyvumo gebėjimus (pasiūlos pusės efektus). Bendra visų šios teorijos modelių savybė – ryšys tarp taupymo ir investicijų, nes būtent tai sąlygoja pusiausvyrą (plačiau žr. Snowdon, Vane, 2009);

□ **Abba Ptachya Lerner'is** (1903–1982 m.), dar savo 1944 m. išleistoje knygoje „Kontrolės ekonomikos teorija“ (Lerner, 1944) pateikęs *J. M. Keynes'o* teorijos vidinę kritiką, kurioje susikoncentravo į *J. M. Keynes'o* nesėkmę skirti tarp kapitalo ribinio efektyvumo ir investavimo ribinio efektyvumo savo teorijoje nustatant trumpojo laikotarpio investicines išlaidas (žr. Harcourt, 2006). Paminėtina, kad *A. P. Lerner'is* buvo tarp pirmųjų amerikiečių ekonomistų, kurie pripažino keinsistinės sistemos įtaką valstybių makroekonominiai politikai; XXI a. pradžioje pokeinsistai vėl pasisakė už fiskalinę politiką, kuri atgaivintų jo funkcinį finansų požiūrį, pagal kurį fiskalinė politika turėtų būti vertinama ne pagal *ex post* biudžetinius rezultatus, bet pagal jos realų poveikį ūkiui, skiriant reikiamas lėšas visiško užimtumo užtikrinimui (žr. Lerner, 1955), jų požiūryje išskiriant du specifinius tipus: funkcinis finansus dėka darbo vietų sukūrimo (žr. Forstater, 1999; Mitchell, Wray, 2004) ir funkcinis finansus dėka visuminės paklausos (žr. Arestis, Sawyer, 2003; 2004; Eisner, 2003; Colander, Matthews, 2006) (Tcherneva, 2008);

□ **Alain'as Barrere** (1910–1995 m., 1946–1957 m. profesoriavęs Toulousoje ir, kaip ir visi pokeinsistai, bandęs trumpojo laikotarpio teorijas perkelti į ilgąjį laikotarpį, sekdamas *J. Robinson* (1978), integruodamas *J. M. Keynes'o* trumpąjį laikotarpį su *P. Sraffa'o* (1960) ilgojo laikotarpio analize ir tai pateikdamas kaip alternatyvų konstrukta neoklasikinei ekonomikos teorijai ir „IS–LM bastardiniam keinsizmui“; čia dar pravartu pažymėti, kad amerikietiškoji pokeinsizmo tradicija vėliau analizės sritį radikaliai pakeitė nuo „ilgai trunkančios *padėties* prie ilgai trunkančių *lūkesčių*“ (Carvalho, 1984–85));

□ **Sidney'us Weintraub'as** (1914–1983 m.), toliau plėtojęs *J. M. Keynes'o* teoriją. *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) pateiktas makroekonominis modelis yra vienas iš tų, kuriame „užimtumo apimtis nu-

statoma visuminės paklausos ir visuminės pasiūlos funkcijų susikirtimo taške“. (Pati visuminė pasiūlos funkcija, kaip *J. M. Keynes*’as dar 1935 m. nurodė savo laiške *D. H. Robertson*’ui, buvo „paprasciausia ilgaamžė pasiūlos funkcija“ ir ji gali būti lengvai gauta iš paprastų *A. Marshall*’o mikropasiūlos funkcijų). Panašiai kaip ekonomistai klasikai, remdamiesi *Say*’aus dėsnium, faktiškai ignoravo paklausos svarbą, klasikiniai keinsistai buvo linkę ignoruoti pasiūlos veiksnį. Reta išimtis buvo tik *S. Weintraub*’as, kuris savo knygoje „Požiūris į pajamų paskirstymo teoriją“ (Weintraub, 1958) išplėtojo ir rėmė *J. M. Keynes*’o teorijos interpretaciją, kurioje buvo aiški pasiūlos pusė, tiesiogiai įtraukta į jo modelį, kintantis kainų lygis ir pajamų paskirstymo makroekonominė teorija – ir tai laikais, kai klasikiniame keinsizme nevyko jokios reikšmingesnės diskusijos šiais klausimais. (Bet šis nepaisymas klasikiniuose keinsistiniuose modeliuose, tiek „*Keynes*’o kryžiuje“ su jo 45 laipsnių linija (žr. 2.23 pav. 306 puslapyje), tiek IS–LM variante (žr. 2.10 pav. 265 puslapyje), užkirto kelią adekvačiai vertinti kainų pokyčius ir pajamų pasiskirstymą. (Kartu ir nesavonorišką nedarbą, nes kritiškai svarbus santykis tarp nelygaus pajamų paskirstymo ir nesavonoriško nedarbo atstovauja, pasak *J. A. Schumpeter*’io, keinsistinės revoliucijos esmei: „[Keinsistinė doktrina] galėtų lengvai pasakyti ir kad „kas bando taupyti, naikina realų kapitalą“, ir kad, per taupymą, „nelygus pajamų paskirstymas yra nedarbo pirminė priežastis.“ *Tai* yra, ko keinsistinė revoliucija siekia“ (Schumpeter, 1946).) Todėl *S. Weintraub*’as ir kritikavo 45 laipsnių tiesės modelį už jo loginį nesuderinamumą bei atmetė IS–LM modelį todėl, kad jame nebuvo kainų lygio teorijos.) Vėliau ekonominės minties istorijoje šis *S. Weintraub*’o požiūris gavo „fundamentalistinio keinsizmo“ pavadinimą, o *S. Weintraub*’o atsiskyreliška ir nemadinga ištikimybė šiam požiūriui leido *P. A. Samuelson*’ui (1964a) jį įvardyti „vienišu vilku“. Panašus likimas ištiko ir *S. Weintraub*’o augimo teoriją, išdėstytą nepakankamai įvertintoje knygoje „Keinsistinė užimtumo, augimo ir pajamų paskirstymo teorija“ (Weintraub, 1966), nes tuo metu augimo teorijoje dominavo *R. Harrod*’o ir Kembridžo tradicija, išeties tašku laikiusi stacionariąją būklę. Paskirstymo ribinio produktyvumo teorijos aštri kritika iš *S. Weintraub*’o pusės jo „Požiūryje į pajamų paskirstymo teoriją“ (Weintraub, 1958) irgi pasirodė maždaug tuo pat metu, kai Kembridžo keinsistai pradėjo pulti tas pačias koncepcijas. Bet *J. Robinson*, *N. Kaldor*’as ir kiti įtraukė Kembridžo (JAV) klasikinius keinsistus į diskusijas apie kapitalo teoriją, o *S. Weintraub*’as išliko nuošalyje nuo šių diskusijų, nes pasinėrė į piniginio darbo užmokesčio svarbos ir jų ryšio su kainų pokyčiais

analizę. Ir iš tiesų, tai buvo disidentiškas ekonomistas pačia būdingiausia prasme – asmuo, kuris siekė tiesos ir paaiškinimų, nepriklausomai nuo vyravusių intelektualių ir politinių vėjų. Jis savyje jungė griežtą pragmatizmą požiūryje į ekonomikos teoriją ir politiką, būdamas vienas iš svarbiausių mokesčiais paremtos pajamų politikos advokatų (žr. Wallich, Weintraub, 1971), su idealizmu, siekiant padaryti visų gyvenimą geresnį. Dar pažymėtina, kad S. Weintraubas buvo vienas iš svarbiausių žmonių 1979 m. steigiant *Journal of Post Keynesian Economics*, ir iki pat savo mirties kartu su buvusiu savo studentu P. Davidson'u buvo jo redaktoriumi;

□ **Hymanas P. Minsky'is** (1919–1996 m., studijų Harvardo universitete metais smarkiai konkuravęs su J. Tobin'u dėl J. A. Schumpeter'io bei W. W. Leontief'o dėmesio ir, atmetęs neoklasikinę sintezę, J. M. Keynes'o teoriją interpretavęs kaip verslo ciklų investicijų teoriją ir investicijų finansinę teoriją, kuri visiškai prieštaravo naujųjų klasikų pozijų besilaikiusių ekonomistų save reguliuojančio ir nuolat esančio pusiausvyroje ūkio įsivaizdavimui; jo išplėtotą finansinių krizių „endogeninę“ teorija sulaukė ypač plataus pripažinimo (suformulavęs „finansinio nestabilumo hipotezę“ (kartais vadinamą „Wall Street'o paradigma“), H. P. Minsky'is (1986) nesutiko su amerikiečių ekonomisto, 2013 m. Nobelio premijos laureato ekonomikos srityje Eugene'o F. Fama'os 1970 m. paskelbta „efektyvios rinkos hipoteze“, kuri teigė, kad finansų rinkose pagal viešai prieinamą informaciją dėka kainų rinkinio (apimančio ir tris pagrindines kainas: darbo užmokesčio normą, valiutų kursų ir palūkanų normą) varomos nematomos rankos nusistovinti aktyvų kaina visiškai tiksliai atspindi jų fundamentalią vertę, t. y. buvo keliami sąlyga, kad visa turima informacija, kuri yra svarbi aktyvų kainai, jau glūdi šioje kainoje (žr. Malkiel, Fama, 1970), ir, remdamasis savąja „finansinio nestabilumo hipoteze“, teigė, jog kapitalinių aktyvų finansinė struktūra nulemia kapitalizmo pakilimų ir nuosmukių nestabilumo laipsnį, nes rinkos yra linkusios pasiduoti spekuliacijoms, kurios, jeigu ilgiau užsitęsia, pereina į burbulus, o šie vėliau sprogsta, sukeldami krizes (žr. Minsky, 2008). (Taigi „finansinio nestabilumo hipotezė“ postuluoja, kad ūkis turi finansinius režimus, kuriems esant jis yra stabilus, ir finansinius režimus, kuriems esant jis yra nestabilus, ir užsitęsusio klestėjimo laikotarpiais ekonomika pereina nuo finansinių santykių, kurie buvo sukurti stabiliai sistemai, prie finansinių santykių, kurie veikia esant nestabiliai sistemai (Minsky, 1982). Kartu, remiantis H. P. Minsky'io teorija, kapitalistinio ūkio finansinė struktūra tampa vis trapesnė per klestėjimo laikotarpį.

Kaupimo ir kūrimo laikotarpiu įmonės ūkio aukšto pelningumo srityse yra ženkliai atlyginamos už prisiimtą didėjančią skolą, o jų sėkmė paskatina ir kitų analogišką elgseną. Išaugę pelnai taip pat pakursto tendenciją link didesnio išsiskolinimo mažinant skolintojų nerimą, kad naujos paskolos gali likti neapmokėtos (Ghani, 2011.) Be to, šis „nestabilumas yra kapitalizmo įgimta ir neišvengiama yda“ ir jis atsiranda „ne dėl išorinių šokų ar politinius sprendimus priimančiųjų nekompetencijos ar neišmanymo“ (Minsky, 1986). *H. P. Minsky'is* žvelgė į kapitalizmą kaip į iš prigimties nestabilią sistemą, kurią valdo privačių investuotojų elgsena (Lavoie, Seccareccia, 2000). Kaip teigia *J. R. Crotty'is* (1986), pats *H. P. Minsky'is* laikytinas pokesinsistų ekonomistu, plačiausiai tyrusiu kapitalistinių ūkių, apibūdintinių sudėtingų finansinių institucijų buvimu, ekonominius svyravimus ir nestabilumą, laikantis nuostatos, kad „stabilumas yra destabilizuojantis“; žr. Minsky, 1975, 1980, 1982, 1986. Neatsitiktinai, prasidėjus 2007 m. finansų krizei, ekonomistai prakalbo apie „*H. P. Minsky'io* momentą“ – staigią ir didelę turto vertės griūtį, žymingą kredito rinkų ar verslo veiklos ciklo augimo fazės pabaigą; žr. Whalen, 2008. (Patį terminą „*H. P. Minsky'io* momentas“ pasiūlė amerikiečių *Pacific Investment Management* kompanijos ekonomistas ir fondų valdytojas *Paul'as McCulley'us* per Rusijos skolų krizę 1998 m. Kitas garsus jo pasiūlytas terminas yra „šešėlinė bankų sistema“, irgi išpopuliarėjęs per 2007 m. finansų krizę.) *H. P. Minsky'io* pokesinsizmo versijoje teigiama, kad visuotinai įprasta „neoklasikinė“ ekonomikos teorija, įskaitant daugumą keinsizmo atmainų, ignoruoja *J. M. Keynes'o* pagrindinę tezę: „*J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ esminis aspektas yra gili analizė to, kaip finansinės jėgos – kurias mes galime įvardyti *Wall Street'u* – sąveikauja su gamyba ir vartojimu lemti išeią, užimtumą ir kainas“ (Minsky, 1986), o pats *J. M. Keynes'as* išsprendė pinigų ne-neutralumo problemą, pripažindamas, kad kapitalistinėje ekonomikoje yra du pagrindiniai kainų lygiai: esamos išeiigos kainų lygis ir finansinio bei realaus turto kainų lygis, ir kad šie du kainų lygiai remiasi gana skirtingais ryšiais. Panašiai kaip ir *J. M. Keynes'as*, *H. P. Minsky'is* neatmetė kapitalizmo, bet įrodinėjo, kad jo nestabili prigimtis gali būti suvaldyta dėka deficitinių išlaidų ir centrinio banko sukeltos reinfliacijos, laikantis nuostatos, kad didelį valstybinių sektorių turintis kapitalizmas yra stabilesnis už *laissez-faire* kapitalizmą (Skousen, 1992). *H. P. Minsky'is* savo knygoje „Stabilizuojant nestabilų ūkį“ (Minsky, 1986) pasiūlė darbotvarkę reformai, kuri buvo orientuota į keturias pagrindines sritis: didelį valstybinių sektorių, užimtumo strategiją, finansinę

reformą ir rinkos galią, reguliavimą susiejant su finansinės sistemos struktūra bei suprantant, kad efektyvios politikos vykdymas reikalauja kaupiančio kapitalistinio ūkio trumpojo ir ilgojo laikotarpio dinamikos supratimo, kam yra būtina išvystyti teorijas, kurios pagerintų šių abiejų tipų dinamikos supratimą. *H. P. Minsky'io* žodžiais tariant, „politikos akcentas turi būti perkeltas nuo augimo skatinimo dėka investicijų prie visiško užimtumo pasiekimo dėka vartojimo užtikrinimo“ (Minsky, 1982). O tam būtinos finansinės sistemos bei ūkio platesnioje prasme esminės institucinės reformos. Iš tiesų, ekonominių svyravimų institucinė dimensija irgi buvo *H. P. Minsky'io* požiūrio centrinis aspektas. Jo teorijoje instituciniai veiksniai, tokie kaip valdžios institucijų intervencijos, paveikia verslo ciklą prigimtį būdu, kuris yra ambivalentiškas. Institucijos veikia kaip „trukdančios sistemos“, kurių tikslas yra veikti prieš ir varžyti ekonominių svyravimų natūraliai sprogstamą amplitudę. Taigi jos pačios tampa nestabilumo ir neefektyvumo veiksniais. *H. P. Minsky'io* įvairių institucijų funkcija yra sulėtinti ir priderinti atsirandantį dinamikos procesą, jeigu pasireiškia ūkio endogeniška ir be ryšio elgsena. Ši situacija reikalauja pastoviai išlaikomu pagrindu į sistemą įdiegti naują pradinę sąlygą, kuri modifikuotų rinkų elgseną ir keistų parametrus, kurie daro poveikį ekonominių agentų sprendimams (Ghani, 2011). Kaip rašė *P. R. Krugman'as* (2010), taip jau susiklostė, kad *H. P. Minsky'is* visą savo profesinį gyvenimą buvo menkinamas ir stumiamas šalin. Toks marginalizuotas jis ir mirė 1996 m. Tiesą sakant, *H. P. Minsky'io* heterodoksija buvo ne vienintelė priežastis, kodėl jį ignoravo kolegos. Jo knygos, švelniai tariant, nėra lengvai skaitomos; čia puikiausių įžvalgų grynuoliai išmėtyti didžiuliuose pompastiškos prozos ir nebūtinose algebros plotuose);

□ ***Paul'as Davidson'as*** (kuriam studijuojant doktorantūroje Pensilvanijos universitete ypač didelį intelektualinį poveikį padarė profesorius *S. Weintraub'as* (savo ruožtu, *P. Davidson'as*, pratęsdamas šią studento ir dėstytojo santykių estafetę, buvo *J. A. Kregel'io* disertacijos vadovas) ir kuris savo gausiuose darbuose primygtinai laikėsi *J. M. Keynes'o* idėjų (jo tekstuose bandydamas rasti idėjų, kurios buvo neteisingai suprastos ar kurių buvo nepaisoma), savo straipsniuose sąmoningai atsiribodamas nuo tų, kurie vadinami „senaisiais“ keinsistais (*P. A. Samuelson'o*, *J. Tobin'o*, *R. M. Solow* ir *D. Patinkin'o*; tai *J. Tobin'o* (1993a) įvestas terminas norint apibūdinti savąją makroekonominę perspektyvą), dominavusių JAV ekonomikos teorijoje XX a. šeštajame ir septintajame dešimtmėčiuose, bei „naujųjų“ keinsistų (*N. G. Mankiw* ir *D. Ro-*

mer'io), kurių laikmetis buvo XX a. devintasis ir dešimtas dešimtmečiai. Jo pagrindiniai kritikos žodžiai buvo skirti abiem srovėms – naujesiems ir seniesiems keinsistams – dėl to, kad šie nepripažino esminės *J. M. Keynes'o* logikos, jo ekonomikos teorijos ir tęsė savo tyrimus remdamiesi analitiniu darbu, kuris iš esmės buvo prieškeinsistinis. *P. Davidson's* ypač atkakliai nurodinėjo, kad *J. M. Keynes'o* „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) yra vienas naujoviškas elementas, kurį galima rasti jo monetarinėje analizėje. Jis pažymėjo, kad *J. M. Keynes'as* pateikė unikalią monetarinę konstrukciją, tiesiogiai susijusią su monetarinės gamybos ekonomika, vietoj senųjų ir naujųjų keinsistų neoklasikinės sintezės modelyje dominuojančios idėjos apie mainų ekonomiką. *P. Davidson's*, kuris savo enciklopedinėmis žiniomis apie pokeinsizmą tiesiog priblokšdavo diskusijų dalyvius, svarių argumentų paieškai dažnai cituodamas pastraipas ir ištisus skyrius puslapis po puslapio, savo knygoje „Pinigai ir realus pasaulis“ (Davidson, 1971), laikydamasis požiūrio, kad pinigai nėra neutralūs ir įneša realų įnašą į gamybą, tvirtino, kad pinigų vaidmens supratimas yra esminis norint suprasti, kaip veikia makroekonomika, ir akcentavo, kad neoklasikinė ekonomikos teorija neadekvačiai analizavo jų vaidmenį. Jam pinigų kaip „laiko mašinos transporto priemonės“ vaidmuo suteikė esminį ryšį tarp individualaus sprendimų priėmimo neapibrėžtumo sąlygomis ir masinio nesavanoriško nedarbo (Fontana, 2000). Plėtodamas savąjį požiūrį į pinigų vaidmenį, jis išryškino *negrįžtamo laiko* ir *tikro neapibrėžtumo*, kuris negali būti traktuojamas kaip tikimybinis pasiskirstymas, taigi negali būti pakeistas į rizikos ir toliau į neapibrėžtumo ekvivalentus, buvimą, akcentuodamas svarbią *J. M. Keynes'o* teorijos dedamąją – fundamentalaus neapibrėžtumo vaidmenį darant likvidumo pirmenybes ir privačias investicijas kintamas (žr. Davidson, 1991). (Pokeinsistai (žr. Davidson, 1971; 1982–1983; 1994) išplėtojo savitą požiūrį į neapibrėžtumą, kur tikimybių pasiskirstymas nėra pagrindas realų pasaulį apimančiai elgsenai esant neapibrėžtumui. Remiantis šia analize, čia yra daug svarbių situacijų, kur egzistuoja „tikras“ neapibrėžtumas turint omenyje šiandieninių pasirinkimų ateities padarinius. Šiais tikro neapibrėžtumo atvejais šiandienų sprendimų priėmėjai tiki, kad jokios dabartinių išteklių sąnaudos negali suteikti patikimų statistinių ar intuityvių detalių apie ateities perspektyvas. Stokastiškų procesų teorijos terminais, tokia neapibrėžta ateitis bus neergotiškos stochastiškos sistemos rezultatas, kas daro nepatikimą ateities rezultatų spėjimą remiantis praeities ir dabartiniu tikimybių pasiskirstymu, gautu iš rinkos duomenų (Davidson, 2009b).) Kaip savo knygoje rašė

*P. Davidson*as, šie du susiję ūkio būdingi bruožai „privertė žmones sukurti tam tikras institucijas ir žaidimo taisykles, tokias kaip: a) pinigai, b) piniginiai sandoriai ir priverstinio vykdymo teisinė sistema, c) nelanksčios (lipnios) piniginių darbo užmokesčių normos ir d) neatidėliotinos ir išankstinės rinkos“ (Davidson, 1971). Taigi institucijos pakeitė būdą, kuriuo veikia makroekonomika. Kaip teigia *H. Landreth*as ir *D. C. Colander*'is (2002), šis *P. Davidson*o požiūris kažkuo panašus į *H. P. Minsky*'io (1986), kuris įrodinėjo, kad finansų sistema yra lyg kortų namelis, kuriam neišvengiamai gresia pavojus sugriūti. Pats *P. Davidson*as teigė, kad „ekonomistai [...] turi išplėtoti institucijas, kurios paskatintų didžiąją dalį visuomenės savanoriškai atitikti politikos taisykles, kurios gali suteikti visišką užimtumą be infliacijos, [...] [ir jei] [...] politinis sutarimas įžvalgiai pajamų politikai nebuvo rastas, tada ekonomistai turi informuoti politikus, kad visiško užimtumo be infliacijos makroekonominiai tikslai yra nepasiekiami dėl politinių, o ne ekonominių priežasčių“ (Davidson, 1996). Be to, *P. Davidson*as nurodė, kad „[d]ėl to čia yra pareiga vyriausybei tol, kol žmonės nori dirbti, [...] padaryti suminę visuminę paklausą kaip tik lygią tai, kuriai žmonės nori dirbti. Jeigu jūs paliksite tai rinkai, [...] jūs negalite būti tikri, kad visada ją gausite. [...] Jei jūs paliksite tai vyriausybei, [...] jūs niekad nenutolsite nuo jos“ (žr. King, 1995).

Toliau aptarkime **britiškąjį pokeinsizmą**. Didžiojoje Britanijoje Kembridžo keinsistai *Joana V. Robinson*, 1922–1925 m. Kembridžo universitete Girtono koledže studijavusi ekonomiką pas *A. Marshall*ą ir *A. C. Pigou* bei universitete dirbusi kartu su *J. M. Keynes*'u, vengrų kilmės britų ekonomistas *Nicholas Kaldor*'as (1908–1986 m.) ir kiti, prie kurių galima pridėti Oksfordo ekonomistą *J. M. Keynes*o mokinį ir artimą draugą *Ray*ų *F. Harrod*ą, sukūrė savo labai besiskiriančią nuo neokeinsistų „keinsistinės revoliucijos“ versiją, keinsistinę ekonomikos teoriją pateikdami kaip radikalų iššūkį tradicinei ekonomikos teorijai ir tikėdami, kad „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) įžvalgos suteiks pagrindus visiškai naujai ekonomikos teorijai. Jie dirbo kryptimi, kuri labai skyrėsi nuo neokeinsistų: nenaudojo IS–LM sistemos, tiksliau, kaip pažymi *Robert*as *W. Dimand*as (2007a), įnirtingai teigė, kad IS–LM schema ar bet kuris kitas *J. M. Keynes*o „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pavaizdavimas viena laikėmis lygtimis nebuvo niekas daugiau, kaip *J. M. Keynes*o minčių parodija, siūlantį tvarkingą, mechaniską pajamų ir palūkanų pusiausvyros lygių nustatymą, užtemdžiusį *J. M. Keynes*o pabrėžimą žinių apie ateitį trūkumą (o juk, kaip, remdamasis *R. W. Clower*'iu (1965) ir *A. Leijon-*

hufvud'u (1967), teigia *B. Braun's* (2014), net ir pačioje *J. M. Keynes'o* teorinės revoliucijos šerdyje glūdi jo išsakytas argumentas, kad „monetarinis ūkis [...] yra iš esmės tas, kuriame besikeičiančios idėjos apie ateitį turi galimybę paveikti užimtumo dydį, o ne paprasčiausiai tik jo kryptį“ (Keynes, 1964 [1936], 1937 m. Harvardo žurnale *Quarterly Journal of Economics* atspausdintame atsakyme savo kritikams, kurių daugelis buvo *J. A. Schumpeter'io* ankstesni studentai ar kolegos (*Frank'ui W. Taussig'ui* ir *Wassily'ui W. Leontief'ui* (1936) iš Harvardo, *Jacob'ui Viner'ui* (1936) iš Čikagos ir *Dennis'ui H. Robertson'ui* (žr. Robertson, 1936; 1937) iš Kembridžo) klasikinę teoriją irgi kaltindamas buvus „viena iš tų gražių, rafinuotų technikų, kurios bando užsiimti su dabartimi abstrahuodamosi nuo fakto, kad labai nedaug težinome apie ateitį“ (žr. Keynes, 1937b)) ir kintamas privačias investicijas, bei jo domėjimąsi ekonomika, veikiančia istoriniu laiku ir pajungtą fundamentaliam neapibrėžtumui, o ne esančią statiškoje pusiausvyroje logišku laiku. (Kaip žinoma, *J. M. Keynes'as* aiškiai skyrė riziką ir neapibrėžtumą. Rizika yra tada, kai tikimybės gali būti žinomos (išmatuotos), o neapibrėžtumas egzistuoja tada, kai jos negali būti žinomos (ar išmatuotos), t. y. kai ateitis yra nepažini. *J. M. Keynes'o* nuomone, makromodeliai, kurie daro prielaidą, kad turime apskaičiuojamas tikimybes, yra neliečiantys reikalo, jeigu kalbame apie faktinį ūkių veikimą, ir todėl reikia sukurti bendresnę elgsenos teoriją esant *esminiam neapibrėžtumui*, kuris jo „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) yra egzogeninis veiksnys, kurio buvimas nepriklauso nuo pinigų egzistavimo; žr. Gerrard, 2003; Bertocco, 2007; Skidelsky, 2011.)

Kaip pažymi *A. Roncaglia* (2005), šie ekonomistai laikėsi nuomonės, kad *J. R. Hicks'o* (1937) pasiūlyta ir neoklasikinės sintezės šalininkų naudota IS–LM schema (jau minėtai *J. Robinson* (1962a; 1962b) terminais, „IS–LM bastardinis keinsizmas“) perkėlė į antraeilį vaidmenį pagrindinį *J. M. Keynes'o* požiūrio į ekonomiką bruožą: neapibrėžtumą, kuris valdo ekonominių agentų sprendimus. Investicijų funkcijos atveju už palūkanų normą gerokai svarbesni yra verslininkų lūkesčiai dėl skirtingų investicinių projektų grąžos: *J. M. Keynes'as* šiuos lūkesčius laikė „nepastoviais“, nes jie be perstojo keičiasi, priklausomai, pavyzdžiui, nuo politinio klimato ir bendrų ekonominių sąlygų. (Tiesa, čia reikia skirti individualų ir institucinį racionalumą, ir tada, kaip pažymėjo *G. Hodgson'as*, „[...] *J. M. Keynes'o* verslininko elgsenos kaip investicinius sprendimus lemiančio veiksnio pabrėžimas yra pateiktas ne vietoje, kadangi ratas, kuris formuoja lūkesčius firmoje, retai yra sudarytas

tik iš vieno vadovaujančio asmens“ (Hodgson, 1985).) Paklausos pinigams atveju *J. M. Keynesas* ateities lūkesčius (tiksliau sakant, lūkesčius dėl palūkanų normos ateities trajektorijos) – jie irgi būna nepaprastai nepastovūs, net daugiau negu tie, kurie lietė investicinių projektų tikėtiną pelningumą – laikė esminiais nustatant spekuliacinę paklausą pinigams. Maža to, pastaroji buvo laikoma pagrindine paklausos pinigams komponente – tiek jos mastui, tiek jos nestabilumui – nes ji yra susijusi su pasirinkimu, be perstojo peržiūrimu ekonominių agentų, kokia forma laikyti sukaupto turto atsargas, o sandorių paklausa pinigams yra susijusi su pajamų srautu.

Taip pat šie mokslininkai dirbo siekdami išplėsti pagrindinius *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) teiginius apie dinaminį augimą (*dynamic growth*) ir verslo ciklą (*business cycle*) modelius. Tai nėra nuostabu, turint omenyje tai, kad neokeinsistai tikėjo, jog *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) rezultatai yra tinkami tik trumpam laikotarpiui ir toliau nevystė šios krypties, ir paprasčiausiai pasiskolino viską iš neoklasikinės teorijos tam, kad galėtų sukurti savo modelius. Kita vertus, nieko nuostabaus, kad Kembridžo kairieji keinsistai ir jų kolegos iš JAV (amerikiečių *pokeinsistai*), manė neokeinsistinę neoklasikinę sintezės konstrukciją esant „keinsistinės revoliucijos“ išdavyste.

Prie šios (Kembridžo kairiųjų keinsistų) neoklasikinę sintezę kritikavusios ekonominės minties srovės stabtelėsime ilgiau, pirmiausia apžvelgdami jos lyderės *J. Robinson* gyvenimo kelią (Čiegis, 2006; 2014b; Harcourt, Kerr, 2009; Pasinetti, 2007).

Gyvenimo kelias. Pažymėtina, kad pati **Joan'a Robinson** (1903–1983 m., mergautine pavarde *Maurice*), kuri buvo ryški ir produktyvi rašytoja, karšta ir talentinga oratorė, energinga polemistė, palikusi savo žymę universitetuose visame pasaulyje, tapo pripažinta kairiojo keinsizmo lydere (plačiau žr. Pasinetti, 2007). Juk *J. Robinson* siekis įveikti neoklasikinę tradiciją, pradėtas „Netobulos konkurencijos ekonominėje teorijoje“ (Robinson, 1933), kur smarkiai kritikuotas ribinės produktyvumo teorijos taikymas, taip pat vis stiprėjęs susidomėjimas klasikine politine ekonomija (ypač *D. Ricardo* darbais), o vėliau ir marksizmu, prasidėjęs Antrajam pasauliniam karui sistemingai skaitant *K. Marx'o* veikalus (Harcourt, 1995) (ko, kaip teigia *M. Warner'is* (2015), tiesiogine išraiška tapo jos susidomėjimas Kinijos Liaudies Respublika, į kurią, norėdama viską pamatyti savo akimis, ji nuvyko bent aštuonis kartus ir parašė

keletą knygų apie kinų ūkį, tarp jų knygą „Kinija: ekonominė perspektyva“ (Robinson, Adler, 1958)), nulėmė „ypatingus jos santykius“ su *J. M. Keynes*’o teorija ir kairiąją *J. Robinson* keinsistinę orientaciją. Kaip rašė pati *J. Robinson*: „Mano išvados apie „Bendrąją užimtumo, palūkanų ir pinigų teoriją“ – gero-kai anksčiau iki pasirodant knygai, – buvo greičiau rožinės, negu žydros. (Man pavyko – aš priklausiau *J. M. Keynes*’o draugų ratui, dirbusiam kartu su juo šios knygos parašymo metu.) Taip aš tapau pirmu lašu, nukritusiu į indą, ku-ris buvo pavadintas „kairiuoju keinsizmu“. Negana to, aš sudarau didelę dalį šio indo turinio ir šiandien, nors per tą laiką iš jo buvo išgerta gana nemažai“ (Gram, Walsh, 1983). Aiškindama *J. M. Keynes*’o naująją teoriją, kurią ji pa-vadino *išeigos kaip visumos teorija*, *J. Robinson* 1937 m. išleido „Įvadą į užim-tumo teoriją“ (Robinson, 1937b), kuri juokais įvardijo „Bendrosios teorijos“, kaip šis veikalas buvo vėliau visų vadinamas, „išdėstymo vaikams“ variantu.

Kalbant apie kairiojo keinsizmo organizacinę raidą reikia paminėti dar keletą pavardžių: **Alfredą S. Eichnerį** (1937–1988 m., mokslus baigė Kolumbi-jos universitete, kur jam vadovavo profesorius *Eli Ginzbergas* (1911–2002 m.), pats buvęs žymių institucionalistų, institucionalizmo idėjų pradininku laiko-mo *T. Veblen*’o mokinio ir sekėjo *W. C. Mitchell*’o (žr. Burns, Mitchell, 1946) bei *J. M. Clark*’o (1884–1963 m.) studentu; ankstyvas susipažinimas su institucinės ekonomikos teorijos idėjomis labai palengvino *A. S. Eichner*’io perėjimą prie pokeinsizmo idėjų; būtent su *A. S. Eichner*’io ir *J. A. Kregel*’io (1975) straipsniu bei 1974 m. rudenį pradėtu leisti žurnalu *Journal of Post Keynesian Econo-mics* neretai siejamas pokeinsizmo kaip alternatyvios paradigmos atsiradimas (Zeineddine, 2019)) ir **Luigi Lodovico Pasinetti** (jis bakalauro studijas baigė Milano katalikiškajame universitete, toliau studijavo Kembridžo ir Harvardo universitetuose ir 1962 m. Kembridžo universitete apgynė disertaciją „Eko-nominio augimo daugiasektorinis modelis“; moksliniai interesai šiame uni-versitete jį suvedė su grupe iškilių anglų ekonomistų – **Richard’u F. Kahn’u** (1905–1989 m., jo, kaip ekonomisto garsumas, kaip minėta, remiasi *Economic Journal* išspausdintu straipsniu „Ryšys tarp namų ūkių investicijų ir nedarbo“ (Kahn, 1931), kuriame jis, būdamas 25 metų, 1931 m., t. y. penkeriais metais anksčiau už patį *J. M. Keynes*’ą, remdamasis prieš dvejus metus *J. M. Keynes*’o kartu su *H. D. Henderson*’u parengtame pamflete „Ar *Lloydas George*’as gali tai padaryti? Liberalų pažado ištyrimas“ (Keynes, Henderson, 1929) išsaky-ta idėja, kad viešojo sektoriaus užimtumas (išlaidos) gali turėti multiplikuotą efektą ekonomikai, matematine forma suformulavo užimtumo multiplikato-

riaus – vieno iš multiplikatoriaus koncepcijos variantų – sampratą (bei pasiūlė jo apskaičiavimo formulę), kurią jau minėjo ir 1930 m. savo memorandume prezidento ekonominių patarėjų tarybai; pažymėsime, kad multiplikacinis mechanizmas vėliau tapo viena iš trijų *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) analitinių kolonų, kartu su efektyvios paklausos sąvoka (už efektyvios paklausos problemos pabrėžimą *J. M. Keynes'as*, kaip ir *R. F. Kahn'o* atveju, atvirai pripažino savo skolą, šį kartą *T. Malthus'ui* (1951 [1836]), kurio sąvoką jis tiesiog atgaivino savo knygoje) ir palūkanų normos teorija, paremta spekuliacine paklausa pinigams), vengrų kilmės ekonomistu **Nicholas Kaldor'u** ir trečiajame dešimtmetyje iš Italijos į Angliją emigravusiu **Piero Sraffa** (kuriam buvo lemta tapti vienu iš XX a. intelektualinių lyderių – užtenka paminėti jo didžiulį poveikį marksistiniam italų revoliucionieriui intelektualui *Antonio Gramsci* (1891–1937 m.), kurį gerai pažinojo, nes abu buvo kilę iš Turino, ir jų draugystė truko iki pastarojo mirties 1937 m. (Naldi, 2000), ir kilusiam iš, ko gero, turtingiausios Vienoje *Wittgenstein'ų* šeimos, vienam žymiausių XX a. austrų kilmės britų filosofų, naujų logikos, matematikos filosofijos, kalbos filosofijos ir proto filosofijos idėjų autoriui *Ludwig'ui Wittgenstein'ui* (1889–1951 m.), kartu su vokiečių filosofais *Moritz'u Schlick'u* (1882–1936 m.) ir *Rudolf'u Carnap'u* (1891–1970 m.) XX a. trečiajame dešimtmetyje sukūrusiam loginį pozityvizmą, greitai tapusį „Vakarų pasaulio dominuojančiu filosofiniu tikėjimu“; *L. Wittgenstein'ui* galimybę nebūti deportuotam į nacių okupuotą Austriją ir nuolatinei apsigyventi Didžiojoje Britanijoje išrūpino *J. M. Keynes'as*, tapęs pačiu artimiausiu jo draugu, kiek tai buvo įmanoma kalbant apie *L. Wittgenstein'ą*; *P. Sraffa'o*s svarbų vaidmenį savo tolesnei filosofinių pažiūrų kaitai pabrėžė ir pats *L. Wittgenstein'as* „Filosofinių tyrinėjimų“, išleistų jau po jo mirties 1953 m., pratarėje (žr. Wittgenstein, 1953); istoriškumo vardan dar pasakysime, kad *L. Wittgenstein'as* buvo talentingojo austrų ekonomisto *F. A. von Hayek'o* giminaitis ir ginklo draugas Pirmojo pasaulinio karo paskutiniais metais), su kuriais turėjo galimybę dažnai padiskutuoti, natūraliai perimdamas pokeinsizmo idėjas. Vis dėlto tenka pažymėti, kad pats *P. Sraffa*, būdamas dar gana jauno amžiaus, paliko akademinį pasaulį tam, kad likusį savo gyvenimą paskirtų *K. Marx'o* idėjų adaptavimui dvidešimtam amžiui; apie *P. Sraffa'o*s vietą ekonomikos teorijos plėtroje žr. Kurz, 2000).

1965–1971 m. *J. Robinson* buvo Kembridžo universiteto profesorė ir prisidėjo prie pokeinsizmo organizacinės raidos, kuri prasidėjo nuo iškilų to meto

ekonomistų *J. Robinson*, *A. S. Eichner'io* ir *L. L. Pasinetti* pokalbio 1971 m. gruodžio mėnesį Naujajame Orleane vykusiame Amerikos ekonomistų asociacijos susitikime (jame būtent *J. Robinson* skaitė *Richard'o T. Ely'io* paskaitą, kurioje prakalbo apie antrąją krizę ekonomikos teorijoje, nes, jos nuomone, ortodoksiškai keinsistinei teorijai trūko patikimos paskirstymo ir augimo teorijos (*Robinson*, 1972)), kuriame buvo įvardytas neoklasicizmo totalus vyravimas JAV universitetuose. Niujorko valstybinio universiteto profesorius *A. S. Eichner'is* pasiūlė suorganizuoti plačią diskusiją, didelio masto konferenciją, kurioje dalyvautų ekonomistai, prijauciantys naujai srovei. Tam buvo pasinaudota tuo metu populiariu Jungtinės socialinių mokslų asociacijos suvažiavimu Naujajame Orleane. Kadangi *J. Robinson* paskaita sulaukė didelio atgarsio, ypač tarp radikalesnių šalininkų, ji buvo paskatinta parašyti ekonomikos vadovėlį, kuris leistų susipažinti su pokeinsizmo ekonomikos teorija jauniems Šiaurės Amerikos ekonomistams (žr. *Robinson*, *Eatwell*, 1973). Be to, gavus *Rutgers'o* universiteto finansavimą bei didelėmis Pensilvanijos universiteto profesoriaus *Sidney'aus Weintraub'o* ir *Paul'o Davidson'o*, tuo metu *Rutgers'o* universiteto dėstytojo, pastangomis 1974 m. rudenį pasirodė pirmasis žurnalo *Journal of Post Keynesian Economics* numeris. (Pradėti leisti šį žurnalą moralinę bei finansinę pagalbą suteikė ir *J. K. Galbraith'as*, kuris buvo ilgametis *P. Davidson'o* draugas; žr. *King*, 2002. Kita vertus, nebus nesąžininga teigti, kad patys pokeinsistai, panašiai kaip ir institucionalistai, didžiąja dalimi ignoravo *J. K. Galbraith'o* ekonominius veikalus (*Dunn*, *Pressman*, 2005).) *J. Robinson* ir *N. Kaldor'o* rūpesčiu kitas pokeinsistinės pakraipos žurnalas – *Cambridge Journal of Economics* – pradėjo eiti Anglijoje.

Subtilus klausimas – kodėl *J. Robinson* negavo Nobelio premijos ekonomikos srityje? Bėgant metams, daugelis ekonomistų, nuo pačių ortodoksiškiausių iki labai neortodoksinių, buvo suglumę, kad metai po metų tokia iškili ekonomistė nesulaukė šio garbingo savo mokslinio indėlio į ekonomikos teoriją įvertinimo. Kai 1975 m. buvo paskelbti moters metais, buvo mažai abejojantių, kad jai tais metais tikrai bus paskirta Nobelio premija. Tačiau taip neatsitiko ir šis faktas lieka vienu iš didžiausių nesusipratimų ekonominės minties istorijoje. *H. Landreth'o* ir *D. C. Colander'io* (2002) pamąstymais, to priežastis buvo ne tai, kad kiti pretendentai buvo labiau nusipelnę, ar tai, kad ji buvo moteris, bet, greičiausiai, tai, kad jos atsitraukimas nuo neoklasikinės ir keinsistinės teorijos ją atvedė į heterodoksijos drumstus vandenis. Vargu ar konservatyviam ekonomistų sparnui galėjo imponuoti ir jos tikėjimas sociali-

niu teisingumu (tiesa, jai nebuvo priimtina marksistinė ideologija – ji, galima sakyti, buvo britų leiboristų partijos kairiajam sparnui būdingo demokratinio socializmo šalininkė), kuri būtų galima pasiekti dėka politinių galimybių racionalaus įvertinimo (žr. Steele, 2001; Harcourt, Kerr, 2009).

Ekonomikos teorija. Pačiame keinsizme natūraliai susiformavo du sparnai. *Angliškajam (Kembridžo)* sparnui (apie kurį plačiau žr. Ambrosi, 2003; Čiegis, 2006; 2014b) priskiriami:

□ **J. Robinson** (kuri, kaip minėta, buvo pripažinta kairiojo keinsizmo lyderė);

□ **R. Harrod'as** (ypač didelio pripažinimo sulaukęs už 1939 m. paskelbtą esė „Esė apie dinamikos teoriją“ (*An Essay in Dynamic Theory*; Harrod, 1939), kurioje pateiktą augimo teoriją vėliau pratęsė minėtasis amerikiečių ekonomistas *Evsy'us D. Domar'as* (1946; 1947). Šiame *R. Harrod'o* darbe buvo įvestos pagrindinės dinaminės teorijos sąvokos: faktiškas, garantuotas, natūralus augimo tempai; kapitalo koeficientas; po atitinkamų lygčių analizės prieita prie išvados, kad kapitalistinė ekonomika viduje vystosi nestabiliai, jos augimas yra susijęs su cikliškais svyravimais ir pažymėtas periodinių krizių, išplėtus *J. M. Keynes'o* analizę ilgajam laikotarpiui, parodant, kad vienos prekės ūkyje atsiradę atotrūkių tarp pusiausvyrinio ar „garantuoto“ išieigos augimo tempo (tokio augimo tempo, kurio rezultatai tenkina darbdavius, suinteresuotus plėtoti gamybą tempu, garantuojančiu nuolatinių produkto prieaugį; esant *garantuotam* augimui verslininkų lūkesčiai, orientuoti į visišką gamybinių pajėgumų apkrovimą, visiškai realizuojasi) ir faktiško augimo tempo, užuot buvę save slopinantys, bus save stiprinantys. Tai vėliau buvo pavadinta „*R. Harrod'o* peilio ašmenų problema“ (Harrod, 1939). 1948 m. pasirodė paskaitų Londono universitete pagrindu parengta *R. Harrod'o* monografija „Dinaminės ekonomikos teorijos link“ (*Towards a Dynamic Economics*; Harrod, 1948), susilaukusi daug dėmesio ir atnešusi jam novatoriaus reputaciją. Kita vertus, *W. Young'o* (1987) teigimu, *R. Harrod'ą* netgi galima laikyti IS–LM požiūrio sukūrėju, nes, kaip minėta, 1937 m. sausio mėnesį jis savo straipsnyje „*Mr. Keynes'as* ir tradicinė teorija“ (Harrod, 1937), paskelbtame žurnale *Econometrica*, pateikė iš esmės identišką pavaizdavimą lygčių, kurios buvo pateiktos *J. R. Hicks'o* garsiajame 1937 m. straipsnyje tame pačiame *Econometrica* žurnalo balandžio mėnesio numeryje (žr. Hicks, 1937), taigi nėra jokių abejonių, kad *R. Harrod'o* straipsnis (kuriame jis, šalia viso kito, nurodė, kad

J. M. Keynes’o teorija galbūt nepasirodė revoliucinė „tiems, kurių pagrindinis susidomėjimas slypi bendrojoje teorijoje, nes Mr. *Keynes*’as neįvykdė revoliucijos fundamentalioje ekonomikos teorijoje, o tik pakoregavimas ir akcentų pakeitimas“ (Harrod, 1937), šiai „bendrajai teorijai“ darant nuorodą gana aiškiai (nors ir netiesiogiai) į Lozanos mokyklos bendrosios pusiausvyros požiūrį (Rubin, 2014)) buvo parašytas iki *J. R. Hicks*’o kūrinio pasirodymo. Taip pat reikia paminėti *R. Harrod*’o parengtą ir 1951 m. išleistą *J. M. Keynes*’o biografiją „John’o Maynard’o Keynes’o gyvenimas“ (Harrod, 1951). Pažymėtina, kad būtent *R. Harrod*’as 1945 m. perėmė iš *J. M. Keynes*’o *Economic Journal* redaktoriaus pareigas, kurias dalijosi su *E. A. G. Robinson*’u. Kita vertus, panašiai kaip *J. Robinson*, ir *R. Harrod*’as negavo Nobelio premijos: Nobelio premijų komiteto pirmininkas apgailestaudamas pareiškė, kad jis tikrai būtų gavęs šią premiją, jei būtų ilgiau gyvenęs...);

□ *N. Kaldor*’as (jo pradinis indėlis į keinsistinę teoriją buvo *nuosavos palūkanų normos* sąvoka (žr. 1939 m. straipsnį (žr. Kaldor, 1939a), kuriame jis aptarė palūkanų normos struktūrą, 1986 m. jį *J. R. Hicks*’as įvardijo „keinsistinės revoliucijos kulminacija“) ir spekuliacijos dinaminiai efektai (1939 m.; žymusis teorinis straipsnis „Spekuliacija ir ekonominis stabilumas“ (Kaldor, 1939b), kuriame susieta *J. M. Keynes*’o multiplikatoriaus teorija su *N. Kaldor*’o išgryninta palūkanų normos teorija), taip pat netiesinės dinamikos įvedimas, kuris leido sukurti endogeninę verslo ciklų teoriją, pasirodžiusią 1940 m. *Economic Journal* parašytame straipsnyje „Prekybos ciklo modelis“ (Kaldor, 1940). Ši teorija išsiskiria iš daugelių kitų to meto darbų tuo, kad buvo panaudotos netiesinės funkcijos, greičiau sukeliančios endogeninius ciklus, nei tiesinė koeficiento akseleratoriaus rūšis, daugiausia priklausanti nuo egzogeninių veiksnių, palaikančių įprastinius ciklus. *N. Kaldor*’as teigė, kad taupymo ir investicijų traktavimas kaip tiesinių kreivių paprastai neatitinka empirinės tikrovės. Straipsnyje „Prekybos ciklo modelis“ (Kaldor, 1940) jis taip pat ištyrė darbo užmokesčio ir pelno santykinių dalių vaidmenį palaikant makroekonominį stabilumą. Šiame etape labai svarbus buvo ir jo nedidelis straipsnis „Ekonomikos teorijos gerovės teoremos ir tarpasmeniniai naudingumų palyginimai“ (Kaldor, 1939c), sukėlęs tikrą mokslinės literatūros griūtį, kuri vėliau buvo įvardyta pavadinimu „Naujoji gerovės ekonomikos teorija“. Antrasis etapas siejamas su pokariniu laikotarpiu, kurio metu *N. Kaldor*’as pateikė augimo ir paskirstymo teorijos aiškinimą (žr. Kaldor, 1954; 1955; 1961; Kaldor, Mirrlees, 1962), paremtą *D. Ricardo* koncepcijomis, tapusį pagrindiniu neori-

kardinėje ir pokeinsistinėje teorijose; įdomu, kad, reaguodamas į *N. Kaldor'o* 1955 m. žymųjį straipsnį (žr. Kaldor, 1955), *P. A. Samuelson'as* (1964a) jį net pavadino *Jean'u Baptiste Kaldor'u* (pagal *Jean'ą Baptiste Say'u*), kas neatrodo, kad būtų sąžininga ir teisinga...; plačiau apie tai žr. Harcourt, 1992; apie *N. Kaldor'o* biografiją plačiau žr. Thirlwall, 1987; Pasinetti, 2007);

□ kairiųjų pažiūrų lenkų ekonomistas *Michal'as Kalecki'is* (1899–1970 m., po paties pasiskirtos tremties iš Lenkijos nuo 1935 m. dirbęs Kembridže ir paveiktas marksizmo; dar iki *J. M. Keynes'o* „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) pasirodymo neskubėjęs skelbti savo mokslinių straipsnių *M. Kalecki'is* savarankiškai atrado daugelį keinsistinės sistemos pagrindinių koncepcijų ir suformulavo kapitalistinio ūkio dinamikos bei užimtumo lygio ekonomikos teorijos pagrindus (1933–1935 m. pasirodžiusiuose trijuose straipsniuose), iškeitiniu savo teorijos metodologiniu pagrindu laikydamas *K. Marx'o* reprodukcijos teoriją (žr. svarbų *M. Kalecki'io* straipsnį „Pinigai ir realūs darbo užmokesčiai“ (Kalecki, [1939]; perspausdinta Osiatynski, 1991), kuriame reprodukcijos schemos panaudotos parodyti, kad nedarbo problemos kyla dėl efektyvios paklausos, o ne dėl darbo užmokesčių lygio; taip pat žr. Sebastiani, 1994) ir *D. Ricardo* klasinį pajamų paskirstymo požiūrį, kas net leistų jį įvardyti vienu žymiausių dvidešimtojo amžiaus ekonomistų, net paties *J. M. Keynes'o* įvardytu „tiesiog genijumi“; žr. Harcourt, 2006; Cord, 2013. (Todėl nieko nuostabaus, kad *M. Kalecki'is*, kartu su *J. Robinson*, kartais yra pavadinami XX a. ekonomikos teorijos intelektualiais milžinais, kurių indėlis į platų ratą ekonomikos teorijos svarstomų problemų turėjo pagrindinį poveikį, ypač jeigu omenyje turėsime neortodoksinę ekonomikos teoriją (Harcourt, Kriesler, 2010).) Tačiau trys minėti *M. Kalecki'io* straipsniai pasirodė lenkų kalba, patys straipsnių tekstai parašyti labai sudėtingu stiliumi, buvo matematinio pobūdžio, todėl liko nepastebėti ir tinkamai neįvertinti ekonomistų akademiniame rate (Bland, 1976; Chapple, 1991). (Panašiai atsitiko ir su *M. Kalecki'io* 1936 m. paskelbtu, vėlgi lenkų kalba parašytu, svarbiu straipsniu (žr. Targetti, Kinda-Hass, 1982), kuriame jis ne tik pateikė *J. M. Keynes'o* veikalą „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) apžvalgą, bet ir, naudodamas savąjį požiūrį, trumpojo laikotarpio užimtumo nustatymą (bei savąją paskirstymo makroteoriją).) Vienas iš pirmųjų formalių jo darbų, kaip nepriklausomų nuo *J. M. Keynes'o* idėjų, pripažinimų pasirodė tik 1947 m.; žr. Robinson, 1947, ką vėliau pratęsė Klein, 1951; Robinson, 1952. Kita vertus, *M. Kalecki'io* požiūris, be svarbių panašumų (pajamų ir užimtumo lygio teorija, autonomiškų išlaidų,

kartu investicijų, varomasis vaidmuo ir aktyvios politinės intervencijos būtinybė visiško užimtumo pasiekimui (nedarbą laikant endeminiu kapitalizmui; žr. Kalecki, 1943), turėjo esminių skirtumų nuo *J. M. Keynes'o* požiūrio: neapibrėžtumo ir lūkesčių vaidmens, tokio svarbaus *J. M. Keynes'o* veikale „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), iš esmės nerandame *M. Kalecki'io* darbuose, kuriuose taip pat nerandame visiškai parengtos finansinių rinkų teorijos. Taip pat *M. Kalecki'io* atlikta šiuolaikinio kapitalizmo monetarinių ir finansinių aspektų analizė nebuvo tokia gili ar sudėtinga kaip *J. M. Keynes'o* (ką visada pripažindavo *J. Robinson*) (Harcourt, Kriesler, 2010). Iš tiesų, *M. Kalecki'io* teorija (žr. Kalecki, 1954; 1971), palyginti su *J. M. Keynes'o*, mažiau apsisotojo prie monetarinės teorijos ir daugiau prie nekonkurencingų rinkos formų bei jų poveikio užimtumo teorijai (ką dar 1933 m. savo žymiajame veikale „Netobulos konkurencijos ekonominė teorija“ (Robinson, 1933) pastebėjo *J. Robinson*) ir prie pajamų paskirstymo efektyvios paklausos poveikyje (tiksliau sakant, prie darbo užmokesčio poveikio dėl vartojimo ir pelno poveikio investicijoms; kita vertus, *M. Kalecki'is* savo darbuose labai sėkmingai siejo kainų nustatymo analizę su efektyvios paklausos analize) (Roncaglia, 2011). Dar vienas svarbus minusas buvo tai, kad *M. Kalecki'io* ciklo teorija, skirtingai nuo *J. M. Keynes'o*, negalėjo būti empiriškai patikrinta, nes *M. Kalecki'is* „netraktavo užimtumo teorijos per multiplikatoriaus prizmę“, o dėl to jo analizė buvo „gerokai mažiau turininga negu *J. M. Keynes'o*“ (Robinson, 1966). (Platesnį klausimo, ar *M. Kalecki'is* išsakė idėjas anksčiau už *J. M. Keynes'ą*, aptarimą žr. Merton, 1957; 1961; Steindl, 1981; Patinkin, 1982; Asimakopulos, 1983; Chapple, 1991; Harcourt, 2006; apie *J. M. Keynes'o* ir *M. Kalecki'io* požiūrių į ekonomikos teoriją skirtumus žr. Sawyer, 1985; Kriesler, 1997; apie *M. Kalecki'io* poveikį *J. Robinson* ekonomikos teorijos požiūriui plačiau žr. Harcourt, Kriesler, 2010.) Po Antrojo pasaulinio karo 1955 m. *M. Kalecki'is* savanoriškai grįžo į Lenkiją, kur Varšuvoje tapo Rytų Europos šalių gyvybingų ekonomikos teorijos tyrimų ir mokymo centro siela. Savo tuometiniuose darbuose jis akcentavo kapitalistinių ūkių stagnacines tendencijas, tikėdamas, kad jas galima įveikti dėka išradimų – tai yra techninės pažangos (žr. Harcourt, Kriesler, 2010) ir toliau tęsė kaupimo kapitalizme patenkinamos teorijos paieškas (žr. *M. Kalecki'io* straipsnį „Kryptis ir verslo ciklas“ (Kalecki, [1968]; perspausdinta Osiatynski, 1991; *J. Osiatynski'io* prisiminimus apie *M. Kalecki'į* žr. Osiatynski, 1999). Gyvenimo pabaigoje *M. Kalecki'is* šalies politinės valdžios buvo nustumtas į paribį (Brzeski, 1976). Kaip teigia *A. Roncaglia* (2005), palygini-

mas su *J. M. Keynes'u* rodo, kiek daug reikšmės vis dėlto gali turėti tautybė, gimimo sąlygos ir politinės antipatijos laipsnis lemiant ekonomisto idėjų ir analizės poveikį. Kita vertus, vieno iš „neapdainuotų“ makroekonomikos didvyrių *M. Kalecki'io* populiarumą tarp ekonomistų pokeinsistų liudija daugelis faktų. Vienas iš žinomų šios krypties ideologų amerikiečių ekonomistas *Alfredas S. Eichner'is* XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje rašė: „Sunku pasakyti, kas per paskutinius keturiasdešimt metų darė didesnę poveikį pokeinsistinės teorijos plėtrai – pats *Keynes'as* ar *Kalecki'is*. Jie abu atstovauja šaltiniams dviejų savarankiškų atšakų klasikiniame keinsizme, viena iš kurių savo pradmenimis siekia *Keynes'o* teorijos monetarinius aspektus, o kita – analizę, pagrįstą *Kalecki'io* realių sektorių tyrimais (čia kalbama apie nacionalinių pajamų paskirstymą tarp pelno ir darbo užmokesčio. – *Aut. pastaba*).“ Panašus ir nuo Kembridžo laikų su *M. Kalecki'iu* draugavusio *J. K. Galbraith'o* atsiliepimas: „Smulkus, dažnai dirglus, nepriklausomas, smarkus vyras, *M. Kalecki'is* buvo pati novatoriškiausia figūra ekonomikos teorijoje, kurią aš pažinojau, neišskiriant ir *J. M. Keynes'o*“ (žr. Čiegis, 2014b));

□ su Kembridžo universitetu tiesiogiai nesiejamas anglų ekonomistas ***George'as L. S. Shackle'as*** (1903–1992 m.), pradžioje labai domėjęsis austrų kapitalo teorija ir daktaro disertaciją 1935 m. pradėjęs rengti Londono ekonomikos mokykloje vadovaujamas *F. A. von Hayek'o*, tačiau vėliau dėl *R. F. Kahn'o* ir *J. Robinson* (kurių paskaitų apie greitai turėsiančią pasirodyti *J. M. Keynes'o* „Bendrąją teoriją“ klausėsi tais pačiais metais Kembridže) poveikio labai susidomėjęs keinsistinėmis idėjomis ir vėliau išplėtojęs racionalaus pasirinkimo teoriją, kuri leido naujai pažvelgti ir į *J. M. Keynes'o* „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) (plačiau apie tai žr. Backhouse, Bateman, 2011a). Ypač svarbus jo darbas „Lūkesčiai ekonomikos teorijoje“ (Shackle, 1949) ir veikalas ekonominės minties istorijos klausimais „Aukštosios teorijos metai: išradimas ir tradicija ekonominėje mintyje 1926–1936“ (Shackle, 1967), kur detalizuojami keinsistinės revoliucijos Didžiojoje Britanijoje ekonominiai debatai, bei „Epistemija ir ekonomikos teorija: ekonominių doktrinų kritika“ (Shackle, 1973), kur pateikiamas kritiškas įvairių teorijų vertinimas.

Kembridžo pokeinsizmo metodologija rėmėsi klasikine politine ekonomija, keinsizmu ir marksizmu. Pradžioje ši kryptis turėjo *kairiojo keinsizmo* pavadinimą, nes kaip efektyvios paklausos išplėtimo pagrindinį veiksnį pripažino darbo užmokesčio augimą ir siūlė riboti monopolijos valdžią bei vykdyti socialines reformas (Urbonas ir kt., 2009). Tai sąlygojo savotišką Kembridžo

mokyklos plėtrą, o tai atspindėjo kapitalo kaupimo, ekonomikos plėtros ir produkto paskirstymo teorijoje bei atnaujintoje rikardinėje ir marksistinėje vertės koncepcijoje. (Užtenka paminėti šios krypties kulminacija tapusį 1956 m. pasirodžiusį *J. Robinson* veikalą „Kapitalo kaupimas“ (Robinson, 1956), kuriame buvo bandoma išplėsti *J. M. Keynes'o* „Bendrąją teoriją“ (Keynes, 1964 [1936]) iki ilgojo laikotarpio ir buvo iškelta idėja, kad ekonomikos plėtra iš dalies priklauso nuo techninės pažangos ir iš dalies nuo socialinių institucijų bei politinių galių, taip pat buvo bandoma įveikti „*R. Harrod'o* peilio ašmenų problema“ (Harrod, 1939). Vis dėlto tenka pripažinti, kad nei *J. Robinson* veikalas „Kapitalo kaupimas“ (Robinson, 1956), nei vėliau pasirodžiusi „Esė apie ekonominio augimo teoriją“ (Robinson, 1962) nepadarė didesnio poveikio kitiems ekonomistams (Fontana, Gerrard, 2006.) Kembriđžo pokeinsistai sukūrė augimo ir paskirstymo teorijas bei teigė, kad ekonominiuose modeliuose turi būti atsižvelgiama ne tik į grynai ekonomines, bet ir į istorines, socialines, psichologines sąvokas bei faktus. Jie kritiškai vertino kai kurias neoklasikinės teorijos nuostatas už tai, kad joje, ypač ekonominio augimo teorijoje, naudojama agreguota gamybos funkcija. Kita vertus, pokeinsistai priėmė racionalių lūkesčių verslo ciklo teorijos prielaidą, kad pinigai yra endogeniški. Pavyzdžiui, kalbėdama apie pinigų–išeišgos priežastingumo svarstomą problemą, *J. Robinson* pasiūlė, kad ryšiai gali būti paaiškinti „kiekybinės teorijos sąlygomis, jeigu lygtį $[MV = PY]$ skaitytume iš dešinės į kairę. Taigi galime bandyti teigti, kad rinkoje kylantis veiklos lygis atspindės galimai prieš tai įvykusį pinigų pasiūlos augimą“ (Robinson, 1971).

Savotiškai paradoksalu tai, kad pati *J. Robinson* ne kartą kalbėjo apie „keinsistinės revoliucijos“ tariamą pobūdį, nes, jos nuomone, keinsizmas tik šiek tiek atnaujino senąją neoklasikinę koncepciją, bet, iš esmės, neatsisakė nuo jos pamatinių principų, tarp jų pelno maksimizavimo ir visuomeninės gerovės identiškumo principo. Nemažai pažeidžiamų vietų *J. Robinson* išvėlgė ir *J. M. Keynes'o* užimtumo teorijoje, kurią ji apibūdino kaip siekį užkirsti kelią per dideliu nedarbu. Iš tikrųjų, pažymėjo ji, išėjo, kad tam tinkamos visos priemonės: ir paprastas duobių kasimas, ir tokios toli gražu ne nekalto priemonės kaip amerikiečių ekonomikos milžiniškos karinės išlaidos biudžeto deficito sąskaita. Bet tai reiškė, kaip pabrėžė *J. Robinson*, kad kapitalistinės ekonomikos mechanizmas, netgi jei jis reguliuojamas remiantis keinsistiniu „visiško užimtumo“ pasiekimo principu, gimdo iracionalumą, lėšų švaistymą, parazitizmą, skirtumo tarp turto ir skurdo augimą. Reikia pažymėti, kad toks

išimtinai kritiškas požiūris į rinkos sistemą ir ją traktuojančias teorijas vėlesniuose dešimtmečiuose „pasitraukė“ kartu su pačiu keinsizmo vyravimu ekonomikos teorijoje ir ekonominėje politikoje.

O amerikietiškojo pokeinsizmo atstovai, atstovavę dešiniajam keinsizmui, reikalavo atkurti tikrąją *J. M. Keynes'o* teorijos prasmę ir tvirtino, kad vyresnioji ekonomistų karta (*A. H. Hansen's, P. A. Samuelson's, J. R. Hicks's*) iškreipė jo teoriją (Čiegis, 2014b).

N. J. Wulwick (1987) taip apibendrino pokeinsizmo mokslinių tyrimų programą:

Kietoji šerdis, kuri yra neatmetama:

- Ekonominė sistema susideda iš socialinių institucijų grupės.
- Didelės korporacijos yra dominuojantys ekonominiai agentai.
- Ilgajame laikotarpyje ūkis auga be ribų.
- Pajamų paskirstymas yra labai svarbus.
- Agentai daro sprendimus neaiškios ateities atžvilgiu.
- Sprendimai yra piniginiai savo prigimtimi.
- Monetarinis ūkis kuria nedarbą ir nestabilumą.
- Demokratinė vyriausybė turi imtis mikro- ir makroekonominių gydomųjų priemonių.

Teigiama euristika (metodologinės taisyklės):

- Analizuoja pusiausvyros nebuvimo procesus.
- Paaiškina, kaip „vystosi nedarbas, nes žmonės nori (pinigų)“ (*Keynes, 1964 [1936]*).
- Susieja kainų nustatymą, paskirstymą ir augimą.
- Plėtoja oligopolijos teoriją.
- Aprašo institucinę elgseną.
- Plėtoja ne neoklasikinius pasiūlos pusės mikropagrindus makroekonomikos teorijai ir keinsistinei analizei (dėl mikropagrindų stokos pokeinsistai smarkiai kritikavo IS–LM pastovių kainų modelį, kaip galiojantį tik atveju, kai firmos teisingai apskaičiuoja (įvertina) visuminę paklausą (*Chick, 1982; 1983*)).
- Pateisina intervencinę politiką.

Neigiama euristika (metodologinės taisyklės):

- Atmeta ortodoksišką pusiausvyros teoriją.
- Atmeta neoklasikinę sintezę.

Mokslinės analizės standartinio rinkinio *saugos diržas*, apimantis aksiomas ir teorinius bei empirinius modelius:

Vartotojo sociologija, efektyvios paklausos teorija, pastovių koeficientų gamybos modelis, megarinkinio modelis, savikainos ir pardavimo kainos skirtumu paremtas kainų nustatymas, pajamų paskirstymo makroekonominė teorija, finansinio nestabilumo hipotezė, *R. Harrod'o* (1939) keinsistinė augimo teorija (tiesa, ji yra kritikuota kai kurių pokeinsistų dėl per daug supaprastinto „Bendrosios teorijos“ (Keynes, 1964 [1936]) interpretavimo (Macedo e Silva, Dos Santos, 2008)).

Kadangi pokeinsistinė monetarinė teorija laikėsi *J. M. Keynes'o* mažiau ribojančių aksiomų naudojančio analitinio konstrukto, *J. M. Keynes'o* analogijos į geometriją šviesoje (žr. monografijos 1.2 skyrių), pokeinsistinę monetarinę teoriją galima pavadinti ne-euklidine ekonomikos teorija, kuriai nelabai pritaikytina *P. A. Samuelson'o* išplėtotą makroekonomikos teorija (Davidson, 2009).

PAGRINDINĖS TYRIMO IŠVADOS

1. Anglų ekonomisto, puikaus teoretiko ir praktiko *J. M. Keynes'o* (1883–1946 m.) teorija padarė itin didžiulę įtaką šiuolaikinės ekonomikos teorijos raidai. 1936 m. vasarį Londone išleista jo knyga pretenzingu pavadinimu „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) įnešė didžiulį indėlį į pasaulinės ekonominės minties vystymąsi ir sukūrė makroekonomiką tokią, kaip ji yra suprantama dabar, – mokslą, kuriam rūpi ekonomikos kaip visumos struktūra, veikimas ir funkcionavimas.
2. XX a. ketvirtojo dešimtmečio keinsistinė revoliucija, kuri faktiškai buvo revoliucija tiek ekonominėje politikoje, tiek teorijoje, kilo dėl vyraujančios paradigmatos didžiulės nesėkmės siekiant paaiškinti svarbius stebėtus faktus – šiuo atveju Didžiosios depresijos gilumą ir jos užsitęsimą.
3. Keinsistiškosios teorijos esmę sudaro teiginys, kad, valstybei reguliuojant kapitalo įdėjimus, kreditą ir pinigų cirkuliaciją, galima įveikti perprodukcijos krizes, industrinės ekonomikos cikliškumą ir nedarbą.
4. Klasikais laikomų ekonomistų (*A. Smith'o*, *D. Ricardo*, *T. Malthus'o*, *J. B. Say'aus* ir kt.) idėjos bene geriausiai susistemintos ir išdėstytos anglų ekonomisto, Kembridžo mokyklos pradininko *A. Marshall'o* bei kitų ekonomistų neoklasikų, priskirtinų „Kembridžo mokyklai“, darbuose.
5. Tarp neoklasikinės koncepcijos ir tradicinių klasikų pagrindinis metodologinis skirtumas yra apčiuopiamas neoklasikų išplėtotoje *racionalių lūkesčių teorijoje*, paaiškinančioje subjektų elgesio pobūdį šiuolaikinėje ekonomikoje.
6. *J. M. Keynes'as* savo 1936 m. išleistoje knygoje „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) pirmasis pabandė nacionalinį ūkį nagrinėti kaip vientisą sistemą ir savajame *efektyvia paklausa* paremtame modelyje su nepakankamo užimtumo pusiausvyra, jo nuomone, „neteisingą *Say'aus rinkų dėsnį* („pasiūla sukuria savo paklausą“), siejant visuminės paklauskos [prekėms ir paslaugoms] ir pasiūlos [prekėms ir paslaugoms] funkcijas“, pakeitė *Keynes'o dėsnium*: „paklausa sukuria savo pasiūlą“.

7. Visuminės paklausos modelis, skirtas nustatyti produkcijos išleidimo apimtį ir pajamas, buvo sukurtas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, ko gero, paties žymiausio XX a. makroekonomikos tyrinėtojo, anglų ekonomisto *Johno Maynardo Keyneso* (1883–1946 m.). *J. M. Keynesas* studijavo Kembridžo universiteto Karališkajame koledže (*King's College*), kuriame gavo stipendiją studijuoti matematiką, ir 1905 m. gegužę aukščiausiu lygiu baigė matematikos srities bakalauro studijas. Rudenį *J. M. Keynesas* sugrįžo į Kembridžą ir kitus dvejus metus universitete studijavo filosofiją, išlaikė egzaminus humanitarinių mokslų bakalauro laipsniui gauti ir porą semestrų neformaliai lankė ekonomikos teorijos paskaitas pas *A. Marshallą* ir *A. C. Pigou*, taigi gavo tik labai nominalų šios srities išsilavinimą. Nuo 1906 m. rudens iki 1908 m. vasaros *J. M. Keynesas* dirbo valstybės tarnautoju Indijos žinyboje ir lygia greta rengė disertaciją iš tikimybių srities. Taip pat jis dvejus metus nuo 1909 m. sausio dėstė ekonomikos teoriją Kembridžo universitete. Pats *J. M. Keynesas* buvo įvairiausiai talentais apdovanotas žmogus, pagarsėjęs ne tik savo moksliniais darbais ekonomikoje, bet ir matematikoje, filosofijoje ir literatūroje. Jis rasdavo laiko valdyti stambią nacionalinę gyvybės draudimo bendrovę, teikti finasines konsultacijas britų inteligentijai, firmoms ir Anglijos išdui, nuo 1930 m. būti Ekonominių patarėjų tarybos nariu, dalyvauti Anglijos banko valdyme, redaguoti pasaulinio garso ekonominį žurnalą *Economic Journal*, nuo 1913 m. būti Karališkosios ekonomikos draugijos ilgamečiu sekretoriumi, nuo 1929 m. būti Britų akademijos nariu, kolekcionuoti modernųjų meną ir senąsias knygas. *J. M. Keynesas* pagarsėjo ir kaip labai sėkmingai investavęs bei spekuliuavęs valiuta. *J. M. Keynesas* taip pat buvo *Bloomsbury* grupės, intelektualiausio inteligentų tinklo Anglijoje, siela. Jo gyvenime buvo svarbūs ir tarnybos vyriausybinėse organizacijose laikotarpiai. Bet šis darbas labai išvargino visą gyvenimą dėl visuomenės, draugų ir šeimos intensyviai dirbusio ir netausojusio savęs *J. M. Keyneso* ligotą širdį: 1946 m. balandžio 21 d. jis mirė nuo pakartotinio širdies smūgio savo vasarnamyje Tiltone, Sussexe, kur ilsėjosi ir rengėsi savo paskaitų dėstymo Kembridžo universitete atnaujinimui. Kitą dieną *The New York Times* nekrologe jį pavadino „didžiu anglu [...] genijumi, kuris kaip politekonomas turėjo pasaulinį poveikį tiek specialistų, tiek plačiosios visuomenės mąstymui“.
8. *J. M. Keyneso* teorinis indėlis į ekonominės minties raidą bei kitas mokslo sritis atsispindi šiuose jo veikaluose:

- 1913 m. išleistoje pirmoje knygoje „Indijos valiuta ir finansai“ (Keynes, 1913a), kurią visi laikė mažu šedevru ir kuri, R. Skidelsky'io žodžiais tariant, „buvo ryškus bandymas pritaikyti esamą monetarinę teoriją siekiant nušviesti valiutos reformos praktinius klausimus“ (Skidelsky, 1983);
- 1919 m. pabaigoje išleistame meistriškame bei triuškinančiame veikalė „Ekonominiai taikos padariniai“ (Keynes, 1919), atnešusiam jam šlovę ir jos autorių išgarsinusiam (ne tiek akademinuose, kiek politiniuose sluoksniuose) kaip nepaprasto išvalgumo ekonomistą bei puikų pamfletininką;
- 1922 m. sausį pasirodžiusioje „Ekonominius taikos padarinius“ pratęsiančioje knygoje – „Sutarties peržiūrėjimas“ (Keynes, 1922), kurioje pateikti jo tolesni ieškojimai, kaip būtų galima sumažinti reparacijas Vokietijai;
- 1921 m. išleistame veikalė „Traktatas apie tikimybes“ (Keynes, 1921) (jo pirmame ir vieninteliame matematikos srityje), tapusiam reikšmingu indėliu į tikimybių teorijos filosofinius ir matematinius pagrindus;
- 1923 m. lapkritį paskelbtoje specialistams skirtoje knygoje „Traktatas apie pinigų reformą“ (Keynes, 1923) – paskutinėje svarbioje publikacijoje, besiremančioje klasikine monetarine kiekybinės teorijos paradigma, teigusioje, kad kainų nestabilumas ir verslo ciklai turi piniginę kilmę, bei pasisakiusioje už stabilių kainų sistemą, kurią laikė esmine kapitalizmo veikimui;
- 1930 m. dviem storais tomis išleistame dar A. Marshall'o tradicijos laikantis parengtame ir nelengvai skaitomame „Traktate apie pinigus“ (Keynes, 1930), kurio inovatyvūs elementai nutiesė tiltą radikalioms naujovėms „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]);
- 1936 m. išleistame svarbiausiam veikalė, knygoje „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]), kuri, nepaisant jos politinių poteksčių, iš esmės yra teorinė knyga;
- 1933 m. išleistame veikalė „Klestėjimo priemonė“ (Keynes, 1933b), kuriame yra vienas iš pirmųjų multiplikacinio efekto paminėjimų, keliant ekonomiką gavus kreditą, ir pateiktos specifinės politinės rekomendacijos, kaip imtis nedarbo globalios recesijos akivaizdoje, ypač priešciklinės viešosios išlaidos, kurios turėjo kompensuoti privačių išlaidų žlugimą;

- 1926 m. liepą pasirodžiusiame pamflete „Laissez-faire pabaiga“ (Keynes, 1926), aptariančiame funkcijas, kuriomis turėtų rūpintis valstybė;
 - 1940 m. Londone išleistoje trijų svarbių straipsnių apie karo finansus pagrindu parengtoje knygoje „Kaip mokėti už karą“ (Keynes, 1940), kurioje, mąstydamas apie finansinio stabilumo užtikrinimą karo metu, pasisakė už didesnius mokesčius ir ypač už fiskalinius suvaržymus karo metu.
9. *J. M. Keynes'o* knygoje „Bendroji užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) atlikta sintezė apėmė keturis teorinės sistemos kūrimo blokus, ir, be paties sintezės proceso, *J. M. Keynes'as* įnešė didžiulį indėlį į kiekvieną iš šių keturių pamatinių blokų, nors joku būdu ir nebūdamas vienintelis tai padaręs asmuo.
 10. Pagrindiniai keinsistų teiginiai nagrinėtini kaip visiškas klasikinės mokyklos postulatų neigimas. Keinsistiškieji modeliai geriau atspindi šiuolaikines ekonomikos realijas, tačiau yra subjektyvesni.
 11. Kapitalo reprodukcijos schemą *J. M. Keynes'as* grindžia nepakankamo vartojimo teorija, suformuluota psichologijos kategorijomis. Jis akcentavo dabartinių disponuojamų pajamų svarbiausią vaidmenį, lemiant dabartinį vartojimą.
 12. Iš savosios vartojimo funkcijos analizės *J. M. Keynes'as* toliau išplėtojo ribinio polinkio vartoti koncepciją, kuri vaidina lemiamą vaidmenį nustatant multiplikatoriaus dydį.
 13. „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) *J. M. Keynes'as* teigė, kad investicijos priklauso nuo kapitalo ribinio efektyvumo ir palūkanų normos palyginimo, palūkanų normą lemiant monetarinės politikos ir likvidumo pirmenybės sąveikai.
 14. *J. M. Keynes'as* bandė paaiškinti, kodėl monetarinis įsikišimas mažinant nominalias palūkanų normas buvo neefektyvus mėginant skatinti ekonomiką ekonominio nuosmukio laikotarpiu. Tai teigdamas, *J. M. Keynes'as* kritikavo ortodoksinę klasikinę teoriją, kuri vėliau buvo išplėtota monetaristų.
 15. Pagrindinis klasikinės teorijos akcentas yra teiginys, kad nei monetarinės, nei visuminę paklausą didinančios fiskalinės politikos įsikišimas negali turėti įtakos reliai ekonomikai, nes, pasak klasikinių ekonomistų, ekonomika funkcionuoja būdama visiško užimtumo būklės. O keinsistinis modelis, priešingai, teigia, kad šios dvi makroekonominės politikos

- (monetarinė ir fiskalinė) gali turėti įtakos realiai ekonomikai, nes, pasak keinsistų, ekonomika funkcionuoja toli nuo visiško užimtumo būklės.
16. J. M. Keynes'as „Bendrojoje teorijoje“ (Keynes, 1964 [1936]) teigė, kad ekspansinė (skatinančioji) fiskalinė politika gali būti kur kas efektyvesnė už monetarinę politiką gilios recesijos laikotarpiu dėl *likvidumo spąstų* (*liquidity trap*) pasireiškimo, tai vėliau patvirtino J. R. Hicks'as, 1937 m. praplėsdamas J. M. Keynes'o teoriją IS–LM modelyje.
 17. J. R. Hicks'as (1937), F. Modigliani'is (1944), iš klasikinės ekonomikos teorijos į keinsistines pozicijas gana netikėtai perėjęs „Amerikos Keynes'as“ Alvin'as H. Hansen'as (1949; 1953), L. R. Klein'as (1947) ir P. A. Samuelson'as (1948c; žr. 1964b) pateikė šios teorijos savąsias interpretacijas.
 18. Pagrindinė neoklasikinės sintezės idėja buvo ta, kad, remiantis klasikų ir neoklasikų darbų pozityviais aspektais, J. M. Keynes'o teorija ir neokeinsistų papildymais, siekta sukurti bendrą ekonominę teoriją, atspindinčią naujus ūkinio mechanizmo pokyčius. Neoklasikinė sintezė buvo pateikiama kaip variklis analizės, kuri išreiškė keinsistinį požiūrį į nacionalinių pajamų nustatymą – verslo ciklai kyla iš visuminės paklausos pokyčių dėl atlyginimų ir kainų nelankstumo – ir neoklasikinius principus vadovauti mikroekonominėi analizei.
 19. Pagrindinis neoklasikinės sintezės akcentas buvo IS–LM modelis, kurį dar 1937 m., norėdamas matematiškai formalizuoti svarbią, bet labai sunkią J. M. Keynes'o knygą „Bendroji teorija“ (Keynes, 1964 [1936]) (neprarandant jos esmės), pirmasis pristatė J. R. Hicks'as (1937). Toliau IS–LM modelį 1944 m. išplėtojo Franko Modigliani'is (1944), pateikęs J. M. Keynes'o teorijos aiškiai monetarinę interpretaciją.
 20. Terminą „neoklasikinė sintezė“ 1955 m. savo garsiojo vadovėlio *Economics* (Samuelson, 1964b) trečiajame leidime pasiūlė P. A. Samuelson'as, norėdamas pabrėžti vienijantį požiūrį makroekonomikoje, kuris gimė JAV šeštojo dešimtmečio viduryje.
 21. Skirtingai nuo senosios neoklasikinės ekonomikos teorijos, naujoji sintezė nesitikėjo, kad visiškas užimtumas bus pasiektas *laissez-faire* sąlygomis; ji, tačiau, tikėjo, kad, pasirėmus vyriausybe kaip makroekonominio stabilumo natūraliu garantu ir tinkamai naudojant monetarinę ir fiskalinę politiką, senosios klasikinės tiesos vėl ims galioti.
 22. Neoklasikinės sintezės viršūne greičiausiai tapo dideli makroekonometriniai modeliai, kartu MPS–FMP modelis (paremtas išplėstu IS–LM–

- AD–AS konstrukto modeliu), kurį XX a. septintajame dešimtmetyje sukūrė *F. Modigliani*'is su bendraautoriais (pirmiausia čia minėtinas *Alberto Ando*), sujungęs daugumą minėtų ekonomistų pasiekimų į empiriškai paremtą ir matematiškai nuoseklų JAV ekonomikos modelį. Makroekonominio modeliavimo ir ekonominės politikos analizės pagrindine dalimi tapo *Phillips'o* kreivė.
23. Tolesnė tyrimo programa daugiausia siejosi su pradinėmis neoklasikinės sintezės idėjomis, akcentuojant IS–LM modelio elgsenos komponentes ir jo agnostinį požiūrį į kainų ir algų priderinimą. Kadangi keinsistinė sistema remiasi keturiais pagrindiniais blokais: vartojimo funkcija, investicijų funkcija, pinigų paklausa ir pasiūla, ir mechanizmais, nuo kurių priklauso kainos ir atlyginimai, pažanga daugelyje šių sričių buvo nepaprasta.
 24. Racionalių lūkesčių įdiegimas į makroekonomikos teoriją, praplečiant racionalumo aksiomą lūkesčių formavimuisi, kartu su *R. E. Lucas'o* išsakyta makroekonominės politikos kritika ir nuvedė į suabejojimą neoklasikine sinteze. Visa tai atvedė į neoklasikinės sintezės nuodugnią reviziją bei permąstymą ir XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje gimė nauja sintezė, dabar vadinama „*naująja neoklasikine sinteze*“ arba „*naująja keinsistine sinteze*“.
 25. Tai, kas skyrė naująją neoklasikinę sintezę nuo neoklasikinės sintezės senojo keinsizmo, yra daugumos naujosios klasikinės makroekonomikos teorijos, akcentavusios racionalius lūkesčius ir realius verslo ciklus, metodologinių aksiomų įtraukimas.
 26. *J. M. Keynes'o* idėjų plėtra pagimdė visą paletę „keinsizmų“: IS–LM keinsizmą, pusiausvyros nebuvimo keinsizmą, naująjį keinsizmą, pokeinsizmą, fundamentalistinį keinsizmą, neorikardinį keinsizmą, kaleckinį keinsizmą.
 27. Pokeinsistinė mokykla atmetė vyraujančios krypties keinsistinę tyrimų programą (t. y. neoklasikinę sintezę, pastovių kainų modelius, naujųjų keinsistų makroekonomikos teoriją) kaip nepakankamą *J. M. Keynes'o* analizės vystymą, į IS–LM modelį linkstant žvelgti kaip į vyraujančios krypties keinsizmo ribotumą įkūnijimą.
 28. Dauguma ekonomistų, kurie save vadino pokeinsistais, tradiciškai buvo pasidaliję į dvi dideles grupes, būtent į „europiečių“ (Jungtinės Karalystės Kembridžo, siejamą su tokiais ekonomistais kaip *Geoff'as Harcourt'as*, *Richard'as Kahn'as*, *Nicholas Kaldor'as*, *Michal'as Kalecki'is*, *Joan Robinson*

ir *Piero Sraffa*) ir „amerikiečių“ (apėmusią tokius ekonomistus kaip *Victoria Chick*, *Alfredas Eichner'is*, *Janas Kregel'is*, *Hymanas Minsky'is*, *Basilas Moore*, anglas *Georgeas Shackle'as*, *Sidney'us Weintraub'as* ir *Paulas Davidson'as*) stovyklas.

29. Amerikietiškojo pokeinsizmo kryptčiai atstovavusių mokslininkų idėja – gražinti tikrąją *J. M. Keynes'o* teorijos prasmę, kuri, amerikietiškojo pokeinsizmo atstovų nuomone, buvo iškreipta neokeinsistų. Amerikietiškojo pokeinsizmo atstovai laikė klaidinančiu rinkų vaizdavimą pusiausvyrinėmis – tiek prekėms, tiek pinigams, remiantis gerai apibrėžtomis ir gana stabiliomis paklausos ir pasiūlos funkcijomis, kurios, jų nuomone, sudaro IS–LM schemas pagrindą.
30. Britų pokeinsistai sukūrė savo labai besiskiriančią nuo neokeinsistų „keinsistinės revoliucijos“ versiją, keinsistinę ekonomikos teoriją pateikdami kaip radikalų iššūkį tradicinei ekonomikos teorijai ir tikėdami, kad „Bendrosios teorijos“ (*Keynes*, 1964 [1936]) įžvalgos suteiks pagrindus visiškai naujai ekonomikos teorijai.

LITERATŪRA

1. Abel A. B., Bernanke B. S. *Macroeconomics*. – New York: Addison-Wesley, 2001.
2. Abraham K. G., Katz L. F. Cyclical Unemployment: Sectoral Shifts or Aggregate Disturbances? // *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94. No. 3. P. 507–522.
3. Abramovitz M. Resource and Output Trends in the US Since 1870. // *American Economic Review*. 1956. Vol. 46. P. 5–23.
4. Accominotti O., Chambers D. If you're so smart: John Maynard Keynes and currency speculation in the interwar years. // *The Journal of Economic History*. 2016. Vol. 76. No. 2. P. 342–386.
5. Accominotti O., Chambers D. If You're So Smart: The Currency Trading Record of John Maynard Keynes. // Paper, 2014.
6. Ackley G. *Macroeconomic Theory*. – New York: Macmillan, 1961.
7. Acocella N., Di Bartolomeo G., Hughes Hallett A. *The theory of economic policy in a strategic context*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
8. Acosta J., Cherrier B. The transformation of economic analysis at the federal reserve during the 1960s. / *CHOPE Working Paper, No. 2019-04*, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE), Durham, NC, 2019.
9. Adams F. G. (ed.). *Lawrence Klein's The Keynesian Revolution 50 Years After*. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 1992.
10. Adams F. G., Hickman B. G. (eds.). *Global Econometrics: Essays in Honor of Lawrence R. Klein*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1983.
11. Aftalion A. La réalité des surproductions générales. // *Révue d'Économie Politique*. 1909. Vol. 23. P. 81–117, 201–229, 241–259.
12. Aghion P., Howitt P. A. Model of growth through creative destruction. // *Econometrica*. 1992. Vol. 60. No. 2. P. 323–351.
13. Ahamed L. *The Lords of Finance: The Bankers Who Broke the World*. – New York: Penguin, 2009.
14. Akerlof G. A. Behavioral Macroeconomics and Macroeconomic Behavior. // *American Economic Review*. 2002. Vol. 3. P. 411–433.
15. Akerlof G. A. Labor Contracts as Partial Gift Exchange. // *Quarterly Journal of Economics*. 1982. Vol. 97. P. 543–569.
16. Akerlof G. A. The Missing Motivation in Macroeconomics. // *American Economic Review*. 2007. Vol. 97. No. 1. P. 5–36.

17. Akerlof G. A., Dickens W., Perry G. Near-Rational Wage and Price Setting and the Long-Run Phillips Curve. // *Brookings Papers on Economic Activity*. 2000. Vol. 1. P. 1–44.
18. Akerlof G. A., Dickens W., Perry G. The Macroeconomics of Low Inflation. // *Brookings Papers on Economic Activity*. 1996. Vol. 1. P. 1–59.
19. Akerlof G. A., Yellen J. L. *Efficiency Wage Models of the Labor Market*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
20. Akerlof G. A., Shiller R. J. *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy and Why It Matters for Global Capitalism*. – Princeton: Princeton University Press, 2009.
21. Aldrich J. Keynes among the Statisticians. // *History of Political Economy*. 2008. Vol. 40. No. 2. P. 265–316.
22. Alexander P. F. *Leonard and Virginia Woolf: A Literary Partnership*. – New York: Harvester Wheatsheaf, 1992.
23. Alexandrescu M. David Mitrany: From Federalism to Functionalism. // *Transylvanian Review*. 2007. Vol. XVI. No. 1. P. 20–33.
24. Allais M. *Economie et Intérêt*. – Paris: Imprimerie Nationale, 1947.
25. Allen R. G. D. Professor Slutsky's Theory of Consumers' Choice. // *Review of Economic Studies*. 1936. Vol. 3. No. 2. P. 120–129.
26. Amadeo E. J. *Keynes's Principle of Effective Demand*. – Aldershot: Edward Elgar, 1989.
27. Ambrosi G. M. Keynes and Mitrany as instigators of European Governance. // *Millennium III*. 2005. No. 12/13. P. 271–288.
28. Ambrosi G. M. *Keynes, Pigou and Cambridge Keynesians: Authenticity and Analytical Perspective in the Keynes-Classical Debate*. – London: Palgrave, 2003.
29. Andersen L. C., Jordan J. L. Monetary and Fiscal Actions: A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilisation. // *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. 1968. November.
30. Ando A. Some aspects of stabilization policies, the monetarist controversy and the MPS model. // *International Economic Review*. 1974. Vol. 15. No. 3. P. 541–571.
31. Ando A., Modigliani F. Econometric Evaluation of Stabilization Policies. // *American Economic Review*. 1969. Vol. 59. P. 296–314.
32. Ando A., Modigliani F. The 'life-cycle' hypothesis of saving: aggregate implications and tests. // *American Economic Review*. 1963. Vol. 53. No. 1. P. 55–84.
33. Andrews D. R. *Keynes and the British Humanist Tradition: The Moral Purpose of the Market*. – Abingdon, Oxon, UK: Routledge, 2010.

34. Anker R. *Austrian Business Cycle Theory: Evidence from Scandinavia*. / Aarhus University, Aarhus School of Business, The thesis, 2011.
35. Appelbaum B. Economists Clash on Theory, But Will Still Share the Nobel. // *New York Times*. 2013a. October 15. P. A1, A3.
36. Appelbaum B. Yellen's Path from Academic Theorist to the Fed's Voice for Jobs. // *New York Times*. 2013b. October 10. P. A1, A18–A19.
37. Arestis P. New Consensus Macroeconomics: A Critical Appraisal. / University of Cambridge. *The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper No. 564*, 2009.
38. Arestis P. Post-Keynesian economics: towards coherence. // *Cambridge Journal of Economics*. 1996. Vol. 20. No. 1. P. 111–135.
39. Arestis P. Sawyer M. *Re-examining Monetary and Fiscal Policies in the Twenty-First Century*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2004.
40. Arestis P., Sawyer M. The Case for Fiscal Policy. / *Working Paper No. 382*. – Annandale-on-Hudson, N. Y.: The Levy Economics Institute, 2003.
41. Arnon A., Weinblatt J., Young W. (eds.). *Perspectives on Keynesian Economics*. – Berlin: Springer-Verlag, 2011.
42. Arrow K. J. Contributions to Welfare Economics. / In: E. Cary Brown and Robert M. Solow (eds.), *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. – New York: McGraw Hill, 1983.
43. Arrow K. J. Samuelson Collected. // *Journal of Political Economy*. 1967. Vol. 75. P. 730–737.
44. Arrow K. J., Bernheim B. D., Feldstein M. S., McFadden D. L., Poterba J. M., Solow R. M. 100 Years of the American Economic Review: The Top 20 Articles. // *American Economic Review*. 2011. Vol. 101. P. 1–8.
45. Arrow K. J., Debreu G. Existence of an equilibrium for a competitive economy. // *Econometrica*. 1954. Vol. 22. No. 3. P. 265–290.
46. Arrow K. J., Hurwicz L. On the stability of the competitive Equilibrium, I. // *Econometrica*. 1958. Vol. 26. P. 522–552.
47. Ashenfelter O. What is Involuntary Unemployment? // *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1978. Vol. 122. P. 135–138.
48. Ashworth L. M. *David Mitrany and south-east Europe: The Balkan key to world peace*. // *The Historical Review*. 2005. Vol. 2. P. 203–219.
49. Asimakopulos A. Anticipations of Keynes' General Theory? // *Canadian Journal of Economics*. 1983. Vol. 16. No. 3. P. 517–530.
50. Asimakopulos A. *Keynes's General Theory and Accumulation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
51. Asimakopulos A. The General Theory and Its Marshallian Microfoundations. // *Metroeconomica*. 1984. Vol. 36. No. 2–3. P. 161–175.

52. Aspromougos T. Keynes, Employment Policy and the Question of Public Debt. // *Review of Political Economy*. 2014a. Vol. 26. No. 4. P. 574–593.
53. Aspromougos T. Keynes's General Theory after 75 Years: Chapter 24 and Character of 'Keynesian' Policy. // *Economic Record*. 2012. Vol. 88. No. s1. P. 149–157.
54. Aspromougos T. Keynes, Lerner and the Question of Public Debt. // *History of Political Economy*. 2014b. Vol. 46. No. 3. P. 409–433.
55. Assous M., Lampa R. Lange's 1938 Model: Dynamics and the „Optimum propensity to consume“. / *GREDEG Working Paper*. No. 2014-02.
56. Azariadis C. Implicit contracts and underemployment equilibria. // *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83. P. 1183–202.
57. Azariadis C. Self-fulfilling Prophecies. // *Journal of Economic Theory*. 1981. Vol. 25. P. 380–396.
58. Baader R. *Pinigų socializmas, naujosios pasaulinės depresijos tikrosios priežastys*. – Bernas: Johannes Muler leidykla, 2012.
59. Backhouse R. E. „An abstruse and mathematical argument“: the use of mathematical reasoning in the general theory. / In: Bateman B., Hirai T., Marcuzzo C. (eds.). *The return of Keynes: Keynes and Keynesian policies in the new millennium*. – Harvard University Press, Cambridge, 2010.
60. Backhouse R. E. *Founder of Modern Economics: Paul A. Samuelson*. – Oxford: Oxford University Press, 2017a.
61. Backhouse R. E. From business cycle theory to the theory of employment: Alvin Hansen and Paul Samuelson. // *Journal of the History of Economic Thought*. 2017b. Vol. 39. No. 1. P. 89–99.
62. Backhouse R. E. (ed.). *Keynes: Contemporary Responses to the General Theory*. – South Bend, Indiana: St. Augustine's Press, 1999.
63. Backhouse R. E. Paul A. Samuelson's Move to MIT. // *History of Political Economy*. 2014. Vol. 46. P. 60–77.
64. Backhouse R. E. Say's Law. / In: B. Snowdon and H. R. Vane (eds.). *An Encyclopedia of Macroeconomics*. – Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2002.
65. Backhouse R. E. Samuelson, Keynes and the search for a general theory of economics. // *Italian Economic Journal*. 2015. Vol. 1. No. 1. P. 139–153.
66. Backhouse R. E. Sidgwick, Marshall, and the Cambridge School of Economics. // *History of Political Economy*. 2006. Vol. 38. No. 1. P. 15–44.
67. Backhouse R. E., Bateman B. W. *Capitalist Revolutionary: John Maynard Keynes*. – Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2011a.
68. Backhouse R. E., Bateman B. W. Keynes and the Welfare State. // *History of Economic Thought and Policy*. 2012. Vol. 2. P. 7–19.

69. Backhouse R. E., Bateman B. W. On Post Keynesian economics and the economics of Keynes. // The talk, written for the *Keynes Seminar at Cambridge, on 23 May 2011*, 2011b.
70. Backhouse R. E., Bateman B. W. (eds.). *The Cambridge Companion to John Maynard Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
71. Backhouse R. E., Boianovsky M. Secular stagnation: The history of a macroeconomic heresy. // *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2016. Vol. 23. No. 6. P. 946–970.
72. Backhouse R. E., Boianovsky M. *Transforming Modern Macroeconomics: Exploring Disequilibrium Microfoundations, 1956–2003*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
73. Backhouse R., Cherrier B. The Ordinary Business of Macroeconometric Modeling: Working on the Fed-MIT-Penn Model (1964–1974) (October 15, 2018). / Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3266559>.
74. Backus D., Brainard W. C., Smith G., Tobin J. A Model of US Financial and Nonfinancial Economic Behavior. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1980. Vol. 12. No. 2. P. 259–293.
75. Backus D., Purvis D. D. An Integrated Model of Household Flow-of-Funds Allocations. // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 1980. Vol. 12. No. 2. P. 400–421.
76. Baddeley M. Keynes on Rationality, Expectations and Investment. / In: Kriesler, Peter and Claudio Sardoni (editors). *Keynes, Post-Keynesianism and Political Economy*. – London: Routledge, 1999.
77. Bagliano F. C., Morana C. Inflation and monetary dynamics in the US: A quantity theory approach. // *Applied Economics*. 2007. Vol. 39. No. 2. P. 229–244.
78. Bailey M. J. *National Income and the Price Level*. – New York: McGraw-Hill, 1962.
79. Balassa B. The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal. // *Journal of Political Economy*. 1964. Vol. 72. No. 6. P. 584–596.
80. Baldwin T. Keynes and ethics. / In: Backhouse R. E., and B. W. Bateman. *The Cambridge companion to Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
81. Ball L. Disinflation and the NAIRU. / In: Christina Romer, David Romer (eds.) *Reducing Inflation – Motivation and Strategy*. – Chicago: University of Chicago Press, 1997.
82. Ball L. Efficient Rules for Monetary Policy. // *International Finance*. 1999. Vol. 2. No. 1. P. 63–83.
83. Ball L., Mankiw G. The NAIRU in Theory and Practice. // *Journal of Economic Perspectives*. 2002. Vol. 16. No. 4. P. 115–136.

84. Ball L., Mankiw G., Romer D. (1988). The New Keynesian Economics and the Output-Inflation Trade-off. Brookings // *Papers on Economic Activity*. 1988. Vol. 19. No. 1. P. 1–65.
85. Ball R. J. On Lawrence R. Klein's contributions to economics. // *Scandinavian Journal of Economics*. 1981. Vol. 83. No. 1. P. 81–103.
86. Ball R. J. (ed.). *The International Linkage of National Economic Models*. – Amsterdam: North Holland, 1973.
87. Balvočiūtė R. *Ekonominės minties istorija*. Mokomoji knyga. – Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2007.
88. Barber W. J. *A History of Economic Thought*. – New York: Penguin Books, 1985.
89. Barber W. J. The career of Alvin H. Hansen in the 1920s and 1930s: a study in intellectual transformation. // *History of Political Economy*. 1987. Vol. 19. No. 2. P. 191–205.
90. Barkai A. *Nazi economics: ideology, theory, and policy*. – New York: Berg Publishers, 1990.
91. Barnett V. *John Maynard Keynes*. – London: Routledge, 2012.
92. Barnett V. Keynes and the Psychology of Economic Behavior: From Stout and Sully to The General Theory. // *HOPE*. 2015. Vol. 47. No. 2. P. 307–333.
93. Barnett W. A. An Interview with Paul A. Samuelson. // *Macroeconomic Dynamics*. 2004. Vol. 8. P. 519–542.
94. Barnett W. A., Solow R. An Interview with Franco Modigliani. // *Macroeconomic Dynamics*. 2000. Vol. 4. P. 222–256.
95. Barr N. The Phillips Machine. // *LSE Quarterly*. 1988. Vol. 2. No. 4. P. 305–337.
96. Barro R. J. Are government bonds net wealth? // *Journal of Political Economy*. 1974. Vol. 82. No. 6. P. 1095–1117.
97. Barro R. J. Economic growth in a cross section of countries. // *Quarterly Journal of Economics*. 1991. Vol. CVI. P. 407–444.
98. Barro R. J. (ed.). *Modern Business Cycle Theory*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989a.
99. Barro R. J. New Classicals and Keynesians, or the Good Guys and the Bad Guys. // *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 1989b.
100. Barro R. J. The Aggregate-Supply/Aggregate-Demand Model. // *Eastern Economic Journal*. 1994. Vol. 20, No. 1. P. 1–6.
101. Barro R. J. Unanticipated Money Growth and Unemployment in the United States. // *The American Economic Review*. 1977. Vol. 67. No. 2. P. 101–115.
102. Barro R. J. Unanticipated Money, Output, and The Price Level in the United States. // *The Journal of Political Economy*. 1978. Vol. 86. No. 4. P. 549–580.
103. Barro R. J. What Survives of the Rational Expectations Revolution? Rational

- Expectations and Macroeconomics in 1984. // *American Economic Review*. 1984. Vol. 74. No. 2. P. 179–182.
104. Barro R. J., Grossman H. I. A general disequilibrium model of income and employment. // *American Economic Review*. 1971. Vol. 61. No. 2. P. 82–93.
 105. Barro R. J., Grossman H. I. *Money, Employment and Inflation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
 106. Barro R. J., Sala-i-Martin X. *Economic Growth*. – Boston, MA: McGraw Hill, 1995.
 107. Bartlett B. Hitler and Keynes. // *Townhall*. 2004. January 16.
 108. Bartlett B. Keynes as a conservative. // *Modern Age*. 1984. Vol. 28. P. 128–133.
 109. Bartlett B. *The New American Economy*. – New York: Palgrave Macmillan, 2009.
 110. Bateman B. W. G. E. Moore and J. M. Keynes: A Missing Chapter in the History of the Expected Utility Model. // *American Economic Review*. 1988. Vol. 78. No. 5. P. 1098–1106.
 111. Bateman B. W. Keynes's Changing Conception of Probability. // *Economics and Philosophy*. 1987. Vol. 3. P. 97–120.
 112. Bateman B. W. *Keynes's Uncertain Revolution*. – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996.
 113. Bateman B. W., Hirai T., Marcuzzo C. (eds.). *The Return of Keynes: Keynes and Keynesian Policies in the New Millennium*. – Cambridge: Harvard University Press, 2010.
 114. Batyra A., De Vroey M. From One to Many Islands: The Emergence of Search and Matching Models. // *The Bulletin of Economic Research*, 2012. Vol. 64. No. 3. P. 393–414.
 115. Becker G., Baumol W. J. The Classical Economic Theory: The Outcome of the Discussion. // *Economica*. 1952. Vol. 19. P. 355–376.
 116. Baumol W. J. Generalists' Generalisimo. // *The American Economist*. 2007. Vol. 51. P. 22–24.
 117. Baumol W. J. Say's (At Least) Eight Laws, or What Say and James Mill May Really Have Meant. // *Economica*. 1977. Vol. 44. P. 145–162.
 118. Baumol W. J. Say's Law. // *Journal of Economic Perspectives*. 1999. Vol. 13. No. 1. P. 195–204.
 119. Baumol W. J. The Transaction Demand for Cash: An inventory-theoretic approach. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1952. Vol. 66. No. 4. P. 545–556.
 120. Beaumont C. W. *The Diaghilev Ballet in London: A Personal Record*. – London: Putnam, 1940.
 121. Begg D. K. H. *The Rational Expectations Revolution in Macroeconomics: Theories and Evidence*. – Oxford: Philip Allan, 1982.

122. Beker V. A. Rethinking macroeconomics in the light of the US financial crisis. // *Real-world economics review*. 2012. Vol. 60. P. 120–138.
123. Benassy J. P. IS-LM and the Multiplier: A Dynamic General Equilibrium Model. / *PSEENS Working Paper* No. 14, 2006.
124. Benjamin D. K., Kochin L. A. Searching for an Explanation of Unemployment in Interwar Britain. // *Journal of Political Economy*. 1979. Vol. 87. No. 3. P. 441–478.
125. Benhabib J., Schmitt-Grohé S., Uribe M. 2002. Avoiding Liquidity Traps. // *Journal of Political Economy*. 2002. Vol. 110. No. 3. P. 535–563.
126. Bentham J. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. – Oxford: Clarendon Press, 1907 [1789].
127. Bergson A. A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics. // *Quarterly Journal of Economics*. 1938. Vol. 52. No. 2. P. 310–334.
128. Bergson A. On the Concept of Social Welfare. // *Quarterly Journal of Economics*. 1954. Vol. 68. No. 2. P. 233–252.
129. Bergson H. *Creative Evolution*, trans. from the French (1907). – New York: H. Holt, 1911.
130. Berman M. *The Re-enchantment of the World*. – New York: Cornell University Press, 1981.
131. Bernanke B. S. *Essays on the Great Depression*. – Princeton: Princeton University Press, 2000.
132. Bernanke B. S. Permanent Income, Liquidity, and Expenditure on Automobiles: Evidence From Panel Data. // *Quarterly Journal of Economics*. 1984. Vol. 99. No. 3. P. 587–614.
133. Bernanke B. S., Laubach T., Mishkin F. S., Posen A. S. *Inflation Targeting: Lessons from the International Experience*. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999.
134. Bertocco G. The characteristics of a monetary economy: a Keynes–Schumpeter approach. // *Cambridge Journal of Economics*. 2007. Vol. 31. P. 101–122.
135. Beveridge W. B. *Full Employment in a Free Society*. – London: Allen & Unwin, 1944.
136. Beveridge W. B. *Social Insurance and Allied Services*. – London: HMSO, 1942.
137. Beveridge W. B. The Place of the Social Science in Human Knowledge. // *Economica*. 1937. September.
138. Beveridge W. B. *Unemployment: A Problem of Industry*. – London: Longmans, Green and Co., 1909.
139. Bewley T. F. *An Integration of Equilibrium Theory and Trumpike Theory*. // *Journal of Mathematical Economics*. 1982. Vol. 10. No. 2–3. P. 233–267.

140. Bewley T. F. *Why Wages Don't Fall During a Recession*. – Cambridge, MA/ London: Harvard University Press, 1999.
141. Bhaduri A., Laski K., Riese M. Effective Demand versus Profit Maximization in Aggregate Demand/Supply Analysis from a Dynamic Perspective. // *Banca Nazionale del Lavoro Quaterly Review*. 1999. Vol. 52. No. 210. P. 281–293.
142. Bibow J. *Keynes on Monetary Policy, Finance and Uncertainty: Liquidity Preference Theory and the Global Financial Crisis*. – Abingdon and New York: Routledge, 2009.
143. Byrns R. T., Stone G. W. *Economics*. 4th ed. – Glenville, IL: Scott, Foresman, 1989.
144. Black R., Coats A., Goodwin, C. (eds.). *The Marginal Revolution in Economics*. – Durham, NC: Duke University Press, 1973.
145. Blanchard O. *Macroeconomics* 4th edition. – New York: Pearson/Prentice Hall, 2006.
146. Blanchard O. *Makroekonomika*. – Vilnius: Tyto alba, 2007.
147. Blanchard O. J. Neoclassical Synthesis. / In: Steven N. Durlauf and Lawrence E. Blume (eds.). *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2nd ed. – London: Palgrave Macmillan, 2008.
148. Blanchard O. J. On the future of macroeconomic models. // *Oxford Review of Economic Policy*. 2018. Vol. 34. P. 43–54.
149. Blanchard O. J. What do we know about Macroeconomics that Fisher and Wicksell did not? // *The Quarterly Journal of Economics*. 2000. Vol. 115. No. 4. P. 1375–1409.
150. Blanchard O. J. Why Does Money Affect Output? / In: *Handbook of Monetary Economics*, 2, edited by B. M. Friedman and F. H. Hahn. – New York, North Holland, 1990.
151. Blanchard O. J., Dell'Ariccia G., Mauro P. *Rethinking Macroeconomic Policy*. / IMF Staff Position Note, SPN/10/03, 2010.
152. Blanchard O. J., Fischer S. *Lectures on Macroeconomics*. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1989.
153. Blanchard O. J., Galí J. Real Wage Rigidities and the New Keynesian Model. // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 2007. Vol. 39. No. 1, Supplement. P. 36–65.
154. Blanchard O. J., Kiyotaki N. Monopolistic competition and the effects of aggregate demand. // *American Economic Review*. 1987. Vol. 77. No. 4. P. 647–666.
155. Blanchard O. J., Summers L. H. Hysteresis and the European Unemployment Problem. *National Bureau of Economic Research*. 1986. No. 1. P. 15–78.

156. Blanchflower D. *The Future of Monetary Policy*. / Speech in Cardiff University, 2009 24 March.
157. Bland D. Review of „The Intellectual Capital of Michal Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy“, by G. R. Feiwel. // *Economic History Review*, New Series. 1976. Vol. 29. No. 2. P. 333–334.
158. Blaug M. *Economic Theory in Retrospect*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
159. Blaug M. *Great Economists since Keynes*. – Aldershot: Edward Elgar, 1998.
160. Blaug M. *John Maynard Keynes: Life, Ideas, Legacy*. – New York: St. Martin's Press, 1990.
161. Blaug M. Kuhn versus Lakatos or Paradigms versus research programmes in the history of economics, chapter 6. / In: *Method and Appraisal in Economics*, S. J. Latsis (ed.). – Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
162. Blaug M. Recent Biographies of Keynes. // *Journal of Economic Literature*. 1994. Vol. 32. No. 3. P. 1204–1215.
163. Blaug M. Second Thoughts on the Keynesian Revolution. // *History of Political Economy*. 1991a. Vol. 23. No. 2. P. 171–192.
164. Blaug M. The Formalist Revolution or What Has Happened to Orthodox Economics after World War II. / In: R. E. Backhouse and J. Creedy (eds.). *From Classical Economics to the Theory of the Firm*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1999.
165. Blaug M. *The Historiography of Economics*. – Aldershot: Edward Elgar, 1991b.
166. Blaug M. *The Methodology of Economics: Or, How Economists Explain*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
167. Blaug M., Lloyd P. (eds.). *Famous Figures and Diagrams in Economics*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2010.
168. Blaug M., Vane H. R. *Who's Who in Economics*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2003.
169. Blaug M., Eltis W., O'Brien D., Skidelsky R., Patinkin D. *The Quantity Theory of Money: From Locke to Keynes and Friedman*. – Aldershot: Edward Elgar, 1995.
170. Bleaney M. *Underconsumption Theories: A History and Critical Analysis*. – London: Lawrence and Wishart, 1976.
171. Bleaney M. *The Rise and Fall of Keynesian Economics*. – London: Macmillan, 1985.
172. Blewitt J. *Understanding Sustainable Development*. – New York: Routledge, 2008.
173. Blinder A. S. *Economic Policy and the Great Stagflation*. – London: Academic Press, 1979.

174. Blinder A. S. *Hard Heats, Soft Hearts: Tough-Minded Economics for a Just Society*. – New York: Adisson-Wesley, 1987.
175. Blinder A. S. [1988]. The fall and rise of Keynesian economics. / In: B. Snowdon, H. Vane (eds.). *A Macroeconomics Reader*. – London: Rutledge, 1997.
176. Bliss C. Hicks, John Richard. / In: J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.). *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. II. – London: Macmillan, 1987.
177. Bliss C. The Cambridge Post-Keynesians: An outsider's insider view. // *History of Political Economy*. 2010. Vol. 42. No. 4. P. 631–652.
178. Blum J. M. *From the Morgenthau Diaries: Years of Crisis, 1928–1938*. – Boston: Houghton Mifflin, 1959.
179. Bodkin R. G., Klein L. R., Marwah K. (eds.). *A History of Macroeconomic Model Building*. – Aldershot: Edward Elgar, 1991.
180. Böhm-Bawerk von E. The Austrian Economists. // *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*. 1891. No. 2. P. 361–384.
181. Boianovsky M. Divergence and convergence: Paul Samuelson on economic development. / *CHOPE Working Paper*, No. 2019-07, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE), Durham, NC, 2019.
182. Boianovsky M. Some Cambridge Reactions to the *General Theory*: David Champernowne and Joan Robinson on Full Employment. // *Cambridge Journal of Economics*. 2005. Vol. 29. No. 1. P. 73–98.
183. Boianovsky M. The IS-LM Model and the Liquidity Trap Concept: from Hicks to Krugman. // *History of Political Economy Annual Supplement to Volume 36*, 2004. P. 92–126.
184. Boianovsky M. The making of chapters 13 and 14 of Patinkin's *Money, interest, and prices*. // *History of Political Economy*. 2006. Vol. 38. No. 2. P. 193–249.
185. Boianovsky M. Wicksell, Ramsey and the Theory of Interest. // *The European Journal of the History of Economic Thought*. 1998. Vol. 5. No. 1. P. 140–168.
186. Boianovsky M., Hoover K. D. In the Kingdom of Solovia: The Rise of Growth Economics at MIT, 1956–70. // *History of Political Economy*. 2014. Vol. 46. P. 198–228.
187. Boianovsky M., Hoover K. D. The Neoclassical Growth Model and 20th Century Economics. // *History of Political Economy*. 2009. Vol. 41. P. 1–23.
188. Boianovsky M., Trautwein H. M. Wicksell, Cassel, and the idea of involuntary unemployment. // *History of Political Economy*. 2003. Vol. 35. No. 3. P. 385–436.
189. Boyer R., Young W. Mundell's International Economics: adaptations and debates. / *International Monetary Fund Staff Papers*, No. 52: Special Issue, 2005. P. 160–179.

190. Boyer R., Young, W. The Mundell-Fleming Diagram. / In: M. Blaug and P. Lloyd (eds.). *Famous Figures and Diagrams in Economics*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2010.
191. Boyle P., Garlappi G., Uppal R., Wang T. Keynes meets Markowitz: the trade-off between familiarity and diversification. // *Management Science*. 2012. Vol. 58. No. 2. P. 253–272.
192. Bordo M. D., Schwartz A. J. Clark Warburton: Pioneer Monetarist. / In: Anna J. Schwartz (ed.). *Money in Historical Perspective*. – Chicago: University of Chicago Press, 1987.
193. Bortis H. Keynes and the Classics: Notes on the Monetary Theory of Production. / In: Louis-Philippe Rochon, Sergio Rossi (eds.). *Modern Theories of Money: The Nature and Role of Money in Capitalist Economies*. – London: Edward Elgar Publishing, 2004.
194. Boulding K. E. *Economic Analysis*. – New York: Harper, 1948.
195. Boulding K. E. The Economics of the Coming Spaceship Earth. / In: H. Jarrett (ed.). *Environmental Quality in a Growing Economy*. – Baltimore, MD: Resources for the Future/Johns Hopkins University Press, 1966.
196. Bowen H. R. The interpretation of voting in the allocation of economic resources. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1943. Vol. 58. No. 1. P. 27–48.
197. Bowles S., Fehr E., Gintis H. Strong Reciprocity May Evolve with or Without Group Selection. // *Theoretical Primatology*. 2003. December.
198. Brainard W. C., Tobin J. Pitfalls in Financial Model Building. // *American Economic Review: Papers and Proceedings*. 1968. Vol. 58. No. 2. P. 99–122.
199. Brayton F., Levin A., Tryon R., Williams J. C. The Evolution of Macro Models at the Federal Reserve Board. / *Paper prepared for the Carnegie-Rochester Conference on Public Policy*, November 22–23, 1996.
200. Brayton F., Mauskopf E. The Federal Reserve Board MPS Quarterly Econometric Model of the U.S. Economy. // *Economic Modelling*. 1985. Vol. 2. P. 170–292.
201. Branson W. *Macroeconomic Theory and Policy*. – New York: Harper & Row, 1979.
202. Braun B. Why Models Matter: The Making and Unmaking of Governability in Macroeconomic Discourse. // *Journal of Critical Globalisation Studies*. 2014. Vol. 7. P. 48–79.
203. Breit W., Hirsch B. T. (eds.). *Lives of the Laureates*, 4th edition. – Cambridge, MA: MIT Press, 2004.
204. Breit W., Spencer R. W. (eds.). *Lives of the Laureates*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1986.

205. Brenner R. Unemployment, Justice, and Keynes's 'General Theory'. // *Journal of Political Economy*. 1979. Vol. 87. No. 4. P. 837–850.
206. Bresciani Turrone C. *The economics of inflation*. – London, Allen and Unwin, 1937.
207. Brettell B. R. *Modern Art, 1851–1929: Capitalism and Representation*. – Oxford: Oxford University Press, 1999.
208. Brewer A. *Richard Cantillon: Pioneer of Economic Theory*. – London: Routledge, 1992.
209. Bridel P. *Cambridge Monetary Thought*. – New York: St Martin's Press, 1987.
210. Bronfenbrenner M. *Is the Business Cycle Obsolete?* – New York: Wiley-Interscience, 1969.
211. Brothwell J. Extending the *General Theory* into the Medium Run. / In: B. Gerard and J. Hillard (eds.). *The Philosophy and Economics of J. M. Keynes*. – Aldershot: Edward Elgar, 1992.
212. Brouwer M. T. Schumpeter and Keynes on Investment and Entrepreneurship / In: V. Orati, S. B. Dahiya (eds.). *Economic Theory in the Light of Schumpeter's Scientific Heritage*. – London: Macmillan, 2000.
213. Brown A. J. Interest, Prices and the Demand Schedule for Idle Money. // *Oxford Economic Papers*. 1939. Vol. 2. P. 46–69.
214. Brown D. V., Chamberlin E., Harris S. E. (eds.). *The Economics of the Recovery Program*. – Cambridge: Harvard University Press, 1934.
215. Brown E. C., Solow R. M. (eds.). *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. – New York: McGraw Hill, 1983.
216. Brumm H. J. Money growth, output growth, and inflation: A reexamination of the modern quantity theory's linchpin prediction. // *Southern Economic Journal*. 2005. Vol. 71. No. 3. P. 661–667.
217. Brunner K. The Role of Money and Monetary Policy. // *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*. 1968. Nr. 30 (July). P. 9–24.
218. Brunner K. The Sociopolitical Vision of Keynes. / In: *The Legacy of Keynes*, edited by David A. Reese. – San Francisco: Harper and Row, 1987.
219. Brunner K., Meltzer A. H. Liquidity Traps for Money, Bank Credit, and Interest Rates. // *Journal of Political Economy*. 1968. Vol. 76. P. 1–37.
220. Brunner K., Meltzer A. H. *Money in Economy: Issues in Monetary Analysis*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
221. Brunnermeier M., Eisenbach T., Sannikov Y. Macroeconomics with Financial Frictions. / *NBER Working Paper*. No. 18102, 2012.
222. Bruno M., Sachs J. D. *The Economics of Worldwide Stagflation*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1985.

223. Brzeski A. Kalecki and the Polish Economy, review of “The Intellectual Capital of Michal Kalecki: A Study in Economic Theory and Policy”, by G. R. Feiwel. // *Soviet Studies*. 1976. Vol. 28. No. 4. P. 616–620.
224. Buchanan J. M. *Cost and Choice: An Inquiry in Economic Theory*. – Chicago: University of Chicago Press, 1979.
225. Buchanan J. M. The Theory of Public Finance. // *Southern Economic Journal*. 1960. Vol. 26. No. 3. P. 234–238.
226. Buchanan J. M., Burton J., Wagner R. E. *The Consequences of Mr Keynes*. – London: Institute of Economic Affairs, 1978.
227. Buck P. [1947]. *How It Happens: Talk about the German People, 1914–1933, with Erna von Pustau*. New York: The John Day Company Excerpted in Fritz Ringer, ed., *The German Inflation of 1923*. – New York: Oxford University Press, 1969.
228. Buiter W. H. Deflation: Prevention and Cure. / *NBER Working Paper*, No. 9623, 2003a.
229. Buiter W. F. James Tobin: An Appreciation of His Contribution to Economics. // *Economic Journal*. 2003b. Vol. 113. P. 491, F585–F631.
230. Burns A., Mitchell W. C. *Measuring Business Cycles*. – New York: National Bureau of Economic Research, 1946.
231. Burnside A. C., Eichenbaum M., Rebelo S. T. Capital utilization and returns to scale. / In: *NBER Macroeconomics Annual 1995*, B. Bernanke and J. Rotemberg (eds.). – Cambridge, MA: The MIT Press, 1995.
232. Burton J. Positively Milton Friedman. / In: J. R. Shackleton and G. Locksley (eds.). *Twelve Contemporary Economists*. – London: Macmillan, 1981.
233. Cagan P. D. The Monetary Dynamics of Hyperinflation. / In: Milton Friedman (ed.). *Studies in the Quantity Theory of Money*. – Chicago: University of Chicago Press, 1956.
234. Cairncross A. Austin Robinson. // *Economic Journal*. 1994. Vol. 104. No. 425. P. 903–915.
235. Cairncross A. Keynes, John Maynard, Baron Keynes (1883–1946). / In: *Oxford Dictionary of National Biography*. – Oxford: Oxford University Press, 2008.
236. Cairncross F., Cairncross A. (eds.). *The Legacy of Golden Age: The 1960s and their Economic Consequences*. – London: Routledge, 1992.
237. Calvo G. Staggered Price Setting in a Utility-Maximizing Framework. // *Journal of Monetary Economics*. 1983. Vol. 12. P. 383–398.
238. Caldwell B. J. *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F. A. Hayek*. – Chicago: University of Chicago Press, 2004.
239. Cammarosano J. R. *John Maynard Keynes: Free Trader or Protectionist?* – Lanham, Md.: Lexington Books, 2014.

240. Cantillon R. *Essay on the Nature of Commerce in General*. Translated by Henry Higgs. – New Brunswick, NJ: Transaction, 2001 [1755].
241. Carabelli A. Keynes: Economics as a Branch of Probable Logic. / In: J. Runde, S. Mizuhara (eds.). *The Philosophy of Keynes's Economics: probability, uncertainty and convention*. – London: Routledge, 2003.
242. Carabelli A. M. *On Keynes's Method*. – London: Macmillan, 1988.
243. Carabelli A. M., Cedrini M. A. Chapter 18 of The General Theory 'further analysed': Economics as a Way of Thinking. // *Cambridge Journal of Economics*. 2014a. Vol. 38. No. 1. P. 23–47.
244. Carabelli A. M., Cedrini M. A. Global Imbalances, Monetary Disorder, and Shrinking Policy Space: Keynes's Legacy for our Troubled World. // *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*. 2010a. Vol. 7. No. 2. P. 303–323.
245. Carabelli A. M., Cedrini M. A. Indian Currency and Beyond: the Legacy of the Early Economics of Keynes in the Times of Bretton Woods II. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 2010b. Vol. 33. No. 2. P. 255–280.
246. Carabelli A. M., Cedrini M. A. Keynes, the Great Depression, and International Economic Relations. // *History of Economic Ideas*. 2014. Vol. 22. No. 3. P. 105–136.
247. Carabelli A. M., Cedrini M. A. On 'fear of goods' in Keynes's Thought. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 2015. Vol. 22. No. 6. P. 1115–1148.
248. Cardim De Carvalho F. J. *Mr Keynes and the Post Keynesians: principles of macroeconomics for a monetary economy*. – Aldershot: Elgar, 1992.
249. Cardim de Carvalho, F. J. Uncertainty and Money: Keynes, Tobin and Kahn and the Disappearance of Precautionary Demand for Money from Liquidity Preference Theory. // *Cambridge Journal of Economics*. 2010. Vol. 34. No. 4. P. 709–725.
250. Cargill T. F. A Tribute to Clark Warburton, 1896–1979: Note. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1981. Vol. 13. No. 1. P. 89.
251. Cary Brown E. Alvin H. Hansen's Contributions to Business Cycle Analysis. / *Massachusetts Institute of Technology, Working Paper*. Department of Economics No. 515, 1989.
252. Carling R. Keynes, Hayek and the Great Recession. // *Policy*. 2012–2013. Vol. 28. No. 4. P. 17–21.
253. Carroll C. Buffer-Stock Saving and the Life Cycle/Permanent Income Hypothesis. // *Quarterly Journal of Economics*. 1997. Vol. CXII. P. 1–56.
254. Carvalho F. C. Alternative analyses of short and long run in Post Keynesian

- economics. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1984–85. Vol. 7. No. 2. P. 214–234.
255. Carvalho F. C. *Mr. Keynes and the Post Keynesians-Principles of Macroeconomics for a Monetary Production Economy*. Aldershot: Edward Elgar, 1992.
256. Cate T. (ed.). *Keynes's General Theory: Seventy-Five Years Later*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2012.
257. Cass D., Shell K. Do Sunspots Matter? // *Journal of Political Economy*. 1983. Vol. 91. P. 193–227.
258. Cassel G. K. *Fundamental Thoughts in Economics*. – London: T. F. Unwin, 1925.
259. Cassel G. K. *Postwar monetary stabilization*. – New York: Columbia University Press, 1928.
260. Cassel G. K. The Present Situation of the Foreign Exchanges. // *The Economic Journal*. 1916. Vol. 26. No. 101. P. 62–65.
261. Cesarano F. Indian Currency and Finance: John Maynard Keynes's Prismatic View of the International Monetary System. // *History of Political Economy*. 2015. Vol. 47. No. 2. P. 241–269.
262. Cesarano F. Keynes's Revindication of Classical Monetary Theory. // *History of Political Economy*. 2003. Vol. 35. No. 3. P. 491–519.
263. Chakravarty S. *Capital and Development Planning*. – Cambridge, Mass., The MIT Press, 1969.
264. Chamberlin E. H. *The Theory of Monopolistic Competition: A Re-orientation of the Theory of Value, 8th ed.* – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962 [1933].
265. Chambers D., Dimson E. Keynes the stock market investor. / Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=2023011>, 2012.
266. Chambers D., Dimson E. Retrospectives: John Maynard Keynes, Investment Innovator. // *Journal of Economic Perspectives*. 2013. Vol. 27. No. 3. P. 213–228.
267. Chambers D., Dimson E. The British Origins of the US Endowment Model. // *Financial Analysis Journal*. 2015. Vol. 71. No. 2. P. 8–12.
268. Chambers D., Dimson E., Foo J. Keynes, King's and Endowment Asset Management. / In: J. Brown and C. Hoxby (eds.). *How the Great Recession Affected Higher Education*. National Bureau of Economic Research. – Chicago: Chicago University Press, 2014.
269. Chambers D., Dimson E., Foo J. Keynes the stock market investor: A Quantitative Analysis. // *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2015. Vol. 50. No. 4. P. 843–868.
270. Chambers D., Dimson E., Spaenjers C. Art as an Asset: Evidence from Keynes the Collector. // *SSRN Working Paper*, 2017.

271. Chambers D., Kabiri A. Keynes and Wall Street. // *Business History Review*. 2016. Vol. 90. No. 4. P. 342–386.
272. Champernowne D. G. Unemployment, Basic and Monetary: the Classical Analysis and the Keynesian. // *Review of Economic Studies*. 1936. Vol. 3. No. 3. P. 201–216.
273. Chandavarkar A. A Fresh Look at Keynes: Robert Skidelsky's Trilogy. // *Finance and Development*. 2001. Vol. 38. No. 4.
274. Chandavarkar A. *Keynes and India, a Study in Economics and Biography*. – London: Macmillan, 1989.
275. Chandavarkar A. G. Keynes and India: A centennial review and appraisal. // *Economic and Political Weekly*. 1983. Vol. 18. No. 28. P. 1233–1237.
276. Chandavarkar A. *The Unexplored Keynes and Other Essays: A Socio-economic Miscellany*. – New Delhi: Academic Foundation, 2009.
277. Chao H. K. Milton Friedman and the Emergence of the Permanent Income Hypothesis. / *Tinbergen Institute Discussion Paper* TI 2001-053/1.
278. Chapple S. Did Kalecki Get There First? The Race for the General Theory. // *History of Political Economy*. 1991. Vol. 23. No. 2. P. 243–261.
279. Chick V. A comment on “IS-LM: an explanation”. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1982. Vol. 4. P. 439–444.
280. Chick V. Is there a case for Post Keynesian economics? // *Scottish Journal of Political Economy*. 1995. Vol. 42. No. 1. P. 20–36.
281. Chick V. *Macroeconomics after Keynes: A Reconsideration of the General Theory*. – Oxford: Philip Allan, 1983.
282. Chick V., Tily G. Whatever happened to Keynes's Monetary Theory. // *Cambridge Journal of Economics*. 2014. Vol. 38. No. 3. P. 681–699.
283. Chrystal K. A. (ed.). *Monetarism: Vols I and II*. – Aldershot: Edward Elgar, 1990.
284. Christiano L. J. Comment on Theoretical Analysis Regarding a Zero Lower Bound on Nominal Interest Rates. // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 2000. Vol. 32. No. 4. P. 905–930.
285. Christiano L., Eichenbaum M., Evans C. Nominal Rigidities and the Dynamic Effects of a Shock to Monetary Policy. // *Journal of Political Economy*. 2005. Vol. 113. No. 1. P. 1–45.
286. Christiano L., Fitzgerald T. Understanding the Fiscal Theory of Price Level. / *NBER working paper* 7668, 2000.
287. Chua J. H., Woodward R. S. The investment wizardry of J. M. Keynes. // *Financial Analysts Journal*. 1983a. Vol. 39. No. 3. P. 35–37.
288. Chua J. H., Woodward R. S. J. M. Keynes's investment performance: a note. // *The Journal of Finance*. 1983b. Vol. 38. No. 1. P. 232–235.

289. Clarida R., Gali J., Gertler M. Monetary Policy Rules and Macroeconomic Stability: Evidence and Some Theory. // *Quarterly Journal of Economics*. 2000. Vol. 115. P. 147–180.
290. Clarida R., Gali J., Gertler M. Monetary Policy Rules in Practice: Some International Evidence. // *European Economic Review*. 1998. Vol. 42. No. 6. P. 1033–1067.
291. Clarida R., Gali J., Gertler M. The science of monetary policy: a New Keynesian perspective. // *Journal of Economic Literature*. 1999. Vol. 37. P. 1661–1707.
292. Clarida R., Gertler M. How the Bundesbank Conducts the Monetary Policy. / In: C. D. Romer, D. H. Romer (eds.). *Reducing Inflation: Motivation and Strategy*. – NBER: University of Chicago Press, 1997.
293. Clark C. *The National Income, 1924–1931*. – London: Routledge, 1965 [1932].
294. Clarke P. *Keynes: the Twentieth Century's Most Influential Economist*. – London: Bloomsbury, 2009.
295. Clarke P. *The Keynesian Revolution and its Economic Consequences: Selected Essays by Peter Clarke*. – Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 1998.
296. Clarke P. *The Keynesian Revolution in the Making 1924–1936*. – Oxford: Clarendon Press, 1990.
297. Clawson M. *New Deal Planning: The National Resources Planning Board*. – Baltimore: Johns Hopkins Press, 1981.
298. Clower R. W. (ed.). *Monetary Theory*. – Harmondsworth: Penguin, 1969.
299. Clower R. [1975]. Reflections on the Keynesian perplex. / In: Walker D. (ed.). *Money and Markets: Essays by Robert Clower*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
300. Clower R. The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical Appraisal. / In: F. H. Hahn and F. P. R. Brechling (eds.). *The Theory of Interest Rates*. – London: Macmillan, 1965.
301. Clower R., Leijonhufvud A. Say's Principle, What it Means and Doesn't Mean. // *Intermountain Economic Review*. 1973. P. 1–16.
302. Clower R., Leijonhufvud A. The Coordination of Economic Activities: A Keynesian Perspective. // *American Economic Review: Papers and Proceedings*. 1975. Vol. 65. P. 182–188.
303. Coats A. W. *The Sociology and Professionalization of Economics: British and American economic essays*. Volume II. – London, Canada, and USA: Routledge, 1993.
304. Cobb C. W., Douglas P. H. A Theory of Production. // *American Economic Review*. 1928. Vol. 18. No. 1. P. 139–165.

305. Coddington A. Keynesian Economics: The Search For First Principles. // *Journal of Economic Literature*. 1976. Vol. 14. No. 4. P. 1258–1273.
306. Coddington A. *Keynesian Economics. The Search for First Principles*. – London: Allen and Unwin, 1983.
307. Colander D. C. Conversations with James Tobin and Robert Shiller on the ‘Yale Tradition’ in Macroeconomics. // *Macroeconomic Dynamics*. 1999. Vol. 3. No. 1. P. 116–143.
308. Colander D. C. Marshallian General Equilibrium Analysis. // *Eastern Economic Journal*. 1995a. Vol. 21. No. 3. P. 281–293.
309. Colander D. C. The Evolution of Keynesian Economics: From Keynesian to New Classical to New Keynesian. / In: O. F. Hamouda and J. N. Smithin (eds.). *Keynes and Public Policy After Fifty Years, Vol. 1: Economics and Policy*. – Aldershot, UK and Brookfield, USA: Edward Elgar, 1988.
310. Colander D. C. The Stories We Tell: A Reconsideration of AS/AD Analysis. // *Journal of Economic Perspectives*. 1995b. Vol. 9. No. 3. P. 169–188.
311. Colander D. C., Gamber E. *Macroeconomics*. – New Jersey: Prentice Hall, 2002.
312. Colander D., Landreth H. (eds.). *The Coming of Keynesianism to America*. – Brookfield, Vt.: Elgar, 1996.
313. Colander D., Matthews P. H. Integrating Sound Finance with Functional Finance. / In: P. G. Berglund and M. Vernengo (eds.). *The Means to Prosperity: Fiscal Policy Reconsidered*. – London: Routledge, 2006.
314. Collard D. Unemployment. / In: J. Creedy (ed.). *Foundations of Economic Thought*. – Oxford: Blackwell, 1990.
315. Considine J., Duffy D. Keynes and the Confidence Faeries. // *Cambridge Journal of Economics*. 2016. Vol. 40. No. 1. P. 309–325.
316. Conway E. *The Summit: Bretton Woods, 1944*. – New York: Pegasus Books, 2014.
317. Cooley T. F. *Frontiers of Business Cycle Research*. – Princeton: Princeton University Press, 1995.
318. Cord R. A. *Reinterpreting the Keynesian Revolution*. – London and New York: Routledge, 2013.
319. Cord R. A., Anderson R., Barnett W. (eds.). *Paul Samuelson: Master of Modern Economics*. – London: Palgrave Macmillan, 2019.
320. Cornelisse P. A., van Dijk H. K. Jan Tinbergen (1903–1994). / *Erasmus University Rotterdam Econometric Institute Report EI 2006-09*.
321. Corry B. Unemployment in the History of Economic Thought: An Overview and some Reflections. / In: B. Corry (ed.). *Unemployment and the Economists*. – Cheltenham: Edgar Elgar, 1996.

322. Costabile L. Costantino Bresciani Turrone and the Macroeconomics of Reconstruction. // *Rivista Italiana Degli Economisti*. 2010. Vol. 15. No. P. 403–431.
323. Costabile L. Current Global Imbalances and the Keynes Plan: A Keynesian Approach for Reforming the International Monetary System. // *Structural Change and Economic Dynamics*. 2009. Vol. 20. No. 2. P. 79–89.
324. Cottrell A. F. Post-Keynesian Monetary Economics. // *Cambridge Journal of Economics*. 1994. Vol. 18. No. 6. P. 587–605.
325. Cottrell A. F., Lawlor M. New Perspectives on Keynes. / Annual Supplement to Volume 27 *History of Political Economy*. 1995. Duke University Press, Durham.
326. Cristiano C. Keynes and India, 1909–1913: a study on foreign investment policy. // *European Journal for the History of Economic Thought*. 2009. Vol. 16. No. 2. P. 301–324.
327. Cristiano C. *The Political and Economic Thought of the Young Keynes*. – New York: Routledge, 2014.
328. Cristiano C., Marcuzzo M. C. John Maynard Keynes: the economist as investor. // *Review of Keynesian Economics*. 2018. Vol. 6. No. 2. P. 266–281.
329. Cristiano C., Marcuzzo M. C., Sanfilippo E. Taming the Great Depression: Keynes's personal investment in the US stock market, 1931–1939. // *Economia Politica*. 2018. Vol. 35. No. 1. P. 13–40.
330. Cristiano C., Naldi N. Keynes's activity on the cotton market and the theory of the “normal backwardation”: 1921–29. // *European Journal for the History of Economic Thought*. 2014. Vol. 21. No. 6. P. 1039–1059.
331. Cross R. (ed.). *The Natural Rate of Unemployment. Reflections on 25 Years of the Hypothesis*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
332. Crotty J. R. Keynes on the Stages of Development of the Capitalist Economy: The Institutional Foundation of Keynes's Methodology. // *Journal of Economic Issues*. 1990. Vol. No. 3. P. 761–780.
333. Crotty J. R. Marx, Keynes, and Minsky on the Instability of the Capitalist Growth Process and the Nature of Government Economic Policy. / CiteSeer, 1986.
334. Cubeddu R. *The Philosophy of the Austrian Schooll*. – London: Routledge, 1993.
335. Cukierman A. Keynesian Economics, Monetary Policy and the Business Cycle – New and Old. // *CESifo Economic Studies*. 2005. Vol. 51. No. 4. P. 697–728.
336. Curdia V., Woodford M. Credit Spreads and Monetary Policy. // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 2010. Vol. 42 (supplement 1). P. 3–35.
337. Curdia V., Woodford M. The Central-Bank Balance Sheet as an Instrument of Monetary Policy. // *Journal of Monetary Economics*. 2011. Vol. 58. P. 54–79.

338. Čiegis R. *Ekonomika ir aplinka: subalansuotos plėtros valdymas*. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2004.
339. Čiegis R. *Ekonominių teorijų istorija*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
340. Čiegis R. *Ekonominių teorijų istorija*. I d. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014a.
341. Čiegis R. *Ekonominių teorijų istorija*. II d. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014b.
342. Čiegis R. *Gamtos išteklių ir aplinkos ekonomika*. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
343. Čiegis R. *Makroekonomika*. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012.
344. Dam K. W. *The Rules of the Game: Reform and Evolution in the International Monetary System*. – Chicago: Chicago University Press, 1982.
345. Danziger S. J., van der Haag J., Smolensky E., Taussig M. The life cycle hypothesis and the consumption behavior of the elderly. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1982–1983. Vol. 5. No. 2. P. 208–227.
346. Darity W., Young W. IS-LM: an inquest. // *History of Political Economy*. 1995. Vol. 27. No. 1. P. 1–41.
347. Darity W., Young W. On Rewriting Chapter 2 of the General Theory: Keynes's concept of involuntary unemployment. // *A Second Edition of The General Theory*. 1997. Vol. 1. P. 20–27.
348. Dasgupta A. K. *Epochs in Economic Theory*. – Oxford: Basil Blackwell, 1985.
349. Davenport N. Keynes and the City. / In: M. Keynes. *Essays on John Maynard Keynes*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1975.
350. Davenport N. *Memoirs of a City Radical*. – London: Weidenfeld and Nicholson, 1974.
351. Davidson P. Are Grains of Sand in the Wheels of International Finance Sufficient to Do the Job When Boulders are Often Required? // *The Economic Journal*. 1997. Vol. 107. P. 671–686.
352. Davidson P. Full Employment, Open Economy Macroeconomics, and Keynes' General Theory: Does the Swan Diagram Suffice? / *Institute for New Economic Thinking Working Paper Series* No. 35, 2015.
353. Davidson P. Is Probability Theory Relevant for Uncertainty? A Post Keynesian Perspective. // *Journal of Economic Perspectives*. 1991. Vol. 5. P. 129–143.
354. Davidson P. *John Maynard Keynes*. – London: Palgrave Macmillan, 2009.
355. Davidson P. *Money and the Real World*. – London: Macmillan, 1971.
356. Davidson P. *Post Keynesian Macroeconomic Theory: A Foundation for Successful Economic Policies for the Twenty-First Century*. – Aldershot: Edward Elgar, 1994.

357. Davidson P. Rational Expectations: A Fallacious Foundation for Studying Crucial Decision-Making Processes. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1982–1983. Vol. 5, No. 2. P. 182–198.
358. Davidson P. Reality and Economic Theory. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1996. Vol. 18. No. 4. P. 479–508.
359. Davidson P. Reviving Keynes's Revolution. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1984. Vol. VI. P. 561–575.
360. Davidson P. Samuelson and the Keynes/Post Keynesian Revolution. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesman (eds.). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
361. Davidson P. *The Keynes Solution: The Path to Global Economic Prosperity*. – New York: Palgrave Macmillan, 2009a.
362. Davidson P. The Post Keynesian School. / In: B. Snowdon, H. R. Vane *Modern Economics: Its Origins, Development and Current State*. – London: Edward Elgar Publishing, 2009b.
363. Davis J. B. Donald E. Moggridge as an Historian of Economic Thought. / In: *Historians of Economics and Economic Thought: The Construction of Disciplinary Memory*. Eds. Stephen G. Medema and Warren J. Samuels. – New York: Routledge, 2001.
364. Deane P. *The Evolution of Economic Ideas*. – Cambridge, New York, and Melbourne: Cambridge University Press, 1978.
365. Deardorff A. V., Stern R. M. (eds.). *The Stolper-Samuelson Theorem: A Golden Jubilee*. – Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1990.
366. Deaton A. Franco Modigliani and the Life Cycle Theory of Consumption. // *BNL Quarterly Review*. 2005. Vol. LVIII. Nos. 233–234. P. 91–107.
367. Deaton A. *Understanding Consumption*. – Oxford: Oxford University Press, 1992.
368. Debreu G. *Representation of a preference ordering by a numerical function*. / In: Thrall, Davis and Coombs (eds.), *Decision Processes*. – New York: John Wiley & Sons, 1954.
369. Debreu G. *The Theory of Value, an Axiomatic Analysis of Equilibrium*. – New York: John Wiley & Sons, 1959.
370. De Cecco M. Origins of the post-war payments system. // *Cambridge Journal of Economics*. 1979. Vol. 3. P. 49–61.
371. De Grauwe P. *Lectures on Behavioral Macroeconomics*. – Princeton: Princeton University Press, 2012.
372. DeJong D. N., Dave C. *Structural Macroeconometrics*. – Princeton: Princeton University Press, 2007.

373. de Leeuw F., Gramlich E. The Channels of Monetary Policy: A Further Report on the Federal Reserve-MIT Econometric Model. // *Federal Reserve Bulletin*. 1969. Vol. 55. P. 472–491.
374. de Leeuw F., Gramlich E. The Federal Reserve-MIT Econometric Model. // *Federal Reserve Bulletin*. 1968. Vol. 54. P. 11–40.
375. De Long J. B. America's Only Peacetime Inflation: The 1970s. / In: C. Romer and D. Romer (eds.). *Reducing Inflation: Motivation and Strategy*. – Chicago: University of Chicago Press, 1997.
376. De Long J. B. The Triumph of Monetarism. // *Journal of Economic Perspectives*. 2000. Vol. 14. P. 83–94.
377. de Marchi N. (ed.). *The Popperian Legacy in Economics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
378. de Marchi N., Blaug M. (eds.). *Appraising Economic Theories*. – Aldershot: Edward Elgar, 1991.
379. de Menil G., Enzler J. Prices and wages in the FRB-MIT-Penn Econometric Model. / In: *The Econometrics of Price Determination*, O. Eckstein (ed.). – Washington DC: Board of Governors, 1972.
380. Demuyne T., Hjerstrand P. Samuelson's Approach to Revealed Preference Theory: Some Recent Advances. / In: R. G. Anderson, W. A. Barnett and R. A. Cord (eds.). *Paul Samuelson: Master of Modern Economics* – London: Palgrave Macmillan, 2019.
381. Deng B. Real Business Cycle Theory-A Systematic Review. / MPRA Paper No. 17932, 2009.
382. Dennis K. *Competition in the History of Economic Thought*. – New York: Arno Press, 1977.
383. Dernburg T., McDougall D. *Macroeconomics*. – New York: McGraw-Hill, 1960.
384. Deutscher P. R. G. *Hawtrey and the Development of Macroeconomics*. – London: Macmillan, 1990.
385. De Vroey M. *A History of Macroeconomics from Keynes to Lucas and Beyond*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
386. De Vroey M. Equilibrium and Disequilibrium in Neo-Walrasian Economics. // *The Journal of the History of Economic Thought*. 2002a. Vol. 24. No. 4. P. 405–426.
387. De Vroey M. Friedman and Lucas on the Phillips Curve: From a Disequilibrium to an Equilibrium Approach. // *Eastern Economic Journal*. 2001. Vol. 27. No. 2. P. 127–148.
388. De Vroey M. Getting rid of Keynes? A reflection on the recent history of macroeconomics. / Paper, 2007.

389. De Vroey M. Involuntary unemployment in Keynesian economics. / In: B. Snowdon, H. Vane (eds.). *An Encyclopedia of Macroeconomics*. – Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2002b.
390. De Vroey M. *Involuntary Unemployment: The Elusive Question for a Theory*. – London: Routledge, 2004a.
391. De Vroey M. IS-LM à la Hicks versus IS-LM à la Modigliani. // *History of Political Economy*. 2000. Vol. 32. No. 6. P. 293–316.
392. De Vroey M. Keynes and the Marshall–Walras Divide. // *Journal of the History of Economic Thought*. 1999. Vol. 21. No. 2. P. 117–136.
393. De Vroey M. Lucas on Involuntary Unemployment. // *Cambridge Journal of Economics*. 2004c. Vol. 28. No. 3. P. 397–411.
394. De Vroey M. Lucas on the Lucasian Transformation of Macroeconomics: an Assessment. *Discussion Paper 2010-32*, IRES, Louvain University, 2010.
395. De Vroey M. The Marshallian roots of Keynes's *General Theory*. / *Discussion Paper 2009-27*, IRES, Louvain University, 2009.
396. De Vroey M. The history of macroeconomics viewed against the background of the Marshall–Walras divide. // *History of Political Economy*. 2004b. Vol. 36 (supplement). P. 57–91.
397. De Vroey M., Duarte P. G. In Search of Lost Time: The Neoclassical Synthesis. / *Department of Economics- FEA/USP*, Working Paper No. 2012-07.
398. De Vroey M., Hoover K. D. Introduction: Seven Decades of the IS-LM Model. // *History of Political Economy*. 2004a. Vol. 36. No. 5. P. 1–11.
399. De Vroey M., Hoover K. D. (eds.). *The IS-LM Model: Its Rise, Fall and Strange Persistence*. – Durham, NC: Duke University Press, 2004b.
400. De Vroey M., Malgrange P. From The Keynesian Revolution to the Klein–Goldberger model: Klein and the Dynamization of Keynesian Theory. // *History of Economic Ideas*. 2012. Vol. 20. No. 2. P. 113–136.
401. De Vroey M., Malgrange P. The History of Macroeconomics from Keynes's *General Theory* to the Present. / *Discussion Paper 2010-19*, IRES, Louvain University, 2010.
402. De Vroey M., Malgrange P. The History of Macroeconomics from Keynes's *General Theory* to the Present. / *Discussion Paper 2011-28*, IRES, Louvain University, 2011.
403. De Wolff P. Income Elasticity of Demand, a Micro-Economic and a Macroeconomic Interpretation. // *Economic Journal*. 1941. Vol. LI. P. 140–145.
404. Dharmapala D., McAleer M. Econometric Methodology and the Philosophy of Science. // *Journal of Statistical Planning and Inference*. 1996. Vol. 49. P. 9–37.

405. Diamond P. A. National Debt in a Neoclassical Growth Model. // *American Economic Review*. 1965. Vol. 55. No. 5. P. 1126–1150.
406. Diamond P. A., Mirrlees J. A. Optimal Taxation and Public Production I: Production Efficiency. // *American Economic Review*. 1971a. Vol. 61. No. 1. P. 8–27.
407. Diamond P. A., Mirrlees J. A. Optimal Taxation and Public Production II: Tax Rules. // *American Economic Review*. 1971b. Vol. 61. No. 3. P. 261–278.
408. Diamond P., Mirrlees J. A. *Optimal taxation and the Le Chatelier principle*. / MIT Department of Economics. Working paper series, 2002.
409. Dickens E. Keynes's Theory of Monetary Policy: An Essay in Historical Reconstruction. // *Contributions to Political Economy*. 2011. Vol. 30. No. 1. P. 1–11.
410. Diebold F. X. The Past, Present, and Future of Macroeconomic Forecasting. // *Journal of Economic Perspectives*. 1998. Vol. 12. P. 175–192.
411. Dillard D. *The Economics of John Maynard Keynes*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc., 1948.
412. Dimand R. W. A prodigy constructive work: J. M. Keynes on *Indian Currency and Finance*. / In: William J. Barber (ed.). *Perspectives on the history of economic thought*, vol. VI. – Edward Elgar, 1991.
413. Dimand R. W. *James Tobin*. – London: Palgrave Macmillan, 2014a.
414. Dimand R. W. James Tobin and Modern Monetary Theory. / *CHOPE Working Paper*, No. 2014-05, Duke University, Center for the History of Political Economy (CHOPE), Durham, NC, 2014b.
415. Dimand R. W. James Tobin and the Transformation of the IS–LM Model. / In: Michel De Vroey and Kevin D. Hoover (eds.). *The IS–LM Model: Its Rise, Fall, and Strange Persistence*. – Durham, NC: Duke University Press, Annual Supplement to *History of Political Economy*. Vol. 36, 2004.
416. Dimand R. W. Keynes, IS–LM, and the Marshallian Tradition. // *History of Political Economy*. 2007a. Vol. 39. No. 1. P. 81–95.
417. Dimand R. W. (ed.). *The Origins of Macroeconomics*, 10 volumes. – London: Routledge, 2002.
418. Dimand R. W. *The Origins of the Keynesian Revolution*. – Aldershot: Edward Elgar, 1988.
419. Dimand R. W. Tobin as an Econometrician. // *History of Political Economy*. 2011. Vol. 43. Suppl. No. 1. P. 166–187.
420. Dimand R. W. *Tobin's Keynesianism*. / Paper presented at the conference on Keynes, Sophia University, Tokyo, March 2007b.
421. Dimand R. W. What Keynesian Revolution? A Reconsideration Seventy Years after *The General Theory*. / In: R. W. Dimand, R. A. Mundell, A. Vercelli (eds.).

- Keynes's General Theory After Seventy Years*. International Economic Association Series. – London: Palgrave Macmillan, 2010.
422. Dimand R. W., Gomez Betancourt R. David Ricardo, Alexander M. Lindsay and J. M. Keynes on India Gold Exchange Standard. / Paper to *Ricardo Conference: To Commemorate the Bicentenary of David Ricardo's Proposals an Economical and Secure Currency*, London, 2016.
423. Dimand R. W., Mundell M., Vercelli A. (eds.). *Keynes's General Theory after Seventy Years*. – Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan, 2010.
424. Dixit A. K. Paul Samuelson and International Trade Theory Over Eight Decades. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesman (eds.). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
425. Dixit A. K. Paul Samuelson's Legacy. // *Annual Reviews of Economics*. 2012. Vol. 4. P. 1–31.
426. Dixit A. K., Norman V. D. *Theory of International Trade*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
427. Dixit A. K., Stiglitz J. E. Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity. // *American Economic Review*. 1977. Vol. 67. No. 3. P. 297–308.
428. Dixon H. Of Coconuts, Decomposition and a Jackass: The Genealogy of the Natural Rate. / In R. Cross (ed.). *The Natural Rate of Unemployment: Reflections on 25 Years of the Hypothesis*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
429. Dixon H., Gerrard B. Old, New and Post Keynesian Perspectives on the IS-LM Framework: A Contrast and Evaluation. / In: W. Young, B. Z. Zilberfarb (eds.). *IS-LM and Modern Macroeconomics*. Recent Economic Thought, vol. 73. – Dordrecht: Springer, 2000.
430. Docherty P. Keynes's Analysis of Economic Crises and Monetary Policy in *the General Theory*: Its Relevance after 75 Years. // *Review of Political Economy*. 2011. Vol. 23. No. 4. P. 521–535.
431. Dolan E. G. (ed.). *The Foundations of Austrian Economics*. – Kansas City: Sheed and Ward, 1974.
432. Domar E. D. Capital Expansion, Rate of Growth and Employment. // *Econometrica*. 1946. Vol. 14. No. 2. P. 137–147.
433. Domar E. D. *Essays on the Theory of Economic Growth*. – New York: Oxford University Press, 1957.
434. Domar E. D. Expansion and Employment. // *The American Economic Review*. 1947. Vol. 37. No. 1. P. 34–55.
435. Donzelli F. Hicks on Walrasian Equilibrium in the 1930s and Beyond. // *History of Economic Ideas*. 2012. Vol. 20. No. 2. P. 65–112.

436. Dorfman R. Thomas Robert Malthus and David Ricardo. // *Journal of Economic Perspectives*. 1989. Vol. 3. No. 3. P. 153–164.
437. Dorfman R., Samuelson P. A., Solow R. M. *Linear Programming and Economic Analysis*. – New York: McGraw-Hill, 1958.
438. Dornbusch R., Fischer S., Samuelson P. A. Comparative Advantage Trade, and Payments in a Ricardian Model with a Continuum of Goods. // *The American Economic Review*. American Economic Association. 1977. Vol. 67. No. 5. P. 823–839.
439. Dornbusch R., Fischer S., Startz R. *Macroeconomics*. – New York: McGraw-Hill, 2004.
440. Dostaler G. Friedman and Keynes: Divergences and Convergences. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 1998. Vol. 5. P. 317–347.
441. Dostaler G. *Keynes and His Battles*. – Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2007.
442. Dotsey M. DSGE Models and Their Use in Monetary Policy. // *Business Review of the Federal Reserve Bank of Philadelphia*. 2013. Q2. P. 10–16.
443. Dow S. C. History of Economic Thought in the Post Keynesian Tradition. // *History of Political Economy*. 2002. Vol. 34 (Annual Supplement). P. 319–336.
444. Dow S. C. Interview. / In: J. King (ed.). *Conversations with Post Keynesians*. – London: Macmillan, 1995.
445. Dow S. C. Post-Keynesian methodology: a comment. // *Review of Political Economy*. 1992. Vol. 4. No. 1. P. 111–113.
446. Dow S. C. Probability, Uncertainty and Convention: Economists' Knowledge and the Knowledge of Economic Actors. / In: J. Runde, S. Mizuhara (eds.). *The Philosophy of Keynes's Economics: probability, uncertainty and convention*. – London: Routledge, 2003.
447. Dow S. C. Was There a (Methodological) Keynesian Revolution? / In: B. Dimand, R. Mundell and A. Vercelli (eds.). *Keynes's General Theory After Seventy Years*. – London: Palgrave Macmillan for the International Economic Association, 2010.
448. Drazen A. Reciprocal Externality Models of Low Employment. // *European Economic Review*. 1987. Vol. 31. P. 436–443.
449. Drucker P. F. Keynes: Economics as a Magical System. // *Virginia Quarterly Review*. 1946. October. P. 532–546.
450. Drucker P. F. *The Changing World of the Executive*. – New York: Times Books, 1985.
451. Duarte P. G. *Constructing Concepts of Optimal Monetary Policy in the Postwar Period*. Ph.D. thesis. / Department of Economics, Duke University, 2007a.

452. Duarte P. G. Frank P. Ramsey: A Cambridge Economist. / Background material for a Presentation on June 6, 2007 at the *Summer Institute for the Preservation of the History of Economics*, at the Center for the Study of Public Choice, George Mason University, 2007b.
453. Duarte P. G. The Growing of Ramsey's Growth Model. // *History of Political Economy*. 2009. Vol. 41 (Supplement 1). P. 161–181.
454. Duesenberry J. S. Income – Consumption Relations and Their Implications. / In: Lloyd Metzler et al. *Income, Employment and Public Policy*. – New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1948.
455. Duesenberry J. S. *Income, Savings, and the Theory of Consumer Behavior*. – Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1949.
456. Duesenberry J. S., Fromm G., Klein L. R., Kuh E. (eds.). *The Brookings Quarterly Model of the United States*. – Amsterdam: North Holland, 1965.
457. Duesenberry J. S., Fromm G., Klein L. R., Kuh E. (eds.). *The Brookings Model: Some Further Results*. – Amsterdam: North Holland, 1969.
458. Dunlop J. The Movement of Real and Money Wage Rates. // *Economic Journal*. 1938. September. P. 413–434.
459. Dunn S. P. Galbraith, uncertainty and the modern corporation. / In: M. Keane (ed.). *Economist with a Public Purpose: Essays in Honour of John Kenneth Galbraith*. – London & New York: Routledge, 2001.
460. Dunn S. P., Pressman S. The Economic Contributions of John Kenneth Galbraith. // *Review of Political Economy*. 2005. Vol. 17. No. 2. P. 161–209.
461. Düppe T., Weintraub E. R. *Finding Equilibrium: Arrow, Debreu, McKenzie and the Problem of Scientific Credit*. – Princeton: Princeton University Press, 2014.
462. Durbin J., Watson G. S. Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression: I. // *Biometrika*. 1950. Vol. 37. No. 4. P. 409–428.
463. Durbin J., Watson G. S. Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression: II. // *Biometrika*. 1951. Vol. 38. No. 2. P. 159–178.
464. Dutt A. K. Aggregate Demand and Aggregate Supply: A History. // *History of Political Economy*. 2002. Vol. 34. No. 2. P. 321–363.
465. Dutt A. K., Amadeo E. J. *Keynes's Third Alternative? The neo-Ricardian Keynesians and the Post Keynesians*. – Aldershot: Edward Elgar, 1990.
466. Dutt A. K., Skott P. Keynesian Theory and the AD-AS Framework: A Reconsideration. / In: C. Chiarella, R. Franke, P. Flaschel and W. Semmler (eds.). *Quantitative and Empirical Analysis of Nonlinear Dynamic Macromodels (Contributions to Economic Analysis, Vol. 277)*. – Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 2006.
467. Dutt A. K., Skott P. Keynesian theory and the Aggregate- Supply/Aggre-

- gate-Demand framework: A Defense. // *Eastern Economic Journal*. 1996. Vol. 22. No. 3. P. 313–331.
468. Dwyer G. P., Hafer R. W. Is money irrelevant? // Federal Reserve Bank of St. Louis *Review*. 1988. May/June. P. 3–17.
469. Eatwell J., Milgate M. *The Fall and Rise of Keynesian Economics*. – Oxford: Oxford University Press, 2011.
470. Ebeling R. M. *Eugen von Böhm-Bawerk: Leading Austrian Economist and Finance Minister of Fiscal Restraint*. / Liberty Matters: A Forum for the Discussion of Matters pertaining to Liberty: *Assessing Böhm-Bawerk's Contribution to Economics after a Hundred Years*, 2015.
471. Ebeling R. M. Friedrich A. Hayek: A Centenary Appreciation. // *The Freeman*. 1999. Vol. 49 (5).
472. Ebeling R. M. John Maynard Keynes: A Vision for the Future or a Ghost from the Past? / The paper presented as the keynote address at the *Seventh Annual Moral Foundations of Capitalism Conference* hosted by the Clemson Institute for the Study of Capitalism in Clemson, South Carolina, on May 30, 2012.
473. Ebeling R. M. John Maynard Keynes: The Damage Still Done by a Defunct Economist. // *FEE* (Foundation for Economic Education). 2006. May 01.
474. Ebeling R. M. The Bad Economics of Short-Run Policies. // *AIE R*. 2018. October 02.
475. Ebenstein A. *Friedrich Hayek: A Biography*. – New York: Palgrave, 2001.
476. Economics revolutionary Paul Samuelson dies aged 94. // *The Daily Telegraph*, December 14, 2009.
477. Edge R. M., Gurkaynak R. S. How Useful are Estimated DSGE Model Forecasts? / *Finance and Economics Discussion Series*. Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs. Federal Reserve Board, Washington, D.C., 2011.
478. Edge R., Kiley M., Laforte J. P. A Comparison of Forecast Performance between Federal Reserve Staff Forecasts, Simple Reduced-Form Models, and a DSGE Model. // *Journal of Applied Econometrics*. 2010. Vol. 25. No. 4. P. 720–754.
479. Egger J. B. Psychologist of the Ills of Capitalism. // *Critical Review*. 1989. Vol. 3. No. 3–4. P. 444–466.
480. Eggertsson G. What Fiscal Policy Is Effective at Zero Interest Rates? / *NBER Macroeconomics Annual*. 2010. P. 59–112.
481. Eichengreen B. Keynes and Protection. // *The Journal of Economic History*. 1984. Vol. 44. No. 2. P. 363–373.
482. Eichengreen B., Temin P. Counterfactual Histories of the Great Depression. / In: T. Balderston (ed.). *The World Economy and National Economies Between the Wars*. – London: Macmillan, 2002.

483. Eichengreen B., Temin P. The Gold Standard and the Great Depression. // *Contemporary European History*. 2000. Vol. 9. No. 2. P. 183–207.
484. Eichengreen B., Tobin J., Wyplosz C. The Case for Sand in the Wheels of International Finance. // *The Economic Journal*. 1995. Vol. 105. P. 162–172.
485. Eichner A. S. A theory of the determination of the mark-up under oligopoly. // *Economic Journal*. 1973. Vol. 83. No. 332. P. 1184–1200.
486. Eichner A. S., Kregel J. A. An essay on post-Keynesian theory: a new paradigm in economics. // *Journal of Economic Literature*. 1975. Vol. 13. No. 4. P. 1293–1314.
487. Eisner R. The NAIRU and Fiscal and Monetary Policy for Now and Our Future: Some Comments. / In: M. Forstater and E. Nell (eds.). *Reinventing Functional Finance*. – Northampton, MA: Edward Elgar, 2003.
488. Ekelund R. B., Hébert R. F. *A History of Economic Theory and Method*. – New York: McGraw-Hill, Inc., 1990.
489. Eltis W. John Locke, the Quantity Theory of Money and Establishment of a Sound Currency. / In: M. Blaug et al. *The Quantity Theory of Money: From Locke to Keynes and Friedman*. – Aldershot, UK and Brookfield, USA: Edward Elgar, 1995.
490. Endres A. M. *Neoclassical Microeconomic Theory: The Founding Austrian Version*. – London: Routledge, 1997.
491. Enzler J., Pierce J. The Effects of External Inflationary Shocks. // *Brookings Papers on Economic Activity*. 1974. P. 13–54.
492. Epstein R. J. *A History of Econometrics*. – Chicago: University of Illinois at Chicago Press, 1987.
493. Escoffier J. *John Maynard Keynes. Lives of Notable Gay Men and Lesbians*. – New York: Chelsea House, 1995.
494. Evans G. W., Honkapohja S. *Learning and Expectations in Macroeconomics*. – Princeton: Princeton University press, 2001.
495. Evans M. K., Klein L. R. *The Wharton Econometric Forecasting Model*. 2nd Enlarged Edition. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 1968.
496. Fair R. The Cowles Commission Approach, Real Business Cycle Theories and New Keynesian Economics'. / In: M. Belongia and M. Garfinkel (eds.). *The Business Cycle: Theories and Evidence*. – London: Kluwer Academic Publishers, 1992.
497. Fantacci L., Marcuzzo M. C., Rosselli A., Sanfilippo E. Speculation and buffer stocks: the legacy of Keynes and Kahn. // *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2012. Vol. 19. No. 3. P. 453–473.
498. Fantacci L., Marcuzzo M. C., Sanfilippo E. Speculation in Commodities:

- Keynes' 'Practical Acquaintance' with Futures Markets. // *Journal for the History of Economic Thought*. 2010. Vol. 32. No. 3. P. 397–418.
499. Farrel M. J. The Measurement of Productive Efficiency. // *Journal of the Royal Statistical Society*. 1957. Vol. A 120. P. 253–290.
500. Faust J. The New Macro Models: Washing Our Hands and Watching for Icebergs. // *Economic Review*. 2009. Vol. 1. P. 46–68.
501. Fehr E., Kirchler E., Weichbold A., Gaechter S. (1998). When social forces overpower competition: gift exchange in experimental labor markets. // *Journal of Labor Economics*. 1998. Vol. 16. P. 324–351.
502. Fehr E., Kirchsteiger G., Riedl A. Does Fairness Prevent Market Clearing? An Experimental Investigation. // *Quarterly Journal of Economics*. 1993. Vol. 108. No. 2. P. 437–460.
503. Fehr E., Tyran J. R. Does Money Illusion Matter? // *American Economic Review*. 2001. Vol. 91. No. 5. P. 1239–1262.
504. Fehr E., Tyran J. R. Expectations and The Effects of Money Illusion. / In: B. Agarwal and Alessandro Vercelli (eds.). *Psychology, Rationality and Economic Behavior*. – London: Palgrave, 2002.
505. Feiwel G. R. Testimony II: An Interview. Franco Modigliani. / In: G. R. Feiwel (ed.). *The Economics of Imperfect Competition and Employment*. Joan Robinson and Beyond. – Macmillan: London, 1989.
506. Feldstein M. Nobel-Winning Economist Applied Forecasting Models to the Real World. // *Wall Street Journal*. 2013. October 22, P. A8.
507. Feldstein M. Social Security and saving: The extended life cycle theory. // *American Economic Review*. 1976. Vol. 66. No. 2. P. 77–86.
508. Ferguson N. Keynes and the German Inflation. // *The English Historical Review*. 1995. Vol. 110. No. 436. P. 368–391.
509. Ferguson N., Granville B. 'Weimar on the Volga': Causes and Consequences of Inflation in 1990s Russia Compared with 1920s Germany. // *Journal of Economic History*. 2000, Vol. 60. No. 4. P. 1061–1087.
510. Fetter F. W. Lenin, Keynes and Inflation. // *Economica*. New Series. 1977. Vol. 44. No. 173. P. 77–80.
511. Fields T. W., Hart W. R. Some Pitfalls in the Conventional Treatment of Aggregate Demand. // *Southern Economic Journal*. 1990. Vol. 56. No. 3. P. 676–684.
512. Fischer S. Samuelson's Economics at Fifty: Remarks on the Occasion of the Anniversary of Publication. // *Journal of Economic Education*. 1999. Vol. 30. P. 362–363.
513. Fisher I. *Mathematical Investigations in the Theory of Value and Prices*. – New Haven: Yale University Press, 1892.

514. Fisher I. *The Money Illusion*. – New York: Adelphi Company, 1928.
515. Fisher I. *The Purchasing Power of Money*. 2d ed. – New York: Augustus M. Kelley, 1963 [1911].
516. Fisher I. *The Rate of Interest: Its Nature, Determination and Relation to Economic Phenomena*. – New York: Macmillan, 1907.
517. Fisher I. *The Theory of Interest*. – New York: Macmillan, 1930.
518. Fisher R. *The Logic of Economic Discovery: Neoclassical Economics and the Marginal Revolution*. – Brighton: Wheatsheaf Books, 1986.
519. Fischer S. Long-term contracts, rational expectations, and the optimal money supply rule. // *Journal of Political Economy*. 1977. Vol. 85. No. 1. P. 191–205.
520. Fischer S. Robert Lucas's Nobel Memorial Prize. // *Scandinavian Journal of Economics*. 1996. Vol. 98, No. 1. P. 11–31.
521. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee S. *Economics*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1988.
522. Fitoussi J. P., Velupillai K. Macroeconomic Perspectives. / In: *Monetary Theory and Thought*, edited by Haim Barkai, Stanley Fischer, and Nissan Liviatan. – London: Macmillan, 1993.
523. Fitzgibbons A. *Keynes's Vision. A New Political Economy*. – Oxford: Clarendon Press, 1988.
524. Flavin M. A. The Adjustment of Consumption to Changing Expectations About Future Income. // *Journal of Political Economy*. 1981. Vol. 89. No. 5. P. 974–1009.
525. Fleming M. Domestic Financial Policies Under Fixed and Under Floating Exchange Rates. / *International Monetary Fund Staff Papers* No. 9, 1962.
526. Fletcher G. A. *The Keynesian Revolution and Its Critics: Issues of Theory and Policy for the Monetary Production Economy*. – London: Macmillan Press, 1987.
527. Foley D. K. Lindahl's Solution and the Core of an Economy with Public Goods. // *Econometrica*. 1967. Vol. 38. No. 1. P. 66–72.
528. Fontana G. Post Keynesians and circuitists on money and uncertainty: an attempt at generality. // *Journal of Post Keynesian Economies*. 2000. Vol. 23. No. 1. P. 27–48.
529. Fontana G., Gerrard B. The future of Post Keynesian economics. // *BNL Quarterly Review*. 2006. Vol. LIX. No. 236. P. 49–80.
530. Foresti T., Sanfilippo E. Keynes's personal investments in the wheat futures markets, 1925–1935. // *History of Economic Ideas*. 2017. Vol. 25. No. 2. P. 63–90.
531. Forstater M. Functional Finance and Full Employment: Lessons from Lerner for Today. // *Journal of Economic Issues*. 1999. Vol. 33. No. 2. P. 475–482.

532. Frapolli M. J. (ed.) *F. P. Ramsey – Critical Reassessments*. – London: Continuum, 2005.
533. Friedman B. M. The Simple Analytics of Monetary Policy: A Post-Crisis Approach. / *NBER Working Paper*, No. 18960, 2013.
534. Friedman M. *A Program for Monetary Stability*. – New York: Fordham University Press, 1960.
535. Friedman M. A Theoretical Framework for Monetary Analysis. / In: R. J. Gordon (ed.). *Milton Friedman's monetary Framework*. – Chicago: Chicago University Press, 1974a.
536. Friedman M. *A Theory of Consumption Function*. – Princeton: Princeton University Press, 1957.
537. Friedman M. *Capitalism and Freedom*. – Chicago: University of Chicago Press, 1962.
538. Friedman M. Comments on the Critics. / In: Robert J. Gordon (ed.). *Milton Friedman's Monetary Framework: A Debate with His Critics*. – Chicago: University of Chicago Press, 1974b.
539. Friedman M. *Dollars and Deficits. Living with America's Economic Problems*. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1968a.
540. Friedman M. (ed.). *Essays in Positive Economics*. – Chicago: University of Chicago Press, 1953.
541. Friedman M. Interest Rates and the Demand for Money. // *Journal of Law and Economics*. 1966. Vol. 9. P. 71–85.
542. Friedman M. [1989]. John Maynard Keynes. // *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly*. 1997. Vol. 83/2. P. 1–23.
543. Friedman M. Keynes's Political Legacy. / In: John Burton (ed.). *Keynes's General Theory: Fifty Years On*. – London: Institute of Economic Affairs, 1986.
544. Friedman M. Leon Walras and His Economic System: A Review Article. // *American Economic Review*. 1955. Vol. 45. No. 5. P. 900–909.
545. Friedman M. Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. // *Journal of Political Economy*. 1977. Vol. 85. No. 3. P. 451–472.
546. Friedman M. *Price Theory*. – Chicago: Aldine Publishers, 1976.
547. Friedman M. (ed.). *Studies in the Quantity Theory of Money*. – Chicago: University of Chicago Press, 1956.
548. Friedman M. The counter-revolution in monetary theory. / *IEA Occasional paper*, No. 33, mimeo. – London: Institute of Economic Affairs, London, 1970.
549. Friedman M. The Keynes Centenary: A Monetarist Reflects. // *The Economist*. 1983. June 4. P. 17–19.
550. Friedman M. *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*. – Chicago: Aldine, 1969.

551. Friedman M. The Role of Monetary Policy. // *The American Economic Review*. 1968b. Vol. 58. No. 1. P. 1–17.
552. Friedman M. *Unemployment Versus Inflation? An Evaluation of the Phillips Curve*. / IEA Occasional Paper No. 44. – London: Institute of Economic Affairs, 1975.
553. Friedman M., Friedman R. *Two Lucky People: Memoirs*. – Chicago: University of Chicago Press, 1998.
554. Friedman M., Heller W. W. *Monetary vs. Fiscal Policy: A Dialogue*. – New York: W.W. Norton, 1969.
555. Friedman M., Kuznets S. *Incomes from Independent Professional Practice*. // In: New York: National Bureau of Economic Research, 1945 [1939].
556. Friedman M., Schwartz A. J. *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. – Princeton: Princeton University Press, 1963.
557. Frisch R. A memorandum on price-wage-tax subsidy policies as instruments in maintaining optimal employment. / UN Document E (CN1/Dub 2), New York, 1949.
558. Frisch R. A survey of types of economic forecasting and programming and a brief discussion of the Oslo channel model. / *Memorandum from the Institute of Economics at the University of Oslo*, 13 May, 1961.
559. Frisch R. L'emploi des modèles pour l'élaboration d'une politique économique rationnelle. // *Revue d'Économie Politique*. 1950. Vol. 60. P. 474–498; 601–634.
560. Frisch R. Numerical determination of a quadratic preference function for use in macroeconomic programming. / *Memorandum from the Institute of Economics at the University of Oslo*, No. 14, 1957.
561. Frisch R. Propagation and Impulse Problems in Dynamic Economics. / In: *Economic essays in honour of Gustav Cassell*. – London: George Allen & Unwin, 1933.
562. Froyen R. *Macroeconomics – Theories and Policies*. 7th edition. – New Jersey: Prentice Hall, 2002.
563. Fromm G., Klein L. R. (eds.). *The Brookings Model: Perspective and Recent Developments*. – Amsterdam: North Holland, 1975.
564. Frost G. *Nobel-winning economist Paul A. Samuelson dies at age 94*. / *MIT News*. December 13, 2009.
565. Fuhrer J., Madigan B. Monetary Policy When Interest Rates Are Bound at Zero. // *Review of Economics and Statistics*. 1997. Vol. 79. No. 4. P. 573–585.
566. Fuller E. W., Whitten R. C. Keynes and the First World War. // *Libertarian Papers*. 2017. Vol. 9. No. 1. P. 1–37.
567. Gayer A. D. Monetary Policy and Public Works. / In: Robert M. MacIver et

- al. *Economic Reconstruction: Report of the Columbia University Commission*. – New York: Columbia University Press, 1934.
568. Galbács P. *The Theory of New Classical Macroeconomics. A Positive Critique. Contributions to Economics*. – Heidelberg: Springer, 2015.
569. Galbraith J. K. *A History of Economics: The Past as the Present*. – New York: A Penguin Random House Company, 2001.
570. Galbraith J. K. *A Life in Our Times: Memoirs*. – Boston: Houghton Mifflin, 1981.
571. Galbraith J. K. *American Capitalism: The Concept of Countervailing Power*. – London: Penguin, 1952.
572. Galbraith J. K. *Economics and the Public Purpose*. – Boston: Houghton Mifflin, 1973.
573. Galbraith J. K. *Economics in Perspective*. – Boston: Houghton Mifflin Company, 1987.
574. Galbraith J. K. [1965]. How Keynes Came to America. / In: *Essays on John Maynard Keynes*, ed. Milo Keynes. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1975.
575. Galbraith J. K. Keynes, Einstein, and the Scientific Revolution. / In: *Keynes, Money and the Open Economy*, edited by P. Arestis. – Cheltenham: Elgar, 1996.
576. Galbraith J. K. Keynes, Roosevelt, and the Complimentary Revolutions. // *Challenge*. 1984. Vol. 26. No. 6. P. 4–8.
577. Galbraith J. K. *Money: Whence It Came, Where It Went*. – Boston: Houghton Mifflin, 1975.
578. Galbraith J. K. *The Affluent Society and Other Writings*. – New York: The Library of America, 2010.
579. Galbraith J. K. *The Age of Uncertainty*. – Boston: Houghton Mifflin, 1977.
580. Galí J., Gertler M. Macroeconomic Modeling for Monetary Policy Evaluation. // *Journal of Economic Perspectives*. 2007. Vol. 21. No. 4. P. 25–45.
581. Garrison R. W. Is Milton Friedman a Keynesian? / In: Mark Skousen (ed.). *Dissent on Keynes: A Critical Appraisal of Keynesian Economics*. – New York: Praeger Publishers, 1992.
582. Garrison R. W. The Austrian Theory of the Business Cycle in the Light of Modern Macroeconomics. // *Review of Austrian Economics*. 1989. Vol. 3. P. 3–29.
583. Garrone G., Marchionatti R. Keynes on econometric method. A reassessment of his debate with Tinbergen and other econometricians, 1938–1943. / *Università di Torino Working paper* No. 01/2004.
584. Gärtner M. *Macroeconomics*. – London: Financial Times/Prentice Hall, 2003.
585. Garver F. B., Hansen A. H. *Principles of Economics*. – Boston: Ginn and Company, 1928.

586. Garvy G. Keynes and the economic activists of pre-Hitler Germany. // *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83. No. 2. P. 391–405.
587. Gaspard M. Ramsey's Theory of National Saving: A Mathematician in Cambridge. // *Journal of the History of Economic Thought*. 2003. Vol. 25. No. 4. P. 413–435.
588. Gazda J. Real Business Cycle Theory – Methodology and Tools. // *Economics & Sociology*. 2010. Vol. 3. No. 1. P. 42–48.
589. Gerlach S., Schnabel G. *The Taylor Rule and Average Interest Rates in the EMU-11 Area: A Note*. / Working paper, Bank for International Settlements, 1998.
590. Gerrard B. Keynesian Economics: The Road to Nowhere. / In: J. Hillard (ed.). *J. M. Keynes in Retrospect*. – Aldershot, UK and Brookfield, USA: Edward Elgar, 1988.
591. Gerrard B. Keynesian Uncertainty: What Do We Know? / In: J. Runde, S. Mizuhara (eds.). *The Philosophy of Keynes's Economics: probability, uncertainty and convention*. – London: Routledge, 2003.
592. Gerrard B., Hillard J. (eds.). *The Philosophy and Economics of J. M. Keynes*. – Aldershot: Edward Elgar, 1992.
593. Gertler M., Kiyotaki N. Financial Intermediation and Credit Policy in Business Cycle Analysis. / In: Benjamin Friedman and Michael Woodford (eds.). *Handbook of Monetary Economics*, Vol. 3, 2010.
594. Ghani S. A re-visit to Minsky after 2007 financial meltdown. / *2e Journée doctorale d'économie, Association des doctorants de Grenoble en économie, École doctorale de sciences économiques, MSHAlpes*, Grenoble, 17 juin 2011, Jun 2011, Grenoble, France, 2011.
595. Gilbert J. C. Changes in Productivity and the Price Level in a Closed Economy. // *Yorkshire Bulletin of Economic and Social Research*. 1956. Vol. 8. No. 2. P. 61–79.
596. Gilbert J. C. *Keynes's Impact on Monetary Economics*. – London: Butterworths, 1982.
597. Gilbert R. V., Hildebrand G. H., Stuart A. W., Sweezy M. Y., Tarshis L., Wilson J. D. *An Economic Program for American Democracy*. – New York: The Vanguard Press, 1938.
598. Gilder G. *Wealth and Poverty*. – New York: Basic Books, 1981.
599. Gillies D. A. *An Objective Theory of Probability*. – London: Methuen, 1973.
600. Gillies D. A., Ietto-Gillies G. Intersubjective probability and economics. // *Review of Political Economy*. 1991. Vol. 3. P. 393–417.
601. Giorno C., and others. Potential Output, Output Gaps and Structural Budget Balances. // *OECD Economic Studies*. 1995. Vol. 24. P. 167–209.

602. Giraud Y. The Political Economy of Textbook Writing: Paul Samuelson and the making of the first Ten Editions of Economics (1945–1976). 2013. <hal-00870494>.
603. Glahe F. R. *Macroeconomics: Theory and Policy*. – New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973.
604. Glendinning V. *Leonard Woolf*. – London: Simon & Schuster, 2007.
605. Goldberger A. S. *Econometric Theory*. – New York: John Wiley & Sons, 1964.
606. Gomez Betancourt R. From the Gold Exchange Standard to the Gold Standard: The Crucial Role of Edwin Walter Kemmerer. / Paper for 25ème Journées Internationales d’Economie Monétaires et Bancaires, Luxembourg, 19–20 Juin 2008.
607. Gómez Olivares M. Expectation and Uncertainty in the Keynesian Theory. / *Technical University of Lisbon, Working paper* WP 15/2009/ISEG, 2009.
608. Goodfriend M. Monetary Policy in the New Neoclassical Synthesis: A Primer. // *Economic Quarterly*, Federal Reserve Bank of Richmond, 2004. Summer. P. 21–45.
609. Goodfriend M., King R. The New Neoclassical Synthesis and the Role of Monetary Policy. / In: B. Bernanke and J. Rotemberg (eds.). *Macroeconomics Annual 1997*. – Cambridge: MIT Press, 1997.
610. Goodspeed T. B. *Rethinking the Keynesian Revolution: Keynes, Hayek, and the Wicksell Connection*. – New York: Oxford University Press, 2012.
611. Goodwin C. D. W. *Art and the market: Roger Fry on commerce in art*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998.
612. Goodwin C. D. W. The art of an ethical life: Keynes and Bloomsbury. / In: R. E. Backhouse and B. W. Bateman. *The Cambridge companion to Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
613. Goodwin C., Weintraub E. R., Hoover K. D., Caldwell B. *John Maynard Keynes of Bloomsbury: Four Short Talks*. / The talks were delivered as part of roundtable discussion on *John Maynard Keynes of Bloomsbury*, the inaugural event of the Center for the History of Political Economy at Duke University, 2009.
614. Gordon R. J. Fresh Water, Salt Water, and Other Macroeconomic Elixirs. // *Economic Record*. 1989. Vol. 65. No. 2. P. 177–184.
615. Gordon R. *Macroeconomics*. 2nd ed. – Boston: Little, Bown, 1981.
616. Gordon R. *Macroeconomics*. 8th ed. – Boston: Addison-Wesley, 2000.
617. Gordon R. J. Price inertia and policy ineffectiveness in the United States, 1890–1980. // *Journal of Political Economy*. 1982. Vol. 90. No. 6. P. 1087–1117.
618. Gordon R. J. The theory of domestic inflation. // *The American Economic Review*. 1977. Vol. 67. No. 1. P. 128–134.

619. Goutsmedt A. The New Classical Explanation of the Stagflation: A Psychological Way of Thinking. / *Documents de travail du Centre d'Economie de la Sorbonne* 2016.18.
620. Gram H., Walsh V. Joan Robinson's Economics in Retrospect. // *Journal of Economic Literature*, 1983. Vol. 21. P. 518–550.
621. Greenwald B., Stiglitz J. E. Keynesian, New Keynesian and New Classical Economics. // *Oxford Economic Papers*, New Series. 1987. Vol. 39. No. 1. P. 119–133.
622. Grieve R. H. Involuntary unemployment: a reminder. // *Real-world economics review*. 2017. Vol. 81. P. 1–13.
623. Grieve R. H. Keynes and Sraffa on Own-Rates: A Present-Day Misunderstanding. // *Contributions to Political Economy*. 2015. Vol. 34. No. 1. P. 1–16.
624. Grieve R. H. Keynes, Sraffa and the Emergence of the General Theory. // *Review of Political Economy*. 2012. Vol. 24. No. 1. P. 51–67.
625. Grigg P. J. *Prejudice and Judgement*. – London: Jonathan Cape, 1948.
626. Groenewegen P. Keynes and Marshall: Methodology, Society, and Politics. / In: *New Perspectives on Keynes*. A. F. Cottrell, M. S. Lawlor (eds.). *History of Political Economy*, Annual Supplement to Volume 27, 1995.
627. Grünberg E., Modigliani F. The Predictability of Social Events. // *Journal of Political Economy*. 1954. Vol. 62. P. 465–478.
628. Gumus E. J. M. Lifelong Liberal John Maynard Keynes: Some Highlights from His Life. / Dumlupinar University, *Journal of Social Sciences*. 2003. No. 9. P. 81–100.
629. Haavelmo T. The statistical implications of a system of simultaneous equations. // *Econometrica*. 1943. Vol. 11. P. 1–12.
630. Haavelmo T. The notion of involuntary economic decisions. // *Econometrica*. 1950. Vol. 18. P. 1–8.
631. Haavelmo T. The Probability Approach in Econometrics. // *Econometrica*. 1944. Vol. 12. Supplement. P. iii–vi+1–115.
632. Haberler von G. *Prosperity and Depression*, 3rd ed. – Geneva: League of Nations, 1941.
633. Haberler von G. The Place of the General Theory of Employment, Interest, and Money in the History of Economic Thought. // *Review of Economics and Statistics*. 1946. Vol. 28. No. 4. P. 187–194.
634. Haberler von G. *The Theory of International Trade*. – London: William Hodge, 1936.
635. Hagemann H. The German Edition of Keynes's General Theory: Controversies on the Preface. / In: Luca Fiorito (ed.). *A Research Annual (Research in the*

- History of Economic Thought and Methodology, Volume 32*). Emerald Group Publishing Limited, 2015.
636. Hagemann H. The influence of Jacob Marschak, Adolph Lowe, and Hans Neisser on the Formation of Franco Modigliani's work. / In: New School conference „*Franco Modigliani and the Keynesian Legacy*“, 2005.
637. Hagemann H., Hamouda O. F. (eds.). *The Legacy of Hicks. His Contribution to Economic Analysis*. – London: Routledge, 1994.
638. Hahn F. Comment on Axel Leijonhufvud's "Keynesianism, Monetarism and Rational Expectations: some Reflections and Conjectures". / In: R. Frydman and E. Phelps (eds.). *Individual Forecasting and Aggregate Outcomes, Rational Expectations Explained*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
639. Hahn F. H. Gross substitutes and the stability of general equilibrium. // *Econometrica*. 1958. Vol. 26. P. 169–170.
640. Hahn F. H. Keynesian Economics and General Equilibrium Theory. / In: G. C. Harcourt (ed.). *The Microfoundations of Macroeconomics*. – London: Macmillan, 1977.
641. Hahn F. H. *Money and Inflation*. – Oxford: Basil Blackwell, 1982.
642. Hahn F. H. On Involuntary Unemployment. // *The Economic Journal*. 1987. Vol. 97. P. 1–17.
643. Hahn F. H., Brechling F. R. P. (eds.). *The Theory of Interest Rates*. – London: Macmillan, 1965.
644. Hahn F. H., Solow R. M. *A Critical Essay on Modern Macroeconomic Theory*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1995.
645. Hahn F., Solow R. M. Is Wage Flexibility a Good Thing?. / In: W. Beckerman (ed.). *Wage Rigidity and Unemployment*. – Baltimore: John Hopkins University Press, 1986.
646. Hayashi F. Tobin's Marginal and Average q: A Neoclassical Interpretation. // *Econometrica*. 1982. Vol. 50. No. 1. P. 215–224.
647. Hayek von F. A. *Hayek on Hayek: an Autobiographical Dialogue*. S. Kresge and L. Wenar (eds.). – London: Routledge, 1994.
648. Hayek von F. A. *Interviews: Nobel Prize-Winning Economist Friedrich A. von Hayek*. – Los Angeles: UCLA Oral History Program, 1983 [1978].
649. Hayek von F. A. *A Tiger by the Tail; The Keynesian Legacy of Inflation*. – London: Institute of Economic Affairs, 1972.
650. Hayek von F. A. *Monetary Theory and the Trade Cycle*. – London: Jonathan Cape, 1933.
651. Hayek von F. A. *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. – Chicago: University of Chicago Press, 1978.

652. Hayek von F. A. *Prices and Production*. 2nd ed. – London: George Routledge & Sons, 1935.
653. Hayek von F. A. Reflections on the Pure Theory of Mr. J. M. Keynes, part 1. // *Economica*. 1931. Vol. 11. P. 270–295.
654. Hayek F. A. ‘Review of Harrod’s *Life of J.M. Keynes*. // *The Journal of Modern History*. 1952. Vol. 24. No. 2. P. 195–198.
655. Hayek von F. A. *The Constitution of Liberty*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1960.
656. Hayek von F. A. *The Pure Theory of Capital*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1941.
657. Hayek von F. A. *The Road to Serfdom*. – Chicago: University of Chicago Press, 1944.
658. Hayek von F. A. *Kelias į vergovę*. – Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 1997.
659. Hayek von F. A. The Austrian Critique. // *The Economist*. 1983. 11 June.
660. Hayes M. *The Economics of Keynes: A New Guide to The General Theory*. – London: Edward Elgar, 2006.
661. Hall P. A. Policy Paradigms, Social Learning, and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain. // *Comparative Politics*. 1993. Vol. 25. No. 3. P. 275–296.
662. Hall R. E. Market Structure and Macroeconomic Fluctuations. // *Brookings Papers Economic Activity*. 1987. Vol. 1. P. 285–322.
663. Hall R. E. Robert Lucas, Recipient of the 1995 Nobel Memorial Prize in Economics. // *Scandinavian Journal of Economics*. 1996. Vol. 98. No. 1. P. 33–48.
664. Hall R. E. Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence. // *Journal of Political Economy*. 1978. Vol. 86. No. 6. P. 971–987.
665. Hall R. E., Jorgenson D. W. Tax Policy and Investment Behavior. // *The American Economic Review*. 1967. Vol. 57. No. 3. P. 391–414.
666. Hall R. E., Mishkin F. S. The Sensitivity of Consumption to Transitory Income: Estimates from Panel Data on Households. // *Econometrica*. 1982. Vol. 50. No. 2. P. 461–481.
667. Hall R. L., Hitch C. J. Price Theory and Business Behaviour. // *Oxford Economic Papers*. 1939. Vol. 2. No. 1. P. 12–45.
668. Hall R., Taylor J. *Macroeconomics: Theory, Performance, and Policy*. – New York: Norton, 1986.
669. Hall T. E., Hart W. R. The Samuelson-Solow “Phillips Curve” and the Great Inflation. / *Miami University Working Paper* No. 2010-08.

670. Hallett H. Econometrics and the theory of economic policy: the Tinbergen-Theil contributions 40 years on. // *Oxford Economic Papers*. 1989. Vol. 41. P. 189–214.
671. Halliasos M., Tobin J. The Macroeconomics of Government Finance. / In: Benjamin M. Friedman and Frank H. Hahn (eds.). *Handbook of Monetary Economics*. – Amsterdam: North-Holland, 1990.
672. Hammond J. D. An Interview with Milton Friedman on Methodology. / In: B. Caldwell (ed.). *The Philosophy and Methodology of Economics*, Vol. I. – Edgar Elgar, 1992.
673. Hamouda O. F. *John Hicks: The Economist's Economist*. – Oxford: Blackwell, 1993.
674. Hamouda O. F., Harcourt G. C. *Post Keynesian Economics. From Criticism to Coherence?* – Aldershot: Edward Elgar, 1989.
675. Hamouda O. F., Harcourt G. C. Post Keynesianism: from Cfuticism to Coherence? // *Bulletin of Economic Research*. 1988. Vol. 40. No. 1. P. 1–33.
676. Hansen A. H. *After the War – Full Employment*. – Washington: GPO, 1942.
677. Hansen A. H. *A Guide to Keynes*. – New York: McGraw-Hill, 1953.
678. Hansen A. H. *America's Role in the World Economy*. – New York: W. W. Norton, 1945.
679. Hansen A. H. *Business Cycles and National Income*. – London: Allen and Unwin, 1951.
680. Hansen A. H. *Business Cycle Theory: Its Development and Present Status*. – Boston: Ginn and Co, 1927.
681. Hansen A. H. Capital goods and the restoration of purchasing power. // *Proceedings of the academy of political science*. 1934. Vol. 16. P. 11–19.
682. Hansen A. H. *Cycles of prosperity and depression in the United States, Great Britain and Germany; a study of monthly data 1902–1908*. – Madison, WI: University of Wisconsin, 1921.
683. Hansen A. H. *Economic Policy and Full Employment*. – New York: McGraw-Hill, 1947.
684. Hansen A. H. Economic Progress and Declining Population Growth. // *The American Economic Review*. 1939. Vol. 29. P. 1–15.
685. Hansen A. H. *Economic Stabilization in an Unbalanced World*. – New York: Harcourt, Brace & Co., 1932.
686. Hansen A. H. (ed.). *Fiscal Policy and Business Cycles*. – London: Allen and Unwin, 1941.
687. Hansen A. H. *Full Recovery or Stagnation?* – New York: W. W. Norton, 1938.
688. Hansen A. H. *Monetary Theory and Fiscal Policy*. – New York: McGraw-Hill, 1949.

689. Hansen A. H. Mr. Keynes on Underemployment Equilibrium. // *Journal of Political Economy*. 1936a. Vol. 44. No. 5. P. 667–686.
690. Hansen A. H. Stagnation and under-employment equilibrium. // *Rostra economica Amstelodamensia*. 1966. November. P. 7–9.
691. Hansen A. H. Under-Employment Equilibrium. // *Yale Review*. 1936b. Vol. 25. P. 828–830.
692. Hansen B. *The economic theory of fiscal policy*. – London: Allen & Unwin, 1958.
693. Hansen G. D., Prescott E. C. Did Technology Cause the 1990–1991 Recession? // *American Economic Review*. 1993. Vol. 83. No. 2. P. 280–286.
694. Hansen L. P., Sargent T. J. *Recursive Models of Dynamic Linear Economies*. – Princeton: Princeton University Press, 1998.
695. Harcourt G. C. A left Keynesian view of the Phillips curve trade-off. / In: R. Leeson (ed.). *A. W. H. Phillips: Collected Works in Contemporary Perspective*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
696. Harcourt G. C. *Capitalism, Socialism and Post-Keynesianism: Selected Essays of G. C. Harcourt*. – Aldershot: Edward Elgar, 1995.
697. Harcourt G. C. Nicholas Kaldor, 1908–1986. / In: C. Sardoni (ed.). *On political economists and modern political economy – selected essays of G. C. Harcourt*. – New York and London: Routledge, 1992.
698. Harcourt G. C. (ed.). *The Microeconomic Foundations of Macroeconomics*. – London: Macmillan, 1977.
699. Harcourt G. C. *The Structure of Post-Keynesian Economics – the Core Contributions of the Pioneers*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
700. Harcourt G. C. *50 Years a Keynesian and Other Essays*. – Hampshire, UK: Palgrave, 2001.
701. Harcourt G. C., Blankenburg S. The debates on the representative firm and increasing returns: Then and now. / *Royal Economic Society Annual Conference 2002*, Royal Economic Society, 2002.
702. Harcourt G. C., Kerr P. *Joan Robinson*. – Basingstoke, Houndmills: Palgrave Macmillan, 2009.
703. Harcourt G. C., Kriesler P. The Enduring Importance of *The General Theory*. // *Review of Political Economy*. 2011. Vol. 23. No. 4. P. 503–519.
704. Harcourt G. C., Kriesler P. The Influence of Michal Kalecki on Joan Robinson's Approach to Economics. / *Australian School of Business Research Paper No. 2010 ECON 21*, 2010.
705. Harcourt G. C., Turnell S. On Skidelsky's Keynes. // *Economic and Political Weekly*. 2005. 19 November. P. 4,931–4,946.
706. Harris J. *William Beveridge. A Biography*. – Oxford: Clarendon Press, 1997.

707. Harris S. E. *John Maynard Keynes*. – New York: Charles Scribner's Sons, 1955.
708. Harris S. E. (ed.). *Postwar Economic Problems*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1943.
709. Harris S. E. (ed.). *The New Economics. Keynes' Influence on Theory and Public Policy*. – New York: A. A. Knopf, 1947.
710. Harrod R. F. An Essay in Dynamic Theory. // *Economic Journal*. 1939. Vol. 49. P. 14–33.
711. Harrod R. F. *Economic Dynamics*. – London: Macmillan, 1973.
712. Harrod R. F. *International economics*. – New York: Harcourt, Brace & Co., 1933.
713. Harrod R. F. Mr. Keynes and Traditional Theory. // *Econometrica*. 1937. Vol. 5. P. 74–86.
714. Harrod R. F. *The Life of John Maynard Keynes*. – London: Macmillan, 1951.
715. Harrod R. F. *The Trade Cycle: An Essay*. – Oxford: Clarendon Press, 1936.
716. Harrod R. F. *Towards a Dynamic Economics*. – London: Macmillan, 1948.
717. Hartley J. E., Hoover K. D., Salyer K. D. (eds.). *Real Business Cycles: A Reader*. – London: Routledge, 1998.
718. Hartley J. E., Hoover K. D., Salyer K. D. The Limits of Business Cycle Research: Assessing the Real-Business-Cycle Model. // *Oxford Review of Economic Policy*. 1997. Vol. 13. No. 3. P. 34–54.
719. Hazlitt H. *Economic in One Lesson*. – New York: Crown Publishers, Inc., 1979.
720. Hazlitt H. *Ekonomika per vieną pamoką*. – Vilnius: Pradai, 1994.
721. Hazlitt H. *The Critics of Keynesian Economics*. – Princeton, N. J.: D. Van Nostrand, 1960.
722. Hazlit H. *The Failure of the New Economics: An Analysis of the Keynesian Fallacies*. – Princeton, N. J.: Van Nostrand, 1959.
723. Hawtrey R. G. *Good and Bad Trade*. – New York: A. M. Kelley, 1962 [1913].
724. Hawtrey R. G. *The Art of Central Banking*. – London: Longman, 1932.
725. Hawtrey R. G. The Genoa Resolutions on Currency. // *The Economic Journal*. 1922. Vol. 32. No. 127. P. 290–304.
726. Hawtrey R. G. *Trade and Credit*. – London, New York: Longmans, Green and Co., 1928.
727. Heckscher E. F. *Mercantilism*. E. F. Soderlund, ed., tr. M. Shapiro – New York: George Allen & Unwin, 1955.
728. Heertje A., Heemeijer P. On the origin of Samuelson's multiplier-accelerator model. // *History of political economy*. 2002. Vol. 34. No. 1. P. 207–218.
729. Heilbroner R. L. *Didieji ekonomistai*. – Vilnius: Amžius, 1995.
730. Heilbroner R. L. *The Wordly Philosophers*. – New York: Simon and Schuster, Inc, 1972.

731. Heijdra B. J. *Foundations of Modern Macroeconomics* (2nd ed.). – Oxford: Oxford University Press, 2009.
732. Heilperin M. A. The Economic Nationalism of John Maynard Keynes. / In: *Studies in Economic Nationalism*, by Michael A. Heilperin. – Geneva and Paris: Droz and Minard, 1960.
733. Helm D. Introduction. / In: J. R. Hicks. *The Economics of John Hicks*. – Oxford: Basil Blackwell, 1984.
734. Hendry D. F. Econometrics – Alchemy or Science? // *Economica*. 1980. Vol. 47. P. 387–406.
735. Hendry D. F., Morgan M. S. (eds.). *The Foundations of Econometric analysis*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
736. Hennings K. H., Samuels W. J. (eds.). *Neoclassical Economic Theory 1870–1930*. – Boston, Mass.: Kluwer, 1990.
737. Henry J. F. *The Making of Neoclassical Economics*. – Boston, Mass.: Unwin Hyman, 1990.
738. Hercowitz Z., Strawczynski M. Cyclical Ratcheting in Government Spending: Evidence from the OECD. // *Review of Economics and Statistics*. 2004. Vol. 86. No. 1. P. 353–361.
739. Hession C. H. *John Maynard Keynes: A Personal Biography of the Man Who Revolutionized Capitalism and the Way We Live*. – New York: Macmillan, 1984.
740. Hession C. H. Keynes, Strachey, and the gay courage to be. // *Challenge*. 1993. Vol. 36. No. 4. P. 53–59.
741. Hetzel R. L. The Taylor Rule: Is It a Useful Guide to Understanding Monetary Policy? // Federal Reserve Bank of Richmond *Economic Quarterly*. 2000. Vol. 86. No. 2. P. 1–33.
742. Hicks J. R. *A Contribution to the Theory of the Trade Cycle*. – New York: Oxford University Press, 1950.
743. Hicks J. R. A Neo-Austrian Growth Theory. // *Economic Journal*. 1970. Vol. 80. No. 318. P. 257–281.
744. Hicks J. R. A Rehabilitation of ‘Classical’ Economics. // *The Economic Journal*. 1957. Vol. 67, No. 266. P. 278–289.
745. Hicks J. R. *A Revision of Demand Theory*. – Oxford: Clarendon Press, 1956.
746. Hicks J. R. *A Theory of Economic History*. – Oxford: Clarendon Press, 1969.
747. Hicks J. R. Autobiography. / In: *Nobel Lectures, Economic Sciences 1969–1980*, ed. Assar Lindbeck. – Singapore: World Scientific Publishing Company, 1992 [1973].
748. Hicks J. R. *Capital and Growth*. – Oxford: Clarendon Press, 1965.
749. Hicks J. R. *Causality in Economics*. – Oxford: Blackwell, 1979a.

750. Hicks J. R. *Critical Essays in Monetary Theory*. – London: Oxford University Press, 1967.
751. Hicks J. R. Economic Foundations of Wage Policy. // *The Economic Journal*. 1955. Vol. 65. No. 259. P. 389–404.
752. Hicks J. R. *Economic Perspectives: Further Essays on Money and Growth*. – Oxford: Clarendon Press, 1977.
753. Hicks J. R. *Essays in World Economics*. – Oxford: Clarendon Press, 1959.
754. Hicks J. R. Introductory: LSE and the Robbins Circle. / In: J. R. Hicks. *Money Interest and Wages*, vol. 2. – Harvard: Harvard University Press, 1982a.
755. Hicks J. R. IS-LM: an explanation. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1980. Vol. 3. No. 2. P. 139–154.
756. Hicks J. La theorie de Keynes apre's neuf ans. // *Revue d'Economie Politique*. 1945. Vol. 55. No. 1. P. 1–11.
757. Hicks J. R. Liquidity. // *Economic Journal*. 1972. Vol. 72. No. 288. P. 787–802.
758. Hicks J. R. *Money, Interest and Wages (Collected Essays on Economic Theory, Volume 2)*. – Harvard: Harvard University Press, 1982b.
759. Hicks J. R. Mr. Keynes and the 'Classics': A Suggested Interpretation. // *Econometrica*. 1937. Vol. 5 (2). P. 147–159.
760. Hicks J. R. On Coddington's Interpretation: A Reply. // *Journal of Economic Literature*. 1979b. Vol. 17. P. 989–995.
761. Hicks J. R. *The Crisis in Keynesian Economics*. – New York: Basic Books, 1974.
762. Hicks J. R. The Formation of an Economist. // *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. 1979c. No. 130. P. 195–204.
763. Hicks J. R. The Foundations of Welfare Economics. // *The Economic Journal*. 1939. Vol. 49. No. 196. P. 696–712.
764. Hicks J. R. The Monetary Theory of D. H. Robertson. // *Economica*. 1942a. Vol. 9. P. 53–57.
765. Hicks J. R. *The Social Framework: An Introduction to Economics*. – Oxford: University Press, 1942b.
766. Hicks J. R. *The Theory of Wages*. – London: Macmillan, 1932.
767. Hicks J. R. *Time and Capital: A Neo-Austrian Theory*. – Oxford: Clarendon Press, 1973.
768. Hicks J. R. Towards a more general theory. / In: M. Kohn and S. C. Tsiang (eds.). *Finance Constraints, Expectations, and Macroeconomics*. – Oxford: Clarendon Press, 1988.
769. Hicks J. R. *Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory*. – Oxford: Oxford University Press, 1949.
770. Hicks J. R., Allen R. G. D. A Reconsideration of the Theory of Value. Part I. // *Economica*. New Series. 1934a. Vol. 1. No. 1. P. 52–76.

771. Hicks J. R., Allen R. G. D. A Reconsideration of the Theory of Value. Part II. A Mathematical Theory of Individual Demand Functions. // *Economica*. New Series. 1934b. Vol. 1. No. 2. P. 196–219.
772. Hicks J. R., Weber W. (eds.). *Carl Menger and the Austrian School of Economics*. – Oxford: Clarendon Press, 1973.
773. Hicks U. *The Finance of British Government, 1920–1936*. – Oxford: Oxford University Press, 1938.
774. Higgins B. Concepts and Criteria of Secular Stagnation. / In: Lloyd Metzler (ed.). *Income, employment and public policy: essays in honor of Alvin H. Hansen*. – New York: W. W. Norton & Co, 1949.
775. Higgins B. *Economic development*. – New York: Norton, 1959.
776. Higgins B. The Theory of Increasing Under-Employment. // *Economic Journal*. 1950. Vol. 60. No. 238. P. 255–274.
777. Higgs R. *Depression, War and Cold War: Studies in Political Economy*. – New York: Oxford University Press, 2006.
778. Hill L. E. John Maynard Keynes and Alvin Hansen: contrasting methodologies and policies for social economics. // *Forum for Social Economics*, 1992. Vol. 21. P. 35–42.
779. Hillard J. (ed.). *J. M. Keynes in Retrospect*. – Aldershot: Edward Elgar, 1988.
780. Hillinger C., Süßmuth B. *The Quantity Theory of Money: An Inquiry Regarding Meaning and Method*. (January 28, 2010). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1543727>.
781. Hynes A. The Emergence of the Neoclassical Consumption Function: the Formative Years, 1940–1952. // *Journal of the History of Economic Thought*. 1998. Vol. 20. P. 25–51.
782. Hines B. Involuntary Unemployment. / In: E. Malinvaud and J. P. Fitoussi (eds.). *Unemployment in Western Europe*. – London: Macmillan, 1980.
783. Hirai T. International Design and the British Empire: Keynes on the Relief Problem. // *History of Economics Review*. 2013. Vol. 57. P. 63–83.
784. Hirai T. *Keynes's Theoretical Development: From the Tract to the General Theory*. – Abingdon, UK: Routledge, 2008.
785. Hirai T., Marcuzzo M. C., Mehrling P. (eds.). *Keynesian Reflections: Effective Demand, Money, Finance, and Policies in the Crisis*. – Oxford: Oxford University Press, 2013.
786. Hirsch A., de Marchi A. *Milton Friedman. Economics in Theory and Practice*. – Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1990.
787. Hobson J. A. *Gold, Prices and Wages*. – London: Methuen, 1913.

788. Hobson J. A. *Work and Wealth – A Human Valuation*. – London: Macmillan, 1921 [1914].
789. Hodgson G. M. Meanings of Methodological Individualism. // *Journal of Economic Methodology*. 2007. Vol. 14 (2). P. 211–226.
790. Hodgson G. M. Post-Keynesianism and institutionalism: the missing link. // In: J. Pheby (ed.). *New Directions in Post-Keynesian Economics*. – Aldershot: Edward Elgar, 1989.
791. Hodgson G. M. The Rationalist Conception of Action. // *Journal of Economic Issues*. 1985. Vol. 19. No. 4. P. 825–851.
792. Hodrick R., Prescott E. C. Postwar U.S. Business Cycles: An Empirical Investigation. // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 1997. Vol. 29. No. 1. P. 1–16.
793. Holder M. E., Kent R. J. On the art of investing according to Keynes. // *The Journal of Portfolio Investment*. 2011. Vol. Spring, P. 1–6.
794. Holroyd M. *Lytton Strachey*. – London: Vintage, 1995.
795. Hölscher J., Klaes M. (eds.). *Keynes's Economic Consequences of the Peace: A Reappraisal*. – London: Pickering & Chatto, 2014.
796. Holt R. P. F. Post Keynesian School of Economics. / In: T. Cate (ed.). *An Encyclopedia of Keynesian Economics*. – Cheltenham, UK and Lyme, USA: Edward Elgar, 1997.
797. Hoover H. *The Memoirs of Herbert Hoover; The Great Depression 1929–1941*. – New York: Macmillan, 1952.
798. Hoover K. D. Doctor Keynes: Economic theory in a diagnostic science. / In: R. E. Backhouse and B. W. Bateman. *The Cambridge companion to Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
799. Hoover K. D. The Genesis of Samuelson and Solow's Price-inflation Phillips Curve. // *History of Economics Review*. 2015. Vol. 61. P. 1–16.
800. Hoover K. D. *The New Classical Macroeconomics: A Sceptical Inquiry*. – Oxford: Basil Blackwell, 1988.
801. Hoover K. D. (ed.). *The New Classical Macroeconomics*. – Aldershot, UK and Brookfield, USA: Edward Elgar, 1992.
802. Hoover K. D. (ed.). *The Legacy of Robert. E. Lucas Jr.* – Cheltenham: Edward Elgar, 1999.
803. Hoover K. G. Two Types of Monetarism. // *Journal of Economic Literature*. 1984. Vol. XXII. P. 58–76.
804. Hoover K. R. *Economics as Ideology: Keynes, Laski, Hayek, and the Creation of Contemporary Politics*. – Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 2003.
805. Horwitz S. G. *Microfoundations and Macroeconomics: An Austrian Perspective*. – London: Routledge, 2000.

806. Hotelling H. The Economics of Exhaustible Resources. // *Journal of Political Economy*. 1931. Vol. 39. No. 2. P. 137–175.
807. Houthaker H. S., Tobin J. Estimates of the Free Demand for Rationed Food-stuffs. // *Economic Journal*. 1952. Vol. 62. P. 103–118.
808. Howey R. S. *The Rise of the Marginal Utility School: 1870–1889*. – New York: Columbia University Press, 1989 [1960].
809. Howitt P. Macroeconomics: Relation with Microeconomics. / In: John Eatwell, Murray Milgate, and Peter Newman (eds.). *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. 3. – London: MacMillan, 1987.
810. Howitt P., Kirman A., Leijonhufvud A., Mehrling P., Colander D. Beyond DSGE Models: Towards an Empirically Based Macroeconomics. / *Middlebury College Economics Discussion Paper* No. 08, 2008.
811. Howson S. 'A Dear Money Man': Keynes on Monetary Policy, 1920. // *The Economic Journal*. 1973. Vol. 83. No. 330. P. 456–464.
812. Howson S. Keynes and the LSE Economists. // *Journal of the History of Economic Thought*. 2009. Vol. 31. No. 3. P. 257–280.
813. Howson S. *Lionel Robbins*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
814. Hulten C. R. Total Factor Productivity: A Short Biography. / *NBER Working Papers* No. 7471, National Bureau of Economic Research, Inc., 2000.
815. Hume D. *An Abstract of A Treatise on Human Nature*. Reissued with an introduction by J. M. Keynes and P. Sraffa. – Cambridge: Cambridge University Press, 1938 [1740].
816. Hume D. *Essays Moral, Political and Literary*. – Indianapolis: Liberty Fund, Inc., 1987.
817. Hutchison T. W. *A Review of Economic Doctrines, 1870–1929*. – Oxford: Clarendon Press, 1953.
818. Hutchison T. W. *On Revolutions and Progress in Economic Knowledge*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
819. Hutt W. H. *Economists and the Public*. – London: Jonathan Cape, 1936.
820. Yano M. Competitive equilibria on turnpikes in a McKenzie economy, I: A neighborhood turnpike theorem. // *International Economic Review*. 1984a. Vol. 25. P. 695–718.
821. Yano M. Competitive equilibria on turnpikes in a McKenzie economy, I: An asymptotic turnpike theorem. // *International Economic Review*. 1985. Vol. 26. P. 661–670.
822. Yano M. The Turnpike of Dynamic General Equilibrium Paths in Its Insensitivity to Initial Conditions. // *Journal of Mathematical Economics*. 1984b. Vol. 13. No. 3. P. 235–254.

823. Ibn Khaldun. *The Muqaddimah: An Introduction to History*. – New York: Pantheon Books, 1958.
824. Yeager L. B. Monetarism. / In: George Selgin (ed.). *The Fluttering Veil: Essays on Monetary Disequilibrium*. – Indianapolis: Liberty Fund, 1997.
825. Yergin D., Stanislaw J. *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy*. – New York: Simon and Schuster, 1998.
826. Young M. Is IS-LM a static or dynamic 'Keynesian' model? / In: R. Leeson (ed.). *The Keynesian Tradition*. – London: Palgrave Macmillan, 2008.
827. Young M. The Keynesian Revolution and IS-LM: From Enigma to Conundrum. / In: A. Arnon et al. (eds.). *Perspectives on Keynesian Economics*. – Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag, 2011.
828. Young W. *Interpreting Mr. Keynes: The IS-LM Enigma*. – Cambridge: Polity Press, 1987.
829. Young W., Zilberfarb B. Z. (eds.). *IS-LM and Modern Macroeconomics*. Recent Economic Thought, vol. 73. – Dordrecht: Springer, 2000.
830. Jaffé W. Biography and Economic Analysis. // *Western Economic Journal*. 1965. Vol. 3. No. 3. P. 223–232.
831. James H. *International Monetary Cooperation since Bretton Woods*. – New York, Oxford: Oxford University Press, 1996.
832. Jerger J., Landmann O. Dissecting the two-handed approach: Who's the expert hand for what? // *Applied Economics Quarterly*. 2006. Vol. 52. No. 3. P. 50–70.
833. Jespersen J., Madsen M. O. (eds.). *Keynes's General Theory for Today: Contemporary Perspectives*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2012.
834. Jevons W. S. *The Theory of Political Economy*. – New York: Kelley and Killman, 1957 [1871].
835. Johnson E. S. John Maynard Keynes: Scientist or Politician? // *Journal of Political Economy*. 1974. Vol. 82. No. 1. P. 99–111.
836. Johnson E. S., Johnson H. G. (eds.). *The Shadow of Keynes: Understanding Keynes, Cambridge, and Keynesian Economics*. – Chicago: University of Chicago Press, 1978.
837. Johnson H. G. Cambridge in the 1950s. / In: Johnson E., Johnson H. G. (eds.). *The Shadow of Keynes*. – Oxford: Basil Blackwell, 1978.
838. Johnson H. G. *Money, Trade and Economic Growth*. – London: Allen and Unwin, 1964.
839. Johnson H. G. The Early Economics of Keynes. // *American Economic Review*. 1972. Vol. 62. No. 1/2. P. 416–421.
840. Johnson H. G. The Keynesian Revolution and the Monetarist Counter-Revolution. // *American Economic Review*. 1971. Vol. 61. No. 2. P. 91–106.

841. Johnson L., Ley R., Cate T. The Concept of Equilibrium: A Key Theoretical Element in Keynes' Revolution. // *Atlantic Economic Journal*. 2004. Vol. 32, Issue 3. P. 221–231.
842. Jones R. W. International Trade Theory. / In: E. C. Brown, R. M. Solow (eds.). *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. – New York: McGraw-Hill, 1983.
843. Jones R. W., Scheinkman J. The relevance of the two-sector production model in trade theory. // *Journal of Political Economy*. 1977. Vol. 85. No. 5. P. 909–935.
844. Jonsson P. O. On the Economics of Say and the Keynes' Interpretation of Say's Law. // *Eastern Economic Journal*. 1995. Vol. 21. No. 2. P. 147–155.
845. Jorgenson D. W. Capital Theory and Investment Behavior. // *American Economic Review*. 1963. Vol. 53. No. 2. P. 247–259.
846. Judd J. P., Rudebusch G. D. Taylor's Rule and the Fed: 1970–1997. // Federal Reserve Bank of San Francisco *Economic Review*. 1998. Vol. 3. P. 3–16.
847. Kahn R. F. Dr. Neisser on Secondary Employment: A Note. // *Review of Economic Statistics*. 1936. Vol. 18. P. 144–147.
848. Kahn R. F. Public Works and Inflation. // *Journal of the American Statistical Association*. 1933. Vol. 28 (Supplement). P. 168–173.
849. Kahn R. F. Rejoinder to Professor Harberler. // *Economic Journal*. 1938. Vol. 48. P. 333–336.
850. Kahn R. F. The League of Nations Enquiry into the Trade Cycle. // *Economic Journal*. 1937. Vol. 47. P. 670–679.
851. Kahn R. F. *The Making of Keynes's General Theory*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
852. Kahn R. F. The Relation of Home Investment to Unemployment. // *The Economic Journal*. 1931. Vol. 41. No. 162. P. 173–198.
853. Kahn S. Evidence of Nominal Wage Stickiness. // *American Economic Review*. 1997. Vol. 88. No. 5. P. 993–1008.
854. Kaldor N. Alternative Theories of Distribution. // *The Review of Economic Studies*. 1955. Vol. 23. No. 2. P. 83–100.
855. Kador N. A Model of the Trade Cycle. // *The Economic Journal*. 1940. Vol. 50. No. 197. P. 78–92.
856. Kaldor N. Capital Accumulation and Economic Growth. / In: F. A. Lutz, D. Hague (eds.). *Theory of Capital*. – London: Palgrave Macmillan, 1961.
857. Kaldor N. Capital Intensity and the Trade Cycle. // *Economica*. New Series. 1939a. Vol. 6. No. 21. P. 40–66.
858. Kaldor N. Speculation and Economic Stability. // *Review of Economic Studies*. 1939b. Vol. 7. P. 1–27.

859. Kaldor N. The Relation of Economic Growth and Cyclical Fluctuations. // *The Economic Journal*. 1954. Vol. 64. No. 253. P. 53–71.
860. Kaldor N. Welfare propositions of economics and interpersonal comparisons of utility. // *The Economic Journal*. 1939c. Vol. 49. No. 195. P. 549–552.
861. Kaldor N., Mirrlees J. A. A New Model of Economic Growth. // *The Review of Economic Studies*. 1962. Vol. 29. No. 3. P. 174–192.
862. Kalecki M. [1939]. Money and real wages. / Reprinted in J. Osiatynski (ed.). *Collected Works of Michal Kalecki Vol. II: Capitalism: Economic Dynamics*. – Oxford, Clarendon Press, 1991.
863. Kalecki M. Political aspects of full employment. // *Political Quarterly*. 1943. Vol. 14. P. 347–356.
864. Kalecki M. Professor Pigou on ‘The classical stationary state’: a comment. // *Economic Journal*. 1944. Vol. 54. P. 131–132.
865. Kalecki M. *Selected essays on the dynamics of the capitalist economy*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
866. Kalecki M. *Theory of Economic Dynamics – an Essay on Cyclical and Long Run Changes in Capitalist Economy*. – London: Allen & Unwin, 1954.
867. Kalecki M. [1968]. Trend and the business cycle. / Reprinted in Osiatynski J. (ed.). *Collected Works of Michal Kalecki Vol. II: Capitalism: Economic Dynamics*. – Oxford, Clarendon Press, 1991.
868. Kates S. Economic Management and the Keynesian Revolution: The Policy Consequences of the Disappearance of Say’s Law. // *International Journal of Applied Economics & Econometrics*. 2002. Vol. 10. No. 3.
869. Kates S. Influencing Keynes: the Intellectual Origins of the *General Theory*. // *History of Economic Ideas*. 2010. Vol. 18. No. 3. P. 33–64.
870. Kates S. *Say’s Law and the Keynesian Revolution*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1998.
871. Kates S. On the True Meaning of Say’s Law. // *Eastern Economic Journal*. 1997. Vol. 23. P. 191–202.
872. Kauder E. *A History of Marginal Utility Theory*. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989 [1965].
873. Keynes J. M. Alfred Marshall, 1842–1924. // *The Economic Journal*. 1924a. Vol. 34. No. 135. P. 311–372.
874. Keynes J. M. *Allgemeine Theorie der Beschäftigung, des Zinses und des Geldes*. Übersetzung Fritz Waeger. – München/Leipzig: Duncker & Humblot, 1936.
875. Keynes J. M. *A Revision of the Treaty*. – London: Macmillan, 1922.
876. Keynes J. M. *A Tract on Monetary Reform*. – London: Macmillan, 1923.
877. Keynes J. M. *A Treatise on Money*. – London: Macmillan, 1930.

878. Keynes J. M. *Economic Consequences of the Peace*. – London: Macmillan, 1919.
879. Keynes J. M. Economic Possibilities for our Grandchildren (1930). / In: *Essays in Persuasion*. – New York: Harcourt Brace, 1932.
880. Keynes J. M. *Essays in Biography*. – London: Macmillan and Co., Limited, 1933c.
881. Keynes J. M. *Essays in Persuasion*. – London: Palgrave Macmillan, 2010.
882. Keynes J. M. *How to Pay for the War*. – London: Macmillan and Co., 1940.
883. Keynes J. M. *Indian Currency and Finance*. – London: Macmillan and Co., 1913a.
884. Keynes J. M. Investment policy for insurance companies. // *The Nation and Athenaeum*. 1924b. May.
885. Keynes J. M. J. A. Hobson. *Gold, Prices, and Wages*. // *The Economic Journal*. 1913b. Vol. 23. No. 91. P. 393–398.
886. Keynes J. M. Memorandum on Alternative Reparation Proposals [1919]. / In: *The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Vol. 16, *Activities 1915–1919*. – London: Macmillan and Cambridge University Press for the Royal Economic Society, 1978.
887. Keynes J. M. My Early Beliefs [1938]. / In: *The Collected Writings of John Maynard Keynes*. Vol. 21. – London: Macmillan, 1983.
888. Keynes J. M. National Self-Sufficiency. // *The Yale Review*. 1933a. Vol. 22. No. 4. P. 755–769.
889. Keynes J. M. Professor Tinbergen's Method. // *The Economic Journal*. 1939a. Vol. 49. No. 195. P. 558–568.
890. Keynes J. M. Recent Economic Events in India. // *Economic Journal*. 1909. Vol. 19. No. 73. P. 51–67.
891. Keynes J. M. Relative Movements of Real Wages and Output. // *Economic Journal*. 1939. Vol. 49. P. 34–51.
892. Keynes J. M. Some Economic Consequences of a Declining Population. // *Eugenics Review*. 1937a. April.
893. Keynes J. M. The Balance of Payments of the United States. // *The Economic Journal*. 1946. Vol. 56. No. 222. P. 172–187.
894. Keynes J. M. *The Collected Writings of John Maynard Keynes: The Collected Writings of John Maynard Keynes 30 Volume Paperback Set*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
895. Keynes J. M. *The end of laissez-faire*. – London: Hogarth Press, 1926.
896. Keynes J. M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*. – New York: Harcourt, Brace & World, 1964 [1936].
897. Keynes J. M. The General Theory of Employment. // *Quarterly Journal of Economics*. 1937b. Vol. 51. P. 209–223.

898. Keynes J. M. *The Means to Prosperity*. – New York: Harcourt Brace, 1933b.
899. Keynes J. M. The process of capital formation. // *The Economic Journal*. 1939b. Vol. 49. No. 195. P. 569–574.
900. Keynes J. M. *Two Memoirs. Dr. Melchior: A defeated enemy and My Early Beliefs*. – London: Rupert Hart-Davis, 1949.
901. Keynes J. M. *Treatise on Probability*. – London: Macmillan & Co, 1921.
902. Keynes, John Maynard. / *Encyclopædia Britannica Online*, 1999.
903. Keynes J. M., Henderson H. D. *Can Lloyd George Do It? An Examination of the Liberal Pledge*. – London: The Nation and Athenaeum, 1929.
904. Keynes J. N. *Studies and Exercises in Formal Logic*. – London: Macmillan and Co., 1884.
905. Keynes J. N. *The Scope and Method of Political Economy*. – Kitchener: Batoche Books, 1999 [1891].
906. Keynes M. (ed.). *Essays on John Maynard Keynes*. – New York: Cambridge University Press, 1975.
907. Kennedy C. Induced Bias in Innovation and the Theory of Distribution. // *Economic Journal*. 1964. Vol. 74. P. 541–547.
908. Kent R. J. Keynes's Investment Activities While in the Treasury During World War I. // *HE R*. 2012. Vol. 56. P. 1–13.
909. Keuzenkamp H. A. A Precursor to Muth: Tinbergen's 1932 Model of Rational Expectations. // *Economic Journal*. 1991. Vol. 101. No. 408. P. 1245–1253.
910. Kydland F. E., Prescott E. C. Business Cycles: Real Facts and a Monetary Myth. // *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Quarterly Review*. 1990. Vol. 14. No. 2. P. 3–18.
911. Kydland F. E., Prescott E. C. Hours and Employment Variation in Business Cycle Theory. // *Economic Theory*. 1991a. Vol. 1. No. 1. P. 63–81.
912. Kydland F. E., Prescott E. C. Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans. // *Journal of Political Economy*. 1977. Vol. 85. P. 473–491.
913. Kydland F. E., Prescott E. C. The Econometrics of the General Equilibrium Approach to Business Cycles. // *The Scandinavian Journal of Economics*. 1991b. Vol. 93. No. 2. P. 161–178.
914. Kydland F. E., Prescott E. C. Time to Build and Aggregate Fluctuations. // *Econometrica*. 1982. Vol. 50. No. 6. P. 1345–1370.
915. King J. E. *A History of Post Keynesian Economics Since 1936*. – Cheltenham: Edgar Elgar, 2002.
916. King J. E. *Conversations with Post Keynesians*. – London: Macmillan, 1995.
917. King J. E. Keynes and 'Psychology'. // *Economic Papers*. 2010. Vol. 29. No. 1. P. 1–12.

918. King R. G., Plosser C. I. Money, Credit and Prices in a Real Business Cycle Economy. // *American Economic Review*. 1984. Vol. 74. P. 363–380.
919. King R. G., Rebelo S. T. Low Frequency Filtering and Real Business Cycles. // *Journal of Economic Dynamics and Control*. 1993. Vol. 17. No. 1/2. P. 207–231.
920. King R. G., Rebelo S. T. Resuscitating Real Business Cycles. / In: John B. Taylor and Michael Woodford (eds.). *Handbook of Macroeconomics*. – Amsterdam: North-Holland, 1999.
921. Kirman A. P. Whom or What Does the Representative Individual Represent? // *Journal of Economic Perspectives*. 1992. Vol. 6. No. 2. P. 117–136.
922. Kirshner J. Keynes, Capital Mobility and the Crisis of Embedded Liberalism. // *Review of International Political Economy*. 1999. Vol. 6. No. 3. P. 313–337.
923. Klaes M. Keynes Between Modernism and Post Modernism. / In: R. Backhouse and B. Bateman (eds.). *The Cambridge Companion to Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
924. Klamer A. *Conversations with Economists*. – Totowa, N. J.: Rowman and Allanheld, 1983.
925. Klamer A. *The New Classical Macroeconomics. Conversations with the new Classical Economists and their Opponents Speak Out on the Current Controversy in Macroeconomics*. – Brighton: Wheatsheaf, 1984.
926. Klamer A. The Conception of Modernism in Economics: Samuelson, Keynes and Harrod. / In: S. C. Dow and J. Hillard (eds.). *Keynes, Knowledge and Uncertainty*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1995.
927. Klein D. B., Daza R. John R. Hicks. // *Econ Journal Watch*. 2013. Vol. 10. No. 3. P. 366–377.
928. Klein L. R. *An Introduction to Econometrics*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1962.
929. Klein L. R. *A textbook of econometrics*. – Evanston, IL: Row, Peterson, and Co., 1953.
930. Klein L. R. *Comparative Performance of U.S. Econometric Models*. – Oxford: Oxford University Press, 1991.
931. Klein L. R. *Economic Fluctuations in the United States, 1921–1941*. – New York: Wiley, 1950.
932. Klein L. R. Five-year experience of linking national econometric models and of forecasting international trade. / In: H. Glejser (ed.). *Quantitative studies of international economic relations*. – Amsterdam: North Holland, 1976.
933. Klein L. R. *Lectures in econometrics (with a chapter by W. Welfe)*. – Amsterdam: North Holland, 1983a.
934. Klein L. R. Macroeconomics and the Theory of Rational Behavior. // *Econometrica*. 1946. Vol. XIV. P. 93–108.

935. Klein L. R. Paul Samuelson as a „Keynesian“ Economist. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesman (eds). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
936. Klein L. R. Pitfalls in the statistical determination of the investment schedule. // *Econometrica*. 1943. Vol. 11. No. 3. P. 246–258.
937. Klein L. R. *Selected Papers of Lawrence R. Klein: Theoretical Reflections and Econometric Applications*, ed. Kanta Marwah. – Singapore: World Scientific, 1997.
938. Klein L. R. The contribution of Jan Tinbergen to economic science. // *De Economist*. 2004. Vol. 152. No. 2. P. 155–157.
939. Klein L. R. The Contributions of Mathematics in Economics. // *Review of Economics and Statistics*. 1954. Vol. 36. P. 359–361.
940. Klein L. R. *The Economics of Supply and Demand*. – Oxford: Basil Blackwell, 1983b.
941. Klein L. R. The Empirical Foundations of Keynesian Economics. / In: K. K. Kurihara (ed.). *Post Keynesian Economics*. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1955.
942. Klein L. R. *The Keynesian Revolution*. – New York: Macmillan, 1968 [1947].
943. Klein L. R. The Life of John Maynard Keynes. // *Journal of Political Economy*. 1951. Vol. 59. No. 5. P. 443–451.
944. Klein L. R. Theories of Effective Demand and Employment. // *Journal of Political Economy*. 1947. Vol. 55. P. 108–131.
945. Klein L. R. The Supply Side. // *The American Economic Review*. 1978. Vol. 68. No. 1. P. 1–7.
946. Klein L. R. *The Textbook of Econometrics*. – Evanston, IL: Row, 1953.
947. Klein L. R., Goldberger A. S. *An Econometric Model of the United States, 1929–1952*. – Amsterdam: North-Holland, 1955.
948. Klein L. R., Johnson K. Stability in the International Economy: The LINK Experience. / In: A. Ando et al. (eds.). *International Aspects of Stabilization Policies*. – Boston: Federal Reserve Bank of Boston, 1975.
949. Klein L. R., Marquez J. (eds.). *Economic Theory and Econometrics*. – Oxford: Basil Blackwell, 1985.
950. Klein L. R., Su V. Protectionism: An Analysis from Project LINK. // *Journal of Policy Modeling*. 1978. Vol. 1. P. 1–30.
951. Knight F. H. Diminishing returns from investment. // *Journal of Political Economy*. 1944. Vol. 52. P. 26–47.
952. Knight F. H. The quantity of capital and the rate of interest. // *Journal of Political Economy*. 1936. Vol. 44. P. 433–463, 612–647.

953. Knight F. H. Unemployment and Mr. Keynes' Revolution in Economic Theory. // *Canadian Journal of Economics and Political Science*. 1937. Vol. 3. P. 100–123.
954. Knox A. D. The Acceleration Principle and the Theory of Investment. // *Economica*. 1952. Vol. 19. P. 269–297.
955. Kocherlakota N. *Modern Macroeconomic Models as Tools for Economic Policy Making*. / Federal Reserve Bank of Minneapolis, Annual Report Essay, 2010.
956. Komine A. *Keynes and his Contemporaries: Tradition and Enterprise in the Cambridge School of Economics*. – Abingdon, Oxon, UK: Routledge, 2014.
957. Komine A. Recent research on Keynes: after the financial crisis of 2007/8. / *The 12th International Keynes Conference*, Sano Shoin, Hitotsubashi University, Tokyo, 6 September 2016.
958. Koopmans T. C. Measurement Without Theory. // *Review of Economics and Statistics*. 1947. Vol. 29. No. 3. P. 161–172.
959. Koutsobinas T. T. Keynes as the First Behavioral Economist: the Case of the Attribute-substitution Heuristic. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 2014. Vol. 37. No. 2. P. 337–355.
960. Kozicki S. How Useful are Taylor Rules for Monetary Policy? // Federal Reserve Bank of Kansas City *Economic Review*. 1999. Vol. 2. P. 5–33.
961. Kregel J. A. Budget Deficits, Stabilisation Policy and Liquidity Preference: Keynes's Post-War Policy Proposals. In: F. Vicarelli (ed.), *Keynes's Relevance Today*. – London: Macmillan, 1985.
962. Kregel J. A. *A Reconstruction of Economic Theory: An Introduction to Post Keynesian Economics*. – London: Macmillan, 1973.
963. Kregel J. A. Economic Methodology in the Face of Uncertainty: The Modelling Methods of Keynes and the Post-Keynesians. // *The Economic Journal*. 1976. Vol. 86. No. 342. P. 209–225.
964. Kregel J. A. Effective Demand: Origins and Development of the Notion. / In: *Distribution, Effective Demand, and International Economic Relations*. – London: Macmillan, 1983.
965. Kregel J. A. The Effective Demand Approach to Employment and Inflation Analysis. // *Journal of Post-Keynesian Economics*. 1987. Vol. 10. P. 133–145.
966. Kregel J. A. The theory of value, expectations, and chapter 17 of *The General Theory*. / In: G. C. Harcourt and P. A. Riach (eds.). *A 'Second Edition' of The General Theory*. – London: Routledge, 1997.
967. Kriesler P. Keynes, Kalecki and *The General Theory*. / In: G. C. Harcourt and P. A. Riach (eds.) *A 'Second Edition' of The General Theory*. – London: Routledge, 1997.

968. Krugman P. R. *Essentials of Economics*. – New York: Worth, 2007.
969. Krugman P. R. How did Economists Get It So Wrong? // *New York Times*. 2009. September 2.
970. Krugman P. R. Introduction to *The General Theory of Employment, Interest and Money*. www.pkarchive.org/economy/GeneralTheoryKeynesIntro.html, 2006.
971. Krugman P. R. It's Baaack: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap. // *Brookings Papers on Economic Activity*, 1998. No. 2. P. 137–205.
972. Krugman P. R. *Įveikime ekonominę depresiją!* – Kaunas: Kitos knygos, 2012.
973. Krugman P. R. Missing James Tobin. // *The New York Times*. 2002. March 12.
974. Krugman P. R. The Theory of Interstellar Trade. // *Economic Inquiry*. 2010. Vol. 48. No. 4. P. 1119–11123.
975. Krugman P. R. Thinking about the Liquidity Trap. // *Journal of the Japanese and International Economies*. 2000. Vol. 14. P. 221–237.
976. Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics*. 3rd ed. – New York: Harper Collins, 1994.
977. Krugman P. R., Obstfeld M. *International Economics*. 6th ed. – Boston: Addison-Wesley, 2003.
978. Krusell P., Smith A. A. Income and wealth heterogeneity in the macroeconomy. // *Journal of Political Economy*. 1998. Vol. 106. No. 5. P. 243–277.
979. Kuehn D. Keynes, Newton and the Royal Society: the events of 1942 and 1943. // *Notes and Records of The Royal Society*. 2013. Vol. 67. No. 1. P. 25–36.
980. Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*. – Chicago: University of Chicago Press, 1962.
981. Kurz H. D. (ed.). *Critical Essays on Piero Sraffa's Legacy in Economics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
982. Kurz H. D. Schumpeter's New Combinations Revisiting his *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* on the Occasion of its Centenary. // *Journal of Evolutionary Economics*. 2012a. Vol. 22 (5). P. 871–899.
983. Kurz H. D. Two Critics of Marginalist Theory: Piero Sraffa and John Maynard Keynes. // *Investigación Económica*. 2012b. Vol. LXXI. No. 280. P. 23–54.
984. Kurz H. D., Sturn R. *Schumpeter für jedermann. Von der Rastlosigkeit des Kapitalismus*. – Frankfurt: Frankfurter Allgemeine Verlag, 2012.
985. Kuttner R. Keynes the able. // *The New Republic*. 1989. Vol. 201.
986. Kuznets S. *National Income: A Summary of Findings*. – New York: National Bureau of Economics Research, 1946.
987. Kuznets S. *National Income, 1929–1932, a report to the US Senate, 73d Congress, 2d Session*. – Washington DC: US Government Printing Office, 1934.
988. Laffer A. The Laffer Curve: Past, Present, and Future. / *The Heritage Foundation*. 2004. June 1.

989. Laidler D. Axel Leijonhufvud and the Quest for Micro-foundations – Some Reflections. / Economic Policy Research Institute. *EPRI Working Papers*, 2006-3. London, ON: Department of Economics, University of Western Ontario, 2006.
990. Laidler D. *Fabricating the Keynesian Revolution: Studies of the Inter-War Literature on Money, the Cycle, and Unemployment*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
991. Laidler D. Lucas, Keynes, and the Crisis. / Paper presented at conference on *Perspectives on Keynesian Economics* held at Ben Gurion University on July 14–15 2009.
992. Laidler D. Monetarism: An Interpretation and An Assessment. // *The Economic Journal*. 1981. Vol. 91. P. 1–28.
993. Laidler D. The Austrians and the Stockholm School: Two failures in the development of modern macroeconomics. / In: L. Jonung (ed.). *The Stockholm School of Economics Revisited* – Cambridge, New York, and Melbourne: Cambridge University Press, 1991a.
994. Laidler D. E. W. The Cycle Before New Classical Economics. / In: M. Belongia and M. Garfinkel (eds.). *The Business Cycle: Theories and Evidence*. – London: Kluwer Academic Publishers, 1992.
995. Laidler D. *The Demand for Money: Theories, Evidence and Problems*, 4th edn. – New York: HarperCollins, 1993.
996. Laidler D. The Emergence of the Phillips Curve as a Policy Menu. / In: B. C. Eaton and R. G. Harris (eds.). *Trade, Technology and Economics: Essays in Honour of Richard G. Lipsey*. – Brookfield, US: Edward Elgar, 1997.
997. Laidler D. *The Golden Age of the Quantity Theory: The Development of Neoclassical Monetary Economics 1870–1914*. – Oxford: Philip Allan, 1991b.
998. Lainé M. Do Animal Spirits Rely on Somatic Markers?: Keynes in Light of Neuroscience. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 2014. Vol. 36. No. 3. P. 439–466.
999. Lakatos I., Musgrave A. *Criticism, and Growth of Knowledge*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
1000. Lampa R. A ‘Walrasian post-Keynesian’ model? Resolving the paradox of Oscar Lange’s 1938 theory of interest. // *Cambridge Journal of Economics*. 2014. Vol. 38. No. 1. P. 63–86.
1001. Landreth H., Colander D. C. *History of Economic Thought*. – Boston: Houghton Mifflin Company, 2002.
1002. Landreth H., Colander D. C. Pluralism, formalism, and American economics. / In: R. Koppl (ed.). *Money and markets: Essays in honor of Leland B. Yeager*. – London: Routledge Taylor & Francis Group, 2006.

1003. Landmann O. Short-Run Macro After the Crisis: The End of the “New” Neoclassical Synthesis? / *University of Freiburg Department of International Economic Policy Discussion Paper Series* Nr. 27, 2014.
1004. Lange O. *Price Flexibility and Employment*. – Evanston, IL: Principia Press, 1944.
1005. Lange O. Say’s Law: A Restatement and Criticism. / In O. Lange (ed.). *Studies in Mathematical Economics and Econometrics*. – Chicago: The University of Chicago Press, 1942.
1006. Lange O. The Rate of Interest and the Optimal Propensity to Consume. // *Economica*. New Series. 1938. Vol. 5. No. 17. P. 12–32.
1007. Lavington F. *The English Capital Market*. – London: Methuen, 1921.
1008. Lavington F. *The Trade Cycle*. – London: P. S. King and Son, 1922.
1009. Lavoie M. *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis*. – Aldershot: Edward Elgar, 1992.
1010. Lavoie M. *Post-Keynesian Economics. New Foundations*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2014.
1011. Lavoie M. Should Sraffian economics be dropped out of the post-Keynesian school? // *Economies et Sociétés, Série Histoire de La Pensée Économique*. 2011. Vol. 44. P. 1027–1059.
1012. Lavoie M., Seccareccia M. Minsky’s Financial Fragility Hypothesis. / In: R. Bellofiore and P. Ferri (eds.). *Financial Fragility and Investment in the Capitalist Economy*. – Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2001.
1013. Lawlor M. S. *The Economics of Keynes in Historical Context: An Intellectual History of the General Theory*. – London: Palgrave Macmillan, 2006.
1014. Lawlor M., Darity Jr. W. A., Horn B. Was Keynes a Chapter Two Keynesian? // *Journal of Post-Keynesian Economics*. 1987. Vol. 9. No. 4. P. 516–528.
1015. Lawson T. Connections and distinctions: Post Keynesianism and critical realism. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1999. Vol. 22. No. 1. P. 3–14.
1016. Leamer E. E., Levinsohn J. International Trade Theory: The Evidence. / *NBER Working Papers Series*, Working Paper No. 4940, 1994.
1017. Lee F. *A History of Heterodox Economics*. – London: Routledge, 2000.
1018. Leeson R. Patinkin, Johnson, and the Shadow of Friedman. // *History of Political Economy*. 2000a. Vol. 32. No. 4. P. 733–763.
1019. Leeson R. *The Eclipse of Keynesianism: The Political Economy of the Chicago Counter Revolution*. – New York: Palgrave Macmillan, 2000b.
1020. Leeson R. The Eclipse of the Goal of Zero Inflation. // *History of Political Economy*. 1997a. Vol. 97. No. 3. P. 445–496.
1021. Leeson R. The economic consequences of the Klassical Caricature. / In:

- J. C. W. Ahiakpor (ed.). *Keynes and the classics reconsidered*. – Boston, MA: Kluwer Academic Publishers, 1998.
1022. Leeson R. The Keynesian tradition: Introduction. / In: R. Leeson (ed.). *The Keynesian tradition*. – Basingstoke, United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2008.
1023. Leeson R. The Political Economy of the Inflation-Unemployment Trade-Off. // *History of Political Economy*. 1997b. Vol. 29. No. 1. P. 117–156.
1024. Leijonhufvud A. *Informatikon and Coordination: Essays in Macroeconomic Theory*. – Oxford: Oxford University Press, 1981.
1025. Leijonhufvud A. IS-LM Analysis. / In: vol. 2 of *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, edited by J. Eatwell, M. Milgate, and P. Newman. – London: Macmillan, 1987.
1026. Leijonhufvud A. *Keynes and the Classics. Two Lectures on Keynes' Contributions to Economic Theory*. – London: The Institute of Economic Affairs, 1969.
1027. Leijonhufvud A. Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation. // *The American Economic Review*. 1967. Vol. 57. No. 2. P. 401–410.
1028. Leijonhufvud A. Keynes as a Marshallian. / In: R. Backhouse and B. Bateman (eds.). *The Cambridge Companion to Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
1029. Leijonhufvud A. Keynesian Economics: Past Confusions, Future Prospects. / In: A. Vercelli and N. Dimitri (eds.). *Macroeconomics: A Survey of Research Strategies*. – Oxford: Oxford University Press, 1992.
1030. Leijonhufvud A. Hicks, Keynes and Marshall. / In: Hagemann and Hamouda (eds.). *The Legacy of Hicks: His Contributions to Economic Analysis*. – New York and London: Routledge, 1995.
1031. Leijonhufvud A. Mr Keynes and the Moderns. / In: L. Pasinetti, B. Schefold (eds.). *The Impact of Keynes on Economics in the 20th Century*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1999.
1032. Leijonhufvud A. *On Keynesian Economics and Economics of Keynes*. – London: Oxford University Press, 1968.
1033. Leijonhufvud A. Out of the Corridor: Keynes and the Crisis. // *Cambridge Journal of Economics*. 2009. Vol. 33. P. 741–757.
1034. Leijonhufvud A. Three Items for the Macroeconomic Agenda. / *Kyklos*. 1998. Vol. 51. No. 2. P. 197–218.
1035. Leijonhufvud A. What Was the Matter with IS-LM? / In: *Modern Macroeconomic Theory: An Overview*, edited by J.-P. Fitoussi. – Oxford: Basil Blackwell, 1983a.
1036. Leijonhufvud A. What would Keynes have thought of Rational Expectations?

- tations? / In: Worswick D. and J. Trevithick (eds.). *Keynes and the Modern World*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983b.
1037. Lekachman R. (ed.). *Keynes and the Classics*. – Boston: D. C. Heath and Company, 1964a.
1038. Lekachman R. (ed.). *Keynes's General Theory: Reports of Three Decades*. – New York: St. Martin's, 1964b.
1039. Lekachman R. *The Age of Keynes*. – New York: Random House, 1966.
1040. Leontief W. W. *Input–Output Economics*. 2nd ed. – New York: Oxford University Press, 1986.
1041. Leontief W. W. Postulates: Keynes' *General Theory* and the Classicist. / In: Harris (ed.). *The New Economics. Keynes' Influence on Theory and Public Policy*. – New York: A. A. Knopf, 1947.
1042. Leontief W. W. The Fundamental Assumption of Mr. Keynes' Monetary Theory of Unemployment. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1936. Vol. 51. No. 1. P. 192–197.
1043. Lerner A. P. Functional Finance and the Federal Debt. / In: *American Economics Association Readings in Fiscal Policy*, edited by A. Smithies and J. K. Butters. – Chicago, Illinois, Irwin Publishers, 1955.
1044. Lerner A. P. Mr. Keynes' 'General Theory of Employment, Interest and Money'. // *International Labor Review*. 1936. Vol. 34.
1045. Lerner A. P. *The Economics of Control*. – London: Macmillan, 1944.
1046. Levin A., Wieland V., Williams J. C. Robustness of Simple Monetary Policy Rules under Model Uncertainty. / In: John B. Taylor (ed.). *Monetary Policy Rules*. – Chicago: Chicago University Press, 1999.
1047. Lilien D. M. Sectoral Shifts and Cyclical Unemployment. // *Journal of Political Economy*. 1982. Vol. 90. P. 777–793.
1048. Lillehammer H., Mellor D. H. (Eds.) *Ramsey's Legacy*. – Oxford: Clarendon Press, 2005.
1049. Lindahl E. R. *Studies in the theory of money and capital*. – London: Routledge, 1939.
1050. Lipsey R. G. IS-LM, Keynesianism, and the New Classicism. / In: R. Backhouse, and A. Salanti (eds.). *Macroeconomics and the Real World, vol. 2 Keynesian Economics, Unemployment and Policy*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
1051. Lipsey R. G. The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1862–1957: A Further Analysis. // *Economica*. 1960. Vol. 27. No. 105. P. 1–31.
1052. Littleboy B. On Leijonhufvud's Economics of Keynes. / In: G. C. Harcourt and

- P. A. Riach (eds.). *A Second Edition of the General Theory: Volume 2*. – London: Routledge, 1997.
1053. Lloyd George D. *The Truth about Reparations and War-Debts*. – London: William Heinemann, 1923.
1054. Long J., Plosser C. Real Business Cycles. // *Journal of Political Economy*. 1983. Vol. 91. P. 31–69.
1055. Lord Keynes Dies of Heart Attack. // *The New York Times*. 1946. April 22.
1056. Lucas R. E. An Equilibrium Model of the Business Cycle. // *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83. No. 6. P. 1113–1144.
1057. Lucas R. E. *Econometric Policy Evaluation: A Critique*. / *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1976. Vol. 1. P. 19–46.
1058. Lucas R. E. [1972]. Econometric Testing of the Natural Rate Hypothesis. / In: *The New Classical Macroeconomics*, Volume: I, Chapter: 6, ed. by K. D. Hoover. – Aldershot, Edward Elgar, 1992.
1059. Lucas R. E. Expectations and the Neutrality of Money. // *Journal of Economic Theory*. 1972. Vol. 4. No. 2. P. 103–124.
1060. Lucas, R. E. Interview with Robert E. Lucas Jr. Federal Reserve Bank of Minneapolis. // *The Region*. 1993. P. 2–7.
1061. Lucas R. E. Macroeconomic Priorities. // *The American Economic Review*. 2003. Vol. 93. No. 1. P. 1–14.
1062. Lucas R. E. Methods and Problems in Business Cycle Theory. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1980a. Vol. 12. No. 4, Part 2: Rational Expectations, P. 696–715.
1063. Lucas R. E. My Keynesian Education. / In: M. De Vroey and K. Hoover (eds.). *The IS^{LM} Model: Its rise, Fall and Strange Persistence, Annual Supplement to Vol. 36 of History of Political Economy*. – Durham, NC: Duke University Press, 2004.
1064. Lucas R. E. *Models of Business Cycle*. – Oxford: Basil Blackwell, 1987.
1065. Lucas R. E. Some International Evidence on Output-Inflation Tradeoffs. // *American Economic Review*. 1973a. Vol. 63. No. 3. P. 326–334.
1066. Lucas R. E. *Studies in Business Cycle Theory*. – Oxford: Basil Blackwell, 1981a.
1067. Lucas R. E. *The Death of Keynesian Economics: Issues and Ideas*. – Chicago: University of Chicago, 1980b.
1068. Lucas R. E. Tobin and Monetarism: A Review Article. // *Journal of Economic Literature*. 1981b. Vol. 19. No. 2. P. 558–567.
1069. Lucas R. E. Two illustrations of the quantity theory of money. // *American Economic Review*. 1980c. Vol. 70. No. 5. P. 1005–1014.
1070. Lucas R. E. Unemployment policy. // *American Economic Review*. 1978. Vol. 68. No. 2. P. 353–357.

1071. Lucas R. E. Wage Inflation and the Structure of Regional Unemployment: Comment. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1973b. Vol. 5. No. 1. P. 382–384.
1072. Lucas R. E., Prescott E. C. Equilibrium Search and Unemployment. // *Journal of Economic Theory*. 1974. Vol. 7. P. 188–209.
1073. Lucas R. E., Rapping L. A. Real Wages, Employment and Inflation. // *Journal of Political Economy*. 1969. Vol. 77. No. 5. P. 721–754.
1074. Lucas R. E., Sargent T. J. After Keynesian Macroeconomics. // *Quarterly Review*. Federal Reserve Bank of Minneapolis. 1979. No. 2.
1075. Lucas R. E., Sargent T. J. After Keynesian Macroeconomics. / In: *After the Phillips Curve: Persistence of High Inflation and High Unemployment*. – Boston: Federal Reserve Bank of Boston, 1978.
1076. Lunberg E. *The Development of Swedish and Keynesian Macroeconomic Theory and its Impact on Economic Policy*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
1077. Macedo e Silva A. C., Dos Santos C. H. The Keynesian Roots of Stock-flow Consistent Macroeconomic Models: Peering Over the Edge of the Short Period. / University of Cambridge *The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper* No. 537, 2008.
1078. Machlup F. *International Trade and the National Income Multiplier*. – Philadelphia: Blakiston, 1943.
1079. Maclean G. Still Trying to Understand Positive Economics. / *History of Economics Review*. 1994. Vol. 21. P. 124–129.
1080. MacMillan M. *Paris 1919: Six Months That Changed the World*. – New York: Random House, 2002.
1081. Mayer T. David Hume and Monetarism. // *Quarterly Journal of Economics*. 1980. Vol. 95. No. 1. P. 89–101.
1082. Mayer T. *Permanent Income, Wealth, and Consumption: A Critique of the Permanent Income Theory, the Life-Cycle Hypothesis and Related Theories*. – Berkeley: University of California Press, 1972.
1083. Mayer T. *The Structure of Monetarism*. – New York: Norton & Company, 1978.
1084. Mayer T. What Remains of the Monetarist Counter-Revolution? / In: B. Snowdon, H. R. Vane (eds.). *Reflections on the Development of Modern Macroeconomics*. – Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 1997.
1085. Malabre A. L. *Lost Prophets: An Insider's History of the Modern Economists*. – Cambridge Mass, Harvard Business School Press, 1994.
1086. Malgrange P., Muet P. A. (eds.). *Contemporary Macroeconomic Modelling*. – Oxford: Basil Blackwell, 1984.

1087. Malinvaud E. Capital Accumulation and the Efficient Allocation of Resources. // *Econometrica*. 1953. Vol. 21. No. 2. P. 233–268.
1088. Malinvaud E. The Overlapping Generations Model in 1947. // *Journal of Economic Literature*. 1987. Vol. 25. No. 1. P. 103–105.
1089. Malinvaud E. *The Theory of Unemployment Reconsidered*. – Oxford: Basil Blackwell, 1977.
1090. Malkiel B. G., Fama E. F. Efficient capital markets: a review of theory and empirical work. // *The Journal of Finance*. 1970. Vol. 25. No. 2. P. 383–417.
1091. Malthus T. R. *The Principles of Political Economy, Considered with a View to Their Practical Application, 2nd ed.* – New York: A. M. Kelley, Publishers, 1951 [1836].
1092. Mankiw N. G. A quick refresher course in macroeconomics. // *Journal of Economic Literature*. 1990. Vol. 28. No. 4. P. 1645–1660.
1093. Mankiw N. G. Back in Demand. // *Wall Street Journal*. 2009. September 21.
1094. Mankiw N. G. *Macroeconomics*. – New York: Worth, 2003.
1095. Mankiw N. G. (ed.). *Monetary Policy*. – Chicago: University of Chicago Press, 1994.
1096. Mankiw N. G. Real Business Cycles: A New Keynesian Perspective. // *Journal of Economic Perspectives*. 1989. Vol. 3. No. 3. P. 79–90.
1097. Mankiw N. G. Small Menu Costs and Large Business Cycles: A Macroeconomic Model of Monopoly. // *Quarterly Journal of Economics*. 1985. Vol. 100. No. 2. P. 529–537.
1098. Mankiw N. G. The Macroeconomist as Scientist and Engineer. // *Journal of Economic Perspectives*. 2006. Vol. 20. No. 4. P. 29–46.
1099. Mankiw N. G. The Reincarnation of Keynesian Economics. // *European Economic Record*. 1992. Vol. 36. P. 560–568.
1100. Mankiw N. G., Romer D. (eds.). *New Keynesian Economics*. 2 vol. – Cambridge: MIT Press, 1991.
1101. Mankiw N. G., Shapiro M. D. Trends, Random Walks, and Tests of the Permanent Income Hypothesis. // *Journal of Monetary Economics*. 1985. Vol. 89. No. 5. P. 165–174.
1102. Mann T. Inflation: The Witches' Sabbath. // *Encounter*. 1975. Vol. 44. No. 2.
1103. Marchionatti R. On Keynes' Animal Spirits. // *Kyklos*. 1999. No. 3. P. 415–439.
1104. Marcuzzo M. C. From speculation to regulation: Keynes and primary commodity markets. / In: M. C. Marcuzzo (ed.). *Speculation and Regulation in Commodity Markets: The Keynesian Approach in Theory and Practice*. Rapporto Tecnico, No 21, Dipartimento di Scienze Statistiche Sapienza, Università di Roma, 2012.

1105. Marcuzzo M. C. The Collaboration between J. M. Keynes and R. F. Kahn from the *Treatise* to the *General Theory*. // *History of Political Economy*. 2002. Vol. 34. No. 2. P. 421–447.
1106. Marcuzzo M. C. Whose Welfare State? Beveridge versus Keynes. / In: R. E. Backhouse, and T. Nishizawa (eds.) *No Wealth but Life: Welfare Economics and the Welfare State in Britain, 1880–1945*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
1107. Marcuzzo M. C., Rosselli A. Trading in the “Devil’s metal”: Keynes’s speculation and investment in tin (1921–1946). / In: J. Kregel, M. Corsi and C. D’Ipolti (eds.). *Classical Economics Today*. – New York: Anthem Press, 2018.
1108. Marcuzzo M. C., Sanfilippo E. Keynes and the interwar commodity option market. // *Cambridge Journal of Economics*. 2016. Vol. 40. No. 1. P. 327–348.
1109. Marimon R. *General equilibrium and growth under uncertainty: The turnpike property*. / Discussion paper No. 624. Evanston: North-western University, August, 1984.
1110. Markowitz H. *Portfolio Selection*. – New York: Wiley, 1959.
1111. Markowitz H. Portfolio Selection. // *Journal of Finance*. 1952. Vol. 7. P. 77–91.
1112. Markowitz H. *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. – Yale: Yale University Press, 1970.
1113. Markwell D. *John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace*. – Oxford: Oxford University Press, 2006.
1114. Markwell D. *Keynes and Australia*. – Sydney: Reserve Bank of Australia, 2000.
1115. Marshall A. *Principles of Economics*. – London: Macmillan, 1890.
1116. Marshall A., Paley Marshall M. *The Economics of Industry*. – London: Macmillan and Co, 1879.
1117. Martin K. *Father Figures, a First Volume of Autobiography 1897–1931*. – London: Hutchinson, 1966.
1118. Martina A. Could a Basic Result in Optimum Commodity Taxation Theory Have Been Derived Much Earlier than It Was? // *History of Political Economy*. 2000. Vol. 32. No. 1. P. 139–157.
1119. Martins N. O. Mathematics, Science and the Cambridge Tradition. // *Economic Thought*. 2012. Vol. 1. No. 2. P. 15–35.
1120. Marx K. *Kapitalas, I tomas*. – Vilnius: Vaga, 2009 [1867].
1121. Marwah K. (ed.). *Selected Papers of Lawrence R. Klein: Theoretical Reflections and Econometric Applications*. – Singapore: World Scientific, 1997.
1122. Mason P. Keynes and Our Grandchildren: Recapturing an Alternative Vision of Economic Progress. // *Juncture*. 2014. Vol. 21. No. 1. P. 25–34.
1123. Mason R. The Social Significance of Consumption: James Duesenberry’s Con-

- tribution to Consumer Theory. // *Journal of Economic Issues, Association for Evolutionary Economics*. 2000. Vol. 34. No. 3. P. 553–572.
1124. Mata T. Constructing identity: the post Keynesians and the capital controversies. // *Journal of the History of Economic Thought*. 2004. Vol. 26. No. 2. P. 241–259.
1125. Mattick P. *Marx and Keynes: The Limits of the Mixed Economy*. – Boston: P. Sargent, 1969.
1126. Maurer R. W. The Invalidity of Walras' Law in Monetary Economies and the Resulting Money Price Determinacy. / *Discussion paper*. Hochschule Pforzheim University, 2009.
1127. McAleer M. Sherlock Holmes and the Search for Truth: A Diagnostic Tale. // *Journal of Economic Survey*. 1994. Vol. 8. P. 317–370.
1128. McCallum B. T. Discretion Versus Policy Rules in Practice: Two Critical Point, A Comment. // *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1993. Vol. 39. P. 215–220.
1129. McCallum B. T. Issues in the Design of Monetary Policy Rules. / In: *Handbook of Macroeconomics*. John B. Taylor and Michael Woodford (eds.) – Amsterdam: North-Holland, 1999.
1130. McCallum B. T. *Monetary Economics*. – New York: Macmillan, 1989a.
1131. McCallum B. T. Real Business Cycle Models. / *NBER Working Paper Series*. 1988. Working Paper No. 2480.
1132. McCallum B. T. Real Business Cycles. / In: R. J. Barro (ed.). *Modern Business Cycle Theory*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989b.
1133. McCallum B. T. The case for rules in the conduct of monetary policy: a concrete example. // *Review of World Economics*. 1987. Vol. 123. No. 3. P. 415–429.
1134. McCallum B. T. The Present and Future of Monetary Policy Rules. // *International Finance*. 2000. Vol. 3. No. 2. P. 273–286.
1135. McCandless G. T., Weber W. E. Some monetary facts. // *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*. 1995. Vol. 19. No. 3. P. 2–11.
1136. McCloskey D. The Limits of Expertise: If You're So Smart, Why Ain't You Rich? // *The American Scholar*. 1988. Vol. 57. P. 393–406.
1137. McCombie J. Keynes and the Nature of Involuntary Unemployment. // *Journal of Post-Keynesian Economics*. 1987–1988. Vol. X. P. 202–215.
1138. McCombie J. S. L., Pike M. No End to the Consensus in Macroeconomic Theory? A Methodological Inquiry. // *American Journal of Economics and Sociology*. 2013. Vol. 72. No. 2. P. 497–528.
1139. McConnell C. R., Brue S. L. *Economics: Principles, Problems, and Policies*. – New York: McGraw-Hill Publishing Company, 1990.

1140. McCormick B. J. *Hayek and the Keynesian Avalanche*. – London: Harvester Wheatsheaf, 1992.
1141. McCulloch R. Protection and Real Wages: The Stolper–Samuelson Theorem. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesman (eds.). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
1142. McKenna J. P. *Aggregate Economic Analysis*. – New York: Rinehart-Winston, 1955.
1143. McKenzie L. W. A new route to the turnpike. / In: *Mathematical economics and game theory*, ed. R. Henn and O. Moeschlin. – New York: Springer-Verlag, 1977.
1144. McKenzie L. W. Optimal Economic Growth, Turnpike Theorems and Comparative Dynamics. / In: K. J. Arrow and M. D. Intriligator (eds.). *Handbook of Mathematical Economics*. 1986. Vol. 3. Chapter 26. P. 1281–1355.
1145. McKenzie L. W. The Dorfman-Samuelson-Solow Turnpike Theorem. // *International Economic Review*. 1963a. Vol. 4. No. 1. P. 29–43.
1146. McKenzie L. W. The Turnpike Theorem of Morishima. // *The Review of Economic Studies*. 1963b. Vol. 30. No. 3. P. 169–176.
1147. McKenzie L. W. Turnpike Theorems for a Generalized Leontief Model. // *Econometrica*. 1963c. Vol. 31. No. 1–2. P. 165–180.
1148. McKenzie L. W. Turnpike theorems with technology and welfare function variable. / In: *Mathematical models in economics*, ed. J. Loś and M. W. Loś. – New York: American Elsevier, 1974.
1149. McKenzie L. W. Turnpike Theory. // *Econometrica*. 1976. Vol. 44. No. 5. P. 841–865.
1150. McKenzie L. W. Turnpike theory, discounted utility, and the von Neumann facet. // *Journal of Economic Theory*. 1983. Vol. 30. P. 330–352.
1151. McKinnon R., Ohno K. *Dollar and Yen – Resolving Economic Conflict Between the United States and Japan*. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1997.
1152. Meade J. E. A Simplified Model of Mr. Keynes's System. // *Review of Economic Studies*. 1937a. Vol. 4. P. 98–107.
1153. Meade J. E. *Economic Analysis and Policy*. – London: Oxford University Press, 1937b.
1154. Meade J. E. *The Cabinet Office Diary, 1944–46*. / In: *Collected Papers* ed. by S. Howson, vol. IV. – London: Unwin Hyman, 1990.
1155. Meade J. E. The Keynesian revolution. / In: M. Keynes (ed.). *Essays on John Maynard Keynes*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1975.

1156. Meghir C. A Retrospective on Friedman's Theory of Permanent Income. / *The Institute for Fiscal Studies* WP04/01, 2004.
1157. Mehta G. *The Structure of the Keynesian Revolution*. – London: Allied Publishers, 1977.
1158. Mehrling P. MIT and Money. / *GREDEG WP*. No. 2013-44.
1159. Mehrlin P. The Money Muddle: The Transformation of American Monetary Thought, 1920–1970. // *History of Political Economy*. 1998. Vol. 30. P. 293–306.
1160. Meltzer A. H. *A History of the Federal Reserve, Volume 1: 1913–1951*. – Chicago: University of Chicago Press, 2003.
1161. Meltzer A. H. *A History of the Federal Reserve, Volume 2*. – Chicago: University of Chicago Press, 2009.
1162. Meltzer A. H. Commentary: Monetary Policy at Zero Inflation. / In: *New Challenges for Monetary Policy*. – Kansas City, Mo.: Federal Reserve Bank, 1999.
1163. Meltzer A. H. *Keynes's Monetary Theory: A Different Interpretation*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988 [1968].
1164. Meltzer A. H. Monetary, Credit, and (Other) Transmission Processes: A Monetarist Perspective. // *Journal of Economic Perspectives*. 1995. Vol. 9. No. 4. P. 49–72.
1165. Menand L. Buried Treasure: The impish brilliance of John Maynard Keynes. // *The New Yorker*. 2002. January 28.
1166. Mendoza Bellido W. J. M. Keynes, Neoclassical Synthesis, New Neoclassical Synthesis and the Crisis: the Current State of Macroeconomic Theory. / Lima, Departamento de Economía, 2013 (Documento de Trabajo 354).
1167. Menger C. *Principles of Economics. James Dingwall and Bert F. Hoselitz (trans.)*. – Glencoe, Ill.: Free Press, 1950 [1871].
1168. Merton R. C. In Honor of Nobel Laureate, Franco Modigliani. // *Economic Perspectives*. 1987. Vol. 1. No. 2. P. 145–155.
1169. Merton R. K. Priorities in Scientific Discovery: A Chapter in the Sociology of Science. // *American Sociological Review*. 1957. Vol. 22. No. 6. P. 635–659.
1170. Merton R. K. Singletons and Multiples in Scientific Discovery: A Chapter in the Sociology of Science. // *Proceedings of the American Philosophical Society*. 1961. Vol. 105. No. 5. P. 470–486.
1171. Metzler L. A. Factors Governing the Length of Inventory Cycles. // *Review of Economics and Statistics*. 1947. Vol. 29. No. 1. P. 1–15.
1172. Metzler L. A. The nature and stability of inventory cycles. // *Review of Economic Statistics*. 1941. Vol. 23. No. 3. P. 113–129.

1173. Metzler L. A. Wealth, Saving and the Rate of Interest. // *Journal of Political Economy*. 1951. Vol. 59. No. 2. P. 93–116.
1174. Mikołajek-Gocejna M. *Investor Expectations in Value Based Management*. – Heidelberg: Springer International Publishing Switzerland, 2014.
1175. Mill J. *Elements of Political Economy*. – London: Baldwin, Cradock, and Joy, 1821.
1176. Mill J. S. *Principles of Political Economy*. W. J. Ashley (ed.). – New York: A. M. Kelley, 1965 [1848].
1177. Miller J. E. From South Dakota Farm to Harvard Seminar: Alvin H. Hansen, America's Prophet of Keynesianism. // *Historian*. 2002. Vol. 64. No. 3–4. P. 603–622.
1178. Miller M., Stiglitz J. E. Leverage and Asset Price Bubbles: Averting Armageddon with Chapter 11? // *Working Paper University of Warwick*, 2009.
1179. Miller P. R. (ed.). *The Rational Expectations Revolution. Readings from the Front Line*. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1994.
1180. Miller R. C. B. *What Hayek Would Do: How Austrian economists would fix the crisis and stop it happening again*. / Adam Smith Research Trust 2013.
1181. Millmow A. W. Brian Reddaway – Keynes' Emissary to Australia 1913–2002. // *Economic Record*. 2003. Vol. 79. No. 244. P. 136–138.
1182. Millmow A. Oswald Toynbee Falk: Keynes' Model Economist? // *Journal of the History of Economic Thought*. 2012. Vol. 34. No. 3. P. 397–410.
1183. Minard L. The Original Contrarian. // *Forbes*. 1983. 26 September. P. 42–52.
1184. Mini P. V. *John Maynard Keynes. A Study in Psychology of Original Work*. – London: Macmillan Press, 1994.
1185. Mini P. V. *Keynes, Bloomsbury and The General Theory*. New York: St. Martin's Press, 1991.
1186. Mini P. V. Keynes' investments: their relation to the General Theory. // *American Journal of Economics and Sociology*. 1995. Vol. 54. No. 1. P. 47–56.
1187. Minsky H. P. *Can 'It' Happen Again? Essays on Instability and Finance*. – New York: M. E. Sharpe, 1982.
1188. Minsky H. P. *John Maynard Keynes*. – New York: Basic Books, 1975.
1189. Minsky H. P. Money, financial markets and the coherence of a market economy. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1980. Vol. 3. P. 21–31.
1190. Minsky H. P. *Stabilizing an Unstable Economy*. – New Haven: Yale University Press, 1986.
1191. Minsky H. P. The Financial Instability Hypothesis. / University of Cambridge *The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper No. 74*, 2008.
1192. Myrdal G. *Monetary Equilibrium*. – London: Hodge, 1939.

1193. Mirowski P. *More Heat than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1989.
1194. Mises von L. *Human Action: A Treatise on Economics*. – Chicago: Contemporary Books, 1963 [1949].
1195. Mises von R. *Probability, Statistics and Truth*. 2d ed. – London: Allen and Unwin, 1951.
1196. Mitchell W. F., Wray L. R. Full Employment through a Job Guarantee: A Response to the Critics. / *Centre of Full Employment and Equity Working Paper No. 04-13*, 2004.
1197. Mizen P., Presley J. R. 1995. Robertson and Persistent Negative Reactions to Keynes's General Theory: Some New Evidence. // *History of Political Economy*. 1995. Vol. 27. No. 4. P. 638–651.
1198. Modigliani F. *Adventure of an Economist*. – New York, London: Texere, 2001.
1199. Modigliani F. Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations. // *The American Economic Review*. 1986a. Vol. 76. No. 3. P. 297–313.
1200. Modigliani F. Liquidity Preference and the Theory of Interest and Money. // *Econometrica*. 1944. Vol. 12. No. 1. P. 45–88.
1201. Modigliani F. L'Organizzazione e la Direzione della Produzione in un'Economia Socialista. // *Giornali degli Economisti e Annali di Economia*. 1947. Vol. 6. P. 441–514.
1202. Modigliani F. Recent Declines in the Saving Rates: A Life Cycle Perspective. // *Rivista di Politica Economica*. 1990. Vol. 12. P. 5–42.
1203. Modigliani F. *The Debate over Stabilization Policy*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1986b.
1204. Modigliani F. The Keynesian Gospel According to Modigliani. // *American Economist*. 2003. Vol. 47. No. 1. P. 3–24.
1205. Modigliani F. The Life Cycle Hypothesis of Saving and Intercountry Differences in the Saving Ratio. / In: *Induction, Growth and Trade, Essays in Honor of Sir Roy Harrod*. W. A. Elits, M. F. Scott, and J. N. Wolfe (eds.) – Oxford: Clarendon Press, 1970.
1206. Modigliani F. The Monetarist Controversy or, Should We Forsake Stabilization Policies? // *American Economic Review*. 1977. Vol. 67. P. 1–19.
1207. Modigliani F., Abel A. B., Johnson S. *The Collected Papers of Franco Modigliani*. – Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1980.
1208. Modigliani F., Ando A. The 'Permanent Income' and the 'Life Cycle' Hypothesis of Saving Behavior: Comparison and Tests. / In: *Proceedings of the Conference on Consumption and Saving*, Vol. 2. Philadelphia, 1960.
1209. Modigliani F., Brumberg R. Utility analysis and aggregate consumption func-

- tions: an attempt at integration. / In: Andrew Abel (ed.), *The Collected Papers of Franco Modigliani: Volume 2, The Life Cycle Hypothesis of Saving*. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1979.
1210. Modigliani F, Brumberg R. Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. / In: Kenneth K. Kurihara (ed.), *Post-Keynesian Economics*. – New Brunswick: Rutgers University Press, 1954.
1211. Modigliani F, Cao S. L. The Chinese Saving Puzzle and the Life-Cycle Hypothesis. // *Journal of Economic Literature*. 2004. Vol. XLII. P. 145–170.
1212. Modigliani F, Miller M. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. // *American Economic Review*. 1958. Vol. 48. No. 3. P. 261–297.
1213. Modigliani F, Papademos L. Targets for Monetary Policy in the Coming Year. // *Brookings Papers on Economic Activity*. 1975. Vol. 1. P. 141–165.
1214. Modigliani F, Shiller R. J. Inflation, Rational Expectations and the Term Structure of Interest Rates. // *Economica*. 1973. Vol. 40. P. 12–43.
1215. Modigliani F, Sutch R. Innovations in Interests Rate Policy. // *American Economic Review*. 1966. Vol. 56. No. 1–2. P. 178–197.
1216. Moggridge D. E. *British Monetary Policy, 1924–1931: The Norman Conquest of \$4.86*. – New York: Cambridge University Press, 1972.
1217. Moggridge D. E. *John Maynard Keynes: An Economist's Biography*. – London: Routledge, 1995.
1218. Moggridge D. E. *Keynes*. – Glasgow: Collins, 1976.
1219. Moggridge D. E. (ed.). *Keynes on the Wireless: John Maynard Keynes*. – London and New York: Palgrave Macmillan, 2010.
1220. Moggridge D. E. The diffusion of the Keynesian revolution: the young and the graduate schools. / In: *Keynesianism and the Keynesian Revolution in America: A Memorial Volume in Honour of Lorie Tarshis*, O. F. Hamouda and B. B. Price (eds.). – Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 1998.
1221. Moggridge D. E., Howson S. Keynes and monetary policy, 1910–46. // *Oxford Economic Papers*. 1974. Vol. 26. No. 2. P. 226–247.
1222. Moggridge D. E., Robinson E. A. G. General Introduction. / In: *The Collected Writings of John Maynard Keynes*, vol. XXX. – London: Macmillan, 1989.
1223. Mongin P. The „Full Cost“ Controversy of the 1940s and 1950s: A Methodological Assessment. // *History of Political Economy*. 1992. Vol. 24. No. 2. P. 311–356.
1224. Mongin P. The Marginalist Controversy. / In: *Handbook of Economic Methodology*, J. Davis, W. Hands and U. Maki (eds.). – London: Edward Elgar, 1997.

1225. Moore G. E. *Principia Ethica*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1903.
1226. Morgan B. *Monetarists and Keynesians: Their Contribution to Monetary Theory*. – London: Macmillan, 1978.
1227. Morgan M. S. *The History of Econometric Ideas*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
1228. Morgan M. S., Boumans M. Secrets Hidden By Two-Dimensionality: The Economy as a Hydraulic Machine. / In: S. D. Chadarevian, N. Hopwood (eds.). *Models: The Third Dimension of Science*. – Stanford, CA: Stanford University Press, 2004.
1229. Morishima M. Proof of a Turnpike Theorem: The ‘No Joint Production’ Case. // *The Review of Economic Studies*. 1961. Vol. 28. No. 2. P. 89–97.
1230. Morishima M. *Walras’ Economics: A Pure Theory of Capital and Money*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
1231. Moroney J. R. Money growth, output growth, and inflation: Estimation of a modern quantity theory. // *Southern Economic Journal*. 2002. Vol. 69. No. 2. P. 398–413.
1232. Mortensen D. A Theory of Wage and Employment Dynamics. / In: *Microeconomic Foundations of Employment and Inflation Theory*, ed. by E. Phelps. – New York: Norton, 1970.
1233. Mortensen D., Pissarides C. Job Reallocation, Employment Fluctuations and Unemployment. / In: J. B. Taylor, M. Woodford (eds.). *Handbook of Macroeconomics*, vol. I. – Amsterdam: North Holland, 1999.
1234. Moscati I. How Cardinal Utility Entered Economic Analysis, 1909–1944. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 2013b. Vol. 20. P. 906–939.
1235. Motonishi T., Yoshikawa H. Causes of the Long Stagnation of Japan during the 1990s: Financial or Real? // *Journal of the Japanese and International Economies*. 1999. Vol. 13. No. 3. P. 181–200.
1236. Muellbauer J. The Assessment: Business Cycles. // *Oxford Review of Economic Policy*. 1997. Vol. 13. No. 3. P. 1–18.
1237. Mummery A. F., Hobson, J. A. *The Physiology of Industry*. – London: John Murray, 1889.
1238. Munby A. N. L. The distribution of the first edition of Newton’s *Principia*. // *Notes and Records of The Royal Society*. 1952. Vol. 10. P. 28–39.
1239. Mundell R. A. A Reconsideration of the Twentieth Century. // *The American Economic Review*. 2000. Vol. 90. No. 3. P. 327–340.
1240. Mundell R. A. Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates. // *Canadian Journal of Economics and Political Science*. 1963. Vol. 29. P. 475–485.

1241. Mundell R. A. Keynes and Ohlin on the Transfer Problem. / In: Findlay, Jonung, and Lundahl (eds.), *Bertil Ohlin: A Centennial Celebration (1899–1999)*. – Cambridge: MA: MIT Press, 2002.
1242. Mundell R. The Appropriate Use of Monetary and Fiscal Policy Under Fixed Exchange Rates. // *IMF Staff Papers*. 1962. Vol. 9. P. 70–77.
1243. Munro J. *French Impressionists*. – Cambridge: Fitzwilliam Museum Handbooks, Cambridge University Press, 2003.
1244. Murphy A. E. *Richard Cantillon: Entrepreneur and Economist*. – New York: Oxford University Press, 1986.
1245. Murphy R. P. The Critical Flaw in Keynes's System. // *Daily Article*, 07. 18. 2011, Ludwig von Mises Institute, 2011.
1246. Murphy A. E. *The Genesis of Macroeconomics*. – Oxford: Oxford University Press, 2009.
1247. Muscatelli A., Tirelli P., Trecroci C. Does institutional change really matter? Inflation targets, central bank reform and interest rate policy in the OECD countries. / *CES-ifo Working Paper No. 278*, Munich, 1999.
1248. Muscatelli A., Trecroci C. Monetary Policy Rules, Policy Preferences and Uncertainty: Recent Empirical Evidence. // *Journal of Economic Surveys*. 2000. Vol. 14. No. 5. P. 597–627.
1249. Musgrave R. A. Public Goods. / In: E. Brown and R. Solow (eds.). *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. – New York: McGraw-Hill, 1983.
1250. Musgrave R. A. *The Theory of Public Finance*. – New York: McGraw-Hill, 1959.
1251. Musgrave R. A. The voluntary exchange theory of public economy. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1939. 53. No. 2. P. 213–237.
1252. Musgrave R. A., Peacock A. T. *Classics in the Theory of Public Finance*. – London: Palgrave Macmillan, 1958.
1253. Muth J. F. Rational Expectations and the Theory of Price Movements. // *Econometrica*. 1961. Vol. 29. No. 3. P. 315–335.
1254. Naldi N. Piero Sraffa and Antonio Gramsci: Their friendship between 1919 and 1927. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 2000. Vol. 7. No. 1. P. 79–114.
1255. Naldi N. Sraffa and Keynes on the Concept of *Commodity Rates of Interest*. // *Contributions to Political Economy*. 2015. Vol. 34. No. 1. P. 17–30.
1256. Neck R. Austrian Economics Today. // *Atlantic Economic Journal*. 2014. Vol. 42. Issue 2. P. 121–122.
1257. Negishi T. *Microeconomic Foundations of Keynesian Economics*. – Amsterdam: North-Holland, 1979.

1258. Negishi T. Tàtonnement and Recontracting. / In: J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.). *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. II. – London: Macmillan, 1987.
1259. Nelson C. R., Plosser C. I. Trends and Random Walks in Macroeconomic Time Series: Some Evidence and Implications. // *Journal of Monetary Economics*. 1982. Vol. 10. No. 2. P. 139–162.
1260. von Neumann J. V. A Model of General Economic Equilibrium. // *Review of Economic Studies*. 1945–46. Vol. 13. No. 1. P. 1–9.
1261. von Neumann J. V., Morgenstern O. *Theory of Games and Economic Behavior*. – Princeton: Princeton University Press, 1944.
1262. Niehans J. *A History of Economic Thought: Classic Contributions, 1720–1980*. – Baltimore: Johns Hopkins, 1990.
1263. Nikaido H. Persistence of Continual Growth Near the von Neumann Ray: A Strong Version of the Radner Turnpike Theorem. // *Econometrica*. 1964. Vol. 32. No. 1–2. P. 151–162.
1264. Nordhaus W. D. *Invention, Growth and Welfare: A Theoretical Treatment of Technological Change*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1969.
1265. Nordhaus W. D., Tobin J. *Is growth obsolete?* NBER Chapters. / In: *Economic Research: Retrospect and Prospect, Volume 5, Economic Growth*, National Bureau of Economic Research, Inc., 1972.
1266. Nurkse R. *International Currency Experience: Lessons of the Interwar Experience*. – Geneva: League of Nations, 1944.
1267. Obstfeld M., Rogoff K. *Foundations of International Macroeconomics*. – Cambridge: The MIT Press, 1996.
1268. O'Donnell R. M. Keynes and Formalism. / In: G. C. Harcourt and P. Riach, *A Second Edition of the General Theory*. – London: Routledge, 1997.
1269. O'Donnell R. M. Keynes and *The General Theory* after 75 Years. // *History of Economics Review*. 2011. Vol. 54. P. 1–13.
1270. O'Donnell R. M. (ed.). *Keynes as Philosopher Economist*. – London: Macmillan Press, 1991.
1271. O'Donnell R. M. *Keynes's Philosophy, Economics and Politics: The Philosophical Foundations of Keynes's Thought and Their Influence on His Economics and Politics*. – London: Palgrave Macmillan, 1989.
1272. O'Donnell R. M. Keynes's Socialism: Conception, Strategy, and Espousal. / In: Kriesler and Sardonì (eds.), *Keynes, Post-Keynesianism and Political Economy: Essays in Honour of Geoff Harcourt*, Vol. 3. – London: Routledge, 1999.
1273. O'Donnell R. M. The Epistemology of J. M. Keynes. // *The British Journal for the Philosophy of Science*. 1990. Vol. 41. No. 3. P. 333–350.

1274. O'Donnell R. M. The Unwritten Books and Papers of J. M. Keynes. // *History of Political Economy*. 1992. Vol. 24. No. 4. P. 767–817.
1275. O'Driscoll G. P., Shenoy S. R. Inflation, Recession, and Stagflation. / In: Edwin G. Dolan (ed.). *The Foundations of Modern Austrian Economics*. – Kansas City: Sheed and Ward, 1976.
1276. Ohlin B. Some Notes on the Stockholm Theory of Saving and Investment. // *Economic Journal*. 1937. Vol. 47. P. 53–69, 221–240.
1277. Ohlin B. The Reparation Problem: A Discussion. // *Economic Journal*. 1929. Vol. 39. P. 172–183.
1278. Okun A. M. *Equality and Efficiency: The Big Trade Off*. – Washington, Brookings, 1975.
1279. Okun A. M. Potential GNP, its measurement and significance. / *Cowles Foundation Paper 190*, Yale University, 1962.
1280. Okun A. M. *Prices and Quantities: a Macroeconomic Analysis*. – Oxford: Basil Blackwell, 1981.
1281. Okun A. M. *The Battle against Unemployment*. – New York: W. W. Norton & Co., 1965.
1282. Olson M. *The rise and decline of nations: economic growth, stagflation, and social rigidities*. – New Haven: Yale University Press, 1982.
1283. Ormazabal K. M. The Ohlin-Keynes Debate on The German Interwar Reparations Revisited. / *University of the Basque Country Working Paper Series IL 32/08*, 2008.
1284. Osiatynski J. Michal Kalecki, 1899–1970: some nostalgic memories. // *Review of Political Economy*. 1999. Vol. 11. No. 3. P. 261–266.
1285. Palley T. I. Milton Friedman's economics and political economy: an old Keynesian critique. / In: Robert A. Cord, J. Daniel Hammond (eds.). *Milton Friedman: Contributions to Economics and Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
1286. Palley T. I. The relative permanent income theory of consumption: a synthetic Keynes–Duesenberry–Friedman model. // *Review of Political Economy*. 2010. Vol. 1. P. 41–56.
1287. Pareto V. *Cours d'Economie Politique*. – Geneva: Droz, 1896.
1288. Pareto V. *Manual of Political Economy*. Ann S. Schwier (trans.) and Ann S. Schwier and Alfred Page (eds.). – New York: A. M. Kelley, Publishers, 1971 [1906].
1289. Parker I. On Keynes and Ramsey on probability. / In: *Keynesianism and the Keynesian Revolution in America: A Memorial Volume in Honour of*

- Lorie Tarshis, O. F. Hamouda and B. B. Price (eds.). – Cheltenham, UK and Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 1998.
1290. Parkin M. The Output-Inflation Trade-off When Prices are Costly to Change. // *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 94. No. 1. P. 200–224.
1291. Parkin M. Where Do We Stand? / In: M. Belongia and M. Garfinkel (eds.). *The Business Cycle: Theories and Evidence*. – London: Kluwer Academic Publishers, 1992.
1292. Parkin M., Bade R. *Modern Macroeconomics*. – Oxford: Philip Allan, 1982.
1293. Parkin M., Powell M., Matthews K. *Economics*. – Harlow: Addison-Wesley, 2000.
1294. Pasinetti L. L. How much of J. M. Keynes can we find in Franco Modigliani. / In: *Franco Modigliani between economic theory and social commitment. Proceeding of the international conference organized by the Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 17–18 February 2005*, Banca Nazionale del Lavoro, *Quarterly Review*. 2005. Vol. LVIII. P. 21–40.
1295. Pasinetti L. L. *Keynes and the Cambridge Keynesians: A 'Revolution in Economics' to be Accomplished*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
1296. Pasinetti L. L. Sraffa's circular process and the concept of vertical integration. // *Political Economy – Studies in the Surplus Approach*. 1986. Vol. 2. No. 1. P. 3–16.
1297. Pasinetti L. L., Schefold B. (eds.). *The Impact of Keynes on Economics in the 20th Century*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1999.
1298. Patinkin D. *Anticipations of the General Theory? and Other Essays on Keynes*. – Chicago: University of Chicago Press, 1982.
1299. Patinkin M. Friedman on the Quantity Theory and Keynesian Economics. // *The Journal of Political Economy*. 1972. Vol. 80. No. 5. P. 883–905.
1300. Patinkin D. Keynes and Econometrics: On the Interaction between the Macroeconomic Revolutions of the Interwar Period. // *Econometrica*. 1976a. Vol. 44. P. 1091–1123.
1301. Patinkin D. Keynes and Economics Today. // *The American Economic Review*. 1984. Vol. 74. No. 2. P. 97–102.
1302. Patinkin D. Keynes's Economics Rehabilitated: A Rejoinder to Professor Hicks. // *Economic Journal*. 1959. Vol. 69. No. 2. P. 582–587.
1303. Patinkin D. Keynes, John Maynard (1883–1946). / In: Palgrave Macmillan (eds.). *The New Palgrave Dictionary of Economics*. – London: Palgrave Macmillan, 2008a.
1304. Patinkin D. *Keynes's Monetary Thought: A Study of its Development*. – Durham, NC: Duke University Press, 1976b.

1305. Patinkin D. *Money Interest and Prices: An Integration of Monetary and Value Theory*. – New York: Harper and Row, 1956.
1306. Patinkin D. On different interpretations of the *General Theory*. // *Journal of Monetary Economics*. 1990. Vol. 26. No. 2. P. 205–243.
1307. Patinkin D. Paul Samuelson's Contribution to Monetary Economics. / In: *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. Edited by E. Cary Brown and Robert M. Solow. – New York: McGraw-Hill, 1983.
1308. Patinkin D. Price Flexibility and Full Employment. // *The American Economic Review*. 1948. Vol. 38. No. 4. P. 543–564.
1309. Patinkin D. Real balances. / In: Palgrave Macmillan (eds.). *The New Palgrave Dictionary of Economics*. – London: Palgrave Macmillan, 2008b.
1310. Patinkin D. The Chicago Tradition, the Quantity Theory, and Friedman. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1969. Vol. 1. P. 46–70.
1311. Patinkin D., Leith J. C. (eds.). *Keynes, Cambridge, and the General Theory*. – Toronto: University of Toronto Press, 1978.
1312. Paulovicova N. The Immoral Moral Scientist. John Maynard Keynes. // *Past Imperfect*. 2007. Vol. 13. P. 24–55.
1313. Peacock A. T. Keynes and the Role of the State. / In: *Keynes and the Role of the State*, edited by Derek Crabtree and A. P. Thirlwall. – New York: St. Martin's, 1993.
1314. Peacock A. T., Wiseman J. *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*. – London: George Allen and Unwin, 1961.
1315. Pearce K. A., Hoover K. D. After the Revolution: Paul Samuelson and the Textbook Keynesian Model. // *History of Political Economy*. 1995. Vol. 27. No. 5. P. 183–216.
1316. Pecchi L., Piga G. (eds.). *Revisiting Keynes: Economic Possibilities of Our Grandchildren*. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 2008.
1317. Pech W., Milan M. Behavioral economics and the economics of Keynes. // *The Journal of Socio-Economics*. 2009. Vol. 38. P. 891–902.
1318. Peersman G., Smets F. *Uncertainty and the Taylor Rule in a Simple Model of the Euro-Area Economy*. / Working paper, 1998.
1319. Pernecky M., Richter T. Keynes' Preface to the German Edition of the *General Theory*: Nazi Sympathies or Methodological Empathies? // *Forum for Social Economics*. 2011. Vol. 40. Issue 2. P. 253–264.
1320. Pesaran M. H., Smith R. P. Evaluation of Macroeconometric Models. // *Economic Modelling*. 1985. Vol. 2. No. 2. P. 125–134.
1321. Petty W. *The Economic Writings of Sir William Petty, 2 vols.* S. H. Hull (ed.). – New York: A. M. Kelley, 1963.

1322. Pheby J. (ed.). *New Directions in Post-Keynesian Economics*. – London: Edward Elgar, 1989.
1323. Phelps E. S. Capitalism and Keynes: From the *Treatise on Probability* to *The General Theory*. / Conference Commemorating Keynes 1883–1946. Palazzo Mundell, Santa Colomba (Siena), 4–6 July 2006a.
1324. Phelps E. S. Corporatism and Keynes: His Views on Growth. / Conference Commemorating Keynes 1883–1946. Palazzo Mundell, Santa Colomba (Siena), 4–6 July 2006b.
1325. Phelps E. S. *Fiscal Neutrality toward Economic Growth: Analysis of a Taxation Principle*. – New York: McGraw-Hill, Inc., 1965.
1326. Phelps E. S. *Inflation Policy and Unemployment Theory*. – New York: W. W. Norton, 1972.
1327. Phelps E. S. Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium. // *Journal of Political Economy*. 1968. Vol. 76. No. 4. P. 678–711.
1328. Phelps E. S. Phillips Curves, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time. // *Economica*. 1967. Vol. 34. P. 254–281.
1329. Phelps E. S. *Seven Schools of Macroeconomic Thought*. – Oxford: Oxford University Press, 1990.
1330. Phelps E. S. The Golden Rule of Accumulation: A Fable for Growthmen. // *American Economic Review*. 1961. Vol. 51. No. 4. P. 638–643.
1331. Phillips A. W. Mechanical Models in Economic Dynamics. // *Economica*. New Series. 1950. Vol. 17. No. 67. P. 283–305.
1332. Phillips A. W. The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861–1957. // *Economica*. 1958. Vol. 25. P. 283–299.
1333. Pierce T. Keynes' personal investing: activities and beliefs. // *Social Science Journal*. 1993. Vol. 30. No. 1. P. 13–22.
1334. Pigou A. C. Economic Progress in a Stable Environment. // *Economica*. 1947. Vol. 14. P. 180–188.
1335. Pigou A. C. *Employment and Equilibrium*. – London: Macmillan, 1941.
1336. Pigou A. C. *Industrial Fluctuations*. – London: Macmillan, 1927.
1337. Pigou A. C. *Keynes' General Theory: A Retrospective View*. – London: Macmillan, 1950.
1338. Pigou A. C. (ed.). *Memorials of Alfred Marshall*. – London: Macmillan, 1925.
1339. Pigou A. C. Review of *The General Theory of Employment, Interest, and Money* by J. M. Keynes. // *Economica*. 1936. Vol. III. P. 115–132.
1340. Pigou A. C. The Classical Stationary State. // *Economic Journal*. 1943. Vol. 53. P. 343–351.

1341. Pigou A. C. *The Theory of Unemployment*. – London: Macmillan, 1933.
1342. Pigou A. C. The Value of Money. // *Quarterly Journal of Economics*. 1917. Vol. 32. P. 38–65.
1343. Pigou A. C. *Unemployment*. – London: Williams and Norgate, 1914.
1344. Pissarides C. *Equilibrium Unemployment Theory*. – Oxford: Basil Blackwell, 1990.
1345. Pissarides C. Short-run Equilibrium Dynamics of Unemployment, Vacancies and Real Wages. // *American Economic Review*. 1985. Vol. 75. No. 4. P. 676–690.
1346. Polleit T. *The Austrian School of Economics – An Introduction*. – Frankfurt, 2013.
1347. Ponting C. *Churchill*. – London: Sinclair-Stevenson, 1994.
1348. Popper K. R. *The Logic of Scientific Discovery*. – London: Hutchison & Co, 1959.
1349. Powell J. *The Triumph of Liberty: A 2,000 Year History Told Through the Lives of Freedom's Greatest Champions*. – New York: The Free Press, 2000.
1350. Prescott E. C. Theory Ahead of Business Cycle Measurement. // *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Quarterly Review*. 1986. Vol. 10. No. 4. P. 9–22.
1351. Pressman S. *Fifty Major Economists*. – London: Routledge, 2006.
1352. Purvis D. James Tobin's Contributions to Economics. // *Scandinavian Journal of Economics*. 1982. Vol. 84. No. 1. P. 61–88.
1353. Puu T. Short History of the Multiplier-Accelerator Model. / In: T. Puu, I. Sushko (eds.). *Business Cycle Dynamics*. – Berlin, Heidelberg: Springer, 2006.
1354. Radner R. Paths of Economic Growth that are Optimal with Regard only to Final States: A Turnpike Theorem. // *The Review of Economic Studies*. 1961. Vol. 28, No. 2. P. 98–104.
1355. Raffaelli T. Keynes's apprenticeship with Marshall in 1905. // *History of Economic Ideas*. 2000. Vol. 2. P. 121–152.
1356. Raico R. Keynes and the Reds. // Daily Article, 02. 13. 2002, Ludwig von Mises Institute, 2002.
1357. Raico R. Was Keynes a Liberal? // *The Independent Review*. 2008. Vol. 13. No. 2. P. 165–188.
1358. Ramsey F. P. A Contribution to the Theory of Taxation. // *Economic Journal*. 1927. Vol. 37 (145). P. 47–61.
1359. Ramsey F. P. A Mathematical Theory of Saving. // *Economic Journal*. 1928. Vol. 38 (152). P. 543–559.
1360. Ramsey F. P. *Philosophical Papers*. Edited by D. H. Mellor. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

1361. Ramsey F. P. [1926]. Truth and Probability. / In: Ramsey F. M. *The Foundations of Mathematics and other Logical Essays*. Edited by R. B. Braithwaite. – London: Kegan, Paul, Trench, Trubner & Co., 1931.
1362. Rancan A. Modigliani's 1944 Wage Rigidity Assumption and the Construction of the Neoclassical Synthesis. / *Economics & Statistics Discussion Papers*. 2012. No. 69/12, University of Molise, Dept. EGSeI.
1363. Rancan A. Notes on the Theoretical and Political Meaning of the MPS Model (1966–1970). / Discussion paper, 2017.
1364. Rancan A. Was Modigliani Schizophrenic? (The Impasse of the Labor Market: Modigliani 1944–1963). / www.Semanticscholar.org, 2007.
1365. Rasche R., Shapiro H. The F.R.B.–M.I.T. Econometric Model: Its Special Features. // *American Economic Review*. 1968. Vol. 58. P. 123–149.
1366. Read C. L. For John Maynard Keynes, Economic Theory Was a Sideline. // *Bloomberg Opinion*. 2012. November 2.
1367. Reddaway W. B. Review of „The General Theory of Employment, Interest and Money“, by J. M. Keynes. // *Economic Record*. 1936. Vol. 12. No. 22. P. 28–36.
1368. Reddaway W. B. Special Obstacles to Full Employment in a Wealthy Community. // *Economic Journal*. 1937. Vol. 47. No. 186. P. 297–307.
1369. Reder M. The anti-semitism of some eminent economists. // *History of Political Economy*. 2000. Vol. 32. P. 833–856.
1370. Reifschneider D., Stockton D., Wilcox D. Econometric Models and the Monetary Policy Process. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, Vol. 47. – Amsterdam: North-Holland, 1997.
1371. Repapis C. J. M. Keynes, F. A. Hayek and the Common Reader. // *Economic Thought*. 2014. Vol. No. 2. P. 1–20.
1372. Rybczynski T. M. Factor Endowment and Relative Commodity Prices. // *Economica*. 1955. Vol. 22. N. 88. P. 336–341.
1373. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. – Cambridge: The University Press, 1953 [1817].
1374. Rifkin G. Lawrence R. Klein, Economic Theorist, Dies at 93. // *The New York Times*. 2013. October 12. P. 18.
1375. Rymes T. K. (ed.). *Keynes's Lectures, 1932–35: Notes from a Representative Student*. – London: Macmillan, 1989.
1376. Rymes T. K. (ed.). *Keynes's Lectures, 1932–35: Notes of Students*. – Ottawa: Department of Economics, Carleton University, 1987.
1377. Rivot S. Patinkin as a reader of Keynes' *General Theory*: Are wage cuts a good remedy to unemployment? // *The European Journal of the History of Economic Thought*. 2016. Vol. 23. No. 6. P. 1001–1031.

1378. Robertson D. H. *A Study of Industrial Fluctuation: An Inquiry into the Character and Causes of the So-called Cyclical Movements of Trade*. – London: London School of Economics, 1915.
1379. Robertson D. H. Alternative Theories of the Rate of Interest: Three Rejoinders. // *Economic Journal*. 1937. Vol. 47. No. 187. P. 428–436.
1380. Robertson D. H. *Essays in Monetary Theory*. – London: P. S. King, 1940.
1381. Robertson D. H. Industrial Fluctuation and the Natural Rate of Interest. // *The Economic Journal*. 1934. Vol. 44. P. 650–656.
1382. Robertson D. H. Some Notes on Mr. Keynes' General Theory of Employment. // *Quarterly Journal of Economics*. 1936. Vol. 51. No. 1. P. 168–191.
1383. Robertson D. H. *Money*. – London: Nisbet, 1948 [1922].
1384. Robertson D. H. *The Banking Policy and the Price Level*. – London: P. S. King & Son, Ltd., 1926.
1385. Robinson A. John Maynard Keynes: Economist, Author, Statesman. // *The Economic Journal*. 1972. Vol. 82. No. 326. P. 531–546.
1386. Robinson E. A. G. John Maynard Keynes 1883–1946. // *Economic Journal*. 1947. Vol. 57. No. 225. P. 1–68.
1387. Robinson J. *Economic Heresies*. – London: Macmillan, 1971.
1388. Robinson J. *Economic Philosophy*. – Harmondsworth: Penguin, 1962a.
1389. Robinson J. *Essays in the Theory of Economic Growth*. – London: Macmillan, 1962.
1390. Robinson J. *Essays in the Theory of Employment*. – London: Macmillan, 1937a.
1391. Robinson J. History versus equilibrium. / *Thames Papers in Political Economy*. – London: Thames Polytechnic, 1974.
1392. Robinson J. *Introduction to the Theory of Employment*. – London: Macmillan, 1937b.
1393. Robinson J. Kalecki and Keynes. / In: *Problems of Economic Dynamics and Planning: Essays in Honour of Michal Kalecki*. – Oxford: Pergamon Press, 1966.
1394. Robinson J. Keynes and Ricardo. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1978. Vol. 1. No. 1. P. 12–18.
1395. Robinson J. Review of Johnson. // *Economic Journal*. 1962b. Vol. 72. P. 690–692.
1396. Robinson J. Review of *The Economics of Inflation*. // *Economic Journal*. 1938. Vol. 48. P. 507–513.
1397. Robinson J. *The Accumulation of Capital*. – London: Macmillan Press, 1956.
1398. Robinson J. *The Economics of Imperfect Competition*. – London: Macmillan, 1933.

1399. Robinson J. *The Generalization of General Theory and Other Essays – Further Contributions to Modern Economics*. – London: Macmillan, 1979.
1400. Robinson J. *The Rate of Interest and Other Essays*. – London: Macmillan, 1952.
1401. Robinson J. The second crisis of economic theory. // *American Economic Review*. Papers and Proceedings. 1972. Vol. 62. No. 1/2. P. 1–10.
1402. Robinson J. What Has Become of the Keynesian Revolution? / In: Milo Keynes (ed.). *Essays on John Maynard Keynes*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1975.
1403. Robinson J., Adler S. *China: An Economic Perspective*. – London: Fabian International Bureau, 1958.
1404. Robinson J., Eatwell J. *Introduction to Modern Economics*. – Maidenhead: McGraw-Hill, 1973.
1405. Rockwell L. H. *The Left, The Right, and the State*. – Auburn, Alabama: Ludwig von Mises Institute, 2008.
1406. Rogoff K. Paul Samuelson's Contributions to International Economics. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan, A. A. Gottesman (eds.). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
1407. Rojas P. H. *The International Gold Standard in Theory and Practice in R. G. Hawtrey, H. D. White and R. Triffin: a non-Ricardian filiation*. / Economics and finances. PSL Research University, 2016.
1408. Romer D. *Advanced Macroeconomics*. 4th ed. – New York: McGraw-Hill, 2011.
1409. Romer D. The New Keynesian synthesis. // *Journal of Economic Perspectives*. 1993. Vol. 7. No. 1. P. 5–22.
1410. Romer P. Increasing returns and long run growth. // *Journal of Political Economy*. 1986. Vol. 99. P. 500–521.
1411. Roncaglia A. Macroeconomics in crisis and macroeconomics in recovery. // *Paolo Sylos Labini Quarterly Review*. 2011. Vol. 64. No. 257. P. 167–185.
1412. Roncaglia A. *The Wealth of Ideas. A History of Economic Thought*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
1413. Roncaglia A., Torvernachi M. The Pre-Keynesian roots of the Neoclassical Synthesis. // *Cahiers d'Économie Politique*. 1985. Vol. 10. P. 51–65.
1414. Rosenof T. *Economics in the Long Run – New Deal Theorists and Their Legacies, 1933–1993*. – Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997.
1415. Rosner P. *From Mercantilism to the Austrian School Economics at the University of Vienna*. – Dharwad: CMDR, 2014.
1416. Rostow W. W. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
1417. Rotemberg J. J. The New Keynesian microfoundations. / In: *NBER Macroeconomics Annual 1987*, S. Fischer (ed.). – Cambridge, MA: The MIT Press, 1987.

1418. Rotemberg J. J., Woodford M. An optimization-based econometric framework for the evaluation of monetary policy. // *NBER Macroeconomics Annual*. 1997. Vol. 12. P. 297–346.
1419. Rothbard M. N. *America's Great Depression*. – Princeton, NJ: D. Van Nostrand Co., 1963.
1420. Rothbard M. N. *Economic Thought Before Adam Smith: An Austrian Perspective on the History of Economic Thought* (Vol. I). – Brookfield, VT: Edward Elgar Publishing Company, 1995.
1421. Rothbard M. N. Keynes, the Man. / In: M. Skousen (ed.). *Dissent on Keynes. A Critical Appraisal of Keynesian Economics*. – New York and London: Praeger Publishers, 1992.
1422. Rothbard M. N. (1961). Review of the Veritas Foundation, Keynes at Harvard. / In: R. J. Gordon (ed.). *Strictly Confidential*. – Auburn, AL: Ludwig von Mises Institute, 2010.
1423. Rothbard M. N. *The Logic of Action I: Method, Money, and the Austrian School*. – Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, 1997.
1424. Routh G. *The Origin of Economic Ideas*, second edition. – Basingstoke and London, UK: Macmillan, 1989.
1425. Rowley C. K. The Legacy of Keynes: From the General Theory to Generalized Budget Deficits. / In: *Deficits*, edited by James M. Buchanan, Charles K. Rowley, and Robert D. Tollison. – Oxford: Blackwell, 1987.
1426. Rozborilová D. Don Israel Patinkin. // *BIATEC*. 2003. Vol. XI. P. 2–26.
1427. Rubin G. From equilibrium to disequilibrium: the genesis of Don Patinkin's interpretation of the Keynesian theory. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 2002. Vol. 9. No. 2. P. 205–225.
1428. Rubin G. *Oskar Lange or how IS-LM came to be interpreted as a Walrasian model*. / halshs-01018658v1, 2014.
1429. Rubin G. Patinkin and the Pigou-effect: or how a Keynesian came to accept an anti-Keynesian argument. // *European Journal of the History of Economic Thought*. 2005. Vol. 12. No. 1. P. 47–72.
1430. Rubin G. Patinkin on IS-LM: An Alternative to Modigliani. / In: *The IS-LM Model: Its Rise, Fall, and Strange Persistence. Annual Supplement to Volume 36 History of Political Economy*, edited by Michel De Vroey and Kevin D. Hoover, 2004.
1431. Rudebusch G. D. Assessing Nominal Income Rules for Monetary Policy with Model and Data Uncertainty. // *Economic Journal*. 2002. Vol. 112. Issue 479. P. 402–432.
1432. Rudebusch G. D. Federal Reserve Interest Rate Targeting, Rational Expec-

- tations, and the Term Structure. // *Journal of Monetary Economics*. 1995. Vol. 24. P. 245–274.
1433. Rudebusch G. D., Svensson L. E. O. Policy Rules for Inflation Targeting. / In: *Monetary Policy Rules*. John B. Taylor (ed.). – Chicago: Chicago University Press, 1999.
1434. Russell B. *Review: A Treatise on Probability*. By John Maynard Keynes. // *The Mathematical Gazette*. 1922. Vol. 11. No. 159. P. 119–125.
1435. Russell B. *The Autobiography of Bernard Russell*, Vol. 1, 1872 to 1914. – London: George Allen and Unwin Ltd, 1967.
1436. Rutherford M., Desroches C. T. The institutionalist reaction to Keynesian economics. // *Journal of the History of Economic Thought*. 2008. Vol. 30. No. 1. P. 29–48.
1437. Sahlin N. E. *The Philosophy of F. P. Ramsey*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
1438. Say J. B. *A Treatise on Political Economy*. Transl. from the 4th ed. by C. R. Prinsep. – New York: Augustus M. Kelley, 1971 [1880].
1439. Salant W. Alvin Hansen and the Fiscal Policy Seminar. // *Quarterly Journal of Economics*. 1976. Vol. 40. No. 1. P. 14–23.
1440. Salerno J. T. The Development of Keynes's Economics: From Marshall to Millennialism. // *Review of Austrian Economics*. 1992. Vol. 6. No. 1. P. 3–64.
1441. Samuels W. (ed.). *The Chicago School of Political Economy*. – New Brunswick, N. J.: Transactions Publications, 1992.
1442. Samuelson P. A. A Brief Survey of Post-Keynesian Developments. / In: Robert Lekachman (ed.). *Keynes' General Theory: Reports of Three Decades*. – New York: St. Martin's Press, 1964a.
1443. Samuelson P. A. Abstract of a Theorem Concerning Substitutability in Open Leontief Models. / In: T. C. Koopmans (ed.). *Activity Analysis of Production and Allocation*. – New York: Wiley, 1951.
1444. Samuelson P. A. A Catenary Turnpike Theorem Involving Consumption and the Golden Rule. // *American Economic Review*. 1965c. Vol. 55. P. 486–496.
1445. Samuelson P. A. A Chapter in the History of Ramsey's Optimal Feasible Taxation and Optimal Public Utility Prices. / In: S. Andersen, K. Larsen, P. N. Rasmussen, and J. Vibe-Pedersen (eds.). *Economic Essays in Honour of Jørgen H. Gelting*. – Copenhagen: Danish Economic Association, 1982.
1446. Samuelson P. A. Alvin Hansen and the Interaction Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration. // *The Review of Economics and Statistics*. 1959. Vol. 41. P. 183–184.
1447. Samuelson P. A. Alvin Hansen as a Creative Theorist. // *Quarterly Journal of Economics*. 1976. Vol. 90. No. 1. P. 24–31.

1448. Samuelson P. A. An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money. // *Journal of Political Economy*. 1958. Vol. 66. No. 6. P. 467–482.
1449. Samuelson P. A. A multiattribute evaluation approach to structural change in resource dilemmas. // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 1993. Vol. 55. P. 298–324.
1450. Samuelson P. A. A Note on the Pure Theory of Consumer's Behavior. // *Economica*. 1938a. Vol. 5. P. 61–71.
1451. Samuelson P. A. A Synthesis of the Principle of Acceleration and the Multiplier. // *Journal of Political Economy*. 1939c. Vol. 47. P. 786–797.
1452. Samuelson P. A. A Statistical Analysis of the Consumption Function. / In: A. H. Hansen (ed.). *Fiscal Policy and Business Cycles*. – London: Allen and Unwin, 1941a.
1453. Samuelson P. A. A Theory of Induced Innovations along Kennedy-Weizsäcker Lines. // *Review of Economics and Statistics*. 1965a. Vol. 47. P. 343–356.
1454. Samuelson P. A. *Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson*. Vol. 2. – Cambridge, MA: MIT Press, 1966a.
1455. Samuelson P. A. Consumption theorems in terms of overcompensation rather than indifference comparisons. // *Economica*. 1953. Vol. 20. No. 77. P. 243–253.
1456. Samuelson P. A. Consumption Theory in Terms of Revealed Preference. // *Economica*. 1948a. Vol. 15. No. 60. P. 243–253.
1457. Samuelson P. A. Credo of a Lucky Textbook Author. // *The Journal of Economic Perspectives*. 1997. Vol. 11. No. 2. P. 153–160.
1458. Samuelson P. A. Diagrammatic Exposition of a Theory of Public Expenditure. // *Review of Economics and Statistics*. 1955. Vol. 37. P. 350–356.
1459. Samuelson P. A. Dynamics, Statics and the Stationary State. // *Review of Economics and Statistics*. 1943a. Vol. 25. No. 1. P. 58–68.
1460. Samuelson P. A. *Economics: An Introductory Analysis*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1964b.
1461. Samuelson P. A. Efficient Portfolio Selection for Pareto-Levy Investments. // *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1967a. Vol. 2. P. 107–122.
1462. Samuelson P. A. Foreword. / In: S. Chakravarty. *Capital and Development Planning*. – Cambridge, Mass., The MIT Press, 1969a.
1463. Samuelson P. A. *Foundations of Economic Analysis*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1947.
1464. Samuelson P. A. Full Employment after The War. / In: S. E. Harris (ed.). *Post-war Economic Problems*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1943b.

1465. Samuelson P. A. General Proof that Diversification Pays. // *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1967b. Vol. 2. P. 1–13.
1466. Samuelson P. A. Interactions Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration. // *Review of Economic Statistics*. 1939a. Vol. 21. No. 2. P. 75–78.
1467. Samuelson P. A. International Factor-Price Equalisation Once Again. // *The Economic Journal*. 1949. Vol. 59. No. 234. P. 181–197.
1468. Samuelson P. A. International Trade and Equalisation of Factor Prices. // *Economic Journal*. 1948b. Vol. 58. P. 163–184.
1469. Samuelson P. A. Keynesian Economics and Harvard: In the Beginning. // *Challenge: The Magazine of Economic Affairs*. 1988a. Vol. 31. P. 32–34.
1470. Samuelson P. A. Lord Keynes and The General Theory. // *Econometrica*. 1946. Vol. 14. No. 3. P. 187–200.
1471. Samuelson P. A. Marx, Keynes and Schumpeter. // *Eastern Economic Journal*. 1983a. Vol. 9. P. 166–179.
1472. Samuelson P. A. Maximum Principles in Analytical Economics. / Nobel Memorial Lecture, December 11, 1970.
1473. Samuelson P. A. Maximum Principles in Analytical Economics. // *American Economic Review*. 1972. Vol. 62. P. 249–262.
1474. Samuelson P. A. On the trail of Conventional Beliefs about the Transfer Problem. / In: *Trade, Balance of Payments, and Growth: Papers in International Economics in Honor of Charles P. Kindleberger*, eds. J. Bhagwati, R. W Jones, R. A Mundell and J. Vanek. – Amsterdam: North-Holland, 1971.
1475. Samuelson P. A. Parable and realism in capital theory: the surrogate production function. // *Review of Economic Studies*. 1962. Vol. 29. P. 193–206.
1476. Samuelson P. A. Proof that Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly. // *Industrial Management Review*. 1965b. Vol. 6. P. 41–49.
1477. Samuelson P. A. Pure Theory of Public Expenditure and Taxation. / In: J. Margolis, H. Guitton (eds.). *Public Economics*. – London: Macmillan, 1969b.
1478. Samuelson P. A. Rejoinder: Agreements, Disagreements, Doubts, and the Case of Induced Harrod-Neutral Technical Change. // *Review of Economics and Statistics*. 1966b. Vol. 48. P. 444–448.
1479. Samuelson P. A. Social indifference curves. // *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. P. 1–22.
1480. Samuelson P. A. Some Aspects of the Pure Theory of Capital. // *Quarterly Journal of Economics*. 1937. Vol. 51. P. 469–496.
1481. Samuelson P. A. The art and science of macromodels over 50 years. / In: Gary Fromm, Lawrence R. Klein (eds.). *The Brookings model: Perspective and Re-*

- cent developments.* – Amsterdam: North Holland, Oxford: American Elsevier, 1975a.
1482. Samuelson P. A. The Balanced-Budget Multiplier: A Case Study in the Sociology and Psychology of Scientific Discovery. // *History of Political Economy*. 1975b. Vol. 7. P. 43–55.
1483. Samuelson P. A. *The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson.* – Cambridge, MA: The MIT Press, 2011.
1484. Samuelson P. A. The General Theory (1946). / In: R. Lekachman (ed.). *Keyne's General Theory: Reports oh Three Decades.* – New York: St. Matrin's, 1964c.
1485. Samuelson P. A. The Keynes centenary: sympathy from the other Cambridge. // *The Economist*. 1983b. Vol. 287. P. 19–21.
1486. Samuelson P. A. The Keynes-Hansen-Samuelson Multiplier-Accelerator Model of Secular Stagnation. // *Japan and the World Economy*. 1988b. Vol. 1. P. 3–19.
1487. Samuelson P. A. The Monopolistic Competition Revolution. / In: *Competition Theory*. R. E. Kuenne (ed.). – New York: John Wiley, 1967c.
1488. Samuelson P. A. The 1985 Nobel Prize in Economics. / In: *Macroeconomics and Finance: Essays in honors of Franco Modigliani*, edited by R. Dornbusch, S. Fisher, J. Bossons. – Cambridge, Mass.: MIT Press, 1987.
1489. Samuelson P. A. Theoretical Notes on Trade Problems. // *Review of Economics and Statistics*. 1964d. Vol. 46. No. 2. P. 145–154.
1490. Samuelson P. A. Theory of Optimal Taxation. // *Journal of Public Economics*. 1986b. Vol. 30. P. 137–143.
1491. Samuelson P. A. The Pure Theory of Public Expenditure. // *Review of Economics and Statistics*. 1954a. Vol. 36. P. 387–389.
1492. Samuelson P. A. The Rate of Interest Under Ideal Conditions. // *Quarterly Journal of Economics*. 1939b. Vol. 53. P. 286–297.
1493. Samuelson P. A. The Resurrection of Keynes. // *New Perspectives Quarterly*. 2009. Vol. 26. No. 2. P. 42–44.
1494. Samuelson P. A. The simple mathematics of income determination. In: Lloyd A. Metzler (ed.). *Income, Employment and Public Policy: Essays in Honor of Alvin H. Hansen.* – New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1948c.
1495. Samuelson P. A. The Stability of Equilibrium: Comparative Statics and Dynamics. // *Econometrica*. 1941b. Vol. 9. No. 2. P. 97–120.
1496. Samuelson P. A. The Transfer Problem and Transport Costs: The Terms of Trade When Impediments Are Absent. // *Economic Journal*. 1952. Vol. 62. P. 278–304.
1497. Samuelson P. A. The Transfer Problem and Transport Costs II: Analysis of Effects of Trade Impediments. // *Economic Journal*. 1954b. Vol. 64. P. 264–289.

1498. Samuelson P. A. Welfare Economics and International Trade. // *The American Economic Review*. 1938b. Vol. 28. No. 2. P. 261–266.
1499. Samuelson P. A. [1974]. Worldwide Stagflation. // In: Nagatani and Crowley (eds.). *Collected Scientific Papers, Vol. 4.* – Cambridge: M.I.T. Press, 1977.
1500. Samuelson P. A., Barnett A. (eds.). *Inside the Economist's Mind: Conversations with Eminent Economists.* – Malden MA.: Blackwell, 2007.
1501. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. *Economics.* – New York: McGraw-Hill, Inc., 2009.
1502. Samuelson P. A., Solow R. M. Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. // *American Economic Review Papers and Proceedings*. 1960. Vol. 50. No. 2. P. 177–194.
1503. Samuelson P. A., Solow R. M. Balanced Growth under Constant Returns to Scale. // *Econometrica*. 1953. Vol. 21. P. 412–424.
1504. Sangkuhl E. How the Macroeconomic Theories of Keynes influenced the Development of Government Economic Finance Policy after the Great Depression of the 1930's: Using Australia as the Example. // *Athens Journal of Law*. 2015. Vol. 1. No. 1. P. 32–52.
1505. Sargent T. J. Beyond demand and supply curves in macroeconomics. // *American Economic Review*. 1982. Vol. 72. P. 382–389.
1506. Sargent T. J. Rational Expectations and the Term Structure of Interest Rates. // *Journal of Money Credit and Banking*. 1972. Vol. 4. P. 74–97.
1507. Sargent T. J., Wallace N. Rational Expectations and the Theory of Economic Policy. // *Journal of Monetary Economics*. 1976. Vol. 2. No. 2. P. 169–183.
1508. Sargent T. J., Wallace N. 'Rational' Expectations, the Optimal Monetary Instrument, and the Optimal Money Supply Rule. // *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83. P. 241–254.
1509. Sargent T. J., Wallace N. Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. // *Federal Reserve Bank of Minneapolis, Quarterly Review*. 1981. Vol. 5. No. 3. P. 1–17.
1510. Sargent T. J., Wallace N. The Stability of Models of Money and Growth with Perfect Foresight. // *Econometrica*. 1973. Vol. 41. No. 6. P. 1043–1048.
1511. Sawyer J. A. *Modelling the international transmission mechanism.* – Amsterdam: North Holland, 1979.
1512. Sawyer M. C. Post-Keynesian economics: the state of the art. / In: W. Adriaansen and J. Van der Linden (eds.). *Post-Keynesian Thought in Perspective.* – Amsterdam: Wolters-Noordhoff, 1991.
1513. Sawyer M. C. *The Economics of Michal Kalecki.* – London, Macmillan, 1985.
1514. Sawyer M. C. The relationship between Keynes's macroeconomic analysis and theories of imperfect competition. / In: B. Gerrard and J. Hillard (eds.). *The Philosophy and Economics of J. M. Keynes.* – Aldershot: Edward Elgar, 1992.

1515. Sawyer M. C., Spencer D. On the definition of involuntary unemployment. // *The Journal of Socio-Economics*. 2008. Vol. 37. No. 2. P. 718–735.
1516. Sax E. *Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft*. – Vienna: Alfred Hölder, 1887.
1517. Scarano G. Quantity Theory, Say's Law and Effective Demand in Money Theories. / *Dipartimento di Economia Università degli studi Roma Tre Working Paper* No. 181, 2013.
1518. Schedvin C. B. *Australia and the Great Depression: a Study of Economic Development and Policy in the 1920s and 1930s*. – Sydney: Sydney University Press, 1970.
1519. Schefold B. *Normal Prices, Technical Change and Accumulation*. – London: Macmillan, 1997.
1520. Schuker S. A. J. M. Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 1. // *Diplomacy & Statecraft*. 2014a. Vol. 25. No. 3. P. 453–471.
1521. Schuker S. A. J. M. Keynes and the Personal Politics of Reparations: Part 1. // *Diplomacy & Statecraft*. 2014b. Vol. 25. No. 4. P. 579–591.
1522. Schultz H. Interrelations of Demand, Price and Income. // *Journal of Political Economy*. 1935. Vol. 43. No. 4. P. 433–481.
1523. Schumpeter J. A. *Business Cycles*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1923.
1524. Schumpeter J. A. *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. – New York, Toronto, London: McGraw-Hill Book Company, 1939.
1525. Schumpeter J. A. *History of Economic Analysis*. – New York: Oxford University Press, 1954.
1526. Schumpeter J. A. John Maynard Keynes 1883–1946. // *The American Economic Review*. 1946. Vol. 36. No. 4. P. 495–518.
1527. Schumpeter J. A. Review of Keynes's General Theory. // *Journal of the American Statistical Association*. 1936. December. P. 791–795.
1528. Schumpeter J. A. *Ten Great Economists: from Marx to Keynes*. – London: George Allen & Unwin Ltd., 1952.
1529. Schumpeter J. A. *The Theory of Economic Development*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934 [1912].
1530. Scitovsky T. A Note on Welfare Propositions in Economics. // *The Review of Economic Studies*. 1941. Vol. 9. No. 1. P. 77–88.
1531. Scrase D., Croft P. *Maynard Keynes: Collector of Pictures, Books and Manuscripts*. – Cambridge: The Fitzwilliam Museum, 1983.
1532. Scrope G. P. *Principles of Political-Economy: Deducted from the natural laws of*

- social welfare, and applied to the present state of Great Britain.* – London: Longman, 1833.
1533. Sebastiani M. *Kalecki and Unemployment Equilibrium.* – London: Macmillan, 1994.
1534. Seccareccia M. On the Intellectual Origins of Keynes's Policy Radicalism in the *General Theory*. // *History of Economic Ideas*. 1993. Vol. 1. No. 2. P. 77–104.
1535. Seidman L. S. The New Classical Counter-Revolution: A False Path for Macroeconomics. // *Eastern Economic Journal*. 2005. Vol. 31. No. 1. P. 131–140.
1536. Sen S. *Colonies and the Empire. India 1890–1914.* – Calcutta: Orient Longman, 1992.
1537. Sent E. M. Sargent versus Simon: bounded rationality unbound. // *Cambridge Journal of Economics*. 1997. Vol. 21. P. 323–338.
1538. Shackle G. L. S. *Epistemics & Economics: A Critique of Economic Doctrines.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1973.
1539. Shackle G. L. S. *Expectations in Economics.* – Cambridge: Gibson Press, 1949.
1540. Shackle G. L. S. An Interview with G.L.S. Shackle. // *Austrian Economics Newsletter*. 1983. Vol. 4 (Spring).
1541. Shackle G. L. S. *Keynesian Kaleidics.* – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1974.
1542. Shackle G. L. S. Sir John Hicks' "IS-LM: an explanation": a comment. // *Journal of Post Keynesian Economies*. 1982. Vol. 4. P. 435–438.
1543. Shackle G. L. S. *The Years of High Theory: Invention and Tradition in Economic Thought 1926–1939.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
1544. Shapiro M. D., Slemrod J. Consumer Response to Tax Rebates. // *American Economic Review*. 2003. Vol. 93. No. 1. P. 381–396.
1545. Shapiro C., Stiglitz J. E. Can Unemployment Be Involuntary? Reply. // *The American Economic Review*. 1985. Vol. 75. No. 5. P. 1215–1217.
1546. Shapiro C., Stiglitz J. E. Equilibrium Unemployment as a Worker Discipline Device. // *The American Economic Review*. 1984. Vol. 74. No. 3. P. 433–444.
1547. Shaw G. K. *Keynesian Economics: The Permanent Revolution.* – Brookfield, VT: Gower Publishing Co., 1988.
1548. Sheffrin S. M. *Rational Expectations.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
1549. Shiller R. J. Animal spirits depend on trust. // *The Wall Street Journal*. 2009. (January).
1550. Shiller R. J. The ET Interview: Professor James Tobin. // *Econometric Theory*. 1999. Vol. 15. No. 6. P. 867–900.
1551. Shoup C. S. The Theory of Public Finance: A Review Article. // *American Economic Review*. 1959. Vol. 49. No. 5. P. 1018–1029.

1552. Sidgwick H. *The Principles of Political Economy*. – London: MacMillan and Company, 1883.
1553. da Silva D. F. R. Friedman, Phelps, Lucas and the Natural Rate of Unemployment (September 1, 2011). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1938589>.
1554. Simons H. C. Hansen on fiscal policy. // *Journal of Political Economy*. 1942. Vol. 50. P. 161–196.
1555. Sims C. Macroeconomics and Reality. // *Econometrica*. 1980. Vol. 48. No. 1. P. 1–48.
1556. Sismondi J. *Nouveaux principes d'économie politique, ou, De la richesse dans ses rapports avec la population*. – Paris: Chez Delaunay, 1819.
1557. Skidelsky R. Doing good and being good: the conflicting ideals of Bernard Shaw and John Maynard Keynes. // *The Times Literary Supplement*. 1999. No. 5008. P. 12–14.
1558. Skidelsky R. *John Maynard Keynes: 1883–1946: Economist, Philosopher, Statesman*. – London: MacMillan, 2003.
1559. Skidelsky R. *John Maynard Keynes, Vol. 1: Hopes Betrayed 1883–1920*. – London: Macmillan, 1983.
1560. Skidelsky R. *John Maynard Keynes, Vol. 2: The Economist as Saviour 1920–1937*. – London: Macmillan, 1992.
1561. Skidelsky R. *John Maynard Keynes, Vol. 3: Fighting for Britain 1937–1946*. – London: Macmillan, 2000.
1562. Skidelsky R. *Keynes*. – Oxford: Oxford University Press, 1996a.
1563. Skidelsky R. Keynes in the Long Run. // *World Economics*. 2007. Vol. 8. No. 4. P. 47–60.
1564. Skidelsky R. *Keynes: The Return of the Master*. – London: Allen Lane, 2009.
1565. Skidelsky R. *The Essential Keynes*. – London: Penguin Classics, 2015.
1566. Skidelsky R. The Influence of the Great Depression on Keynes's General Theory. // *History of Economics Review*. 1996b. Winter–Summer.
1567. Skidelsky R. The Relevance of Keynes. // *Cambridge Journal of Economics*. 2011. Vol. 35. Issue. 1. P. 1–13.
1568. Skousen M. *Dissent on Keynes: A Critical Appraisal of Keynesian Economics*. – New York: Praeger, 1992.
1569. Skousen M. Roaches Outlive Elephants: An Interview with Peter F. Drucker. // *Forbes*. 1991. Aug. 19. P. 72–74.
1570. Skousen M. *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes*. – New York: M. E. Sharpe, 2007.
1571. Skousen M. *The Making of Modern Economics: the Lives and Ideas of the Great Thinkers*. – Armonk, New York: M. E. Sharpe, Inc., 2001.

1572. Skousen M. The Perseverance of Paul Samuelson's Economics. // *Journal of Economic Perspectives*. 1997. Vol. 1. No. 2. P. 137–152.
1573. Slichter S. H. *Economic Growth in the United States Its History*. – Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2000.
1574. Slutsky E. Sulla teoria del bilancio del consumatore. // *Giornale degli economisti*. 1915. Vol. 51. P. 1–26.
1575. Slutsky E. The Summation of Random Causes as the Source of Cyclic Processes. // *Econometrica*. 1937. Vol. 5. No. 2. P. 105–146.
1576. Smets F., Wouters R. An Estimated Stochastic Dynamic General Equilibrium Model of the Euro Area. // *Journal of European Economic Association*. 2003. Vol. 1. No. 5. P. 1123–1175.
1577. Smets F., Wouters R. Shocks and Frictions in US Business Cycles: A Bayesian DSGE Approach. // *American Economic Review*. 2007. Vol. 97. No. 3. P. 586–607.
1578. Smith A. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan. – New York: Random House, 1937 [1776].
1579. Smith L. M. A Study of Paul A. Samuelson's *Economics*: Making Economics Accessible to Students. / A thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Economics in Massey University, Palmerston North, New Zeland, 2000.
1580. Smith W. [1956]. A Graphical Exposition of the Complete Keynesian System. / In: *Readings in Macroeconomics*, edited by M. Mueller. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966.
1581. Smithies A. Reflections on the Work and Influence of John Maynard Keynes. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1951. Vol. 65. No. 4. P. 578–601.
1582. Snieška V. ir kt. *Makroekonomika*. Vadovėlis ekonominių specialybių studentams. – Kaunas: Technologija, 2006.
1583. Snowdon B. Outside the Mainstream: Axel Leijonhufvud on Twentieth Century Macroeconomics. // *Macroeconomic Dynamics*. 2004. Vol. 8. No. 1. P. 117–145.
1584. Snowdon B., Vane H. R. (eds.). *A Macroeconomics Reader*. – London: Routledge, 1997.
1585. Snowdon B., Vane H. R. (eds.). *An Encyclopedia of Macroeconomics*. – Cheltenham, UK: Edwar Elgar, 2002a.
1586. Snowdon B., Vane H. R. *Conversations with Leading Economists: Interpreting Modern Macroeconomics*. – Cheltenham, UK: Edwar Elgar Publishing, 1999.
1587. Snowdon B., Vane H. R. James Tobin, 1918–2002: An “Unreconstructed Old Keynesian” Who Wouldn't Quit. // *World Economics*. 2002b. July–September.

1588. Snowdon B., Vane H. R. *Modern Economics: Its Origins, Development and Current State*. – London: Edwar Elgar Publishing, 2009.
1589. Snowdon B., Vane H. R. (eds.). *Reflections on the Development of Modern Macroeconomics*. – Cheltenham, UK: Edwar Elgar, 1997.
1590. Snowdon B., Vane H. R. The Development of Modern Macroeconomics: Reflections in the Light of Johnson's Analysis after Twenty-Five years. // *Journal of Macroeconomics*. 1996. Vol. 18. P. 381–401.
1591. Snowdon B., Vane H. R. Transforming Macroeconomics: An Interview with Robert E. Lucas Jr. // *Journal of Economic Methodology*. 1998. Vol. 5. No. 1. P. 115–146.
1592. Snowdon B., Vane H. R., Wynarczyk P. (eds.). *A Modern Guide to Macroeconomics: An Introduction to Competing Schools of Thought*. – Aldershot, UK: Edwar Elgar, 1994.
1593. Sobel R. *The Worldly Economists*. – New York: The Free Press, 1980.
1594. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth. // *Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. P. 65–94.
1595. Solow R. M. *Growth Theory – An Exposition*, 2nd edition. – Qxford: Oxford University Press, 2000a.
1596. Solow R. M. How Did Economics Get That Way and What Way Did It Get? // *Daedalus*. 1997. Vol. 126. No. 1. P. 39–58.
1597. Solow R. M. Modigliani and Keynes. // *BNL Quarterly Review*. 2005. Vol. LVIII. Nos. 233–234. P. 11–19.
1598. Solow R. M. Mr. Hicks and the Classics. // *Oxford Economic Papers*. 1984. Vol. 36. No. 2. P. 13–25 [1st Hicks Lecture, given at Oxford, 3 May 1984].
1599. Solow R. M. On Theories of Unemployment. // *American Economic Review*. 1980. Vol. 70. No. 1. P. 1–11.
1600. Solow R. M. Overlapping Generations. / In: *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*, ed. Michael Szenberg, Lall Ramrattan and Aron A. Gottesman. – Oxford, UK: Oxford University Press, 2006.
1601. Solow R. M. Technical Change and the Aggregate Production Function. // *Review of Economics and Statistics*. 1957. Vol. 39. P. 748–762.
1602. Solow R. M. The state of macroeconomics. // *Journal of Economic Perspectives*. 2008. Vol. 22. No. 1. P. 243–249.
1603. Solow R. M. Toward a Macroeconomics of the Medium Run. // *The Journal of Economic Perspectives*. 2000b. Vol. 14. No. 1. P. 151–158.
1604. Solow R. M. Unemployment: Getting the Question Right. // *Economica*. 1986a. Vol. 47, supplement. P. 23–34.
1605. Solow R. M. What Is a Nice Girl Like You Doing in a Place Like This? Macro-

- economics after Fifty Years. // *Eastern Economic Journal*. 1986b. Vol. 12. No. 3. P. 191–198.
1606. Somary F. *The Raven of Zurich*. – London: C. Hurst, 1986 [1960].
1607. Sørensen P., Whita-Jacobsen H. J. *Introducing Advanced Macroeconomics: Growth & Business Cycles*. – New York: McGraw-Hill Education, 2005.
1608. Soros G. *Naujoji finansų paradigma: šių dienų finansų krizė ir jos reikšmė pasauliui*. – Kaunas: MEDIA INCOGNITO, 2009.
1609. Soros G. *The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crisis of 2008 and What It Means*. – New York: Public Affairs, 2008.
1610. Souleles N. S. The Response of Household Consumption to Income Tax Refunds. // *American Economic Review*. 1999. Vol. 89. No. 4. P. 947–958.
1611. Sowell T. *Say's Law: An Historical Analysis*. – Princeton: Princeton University Press, 1972.
1612. Spargo, P. E. Sotheby's, Keynes and Yahuda: the 1936 sale of Newton's manuscripts. / In: P. M. Harman and Alan Shapiro (eds.). *The investigation of difficult things: essays on Newton and the history of the exact sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
1613. Spencer D. A. Work for all those who want it? Why the neoclassical labour supply curve is an inappropriate foundation for the theory of employment and unemployment. // *Cambridge Journal of Economics*. 2006. Vol. 30. No. 3. P. 459–472.
1614. Spiegel H. W. *The Growth of Economic Thought*. – Englewood Cliffs, NJ.: Prentice Hall, 1971.
1615. Sraffa P. *Production of Commodities by Means of Commodities – Prelude to a Critique of Economic Theory*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1960.
1616. Stadler G. W. Real Business Cycles. // *Journal of Economic Literature*. 1994. Vol. XXXII. P. 1750–1783.
1617. Steele G. R. *Keynes and Hayek: The Money Economy*. – London: Routledge, 2001.
1618. Steele G. R. Philosophical Perceptions and the Precepts of Political Economy: Friedrich Hayek and John Maynard Keynes. // *The Scottish Journal of Political Economy*. 1993. Vol. 40, No. 1. P. 88–103.
1619. Stephens M. '3rd of the Month': Do Social Security Recipients Smooth Consumption Between Checks? // *American Economic Review*. 2003. Vol. 93. No. 1. P. 406–422.
1620. Steil B. *The Battle of Bretton Woods: John Maynard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order*. – Princeton: Princeton University Press, 2013.

1621. Stein H. *Presidential Economics*. – New York: Simon and Schuster, 1985.
1622. Stein H. *The Fiscal Revolution*. – Chicago: University of Chicago Press, 1969.
1623. Steindl J. A personal portrait of Michal Kalecki. // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1981. Vol. 3. No. 4. P. 590–596.
1624. Steindl J. *Maturity and Stagnation in the American Economy*. – Oxford: Basil Blackwell, 1952.
1625. Stevenson R. L. Nepaprasta daktaro Džekilo ir misterio Haido istorija. – Vilnius: Homo liber, 2002.
1626. Stigler G. J. Nobel Lecture: The Process and Progress of Economics. // *Journal of Political Economy*. 1983. Vol. 91. No. 4. P. 529–545.
1627. Stigler G. J. Merton on Multiples, Denied and Affirmed. / In: *The Economist as Preacher*. – Oxford: Basil Blackwell, 1982a.
1628. Stigler G. J. The Economist and the State. // *American Economic Review*. 1965. Vol. 55. No. 1. P. 1–18.
1629. Stigler G. J. The Scientific Uses of Scientific Biography, with Special Reference to J.S. Mill. / In: *The Economist as Preacher*. – Oxford: Basil Blackwell, 1982b.
1630. Stigler G. J., Friedland C. The Pattern of Citation Practices in Economics. // *History of Political Economy*. 1979. Vol. 11. No. 1. P. 1–20.
1631. Stiglitz J. E. (ed.). *Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson, Vols. 1–2*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1966.
1632. Stiglitz J. Needed: A New Economic Paradigm. // *The Financial Times*. 2010. August 20.
1633. Stiglitz J. E. *The economic role of the state*. – Oxford, UK Cambridge, Massachusetts, US: Wiley-Blackwell, 1989.
1634. Stockman A. C. Real Business Cycle Theory: a Guide, an Evaluation, and New Directions. // *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Cleveland. 1988. Issue Q IV. P. 24–47.
1635. Stolper W. F., Samuelson P. A. Protection and real wages. // *The Review of Economic Studies*. 1941. Vol. 9. No. 1. P. 58–73.
1636. Strachey L. *Eminent Victorians*. – London: Chatto & Windus, 1918.
1637. Summers L. H. Some Skeptical Observations on Real Business Cycle Theory. // *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*. 1986. Vol. 10. No. 4. P. 23–27.
1638. Summers L. H. The great liberator. // *New York Times*. 2006. November 19.
1639. Summers L. H., Summers V. P. When Financial Markets Work Too Well: A Cautious Case For a Securities Transactions Tax. // *Journal of Financial Services Research*. 1989. Vol. 3. No. 2. P. 261–286.
1640. Suzuki T. The Epistemology of Macroeconomic Reality: The Keynesian Rev-

- olution from an Accounting Point of View. // *Accounting, Organizations and Society*. 2003. Vol. 28. No. 5. P. 471–517.
1641. Svensson L. E. O. Monetary Policy and Japan's Liquidity Trap. / *CEPS Working Paper* No. 126, 2006.
1642. Svensson L. E. O. The Scientific Contributions of Robert E. Lucas Jr. // *Scandinavian Journal of Economics*. 1996. Vol. 98. No. 1. P. 1–10.
1643. Svensson L. E. O. The Zero Bound in an Open Economy: A Foolproof Way of Escaping from a Liquidity Trap. // *Monetary and Economic Studies*. 2001. Vol. 19. No. S-1. P. 277–312.
1644. Svensson L. E. O. What is Wrong With Taylor Rules? Using Judgement in Monetary Policy Through Targeting Rules. // *Journal of Economic Literature*. 2003. Vol. 41. No. 2. P. 426–477.
1645. Swan T. W. Economic Growth and Capital Accumulation. // *Economic Record*. 1956. Vol. 32. P. 334–361.
1646. Sweezy A. Secular stagnation? / In: Harris S. (ed.). *Postwar economic problems*. – New York: McGraw-Hill, 1943.
1647. Sweezy A. The Keynesians and Government Policy, 1933–1939. // *American Economic Review*. 1972. Vol. 62. No. 2. P. 116–124.
1648. Sweezy P. Demand Under Conditions of Oligopoly. // *The Journal of Political Economy*. 1939. Vol. 47. P. 568–573.
1649. Sweezy P. *The theory of capitalist development*. – New York: Oxford University Press, 1942.
1650. Szenberg M. (ed.). *Eminent Economists, Their Life Philosophies*. – New York: Cambridge University Press, 1992.
1651. Szenberg M., Gottesman A. A., Ramrattan L., Gottesman A. A. *Paul. A. Samuelson: On Being an Economist*. – New York: Jorge Pinto Books, 2005.
1652. Szenberg M., Ramrattan L., Gottesman A. A. (eds.). *Samuelsonian Economics and the Twenty-First Century*. – New York: Oxford University Press, 2006.
1653. Taylor J. B. Aggregate dynamics and staggered contracts. // *Journal of Political Economy*. 1980. Vol. 88. No. 1. P. 1–23.
1654. Taylor J. B. Discretion versus Policy Rules in Practice. / *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*. 1993a. Vol. 39. P. 195–214.
1655. Taylor J. B. Estimation and Control of a Macroeconomic Model with Rational Expectations. // *Econometrica*. 1979a. Vol. 47. No. 5. P. 1267–1286.
1656. Taylor J. B. *How the Rational Expectations Revolution Has Changed Macroeconomic Policy Research*. / Written versions of lecture presented at the 12th World Congress of the International Economic Association, Buenos Aires, Argentina, August 24, 1999, 2000a.

1657. Taylor J. B. Involuntary Unemployment. / In: S. N. Durlauf, L. E. Blume (eds.). *The New Palgrave: A Dictionary of Economics* (Second ed.). – London: Palgrave Macmillan, 2008.
1658. Taylor J. B. *Macroeconomic Policy in a World Economy*. – New York: Norton, 1993b.
1659. Taylor J. B. Staggered price and wage setting in a macroeconomics. / *National Bureau of Economic Research*, Working Paper 6754, 1998.
1660. Taylor J. B. Staggered wage setting in a macro model. // *American Economic Review, Papers and Proceedings*. 1979b. Vol. 69. No. 2. P. 101–113.
1661. Taylor J. B. Using Monetary Policy Rules in Emerging Market Economies. / In: *Stabilization and Monetary Policy: The International Experience*. Bank of Mexico, 2000b.
1662. Taylor L. *Maynard's Revenge: The Collapse of Free Market Macroeconomics*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2010.
1663. Tamborini R. Wicksell, Keynes, and the New Neoclassical Synthesis. Whither saving-investment imbalances? / Third International Conference “*Developments in Economic Theory and Policy*”, Bilbao, 6th–7th July 2006.
1664. Tamborini R., Trautwein H., Mazzochi R. Wicksell, Keynes, and the New Neoclassical Synthesis: What Can We Learn for Monetary Policy? // *Economic Notes*. 2014. Vol. 43. No. 2. P. 79–114.
1665. Targetti F., Kinda-Hass B. Kalecki's review of Keynes' *General Theory*. // *Australian Economic Papers*. 1982. Vol. 21. P. 244–260.
1666. Tarshis L. Changes in Real and Money Wages. // *Economic Journal*. 1939. March. P. 150–154.
1667. Tarshis L. Keynesian Revolution. / In: John Eatwell, Murray Milgate, and Peter Newman (eds.). *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. – London: Stockton Press (Macmillan), 1987.
1668. Tarshis L. *The Elements of Economics. An Introduction to the Theory of Price and Employment*. – Boston: Houghton Mifflin Co., 1947.
1669. Tavlas G. S. Interpreting Keynes: Reflections on the Leijonhufvud–Yeager Discussion. // *Cato Journal, Cato Journal*. 1989. Vol. 9. No. 1. P. 237–252.
1670. Tavlas G. S. Keynesian and Monetarist Theories of the Monetary Transmission Process: Doctrinal Aspects. // *Journal of Monetary Economics*. 1981. Vol. 7. P. 317–337.
1671. Tavlas G. S. Was the Monetarist Tradition Invented? // *Journal of Economic Perspectives*. 1998. Vol. 12. No. 4. P. 211–222.
1672. Tcherneva P. R. The Return of Fiscal Policy: Can the New Developments in the New Economic Consensus Be Reconciled with the Post-Keynesian

- View? / University of Cambridge *The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper* No. 539, 2008.
1673. Terborg G. *The Bogey of Economic Maturity*. – Chicago: Machinery and Allied Products Institute, 1945.
1674. Theil H. Econometric models and welfare maximization. // *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1954. Vol. 72. P. 60–83.
1675. Theil H. On the Theory of Economic Policy. // *American Economic Review*. 1956. Vol. 46. No. 2. P. 360–366.
1676. Theil H. *Optimal decision rules for government and industry*. – Amsterdam: North Holland, 1964.
1677. Thies C. F. The Paradox of Thrift: RIP. // *Cato Journal*. 1996. Vol. 16. No. 1. P. 119–127.
1678. Thirlwall A. P. (ed.). *Keynes and International Monetary Relations*. – London, Macmillan, 1976.
1679. Thirlwall A. P. *Nicholas Kaldor*. – Brighton: Harvester, 1987.
1680. Thirlwall A. P. The Relevance of Keynes Today: with Particular Reference to Unemployment in Rich and Poor Countries. / Paper prepared for a Conference on *Unemployment: Past and Present*, organised by the Cambridge Centre for Economic and Public Policy, Cambridge 30th August – 1st September 2007.
1681. Thweatt W. O. Early Formulators of Say's Law. // *Quarterly Review of Economics and Business*. 1979. Vol. 19. P. 79–96.
1682. Tily G. *Keynes betrayed: the General Theory, the rate of interest and 'Keynesian' Economics*. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
1683. Tily G. Keynes's monetary theory of interest. BIS Papers chapters. / In: Bank for International Settlements (ed.). *Threat of fiscal dominance?* 2012. Vol. 65. P. 51–81.
1684. Tily G. Keynes's theory of liquidity preference and his debt management and monetary policies. // *Cambridge Journal of Economics*. 2006. Vol. 30. P. 657–670.
1685. TIME 100 Persons of The Century. // *Time*. 1999. June 06.
1686. Time. The Economy: We Are All Keynesians Now. // *Time*. 1965. December 31.
1687. Timlin M. *Keynesian Economics*. – Toronto: University of Toronto Press, 1942.
1688. Tinbergen J. *Economic policies, principles and design*. – Amsterdam: North Holland, 1956.
1689. Tinbergen J. On a Method of Statistical Business Research. A Reply. // *Economic Journal*. 1940. P. 141–154.

1690. Tinbergen J. *On the Theory of Economic Policy*. – Amsterdam: North-Holland, 1952.
1691. Tinbergen J. *Statistical Testing of Business Cycle Theories, I. A Method and Its Application to Investment Activity*. – Geneva: League of Nations, 1939a.
1692. Tinbergen J. *Statistical Testing of Business Cycle Theories, II. Business Cycles in the United States of America, 1919–1932*. – Geneva: League of Nations, 1939b.
1693. Tobin J. A Dynamic Aggregative Model. // *Journal of Political Economy*. 1955. Vol. 63. No. 2. P. 103–115.
1694. Tobin J. A General Equilibrium Approach to Monetary Theory. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1969. Vol. 1. P. 15–29.
1695. Tobin J. A Note on the Money Wage Problem. // *Quarterly Journal of Economics*. 1941. Vol. 55. No. 3. P. 508–516.
1696. Tobin J. An Old Keynesian Counterattacks. // *Eastern Economic Journal*. 1992. Vol. 18. No. 4. P. 387–400.
1697. Tobin J. An Overview of *The General Theory*. / *Cowles Foundation Paper*, No. 947, 1997.
1698. Tobin J. A Proposal for International Monetary Reform. // *Eastern Economic Journal*. 1978a. Vol. 4. P. 3–4, 153–159.
1699. Tobin J. *Asset Accumulation and Economic Activity*. – Chicago: University of Chicago Press, 1980a.
1700. Tobin J. A Statistical Demand Function for Food in the U.S.A. // *Journal of the Royal Statistical Society*. 1950. Vol. 113, Series A, Part II. P. 113–141.
1701. Tobin J. A Survey of the Theory of Rationing. // *Econometrica*. 1952. Vol. 20. No. 3. P. 521–553.
1702. Tobin J. Discussion. / In: *Models of Monetary Economies*, ed. John H. Kareken and Neil Wallace. – Minneapolis: Federal Reserve Bank of Minneapolis, 1980b.
1703. Tobin J. Economic Growth as An Objective of Government Policy. // *American Economic Review, Papers and Proceedings*. 1964. Vol. 54. P. 1–20.
1704. Tobin J. Estimation of Relationships for Limited Dependent Variables. // *Econometrica*. 1958a. Vol. 26. No. 1. P. 1–13.
1705. Tobin J. *Full Employment and Growth: Further Keynesian Essays on Policy*. – Cheltenham: Edward Elgar, 1996.
1706. Tobin J. Hansen and Public Policy. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1976. Vol. 90. P. 32–37.
1707. Tobin J. Harry Gordon Johnson, 1923–1977. // *Proceedings of the British Academy*. 1978b. Vol. 64. P. 443–458.
1708. Tobin J. How Dead is Keynes? // *Economic Inquiry*. 1977. Vol. 15. No. 4. P. 459–468.

1709. Tobin J. Inflation and Unemployment. // *American Economic Review*. 1972. Vol. 62. P. 1–19.
1710. Tobin J. Keynesian Models of Recession and Depression. // *American Economic Review: Papers and Proceedings*. 1975. Vol. 65. No. 2. P. 195–202.
1711. Tobin J. Liquidity Preference and Monetary Policy. // *Review of Economics and Statistics*. 1947a. Vol. 29. P. 124–131.
1712. Tobin J. Liquidity Preference as Behavior Towards Risk. // *Review of Economic Studies*. 1958b. Vol. 25. No. 2. P. 65–86.
1713. Tobin J. Macroeconomics and Fiscal Policy. / In: E. Brown and R. Solow (eds.). *Paul Samuelson and Modern Economic Theory*. – New York: McGraw-Hill, 1983.
1714. Tobin J. Money, Capital, and Other Stores of Value. // *American Economic Review, Papers and Proceedings*. 1961. Vol. 51. P. 26–37.
1715. Tobin J. Money Wage Rates and Employment. / In: S. E. Harris (ed.). *The New Economics. Keynes' Influence on Theory and Public Policy*. – New York: A. A. Knopf, 1947b.
1716. Tobin J. *Neo-Keynesian Monetary Theory: A Restatement and Defense*, Gaston Eyskens Lectures, Leuven, Belgium, October 20–22. / James Tobin Papers, Yale University Library, Manuscripts and Archives MS 1746, Box 13, Folder: Belgium Lectures, 1982a.
1717. Tobin J. Nobel Lecture: Money and Finance in the Macroeconomic Process. // *Journal of Money, Credit and Banking*. 1982b. Vol. 14. No. 2. P. 171–204.
1718. Tobin J. On Improving the Economic Status of the Negro. // *Daedalus*. 1965. Vol. 94. No. 4. P. 878–898.
1719. Tobin J. On limiting the domain of inequality. // *The Journal of Law and Economics*. 1970. Vol. 13. No. 2. P. 263–277.
1720. Tobin J. On the Efficiency of the Financial System. Fred Hirsch Memorial Lecture, New York. // *Lloyds Bank Review*. 1984. Vol. 153. P. 1–15.
1721. Tobin J. [1968]. Phillips Curve Algebra. / In: James Tobin, *Essays in Economics, Volume 2, Consumption and Econometrics*. – Cambridge Mass.: MIT Press, 1987a.
1722. Tobin J. *Policies for Prosperity: Essays in a Keynesian Mode*. – Cambridge, MA: The MIT Press, 1987b.
1723. Tobin J. Price flexibility and output stability: an old Keynesian view. // *The Journal of Economic Perspectives*. 1993a. Vol. 7. No. 1. P. 45–66.
1724. Tobin J. Raising the Incomes of the Poor. / In: *Agenda for the Nation*, ed. K. Gordon. – Washington D.C.: the Brookings Institution, 1968a.
1725. Tobin J. *Stabilization Policy Ten Years After*. // *Brookings Papers on Economic Activity*. 1980c. Vol. 1. P. 19–71.

1726. Tobin. J. The Consumption Function. / In: *International Encyclopaedia of the Social Sciences*. 1968b. Vol. III. P. 358–368.
1727. Tobin J. The Cruel Dilemma. / In: *Price Issues in Theory, Practice and Policy*, Almarin Phillips (ed.). – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1967.
1728. Tobin J. The Interest-Elasticity of Transactions Demand For Cash. // *The Review of Economics and Statistics*. 1956. Vol. 38. No. 3 (3). P. 241–247.
1729. Tobin J. *The Natural Rate as New Classical Macroeconomics – For Rod Cross, The Natural Rate Hypothesis 25 Years On.* / Cowles Foundation Discussion Papers 1061, Cowles Foundation for Research in Economics, Yale University, 1993b.
1730. Tobin J. The Natural Rate as New Classical Economics. / In: R. Cross (ed.), *The Natural Rate of Unemployment: Reflections on 25 Years of the Hypothesis.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
1731. Tobin J. The New Economics One Decade Older. / In: *The Janeway Lectures on Historical Economics.* – Princeton, Princeton University Press, 1974.
1732. Tobin J. The Role of Statistical Forecasts in Planning for Defense. / In: C. J. Friedrich and Edward S. Mason (eds.). *Public Policy, III.* – Cambridge, MA.: Graduate School of Administration, 1942.
1733. Tobin J. The Wage-Price Mechanism. / In: S. Weiner (ed.). *The Econometrics of Price Determination Conference.* – Board of Governors, Federal Reserve System, 1973.
1734. Tobin J., Brainard W. C. Asset Markets and the Cost of Capital. / In: Richard Nelson and Bela Balassa (eds.). *Economic Progress, Private Values, and Public Policy: Essays in Honor of William Fellner.* – Amsterdam: North-Holland, 1977.
1735. Tobin J., Buiter W. H. Fiscal and Monetary Policies, Capital Formation, and Economic Activity. / In: Georg M. von Furstenberg (ed.). *The Government and Capital Formation.* – Cambridge, MA: Ballinger, 1980.
1736. Tobin J., Buiter W. H. Long-Run Effects of Fiscal and Monetary Policy on Aggregate Demand. / In: Jerome L. Stein (ed.). *Monetarism.* – Amsterdam: North-Holland, 1976.
1737. Tobin, J., de Macedo J. B. The Short-Run Macroeconomics of Floating Exchange Rates: An Exposition. / In: *Flexible Exchange Rates and the Balance of Payments*, edited by John S. Chipman and Charles P. Kindleberger. – Amsterdam: North-Holland, 1980.
1738. Tobin J., Golub S. S. *Money, Credit, and Capital.* – Boston: Irwin McGraw-Hill, 1998.
1739. Tobin J., Houthaker H. S. The Effects of Rationing on Demand Elasticities. // *Review of Economic Studies*. 1951. Vol. 18. No. 3. P. 140–153.

1740. Todd S. *The People: The Rise and Fall of the Working Class, 1910–2010*. – London: John Murray Publishers Ltd., 2014.
1741. Togati T. D. *Keynes and the Neoclassical Synthesis. Einsteinian versus Newtonian Macroeconomics*. – London: Routledge, 1998.
1742. Togati T. D. Keynes as the Einstein of Economic Theory. // *History of Political Economy*. 2001. Vol. 33. No. 1. P. 117–118.
1743. Toye J. *Keynes on Population*. – Oxford: Oxford University Press, 2000.
1744. Tomlinson B. R. The Economy of Modern India 1860–1970. / In: *The New Cambridge History of India*. – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1993.
1745. Tooze A. *The wages of destruction: the making and breaking of the Nazi economy*. – New York: Viking, 2006.
1746. Tovar C. E. DSGE Models and Central Banks. // *Economics – The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*. 2009. Vol. 3. No. 16. P. 1–31.
1747. Townshend H. Liquidity-Premium and the Theory of Value. // *Economic Journal*. 1937. Vol. 47. No. 185. P. 157–169.
1748. Trevithick J. A. *Involuntary Unemployment: Macroeconomics from a Keynesian Perspective*. – London: Harvester-Wheatsheaf, 1992.
1749. Tsukui J., Murakami Y. *Turnpike optimality in input-output systems: theory and application for planning*. – Amsterdam: North-Holland, 1979.
1750. Tunez Area N. The Validity of Walras' Law in a Monetary Exchange Economy: Money, Prices and the Integration of Monetary and Value Theory. // *Iberian Journal of the History of Economic Thought*. 2015. Vol. 2. No. 2. P. 101–114.
1751. Turnovsky S. J. Turnpike Theorems and Efficient Economic Growth. / In: E. Burmeister and A. R. Dobell. *Mathematical Theories of Economic Growth*. – London: Macmillan, 1970.
1752. Upchurch A. John Maynard Keynes, the Bloomsbury group and the origins of the arts council movemen. // *International Journal of Cultural Policy*. 2004. Vol. 10. Issue 2. P. 203–217.
1753. Urbonas J. A., Maksvytienė I., Sabonienė A. *Ekonomikos teorijos: praeitis ir dabarties tendencijos*. Mokomoji knyga. – Kaunas: Technologija, 2009.
1754. Vaggi G., Groenewegen P. D. *A Concise History of Economic Thought. From Mercantilism to Monetarism*. – Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2003.
1755. Vane H. R., Mulhearn C. *The Nobel Memorial Laureats in Economics: An Introduction to Their Careers and Main Published Works*. – Cheltenham: Edward Elgar, 2005.
1756. Vane H. R., Thompson J. L. *Monetarism: Theory, Evidence and Policy*. – Oxford: Martin Robertson, 1979.

1757. Varian H. R. Revealed Preference. / In: M. Szenberg, L. Ramrattan and A. A. Gottesman (eds.). *Samuelson Economics and the Twenty-First Century*. – Oxford, Oxford University Press, 2006.
1758. Veblen T. *The Theory of Leisure Class: An Economic Study of Institutions*. – New York: Modern Library, 1934 [1899].
1759. Venn J. *The Logic of Chance*. – London: Dover Publications, 2011 [1866].
1760. Vercelli A. *Methodological Foundations of Macroeconomics: Keynes and Lucas*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
1761. Vercelli A. The evolution of IS-LM models: empirical evidence and theoretical presuppositions. // *Journal of Economic Methodology*. 1999. Vol. 6. No. 2. P. 199–219.
1762. Viner J. English Theories of Foreign Trade Before Adam Smit. // *Journal of Political Economy*. 1930. Vol. 38. No. 3. P. 249–301.
1763. Viner J. Mr. Keynes on the Causes of Unemployment. // *The Quarterly Journal of Economics*. 1936. Vol. 51. No. 1. P. 147–167.
1764. Vines D. John Maynard Keynes 1937–46: The Creation of International Macroeconomics. // *Economic Journal*. 2003. Vol. 113. No. 488. P. 338–361.
1765. Vines D. Meade, James. / In: J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman (eds.). *The New Palgrave. A Dictionary of Economics*, vol. III. – London: Macmillan, 1987.
1766. Visco I. Lawrence R. Klein: Macroeconomics, econometrics and economic policy. // *Journal of Policy Modeling*. 2014. Vol. 36. P. 605–628.
1767. Quandt R. E. Some Quantitative Aspects of the Economics Journal Literature. // *Journal of Political Economy*. 1976. Vol. 84. No. 4, pt. 1. P. 741–755.
1768. Quesnay F. *Quesnay's tableau economique*. – London: Macmillan, 1972.
1769. Waelbroeck J. *The Models of Project LINK*. – Amsterdam: North Holland, 1976.
1770. Wallich H. C., Weintraub S. A tax-based incomes policy. // *Journal of Economic Issues*. 1971. Vol. 5. No. 2. P. 1–19.
1771. Walras L. *Elements of Pure Economics, or the Theory of Social Wealth (Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale)*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014 [1874].
1772. Walsh J. *Keynes and the Market: How the World's Greatest Economist Overturned Conventional Wisdom and Made a Fortune on the Stock Market*. – Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2008.
1773. Walter R. *A Critical History of the Economy: On the Birth of the National and International Economies*. – London: Routledge, 2011.
1774. Wanniski J. Taxes, Revenues, and the 'Laffer Curve'. // *The Public Interest*. 1978a. P. 3–16.

1775. Wanniski J. *The Way the World Works*. – New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1978b.
1776. Wapshott N. *Keynes Hayek: the Clash that Defined Modern Economics*. – New York: W. W. Norton, 2011.
1777. Warming J. International Difficulties Arising out of the Financing of Public Works during Depression. // *Economic Journal*. 1932. Vol. 42. P. 211–224.
1778. Warner M. On Keynes and China: Keynesianism ‘With Chinese Characteristics’. // *Asia Pacific Business Review*. 2015. Vol. 21. No. 2. P. 251–263.
1779. Wasik J. F. John Maynard Keynes’s Own Portfolio Not Too Dismal. // *The New York Times*. 2014. Feb. 10.
1780. Wasik J. F. *Keynes’s Way to Wealth: Timeless Investment Lessons From the Great Economist*. – New York: McGraw-Hill, 2013.
1781. Wattel H. L. *The Policy Consequences of John Maynard Keynes*. – Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe, 1986.
1782. Weberpals I. The liquidity trap: evidence from Japan. / *Working Paper Bank of Canada*, No. 97-4, 1997.
1783. Weil P. Overlapping Generations: The First Jubilee. // *Journal of Economic Perspectives*. 2008. Vol. 22. No. 4. P. 115–134.
1784. Weintraub E. R. *General Equilibrium Theory*. Macmillan Studies in Economics. – London: Macmillan, 1974.
1785. Weintraub E. R. Hicks on IS-LM: more explanation? // *Journal of Post Keynesian Economics*. 1982. Vol. 4. P. 445–452.
1786. Weintraub E. R. *How Economics Became A Mathematical Science*. – Durham: Duke University Press, 2002.
1787. Weintraub E. R. *Microfoundations: The Compatibility of Microeconomics and Macroeconomics*. – Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
1788. Weintraub E. R. *Stabilizing Dynamics: Constructing Scientific Knowledge*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1991.
1789. Weintraub S. *A Keynesian Theory of Employment, Growth and Income Distribution*. – Philadelphia: Chilton Books, 1966.
1790. Weintraub S. *Approach to the Theory of Income Distribution*. – Philadelphia: Chilton Books, 1958.
1791. Wennerlind C. David Hume’s Monetary Theory Revisited: Was he Really a Quantity Theorist and an Inflationist? // *Journal of Political Economy*. 2005. Vol. 113. No. 1. P. 223–237.
1792. Wennerlind C., Schabas M. (eds.). *David Hume’s Political Economy*. – New York: Routledge, 2008.
1793. Westall O. M. *The Provincial Insurance Company, 1903–38*. – Manchester: Manchester University Press, 1992.

1794. Whalen C. J. 2008. Understanding the credit crunch as a Minsky moment. // *Challenge*. 2008. Vol. 51. No. 1. P. 91–109.
1795. Whitehead A. N., Russell B. *Principia Mathematica*. Vol. 1, 2, 3. – Cambridge: Cambridge University Press, 1910; 1912; 1913.
1796. Wicksell K. *Interest and Prices*. – London: Macmillan 1936.
1797. Wicksteed P. H. *The Alphabet of Economic Science*. – New York City, N. Y.: Kelley & Millman, Inc., 1955 [1888].
1798. Wieser von F. *Über den Ursprung und die Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes*. – Wien: A. Hölder, 1884.
1799. Willes M. H. 'Rational Expectations' as a Counterrevolution. / In: Daniel Bell and Irving Kristol (eds.). *The Crisis in Economic Theory*. – New York: Basic Books, 1981.
1800. Williams J. C. Simple Rules of Monetary Policy. / *Finance and Economics Discussion Series* 1999-12. – Washington D. C.: Federal Reserve Board, 1999.
1801. Williams J. H. An Economist's Confessions. // *American Economic Review*. 1952. Vol. 42.
1802. Williams J. H. *Postwar Monetary Plans and Other Essays*. – Oxford: Blackwell, 1949.
1803. Williams J. H. The Adequacy of Existing Currency Mechanisms under Varying Circumstances. // *The American Economic Review*. 1937. Vol. 27. No. 1. P. 151–168.
1804. Winch D. *Economics and Policy: A Historical Study*. – London: Hodder and Stoughton, 1969.
1805. Wittgenstein L. *Philosophical Investigations*. – London: Macmillan Publishing Company, 1953.
1806. Wolff R. D., Resnick S. A. *Contending Economic Theories: Neoclassical, Keynesian, and Marxian*. – Cambridge: MIT Press, 2012.
1807. Wong S. *The Foundations of Paul Samuelson's Revealed Preference Theory: A Study in the Method of Rational Reconstruction*. – London: Routledge and Kegan Paul, 1978.
1808. Wonnacott P. *Macroeconomics*. – Homewood, Ill.: Irwin, 1978.
1809. Wood J. C. (ed.). *Alfred Marshall: Critical Assessments*. – London: Croom Helm, 1982.
1810. Wood J. C. (ed.). *John Maynard Keynes. Critical Assessment*. – London: Routledge, 1990.
1811. Wood J. C. *John Maynard Keynes: Critical Assessments*, Vols 1–4. – Beckenham: Croom Helm, 1983.
1812. Woodford M. Convergence in Macroeconomics: Elements of the New Syn-

- thesis. // *American Economic Journal: Macroeconomics*. 2009. Vol. 1. No. 1. P. 267–279.
1813. Woodford M. *Economics*. – New York: McGraw-Hill Book Company, 1986.
1814. Woodford M. *Interests and Prices. Foundations of a Theory of Monetary Policy*. – Princeton, N. J.: Princeton University Press, 2003.
1815. Woodford M. Revolution and Evolution in Twentieth-Century Macroeconomics. / In: P. Gifford (ed.). *Frontiers of the Mind in the Twenty-First Century*. – Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1999.
1816. Woodford M. The Taylor Rule and Optimal Monetary Policy. // *American Economic Review: Papers and Proceedings*. 2001. Vol. 91. No. 2. P. 232–237.
1817. Woods J. E. On Keynes as an investor. // *Cambridge Journal of Economics*. 2013. Vol. 37. No. 2. P. 423–442.
1818. Woolf L. *Sowing*. – London: Hogarth, 1960.
1819. Wray L. R., Forstater M. (eds.). *Keynes and Macroeconomics after 70 years: Critical Assessments of the General Theory*. – Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2008.
1820. Wren-Lewis S. Ending the microfoundations hegemony. // *Oxford Review of Economic Policy*. 2018. Vol. 34. P. 55–69.
1821. Wright Mills C., Wolfe A. *The Power Elite*. – New York: Oxford University Press, 2000.
1822. Wu C. *An Outline of International Price Theories*. – London: George Routledge & Sons, 1939.
1823. Wulwick N. J. The Phillips Curve: Which? Whose? To Do What? How? // *Southern Economic Journal*. 1987. Vol. 53. No. 4. P. 834–857.
1824. Zeineddine Y. Joan Robinson from the generalization of the General Theory to the development of an 'Anglo-Italian' Cambridge tradition. / *University Paris 1-Phare Working paper*, 2019.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

- A**
Abramovitz M., 445
Accominotti O., 79–81
Ackley G. H., 197, 254, 411, 421
Adelson (Klein) S., 399
Aftalion A., 256
Akerlof G. A., 12, 15, 309, 393, 425, 456
Allais M., 205, 322, 324, 380
Allen R. D., 229, 231, 236, 237, 300
Anderson P. W., 340
Anderson J., 98
Anderson T., 399
Ando A., 339, 356, 379, 405, 418, 420
d'Argenson R. L., 32, 333
Arnett G. M., 127
Arrow (Summers) A., 313
Arrow K. J., 36, 83, 236, 237, 239, 299,
303, 313, 316, 320, 323, 327, 329,
330, 347, 372, 399, 343, 467
Ascoli M., 222
Ashenfelter O., 206
Asquith H. H., 67, 87
Attlee C., 106
- B**
Bach J. S., 314
Backhouse R. E., 56, 98, 149, 211, 240,
248, 256, 297, 301, 302, 335, 369,
422,
Baddeley M., 83, 168
Bade R., 263, 425, 446
Balassa B. A., 327
Baldwin T., 109
Ball J., 392, 403
Ball S., 167, 173
Baran P., 308
Barber W. J., 149, 246
Barnett V., 48, 83
Barnett W. A., 299, 313
Barocchi R., 63
Barro R. J., 292, 367, 372, 391, 423
Barrere A., 470
Bartlett B., 44, 113, 114, 125, 131, 138,
244, 245, 337
Baruch B., 80
Bateman B. W., 56, 98, 149, 211, 369
Bateson G., 14
Batyra A., 145
Baumol W. J., 314, 381
Behrman J. R., 342
Bell, 74
Bell C., 76
Bell V., 71, 75, 76
Bentham J., 83
Bentzel R., 401
Béraud A., 276
Bergson A., 312, 326, 327, 344
Bergson H., 109
Bernanke B., 247, 426
von Bertalanffy L., 359
Bertocco G., 117
Beveridge W., 72, 124, 148, 149, 155,
330
Bischoff C., 418
Black J. D., 343
Blackett B. P., 68
Blake W., 45, 140
Blanchard O. J., 11, 37, 116, 158, 289,
339, 357, 361–363, 369–371, 374,
381, 395, 421, 422, 424–426, 430,
432, 440, 443, 446

- Blanchflower D., 453, 454
 Blaug M., 42, 48, 66, 203, 243, 268, 269, 391
 Blinder A. S., 373, 383
 Bliss C., 345
 von Böhm-Bawerk E., 229, 312
 Bohr N., 72, 301
 Boianovsky M., 47, 197, 200, 252, 261, 273, 289, 408, 411
 Boyle R., 399
 Bonar Law A., 94
 Boulding K. E., 306, 358, 359
 Bowen H. R., 325
 Bowley A. L., 219
 Brown A. J., 221, 351
 Bradbury J., 87
 Brainard W., 346, 350, 351
 Braun B., 386, 393, 443, 477
 Braque G., 71
 Bresciani Turrone C., 93
 Bryce R. B., 154, 218, 230, 298
 Bridgman P., 302
 Brill D. H., 419
 Brown E. C., 245, 254, 256, 257, 405
 Brown (Keynes) F. A., 51
 Brown G., 15, 456
 Brown J., 52
 Brown K., 54
 Brue S. L., 307
 Brumberg R., 169, 350, 374, 378, 379
 Brunner K., 178, 200
 Buchanan J. M., 228
 Buffett W. E., 82, 85
 Buiter W. H., 340, 351
 Burchardt F., 403
 Burbank H. H., 343
 Burke E., 137
 Burns A. F., 401
 Burns A. R., 342
 Burton J., 385
 Bush G. W., 312, 336
 Cagan P. D., 376
 Cairncross A., 48, 89
 Cairnes J. E., 140
 Calvo G., 439
 Cantillon R., 26, 269, 330
 Cardim de Carvalho F. J., 351
 Carlyle T., 31
 Carnap R., 480
 Carter J., 407
 Cartesius R., 151
 Cass D., 323
 Cassel G. K., 94, 113, 256
 Catto T. S., 103
 Cézanne P., 71, 73, 76
 Chalmers R., 68, 87, 88
 Chamberlain A. N., 68, 88, 112
 Chamberlin E. H., 249, 341, 344, 362
 Chambers D., 80, 83, 85
 Champernowne D., 219, 220, 265
 Chandavarkar A., 48
 Cheney D., 127
 Chernoff H., 399
 Cherrier B., 422
 Chick V., 461, 497
 Churchill W., 95, 96, 98, 107
 Clay H., 337
 Clay (Samuelson) R., 313
 Clarida R., 426
 Clark C., 171, 401
 Clark J. B., 302, 349, 404
 Clark J. M., 124, 479
 Clark K., 75
 Clawson M., 258
 Clemenceau G., 89, 90
 Clinton B., 311
 Clower R. W., 202, 203, 206, 224, 260, 401, 416, 462, 463, 465, 468, 476

- Cobb C. W., 446
 Coddington A., 212
 Colander D. C., 35, 107, 109, 348, 476, 481
 Colbert J. B., 32
 Colombo C., 26
 Commons J. R., 243, 297
 Conant J. B., 341
 Copernicus N., 115
 Cord R. A., 28
 Corot C., 73
 da Costa Andrade E. N., 72
 Costabile L., 100
 Coxon R., 71
 Cournot A., 237, 238
 Cowles A., 223, 312, 343, 344, 346, 394, 397, 399, 400, 403, 417
 Craford (Samuelson) M., 313
 Cristiano C., 85
 Crotty J. R., 473
 Crum W. L., 343
 Cuno W., 77
- D**alton H., 98
 Danz J., 431
 Danziger S. J., 380
 Darity W., 145, 146
 Darwin C., 53, 142, 247
 Darwin M., 53
 Dasgupta A. K., 12
 Davenport N., 79
 Davenport-Hines R., 73
 Davidson P., 42, 48, 49, 144, 330, 352, 463, 472, 474–476, 481
 Debreu G., 236, 239, 316, 320, 323, 352, 434, 467
 De Chazeau M., 342
 Degas E., 71, 73
 De Grauwe P., 454
 Delano F. A., 257
- Delacroix E., 73
 de Leeuw F., 339, 405, 418, 419
 de Menil G., 418
 Deng B., 438
 Dennison H. S., 258
 Dernburg T., 408
 Descartes R., 151
 De Vroey M., 135, 145, 150, 175, 195, 204, 215, 226, 234, 252, 264, 265, 285, 303, 335, 337, 383, 384, 392, 408, 410, 413–415, 437, 439, 440, 450, 452, 467
 De Wolff P., 26
 Dhrymes P., 405
 Diagilevas S., 73, 74
 Diamond P. A., 322–324, 326, 380
 Dickens W. T., 428
 Diebold F. X., 25
 Dillard D., 165, 171
 Dimand R. W., 29, 153, 172, 217, 219, 285, 348, 351, 354, 356, 394, 431, 476
 Director A., 188, 296
 Director R., 296
 Dixit A., 300, 304, 309, 312–314, 317, 321, 325, 328, 439, 440
 Dixon H., 233, 368
 Domar E. D., 469, 470, 482
 Dorfman R., 319
 Dornbusch R., 318
 Dostaler G., 48
 Douglas P. H., 188, 296, 445, 446
 Dow S., 164
 Dresch F. W., 417
 Drucker P. F., 132, 138, 189
 Drummond H., 235
 Duarte P. G., 303, 335, 337, 384, 392, 408, 413, 415, 439
 Duesenberry J. S., 375, 376, 405
 Dunlop J. T., 157

- Düppe T., 320
 Durbin J., 345
- E**ady W., 86
 Ebeling R. M., 41, 130, 136, 139, 152, 159, 161
 Eccles M. S., 169, 251
 Eccles S. F., 251
 Eckstein O., 298
 Edgerton (Tobin) M., 340
 Edgeworth F. Y., 42, 70, 116, 229, 239, 308
 Eichner A. S., 458, 459, 461, 479, 481, 486, 497
 Einstein A., 144, 147, 193, 299, 311, 314
 Eisenhower D. D., 401
 Eyskens G., 158, 431
 Eisner R., 381, 405
 Ely R. T., 243, 481
 Elizabeth I, 65
 Elizabeth II, 453
 Entovas R. M., 241
 Escoffier J., 48
 Euklidas, 144
 Evans G. C., 377, 417
 Evans M., 405
- F**alk O. T., 74, 79, 80, 87, 133
 Fama E. F., 83, 472
 Farrell M. J., 344
 Fawcett H., 140
 Feldstein M., 373
 Ferguson N., 46, 93
 Fischer S., 304, 309, 318, 424, 426, 438
 Fisher I., 94, 123, 142, 153, 168, 175, 188, 237, 269, 308, 322, 330, 343, 358, 359, 376, 378, 467
 Fisher F., 405
 Fisher R. A., 345
 Fitzgibbons A., 119
- Fleming M., 287, 360, 361
 Fletcher G., 148
 Foley D. K., 325
 Fontana G., 460
 Ford A. H., 51
 Ford G. R., 127, 311, 312
 Ford, 405
 Forster E. M., 75, 76
 Frankfurter F., 128
 Franklin B., 404
 Freeman R., 303
 Freud S., 139
 Frickey E., 343
 Friedman B. M., 456
 Friedman M., 11, 28, 36, 107, 113, 129, 149–151, 156, 169, 176, 177, 178, 180, 181, 183–186, 188–190, 195, 200, 228, 240, 242, 269, 270, 294, 296, 299, 310, 313, 321, 340, 350, 355, 365, 367, 372, 374–377, 379, 383, 385, 387, 391, 392, 401, 424, 429, 431, 433, 450, 456, 467
 Fry R., 72, 76
 von Frisch K., 373
 Frisch R., 26, 254, 302, 314, 373, 399, 401, 438
 Fromm G., 405
 Funk W., 100
- G**albraith J. K., 31, 48, 130, 144, 147, 341, 344, 420, 481, 486
 Gali J., 426
 Galton F., 247
 Garnett D., 76
 Garrison R. W., 134, 467
 Garver F. B., 244
 Gauguin P., 73
 George V, 86
 George VI, 51

- Georgescu-Rodan N., 203
 Gerrard B., 233, 368, 460
 Gertler M., 426
 Gibbs J. W., 299, 301
 Giblin L. F., 154, 220
 Gifford C. H. P., 154
 Gilbert R., 344
 Gilder G., 49
 Ginzberg E., 479
 Giraud Y., 303
 Goldberger A. S., 342, 385, 395, 402,
 403, 413–415
 Goldfeld S., 405
 Goodfriend M., 339, 371, 392, 419–421,
 426, 427, 446, 449
 Goodwin C., 76
 Goodwin R. M., 344
 Gordon A., 406
 Gordon R. J., 391, 417, 423, 446
 de Gournay J. C. M. V., 32
 Graham B., 82
 Gramlich E., 339
 Gramsci A., 480
 Granskas J., 10
 Grant D., 66, 71, 76, 86, 92
 Granville B., 93
 Greenwald B., 159
 Grünberg E., 35
 Guggenheim J. S., 244
 Gulick L. H., 251
 Gumus E., 48
- H**aavelmo T., 338, 343, 344, 399, 401,
 402, 417
 von Haberler G., 138, 297, 344, 366,
 367, 397
 Hadamard J. S., 72
 Hagemann H., 131
 Hayashi F., 350
 von Hayek F. A., 41, 58, 79, 89, 104, 105,
 123, 124, 165, 178, 212, 229, 230,
 480, 486
 Hayes M., 12
 Hahn F. H., 27, 206, 237, 316, 384, 416
 Halifax (Edward Wood), 106
 Hall R. E., 381
 Hall R. L., 249
 Hamouda O. F., 458
 Hansen A. H., 5, 6, 18, 19, 158, 212, 213,
 221, 229, 232, 240–260, 263, 273,
 274, 288, 297, 298, 303, 306, 309,
 312, 320, 330, 332, 344, 348, 363,
 364, 372, 377, 408, 462, 488, 495
 Hansen B., 373
 Hansen G., 438
 Hansen N., 243
 Harcourt G. C., 349, 458, 461, 496
 Harris S. E., 40, 48, 49, 120, 145, 150,
 175, 299, 344
 Harrod R. F., 16, 48, 50, 52, 55, 57, 63,
 79, 90, 94, 106, 107, 110, 121, 132,
 134, 135, 137, 140, 142, 154, 164,
 167, 172, 177, 216, 219, 220, 224,
 238, 240, 248, 254, 327, 338, 378,
 469, 470, 471, 476, 482, 483, 487,
 489
 Hart A. G., 188, 359, 400
 Hawtrey R. G., 17, 94, 95, 123, 125, 132,
 142, 153, 215, 218, 238, 273
 Hazlitt H., 40, 59
 Heckscher E. F., 316–318
 Heemeijer P., 11
 Heertje A., 11
 Heilbroner R. L., 48, 54, 65, 137, 344
 Heller W. W., 187, 311, 347
 Helm D., 239
 Henderson H. D., 125, 479
 Henry VI, 51
 Hession C., 29, 48
 Hickman B., 406

- Hicks (Stephens) D. C., 229
Hicks E., 229
Hicks J. R., 5, 6, 18, 19, 25, 27, 44, 46,
123, 124, 136, 160, 167, 177, 197,
200, 203, 212, 213, 215, 216, 218–
222, 224–226, 229–242, 249, 252,
253, 257, 259, 260–265, 270, 272–
277, 288, 290, 291, 300, 306, 312,
316, 321, 337, 339, 348, 358, 361,
363–365, 368, 370, 372, 395, 407,
408, 414, 431, 462, 464, 477, 482,
483, 495
Hicks (Webb) U. K., 234, 235, 316
Higgins B., 248, 250
Higgs R., 250
Hilferding R., 77
Hill A. V., 53
Hillard J., 48
Hynes A., 169
Hitch C. J., 249
Hitler A., 93, 100, 101, 130, 131, 177,
323
Hobson E. W., 57
Hobson J. A., 57, 110, 142, 244, 245
Hockfield S., 313
Hodgkin D. M., 404
Hodgson G. M., 13, 458, 477
Hodrick R., 199, 436
Holdernes T., 62
Holmes C., 73
Holt C., 405
Holt R. P. F., 461
Hoover H. C., 128, 251
Hoover K. D., 27, 47, 109, 173, 206, 234,
393, 467
Hopkins H., 70, 101
Hotelling H., 67, 313
Houthakker H., 344
Howitt P., 261, 336
Hull C., 105
Hume D., 26, 65, 268, 269, 330
Huntington E. V., 343
Hurwicz L., 237, 316, 399
Hutt W. H., 165
I
Ibn Khaldun, 128
Ickes H. L., 311
Y
Yaffe D., 418
Yahuda A. S. E., 71
Yantis G., 258
Yeager L. B., 189
Yellen J. L., 425, 431
Yntema T. O., 400
Young W., 27, 145, 146, 167, 177, 216,
220, 223, 253, 263, 482
J
Jefferson T., 137
Jevons W. S., 42, 51, 110, 151, 234, 312
Johnson H. G., 123, 156, 174, 366
Johnson L. B., 311, 420, 421
Johnson W. E., 61
Jones R. W., 317, 318
Jorgenson D. W., 381, 405
K
Kahn R. F., 59, 69, 123, 136, 142, 153–
155, 177, 216, 263, 351, 461, 479,
480, 486, 496
Kaldor N., 229, 234, 239, 240, 461, 471,
476, 480, 481, 483, 484, 496
Kalecki M., 28, 171, 302, 312, 367, 461,
484–486, 496
Kates S., 40, 389
Katona G., 345, 346, 401
Keynes (Brown) F. A., 51, 107
Keynes G., 53, 72, 80
Keynes J., 52
Keynes J. M., 5, 7, 9, 11–19, 25–30,
32, 38–46, 48–125, 128–183, 189,
193, 196–198, 200, 203, 204, 206,

- 207, 210–222, 224–228, 230–234,
238–252, 254, 257, 259–266, 268–
270, 272–276, 278, 287, 290–292,
295–299, 303–305, 308, 311, 312,
314, 315, 327–334, 336–338, 341,
343, 348, 349–356, 361–370, 372,
374–377, 381–384, 389, 392, 395,
397–400, 407–413, 416, 417, 422,
423, 425, 426, 431, 449, 458–489,
491, 492, 494–497
- Keynes J. N., 51, 52, 53, 57, 61, 68, 107
Keynes (Lopokova) L., 73–75, 107
Keynes M. N., 53
Keynes Q. G., 53
Keynes R. D., 53
Keynes W. M., 53
Keynes, 52, 53
Kemmerer E. W., 112
Kennedy C., 320
Kennedy J. F., 187, 246, 297, 311, 347,
360, 420, 421
Kennedy R. F., 347
Keuzenkamp H. A., 35
Kyddland F., 349, 357, 428, 432, 434–436,
442, 444
Kiyotaki N., 446
King R. G., 339, 349, 371, 392, 419–421,
426–428, 443, 446, 449
von Kirchmann J., 142
Kirshner J., 121
Klamer A., 36
Klein (Monheit) B., 395
Klein H., 400
Klein J., 400
Klein L. B., 395
Klein L. R., 7, 26, 28, 67, 174–176, 212,
223, 224, 227, 252, 253, 259, 260,
263, 295, 303, 309, 340, 342, 346,
348, 351, 358, 367, 370, 373, 385,
395, 396, 394, 398–418, 421, 427,
495
- Klein Ra., 400
Klein Re., 400
Klein (Adelsont) S., 399
Knight F. H., 116, 142, 153, 180, 185,
188, 296, 359, 423
Komine A., 149
Koopmans T., 223, 322, 323, 346, 394,
399, 417
Kregel J. A., 43, 59, 458, 459, 461, 474,
479, 497
Krugman P. R., 15, 16, 137, 182, 198,
200, 288, 348, 437, 453, 456, 474
Kuh E., 405
Kuhn T. S., 37, 38, 163, 314, 458
Kurz H. D., 11
Kuttner R., 50
Kuznets S., 171, 309, 376
- L**affer A., 6, 125–128
Laidler D., 29, 216
Lainé M., 83
Lakatos I., 37
Landmann O., 28, 64, 193, 213, 214,
428, 437, 445, 450, 455
Landreth H., 35, 107, 109, 476, 481
Lange O., 202, 216, 222–225, 262, 275–
277, 296, 312, 316, 369, 408, 410,
414
Lansing J., 401
Lavington F., 113, 142
Law J., 26
Lawlor M. S., 48
Le Chatelier H. L., 300, 314, 326
Leeson R., 187
Legendre F., 32
Leijonhufvud A., 43, 117, 141, 151,
184, 202, 205, 206, 212, 216, 224,
242, 249, 289, 338, 368, 416, 424,
463–469
Leipnik R., 399

- Lekachman R., 88
 Lemercier, 32
 Lenin V. I., 114
 Leontief W. W., 144, 145, 175, 245, 297,
 312, 341, 344, 417, 440, 469, 472,
 477
 Lerner A. P., 187, 215, 222, 223, 229,
 372, 470
 Lewis J. L., 348
 Lewis (Hansen) M., 243
 Lymington, 71
 Lindahl E., 26, 59, 212, 325, 326, 401
 Lindbeck A., 302
 Lindsay A. M., 111
 Lippmann W., 78
 Lipsey R., 362, 426
 Lipton (Samuelson) E., 296
 Littauer L. N., 246, 297
 Liudvikas XIV, 32
 Lloyd George D., 69, 87, 88–92, 125, 479
 Lloyd (lordas Overstone) S. J., 140
 Locke J., 137, 268, 399
 Long J., 349, 428, 432
 Lopokova (Keynes) L., 73–75
 Lorenz K., 373
 Lucas R. E., 11, 27, 34–36, 50, 193, 205,
 240, 294, 333, 338, 355–357, 369,
 371, 382–386, 391, 392–394, 415,
 416, 422, 423, 426, 428, 432, 433,
 437, 438, 449, 496
 Lundberg E. F., 401
- Mac**Donald R., 70, 96
 MacGregor D. H., 65
 Mach E., 314
 Machlup F., 167
 Macmillan D., 68, 171
 Macmillan H., 49, 68
 Macmillan H. P., 265
 May G., 96
- Mayer H., 229
 Malgrange P., 215, 265, 285, 408, 410,
 414, 437, 440, 450, 452
 Malinvaud E., 205, 322
 Malthus T., 30, 32, 38, 42, 139, 142, 223,
 235, 480, 491
 Manet E., 73
 Mankiw N. G., 15, 35, 205, 336, 383,
 425–427, 438, 440, 454
 Mann T., 93
 Marcuzzo M. C., 85, 148, 149
 Markowitz H. M., 85, 347
 Markwell D., 78
 Marschak J., 223, 346, 397, 399
 Marshall A., 32, 40, 42, 46, 48, 49, 51,
 53, 56–59, 61, 65–68, 70, 73, 74,
 101, 108, 110, 111, 113, 116, 119,
 122, 125, 137, 145, 150, 151, 159,
 160, 195, 197, 203, 212, 214, 218,
 219, 221, 226, 230, 234, 237, 238,
 239, 241, 252, 269–271, 273, 285,
 300, 302–304, 308, 312, 330, 331,
 336, 350, 353, 397, 467, 471, 476,
 491–493
 Marshall M., 57, 142, 215
 Marx K., 12, 29, 30, 117, 118, 139, 140,
 144, 148, 299, 314, 458, 478, 480,
 484
 Mason E. S., 341, 344
 Matisse H., 71
 Maurice (Robinson) J., 478
 Maxwell J. C., 302, 314
 McCallum B. T., 453
 McCarthy J., 402
 McCloskey D., 81
 McCombie J. S. L., 455
 McConnell C. R., 307
 McCracken P. W., 242
 McCulley P., 473
 McCulloch J. R., 139

- McCulloch R., 316
 McDougall D., 408
 McKenna J. P., 194
 McKenna R., 87
 McKenzie L. W., 320
 Meade J. E., 108, 124, 154, 177, 216, 219,
 224, 238, 316, 373
 Means G., 109
 Mehrling P., 174
 Melchior C., 77, 91, 92, 94
 Mellon A. W., 128
 Mellor D. H., 63
 Meltzer A. H., 117, 156, 178, 181, 200,
 206, 338
 Menand L., 52
 Menger C., 110, 235, 312
 Menger K., 312
 Merriam C., 258
 Merton R. C., 225, 309, 380
 Merton R. K., 249
 Metzler L. A., 185, 344, 365, 382
 Mill J., 108, 116, 139
 Mill J. S., 108, 109, 116, 139, 249, 303,
 330
 Miller J. P., 344
 Miller M., 454
 Minford P., 423
 Mini P. V., 48
 Minsky H. P., 48, 344, 381, 461, 472–
 474, 476, 497
 Mints L., 180, 188
 de Mirabeau V. R., 31
 Myrdal G., 28, 59, 212
 Mirowski P., 335
 Mirrlees J. A., 326
 von Mises L., 129, 172
 von Mises R., 64
 Mitchell W. C., 252, 257, 479
 Mitrany D., 77
 Modigliani A., 71
 Modigliani F., 35, 71, 169, 174, 176, 179,
 180, 206, 212, 222–226, 253, 260,
 261, 263, 273, 292, 294, 309, 314,
 336, 339, 340, 348, 350, 356, 358,
 361, 364, 365, 374, 375, 378–380,
 408, 410, 414, 418, 421, 424, 427,
 454, 465, 495, 496
 Modigliani S., 222
 Mogggridge D. E., 48, 69, 82, 119, 131,
 148
 Monet C., 73
 Monheit (Klein) B., 395
 Montagu E. S., 57, 67, 86
 Montagu S. (Swaythling), 67
 Moore B., 461, 497
 Moore E. H., 300
 Moore G. E., 56, 63, 64, 77, 83, 109, 137
 Morgan J. N., 346, 401
 Morgenstern O., 323
 Morgenthau H., 100, 129
 Morishima M., 320, 404
 Mortensen D. T., 124
 Moscati I., 237
 Mummery A. F., 245
 Mundell R. A., 96, 99, 287, 360, 361, 373
 Murphy R. P., 158
 Musgrave R. A., 257, 325, 326, 344
 Musolini B., 171
 Muth J. F., 34–36, 382
- N**ansen F., 48
 von Neumann J., 314, 319, 320, 323, 399
 Newcomb S., 269
 Newman P., 404
 Newmarch W., 140
 Newton I., 53, 71, 72, 96, 144, 151, 299,
 311, 312, 314, 399
 Nielsen (Hansen) M. B., 243
 Niemeyer O., 60
 Nikaido H., 320

- Nixon R. M., 242, 271, 360, 387
- Nobelis A., 12, 15, 25, 27–29, 35, 36, 42, 46, 48, 53, 58, 59, 71, 72, 82, 83, 85, 93, 96, 99, 109, 124, 137, 139, 144, 148, 154, 174, 178, 198, 199, 205, 212, 222, 225, 228, 235–237, 240, 245, 246, 252, 296, 297, 299, 301, 302, 309, 310, 312–314, 316, 319, 320, 322, 323, 329, 340, 342–344, 347, 348, 353, 358–360, 369, 372, 373, 381, 387, 393–396, 399, 401, 406, 407, 422, 431, 432, 454, 456, 472, 481, 483
- Nordhaus W. D., 307, 346, 353
- Norman G. W., 139
- Norman M., 95
- Nurkse R., 6, 168
- O**abama B. H., 15, 314, 456
- O'Donnell R. M., 17, 48, 56, 219
- O'Driscoll G. P., 181
- Ohlin B. G., 46, 66, 153, 169, 212, 316–318, 327, 328, 373
- Okun A. M., 124, 346, 347, 420, 421
- Olson M., 205
- Oncken A., 32
- Osiatynski J., 485
- Overstone (Lloyd) S. J., 140
- P**aish G., 87
- Papademos L., 179
- Palley T. I., 188, 375
- Pareto V., 229, 237–239, 317, 324, 325, 352, 427, 434, 437, 438, 449
- Parker R. E., 298
- Parkin M., 263, 383, 425, 438
- Pasinetti L. L., 48, 263, 479, 481
- Patinkin D., 151, 154–157, 176, 188, 202, 203, 206, 221, 226, 274, 346, 351, 366–369, 399, 401, 410, 416, 424, 465, 474
- Pauly P., 406
- Paulovicova N., 76
- Pavlova A., 74
- Peacock A. T., 130, 208, 326
- Pearce K. A., 173
- Pearson K., 62
- Pedersen J., 401
- Pesaran M. H., 357
- Petty W., 26, 72, 401
- Phelps E. S., 12, 109, 294, 385, 386, 387, 391, 394, 424, 426
- Phillips A. W. H., 7, 183, 213, 306, 321, 351, 357–360, 362, 363, 385–388, 390–392, 395, 403, 417, 419, 421, 422, 424, 427–430, 447, 456, 459, 496
- Picasso P., 71, 314
- Pigou A. C., 11, 56, 57, 59, 61, 65, 66, 70, 90, 101, 113, 116, 124, 141, 142, 144, 153, 159, 197, 204, 215, 231, 233, 248, 270, 273, 312, 330, 364, 366–368, 370, 476, 492
- Pike M., 436, 455
- Pirenne H., 34
- Pissarides C., 124
- Plosser C., 349, 428, 432
- Plumptre A. F. W., 154
- Poincare H., 314
- Pollard S., 348
- Polleit T., 305
- Poole W., 373
- Popper K. R., 37, 314
- Poterba J. M., 304
- Prescott E. C., 35, 36, 199, 349, 357, 423, 428, 432–436, 438, 439, 444, 445
- Pressman S., 121, 138
- Pustau E., 92

- Radner R., 320
- Ramsey F. P., 63, 64, 211, 223, 309, 314, 322, 323, 326, 376, 386
- Ramsey M., 87
- Rancan A., 222, 225, 261
- Rasmussen P. N., 401
- Read C. L., 84
- Reagan R., 127
- Reddaway W. B., 220
- Rees A., 187
- Reynolds L., 344
- Rembrantas, 266
- Renoir P. A., 71
- Resnick S. A., 270
- Rhomberg R., 406
- Rybczynski T., 317
- Riach P. A., 349
- Ricardo D., 12, 32, 40, 46, 47, 59, 82, 108, 116, 130, 139, 144, 151, 269, 308, 314, 318, 330, 344, 373, 458, 483, 484, 491
- Ringo (Tobin) E. F., 345
- de la Riviere P.-P. M., 32
- Rivot S., 367
- Robbins L. C., 69, 92, 107, 172, 229, 230, 238, 359
- Roberts W., 71
- Robertson D. H., 25, 103, 120, 123, 142, 153, 189, 197, 198, 204, 219, 231, 238, 254, 256, 262, 273, 285, 291, 364, 438, 471, 477
- Robinson A. E. G., 14, 25, 50, 78, 120, 122, 154
- Robinson J., 42, 69, 123, 130, 140, 147, 154, 163, 177, 203, 213, 216, 231, 238, 263, 308, 362, 458, 460, 461, 467, 470, 471, 476–487, 496
- Rockefeller J. D., 404
- Rodbertus K. J., 142
- Rolle M., 127
- Romer D., 426, 440
- Roncaglia A., 86, 120, 122, 124, 477, 485
- Roosevelt F. D., 70, 96, 101, 128, 129, 172, 257
- Roosevelt T., 112
- Rosenstein-Rodan P. N., 229
- Rosner P., 13
- Rosten L. C., 58, 79
- Rotemberg J. J., 446
- Rothbard M. N., 26, 90, 130, 161, 162
- Rothbarth E., 98
- Routh G., 38
- Rubin G., 203, 212, 221, 226, 276
- Rubin H., 399
- Ruggles R., 187
- Ruml B., 258
- Rumsfeld D., 127
- Russell B. A. W., 61, 63, 64, 69, 75, 87, 132
- Say J. B., 30, 31, 32, 38–41, 45, 46, 117, 133, 165, 202, 203, 279, 367, 458, 471, 491
- Salant W. S., 257
- Samuel H., 67
- Samuel S., 67
- Samuelson (Lipton) E., 296
- Samuelson F., 296
- Samuelson (Craford) M., 313
- Samuelson P. A., 11, 27, 28, 34, 36, 48, 129, 148, 153, 161, 163, 170, 174, 198, 201, 212–214, 216, 223, 224, 238, 240, 242, 243, 245, 250, 251, 253, 254, 256, 260, 263, 295, 296, 297–338, 340, 342–345, 348, 354, 358, 360, 362, 363, 370, 371, 380, 387, 389, 396, 408, 417, 449, 462, 471, 474, 484, 489, 495

Samuelson (Clay) R., 313
 Sargent T. J., 193, 355, 382, 391, 392,
 394, 422, 423
 Sax E., 325
 Schacht H., 77, 100
 Schefold B., 48
 Scheinkman J., 317
 Schelling T., 309
 Schlick M., 480
 Schultz H. C., 231, 296, 359
 Schultz T. W., 359
 Schulze C., 405
 Schumpeter J. A., 12, 56, 90, 117, 122,
 124, 133, 144, 222, 250, 256, 297,
 299, 308, 312, 343, 344, 359, 365,
 438, 471, 472, 477
 Schwartz A., 200, 340
 Scitovsky T., 239
 Scott C. P., 77
 Scrope G. P., 173
 Senior N., 140
 Seurat G., 71
 Shackle G. L. S., 13, 28, 221, 229, 238,
 320, 458, 460, 461, 486, 497
 Shakespeare W., 48
 Shapiro C., 205, 338
 Shaw G. B., 139, 140, 141
 Shenoy S. R., 181
 Shiller R. J., 15, 82, 273, 296, 418, 432,
 456
 Sickert W. R., 71
 Sidgwick H., 53
 da Silva D. F. R., 386
 Simon H. A., 399
 Simons H. C., 180, 248, 296, 394
 Sims C. A., 394
 de Sison J., 39, 142
 Skidelsky R., 26, 48, 49, 53, 56, 65, 67,
 70, 74, 79, 80, 90, 94, 97, 98, 100,
 102, 107, 110, 129, 131, 136–138,
 144, 147, 149, 172, 221, 260, 493
 Skousen M., 31, 39, 48, 73, 85, 366
 Slichter S. H., 297, 344, 420
 Slutsky E., 231, 300, 438
 Smith A., 12, 31, 32, 46–48, 50, 107,
 108, 110, 137, 143, 144, 168, 202,
 230, 299, 303, 308, 312, 314, 329,
 330, 336, 337, 385, 491
 Smith H. O., 340
 Smith R. P., 357
 Smithies A., 143
 Snowdon B., 43, 46, 116, 148, 180, 228,
 286, 288, 330, 361, 382, 391, 425,
 465
 Solow R. M., 27, 29, 34, 46, 47, 204, 206,
 222, 263, 303, 309, 319, 321, 322,
 232, 339, 340, 344, 347, 348, 353,
 358, 360, 362, 363, 373, 420, 436,
 444, 445, 454, 474
 Somary F., 81
 Soros G., 14, 37, 65, 82
 Sowell T., 39, 41, 45, 249
 Spiethoff A., 256
 Sraffa P., 65, 101, 110, 154, 470, 480
 Stadler G. W., 438
 Staehle H., 434
 Steele G. R., 41, 58, 68, 96, 113, 119, 136,
 468, 469
 Steindl J., 377
 Stephen, 75
 Stephen L., 75
 Stephen T., 75
 Stephens (Hicks) D. C., 229
 Sterling J. W., 345, 347
 Stevenson R. L., 321
 Stigler G. J., 249, 296
 Stiglitz J. E., 15, 159, 205, 303, 309, 338,
 352, 426, 439, 440, 454, 456
 Stolper W. F., 316–318
 Stone R., 99, 344, 399, 401

- Strachey L., 57, 60, 75, 76
 Strotz R. H., 381
 Suits D., 402, 405
 Summers (Arrow) A., 313
 Summers L. H., 180, 314, 352, 426, 430, 435, 438
 Summers R., 296, 313
 Sutch R., 418
 Swaythling (Montagu S.), 67
 Swan T. W., 353
 Sweezy A. R., 250
 Sweezy P. M., 249, 250, 308, 309, 344
 Swensen D. F., 82
 Szenberg M., 48, 299, 314
- T**aylor J. B., 36, 424, 438–440, 446, 450–453
 Tamborini R., 448, 449
 Tarshis L., 154, 157, 218, 306
 Taubman P., 405
 Taussig F. W., 100, 477
 Tavlas G. S., 113, 177, 364
 Temin P., 307
 Terborgh G., 248
 Theil H., 373, 403
 Thornton H., 59
 Tily G., 48, 182
 Timlin M., 224, 225
 Tinbergen J., 35, 397, 398, 399, 402, 403, 412, 417
 Tinbergen N., 373
 Tobin (Ringo) E. F., 345
 Tobin J., 42, 46, 148, 150, 157, 158, 174, 175, 179, 203, 212, 213, 242, 246, 269, 296, 303, 312, 324, 335, 336, 339, 340–356, 358, 367, 375, 381–383, 391, 401, 411, 431, 432, 436, 453, 466, 472, 474
 Tobin L. M., 340
 Tobin (Edgerton) M., 340
- Toynbee A., 79, 242
 Togati T. D., 147, 193
 Tooke T., 358
 Townsend H., 458
 Triffin R., 103
 Trollope A., 314
 Truman H. C., 257
 Tsukui J., 320
 Tugwell R., 172
 Turgot J., 32
 Turnbull H. W., 72
 Turner A., 352
 Twain M., 354
- U**pchurch A., 76
 Urbonas J. A., 461, 462, 465
- V**andome P., 403
 Vane H. R., 43, 46, 116, 148, 180, 228, 286, 288, 230, 361, 382, 391, 425, 458, 465
 Varian H. R., 315
 Veblen T., 32, 169, 252, 479
 Venn J., 63
 Viktorija, 32, 52, 75, 76, 140, 247, 314
 Viner J., 146, 180, 188, 245, 296, 318, 341, 359, 477
 Vines D., 97, 177, 287
 Vinson F., 106
 Visco I., 400, 403, 405, 412, 417, 418
- Q**uesnay F., 26, 31, 32, 202
- W**ald A., 312, 399, 417
 Walker F. A., 252
 Wallace H. A., 172
 Wallace N., 355, 391, 392, 423
 Wallich H., 310
 Walras L., 48, 110, 151, 183, 195, 202, 203, 226, 231, 232, 237, 238, 252, 260,

- 275, 301, 303, 312, 320, 323, 324,
329, 330, 335, 338, 362, 369, 392,
395, 458, 462, 463, 465, 467, 468
- Walsh J., 48, 62
- Wanniski J., 127
- Warburg M. M., 91
- Warburton C., 178
- Warming J., 142, 155
- Warner M., 478
- Wasik J. F., 48, 83
- Watson G. S., 345
- Wattel H. L., 48
- Webb (Hicks) U. K., 229, 235, 236
- Weintraub E. R., 320, 335, 404
- Weintraub S., 404, 461, 470–472, 474,
481, 497
- Wells D. A., 299
- White H. D., 99, 100, 104
- Whitehead A. N., 61, 64, 344
- Wicksell K., 13, 118, 134, 142, 153, 178,
212, 229, 241, 256, 274, 325, 391,
416, 426, 438, 467, 469
- Wicksteed P. H., 110
- von Wieser F., 110, 297
- Wilde O., 73
- Williams J. H., 104, 246
- Wilson E. B., 297, 302, 343, 344, 399,
403
- Wilson W. T., 89, 90
- Wiseman J., 208
- Wittgenstein L., 480
- Wittgenstein, 480
- Wold H., 401
- Wolff R. D., 270
- Wong S., 316
- Wonnacott P., 273
- Wood E. (Halifax), 106
- Wood J. C., 48
- Wood K., 98, 99
- Woodford M., 46, 176, 180, 337, 385,
422, 423, 427, 431, 438–440, 442,
447, 452
- Woolf, 74, 75
- Woolf L., 50, 75, 76
- Woolf V., 75, 76
- Wouk H., 342
- Wulwick N. J., 358, 488

MODELS OF THE NEOCLASSICAL SYNTHESIS AND THEIR CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC THOUGHT

The present monograph is a summary of the author's scientific and research activity in the field of history of the economic thought over the last 10 years. During this period, the author has dedicated scientific research to analyse the problems of the *Keynesian theory and its impact to the development of the economic thought*, by focusing on separate aspects of the development of the neo-classical synthesis model, and through these aspects analysing the features of its impact to the development of the contemporary economic thought. Dutch economists Arnold Heertje and Peter Heemeijer note, "It is not always easy to pinpoint the intellectual provenance of a scientific theory or model. Many ideas of colleagues and predecessors influence a particular scholar who is on the brink of developing a new approach. Such influences are not only unavoidable but also necessary for the inventor to collect the knowledge and inspiration allowing him to formulate ideas of his own; ascribing a theory to a single person would in most cases be a simplification. As compared to the exact sciences, in economics this process is even more complicated, as observations are often ill structured and subjective, especially when the field of research does not lend itself to a mathematically inspired analysis" (Heertje, Heemeijer, 2002). In this respect, Paul A. Samuelson may be quoted; he used the following figure of speech: "Scientific theories are like children in that they have a life of their own. But, unlike children, they may have more than one father" (Samuelson, 1959). After all, according to Austrian economist Heinz D. Kurz (2012a), "The works of great authors contain treasure troves of ideas, many of which will often not be understood upon a first encounter, given the mind-set of the reader brought up in different traditions of economic analysis or concerned with different problems. Another important reason is that the works of major authors abound with ideas and novel perspectives on economic problems that transcend the authors' capabilities of expressing them clearly, constrained as they are by the limited possibilities of language and of the analytical tools at their disposal. Important works are destined to be ill

understood upon a first reading, because of the rich potentialities they embody, which get explored only as time goes by. Therefore the history of economic thought is not a subject that will pass once and for all judgements on important authors. Each generation of readers rather have to form their own opinion on writers such as Adam Smith, David Ricardo, Marx, Keynes or Schumpeter. [...] The following will exemplify that ideas enunciated for the first time a century ago may look strikingly new and fascinating to the modern economist.” And this means a lot!

The monograph specifically focused on reconciliation of Keynesian and neoclassical theoretical positions: “neoclassical synthesis” and the assessment of that impact to the development of the economic thought, by taking into account that such research is not an easy task. Thus, in own research of the Keynesian theory, by discussing its impact to the development of the economic thought, not only the absolute history of the economic thought had to be recorded, but rational reconstruction of it as a history of expansion of systematic economic knowledge had to also be considered in the light of contemporary scientific knowledge. (The major theme of Indian economist A. K. Dasgupta’s (1985) *Epochs of Economic Theory* was that the development of dominant theories in economics reflected the historical events of the epochs with which they were associated). Research done at foreign universities confirmed a presumption that the understanding of the essence of ideas and assessment of economic schools following Keynesian theoretical positions requires deeper and wider studies which would allow to comprehensively assess the place of Keynesianism representatives and the neoclassical synthesis in the history of the economic thought.

A more general question was selected in the monograph for further research – disclosure of possibilities of assessing the Keynesian impact for the development of the economic thought. For this, the monograph analyses one of the sources of the contemporary economic theory – the Keynesian theory, its origin and further development, by focusing on the neoclassical synthesis, as well as essential ideas and features of this economic thought are analysed which distinguish it among other schools of economic theory (as noted by P. Rosner, comparison with other schools of economic thought may help disclose other problematic aspects of the analysed theory (Rosner, 2014), therefore in this case the historical source of political economy by Cottrell, Lawlor, 1995, was informative and stimulated new insights) and had the biggest

impact, which was multidimensional and different over time, for the development of the economic thought in Europe and the US. Having conducted a more thorough analysis of the theoretical aspect of this problem, in order to provide new insights about the origin of the Keynesian direction and its main theoretical discoveries, simultaneously in the field of the neoclassical synthesis, the methodological provisions of research had to be analysed because choosing the right methodology is problematic in itself when starting serious research in this field (see Blaug, 1992). As noted by G. M. Hodgson (2007), the majority of economists hardly reflect the philosophical presumptions of research in their works. However, economic-historical topic of theoretical research selected for this monograph demanded that the author clearly defined the principles of methodological research to be applied in the work. In turn, this promoted the search of new means of theoretical cognition. Since the analysis of fragmentary phenomena forced the author to delve into more abstract phenomena, the author would like you to focus on the theoretical aspect of the analysed topic that dominates in the monograph. In fact, this does not simplify the research; on the contrary, it makes it more complex, since maintaining the same level of abstractness is a rather difficult scientific task.

An observation by J. M. Keynes that “A study of the history of opinion is a necessary preliminary to the emancipation of the mind” illustrates well that it is really important to analyse the ideas and features of Keynesian economists that distinguish them among other schools of economic theory and had the biggest impact to the development of the economic thought. Finally, the analysis of the development of the economic thought should not completely reject any economic theory or concept, or, on the contrary, unconditionally accept it because only by selecting rational moments of every scientific approach and integrating them into a common system of knowledge it is possible to find a new and acceptable idea of explaining changes in economic theories.

The thoughts above explain the general **theoretical relevance of the scientific problem** analysed in the monograph.

One of the sources of the contemporary economic theory – the Keynesian economic theory by focusing on the neoclassical synthesis – was selected for the monograph thanks to its place in the history of the economic thought and relevance in modern economic theories. As mentioned in the preface, this school has experienced its renaissance (30–50s of the 20th c.), decline and a loss of interest (with the rise of monetarism; for more, see Vane, Thompson,

1979; Chrystal, 1990) and regained its relevance in modern economic theories (with publication of Neo-Keynesian works, which would allow to claim that the Keynesian economic theory continues to exist in a revolutionary state; see Shaw, 1988). Many observers think that the dominant economic theory has failed to foresee the global economic financial crisis at the beginning of the 21st c. and faced serious challenges in providing a credible explanation and political recommendations for dealing with its outcomes. This, as if in response to Gregory Mankiw's observation that "there is nothing like a crisis to focus the mind" (Mankiw, 2006), led to the rebirth of unorthodox alternatives to neoclassical economic theories, including Post-Keynesians, who rediscovered J. M. Keynes's *The General Theory* (Keynes, 1964 [1936]), where chapter 12 discusses the activities of the stock exchange and speculation there in a very modern way. This fact clearly proves that this is a high time to reassess alternative approaches to the economic theory and the recognition of the need for the critic of the neoclassical paradigm (Neck, 2014). It should be noted that the understanding of alternative economic theories as one of the catalysts of the development of the economic thought has already been highlighted in the Lithuanian scientific literature, by understanding that the analysis of alternative economic theories is a meaningful theoretical step in the economic cognition which would allow to forecast economic behaviour in the future (see Čiegis, 2004). In turn, reviewing the Keynesian contribution to the economic theory may provide insights that may help explain a contemporary economic phenomenon and enrich the depository of the economic theory in different ways.

The essence of the scientific problem formulated in the monograph can be briefly defined by the following question: *what are the main theoretical ideas of representatives of the Keynesian direction and what economic and political factors determined such different impact to the development of the economic thought in different stages of the development of the economic thought.*

I think that the analysis of Keynesian economic theories, by focusing on the neoclassical synthesis, main ideas and their impact to the development of the economic thought is a meaningful theoretical step in the economic cognition that will allow to better understand the development of economic theories in future. Of course, economic reality is very complex and it is hard to comprehensively depict it in a single theory or single model. Thus, when

analysing Keynesian theoretical ideas it is also impossible to provide a detailed explanation of every phenomenon of the economic system, thoroughly set out all theories dedicated to every disputable question, provide full evidence for every statement, which makes one focus, based on the scientific literature available to the author and primary sources of works of Keynesian representatives, on the most important qualitative patterns which determined its impact to the development of the economic thought.

What is a brief definition of a current research situation of the scientific problem in Lithuania? There is a limited number of systemic studies analysing the ideas of representatives of the Keynesian economic theory, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, and problems of assessment of their impact to the development of the economic thought. In Lithuania, among such published works, first and foremost Lithuanian translations of monographs by foreign authors should be mentioned (see, e.g., P. Krugman's monograph published in 2012 and titled *End This Depression Now!* (In Lithuanian: *Įveikime ekonominę depresiją!*), which was published in Lithuanian in the same year 2012) and translated articles in periodical and scientific literature and online. Individual aspects generalising the economic ideas of Keynesian representatives are provided in quite a great detail in the textbooks by the author of the monograph: *Ekonominių teorijų istorija* (see Čiegis, 2006; 2014a, 2014b) and *Makroekonomika* (see Čiegis, 2012), and are discussed to a varying degree in educational books on the economic thought of other Lithuanian economists (see Balvočiūtė, 2007; Urbonas, Maksvytienė, Sabonienė, 2009) and textbooks and educational books on macroeconomics (first of all a textbook published by KTU should be mentioned, see Snieška et al., 2006). Even though individual components, in some cases very specific parts of the problem analysed in the monograph, are analysed, there is a lack of the systematic approach to the Keynesian economic theory, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, and assessment of the impact of economic ideas of its representatives to the development of the economic thought, there is a lack of systemic research analysing these components of the problem in an integrated way. This monograph is one of the attempts to at least partly cover this gap of the theoretical analysis.

However, the author in his work of a rather small scope does not in any way aim to fully analyse all the problems related with a rather wide and rather poorly researched topic in Lithuania, discuss all the features of the Keynesian

economic theory in detail and comprehensively, provide comprehensive, final and undisputed theoretical conclusions and integral and systematic concept of assessment of the impact of ideas of representatives of the Keynesian economic theory, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, to the development of the economic thought, as this would be too complex and would demand an extremely wide approach. The author has limited himself to *analysing the main economic ideas, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, of representatives of the Keynesian economic theory, and their possible impact to the development of the economic thought*. A curious reader will be sure to notice multiple references to and quotes from other works provided in the monograph. This seems to be necessary for every researcher. Only by reconciling different opinions, describing different elements of the development of the economic thought, trying to see things from a close-up, it was possible to understand the essence of the phenomena being analysed, their evolution and perspectives.

Thus, in order to analyse the scientific problem, the author first of all provided a systematic analysis of economic ideas raised in J. M. Keynes *The General Theory* (Keynes, 1964 [1936]) and their impact to the development of the economic thought, by moving on to reconciling Keynesian and neoclassical theoretical positions – the neoclassical synthesis and J. R. Hicks–A. H. Hansen IS–LM model analysis, and the analysis of the impact of economic ideas of economists who developed the neoclassical synthesis to the development of the economic thought.

On the other hand, it should be noted that the first and the second part of the monograph does not aim to illustrate every theoretical conclusion with a specific fact. Moreover, since this is a more abstract theoretical research rather than an applied research, the analysed scientific problem is assessed in the global context of the development of the economic thought.

No work belongs exclusively to its author; this is also true for this monograph. It should be noted that the very topic of the Keynesian economic theory, together with the neoclassical synthesis, has been widely analysed by foreign scientists and many scientists contributed to this field, which the author of this monograph intentionally or unintentionally used as a basis, which is reflected in the list of scientific literature containing over one thousand eight hundred positions. Many scientists performed valuable theoretical research of Keynesian economic, social and political ideas, institutional and cultural

environment where they were formed and their place in the history of the economic thought. However, it should be noted that the scientific problem analysed in the monograph is formulated by foreign economists only as partial and only analyse some of its aspects when analysing other problems. There is a lack of systematic works forming the concept of assessment of the impact of economic ideas of Keynesian representatives to the development of the economic thought. Works of the majority of authors lack a systematic approach to the assessment of the impact of the Keynesian theory to the development of the economic thought, by focusing on the neoclassical synthesis in particular.

Work with scientific sources was easier since their authors often revisited the same topics in their different books and articles, by often maintaining the same approach to the analysed question and providing a clear and unambiguous text, which relieved the author of the monograph from making an additional effort in interpreting their works. However, having provided a list of reviewed scientific literature on the analysed topic, I would not dare to claim that I have read all the theoretical material relevant and important in analysing this topic. However, I believe that I have read and reviewed the majority of it, which, while I was preparing this monograph, was objectively available to me.

The specificity of the scientific problem being analysed determined that this research did not follow one individual theory or author, the aim was rather to analyse and distinguish the things that best express, explain and enable the understanding of the problems of assessment of the impact of the development of the economic thought of the Keynesian theory, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, because only by reconciling different opinions, describing different elements of interaction of ideas of the authors of this school, in order to see these subjects from a close-up, one can gain a better understanding of the essence of the analysed phenomena, their evolution and perspectives.

Research object of the monograph – *Keynesian economic theory, by focusing on the neoclassical synthesis, and its impact on the development of the economic thought.*

When writing a monograph (**objectives** of the monograph), the aim was to, based on the general patterns of the scientific development and methodological works of economics:

- analyse J. M. Keynes *The General Theory*;

- disclose the reconciliation of Keynesian and neoclassical theoretical positions in “neoclassical synthesis”, by assessing the impact of these scientific achievements to the development of the economic thought.

The following **research tasks** had to be solved when achieving the indicated objectives:

- discuss the classical and Keynesian economic theories;
- discuss the road of life of J. M. Keynes and analyse economic ideas raised in *The General Theory* and assess their impact to the development of the economic thought;
- discuss the Keynesian revolution: the birth of the neoclassical synthesis;
- discuss the essence of the J. R. Hicks–A. H. Hansen IS–LM model and its role in forming the fiscal and monetary policy;
- analyse the models of the neoclassical synthesis: their essence and deficiencies and assess their impact to the development of the economic thought;
- analyse the models of the new neoclassical synthesis and assess their impact to the development of the economic thought;
- discuss the American and British branches of Post-Keynesianism.

The main scientific **research methods** used in the monograph – *logical abstraction*, covering and combining the generalisation of economic and historic theoretical statements, theoretical systemic analysis and synthesis of the assessment of Keynesian ideas, by focusing on the neoclassical synthesis in particular, and their impact to the development of the economic thought, based on conclusions of works and reasoning of scientists from different countries, the general and logical analysis and comparison.

Three main methodological provisions are followed in the monograph:

- 1) *interdisciplinarity*. The majority of questions related with the development of the economic thought are interdisciplinary by nature and interconnected. Thus, based on the provision that the research of the history of economic theories require an interdisciplinary approach, the aim is to find an integrated solution for issues analysed in the monograph and problems raised in the research by taking into account their natural complexity;
- 2) *pluralism*. A provision is observed that the complexity of analysed issues and problems prevents from applying a single “right” approach model or paradigm. After all, throughout the entire 20th c. economists

often differed, sometimes significantly, by their approaches to what was the “right” model of economy (Woodford, 1999). In fact, different economic schools use different aspects and different methodological basis to consider the same contradictory economic development of the first and the second half of the 20th c. (and now also during the first decades of the 21st c. which caused a new need of economic paradigms, although the change of paradigms in science, and economic theory, is a very complex process; see Stiglitz, 2010);

- 3) *focusing on key issues and problems*. In order to improve our understanding and find new solutions, issue-oriented approaches must be used. Specific methodologies must be employed when solving important issues. The author has not set a self-serving task for himself to create elegant methodologies and did not aim at applying them to problems for which they are not suited. Methods were analysed according to their usefulness in solving the analysed issues and problems.

Key sources of information used when preparing the monograph were by scientists from different countries specialising in the fields of analysis of the Keynesian theory and economic thought development: scientific monographs, textbooks, articles in collections of scientific works, continuous scientific publications and periodical scientific journals. Works published in the US and Europe, mainly in English, that were available to the author were analysed where issues of the assessment of Keynesian ideas, in the neoclassical synthesis in particular, related with the topic of the research, and their impact to the development of the economic thought have been analysed and quoted by referring to primary and secondary texts.

Main scientific research was done while working at Vilnius University Kaunas Faculty. Short-term training at universities in Denmark, Sweden and Finland have significantly contributed to the studies of scientific literature. During the training, theoretical material unavailable in Lithuania, which Lithuanian economists have not yet analysed and presented to the wider group of researchers, was collected and processed.

On the other hand, according to the scientific philosophy, scientific ideas cannot be accepted by the academic community as truly new and original without constructive criticism. Thus, the author of the monograph, being sceptical about any categorical claims, expects the readers to have a scientific critical outlook to his statements, generalisations and scientific conclu-

sions done in this monograph, and is ready to acknowledge the relativity of his conclusions, understanding that over time some assessments provided in the monograph will be changed and improved. Over time, amendments will be made; new information that unavoidably leads to reinterpretation of the current approaches will be appear.

Čiegis Remigijus

Neoklasikinės sintezės modeliai ir jų indėlis į ekonominės minties raidą / Remigijus Čiegis.
Vilnius. Vilniaus universiteto leidykla. 2021. – 629 p.

ISBN 978-609-07-0649-7

Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos instituto profesorius, habilituoto socialinių mokslų daktaro Remigijaus Čiegio monografijoje nagrinėjamas keinsizmas (akcentuojant neoklasikinę sintezę) – pagrindinės ekonominės jo pradininkų idėjos ir žymiausių šiuolaikinės ekonomikos teorijos atstovų indėlis į šios ekonomikos mokyklos idėjų plėtrą bei keinsistinės teorijos (akcentuojant neoklasikinę sintezę) poveikis ekonominės minties raidai.

Dailininkė *Jurga Tėvelienė*

Korektūra *Gražina Indrišiūnienė*

Maketuotoja *Nijolė Bukantiėnė*

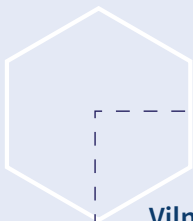
Vilniaus universiteto leidykla, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius

info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt

Knygos internete knygynas.vu.lt

Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt

38,2 aut. l.

Vilniaus universiteto Kauno fakulteto Socialinių mokslų ir taikomosios informatikos instituto profesoriaus, habilituoto socialinių mokslų daktaro Remigijaus Čiegio monografijoje nagrinėjamas keinsizmas (akcentuojant neoklasikinę sintezę) – jo pradininkų pagrindinės ekonominės idėjos ir šiuolaikinės ekonomikos teorijos žymiausių atstovų indėlis į šios ekonomikos mokyklos idėjų plėtrą bei keinsistinės teorijos (akcentuojant neoklasikinę sintezę) poveikis ekonominės minties raidai.